

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

32.211

GRVER - 00670

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

ΓΡΟ

Ι. Α. ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΤΟΜΟΣ Α΄.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Μετὰ διορθώσεων καὶ πολλῶν προσθηκῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ

1882

Αρ. βιβ. 32211

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛ

32

GRVE

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

Ἐξαντληθείσης τῆς ἐν ἔτει 1868 δημοσιευθείσης πρώ-
της ἐκδόσεως τοῦ πρώτου μέρους τῆς Πλουτολογίας, ἐ-
πιχειρῶ ἤδη δευτέραν ἑκδοσιν αὐτοῦ, μετὰ τινων μὲν
διορθώσεων καὶ εὐρυτέρων ἐξηγήσεων πρὸς πληρεστέραν
διασάφησιν τοῦ κειμένου, πλείστων δὲ προσθηκῶν ἀνα-
γομένων μὲν εἰς ἅπαντα τὰ τμήματα τῆς ἐπιστήμης,
ιδίως δὲ εἰς τὰ δύο δυσχερέστερα καὶ σπουδαιότατα, τὰ
περὶ συναλλαγῶν, πίστεως, καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου,
τὰ περιλαμβανόμενα ἐν τοῖς βιβλίοις β΄, γ΄. καὶ ε΄. τῆς
πρώτης ἐκδόσεως.

ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ

ΥΠΟ

Ι. Α. ΣΟΥΤΣΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ
Πανεπιστημίῳ.

ΤΟΜΟΣ Α΄.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Μετὰ διορθώσεων, εὐρυτέρων ἐξηγήσεων καὶ προσθηκῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ

1882.

*Πάν αντιτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου,
θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.*

ΔΩΡΕΑ
ΝΙΚ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ
1977

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθμός Εισαγωγῆς: 32211
Ἡμερομηνία Εἰσαγωγῆς: 9-6-78
Ταξινόμηση: 090 Φ. 106

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ κόσμος, τὸ ἀπέραντον τοῦτο στάδιον τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἡμῶν ἀγώνων, παρίστητι σύνολόν τι δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν διαδηλουμένων εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν διὰ ποικίλων ιδιοτήτων, μορφῶν καὶ ἀλλοιώσεων. Καθόσον δὲ διὰ τοῦ πνεύματος ἐραπτόμεθα τῶν φυσικῶν τούτων φαινομένων καὶ ἐπανειλημμένως διερευνῶμεν τὴν φύσιν καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις αὐτῶν, ἀνέχομεν αὐτὰ εἰς γενικωτέρους τινὰς νόμους, διὰ τῆς ἀλληλουχίας καὶ συναρμολογίας τῶν ὁποίων διατυπύεται ἡ ἐπιστήμη, ἡ διεξηγοῦσα ἡμῖν πῶς ταῦτα παρήχθησαν καὶ πῶς ταῦτα παράγονται. Τοιοῦτον τρόπον, τὸ φαινόμενον τῆς καταπτώσεως τῶν βρῆων σωματίων πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, εἶναι τὸ παρκαγόμενον τοῦ νόμου τῆς ἑλξεως ἢ τῆς βαρύτητος· ἡ δὲ μαθηματικὴ ἀλήθεια καθ' ἣν αἱ διακινούμεναι ἀποστάσεις ὑπὸ σώματος ἀκωλύτως καταπίπτοντος εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς τὰ τετράγωνα τῶν δαπανωμένων χρόνων, διεξηγεῖ πῶς τὸ φαινόμενον τοῦτο παράγεται· ὡσάύτως δὲ, ὀρμώμενοι ἐκ τοῦ φαινομένου τῆς ἡλεκτρικότητος τῶν σωματίων διετυπώσαμεν τὸν πρκατικὸν τοῦτον νόμον, ὅτι οἱ μὲν ὁμώνυμοι ἡλεκτρισμοὶ ἀπωθοῦνται, οἱ δὲ ἑτερώνυμοι ἔλκονται.

Οὕτω λοιπὸν διὰ μὲν τῆς ἐξ ἐπαγωγῆς μεθόδου τῆς ἐκ τῶν γνωστῶν ἐπαγομένης τὸ ἀγνωστον, τῆς ἐκ τοῦ φαινομένου λέγω, τῆς καταπτώσεως τῶν σωματίων πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἐπαγομένης τὸν νόμον τῆς ἑλξεως ἢ τῆς βαρύτητος, ἀνυψούμεθα εἰς τὴν καθόλου θεωρίαν, ἐκ τῶν κατὰ μέρος διατυπώσας νόμους γενικωτέρους, γενικώτερα γινόμενα, διὰ δὲ τῆς συνηθετικῆς μεθόδου, ἥτοι τοῦ ἐκ συναγωγῆς συλλογισμοῦ, ἐφαρ-

μόζοντες τοὺς νόμους τούτους εἰς τὰ κατὰ μέρος, διεξηγοῦμεν τὸν λόγον τῶν φαινομένων καὶ προγινώσκουμεν πῶς ταῦτα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραχθῆσονται.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐνέργειαι, εὐκίνητοι οὔσαι καὶ εὐμετάβλητοι, μετὰ τινος φαινομένης ἀταξίας καὶ ἀνωμαλίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δικδηλοῦνται εἰς τὰς αἰσθήσεις· ὡς λ. χ. τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, αἱ δονήσεις τῆς γῆς, αἱ καταιγίδες, οἱ δὲ νόμοι, ἥτοι αἱ ἀναγκαῖαι σχέσεις, αἱ ἐκ τῆς φύσεως τῶν προχυμάτων πηγάζουσιν, οἱ νόμοι οἱ διεξηγοῦντες τὸν λόγον τῶν φυσικῶν φαινομένων, περιβεβλημένοι τὸν ἀνεξίτηλον τύπον τῆς μονιμότητος, ρυθμίζουν μὲν καὶ τακτοποιοῦσι πᾶν ὅ,τι μεταβάλλεται, ῥέει καὶ κινεῖται, αὐτοὶ δὲ αἰεὶ ἀμετάβλητοι καὶ ἀμετακίνητοι διαμένουσιν.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ κόσμου θν ἀδιχλείπτως ἀναμολχεύει καὶ ἀνακινεῖ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης ἡμῶν, θελήσωμεν νὰ ἀναβιβασθῶμεν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν, θέλωμεν ὡσαύτως ἀναγνωρίσει, ὅτι αἱ πνευματικαὶ ἐνέργειαι, ἡ ἐλευθερία, τὸ ἐξάίρετον τοῦτο προτέρημα τῶν εὐγενεστέρων πλασμάτων, κατὰ τόπους, κατὰ χρόνους καὶ κατὰ γένη διαφοροτρόπως ἀναπτυσσομένη, ὅτε μὲν ἐλλογωτέρα καὶ σκοπιμωτέρα, ἥτοι συμφωνωτέρα πρὸς τὴν λογικὴν ἡμῶν φύσιν παρίσταται, ὅτε δὲ ἐμπαθεστέρα, ἰταμοτέρα ἢ παράτολμος, ὅτε δὲ ἀμφίβολος, εὐκαμπτος, εὐάλωτος, ἀσθενὴς ἢ ῥάθυμος. Αὐτὰ δὲ αἱ ποικίλοι καὶ ἀλλοιώσεις τῆς πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς ἡμῶν ἐνεργείας πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας, τοῦ κλίματος, τῶν ὁρησκευτικῶν προλήψεων καὶ πεποιθήσεων, τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς καὶ διαμορφώσεως τῶν διαφόρων ἐθνῶν, διαδραματίζουσι τὸν βίον ἐκάστου αὐτῶν, ὡς καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

Πολλοὶ πρὸς τὰς ἠθικὰς αὐτὰς ἀνωμαλίας, πρὸς τὰ εὐκίνητα καὶ εὐμετάβλητα πνευματικὰ ταῦτα φαινόμενα ἐμβλέποντες, καὶ πρὸς τὰ δόγματα τῶν σκεπτικῶν μᾶλλον ἀποκλί-

νοντες ἀπεφώνησαν, ὅτι οὐδὲν μόνιμον καὶ κανονικὸν ἐν τῷ ἀν-
θρωπίνῳ βίῳ· ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος ἀπεικονίζει τὴν παλίρροιον
τῶν πελαγίων ὑδάτων, ὅτι ἡ τύχη καὶ ἡ εἰμαρμένη διέπουν
τὰ ἀνθρώπινα. Ἀλλ' αὕτη ἡ δοξασία δὲν εἶνε ὀρθή· καθότι
ἐὰν ἐπιμελῶς παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου
γένους, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς σή-
μερον, θέλομεν ἀνιχνεύσει ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐν συνόλῳ θεω-
ρουμένη, καίτοι διὰ μακροτάτου χρόνου ἐν ταπεινῇ καὶ βρα-
χύρῳ καὶ κτηνώδει καταστάσει διατελέσασα, καίτοι πολλάκις
πλαγιοδρομοῦσα καὶ δι' ἐλιγμῶν καὶ ἀτραπῶν ἐπὶ τὰ πρόσω
βαδίζουσα, ἢ καὶ ἀπισθοδρομοῦσα, ὡς ὁ ἀποπλανηθεὶς ὁδοιπό-
ρος, διετέλεσεν ἀείποτε ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἀρχικῶν τινῶν νό-
μων, καθ' οὓς ῥυθμίζονται καὶ διαμορφοῦνται τὰ ἀνθρώπινα·
ἐν ἁλλαίς λέξεσι, θέλομεν ἀνακκλύψει ἐν τῷ ἡθικῷ κόσμῳ,
ἀλληλουχίαν τινὰ ἀλλεπαλλήλων ἀναμορφώσεων τῶν συστα-
τικῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἑλλογόν τινα τάξιν, ἀ-
κριβέστερον διατυπωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἡθικοπολιτικῶν ἐπιστη-
μῶν καὶ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, τῆς πολυτιμοτάτης
ταύτης περιουσίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ εὐμεταβόλου καὶ πολυμόρφου τῶν πνευ-
ματικῶν ἡμῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀμετακινήτου τῶν νόμων
καθ' οὓς αὐταὶ ῥυθμίζονται, δὲν διαφωτίζεται ἀρκούντως ἡ ὅλη
ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· καθότι παρεκτὸς τῶν δύο τούτων
ὄρων, τοῦ μὲν εὐκινήτου, ὡς ἡ ἐλευθερία, ἡ ζωὴ, ἡ βιολογία,
τοῦ δὲ μονίμου καὶ ἐδραίου, ὡς οἱ νόμοι ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως
τῶν ὁποίων ἀναπτεροῦται ἡ διάνοια ἡμῶν μέχρι τοῦ ὑπερτά-
του δημιουργοῦ, ὑπάρχει καὶ ἕτερόν τι στοιχεῖον ἐναργῶς ἐμ-
φανὸν τὸν ὑψηλὸν καὶ μυστηριώδη προορισμὸν τῶν λογικῶν
πλασμάτων. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι τὸ τελειοποιήσιμον τοῦ
ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐξ οὗ ἀποδει-
κνύεται, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα, ἀτελῆ μὲν γενννώμενα,
πεπρωκισμένα δὲ μετὰ λογικὴν βούλησιν, κέκτληται συνάμα δύ-
ναμιν τινὰ ἰδιόζουσαν εἰς αὐτὰ, τὴν δύναμιν τοῦ συλλαμβάνειν

ιδεώδη τινά τύπον, ἐλλογωτέραν τινά διακόσμησιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων πρὸς ἣν ἀδικλείπτως τείνουσι τελειούμενα.

Τῷ ὄντι τὰ μὲν ἄλογα ζῶα, ὑπὸ τὴν ἰσχυράν ἐπίδρασιν τοῦ ὀρμεφυτοῦ ἢ τοῦ αὐτοματισμοῦ ἐνεργοῦντα εἰσὶν ἀνεπίδεκτα ἰδίᾳς τινὸς ἀρχεβούλου ἐνεργείας, ἢ τελειοτέρας τινὸς διαμορφώσεως· π. χ. αἱ ἐργατικαὶ μέλισσαι κατασκευάζουσι σήμερον τὴν ἐξάγωνον κηρύθραν αὐτῶν, τὸ ἔντεχον αὐτῶν ἐργοστάσιον ὅπως κατασκευάζον τοῦτο πρὸ χιλιάδων ἐτῶν, ἀλλ' ὁ ἀνθρώπος ὁσήμεραι κρείττων ἑαυτοῦ ἀναδεικνύεται ὑπὸ τῆς πείρας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων διδασκόμενος, καὶ δυνάμεις ἀνεξαρτήτους, δυνάμεις αὐτομάτους καὶ ἰσχυροτέρας αὐτοῦ ὁσήμεραι χρησιμοποιοῦν, ὅπως δι' αὐτῶν προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ.

Λάβωμεν τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταστάσει, «*nudus in nuda humo*» συναισθανόμενον μὲν ποικίλας καὶ παντοίας χρεῖας σωματικὰς τε καὶ πνευματικὰς ἃς κέκληται νὰ θεραπεύσῃ ἐπὶ ποινῇ καταστροφῆς καὶ ἐξοντώσεως αὐτοῦ, ἐστερημένον δὲ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων, δι' ὧν ἀναπληροῦται ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ἀδυναμία, ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν στοιχείων καὶ πολεμούμενον πανταγόθεν ὑπὸ τοῦ ψύχους, τῶν βραγδαίων ὑετῶν, τῶν καταιγίδων, τῶν φθοροποιῶν μiasmátων, τῶν αἰμοδόρων θηρίων κ.τ.λ. καὶ θέλομεν ἀμέσως κατανοήσῃ, ὅτι ὁ πρῶτιστος ὅρος τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔσται ἡ ἐξωτερικὴ διαδήλωσις τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, «ἡ ἐργασία». Δι' αὐτῆς, δηλ. διὰ τῆς καταβολῆς τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἐκτὸς, θέλει προσπαθῆσαι νὰ θεραπεύσῃ τὰς πρωτίστας αὐτοῦ χρεῖας. Ἀλλὰ τίνα τὰ ὄργανα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ; τίνες εἰδικώτερον αἱ κοινωνικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ ἐνέργειαι αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ ἀντικείμενον τῆς Πλουτολογίας; τίνες οἱ νόμοι οἱ διεξηγούντες τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων; τοιοῦτο τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς Πλουτολογίας· ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια ἡ κατα-

βαλλομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς χρησιμοποίησεως καὶ ἀποκτήσεως τῶν πραγμάτων, καὶ οἱ νόμοι ἢ τὰ γενικώτερα γινόμενα τὰ διεξηγοῦντα τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων.

Τοιούτου ὄντος τοῦ κυρίου ἀντικειμένου τῆς Πλουτολογίας, εὐκόλως κατανοοῦμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἡθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, καθόσον τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως πηγάζουσιν.

Ἄλλ' ἡ πλουτολογικὴ ἐνέργεια, ὡς γνωστὸν, δὲν εἶναι ἡ μόνη διακτύπωσις τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἐστὶς τῶν ἡμετέρων προαιρετικῶν ἐνεργειῶν εἶναι μία, ἀλλ' αἱ διαδηλώσεις αὐτῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῇ δικαίῳ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῇ καταστατικῇ, εἰσὶ πικίλκι καὶ πολύμορφοι. Ὡστε ἡ Πλουτολογία εἶναι κλάδος ἡ τμηματικὴ γενικώτερος τινὸς ἐπιστήμης ἣν καλοῦσι σήμερον «sociologie» ἢ κοινωνιολογίαν, κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ φαινόμενα δυνάμει νόμων ἀμετατρέπτων παράγονται.

Βεβαίως καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ βούλησις ἡμῶν λειτουργοῦσι δυνάμει νόμων ἀρμολόγων εἰς τὴν ἡμετέραν λογικὴν φύσιν, ὡς καὶ τινων ἐλαττηρίων ἀορίστων ἐπιδρώντων ἐφ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῶν νόμων τούτων οὐδὲν εἰς ἀκρίβειαν τὸ αὐτεξούσιον, ἢ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐνέργειᾳ, ἡ ἰδιόζουσα εἰς μόνον τὰ λογικὰ πλάσματα. Τῷ ὄντι, ἡ ἀλληλουχία ἐν τῇ ἀνελίξει τῶν ἱστορικῶν συμβεβηκότων, οὐδὲν εἰς ἀκρίβειαν τὸ στοιχεῖον τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ ἐστὶ ὁ κύριος τῆς βιολογίας παράγων, οὐδ' ἐξαιλεῖται τὴν εὐθύνην τὴν παρεπομένην εἰς τὴν ἐλευθέρᾳ ἐνέργειαν.

Ἡ Πλουτολογία εἶπον, ἀπαρτίζουσα ἐν τῶν πολλῶν τμημάτων τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης ἐπαγγέλεται νὰ διεξηγήσῃ τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων, τῆς παραγωγῆς, τῆς κυκλοφορίας καὶ τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου καὶ νὰ ἐκθέσῃ πῶς καθόσον ἀναπτύσσομεν τὴν λογικὴν ἡμῶν ἐνέργειαν καὶ τὴν πρακτικὴν ἡμῶν δραστηριότητα, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκτείνωμεν τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ προάγομεν τὴν ἡμε-

τέραν εὐημερίαν. Αὕτη δὲ ἡ σκόπιμος καὶ λελογισμένη ἐνέργεια εἶναι τὸ ἡδὺ λυκαγεὺς τοῦ βιομηχανικοῦ βίου, τοῦ περιλαμβάνοντος πάντα τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξασκούμενα ἐπιτηδεύματα.

Τῷ ὄντι ἐκ τῆς ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἔποψιν θεωρήσωμεν τὸ ἀνθρώπινον γένος, θέλομεν ἀδιστακτικῶς ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ὅπως κατηρτίσθη σήμερον, εἶναι μέγα καὶ κολοσσιαῖον ἐργαστάσιον, ἐν ᾧ ἅπαντες φιλοπονοῦσιν, ὡς αἱ ἐργατικαὶ μέλισσαι, πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν ὅτι ἡ κυριωτέρα ἡμῶν ἀσχολία καὶ μέριμνα εἶναι ἡ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας προαγωγή τῶν μέσων τῆς εὐζωίας· ἐκ τῆς κοινωνικῆς δὲ ταύτης ἀνάγκης προκύπτει ἡ κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν διαμόρφωσις τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς βιομηχανίας.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς τε συντηρήσεως καὶ εὐζωίας, οἱ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν θήραν, τὴν ἀλιείαν, τὴν ποιμνικὴν καὶ τὴν ὑλοτομίαν, οἱ δὲ περὶ τὴν γεωργίαν, τὴν τεχνουργίαν, τὴν μετακομιστικὴν, τὴν ἐμπορίαν, τὴν οἰκοδομικὴν, ἢ τὴν μεταλλευτικὴν· ἐκτὸς δὲ τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν ἐκπονοῦντων τὴν ὕλην, οἱ μὲν ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἐκμάθησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, οἱ δὲ περὶ τὰς ἀσκήσεις καὶ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, ὡς οἱ γυμναστικοὶ ἢ οἱ ἱατροὶ, οἱ δὲ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν καλῶν τεχνῶν, ἢ τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ὡς οἱ διδάσκαλοι, οἱ παιδαγωγοί, οἱ ἐροκήρυκες, ἄλλοι δὲ μετέρχονται τὰ κυβερνητικὰ κυρίως ἡγεύμενα ἔργα, προστατεύουσι τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης, ἢ παρὰχρῶσιν ἀντικείμενα τερπνὰ, εἰς ἐπουσιώδεις ἡμῶν χρείας ἀναγόμενα.

Ἄπαντες δὲ ἐκτὸς τῶν ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν, τῶν ἀνέθλων, τῶν παρηλίκων, τῶν ἀναπήρων, ἢ τῶν φρενοβλαβῶν, μετέρχονται παραγωγικὰ τινὰ ἔργα.

Καὶ ἐνόσφ μὲν ἡ κοινωνία, ἕνεκα τῆς ἀρχικῆς ἀπαιδευσίας αὐτῆς, τῆς βιομηχανικῆς αὐτῆς ἀνικανότητος, τῶν κακῶν τῆς

ἔξω, τῆς ἐπικρατοῦσης κακονομίας, ἢ τῆς ἀσφόδρου δικι-
σεως ἀρχόντων δημοδόρων, ὀλίγα παράγουσα, κατανάλισκει
πᾶν ὅ,τι παράγει, ἢ ἐπὶ τὰ πρόσω αὐτῆς πορεῖα καθίσταται
ἀδύνατος· ἅμα δὲ τῇ μεταβολῇ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν
τούτων στοιχείων καὶ περιστάσεων, τὰ πάντα μεταμορφοῦνται
καὶ ἀνακαινίζονται. Ἡ ἐργασία καθίσταται τεχνικωτέρη, ἢ
βιομηχανικὴ δραστηριότης κρατύνεται, τὰ κεφάλαια πολλα-
πλασιάζονται, ἡ ιδιοκτησία ἐξασφαλίζεται καὶ, ἔνεκα τῆς
ὑπερβάσεως τῆς παραγωγῆς ἐπὶ τῆς καταναλώσεως προάγεται
ὁ πλοῦτος, ὁ πληθυσμὸς καὶ ἡ δημιουργικὴ τῶν ἐθνῶν ἰκα-
νότης. Πρῶτον λοιπὸν καὶ θεμελιώδεις στοιχεῖον πλουτολογικὸν
εἶναι ἡ ἐργασία.

Ἀλλὰ πῶς εἰδικώτερον καταρτίζονται τὰ βοηθητικὰ στοι-
χεῖα τῆς ἐργασίας, τὰ κεφάλαια ὧν ἄνευ ἡ ἐργασία ἀποβαίνει
ἀνίσχυρος; διὰ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀποταμίευστος· ἐν
ἄλλαις λέξεσι, τὰ κεφάλαια, ὁ ἰσχυρὸς οὗτος μοχλὸς τῆς βιο-
μηχανικῆς ἡμῶν δραστηριότητος εἶναι ὁ ἀγλαὸς κερπὸς τῆς
δημιουργικῆς ἰκανότητος καὶ τῆς ἠθικότητος ἐκάστου ἡμῶν
καὶ ὅλων ὁμοῦ.

Λέγω δὲ καὶ τῆς ἠθικότητος, καθότι ἡ ἀποταμίευσις εἶναι
θυσία τεκμηριούσα τὸ ἐξαίρετον καὶ ἀπαράμιλλον τῆς λογικῆς
ἡμῶν φύσεως. Ἡ ἀποταμίευσις εἶναι τὸ ἀπαύγασμα τῶν πο-
λυτιμοτέρων ἀρετῶν, τῆς προνοίας, τῆς λιτότητος καὶ τῆς κα-
λῶς νοουμένης οἰκονομίας. Ἀποταμιεύοντες μερίδα τινὰ τῆς
παραχθείσης προσόδου, θυσιάζομεν τὰς ἐνεστώσεις ἡμῶν ἀπο-
λάσεις εἰς προπαρσκευὴν τοῦ μέλλοντος· ἐκουσίως στερού-
μεθα, ὅπως ἀσφαλίσωμεν ἐν μέλλοντι χρόνῳ, τὰ μέσα τῆς ὑ-
πάρξεως ἡμῶν, αὐξήσωμεν τὴν περιουσίαν ἡμῶν καὶ κρατύνω-
μεν καὶ ἐπιρρώσωμεν τὰς παραγωγικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Κα-
θόσον δὲ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς παλυχρονίου πείρας,
ἀνακαλύπτομεν τὰς μυστηριώδεις καὶ τὰς κατὰ τὸ φαινόμενον
ἀδαμάστους καὶ ἀκαταγωνίστους δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ
κατανοοῦμεν τοὺς νόμους τοὺς ρυθμίζοντας τὴν ἐνέργειαν αὐ-

τῶν, καθιστῶμεν αὐτάς διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων ὑποχει-
ρίους, χρησιμοποιοῦμεν διὰ τοῦ πνεύματος, ὅ,τι ἡ Θεία Πρό-
νοια δωρεὰν ἐπεδαψίλευσεν εἰς ἅπαντας τὴν ἀνθρωπότητα καὶ
μεταβιβάζομεν εἰς τὴν ἀναίσθητον ὕλην τὰ ἐπαχθῆ καὶ φορ-
τικὰ ἔργα τὰ ἐπιβαρύνοντα πρότερον τὰς ζωϊκὰς καὶ αἰσθητι-
κὰς δυνάμεις· λ.χ. βάρος τόννων 100, ἥτοι 80,000 ὀκτάδων δύ-
ναται νὰ μετατεθῇ διὰ 4,000 ἐργατῶν ἐκάστου φέροντος ὀκτά-
δας 20, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ βάρος μετατίθεται ἐπὶ θαλάσσης διὰ
πλοίου ἔχοντος πλήρωμα 4 μόνον ναυτῶν· ὥστε ἐξοικονομοῦν-
τες οὕτω διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης τῶν δυνάμεων, τὴν
ἐργασίαν, ἥτις δὲν εἶναι ἄπειρος καὶ ἀνεξάντλητος ὡς τὰ στοι-
χεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλὰ δαπανηρὰ καὶ πεπε-
ρασμένη, ἐλαττοῦμεν τὴν παραγωγικὴν δαπάνην, καθιστῶμεν
τὰ προϊόντα τῆς ἡμετέρας δραστηριότητος εὐθηνότερα καὶ
μᾶλλον εὐαπόκτητα καὶ πολλαπλασιάζομεν τὰς ἀπολαύσεις
καὶ τὴν εὐζωίαν ἡμῶν.

Τὰ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων πρακτικὰ ἀπο-
τελέσματα θέλω λεπτομερέστερον ἐκθέσει, περὶ δραστηριότη-
τος τῶν κεφαλαίων πραγματευόμενος.

Ὅπως δὲ ἀποδείξω ὅτι ἡ διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων καὶ
τῶν μηχανῶν χρησιμοποίησις τῶν φυσικῶν δυνάμεων ὑπάρχει
τὸ ἐπιφανέστατον γινώσκειν τοῦ ἀκμαζόντος πολιτισμοῦ τῶν
χριστιανικῶν ἐθνῶν, παρατηρῶ ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, διὰ
τεσσάρων κυρίως δυνάμεων ἐνισχύετο καὶ ἐκρατύνετο ἡ ἀνθρω-
πίνη ἐργασία· διὰ τῶν ζωϊκῶν δυνάμεων, διὰ τοῦ ῥέοντος ὕδα-
τος, διὰ τοῦ ἀνέμου καὶ τοῦ μοχλοῦ. Ἐν πλείστοις δὲ χώραις,
καὶ σήμερον ἔτι ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια τῶν ἐθνῶν δὲν προέβη
περαιτέρω. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις, κατὰ μὲν τὴν 15ην
ἐκκτονταετηρίδα, ἐγένετο χρῆσις καὶ ἐτέρων δυνάμεων, τῆς
ἐκρήξεως τῶν ἀερίων, ἥτοι τῆς πυρίτιδος, δι' ἧς ἀνατινάζομεν
βάρη ὑπέρογκα καὶ τοῦ γήινου μαγνητισμοῦ, ἥτοι τῆς ναυτι-
κῆς πυξίδος, τῆς ἀστραλοῦς ταύτης ὁδηγοῦ τῶν ναυτιλλομένων,
εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Εὐέλ-

πιδος ἀκρωτηρίου. Κατὰ δὲ τὴν 18ην καὶ 19ην ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἀνθρωπότης ἐκτῆσατο δύο καινοφανεῖς δυνάμεις, τὴν τοῦ ἀτμοῦ, ὡς στοιχείου κινήσεως καὶ τὴν τοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Καθόσον δὲ προσοικειούμεθα μὲν τῇ φύσει, αἴρεται δὲ διὰ τοῦ πνεύματος, ὁ πέπλος ὁ καλύπτων τὰ μυστήρια αὐτῆς καὶ ἐπομένως ἀναπτύσσεται ἡ ἐνέργεια ἡμῶν, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀπολαύσεις καὶ ἡ εὐημερία ἡμῶν προάγονται. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δὲ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ ἀτμοῦ, ἦτοι τοῦ λιθάνθρακος καὶ τοῦ σιδήρου, τὰ δύο βιομηχανικώτατα ἔθνη, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, παράγουσι σήμερον ἐτησίαν ἀκαθάριστον πρὸς ὁδὸν ὑπολογιζομένην εἰς 55 περίπου χιλιακατομμύρια φράγκων.

Αὕτη δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος, αὕτη ἡ δραστικὴ ἐνέργεια, ἡ ἐπεκτείνουσα τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀπροσώπου φύσεως καὶ χρησιμοποιοῦσα πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς παντοίας καὶ ποικίλας ἡμῶν χρείας, δύναται καὶ μαθηματικῶς οὕτως εἰπεῖν νὰ ὀρίσθῃ· καθόσον ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα ἐνέργεια, αὐξάνει προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐχὶ κατ' ἀριθμητικόν, ἀλλὰ κατὰ γεωμετρικὸν λόγον· δηλαδὴ μία ἀνακάλυψις ἐγκυμονεῖ καὶ προπαρασκευάζει ἐτέραν τινὰ πολλάκις σπουδαιότεραν τῆς πρώτης· οὐχ' ἔττον δὲ καὶ διὰ τῆς εὐρυτέρας ἐφαρμογῆς ἐγνωσμένης τινὸς ἀρχῆς, εὐρύνεται τὸ στάδιον τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος. Ὡστε τὸ ἔθνος τὸ ποιοῦν μείζονα καὶ κρείττονα χρῆσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἶναι καὶ τὸ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον καὶ τὸ εὐπορώτερον καὶ τὸ εὐδαιμονέστερον.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, ὑπολογίζοντες τὴν ὅλην δύναμιν τῶν ἐν ἐνεργείᾳ μηχανῶν τῆς μεγάλης Βρεταννίας καὶ ἀνάγοντες αὐτὴν εἰς ἐργατικὰς δυνάμεις, ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἐὰν ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ἐκείνης ἦτο δεκάκις μείζων, ἦτοι ἀνῆρχετο εἰς τριακόςια περίπου ἑκατομμύρια, ἐὰν ἦτο λέγω, ἕως τῆ πλη-

Θυσμῶ τῆς ὕλης Εὐρώπης, ἥτο ἀδύνατον νὰ παρῇ ὅ,τι πα-
ράγεται σήμερον διὰ τῶν τεραστίων μηχανῶν αὐτῆς.

Ἡ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνά-
μεων τῆς φύσεως ἐπιβρώσις τῆς ἐργασίας δὲν διέφυγε τὴν πε-
ρίνοιαν τοῦ Ἀριστοτέλους· «εἰ γὰρ ἡδύνατο, λέγει, ἕκαστον
τῶν ὀργάνων κελυφθὲν ἢ προκισθόμενον ἀποτελεῖν τὸ αὐτοῦ
ἔργον, (ὡς τοῦτο συμβαίνει λ. χ. ἐπὶ τῶν μηχανῶν τῶν κινου-
μένων ὑπὸ φυσικῆς τινος δυνάμεως, οἷον τῆς ναυτικῆς πυξί-
δος, τοῦ ἀτμοῦ ἢ τοῦ ῥέοντος ὕδατος), εἰ αἱ κερκίδες ἐκέρκι-
ζον, καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζον, οὐδὲν ἂν ἔδει, οὔτε τοῖς ἀρχι-
τέκτοσιν ὑπηρετῶν, οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων».

Ναὶ σήμερον τὸ θαῦμα ὅπερ διώπτειεν ἡ περίνοια τοῦ Ἀρι-
στοτέλους ἐπετελέσθη, ὁ δὲ κελύων ἢ προστάτων ταῖς μη-
χαναῖς ἀποτελεῖν τὸ αὐτῶν ἔργον, εἶναι ἡ φυσικὴ δύναμις τοῦ
ἀτμοῦ, ἢ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, ἢ τῆς δυναμίτιδος, οὐχὶ δὲ ὁ δοῦ-
λος ἢ ὁ ὑπηρετῆς· ἕνεκα δὲ τῆς ἀντικαταστάσεως ταύτης
τῆς ἐμποιοῦσας τὴν κίνησιν δυνάμεως, οἱ ὑπηρεταὶ ὧν ὁ Ἀρι-
στοτέλης μνημονεύει, ἀνέλαβον λειτουργίας εὐγενεστεράς τῶν
προτέρων. Ἀπαλλαγέντες κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οὓς
οἱ ἐρασταὶ τοῦ παρελθόντος ἀποκαλοῦσι χρόνους «ὕλοκρα-
τίας», ἀπὸ τῶν καταθλιβόντων αὐτοὺς ὑλικῶν ἔργων, ἐπεφυ-
λάχξαντο ἑαυτοῖς τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ διεύθυνσιν τῆς
ὑλης, καταστάσης διὰ τῆς ἐπιστήμης ὑποχειρίου.

Διεξηγήσαντες ἐν κεφαλαίῳ, τὴν καθόλου φύσιν τῶν τριῶν
πααραγωγικῶν ὀργάνων, ἥτοι τῆς ἐργασίας, τῶν κεφαλαίων καὶ
τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, δὲν διεγράψαμεν εἰσέτι
τὸν ὅλον κύκλον τῶν γενικωτέρων πλουτολογικῶν φαινομένων.

Τῷ ὄντι ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης καὶ ἡ αὐτάρκεια δὲν
εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἐκάστου ἡμῶν
κατ' ἰδίαν θεωρουμένου. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχι-
κῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ συναισθήσεων δηλοῦται, οἷον τῆς φι-
λοστοργίας, τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ ἔρωτος, τῆς φιλαρχίας,
τῆς φιλοδοξίας κ.τ.λ. εἶναι «φύσει κοινωνικὸν ζῶον»· τοῦτου

ἔνεκα, ὁ μονήρης βίος ἀπάδει πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπομόνωσις εἶναι ἡ σκληροτέρα τῶν ποιῶν.

Τούτου λοιπὸν δοθέντος, ὅτι αὐτῶν φύσει ἡ πόλις ἐστὶν ἀναγκαίως ὑφίσταται μετὰ τῶν ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ διατελούντων, ὡς καὶ μετὰ τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἀλληλουχία τις ὑπηρεσιῶν, ἐνεργειῶν καὶ συμφερόντων, ἥς ἄνευ αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις πολλάκις διακόπτονται, ἡ ὅλη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ διοργάνωσις διασπᾶται καὶ αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων μεταμορφοῦνται εἰς αἰμοδαφῇ θάλασσᾳ πάλῃς θηριώδους.

Ἐκ τῶν προσκετεθέντων περὶ τῶν ἀρχικῶν καὶ βοηθητικῶν στοιχείων τῆς παραγωγῆς ἐξηγεῖται ἡ ἐκπληκτικὴ αὕξησις τοῦ πλούτου καὶ ἡ ἐν γένει πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους· λέγω δὲ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ, καθότι, ὅσῳ κρατύνεται καὶ προάγεται ἡ βιομηχανικὴ ἡμῶν δραστηριότης διὰ τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, τόσῳ ὁ ἄνθρωπος ἐπεκτείνει τὸν νοερὸν αὐτοῦ ὀρίζοντα καὶ διὰ τοῦ πνεύματος καθυπατάσσει τὴν ὕλην ἀναδείκνυται κύριος τῆς ἀπροσώπου φύσεως.

Προσέτι δὲ καθόσον ἡ μὲν εὐνομία παγιοῦται, τὰ δὲ ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια ἔθνη κάλλιον ρυθμίζονται, αἱ δὲ κοινωνικαὶ καὶ εἰρηνικαὶ ἔξεις ἀναπτύσσονται, ἐπὶ τοσοῦτον πολυπλασιαζόνται αἱ ἀποταμιεύσεις καὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις κρατύνεται.

Τελευταῖον δέ, διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τοῦ συνεταρισμοῦ καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἡ κοινωνία ἔτι μᾶλλον προάγει τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ὁ πλοῦτος ἀκωλύτως μὲν κυκλοφορεῖ, δικαιότερον δὲ διανέμεται καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι κατὰ μικρὸν καὶ βαθμυδὸν ἐξαφανίζονται.

Ἄλλοτε ἡ παιδεία, ἡ κινητὴ περιουσία καὶ ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἦσαν ὁ κληρὸς τῶν προνομιοῦχων τάξεων, ἀλλὰ σήμερον τῶν ἀγαθῶν τούτων πάντες κοινωνοῦσι.

Δυνάμεθα δὲ ἀδιτάκτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι οὐδεμία ιστορική ἐποχὴ ἠξιώθη τοσαύτης καὶ τηλικαύτης περιουσίας πλούτου, ἀπολαύσεων καὶ εὐζωίας, ὅσον ἡ ὑπερμεσοῦσα αὕτη ἐκατονταετηρίς· τοῦτο δὲ, καθότι ὁ αἰὼν οὗτος εἶναι αἰὼν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, εἶναι αἰὼν μηχανικῆς καὶ ἐλευθερίας, καθ' ἣν μὲν δημιουργικὴ δύναμις τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν καταπληκτικῶς ἀνεπτύχθη, αἱ δὲ ἀνθρώπινοι δυνάμεις ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καταθλιβόντων αὐτὰς δεσμῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ Πλουτολογία, ὡς πολλοὶ ἐδόξασαν καὶ δοξάζουσιν εἰσέτι, δὲν εἶναι ἐπιστήμη περὶ μόνην τὴν ἐκπόνησιν τῆς ὕλης ἀσχολουμένη καὶ μόνας τὰς ὕλικας ἀπολαύσεις ἐπιδιώκουσα· καθότι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς συνάπτονται μετὰ τῶν ὑψηλοτέρων ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Νὰ μὲν, τὸ κυριώτερον αὐτῆς ἀντικείμενον εἶναι ἡ κατὰκτησις καὶ ἡ διέκπλασις τῆς ὕλης· ἀλλ' ὅπως ἀποκτήσωμεν τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα, ἀπαιτεῖται ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, τεχνικὴ ἐνέργεια, διάνοια ἀνεπτυγμένη, ἔννομος τάξις, ἔξεις κοινωνικαὶ καὶ εἰρηνικαί, ἐν ἄλλαις λέξεσι, πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ ἡ ἱερὰ ἡμῶν θρησκεία.

Ὡστε μετὰ τὴν βιομηχανικῆς προόδου καὶ πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς προαγωγῆς ὑπάρχει σχέσις στενοτάτη.

Αἱ πρό τινων ἐτῶν γενόμεναι πανηγυρικαὶ ἐκθέσεις τῶν προϊόντων τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας ἐπιβεβαιώσιν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἐν ταῖς ἐκθέσεσι ταύταις, τὰ προϊόντα τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας φιλοφρόνως συναντῶνται, καὶ φύλα καὶ ἔθνη ἀλλότρια πρὸς ἄλληλα, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἀδελφικῶς περιπτύσσονται.

Ἄλλ' ἐὰν ἐκ τοῦ εὐρύπτου καὶ ἐξιτήλου τούτου κόσμου τῶν βιομηχανικῶν μεγάρων, θελήσωμεν νὰ εἰκάσωμεν καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν θνητῶν αὐτῶν δημιουργῶν, τί θέλομεν συμπεράνει; Ὅτι τὸ βιομηχανικώτερον ἔθνος εἶναι καὶ τὸ μετέχον

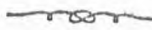
πλειοτέρων γνώσεων, πλειότερας εὐνομίας καὶ εὐκοσμίας κοινωνικῆς. Τίνα δὲ τὰ μᾶλλον διακριθέντα ἔθνη ἐν ταῖς παγκοσμίαις ἐκθέσεσιν; Οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγοι, οἱ Γερμανοί, οἱ Ἀμερικανοί· τοῦτο ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον. Ὡσαύτως δὲ ἀναμφισβήτητον ὑπάρχει, ὅτι τὰ ἔθνη ταῦτα εἰσὶ καὶ τὰ πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ πολιτισμῷ, τὰ ἔθνη τὰ μᾶλλον προαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας, τὰ ἀξιώτερα τῆς ἐλευθερίας ἧς ἀπολαμβάνουσι καὶ ἧς στεροῦνται, τὰ μᾶλλον προσεγγίζαντα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος ἐνώπιον τῶν νόμων, ἐνὶ λόγῳ, οἱ πιστότεροι ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι πρωταθληταὶ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου.

Παραθέσωμεν πρὸς ταῦτα, τὴν Πορτογαλλίαν καὶ Ἰσπανίαν, τὰς εὐκλεεῖς πατρίδας τῶν Κορτέων καὶ τῶν Πιζάρων, τῶν Ἀλβουκιέρκων καὶ τῶν Βάσκο δὲ Γάμα, καὶ θέλωμεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ λόγον τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως διεμορφώθη σήμερον καὶ ἡ βιομηχανία αὐτῶν.

Ὡσαύτως δὲ ἐὰν ἡ βιομηχανία τῶν Σινδῶν, τῆς Τουρκίας ἀπεδείχθη ὑποδεστέρα τῆς τῶν Εὐρωπαίων, ἐὰν παρὰ τοῖς ἡμιπολιτίστοις ἐκείνοις ἔθνεσιν, οἱ ἐργατικὲς βραχίονες, οὐχὶ δὲ τὰ τεχνητὰ ὄργανα εἰσὶ τὸ κυριώτερον τῆς βιομηχανίας ἐλατήριον, ἐὰν τὰ ἐπίπονα ἔργα ἐπιβαρύνωσιν ἰδίως τὰς αἰσθητικὰς καὶ ἐμψύχους δυνάμεις, ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι, ὅτι τὰ σπέρματα τῆς ἀληθινῆς παιδείας οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ριζοβολήσωσι καὶ καρποφορήσωσιν ἐπὶ τοῦ αὐχμῶδους ἐδάφους τῆς θεοκρατικῆς δεσποτείας· ὅτι παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐμαρῶνθησαν, καὶ ἡ μὲν ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ πρωτοβουλία συνεστάλη καὶ συνεπνίγη, ἡ δὲ ἰσότης, κατέστη τὸ γινώρισμα τῆς γενικῆς δουλοσύνης ἐνώπιον ἀνευθύνου δεσπότη· καὶ τὸ κυριώτατον, ἡ παιδαγωγία, ἡ βασιλὶς τῶν τεχνῶν, ἡ διχπλάτους καὶ μεταμορφοῦσα τὰς ἀπαλὰς ψυχὰς τῶν παίδων, ἀπέβη παρ' αὐτοῖς ἀνέφικτος, ἕνεκα τῆς πολυγαμίας καὶ τῆς ὑποτελοῦς καὶ κτηνώδους καταστάσεως τῶν γυναικῶν. Ἄλλως

δὲ, ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον, ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ φυλε-
τικαὶ προλήψεις καὶ ἀντιπάθειαι τῶν Ἀσιασῶν, ἀπάδουσι πρὸς
τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς ἀδελφικῆς καὶ εἰρηνικῆς
τῶν ἀνθρώπων συγκοινωνίας, ἥτις εἶναι ὁ κυριώτατος ὅρος τῆς
βιομηχανικῆς προαγωγῆς τῶν χριστιανικῶν ἔθνων.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἡ Πλουτολογία συνδέεται ἀδιασπάρ-
στως μὲ τὰς εὐγενεστέρους καὶ ὑψηλοτέρους ἐπιστήμας, μὲ τὴν
ἠθικὴν φιλοσοφίαν, μὲ τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ εἶναι τέκνον
γενήσιον καὶ περικαλλές τῆς αὐτῆς οἰκογενείας· τὰ δὲ Ἀσιατὰ
ἔθνη τὰ βεβουλισμένα εἰς τὸ σκότος τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῶν
θρησκευτικῶν προλήψεων, τὰ δηλητηριάσαντα ἕνεκα τῆς ἠ-
θικῆς αὐτῶν ἐξαχρειώσεως, τὸν πρῶτιστον πυρῆνα τῆς κοινω-
νικότητος τὴν οἰκογένειαν, τὰ κύπτοντα δουρικὸν αὐχέναν ὑπὸ
τὸν ζυγὸν ἀνευθύνου δεσπότη, τὰ κατὰ τὸν νόμον τὰ εἰρηνικὰ
ἔργα καὶ ἐπιβαρύνοντα κυρίως μὲ αὐτὰ τοὺς δεδουλωμένους
λαοὺς, δύνανται μὲν νὰ κομπάζωσιν ἐπὶ τῇ κτηνώδει αὐτῶν
ἀνδρείᾳ, ἐπὶ τῇ ὑλικῇ ὑπεροχῇ αὐτῶν, ἐπὶ ταῖς καταστρεπτικαῖς
αὐτῶν ἀρεταῖς, ἀλλ' οὐδέποτε θέλουσι δυνηθῆναι νὰ προαγάγῃσι
τὰς βιομηχανικὰς καὶ δημιουργικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καὶ νὰ
ἀνυψωθῶσιν εἰς τὴν περίβλεπτον ἐκείνην θέσιν τοῦ πολιτισμοῦ
ἣν δικαίως κατέχουσι τὰ χριστιανικὰ ἔθνη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῆς κατατάξεως τῆς Πλουτολογίας ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει αὐτῆς, περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας μεθόδου.

Τὸ ἰδιαίτερον τῆς Πλουτολογίας ἀντικείμενον, ὡς ἐρρήθη, εἶναι πρῶτον μὲν, αἱ δυνάμεις καὶ αἱ ἐνέργειαι δι' ὧν παράγονται τὰ διάφορα πλουτολογικὰ γινόμενα, καὶ δεύτερον, οἱ γενικώτεροι νόμοι, αἱ γενικώτεραι ἀρχαὶ ἐκ τῆς συστηματικῆς συναρμολογίας τῶν ὁποίων καταρτίζεται ἡ ἐπιστήμη. Τοιούτου ὄντος τοῦ ἰδιαίτερου ἀντικειμένου τῆς Πλουτολογίας, τις ἡ οἰκεία αὐτῆς θέσις ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν; τίνες αἱ ἐν χρήσει μέθοδοι; τίνα τὰ ὅρια αὐτῆς;

Προτιθέμενος ἐνπρώτοις νὰ κατατάξω τὴν Πλουτολογίαν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν, παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἢ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων περὶ ἃ ἀσχολοῦνται, διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ ἠθικοπολιτικὰς ἐπιστήμας, καθ' ὅσον αὗται περὶ ἠθικοπολιτικὰ ἢ φυσικὰ φαινόμενα ἰδίως ἀσχολοῦνται.

Καὶ τὰ μὲν φυσικὰ ἢ τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ θερμαντικοῦ, τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, τῆς ἑλξεως, τῆς βαρύτητος, τῆς πέψεως, τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος κ.τ.λ. παράγονται αὐτομάτως δυνάμει τῶν καθε-

στώτων τῆς φύσεως νόμων καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Τὰ δὲ ἠθικοπολιτικά παράγονται ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν ἐνεργείας, ἐκ τῆς λογικῆς ἡμῶν βουλήσεως.

Αἱ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι ὑποδιαιροῦνται κοὶ αὗται εἰς δύο κατηγορίας, ὡς ἐκ τοῦ ὅρου τούτου ἐμφαίνεται. Αἱ μὲν, ὡς ἡ φιλοσοφία κυρίως λεγομένη, ἥτοι ἡ μεταφυσική, ἡ ψυχολογία, ἡ ἠθική, ἡ λογική, ἀσχολοῦνται περὶ γινόμενα ἐκάστω ἡμῶν κατ' ἰδίαν ἀναγόμενα, καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἐν τῷ ἀφανεῖ κόσμῳ τῆς συνειδήσεως διατυπούμενα, οἷα τὰ τῶν πνευματικῶν ἡμῶν λειτουργιῶν, τὰ τῶν ἐνδομύχων ἡμῶν πόθων, τὰ τῶν ψυχικῶν ἡμῶν διαθέσεων κ.τ.λ.* αἱ δὲ σκοποῦσιν ἐξωτερικὰ γινόμενα κοινωνικὰ ἢ πολιτικά, ἥτοι σχέσεις ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου παραγομένας, ὡς ἡ ἱστορία, ἡ καταστατική, τὸ Δίκαιον, ἡ Πλουτολογία ⁽¹⁾.

Ἐκ τούτου δῆλον ὅτι αἱ δικαιολογικαὶ σχέσεις καὶ αἱ πλουτολογικαὶ, ἥτοι τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἥτοι ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν βουλήσεως παράγονται, κατ' οὐσίαν ὅμως ἀπ' ἀλλήλων διακρίνονται.

Ἐὰν λ. γ. θέλοντες νὰ ἀποκτήσωμεν τὸν ἀναγκαίουντα ἡμῖν χάρτην, ἐπισκεφθῶμεν ἐργαστήριον χαρτοπώλῃς, συμφωνήσωμεν περὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἀγοραστέου πράγματος καὶ καταβάλωμεν τὸ συνομολογηθὲν τίμημα, ὁ χαρτοπώλης θέλει παραδώσει ἡμῖν τὸν χάρτην καὶ μεταδίδει αὐτὸν εἰς τὴν κυριότητα ἡμῶν, ἡ δὲ σχέσηις αὕτη ἢ ἐκ τῆς συμβάσεως τῆς ἀγοραπωλησίας παραχθεῖσα,

(1) Αἱ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι περὶ ὧν ἀσχολεῖται κυρίως ἡ Ἀκαδημία τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν ἐν Γαλλίᾳ, εἰσὶν ἡ φιλοσοφία, ἡ ἠθική, ἡ Νομική, ἡ Πλουτολογία, ἡ Δημοσιολογία, ἡ Καταστατική καὶ ἡ ἱστορία.

ἔσεται προδήλως δικαιολογική, καθότι πρόκειται περὶ δι' ἀγοραπωλησίας καὶ παραδόσεως μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος, περὶ τιμήματος κ.τ.λ. Ἀλλ' ὁ χάρτης οὗτος ὅστις ἐγένετο τὸ ἀντικείμενον τῆς συναφθείσης ἀγοραπωλησίας, ἐστὶ γέννημα τῆς τέχνης, τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας· ὁ χάρτης οὗτος κατασκευασθεὶς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀπὸ ῥάκη ἐν διαφόροις πόλεσι συλλεχθέντα, ἐξεποιήθη εἰς διαφόρους ἐμπόρους καὶ τελευταῖον μόνον μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ χαρτοπώλου, τοῦ πωλήσαντος αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπικερδῶς. Ἰδοὺ γινόμενα ἰδιογενῆ, πλουτολογικά, ἤτοι ἡ χρεία τοῦ χάρτου, ἡ παραγωγή αὐτοῦ, ἡ μετακόμισις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγοράν, ἡ ἀξία του κ.τ.λ. ἰδοὺ λέγω γινόμενα, ἅτινα εὐκόλως δυνάμεθα νὰ διακρίνομεν ἀπὸ τῶν δικαιολογικῶν φαινομένων, ὡς διακρίνομεν καὶ τὴν ἀνατομίαν ἀπὸ τῆς φυσιολογίας, ἤτοι τὴν ὀργανογραφίαν ἀπὸ τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως καὶ ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν ἐκάστου ὀργάνου καὶ ἀπάντων ὁμοῦ.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς σχέσεως ταύτης τῶν δικαιολογικῶν πρὸς τὰ πλουτολογικά γινόμενα, ἤτοι ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῆς ἀγοραπωλησίας τοῦ χάρτου πρὸς τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ, παρατηρητέον ὅτι μόνον ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως τῶν ἠθικῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου, αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων φιλοπονοῦσι, παράγουσι καὶ παράγουσαι καὶ ἀποταμιεύουσαι προάγονται εἰς εὐζωίαν καὶ εἰς πολιτισμόν· ἐν ᾧ ἀπηλλαγμένοι τοῦ σωτηρίου τούτου ζυγοῦ, δηλ. κεχωρισμένοι νόμου καὶ δίκης, ἀδυνατοῦσι νὰ προαγάγωσι τὰ μέτα τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωίας αὐτῶν. Ἀλλὰ πῶς τὰ χίλια διακόσια, ἢ τριακόσια ἑκατομμύρια τὰ κατοικοῦντα τὴν γῆν δημιουργοῦσι τὰ πρὸς διατροφήν, συντήρησιν καὶ εὐζωίαν αὐτῶν; πῶς κινεῖται ἡ πολὺ πλοκος, ἡ τεραστία, ἡ κολοσσιαία μηχανὴ τῆς παγ-

κοσμίῳ βιομηχανίας; δυνάμει τίνων νόμων ἢ συμβεβη-
κότων κυκλοφοροῦσι καὶ διανέμονται τὰ ὑπὸ τῆς ἡμετέ-
ρας ἐργασίας παραχθέντα; διατί ἄλλα μὲν ἔθνη ὀλίγα
παράγοντα καὶ καταναλίσκοντα πᾶν ὅ,τι παράγουσι, δια-
τελοῦσιν εἰσέτι εἰς τὴν ταπεινὴν, εἰς τὴν χθαμαλὴν θέ-
σιν τῶν ἀπολιτίστων ἢ βαρβάρων λαῶν; ἄλλα δὲ παρά-
γοντα διὰ τῆς τέχνης καὶ μηχανῶν τεραστίων πλέον τῶν
ἔσα καταναλίσκουσι, κατάρθρωσαν νὰ κατεξουσιάσωσι τοῦ
κόσμου, νὰ μεταβάλῃ τὴν μορφήν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀναδει-
χθῶσιν ἀληθῶς, καθὼς μετέχοντα δημιουργικῆς δυνάμεως,
κατ'εἰκόνα καὶ καθ'ὁμοίωσιν Θεοῦ;

Ἴδου τὸ ἀντικείμενον ἐν γένει τῆς Πλουτολογίας, τῆς
ιδιογενοῦς ταύτης ἐπιστήμης, τῆς ἀσχολουμένης ἰδίως
περὶ τὴν διεξήγησιν ἀπάντων τῶν πλουτολογικῶν φαι-
νομένων.

Πρώτη λοιπὸν διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ δια-
κρίνουσα αὐτὰς ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ἠθικοπολιτικάς, ἀφ' ἑτέ-
ρου δὲ εἰς φυσικάς ἐπιστήμας, εἰς ἐπιστήμας λέγω, ὧν
τὰ γινόμενα παράγονται ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνθρωπίνης
βουλήσεως, καὶ εἰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ γινόμενα ἐξ αὐτῆς
ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως παράγονται.

Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι
ἔργον μόνου τοῦ ἀνθρώπου, μόνης τῆς ἀνθρωπίνης βου-
λήσεως, ἀλλὰ καὶ τινων φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνά-
μεων, ὧν ἄνευ ἡ παραγωγή καθίσταται ἀδύνατος.

Βεβαίως ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων καὶ τῶν
δυνάμεων τῆς φύσεως, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν νό-
μων τῶν διεπόντων τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀπρόσωπον φύσιν,
οὐδὲν παραγωγικὸν ἔργον κατορθοῦται· καθότι καὶ αὕτη
ἡ στοιχειωδέστερα πνευματικὴ λειτουργία καὶ αὕτη ἡ
ἁπλοστέρα κίνησις τῆς χειρὸς ἢ τοῦ ποδὸς ἡμῶν, προ-

καλεῖ ἀναγκαίως τὴν ἐφαρμογὴν φυσικοῦ τινος νόμου· οὐχ' ἤττον ὅμως τὰ πλουτολογικὰ καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐκ δύο πάντη διαφόρων πηγῶν παράγονται.

Ἡ παραγωγὴ λ. χ. τῶν καρπῶν τῆς γῆς εἶναι τὸ προῖον τῆς ἡμετέρας λογικῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ συνδρομῆς διαφόρων φυσικῶν ἢ φυσιολογικῶν νόμων. Καὶ νόμοι μὲν φυσικοί, εἰσὶν αἱ ιδιότητες τῆς γῆς καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, αἱ ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς καρποφορίας τῶν φυτῶν· νόμοι δὲ διέποντες τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν, εἶναι οἱ προκαλοῦντες τὴν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν νόμων, οἱ ἀπαρτίζοντες τὴν πεῖραν, τὴν τέχνην τὴν δημιουργοῦσαν τὰ χρήσιμα. Οἱ νόμοι οὗτοι φυσικοὶ τε καὶ πνευματικοί, πράγματι μὲν σχεδὸν πάντοτε ἐνοῦνται, ὅπως ἐνοῦται καὶ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι καὶ ἡ ὕλη τῷ πνεύματι, ἐν τῷ νῷ δὲ διακρίνονται. Ὅσάκις δὲ παρρουσιάζεται φαινόμενόν τι παραχθὲν συνάμα ἐκ τε τῶν ιδιοτήτων τῆς ὕλης καὶ ἐκ τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀναφαίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, τοῦ μὲν ἀναγομένου εἰς μόνον τὸ φαινόμενον τὸ προκύπτον ἐκ φυσικῶν νόμων, τοῦ δὲ διεπομένου ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλὰ πῶς διακρίνεται ἡ ἐνέργεια ἑκατέρου αὐτῶν; Ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῇ οἰκονομικῇ σφαίρᾳ, τὸ μὲν ἀνθρωπικὸν στοιχεῖον, τὸ στοιχεῖον τὸ νοολογικόν, τὸ τῆς ἀνθρωπίνης λέγω ἐργασίας, τῆς τέχνης, δι' ἧς κατασκευάζομεν λ. χ. ἡλεκτρικὴν μηχανὴν ἢ πλοῖον κ.τ.λ., εἶναι τὸ ἐνεργόν, τὸ δὲ στοιχεῖον τῆς φύσεως, ἥτοι τὸ κοσμολογικόν, ὁ ἡλεκτρισμός, ὁ ἄνεμος, εἶναι τὸ στοιχεῖον ὃ ὑφίσταται τὴν ἐνέργειαν, εἶναι πρακτικόν καὶ ὑπηρετικόν

ὄργανον· ὥστε τὸ φαινόμενον τῆς διὰ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν φυσικῶν νόμων παραγωγῆς, ἀνάγεται προδήλως εἰς τὴν ἠθικοπολιτικὴν ἐπιστήμην τῆς Πλουτολογίας.

Ἐτέρα τις διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν πηγάζει ἐκ τοῦ κυριωτέρου ὀργάνου, ὅπερ τίθεται εἰς ἐνέργειαν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

Ἐάν μὲν τὸ ὄργανον τοῦτο ᾗναι ἡ διάνοια, ὁ καθαρὸς λογισμὸς, οὐχὶ δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ἀντίληψις, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐάν τὸ πνεῦμα πρὸς διατύπωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐνεργῇ ἐφ' ἑαυτό, ἐπὶ τῶν νοητῶν ἰδεῶν, ἡ ἐπιστήμη εἶναι λογικὴ, ἢ θεωρητικὴ.

Ἐάν δὲ τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐπήγασαν κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως ἢ τῆς πείρας, ἡ ἐπιστήμη εἶναι πειραματικὴ. Science d'observation, science expérimentale⁽¹⁾.

Τοιοῦτω τρόπῳ, ἡ ἀλήθεια ὅτι ἡ γῆ, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀήρ, τὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀπλᾶ σώματα δὲν εἶναι ἀπλᾶ, ἀποδεικνύεται διὰ τῆς πείρας, τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως. Ἀλλὰ τὰ ἐξῆς ἀξιώματα ὅτι «τὰ τρίτω τινὶ ταῦτά καὶ ἀλλήλοις εἰσὶ ταῦτά», ὅτι «αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ τριγώνου εἰσὶν ἴσαι πρὸς δύο ὀρθάς» ἢ ὅτι «αἱ ἀκτῖνες αἱ φερόμεναι ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου εἰσὶν ἴσαι» ἀναμφιβόλως ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ, εἶναι τὸ παραγόμενον θεωρη-

(1) Καλεῖται μὲν παρατηρητὴς «observateur» ἀποφάνεται ὁ Claude Bernard «ὁ σπουδάζων τὰ φαινόμενα καὶ συλλέγων αὐτὰ ἄνευ τινὸς ἀλ-
λοιώσεως καὶ ὅπως παρουσιάζει αὐτὰ ἡ φύσις· πειραματικὸς δὲ, ὁ ἐπιχειρῶν νὰ μεταβάλῃ ὅπωςδὴποτε τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ νὰ παραγάγῃ αὐτὰ ἐν περιστάσεσιν ἢ ὑπὸ ὅρους, ὑφ' οὓς δὲν παράγονται φύσει.

τικῶν ὑπολογισμῶν, οὐχὶ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως.

Ἄλλ' ἡ Πλουτολογία εἶναι θεωρητικὴ, λογικὴ, ἢ πειραματικὴ ἐπιστήμη; Scienced'observation.

Ἡ Πλουτολογία θεωρεῖται παρὰ τοῦ Ῥόσσ, ὡς λογικὴ ἐπιστήμη, καθότι αἱ γενικώτεραι αὐτῆς ἀρχαὶ πηγάζουσιν ἐκ πορισμάτων ἐξαγομένων ἐκ τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἀληθεύουσιν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ. Ἡ Πλουτολογία διδάσκει λ. χ. ὅτι αἱ χρεῖαι προκαλοῦσι τὴν ἐργασίαν· διὰ τῆς ἐργασίας ἐκπονεῖται καὶ μεταμορφουμένη χρησιμοποιεῖται ἡ ὕλη· ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ μέλλοντος συνεπάγεται τὴν ἀποταμίευσιν· διὰ τῶν ἀποταμιευμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια· διὰ τῶν κεφαλαίων ἰσχυροποιῶνται αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις κ.τ.λ. Ἀπασαὶ δὲ αὗται αἱ ἀρχαί, ἅπαντα ταῦτα τὰ θεωρήματα, ἐξάγονται ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ· ἐκ τούτων δὲ συνάγει, ὅτι ἡ Πλουτολογία εἶναι ἐπιστήμη λογικὴ· d'où je conclus hardiment que la science de l'économie politique, est plutôt une science de raisonnement, qu'une science d'observation» (1).

Ἀλλὰ μετ' ὅλα ταῦτα, ἡ Πλουτολογία εἶναι κυρίως ἐπιστήμη πειραματικὴ, καθότι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς ἐξάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ἐκτυπομένου εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν. Βεβαίως διατυποῦντες γενικώτερά τινα πορίσματα, ὧν ὁ λόγος ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ταῦτα εἰσὶ τὸ παραγόμενον καθαρᾶς θεωρίας· οὐχ' ἥττον ὅμως δὲν πρέπει νὰ

(1) Deuxieme leçon. Cours d'Econ. politique.

λησμονῶμεν ὅτι ἡ βάσανος ἢ ὁ ἔλεγχος τῶν πορισμάτων τούτων εἶναι ἡ πείρα καὶ αἱ ἐπανελημμένοι παρατηρήσεις ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις.

Τῶντι διὰ δύο τρόπων, διὰ δύο μεθόδων ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐπιζητεῖ καὶ ἀνακαλύπτει τὴν ἀλήθειαν· διὰ τῆς ἐξ ἐπαγωγῆς καὶ τῆς ἐκ συναγωγῆς μεθόδου· διὰ τῆς «*méthode inductive*» καὶ τῆς «*méthode déductive*». Καὶ διὰ μὲν τῆς ἐξ ἐπαγωγῆς μεθόδου, ἐκ τῶν κατὰ μέρος διατυποῦμεν γενικὰ πορίσματα· λ. χ. ἐκ τῆς καταπτώσεως τῶν σωμάτων εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, διατυποῦμεν τὸν νόμον τῆς ἔλξεως. Διὰ δὲ τῆς ἐκ συναγωγῆς μεθόδου, ἐκ γενικῶν τινων ἀρχῶν ὁρμώμενοι συναγομεν τὸ ζητούμενον· οὕτω δὲ ἡ μὲν ἐξ ἐπαγωγῆς μέθοδος ἐκ τῶν γνωστῶν ἀνευρίσκει τὸ ἄγνωστον, ἡ δὲ ἐκ συναγωγῆς μέθοδος ἐφαρμόζουσα γενικωτέρους τινὰς νόμους, γενικωτέρας τινὰς ἀρχάς, οἷον τὸν νόμον τῆς ἔλξεως ἢ τῆς βαρύτητος εἰς τὰ κατὰ μέρος, διεξηγεῖ πῶς ταῦτα παράγονται καὶ πῶς ἐν τῷ μέλλοντι παραχθήσονται. Ἀλλὰ τὰ γενικὰ ταῦτα πορίσματα ὅπως περιβλήθωσι τὸ προσήκον κῦρος, δεόν νὰ βασανισθῶσι καὶ ἐξακριβωθῶσι διὰ τῶν πραγμάτων· ἄλλως ἢ κατάχρησις τῆς ἐκ συναγωγῆς μεθόδου ἀποπλανᾷ τὴν διάνοιαν καὶ ἄγει ἡμᾶς εἰς πορίσματα ὅλως ἐπιφαλῇ.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνάγκης τῆς δι'εὐρυτέρας καὶ πληρεστέρας παρατηρήσεως, ἐξελέγξεως τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων, μνημονεύω ἐνταῦθα τὰ πολύκροτα συστήματα δύο διασημοτάτων Οἰκονομολόγων τῆς Ἀγγλίας, τοῦ Μάλθου καὶ τοῦ Ρικάρδου.

Ὁ Μάλθος ἔχων ὑπ'ὄψει ὅτι ἡ Ἀγγλία ὡς νῆσος πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχομένη, δὲν εἶναι δεκτικὴ μείζονος χωρικῆς ἐκτάσεως, ὅτι δὲ ἡ μὲν γεννη-

τική δύναμις τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ παραγωγική καὶ διαθρεπτική τῆς γῆς δύναμις περιορισμένη, ὅτι μὲν ἐν διαστήματι 20 ἢ 25 ἐτῶν, ἐξ ἐνὸς ζεύγους ἀνθρώπων παράγονται τοῦλάχιστον 2, καὶ ἐκ 2 μετὰ δευτέραν εἰκοσαετίαν, 4, καὶ οὕτω καθεξῆς, ὅτι δὲ ἡ γονιμότης τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτοῦ καταβληθῇ νέον κεφάλαιον, ἀδύνατον εἶναι νὰ παρακλυθήσῃ τὴν ἀδιάλειπτον ταύτην πρόοδον τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπεφῆνατο, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει τάχιον τοῦ πλούτου καὶ ἐπομένως διὰ μόνης τῆς ἐγκρατείας, τῆς «moral restraint» δυνάμεθα νὰ ἀποφύγωμεν τὴν προΐοντος τοῦ χρόνου, ἔνεκεν τῆς ἀνεπαρκείας τῶν τροφίμων καταστροφὴν τοῦ πληθυσμοῦ «misery».

Τὰς ἀπαισίας ταύτας προῤῥήσεις κατέψευσεν ἐν μέρει, ἡ ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἐπελθοῦσα ἀναμόρφωσις τοῦ βιομηχανικοῦ κόσμου. Σήμερον διὰ τοῦ ἀτμοῦ, τὰ σιτηρὰ μετὰγονται εὐχερῶς ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βερείου Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην καὶ τροφοδοτοῦσι τὴν ἐπισκιάσαν τὴν οἰκουμένην ἅπασαν θαλασσοκράτορα Ἀγγλίαν· ἡ κραταιοτάτη αὕτη χώρα, ἐνδεής μὲν τῶν ἀναγκαιούντων σιτηρῶν πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων αὐτῆς, εὐποροῦσα δὲ σιδήρου καὶ λιθάνθρακος, τῶν δύο τούτων γεννητόρων τῆς βιομηχανίας, προσπορίζεται διὰ τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας αὐτῆς τὰ χρειώδη. Ἀλλως δὲ, ἡ Ἀγγλία διὰ τῶν μεταναστεύσεων καὶ τῶν ἀπρικισμῶν ἐκπέμπουσα τὸν περισσεύοντα πληθυσμὸν αὐτῆς εἰς Ἀμερικὴν καὶ εἰς Αὐστραλίαν, οὐδένα διατρέχει ἐπὶ τοῦ παρόντος κίνδυνον καταστροφῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐξ ἀσιτίας. Ὡσαύτως δὲ, ὁ Ῥικάρδος ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι

ἡ καλλιέργεια ἄρχεται τὸ πρῶτον, ἀπὸ τῶν εὐφορωτάτων γαιῶν, ὅτι δὲ καθόσον μὲν αὐξάνει ὁ πληθυσμός, ἡ δὲ ζήτησις τῶν σιτηρῶν καθίσταται ζωηροτέρα, ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἀγροὺς σχετικῶς ἀγονωτέρους, ὧν ἡ καλλιέργεια συνεπάγεται μείζονας δαπάνας, πορίζεται ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου τὰ σιτηρὰ ἀνατιμῶνται ἐπομένως οἱ ἰδιοκτῆται διττῶς ὠφελοῦνται· καὶ ἔνεκα τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν τροφίμων καὶ ἔνεκα τῆς ὑποτιμῆσεως τῶν τεχνουργημάτων· ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν θεωρίαν ἀνέτρεψαν τὰ πράγματα· καθότι χάρις εἰς τὸν ἄτιμόν, ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν ἡλαττώθη ἀντὶ νὰ αὐξηθῇ, ἰδίως ἐπὶ βλάβῃ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, καθόσον οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται καταναλίσκοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅτι παράγουσι, δὲν βλάπτονται ἐκ τῆς ὑποτιμῆσεως τῶν σιτηρῶν. Τῇ αὐτῇ τολμηρᾷ καὶ ἐπισφαλεῖ μεθόδῳ, τῇ ἐκ συναγωγῆς, χρώμενος ὁ Ῥικάρδος, παρεδέχθη ὅτι τὰ πράγματα τιμῶνται κατὰ τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν δαπάνην, ἐν ᾧ ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι εἰ καὶ αἱ ἀξίαι τείνουσιν εἰς τὸ νὰ ἐπακάμψωσιν εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οὐχ' ἦττον αὗται ῥυθμίζονται ἐκάστοτε, κατὰ λόγον τῆς σχέσεως τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῶν.

Ἄλλ' ἰδῶμεν ἂν ἡ θεωρία ἀληθεύῃ πάντοτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ; ἂν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν γενικῶν πορίσμάτων τῆς ἐπιστήμης δὲν παρεμβάλλονται πολλάκις προσκόμματα ἀνυπέρβλητα, ἔνεκα συμβεβηκότων ἰδιαιζόντων εἰς ὠρισμένην χώραν;

Ἡ ἐπιστήμη λ. χ. ὁρμωμένη ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου, ἀποφαινεται, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, καθότι ἕκαστος μεταφέρει τὰ κεφάλαια αὐτοῦ εἰς

τὰ παραγωγικά μείζονος ὠφελείας ἔργα· ἐκ τοῦ διαγωνισμοῦ δὲ τούτου προέρχεται ἡ τῶν κερδῶν ἰσορροπία. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἕνεκα λόγων ἰδιαζόντων εἰς ἔθνος συγκεκριμένον, ἢ εἰς ὠρίσμενον εἶδος βιομηχανίας ἐν ᾗ τὰ κεφάλαια ἐπαγιώθησαν, ἡ ἀνισορροπία τῶν κερδῶν οὐ μόνον ὑφίσταται, ἀλλὰ καὶ διαρκεῖ; ὡσαύτως δὲ ἡ ἐπιστήμη ἀποφαίνεται, ὅτι αἱ τιμαὶ πραγμάτων ὁμοειδῶν τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν· οὐχ ἥττον ὅμως ἕνεκα τῶν ἀποστάσεων καὶ τῶν ἀτελῶν τῆς συγκωνίας μέσων, αἱ τιμαὶ τῶν πραγμάτων ἀπέχουσι πολ-
λάκις τοῦ ἰσοζυγίου, ἐντὸς τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τοῦ αὐτοῦ Κράτους.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀπροσκόπτου ἐφαρμογῆς τῶν γενικωτέρων πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης, εἶναι ζήτημα ὅλως πρακτικόν, εἶναι δὲ καὶ ζήτημα τέχνης.

Τῷ ὄντι, ἡ μὲν τέχνη ἐπιδιώκει πρακτικόν τινα σκοπόν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀφιλοκερδῆς οὔσα, εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὴν γινομένην χρῆσιν τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν αὐτῆς· ἡ μόνη κατ' αὐτῆς σπουδαία μομφὴ εἶναι ἡ χρῆσις μεθόδου πλημμελοῦς, ἢ ἡ ἀτελῆς παρατήρησις καὶ ἡ πλάνη περὶ τὴν διατύπωσιν τῶν πορισμάτων αὐτῆς. Ἡ μὲν τέχνη νοθετεῖ, προτείνει πρακτικούς κανόνας. Ἡ δὲ ἐπιστήμη ἐκθέτει, διεξηγεῖ, ἀποφαίνεται. Οἱ κανόνες τῆς τέχνης τροπολογοῦνται ἕνεκα τινῶν στοιχείων εὐμεταβλήτων καὶ εὐμετατρέπτων, ἥτοι τοῦ χρόνου, τῶν ἀποστάσεων, τῆς ἐθνότητος, καθ' ὃν τρόπον τροπολογοῦνται καὶ οἱ ἀφηρημένοι τῆς σκοποβολῆς ὑπολογισμοί, ἕνεκα τοῦ ποιοῦ τῆς πυρίτιδος, τῆς καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαίρας, τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς βίας τῶν ἀνέμων

κ.τ.λ. ἀλλὰ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἰσὶ σταθερά, παντοῦ καὶ πάντοτε τὰ αὐτά.

Εἰς τὸ ζήτημα λοιπὸν ἐὰν ἡ θεωρία δύναται ἄνευ βλάβης νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς χώραν ὠρισμένην, ἀπαντῶμεν· ὅτι ἐπειδὴ τὰ πορίσματα τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν δὲν ἐξάγονται ἐκ τοῦ βίου ἔθνων ὠρισμένων, ἀλλ' ἐκ τῆς καθόλου φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἄρα ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀξιοῖ νὰ ἐφαρμόσῃ ἀείποτε αὐτὰ εἰς κοινωνίαν συγκεκριμένην.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀσφαλεστέρας ἐφαρμογῆς εἶναι ζήτημα πρακτικόν, εἶναι ζήτημα τέχνης, ἔργον δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ διάγνωσις τῶν προσκομμάτων ἅτινα τυχὸν ἀντιτάττει εἰς τὴν πράξιν, τὸ στοιχεῖον τοῦ χρόνου, τῶν ἀποστάσεων, τῆς ἐθνότητος.

Α. γ. ἐν χώραις ἔνθα τὸ προστατευτικὸν σύστημα ἰσχύει πρὸ ἐτῶν πολλῶν, ἢ ἄνευ βλάβης μετάβασις ἀπὸ τοῦ περιοριστικῆς συστήματος εἰς τὸ σύστημα τῶν ἀκωλύτων διεθνῶν ἀνταλλαγῶν, εἶναι ζήτημα πρακτικόν, ζήτημα διοικητικῆς τέχνης· ὡσαύτως, ἢ ἄνευ διαταράξεως τῶν συμφερόντων τοῦ δημοσίου ἢ τῶν φορολογουμένων μεταρρύθμισις πλημμελοῦς φορολογικοῦ συστήματος, εἶναι ζήτημα τέχνης διοικητικῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ λέγω καὶ περὶ ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας εἰς ἔργα τὰ ὁποῖα καὶ ἰδιῶται δύνανται νὰ ἐπιχειρήσωσι· καθότι τὸ ζήτημα τῆς εὐρυτέρας κυβερνητικῆς ἐνεργείας ὡς ἀποδειχθήσεται, εἶναι σχετικόν καὶ δὲν ἐπιδέχεται λύσιν ἀπόλυτον.

Πρὸς τὰ προσκόμματα ταῦτα ἐμβλέποντες οἱ λεγόμενοι πρακτικοὶ ἄνδρες, ἀντιτάττουσι συνήθως εἰς τὰς περὶ μεταρρύθμισεως γνώμας ἢ προτάσεις, τὸ αἰώνιον τοῦτο ἐπιχείρημα τῶν πρακτικῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ὁ-

μως εἶναι ἀναπόφευκτοι καὶ παρέπονται αἰέποτε εἰς τὴν εἰσαγωγὴν παντὸς νεωτερισμοῦ, ἔστω καὶ τοῦ λογικωτέρου καὶ τοῦ ἀναγκαιοτέρου.

Ἴδομεν ὅτι ἡ Πλουτολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ διεξηγοῦσα τοὺς νόμους, καθ' οὓς ὁ πλοῦτος παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ κοινωνία ἔχουσα ζῶν ἰδίαν, οὐσα αὐτοτελής, πεπροίκισται μὲ τὰς ἀπαραιτήτους δυνάμεις καὶ μὲ τὰ ἐπιτήδεια ὄργανα πρὸς δημιουργίαν τοῦ πλούτου καὶ ἐπίτευξιν τοῦ κοινωνικοῦ σκοποῦ.

Ἀλλὰ τίνα τὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας; τίνες αἱ πλουτολογικαὶ δυνάμεις αὐτῆς; Τὸ ζήτημα τοῦτο προϋποτίθησιν ἕτερον. Λέγοντες τίνα τὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας, τίνες αἱ δυνάμεις αὐτῆς, ποίαν κοινωνίαν ἔχομεν κατὰ νοῦν; τὴν κοινωνίαν εἰς τὰ ἀπλούστερα στοιχεῖα αὐτῆς; εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν αὐτῆς; ἢ τὴν κοινωνίαν τελείαν καὶ αὐτάρκη; Ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ δὲν προτιθέμεθα νὰ προβῶμεν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «ἐκ τοῦ ἀσυνθέτου εἰς τὸ σύνθετον», λαμβάνομεν λοιπὸν τὴν πόλιν τελείαν, αὐτάρκη· καθότι «πᾶσα πόλις φύσει, ἡ δὲ αὐτάρχεια τέλος καὶ βέλτιστον».

Ἐξετάζοντες οὕτω τὰ ὄργανα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τὰ συντελεστικὰ στοιχεῖα πρὸς δημιουργίαν τοῦ πλούτου ἐν κοινωνίᾳ ἀνεπτυγμένῃ, εὐρίσκομεν ὅτι ταῦτα εἰσὶ· 1ον αἱ προσωπικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, αἱ διὰ τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς καὶ σωματικῆς ἐργασίας διαδηλούμεναι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον· 2ον δὲ τὰ κεφάλαια, ὧν ἄνευ, οὐδὲν κατορθοῦται· 3ον τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τελευταῖον ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτείας, ἥς τὸ κύριον ἔργον εἶναι τὸ προστατεύειν τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης καὶ αἰ-

ρῆιν ἐκ τοῦ μέσου τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀναφαίνεται καὶ ἕτερόν τι ζήτημα· ἡ Πλουτολογία οὐδόλως θεωροῦσα ὡς ἀλλότριον ἀντικείμενον τῆς μελέτης αὐτῆς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἤτοι τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς σωματικὰς ἡμῶν ἐνεργείας καὶ τὴν ἀρωγὸν συνδρομὴν τῆς πολιτείας, δὲν καθίσταται παγκόσμιος ἐπιστήμη, περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς γνώσεις· καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποβαίνει δυσκατάληπτος καὶ ἀπεριόριστος; Ὅχι· ἡ Πλουτολογία δὲν συγχωνεύει ἐν ἑαυτῇ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, συσχετίζεται δὲ μόνον πρὸς αὐτάς, καθόσον τῇ συνδρομῇ τῶν πνευματικῶν, φυσικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων παράγονται τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, καὶ ἐκ τῆς συρροῆς καὶ ἐπιδράσεως τῶν δυνάμεων τούτων διεξηγοῦνται.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὡς προεβρέθη, ἡ κοινωνία δὲν τίθησιν εἰς ἐνέργειαν ὕλικὰς μόνον δυνάμεις πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ πνευματικὰς· ὅθεν ἡ πνευματικὴ διάπλασις τῶν ἔθνων δὲν εἶναι ἀλλότριον ἀντικείμενον τῆς Πλουτολογίας. Τούναντίον δέ, ὡς θέλω ἀποδείξει περὶ δημοσίας παιδεύσεως πραγματευόμενος, ὅσῳ ἡ ἐπιστήμη καὶ τὰ δημόσια ἡθὴ ἀναπτύσσονται καὶ ρυθμίζονται, τόσῳ καὶ ἡ τέχνη προάγεται καὶ ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται.

Πρὸς τούτοις δέ, εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου συντελοῦσι δραστηρίως αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ μηχανικαὶ δυνάμεις, τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς χώρας, αἱ κλιματολογικαὶ περιστάσεις κτλ. ἀλλ' ἡ Πλουτολογία δὲν ἐπεμβαίνει εἰς τὸ στάδιον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰμὴ καθόσον αὗται ἐφά-

πτονται τοῦ κυρίου αὐτῆς ἀντικειμένου, τῶν πλουτολογικῶν γινομένων κ.τ.λ.

Προσέτι τὰ πολιτικά συντάγματα, αἱ διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ, τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου καὶ τῆς πολιτικῆς δικονομίας, ὡς καὶ ἡ διοικητικὴ νομοθεσία, ἐνδιαφέρουσι τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατάστασιν. Ἀλλ' ὁ ἰδιαιτέρος μηχανισμὸς τῶν πολιτικῶν συνταγμάτων, ἡ σύνταξις τῆς ἀστικῆς καὶ διοικητικῆς νομοθεσίας κατὰ τὰς χρείας, τὴν ἀνατροφὴν, τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἔξεις τῶν ἀρχομένων, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ οἰκονομολόγου.

Ἡ Πλουτολογία λοιπὸν ἀσχολεῖται περὶ παντὸς πράγματος, ἀλλ' ἐντὸς τῆς οἰκονομικῆς σφαίρας· ὡς καὶ περὶ νόμων οἱ Ῥωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἔλεγον, ὅτι «ἡ νομικὴ εἶναι τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη», ἀλλ' ἐντὸς τῆς σφαίρας τοῦ δικαίου.

Οὕτω δέ, ὁ μὲν νομομαθὴς θέλει λ. χ. ἐξετάσει τὸ σύστημα τῆς δουλείας, τῆς δουλοπαροικίας, τῆς ἐπιμόρτου καλλιέργειας ἢ τῆς ἐκμισθώσεως ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου· ἡμεῖς δὲ καὶ ὑπὸ τὴν πλουτολογικὴν ἔποψιν αὐτῶν, ὡς θέλομεν πράξει πραγματευόμενοι καὶ περὶ ὑποθηκικοῦ συστήματος, περὶ συναλλαγῶν, ἐταιριῶν κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τίς ἡ ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς Πλουτολογίας ὠφέλεια.

Ἡ κατανάλωσις τοῦ πλούτου, ἥτοι ἡ χρῆσις τοῦ πλούτου πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν, εἶναι εἷς ἐκ

τῶν ἀπαραιτήτων ὄρων τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως. Πρὸς παραγωγὴν δὲ καὶ ἀπόκτησιν αὐτοῦ, ἡ Θεία πρόνοια ὑπήγαγε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἡθοποιὸν νόμον τοῦ «ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου» ἤτοι εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ προσπορίζεσθαι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα διὰ τῆς ἐργασίας.

Τῷ ὄντι, ἡ διὰ τῆς ἐργασίας παραγωγὴ τῶν ἀναγκαιούτων πρὸς διατροφὴν, συντήρησιν καὶ εὐζωίαν ἡμῶν, εἶναι ἡ κυριωτάτη μέριμνα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάγκη αὕτη κατίσχυσε τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀπαρεσχείας πρὸς τὰ ἐπίπονα ἔργα, καταστήσασα κοινὰς τὰς σωτηρίους ἐξεῖς τῆς τάξεως, τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς φιλεργίας, ὧν ἄνευ καταστρέφεται ἡ φθείρεται ὁ μετὰ πολλῶν κόπων καὶ ἀγῶνων παραχθεὶς πλοῦτος.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ πλοῦτος εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, ἐὰν ἔνεκα τοῦ φυσικοῦ πόθου πρὸς ἀπόκτησιν καὶ αὐξήσιν αὐτοῦ, ὑφιστάμεθα μὲν καὶ τὰς μεγαλειτέρας στερήσεις, κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας, ἐκτιθέμεθα δὲ προθύμως εἰς τοὺς μεγαλειτέρους κινδύνους, ἡ ἐπιστήμη ἡ διδασκούμενα τοὺς ἐπιτηδειοτέρους τρόπους πρὸς ἀπόκτησιν μείζονος ποσοῦ πλούτου, δι' ἐλάσσονος πόνου καὶ θυσίας, χρήζει ἀναντιρρήτως συντόνου σπουδῆς καὶ βαθείας μελέτης. Βεβαίως, ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας δὲν εἶναι ἐξ ἴσου πρὸς πάντας ἀναγκαία, ἀλλὰ πρὸς πάντας εἶναι ὠφέλιμος. Δι' αὐτῆς ἀποκαλύπτονται οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὸν οἰκονομικὸν βίον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξηγεῖται πῶς τὰ νεώτερα ἰδίως ἔθνη ἡδυνήθησαν συγχρόνως ἅπαντα νὰ προαγάγῃσι καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν. Διὰ τῆς ὑγιοῦς οἰκονομικῆς θεωρίας, δυνάμεθα καὶ ὥς πολῖται καὶ ὥς δημοσιογράφοι καὶ ὥς δημόσιοι ἄνδρες, νὰ διακρίνωμεν τὴν φυσικὴν τῆς βιο-

μηχανίας διοργάνωσιν, ἀπὸ τῶν τεχνητῶν ἐκείνων μηχανισμῶν, οὓς νεώτεροί τινες φαντασιόκοποι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν, πρὸς τὸν ἀγαθὸν ὡς ἐδόξαζον σκοπόν, τῆς κοινῆς εὐημερίας.

Δι' αὐτῆς, ἀνεσκευάσθη ἡ ψευδὴς δοξασία, καθ' ἣν ἡ κοινωνία δίκην ἀνέμου ἢ ἀνηλίκου, πρέπει ἀδιαλείπτως νὰ διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν ἢ τὴν κηδεμονίαν τῆς ἐξουσίας καὶ ἀπεδείχθη ὅτι κύριον ἔργον τῆς κυβερνήσεως, εἶναι ἡ ἄρσις τῶν παρεμβαλλομένων προσκομμάτων εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν πολιτῶν προαγωγὴν, οὐχὶ δὲ ἡ ἄσκοπος ἐπέμβασις αὐτῆς εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν, πρὸς διαρρύθμισιν δῆθεν αὐτῶν.

Σπουδάζοντες τὴν ἐπιστήμην ταύτην κατανοοῦμεν, ὅτι οἱ φίλεργοι καὶ βιομηχανικοὶ λαοί, δὲν προάγουσι μόνως τὰς ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι εὐγενέστερον καὶ τιμιώτερον ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Τοῦτο δέ, καθότι κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ ἐνδεεῖς, οἱ ἀδιαλείπτως ἀσχολούμενοι περὶ τὴν εὔρεσιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου καὶ τὴν θεραπείαν τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν, δὲν δύνανται νὰ ἀσχοληθῶσι προσηκόντως περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων αὐτῶν· ὡς ἐκ τούτου δέ, καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀτελοῦς ταύτης καταστάσεως. Τοῦναντίον δέ, ἡ εὐπορία, ἡ εὐζωία καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀσχολεῖσθαι εἰς ἔργα εὐγενέστερα, ἐμποιοῦσιν ἡμῖν ἥθος καὶ νόησιν καὶ προάγουσιν ἡμᾶς εἰς ἐπιχειρήσεις ὑψηλοτέρας, εἰς ἔργα ἐλευθέρια· ὁ πλοῦτος λοιπὸν δὲν εἶναι ἀναγκαῖος μόνον διότι ἄνευ αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ συντηρηθῶμεν, ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτοῦ προάγεται ὁ πολιτισμός, βελτιοῦνται τὰ πολιτεύματα, καλλιεργοῦνται αἱ

τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι καὶ τὰ ἔθνη ἀποκτῶσι τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἰσχύος καὶ δυνάμεως.

Τὰ ἔθνη τὰ προαγαγόντα τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ὑπῆρξαν συνάμα καὶ πλούσια. Διὰ τῆς ἐμπορίας, ἡ Βενετία ἀνέδυσεν ἐκ τῶν ὑδάτων. Δι' αὐτῆς πάλιν ἡ τελματώδης Ὀλλάνδα κατέστη τὸ παράδειγμα τῆς γονίμου ἐργασίας, κατορθώσασα νὰ περιστείλῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀτιθάσσου ὠκεανοῦ τὴν ἀχαλίνωτον βίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ γινόμενα ἐπιμαρτυροῦνται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τῶν δύο βιομηχανικωτάτων καὶ κραταιοτάτων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Ἰσως τινὲς δὲν ἐκτιμῶσι προσηκόντως τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς ἐπισηφαλοῦς σκέψεως, ὅτι ἕκαστος ἀσχολούμενος αὐθορμήτως εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἑαυτοῦ περιουσίας, φυσικῶς τῷ λόγῳ, συντείνει εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, θέον οὐχ ἤττον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἢ διατυποῦσα τὸ σύνολον τῶν νόμων τῶν διεξηγούντων πῶς παράγεται, διανέμεται καὶ κυκλοφορεῖ ὁ πλοῦτος, εἶναι κοινωφελὲς ἐπιστήμη. Οἱ ἀξιούντες ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας εἶναι ἀνωφελής, καθότι ἕκαστος ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰδιωφελείας ὠθούμενος, προσπαθεῖ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ τῆς εὐζωίας αὐτοῦ μέσα, δύνανται κατ'ἴσον λόγον, νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι καὶ ἡ σπουδὴ τῆς φυσιολογίας ἢ τῆς λογικῆς εἶναι περιττή, καθότι καὶ ἄνευ αὐτῶν τὸ γένος ἡμῶν συντηρεῖται καὶ πολλαπλασιάζεται καὶ ἕκαστος ἡμῶν συλλογίζεται καὶ σκέπτεται οὐδόλως ἐπιστάμενος τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς.

Ἀλλ' ἐξετάσωμεν κάλλιον τὸ ζήτημα τοῦτο, ἂν ἀληθὺς ἡ αὔξησης τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου, συνεπάγεται ἀεί-

ποτε τὴν αὐξήσιν τοῦ ἐθνικοῦ· ἂν ἡ αὐξήσις τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου, δὲν γίνεται πολλάκις ἐπὶ βλάβῃ τῶν δημοσίων συμφερόντων.

Ἐάν τις χώρα περιπέσῃ εἰς τὴν δεσποτείαν ἀπανθρώπων κατακτητῶν καὶ φαῦλοι νόμοι ἢ θεσμοὶ διαιωνίσωσι τὴν ἀνισότητά τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων, ὁ ἰδιωτικὸς πλοῦτος δὲν συναυξάνει ἐκεῖσε μετὰ τῆς πενίας καὶ τῆς ἀμηχανίας τῶν πολλῶν; ἔὰν προσέτι εὐάριθμός τις ὀλιγαρχία κατεξουσιάσασα τῆς χώρας, ἐπιβάλλῃ βαρεῖς μὲν τελωνιακοὺς δασμοὺς εἰς τοὺς ἔξωθεν εἰσαγομένους δημητριακοὺς καρπούς, ἐπὶ προδῆλφ βλάβῃ τῶν ἀκτημόνων, ἐλαφρὸν δὲ ἔγγειον φόρον, τὰ ὠφελήματα ὀλίγων τινῶν δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς καταθλίψεως τῶν πλειοτέρων; ὅσάκις δὲ χάριν ὀλίγων βιομηχανῶν, αἱ κυβερνήσεις διακωλύωσι τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ξένων τεχνουργημάτων ἢ ἐπιβάλλωσιν ἐπ' αὐτῶν δασμοὺς τόσον ἐπαχθεῖς, ὥστε ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος, οἱ παραγωγοὶ δὲν ὠφελοῦνται κατὰ λόγον τῆς ζημίας τῶν ἀγοραστῶν;

Καὶ ὅ,τι λέγομεν περὶ ἰδιωτῶν, δυνάμεθα νὰ τὸ εἰπώμεν καὶ περὶ τῶν διὰ τῆς κατακτήσεως ὑποδουλωθέντων ἐθνῶν. Ὅτε ἡ βία καὶ ἡ εἰμαρμένη διηύθυνον τὴν ἐνέργειαν τῶν λαῶν, ὁ πόλεμος, ὡς ἡ θηρευτικὴ ἦτο τὸ δραστηριώτερον χρηματιστικὸν ὄργανον. Ἄλλ' ὁ Λάκων ἦτο εἷς, οἱ Εἰλωτες ἦσαν πολλοί. Καὶ ὅτε ὁ εὐαγγελικὸς λόγος καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ κατέθραυσαν τὰ δεσμὰ τοῦ Εἰλωτος, ἡ δουλεία ὑπεχώρησεν εἰς τὴν δουλοπαροικίαν, ἀλλ' ὁ τεθωρακισμένος φεουδάρχης ἦτο εἷς, δουλοπάροικοι δὲ ἦσαν πολλοί· ναὶ μὲν, ὁ χριστιανισμὸς ἐδάμασε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου, ἀλλ' ἡ βάρβαρος φύσις μὴ δυναμένη νὰ ἐνστερνισθῇ τὸν λόγον, διὰ μα-

χροῦ χρόνου, ἐλάτρευσε τὸν φυσικὸν αὐτῆς θεόν, τὴν βίαν, πρὶν ἢ ἐπικαλεσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, ὡς ὁ χυδαῖος ὁ κλίνων μὲν τὸ γόνυ ἐνώπιον γιγαντιαίων μνημείων, μὴ κατανοῶν δὲ οὔτε τὸ τεχνικὸν αὐτῶν κάλλος, οὔτε τὰς αἰτίας τὰς παραγαγούσας τὰ ἔργα, ἐκ τῆς θέας τῶν ὁποίων ἐκπλήττεται.

Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης προήχθη, ὁ χριστιανισμὸς ἀγιάσας τὸ πνεῦμα καὶ εὐαγγελισθεὶς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὕλης, ἔπρεπε τέλος νὰ δώσῃ νέαν διεύθυνσιν εἰς τὴν ὕλικήν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν δραστηριότητα, καὶ ἐκ τῆς ἐλλόγου τῶν ὑλικῶν δυνάμεων ἐνεργείας, προήχθησαν δραστηριώτερον αἱ εἰρηνικαὶ τέχναι, καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἡ ὑγιὲς φιλοσοφία, καὶ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἀπεδείχθη, ὅτι ἐν μόνῃ τῇ κοινωνίᾳ τῶν συμφερόντων, ἐν μόνῳ τῷ γενικῷ συμφέροντι, περιέχεται ἀληθῶς καὶ τὸ ἰδιωτικόν.

Οὕτω σήμερον ἅπαντες εἰσὶ πεπεισμένοι, ὅτι οὔτε ἔθνος, οὔτε ὁ κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος δικαιούται νὰ ἐκκαρπῶται τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς ἰδρωτάς τῶν ὁμοίων αὐτῷ· ἅπαντες σήμερον ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἐθνῶν δὲν πηγάζουσιν ἐκ τῆς κατακτῆσεως καὶ τῆς βίας, ὡς ἐφρόνουν οἱ ἀρχαῖοι, ἢ ἐκ τῶν παραλόγων τελωνιακῶν ἐχθροπραξιῶν τῶν νεωτέρων, αἵτινες ἀπεμόνων τοὺς λαοὺς ἐν μέσῳ τῶν ἡλεκτρικῶν τοῦ πολιτισμοῦ σπινθήρων, ἀλλ' ὅτι αἱ φιλικαὶ καὶ ἐλεύθεραι σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, εἰσὶ τὰ δραστηριώτατα μέσα πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ πλούτου.

Τὸ σωτήριο δὲ τοῦτο πόρισμα ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων· ἐὰν ἡ εὐπορία μιᾶς κοινωνίας κατωρθοῦτο ἐπὶ βλάβῃ ἄλλης τινός, τὰ ἀγαθὰ τούτου τοῦ κόσμου ἤθελον εἶσθαι τὸ βραβεῖον τῆς ἰσχύος, κατὰ τὸ Δαρουί-

νιον δόγμα τῆς Struggle for life· καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἐτέρου τῶν ἐθνῶν ἤθελεν ἐπενέγκει τὸν ὄλεθρον τοῦ ἄλλου· ἐν ᾧ πρὸ τριῶν ἑκατονταετηρίδων, ἀπάντων τῶν λαῶν συνάμα ἡ ὕλική κατὰστασις ἐβελτιώθη, καὶ μάλιστα ἔνεκα τῆς συγκοινωνίας αὐτῶν, ἔνεκα τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμφερόντων, βλέπομεν σήμερον τὰ ἔθνη νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μόνον αὐτῶν πράγματα, ἀλλὰ νὰ θεωρῶσι τὴν πολιτικὴν ὑπαρξιν ἐκάστου ἔθνους, ὡς μόριον συμπληρωτικὸν τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως καὶ τὴν διπλωματίαν νὰ συγκινῇται καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Ἰδοὺ εἰς πόσα λαμπρὰ πορίσματα χειραγωγεῖ ἡμᾶς ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας· εἰς τὴν διὰ πραγμάτων ἀποδείξιν, ὅτι ἡ ἰσόνομος ἐλευθερία, ἡ ἀγάπη, ἡ εἰρήνη, αἱ φιλικαὶ σχέσεις, δὲν ὑπαγορεύονται μόνον ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὕλικωτάτου ἡμῶν συμφέροντος.

Ἐν τούτοις, ἐν ᾧ ὁ πλοῦτος εἶναι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πρὸς συντήρησιν τῶν ἐθνῶν καὶ πρὸς τελείωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, ἡ ἐπιστήμη ἡ διεξηγοῦσα τοὺς νόμους καθ' οὓς ὁ πλοῦτος παράγεται, κυκλοφορεῖ καὶ διανέμεται, διὰ πολλοῦ χρόνου παρημελήθη μὴ ἀπαρτίσασα οὐσιῶδες τμήμα τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Τὴν παράλειψιν ταύτην δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς διαφόρους αἰτίας, ὧν αἱ κυριώτεραί εἰσι, παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ἡ δουλεία, παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἡ ἐπικρατοῦσα ἀμάθεια, καθ' ὃν χρόνον τὰ Πανεπιστήμια τῆς νεωτέρας Εὐρώπης συνέταξαν τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

Τῷ ὄντι, οἱ μὲν Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐκτὸς τινων ἐξαιρέσεων, θεώρουν τὰ κυριώτατα ἔργα τῶν νῦν κατοίκων τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ἥτοι τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ὡς ἀνάξια ἑαυτῶν. Διὸ καὶ παρ' αὐτοῖς, ἡ αὐξήσις τοῦ

ἐθνικοῦ πλούτου δὲν ἐπήγαζεν ἐκ μόνης τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς ὑπηρεσίας τῶν δούλων καὶ ἐκ τῆς διαρπαγῆς τῆς περιουσίας τῶν ὑποτελῶν ἐθνῶν. Ἄλλως δέ, τὸ κύριον ἔργον τῶν ἐλευθέρων δὲν ἦτο ὡς σήμερον, ἡ βιομηχανία, ἡ ἡ ἐξάσκησις βιομηχανικοῦ τινος ἐπιτηδεύματος, ἀλλ' αἱ πολιτικαὶ πράξεις καὶ κυρίως ὁ πόλεμος, ἦτοι τὸ στοιχεῖον τὸ ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὰς εἰρηνικὰς ἔξεις καὶ πρὸς τὴν βιομηχανίαν. Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ἡ ἔθετον τὸν πλοῦτον εἰς τὴν ὀλιγάρκειαν «Τὸ μὲν γὰρ ἐμὸν, ἔφη ὁ Σωκράτης, πρὸς τὸν Κριτόβουλον, ἱκανόν ἐστιν ἐμοὶ παρέχειν τὰ ἐμοὶ ἀρκούντα· εἰς δὲ τὸ σὸν σχῆμα, ὃ σὺ περιβέβλησαι καὶ τὴν σὴν δόξαν, οὐδ' εἰ τρίς ὅσα νῦν κέκτησαι προσγένωνται σοι, οὐδ' ὡς ἂν ἱκανά μοι δοκεῖ εἶναί σοι» ἡ ἀπεδοκίμαζον τὰ ἐκ τοῦ πλούτου ἀγαθὰ ὡς ὑπεναντία πρὸς τὰς πολεμικὰς ἀρετάς, ὡς ἐκθηλύνοντα τὰς ψυχὰς καὶ λυμαινόμενα τὰ σώματα· τούτου δ' ἕνεκα, ἡ ἐπιστήμη τοῦ πλούτου δὲν ἀπῆρτιζεν ὡς σήμερον, μέρος οὐσιῶδες τῆς δημοσίας παιδείας. Ὅτε δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐσυστήθησαν τὰ Πανεπιστήμια, ἐπειδὴ μόνος ὁ κληρὸς μετεῖχε τότε παιδείας, κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων αὐτοῦ, ἐκανονίσθη καὶ τὸ σύστημα τῆς δημοσίας παιδείας. Τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας τῶν Πανεπιστημίων, περιελάμβανε μὲν τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν, τὴν λογικὴν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ τὸ δίκαιον, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν Ἱστοριολογίαν, καθότι ἡ βιοποριστικὴ ἐργασία ἦτο ὁ κληρὸς μόνων τῶν ὑποτελῶν καὶ κεκρατημένων λαῶν. Προσέτι δὲ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, αἱ σχέσεις τῶν ἐθνῶν πρὸς ἀλλήλα δὲν ἦσαν σχέσεις εἰρηνικαὶ ὡς σήμερον, πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἀμοιβαίου-

τητος τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων, ἀλλ' ὁ ἰσχυρότερος κατεδυνάστευε τοῦ ἀσθενεστέρου καὶ ληστρικῶς ἐσφετερίζετο τὰ ἀλλότρια.

Τοιοῦτοι οἱ λόγοι, ὧν ἕνεκα ἡ σπουδὴ τῆς Πλουτολογίας παρημελήθη παρά τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις, ἄρτι μόνον ἀπαρτίσασα μέρος τῆς δημοσίας παιδεύσεως.

Τινὲς ἐπεχείρησαν νὰ ἀμφισβητήσωσι τὸ κύρος τῶν πορισμάτων τῆς Πλουτολογίας, ἕνεκα τῆς περὶ τινὰ σπουδαῖα οἰκονομικὰ ζητήματα διαφωνίας τῶν διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης, ὡς λ. χ. τὸ περὶ ἐγγείου προσόδου, περὶ ἐλευθερίας τῶν ἀλληλεθνῶν ἐμπορικῶν σχέσεων κ.τ.λ. καὶ μάλιστα εἰς τῶν διασημοτέρων νομοδιδασκάλων τῆς Γαλλίας ἐπεχείρησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα τῆς Πλουτολογίας.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι οἱ ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως ἡ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν συστημάτων, τῶν διεξηγούντων τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα διστάζοντες περὶ τοῦ κύρους τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν τῆς Πλουτολογίας, δύνανται κατ'ἴσον λόγον νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ τὸ ἀκριβὲς τῶν πορισμάτων πάσης ἄλλης ἐπιστήμης· καθότι ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἱστορίας πασῶν ἐν γένει τῶν ἐπιστημῶν, πρὶν ἢ προσδιορισθῇ ἡ ἀσφαλεστέρα μέθοδος πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, μυρία ἀνεφύησαν συστήματα διαφωνοῦντα πρὸς ἀλλήλα. Ἀλλὰ σήμερον δι' ἀκριβεστέρας καὶ εὐρυτέρας τῶν πραγμάτων ἐρεύνης, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀληθεῖαι ἐβασανίσθησαν ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐποχῇ, καὶ δι' ὃν λόγον οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὸ κύρος τῶν θεωρημάτων τοῦ Νεύτωνος καὶ Λαπλακίου ἐμβλέπων εἰς τὰ συστήματα τοῦ Πτολεμαίου καὶ Καρτεσίου, οὕτω οὐδὲ περὶ τοῦ κύρους τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης τῶν Σμῖθ,

Τυργότου, Σαίη, 'Ρικάρδου, Μίλλ και 'Ρόσση πρέπει νά διστάζῃ, ἀναλογιζόμενος τὰς διαφωνίας τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων, ἢ ἐμφιλοχωρῶν εἰς τινας πλάνας, αἵτινες καθ'ἐκάστην ἐξαφανίζονται ἐνώπιον τῆς φωτοβόλου λαμπάδος τῆς ἀκριβεστερας φιλοσοφικῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος, ὅτι ἐπὶ πολλῶν εἰσέτι σπουδαίων ζητημάτων τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας ὑπάρχουσι διαφωνίαι, ἐκ τούτου οὐδόλως ἀνατρέπεται ἡ ἐξῆς ἀλήθεια, ὅτι ἡ Πλουτολογία δικαιούται νά κατέχῃ μίαν τῶν ἐξοχωτέρων θέσεων ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, καθ' ὃ ἀποτελοῦσα σύνολόν τι συστηματικόν καὶ ἐναρμόνιον νόμων ἰδιογενῶν καὶ κεκτημένη ἅπαντα τὰ προσόντα τὰ χορηγοῦντα αὐτῇ, τὸν ἰδιάζοντα τοῦτον τύπον καὶ χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης:

Τίνα δὲ εἰδικώτερον τὰ προσόντα ταῦτα;

Ἐν πρώτοις, ἡ Πλουτολογία στηρίζεται εἰς γινόμενα ἀναμφισβήτητα καὶ ἰδιογενῆ.

2ον. Τὰ γινόμενα αὐτῆς ἐξακριβοῦνται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ

3ον. παράγονται κατὰ τινας νόμους γενικωτέρους εὐεξηγήτους.

Καὶ γινόμενα μὲν ἀναμφισβήτητά εἰσιν αἱ χρεῖαι ἡμῶν, ἡ διὰ τῆς ἐργασίας παραγωγή, αἱ ἀποταμιεύσεις, αἱ ἀνταλλαγαί. Τὰ γινόμενα δὲ ταῦτα εἰσὶν ἰδιογενῆ, καθόσον οὐδόλως συγχέονται μὲ τὰ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς γεωλογίας, τῆς φυσιολογίας ἢ τῆς ἠθικῆς κ.τ.λ.

2ον. Τὰ γινόμενα ταῦτα ἐξακριβοῦνται διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως· ἐὰν δὲ ἐπὶ τινων ζητημάτων ὑπάρχωσιν εἰσέτι διαφωνίαι, αἱ διαφωνίαι αὗται καθ'ἐκάστην ἐλαττοῦνται καὶ ἅπαντες σχεδὸν συμφωνοῦσι περὶ

τῶν τρόπων, δι' ὧν αἱ παραγωγικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις προάγονται.

3ον. Τὰ γινόμενα ταῦτα παράγονται δυνάμει νόμων τινῶν γενικωτέρων, σταθερῶν καὶ ἀμετατρέπτων· ναὶ μὲν τὴν ὑπαρξίν τῶν νόμων τούτων ἀρνοῦνται θιασῶταί τινες τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Ἀλλὰ τίς δύναται εὐλόγως νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, ἢ τὸν περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων νόμον; τίς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι δυνάμει τῶν νόμων τούτων, οὐ μόνον διεξηγοῦμεν τὰ νῦν συμβαίνοντα, ἀλλὰ καὶ προγινώσκουμεν τὰ ἐσόμενα; Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἡ Πλουτολογία οὐσυχὴ συστηματικὴ συναρμολογία τῶν πλουτολογικῶν νόμων, ἥτοι τῶν γενικωτέρων γινομένων δι' ὧν διεξηγοῦνται τὰ κατὰ μέρος γινόμενα, κέκτηται ἀναντιρρήτως, τὰ προσόντα τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλ' ἐρρέθη, ὅτι ἡ ἀξία ἥτις εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς Πλουτολογίας καὶ μία ἐκ τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων τοῦ πλούτου, οὐσα εὐμετάβλητος, καθίστησι καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης ἀμφίβολα καὶ ἐπισφαλῆ.

Ἀλλὰ μήπως καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τὸ φῶς, ἡ θερμότης, ὁ ἤλεκτρισμός δὲν ὑπόκεινται εἰς τοιαύτας ἀλλοιώσεις;

Καὶ διότι τὰ στοιχεῖα ταῦτά εἰσιν εὐαλλοίωτα καὶ εὐμετάβλητα, δυνάμεθα εὐλόγως ν' ἀρνηθῶμεν τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν φυσικὴν, τὴν χημείαν κ.τ.λ.; βεβαίως ὅχι· ὁμολογῶ ὅτι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ θεμελιοῦνται αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀρχαί, πρέπει νὰ ᾖ στερεὸν καὶ ἐδραῖον. Ἀλλὰ διότι αἱ ἀξίαι μεταβάλλονται, δὲν ἔπεται ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὐτῶν εἰσι τύχαιαι καὶ ἀκανόνιστοι. Τοῦναντίον μάλιστα, ἡ ἐπιστήμη ἀποδεικνύει, ὅτι αὗται ὑπάγονται εἰς νόμους σταθεροὺς καὶ ἀμετατρέπτους, διεξηγοῦντας ἐκάστοτε τὰ αἰ-

κονομικά ταῦτα φαινόμενα, ἤτοι τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἀλλοιώσεις.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα, δεόν νὰ ὑπενθυμίσω καὶ ἐτέραν τινὰ πλάνην τῶν ἀμφισβητούτων τὸ κῦρος τῶν ἀξιωμαίων τῆς Πλουτολογίας, πηγάζουσιν ἐκ τῆς ὑποδείχθείσης ἤδη οὐσιώδους διαφορᾶς μεταξὺ φυσικῶν καὶ ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Τῶν μὲν πρώτων, ἤτοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὰ ἀξιώματα, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων αἰείποτε πραγματοποιῶνται. Τῶν δευτέρων δὲ ἡ πραγματοποίησις ἢ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις, δὲν διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως· τούτου ἕνεκα, τὰ ἀξιώματα αὐτῶν οὐχὶ πάντοτε, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον, διαδηλοῦνται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Α. χ. ὁ νόμος ὅτι αἱ διανυόμεναι ἀποστάσεις ὑπὸ σώματος ἀκωλύτως καταπίπτοντος εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, ὡς τὰ τετράγωνα τῶν δαπανωμένων χρόνων, ἢ ὅτι πάντα τὰ σώματα ἐν τῷ κενῷ καταπίπτουσιν ἰσοταχῶς, ἢ ὅτι τὰ ρευστὰ τείνουσιν εἰς ἰσοσταθμίαν, αἰείποτε πραγματοποιεῖται, δοθείσης τοιαύτης περιπτώσεως. Ὡσαύτως δέ, καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι οἱ ὁμῶνυμοι ἡλεκτρισμοὶ ἀπωθοῦνται, ἢ ὅτι ἡ σελήνη δὲν εἶναι αὐτόφωτος, ἀλλὰ δεχομένη παρὰ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, δεικνύει πρὸς ἡμᾶς τὸ πεφωτισμένον αὐτῆς μέρος, φαινόμενα κατὰ τὸ διάστημα τῆς μηνιαίας αὐτῆς περιόδου περὶ τὴν γῆν, ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, ἅς καλοῦμεν φάσεις τῆς σελήνης, ἡ ἀλήθεια αὕτη λέγω, βεβαιοῦται δωδεκάκις τοῦ ἔτους. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ ὅτι ἕκαστος προσπαθεῖ διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ν' ἀποκτήσῃ πλοῦτον ἢ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸν ἤδη ἀποκτηθέντα, ἂν καὶ ἀληθεύῃ ὡς

ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πιθανὸν ὅμως νὰ μὴ ἐφαρμόζηται εἰς εἰδικὰς τινὰς περιστάσεις. Ὡσαύτως δὲ ἡ πρότασις καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ, ἐκτιμᾷ κάλλιον τὰ ἑαυτῷ συμφέροντα, ἢ ὁμάς τις ἀνθρώπων, ἢ ἓν μόνον πρόσωπον προκαθήμενον τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἐπομένως εἶναι ἄτοπον νὰ δεσμεύηται ἡ ἐλευθέρα ἡμῶν ἐνέργεια, ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος δῆθεν ἡμῶν αὐτῶν, τὸ θεώρημα λέγω τοῦτο, ἐξαγόμενον ἐκ τῆς πείρας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθεύει κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἐν ᾧ οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὴν κίνησιν τῶν πλανητῶν ἀεὶ ποτε ἐπαληθεύουσιν.

Ἀλλ' αὕτη ἡ διαφορὰ, ἐπαναλέγω, πηγάζει ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ οὐδόλως δύναται νὰ κλονήσῃ τὸ κῆρος τῶν γενικωτέρων αὐτῆς πορισμάτων.

Ἀληθές ὅτι οἱ ὕλισται ἀρνοῦνται τὸ διακριτικὸν τῆς ἀνθρωπότητος προτέρημα, τὸ αὐτεξούσιον, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ θέλησις ὑπείκει ἀείποτε εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἰσχυροτέρου λόγου «determinisme»· ἀλλὰ τί ἄλλο ἐστὶ τὸ αὐτεξούσιον, ἡ ἐλευθερία, ἢ ἡ λογικὴ ἡμῶν ἐνέργεια, ἢ ἡ ἐπικράτησις τῆς ἐτέρας δύω ἀντιθέτων ῥοπῶν; Τούτου ἕνεκα, ὁ λόγος ὁ πείθων τὸν Σωκράτην λ.χ. ὅπως μὴ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, δὲν ἴσχυσε ν' ἀναστείλῃ τὴν ἀπὸ τῆς φυλακῆς ἀπόδρασιν τοῦ περιβοήτου Στρατάρχου τῆς Γαλλίας, Bazaine.

Ὁ οἰκονομολόγος εἶπεν, ἀσχολεῖται περὶ τὰς πλουτολογικὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις τῆς ὅλης κοινωνίας, ἐκθέτων συνάμα τοὺς γενικωτέρους νόμους τοὺς διεξηγοῦντας τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν γινομένων· ἀντικείμενον λοιπὸν τῆς θεωρίας αὐτοῦ δὲν εἶναι πρόσωπα ἢ πολιτεῖαι συγκεκριμέναι, οὐδ' ἐπαγγέλλεται νὰ ἐκθέσῃ πῶς ἠϋζήθη ὁ πλοῦτος ἰδιωτῶν ἢ οἰκογενειῶν, ἐκτὸς ἂν τὸ

γεγονός τοῦτο ἔσχεν ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν γενικῶν τῆς κοινωνίας πραγμάτων.

Ὡσαύτως δέ, ὁ οἰκονομολόγος δὲν κέκληται νὰ προτείνῃ συστήματα τείνοντα πρὸς αὐξήσιν τοῦ πλούτου μιᾶς ἢ πολλῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ἀλλὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὰς πηγὰς τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς γενικῆς τῶν ἀνθρώπων εὐημερίας καὶ νὰ καταδείξῃ τὰ μέσα, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ γονιμοποιήσωμεν τὰς πηγὰς ταύτας. Πολλάκις τὸ κῦρος τῶν ἀναμφισβητοτέρων ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν καλουμένων πρακτικῶν ἀνδρῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι αἱ γενικαὶ αὐτῆς ἀρχαὶ ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὡς λέγουσι, καταψεύδονται· ἡ δοξασία αὕτη πηγάζει ἐκ τῆς ἀτελοῦς γνώσεως τῆς φύσεως τῆς ἐπιστήμης. Τῶ ὄντι, διότι ἔθνη τινὰ λ.χ. ἐξασκοῦντα μονοπωλίας ἐπλούτησαν, ὡς πολλοὶ ἰδιῶται δύνανται νὰ πλουτήσωσιν ἐκ κλοπῶν, ληστειῶν ἢ ὑπεξαίρέσεων, πρέπει ὡς ἐκ τούτου νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος πλουτεῖ καὶ ἀκμάζει διὰ τοιούτων μέσων; Ἄν ἕκαστος ἡμῶν ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ πλούτου διὰ τῆς ἐργασίας, ἐπεχειρεῖ νὰ πλουτήσῃ διὰ μέσων ἀπλουστέρων καὶ συνοπτικωτέρων, μεταφέρων τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ γείτονος αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης μετατοπίσεως τοῦ πλούτου, ἡ πολιτεία δὲν ἤθελε καὶ ὕλικοῦς ζημιωθῇ μᾶλλον ἢ ὠφεληθῇ, ἔνεκα τῆς φορᾶς εἰς ἣν ὑπόκεινται τὰ κινητὰ ἀκαταπαύστως μετατοπιζόμενα ;

Ἡ Πλουτολογία ἄρα ἀσχολεῖται περὶ γεγονότα ἀφορῶντα πρὸς τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα καὶ ὁ οἰκονομολόγος δὲν κέκληται νὰ διεξηγήσῃ, ἂν διὰ τῶν μονοπωλιῶν δύνανται νὰ πλουτήσωσιν εἰς ἣ πολλοὶ ἰδιῶται, ἀλλ' ἔάν διὰ τῶν μονοπωλιῶν, δύνανται νὰ πλουτήσῃ τὸ σύνολον

τῆς κοινωνίας. Τοῦ ζητήματος τούτου ἐπιλαμβανομένη ἡ ἐπιστήμη, ἀποφαίνεται, ὅτι τὰ μονοπώλια καὶ τὸ περιοριστικὸν ἐν γένει σύστημα, ἂν καὶ πλουτίζωσι πολλάκις ἰδιώτας, ἢ ομάδας τινάς, συνεπάγονται ἀναγκαίως τὴν ἐλάττωσιν τοῦ καθολικοῦ πλούτου, πρὸς αὔξησιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ τείνῃ ἡ οἰκονομικὴ νομοθεσία. Ὡστε τὰ γενικά τῆς ἐπιστήμης γινόμενα ἢ θεωρήματα οὐδόλως ἀνατρέπονται ἐκ τινων μερικῶν γεγονότων, ἅτινα ἐπικαλοῦνται οἱ πρακτικοὶ λεγόμενοι ἄνδρες, ὡς δὲν ἀνατρέπεται καὶ ὁ νόμος τῆς ἑλξεως ἢ τῆς βαρύτητος, διότι βλέπομεν σῶμά τι ἐλαφρὸν ἱπτάμενον εἰς τὸν ἀέρα.

Ἀλλὰ καίτοι ὀφείλοντες νὰ μὴ ἀποκρούσωμεν ἀρχὴν τινα οἰκονομικὴν ἔνεκα τῆς φαινομένης ἀντιφάσεως αὐτῆς πρὸς τινα γεγονότα, ὧν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τοὺς εἰδικοὺς λόγους, οἷον τὴν ἐν ἐποχῇ διοικητικῶν καταπίεσεων καὶ ὀλεθρίας κακονομίας, ἀνακηρυχθεῖσαν ἀρχὴν τοῦ «laissez faire, laissez aller», δέον νὰ μὴ παραδεχώμεθα ὡς ἀρχὰς ἀναμφισβητήτους, ἄλλας παρὰ τὰς ἐξαγομένας ἐξ εὐρυτάτης καὶ ἀκριβοῦς ἐπαγωγῆς· ὅπως λοιπὸν ὁ οἰκονομολόγος ἀνακαλύψῃ τοὺς διέποντας νόμους τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα, δέον ὁπωσοῦν νὰ εὐρύνη τὸ στάδιον τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ, σπουδάζων αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῶν τεχνῶν, τῆς ἐμπορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ· τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν περιηγητῶν· τὰ νομοθετικά ἔργα καὶ πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν ἐπιταχύνεται ἢ ἀναστέλλεται ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας.

Διὰ τοιούτων ἐρευνῶν διατρανοῦνται αἱ πραγματικαὶ αἰτίαι τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ τῆς πενίας καὶ παρακμῆς τῶν ἐθνῶν καὶ δύναται τις νὰ συλλάβῃ

καὶ ἐφαρμόσῃ σύστημα διοικήσεως ἐπιτήδειον πρὸς προα-
γωγὴν τῆς κοινωνίας.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΛΟΥΤΟΛΟΓΙΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ Η ΠΕΡΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν κυριωτάτων ὄρων τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ Ἀριστοτέλης (¹) ἀποφαίνεται ὅτι «χρηματιστική ἐστὶ ποιητικὴ πλούτου καὶ χρημάτων· ὅτι δὲ οὐχ ἡ αὐτὴ τῇ οἰκονομικῇ ἢ χρηματιστικῇ δῆλον, τῆς μὲν γὰρ χρηματιστικῆς τὸ πορίσασθαι, τῆς δὲ τὸ χρήσασθαι». Ὡσαύτως δὲ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ, λέγει ὅτι «οἰκονόμου ἀγαθοῦ ἐστὶ εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον». Ὡστε ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων τοῦ Ξενοφώντος καὶ Ἀριστοτέλους ἐξάγεται ὅτι αἱ λέξεις «πολιτικὴ οἰκονομία» (²), δι' ὧν

(¹) Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'. τῶν Πολιτικῶν.

(²) Λέξεις ἑλληνικαὶ διάφορον ἔχουσαι σημασίαν, τῆς κοινῶς ἀποδομένης αὐταῖς ὑπὸ τῶν ἀλλοδαπῶν. Οἱ ἐπιστήμονες τῆς Εὐρώπης ἐπλούτισαν τὸ ἐπιστημονικὸν λεξικὸν αὐτῶν δι' ἑλληνικῶν λέξεων, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ υἱοθετῶμεν τὰς ἑλληνικάς ταύτας λέξεις, κατὰ τὴν παρεφθαρμένην ἔννοιαν ἣν οὗτοι ἀπέδωκαν εἰς αὐτάς.

χαρακτηρίζεται σήμερον ἡ Πλουτολογία, εἰσὶ κατὰ πάντα ἀκατάλληλοι· διότι α'. μὲν τῆς «οἰκονομικῆς» κύριον ἔργον ἐστὶ τὸ χρήσασθαι, τὸ εὖ διοικεῖν τὸν οἶκον, οὐχὶ δὲ τὸ «πορίσασθαι»· β'. δὲ διότι ἐκ τῆς λέξεως «πολιτική» δύναται τις ἀτόπως νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ, πρόκειται ἰδίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον, περὶ τῶν πλουτολογικῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων τῆς πολιτείας, οὐχὶ δὲ τῆς κοινωνίας. Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, παρεδέχθην ὡς καταλληλοτέρας τὰς λέξεις «κοινωνική Πλουτολογία», δι' ὧν ἐμφαίνεται τὸ τε ἀντικείμενον (¹) καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐπιστήμης (²).

Ἐφαπτόμενοι τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας, δεόν νὰ ἐρίσωμεν πρὸ πάντων τὴν λέξιν «πλοῦτον»· καθότι ὥσπερ οἱ τὴν νομικὴν σπουδάζοντες, ὀφείλουσι πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ ἔννοιαν περὶ νόμου καὶ περὶ δικαίου, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπιχειροῦντες νὰ ἐκθέσωμεν τίνες αἱ πλουτολογικαὶ τῆς κοινωνίας ἐνέργειαι καὶ οἱ νόμοι καὶ αἱ ἀρχαὶ δι' ὧν διεξήγουνται τὰ πλουτολογικὰ γινόμενα, ὀφείλομεν πρὸ πάσης ἄλλης ἐρεῦνης, νὰ ἀκριβολογήσωμεν τοὺς ὅρους «πλοῦτον» καὶ «παραγωγὴν», ὧν ἀδιαλείπτως ποιούμεθα χρῆσιν.

(¹) Κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον λέγομεν Ὁρυκτολογία, Ψυχολογία, Μετεωρολογία καὶ Ἀστρολογία εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῇ σημασίαν.

(²) Ὁ Βοίρχιος καὶ ὁ Dureau de la Malle ἐπέγραψαν τὰ συγγράμματα αὐτῶν «Πολιτικὴ Οἰκονομία» Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων καὶ εὐλόγως· καθότι ἐν αὐτοῖς πρόκειται περὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας πολιτείας ὀρισμένης ἐν ᾗ ἡ Πλουτολογία καὶ αἱ γενικώτεραι ἀρχαὶ αὐτῆς, εἰσὶ τὸ πόρισμα πλουτολογικῶν γινομένων παραγομένων ἐν τοῖς κόλποις πάσης κοινωνίας ἀνθρώπων. Διὸ καὶ ὠνόμασα αὐτὴν «Κοινωνικὴν Πλουτολογίαν» ἐπιφυλάξας τὰς λέξεις «Πολιτικὴν Πλουτολογίαν» διὰ τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἀσχολούμενον περὶ τὴν πλουτολογικὴν λειτουργίαν τῆς Πολιτείας.

Προβῶμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν δύο οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων τοῦ πλούτου, τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀξίας.

§ 1. *Περὶ χρησιμότητος καὶ ἀξίας.*

Τὰ λόγου καὶ ἐλευθερίας εὐμοιροῦντα πλάσματα, συναισθανόμεθα χρείας ποικίλας, ὥς ἡ χεὶρ τοῦ δημιουργοῦ ἐνέσταξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, καὶ διερευνῶντα τὰ προσόντα καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν, νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐν αὐτοῖς περιεχομένης χρησιμότητος.

Διὰ τῆς λέξεως λοιπὸν *χρησιμότητος* ἐκφράζομεν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἰδιαιτέραν τῶν πραγμάτων σχέσιν.

Ὅπως δὲ θεωρηθῇ παρ' ἡμῶν ἀντικείμενόν τι ὡς χρήσιμον, ἀπαιτεῖται α'. νὰ ἔχωμεν τὴν συναίσθησιν χρείας ἢ πόθου τινός· β'. νὰ ὑπάρχῃ πρᾶγμα δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν καὶ γ'. νὰ συσχετίσωμεν διὰ τοῦ πνεύματος τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὑποκείμενον.

Ὡστε καθόσον συναισθανόμεθα νέας αείποτε χρείας, νέους πόθους, καὶ σπουδάζομεν κάλλιον τὴν φύσιν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς πραγμάτων, ἀνακαλύπτομεν ἐν αὐτοῖς ἰδιότητας πρότερόν ἀγνώστους καὶ καταλαμβάνομεν καὶ μεταχειριζόμεθα αὐτὰ πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ὀρέξεων.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον, προϋποθέντες χρείας τινὰς ἐν ἡμῖν ἀναμφισβητήτους, ἐξηγήσαμεν τὸν ὅρον *χρησιμότης*, οὕτω θέλομεν ὑποθέσει καὶ κοινωνίαν καὶ κτήσεις, ἵνα συλλάβωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐμμέσου τῶν πραγμάτων χρησιμότητος, ἥτις τῆς ἀξίας, δι' ἧς ἐμφαίνομεν τὴν ἀνταλλακτικὴν τῶν πραγμάτων δύναμιν, τὴν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ σχέσιν δύο χρησιμότητων. Τῷ ὄντι, ἐν ὅσῳ ἐθεωροῦμεν τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα σχετικῶς πρὸς

ἡμᾶς, ἀνεγνωρίζομεν ἐν αὐτοῖς ιδιότητας ὠφελίμους, καὶ ἐλέγομεν ὅτι τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς εἰσι χρήσιμα, περιβέβληνται χρησιμότητα. Ἀλλ' ὅτε διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν κατελάβομεν καὶ ἀπεκτήσαμεν τὰ χρήσιμα, ἢ περιήψαμεν εἰς τὰ πράγματα χρησιμότητα ἣς δὲν μετείχον πρότερον, τὰ πράγματα ταῦτα τὰ ἐμ πόνως ἀποκτηθέντα, ἢ τὰ διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν περιβληθέντα τὴν χρησιμότητα, ὑπάρχοντα δὲ ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ποσῶ περιωρισμένα, προσέλαβον ἀξίαν ἢ ἔμμεσον χρησιμότητα, ἥται τὴν ιδιότητα τοῦ νὰ προσπορίζωσιν ἡμῖν ἀπαλλοτριούμενα, ἑτέρά τινα ἀντικείμενα. Ἐκ τούτου ὁῦλον, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας εἶναι τὸ παραγόμενον τοῦ κοινωνικῷ βίου. Ὁ Ῥοβινσὼν ἐκέκμητο μὲν χρήσιμά τινα πράγματα ἐν τῇ ἀπομονώσει αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταῦτα δυνάμει μόνον, περιεῖχον τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν· ἡ ἀξία λοιπὸν εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς κοινωνικότητος. Οἱ γεννητικοὶ λόγοι αὐτῆς εἰσὶν, ἡ ἔμ πονος ἀπόκτησις ἢ δημιουργία πραγμάτων χρησίμων καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ ποσοῦ αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ ἀπαιτουμένου πόνου πρὸς παραγωγὴν, ἐπεξεργασίαν ἢ κατάρτισιν αὐτῶν.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐὰν ὑπάρχωσιν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ πράγματα ἀφ' ἐτυτῶν χρήσιμα, μὴ παραχθέντα μὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ποσοῦ δὲ ὠρισμένου, οὐχ ἥττον καὶ ταῦτα περιβέβληνται ἀξίαν, ἔνεκα τῆς χρησιμότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ αὐτῶν. Τοιαῦται δὲ αἰ γὰρ, διάφορα ὀρυκτά, τὰ ρέοντα ὕδατα, προνομιοῦχοί τινες θέσεις, ἥτοι ἀντικείμενα ἅτινα μὴ ἐμπόνως παραχθέντα, δὲν ὑπάρχουσι μὲν ἡθικῶς περιωρισμένα, ἀλλ' ὑπάρχουσι φυσικῶς περιωρισμένα, καθ' ὃ μὴ δεκτικὰ αὐξήσεως ἢ μείζονος ἐπεκτάσεως· χρησιμότης λοιπὸν καὶ περιορισμὸς

ἠθικὸς ἢ φυσικὸς τῶν περιβεβλημένων τὴν ιδιότητα ταύτην πραγμάτων, ἰδοὺ οἱ γεννητικοὶ λόγοι πάσης ἀξίας· ὥστε ὅπως ἀντικείμενόν τι περιέχῃ ἀξίαν, ἀπαιτεῖται 1ον νὰ ᾖναι χρήσιμον, καθόσον τὰ ἄχρηστα εἰσὶ καὶ ἀνάξια· 2ον δεκτικὸν κτήσεως καὶ 3ον ἀπαλλοτριώσιμον.

Μετὰ τὰ προειρημένα, δυνάμεθα εὐκόλως νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀπλὴν χρησιμότητα ἀπὸ τῆς ἀξίας· ἡ ἀξία προϋποθέτει τὴν χρησιμότητα, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ χρησιμότης τὴν ἀξίαν· ὑπάρχουσι πράγματα χρήσιμα μὲν, οἷον τὸ φῶς, ἡ ἡ θερμότης τοῦ ἡλίου, ἣν ἐπεζῆται ὁ Διογένης παρακαλῶν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἀποστῇ τοῦ ἡλίου, ἀμοιρα δὲ ἀξίας, καθότι δὲν παρήχθησαν ἐμπόνως, οὐδὲ δεκτικὰ εἰσι κτήσεως καὶ περιορισμοῦ· ἀδύνατον δὲ νὰ ὑπάρχωσι πράγματα ἔχοντα μὲν ἀξίαν, οὐχὶ δὲ χρησιμότητα· καθότι τίς ἀποφασίζει νὰ ἀποκτήσῃ διὰ τινος θυσίας πράγματα ἄχρηστα; ἡ ἀξία λοιπὸν προϋποθέτει, 1ον τὴν χρησιμότητα, 2ον ἡ ἀξία προϋποθέτει τὴν κτήσιν καὶ τὸν περιορισμόν, καθότι πρᾶγμα κοινὸν οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

Τελευταῖον εἵπομεν, ὅτι ὅπως ἀντικείμενόν τι καταστῇ ἄξιον, δεόν νὰ ᾖ ἀπαλλοτριώσιμον· τοιοῦτω τρόπῳ, αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν, οὐδὲν τιμολόγουν· καθότι συμφυεῖς τῷ προσώπῳ, δὲν εἶναι ἀπαλλοτριώσιμοι· τὸ ἐκ τῆς χρήσεως ὅμως τῶν δυνάμεων τούτων παραγόμενον, ἔχει ἀξίαν καθὸ ἀπαλλοτριώσιμον (*).

(*) Πολλάκις ἐβρέθη, ὅτι ἡ χρησιμότης καὶ ἡ ἀξία δὲν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας τὸν αὐτὸν λόγον· λ. χ. τὸ ὕδωρ, ἢ ὁ σῖτος εἰσὶ μὲν πράγματα χρησιμώτατα, ἀλλὰ μικρὰν ἔχουσιν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, ἐν ᾧ ὁ ἀδάμας μικρὰν μὲν ἔχει χρησιμότητα, μεγάλην δὲ ἀξίαν· παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἀδάμαντος πηγάζει οὐ μόνον ἐκ τῆς σπάνεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἀποκτήσεώς του· καὶ ἀληθῶς μόνῃ ἡ σπάνει

Ἡ διάκρισις αὕτη περὶ τῆς διττῆς τῶν πραγμάτων χρήσεως, ἣν παρεδέχθη ὁ Ἀδάμ Σμίθ, ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἅπαντες δὲ οἱ μετὰ τὸν Ἀδάμ Σμίθ συγγραφεῖς παρεδέχθησαν αὐτήν. Ἰδοὺ τι ἀπεφήνατο περὶ τούτου ὁ Ἀριστοτέλης· «ἐκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρήσις ἐστίν. Ἀμφότεραι δὲ καθ' αὐτὸ μὲν, ἀλλ' εὐχόμεως καθ' αὐτό· ἀλλ' ἡ μὲν οἰκεία, ἡ δ' οὐχ οἰκεία τοῦ πράγματος· οἷον ὑποδήματος ἡ τε ὑπόδεσις καὶ ἡ μεταβλητική, ἀμφότεραι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις. Καὶ γὰρ ὁ ἀλλαττόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος, ἀντὶ νομίματος, ἡ τροφῆς, χρῆται τῷ ὑποδήματι, ἡ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν, οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἕνεκεν γέγονε. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων» (').

Κατὰ δὲ τὸν Ἀδάμ Σμίθ ἡ λέξις «ἄξια» ἔχει διττὴν σημασίαν. Δι' αὐτῆς ἐκφράζομεν ἢ τὴν ἄμεσον χρησιμότητά τινος πράγματος, ἢ τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς τὸ προσπορίζειν ἡμῖν ἑτέρα τινα ἀντ' αὐτοῦ ἀντικείμενα· ἡ μὲν πρώτη οἰκεία, ἡ δευτέρα ἄξια ἢ χρησιμότης, ἡ δὲ ἀνταλλακτικὴ ἄξια⁽²⁾.

Τὴν αὐτὴν δὲ διάκρισιν παραδεχόμενοι καὶ ἕτεροι συγγραφεῖς, τὴν μὲν οἰκείαν χρῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὠνόμασαν ἀπόλυτον ἄξιαν, τὴν δὲ μὴ οἰκείαν τοῦ πράγματος, σχετικὴν ὁ (Σισμόνδης). Ἕτεροι δὲ τὴν μὲν πρώτην ὠνόμασαν ἄμεσον ἄξιαν, τὴν δὲ δευτέραν ἔμμεσον ὁ (Στόρ-

δὲν εἶναι ἡ περιποιούσα αὐτῇ ἄξιαν· καθότι ζωγράφου ἀδεξίου ἔργα καίτοι σπάνια, ἐλαχίστην ἔχουσιν ἄξιν, ἐν ᾧ τὰ ἔργα τοῦ Πραξίλου, τοῦ Ρουβένς ἢ τοῦ Μουρίλλου μεγίστην ἀπολαμβάνουσιν ἄξιαν, καθὼς οὐ μόνον σπάνια, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιζήτητα.

(1) Πολ. Ἀριστοτέλ. Βιβλ. Α'. Κεφ. γ § 11.

(2) Βιβλ. Α'. Κεφ. 4 Σμίθ περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν.

χιος). Ὁ δὲ Σαίης τὴν μὲν ὀνομάζει χρησιμότητα, τὴν δὲ ἀξίαν (').

Ἄλλ' ἡ χρησιμότης, ἥτοι ἡ ιδιότης, ἣν ἔχουσι τὰ πράγματα τοῦ θεραπεύειν τὰς χρείας ἡμῶν, ἔγκειται μόνιμως ἐν αὐτοῖς; εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ αὐτή; εἶναι δεκτικὴ καταμετρήσεως ἀκριβοῦς, ἡ μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν, ὡς ἡ ἔκτασις, ἡ βαρύτης, ἡ ἑτέρα τις φυσικὴ ιδιότης τῶν σωμάτων; ὅχι· καθότι ἡ σχετικὴ αὕτη χρησιμότης μεταβάλλεται κατὰ τὰς χρείας καὶ τὰς ἑξεις ἡμῶν, κατὰ τὰ κλίματα, ἡ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν κατάστασιν, καὶ εἶναι ιδιότης ἐπίκτητος μᾶλλον ἢ ἔμφυτος τῶν πραγμάτων.

Ἄν ἡ χρησιμότης ἦτο ἔμφυτος εἰς τὰ πράγματα, τὰ πράγματα ἤθελον αἰετοτε καὶ παντοῦ τὴν διατηρεῖ, ὡς καὶ τὰ σώματα διατηροῦσι παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν βαρύτητα καὶ τὴν ἔκτασιν· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ χρεῖαι ἡμῶν εἰσὶν εὐμετάβλητοι, ἡ χρησιμότης αὐτῶν ἀκαταπαύστως μεταβάλλεται. II. γ. αἱ πρῶτισται χρεῖαι τῶν κατοίκων τῶν κατεψυγμένων χωρῶν εἰσιν αἱ περικαλύπτουσαι αὐτοὺς ὁροὶ καὶ ἡ ἐκ σαρκικῶν οὐσιῶν τροφή· ἐν ᾧ οἱ νότιοι λαοὶ δὲν ἔχουσι χρεῖαν τοιούτων προφυλάξεων καὶ ἡ τροφή τῶν συνίσταται κυρίως εἰς φυτικὰς οὐσίας. Αἱ θερμάστραι, ἀναγκαῖαι ἐν Σουηδία, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν ἐν Ἀφρικῇ. Αἱ καλὰ τέχναι διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν ὀπιοίων προτιθέμεθα νὰ θεραπεύσωμεν ψυχικὰς μᾶλλον ἢ σωματικὰς ἀνάγκας, εἰσὶν ἄγνωστοι εἰς λαοὺς ἀπολιτίστους. Ὡσαύτως δὲ οἱ Τάρταροι, οἱ Ἀραβες, οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀφρικῆς, οὐδεμίαν ἀποδίδουσιν ἀξίαν εἰς τὰ βιβλία,

(') Σελὴ Τόμ. Α. Σελ. 4 § 3 τῆς 5ης ἐκδόσεως, τῆς Πραγμ. τῆς Πολιτ. Οἰκον. καὶ Κατηχ. σελ. 4.

ἐνῶ δι' ἅπхντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, τὰ ἐκπαι-
 δευτικά μέσα καὶ καταστήματα εἰσὶ τῆς πρώτης ἀνάγ-
 κης, καθότι τὸ μέλλον, ἡ ἐλπίς ἐκάστου ἔθνους, εἶναι αἱ
 ιδέαι δι' ὧν ἐκπαιδεύεται ἡ νεολαία καὶ τὰ ἥθη τὰ ὁποῖα
 προσλαμβάνουσιν οἱ παῖδες ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἡ χρησιμότης δὲν εἶναι φυσικὴ ιδιότης
 τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μεταβάλλεται κατὰ τὰς χρείας,
 τὰ κλίματα, τοὺς χρόνους καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ἐπο-
 μένως ὅ,τι ἐν ὠρισμένη τινὶ χώρᾳ ἦτο χρήσιμον πρό τι-
 νων ἐτῶν, πιθανὸν νὰ στερηθῇ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ·
 ἀφ' ἐτέρου δέ, ὅτι διὰ πολλοῦ χρόνου ἐθεωρεῖτο ὡς ἄχρη-
 στον, ἀπεδείχθη ὠφέλιμον, ἔνεκα τῆς προόδου τῶν φυ-
 σικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς χημείας καὶ διότι ἡ χρεία
 αὐτοῦ ἐγένετο ἔκτοτε ἐπαισθητή.

Ἄραψ τις ληστεύσας συνοδίαν ὁδοιπόρων ἐγένετο κύ-
 ριος κιβωτίου μαργαριτῶν· ἐκλαβὼν δὲ αὐτοὺς ὡς ὄσπρια,
 ἐπεχείρισε νὰ τὰ βράσῃ, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς διὰ τοῦ πυρὸς
 νὰ μαλακύνῃ τὴν τραχύτητα αὐτῶν, τὰ ἀπέρριψεν ὡς
 ἄχρηστα. Ὡς πρὸς τὸν ἄραβα λοιπὸν τοῦτον, οἱ μαργα-
 ρῖται οὐδεμίαν εἶχον τότε ἀξίαν· ὡσαύτως δὲ ὁ πάγος
 καὶ τὸ γουάνον τῆς Ἀμερικῆς πωλοῦνται σήμερον εἰς
 ἀπωτάτας χώρας, ἔνεκα τῆς ἀναγνωρισθείσης αὐτῶν χρη-
 σιμότητος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ Πλουτολογία δὲν
 στηρίζεται εἰς μαθηματικὰς βάσεις, καὶ ὅτι ἡ χρησιμότης
 τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ αὐτή.
 Τὸ χρήσιμον ἐν Ἀθήναις δὲν εἶναι παντοῦ χρήσιμον, ἐξ
 ἴσου χρήσιμον. Ὅσακις λοιπὸν ποιῶμεν μνείαν περὶ χρη-
 σιμοτήτων, διὰ τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἐκφράζομεν ιδιότη-
 τας ἀμετατρέπτους καὶ ἀμεταβλήτους, ὡς τὰς τοῦ φυ-
 σικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἰδιότητας εὐμεταβλήτους καὶ μετα-

βαλλομένας ἐκ τινων συμβεβηκότων προκυπτόντων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἄλλ' ἡ ἀξία, ἥτοι ἡ δύναμις ἣν περιέβληνται τὰ πράγματα τοῦ νὰ προσπερίζωσιν ἡμῖν ἑτέρα τινὰ πράγματα, ἔγκειται ἄρα μονίμως εἰς αὐτά; ὡς προσέββη, ἀξίαν ἔχουσι μόνον τὰ χρήσιμα πράγματα, ἀτινά εἰσι δεκτικὰ κτήσεως καὶ ἀπαλλοτριώσιμα· ἡ δ' ἀξία αὕτη μεταβάλλεται, ὡς θέλει ἀκριβέστερον ἀποδειχθῇ, κατὰ λόγον τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων πρὸς τὰς χρείας τῶν ἐπιζητούντων αὐτά· δηλ. ὅσω τὸ ποσὸν τῶν πραγμάτων εἶναι ἔλασσον σχετικῶς πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν, τόσοι ἡ ἀξία αὐτῶν εἶναι μείζων· ὅσω δὲ ἡ ἀφθονία τῶν πραγμάτων εἶναι μείζων, τόσοι ἡ ἀξία αὐτῶν ἐκπίπτει· ὥστε ἀξία ἀμετάβλητος ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἡ περὶ τὴν ἀξίαν ὠρισμένου τινὸς πράγματος μεταβολὴ μεταβάλλει τὴν πρὸς αὐτὸ σχετικὴν ἀξίαν πάντων τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πραγμάτων καθότι ἡ ἀξία οὕσα ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν πραγμάτων δύναμις, συνεπάγεται μεταβαλλομένη, τὴν σχετικὴν ἀλλοίωσιν τῆς ἀξίας τῶν ἐπὶ ἀνταλλάγματι χορηγουμένων ἀντ' αὐτῆς πραγμάτων.

§ 2. Περὶ πλούτου.

Ἰδομεν τὰς δύο κυριωτάτας ιδιότητας τοῦ πλούτου, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀξίαν· ἐκ τούτου ὀρμώμενοι δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ὁρθότητος τῶν ἐξῆς ὀρισμῶν αὐτοῦ. Οἱ μὲν θεωροῦσιν ὡς πλοῦτον μόνον τὴν ἀφθονίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων· οἱ δὲ ἐξάγοντες τὴν ἔννοιαν τοῦ πλούτου ἐκ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, θεωροῦσιν ὡς πλοῦτον, μόνον τὰ ὑλικά ἀντικείμενα, τὰ μετὰ τὴν παραγωγὴν αὐτῶν μὴ ἐξαφανιζόμενα.

Κατ' ἄλλους τελευταῖον, κυρία καὶ συστατικὴ ιδιότης τοῦ πλούτου εἶναι ἡ ἀξία.

Ὅπως ἐκτιμήσωμεν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας τὰς ἀντιθέτους ταύτας δοξασίας, δεόν νὰ θέσωμεν ἀρχὰς τινὰς ἀναμφισβητήτους, καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἀκριβολογήσωμεν ἕκαστον τῶν ὁρισμῶν τούτων.

Τὰ πράγματα θεωροῦνται ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις· ὁ δὲ οἰκονομολόγος θεωρῶν αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς χρησιμότητος, διακρίνει αὐτὰ εἰς δύο μεγάλας τάξεις, εἰς πράγματα χρήσιμα καὶ εἰς πράγματα ἀνωφελῆ ἢ μὴ χρήσιμα· ἀσχολεῖται δὲ περὶ μόνον τὰ πρῶτα.

Ὅσάκις λοιπὸν λέγωμεν πλοῦτον, ἐκφράζομεν ἰδέαν αἰσθητὴν εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ἐκαστὸς ἡμῶν ἔχει εὐκρινῆ ἰδέαν τοῦ πλούτου, ἐπιζητῶν τὸ εἶναι καὶ εὖ εἶναι, ὀρεγόμενος ἀνέτου καὶ εὐπόρου βίου. Ἐκαστος λογιζέται ἑαυτὸν εὐτυχῆ, ἐὰν δύναται νὰ θεραπεύσῃ δι' αὐτὸν κέκτηται πραγμάτων, τὰς χρείας αὐτοῦ.

Ὁ πλοῦτος λοιπὸν θεωρεῖται ἐν γένει ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξίν τινος σκοποῦ, καθότι δι' αὐτοῦ μόνου θεραπεύονται αἱ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν χρεῖαι.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν ταύτην ἐξήγησιν, ἐρχόμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τοὺς διαφόρους τῶν συγγραφέων ὁρισμούς. Οἱ πρῶτοι ὡς ἐρρέθη, ἐξήγαγον τὸν πλοῦτον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Ὁ Κονδιλλιάκος ἐν τῷ «περὶ ἐμπορίας καὶ Κυβερνήσεως συγγράμματί του» δὲν ἀναζητεῖ τὸν πλοῦτον ἐν τῇ σχέσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐκτιμῶν τὰς σχετικὰς μόνον κτήσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλας, λέγει· ὁ μὲν κατέχει ἐν ἀφθονίᾳ τὰ χρήσιμα, ὁ δὲ οὐ. Ἄρα ὁ μὲν πρῶτος εἶναι κάτοχος πλούτου, ὁ δὲ δεύτερος ὄχι· καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης,

δρίσας(¹) τὸν πλοῦτον «πλῆθος ὀργάνων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν».

Ἀλλ' αὕτη ἡ ἔποψις δὲν εἶναι ὀρθή. Λέγοντες λ.χ. ὅτι ὁ κύριος τρισχιλίων προβάτων εἶναι πλούσιος, βεβαιούμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι πλούσιος, καθότι εὐπορῶν τρισχιλίων προβάτων εὐπορεῖ τρισχιλιάκις πράγματος χρησίμου· ὥστε ὁ πλοῦτος ἐπιστημονικῶς δὲν συνίσταται εἰς τὰ τρισχίλια πρόβατα, ἀλλ' εἰς τὴν περιλαμβανομένην ἐν τῷ ποιμνίῳ τούτῳ χρησιμότητα καὶ ἀξίαν, ὥς δυναμέθα λογικῶς νὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὴν ἀπλουστέραν ἔκφρασιν, τὴν μονάδα. Καὶ ἀληθῶς τὰ πράγματα δὲν ὀρίζονται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τοῦ ὄγκου αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν οὐσιωδῶν καὶ κυρίων ιδιοτήτων αὐτῶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς δὲν παύει νὰ ᾔηται τοιοῦτος, καθόσον καταβαίνομεν τὴν ἀριθμητικὴν κλίμακα. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο συγχέεται ὁ πλοῦτος μετὰ τοῦ ὄλθου καὶ ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων μετὰ τῆς πληθύος αὐτῶν. Τῷ ὄντι ἂν ἐλέγομεν λ.χ. πρὸς φυσικὸν ὅτι «ὕλη» εἶναι σῶμα μεγάλην ἔχον βαρύτητα ἢ μεγάλην ἔκτασιν, ἢ πρὸς χημικὸν ὅτι «ὕδωρ» εἶναι μέγα ποσὸν σύνθετον ἐξ ὕδρογόνου καὶ ὀξυγόνου, οἷον οἱ ποταμοὶ ἢ οἱ ρύακες· ἂν ἐλέγομεν ὅτι «φυτὸν» ἐστὶ μόνον τὸ δάσος, ἠθέλομεν περιπέσει εἰς παραφροσύνην. Ὡσαύτως λοιπὸν ἰσχυρίζομεθα, ὅτι παραλογίζονται οἱ ὀρίζοντες τὸν πλοῦτον ἐκ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς πληθύος τῶν χρησίμων πραγμάτων.

Καὶ παρατηρητέον ὅτι ὁ Κονδιλλιάκος ὁ ἐξαγαγὼν τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθήσεων, ὁ παραδεχθεὶς τὴν μέθοδον ταύτην ὥς τὴν φυσικωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν, πολλάκις ἀπαρνεῖται αὐτὴν χρώμενος

(¹) Κεφ. Γ'. τῶν πολιτικῶν.

τῇ δογματικῇ, τῇ συνθετικῇ μεθόδῳ. Ἄν καλῶς ἀνέλυε τὴν ιδέαν τοῦ πλούτου, δὲν ὠνόμαζε πλοῦτον τὸ παραγόμενον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, ἀπαρνούμενος τὴν ιδιότητα ταύτην εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ παράγοντας. Ἄν πιστῶς ἠκολούθει τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον, δὲν ἐταύτιζε τὸν ἄνθρωπον μὲ ἄγαλμα πεπροικισμένον μὲ ἐξωτερικὰς μόνον αἰσθήσεις, οὐδ' ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τούτου πλάσματος τῆς φαντασίας αὐτοῦ, ἐζήτει νὰ ἐξαγάγῃ ὅλην τὴν μεταφυσικὴν ἀλήθειαν. Ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐξάγομεν τὰς ἐμπειρικὰς ιδέας. Ἀλλ' ἐκ μόνων τῶν αἰσθήσεων ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς καθαρὰς, τὰς νοητὰς ἐννοίας τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος, τὴν ιδέαν τοῦ ἀπείρου. Τῷ ὄντι ὠρισμένον χῶρον κατέχοντες, καὶ πεπερασμένας ἔχοντας αἰσθήσεις, ἀδύνατον διὰ μόνων τῶν αἰσθήσεων νὰ συλλάβωμεν τὴν ιδέαν τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου, τὴν ἐννοιαν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος.

Εἰς τὴν αὐτὴν πλάνην τοῦ Κονδιλλιάκου περιέπεσαν καὶ οἱ φυσιοκράται, ἰσχυρισθέντες ὅτι ἡ «πρόσοδος» συνίσταται εἰς τὸ περίσσευμα τῶν ἐσόδων ἐπὶ τῶν ἐξόδων, ἢ εἰς τὴν καθαρὰν πρόσοδον, ἐν ᾗ ὑπάρχει ἀναντιρρήτων, ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς τὸ περίσσευμα μόνον τῶν ἐσόδων ἐπὶ τῶν ἐξόδων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκαθάριστον ἐν γένει τῆς κοινωνίας πρόσοδον.

Ἡ δευτέρα τάξις τῶν ὀρισμῶν τοῦ πλούτου στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν πραγμάτων μορφῆς. Οἱ Κ. Ῥάου, Μάλθος, Στόρχιος, Σισμόνδης καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ ὁ I. Στ. Μίλλ ἀπεφάνησαν ὅτι ὁ πλοῦτος συνίσταται εἰς πράγματα ψηλαφητὰ καὶ ἀποταμιεύσιμα, ἐξήρσαν δ' οὕτω τοῦ καταλόγου τοῦ πλούτου πάντα τὰ ἅλλα προϊόντα, ἅτινά εἰσιν ἀνεπίδεκτα ἐπισσωρεύσεως· ἀλλ' ἐὰν ὁ πλοῦτος, ὡς ἀπεδείχθη, συνίσταται εἰς τὰ χρήσιμα τὰ

περιβεβλημένα ἀξίαν, τίς ὁ λόγος τῶν συστημάτων, τῶν περιορίζοντων τὸν πλοῦτον εἰς μόνον τὰ ὑλικά ἀντικείμενα, ἐν ᾧ ὑπάρχει πανθομολογούμενον ὅτι αἱ χρεῖαι ἡμῶν δὲν θεωρεῦνται δι' ὑλικῶν μόνον ἀντικειμένων. Οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ πλοῦτος συνίσταται εἰς μόνον τὰ ὑλικά πράγματα, ἤτοι εἰς μόνον τὰ προϊόντα τῆς θήρας, τῆς ἀλιείας, τῆς ποιμενικῆς, τῆς γεωργίας, τῆς τεχνουργίας, ἐμπορίας, οἰκοδομικῆς, μετακομιτικῆς καὶ μεταλλευτικῆς, θέλουσι βεβαίως παραδεχθῆ, ὅτι τὰ ἔργα τῶν εἰκαστικῶν καὶ πλαστικῶν τεχνῶν ἀπαρτίζουν μέρος τοῦ ἰδιωτικοῦ ἢ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ὅχι διότι συνίστανται ἐκ λίθου ἢ μαρμάρου, ἢ χάρτου ἢ ὑφάσματος, ἀλλὰ διότι ἐμποιῶσι τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, διότι ὑποκινοῦσιν ἐν ἡμῖν ἡδεῖαν καὶ εὐχάριστον συγκίνησιν, ἀπεικονίζουσαι τὴν φύσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον, τὰ ἔργα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Συναισθανόμενοι δὲ τὴν αὐτὴν ψυχικὴν συγκίνησιν, δσάκις ἀκούωμεν μελόδραμά τι ἢ δραματικὴν παράστασιν, δὲν πρέπει ὡσαύτως νὰ ὀνομάσωμεν πλοῦτον καὶ τὰ ἀξιόλογα ταῦτα ἔργα τοῦ νοῦ καὶ τῆς φαντασίας· βεβαίως· καθότι εἶναι ἄτοπον, τὸν μὲν ἱματισμὸν καὶ τὸ ψιμύθιον τοῦ ὑποκριτοῦ νὰ θεωρῶμεν ὡς πλοῦτον, τὴν δὲ τέχνην τοῦ δραματοποιοῦ ὡς ἄγονον καὶ μὴ παραγωγικὴν· εἶναι ἄτοπον τὸ μὲν σάκχαρι ἢ τὸν καφὲν νὰ ὀνομάζωμεν πλοῦτον, νὰ ἀπαρνώμεθα δὲ τὴν ιδιότητα ταύτην εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα. Ὁ Οὐάτ ἐπινοεῖ τὴν διῆρυθμον ἀτμομηχανὴν «à double effet» τῆς ἐλαστικότητος καὶ συμπυκνώσεως τοῦ ἀτμοῦ· ὁ Στεφενσὼν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὴν σιδηροδρομίαν· ὁ Σεγίνος τοὺς αὐτολέβητας, κ.τ.λ. ἀλλ' ὑμεῖς οἱ ἐν μόνῃ τῇ ὑλικότητι ἀνευρίσκοντες τὸν πλοῦτον, τὸν μὲν ἐργάτην τὸν

ἐκτελέσαντα τὴν ἐπινόησιν τῶν ἀειμνήστων ἐκείνων ἀνδρῶν, τὸν κατασκευαστὴν λ.χ. τῆς ἀτμομηχανῆς ἢ τῆς ἀτμαμάξης θεωρεῖτε ὡς παραγωγόν, τὸν δὲ μηχανικόν, ἥτοι τὸν δημιουργόν τῆς ιδέας ὡς οὐδὲν παραγαγόντα· ἀλλ' οὕτως ἐξάγετε ἀπὸ μόνων τῶν χειρῶν τὴν γονιμότητα, θεωροῦντες τὴν κεφαλὴν ὡς ἄγονον.

Θεωποιεῖτε τὴν ὕλην, ἀλλὰ κατακρημνίζετε ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιάται, τὴν διάνοιαν καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἰς τὰς ἀποθετάς! Ὑπὸ τὴν ὅλως ὕλικὴν ταύτην ἔποψιν, τὸ μὲν γραφεῖον τοῦ Βασιγκτῶνος καὶ τὸν κάλαμον τοῦ Σατωβριάνδου θεωρεῖτε ὡς πλοῦτον, τὰς δὲ δυνάμεις τὰς παραγαγούσας τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ παραγκωνίζετε ὡς ἀγόνους.

Πρὸς ταῦτα ἀντιτάττουσιν, ὅτι αἱ νοητικαὶ καὶ σωματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, καθὼ ἀναπαλλοτρίωτοι, δὲν ἀπαρτίζουσι μέρος τοῦ πλούτου.

Ναί· ἀλλὰ τὰ προϊόντα τῶν ὅλως προσωπικῶν τούτων δυνάμεων γίνονται καθ' ἑκάστην ἀντικείμενον ἀνταλλαγῆς, παγιούμενα δὲ διὰ τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου μεταφέρονται ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς γῆς.

Δεύτερον δὲ παρατηροῦσιν, ὅτι τὰ αὐτὰ προϊόντα δὲν εἶναι δεκτικὰ ἀκρίβοῦς ἐκτιμήσεως· ἔστω· ἀλλ' οὐχ ἥττον ἔχουσιν ἑνὶ ἀξίαν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας παραχθέντα.

Τοιοῦτω τρόπῳ, ὁ παιδαγωγὸς διὰ τῆς αὐτοῦ παραγωγῆς διαπλάττει τὸ ἥθος τοῦ παιδαγωγουμένου· ὁ ἰατρός μᾶς ἀπαλλάττει τοῦ καταθλίβοντος ἡμᾶς νοσήματος· ὁ ἱεροκέρυξ διεγείρει ἐν ἡμῖν καὶ ἰσχυροποιεῖ τὸ ὀρησκευτικὸν αἶσθημα· ὁ δὲ νομοθέτης, ὁ δικαστής προστατεύουσι τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν. Ἀπαντα δὲ ταῦτα τὰ αὐτὰ προϊόντα, ἅπερ καλοῦμεν ἀκρι-

θεσπερον ὑπηρεσίας, ἔχουσιν ἀξίαν, καίτοι μὴ ὑπαγόμενα εἰς διατίμησιν ὁμοιάμορφον. Τρίτον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἀύλου παραγωγῆς εἶναι ὅτι τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα δὲν εἶναι δεκτικὰ ἐπισωρεύσεως, ἰδοὺ δὲ πῶς ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὁ Ἀδὰμ Σμίθ⁽¹⁾. «ὕπάρχουσιν ἐργασίαι »ἐπαυξάνουσαι τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, ἕτεροι δὲ ἐργασίαι μὴ παράγουσαι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Τὰς μὲν »πρώτας ὀνομάζω παραγωγικάς, ὡς παραγούσας »ἀξίας, τὰς δὲ δευτέρας μὴ παραγωγικάς. Ἡ ἐργασία τοῦ τεχνουργοῦ προστιθεμένη ἀξίαν τινὰ εἰς ὑλικὸν ἀντικείμενον ἐφ' οὗ ἐφαρμόζεται, διατηρεῖται καὶ ὁ »κεφαλαιοῦχος δὲν ζημιούται μισθῶνων τὸν ἐργάτην τοῦτον. Ἀλλ' ἡ γενομένη δαπάνη πρὸς μίσθωσιν ὑπηρετοῦ »δὲν ἐπανέρχεται· ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία ἐν τῷ ἅμα φθείρεται, σπανίως ἀπολείπουσα ἔχονος ἢ ἀξίαν, δι' ἧς δύναται »τις νὰ προσπορισθῇ ἑτέραν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ.

»Ὅ,τι δὲ λέγομεν γνωματεύει ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, περὶ ὑπηρετοῦ, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς μᾶλλον ἀξιοσεβάστους »τῆς κοινωνίας τάξεις. Ὁ ἡγεμὼν μετ' ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτοῦ ὑπαλλήλων μετέρχεται »ἐργασίαν μὴ παραγωγικήν. Ὑπηρετεῖται τοῦ δημοσίου, »συντηροῦνται μὲν ὅ,τι ἄλλοι παράγουσιν. Ἡ ὑπηρεσία »αὐτῶν ὅσῳ χρήσιμος καὶ ἀναγκαία θεωρηθῇ, οὐδὲν παρὰ »ράγει, δι' οὗ νὰ δύναται τις νὰ προσπορισθῇ ἴσην ποσότητα ἑτέρας ὁμοειδοῦς ὑπηρεσίας. Διὰ τῆς προστασίας, »ἢ τῆς ἀσφαλείας, ὣν ἡ πολιτεία ἀπολαύει, δὲν ἀποκτάται ἡ προστασία καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

»Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ ὑπάγονται καὶ ἕτερά τινά ἐπαγγέλ-

(1) Βιβλ. Β'. Κεφ. Γ'.

»ματα, τὰ μὲν ἐμβριθῆ τὰ δὲ μὴ, ὡς τὰ τῶν νομομαθῶν, »τῶν θεολόγων, τῶν ἱατρῶν, τῶν φιλολόγων, τῶν ὑπο- »κριτῶν, τῶν μουσικῶν, τῶν γελωτοποιῶν, τῶν ἀοιδῶν »καὶ χορευτῶν. Τὰ ἔργα αὐτῶν ἀναφαινόμενα ἐξαφανί- »ζονται».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ κυριωτέρα ἰδέα τοῦ Σμῖθ θεωροῦντος ἐργασίας τινὰς ὡς μὴ παραγωγικὰς, δὲν εἶναι ἡ ματαιοπονία· οἷον τὸ ἔργον τοῦ ἀναπηδᾶν πολ- λάκις τάρρον, ἢ τοῦ ξιρομαχεῖν εἰς τὸ κενόν, ἢ εἰς τε- τρημένον πῖθον ἀντλεῖν, ἢ πᾶν ἄλλο Σισύφειον ἔργον, ἀλλ' ἡ ἐργασία, ἐξ ἧς δὲν παράγεται προὶν ὑφιστάμενον μετὰ τὴν παραγωγὴν, προὶν διαρκές, περιέχον ἀξίαν καὶ ἱκανὸν νὰ περιποιήσῃ ἡμῖν ἕτερον ἀντικείμενον ἴσης ἀ- ξίας. Τοιοῦτον τρόπον, ἡ ἐργασία τῶν ὑποκριτῶν, ἢ τῶν μουσικῶν κ.τ.λ. ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῦ ὡς ἄγονος, εἰ καὶ ἡ παραγομένη λ.γ. μελωδία ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων πληρῶνεται ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν. Ἀλλ' ἰδοὺ πῶς τὸ σύ- στημα τοῦτο ἐπολεμήθη ὑπ' ἐνὸς τῶν διασημοτέρων ὁπα- δῶν τοῦ Ἀδάμ Σμῖθ, ὑπὸ τοῦ Σαίη.

Ὁ περιώνυμος οὗτος οἰκονομολόγος, ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἐκ τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας δὲν γεννᾶται ὕλη, ἀλλὰ χρησιμότης, ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ χρησιμότης »ὑπ' οἷανδ' ἦ ποτε ἐὰν ἀναφανῇ μορφήν, εἶναι πηγὴ τῆς »τῶν πραγμάτων ἀξίας· δύναται δὲ ν' ἀνταλλαχθῇ συ- »στοιχειωθεῖσα ἢ μὴ μὲ ὑλικόν τι ἀντικεί- »μενον. Ὁ ὑαλοποιὸς δίδει ἀξίαν εἰς τὴν ἄμμον, ὁ »ἐριουργὸς εἰς τὸ ἔριον, ὁ ἱατρὸς πωλεῖ καὶ αὐτὸς τὸ προὶν »τῆς τέχνης αὐτοῦ, καίτοι μὴ συστοιχειούμενον μὲ τὴν »ὕλην. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πείρας καὶ τῆς ἐπιστήμης »αὐτοῦ φανεροῦται δι' ἧς ἐκδίδει συνταγῆς. Τὴν συντα- »γὴν δὲ ταύτην προσκτώμενοι ἡμεῖς, καταναλίσκομεν

»τὴν ἐν αὐτῇ διαλαμβανομένην χρησιμότητα, καίτοι μὴ
»ἐμφαινομένην ὑπὸ ὕλικήν μορφήν. Λέγομεν δὲ ὅτι δὲν
»περιεβλήθη ὕλικήν μορφήν, καθότι τὸ φάρμακον, τὸ
»ὁποῖον κατηναλώθη κατὰ τὴν ἱατρικὴν συνταγὴν, δὲν
»εἶναι προϊόν τῆς τέχνης τοῦ ἱατροῦ, ἀλλὰ τῆς τοῦ φαρ-
»μακοποιου».

Τὰ ἄλλα λοιπὸν προϊόντα καὶ χρησιμότητος μετέ-
χουσι καὶ ἀξίας· κατὰ τὸν Σμιθ ὅμως, εἰσὶν ἀνεπίδεκτα
διαρκείας. Καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα ἀπαντῶν ὁ Σαίης
παρατηρεῖ «ὅτι τὰ ὕλικά προϊόντα διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν
»αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν.
»Ἀλλ' ἡ διάρκεια τοῦ προϊόντος εἶναι πρᾶγμα ἐπουσιῶ-
»δες ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν. Τὰ ἀργυρᾶ λ. χ. σκεύη
»καὶ ἄλλα ἐπιπλα εἰσὶ προϊόντα διαρκέστερα, τὰ ὑφά-
»σματά εἰσιν ἥττον διαρκῆ, καὶ πολλῶ ἑλαττον οἱ καρ-
»ποί, τὰ λαχανικά, οἱ ἰχθῦς, τὸ γάλα, τὰ κρέατα. Ἐν
»τούτοις, αἱ διαφοραὶ αὗται περὶ τὴν διάρκειαν τῶν προϊ-
»όντων, δὲν μεταβάλλουσι τὴν φύσιν τῆς δημιουργη-
»σάσης αὐτὰ ἐργασίας. Ὁ γεωργὸς τοῦ Μονμορανσὴ κερ-
»δαίνει ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν κερασίων τῆς θέσεως ἐκεί-
»νης, πλέον τοῦ ὅ,τι κερδαίνουν οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ χει-
»μένου δάσους ἐν τῇ αὐτῇ θέσει. Ὅπόση ἐν τούτοις δια-
»φορᾷ ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῶν δύο τούτων προϊόντων!»

Καὶ τῷ ὄντι, τὸ περὶ διαρκείας ζήτημα ἐνδιαφέρει βε-
βαίως τὸν ἀναλωτὴν καὶ τὸν βουλόμενον δι' ἀποταμιευ-
μάτων νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ, δὲν με-
ταβάλλει δὲ τὴν φύσιν τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας.

Ὡσαύτως δὲ ὁ I. Στ. Μίλλ (¹) δὲν παρεδέχθη καθ' ὅλα
ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν γνώμην τοῦ Σμιθ· ὁ διάσημος

(¹) Ἀρχαὶ Πολ. Οἰκ. Τ. 4.

οὗτος οἰκονομολόγος διακρίνει τριῶν εἰδῶν ὠφελίμους ἢ χρηματοποιοὺς ἐργασίας.

1). Τὰς περιαιπτούσας χρησιμότητα εἰς ὑλικὸν ἀντικείμενον.

2). Τὰς ἐπιδρώσας ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τροπολογούσας ὅπως δὴποτε τὰς δυνάμεις, τὴν ἱκανότητα, τὰς ἕξεις αὐτοῦ· ἐν τῇ κατηγορίᾳ δὲ ταύτῃ περιλαμβάνονται πάντες οἱ ἐπιμελούμενοι τῆς παιδείσεως καὶ παιδαγωγίας· καὶ

3). Τὰς χρησίμους μὲν, μὴ παγιουμένας δὲ ἐν οὐδενὶ ἀντικειμένῳ καὶ συνισταμένας ἢ εἰς τινα ὑπηρεσίαν ὡς τὴν τοῦ νομοθέτου ἢ τοῦ δικαστοῦ, ἢ εἰς πράξιν παρεκτικὴν τέρψεως ὡς τὴν τοῦ μουσικοῦ, ὑποκριτοῦ κ.τ.λ.

Περὶ τῆς τρίτης ταύτης κατηγορίας τῶν ἔργων, ἅτινα ὁ Μίλλ θεωρεῖ ὡς ἀπλῶς χρήσιμα, παρατηρῶ ὅτι ναὶ μὲν τὸ παραχθὲν καὶ ἐν τῷ ἅμα καταναλωθὲν δὲν εἶναι πλούτος ἐπισωρεύσιμος· οὐχ ἥττον ὅμως ἢ νομοθετικῇ, ἢ ἡ δικαστικῇ λειτουργίᾳ, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Μίλλ, δὲν παρέρχονται ἄνευ θετικῶν ἢ πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων, καθότι ἄνευ τούτων, δηλ. ἄνευ ἐννόμου τάξεως, βιομηχανία ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ.

Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι ἡ εὐνομία, ἡ δικαιοσύνη ἐμμέσως μόνον συντελοῦσιν εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ὑλικοῦ πλούτου· βεβαίως· ἀλλὰ καὶ τὸ νόμισμα, καὶ τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν καίτοι μὴ ἔχοντα ἄμεσόν τινα χρησιμότητα, καίτοι μὴ ἀναλώσιμα, καθὼ ὄργανα παραγωγῆς, ἢ ἀνταλλαγῆς, οὐχ ἥττον θεωροῦνται καὶ εἶναι πλούτος.

Τοιαῦτα τὰ κατὰ θεωρίαν ἐλαττώματα τῆς ὑλικῆς ταύτης τοῦ πλούτου ἐκτιμῆσεως. Ἐὰν μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν πράξιν, θέλομεν ἀναγνώρισει ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, πᾶν ὅ,τι διακρίνει τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, ἥτοι αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ καλὰ τέχναι, τὰ ἠθικὰ ἐνὶ λόγῳ,

κεφάλαια θεωροῦνται ὡς ἄκαρπα καὶ ἄγονα. Ἄν τὸ ὕλικόν τοῦτο σύστημα ᾗτο ἀληθές, ἐδυνάμεθα νὰ παραβά-
λωμεν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν μὲ μυρμηκοφωλεάν, ἐν
ᾗ ἡ φυσικὴ ἐνέργεια καὶ αἱ ὕλικαὶ ἀνάγκαι ἀπορρόφῳσι
τὸ πᾶν, ἐν ᾧ ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι ὅσω ὁ ἄνθρωπος
εὐρύνει τὰς ιδέας καὶ τακτοποιεῖ τὰ ἔθνη αὐτοῦ, τόσω
πλουτεῖ.

Τὰ ἄλλα λοιπὸν προϊόντα, διατηρούμενα καὶ μεταβι-
βαζόμενα διὰ τῆς μνήμης, ἢ παγιούμενα διὰ τῶν χαρ-
ακτῶν καὶ τῆς γραφῆς, δεόν νὰ θεωρῶνται ὡς πλοῦτος
πραγματικὸς καὶ λυσιτελής.

Εἰς τί ὀφείλει ἡ πολιτικὴ κοινωνία τὴν πρόοδον αὐτῆς;
Εἰς τοὺς σοφοὺς νόμους, εἰς τὰς ἀρχὰς συνετῆς καὶ πα-
τριωτικῆς κυβερνήσεως, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς, ἅ-
παντα ἄλλα προϊόντα. Ἐἰς τί ὀφείλει τὴν εὐπορίαν, τὴν
ὕγιαν αὐτῆς; εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὴν χημείαν, τὴν φυ-
σικὴν, τὴν μηχανικὴν, τὴν ἰατρικὴν, ἄλλα πλούτη. Ἐἰς
τί ὀφείλει τὰς τέρψεις αὐτῆς; Εἰς τὸν μουσικόν, τὸν ζω-
γράφον, τὸν ποιητὴν, τὸν ἀγαλματοποιόν, τὸν ὑποκριτὴν.

Ὡστε μεταξὺ τῶν ἐκπονούντων τὴν ὕλην, καὶ τῶν
περὶ τὴν ἄυλον παραγωγὴν ἀσχολουμένων, ὑπάρχει ἀμοι-
βαιότης ὑπηρεσιῶν καὶ συμφερόντων· ἐκάστη δὲ τῶν δύο
τούτων πολυπληθῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, δὲν ὑφίστα-
ται εἰμὴ διὰ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῆς πρὸς τὴν ἄλλην,
ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι. Συμπεραίνω, ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν
ὀρίζεται ἐκ τῆς μορφῆς αὐτοῦ· ἐκ τῆς μορφῆς ὀρίζεται
μὲν τὸ εἶδος τοῦ πλούτου, οὐχὶ δὲ ἡ οὐσία αὐτοῦ.

Τρίτη τάξις τῶν ὁρισμῶν τοῦ πλούτου εἶναι ἡ τῶν ἀ-
ξιούτων ὅτι οὗτος συνίσταται εἰς τὴν ἀξίαν τῶν πραγ-
μάτων· καὶ βεβαίως ἄνευ ἀξίας, πλοῦτος δὲν ὑπάρχει·
ἀλλ' ἄνευ χρησιμότητος ὑπάρχει ἀξία;

Ὑποθεθίσθω ὅτι ἡ Ἑλλὰς παράγει σήμερον 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, τιμώμενα κατὰ μέσον ὄρον ἀντὶ 60 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ὅτι δὲ τὸ $\frac{1}{2}$ τῶν 60 τούτων ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἤτοι δρ. 12 ἑκατομμύρια, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας, καθὼς ἐγγειος πρόσσδος ἢ μίσθωμα, τὰ δὲ λοιπὰ 48 ἑκατομμύρια, χρησιμεύουσιν εἰς ἐργατικούς μισθοὺς, εἰς ἀμοιβὴν τῶν διευθυνόντων τὰ ἔργα, εἰς κέρδη καὶ ἀποζημιώσεις τῶν πρὸς καλλιέργειαν καταβεβλημένων ἢ καταβάλλομένων κεφαλαίων. Ἄν λοιπὸν διὰ τῶν δρ. 48 ἑκατομμυρίων ἐδυνάμεθα, τελειοποιούντες τὰ γεωπονικὰ ἡμῶν ὄργανα, καὶ προάγοντες τὰς γεωργικὰς μεθόδους, νὰ παραγάγωμεν 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ἤτοι $\frac{1}{6}$ πλέον τοῦ ὅ,τι παράγομεν, τὰ 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους διαμένοντα, θέλουσι πιθανῶς ἀξίζει, ἐὰν ἡ χρεία τῶν σιτηρῶν διαμένῃ ἢ αὐτῇ, ὅσον τὰ 12, ὡς μὴ ἐπενεγκόντα μείζονα δαπάνην τῆς γενομένης πρότερον πρὸς παραγωγὴν τῶν 12. Καὶ οὕτω αἱ μὲν ἀξίαι θέλουν μένει αἱ αὐταί, ὁ δὲ πλοῦτος, ἤτοι τὰ πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν χρήσιμα, θέλουσιν αὐξήσῃ ἀπὸ 12 εἰς 14 ἑκατομμύρια κοιλὰ· ἐξ οὗ ὀφλόν, ὅτι ὁ πλοῦτος διαφέρει ἀπὸ τῆς ἀξίας, καθότι συνίσταται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων τῶν περιβεβλημένων ἀξίαν.

Ὑποθεθίσθω δεύτερον, ὅτι διὰ τῆς παραδοχῆς τελειωτέρων γεωπονικῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων ἀσφάλεστέρων, ἀντὶ δραχ. 48,000,000 καταβάλλομεν εἰς παραγωγὴν 12,000,000 κοιλῶν δαπάνην καθ' $\frac{1}{6}$ ἐλάσσονα· οὕτω τὰ μὲν 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ τὰ ἐτησίως παραγόμενα θέλουσιν ἀξίζει ἀντὶ 60 ἑκατομμυρίων 52, ὁ δὲ πλοῦτος ἡμῶν καίτοι ἐλαττωθείσης τῆς ἀξίας τῶν 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν, θέλει αὐξήσῃ, καθότι θέλομεν ἐξοικονο-

μήσει 8,000,000 δραχμῶν, ἤτοι τὸ $\frac{1}{6}$ τῶν 48,000,000.

Ὡσαύτως δέ, σήμερον πολλαχοῦ δι' ἐλαιοτριβείων ἀτελῶν, ἐκθλίβομεν τὰς ἐλαίας, ὡς ἐπὶ Θάλητος τοῦ Μιλησίου. Ἀλλὰ τελειοποιήσωμεν τὰς μηχανὰς ταύτας, καὶ τὸ μὲν ἔλαιον θέλει καταστῇ εὐθηνότερον, ἤτοι ἡ ἀξία του θέλει ἐλαττωθῇ, ὁ δὲ πλοῦτος θέλει αὐξήσῃ.

Τὰ πανικὰ λ. χ. ἐπωλοῦντο ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸ μιᾶς ἐκατονταετηρίδος, πρὸς 3 φρ. ὁ πῆχυς· σήμερον δὲ ἕνεκα τῶν περὶ τὴν μηχανικὴν τελειοποιήσεων, ὁ πῆχυς πωλεῖται ἀντὶ λεπτῶν 50· ὅθεν σήμερον 3,000,000 πήχεων ἀξίζουσιν ὅ,τι ἤξιζον τότε 500 χιλιάδες. Ἀλλὰ καίτοι ἐκπεσούσης ἐν γένει τῆς ἀξίας τῶν τεχνουργημάτων, ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ὁμολογουμένως ἐπολλαπλασιάσθη. Κατ' ἀντίστροφον δὲ λόγον, ἐν περιπτώσει ἀφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ σιτοδείας, ἡ μὲν ἀξία τῶν γεννημάτων θέλει αὐξήσῃ, ὁ δὲ πλοῦτος θέλει ἐλαττωθῇ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν συνίσταται ἐκ μόνων τῶν ἀξίων, καθότι ὡς ἀπεδείχθη, ἡ μὲν ἀξία τῶν πραγμάτων πολλάκις αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται, ἢ μένει στάσιμος, τὸ δὲ ποσὸν τοῦ πλούτου δὲν συμπαρομαρτεῖ ταῖς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων μεταβολαῖς.

Πρὸς ταῦτα ἀπαντῶσιν οἱ τιθέμενοι τὸν πλοῦτον ἐν τῇ ἀξίᾳ, 1), ὅτι χρησιμότης ἄνευ ἀξίας δὲν εἶναι πλούτος· οἷον ὁ ἀῆρ κ.τ.λ. βεβαίως· ἀλλ' οὐδ' ἀξία ἄνευ χρησιμότητος δύναται γὰρ ὑπάρχει· καθότι τὰ ἄχρηστα, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν· 2). λέγουσιν ὅτι ὁσάκις ὁ πλοῦτος αὐξάνῃ ἢ μειοῦται καὶ αἱ ἀξίαι αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται. Ὑποθέσατε ὅτι διὰ τινος βιομηχανικῆς τελειοποιήσεως, παράγεται διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, λ.χ. διὰ 48 ἐκατομμυρίων δραχμῶν, μεῖζον ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν, ἤτοι 14 ἐκατομμύρια κοιλῶν, ἀντὶ 12. Τούτου δοθέντος, ναὶ μὲν

ἐκάστου τῶν κοιλῶν τούτων ἡ ἀξία θέλει ἐλαττωθῇ, ἀλλ' ἡ ἀξία τοῦ ὀλικοῦ ποσοῦ αὐτῶν ἔσται ἀπαραμείωτος. Σχετικῶς δὲ ἡ ἀξία τῶν προϊόντων ἀνθ' ὧν ἕκαστον κοιλὸν θέλει ἀνταλλαχθῇ ὑψωθῆσεται καὶ οὕτω ἕνεκα τῆς διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης μείζονος παραγωγῆς, θέλει ἐπέλθῃ αὐξήσις ἀξιῶν καὶ πλούτου.

Τοῦναντίον δέ, ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν 12 ἐκατομμυρίων κοιλῶν χρήζει δαπάνης παραγωγικῆς ἀνωτέρας, ἡ μὲν ἀξία ἐκάστου κοιλοῦ θέλει αὐξήσῃ, ἡ δὲ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ ταῦτα ἀνταλλαχθήσονται, θέλει σχετικῶς ἐκπέσει καὶ ὁ πλοῦτος ἐλαττωθῆσεται ὡς καὶ αἱ ἀξίαι⁽¹⁾. Εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα ἀντιτάττω τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις.

Παραδεχθῶμεν κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ὑπόθεσιν, ὅτι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, ἀντὶ 12 ἐκατομμυρίων κοιλῶν, παράγομεν 14 ἐκατομμύρια, καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἐκάστου μὲν κοιλοῦ ἡ ἀξία ἡλαττώθῃ, τοῦ ὀλικοῦ δὲ προϊόντος ἡ ἀξία διέμεινεν ἀπαραμείωτος. Προσέτι δέ, ὅτι ἡ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ τὰ σιτηρὰ ταῦτα ἀνταλλάττονται σχετικῶς ἡὔξησεν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει λέγουσιν, αἱ ἀξίαι δὲν ἡλαττώθησαν, καθότι ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἀξίας τῶν σιτηρῶν ἐπήγασεν ἡ σχετικὴ αὐξήσις τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων προϊόντων καὶ ἐπομένως ὁ πλοῦτος ἡὔξησεν, ἕνεκα μάλιστα τῆς ἀνατιμῆσεως ταύτης.

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἡ χώρα ἥτις ἀντὶ 3 κοιλῶν κατὰ στρέμμα, συγκομίζει διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης 4, εἶναι πλουσιωτέρα, ὅχι διότι ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν προϊόντων πρὸς ἃ τὰ σιτηρὰ ἀνταλλάττονται ἡὔξησεν, ἕνεκα

(1) *Ορα ἐφ. Οἰκονομ. 1854 διατριβὴν Ambroise Clément.

τῆς ὑποτιμῆσεως τοῦ σίτου, ἀλλὰ διότι τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐπολλασίασθησαν.

Ἄλλα παραδεχώμεν κατὰ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, ὅτι σήμερον διὰ μείζονος δαπάνης παράγονται τὰ 12 ἑκατομμύρια κοιλὰ, ἢ ὅτι ἡ συγκομιδὴ τῆς σταφίδος ἢ τῆς σταφυλῆς ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἐνσκηψάσης ἀσθeneίας εἰς τὰς ἀμπέλους· τούτου δοθέντος, ἔπεται ὅτι ἡ ἀξία αὐτῶν θέλει αὐξήσῃ, καὶ σχετικῶς ἡ ἀξία τῶν προϊόντων, πρὸς ἃ τὰ σιτηρά, ἢ σταφίς ἢ ἡ σταφυλὴ ἀνταλλάττονται, θέλει ἐλαττωθῇ.

Ἄλλ' ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν προϊόντων, κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν σιτηρῶν, τῆς σταφίδος, ἢ τοῦ οἴνου, δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν ὅτι οὐδεμία ἐπῆλθεν ἀλλοίωσις εἰς τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον· καθότι τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν ἡλαττώθησαν, ἤτοι ὁ σῖτος καὶ ὁ οἶνος.

Ὁ ἐθνικὸς λοιπὸν πλοῦτος δὲν συνίσταται εἰς τὰς ἀξίας, δηλ. εἰς τὴν σχέσιν τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' εἰς τὴν σχέσιν τῶν πραγμάτων πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὰς χρείας ἡμῶν· ἐὰν ὁ πλοῦτος συνίστατο εἰς ἀξίας, πρῶτον μὲν τῶν ἀξιῶν μὴ μεταβαλλομένων καὶ ὁ πλοῦτος ἤθελε μένει ἀμετάβλητος. ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές· καθότι ἐὰν ἡ παραγωγὴ 12 ἑκατομμυρίων κοιλῶν ἀναγκαιούτων εἰς τὴν κατανάλωσιν ἡλαττοῦτο εἰς 10, ὧν ἡ ἀξία ἤθελε διαμείνει ἴση πρὸς τὴν τῶν 12, ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ἤθελε βεβαίως ἐλαττωθῇ· δεύτερον δέ, τῶν ἀξιῶν αὐξανομένων ἕνεκα σιτοδείας, ἢ ἐπιζωοτίας, καὶ ὁ πλοῦτος ἤθελεν αὐξάνει, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές· ἐλαττουμένων δὲ τῶν ἀξιῶν ἕνεκα περισσείας, ὁ πλοῦτος ἤθελεν ἐλαττοῦσθαι, ὅπερ παράλογον.

Ὁ πλοῦτος εἶπομεν, συνίσταται εἰς τὰ χρήσιμα πράγματα, τὰ περιβεβλημένα ἀξίαν. Ἄλλ' ἐνταῦθα δεόν νὰ διακρίνωμεν τὸν ιδιωτικὸν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· καθόσον ἐξετάζοντες ἐκάτερον κατ' ἰδίαν καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἀλληλεθνεῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ὁ μὲν ιδιωτικὸς πλοῦτος ἐκτιμᾶται κυρίως κατὰ λόγον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐθνικὸς, κατὰ λόγον τοῦ ποσοῦ τῶν χρησίμων πραγμάτων, τῶν περιβεβλημένων ἀξίαν.

ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐσοδεία τῶν σιτηρῶν, τοῦ ἐλαίου ἢ τοῦ οἴνου ἡλαττώθη, ἔνεκα τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, οὐδεὶς θέλει ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἀναλόγως ἡλαττώθη καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, καθόσον τὰ μέσα τῆς καταναλώσεως καὶ εὐζωίας τοῦ ὅλου ἔθνους ἡλαττώθησαν.

Ἄλλ' ὁ ιδιωτικὸς πλοῦτος πλείστων ιδιοκτητῶν πιθανῶς οὐδεμίαν ὑπέστη ἀλλοίωσιν, καθότι ἡ ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τῶν καρπῶν συνεψηφίσθη μὲ τὴν αὕξησιν τῆς ἀξίας αὐτῶν· ἔνεκα δὲ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης ὁ ιδιώτης ἀπέκτησε δι' ὧν παρήγαγε μείζον ποσὸν χρησίμων πραγμάτων· ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ιδιωτῶν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἔθνος ὁλόκληρον ὡς πρὸς τὰς ἀλληλεθνεῖς αὐτοῦ σχέσεις· καθότι ἐὰν θελήσωμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ὅλην ἐθνικὴν πρόσσοδον λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἀλληλεθνεῖς ἐμπορικὰς σχέσεις, θέλομεν ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ ὅλη ἐθνικὴ πρόσσοδος συνίσταται ἐκτὸς τοῦ «ποσοῦ» τῶν χρησίμων πραγμάτων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ καταναλισκομένων, καὶ ἐκ τῆς «ἀξίας» τῶν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καταναλισκομένων, οἶον σταφίδος, δερμάτων, νημάτων, σμύριδος, καπνοῦ, οἴνου, βαλανιδίων κτλ. τῶν προσπορίζόντων ἡμῖν ἕτερα προϊόντα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ παραγομένων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ τόκου

καὶ τῶν μερισμάτων χρεωγράφων καὶ μετοχῶν, ἅτινα ἀπικτήσαμεν ἀντὶ χρηματικῶν κεφαλαίων, τὰ ὅποια ἐδανείσαμεν εἰς ἄλλοδαπὰς κυβερνήσεις ἢ κατεβάλαμεν εἰς ἄλλοδαπὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις (').

§ 3. *Περὶ παραγωγῆς.*

Ὁρίσαμεν τὴν ἀκριβῆ τοῦ πλούτου ἔννοιαν, ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν ἔτι εἰς τὸν ὅρισμόν τῆς παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον καὶ ἀρχικὸν μυστήριον τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ἡ ὑπαρξὶς αὐτοῦ. Ἡ ὕλη, ὁ φυσικὸς κόσμος, εἶναι συνάναρχος καὶ συναΐδιος τῷ Θεῷ; τούτου δοθέντος, πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, δεόν νά ἀνατρέξωμεν εἰς ἀνωτέραν τινὰ δύναμιν δημιουργικὴν, εἰς μίαν θεότητα ποιητικὴν θεοτήτων. Ἐάν δὲ ἡ ὕλη δὲν ᾔηται συνάναρχος τῷ Θεῷ, ἄρα ὁ Θεὸς παρήγαγεν αὐτὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ἀλλὰ πῶς ἐκ τοῦ μηδενὸς παρήχθη ἡ κτίσις; ἰδοὺ μυστήριον ἀκατάληπτον, οὗ ἡ λύσις ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν.

Ἀλλ' ἐάν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀμηχανῇ νά κατανοήσῃ πῶς ἐκ τοῦ μηδενὸς παρήχθη ὁ κόσμος, πολλῶ δὴ μάλλον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδ' ἄτομον ὕλης δύναται νά παραγάγῃ.

Τί ἐστὶ λοιπὸν παραγωγή; πῶς παράγομεν; Ὅπως παράγει καὶ ἡ φύσις, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αὕτη μὲν παράγουσα ὑπάγεται εἰς μίαν μόνην δύναμιν, τὴν τῆς κινήσεως, ἡμεῖς δὲ οἱ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ποιηθέντες, ὑπαγόμεθα καὶ εἰς ἑτέραν δύναμιν ὑπερτέραν, τὴν τοῦ πνεύματος, ἐκ τῆς ἀρχεβούλου ἐνεργείας τοῦ ὁποίου καταρτίζεται ἡ παραγωγή.

(') *Oræ Batbie, deuxième leçon d'Ec. politique.*

Ἐν τῷ θεοποιήτῳ ἐργαστηρίῳ τῆς φύσεως προπαρ-
σκευάζεται πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει καὶ ζῇ.

Διὰ τῶν φυσικοχημικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, δι' ὧν
καταρτίζονται τὰ ἀνόργανα, καὶ διὰ τῆς φυτικῆς καὶ
ζωϊκῆς ζωῆς, διαμορφοῦνται, ὑπάρχουσι καὶ συντηροῦνται
τὰ πάντα, καὶ ζῶα καὶ φυτὰ καὶ ὀρυκτά· διὰ δὲ τοῦ αὐ-
τοματισμοῦ τῶν κτηνῶν, τῶν μελισσῶν, τῶν μεταξο-
σκωλήκων παράγονται ἀξιόλογα καὶ χρησιμώτατα προκ-
όντα· ὥστε ἀναμοχλεύοντες καὶ ἀνακινοῦντες τὴν ὕλην
διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ γινώσκοντες ὅτι ἡ οὐσία αὕτη
διέπεται ὑπὸ γενικῶν τινων νόμων, σταθερῶν καὶ ἀμε-
τατρέπτων, ἀσχολούμεθα περὶ τὴν σπουδὴν αὐτῶν, καὶ
διὰ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν παράγομεν ἀποτελέσματα συν-
τείνοντα εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ εὐημερίαν ἡμῶν.

Α. χ. ὅταν ὁ Φραγκλῖνος ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ νὰ
διευθύνῃ τὸν κεραυνόν, δὲν παρήγαγέ τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος,
ἀλλὰ σπουδάσας τὸν νόμον τῆς ἡλεκτρικῆς, ἀφήρπασε
τὸν κεραυνὸν τοῦ Διός, ὡς ἀφήρπασε διὰ τῆς Ἀμερικα-
νικῆς ἐλευθερίας καὶ τὰ σκῆπτρα ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν
Βασιλέων τῆς Ἀγγλίας.

Ὅταν ὁ σιδηρουργὸς σφυρηλατῇ, δὲν παράγει ἐκ τοῦ
μὴ ὄντος, ἀλλ' ἐφαρμόζει τὸν νόμον τῆς διὰ τοῦ πυρὸς
μαλάξεως τοῦ σιδήρου.

Ὅταν κινῶμεν τροχὸν ἢ μηχανὴν διὰ τοῦ ὕδατος, τοῦ
ἀνέμου ἢ τοῦ ἀτμοῦ, ἢ διατρέχομεν τὰς ἀβύσσους τοῦ
Ὠκεανοῦ ἐπὶ πλευστῶν ἀποθηκῶν, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῆς
πυξίδος, δὲν δημιουργοῦμέν τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλ' ὠ-
φελοῦμεθα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων τῆς ὑδροστα-
τικῆς, τῆς βαρύτητος, τῆς ἐλαστικότητος τοῦ ἀτμοῦ καὶ
τοῦ μαγνητισμοῦ.

Ὅταν καταθέτοντες ἓνα σπóρον εἰς τὴν γῆν συλλέ-

γωμεν ἔξ, ἵπῳ παράγομεν αὐτούς; ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ιδιοτήτων τῆς γῆς, τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας.

Ὅταν ὁ χημικὸς παράγῃ ὑδρογόνον, δὲν δημιουργεῖ τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλὰ παρουσιάζει τρίτον τι σῶμα, ὅπερ ἐνούμενον μετὰ τοῦ ὀξυγόνου ἀπομονώνει τὴν ἐτέραν οὐσίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ὑδρογόνον.

Τούτου ἕνεκα, ὅσῳ κάλλιον γνωρίζομεν τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς, τῆς μηχανικῆς, τῆς χημείας, τόσῳ τελειοποιούμεθα, καὶ ὀπλιζόμενοι μὲ τὰς ἀνεξόδους ταύτας φυσικὰς δυνάμεις, ἐπεκτείνομεν τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν καὶ πολλαπλασιάζομεν τὸν πλοῦτον καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἡμῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται πόσον ἡ γνώμη τοῦ Ἰακώβου Μίλλ, εὐφραστάτη κατὰ τὰ ἄλλα, εἶναι ἀτελής.

Ὁ Ἰακώβος Μίλλ εὐφυῶς παρετήρησεν «ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καταβάλλῃ παράγων εἶναι ἡ κίνησις», διότι οἱ νόμοι τῆς φύσεως ἐνεργοῦσιν ἀδιαλείπτως καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν αὐτοὺς εἰς τὰς θελήσεις ἡμῶν, εἰμὴ ὑπείκοντες αὐτοῖς· ἀλλ' ὁ Μίλλ ἐδύνατο εἰς τὴν κίνησιν νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν διάνοιαν, καθότι τῆς κινήσεως προπορεύεται ἡ νόησις καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν διεπόντων νόμων τὸν ὑλικὸν κόσμον· ἄλλως, ἡ κίνησις κεχωρισμένη τοῦ ἡγεμονικοῦ λόγου εἶναι φρενητεία, ὡς ἡ διάνοια ἄνευ κινήσεως εἶναι ἀδυναμία καὶ σωματικὴ παραλυσία.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ παραγάγῃ ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ παράγων δὲν ἔχει ἄλλο τι νὰ πράξῃ ἢ νὰ συνδυάσῃ καὶ ἀποχωρίσῃ τῇ συνδρομῇ τῶν φυσικῶν νόμων, τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν στοιχεῖα καὶ διαπλάσῃ τὴν ὕλην κατὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς χρεῖας αὐτοῦ.

Ὅ,τι δὲ εἵπομεν περὶ τῆς ὑλικῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν αὔλον παραγωγὴν. Ὁ ἐπιστήμων δὲν παράγει ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἀναγνωρίζει τὴν ἀλήθειαν, δηλ. τὰς ἀληθεῖς τῶν πραγμάτων σχέσεις, ὁ καλολόγος, ὁ ἠθικολόγος δὲν δημιουργεῖ τὸ καλόν, τὸ δέον, τὴν ἀρετὴν· ὁ νομοθέτης δὲν δημιουργεῖ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἀνακαλύπτει τὰς σχέσεις τὰς ἀρμοζούσας εἰς τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπισφραγίζει αὐτὰ διὰ τῆς αὐθεντίας του· ὡσαύτως δέ, καὶ ὁ μαθηματικὸς ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ δὲν δημιουργεῖ τὸ ἀξίωμα, ὅτι αἱ ἀκτίνες αἱ φερόμεναι ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου εἰσὶν ἴσαι. Καὶ αὐτὰ τὰ συστήματα τὰ ὅποια θεωροῦμεν ἐν γένει ὡς ἀποκυήματα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, ἢ δημιουργικῆς περινοίας, προκύπτουσιν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ διαφόρων προὑπαρχόντων στοιχείων, ἢ ἐκ τῆς ἀτελοῦς αὐτῶν ἐπόψεως.

Ὅταν λ. χ. ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ δύο οὗτοι πατέρες τῆς φιλοσοφίας, διέγραψαν τὰ δύο τόξα τοῦ κύκλου περὶ ᾧ πέπρωται νὰ στρέφηται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὁ μὲν γνωματεύων, ὅτι οὐδὲν πρότερον ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, ὁ δὲ θεωρῶν ὡς συμφύτους ἡμῖν τὰς ἀρχετύπους ιδέας, ἵκατὰ τί παρήγαγον; Ὡδηγήθησαν ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως, ἀναγνωρίσαντες, ὁ μὲν, ὅτι ἡ πρώτη αἰτία ἢ ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐνεργείας ἡμῶν εἶναι αἱ αἰσθήσεις, ὁ δὲ, ὅτι ὁ νοῦς ὡς ἐκ τινος πνευματικοῦ ὁρμεμφύτου, ἐπιβάλλει εἰς τὰ μερικὰ τὴν σφραγίδα τῆς γενικότητος.

Ἡ παραγωγὴ λοιπὸν ὑλικὴ ἢ αὔλος, συνίσταται εἰς τὸν συνδυασμόν, τὴν ἀποχώρισιν, τὴν ἀλλοίωσιν καὶ ἀνάπλασιν προὑπαρχόντων στοιχείων, ἢ εἰς τὴν μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, διὰ τῆς φυσικοχῆ-

μικῆς, φυσιολογικῆς, πνευματικῆς ἢ μηχανικῆς ἐνεργείας, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας χρησιμότητος, πρότερον μὴ ὑπαρχούσης. Λέγω δὲ μὴ ὑπαρχούσης, ὅπως διακρίνω τὴν παραγωγὴν ἀπὸ τῆς νοσφίσεως ἄλλοτριων καὶ τὸν ληστρικὸν ἀπὸ τοῦ νομαδικοῦ καὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου ('). Ὁ δημιουργῶν τι χρήσιμον καλεῖται παραγωγὸς ἢ παραγωγεὺς· χρήμα δὲ ἡ πλοῦτος τὸ παραγόμενον, τὸ προὸν τῆς διανοητικῆς ταύτης ἢ ὑλικῆς ἐνεργείας καὶ παραγωγῆς, πᾶσα πράξις χρησιμοποιοῦν ἔχουσα ἀποτελέσμα. Τοιούτῳ τρόπῳ, πάντα ἐργάτην, γεωργόν, τεχνίτην, ἔμπορον, ἐπιστήμονα, καλλιτέχνην κτλ. ὀνομάζω παραγωγόν, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ παραγωγικὴν, ἢ δημιουργικὴν χρησιμότητος.

Ἀλλὰ· τίς ὁ σκοπὸς τῆς παραγωγῆς; Ὁ ἄνθρωπος καὶ αἱ χρεῖαι αὐτοῦ· ὁ ἄνθρωπος, ὅστις παράγει ὅπως καταναλώσῃ, δηλ. ὅπως καταστρέψῃ πρὸς θεραπείαν τῶν ἑαυτοῦ ἀναγκῶν τὴν δημιουργηθεῖσαν χρησιμότητα.

Βεβαίως ὑπάρχουσι καὶ καταστροφαὶ ἀξίας πρὸ τῆς παραγωγῆς· λ. χ. καταθέτων τὸν σπόρον εἰς τὴν γῆν καταστρέφω οὕτως εἰπεῖν αὐτόν, δηλ. ἐὰν τὸν ἐκβάλω ἀπὸ τῆς γῆς μετ' ὀλίγον, δὲν θέλω δυνηθῆ νὰ μεταχειρισθῶ αὐτόν ὡς πρότερον· ἀλλ' ἡ παραγωγικὴ κατανάλωσις ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἀνάπλασις καὶ μεταμόρφωσις τῶν ἀξιῶν.

Ὅτι λοιπὸν οἱ συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν ἄγονον κατανάλωσιν, ὀνομάζω ἀπλῶς κατανάλωσιν· τὴν δὲ καλουμένην ὑπὸ τοῦ Σαίη παραγωγικὴν κατανάλωσιν, ὀνομάζω παραγωγὴν ἢ μεταμόρφωσιν τῶν ἀξιῶν. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι τὸ ἄμεσον ἀντικείμενον τῆς μὲν καταναλώσεως

(') Πολ. Ἀριστ. Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'.

εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τῆς δὲ παραγωγικῆς ἀναλώσεως ἢ παραγωγῇ, ἥτις εἶναι μέσον καταναλώσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας.

Ἡ ἐπικρατεστέρα μέθοδος πρὸς κατάταξιν τῆς ὕλης τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας, εἶναι ἡ ἐξῆς. Ὁ ἄνθρωπος θεραπεύει τὰς χρείας αὐτοῦ καταναλίσκων ἀξίας· ἀλλὰ πρὶν ἢ καταναλωθῶσιν αἱ ἀξίαι αὗται, πρέπει νὰ παραχθῶσι πρῶτον καὶ διανεμηθῶσι δεύτερον. Ἐκ τούτου λοιπὸν ἡ τριμερὲς διαίρεσις τῶν Οἰκονομικῶν συγγραμμάτων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τυργότου μέχρι τοῦ Σαΐη καὶ τοῦ Ῥάου εἰς Παραγωγὴν, Διανομὴν καὶ Κατανάλωσιν τοῦ πλούτου.

Κατὰ τὸν Ῥόσσην ὅμως, ἡ τοιαύτη διαίρεσις εἶναι ἐλαττωματικὴ· καθότι καταναλίσκειν, εἶναι ὁ τελευταῖος ὅρος τῆς χρήσεως τῶν χρησίων πραγμάτων, ὅρος μὴ περιεχόμενος ἀκριβῶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἂν ἡ κατανάλωσις ἀπετέλει μέρος τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐπιστήμη ἔπρεπε νὰ ἀναλύῃ τὸ γινόμενον τοῦτο καὶ νὰ τὸ περιγράφῃ, ἀλλὰ τοιαύτη τις περιγραφή, ἤθελεν εἶσθαι ἀλλοτρία τῆς Πλουτολογίας· καθότι, ἐὰν μὲν ἡ κατανάλωσις θεωρηθῇ ὡς μέσον συντηρητικὸν τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως, ἢ ὡς συντελεστικὸν πρὸς εὐεξίαν τοῦ σώματος, διὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ γινομένου τούτου, θέλομεν ἐπεμβῇ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἰατρικῆς, τῆς ὑγιεινῆς ἢ τῆς φυσιολογίας· ἐὰν

δὲ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἀναλώσεων στοχαζώμεθα ν' ἀναλύσωμεν τὸ γινόμενον τοῦτο, ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς καλολογίας, θέλομεν ὡσαύτως ἐπεμβῆ εἰς ἀντικείμενον ἀλλότριον τῆς οἰκονομικῆς. Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν καὶ περὶ τῆς καταναλώσεως, τῆς μὴ ἀντιβαινούσης εἰς τὰ χρηστὰ ἥθη.

Ἐν τούτοις, εἶναι περίεργον νὰ γνωρίζωμεν, πόθεν κυρίως ἐπήγασεν ἡ τοιαύτη διαίρεσις καὶ τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τὸ «περὶ κατανάλωσεων». Ἡ κατανάλωσις διηρέθη εἰς παραγωγικὴν καὶ ἄγονον, καὶ οἱ συγγραφεῖς, πραγματευθέντες εὐρύτερον περὶ καταναλώσεως, περιέγραψαν τὴν παραγωγικὴν κατανάλωσιν, ἣτις πραγματικῶς εἶναι ἀνάπλασις τῶν ἀξιῶν, οὐχὶ δὲ κατανάλωσις. Ἀλλὰ τίς ἡ χρεία τῶν τοιούτων ἐπαναλήψεων μετὰ τὴν περὶ παραγωγῆς θεωρίαν ;

Δεύτερον δέ, ἐν ταῖς καταναλώσεσι κατέταξαν τὰ δάνεια, τοὺς φόρους, τὰς δημοσίας δαπάνας καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπαρτίζει τὴν τῶν δημοσίων πόρων ἐπιστήμην, ἢ τὴν δημοσιολογίαν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα οὐδόλως πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μὴ παραγωγικαὶ καταναλώσεις. Ἔργον τῆς κυβερνήσεως εἶναι τὸ βουλευέσθαι, δικάζειν, ἐκτελεῖν τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἐνισχύειν καὶ τακτοποιεῖν τὰς ἀτομικὰς ἐνεργείας, προστατεύειν τὰ πρόσωπα καὶ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν κατὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης. Ὡς δὲ αἱ Κυβερνήσεις δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ σπουδαῖα καθήκοντα αὐτῶν ; Διὰ τῶν φόρων, καὶ γενικώτερον διὰ τῶν δημοσίων πόρων. Ἡ χρῆσις λοιπὸν τῶν πόρων τούτων καὶ αἱ δημόσιαι δαπάναι πρέπει ἀναγκαίως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς παραγωγικαί· καθότι ἄνευ τούτου, ἄνευ ἐννόμου τάξεως, ἄνευ δικαιοσύνης, ἄνευ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων, ἄνευ μέσων συγκοινωνίας,

άνευ σκοπίμου καὶ ἐπωφελοῦς χρήσεως τῶν δημοσίων πόρων, τὰ ἔθνη ταχέως καταπίπτουσι καὶ ἐξαχρειοῦνται.

Πρὸς ἀπέδειξιν δὲ τοῦ ὅτι ἐν ταῖς καταναλώσεσι περιε-
λήφθη οὐ μόνον ἡ περὶ παραγωγῆς θεωρία, ἀλλὰ καὶ ἡ
δημοσιολογία, μνημονεύω τὰς ἐξῆς περικοπὰς τῆς διδα-
σκαλίας τοῦ Σαίη ἐν τῇ κατηχῇ κεφαλαίῳ ΚΕ'.
«Ποῖον εἶναι τὸ πρῶτον ἀποτελεσμα τῆς ἀναλώσεως;
» Ἡ φθορὰ τῆς ἀξίας τοῦ ἀναλωθέντος. «Πῶς ἀποζημιού-
»ται διὰ τὴν φθορὰν ταύτην ὁ κύριος τοῦ ἀναλωθέντος;
» Ὅταν ὁ ἀρτοποιὸς καίη καυσόξυλα ἵνα ἐψῇ τὸν ἄρ-
»τον του, ἀναλίσκει αὐτὰ παραγωγικῶς, προστιθέμενος
»εἰς τὸν ἄρτον τὴν ἐξαφανισθεῖσαν τοῦ ξύλου ἀξίαν». Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι περὶ καταναλώσεως πραγματευόμενοι,
ποιούμεθα καὶ αὐθις περὶ παραγωγῆς μνείαν.

Περὶ δὲ κυβερνητικῶν δαπανῶν ἀποφαίνεται Κεφ. ΚΔ'.
ὡς ἐφεξῆς. «Αἱ ἰδιωτικαὶ ἀναλώσεις εἰσὶ τῆς αὐτῆς φύ-
»σεως μὲ τὰς δημοσίας. Ἡ φύσις καὶ τὰ ἀποτελέσματα
»ἀμφοτέρων τῶν ἀναλώσεων τούτων εἶναι τὰ αὐτά· δηλ.
»τὰ προϊόντα, ὧν ἡ ἀξία παρήχθη διὰ τῆς ἐργασίας, φθει-
»ρονται διὰ τῆς χρήσεως». Οὕτω λοιπὸν, κατὰ τὸν
Σαίην, αἱ κυβερνητικαὶ καὶ ἰδιωτικαὶ ἀναλώσεις τὸν αὐ-
τὸν προτίθενται σκοπὸν. Ἡ πρότασις ὅμως αὕτη κατα-
ψεύδεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων· καθότι ἡ κυβερνητικὴ δα-
πάνη ἢ γινομένη πρὸς βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς συγ-
κοινωνίας, ἢ πρὸς ἀγορὰν ὑλικοῦ, ἢ πρὸς ἱδρυσιν δημο-
σίων καταστημάτων, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ὁποίων
τὸ δημόσιον καταβάλλει ὑπέρογκα ἐνοίκια, ἢ δαπάνη ἢ
γινομένη ἢ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν δημοσίων κτιρίων ἢ πρὸς
τὴν τεχνολογικὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων,
κ.τ.λ. οὐδόλως ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν δαπάνην τοῦ ἰδιώ-

του, τοῦ καταναλίσκοντος εἰς τὴν τράπεζάν του ἄρτον, κρέας καὶ οἶνον.

Ἀπεδείξαμεν ὅτι τόσον αἱ λεγόμεναι παραγωγικαὶ ἀναλώσεις, ὅσον καὶ αἱ κυβερνητικαὶ δαπάναι, ἀνάγονται εἰς τὴν περὶ παραγωγῆς καὶ περὶ δημοσίων πόρων θεωρίαν καὶ δὲν χρήζουσιν ἰδιαιτέρας διαιρέσεως. Ἐπὶ ἀπολείπεται λοιπὸν διὰ τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τῆς Πλουτολογίας; μόνη ἡ θεωρία τῆς μὴ παραγωγικῆς καταστροφῆς τῶν ἀξιών, τῆς ἀναλώσεως κυρίως λεγομένης καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν παραγωγήν. Ἀλλὰ τίς ἡ περὶ μὴ παραγωγικῆς καταναλώσεως θεωρία τῶν οἰκονομολόγων; τίνες οἱ περὶ τούτων ὅρισμοί αὐτῶν;

Ὁ Σαίης, ⁽¹⁾ ἀποφαίνεται· α', ὅτι αἱ καταναλώσεις δεόν νὰ γίνωνται πρὸς θεραπείαν πραγματικῶν ἀναγκῶν· β', ὅτι δεόν νὰ καταναλίσκωμεν διαρκέστερα προϊόντα· γ' ὅτι ἡ κατανάλωσις πρέπει νὰ γίνηται ἐν κοινῷ· καὶ δ'. νὰ μὴ ἀντιθαίνῃ εἰς τὰ χρηστὰ ἥθη κ.τ.λ. Ὁ πρῶτος κανὼν ἐξάγεται εἰπομέν ἐκ τῆς διακρίσεως τῶν πραγματικῶν καὶ μὴ, ἀναγκῶν. Πρέπει λοιπὸν, ὅπως διακαιολογήσωμεν τὸν κανόνα τοῦτον, νὰ διδάσκωμεν ἱατρικὴν, φυσιολογίαν, ὑγιεινήν. ⁽²⁾ Κατὰ δὲ τὸν δεύτερον κανόνα, πρέπει τὸν χειμῶνα νὰ τρώγωμεν μᾶλλον λαχανικὰ ἢ κρέατα, τὸ δὲ θέρος θερμὰ μᾶλλον ἢ δροσιστικά ποτά, ὡς διαρκεστέρας οὔσης τῆς ἀναλώσεως αὐτῶν. Διὰ τοῦ τρίτου κανόνος, δὲν περιγράφεται ἡ κατανάλωσις, ἀλλ' ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἡ οἰκονομία· καὶ ἐπειδὴ μία τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν καὶ ἔξεων εἶναι ἡ καθαριότης, ὁ τρίτος κανὼν θέλει πολλὰ-

(1) Ἐν τῇ Πραγματείᾳ του, τόμ. γ'. Σελ. 30,

(2) Ῥάου σελ. 1289. παρ. 322.

κίς προσκρούει πρὸς τὸν πρῶτον. Τελευταῖον δὲ ἐν τῷ τετάρτῳ ὀρισμῷ περιέχεται πλήρης ἠθικὴ διδασκαλία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω, παρατηρῶ ὅτι ἔργον τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἡ διατύπωσις πρακτικῶν κανόνων, ἀλλ' ἡ ἐκθέσις τῶν γενικωτέρων νόμων, δι' ὧν διεξηγεῖται ὁ λόγος τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων.

Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὀρμώμενος λέγω, ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἡλουτολογία περιλαμβάνει τέσσαρας κεφαλαιώδεις διαιρέσεις.

1ον Τὴν περὶ παραγωγῆς· 2ον τὴν περὶ ἀνταλλαγῶν καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου· 3ον τὴν περὶ πληθυσμοῦ καὶ τελευταῖον, τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν. (¹)

Ἀλλὰ καίτοι μὴ παραδεχόμενος ἰδιαιτέραν τινὰ διαιρέσιν περὶ καταναλώσεων, ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ κατανάλωσις, διακρινομένη καὶ ἀπὸ τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας καὶ ἀπὸ τῆς δημοσιολογίας, εἶναι οὐσιώδες γινόμενον τῆς ἐπιστήμης, καθότι οὐ μόνον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῇ παραγωγῇ καὶ τῇ ἀγοραίας τιμῇ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκ τῆς ἀνισορροπίας τῶν δύο τούτων στοιχείων, τῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, διαταράττεται ἡ οἰκονομικὴ διοργάνωσις, ὡς θέλω ἰδίως ἀποδείξει, πραγματευόμενος περὶ μέσων συγκοινωνίας, περὶ τελωνιακῶν δασμῶν, περὶ τῶν κατὰ τῆς πολυτελείας νόμων, περὶ ἀποταμιεύσεως κ.τ.λ.

(¹) Ὁ Κ. Βωδριλλιέρ προτίθην καὶ οὗτος τὰς καταναλώσεις εἰς τὰς ἀνωτέρω διαιρέσεις τῆς ἐπιστήμης· καθότι ἐν τῇ περὶ καταναλώσεων λέγει θεωρίᾳ, ἐκτίθενται οἱ τρόποι τῆς λυσιτελεστερίας τοῦ πλούτου χρήσεως, ὡς καὶ τὰ περὶ φόρων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν συμφωνεῖ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σαίη. Ὅρα ἐγχειρίδιον αὐτοῦ Κεφ. 8 σελ. 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

**Περὶ τῶν στοιχείων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς
συνδρομῆς αὐτῶν εἰς τὰ διάφορα
παραγωγικά ἔργα.**

Πᾶσα πρᾶξις παραγωγική, πᾶσα ἐνέργεια σκοποῦσα τὴν θεραπείαν τῶν ἀρχικῶν ἡμῶν ὀρέξεων, τῶν ἀναποφεύκτων ἡμῶν ἀναγκῶν, διαδηλοῦται διὰ τινος ἀλλοιώσεως, ἢ μεταβολῆς περὶ τὴν μορφήν ἢ τὸ ποῖόν τῶν πραγμάτων, ἢ τὸν χρόνον ὃν ταῦτα κατέχουσιν.

Ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον εὐρισκόμενον παρὰ τὴν ὄχθην ποταμοῦ, ἢ ὑπὸ τὴν σκιάν ὀπωροφόρου δένδρου· ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐν ὧν μένει ἀδρανῆς καὶ ἀκίνητος, οὐδεμίαν τῶν δύο ζωηροτέρων αὐτοῦ ὀρέξεων θέλει δυνηθῆναι θεραπείᾳ· δεόν λοιπὸν νὰ καταβάλλῃ τινὰ ἐνέργειαν, ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην, καὶ τὴν ἀπλουστέραν, ὅπως καταλάβῃ καὶ ιδιοποιηθῇ τὰ περιστοιχοῦντα αὐτὸν πράγματα, τὸ ὕδωρ ἢ τοὺς καρπούς.

Ἄλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη ἥς ὁρμεμφύτως εὐμοιροῦσι καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, ἡ ἐνέργεια ἡ συνισταμένη εἰς τὴν διὰ τῆς κινήσεως τῶν ἡμετέρων ὀργάνων κατάληψιν τῶν ἐκτὸς ἡμῶν πραγμάτων, εἶναι ἀναξία λόγου, παραβαλλομένη πρὸς τὴν διὰ τοῦ πνεύματος, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἀναμόρφωσιν ἢ ἀνάπλασιν αὐτῶν· καθότι, ἐάν θελήσωμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ ἀναρίθμητα προϊόντα τῆς φύσεως, ζῶα, φυτὰ, ἢ ὀρυκτὰ, τα ὅποια χρησιμεύουσιν εἰς θεραπείαν τῶν ποικίλων ἡμῶν ἀναγκῶν, θέλομεν ἀδιστάκτως ἀναγνώρισει, ὅτι πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει πρὸς διατρο-

φῆν, συντήρησιν καὶ προαγωγὴν ἡμῶν, ὑπέστη τινὰ ἀλλοίωσιν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας.

Πολλάκις μάλιστα μετὰ πολλῆς δυσκολίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν τοῖς ἔργοις ἡμῶν, τὰ ἀρχικά καὶ συστατικά αὐτῶν στοιχεῖα· οἷον τὴν ἄμμον, τὸ κουάρτς καὶ τὴν σόδαν ἐν τῇ ὑάλῳ, τὰ ἀκάθαρτα ῥάκη ἐν τῷ χάρτῃ, τὸν ἀκατέργαστον καὶ ἀκαθάριστον βάμβακα ἐν τῷ διαφανεῖ μουσελινίῳ ὑφάσματι, τὸ χονδροειδὲς ἔριον ἐν τῷ στιλπνῷ ἐριουργήματι καὶ τὰ εὐτελεῖ χρώματα τοῦ κάσλεν καὶ φελδσπάθ ἐν τοῖς πολυτιμοτάτοις καὶ περικαλλεστάτοις ἀγγείοις τῆς πορσελανοποιίας.

Πρὸς τὴν ἀναμφισβήτητον ταύτην ἀλήθειαν ἐμβλέπων ὁ Σμίθ, ἀπεφῆνατο, ὅτι «ἡ ἐργασία ὑπῆρξε τὸ ἀρχικὸν τίμημα, ἐφ' ᾧ ἀπεκτῆθησαν τὰ χρήσιμα· ὁ πλοῦτος, παρατηρεῖ, δὲν ἀπεκτῆθη τὸ πρῶτον διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐργασίας».

Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθοτάτη· καθότι ἐὰν παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ ὑλικὴ αὐτοῦ εὐημερία ἐπήγαγε καὶ προήχθη ἐκ τῆς μειζονος ἢ ἐλάσσονος ἱκανότητος ἡμῶν πρὸς ἐκπόνησιν τῆς ὕλης καὶ χρησιμοποίησιν τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς πραγμάτων.

Ὁ ἄνθρωπος, οὗ ἡ μόνη ἐργασία συνίστατο εἰς τὴν συγκομιδὴν τῶν αὐτοφυῶν τῆς φύσεως καρπῶν, ἢ τινων κογχυλίων ἢ ὀστράκων ἐρριμένων ἐπὶ τὰς ὄχθας τῆς θαλάσσης, ἔκειτο ἀναντιρρήτως εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ἦτο ὁ ἀσθενὴς ὑπότροφος, οὐχὶ δὲ ὁ ἐν πνεύματι κύριος τῆς φύσεως. Καθ' ὅσον ὅμως ἡ ἐργασία ἐξωογονεῖτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπεχείρει διὰ τῆς ἐργασίας νὰ παραγάγῃ τὰ χρήσιμα, ἢ νὰ χρησιμοποίησιν τὰ περικυκλούντα αὐτόν, σπουδάζων

καὶ νοημόνως ἐφαρμόζων τοὺς ἀμετατρέπτους τῆς φύσεως νόμους εἰς τὰς βιοποριστικὰς αὐτοῦ χρείας, ἠνωρθοῦτο ἡ κλίμαξ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἥς ἡ μὲν βάσις ἐγγίζει τὴν γῆν, ἡ δὲ κορυφή ἀνυψοῦται μέχρις οὐρανοῦ, καὶ οὕτως ὁ θνητὸς οὗτος δημιουργὸς παραλαμβάνων τὰ ἔργα τῆς φύσεως, ὅπως ἐξήχθησαν ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς, ἐδυνήθη νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ μεταβάλλῃ τὴν μορφήν αὐτῶν καὶ δημιουργήσῃ νέον κόσμον, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ φύσις παρέχει μὲν ἀφθό-
νως εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς διατροφῆς,
τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ
μόνης τῆς ἐργασίας κρείττονες ἐαυτῶν γινόμενοι ἀναδει-
κνύμεθα τὸ εὐγενέστερον τῶν πλασμάτων.

Τῆς ἐργασίας δὲ θεωρουμένης οὕτως, ὡς τῆς κυριω-
τάτης τοῦ πλούτου πηγῆς, τὸ μέγα ζήτημα ὅπερ κέ-
κληται νὰ λύσῃ ἡ περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρία,
εἶναι διὰ τίνων τρόπων δυνάμεθα νὰ γονιμοποιήσωμεν αὐ-
τήν, παράγοντες δι' ἐλάσσονος ἐργασίας, μεῖζον ποσὸν
χρησίμων πραγμάτων.

Ὅπως δὲ προσηκόντως λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, δὲν
ἀρκεῖ μόνῃ ἡ ἐργασία ὑπηρετουμένη ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἡ-
μῶν ὀργάνων, ἀπαιτεῖται προσέτι καὶ ἡ τελεσφόρος συν-
δρομὴ τῶν κεφαλαίων, ἥτοι τῶν ἀποτεταμιευμένων τῆς
ἐργασίας καρπῶν, καθότι τὰ κεφάλαια τροπολογούμενα
καὶ ἀναμορφούμενα μὲν ὁσημέραι, κατὰ τὰς χρείας ἡμῶν,
βελτιούμενα δὲ καὶ τελειοποιούμενα ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης,
ἀποτελοῦσι τὸν ἰσχυρότερον τῆς φιλοπονίας μοχλόν· πλὴν
δὲ τούτων, εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, ἥτοι τῶν πε-
ριβεβλημένων ἀξίαν χρησίμων πραγμάτων, συντελοῦσι
κυρίως, τὰ φυσικὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως.

ἀλλὰ τίς καὶ ποία ἡ συνδρομὴ αὐτῶν ; διὰ τινων παραδειγμάτων θέλω ἀκριβέστερον προσδιορίσει αὐτήν.

Ἐν πρώτοις, ἡ φύσις παράγει καὶ καταρτίζει πλεῖστα ἀντικείμενα ἅτινα διὰ τῆς ἐργασίας ἀποκτῶνται καὶ χρησιμοποιοῦνται· οἷον τοὺς ἰχθῦς, τὰ ὀρεσίτροφα θηρία, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ μέλι, τὴν μέταξαν, τοὺς λίθους, τὰ μέταλλα, τὰ δάση. Δεύτερον δὲ ἀναπληροῖ τὴν ἐργασίαν.

Ἐκπαλαι λ. χ. ὁ σῖτος μετεποιεῖτο εἰς ἄλευρον ὑπὸ δύο λίθων θλιβόμενος· μετὰ ταῦτα δὲ προσετέθη καὶ τις λαβὴ εἰς τὸν ἕτερον τῶν δύο λίθων πρὸς ταχυτέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀλήσεως· σήμερον δὲ ὁ ἄνεμος, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀτμός ἐκτελοῦσι τὸ ἔργον τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν· ὥστε ἡ φυσικὴ δύναμις ἀναπληροῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐργασίαν· ὡσαύτως δὲ ὁ ἄνεμος, ὁ διὰ τῶν ἀνεσταλμένων ἰστίων μετακινῶν τὴν πλωτὴν μηχανὴν τῶν πλοίων, ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τοῦ ἐρέτου καὶ κωπηλάτου, ὡς καὶ ἡ ξαντικὴ τοῦ ἐρίου μηχανή, ἡ ἐξοικονομήσασα 60 τοῖς % τῆς δαπάνης καὶ ἀναπληρώσασα τὴν βραδεῖαν καὶ δαπανηρὰν ἐργασίαν, τῆς διὰ τῶν ἐργατικῶν χειρῶν κτενιστικῆς.

Ἄλλ' ἡ ἄρωγὴ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως δὲν διατρανοῦται μόνον ὡσάκις αὗται ἀναπληροῦσι τὴν ἡμετέραν ἐργασίαν· καθότι καὶ ὅτε ἡ παραγωγικὴ πρᾶξις τελῆται ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης χειρός, ἡ φύσις ἐπιβοηθεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἢ μᾶλλον συμπληροῖ τὸ ἔργον ἡμῶν. Ἐργάτης λ. χ. λαμβάνει κλῶνον καννάβειος, χωρίζει αὐτὸν εἰς ἵνας λεπτάς, συστρέφει τὰς ἵνας ταύτας, συνδέει διὰ τῆς ἀτράκτου τὰ νήματα, συμπλέκει αὐτὰ διὰ τῆς κερκίδος καὶ παράγει οὕτως ὕφασμα. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰς τοῦτο τὸ ἔργον οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ἡ ἑλξις καὶ ἡ συνοχὴ τῶν

κλωστῶν. Γεωργὸς καταθέτει τὸν σπῆρον εἰς τὴν γῆν, αἱ δὲ φυτικαὶ δυνάμεις τῆς γῆς, παράγουσι τὸ φυτόν, τὰ φύλλα, τὰ ἄνθη, τοὺς καρπούς. Ὑλοτόμος καταφέρει τὸν πέλεκυν ἐπὶ δένδρου, καὶ τὸ δένδρον καταπίπτει ὑπεῖκον τῷ νόμῳ τῆς βαρύτητος. Σχίζει διὰ τοῦ πρίονος κορμὸν καὶ κατασκευάζει οἰκοδομήσιμον ξυλείαν ἀλλ' ἡ διατομὴ αὕτη τοῦ κορμοῦ εἰς σανίδας εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ιδιοτήτων τοῦ πρίονος καὶ τοῦ ξύλου. Προσεγγίζει τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐμπρήσιμον ὕλην καὶ διὰ τοῦ πυρὸς σφυρηλατεῖται ὁ σίδηρος.

Πάντα ταῦτα προϋποθέτουσι βεβαίως τὴν κίνησιν, ἀλλ' ἡ κίνησις μόνη, ἢ ἡ σωματικὴ ἐνέργεια ἤθελε παραγάγει μικρὰ καὶ εὐτελεῖ ἀποτελέσματα, ἂν δὲν ἐνισχύετο ὑπὸ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως.

Ἐκ τούτων ὁρῶν, ὅτι ἐν παντὶ ἀνθρωπίνῳ ἔργῳ συντρέχει ἡ φύσις τὸν ἄνθρωπον, ὅτε μὲν παρέχουσα αὐτῷ τὰ χρήσιμα, ὅτε δὲ διαδηλουμένη ὡς δύναμις ἀναπληρωτικὴ τῆς ἐργασίας, ἢ ἐπικουρικῇ.

Ἀλλ' ἐπὶ τίνων ἔργων ἡ συνδρομὴ αὐτῆς εἶναι μείζων, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν τῶν κεφαλαίων ;

Εἰς τὰς ἀρχικωτάτας βιοποριστικὰς τέχνας, τὴν θήραν τὴν ἀλιείαν, τὴν λατομίαν, τὴν ὕλοτομίαν, τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν, τὴν μελιττουργίαν, ἡ ἐργασία καὶ ἡ φύσις κατέχουσιν ἀναντιρρήτως τὴν πρωτίστην θέσιν· οὐχ ἥττον δὲ καὶ τινὰ κεφάλαια εἶναι ἀπαραιτήτως εἰς αὐτὰς ἀναγκαῖα· καθότι ἄνευ αὐτῶν, δηλ. ἄνευ τόξων, βελῶν, δικτύων ἄνευ ἀξίνης, σκαπάνης, πελέκως, οἰκοδομῶν, κοφίνων κτλ. οὐδὲν κατορθοῦται.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ ποιμενικῇ, ἐν τῷ νομαδικῷ βίῳ, τὰ φυσικὰ στοιχεῖα εἰσὶ λίαν οὐσιώδη· καθότι δι' αὐτῶν,

διὰ τοῦ χόρτου τοῦ αὐτοφυοῦς, ὅπερ δὲν εἶναι προϊόν τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ἀλλὰ τῆς φύσεως, διατηρεῖται καὶ πολλαπλασιάζεται τὸ κεφάλαιον τοῦ ποιμένος. Οὐχ ἥτον δὲ καὶ ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἐν τῇ φυτουργίᾳ καὶ τῇ κηπουρικῇ, αἱ φυσικαὶ δυνάμεις εἰσὶ συντελεστικώταται· καθότι ναὶ μὲν ἡ γῆ χρήζει καλλιεργείας καὶ προπαρασκευῆς ὅπως γονιμοποιηθῇ, ἐν τῇ γῇ πάλιν κατατίθεται ὑπὸ τοῦ γεωργοῦ, ἥτοι τοῦ ἐργάτου, ὁ σπόρος ἢ τὸ φυτὸν ὅπερ ἐστὶ κεφάλαιον, ἀλλὰ διὰ τῶν φυσικῶν στοιχείων, διὰ τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἐδάφους καὶ διὰ τῆς ἀτμοσφαίρας βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι τὰ φυτά.

Ἐν τῇ λοιπῇ δὲ βιομηχανίᾳ, ἐν τῇ μεταλλευτικῇ, ἐν τῇ μεταλλουργίᾳ, τῇ ὑφαντικῇ, τῇ κατεργασία τῶν δερμάτων, τῇ οἰκοδομικῇ, ὡς καὶ ἐν τῇ τεχνικῇ γεωπονίᾳ τὸ κεφάλαιον ἀπαρτίζει τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον, συνιστάμενον εἰς ἄφθονον πρῶτην ὕλην, εἰς οἰκοδομάς, εἰς παντὸς εἶδους ὄργανα καὶ μηχανάς, ὧν ἡ ἐνέργεια προκύπτει ἐκ τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀέρου ἢ τοῦ ἀτμοῦ καὶ εἰς τὰ μέσα τῆς διατροφῆς πολυαρίθμου προσωπικοῦ ἐργατῶν.

Τελευταῖον, ἐν τῇ μετακομιστικῇ, τὸ μὲν κεφάλαιον συνίσταται εἰς ἵππους, εἰς πλοῖα, εἰς ἀτμαμάζας, εἰς ἀμάζας, εἰς ὁδοὺς, διώρυγας, γεφύρας, λιμένας, κ.τ.λ. αἱ δὲ φυσικαὶ δυνάμεις εἰς ἄνεμον, εἰς ὕδωρ, ἀτμὸν κ.τ.λ.

Ἐν ταῖς πνευματικαῖς δὲ ἐργασίαις, τὸ κυριώτατον στοιχεῖον εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ φιλοκαλία, ἡ φαντασία· τὸ δὲ ὕλικόν κεφάλαιον τὸ χρησιμεῖον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν τιμιωτάτων ἔργων τοῦ νοῦς καὶ τῆς τέχνης, εἶναι στοιχεῖον δευτερεύουσαν ὅλως κατέχον θέσιν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἐν πάσῃ βιομηχανικῇ πράξει, ἡ φύσις συντρέχει τὸν ἄνθρωπον· ὡς δὲ ἐν τῇ πράξει

τοῦ πολλαπλασιασμοῦ δύο εἰσὶν οἱ παράγοντες, οὕτω καὶ τὸ γινόμενον πάσης παραγωγικῆς πράξεως ἐκ τῶν δύο τούτων προκύπτει, ἐκ τῆς ἐργασίας, ἐξ ἧς μορφοῦνται καὶ τὰ κεφάλαια, καὶ ἐκ τῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

**Περὶ τῆς ἐργασίας κατ' ἰδίαν θεωρουμένης
καὶ περὶ τῶν ὄρων καθ' οὓς αὕτη
καθίσταται δραστηριωτέρα.**

Ἰδομεν ὅτι τρία εἰσὶ τὰ οὐσιώδη καὶ ἀρχικά στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου, ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ἢ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις· ὥστε πᾶν ὅ,τι χρήσιμον καὶ ἄξιον, εἶνε τὸ παραγόμενον τῶν τριῶν τούτων στοιχείων. Πρῶτον τῆς ἐργασίας, ἥτις ἐστὶ καταβολὴ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας πραγμάτων χρησίμων. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι πᾶσα ἐνέργεια τῶν ἡμετέρων δυνάμεων δὲν εἶνε ἐργασία· οἷον ἡ ἀπλῆ σωματικὴ ἄσκησις, ἡ ξιφομαχία, ἡ ὄρχησις, ἀλλὰ μόνον ἡ γινομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας πραγμάτων χρησίμων.

Οὕτως ὀριζομένη ἡ ἐργασία διττῶς διαδηλοῦται. Ἐφαρμοζομένη μὲν εἰς ὑλικά ἀντικείμενα, εἶναι ὑλική, ὡς καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας παραγόμενον, ἐφαρμοζομένη δὲ εἰς αὔλα ἀντικείμενα, οἷον εἰς συγγραφὴν ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν, εἰς δραματούργιαν, εἰς ἱατρικὰς συμβουλὰς, εἰς ἀνακάλυψιν ἀγνώστου τινος φυσικῆς δυνάμεως ἢ νέου

τινος μηχανήματος, εἶναι ἄυλος, ὡς καὶ τὸ προκύπτον ἐκ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐργασίας. Οὐχ ἥττον ὅμως ἡ ἐργασία, καὶ ὑλικὴ ἐὰν ᾖ, ἥτοι καὶ ὁσάκις ἐπὶ ὑλικῶν ἀντικειμένων ἐφαρμόζεται, προϋποτίθῃσιν αἰείποτε νοερὰν τινα συνδρομήν, δι' ἧς μόνῃς, ἡ παρ' ἡμῶν καταβαλλομένη ἐργασία καθίσταται ἐπωφελῆς καὶ σκόπιμος. Ὡστε, ὅσῳ ἡ ἐργασία ὑλικωτέρα, ἥτοι ὅσῳ χρήζει ἐλάσσονος νοερᾶς συνδρομῆς, τόσῳ ἐκπίπτει μέχρι τῆς καθαρᾶς βαναυσουργίας, ἡ δὲ βαναυσουργία, οἷον ἡ ἀχθοφορία, ἡ ξυλοκοπία, ἡ λατομία, ἐκτιμᾶται κατὰ λόγον τῆς διαρκείας καὶ τῆς ἐπιτάσεως αὐτῆς· τοῦναντίον δέ, ὅσῳ τεχνικωτέρα ἡ ἐργασία, τόσῳ ἀνυψοῦται μέχρι τῆς ἐλευθερίου τέχνης, οἷον ἡ μεταλλουργία, ἡ ὑφαντικὴ, ἡ ὠρολογιοποιία, ἡ χρωματιστικὴ, ἡ τεκτονικὴ καὶ τιμᾶται οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τῆς διαρκείας καὶ ἐπιτάσεως αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ ἐργάτου παιδεύσεως ἢ δεξιότητος, δι' ἧς βελτιοῦται τὸ ποῖόν τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας.

Πρὶν ἢ διεξηγήσωμεν πῶς ἡ ἐργασία καθίσταται δραστηριωτέρα, δεόν νὰ διακρίνωμεν τὴν οἰκονομικὴν ἀπὸ τῆς ἐλευθερίου ἐργασίας.

Πρὸς ἐκτέλεσιν οἷουδήποτε ἔργου, ἀπαιτεῖται ὁμολογουμένως καταβολὴ ἐργασίας καὶ κεφαλαίων, ἀνακτωμένη μετὰ τὴν κατάρτισιν αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀνακτήσεως ταύτης τῶν προκαταβληθέντων, ὁ ἐργάτης δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ αὐτὸ ἔργον καὶ νὰ διατηρήτῃ ἀπαραιετώτους τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, αἵτινες εἰς μῶριον ὀλοκληρωτικὸν τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων. Οὕτω δὲ ὁ βιομηχανικὸς βίος ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν ζωὴν ἐκάστου ἡμῶν. Ἐν τῷ ὄντι, ἡ ζωὴ συντηρεῖται διὰ τῆς καταναλώσεως δυνάμεων, ἀνακτωμένων διὰ τοῦ

αέρος, τοῦ φωτός, τῆς τροφῆς, τοῦ ὕδατος. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ φυσιολογικοῦ νόμου τοῦ συντηροῦντος τὴν ἀτομικὴν ζωὴν, συντηρεῖται καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἐνέργεια, ζωογονοῦσα διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῶν δαπανηθέντων τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθέρως ἐργασία δὲν εὐμοιρεῖ ἀείποτε τοῦ πλεονεκτήματος τῆς ἀνακτήσεως τῶν καταβληθέντων. Ἰποθέσωμεν ἄνθρωπον συλλαβόντα ἰδέαν τινα καὶ θέλοντα νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτήν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ἐραστὴς τῆς ἰδέας ἣν συνέλαβεν, ὡς ὁ Πυγμαλίων τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν αὐτοῦ· ὁ μοναδικὸς αὐτοῦ στοχασμὸς, ἡ μοναδικὴ αὐτοῦ μέριμνα, εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἰδέας ταύτης· πρὸς ἐπιτεῦξιν τοῦ ὁποίου προτίθεται σκοποῦ, μοχλεῖ, ἀγωνίζεται, ἐπιχέει ἀφειδῶς τὴν ἐργασίαν, οἱ δὲ ἀγῶνες οὗς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καταβάλλει, τῷ εἶναι ἀνεπαίσθητοι. Τοῦναντίον δέ, ὑποθέσωμεν ἄνθρωπον κατεχόμενον οὐχὶ ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν νεωτερισμῶν, οὐχὶ ὑπὸ τοῦ μουσηγέτου Ἀπόλλωνος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κερδοῦ Ἑρμοῦ. Ὁ κερδοσκόπος οὗτος πρὶν ἢ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου, θέλει πρὸ παντὸς ἄλλου προσπαθῆσαι νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν δαπάνην τῆς ἐπιχειρήσεως· ἐπιθυμεῖ μὲν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀντιζυγίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣν προσδοκᾷ ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἰδέας αὐτοῦ, πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων τὰ ὅποια θέλει καταβάλλει· καὶ ἂν ἡ δαπάνη ᾖ ἀνωτέρα τῆς προσδοκωμένης ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ὠφελείας, θέλει παραιτηθῇ αὐτῆς, καθὼς μὴ οἰκονομικῆς· ἡ ἐργασία λοιπὸν εἶναι μὲν «οἰκονομικὴ», ὁσάκις ἡ ἀξία τοῦ παραχθέντος προϊόντος ἐξισοῦται τοῦλάχιστον πρὸς τὰς καταστραφείσας ἀξίας πρὸς παραγωγὴν αὐτοῦ, ἢ ὑπερβαίνει αὐτάς· δὲν εἶναι δὲ «οἰκονομικὴ», ὁσάκις ἡ ἀ-

ξία τοῦ παραχθέντος προϊόντος δὲν ἐξισοῦται κατ' ἐλάχιστον, πρὸς τὴν καταναλωθεῖσαν.

Τῆς ἐλευθερίου ἐργασίας ἡ δαπάνη πίπτει εἰς βάρος μόνου τοῦ παραγωγοῦ, καθότι ἡ κοινωνία ἐκτιμᾷ μᾶλλον τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ἢ τὰς ὑπερμέτρους τοῦ ἐργάτου θυσίας καὶ προκαταβολάς. Ἡ τοιαύτη φιλοπονία πιθανὸν νὰ ἐφελκύσῃ τὸ σέβας ἢ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἔχουσά τι γενικὸν, ἀφιλοκερδές, ἐλευθερίον, ἀλλὰ δὲν θέλει λογισθῇ οἰκονομική. Τοιαῦτα δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλολογίας, τῶν καλῶν τεχνῶν, ἅτινα δὲν εἶναι εὐεκτίμητα. Τὸ τιμολόγιον αὐτῶν ὀριστικῶς συντάσσεται ὑπὸ μόνον τῶν ἐπερχομένων γενεῶν.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, ὁ μεγαλοφυῆς καὶ ἑνδοξος Μίλτων, πεπηρωμένος τὰς ὄψεις, ἠναγκάζετο νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὰς θυγατέρας του τὴν ἐξαισίαν αὐτοῦ ποίησιν, ἣν δὲν ἐδυνήθη νὰ πωλήσῃ πλεον τῶν εἴκοσι λιρῶν· ἡ ἐργασία αὐτοῦ, καίτοι παραγωγική, δὲν ἀπέβη τότε οἰκονομική. Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ Μίλτωνος, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους διασήμεους ποιητὰς Ἀγγλοὺς, ὧν τὰ $\frac{1}{10}$ κατὰ τὸν Σαμουήλ Ἰόνσωνα, ἐτελεύτησαν ἐν πενίᾳ.

Ἡ ἐλευθέριος ἐργασία εἶπον, καίτοι παραγωγική καὶ κοινωνοφελής, δὲν εἶναι πάντοτε οἰκονομική, ὡς μὴ ἀποζημιῶσα τὸν ἐργάτην.

Πόσοι μηχανικοὶ ἐπιστημονικὴν καταβαλόντες ἐργασίαν, ἐζήτησαν νὰ ἐπινοήσωσι τὴν αἰκίνητον μηχανήν· πόσοι μαθηματικοὶ κατέβαλον μυρίους κόπους πρὸς τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου, πόσοι χημικοὶ ἐθυσίασαν καὶ χρήματα καὶ υἱεῖαν πρὸς εὑρεσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου, πόσοι πάλιν ἠγωνίσθησαν καὶ ἀγωνίζονται, ὅπως ἐφεύρωσι τὸν τρόπον τοῦ νὰ διευθύνωσι τοὺς ἀεροστάτας· ἀλλ' εἰ

καὶ αἱ προπαρασκευαστικαὶ αὐταὶ ἔρευναι δὲν ἀπέβησαν οἰκονομικῶς ἀποτελεσματικά, παρήγαγον μεγίστην ὠφέλειαν, ἐνισχύσασαι τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Διὰ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δικαιολογοῦνται ἀποχρώντως αἱ κυβερνήσεις, αἵτινες προστατεύουσι καὶ ἐνθαρρύνουσι τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας, εἰ καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν παραγόμενον ἀποτέλεσμα δὲν ὑπάγεται εἰς οἰκονομικὰς ἐκτιμήσεις.

Ὅρισας τί ἐστὶ οἰκονομικὴ ἐργασία, προτίθεται ἤδη νὰ ἐξετάσῃ πῶς δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν οἰκονομικωτέραν. Ἡ ἐργασία καθίσταται οἰκονομικωτέρα καὶ δραστηριωτέρα, 1) ὁσάκις βοηθῆται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, 2) ὁσάκις ἡ ἐπιστήμη ἐφαρμόζεται ἐλλόγως καὶ εὐστόχως εἰς τὰ πράγματα καὶ 3) ὁσάκις τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἐκτελῶνται ὑπὸ εὐπαιδευτῶν καὶ δοκίμων ἐργατῶν, ἐνδιαφερομένων εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκτελουμένων ἔργων καὶ ζημιουμένων ἐκ τῆς ῥαθυμίας αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς ἐπιστήμης λέγω, ζωογονοῦνται ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας· λ. χ. ἡ γεωργία, διὰ τῆς ὀργανικῆς χημείας, τῆς ἀγροτικῆς μηχανικῆς, τῆς ζωοκομίας, τῆς γεωγνωστικῆς κ.λ.π.· παρατηρητέον δέ, ὅτι διὰ μόνης τῆς ιδέας, διὰ μόνης τῆς ἐπιστήμης, δὲν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν οἰκονομικὴν τὴν ἐργασίαν· ἐπὶ τούτῳ δέον ἡ ἰδέα νὰ γενῇ σὰρξ, δέον ὁ εὐμοιρῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων νὰ διαχειρισθῇ πρεπόντως καὶ εὐστόχως τὰ τε ὕλικά ὄργανα καὶ τὴν πρώτην ὕλην, πορευόμενος διὰ τῆς εὐθυτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας ὁδοῦ, πρὸς ὃν προτίθεται σκοπὸν. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ διευθύνων γεωπονικά ἔργα νὰ ᾔναι ἀπλῶς ἐπιστήμων, δηλ. εἰδῆμων τῶν ἐπιστημῶν ὧν ἄνευ δὲν καταρτίζεται ὁ εὐπαιδευτος ἀγρονόμος, ἀλλ' ἀπαιτεῖται νὰ ἐνώνῃ μετὰ τῆς θεωρίας καὶ τὴν

ὁρθὴν κρίσιν καὶ τὸν πρακτικὸν καὶ παρατηρητικὸν νοῦν, οὗ ἄνευ ἡ θεωρία ἀποβαίνει ἄκαρπος καὶ πολλάκις ἐπιζήμιος. Ὑποθέσωμεν γεωργὸν ἀμελοῦντα νὰ διακρίνῃ τὸ ποιὸν τῶν ἀροσίμων γαιῶν ὅπως διαθέσῃ προσηκόντως τὰς σποράς αὐτοῦ, σπείροντα πρῶταίτερον ἢ ὀψίτερον τοῦ δέοντος, ἢ φυτουργὸν διανέμοντα τὰς φυτείας αὐτοῦ ἀνεξαρτήτως καὶ τῶν ἐπικρατούντων ἀνέμων καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν γαιῶν, ἐκθέτοντα πρὸς βορρᾶν τὰς λεμονέας καὶ πορτογαλέας, φυτεύοντα τὰ δένδρα εἰς βάθος ἀκατάλληλον, θέτοντα τὴν ἄμπελόν του ὑπὸ σκιερὰ δένδρα, κλαδεύοντα τὰς φυτείας του ἀδεξίως κ.τ.λ. καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ γεωργὸς οὗτος θέλει ἀφεύκτως ἀποτύχει.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ γεωπονίας, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τέχνας καὶ ἐπιχειρήσεις, ἀποτυγχανούσας πολλάκις ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος καὶ ἀκρισίας τῶν ἐργολάβων.

Προκειμένου μάλιστα λόγου περὶ συστάσεως καὶ διευθύνσεως βιομηχανικῶν καταστημάτων, δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ τις τὴν θεωρίαν τῆς ὁποίας ἐπαγγέλλεται τέχνης, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ μὴ ἀγνοῇ ἐὰν ὁ τόπος ἢ τὸ κλίμα ἢ ναι πρόσφορον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἐὰν ἡ πρώτη ὕλη, οἷον ὁ βάμβαξ, τὰ βομβύκια, ὁ σίδηρος ὧσι πρόχειρα, ἐὰν ἡ καύσιμος ὕλη ἦναι εὐαπόκτητος, ἢ δὲ μεταφορὰ αὐτῆς εὐχερής, ἐὰν τὰ κεφάλαια ὧσιν εὐπροσπόριστα, ἐὰν οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ὧσι μέτριοι κ.τ.λ.

Διὰ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν στοιχείων τούτων μορφοῦται ἡ πρακτικὴ ἱκανότης τῶν διευθυνόντων τὰς μεγάλας γεωπονικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ κολοσσιαῖα καταστήματα τῆς νεωτέρας

βιομηχανίας· ἄνευ δὲ τῶν προσόντων τούτων, ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἀποτύχη ἡ καλλιτέρα ἐπιχείρησις.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς εὐστόχου αὐτῆς ἐφαρμογῆς, εἵπομεν ὅτι ἡ ἐργασία ἀποβαίνει οἰκονομικωτέρα καὶ ἐπωφελεστέρα, ὅσας οἱ ἐργάται εἰσὶ νοήμονες καὶ δραστήριοι, ζημιοῦνται δὲ ἐκ τῆς ῥαθυμίας των. Τῷ ὄντι ὅσῳ νοημονέστερος καὶ δεξιώτερος εἶναι ὁ ἐργάτης, τόσῳ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ εἶναι μείζον καὶ κρεῖττον καὶ ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι χρόνου πραγματοποιεῖται.

Ὅπως δὲ καταρτισθῶσι νοήμονες καὶ δόκιμοι ἐργάται, ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσι τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης των, ἥτις ἀποκτᾶται πρὸ πάντων, ὡς θέλω ἐγκαίρως ἀποδείξει, διὰ τῆς τεχνολογικῆς παιδεύσεως καὶ διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν πρακτικῶν σχολῶν. Πλὴν δὲ τούτων, ἡ μείζων καὶ εὐχερεστέρα παραγωγή πραγμάτων κρείττονος ποιότητος πρέπει νὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν ἐργάτην.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, ὁ πατριαρχικῶς καλλιεργῶν, ὡς καὶ ὁ αὐτεπιστατῶν τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του καὶ οἱ μισθωταὶ ἔχουσι μέγα συμφέρον εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ βελτίωσιν τῶν προϊόντων τῆς γῆς, καθότι οὗτοι ἀποκλειστικῶς ἀπολαύουσι τῶν καρπῶν τῆς φιλοπονίας αὐτῶν· ἀλλ' ὁ καλλιεργῶν κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρφου καλλιεργείας, δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸν συμφέρον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ γονιμωτέραν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα, μετὰ πολλῆς φειδοῦς καταβάλλει τὴν παραγωγικὴν δαπάνην.

Ὁ δεῦλος καὶ ὁ δουλοπάροικος, εἰς ἀλλοτρίας ὀρέξεις δουλεύοντες, δὲν ἔχουσι συμφέρον εἰς τὸ νὰ γίνωσι φιλοπινώτεροι. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ μίσθιοι ἐργάται τῆς γεωργίας πολλάκις ὀλιγωροῦσι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς

ἐργασίας αὐτῶν, ὑπὲρ ἄλλων μοχθοῦντες. Τὸ αὐτὸ δὲ πα-
ρατηρῶ καὶ περὶ τῶν πρὸς οὓς παρεχωρήθησαν μονοπω-
λῖαι ἢ ἀποκλειστικά προνόμια. Οἱ τοιοῦτοι, ἀπολαύοντες
κερδῶν ἀνεξαρτήτων τῆς βιομηχανικῆς αὐτῶν ἱκανότη-
τος καὶ δραστηριότητος, ὀλίγον φροντίζουσι περὶ τῆς τε-
λειοποιήσεως τῶν ἔργων αὐτῶν. Διὰ τοῦτο μάλιστα, ὁ
ἐλεύθερος διαγωνισμὸς θεωρεῖται ἐλλόγως ὡς τὸ ἰσχυρό-
τερον ἐλατήριον τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς. Ἐν γέ-
νει δὲ οἱ μίσθιοι ἐργάται τῶν τεχνουργείων, οἱ δι' ἡμε-
ρομισθίων ὑπηρετοῦντες, μικρὸν ἔχουσι συμφέρον εἰς τὸ
νὰ παραγάγωσι πλείω καὶ τάχιον, ἐνῶ οἱ κατ' ἀποκοπὴν
ἐργαζόμενοι, πλείω καὶ τάχιον παράγοντες, ἐπαυξάνουσι
τὰ κέρδη αὐτῶν· διὰ τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας, ἡ ἀν-
τιμισθία χορηγεῖται κατὰ λόγον τῆς εὐφυίας, τῆς δρα-
στηριότητος καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἐργάτου, ἐνῶ διὰ τῶν
ἡμερομισθίων, συχνάκις ὁ παρηκμακῶς καὶ ὁ ἀκμαῖος ἐρ-
γάτης, ὁ εὐφυὴς καὶ ὁ κακοφυής, ὁ ἐργοδιώκτης καὶ ὁ
φυγόπονος ἐξ ἴσου ἀνταμείβονται, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη
ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἐργοστασίαις τῆς Γαλλίας καὶ Πρωσσίας,
τὰ ἐποῖα ἐδυνάμεθα καταλληλότερον νὰ ὀνομάσωμεν ἀρ-
γοτροφεῖα· προσέτι δέ, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς κατ' ἀποκο-
πὴν ἐργασίας, ὁ ἐργάτης φιλοπονεῖ ὡς ἐλεύθερος, ἐνῶ
ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἡμερομισθίων, ὁ ἐργάτης διατελῶν
ὑπὸ τὴν ἀδιάλειπτον ἐπιτήρησιν τοῦ ἐργολάβου, κατα-
βάλλει οὕτως εἰπεῖν, ζῆλον βεβιασμένον πρὸς ταχυτέ-
ραν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων καὶ πρὸς τελειοποίησιν
αὐτῶν.

Ὑπὸ μόνην λοιπὸν τὴν κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίαν, ὁ ἐρ-
γάτης «ἀμέσως» ὠφελεῖται ἐκ τῆς ταχυτέρας καὶ δρα-
στηριωτέρας παραγωγῆς.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ὁ μίσθιος ἐργάτης ὅσω ἐπιμελέστε-

ρος ἀποδεικνύεται, τόσῳ αὐξάνει καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἰσχυρίζομαι, ὅτι ὁ μὲν κατ' ἀποκοπὴν ἐργαζόμενος συναισθάνεται ἀμέσως τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ μίσθιος ἐργάτης δὲν ἔχει πολλάκις ἄμεσον συμφέρον εἰς τὸ νὰ δειχθῇ ἐπιμελέστερος τῶν ὁμοτέχνων του, ἀπολαύων τῆς αὐτῆς ἀντιμισθίας.

Τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἐργασίας δύο εἰσὶ τὰ κύρια ἀποτήματα· ἡ κατάχρησις τῆς ἐργασίας ἡ κατατρίβουσα τὰς ἐργατικὰς δυνάμεις, καὶ ἡ ἀτελεστέρα ποιότης τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας, ἔνεκα τῆς περὶ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων σπουδῆς τοῦ ἐργάτου.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς τεχνικῆς παιδεύσεως καὶ τοῦ συμφέροντος, παρατηρῶ ὅτι ἵνα παραχθῶσι προϊόντα πλεότερα καὶ κρείττονος ποιότητος, ἐν μικροτέρῳ διαστήματι χρόνου, ἀνάγκη νὰ τελειοποιηθῶσι τὰ φυσικὰ ἡμῶν ὄργανα διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων.

Ἀνατρέχοντες εἰς τὰς πρώτας τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν δοκιμασίας, γνωρίζομεν ὅτι διὰ τῆς ἔξεως, ἡ ἀμβλύτης αὐτῶν ἐκλείπει καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν τελειοποιῶνται. Ἡ ἀφή, ἡ γενικωτέρα ἡμῶν αἴσθησις, ὑπάρχει τὸ πρῶτον ἀτελεστάτη· ἀλλὰ πολλοὶ φύσει ἀόμματοι, κατώρθωσαν δι' αὐτῆς νὰ διακρίνωσι καὶ τὰ πλέον δυσδιάκριτα ἀντικείμενα, οἷον τὸ εἶδος τῶν νομισμάτων κ.τ.λ. Τὰ ἀρτιγενῆ βρέφη ἔχουσι τὰ δάκτυλα τῆς χειρὸς σχεδὸν ἀλύγιστα, ἀλλὰ τὰ δάκτυλα ταῦτα διὰ τῆς ἔξεως ἀποκτῶσι τὴν μεγαλειτέραν εὐκαμψίαν. Ἡ ὄρασις εἶναι τὸ πρῶτον ἐπὶ τοσοῦτον ἀτελής, ὥστε τὸ πᾶν φαίνεται νεφῶδες πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, καὶ φοβούμεθα μὴ εἰς τὰ πρῶτα ἡμῶν βήματα συγκρουσθῶμεν μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν.

κῶν ἀντικειμένων· ἀλλὰ καθόσον διὰ τῆς ἀφῆς ἐπανορθοῦται ἡ ὄρασις ἡμῶν, ἡ σύγχυσις ἐκλείπει, καὶ τότε μόνον διακρίνομεν τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἀπόστασιν. Ἡ ἀκοὴ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀτελὴς κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ἡλικίαν, καθ' ἣν οὔτε φωνῆς, οὔτε ἤχων ποικιλίαν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν. Ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ ὅτι πολλοὶ τυφλοὶ κατάρθρωσαν διὰ τῆς ἀκοῆς ν' ἀντιλαμβάνωνται καὶ τῶν λεπτοτέρων ἤχων καὶ μεταβολῶν τῶν μουσικῶν μελωδημάτων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται, ὅτι διὰ μόνης τῆς τριβῆς, τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς μακρᾶς ἐξέως τελειοποιῦνται τὰ ὄργανα ἡμῶν. Καὶ ὥσπερ ὁ στόμαχος ἐξοικειοῦται μὲ τὰ πλέον δηλητήρια φάρμακα, οὕτω καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν καθίστανται ἐπιτήδεια διὰ τῆς ἐξέως πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων, ἃ δὲν ἐδυνάμεθα πρότερον νὰ ἐκτελέσωμεν.

Ἀνακεφαλαιῶν, λέγω ὅτι ἡ ἐργασία καθίσταται ἀληθῶς «οἰκονομικὴ καὶ σκόπιμος», ὡς αἱ «ἡ μὲν ἐπιστήμη εὐστόχως ἐφαρμόζεται εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας», «ἡ δὲ ἐργασία καταβάλλεται ὑπὸ ἐργατῶν, εὐμοιρούντων τῆς θεωρίας τῆς τέχνης των, ἐχόντων συμφέρον εἰς τὸ νὰ παραγάγῃσι πλείω ἐν βραχυτέρῳ διαστήματι χρόνου, καὶ τελειοποιηθέντων διὰ μακρᾶς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων». Καὶ γενικώτερον δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι τὰ πλουσιώτερα καὶ βιομηχανικώτερα ἔθνη εἰσὶ τὰ καλλιεργήσαντα ἐπιμελέστερον τὰς ἐπιστήμας, τὰ μορφώσαντα νοήμονας καὶ ἱκανοὺς ἐπιμελητάς, καὶ τὰ εὐμοιροῦντα ἱκανοτέρων, ἐμπειροτέρων καὶ δραστηριοτέρων ἐργατῶν.

Ἡ θεωρία δὲ αὕτη δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ τῶν καθαρῶς βιομηχανικῶν ἐργασιῶν, καθότι ἐφαρμόζεται καὶ εἰς

τέχνας ὑψηλοτέρας, ὥς εἰς τὴν στρατιωτικὴν λ. χ. καὶ ναυτικὴν τέχνην.

Ἐἰς ποῖον κράτος ὁ στρατὸς εἶναι κάλλιον συγκεκροτημένος; ἀναμφιβόλως ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπιστήμη μᾶλλον προώδευσε καὶ ἀνεπτύχθη, ὅπου οἱ ἀξιωματικοὶ προσέλαβον ἐκ νεαρᾶς αὐτῶν ἡλικίας τὴν ἀναγκαίαν ἐκπαίδευσιν, οἱ δὲ ἅπλοῖ στρατιῶται, ὄντες ἱκανοί, γεγυμνασμένοι καὶ δραστήριοι, ὑποφέρουσι καρτερικῶς τὸν σωτήριον τῆς πειθαρχίας ζυγόν.

Ἐἰς τὸ ναυτικὸν τῆς Ἀγγλίας εἶναι τὸ καλλίτερον τοῦ κόσμου ναυτικόν; Διότι ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης, ἡ Ἀγγλία κέκτηται τοὺς καλλιτέρους ἀξιωματικούς καὶ πρὸ πάντων τοὺς δοκιμωτέρους ναύτας, τοὺς μᾶλλον ἐξοικειωθέντας μὲ τὸ φοβερὸν στοιχεῖον τῆς θαλάσσης.

Ἐἰς τὸ τουρκικὸν στρατὸς καὶ τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν εἶναι τὸ ἀτελέστερον πάντων; Διότι ἡ μὲν ἐπιστήμη τῶν Τούρκων εἶναι ἐλλιπής, οἱ δ' ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἀπαίδευτοι, οἱ δὲ ναῦται τῶν ἀνεπιτήδευτοι· διότι τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν καταρτίζεται διὰ διατάγματος καὶ δὲν ναυτολογεῖται ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, μητρὸς καὶ τροφῆς τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, τούτου ἕνεκα, μία μάχη τῆς Ναυπάκτου ἢ τῆς Πύλου καταστρέφει τὴν ἐπίπλαστον ταύτην δύναμιν.

Ἐἵπομεν ὅτι ὁ καλὸς ἐργάτης μορφοῦται διὰ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διὰ τῆς τριβῆς καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων. Ἡ δὲ ἐπανάληψις αὕτη τῶν ἔργων συμπαρομαρτεῖ τῷ καταμερισμῷ αὐτῶν, ὃν προτιθέμεθα ἤδη ἐν ἐκτάσει νὰ ἐξηγήσωμεν, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἓνα τῶν ἀξιολογωτέρων νόμων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, νόμον ἀναφαινόμενον μὲν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δύο φύλων, ἐν ἑκάστῳ ἡμῶν καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διατρα-

νούμενον δὲ καὶ ὡς ὑπέρτατον ὀργανικὸν νόμον ἐν τῇ ζωολογίᾳ.

§ 1. *Περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.*

Ἡ φύσις δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ πάντα ποικίλη, ποικίλας καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐνέσταξε διαθέσεις. Ἡ δὲ πρώτη τῶν ποικιλιῶν τούτων εἶναι ἡ τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεως.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ποικιλίας τῶν φύλων, ὑπάρχει καὶ μεγίστη ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον διαφορά, καὶ πᾶς ἄνθρωπος γεννώμενος, ὅπως γεννᾶται μὲν κράσιν χολερικὴν, φλεγματικὴν, κ.τ.λ. οὕτω καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ εἰδικὰς τινὰς ἀρετάς καὶ διαθέσεις, ἃς ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ γνωρίσῃ, ὅπως διευθύνῃ αὐτὰς εὐστοχώτερον. «Ἐκαστος ἡμῶν φύεται οὐ πᾶν ὅμοιος ἐκάστω (κατὰ Πλάτωνα), ἀλλὰ διαφέρει τὴν φύσιν, ἄλλος ἐπ' ἄλλου ἔργου πράξει.» Οὕτω λοιπὸν ἄλλος μὲν ἐγεννήθη φύσει μηχανικὸς ἢ μαθηματικὸς, ἄλλος δὲ ῥήτωρ, μαχητὴς, μουσικὸς ἢ ποιητής· ὁ Ἡρακλῆς βρέφος ὢν ἐν τοῖς σπαργάνοις, ἐφόνευσε τοὺς δύο φοβεροὺς δράκοντας, δι' ὧν ἡ ζυλότυπος Ἡρα ἠθέλησε νὰ τὸν θανατώσῃ. Ὅτε δὲ ὁ Ὀβίδιος ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ἵνα σπουδάσῃ τὰ νομικὰ παρὰ τῷ Μεσσάλα, αἱ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ὀβιδίου μέριμναι τοῦ περιβοήτου ἐκείνου ῥήτορος ἀπέβησαν μάταιαι καὶ ὁ Ὀβίδιος ἐφέλλιζε ποιήσεις ἅμα ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ τὰ σπάργανα τῆς νηπιότητος.

Ὡσαύτως δέ, ὁ Μοζάρ παῖς ἔτι ὢν, ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀρίστων κυμβαλιστῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νεύτων ἤγε τὸ 24 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε ἐδημοσίευσεν τὰς λαμπράς αὐτοῦ ἐπινοήσεις, ὧν ἕνεκα κατέστη ἀθάνατον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Ναπολέων, ἐν τῷ σχο-

λείω τῆς Βριένης, διευθύνων τὰ γυμνάσια τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ προανήγγειλε τὸν νικητὴν τοῦ Μαρεγκῶ καὶ Ἀουστερλίτζ.

Ἡ αὕτῃ ποικιλία παρατηρεῖται καὶ κατὰ χώρας, καθότι ἄλλη πρὸς ἄλλα πέφυκε προϊόντα, ὡς θέλει τοῦτο ἀποδειχθῇ ἐν τῇ φυσιολογικῇ Πλουτολογίᾳ· ἡ ποικιλία δὲ αὕτῃ τῆς κατὰ τὰς χώρας καὶ τὰ κλίματα εἰδικῆς παραγωγικότητος, εἶναι μία τῶν ἐδραιωτέρων βάσεων τοῦ συστήματός τῶν ἐλευθέρων διεθνῶν συναλλαγῶν.

Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς ὁ αὐτὸς νόμος ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῇ ζωολογίᾳ. Ὅπως ἐξασφαλισθῇ παρατηρεῖ ὁ Κ. Κατρεφάζ⁽¹⁾, ἡ θρέψις καὶ ἡ γένεσις, δηλ. ἡ διατήρησις τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ γένους, διάφοροι δευτερεύουσαι ζωικαὶ λειτουργίαι ἐκτελοῦνται, ὧν ἐκάστη διενεργεῖται ὑπὸ εἰδικοῦ φυσιολογικοῦ ὀργάνου· τοιοῦτος δὲ ὁ γενικὸς ὀργανικὸς χαρακτήρ τῶν ἐντελεστέρων τύπων, ὅσον τῶν μαστοφόρων. Τοῦναντίον δέ, ἐν τοῖς ὑποδεεστέροις τύποις, δύο ἢ τρεῖς λειτουργίαι ἐκτελοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀργάνου· εἰς τὰ κατώτατα δὲ εἶδη τῶν ζώων, ὅσον εἰς τοὺς σπόγγους, ἅπασαι αἱ λειτουργίαι συγχωνεύονται ἐν ὀργανικῷ τινι ζῶντι ὅγκῳ, ἐν ᾧ διακρίνει τις ὁμογενῆ τινα οὐσίαν ἀπαρτιζομένην ἐκ τῆς πλήρους συγχωνεύσεως ὅλων ὁμοῦ τῶν ὀργανικῶν στοιχείων».

Καὶ ἀληθῶς, εἰς τὰς κατωτάτας ζωολογικὰς βαθμίδας ὑπάρχουσιν ἔντομα, ὧν ἕκαστον κλάσμα πεπροίκισται τῇ ἀκεραιότητι τῶν δυνάμεων τοῦ ὅλου· ὥστε ἡ εἰδικότης ἢ ὁ λειτουργικὸς καταμερισμὸς τῶν ὀργάνων εἰς τὰ ἐντελέστερα μόνον εἶδη ἀνευρίσκεται. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐὰν διατάμητε τὸ ἔντομον τὸ καλούμενον ὑπὸ τῶν ζωο-

(1) Souvenirs d'un naturaliste.

λόγων «Ύδρα», ἕκαστον κλάσμα τοῦ σώματος αὐτῆς ἀποτελέσει αὐτοτελῆ κλασματογενῆ ὑπαρξιν, ἐν ᾧ ἐν τοῖς ἐντελεστέροις τύποις, ὑπάρχει ὀργανικὴ ἐνότης ἀπαρτιζομένη ἐξ εἰδικῶν ὀργάνων, ἐκπληρούντων μὲν εἰδικὰς λειτουργίας, ἀλληλουχουμένων δὲ οὕτως εἰπεῖν, διὰ τῆς ἀλληλεγγύης πάντων αὐτῶν (1).

Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι ὅσῳ ὁ καταμερισμὸς τῶν ὀργανικῶν λειτουργιῶν ὑπάρχει φύσει περιορισμένος, ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ζῶον ἐκπίπτει εἰς κατωτέραν ζωολογικὴν βαθμίδα.

Ἐκθέσωμεν ἤδη τὰ προσόντα καὶ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, πρῶτον μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δεύτερον δὲ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τρίτον ἐν τῇ βιομηχανίᾳ. Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ οἰκονομικῷ του, διακρίνει ὡς ἐφεξῆς τὰ ἔργα ἑκατέρου τῶν δύο φύλων.

«Ἐμοὶ γάρ τοι, ἔφη φάναι, καὶ οἱ θεοί, ὦ γύναι, δοκοῦσι πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συντεθεικέναι, ὃ καλεῖται θῆλυ καὶ ἄρρεν, ὅπως ὅτι ὠφελιμώτατον ἢ αὐτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν. (19) Πρῶτον μὲν γὰρ τῷ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον· ἔπειτα τὸ γηροδοσχοῦς κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους, τοῖς γοῦν ἀνθρώποις πορίζεται. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ δίαίτα τοῖς ἀνθρώποις οὐχ ὥσπερ τοῖς κτήνεσιν ἐστὶν ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ στεγνῶν δεῖται δηλονότι. (20) Δεῖ μὲν τοι τοῖς μέλλουσιν ἀνθρώποις ἔξειν ὅ,τι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνὸν ἔχειν τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας. Καὶ γὰρ νέατος, καὶ σπόρος, καὶ φυτεία, καὶ νομαί, ὑπαίθρια ταῦτα πάντα ἔργα ἐστίν· ἐκ τούτων δὲ τὰ ἐπιτή-

(1) Τὰ ἀτελέστερα ταῦτα ὄντα εἰσὶ τὰ λεγόμενα ζωόφυτα, οἷον ὁ σπόγγος, τὰ κοράλλια, ὡς καὶ ἡ ὕδρα, τὰ «fissipares», τὰ κλασματογενῆ, τὰ παριστῶντα ἀπλῶς ζῶντά τινα ἴσθην «tissu vivant».

»δεια γίνεται. (21) Δεῖ δ' αὖ ἐπειδὴν ταῦτα εἰσενεχθῆ
 »εἰς τὸ στεγνόν, καὶ τοῦ σώσοντος ταῦτα, καὶ τοῦ ἔργα-
 »σομένου δ' ἅ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενά ἐστι. Στεγνῶν
 »δὲ δεῖται καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία, στε-
 »γνῶν δὲ καὶ αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιίαι δέονται· ὡσαύ-
 »τως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία. (22)
 »Ἐπεὶ δ' ἀμφοτέρωτα ταῦτα καὶ ἔργων καὶ ἐπιμελείας δεῖται
 »τά τε ἔνδον καὶ τὰ ἔξω, καὶ τὴν φύσιν, φάναι, εὐθύς
 »παρεσκεύασεν ὁ Θεὸς ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν μὲν τῆς γυ-
 »ναικὸς ἐπὶ τὰ ἔνδον ἔργα καὶ ἐπιμελήματα· τὴν δὲ τοῦ
 »ἀνδρὸς ἐπὶ τὰ ἔξω ἔργα καὶ ἐπιμελήματα. (23) Ῥίγη
 »μὲν γάρ, καὶ θάληψ, καὶ ὁδοιπορίας, καὶ στρατείας, τοῦ
 »ἀνδρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μᾶλλον δύνασθαι καρ-
 »τερεῖν κατεσκεύασεν· ὥστε τὰ ἔξω ἐπέταξεν αὐτῷ ἔργα·
 »τῇ δὲ γυναικὶ ἦσσαν τὸ σῶμα δυνατόν πρὸς ταῦτα φύ-
 »σας, τὰ ἔνδον ἔργα αὐτῇ, φάναι ἔφη, προστάξαι μοι δοκεῖ
 »ὁ Θεός, (24) Εἰδὼς δέ, ὅτι τῇ γυναικὶ καὶ ἐνέφυσεν καὶ
 »προσέταξε τὴν τῶν νεογνῶν τέκνων τροφήν, καὶ τοῦ
 »στέργειν τὰ νεογνά φρέφη πλεῖον αὐτῇ ἐδάσατο, ἢ τῷ
 »ἀνδρί. (25) Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ φυλάττειν τὰ εἰσενεχθέντα
 »τῇ γυναικὶ προσέταξε, γινώσκων ὁ Θεὸς ὅτι πρὸς τὸ
 »φυλάττειν οὐ κάκιόν ἐστι φοβεράνειναι τὴν ψυχὴν, πλεῖον
 »μέρος καὶ τοῦ φόβου ἐδάσατο τῇ γυναικὶ, ἢ τῷ ἀνδρί.
 »Εἰδὼς δὲ ὅτι καὶ ἀρήγειν αὐ δεήσει, ἐάν τις ἀδικῇ τὸν
 »τὰ ἔξω ἔργα ἔχοντα τούτῳ αὐ πλεῖον μέρος τοῦ θρά-
 »σους ἐδάσατο. (26) Ὅτι δ' ἀμφοτέρους δεῖ καὶ διδόναι
 »καὶ λαμβάνειν, τὴν μνήμην καὶ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ
 »μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκεν. Ὡστε οὐκ ἂν ἔχοις διε-
 »λεῖν, πότερα τὸ ἔθνος τὸ θῆλυ ἢ τὸ ἄρρεν τούτων πλεο-
 »νεκτεῖ. (27) Καὶ τὸ ἐγκρατεῖς δὲ εἶναι, ὧν δεῖ, εἰς τὸ
 »μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκε, καὶ ἐξουσίαν ἐποίησεν ὁ

» Θεός, ὁπότερος ἂν ᾗ βελτίων, εἴθ' ὁ ἀνὴρ, εἴθ' ἡ γυνή,
 » τοῦτον καὶ πλεῖον φέρεσθαι τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. (28)
 » Διὰ δὲ τὸ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταῦτα ἀμφοτέρων
 » εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον ἀλλήλων,
 » καὶ τὸ ζεῦγος ὠφελιμώτερον ἑαυτῷ γεγένηται, ἂ τὸ
 » ἕτερον ἐκλείπεται, τὸ ἕτερον δυνάμενον. (29) Ταῦτα δέ,
 » ἔφην, δεῖ ἡμᾶς, ὦ γυναῖ, εἰδότας, ἂ ἐκατέρῳ ἡμῶν προσ-
 » τέτακται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πειρᾶσθαι ὅπως βέλτιστα τὰ
 » προσήκοντα ἐκατέρῳ ἡμῶν διαπράττεσθαι. (30) Συνε-
 » παίνει δέ, ἔφη φάναι, καὶ ὁ νόμος ταῦτα, συζευγνὺς
 » ἄνδρα καὶ γυναῖκα. Καὶ κοινωνοὺς ὥσπερ τῶν τέκνων
 » ὁ Θεὸς ἐποίησεν, οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῦ οἴκου κοινωνοὺς
 » καθίστησι. Καὶ καλὰ δὲ εἶναι ὁ νόμος ἀποδείκνυσιν, ἂ
 » ὁ Θεὸς ἔφυσεν, ἐκάτερον μᾶλλον ἂν δύνασθαι. Τῇ μὲν
 » γὰρ γυναικὶ κάλλιον, ἔνδον μένειν, ἢ θυραυλεῖν, τῷ δὲ
 » ἀνδρὶ αἰσχίον, ἔνδον μένειν, ἢ τῶν ἐξω ἐπιμελεῖσθαι.
 » (31) Εἰ δέ τις παρ' ἂ ὁ Θεὸς ἔφυσεν, ποιεῖ, ἴσως τί καὶ
 » ἀτακτῶν τοὺς θεοὺς οὐ λήθει, καὶ δίκην δίδωσιν ἀμε-
 » λῶν τῶν ἔργων τῶν ἑαυτοῦ, ἢ πράττων τὰ τῆς γυναι-
 » κὸς ἔργα».

Ἐπάρχει δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι κατὰ τὸν Ἑλ-
 ληνα φιλόσοφον, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι
 ἀπλῶς ἀρχὴ οἰκονομική, ἀλλὰ καθήκον ἐπιβληθὲν ἡμῖν
 ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τοῦ παντός.

Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων
 καταρτίζεται καὶ ἡ κοινωνία, ἥτις μετέχει ὡσαύτως πα-
 ρεμφεροῦς διοργανώσεως τῷ ὁργανισμῷ ἐκάστου ἡμῶν.

Παλινδρομοῦντες εἰς τὴν πρώτην τοῦ πολιτισμοῦ ἡλι-
 κίαν, παρατηροῦμεν ὅτι ὑπὸ τὸν νομαδικὸν καὶ τὸν κα-
 θαρῶς γεωπονικὸν βίον, τὴν πατριαρχικὴν ταύτην ἐποχὴν
 τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι στοι-

χειώδης. Κατ'ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἡ οἰκογένεια παρά-
γουσα τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα συντηρεῖται· αἱ δὲ ἀνταλ-
λαγαί εἰσι λίαν περιορισμέναι. Ἡ τῶν ἀγρῶν καλλιέρ-
γεια, ἡ κατασκευὴ πενιχρᾶς καλύβης, γεωπονικῶν ὄρ-
γάνων καὶ τινων οἰκιακῶν σκευῶν, ἡ ἐσθῆς ἢ ὁ ἱματι-
σμός, ἡ ὑπόδησις, ἡ ὀπλοποιία, τὸ πᾶν σχεδὸν τεχνουρ-
γεῖται ἐν τῇ οἰκίᾳ. Αὕτη δὲ ἡ κατάστασις παρατείνεται
ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου ὁ ἄνθρωπος, ἐπιβαλὼν ἱερόσυλον χεῖρα
ἐπὶ τῶν ὁμοίων του, ὑπεδούλωσεν αὐτούς. Καθότι ὁ δοῦ-
λος, ὢν πρακτικὸν καὶ παραγωγικὸν ὄργανον εἰς χεῖρας
τοῦ δεσπότη καὶ ὄργανον δαπανηρὸν, διὰ μόνης τῆς ἐρ-
γασίας αὐτοῦ δύναται νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτόν. Ὡστε τὰ
πλεῖστα τῶν ἀναλωμάτων παράγονται ἐν τῇ οἰκίᾳ· ἡ δὲ
τάξις τῶν τεχνουργῶν ἐστὶ λίαν εὐάριθμος. Ἀλλὰ καθό-
σον αἱ μὲν χρεῖαι τῶν γεωργῶν ἀναπτύσσονται, ἡ δὲ τά-
ξις τῶν τεχνουργῶν ἀναλόγως πολλαπλασιάζεται, οἱ
γεωργοὶ δύνανται εἰς τὰ εἰδικὰ αὐτῶν ἔργα ἀπακλειστι-
κῶς ἀσχολούμενοι, νὰ προσπορίζωνται εὐχερέστερον ὅ, τι
δὲν παράγουσιν· οὕτω λοιπὸν ἡ τεχνουργία κυρίως λεγο-
μένη ἀποχωρίζεται τῆς γεωργίας, καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν
ποιμένων καὶ γεωργῶν προστίθενται καὶ οἱ τεχνουργοί· ὅσῳ
δὲ ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς αὐξάνει, τόσῳ καὶ ἡ ἀγορὰ
τῶν χειροτεχνημάτων καθίσταται εὐρυτέρα καὶ τὰ ἔργα
τῆς τεχνουργίας ἔτι μᾶλλον καταμερίζονται ἐνεκα τῆς
ἀναπτύξεως τῶν ἀναγκῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου
καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀγορᾶς.

Ἐν ὅσῳ δὲ αἱ ἀνταλλαγαί εἰσιν εὐάριθμοι, τὰ προϊόντα
δὲν ἔχουσιν ἄλλα μεταφορᾶς ὄργανα, ἢ τοὺς γεωργοὺς
καὶ τεχνουργούς. Οἱ μὲν γεωργοὶ μεταφέρουσι τὰ τρόφιμα
καὶ τὴν πρώτην ὕλην εἰς τὰς κωμοπόλεις, ἀνταλλάτ-
τοντες αὐτὰ πρὸς τὰ προϊόντα τῶν τεχνουργείων καὶ ἐρ-

γοσταςίων, οἱ δὲ τεχνουργοὶ πολλάκις μετακομίζουσι τὰ χειροτεχνήματα αὐτῶν εἰς τὰς γεωργικὰς συνοικίας. Οὕτω δὲ ἀμφοτέραι αἱ παραγωγικαὶ τάξεις σχολάζουσαι καὶ περιμένουσαι τὴν παρουσίαν τῶν ἀναλωτῶν, διακόπτουσι τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ καταδαπανῶσι χρόνον πολὺτιμον. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐπεκτάσεως τῶν ἀνταλλαγῶν, δημιουργεῖται ἡ τάξις τῶν φορτηγῶν καὶ ναυκλήρων, ἥτοι ἡ ἐμπορικὴ τάξις, ἡ χρησιμεύουσα ὡς γέφυρα συγκοινωνίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν παραγωγῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἀναλωτῶν καὶ παραγωγῶν.

Κατὰ μικρὸν ἡ ἐμπορία ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐφαρμόζεται καὶ εἰς ἑτέρας κοινωνικὰς σχέσεις. Ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπτύσσονται καὶ χρειᾶι λεπτότεραι καὶ εὐγενέστεραι, ἀναφαίνεται ἡ ἀκριβέστερον πολλαπλασιάζεται καὶ ἑτέρα τάξις παραγωγῶν, τῶν περὶ τὴν ἄυλον παραγωγὴν ἀσχολουμένων.

Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν ἡλικίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀδύνατον νὰ διακρίνῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημῶν, μὴ γινώσκων ἀκριβῶς τὸ ἀντικείμενον ἐκάστης αὐτῶν ('). Καὶ ὥσπερ ὅτε τὸ πρῶτον ἠνεώξαμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἡμῖν συγκεχυμένα, οὕτω καὶ οἱ νοεροὶ ἡμῶν ὀφθαλμοί, πρὶν ἔτι διαγραφῶσι καλῶς τὰ τῶν ἐπιστημῶν ὅρια, δυσκόλως διακρίνουσι τὸ ἀντικείμενον ἐκάστης αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα, κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἡλικίαν, ἀναφαίνονται

(') Πρὸ τοῦ Σωκράτους ἡ φιλοσοφία ἡσχολεῖτο κυρίως περὶ τὴν φυσιογνωσίαν καὶ τὴν κοσμογονίαν· καθότι πρὶν ἢ ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρήσῃ νὰ ἀναχλύσῃ τὸ μυστήριον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος, ἀνεζήτησε τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου.

νόες εκπληκτικοί, ὡς ὑψηπείται ἀετοὶ ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιστημῶν ἐπιπλανώμενοι, μὴ δυνάμενοι δὲ εἰς οὐδεμίαν αὐτῶν νὰ ἐγκύψωσι. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπηγγέλλοντο ὄχι μόνον τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτὴν σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἀπάσας ἐν γένει τὰς ἐπιστήμας, ὧν τὰ ὅρια δὲν ἦσαν ἀκριβῶς ὀρισμένα. Ὁ Θαλῆς ἦτο φυσικός, ἀστρολόγος, γεωμέτρης, ἠθικολόγος. Ὁ Ἀναξαγόρας φυσικός, γεωλόγος, καὶ εἰδήμων τῆς ἀνατομικῆς τέχνης. Ὁ Δημόκριτος ἰατρός, γεωμέτρης, ἠθικολόγος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πυθαγόρας, Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ὁ Θεόφραστος κτλ. Ἡ γενικωτέρα δὲ αὕτη ἐπιστήμη τῶν ἀρχαίων εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἐὰν ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ὅτι κατ'ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, τὰ ὅρια τῶν ἐπιστημῶν δὲν ἦσαν διακεκριμένα, οὐδὲ τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν ὀρισμένον, ὡς λ. χ. τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας· ἄλλως δὲ τὸ μὲν στάδιον τῶν ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων ἦτο λίαν βραχύ, ἡ δὲ θεωρία αὐτῶν μὴ πηγάζουσα ἐκ τῶν πραγμάτων, ἦτο ἐν γένει τολμηρὰ καὶ δογματικὴ. Ἀλλὰ τούτων ἕνεκα, οὐδόλως ἐλάττουται ἡ ἐκπληξίς ἡμῶν ἀναλογιζομένων, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε Ποιητικὴν, Ῥητορικὴν, Μεταφυσικὴν, Ἠθικὴν, Πολιτικὰ, Φυσικὴν Ἱστορίαν, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ἰδεμπορία ἦτο ἀτελεστέρα τῆς πραγματεμπορίας.

Σήμερον οἱ τοιοῦτοι ἐγκυκλοπαιδικοὶ νόες οὐτ' ὑπάρχουσιν, οὔτε δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν. Ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν ἐπήνεγκε τὸν καταμερισμὸν αὐτῶν· ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν πνευματικῶν ἐργῶν, ἔδωκε νέον ὠθισμὸν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν, καὶ ὀλόκληρος ζωὴ ἀνθρώπου μόλις ἐπαρκεῖ εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς μόνης ἐπιστήμης. Τοιοῦτω τρόπῳ, τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας

φαίνεται, ὅτι ὠφελήθη ἐκ τῆς σχετικῆς ἀτελείας ἐκάστου ἡμῶν, ἔνεκα τῆς εἰδικότητος τῶν ἔργων.

Ἡ αὐτὴ σύγχυσις ὑπῆρξε καὶ ὡς πρὸς τὰς καλὰς τέχνας, καθόσον ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ γραφικὴ ἀποτελοῦσαι κατ' ἀρχὰς μέρος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου ἀπ' αὐτῆς ἐχωρίσθησαν. Τὰ αὐτὰ δὲ παρατηροῦμεν καὶ περὶ τῶν κυβερνητικῶν λειτουργειῶν, τῆς νομοθετικῆς καὶ νομοτελεστικῆς, συγκεχυμένων μὲν τὸ πρῶτον, μετὰ ταῦτα δὲ μόνον διακριθεῖσιν εἰς κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἐξουσίας καὶ εἰς ἰδιαιτέρους κλάδους τῆς ὑπηρεσίας, ἢ εἰς εἰδικὰ ὑπουργεῖα.

§ 2. Περὶ ἐνεργείας τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Εἶπον ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν ἔργων προκύπτουσα τελείωσις τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων παρομαρτεῖ τῷ καταμερισμῷ τῶν ἔργων· ἴδωμεν νῦν πῶς καταμεριζομένων τῶν ἔργων, ἥτοι τῶν συνθέτων ἔργων ἐκτελουμένων διὰ πολλῶν ἀπλῶν ἐργασιῶν, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀνατίθεται εἰς εἰδικούς ἐργάτας, π λ ε ί ω ἕκαστα γίγνεται καὶ κ á λ λ ι ο ν καὶ ρ ᾱ ο ν κατὰ Πλάτωνα.

Καὶ πρῶτον ἡ ἐργασία γονιμοποιεῖται, ὡς ἂν ἡ ὅλη ἡμῶν ἐνέργεια συγκεντροῦται ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ· καθότι ὡς ἀπεφάνητο ὁ Ξενοφῶν «ὁ ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ διατρίβων ἄριστα τοῦτο ποιεῖ»· «ὁ δὲ τεχνώμενος πολλὰ ἀδύνατον καλῶς ποιεῖν».

Δεύτερον, ἡ ἀλλεπάλληλος μετάθεσις τοῦ ἐργάτου εἰς ἔργα ἑτεροειδῆ, συνεπάγεται ἀναγκαίως ἀπώλειάν τινα χρόνου, ἐν ᾧ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀπλοποιήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων, ἥτοι τοῦ καταμερισμοῦ, ὁ χρόνος χρησιμοποιοῖται.

Τοῦ πλεονεκτήματος ὅμως τούτου τὰ πρακτικὰ ἀπο-

τελέσματα ἀμφισβητοῦνται, καθότι διὰ τῆς μονοτονίας τῶν ἔργων, αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις ἀνεπαισθήτως μαραίνονται, ὥς μαραίνονται καὶ αἱ πεπτικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς ταυτότητος τῆς τροφῆς. ἐν ᾧ διὰ τῆς ποικιλίας ἢ τῆς μεταβολῆς τῶν ἔργων, εὐρίσκομεν τινὰ ἀναψυχὴν καὶ προθυμότερον ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν κυρίαν ἡμῶν ἐργασίαν· τῷ ὄντι ὑπάρχει ὁμολογούμενον, ὅτι ὁσάκις διακόπτωμεν πνευματικὴν τινα ἐργασίαν διάτινος ἐλαφρᾶς σωματικῆς ἀσκήσεως, ἀνακτῶμεν τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν. ἣν ἀμβλύνει ἡ διαρκὴς τοῦ πνεύματος ἔντασις.

3). Ὅσάκις καταμερίζωμεν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν καιρὸν ἡμῶν εἰς ἔργα διάφορα, παρέρχεται ὁ καιρὸς τῶν ἔργων, καὶ ὁ περὶ ταῦτα ἀσχολούμενος ἀφεύκτως ζημιούται. Δ. χ. ὁ γεωργὸς ἵνα εὐδοκιμήσῃ εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, πρέπει ἐγκαίρως καὶ νὰ ὀργώσῃ καὶ νὰ σπείρῃ καὶ νὰ καθαρίσῃ καὶ νὰ κλαδεύσῃ καὶ νὰ θερίσῃ καὶ νὰ τρυγήσῃ καὶ νὰ συγκομίσῃ τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐὰν ἀσχολῇται εἰς ἔργα διάφορα, θέλει παρέλθῃ ὁ καιρὸς, καὶ ἔνεκα τῆς πολυεργίας θέλει ζημιωθῇ· καθόσον τὸ κύριον ἔργον δὲν ἐτελέσθῃ ἐγκαίρως, ἡ δὲ ἐκ τούτου ζημία δὲν συνεψηφίσθῃ μὲ τὴν ἐκ τῆς ἐκτελέσεως ἑτεροειδοῦς ἔργου ὠφέλειαν, πρὸς ὃ δὲν ἐδόθῃ ἢ πρέπουσα φροντίς καὶ ἐπιμέλεια. «Οὐ γὰρ ἐθέλει (κατὰ Πλάτωνα) τὸ πραττόμενον τὴν τοῦ πράττοντος σχολὴν περιμένειν· ἀλλ' ἀνάγκη τὸν πράττοντα τῷ πραττομένῳ παρακολουθεῖν, μὴ ἐν παρέργου μέρει».

4). Συγκεντροῦντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐφ' ἐνὸς ἔργου, τὸ ὅποιον συχνάκις ἐπαναλαμβάνομεν, καταντῶμεν ἐπὶ τέλους μηχανικῶς νὰ ἐργαζώμεθα καὶ νὰ μὴ συναισθανώμεθα τὰς δυσκολίας τῆς ἐργασίας.

Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρω τὴν πλεκτικὴν, ἣν

αἱ γυναῖκες μετέρχονται συνδιαλεγόμεναι καὶ τὴν σύνθετον καὶ δύσκολον ἐργασίαν τῶν μουσικῶν, οἵτινες ἀντιλαμβάνόμενοι τῶν μουσικῶν σημείων ἀναγινώσκουσιν αὐτὰ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐκτελοῦσι δὲ συγχρόνως ὅ,τι μόλις καιρὸν εἶχον ν' ἀναγνώσωσι.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἔξεως καταφαίνονται προσέτι εἰς τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωσιν. Καὶ πόσους κόπους δὲν ὑπεφέραμεν, πόσην δὲν κατεβάλομεν ἐπιμονὴν καὶ καρτερίαν, ὅπως ἀναγινώσκωμεν τὰ στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ χάρτου, συνθέτωμεν ἐξ αὐτῶν συλλαβάς καὶ λέξεις καὶ προφέρωμεν αὐτάς!

5). Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων συνεπάγεται καὶ ἑτερόν τι πλεονέκτημα, ὅτι, ἀπλοποιουμένων τῶν ἔργων διευκολύνονται αἱ μηχανικαὶ ἐπινοήσεις καὶ τελειοποιήσεις, ἐὰν ὁ ἐργάτης τύχη, ὡς ὁ νέος Πότερ εὐφυής, καὶ εὐμοιρῇ νοὸς παρατηρητικῷ.

Ὁ νέος Πότερ πρὶν ἢ ἐπινοηθῇ ἡ τελειότερα ἀτμομηχανὴ ὑπὸ τοῦ Οὐάτ, ἦτο ἐπιφορτισμένος νὰ ἀνοίγῃ καὶ κλείῃ διὰ τῆς χειρὸς, δύο στρόφιγγας, ἐξ ὧν ὁ ἀτμὸς εἰσῆρχετο καὶ ἐξῆρχετο· οὕτω δὲ ἀνυψοῦτο καὶ κατέπιπτε τὸ ἔμβολον· ἀλλὰ θέλων ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ φορτικοῦ καὶ μονοτόνου τούτου ἔργου, οὗ ἕνεκα δὲν ἠδύνατο νὰ παίξῃ μετὰ τῶν ὁμηλικῶν του, ἀνήρτησε τοὺς δύο στρόφιγγας εἰς τὸν ζυγὸν τῆς ἀτμομηχανῆς καὶ οὕτω ἐξετελέσθη τὸ ἔργον τὸ ἐκτελούμενον πρότερον διὰ τῶν χειρῶν του.

6). Διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὁ χρόνος τῆς μαθητείας συντέμνεται καὶ οἱ ἐνδεεῖς οἰκογενειάρχαι ἀποφασίζουσι προθυμότερον νὰ στερηθῶσι τῆς ὑπηρεσίας τῶν τέκνων αὐτῶν, ὄντες βέβαιοι ὅτι ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου, αὐτὰ θέλουσι συμπλη-

ρώσει τὴν βιομηχανικὴν αὐτῶν παιδευσιν. Τοιοῦτω τρό-
πῳ δὲ χρησιμοποιοῦνται αἱ ἀσθενέστεραι δυνάμεις τῶν
γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν τε καὶ τῆς
κοινωνίας.

Τελευταῖον, ἀπλοποιοιμένων τῶν ἔργων, ἡ μεταξὺ ἐρ-
γολάβου καὶ ἐργάτου σύμβασις ἀκριβέστερον προσδιορί-
ζεται. Ὅσάκις ἔργα πολλὰ καὶ διάφορα ὑφ' ἑνὸς μόνου
ἐργάτου ἐκτελῶνται, ὁ ἐργολάβος πληρώνει μισθὸν ὠρι-
σμένον διὰ δέκα λ. χ. ἐργασίας, ἐξ ὧν αἱ πέντε ἴσως ἡ-
θελον ἐκτελεσθῇ ἐπὶ μισθῷ ἐλάσσονι, ἔνεκα τῆς ἀπλό-
τητός των, ἐὰν ἀνετίθεντο εἰς εἰδικὰ πρόσωπα, ὡς τοῦτο
συμβαίνει εἰς τὴν καρφοβελονοποιάν, εἰς ἣν ἄλλοι μὲν
πληρώνονται λεπ. 45 καὶ ἄλλοι φρ. 7· ὥστε διὰ τοῦ κα-
ταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἐκάστη ἐργασία ἔχει τὴν ἰδιαιτέ-
ραν αὐτῆς διατίμησιν, καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς συμβάσεως
ἀκριβέστερον προσδιορίζεται.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα τὰ ὠφελήματα ὅσα πηγάζουσιν
ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀναφαινο-
μένου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σπάργανα τῆς ἀνθρωπίνης κοινω-
νίας. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς μελέ-
της ἐνεβατεύσαμεν εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὶν ἀ-
νακαλύψωμεν καὶ ἀναλύσωμεν τὸν καθολικὸν τοῦτον νό-
μον, αὐτὸς ὑπῆρχεν, ὡς ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀλήθεια ὅτι ἰχθὺς
ζῶσιν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς γηί-
νου ἀτμοσφαίρας. Ὁ καταμερισμὸς λοιπὸν τῶν ἔργων ὑ-
πῆρχεν ἐπίσης ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, πρὶν ἢ ὁ Πλάτων, ὁ
Ξενοφῶν, ὁ Βεκαρίας καὶ Σμιθ περιγράψωσι τὴν φύσιν καὶ
τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ.

Μνημονεύσωμέν τινων παραδειγμάτων, ὅπως ἀποδει-
χθῇ πρακτικώτερον καὶ ἐναργέστερον, ὅτι διὰ τοῦ κα-
ταμερισμοῦ τῶν ἔργων τὰ προϊόντα γίνονται π λ ε ί ω

καὶ ῥᾶ οὖν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ἔργατῶν, τῶν μὲν ἐργαζομένων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῶν δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου καὶ μεμονωμένης ἐργασίας, παράγονται πάντῃ ἄλλοῖα ἀποτελέσματα.

Κατὰ τὸν Ἀδάμ Σμίθ, ἐργάτης μὴ παιδευθεὶς εἰς τὸ ἔργον τῆς βελονοποιίας, οὐδὲ γνωρίζων τὸν μηχανισμόν αὐτῆς, μετὰ πολλοῦ κόπου δύναται νὰ κατασκευάσῃ μίαν καρφοβελόνην καθ' ἡμέραν. Ἀλλὰ καταμερισθείσης τῆς ἐργασίας ταύτης εἰς διαφόρους ἐργάτας, ὁ μὲν ἔλκει τὸ μέταλλον, ὁ δὲ περᾷ τοῦτο διὰ τοῦ συρματιστηρίου, ὁ δὲ τὸ ἀποκόπτει, ὁ δὲ κατασκευάζει τὴν ἀκκὴν, ἕτερος δὲ τὸ ρινίζει ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν κεφαλὴν· πρὸς κατασκευὴν δὲ τῆς κεφαλῆς, ἀπαιτοῦνται δύο ἢ τρεῖς ἐργασίαι διακεκριμέναι, ἄλλη μὲν διὰ τὴν προσαρμογὴν, ἄλλη δὲ πρὸς λεύκωσιν αὐτῆς. Ἑτέρα δὲ ἡ ἐργασία τοῦ κατατάπτοντος τὰς καρφοβελόνας ἐπὶ τοῦ χάρτου. Ὡστε ἡ κατασκευὴ καρφοβελόνης διαλαμβάνει δεκαοκτὼ διαφόρους ἐργασίας, καίτοι πολλάκις ἐν τισὶ τεχνουργείοις, τοῦ αὐτοῦ ἐργάτου ἀναλαμβάνοντος πλέον τῆς μιᾶς. Ὁ Ἀδάμ Σμίθ εἶδεν ἐν καρφοβελονοποιίᾳ δέκα ἐργάτας κατασκευάζοντας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, δέκα λίτρας καρφοβελονῶν, ἐξ ὧν ἕκαστη περιέχει πλέοντων 4,800, ἐνῷ ἕκαστος αὐτῶν ἐξετέλει συνάμα ἀπάσας τὰς ἐργασίας, βεβαίως δὲν ἤθελε κατασκευάσει εἴκοσιν, ἀλλ' οὐδὲ μίαν ἴσως.

Ὁ Σαίης μνημονεύει καὶ ἐτέρου παραδείγματος τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὡσαύτως ἀξιολόγου.

Οἱ αὐτοὶ ἐργάται δὲν κατεργάζονται λέγει, ἐν ὁλόκληρον χαρτίον παιγνιοχάρτου, οὐδὲ προπαρασκευάζουσι

τὰ τῆς ἐκτυπώσεως χρώματα· ἐκάστη τῶν ἐργασιῶν τούτων ἔχει ἰδίους ἐργάτας· οἱ μὲν καθαρίζουσι τὸν χάρτην καθιστῶντες αὐτὸν ὁμαλόν, ἄλλοι προσκολλῶσι τὰ τρία φύλλα ἐξ ὧν αὐτὸς συνίσταται καὶ τὰ τυπώνουσιν. Ἄλλοι χρωματίζουν τὸ ὀπισθεν τοῦ χάρτου, ἄλλοι δίδουσι τὸ μελανὸν χρῶμα εἰς τὰ ἐξωγραφημένα πρόσωπα, ἄλλοι ἐπιθέτουσι τὰ λοιπὰ χρώματα, ἄλλοι ξηραίνουν τὸ χαρτίον μετὰ τὴν τύπωσιν, ἄλλοι λεαίνουνσιν αὐτὸ ἄνω καὶ κάτω, τὸ κόπτουσιν ἰσομέγεθες, τυπώνουσι τὸ περιτύλιγμα, ἄλλοι ἐκποιῶσι τὰ παιγνιόχαρτα, πληρῶνουσι τοὺς ἐργάτας, κρατοῦσι τοὺς λογαριασμοὺς κτλ. Ὡστε ἡ βιομηχανία αὕτη ἐνεργεῖται ὑπὸ 70 ἐργατῶν ἔργα ἄλλοια ἐκτελούντων.

Ὁ Σαίης βεβαιῶν ὅτι εἶδε παρόμοιον τεχνοστάσιον, κατασκευάζον ἡμερησίως διὰ 30 ἐργατῶν 15,500 παιγνιόχαρτα, παρατηρεῖ· «ἂν ἅπαντα τὰ ἔργα ταῦτα ἐξετελοῦντο ὑφ' ἐνὸς ἐργάτου, ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἦεν ἐλεδυνηθῆναι κατὰ σκευάσῃ πλείω τῶν δύο».

Ἰδωμεν ἤδη ἂν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων δὲν ἀνεγνωρίσθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων.

Ἡ τοιαύτη ἔρευνα οὐ μόνον σκόπιμος εἶναι, καθὸ διαφωτίζουσα τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἐμπρέπει τοῖς λειτουργοῖς τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, καθότι οὕτω μόνον δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κεφαλαίου ὅπερ ἐκληροδότησεν ἡμῖν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης (').

(') Τῷ ὄντι καθ' ὃν τρόπον εὐλαβῶς συλλέγομεν τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τέχνης, οὕτω πρέπει διερευνῶντες νὰ ἀπομνημονεύωμεν καὶ τὰ φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Πλάτων ἐν Βιβλ. Β'. Κεφ. ια'. τῆς Πολιτείας αὐτοῦ λέγει·

«Γίγνεται τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, πόλις, ὡς ἐγ' ὦμαι, ἐ-
 »πειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης,
 »ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής, ἥ τιν' οἶει ἀρχὴν ἄλ-
 »λῃν πόλιν οἰκίζειν; Οὐδεμίαν, ἦ δ' ἔς. Οὕτω
 »δὴ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον ἐπ' ἄλλου, τὸν δ'
 »ἐπ' ἄλλου χρεῖα, πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν
 »οἴκησιν ἀγείραντες κοινῶν οὐς τε καὶ
 »βοηθοὺς ταύτῃ τῇ ξυνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα· ἦ
 »γάρ; Πάνυ μὲν οὖν. Μεταδίδωσι δὴ ἄλλος ἄλλῳ εἴ τι
 »μεταδίδωσιν, ἢ μεταλαμβάνει, οἴόμενος αὐτῷ ἄμεινον
 »εἶναι. Πάνυ γε. Ἴθι δὴ, ἦν δ' ἐγώ, τῷ λόγῳ ἐξ ἀρχῆς
 »ποιῶμεν πόλιν, ποιήσῃ δ' αὐτήν, ὡς εἴοικεν ἢ
 »ἢ μετέρα χρεῖα. Πῶς δ' οὐ; Ἀλλὰ μὲν πρώτη
 »γε καὶ μεγίστη τῶν χρειῶν ἡ τῆς τροφῆς παρα-
 »σκευὴ τοῦ εἶναί τε καὶ ζῆν ἕνεκα. Παντάπασί γε. Δευ-
 »τέρα δὴ οἰκήσεως, τρίτη δ' ἐσθλότης καὶ τῶν
 »τοιούτων. Ἔστι ταῦτα. Φέρε δὴ, ἦν δ' ἐγώ, πῶς ἡ πό-
 »λις ἀρκέσει ἐπὶ τοσαύτην παρασκευήν; ἄλλο τι γεωρ-
 »γὸς μὲν εἷς, ὁ δὲ οἰκοδόμος, ἄλλος δέ τις ὑφάντης; ἦ
 »καὶ σκυτοτόμον αὐτόσε προσθήσομεν ἢ τιν' ἄλλον τῶν
 »περὶ τὸ σῶμα θεραπευτήν; Πάνυ γε. Εἴη δ' ἂν ἢ γε ἀ-
 »ναγκαιοτάτῃ πόλις ἐκ τεττάρων ἢ πέντε ἀνδρῶν. Φαί-
 »νεται. Τί δὴ οὖν; ἕνα ἕκαστον τούτων δεῖ τὸ
 »αὐτοῦ ἔργον ἅπασιν κοινὸν κατατιθέναι·
 »οἶον, τὸν γεωργὸν ἕνα ὄντα παρασκευά-
 »ζειν σιτία τέτταρσι καὶ τετραπλάσιον χρόνον τε καὶ
 »πόνον ἀναλίσκειν ἐπὶ σίτου παρασκευῇ καὶ ἄλλοις κοι-
 »νωνεῖν; ἢ ἀμελήσαντα ἑαυτῷ μόνῳ τέταρ-
 »τον μέρος ποιεῖν τούτου τοῦ σιτίου ἐν

» τετάρτῳ μέρει τοῦ χρόνου, τὰ δὲ τρία, τὸ μὲν
 » ἐπὶ τῇ τῆς οἰκίας παρασκευῇ διατρίβειν, τὸ δὲ ἱματίου,
 » τὸ δὲ ὑποδημάτων, καὶ μὴ ἄλλοις κοινωνοῦντα πράγ-
 » ματα ἔχειν, ἀλλ' αὐτὸν δι' αὐτὸν τὰ αὐτοῦ πράττειν;
 » Καὶ ὁ Ἀδεύμαντος ἔφη, ἀλλ' ἴσως ὦ Σώκρατες, οὕτω
 » ῥᾶον ἢ ἐκείνως. Οὐδέν, ἦν δ' ἐγώ, μὰ Δι' ἄτοπον· ἐν-
 » νοῶ γὰρ καὶ αὐτὸς εἰπόντος σοῦ, ὅτι πρῶτον μὲν
 » ἡμῶν φύεται ἕκαστος οὐ πάνυ ὁμοιος ἐ-
 » κάστω, ἀλλὰ διαφέρων τὴν φύσιν ἄλλος ἐπ' ἄλ-
 » λου ἔργου πράξει, ἢ οὐ δοκεῖ σοι; Ἐμοιγε. Τί δέ; πρό-
 » τερον κάλλιον πράττοι ἂν τις εἷς ὢν πολλάς τέχνας
 » ἐργαζόμενος ἢ ὅταν μίαν εἷς; Ὅταν, ἦ δ' ὅς, εἷς μίαν.
 » Ἀλλὰ μήν, οἶμαι, καὶ τόδε δῆλον, ὡς ἐάν τις τι-
 » νος παρῇ ἔργου καιρὸν διόλλυται. Δῆλον
 » γάρ. Οὐ γάρ, οἶμαι, ἐθέλει, τὸ πραττόμενον
 » τὴν τοῦ πράττοντος σχολὴν περιμέ-
 » νειν, ἀλλ' ἀνάγκη τὸν πράττοντα τῷ
 » πραττομένῳ ἐπακολουθεῖν μὴ ἐνπαρέρ-
 » γου μέρει. Ἀνάγκη. Ἐκ δὴ τούτων πλείω
 » τε ἕκαστα γίγνεται καὶ κάλλιον καὶ
 » ῥᾶον, ὅταν εἷς ἐν κατὰ φύσιν καὶ ἐν καιρῷ, σχολὴν
 » τῶν ἄλλων ἄγων, πράττῃ. Παντάπασιν μὲν οὖν πλειό-
 » νων δὴ, ὦ Ἀδεύμαντε, δεῖ πολιτῶν ἢ τεττάρων ἐπὶ τὰς
 » παρασκευὰς ὢν ἐλέγομεν· ὁ γὰρ γεωργός, ὡς εἰκεν,
 » οὐκ αὐτὸς ποιήσεται ἑαυτῷ τὸ ἄροτρον, εἰ μέλλει κα-
 » λὸν εἶναι, οὐδὲ σμινύην, οὐδὲ τ' ἄλλα ὄργανα ὅσα περὶ
 » γεωργίαν· οὐδ' αὖ ὁ οἰκοδόμος· πολλῶν δὲ καὶ τούτῳ
 » δεῖ. Ὡσαύτως δὲ ὁ ὑφάντης τε καὶ ὁ σκυτοτόμος, ἢ
 » οὐ; Ἀληθῆ. Τέκτονες δὲ καὶ χαλκεῖς καὶ τοιοῦτοί τι-
 » νες πολλοὶ δημιουργοί, κοινωνοὶ ἡμῖν τοῦ πολιχνίου γι-
 » γνόμενοι, συχρὸν αὐτὸ ποιοῦσι. Πάνυ μὲν οὖν. Ἀλλ' οὐκ

ἂν πω πάνυ γε μέγα τι εἴη, εἰ αὐτοῖς βουκόλους τε καὶ ποι-
 » μένας τούς τε ἄλλους νομέας προσθεῖμεν, ἵνα οἵ τε γεωρ-
 » γοὶ ἐπὶ τὸ ἀροῦν ἔχουσιν βοῦς, οἳ τε οἰκοδόμοι πρὸς τὰς
 ἀγωγὰς μετὰ τῶν γεωργῶν χρῆσθαι ὑποζυγίοις, ὑφάνται
 » δὲ καὶ σκυτοτόμοι δέρμασί τε καὶ ἐρίοις. Οὐδέ γε, ἦ
 » δ' ὅς, σμικρὰ πόλιν ἂν εἴη ἔχουσα πάντα ταῦτα. Ἀλλὰ
 » μὴν, ἣν δ' ἐγώ, κατοικίσει γε αὐτὴν τὴν πόλιν εἰς τοι-
 » οὔτον τόπον, οὗ ἐπεισαγωγίμων μὴ δεήσεται, σχεδόν τι
 » ἀδύνατον. Ἀδύνατον γάρ. Προσδεήσεται ἄρα ἔτι καὶ ἄλ-
 λων οἳ ἐξ ἄλλης πόλεως αὐτῇ κομίσουσιν ὧν δεῖται.
 » Δεήσει. Καὶ μὴν κενὸς ἂν ἴη ὁ διάκονος, μηδὲν ἄγων
 » ὧν ἐκεῖνοι δέονται, παρ' ὧν ἂν κομίζονται ὧν ἂν αὐτοῖς
 » χρεία, κενὸς ἄπεισιν, ἦ γάρ; Δοκεῖ μοι. Δεῖ δὴ τὰ οἷ-
 » κοι μὴ μόνον ἑαυτοῖς ποιεῖν ἱκανά, ἀλλὰ καὶ οἷα καὶ
 » ὅσα ἐκεῖνοις ὧν ἂν δέωνται. Δεῖ γάρ. Πλειόνων δὴ γεωρ-
 » γῶν τε καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει.
 » Πλειόνων γάρ. Καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων διακόνων που,
 » τῶν τε εἰσαζόντων καὶ ἐξαζόντων ἕκαστα· οὗτοι δὲ εἰσιν
 » ἔμποροι. Ἦ γάρ; Ναί. Καὶ ἐμπόρων δὴ δεησόμεθα.
 » Πάνυ γε. Καὶ ἐὰν μὲν γε κατὰ θάλατταν ἡ ἐμπορία
 » γίγνηται, συχῶν καὶ ἄλλων προσδεήσεται τῶν ἐπιστη-
 » μόνων τῆς περὶ τὴν θάλατταν ἐργασίας. Συχνῶν μὲν-
 » τοι. Τί δὲ δὴ; ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πῶς ἀλλήλοις μετα-
 » δώσωσιν ὧν ἂν ἕκαστοι ἐργάζονται; ὧν δὴ ἕνεκα καὶ
 » κεινωνίαν ποιησάμενοι πόλιν ὠκίσσαμεν. Δῆλον δὴ ἦ
 » δ' ὅς, ὅτι πωλοῦντες καὶ ὠνούμενοι. Ἀγορὰ δὴ ἡμῖν
 » καὶ νόμισμα ξύμβολον τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γενήσεται
 » ἐκ τούτου. Πάνυ οὖν. Ἄν οὖν κομίσας ὁ γεωργὸς
 » εἰς τὴν ἀγοράν τι ὧν ποιεῖ ἢ τις ἄλλος τῶν δημιουρ-
 » γῶν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἦκη τοῖς δεομένοις τὰ
 » παρ' αὐτοῦ ἀλλάξασθαι, ἀργήσει τῆς αὐτοῦ δημιουρ-

»γίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ ; Οὐδαμῶς, ἢ δ' ὅς, ἀλλ' εἰ-
 »σιν οἱ τοῦτο ὀρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάτ-
 »τουσι ταύτην, ἐν μὲν ταῖς ὀρθῶς οἰκουμέναις πόλεσι
 »σχεδόν τι οἱ ἀσθενέστατοι τὰ σώματα καὶ ἀχρεῖοί τι
 »ἄλλο ἔργον πράττειν. Αὐτοῦ γὰρ δεῖ μένοντας αὐτοὺς
 »περὶ τὴν ἀγορὰν τὰ μὲν ἀντ' ἀργυρίου ἀλλάξασθαι
 »τοῖς τι δεομένοις ἀποδόσθαι, τοῖς δὲ ἀντὶ αὐτοῦ ἀργυρίου
 »διαλάττειν ὅσοι τι θέανται πρίασθαι. Αὕτη ἄρα, ἣν δ'
 »ἐγὼ, ἢ χρεῖα καπήλων ἡμῖν γένεσιν ἐμποιεῖ τῇ πόλει,
 »ἢ οὐ καπήλους καλοῦμεν τοὺς πρὸς ὠνήν τε καὶ πρᾶ-
 »σιν διακονοῦντας ἰδρυμένους ἐν ἀγορᾷ, τοὺς δὲ πλανή-
 »τας ἐπὶ τὰς πόλεις ἐμπόρους ; Πάνυ μὲν οὖν. Ἔτι δὴ
 »τινες, ὡς ἐγ' ᾧμαι εἰσὶ καὶ ἄλλοι διάκονοι, οἱ τὰ μὲν
 »τῆς διανοίας μὴ πάνυ ἀξιοκοινώνητοι ὦσι, τὴν δὲ τοῦ
 »σώματος ἰσχὺν ἱκανὴν ἐπὶ τοὺς πόνους ἔχουσιν· οἱ δὴ
 »πωλοῦντες τὴν τῆς ἰσχύος χρεῖαν, τὴν τιμὴν ταύτην
 »μισθὸν καλοῦντες, κέκληνται ὡς ἐγῶμαι μισθωτοί· ἢ
 »γάρ ; Πάνυ μὲν οὖν. Πλήρωμα δὴ πόλεώς εἰσιν, ὡς
 »ἔοικε, καὶ μισθωτοί. Δοκεῖ μοι. Ἄρ' οὖν, ὦ Ἀδείμαντε,
 »ἤδη ἡμῖν ἠϋξῆται ἡ πόλις, ὥσ' εἶναι τελέα ;
 »ἴσως. Ἡ μὲν οὖν ἀληθινὴ πόλις δοκεῖ μοι εἶναι, ἣν
 »διελθλύθαμεν, ὥσπερ ὕγιής τις· εἰ δ' αὖ βούλεσθε καὶ
 »φλεγμαίνουσιν πόλιν θεωρήσωμεν, οὐδὲν ἀποκώλυει.
 »Ταῦτα γὰρ δὴ τίσιν, ὡς δοκεῖ, οὐκ ἐξαρκέσει, οὐδ' αὖ-
 »τη ἢ δίαίτα ἀλλὰ κλῖναί τε προσέσσονται καὶ τράπεζαι
 »καὶ τ' ἄλλα σκεύη, καὶ ὄψα δὴ καὶ μύρα καὶ θυμιά-
 »ματα καὶ ἑταῖραι καὶ πέμματα, καὶ ἕκαστα τούτων
 »παντοδαπά, καὶ δὴ καὶ ἂ τὸ πρῶτον ἐλέγομεν οὐκέτι τ'
 »ἀναγκαῖα θετέον, οἰκίας τε καὶ ἱμάτια καὶ ὑποδήματα,
 »ἀλλὰ τὴν τε ζωγραφίαν κινητέον καὶ τὴν ποικιλίαν,
 »καὶ χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κτη-

»τέον. Ἦ γάρ; Ναί, ἔφη. Οὐκοῦν μείζονά τε αὖ τὴν
 »πόλιν δεῖν ποιεῖν; ἐκείνη γὰρ ἡ ὑγεινὴ οὐκέτι ἱκανή,
 »ἀλλ' ἤδη ὄγκου ἐμπληστέα καὶ πλήθους, ἃ οὐκέτι τοῦ
 »ἀναγκαίου ἕνεκα ἐστὶν ἐν ταῖς πόλεσιν· οἶον, οἳ τε θη-
 »ρευταὶ πάντες, οἳ τε μιμηταί, πολλοὶ μὲν οἱ περὶ τὰ
 »σχήματά τε καὶ χρώματα, πολλοὶ δὲ οἱ περὶ μουσι-
 »κὴν, ποιηταί τε καὶ τούτων ὑπηρέται, ῥαψῳδοί, ὑπο-
 »κριταί, χορευταί, ἐργολάβοι σκευῶν τε παντοδαπῶν δη-
 »μιουργοί, τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν περὶ τὸν γυναικεῖον
 »κόσμον· καὶ δὴ καὶ διακόνων πλειόνων δεησόμεθα· ἢ
 »οὐ δοκεῖ δεήσειν παιδαγωγῶν, τιτθῶν, τροφῶν, κομμω-
 »τριῶν, κουρέων, καὶ αὖ ὀψοποιῶν τε καὶ μαγειρῶν;
 »ἔτι δὲ καὶ συβωτῶν προσδεησόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν
 »ἐν τῇ προτέρᾳ πόλει οὐκ ἐνῆν, ἔδει γὰρ οὐδέν· ἐν δὲ
 »ταύτῃ καὶ τούτου προσδεήσει· δεήσει δὲ καὶ τῶν ἄλ-
 »λων βοσκημάτων παμπόλλων, εἴ τις αὐτὰ ἔδεται. Ἦ
 »γάρ; Πῶς γὰρ οὐ; Οὐκοῦν καὶ ἱατρῶν ἐν χρεαίαις ἐ-
 »σόμεθα πολὺ μᾶλλον οὕτω διαιτῶμενοι ἢ ὡς τὸ πρό-
 »τερον; Πολύ γε...»

Μετὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην ἔκθεσιν περὶ κα-
 ταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ τις με-
 τὰ τῶν Πέκτιου καὶ Σαίη, ὅτι τὸ σπέρμα τῆς θεωρίας
 ταύτης, κατεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Βεκαρίου. Ἦ κοι-
 νὴ αὕτη πλάνη τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων εἶναι τόσῳ
 παραδοξότερα, ὅσῳ τὴν περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων
 ἀνάλυσιν τοῦ Πλάτωνος, πρέπει δικαίως νὰ θεωρήσω-
 μεν ὡς ἀριστοῦργημα λογικῆς καὶ φιλολογικῆς κομψό-
 τητος.

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πλάτωνος, διαυγάζεται ἡ δη-
 μιουργικὴ αὐτοῦ περίνοια· ἡ πόλις οἰκίζεται, πληθύνεται,
 αὐξάνεται ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου καὶ προάγεται ὡς τὰ

φυτὰ τῶν βορείων χωρῶν, ἔνθα ἡ βραχύτης τοῦ θερινοῦ καύσωνος ἐπιταχύνουσα τὴν βλάστησιν αὐτῶν, καθίστησιν αὐτὴν σχεδὸν ὁρατὴν.

Ἰδῶμεν ἐπὶ τέλους τί ἐδόξαζε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ ὁ Ξενοφῶν. (')

«Ὡσπερ γὰρ καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, διαφερόντως ἐν ταῖς
»μεγάλαις πόλεσιν ἐξεργασμέναι εἰσὶ, κατὰ τὸν αὐτὸν
»τρόπον καὶ τὰ παρὰ Βασιλεῖ σῖτα, πολὺ διαφερόντως
»ἐκπεπόνηται. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς μικραῖς πόλεσιν, οἱ αὐτοὶ
»ποιοῦσι κλίνην, θύραν, ἄροτρον, τράπεζαν, πολλάκις δὲ
»ὁ αὐτὸς οὗτος καὶ οἰκοδομεῖ, καὶ ἀγαπᾷ, ἦν καὶ οὕτως
»ἱκανοὺς αὐτὸν τρέφειν ἐργοδότας λαμβάνει. Ἀ δ' οὐνα-
»τον οὖν πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον
»πάντα καλῶς ποιεῖν. Ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις πό-
»λεσιν, διὰ τὸ πολλοὺς ἐκάστου δεῖν, ἀρκεῖ καὶ μία ἐ-
»κάστω τέχνη εἰς τὸ τρέφεσθαι· πολλάκις δὲ οὐδ' ὅλη
»μία, ἀλλ' ὑποδήματα ποιεῖ ὁ μὲν ἀνδρεῖα, ὁ δὲ γυναι-
»κεῖα· ἔστι δ' ἔνθα καὶ ὑποδήματα ὁ μὲν νευροραφῶν μό-
»νον τρέφεται, ὁ δὲ σχίζων, ὁ δὲ χιτῶνας μόνον συντέ-
»μνων, ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ποιῶν ἀλλὰ συντιθεὶς ταῦτα.
»Ἀνάγκη οὖν τὸν ἐν βραχυτάτῳ διατρίβοντα ἔργῳ, τοῦ-
»τον καὶ ἄριστα τοῦτο ποιεῖν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πέ-
»πονθε καὶ τὰ ἀμφὶ τὴν δίαιταν· ὥ μὲν γὰρ ὁ αὐτὸς
»κλίνην στρώννυσι, τράπεζαν κοσμεῖ, μάττει, ὄψα ἄλ-
»λοτε ἄλλοιᾶ ποιεῖ, ἀνάγκη, οἷμαι, τούτῳ ὥς ἂν ἐκά-
»στω προχωρῇ, οὕτως ἔχειν. Ὅπου δὲ ἱκανὸν ἔργον ἐνὶ
»ἔψειν κρέα, ἄλλῳ ὀπτᾶν, ἄλλῳ δὲ ἰχθὺν ἔψειν, ἄλλῳ
»ὀπτᾶν, ἄλλῳ ἄρτους ποιεῖν καὶ μὴδὲ τούτους παντο-
»δαπούς, ἀλλ' ἄρκεῖ ἂν ἐν εἶδος εὐδοκιμοῦν παράσχη, ἀ-

(') Βιβλ. ἡ. Κύρου παιδείας.

νάγκη, οἶμαι, ταῦτα οὕτω ποιούμενα πολὺ διαφερόντως
»ἐξαιργάσθαι ἕκαστον».

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι
δὲν παρεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ
καταμερισμοῦ τῶν ἔργων. Ἄν δὲ ἐν τοῖς συγγράμμασιν
αὐτῶν μικρὸς γίνεται λόγος περὶ τῆς μερικωτέρας τῶν
ἔργων ὑποδιαίρεσεως, ἥ περὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἀ-
παρτιζόντων ἔργων ἐκάστην ἰδίως τέχνην, τὴν ἔλλειψιν
ταύτην δέον νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν
κατάστασιν, εἰς τὴν μικρὰν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπι-
στημῶν, εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς βιομηχανίας, τὴν ἔλλει-
ψιν ἐντελεστέρων μηχανῶν, τὴν χρῆσιν καὶ κατάχρησιν
τῶν δουλικῶν δυνάμεων, ἐφ' ὧν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεί-
νην, ἐπέπιπτε τὸ βάρος τῶν βιομηχανικῶν ἔργων καὶ εἰς
τὰ ἀτελῆ τῆς συγκοινωνίας μέσα.

Ζητεῖται, ἂν ἅπασαι αἱ τέχναι ὧσιν ἐξ ἴσου δεκτι-
καὶ καταμερισμοῦ καὶ συγχρόνου ἐκτελέσεως τῶν εἰς
αὐτὰς ἀναγομένων ἔργων, καὶ τίνα ἐν γένει τὰ ὅρια τῆς
ἀρχῆς ταύτης ;

Παρατηρῶ ἐν πρώτοις, ὅτι τὰ ἔργα τῆς γεωργίας δὲν
ἐπιδέχονται τὸν καταμερισμόν, τοῦ ὁποίου αἱ λοιπαὶ τέ-
χναι εἰσὶ δεκτικαί. Ἐν τῇ γεωπονίᾳ, ἡ συνδρομὴ τῶν
φυσικῶν δυνάμεων εἶναι σπουδαιοτάτη. Τὰ δὲ ποικίλα
τῆς γεωπονίας ἔργα περιοδικῶς ἐκτελεῦνται κατὰ τὰς δια-
φόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν ἐν ᾧ ὁ
μὲν ὀργάνει, ἕτερος νὰ σπείρῃ καὶ τρίτος νὰ θερίζῃ κ.τ.λ.
καθότι ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ ὀριμότης τῶν καρπῶν εἶναι ἔργον
τῆς φύσεως, οὐχὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως ὁσάκις πρόκειται οὐχὶ περὶ ἐφαρμογῆς νόμων
φυσιολογικῶν, ἀλλὰ περὶ μηχανικῶν ἔργων, ὁ καταμε-
ρισμὸς εἶναι εὐεκτέλεστος· λ. χ. εἶναι εὐκολώτατον, ἐνῷ

εἰς θερίζει, ἢ συλλέγει τὰ χειρόβολα, ἕτερος νὰ φορτώνῃ τοὺς καρπούς εἰς τὴν ἄμαξαν ἢ τὸ φορτηγόν, καὶ τρίτος νὰ τοὺς μετακομίζῃ. Ἀλλ' εἰς τὰ κυρίως γεωργικὰ ἔργα, καθὼς περιοδικά, οὐδόλως ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Τίνα δὲ τὰ ἔρια αὐτοῦ;

Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι καὶ ἀποτελεσμα καὶ αἰτία τῆς πληθύος τῶν συναλλαγῶν. Ἐπομένως αὐτὸς ἐπεκτείνεται ἢ περιορίζεται κατὰ λόγον τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀγορᾶς, ἥτοι τῆς δυνάμεως τῶν ἀγοραστῶν. Καὶ κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, «διὰ τοὺς πολλοὺς ἐκάστου δεῖσθαι, ἀρκεῖ καὶ μία ἐκάστῳ τέχνῃ εἰς τὸ τρέφεσθαι». Τῷ ὄντι, ὅπου ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων εἶναι μέγας, ἢ δ' εὐπορία καὶ αἱ ἀνάγκαι ἀνεπτύχθησαν, ἡ ἀγορὰ εἶναι εὐρύχωρος· ἐπομένως καὶ μίαν μόνην τέχνην μετερχόμενός τις διατρέφεται καὶ συντηρεῖται· τοῦναντίον δέ, ἐν χώραις ἀκατοικήτοις, ἐν χώραις εὐαριθμούς μὲν ἐχούσαις χρείας, μικρὸν δὲ πλοῦτον, ἡ ἀγορὰ εἶναι περιωρισμένη, καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων λίαν ἀτελής.

Εἶπον ὅτι διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, 10 ἐργάται δύνανται νὰ κατασκευάσωσι καθ' ἐκάστην 48,000 καρφοβελόνας· 30 δὲ ἐργάται 15,500 παιγνιόχαρτα· ἀλλ' ἡ ὑπέρμετρος αὕτη παραγωγὴ ὑποτίθῃσι καὶ ἀνάλογον κατανάλωσιν. Ἐπὶ ὑποθέσει λοιπὸν, ὅτι ἀντὶ 48,000 καρφοβελόνων καταναλίσκονται 20 μόνον χιλιάδες, ἀντὶ δὲ 15,500 παιγνιοχάρτων καταναλίσκονται πέντε μόνον χιλιάδες καθ' ἡμέραν, φανερὸν ὅτι πολλοὶ ἐργάται θέλουσι σχολάζει, καὶ τὰ ἔργα κατὰ μικρὸν συγκεντρούμενα θέλουσι περιστείλει τὸν καταμερισμὸν εἰς στενότερα ὅρια.

Ὡστε ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ

ἀναπτυχθῇ εἰμὴ ἐντὸς πόλεων πολυπληθῶν καὶ πλουσίων, ὡς παρατηρήθη ὑπὸ τε τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφώντος.

Ἐν Ἑλλάδι, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι σχετικῶς πρὸς ἄλλας χώρας περιορισμένος, καθότι καὶ ἡ ἀγορὰ εἶναι περιορισμένη, καὶ αἱ κοινωνικαὶ χρεῖαι δὲν ἔλαβον εἰσέτι τὴν δυνατὴν ἀνάπτυξιν· ὡς ἐκ τούτου δέ, ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι γεωργοὶ κατασκευάζοντες πολλὰ τῶν χρειῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ· ὑπάρχουσιν, ἢ ὑπῆρχον πρό τινων ἐτῶν τυπογράφοι βιβλιοπῶλαι, κουρεῖς ἐκτελοῦντες συνάμα καὶ χειρουργικὰς ἐγχειρίσεις, ὑπάρχουσι μηχανικοὶ τὰ πάντα ἐπιχειροῦντες ὅσον οἰκοδομάς, γεφύρας, σιδηροδρόμους, κ.τ.λ. ὑπάρχουσιν ἔμποροι καὶ συνάμα τραπέζῃται καὶ παντοιοπῶλαι πραγματευταί, οἵτινες περιπολοῦντες προκηρύττουσι γεγонуῖα τῇ φωνῇ, τὸ σχοινοτενὲς πρόγραμμα τῶν ἐμπορευμάτων, ἅτινα φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ἡ δὲ συγκέντρωσις αὕτη τῶν ἔργων, προκύπτει προδήλως, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀγορὰ εἶνε περιορισμένη, καὶ δὲν συμφέρει εἰς τοὺς ἐπιτηδευματίας τούτους νὰ μετέρχωνται ἐν μόνον ἔργον, συνήθως ὀλίγον ἐπικερδές. Ἀλλ' εἰς πόλεις ὅπου οἱ ἀγορασταὶ εἰσὶ πολυπληθεῖς, ὑπάρχουσιν ἰδιαίτεροι ἀποθῆκαι δι' ἕκαστον εἶδος προϊόντων· οἷον, διὰ τὸν Καμπανίτην οἶνον, ἢ δι' ἔλαιον τῆς Λούκας, τέτ μαῦρον ἢ πράσινον κ.τ.λ. ὡς ὑπάρχουσι καὶ εἰδικαὶ ἀγοραὶ λαχανικῶν, ὀπωρῶν, ἀνθῶν κ.τ.λ. Ἐν τῇ πόλει τῶν Παρισίων παρατηρεῖ ὁ Bathie (¹) ἡ ἱατρικὴ εἶναι κεχωρισμένη τῆς χειρουργικῆς, ἕκαστέρα δὲ αὐτῶν ὑποδιαιρεῖται εἰς εἰδικὰ ἔργα· λ.χ. ἄλλοι μὲν θεραπεύουσιν ἰδίως τὰ στηθικὰ νοσήματα, ἄλλοι δὲ

(¹) Μαθήματι 6.

τάς ὀφθαλμικάς παθήσεις, ἄλλοι τὰς γυναικείας κ.τ.λ. ἐν τῇ ἐξοχῇ δέ, οἱ ἱατροὶ ἐκτελοῦσι καὶ χειρουργικάς ἐγχειρίσεις ὡς παρ' ἡμῖν.

Ὡσαύτως δέ, ἐν τῷ δικαστικῷ κλάδῳ, ἄλλοι μὲν συνηγοροῦσιν ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, ἄλλοι δὲ ἐνώπιον τῶν κακουργιοδικῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσιν ὑποδιαίρέσεις, οἷον δικηγόρων συνηγορούντων μόνον εἰς δίκας ἀναγομένας εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκποίησην λόγῳ δημοσίας ὠφελείας, ἢ εἰς παρανόμους ἀπομιμήσεις, ἢ χωρισμοὺς ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης, ἢ εἰς δίκας ἀναγομένας εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον κ.τ.λ. Τοῦναντίον δὲ ἐνώπιον τῶν μικρῶν δικαστηρίων, οἱ δικηγόροι συνηγοροῦσι περὶ πάσης διαφορᾶς· οἱ δὲ εἰδικοί ἄνδρες προσκαλοῦνται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς Παρισίους καὶ ἀφικνοῦνται ἐκεῖσε ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, διὰ τῶν σιδηροδρόμων. Σημειωτέον δὲ ὅτι, λέγοντες ὅτι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἀναπτύσσεται ἐπεκτεινομένης τῆς ἀγορᾶς, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἐσωτερικὴν μόνον ἀγοράν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερικὴν. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ ἀγορὰ τῆς Σινικῆς, ἀφ' ἧς ἀπεκλείοντο πρότερον τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐμπορεύματα, ἔδωκεν οὐ μικρὸν ὠθισμὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἐν Εὐρώπῃ, ὡς καὶ ἡ διατάραξις τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης δύναται νὰ καταστείλῃ καὶ περιορίσῃ αὐτήν. Καὶ διότι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ὑποτίθῃσιν εὐρύχωρον ἀγοράν, ὅτῳ τὰ ἐμπορεύματα εἰσὶ πολυτελέστερα, τόσῳ ἡ ἀγορὰ αὐτῶν εἶναι περιωρισμένη, ὁ δὲ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, δυσκόλως ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμόζεται.

Προσέτι δέ, ὅσω τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα δυσκόλως καὶ πολυεξόδως μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τόσῳ ὀλιγωτέρους ἔχουσι καταναλωτὰς ἕνεκα τῶν ἐξό-

δων τῆς μεταφορᾶς καὶ τὰ ἔργα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν δυσκολώτερον καταμερίζονται. Διὰ τῆς ἐπεκτάσεως λοιπὸν καὶ τελειοποιήσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἥτοι τῶν σιδηροδρόμων, τῶν ἀτμοπλοίων, τῶν διωρύγων, τῶν πλευσίμων ποταμῶν κ.τ.λ. ἀναγκαίως ἐνισχύεται καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων· καὶ ἐπειδὴ ὁ μᾶλλον ὀλιγοδάπανος τρόπος τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων εἶναι ὁ διὰ θαλάσσης, καθόσον ἡ ὁδὸς ἐφ' ἧς ναυτιλλόμεθα καὶ ἡ δύναμις ἡ εἰς τὰ πρόσω κινουῖσα τὰ πλοῖα ἐδωρήθησαν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως, διὰ τοῦτο καὶ τὰ παραθαλάσσια κράτη ἠϋξήσαν τάχιον καὶ εὐκολώτερον τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ὡς ἡ Καρχηδὼν, ἡ Φοινίκη, ἡ Συρία, ἡ Ἰταλία, ἡ Σικελία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Βενετία, ἡ Γενούη καὶ αἱ Ἀνσεατικαὶ πόλεις, ἐν αἷς καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανία ταχέως καὶ ἀπροσκόπτως προήχθησαν.

Τελευταῖον, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ὡς προαπεδείχθη, προϋποτίθησι πολυχειρίαν, ἡ δὲ πολυχειρία δεῖται μεγάλων κεφαλαίων, καθότι αὐξανμένης διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τῆς παραγωγῆς, δεόν νὰ πολλαπλασιασθῶσι καὶ τὰ παραγωγικὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναὶ καὶ ἡ προμήθεια τῆς πρώτης ὕλης καὶ τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν κεφάλαιον πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν.

Ὁ καταμερισμὸς λοιπὸν τῶν ἔργων ἐπεκτείνεται, πολλαπλασιαζομένων τῶν κεφαλαίων καὶ ἐπεκτεινομένης τῆς ἀγορᾶς, περιορίζεται δέ, ἐλαττωμένων τῶν κεφαλαίων καὶ περιοριζομένης τῆς ἀγορᾶς.

Τινὲς κατέκριναν τὴν ἀρχὴν τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ὡς ἐλαττοῦσαν τὴν διάνοιαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων καὶ περιορίζουσιν τὴν ἰκανότητα αὐτῶν, ἐν βραχυτάτῳ ἔργῳ, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν.

Ὁμολογῶ ὅτι ἕκαστος ἡμῶν φαίνεται ἐλαττούμενος ὁ

σάκεις ἐν βραχυτάτῳ ἀσχολῆται ἔργῳ· ἀλλ' ἡ ὅλη κοινωνία ὠφελεῖται, ἔνεκα τῆς διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων χρησιμοποίησεως τῆς ἐργασίας ἐκάστου.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἀπλοποιήσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἔργων, ἡ μὲν παραγωγικὴ δραστηριότης ἀναπτύσσεται, οἱ δὲ κοινωνικοὶ δεσμοὶ συσφίγγονται, αἱ δὲ συναλλαγαὶ καὶ αἱ ἀπολαύσεις πολλαπλασιάζονται καίτοι ἀσχολουμένου ἐκάστου ἡμῶν ἐν ἔργῳ βραχυτάτῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ τῶν κεφαλαίων κατ' ἰδίαν θεωρουμένων.

Ἴδομεν πῶς ἡ ἐργασία, καθίσταται δραστηριωτέρα διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐλλογου αὐτῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, καὶ τῆς βιομηχανικῆς τοῦ ἐργάτου ἱκανότητος, ἐνισχυομένης διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Ἄλλ' ὅπως ἡ ἐργασία, ἥτοι ἡ παραγωγικὴ ἡμῶν ἐνέργεια ἐκδηλωθῇ καὶ καταβληθῇ σκοπίμως καὶ ἀποτελεσματικῶς, δεόν νὰ βοηθηθῇ ὑπὸ τῶν κεφαλαίων. Βεβαίως τὰ κεφάλαια εἰσὶ προῖόν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἄλλ' ἡ ἐργασία δεῖται κεφαλαίων ἵνα καταστῇ παραγωγικὴ· ἄνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν, ἄνευ τῆς συνδρομῆς ὀργάνων ἢ μηχανῶν, ὧν ἔχομεν χρεῖαν ἀπαραίτητον πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀδυναμίας, ἄνευ ὑλικοῦ καὶ τινος προμηθείας τροφίμων, ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ βιομηχανία.

Ὁ Βονεφίλδ παρατηρεῖ, ὅτι ὅσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, τόσῳ καὶ αἱ δυνάμεις ἡμῶν ἀπελευθεροῦνται ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν σωματικῶν πόνων· καθόσον δὲ

ἡ κοινωνία νοητικῶς καὶ ἠθικῶς τελειοῦται, κατὰ τοσοῦτον πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ κεφάλαια.

Εὐάριθμοί τινες οἰκονομολόγοι θεωροῦντες ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶ καρπὸς τῆς ἐργασίας, ἐπεχείρησαν εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἐνότητα θυσιάζοντες τὴν πραγματικὴν ποικιλίαν, νὰ ταυτίσωσι τὰ κεφάλαια μὲ τὴν ἐργασίαν· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ παραγόμενον διαφέρει ἀπὸ τῆς παραγαγούσης αὐτὸ δυνάμεως· τὸ μὲν κεφάλαιον εἶναι καρπὸς ἐργασίας παρελθούσης, ἡ δὲ ἐργασία εἶναι ἡ καταβολὴ τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς πραγμάτων χρησίμων. Καὶ αὕτη μὲν ἐκλείπει μετὰ τοῦ προσώπου ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται, τὸ δὲ κεφάλαιον, καθὸ κληροδότημα τοῦ παρελθόντος, ἐπιζῇ καὶ κέκτῃται ἰδιαιτέραν, οὕτως εἰπεῖν, προσωπικότητα ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ, ἐπιδρὼν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν γινομένων, καθ' ὃν χρόνον ἡ παραγαγούσα αὐτὸ ἐργασία ἐξέλιπεν. Ὡστε τὰ κεφάλαια δὲν ὑφίστανται, ἀλλὰ σχηματίζονται. Πῶς δὲ παράγονται καὶ πολλαπλασιάζονται; Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐδύνατο μὲ μόνον τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ὄργανα καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν κεφαλαίων, νὰ συλλέγῃ τοὺς αὐτοφυεῖς καρποὺς τῆς γῆς καὶ νὰ τρέφηται· ἀπορροφῶν δὲ τὸ ῥέον τῶν ποταμῶν ὕδωρ νὰ θεραπεύῃ τὴν δίψαν του· ἀλλ' εἰς ταῦτα μόνον περιοριζόμενος οὐδεμίαν ἤθελεν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων· ἀφ' ἧς ὅμως ἀπεπειράθη νὰ ὑποτάξῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ διακωλύοντα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια, ἀφ' ἧς ἤρχισε νὰ ἔχῃ τὴν συνείδησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ κύριος τῶν ὀρεσιτρόφων θηρίων καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ

τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, συνησθάνθη τὴν χρεῖαν τεχνητῶν ὀργάνων, οἷον τόξου καὶ βέλους, σφενδόνης καὶ ἀκοντίων, σκάρους καὶ δικτύων· ἅπαντα δὲ ταῦτα τὰ ὄργανα τοῦ θηρευτοῦ καὶ ἄλλιεως εἰσὶ κεφάλαια, ἥτοι καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, χρησιμεύων πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν ἔργων.

Εἴτα δέ, ὅτε ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, (οὗ τὸ κύριον κεφάλαιον εἶναι τὰ ἐξημερωθέντα θηρία), ἡ κοινωνία μετέβη εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον, νέας βεβαίως συνησθάνθη χρεῖας καὶ νέα ἐπεζήτησε κεφάλαια· συνησθάνθη τὴν χρεῖαν γεωπονικῶν ὀργάνων, σπόρων, ὑποζυγίων, ἀγροτικῶν οἰκοδομῶν, καὶ σιταποθηκῶν πρὸς ἀποταμίευσιν τῶν καρπῶν, δι' ὧν καὶ ἡ σπορὰ τοῦ ἐπιόντος ἔτους καὶ τὰ μέσα τῆς διατροφῆς ἐξασφαλίζονται· τί δὲ ἄλλο εἶναι τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰ ὑποζύγια, αἱ σιταποθήκαι, αἱ ἀγροτικαὶ οἰκοδομαί, εἰμὴ καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας χρησιμεύων πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων;

Ὅτε δὲ τρίτον, διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων καὶ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυστήθησαν τεχνουργεῖα, πρὸς ἐκπόνησιν τῆς χορηγουμένης ὕλης ὑπὸ τῆς γεωργίας καὶ τῆς ποιμενικῆς, νέων ἐργαλείων καὶ νέων μηχανῶν ἐγένετο χρεῖα. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἐκ τῆς ὕλης ἣν παρέσχεον ἡ γεωργία, ἡ ποιμενικὴ καὶ ἡ μεταλλευτικὴ, ἥτοι τοῦ βάμβακος, τοῦ λίνου, τοῦ ἐρίου, τοῦ χαλκοῦ τοῦ σιδήρου κτλ. ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ κεφάλαια, καὶ ἐκρατύνθη ἡ παραγωγικὴ καὶ πλουτουργικὴ δύναμις τῶν ἐθνῶν.

Ὅτε τέταρτον διὰ τῆς ἐμπορίας, οἱ ἀγροὶ συνεκοινώθησαν μετὰ τῶν πόλεων, καὶ αἱ πόλεις μετὰ τῶν ἀγρῶν, οἱ δ' ἐμποροὶ μετήγαγον τὰ κατεργασμένα ἢ ἀκατέργα-

στα προϊόντα τῆς ὅλης βιομηχανίας, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐχρειάσθησαν καὶ τότε νέα ὄργανα· οἷον ἄμαξαι, ἵπποι, πλοῖα, πρὸς φορτηγίαν ἢ ναυκληρίαν· ἀλλ' αἱ ἄμαξαι, οἱ ἵπποι, τὰ πλοῖα, τί ἄλλο εἶναι ἢ κεφάλαια χρήσιμα πρὸς ἀσκήσιν παραγωγικῶν πράξεων;

Ὅτε τελευταῖον, ἡ κοινωνία συνησθάνθη ἔτι μᾶλλον τὴν χρείαν τοῦ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν κυβερνωμένη, τοῦ νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιστήμης, τοῦ νὰ ἐκφράσῃ τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς αἶσθημα ἢ νὰ παγιώσῃ τὰς παράδόσεις καὶ ἀναμνήσεις αὐτῆς διὰ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ἢ ἀνάγκη νέων κεφαλαίων ἐγένετο αὐτῇ ἐπαισθητή, καὶ τὰ βιβλία, τὰ μουσεῖα, τὰ ἀνατομικὰ θέατρα, τὰ μαθηματικὰ ὄργανα, τὰ τῆς φυσικῆς καὶ χημείας, τὰ ὄργανα τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ συλλογαὶ παντὸς εἶδους κ.τ.λ. ἐδημιουργήθησαν πρὸς ἐξάσκησιν τῆς διανοητικῆς ἡμῶν ἐργασίας καὶ πρὸς παραγωγικὰς πράξεις.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι

1). Τὰ κεφάλαια πηγάζουσι μὲν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ἀποτελοῦσι δὲ τὸ ζωοποιὸν αὐτῆς στοιχεῖον, καθότι δι' αὐτῶν μόνον αὕτη προάγεται· ἄνευ δὲ τῆς συνδρομῆς τῶν κεφαλαίων, ὁ ἄνθρωπος ἐκπίπτει μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, ἅτινα δὲν ἔχουσιν ἄλλα μέσα ἐνεργείας ἢ τὰ φυσικὰ αὐτῶν ὄργανα.

2). Ὅτι καθόσον τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, καὶ ἡ ἐργασία ἐπεκτείνεται καὶ προάγεται· ἄλλως δὲ καὶ τὰ κεφάλαια διαμορφοῦνται καὶ ἀλλοιοῦνται κατὰ τὰς χρείας τῆς βιομηχανίας. Ὡστε ἀνακαλύπτοντες σήμερον ἐν μέσῳ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πομπηίας, ἢ εἰς τὸν πυθμὲνα τῆς Κωπαίδος, λείψανά τινα κεφαλαίων, δυνάμεθα ἐξ αὐτῶν νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κοι-

νωνίας εἰς ἣν ταῦτα ἀνῆκον καὶ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ ἄνθρωποι μετῆρχοντο· ἐξ οὗ δὴλον, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν κεφαλαίων, ἥτοι τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

3). Ὅτι τὰ κεφάλαια ἅτινα συνίστανται εἰς ἀξίας παρ' ἡμῶν δημιουργηθείσας, ἀφαιροῦνται ἐκ τῶν προσόδων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὅπως χρησιμεύσωσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου· τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ γεωργὸς προσδιορίζει διὰ σπορὰν μέρος τῶν ἐναποταμιευθέντων καρπῶν πρὸς κατανάλωσιν, πολλαπλασιάζει μὲν τὰ κεφάλαια καὶ τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, περιορίζει δὲ τὰς ἀναλώσεις καὶ ἀπολαύσεις αὐτοῦ.

Ὡσαύτως δὲ ὁσάκις μεταχειρίζομεθα εἰς καλλιέργειαν, ἢ φορτηγίαν ἵππους εἰς ἵππασίαν προωρισμένους, πολλαπλασιάζομεν τὰ κεφάλαια ἡμῶν.

Τὸ αὐτὸ δὲ πράττουσι καὶ οἱ τεχνουργοὶ καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ἐπιστήμονες, θέλοντες νὰ πολλαπλασιάσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Ἐκαστος αὐτῶν, δίδων εἰς μερίδα τινὰ τῶν ἑαυτοῦ προσόδων προορισμὸν παραγωγικόν, κρατύνει τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν· καὶ κατὰ τοῦτο πρωτεύει ἀναντιρρήτως, μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἡ Γαλλία, ἥτις μετὰ τὴν λῆξιν πολέμου καταστρεπτικοῦ, ἔνθεν μὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, πεντακισχίλια ἑκατομμύρια εἰς τοὺς νικητὰς αὐτῆς, ἔνθεν δέ, ὑπεβλήθη εἰς 700 ἑκατομμυρίων νέους φόρους, οἵτινες τακτικῶς τε εἰσπράττονται καὶ ἐτήσιον παρέχουσι περίσσευμα. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα, τὸ ἐτήσιον τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους ἀποταμίευμα ὑπερβαίνει τὰ δισχίλια ἑκατομμύρια. Ὅσῳ δὲ αἱ μὲν πρόσοδοι ἡ-

μῶν αὐξάνουσι, τὰ δὲ ἀποταμιεύματα ἡμῶν πολλαπλασιάζονται, τόσῳ τὰ κεφάλαια πληθύνονται, καὶ τοῦναντίον, ὅσῳ αἱ πρόσοδοι ἡμῶν ἐλαττοῦνται ἕνεκα σιτοδείας, ἢ ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν, ἢ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῶν ἀμπέλων, ἢ πολυχρονίου ἀνυδρίας συνεπαγομένης τὴν φθορὰν τῶν καρπῶν καὶ τῶν κτηνῶν, ἢ λοιμοῦ, ἢ πολέμου, ἢ ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἢ φόρων δυσβαστάκτων, τόσῳ τὰ μὲν κεφάλαια ἐλαττοῦνται, ἢ δὲ παραγωγικῇ τῶν ἐθνῶν δύναμις καταστέλλεται.

Ἄπαντα δὲ ταῦτα τὰ κεφάλαια, τὰ τε πραγματικὰ καὶ τὰ χρηματικὰ τὰ ὅποια εἶναι κυρίως ἀνταλλαγῆς, οὐχὶ δὲ παραγωγῆς ὄργανα, διαιροῦνται εἰς δύο μεγάλας τάξεις, τῶν «παγίων καὶ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων» κατὰ τοὺς οἰκονομολόγους.

Καὶ τὰ μὲν κυκλοφοροῦντα, φθειρόμενα ἐν τῷ διαστήματι τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας μεταμορφοῦνται, ἢ καταναλισκόμενα ἀναγεννῶνται, τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας περαιωθείσης.

Τὰ δὲ πάγια, διαμένοντα οὐσιωδῶς ἀναλλοίωτα, φθείρονται ἀνεπαισθήτως, διατηροῦνται δὲ ἐπισκευαζόμενα.

Οὕτω λοιπόν, ὅσάκις μὲν ἡ ἀξία τοῦ κεφαλαίου ὀλοσχερῶς ἀναλίσκεται καὶ ἀναγεννᾶται, τὸ κεφάλαιον εἶναι κυκλοφοροῦν· ὅσάκις δὲ χρήσις μόνον γίνεται αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον εἶναι πάγιον.

Κατὰ ταύτην τὴν διαίρεσιν, τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰ ὑποζύγια, αἱ σιταποθήκαι, αἱ μηχαναί, τὰ ἐργαστήρια, τὰ πλοῖα, αἱ ἄμαξαι, τὰ φυσικομαθηματικὰ ὄργανα, τὸ γλύφανον τοῦ γλυφέως, ἡ γραφὶς τοῦ ζωγράφου, ἡ σμίλη τοῦ τορευτοῦ ἢ τοῦ χειρουργοῦ, αἱ βιβλιοθήκαι, τὰ ἡθικὰ προτερήματα, εἰς κεφάλαια πάγια.

Τοῦναντίον δέ, ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ, ἡ ὕλη τῆς τε-

χνουργίας, ἢ πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ἐργαλείων, τῶν μηχανῶν καὶ τῶν ἐργαστηρίων δαπάνη, αἱ βαφαὶ τῶν ζωγράφων, τὸ μάρμαρον ἢ ὁ χαλκὸς τοῦ γλυφέως, ἢ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ, εἰσὶ κεφάλαια κυκλοφοροῦντα.

Ἐκ τῶν ὁρισμῶν τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ ὅροι πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια, δὲν ἐμφαίνουσι τὴν πραγματικὴν διάκρισιν ἢ τὸν ἰδιαίτερον προορισμὸν τῶν κεφαλαίων τούτων. Καὶ ἀληθῶς, ἂν τὰ μὲν πάγια ᾧσι κεφάλαια ὧν ἀπλῆ γίνεται χρῆσις, κεφάλαια, μὴ μεταμορφούμενα, διαρκούσης τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, ὡς τὰ ἐργαλεῖα καὶ αἱ μηχαναί, τὰ δὲ κυκλοφοροῦντα, κεφάλαια ἀναλίσκόμενα μὲν κατὰ τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν, ἀναγεννώμενα δὲ μετ' αὐτήν, διατὶ νὰ μὴ ὀνομάσωμεν προτιμότερον, τὰ μὲν πάγια, ἀμεταμorfωτά, τὰ δὲ κυκλοφοροῦντα, μεταμorfωτά, ἐνῶ διὰ τῶν ὅρων τούτων, διατρανοῦται ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης ἰδέα, ἡ διακρίνουσα τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῶν κεφαλαίων;

Αἱ λέξεις πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα ἐμφαίνουσι στάσιν καὶ κίνησιν ἢ μετάθεσιν, ἐνῶ τὸ διακριτικὸν τῶν κεφαλαίων τούτων γνῶρισμα εἶναι τὸ μεταμorfωτὸν ἢ μὴ αὐτῶν, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας. Ἀποκαλοῦντες τὰ ἀμεταμorfωτά κεφάλαια πάγια, δηλοῦμεν ὅτι τὰ κεφάλαια ταῦτα εἰσὶν ἀμετακίνητα· ἀλλὰ τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν, τὰ κινητὰ κεφάλαια, τὰ χρήματα, καίτοι πάγια δὲν κυκλοφοροῦσιν; ἀναντιρρήτως· κατὰ τὴν ὀνοματολογίαν ὁμῶς, ἣν θεωρῶ ὡς πλημμελεῖ, τὰ πραγματικῶς κυκλοφοροῦντα, οἷον τὸ ἄροτρον, ἡ ἀξίνη, ὁ πέλεκυς, ὁ πρίων δὲν εἶναι κυκλοφοροῦντα, ἀλλὰ πάγια.

Ἄλλ' οὔσουσῃποτε ὅρους καὶ εἰς παραδεχθῶμεν πρὸς

διάκρισιν τῶν κεφαλαίων, δέον νὰ κατανοήσωμεν ὅτι τὸ περὶ χρήσεως τῶν μεταμορφωτῶν καὶ ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων ζήτημα, ἐνδιαφέρει οὐσιωδῶς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, καθόσον πρὸς ἐνάσκησιν οἷα σδήποτε τέχνης, ἀπαιτεῖται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἡ συνδρομὴ ἀμφοτέρων τῶν κεφαλαίων τούτων· ἐὰν δὲ ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου καταβολῆς παγίων κεφαλαίων, ἐλαττωθῇ τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον, οἷον ὁ σπόρος τοῦ γεωργοῦ, τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν ἢ ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων, ἢ προμήθειαν πρώτης ὕλης, ἢ ὅλη ἐπιχειρήσεις κινδυνεύει νὰ ναυαγήσῃ, καθότι ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ κυκλοφοροῦντος κεφαλαίου, προσδοκᾶται ἡ ἀποζημιώσουςα πρόσσδος τὴν ὅλην δαπάνην τῆς ἐπιχειρήσεως.

Εἶπον ὅτι τὰ κεφάλαια τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, «ἐκ τῆς ἐργασίας ἡμῶν πηγάζοντα» ἀποταμιεύονται, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγὴν.

Ἄρα αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἡμῶν δυνάμεις, ἡ γῆ θεωρουμένη ὡς φυσικὴ δύναμις, (¹) καὶ ἕτερά τινα στοιχεῖα τῆς φύσεως, οἷον ὁ ἄνεμος, ἡ θάλασσα, μὴ παρὰ χθόντα ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, οὐδ' ὑποκείμενα εἰς κτῆσιν καὶ περιορισμόν, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων.

Ὡσαύτως δέ, πᾶν ὃ, τι ἀπαρτίζει μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου δὲν εἶναι κεφάλαιον.

Τὰ ἐπιφανῆ μουσεῖα καὶ τὰ μέγαρά τῆς Ἰταλίας, ὡς

(¹) Τινὲς ἀποκαλοῦσι τὴν γῆν κεφάλαιον· ἀλλ' ἡ γῆ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει αὐτῆς, δὲν εἶναι κεφάλαιον· λάβετε κεφάλαια ὁμοειδῆ καὶ ἰσάριθμα καὶ δύο γαίης ἴσης ἐκτάσεως, καὶ αὐτὰ μὲν θέλουσι διατρέφει ποιωτὲ καὶ ἀξία, τὰ δὲ κεφάλαια οὐδὲν ὡς.

καὶ ἡ κολοσσιαία ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Πέτρου καὶ ὁ ἐπικλινὴς πύργος τῆς Πίσσης, ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ πλούτου τῆς περικαλλοῦς ἐκείνης χώρας, ὡς καὶ ὁ Παρθενὼν καὶ τὸ Θησεῖον ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὰ περιδοῦσα ταῦτα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας δὲν εἶναι κεφάλαια, καθότι οὐδόλως χρησιμεύουσιν εἰς παραγωγὴν. Τούτου ἕνεκα, ὅ,τι ἰδίως διατρانوὶ τὴν βιομηχανικὴν τῶν ἐθνῶν δραστηριότητα, δὲν εἶναι ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια, ἐν οἷς κατοπτρίζεται ἡ δημιουργικὴ αὐτῶν δύναμις. ⁽¹⁾ Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὁρίσμου ἐξάγεται, ὅτι τὰ ἀναλώματα, δηλ. τὰ προϊόντα, ὧν ποιούμεθα προσωπικὴν χρῆσιν, οὐδόλως ἀνήκουσιν εἰς τὰ κεφάλαια. Ὡστε ὁ Μακκαλὼχ ὀρίσας τὰ κεφάλαια, «μερίς τοῦ προϊόντος τῆς βιομηχανίας, ἥς γίνεται χρῆσις πρὸς συντήρησιν ἡμῶν καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐργασίας», συνέχεε προδήλως τὰ κεφάλαια μὲ τὰ ἀναλώματα· ἤτοι τὰς ἀξίας, αἷς χρώμεθα πρὸς παραγωγὴν, μὲ τὰς ἀξίας τὰς πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν χρησιμευούσας.

Οὐχ ἥττον ἐπισηφαλὴς ἐξελέγχεται καὶ ὁ ὁρίσμος τοῦ Σμιθ ἀποφνημαμένου, ὅτι τὰ κεφάλαια εἶναι «ἐπισεσωρευμένα ἐργασία» καθότι οἱ τεθαμμένοι λ.χ. θησαυροὶ οὐδόλως χρησιμεύοντες εἰς παραγωγὴν, δὲν καταλέγονται μετὰ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων.

Ἐπανελθωμεν ἤδη εἰς τὸν ἡμέτερον ὁρισμόν, δι' οὗ θέλομεν διευκολύνει τὴν λύσιν ζητημάτων τινῶν ἀμφισβητούμενων. Τὰ κεφάλαια δημιουργούμενα ὑπὸ τῆς ἐργα-

(1) Ὡς πρὸς τὰ ἔργα ἰδίως τῆς καλλιτεχνίας, ἡ Ἰταλία εἶναι ἡ πλουσιωτάτη χώρα τοῦ κόσμου· ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ἐν ἐνεργείᾳ κεφάλαια, ἡ Ἰταλία εἶναι ἀναμφιβόλως ὑποδεστέρα καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ τοῦ Βελγίου.

σίας καὶ ἀποταμιεύμενα, χρησιμεύουσι πρὸς παραγωγὴν πλούτου καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ἐργασίας.

Ἀλλὰ ζητεῖται 1) ἂν τὰ ἐμπορεύματα ἅτινα ὑπάρχουσι κατατεθειμένα εἰς τὰ ἐργαστήρια, οἷον ὑφάσματα κ.τ.λ. πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαια; βεβαίως· ἐν ὅσῳ δὲν εἰσαχθῶσιν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀναλωμάτων.

2). Ἐάν ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις ὥσι κεφάλαιον; βεβαίως· καθότι προσκτῆθῃσι διὰ προκαταβολῶν καὶ ἐπιμόνου ἐργασίας, εἰσὶ προωρισμένοι εἰς παραγωγὴν νέων ἀξιών. Ἀληθές ὅτι τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ὑλικὸν ἢ ψηλαφητόν· ἀλλὰ μήπως τὰ κεφάλαια διακρίνονται ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῶν; ὡσαύτως δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἀλλοτριώσιμον, ἀλλὰ τὸ ἀλλοτριώσιμον δὲν εἶναι τὸ οὐσιῶδες προσὸν τῶν κεφαλαίων.

3). Ζητεῖται ἂν αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι ἔχωσιν αὐτοτελῆ ὑπαρξίν καὶ ἀποτελῶσι μέρος τῶν ἐθνικῶν κεφαλαίων; βεβαίως ὅχι· καθότι αἱ ἀξίαι αὗται παριστῶσιν ὡς καὶ αἱ ἐπιταγαὶ πρὸς πληρωμὴν, πραγματικόν τι κεφάλαιον καὶ τιμῶνται ἐφ' ὅσον διὰ πραγματικῶν κεφαλαίων ἐξασφαλίζονται.

Οὐχ ἥττον ὅμως, ἐκ τε τῶν πιστωτικῶν ἀξιών καὶ ἐκ τοῦ κεφαλαίου ὅπερ αὗται παριστῶσι, παράγονται δύο εἰδῶν κέρδη π. χ. πωλῶ καφὲν καὶ λαμβάνω ἀντὶ τοῦ τιμήματος αὐτοῦ συνάλλαγμα ὑπὸ προθεσμίαν, ὅπερ προεξοφλῶ. Τὸ συνάλλαγμα τοῦτο ἐκπροσωποῦν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπὶ πιστώσει ἀγορασθέντος καφέ, χρησιμοποιεῖται παρ' ἐμοῦ τοῦ πωλητοῦ καὶ ἀποφέρει κέρδος, ὡς ἀποφέρει κέρδος ὁ καφές, ὃν ἡγοράσατε ἐπὶ πιστώσει· ὡσαύτως δέ, πωλεῖτε σταφίδα εἰς ἔμπορον ὅστις ἐκδίδει ἀντ' αὐτῆς συνάλλαγμα ἐπὶ τοῦ ἀνταποκριτοῦ αὐτοῦ ἐν

Λονδίνο. Ὁ πωλητὴς τῆς σταφίδος ἐκχωρεῖ αὐτὸ ἐν Ἀθῆναις καὶ χρησιμοποιοῦν τὸ τίμημα τῆς σταφίδος, ὡφελεῖται, ὡς καὶ ὁ ἀγοράσας τὴν σταφίδα μετὰ τὴν ἐκποίησιν αὐτῆς.

104) Ἡ πελατεία ἐμπορίου δικηγόρου ἢ ἱατροῦ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς κεφάλαιον ;

Κατὰ τὸν Σαίην, (1) «τὰ μόνα ἄλλα κεφάλαιά εἰσιν αἱ πελατεῖαι, οἱ συνδρομηταὶ λέσχης, ἀναγνωστηρίου ἢ ἐφημερίδος, καὶ οἱ συνήθεις ἀναλωταὶ ἐργαστηρίου.

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἡ πελατεία, μὴ οὔσα ὄργανον παραγωγῆς, δὲν εἶναι κεφάλαιον. Ἄν ἡ πελατεία ᾗτο ὄργανον παραγωγῆς, ἔπρεπε νὰ θεωρήσωμεν ὡς κεφάλαιον καὶ τοὺς συρρέοντας ἐτησίως ἀλλοδαποὺς εἰς Παρισίους, εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἢ εἰς τὴν Νεάπολιν, καὶ ἀποτελοῦντας τὴν πελατείαν τῶν πόλεων τούτων. Βεβαίως ἡ βιομηχανία τῶν Παρισίων ἀκμάζει καὶ ἔνεκα τῆς εἰς αὐτὰ συρροῆς τῶν ἀλλοδαπῶν, οὐχὶ δὲ δι' αὐτῶν. Κατ' ἴσον δὲ λόγον, αἱ πελατεῖαι δικηγόρων, ἱατρῶν, ἐργαστηρίων, ξενοδοχείων, ὡς καὶ οἱ συνδρομηταὶ ἐφημερίδων, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαιον. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἔνεκα τῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς ἱκανότητος ἱατροῦ, ἢ δικηγόρου αὐξάνεται ἡ πελατεία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ πελατεία αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν στοιχείων καὶ προσόντων τῆς παραγωγῆς, δὲν εἶναι ἄμεσον αὐτῆς ὄργανον, εἶναι ἡ ἀγορά, οὐχὶ δὲ τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς. Ἄν ἡ πελατεία ᾗτο κεφάλαιον, ἐλλείψει αὐτῆς, τὰ κεφάλαια ἠλαττοῦντο. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀγοραστῶν ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς δὲν

(1) Τόμ. Α'. τῆς Διδασκαλίας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομ. σελ. 285.

ἐλαττοῦνται ἀμέσως τὰ κεφάλαια, ἀναγκάζονται δὲ οἱ βιομήχανοι νὰ τρέψωσιν εἰς ἄλλα ἔργα μέρος τῶν κεφαλαίων αὐτῶν, καὶ οὕτω μόνον ἐλαττοῦται ἡ παραγωγή.

Τελευταῖον ζητεῖται, ἑάν οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαιον ;

Κατὰ τὸν Ἰάκωβον Μίλλ, ἡ κατανάλωσις διαιρεῖται εἰς παραγωγικὴν καὶ μὴ παραγωγικὴν κατανάλωσιν. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ παραγωγικῆς τινος πράξεως, ἀπαιτοῦνται συνήθως α. μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ β'. δὲ ὕλη καὶ γ'. ὄργανα ἢ μηχαναί. Τὰ οὕτω δαπανώμενα, δαπανῶνται παραγωγικῶς· ἡ δὲ παραγωγικὴ κατανάλωσις ἐνδιαλαμβάνει οὕτω τριῶν εἰδῶν δαπάνας· τὰς πρὸς διατροφὴν τοῦ ἐργάτου, τὰς μηχανὰς ἢ τὰ ὄργανα καὶ τὴν πρώτην ὕλην· οἷον, τὸν σπόρον, τὸν βάμβακα, τὸ μαλλίον, τοὺς ἄνθρακας κτλ. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων τάξεων, μόνη ἡ δευτέρα δὲν καταναλίσκεται ἐξ ὀλοκλήρου. Τοιαῦται κατὰ τὸν Μίλλ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ μὴ παραγωγικαὶ δαπάναι. οἱ μὲν μισθοὶ τοῦ ἐργάτου ἀποτελοῦσι μέρος τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οἱ δὲ τοῦ ὑπηρετοῦ δαπανῶνται μὴ παραγωγικῶς. Τὸ μὲν λίνον πρὸς κατασκευὴν λινοῦ καταναλίσκεται παραγωγικῶς, ὁ δὲ οἶνος τὸν ὅποσον πίνει ὁ ἐργολάβος, καταναλίσκεται μὴ παραγωγικῶς· πᾶσα δὲ κατανάλωσις μὴ γινομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς εἶναι ἄγονος.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι τὰ πρὸς μισθοδοσίαν ἐργατῶν ὠρισμένα ποσὰ ἀποτελοῦσι μέρος τῶν κεφαλαίων ἐκάστης ἐπιχειρήσεως. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ ἄμεσον τῆς παραγωγῆς στοιχεῖον δὲν εἶναι ἡ ἀξία ἐφ' ἣ ἀπεκτῆθη ἡ ἐργασία, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἐρ-

γασία· ὁ δὲ μισθός, ἤτοι τὸ συμφωνηθὲν τῆς ἐργασίας τίμημα, εἶναι μὲν κεφάλαιον τοῦ μισθοῦντος ἐργάτας, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἄμεσον τῆς παραγωγῆς συστατικόν, ὡς ὁ σπόρος, ἢ ὁ βάμβαξ κ.τ.λ. καθότι τὸ παραχθὲν ἀντικείμενον δὲν ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς ἐργασίας, ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

§ 1. *Περὶ ἀποταμιεύσεως.*

Εἶπον ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶ καρπὸς τῆς ἐργασίας καὶ ἀποταμιεύσεως. Ἡ δ' ἀποταμίευσις εἶναι ἡ ἀγνοτέρα καὶ πολυτιμότερα τῶν ἀρετῶν, ἡ διακρίνουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν λοιπῶν ζώων, καὶ τὰ πεπολιτισμένα ἀπὸ τῶν ἀπολιτίστων ἐθνῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἀποταμιεύει, καθότι παράγει, ἀποταμιεύει, ἤτοι πεπροικισμένος μὲ πρόνοιαν καὶ μὲ λογικὴν θέλησιν, θυσιάζει τὰς ἐνεστώσας αὐτοῦ ἀπολαύσεις, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ ἐνισχύσῃ τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἡ μὲν γνῶσις τοῦ παρελθόντος τῷ προμηνύει τὸ μέλλον, ἡ δὲ πείρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καθίσταται ἰδίᾳ καὶ προσωπικὴ αὐτοῦ πείρα. Τὰ ἄλογα ὁμῶς ζῶα ὑπείκοντα εἰς τὸ ὁρμέμφυτον, ὅπερ εἶναι ὁ νόμος τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, δὲν ἀποταμιεύουσιν ὅπως ἀποταμιεύει ὁ ἄνθρωπος· ἀποταμιεύουσιν ὡς αἱ μέλισσαι, οἱ κύνες, οἱ λύκοι, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν τροφὴν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ ὅπως δημιουργήσωσι κεφάλαιον, ἤτοι δύναμιν παραγωγικὴν, καθὼς ἅμοιρα τῆς συνειδήσεως τῶν ἑαυτῶν δυνάμεων. (¹)

(¹) Ὁ Blanchard παρατηρεῖ, ὅτι τὰ ζῶα τὰ εἰδικῶς πεπροικισμένα, κέκτηνται φυσικὰ ὄργανα κινούμενα ὑπὸ αὐτοματικῆς δυνάμεως, ἣν καλοῦμεν ὁρμέμφυτον· ἀλλὰ αἱ πολύπλοκοι πράξεις, αἱ χρῆζουσαι νοητικῆς ἐνεργείας, οἷον ἡ ἀποφυγὴ κινδύνων, ἢ ἡ ἀποσβῆσις προσκομιμάτων κ.τ.λ. ὑπεκφεύγει τὴν διάνοιαν τῶν ζώων.

Διὰ τῆς ἐργασίας λοιπὸν καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως προ-
άγεται ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ δι' αὐτῶν, ὁ ἀ-
πλοῦς ἐργάτης καθίσταται προϊόντος τοῦ χρόνου, κεφα-
λαιούχος καὶ ἰδιοκτῆτης· ἡ εὐκολία μάλιστα, μεθ' ἧς ἄν-
δρες ἐργατικοὶ ἀναβιβάζονται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας τῆς κοι-
νωνίας τάξεις, εἶναι τὸ ἐπιφανέστερον γνῶρισμα τῆς ζω-
τικότητος τῶν ἐθνῶν.

Ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν τὴν οἰκτρὰν κα-
τάστασιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1829· ἔρημον οἰκοδο-
μῶν, φυτειῶν, πλοίων, κτηνῶν κ.τ.λ. ἐξετάσωμεν τί δι-
έπραξεν ὁ λαὸς οὗτος μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐννόμου
τάξεως, ὅπως ἀνορθωθῇ καὶ θέλομεν ἀδιστακτικῶς ἀνα-
γνωρίσει τὴν μεγίστην ζωτικότητα αὐτοῦ, μαρτυρουμέ-
νην ὑπὸ τοῦ ἀποταμιευτικοῦ πνεύματος, τοῦ διακρίνον-
τος τοὺς ἐν τῷ βιομηχανικῷ σταδίῳ εὐδοκιμοῦντας λα-
οὺς. Φρονῶ δὲ ὅτι δὲν θέλω κατακριθῇ ἐπὶ ἐθνικῇ περι-
φιλαυτίᾳ, εἰάν εἴπω περὶ Ἑλλάδος ὅτι ὁ Κ. Κάρολος
Δουπῖνος ἔλεγε κατὰ τὸ 1834, περὶ Γαλλίας καὶ περὶ
τῶν τεχνουργῶν αὐτῆς, πρὸς οὓς δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ πα-
ραθέσωμεν ἰδίως τοὺς ἀπαραμίλλους ἡμῶν ἐμπόρους.

«Ἐπεκτεῖνατε τὴν ὄρασιν ὑμῶν εἰς τὸ σύνολον τῆς
»ἐθνικῆς ἡμῶν βιομηχανίας, τοῦ πλουσίου τούτου με-
»ταλλείου, οὗ ὀλίγας μόνον φλέβας ἐξωρύξαμεν μέχρι
»τουῦδε καὶ πανταχόσε θέλετε παρατηρήσει ὀλίγας μό-
»νον οἰκογενείας μετερχομένας πατροπαράδοτον ἐπάγ-
»γελμα, ἐνῷ τὸ μέγα πλῆθος τῶν τεχνουργῶν ἐπιχει-
»ρεῖ πάντοτε νέας ἐπιχειρήσεις δι' ἐκτενοῦς ἐργασίας καὶ
»διὰ τῆς γονιμοποιούσης τὴν ἐργασίαν ἐπιστήμης. Ἀνε-
»ζήτησα ἐπιμελῶς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐπιφανεστέρων κατα-
»στάσεων, ἐξήτησα πῶς τόσοι τεχνουργοὶ ἐν μικρῷ χρόνῳ
»διαστήματι, ἐπλούτησαν καὶ εὗρηκα ὅτι αἱ λαμπραὶ αὐ-

»ται καταστάσεις, τὰ μεγάλα ταῦτα πλούτη, ἐμορφώθη-
»σαν ἄνευ κεφαλαίων.

» «Θέλετε νὰ λάβητε ἀκριβῆ ιδέαν τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ
»καὶ τῆς προκοπῆς τῶν τεχνῶν ἐν Γαλλίᾳ; Μάθετε, ὅτι
»τὸ πλεῖστον μέρος τῶν 33,000,000, τῶν συνιστῶντων
»τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, ἀναλαμβάνει πλείστας ἐπιχειρή-
»σεις ἄνευ κεφαλαίων, ἢ δι' ἐλαχίστων κεφαλαίων, καὶ
»πλουτεῖ διὰ τῆς φιλοπονίας, τῆς πολυχρονίου πείρας,
»τῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας· ἕκαστος δὲ προοδεύει
»ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καρ-
»τερίας αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ἀνυψοῦται ἡ κοινωνικὴ πυ-
»ραμῖς, ἥς ἡ κορυφὴ περικοσμεῖται πολλάκις ὑπ' ἀν-
»δρῶν ὀρμηθέντων τὸ πρῶτον, ἀπὸ τῶν κατωτάτων βαθ-
»μίδων.

» «Καὶ μὴ νομίση τις ὅτι μόνη ἡ τύχη προεδρεύει
»εἰς τὴν βελτίωσιν ταύτην τῆς καταστάσεως τῶν πο-
»λιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπονία, ἡ εὐφυΐα, ἡ καλὴ δια-
»γωγὴ.

» «Ποῦ ποτε ἐν Εὐρώπῃ δὲν θέλετε εὔρει πολίτας ἴσους
»καὶ ἐλευθέρους, ἀναβαίνοντας τόσον εὐκόλως τὴν κοι-
»νωνικὴν κλίμακα, καὶ νόμους εὐεργετικωτέρους. Ποῦ
»ποτε δὲν θέλετε εὔρει ἔθνος ἀπολαύον τοσούτων δικαιο-
»μμάτων καὶ τοσαύτης ἐθνικῆς τιμῆς.

» «Μὴ διαιρῶμεν λοιπὸν εἰς δύο τάξεις τὸν ἐνῆματον τοῦ-
»τον λαόν, εἰς πλουσίους καὶ εἰς πένητας. Ἄπαντες εἰ-
»σὶν ἱκανοὶ πρὸς ἀπόκτησιν πλούτου καὶ δόξης, αἱ ὑψη-
»λότεραι τιμαὶ ἀπονέμονται εἰς ἄνδρας ἐξεληθόντας τοῦ
»πλήθους. Ἡ Γαλλία κέκτῃται στρατάρχας πρότερον
»στρατιώτας, μεγαλεμπόρους διατελέσαντας ὑπάλληλους
»ἐμπορικῶν γραφείων καὶ ἐργολάβους χθὲς καὶ πρῶν ἔρ-
»γάτας. Διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀγαπῶμεν τὴν πατρίδα ἡ-

μῶν, καὶ νὰ φροντίζωμεν ἵνα παραδώσωμεν αὐτὴν ἔνδο-
»ξον καὶ ἐλευθέραν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν».

Ἡ ἀποταμίευσις γίνεται ὡς ἐρρέθη, ἐπὶ τῆς μερίδος
τῶν ιδιωτικῶν προσόδων, τῆς μὴ ἀναγκαίως ἀπαιτουμέ-
νης πρὸς θεραπείαν τῶν ἡμετέρων ἀναγκῶν· εἶναι δὲ ἀ-
ποτέλεσμα τῆς ἐγκρατείας, ἐνὶ λόγῳ κρέμαται ἐν μέρει
ἐκ τῆς θελήσεως ἡμῶν. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν ἰσχύει ἐπὶ τῆς
ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῆς μορφώσεως
καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλὰ : τίνες γενικώτεροι αἰτίαι παροτρύνουσι τὸν ἄν-
θρωπον εἰς τὸ ἀποταμιεύειν;

Α'. Ἡ φιλαυτία ἢ ἡ πρόνοια τοῦ μέλλοντος, ἡ ὑπα-
γορεύουσα ἡμῖν νὰ προφυλαττώμεθα κατὰ τῆς πενίας,
νὰ ἐγκαρτερῶμεν, νὰ ἐγκρατευώμεθα καὶ νὰ ἐργαζώμεθα,
ὅπως αὐξήσωμεν τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας ἡμῶν καὶ
κρατύνωμεν τὴν παραγωγικὴν ἡμῶν δύναμιν.

Β'. Ὁ ἔρως, ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγε-
νεῖς ἡμῶν, πρὸς τὰ πλάσματα λέγω, ὧν εἵμεθα οἱ φυσι-
κοὶ προστάται καὶ φύλακες (').

Καὶ Γ'. ἡ φιλοπατρία, ἡ φιλανθρωπία, ἢ ἡ φιλοδοξία.

Αἱ αὗται δὲ αἰτίαι τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐπενεργοῦσαι
ἄλλως πως ἐφ' ἡμῶν, παροτρύνουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν δα-
πάνην, καὶ οὕτως ἡ φιλαυτία, ἢ ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα
καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν, ἡ φιλοπατρία, ἡ φιλανθρωπία
ἢ ἡ φιλοδοξία, συνεπάγονται ἀντίθετα ἀποτελέσματα.

(') Ἡ πρὸς τὰ ἔχγονα στοργὴ τῶν ζώων εἶναι ὁρμέφυτος, δὲν εἶναι
ιδέα ἠθικὴ καὶ συναίσθησις καθήκοντος. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου παρα-
τηρῶ, ὅτι ἂν τὰ νεογνά δυνηθῶσι νὰ τρέφωνται μόνον, πᾶσι ἢ τῶν
γονέων ἐπιμέλεια· ἐν ᾧ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τῶν τέκνων ἐπιμέλεια
διαρκεῖ δι' ὅλου τοῦ βίου τῶν γονέων καὶ μετ' αὐτὸν διὰ τῆς τελευταίας
βουλήσεως.

Εἶπον ἡ φιλαυτία καὶ ἡ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν στοργή, ὑπὲρ ὧν συχνάκις καταδαπανῶμεν ὅ,τι διὰ πολλῶν μόχθων καὶ ἀγώνων παρήχθη. Δεύτερον δέ, ἡ φιλανθρωπία, ἡ ματαιότης καὶ ἡ κενοδοξία. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ μὲν Κίμων τὴν οἰκίαν τοῖς πολίταις πρυτανεῖον ἀπεδείκνυε κοινόν, οἱ δὲ εὐπατρίδαι τῆς Ῥώμης ἐξώδευον ὑπέρογκα ποσά, ἵνα κορέσῃσι τὴν ἀπληστίαν τοῦ δήμου βασιλέως, οἱ δὲ μεγάλοι τῆς Ἀγγλίας ιδιοκτῆται κατεδαπάνων καὶ καταδαπανῶσιν ἀδράς ποσότητας, ὅπως σαγηνεύσῃσι τὰς ψήφους καὶ ἐφελκύσῃσι τὴν εὐνοίαν τῶν ἐκλογέων.

Πλὴν δὲ τούτων, ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα συμβεβηκότα ἀτομικὰ ἢ κοινωνικά, ἅτινα προτρέπουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν φειδῶ, ἢ εἰς τὴν ἀσωτίαν· οἷον ἡ ἀγαθὴ ἀνατροφή, ἡ ἡ ἀπαιδευσία, αἱ καλὰ ἢ αἱ κακαὶ ἔξεις, τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα κέρδη, τὰ ὅποια πηγάζουσιν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων κ.τ.λ. Πάντα ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς φειδοῦς ἢ τῆς δαπάνης.

Ὡσαύτως δέ, ἐκεῖ ὅπου ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας, ἡ δικαιοσύνη ἐβεβηλώθη καὶ ὁ οἶκος τῆς Θέμιδος κατέστη ἡ παλαιστρα τοῦ ἰσχυροτέρου πρὸς τὸν ἀσθενέστερον, ἡ οἶκος ἐμπορίου, ὡς καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια ἐξέλιπε, τὰ κεφάλαια ἀντὶ νὰ παγιῶνται ἐντὸς τοῦ Κράτους, εἰς φυτείας, οἰκοδομὰς, ἐργαστήρια, μηχανὰς κ.τ.λ. δραπετεύουσιν ἢ σπαταλῶνται, ἢ θάπτονται εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἐνεκα δὲ τούτων μάλιστα τῶν συμβεβηκότων, ἡ βιομηχανία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἐν γένει ἐξέπεσε, τὰ δὲ κεφάλαια ἐτάφησαν εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ περὶ θησαυρῶν ζήτημα κατέστη ζήτημα σοβαρότατον

διὰ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ σημερινή κατάστασις τῶν Ἀσιανῶν. Ἐκεῖ ὁ ῥαγιᾶς, ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν, ἐλάχιστα παράγων μόλις ἀποζῇ· καὶ εἰ κέκτηται μικράν τινα περιουσίαν, ἡ περιουσία αὕτη πολλαχοῦ μένει ἄκαρπος, ἢ διαρπάζεται ἢ δραπετεύει.

Ἑτέρα αἰτία παροτρύνουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν δαπάνην, ἢ εἰς τὴν οἰκονομίαν, εἶναι τὰ πολιτικά συστήματα, ἢ οἱ πολιτικοὶ θεσμοί. Ὑποθέσωμεν λ. χ. Κράτος, ἐν ᾧ τὰ πολιτικά δικαιώματα ἀπονέμονται ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν, ἢ ἔνθα πρὸς ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, ἀπαιτεῖται ὠρισμένον τίμημα, ἐκεῖ ἀναντιρρήτως, καὶ ἡ τάσις πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἔσται ἰσχυροτέρα. Τούναντίον δέ, ἡ τοιαύτη τάσις δὲν θέλει ὑπάρχει ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ πᾶς πολίτης καθὼ τοιοῦτος, συμμετέχει τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἡ πρὸς τὴν σπατάλην ῥοπή παρατηρεῖται προσέτι καὶ ὅπου τὰ δημόσια κακῶς διοικοῦνται, ἢ δὲ οἰκονομικὴ διαχείρισις ἢ δὲν ἐξελέγχεται ἢ ἐξελεγχθεῖσα καταχρηστική, μένει ἀτιμώρητος· καθότι τὰ κακῶς ἀποκτηθέντα καὶ χάκιστα δαπανῶνται, καὶ μόνος ὁ διὰ τῆς ἐργασίας κτώμενος τὰ χρήματα, εἰξεύρει νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Οἱ Φουκιὲ ἐξώδευον ὡς ἄλλοι βασιλεῖς, πρὸ τῆς πρώτης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· καὶ ὁ Μαζαρῖνος ἀποθανὼν κατέλιπε 50,000,000 περιουσίαν· πρὶν δὲ περιέλθωσι τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἰς χεῖρας τοῦ Κολβέρτου, αἱ δημόσιοι πρόσοδοι κατεβιβρώσκοντο ὑπὸ τοῦ ἀδηφάγου σμῆνους τῶν οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων.

Ἕτεροι θεσμοὶ ἢ νόμοι παράγουσιν ἐπίσης τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· ὁ περιορισμὸς λ.χ. τοῦ διαθετικοῦ δικαιώματος, ὅστις μᾶς ἀναγκάζει νὰ δαπανῶμεν ζῶντες, ὅ,τι

δὲν δυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν μετὰ θάνατον ἡμῶν⁽¹⁾· ἡ ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία πιστωτικῶν νομισμάτων, ἅ-
τινα ὁσάκις ὑπερμέτρως πολλαπλασιάζονται, ἀναγκαίως
ὑποτιμῶνται· ἔνεκα δὲ τῆς ὑποτιμῆσεως ταύτης, ἕκα-
στος προσπαθεῖ νὰ ἐκποιήσῃ τὸ εἰς χεῖρας τοῦ εὐρισκό-
μενον γραμματίον· οὐχ ἥττον δὲ καὶ ὁ αὐθαίρετος προσ-
διορισμὸς τοῦ μεγίστου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου
τῶν κεφαλαίων, ὁ δεσμεύων τὰ δάνεια, διευκολύνει τὴν
ἄκαρπον τῶν κεφαλαίων φθοράν.

Ἐν γένει ὅμως παρατηρῶ ὅτι, ὥσπερ ὁ φυσικὸς κό-
σμος διεπόμενος ὑπὸ δύο δυνάμεων, τῆς κεντρόφυγος
καὶ κεντομόλου, ἡ ὥσπερ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ διατε-
λοῦντα ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀπορρόφητικῆς ἢ διαπνευ-
στικῆς δυνάμεως συντηροῦνται καὶ ὑπάρχουσιν, οὕτω
καὶ ὁ πλοῦτος, ὅτε μὲν ἀκάρπως δαπανώμενος ὅπως थे-
ραπεύσῃ τὰς χρείας καὶ τὰς ὀρέξεις ἡμῶν, ὅτε δὲ παρα-
γωγικῶς καταναλισκόμενος, ὅπως ἐκ νέου καρποφορήσῃ,
διατηρεῖται, αὐξάνει καὶ πολλαπλασιάζεται κατὰ τὸ
μέτρον τῆς βιομηχανικῆς ἱκανότητος ἐκάστου ἔθνους.

Κοινωνία λοιπὸν ἐν κανονικῇ καταστάσει διατελοῦ-
σα, δὲν διακινδυνεύει οὔτε διὰ τῆς ἄκρας φιλαργυρίας, οὔ-
τε διὰ τῆς ἀσωτίας τῶν μελῶν αὐτῆς· καθότι δὲν εἶ-
ναι πιθανόν, ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν δύο τούτων ἕξεων θέλει
κατισχύσει τῆς ἄλλης, ὁλόκληρος δὲ κοινωνία ἀνθρώ-
πων θέλει διάγει βίον ἐξηνταβελόνου, ἢ ὅτι ἔνεκα τῆς
ἀσωτίας τῶν μελῶν αὐτῆς, θέλει χρῆζει δικαστικοῦ ἀν-
τιλήπτορος.

(1) Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπολέμησε τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν,
θεωρητὴν τότε ὡς μέσον τῆς παγίσεως τῶν ἀριστοκρατικῶν ἰδιο-
κτησιῶν.

Ἄλλ' ὁ Ἀδάμ Σμίθ, φοβούμενος ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον, τὰ δλέθρια ἀποτελέσματα τῆς σπατάλης τῶν κεφαλαίων, ἀπεφώνησε «ὅτι οἱ ἄσωτοί εἰσι πολέμιοι τῆς κοινωνίας, καὶ ὅτι ἡ φειδῶ εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν ἀρετῶν». Ὁ δὲ Βολταῖρος ἐξέφρασεν ἄλλην τινὰ γνώμην εἰπὼν· «τὰ μέν μεγάλα κράτη πλουτοῦσι διὰ τῆς πολυτελείας, τὰ δὲ μικρά, δι' αὐτῆς καταστρέφονται».

Ὁ δὲ Μαντέσκιος ἐγνωμάτευσε ὅτι, «μὴ δαπανώντων τῶν πλουσίων, οἱ ἄποροι λιμῶ ἀπόλλυνται».

ὑπὸ τῶν αὐτῶν δὲ φόβων τοῦ Ἀδάμ Σμίθ κατεχόμεναι καὶ αἱ κυβερνήσεις, ἐψηφίσαντο τοὺς κατὰ τῆς πολυτελείας νόμους, περὶ ὧν θέλει γίνεαι λόγος ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ἐάν ἤδη ἐκ τῆς τεθείσης ὑπὸ τοῦ Σμίθ ἀρχῆς, θελήσωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν αὐστηρὰς συνεπείας, ἐὰν θελήσωμεν λέγω, νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἄκρας φειδοῦς εἰς ἔθνη πεπολιτισμένα, ἐννοεῖται ὅτι περιοριζομένης κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δραστηριότητος εἰς μόνον τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικείμενα, τὸ σύνολον τῆς οἰκονομικῆς διοργανώσεως θέλει ἐκ βάθρων ἀνατραπῆ, ἐκ δὲ τῆς συμφορήσεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαίων πρὸς ὀλίγα ἔργα, θέλει ἀναποφύκτως ἐπέλθῃ φθορὰ καὶ νέκρωσις πλείστων κεφαλαίων, ἐκπτώσεις μισθῶν καὶ κερδῶν, καὶ γενικὴ τῶν βιομηχανῶν κακουχία.

Περὶ δὲ τῆς δευτέρας προτάσεως, ὅτι δηλ., τὰ μὲν μεγάλα κράτη πλουτοῦσι διὰ τῆς πολυτελείας, τὰ δὲ μικρά καταστρέφονται, παρατηρῶ ὅτι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι δὲν μεταβάλλονται κατὰ τόπους, ἀλλ' ὡς ἐξαγομνον τῆς πείρας καὶ τῆς θεωρίας ἔχουσιν ἀξίαν ἀπόλυτον. Εἶναι λοιπὸν παράλογον νὰ ἰσχυρίζεται τις, ὅτι ἐκ τῆς

μὴ παραγωγικῆς καταστροφῆς τῶν ἀξιῶν τὰ μεγάλα κράτη πλοῦτοῦσι, ὥς ἤθελεν εἶναι παράλογος καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως, οἱ μὲν μεγάλοι ἀφαιρετέοι μεγαλύνονται, μόνοι δὲ οἱ μικροὶ ἀφαιρετέοι ἐλαττοῦνται. Ἀληθές ὅτι τὰ μὲν μεγάλα κράτη, ἔχοντα ἰσχυρὰν καὶ ῥωμαλέαν διοργάνωσιν, δὲν καταστρέφονται διὰ τῆς πολυτελείας καὶ ἀντέχουσιν εἰς συνεχεῖς ἀφαιμάξεις, εἰ καὶ ἐπιζημίους, τὰ δὲ μικρά, ἀσθενῆ καὶ ἀρτιπαγῇ, μαραίνονται ἀνεπαισθήτως κατατρίβοντα τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Οὐχ ἥττον ὅμως, δι' ἀμφοτέρα ταῦτα, εἰς τὴν μὴ παραγωγικὴν τῶν ἀξιῶν καταστροφὴν ἀναγκαίως ἔπεται ἐλάττωσις, οὐχὶ δὲ αὐξήσις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Ὡσαύτως δὲ ἀπάδει πρὸς τὴν ἀληθεῖαν ἢ πρότασις τοῦ Μοντεσκίου ἰσχυρισθέντος ὅτι, τῶν πλουσίων μὴ δαπανώντων, οἱ πτωχοὶ ἀπόλλυνται.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκ τῆς αἰφνιδίας περιστολῆς τῶν καταναλώσεων ἢ ἐκ τῆς ὑπερμέτρου παραγωγικῆς δραστηριότητος, τῆς ὑπερβαινούσης τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ἀναγκαίως διαταράττεται ἡ ὅλη κοινωνικὴ οἰκονομία· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται, ὅτι ἐν γένει ἔνεκα τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς παραγωγικῆς χρήσεως τοῦ πλούτου, οἱ πένητες ἀπόλλυνται.

Ὑποθέσατε κεφαλαιοῦχον ἀπέναντι ἀριθμοῦ τινος ἐργατῶν. Ὁ κεφαλαιοῦχος οὗτος δύναται διττῶς νὰ μεταχειρισθῇ τὸ κεφάλαιόν του τοῦτο, παραγωγικῶς ἢ ἀκάρπως. Καὶ εἰ μὲν μεταχειρισθῇ τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ ἀκάρπως, ἢτοι ἀσωτεύσῃ αὐτὸ εἰς πολυτελεῖς οἰκοδομὰς, εἰς ἐπιπλα, εἰς ἐνδυμασίας, ἀμάξας, ἵππους, γεύματα, χορούς, ἢ πυροτεχνήματα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀντικειμένων τούτων ἐργάται, προσκαίρως μὲν θέλουσι μισθοδοτηθῇ καὶ συντηρη-

οἷ, μετὰ δὲ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀκάρπως καταναλωθέντων ἀντικειμένων, οἱ μὲν ἐργάται θέλουσι στερηθῆ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐξαφανισθέντος ἤδη κεφαλαίου, οἱ δὲ φόροι θέλουσιν ἐλαττωθῆ ἔνεκα τῆς ἐξαφανίσεως κεφαλαίου παραγωγικοῦ.

Ἐπὶ ὑποθέσει ὅμως ὅτι ὁ αὐτὸς κεφαλαιοῦχος μεταχειρίζεται παραγωγικῶς τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ εἰς τινα τεχνουργικὴν λ. χ. ἐπιχείρησιν, ἢ εἰς καλλιέργειαν γῆς χέρσου, εἰς ἀμπελοφυτεῖαν κ.τ.λ. οἱ ἐργάται οἱ περὶ τὴν τεχνουργίαν, ἢ τὴν ἀποχέρσωσιν καὶ φύτευσιν τῶν ἀγρῶν ἀσχοληθέντες, θέλουσιν μισθοδοτηθῆ, ὅπως ἐμισθοδοτήθησαν καὶ οἱ τὰ πολυτελῆ ἐπιπλα κατασκευάσαντες, ἀλλὰ μετὰ τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν, γεωπονικὴν ἢ τεχνουργικὴν, τὸ κεφάλαιον θέλει διατηρηθῆ· ἀνακτηθὲν δέ, ἢ χορηγοῦν διαρκῶς τακτικὴν πρόσδοον, τὰ μέσα νέας μὲν μισθοδοσίας διὰ τοὺς ἐργάτας, νέων δὲ πόρων διὰ τὸ δημόσιον καὶ τὸν κεφαλαιοῦχον δὲν θέλουσιν ἐκλείψει.

§ 2. Περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων.

Ἰδομεν ὅτι τὰ κεφάλαια εἰσὶν ἀξίαι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας παραχθεῖσαι καὶ ἀποταμιευθεῖσαι, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγικὰς πράξεις.

Προτίθεμαι νῦν νὰ διεξηγήσω πῶς δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰ μείζονα δραστηριότητα, ἵνα καταστήσωμεν οἰκονομικωτέραν τὴν ἐργασίαν. Ὁμολογουμένως, ὁ κυριώτερος τρόπος τῆς ἐνεργητικωτέρας χρήσεως τῶν κεφαλαίων εἶναι ἡ χρῆσις καὶ ἡ τελειοποιήσις τῶν ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἥτοι ἡ αὕξισις καὶ βελτίωσις τοῦ ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου τῆς βιομηχανίας.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐνδιατρίψω εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζή-

τημα, τὸ περὶ μηχανικῶν τελειοποιήσεων, δέον νὰ προοιμιάσω διὰ τῶν ἐπομένων συντόμων παρατηρήσεων. Ὑπάρχουσιν εἶδη παραγωγικῶν ἐργασιῶν, ὧν τὰ κεφάλαια, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς ἐργασίας, εἴτε ὡς ἐκ τῆς ἀποστάσεως τοῦ τόπου ἔνθα ταῦτα παραγωγικῶς καταβάλλονται, κυκλοφοροῦσι μετὰ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ταχύτητος, λ. χ. τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ ἀρτοποιοῦ ἀνανεοῦται σχεδὸν καθεκάστην· τὸ δὲ τὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἢ τοῦ βράπτου, καὶ πολλῶ μᾶλλον τὸ τοῦ βυρσοδέψου, ἢ τὸ τοῦ ἐμπορευομένου μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἢ τοῦ ἀλιεύοντος τὴν φάλαιναν, ἀνανεοῦται βραδύτερον. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐν ὠρισμέναις καὶ εἰδικαῖς τέχναις, τὰ κεφάλαια βραδέως ἀνακτῶνται, ὁ κεφαλαιοῦχος δεῖται προκαταβολῶν πολυχρονίων πρὸς ἄσκησιν αὐτῶν· καὶ ἐνῶ ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀνακτῶν πιθανῶς κατὰ μῆνα, τὸ κεφάλαιόν του ἀπολαμβάνει μηνιαίως καὶ τὸν τόκον αὐτοῦ, ὁ βυρσοδέψης βραδέως εἰσπράττει τὸν τόκον τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἐνεργητικότητος αὐτῆς.

Βεβαίως ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης δὲν ἐξάγεται, ὅτι ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀπολαμβάνει ἐτησίως κέρδη δις ἢ τρις μείζονα τῶν τοῦ βυρσοδέψου, ἀλλ' ὅτι τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ τάχιον κυκλοφορεῖ καὶ ἀνακτᾶται, ὡς ἀνακτῶνται ἐν γένει καὶ κυκλοφοροῦσι τὰ κεφάλαια τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ τῆς ἐξωτερικῆς.

Ἡ παρατήρησις αὕτη κατὰ τὸ φαινόμενον μικροῦ λόγου ἀξία, δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου. Πρὸς τὴν παραγωγὴν μὲν τοῦ πλούτου, καθότι ὅσῳ ἢ ἐκτέλεσις ἔργου ὠρισμένου χρήζει μείζονων προκαταβολῶν, τόσῳ καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἀ-

ποβαίνει δυσκολωτέρα· ὅσῳ δὲ ἡ παραγωγικὴ ἐργασία, ἡ ἀνάκτησις τοῦ κεφαλαίου καὶ τὰ κέρδη πραγματοποιοῦνται βραδύτερον, τόσῳ καὶ μείζονος πίστεως δεῖται ὁ ἐργολάβος πρὸς εὕρεσιν τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίων. Πρὸς τὴν διανομὴν δὲ τοῦ πλοῦτος, καθότι ὅσῳ ὁ χρόνος τῆς ἀπολαύσεως τῶν κερδῶν εἶναι ἀπώτερος, τόσῳ δυσκολώτερον ὁ ἐργάτης δύναται νὰ συνεταιρισθῇ μετὰ τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἐπομένως ἀναγκάζεται νὰ διατελῇ μίσθιος, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἡμερησίας αὐτοῦ χρείας.

Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ζήτημα, ἵπως δυνάμεθα, διὰ τῆς χρήσεως τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, νὰ καταςτήσωμεν τὴν ἐργασίαν ἐνεργητικωτέραν, ἀναπληροῦντες οὕτω δι' αὐτῶν τὴν φυσικὴν ἡμῶν ἀδυναμίαν; Παραβάλλοντες τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καταςτάσει πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν ἱκανότητα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποδεέστερος αὐτῶν. Καθότι τὰ μὲν ζῶα κέκτηνται τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς ὄργανα πρὸς συντήρησιν αὐτῶν· ὁ δὲ ἄνθρωπος στερούμενος τεχνητῶν ὀργάνων δυσκόλως δύναται νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς δυσκαταγωνίστους δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι, ὑπάρχουσιν ἔντομα ὡς οἱ τερμίται, καταστρέφοντα διὰ τῆς γνάθου αὐτῶν τὸ στερεότερον ξύλον καὶ οἰκοδομοῦντα τὰς φωλέας των εἰς ὕψος τριῶν ἢ τεσσάρων μέτρων. Τὰ πτηνὰ διανύουσι μεγάλας ἀποστάσεις διὰ τῆς μεγαλειτέρας ταχύτητος· ὁ ἵππος, ὁ λαγῶς, ἡ ἔλαφος, ἡ δορκὰς εἰσὶ ζῶα ὠκύτατα· ἡ προδοσικὴ τοῦ ἐλέφαντος εἶναι οὐ μόνον ἀντλία ἀπορροφητικὴ, ἀλλὰ καὶ μοχλός· οἱ μὲν μῦς ἀνασκάπτουσι βαθυτάτας σύριγγας, τὰ δὲ μαλάκια διατρυπῶσι τοὺς σκληροτέρους

λίθους, ἡ μέλισσα ἐκμυζᾷ τὸν εὖοσμον χυμὸν τῶν ἀν-
θέων, καὶ μεταποιεῖ αὐτὸ εἰς μέλι· ὁ δὲ κάστωρ ἀποκό-
πτει δένδρα ὑψιτενῆ, καὶ προχώματα ἀνεγείρει καὶ οἰκί-
σους ἀνοικοδομεῖ. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐστερημένος τε-
χνητῶν μέσων καὶ μὴ βοηθούμενος ὑπὸ ἐπικτήτου τι-
νὸς δυνάμεως εἶναι ὑποδεέστερος τῶν ἀλόγων ζώων, ἄ-
τινα καὶ δεξιότητος καὶ ταχύτητος καὶ ῥώμης εὐμοι-
ροῦσι.

Τί λοιπὸν καθίστησιν ἡμᾶς κυρίους τοῦ κόσμου; τί
μεγαλύνει τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἡ διάνοια, ἡ
δημιουργοῦσα τὰ τεχνητὰ ἡμῶν ὄργανα, ἡ διάνοια, δι' ἧς
ἀναμορφοῦμεν τὸν ὕλικόν κόσμον καὶ μυριοπλασιάζομεν
τὰς δυνάμεις ἡμῶν.

Διὰ τῶν τεχνητῶν ὀργάνων διανύομεν ἐν ἐλαχίστῳ
χρόνῳ, μεγάλας ἀποστάσεις· ἀτελῇ ἔχοντες τὴν ὄρασιν
διακρίνομεν τὸν ἀόρατον τῶν ἐντόμων κόσμον, μικροὶ
τὸ δέμας καταμετροῦμεν τὸν ὄγκον τῶν οὐρανίων σωμά-
των κ.τ.λ. Ταῦτα βεβαίως ἀναλογιζόμενος ὁ Φραγκλῆνος
ἐξέφρασεν εὐφυῶς ἀλήθειαν ἀναμφισβήτητον, εἰπὼν ὅτι
τὸ διακρίνει γνῶρισμα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἄλλων
ζώων εἶναι τὸ μηχανουργικὸν ἢ τὸ μηχανοποιητικὸν
toolmaking animal. Ἄλλοι δὲ πάλιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν
ἐποψιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐμφανίσεων θεωροῦντες τὸν ἄν-
θρωπον, εἰπον· ὅ,τι διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ἀ-
λόγων ζώων, εἶναι τὸ προφορικὸν ἢ ὁ προφορικὸς λόγος.
Ἀλλὰ ἵπῳ ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ δημιουργήσῃ γλῶσ-
σαν, ἂν διὰ τῆς διανοίας ἢ τοῦ λόγου, δὲν κατενόει ὅτι
ὑπάρχει φυσικὴ τις γλῶσσα θεόσδοτος, καὶ μέσα συγκοι-
νωσίας καὶ συνεννοήσεως ἔμφυτα ἐν ἡμῖν, τὰ ὅποια ἀ-
πόκειται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ τελειοποιηθῇ; Ὡσαύτως
δὲ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ μηχανουργήσῃ μὴ συ-

νειδῶς ὅτι πεπροίκισται μὲ ὄργανα φυσικὰ δεκτικὰ τελειοποιήσεως ;

Ἐἰς τί δὲ συνίσταται τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ συμπληροῦμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν ; εἰς τὰ ὄργανα, καὶ εἰς τὰς μηχανάς, ἃς τιθέμενοι εἰς κίνησιν, προκαλοῦμεν οὕτως εἰπεῖν, τὴν τελεσφόρον καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπωφελεῖ ἐφαρμογὴν τῶν φυσικῶν νόμων καὶ δυνάμεων. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῶν ὁργάνων, ἢ διὰ τῶν μηχανῶν, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ, οὐδεμίαν δύναμιν, καθότι ἡ δύναμις δὲν εἶναι ἐντὸς, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὁργάνου καὶ τῆς μηχανῆς. Ἡ δύναμις λ. χ. τοῦ ἀπλοῦ ὁργάνου, τῆς ἀξίνης, τῆς σκαπάνης, τοῦ γλυφάνου, τῆς γραφίδος, τοῦ σκεπάρνου δὲν εἶναι ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν ἡμῖν. Ὡσαύτως δέ, ἡ δύναμις τῆς μηχανῆς ἢ στρέφουσα τὸν τροχὸν τῶν ὑδρομύλων δὲν παράγεται ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς καταπτώσεως τοῦ ὕδατος. Ἐν δὲ ταῖς ἀτμομηχαναῖς, ἡ δύναμις πηγάζει ἐκ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ βάρους, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἱστιοφόρων πλοίων, ἡ δύναμις ἐπέρχεται ἐξωθεν, δηλ. ἐκ τῆς ὀρμῆς τῶν πνευμάτων. Ἐπομένως δημιουργοῦντες μηχανάς, δὲν δημιουργοῦμεν δυνάμεις, καθότι αἱ δυνάμεις, εἰσὶν ἐκτὸς τῶν μηχανῶν. Μόνοι οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν ἀεικίνητον μηχανήν, ἀνεζήτησαν τὴν δύναμιν ἐν τῇ μηχανῇ καὶ ἤλπισαν νὰ ἐπιφυσήσωσιν οὕτως εἰπεῖν, τὴν ζῶν ἐἰς τὰς μηχανάς, καθιστῶντες αὐτὰς αὐτοκινήτους, ὡς τὰς ἐμφύχους δυνάμεις.

Εἶπον ὅτι διὰ τῶν μηχανῶν δὲν δημιουργοῦμεν δυνάμεις, ἀλλ' ἀντικαθιστῶμεν τὰς αἰσθητικὰς καὶ ἐμφύχους ἡμῶν δυνάμεις διὰ τῆς τῶν ἀλόγων ζῶων καὶ ἀμφοτέρας διὰ δυνάμεων ἥττον δαπανηρῶν καὶ ἰσχυροτέρων, ὡς τῶν τῆς φύσεως. Τούτου ἕνεκα, ὁ Φούλτων παρού-

σιασθεις εις τον Γεώργιον τρίτον, ὅπως τῷ διακοινώσει μηχανικήν τινα ἐπινόησιν καὶ ἐρωτηθεις παρ' αὐτοῦ τί τῷ φέρει; ἀπήντησεν ὅ,τι ἐμπαθῶς ἀγαπῶσιν οἱ βασιλεῖς δύναμιν. Ἀποδείξωμεν τὴν ὀρθότητα τοῦ ὀρισμοῦ τούτου τοῦ ἐξόχου μηχανικοῦ, διὰ τινων πρακτικῶν παραδειγμάτων, δι' ὧν θέλομεν κατανοήσει καὶ τὸν λόγον τῆς τεραστίας προαγωγῆς τῆς νεωτέρας βιομηχανίας, καὶ πῶς ἐλύθη τὸ ζήτημα τῆς δι' ἐλάσσονος ἐργασίας μείζονος παραγωγῆς.

Ἄπαντες γνωρίζομεν ὅτι, ὅπως προπαρασκευασθῇ καὶ προσηκόντως καλλιεργηθῇ ἡ γῆ, δεόν νά γίνη ἡ ἀροτρίωσις ὅπωςοῦν βαθύτερα, ἤτοι νά καταστῇ εὐτριβῆς ἡ ὑπαρόσιμος γῆ.

Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλληνικὸν ἀροτρον ἀροτριᾷ εἰς βάθος 5 — 10 ἴσως ὑφεκατομέτρων, τὸ δὲ γαλλικόν, ἀροτριᾷ τὴν γῆν εἰς βάθος 15 ἢ 20 ὑφεκατομέτρων.

Τὸ μὲν ἐλληνικὸν ἀροτρον ἔχει διπλοῦν παράβολον· τὸ δὲ εὐρωπαϊκὸν εἶναι μονοπτέρυγον, διατέμνει δὲ τὴν γῆν εἰς τὸ αὐτὸ βάθος διὰ συνεχῶν αὐλάκων, ἐν ᾧ τὸ ἐλληνικόν, διπτέρυγον ὄν, καλύπτει τὴν ἀρόσιμον γῆν καὶ ἀφίνει πολλάκις κενὰ ἀκαλλιέργητα· δὲν ἀροτριᾷ δὲ αἰείποτε εἰς τὸ αὐτὸ βάθος.

Ὁ σπόρος ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ κεῖται εἰς τὸ αὐτὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βάθος, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι, ἄλλοτε μὲν εἰς 5 ὑφεκατομέτρων βάθος, ἄλλοτε δὲ βαθύτερον. Ἀλλ' ὅπως γενῇ γενικωτέρα ἡ χρῆσις ἀρότρων τελειοτέρων, ἀπαιτεῖται δύναμις ζωϊκὴ ἰσχυροτέρα, ἤτοι σύστημα κτηνοτροφίας καὶ βελτιώσεως τοῦ εἶδους τῶν ζώων ἐντελέστερον.

Μετὰ τὴν ἀροτρίωσιν φύονται συνήθως χόρτα, ἅτινα παρ' ἡμῖν μὲν ἐξάγονται διὰ τῆς ἀξίνης, ἐν δὲ τῇ λοι-

τῇ Εὐρώπῃ, διὰ τοῦ extirpateur, τοῦ ἐκριζωτοῦ, ἔχοντος 6 ἰννία ἔμπρὸς καὶ 5 ὀπισθεν, ὥστε τῶν γραμμῶν διασταυρουμένων, ἅπαντα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγροῦ ἐκκαθαρίζεται.

Παρ' ἡμῖν, τὸν σπόρον σκεπάζει τὸ ἄροτρον, δηλ. ἐν κοιλὸν τὴν ἡμέραν διὰ 2 ζώων, ἀλλὰ διὰ τοῦ βωλοσπάστου herse καὶ 2 ζώων, ὁ εὐρωπαϊὸς σκεπάζει κοιλὰ 6 τὴν ἡμέραν. Ἡ δὲ μικροτέρα θεριστικὴ μηχανὴ ἐκτελεῖ τὸ ἔργον ἐργατῶν 20.

Ἐν δὲ τῇ ἀλωνιστικῇ ἐργασίᾳ, ἡμεῖς μὲν ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν «ὕποζυγίοις ἀλοῶμεν τὸν σίτον» διαρκούσης δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης, οἱ καρποὶ καταβιβρώσκονται ὑπὸ τῶν ζώων, καὶ ὁ γεωργὸς σχολάζων περιμένει νὰ πνεύσῃ μέτριος ἄνεμος ὅπως λικμίσῃ, ἐν ᾧ ἐν Εὐρώπῃ, ὁ ἀλοητὸς ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν μηχανῶν.

Μετὰ τὸν ἀλοητὸν ἔρχεται ἡ ἄλῃσις.

Εἰς ὑδρόμυλος κατὰ τὸν Σαίην, ἀλήθει λ. χ. 36 ἑκατόλιτρα σίτου καθ' ἡμέραν, ἡ 100 περίπου κοιλὰ. Ἵνα δὲ ἀλησθῇ ἡ αὐτὴ ποσότης καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι διὰ χειρομύλων, ἀπαιτοῦνται 168 ἄνδρες, ἡ τοῦλάχιστον 150, πρὸς δύο φράγκα τὸ ἡμερομίσθιον αὐτῶν, φρ. 300. Ὑπολογιζόμενοι δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος, δι' ἧς ἀντικαθίστανται αἱ ἀνθρώπινοι δυνάμεις, εἰς 3,000 φρ. ἐτησίως καὶ διανέμοντες τὸ ποσὸν τῶν 3,000 φράγκων εἰς 300 ἡμέρας τοῦ ἔτους, ἀντὶ τῆς ἡμερησίας δαπάνης τῶν 300 φρ. θέλομεν ἔχει δαπάνην 10 μόνον φράγκων ἐπὶ πάσης δὲ ποσότητος 36 ἑκατολίων θέλομεν ἐξοικονομῆσαι φρ. 290.

Ὁ Michel Chevalier ἀναλύων ἀξιολογόν τι ὑπόμνημα περὶ ἀληστικῆς καὶ ἀρτοποιίας, ἀναφέρει ὅτι μύλος τοῦ St. Maur πλησίον τῶν Παρισίων, δύναται νὰ ἀλήσῃ

καθ' ἐκάστην σίτον ἀρκοῦντα πρὸς διατροφήν 100000 ἀνθρώπων διὰ 19 μόνον ἐργατῶν.

Τίνα δὲ τὰ γενικώτερα ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως μηχανημάτων ἐντελεστέρων ; ἡ δυνάμειν καὶ στοιχείων ἰσχυροτέρων καὶ ἥττον δαπανηρῶν, ὡς τοῦ ἀτμοῦ ; « Ἡ » μείζων τῶν κεφαλαίων ἐνέργεια, ἡ ἐπαύξησης τῆς δια- » θεσίμου ἐργασίας ἄνευ αὐξήσεως πληθυσμοῦ, καὶ ἡ » ἔνεκα τῆς μείζονος εὐθηνίας, αὐξήσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ » πλούτου ἄνευ τῆς ἐλαχίστης αὐξήσεως τῶν ἰδιωτικῶν » προσόδων ».

Τοιαῦτα τὰ γενικώτερα ἀποτελέσματα τῆς χρή- σεως τῶν μηχανῶν, εἰς τὴν ὑφαντικὴν, τὴν μεταλλουργίαν, τὴν βυρσοδεψίαν, τὴν νηματοποιίαν ἢ τὴν κλω- στικὴν κτλ. Ταῦτα προαισθόμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἀ- πεφήνατο· « εἰ γὰρ ἕκαστον τῶν ὀργάνων ἐδύνατο κελευ- σθὲν ἐπιτελεῖν τὸ αὐτοῦ ἔργον, ἢ αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζον, οὐκ ἂν ἔδει τοῖς ἀρχιτέκτο- σιν ὑπηρετῶν, οὐδὲ τοῖς δεσπόταις δούλων. »

Προχωρήσωμεν, ὅπως ἐκθέσωμεν πληρέστερον τὰ ἀπο- τελέσματα τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὴν τεχνουργίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν.

Δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τεχνολο- γικὰ ζητήματα, ἀλλὰ νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν εἰς ἓν μόνον εἶδος, τὴν βαμβακουργίαν, ἔδωκε τεράστιον ὠθισμὸν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ μετέβαλε καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις καὶ τὰς τύχας πολλῶν ἐθνῶν.

Ἐπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ἡ Ἀγγλία ὡς πρὸς τὴν τε- χνουργίαν, ἦτο ὑποδεστέρα καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ὀλλάνδης καὶ τῆς Γερμανίας. Τὸ δὲ πρῶτιστον προῖον, τοῦ ὁποίου οἱ Ἀγγλοι ἐπεχείρησαν τὴν τεχνουργίαν, ἡ-

τε πρὸ μαλλίον, παραγόμενον ἐν ὁμόροις τῆς Ἀγγλίας χώραις. Ἐν διαττήματι μάλιστα πολλῶν ἑκατονταετηρίδων, ἡ ἐριουργία ἦτο ἡ μόνη ἐπικερδὴς τέχνη τῆς Μεγάλης Βρεταννίας. Οἱ ἄλλοδαποὶ ἔλεγον τότε περὶ τῶν Ἀγγλῶν κατὰ τὸν Λόρδον Βρουάμ, ὅτι ἀγοράζουσι παρὰ τῶν Ἀγγλῶν τὴν δορὰν τῆς ἀλώπεκος πρὸς λεπτὰ ἕξ, καὶ μεταπωλοῦσιν εἰς αὐτοὺς τὴν οὐρὰν αὐτῆς ἀντὶ δραχμῆς μιᾶς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι οἱ μὲν Ἀγγλοὶ ἐπώλουν εἰς τοὺς ἄλλοδαποὺς τὰ φυσικὰ προϊόντα εἰς τιμὴν ἐλαχίστην, ⁽¹⁾ ἡγόραζον δὲ αὐτὰ κατεργασμένα παρὰ τῶν ἄλλοδαπῶν εἰς τιμὴν ἀνωτάτην. Ἐπὶ τοσοῦτον τὸ μηχανικώτατον ἔθνος τῶν Ἀγγλῶν ἡγνόμενόν τε τὴν χρῆσιν καὶ τεχνουργίαν τῆς πρώτης ὕλης, ἥς ἡ παραγωγή οὐδόλως ἡ ἐλάχιστον τελεσφορεῖ ἐν τῇ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ.

Ἀπ' ἐναντίας δέ, οἱ Ἀσιανοὶ πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, καλλιεργοῦντες φυτείας ἀγνώστους εἰς τοὺς Εὐρωπαϊοὺς, ἐχειροτέχνουν αὐτάς. Μεταξὺ δὲ ἄλλων ἦτο καὶ ὁ βάμβαξ τεχνουργούμενος ἔκπαλαι ἐν Ἰνδικῇ κατὰ τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ἡροδότου μαρτυρίαν, βεβαιουμένου ὅτι, «Τὰ δένδρεα τὰ ἄγρια αὐτόθι φέρει καρπὸν εἴρια καλὸν ἢ τε προφέροντα καὶ ἀρετῇ τῶν ἀπὸ τῶν οἴων· καὶ ἐσθλὴν οἱ Ἰνδοὶ ἀπὸ τούτων τῶν δενδρέων χρέωνται⁽²⁾».

Ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἡ βαμβαουργία μετηνέχθη εἰς Σινικήν, Περσίαν καὶ Αἴγυπτον· τούτου ἕνεκα, τὰ τοιαῦτα ὑφάσματα εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν τεταριχευμένων σωμάτων τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἡ μετὰ τῶν Ἀσιανῶν

(1) Ἡ ἐριουργία ἤκμαζεν ἐν Φλάνδρᾳ ἀπὸ τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος. ὁρᾷ Guizot. Τόμ. 2^{ος} ἱστ. Γαλλίας.

(2) Ἡροδ. Βίβλ. γ'.

ιδίως χωρῶν ἐμπορία ἐγένετο διὰ ξηρᾶς, τὰ βαμβακουρ-
γήματα ἐθεωροῦντο ἐν Εὐρώπῃ πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως
τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Χρηστῆς Ἑλπίδος, ὡς ἀντικείμε-
να πολυτελείας. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ἰνδικὴ ἠνεφ-
χθη εἰς τὴν ναυτιλίαν τῆς Εὐρώπης, οἱ Πορτογάλλοι,
οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ μετήνεγκον ἀπανταχοῦ τὰ
Ἰνδικὰ βαμβακουργήματα, ἅτινα διετήρησαν μέχρι τῆς
σήμερον τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν ὀνόματα, Καλικότ, Μουσελίν,
Γιενγκάμ κ.τ.λ.

Κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα, οἱ Γάλλοι ἐπεχείρη-
σαν τὴν τεχνουργίαν τοῦ Ἰνδικοῦ βάμβακος, ὡς καὶ πρὸ
αὐτῶν, οἱ Ἴταλοι παραλαβόντες τὴν τέχνην ταύτην
παρὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν ὀρησκειτικῶν κα-
ταδιωγμῶν ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἱ δεξιώτεροι τῆς Γαλ-
λίας ἐργάται φυγαδευθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύ-
γωσιν εἰς Ἀγγλίαν καὶ οὕτω μετεδόθη ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ
ἡ γνῶσις τῆς ἐντέχνου βαμβακουργίας. Αἱ αὐταὶ αἰτίαι
ἐφυγάδευσαν ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τοὺς περὶ τὴν μετα-
ξουργίαν ἀσχολουμένους, καὶ ἔκτοτε, ἡ μὲν Ἀγγλικὴ βιο-
μηχανία ἠνωρθώθη, ἡ δὲ Γαλλικὴ ἐξέπεσε ἐπὶ μέγιστη
βλάβῃ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους.

Ἐν τούτοις, τίς ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλικῆς βαμ-
βακουργίας πρὶν ἢ ὁ Ἀρκράϊτ ἐπινοήσῃ τὴν βαμβακοκλω-
στικὴν μηχανήν; Ἡ τεχνουργία αὕτη ἦτο τοσοῦτον ἀ-
τελής, ὥστε ὁ μὲν στήμων τῶν βαμβακουργημάτων ἦτο
ἐκ λίνου, μόνη δὲ ἡ κρόκη ἐκ βάμβακος· τοῦτο δέ, καθότι
ἐλλείψει μηχανῶν, ἦτο ἀδύνατον τὸ νῆμα νὰ γίνῃ τόσον
στερεόν, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς χρή-
σεις. Προσέτι δὲ τὸ νῆμα δὲν ἐκλώθετο ὡς σήμερον ἐν
μεγάλοις καταστήμασιν, διὰ πολυπληθῶν ἀτράκτων,
ἀλλὰ κατειργάζοντο τοῦτο γυναῖκες ἄποροι καὶ ἐνδε-

εἰς διὰ τῆς χειροκινήτου ἀτράκτου καὶ τοῦ ῥόμβου (ῥοδανίου).

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λοιπὸν λόγους, τὰ μὲν Ἀγγλικά βαμβακουργήματα ἐπωλοῦντο εἰς ὑψηλὰς τιμὰς, τὰ δὲ τῆς Ἰνδικῆς μεταφερόμενα ἐξωδεύοντο ἐν Εὐρώπῃ.

Τί δὲ συνέβη ὅτε ὁ Ἀρκράϊτ κουρεὺς ἐκ Πρεστών ἐφεύρηκε κατὰ τὸ 1764, τὴν βαμβακοκλωστικὴν μηχανήν, τελειοποιηθεῖσαν μετέπειτα ὑπὸ τοῦ Ἐργκρέβς, Κρόμπτωνος καὶ Κάρτραϊτ; Ἡ εἰσαγωγή τοῦ βάμβακος ἑκατονταπλασιάσθη, αἱ μηχαναὶ αἱ πρὸς κατεργασίαν αὐτοῦ χρησιμεύουσαι ὑπερεπλέονασαν, σήμερον δέ, ἡ μὲν εἰσαγωγή τοῦ ἀκατεργάστου βάμβακος ἀναβαίνει εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια λιρῶν, οἱ δὲ περὶ τὴν βιομηχανίαν τοῦ βάμβακος ἀσχολούμενοι ἀνέρχονται εἰς τὸ $\frac{1}{15}$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῶν ἡνωμένων βασιλείων.

Ἀναφέρω ἐν ἔτι παράδειγμα, ὅπως ἀποδείξω τὴν ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐργατικῶν χειρῶν διὰ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων προσγινομένην ὠφέλειαν εἰς τὸ σύνολόν τῆς κοινωνίας.

Ἐπιμελῆς πλέκτρια δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ πλέον τῶν 100 βρόχων τὸ λεπτόν, ἀλλ' αἱ πρῶται πλεκτικαὶ μηχαναί, αἱ τοῦ Λῆ, ἐξετέλουν 1000 ἢ 1500 βρόχους καθ' ἕκαστον λεπτόν· σήμερον δὲ αἱ μεγάλαι πλεκτικαὶ μηχαναὶ κατασκευάζουσι καθ' ἕκαστον λεπτόν 250,000 βρόχους, δηλ. ἑκάστη τῶν μηχανῶν τούτων ἀντικαθίστα 2,500 ἐργάτιδας.

Προσθέτω ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς μετακομιστικῆς ἐμπορίας, ἥτοι περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὅπως ἀποδείξω ὅτι διὰ τῶν μηχανικῶν τελειοποιήσεων καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ἐμψύχων ἢ ἀψύχων δυνάμεων, δι' ἄλλων δυνάμεων ἰσχυ-

ροτέρων καὶ εὐθηνοτέρων, τὰ ἐμπορεύματα καὶ τάχιον μεταφέρονται πρὸς τὸν πρὸς ὃν αὐτῶν ὅρον καὶ ἡ δαπάνη τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν ἀναλόγως ἐλαττοῦται. Εἰς φορτηγὸς ἵππος δύναται νὰ μεταφέρει εἰς ἀπόστασιν ὠρισμένην, φορτίον ἐπτάκις βαρύτερον τοῦ μεταφερομένου ὑφ' ἑνὸς ἀνθρώπου· 70 ὀκάδων λ. χ. ἀντὶ 10. Ὁ δὲ ὑποζύγιος ἵππος δύναται νὰ σύρῃ ἐφ' ὀμαλῆς ὁδοῦ ἐπτάκις πάλιν πλειότερον βάρος τοῦ ὑπὸ τοῦ φορτηγοῦ μεταφερομένου, ἵτον δὲ πρὸς τὸ φορτίον 49 ἀνδρῶν ἤτοι 490 ὀκάδων. Διὰ τῆς ἀμάξης λοιπόν, τῆς μεταβατικῆς ταύτης μηχανῆς, διδομεν εἰς τὸν ὑποζύγιον ἵππον δύναμιν ἀνδρῶν 49 καὶ 7 ἵππων φορτηγῶν.

Οἷα δὲ ὑπάρχει διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ βάρος μεταξύ δυνάμεως ἀνθρώπου, ἵππου φορτηγοῦ καὶ ὑποζυγίου, τοιαύδε ὡς ἔγγιστα, καὶ ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα μεταξύ ἀμάξης συρομένης ὑφ' ἵππων ἐπὶ λιθοστρώτου, ἢ ἀμαξιτοῦ καὶ ἀμάξης κινουμένης ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἐπὶ σιδηροδρόμου· καθότι ἐνῷ ὁ ὑποζύγιος ἵππος σύρει ἐπτάκις πλειότερον βάρος τοῦ φορτηγοῦ, ἡ ἀμάξα φέρεται ἐξάκις τάχιον, κινουμένη ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἐπὶ σιδηροδρόμου. (¹)

Πῶς δὲ ἐδυνήθημεν σήμερον διὰ μικρᾶς δαπάνης νὰ διανύωμεν ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ μεγάλας ἀποστάσεις;

Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης σχετικῆς εὐθηνίας ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἔργον τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων μετεβιβάσθη ἀπὸ τῶν ἐμφύχων εἰς τὰς ἀψύχους δυνάμεις· ἐν ᾧ δὲ ἀτμοκίνητος μηχανὴ δυνάμεως ἑνὸς ἵππου, πραγματοποιεῖ ἐν διαστήματι 24 ὥρων, 3 ἢ 4 φυσικῶν ἵππων δύναμιν, ἐργαζομένου ἑκά-

(¹) Διὰ τῆς δυνάμεως ἑνὸς ἵππου, ἐμφαίνομεν τὴν ἀνυψοῦσθαι θάρος 75 χιλιογράμμων εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου, κατὰ πᾶν δευτερόλεπτον.

στου ὥρας 6 ἢ 8, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύναμις ἑνὸς ἵππου δὲν συνεπάγεται δαπάνην 2 δραχμῶν ὡς ἡ τοῦ φυσικοῦ ἵππου, ἀλλὰ 40 λεπτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἵππος ὁ φυσικὸς πραγματοποιεῖ δύναμιν 7 ἀνθρώπων, ἄρα ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ παραγομένη δύναμις ἑνὸς ἀνθρώπου συνεπάγεται δαπάνην 6 μόνον λεπτῶν (').

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μηχανῶν, οὐ μόνον αἱ ὑλिकाὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκαι εὐχερέστερον ἐθεραπεύθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ νοερά τροφή τῶν ἐφημερίδων, τῶν βιβλίων, τῶν συγγραμμάτων, τῶν ὠφελίμων γνώσεων καὶ εἰδήσεων, κατέστη κτῆμα κοινόν, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἦτο ἐξαιρετικὸν οὕτως εἰπεῖν, προνόμιον τῶν εὐπορουσῶν τάξεων. Τοιούτῳ τρόπῳ, πρὸ τῆς θείας τοῦ τύπου ἐπινοήσεως, Παλαιὰ Γραφή ἐπωλεῖτο ἀντὶ φρ. 700, διὰ δὲ τοῦ ποσοῦ τούτου δυνάμεθα σήμερον νὰ καταρτίσωμεν βιβλιοθήκην ἀρκοῦσαν ἴσως εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος ἡμῶν· ἐκτὸς δὲ τῆς εὐθηνίας, ἡ τυπογραφία ἔδωκε καὶ ταχύτητα ἐξαισίαν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν εἰδήσεων καὶ τῶν ὠφελίμων ἐν γένει γνώσεων. Ἐν Ἀγγλίᾳ, λ. χ. αἱ συζητήσεις τῶν βουλευτικῶν σωμάτων παρατείνονται μέχρι τῆς 3 ἢ 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Οἱ δὲ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἐκφωνοῦσιν οἱ ῥήτορες, σημειούμενοι ὑπὸ στενογράφων μεταβιβάζονται εἰς τὰ τυπογραφεῖα, ἀπέχοντα ἴσως ἡμισίαν λεύγαν ἀπὸ τῶν βουλευτηρίων. Ἐπομένως μεταγράφονται, στοιχειοθετοῦνται, διορθοῦνται, ἐκτυποῦνται καὶ διανέμονται διὰ τῶν ἐφημερίδων ἐν διαστήματι ὀλίγων ὥρων, ἐνῶ ἡ περιεργαζομένη ὕλη ἐν αὐταῖς εἶναι δεκάκις μείζων τῆς

() Τούτου ἕνεκα, σήμερον μὲν πρὸς μεταφορὰν 400 ὀκάδων ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Λεβαδείαν, δι' 115 χιλιομέτρων ἀπόστασιν, πληρώνομεν 35 ὄρ. ἐν ᾧ διὰ σιδηροδρόμου ἠθέλομεν πληρῶσαι 7 μόνον.

περιεχομένης ἐν ταῖς Γαλλικαῖς ἐφημερίσιν (¹) ἕνεκα τῶν μεγάλων διαστάσεων αὐτῶν καὶ τῶν λεπτῶν χαρακτήρων.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἰσὶν ἥττον ἐκπληκτικὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἡλεκτρικὴν τηλεγραφίαν, τὴν κατορθουμένην διὰ μικρᾶς συσκευῆς καὶ δι' εὐτελεστάτου σιδηροῦ σύρματος· καθότι δι' αὐτοῦ μὲν αἱ εἰδήσεις διανύουσιν ἀπόστασιν 25,425 λευγῶν ἢ 101,700 χιλιομέτρων τὸ δευτερόλεπτον, διὰ χαλκοῦ δὲ σύρματος, 44,425 λευγῶν ἢτοι 177,700 χιλιομέτρων. (²).

Ἀπεδείχθη ὅτι διὰ τῶν μηχανῶν παράγονται πλείω, δι' ἐλάχιστονος δαπάνης καὶ ἐν μικροτέρῳ χρόνῳ διαστήματι· οὕτω δὲ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τελειοῦνται, ἡ ἐργασία ἐξοικονομεῖται (³) τὰ πράγματα γίνονται εὐθιγότερα, ἡ εὐημερία τῶν ἀνθρώπων προάγεται καὶ ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται ἀναλόγως τῆς προαγωγῆς τῶν μέσων τῆς εὐζωίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ τῆς γῆς καὶ κατὰ τί διαφέρει αὕτη
τῶν κεφαλαίων.

Εἶπον ὅτι τὰ κύρια τῆς παραγωγῆς ὄργανά εἰσιν ἡ ἐρ-

(¹) Ἡ ἐφημ. Times ἔχει μῆκος 4 μ. 24 καὶ πλάτος 1.4.

(²) Αἱ ἀτμάμαξι διατρέχουσι συνήθως 50 χιλιομέτρα καθ' ἑκάστην ὥραν· ἄρα ἐν διαστήματι 2 ὥρῶν 100 χιλιομέτρα· ἐν διαστήματι δὲ δυσχιλίων ὥρῶν 400,000 χιλιομέτρα· ἀλλ' ὁ μὲν ἡλεκτρισμὸς διανέει τὸ αὐτὸ διάστημα τῶν 100,000 χιλιομέτρων ἐν ἐνὶ δευτερολέπτῳ. Τὸ δὲ φῶς κατέρχεται τρὶς τάχιον τοῦ ἡλεκτρισμοῦ.

(³) Αἱ 40 χιλιάδες ἀτμομηχαναὶ τῆς Γαλλίας, δυνάμει 4,500,000 ἵππων, παριστῶσι δυνάμιν ἐργατικὴν 30 ἑκατομμυρίων ἀνδρῶν.

γασία, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν κεφαλαίων, καὶ τὰ στοιχεῖα ἢ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, εἰς ἃς ὑπάγεται καὶ ἡ γῆ.

Ἡ γῆ, καθ'ἑαυτὴν θεωρουμένη καὶ κεχωρισμένη παντὸς ἄλλου προσθέτου ἢ ἐπικτήτου στοιχείου γονιμότητος, παρίσταται ὡς φυσικὴ τις δύναμις περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν· ὡς καὶ ἡ θάλασσα ἡ χορηγοῦσα ἡμῖν ἰχθύς, ἄλας, σπόγγους, κοράλια καὶ μαργαρίτας, καὶ ὁ ἄνεμος ὁ κινῶν τὰ πλοῖα καὶ τὰς μηχανὰς καὶ ἡ ἡλιακὴ θερμὴ, ἡ ζωογονοῦσα πάντα τὰ ἐνόργανα, καὶ αὕτῃ εἰσέτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις καὶ διάνοια, ἐκ τῆς αὐτονόμου ἐνεργείας τῶν ὁποίων πηγάζει ἡ τε προσωπικότης ἡμῶν καὶ ἡ ἰδιοκτησία, ἡ ἀκράδαντος αὐτῇ κρηπὶς τοῦ πλούτου καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἀλλ' ἡ γῆ, καίτοι ἔχουσα κοινὰς τινὰς ιδιότητας μετὰ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, πολλῶ διαφέρει ἀπ' αὐτῶν.

1). Καθότι ἡ μὲν φυσικὴ δύναμις τῆς γῆς, ὑπὸ τὴν εἰς τὴν κυριότητα ἡμῶν· αἱ δὲ δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, οὔτε κτήσεως οὔτε περιορισμοῦ εἰσι δεκτικά.

2). Ἡ μὲν γῆ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως καλλιεργουμένη ἐξαντλεῖται· τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως εἰσιν ἀνεξάντλητοι.

3). Ἡ μὲν γῆ περιοδικῶς παράγει, τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἀδιαλείπτως ἐνεργοῦσι.

4). Ἡ μὲν γῆ δεῖται τῆς ἀνθρωπίνης συνδρομῆς ὅπως καταστῇ παραγωγικὴ· καθόσον διὰ τῆς ἡμετέρας ιδίως ἐργασίας, τό τε ποῖον καὶ ἡ παραγωγικότης αὐτῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλονται· τὰ δὲ στοιχεῖα τῆς φύσεως αὐτομάτως ἐνεργοῦντα, αὐθόρμητα οὕτως εἰπεῖν, προσφέρονται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλως δὲ ἡ γῆ ἐξομοιοῦται ἐν μέρει πρὸς τὰ στοι-

χεῖρα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως· καθότι, μὴ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐνεκα δὲ τῆς κοινῆς ταύτης ιδιότητος, ἥ τε γῆ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν κεφαλαίων.

Ἄλλ' ἡ γῆ, καίτοι διακρινομένη ἀπὸ τῶν κεφαλαίων, συγγέεται καὶ συνενοῦται μετ' αὐτῶν καὶ τῆς δημιουργησάσης αὐτὰ ἐργασίας. Κατὰ δὲ τὴν σύζευσιν ταύτην τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων μετὰ τῆς γῆς, τὸ μὲν κύριον καὶ ἀρχικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ γῆ, τὸ δὲ πρόσθετον καὶ παρεπόμενον, τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία. Τῷ ὄντι, συμμίζωμεν μετὰ τῆς γῆς τὰ κεφάλαια, ἀποχερσοῦντες ἢ λιπαίνοντες τοὺς ἀγρούς, σπείροντες καὶ ἀρδεύοντες αὐτοὺς δι' ὑδραυλικῶν ἔργων, εἰσάγοντες ἐν αὐτοῖς ὄργανα καὶ κτήνη, ἢ ἀνεγείροντες ἀγροικίας, ἢ μύλους, ἢ ἐξορύττοντες φρέατα, καὶ πάντα ταῦτα ἔσονται παρεπόμενα, ἐπίθετοι ἀξίαι ὡς πρὸς τὴν κυρίαν οὐσίαν τῆς γῆς, καίτοι ὑπάρχοντος ἄλλως ἀναμφισβητήτου, ὅτι ὅπως γονιμοποιηθῇ ἡ γῆ, δεῖται κεφαλαίων καὶ φιλοπονίας.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην παραγνωρίσαντες τινες οἰκονομολόγοι καὶ θεωρήσαντες τὴν ἐργασίαν ὡς μοναδικὴν τοῦ πλούτου πηγὴν, ἐταύτισαν πολλάκις τὴν γῆν μὲ τὰς μηχανὰς ἢ τὰ κεφάλαια καθόσον ἀμφοτέρω ταῦτα ἀποφέρουσι κέρδη καὶ προσόδους. Ἀλλὰ τὰ κεφάλαια οὐσιωδῶς διαφέρουσιν ἀπὸ τῆς γῆς· δεόν δὲ νὰ γνωρίζωμεν τὰς διαφορὰς ταύτας, ὅπως κάλλιον διακρίνωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑκατέρων.

Καὶ 1) ἡ μὲν Γῆ, πεπροικισμένη μὲ ποικίλας παραγωγικὰς ιδιότητας καὶ μὲ ποικίλην γονιμότητα, ἐδωρήθη ἡμῖν ὡς ἑρρέθη, ὑπὸ τῆς φύσεως, τὰ δὲ κεφάλαια ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας,

2). Ἡ μὲν γῆ παράγει καρποὺς αὐτοφυεῖς καὶ ἄνευ καλλιέργειας, πεπρωκισμένη μὲ ἰδίαν παραγωγικὴν δύναμιν· τὰ δὲ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναί, κινούμεναι ὑπὸ δυνάμεως ἐκτὸς αὐτῶν ὑπαρχούσης, χρήζουσι τῆς ἀνθρωπίνης συνδρομῆς ὅπως τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Αὕτη δὲ ἡ ἐνδόμυχος καὶ ἰδία τῆς γῆς παραγωγικὴ δύναμις, ἐκτιμᾶται κατὰ λόγον ἀντίστροφον τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῆς ἐργασίας· ὥστε, ὅσω ἡ γῆ εἶναι φύσει ἀγωνωτέρα καὶ γλισχροτέρα, τόσω συντονωτέρας δεῖται φιλοπονίας πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῆς, ὅσω δὲ εἶναι εὐφωρότερα, τόσω διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, παράγονται καρποὶ ἀφθονώτεροι. Ἡ γῆ λοιπὸν κέκτηται ἰδίαν παραγωγικὴν δύναμιν· ἐκ δὲ τῆς φυσικῆς ταύτης παραγωγικότητος προσδιορίζεται καὶ ἡ καθαρὰ τῶν κτημάτων πρόσσδος, ἥτις εἶναι τὸ ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς γῆς περιγιγνόμενον, μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἂν ἡ γῆ ἐταυτίζετο μὲ τὰ κεφάλαια καὶ μὲ τὰς μηχανάς, ἡ καρπιμότης αὐτῆς ἤθελεν εἶναι ἀείποτε ἀνάλογος τῆς καταβληθείσης εἰς αὐτὴν ἐργασίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει, καὶ καταψεύδεται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων· καθότι, ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν τὴν καλλιέργειαν δύο κτημάτων ἴσης ἐκτάσεως καὶ ἐν τῇ αὐτῇ κειμένων θέσει, καταβάλωμεν δὲ εἰς ἀμφοτέρα ἴσην δαπάνην, ἐνταῦθα μὲν θέλομεν συγκομίσει κοιλὰ 250, ἐκεῖ δὲ 300. Λογικῶς λοιπὸν σκεπτόμενοι, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ ν' ἀποδώσωμεν τὴν διαφορὰν τῆς καρπιμότητος ἐκαστέρου αὐτῶν, εἰς τὴν φυσικὴν παραγωγικότητα ἐκάστου καὶ ὅχι εἰς τὴν ἐργασίαν, καθότι ἐπ' ἀμφοτέρων ἡ αὐτὴ κατεβλήθη ἐργασία.

3). Αἱ μηχαναὶ ἔχουσιν εἰδικόν τινα προορισμὸν, καὶ πᾶς περιορισμὸς τῆς εἰδικῆς αὐτῶν χρήσεως, ἰσοδυναμεῖ

πρὸς τὴν παντελῆ τοῦ κεφαλαίου νέκρωσιν. Π. χ. ἐν κρά-
τει ἔνθα ἡ ἐλευθεροτυπία καθιερώθη, ἡ εἰσαγωγή τῆς
λογοκρισίας θέλει ἀναγκαίως νεκρώσει μέγαν ἀριθμὸν πι-
εστηρίων. Ἀλλ' ἡ γῆ χρησιμεύει πρὸς παραγωγὴν δια-
φόρων καρπῶν, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς καλλιέργειας ἐνὸς
εἶδους, ὡς λ. χ. τοῦ καπνοῦ ἐν Γαλλίᾳ, δὲν καθίστησι τὴν
γῆν ἄχρηστον διὰ τὰ λοιπὰ προϊόντα.

4). Αἱ πλεῖσται τῶν μηχανῶν δύνανται ν' ἀντικατα-
σταθῶσι διὰ τῆς κυρίως λεγομένης ἐργασίας, ἡ διὰ τῶν
ἐμφύχων δυνάμεων. Α. χ. πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ τύπου,
ἡ πράξις αὕτη ἐτελεῖτο ὑπὸ γραφέων, ὡς καὶ πρὸ τῆς
ἐπινοήσεως τῶν βαμβακοκλωστικῶν, ἡ τῶν ὑφαντικῶν
μηχανῶν, τὴν κλωστικὴν ἢ τὴν ὑφαντικὴν μετήρχοντο
ἐργάται διαχειριζόμενοι τὴν ἄτρακτον, τὴν ἡλακάτην, τὸν
ρόμβον, τὴν κερκίδα κ.τ.λ. Ὡσαύτως δέ, πρὸ τῆς ἐπινοή-
σεως τοῦ ἀρότρου, ἡ γῆ ἐσκάπτετο διὰ τῆς σκαπάνης,
καὶ πρὸ τῶν ἀνεμομύλων, τῶν ὑδρομύλων, τῶν ἀτμο-
μύλων, ἡ τῶν ἁλωνιστικῶν μηχανῶν, ὁ σῖτος ἡλθήτο
διὰ χειρομύλων, καὶ οἱ καρποὶ ἡλωνίζοντο καταπατού-
μενοι ὑπὸ τῶν ζώων. Ὡσαύτως δέ, πρὸ τῶν ἀμαξι-
τῶν καὶ τῶν σιδηροδρόμων, τὰ πράγματα μετεκομίζοντο
ἐπὶ φορτηγῶν. Ὡστε δὲν εἶναι ἀδύνατον αἱ μηχαναὶ νὰ
ἀντικατασταθῶσι διὰ τῆς κυρίως λεγομένης ἐργασίας.
Ὡς δὲ προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία
ὕποχωρεῖ εἰς τὰς μηχανικὰς δυνάμεις, οὕτω καὶ καθόσον
τὰ ἔθνη παρακμάζουσιν, ἢ βαρβαροῦνται, αἱ μηχαναὶ ἀν-
τικαθίστανται διὰ τῆς ἀπλῆς ἐργασίας, ἡ τῶν ζῶικῶν
δυνάμεων. Τοιαύτη ὅμως ἀντικατάστασις εἶναι ἀνέφι-
κτος ὡς πρὸς τὴν γῆν· καθότι εἶναι ἀδύνατον νὰ πα-
ραχῶσιν οἱ ἀπαραίτητοι καρποὶ πρὸς συντήρησιν ἡμῶν,
ἢ ἡ πρώτη ὕλη τῆς βιομηχανίας, ἄλλως ἢ διὰ τῆς

γῆς. Ἡ γῆ λοιπὸν εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἀναντικα-
τάστατος.

5). Ὅσακις λέγωμεν ὅτι διὰ τῆς παραγωγῆς καὶ ἀποταμιεύσεως αὐξάνουσι τὰ κεφάλαια, τίνα ὅρον τιθέμεθα εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν; Οὐδένα. Α. χ. δυνάμεθα νὰ προείπωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ θέλουσι πολλαπλασιασθῇ τὰ κεφάλαια τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος; Ὅχι· καθότι ἡρακλείους στήλας δὲν ἔταξεν ἡ Θεία Πρόνοια ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ δραστηριότητος· ἔθεν, ἔσω ὁ ἄνθρωπος παράγει καὶ ἀποταμιεύει, τόσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια. (') Ἀλλ' αὕτη, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἐλαστικότης περὶ τὴν αὐξήσιν τῶν κεφαλαίων, δὲν ὑπάρχει προκειμένου λόγου περὶ γῆς. Πρὸ δὺν ἑκατονταετηρίδων, τὰ ἀγγλικά κεφάλαια ἠυξήθησαν ὑπερμέτρως, ἡ δὲ ἀγγλικὴ χώρα ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν διέμεινεν οἷα ἦτο. Ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀγγλικὴ χώρα ἐβελτιώθη, ἐκαλλιεργήθη, ἀπεξηράνθη καὶ διεχαράχθη ὑπὸ σιδηροδρόμων καὶ διωρύγων, ἀλλ' ἡ ἔκτασις αὐτῆς οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν. Τὰ μὲν κεφάλαια τῆς γεωργίας ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἀλλ' ἡ γῆ διέμεινεν ἐκτάσει ἀμετάβλητος.

6). Ἰδομεν ὅτι αἱ μηχαναὶ εἰσι πολλάκις ἀντικατασταταὶ διὰ τῆς ἀπλῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων. Παρατηρῶ δὲ ὅτι αἱ μηχαναὶ εἰσι καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εὐμετάθετοι, φθαρταὶ καὶ ἐξίτηλοι. Ἀλλ' ἡ γῆ εἶναι ἀφθαρτος καὶ αἰωνία. Ἡ γῆ ἀπόλλυσι πολ-

(') Τῆς Γαλλίας αἱ ἐτήσiai ἀποταμιεύσεις ὑπολογίζονται εἰς δισχίλια ἑκατομμύρια φράγκων· τῆς δὲ Ἀγγλίας ὑπερβαίνουν τὸ ποσὸν τοῦτο· ἔνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων, 40 μὲν χιλιακατομμύρια ἀγγλικῶν κεφαλαίων λειτουργοῦσιν ἐκτὸς αὐτῆς· 20 δὲ χιλιακατομμύρια Γαλλικῶν κεφαλαίων ἐκτὸς τῆς Γαλλίας.

λάκεις τὴν γονιμότητα αὐτῆς, ἐξαντλεῖται, οὐδέποτε δμως καταστρέφεται. Ἡ γῆ κλονεῖται, ἀλλὰ δὲν πίπτει. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἰδιοκτητῶν ἐπὶ τῶν λοιπῶν βιομηχανικῶν τάξεων καὶ ἡ κοινωνικὴ αὐτῶν βαρύτης· καθότι ὁ πλοῦτος αὐτῶν εἶναι μόνιμος καὶ ἀμετακίνητος. Οἱ ἰδιοκτῆται, ἔχοντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν παγίαν καὶ ἀμετασάλευτον, συμμερίζονται αἰείποτε τὰς καλὰς ἢ κακὰς τύχας τοῦ ἔθνους. Αἱ μὲν αὐθαίρετοι κυβερνήσεις εὐρίσκουσι πάντοτε τὴν γῆν πρὸ ποδῶν αὐτῶν ὅπως τὴν γυμνώσωσιν, αἱ δὲ καλὰ καὶ πατρικαὶ κυβερνήσεις περιποιοῦνται αὐτήν, ὡς οἱ ἀγαθοὶ γονεῖς περιποιοῦνται τὴν τροφὸν τῶν τέκνων αὐτῶν. Τὰ πολιτικὰ δράματα παίζονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, αὐτὴ δὲ ἐπιζῇ καὶ εἰς τὰς ἐθνότητας καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνῶν, ἐνῶ τὰ κεφάλαια αὐξανόμενα καὶ πληθυνόμενα ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐνομίᾳ, δραπετεύουσιν εὐκόλως ἢ καταστρέφονται ἐν μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ ἢ τοῦ πολιτικοῦ κλύδωνος.

7). Αἱ μηχαναὶ μετατιθέασιν τοὺς ἐργάτας, δὲν ἀντικαθιστῶσι δὲ αὐτούς· καθότι διὰ τῶν μηχανικῶν τελειοποιήσεων, ἡ παραγωγικὴ δαπάνη ἀναγκαίως ἐλαττοῦται καὶ οἱ ἐργάται τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, ἀνευρίσκουσι νέους πόρους διὰ τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων. Ἐὰν λ. χ. διαχαράχῃ σιδηροῦς δρόμος ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Λαμίαν καὶ εἰς Λάρισσαν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ θέλουσι μὲν μετατοπισθῇ τινες ἀμαξηλάται, ἀγωγάται ἢ ξενοδόχοι, δὲν θέλουσι δὲ ἀντικατασταθῇ δι' αὐτοῦ· καθότι πολλαπλασιαζομένων τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ἥτοι τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς καταναλώσεως τῶν ἐμπορευμάτων, οἱ τυχόν μετατοπι-

σθέντες ἐργάται θέλουσι τύχει νέων πόρων, ἀναλαμβάνοντες νέας ἐπιχειρήσεις, νέα ἔργα. Αἱ μηχαναὶ λοιπὸν μετατοπίζουσι τοὺς ἐργάτας, ἀλλ' ἡ γῆ δὲν μετατίθῃσι προσκαλεῖ μάλιστα νέους αἰείποτε ἐργάτας, πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς.

Ῥίψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν εἰς χώρας, ἔνθα πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐβασίλευεν ἡ ἔνδεια καὶ ἡ βαρβαρότης καὶ θέλομεν ἀναγνώρισει ὅτι διὰ τῆς καλλιέργειας αἱ χώραι αὗται κατωκίσθησαν καὶ ἐπληθύνθησαν, ἀναδείχθεισαι ἀληθεῖς ἐστίαι τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐὰν λοιπὸν διὰ τῶν μηχανῶν μετατίθενται οἱ ἐργάται, ἡ γῆ προσκαλεῖ νέους ἐργάτας, διατρέφουσα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἐπιμελουμένην αὐτῆς χεῖρα.

8). Αἱ μηχαναὶ χρήζουσιν, ὅπως τεθῶσιν εἰς κίνησιν, ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἐργατῶν 5, ἢ 10, τῶν πλειοτέρων ὄντων ἀπολύτως περιττῶν. Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τῶν γαιῶν δὲν ὑπάγεται εἰς τὸν αὐτὸν περιορισμόν· ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, δυνάμεθα νὰ διπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν γεωργῶν, ἔὰν ἐπὶ τῶν τέως βοσκησίμων τόπων, καλλιεργηθῶσι σιτηρά, ἢ ἔὰν μεγάλαι ἰδιοκτησίαι διαιρεθῶσιν εἰς ἰδιοκτησίας μικράς. Ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει τὸ ἀποτέλεσμα δὲν θέλει εἶναι τὸ αὐτό, καθότι ὅσῳ πολλαπλασιάζονται οἱ γεωργοὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τόσῳ ἡ μὲν ἀκαθάριστος πρόσοδος αὐξάνει, ἡ δὲ καθαρὰ ἀπολύτως ἐλαττοῦται.

Ἡρυκειμένου λοιπὸν λόγου περὶ μηχανῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν εἶναι μᾶλλον εὐπροσδιόριστος, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὁ ἀριθμὸς οὗτος μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα τῆς καλλιέργειας.

9). Ἡ τελευταία διαφορὰ μεταξύ γῆς καὶ μηχανῶν

προκύπτει ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ τῶν τροφίμων πρὸς τὸν πληθυσμόν.

Τῷ ὄντι, ὑπάρχει ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ αὐξησις τῶν τροφίμων ἐπενεργεῖ ἀείποτε ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ ἡ αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας. Ὡστε, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ 12 ἢ 14 περίπου ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, τὰ ὅποια παράγει σήμερον ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, αὐξηθέντα καθ' ἓν τέταρτον, καταναλίσκονται ἐντὸς τοῦ Κράτους, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι καὶ ὁ πληθυσμὸς θέλει ἀναλόγως αὐξήσῃ, ἔνεκα τῆς ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν γεννημάτων ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐπορίας. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τοῦτο ἰδιάζει εἰς τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν, καθότι ὅσῳ ἡ γῆ γονιμοποιεῖται καὶ παράγει ἀφθονωτέρους καρπούς, τόσῳ πλατύνεται καὶ ἡ ἀγορὰ αὐτῆς καὶ οἱ ἀναλωταὶ πολλαπλασιάζονται.

Τούτου ἔνεκα, σταθερὰ καὶ διαρκὴς περίσσεια τροφίμων εἶναι συμβεβηκὸς ὅλως ἀπίθανον. Ἡ ἀφθονία λοιπὸν τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐπενεργεῖ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' αἱ μηχαναὶ ἐπενεργοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐμμέσως, προκαλοῦσαι τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας καὶ ἀκολούθως τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὑποθέσωμεν κτῆμα χρῆζον πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ 90 ἐργατῶν. Ἄν μετὰ τὰς λοιπὰς δαπάνας, οἱ 90 οὗτοι ἐργάται δύνανται νὰ διατραφῶσιν ἐκ τοῦ κτήματος, τὸ κτῆμα θέλει καλλιεργηθῇ. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι οἱ καλλιεργοῦντες τὸ κτῆμα 90 γεωργοὶ ἔχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἀνάγκην καὶ τινων προϊόντων ἢ ὠνίων, πρὸς τεχνουργίαν τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦνται λ. χ. ἐργάται 30. Τὸ κτῆμα λοιπὸν, ὅπως ὀλόκληρον καλλιεργηθῇ, πρέπει νὰ

παράγῃ ἀξίας ἐπαρκούσας πρὸς διατροφήν τῶν 90 γεωργῶν πρῶτον καὶ 30 τεχνουργῶν δεύτερον. Ἄν δὲ τὸ κτῆμα δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ τοσαύτας ἀξίας, δηλ. νὰ διαθρέψῃ 90 γεωργούς, πλέον δὲ 30 τεχνουργούς, ἀλλὰ μόνον 80, ἐννοεῖται ὅτι θέλει ἐν μέρει καλλιεργηθῇ. Ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι ἢ τὰ γεωπονικὰ ὄργανα τελειοποιῦνται, καὶ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτῆμα καλλιεργεῖται διὰ 60 μόνον ἀντὶ 90 γεωργῶν, πραγματοποιούντων ἐργασίαν ἴσην τῇ τῶν 90. Κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, 20 τεχνουργοὶ θέλουσιν ἐπαρκέσει πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. τῶν 60 γεωργῶν, ὡς 30 ἐπὶ πῆρουν πρότερον πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. τῶν 90. Τὸ κτῆμα λοιπὸν θέλει καλλιεργηθῇ δυνάμενον νὰ διαθρέψῃ 80 ἐργάτας. Ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι τὸ κτῆμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ διαθρέψῃ 80 ἐργάτας, 70 δὲ μόνον, ἐννοεῖται ὅτι ἐν ὅσῳ 20 τεχνουργοὶ ἀπαιτοῦνται πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. 60 γεωργῶν, τὸ κτῆμα δὲν θέλει καλλιεργηθῇ, ἀλλὰ βελτιουμένων τῶν μεθόδων καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τεχνουργίας, πιθανὸν ὅτι 10 μόνον τεχνουργοὶ θέλουσι παραγάγῃ ὅ,τι παρῆγον πρότερον 20, πρὸς ἱματισμὸν κ.τ.λ. γεωργῶν 60. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, τὸ κτῆμα θέλει καλλιεργηθῇ δυνάμενον νὰ διαθρέψῃ τοὺς ἀπαιτούμενους πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ 70 ἐργάτας.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ μὲν καλλιέργεια τῆς γῆς ἀμέσως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ δὲ μηχανικαὶ τελειοποιήσεις, ἐπιβοηθοῦσαι τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας, ἐμμέσως μόνον ἐπαυξάνουσι τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων. Πᾶσα λοιπὸν μηχανικὴ ἐπινόησις, ἢ τελειοποίησις, ἔχουσα ὡς ἄμεσον αὐτῆς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπαύξησιν τῆς παραγωγῆς διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν, ἢ τὴν παραγωγὴν ἴσου ποσοῦ πραγμάτων δι' ἐ-

λάσσανος ἐργατῶν ἀριθμοῦ, ἀναγκαίως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Περὶ κυριότητος τῆς γῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῶν τριῶν πικραγωγικῶν στοιχείων, ἐν τῷ θηρευτικῷ ποιμενικῷ καὶ γεωπονικῷ βίῳ.

Ἡ γῆ εἶπον, ἤτοι αἱ φυσικαὶ καὶ ἀφθιτοὶ αὐτῆς δυνάμεις εἰσὶ δῶρον θεόσδοτον, δῶρον, ὅπερ ἡ θεία Πρόνοια ἀπένειμεν εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Πῶς λοιπὸν κατέστη ἰδιοκτησία τοῦ ἀνθρώπου; πῶς καθιερώθη ἡ κυριότης αὐτῆς, ἥτις, ὡς ἀποδειχθήσεται, εἶναι ἡ ἐδραία κρηπίς τοῦ πολιτισμοῦ; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιον τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, ὅσῳ ἡ κοινοκτημοσύνη δὲν εἶναι ἀπλῆ θεωρία, δὲν εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἡ κοινὴ κτῆσις εὐρηται ἐν μέσῳ τῶν νομαδικῶν λαῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις τῆς γεωπονίας. (¹)

Παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ὡς πρὸς τοῦτο τῶν ἐθνῶν πορείαν, δι' ἧς θέλομεν συγχρόνως γνωρίσει καὶ τοὺς βίους τῶν ἐθνῶν πρὸ τῆς γεωπονίας, καὶ πῶς, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, «τὸ εἶδος τῆς τροφῆς (τῆς βιομηχανίας) προσδιορίζει αὐτούς» καὶ τελευταῖον πῶς, καθόσον ἡ ἰδιοκτησία ἐπεκτείνεται καὶ ἐξασφαλίζεται, καὶ ὁ πολιτισμὸς παγιοῦται καὶ προάγεται.

(¹) Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ κοινοκτημοσύνη ἰδιάζει εἰς βερβάρους καὶ ἀπολιτίστους ἢ ἡμιπολιτίστους λαούς, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ κοινοκτημοσύνη ἐθεωρήθη ὡς σύστημα ἐπαγγελλόμενον τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων.

Εἶπον ὅτι ἐν πάσῃ τέχνῃ καὶ βιομηχανίᾳ, τρία εἰσὶ τὰ στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς· ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως· ἐξετάσωμεν πῶς ταῦτα λειτουργοῦσιν ἐν τῷ θηρευτικῷ, τῷ νομαδικῷ καὶ τῷ γεωπονικῷ βίῳ.

Οἱ θηρευταὶ ἀδιαλείπτως περιπλανώμενοι ἐθεώρησαν αἰείποτε τὴν γῆν ὡς κοινὸν κτῆμα· ἠναγκασμένοι νὰ περιφέρονται καὶ νὰ μετατίθενται ἀκαταπαύστως, ὡς τὰ ἄγρια θηρία τὰ ὁποῖα καταδιώκουσιν, οὐδέποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς προκαταλήψεως καὶ ἰδιοποιήσεως τῆς γῆς· διὰ τὸ ἄστατον δὲ τοῦτο τοῦ βίου αὐτῶν, οὐδὲ πόρων ἀσφαλῶν ἀπολαύουσιν.

Ὁ θηρευτής, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς βιομηχανίας αὐτοῦ, οὐδὲν δύναται ν' ἀποταμιεύσῃ· καθότι τὸ προὐδὸν τῆς θήρας ἐστὶ τυχαῖον καὶ ἀνεπίδεκτον ἀποταμιεύσεως. Ἐν ᾧ δὲ οἱ θηρευταὶ διακινδυνεύουσι τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν πρὸς πορισμὸν τῶν ἀναγκαιούντων, ὅσῳ εὐτυχέστεροι γίνονται εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, τόσῳ σμικρύνουσι τοὺς πόρους τῶν· καθότι ἐὰν πᾶσα ἄλλη βιομηχανία παράγῃ, ἡ θηρευτικὴ καταστρέφει· ἡ σημερινὴ αὐτῶν εὐπορία παρασκευάζει τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἀμηχανίαν· ἀπὸ τῆς ἀφθονίας περιπίπτουσιν εἰς παντελεῖ ἀπορίαν. Τούτου δ' ἔνεκα, ὁ λιμὸς εἶναι ὁ ὀλεθριώτερος αὐτῶν πολέμιος.

Οἱ πόροι λοιπὸν τῶν θηρευτῶν εἰσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐφήμεροι καὶ τυχαῖοι καὶ ἡ ἐργασία αὐτῶν ἐπίπονος καὶ κινδυνώδης· αἱ μὲν ἀποταμιεύσεις δι' ὧν ἐξασφαλίζονται τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, εἰσὶν ἀνέφικτοι ὑπὸ τὸν θηρευτικὸν βίον, τὰ δὲ κεφάλαια τῶν θηρευτῶν περιορίζονται εἰς τὰ ἀτελεῖ αὐτῶν τόξα καὶ βέλη. Θεωρητέον λοιπὸν ὡς βίον τελειότερον τὴν ποιμενικήν, τὴν συνδέουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπαρξιν τοῦ

ἀνθρώπου μετὰ τῆς γῆς, εἰ καὶ ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν βίον, ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου οὐδόλως ταυτίζεται εἰσέτι μετ' αὐτῆς. Θεωρήσωμεν ἐν ὀλίγοις τὸν βίον τῶν λαῶν, τῶν διατελεσάντων ἀείποτε νομάδων.

Οἱ Ἀραβες καὶ οἱ νομάδες τῆς Κεντρώας Ἀσίας φαίνονται ἀνέκαθεν προωρισμένοι εἰς τοῦτον τὸν βίον. Ἐν ἄλλαις χώραις, οἱ νεμαδικοὶ λαοί, προτόντος τοῦ χρόνου, ἴδρυσαν τοὺς βίους αὐτῶν, δηλαδὴ ἀποκατεστάθησαν μονίμως, ἀναγνωρίσαντες τὴν γόνιμον ἀρχὴν πολλῶν καὶ μεγάλων ἀποτελεσμάτων, τὴν τῆς κυριότητος τῆς γῆς. Ἀλλ' οἱ Ἀραβες καὶ οἱ νομάδες τῆς Κεντρώας Ἀσίας, οὐδέποτε παρέσχον τοιαύτην ἐγγύησιν εἰς τὴν γεωπολίαν. Παρ' αὐτοῖς, ἡ γῆ ἀνήκει εἰς ἅπαντας, οὐδεὶς δὲ ἔχει δικαίωμα ἐπ' αὐτῆς· ἐπομένως οὐδεὶς προσπαθεῖ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φυσικὴν τῆς γῆς γονιμότητα, μὴ ὦν βέβαιος νὰ συλλέξῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ ἡ διαφορὰ μεταξὺ θηρευτῶν καὶ ποιμένων. Ὁ μὲν θηρευτὴς κατέβαλε τὰ ἄγρια θηρία, ἵνα τραφῇ ἐξ αὐτῶν καὶ καλύψῃ τὴν γυμνότητά του διὰ τῆς δорὰς αὐτῶν. Ὁ δὲ ποιμὴν ἔθρεψε καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά, μεταχειρισθεὶς αὐτά ὡς ὄργανον, ὡς κτῆμα, τὸ ὁποῖον προσεπάθησε νὰ πολλαπλασιάσῃ.

Τοιοῦτω τρόπῳ, οἱ νομάδες ἐγένοντο κύριοι πολυαρίθμων ἀγγελῶν καὶ ποιμνίων. Ἐκ τοῦ γάλακτος, τοῦ τυροῦ, τοῦ μαλλίου, τῶν δερμάτων, καὶ τῶν νεργῶν παρήχθησαν αἱ πρόσοδοι αὐτῶν· τὰ δὲ ποίμνια ἐπολλαπλασιάσθησαν ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῶν φυσικῶν λειμῶνων, ἐνῷ μόλις τὸ $\frac{1}{100}$ ἴσως αὐτῶν ἐχρησίμευεν ἐπὶ τοῦ θηρευτικοῦ βίου, πρὸς διατροφήν τῶν ἀγρίων θηρίων.

ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν λοιπὸν βίον, ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη πλείοτερον ἐκ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὅχι ἀμέσως ἀλλ' ἐμ-

μέσως καὶ καθημερώσας τὰ ἄγρια θηρία, ἐπολλαπλασίασε καὶ ἐτελειοποίησε τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια· οὕτω δὲ ἀντικατέστη ἡ κατάληψις τοῦ θηρευτοῦ, διὰ τῆς ιδιοκτησίας τῶν ποιμένων.

Εἶπον ὅτι ἡ κυρία ιδιοκτησία τοῦ ποιμένος εἶναι τὰ ποίμνια· ὥστε ἐνῶ οἱ ποιμενικοὶ λαοὶ πρὸς ἀλλήλους οὐδὲν ἀνταλάττουσιν, αἱ ἀνταλλαγαὶ αὐτῶν μετὰ τῶν γεωπονικῶν λαῶν εἰσιν ἀναπόφευκτοι. Τοῦτου δ' ἕνεκα, ὁ Ἰακώβ, ἐκβιασθεὶς ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, κατέφυγεν εἰς τὴν γεωπονικὴν χώραν τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ ποιμένες πολεμικὰς καὶ ληστρικὰς ἔχουσιν ἔξεις· καθότι ὁ μὲν πόλεμος εἶναι δι' αὐτοὺς μέσον κτητικῆς· ἡ δὲ λεία οὐσιώδης αὐτῶν πόρος. Δύω δὲ νομαδικαὶ φυλαὶ δὲν δύνανται, τὸν αὐτὸν χώρον καρπούμεναι, νὰ συνυπάρξωσιν εἰρηνικῶς, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς Γενέσεως ἐν Κεφαλαίῳ 13, ἐν ᾧ ὁ Ἀβραάμ λέγει πρὸς τὸν Λώτ· «Μὴ ἔστω μάχη ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀναμέσον τῶν ποιμένων μου καὶ ἀναμέσον τῶν ποιμένων σου, ὅτι ἄνθρωποι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἐσμέν· πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου· διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ, εἰ σὺ εἰς ἀριστερά, ἐγὼ εἰς δεξιὰ, εἰ δὲ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ εἰς ἀριστερά».

Αἱ φυλαὶ αὗται, ὁσάκις δὲν φονεύουσι τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, τοὺς ὑποδουλοῦσι, μεταχειριζόμενοι αὐτοὺς ὡς ὑπηρετικά ὄργανα.

Ὁ ποιμενικὸς βίος ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ πλανῶνται ἐνθεν κακεῖθεν, νὰ καταστρέφωσι πᾶν ὅ,τι ἀπαντῶσι πρὸ ποδῶν, καὶ οὕτω νὰ ἐπισύρῃσι τὴν δυσμένειαν τῶν ἰδρυσάντων τοὺς βίους αὐτῶν γεωπονικῶν λαῶν. Τοῦτου δ' ἕνεκα, κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ μὲν γεωργὸς Κάιν ἐγένετο ἑνοχὸς τῆς ἐπαράτου ἀδελ-

φοκτονίας· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι, ὡς ἔθνος γεωπονικόν, ἀπεστρέφοντο αἰείποτε τοὺς ποιμένας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ὑπὸ τὸν ποιμενικὸν βίον, ἡ γῆ τροφοδοτεῖ μὲν ἐμμέσως τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν χρησιμεύει ὡς ὄργανον παραγωγῆς εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ὁ ποιμὴν ὠφελεῖται μὲν ἐκ τῆς αὐτοφυοῦς τῆς γῆς παραγωγῆς καὶ τῆς αὐτονόμου ἐνεργείας τῶν φυτικῶν νόμων, συνάγει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ἀλλὰ δὲν τοὺς παράγει, μὴ εἰδὼς νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ, τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ὁμοιογητέον ὅμως ὅτι διὰ τῆς ποιμενικῆς ὁ ἄνθρωπος ἐξησφάλισε τοὺς πόρους αὐτοῦ, δὲν ἐτράφη μόνον ὡς ὁ θηρευτὴς διὰ τῶν ἀγρίων θηρίων, ἀλλ' ἔθρεψε καὶ ἀνέθρεψεν αὐτά, δὲν κατέστρεψε μόνον ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλὰ μετεχειρίσθη αὐτοὺς ὡς ὑπηρετικὸν ὄργανον καὶ τοὺς ὑπεδούλωσεν· ἡ μὲν προκατάληψις μετεβλήθη εἰς ἰδιοκτησίαν, τὰ δὲ ἀναλώματα εἰς κεφάλαιον, ἡ δὲ γῆ ἐγένετο ὀνησιμωτέρα εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλ' ἰδῶμεν πῶς ἐγένετο ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον. Πῶς τὴν νομὴν διεδέχθη ἡ κυριότης. Πῶς τελευταῖον ἡ κυριότης ἀπὸ τῶν κινήτων ἐξετάθη καὶ εἰς τὰ ἀκίνητα. Τὴν μετάβασιν ταύτην ὑποδεικνύει Ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῶν ἐξῆς λόγων (Βιβλ. Α', Κεφ. Γ', τῶν Πολιτ.). «Οἱ δὲ καὶ μιγνύντες ἐκ τοῦτου ἡδέως ζῶσιν».

Μεταξὺ τῶν ποιμενικῶν λαῶν ὑπῆρξαν ἄλλοτε ἐν Γερμανίᾳ, καὶ σήμερον κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Περσίας καὶ ἐν Ἀραβίᾳ λαοί, οἵτινες ἀσχολούμενοι περὶ τὴν γεωπονίαν, συγχωροῦσι τὸν περιφραγμὸν τῶν ἀγρῶν καὶ τὴν σπορὰν αὐτῶν· ἀλλ' ὄντες πλάνητες, μετὰ τὴν συχομιδὴν τῶν

καρπῶν, καταλείπουσι τὸ καλλιεργηθὲν τεμάχιον γῆς, διὰ περ αὐτοῖς καθίσταται κοινὸν κτῆμα.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἰσχύει καὶ ἐν Ἀμερικῇ. Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας ἐκείνης σπεύρουσιν ἀραβόσιτον, ἢ φυτεύουσιν ὀλίγα γεώμηλα. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, ἀποδημοῦσι πολλὰς ἐκατοντάδας ἴσως λευγῶν μακρὰν τῶν καλλιεργηθέντων ἀγρῶν, δὲν θεωροῦσι τὴν γῆν ὡς ἰδιοκτησίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καταλείπουσιν αὐτὴν μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, καθότι δὲν ἔχουσι μόνιμον συμφέρον πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς.

Οὐχ ἥττον δέ, θεωρητέον τὴν ἐγγύτησιν περὶ συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ὡς οὐσιώδη κοινωνικὴν πρόοδον. Καὶ καθ' ὃν λόγον ἡ καθημέρως τῶν ἀγρίων θηρίων ἐποπλασίασε τοὺς πόρους τῶν βαρβάρων λαῶν, καθότι ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη πλείοτερον ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως, οὕτω καὶ ἡ ἀτελής αὕτη γεωπονία εἰ καὶ πρόσκαιρος, ἐβελτίωσε τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Δυνάμει τοῦ δικαιώματος τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίσθη τὴν γῆν ὡς παραγωγικὸν ὄργανον· ἔμαθε νὰ προκαλῇ τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἐσπούδασε, κατενόησε καὶ ἐφήρμοσε πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Διὰ δὲ τῆς ὑλικῆς ταύτης προόδου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἰδίου ἐξετάθη, συμπεριλαβοῦσα τὰ ἀγρία καὶ τὰ καθημερωθέντα θηρία, τὸν αἰχμαλωτισθέντα ἄνθρωπον καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γεωπονίας.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς πείρας ἀπεδείχθησαν τὰ καλὰ τῆς ἰδιοκτησίας· ὁ θηρευτής, ὁ ποιμὴν, ὁ σπείρας ἀγρόν, μεταβάς ἀπὸ νομαδικοῦ καὶ ἐνδεοῦς βίου εἰς βίον μονιμώτερον καὶ εὐπορώτερον, ἐνόησεν ὅτι, ὅσῳ σταθερώτερα

καταστῶσι τὰ γεωπονικά ἔργα, τόσῳ θέλει αὐξήσῃ καὶ ἡ εὐπορία αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν κοινωνικὴν ταύτην πρόοδον ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ βία. Ἡ εἰρηνικὴ φιλοπονία ἔσπειρεν, ἡ βία πολλάκις ἐθέριζε. Τελευταῖον δὲ ἡ ἀνάγκη ἰδίῳ ὑπερίσχυσεν. Ἡ κοινωνία ἐγγυήθη πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν γεωπονικῶν ἔργων καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ εἰσιν ἀναπόσπαστα τῆς γῆς, ἐντὸς ὀλίγου, ἀνεγνώρισε καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῆς τῆς γῆς. Καὶ τότε κατετέθη, οὕτως εἰπεῖν, ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Τότε ὁ ἄνθρωπος μονιμοποιήσας τοὺς πόρους καὶ ἐξασφαλίσας τὸ μέλλον αὐτοῦ, ἐξέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὰς διανοητικὰς αὐτοῦ κατακτήσεις, καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ βιοποριστικὴ ἐνέργεια κατέστη ὁ φυσικός, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοῦ νόμος. Συναισθανθεὶς τὸ θέλημα τῆς ἰδιοκτησίας, κατεδάμασε τὴν φύσιν καὶ μετέβαλε τὴν μορφήν τῆς γῆς, καὶ οὕτως ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν ἐνισχύει πλειότερον τὴν ἐργασίαν, οὐδὲν κρατύνει πλειότερον τὰς νοητικὰς καὶ φυσικὰς ἡμῶν δυνάμεις, ἢ ἡ ἰδιοκτησία.

Αἱ γονιμώτεραι γαῖαι εἰσὶν αἱ ἐκ τῆς ῥοῆς τῶν ὑδάτων καὶ ἐκ κατακλυσμάτων μορφωθεῖσαι· αἱ τοιαῦται δὲ γαῖαι ὑπόκεινται εἰς πλημμύρας, καὶ κινδυνεύουσι νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς ἔλη. Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἰδιοκτησίας ὑπηγόρευσαν ἡμῖν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἔργα ἐπίπονα, νὰ χαράξωμεν διώρυγας πρὸς διέξοδον τῶν ὑδάτων, νὰ ἐγείρωμεν προχώματα ὅπως ἐμποδίσωμεν τὰς πλημμύρας, νὰ διαχαράξωμεν αὐλακὰς ἢ ὀχετοὺς πρὸς ἀρδευσιν τῶν ἀγρῶν.

Κατακυρωθείσης τῆς ἰδιοκτησίας, δὲν ἤρκεσθημεν εἰς τοὺς ἐτησίους τῆς γῆς καρπούς, ἀλλ' ἐφυτεύσαμεν διαρ-

κέστερα φυτά, τὰ ὅποια ἐκαλλιεργήσαμεν ἐβελτιώσαμεν ἐπολλαπλασιάσαμεν.

Κατακυρωθείσης τῆς ιδιοκτησίας, ἐδιπλασιάσαμεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐμβαδὸν τῆς γῆς, ἀνασκάψαντες καὶ γονιμοποιήσαντες τὰ σπλάγχνα αὐτῆς δι' ὀργάνων, ἅτινα ἰδιάζουσι, κατὰ τὴν ὁρθὴν τοῦ Φραγκλίνου παρατήρησιν εἰς μόνον τὰ λόγου καὶ ἐπιστήμης δεκτικὰ πλάσματα· ὥστε ἡ ιδιοκτησία δὲν παρέβλαψε τοὺς μὴ συμμετασχόντας αὐτῆς ἀπ' ἀρχῆς, ἥτοι τὰς ἐπελθούσας γενεάς· ἀπ' ἐναντίας δέ, διὰ τῆς ιδιοκτησίας ἐδημιουργήθησαν πόροι νέοι πρὸς συντήρησιν τοῦ νέου τούτου πληθυσμοῦ· καὶ ὥσπερ διὰ τοῦ ποιμενικοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ὠφελήθη ἑκατοντάχως πλείότερον ἐκ τῶν φυσικῶν προϊόντων τῆς γῆς, οὕτω καὶ διὰ τῆς γεωπονίας ἐκεῖ ὅπου πρότερον ἐτρέφοντο 500 ποιμένες, σήμερον τρέφονται ἴσως 50,000 ἥσυχροι, εὐτυχεῖς καὶ εἰρηνικοὶ πολῖται.

Ἡ ἱστορία παρέχει τρία ἐπιφανῆ παραδείγματα τῆς μεταβάσεως ταύτης ἀπὸ τοῦ νομαδικοῦ εἰς τὸν γεωπονικὸν βίον. Α'. μὲν τὸ τῶν ποιμένων καὶ Ἀράβων, οἵτινες ἐξελθόντες ἐκ τῆς ἐρήμου, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μεγαλοπράγμονος Μωάμεθ, ἐδημιούργησαν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν Συρίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, τὸν ἀξιομνημόνευτον Ἀραβικὸν πολιτισμόν. Β'. δὲ τὸ τῶν Μογγόλων, παραδεχθέντων καὶ διατηρησάντων τὸν Σινικὸν πολιτισμόν. Καὶ Γ'. τὸ τῶν βαρβάρων τῆς ἄρκτου, οἵτινες μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κόσμῳ, ἐνεφύσησαν νέα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ῥώμης, εἰς τὸ γεγηρακὸς αὐτοῦ σῶμα.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἂν ἡ ἐλευθέρη καὶ νόμιμος χρῆσις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων ἦναι δικαίωμα ἀδιαφιλονείκητον, προσέτι δὲ ἐὰν ἐπιβέβληται ἡμῖν τὸ

καθῆκον τοῦ νὰ καλλιεργήσωμεν τὰς δυνάμεις, ἃς ἐδώ-
ρῆσατο ἡμῖν ὁ δημιουργός, ἐὰν ἀνευ ἰδιοκτησίας, ἦναι ἀ-
δύνατον νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν θεραπείαν τῶν ἡμετέρων
ἀναγκῶν, ὁμολογητέον ὅτι τὸ μὲν πρὸς ἰδιοκτησίαν δι-
καίωμα, εἶναι δικαίωμα φυσικόν, ἡ δὲ κοινοκτημοσύνη
παραβίασις τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ κατάστασις ἀπά-
δουσα πρὸς τὴν λογικὴν ἡμῶν φύσιν, καὶ συμπαρομαρ-
τοῦσα τῇ νηπιότητι καὶ βαρβαρότητι τοῦ ἀνθρωπίνου
γένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

**Περὶ τῶν δύο περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν καὶ
περὶ παραγωγικότητος τῶν διαφόρων τρόπων
τῆς καλλιεργείας.**

Ἄλλ' ἡ ἰδιοκτησία εἶναι σταθερὸν παρακολούθημα τῆς
γεωπονίας ; Ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν, ὡς καὶ αἱ διά-
φοροι πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν σχέσεις εἶναι τύ-
χαιον συμβεβηκός, ἄσχετον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διορ-
γάνωσιν ἐκάστης πολιτικῆς κοινωνίας, πρὸς τὰς θρη-
σκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας αὐ-
τῆς, ἡ πηγάζουσιν ἐκ τινων σταθερῶν αἰτιῶν ἃς δυνά-
μεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν ;

Δύο ἀρχαὶ ἐπεκράτησαν ἐν ταῖς κοινωνίαις τῶν ἀπὸ
τῆς γῆς ζώντων καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καρπῶν· ἡ μὲν ἀ-
ναγνωρίζουσα τὴν ἐπὶ τῆς γῆς κυριότητα φυλῆς ἢ κοι-
νότητος, ἡ κατ' ἰδίαν ἐκάστου, ἡ δὲ ὅτι «ἅπαντα ἡ γῆ
τοῦ Κυρίου, ἡ βασιλική».

Α. χ. παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς, ἡ γῆ εἰς οὐδένα.

ἀνῆκεν, ἀλλ' ἐκάστη φυλή ἀπένεμε κατ' ἔτος εἰς ἑκαστον τῶν μελῶν αὐτῆς ἀγρὸν καλλιεργήσιμον, ὅστις ἐπανήρχετο εἰς τὴν ὁμάδα μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν.

Ὁ νομαδικὸς λοιπὸν οὗτος λαὸς ἀνεγνώριζε μὲν τὴν ἀτομικὴν κυριότητα τῶν ὑπὸ τῆς ἐργασίας ἐκάστου παραχθέντων καρπῶν, οὐχὶ δὲ τὴν τῆς γῆς.

Τὸ αὐτὸ δὲ σύστημα τῆς περιτροπῆς τῆς ιδιοκτησίας ἰσχύει καὶ σήμερον παρὰ τισιν ἔθνεσι τῆς σημιτικῆς φυλῆς, καὶ παρὰ τοῖς Σλάβοις, ἔνθα αἱ γαῖαι αἱ ὑπὸ τῶν μελῶν κοινότητος ἢ δήμου καλλιεργούμεναι, δὲν ἀνήκουσιν εἰς αὐτά, ἀλλ' εἰς τὴν κοινότητα.

Τοῦναντίον δέ, παρὰ τοῖς Ἑλλησι, τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἐν τοῖς ἀποικίσμασιν αὐτῶν, ἡ ἰδιωτικὴ κυριότης ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο ἀρχῇθεν ἀνεγνωρισμένη· (¹) ἐν γένει δέ

(¹) Ἐν τῇ πανρχαίᾳ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἡ ιδιοκτησία περιβάλλετο χαρακτηριστὰ ἱερὸν· ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ, οἱ Ἕλληνες οἵτινες οὐδόλως ἐπίστευον εἰς τὴν μετεμψύχωσιν, ἐπρέσβευον ὅτι ἐν ὅσῳ τὰ σώματα τῶν τεθνεώτων μένουσιν ἄταρ, ἡ ψυχὴ περιπλανᾶται ἐν ταιλαιπωρίᾳ καὶ ἐν ὀδύνῃ, οὐδαμοῦ εὐρίσκουσα ἄσυλον καὶ τόπον ἀναπαύσεως· ἀλλ' ἀπ᾽ ἐνταρυσθέντος τοῦ σώματος, ἡ ψυχὴ ἢ πρότερον ζωογονοῦσα αὐτὸ εὐρίσκει τὴν πρέπουσαν αὐτῇ ἀναψυχὴν καὶ παρηγορίαν.

Οἱ τάφοι τῶν Ἑλλήνων ἔκειντο ἐν τῷ περιβάλῳ τῆς οἰκίας καὶ παρὰ τοῖς οἰκογενειακοῖς τούτοις τάφοις, παρετίθετο πᾶν ὅ,τι ἐδύνάτο νὰ παραγορῇ καὶ εὐχαριστήσῃ τὸν μεταστάντα, παντὸς εἶδους κτερίσματα· ἐν τῷ αὐτῷ τῆς οἰκίας περιβάλῳ, ἔκειτο ἡ ἐστία, ἐνθα τὸ ἄσβεστον διέλαμπε πῦρ· ἐνώπιον αὐτῆς ἐτελοῦντο αἱ ἐξιλαστήριοι θυσίαι καὶ κατευθύνοντο αἱ εὐχαὶ πρὸς τοὺς ἐφεστῆεις θεοὺς, τοὺς «Lares ἢ penates» τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ περίβολος οὗτος ἦτο τὸ ἕρκος ἐκάστης οἰκίας.

Τελετάρχης ἦτο ὁ ἀρχηγὸς ἐκάστης οἰκογενείας· διὰδοχος δὲ αὐτοῦ ὁ πρωτότοκος ἄρρην, κατὰ τὸ πανάρχαιον Δίκαιον· ὥστε ἡ ιδιοκτησία ὡς ἐρρέθη, τὸ ἕρκος τῆς οἰκίας, περιεβάλλετο ἱεροπρεπῇ χαρακτηριστῇ.

ἡ μὲν πρώτη τῶν δύο τούτων ἀρχῶν, ἡ τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος, εὔρηται παρ' ἔθνεσιν, ὧν ἡ κοινωνικὴ διοργάνωσις ἀριστοκρατικὸν μᾶλλον καὶ δημοκρατικὸν εἶχε χαρακτῆρα· ἡ δὲ ἀρνησις τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος εὔρηται ἐν χώραις, ἐν αἷς ὑπερίσχυσεν ὁ ἀπολυτισμὸς ἢ ἡ θεοκρατία. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπικρατεῖ εἰσέτι ἐν Ἀσίᾳ. Τὸν θεσμὸν τοῦτον εὔρηκαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἰσχύοντα καὶ παρὰ τοῖς Μεξικανοῖς καὶ Περουβίοις καὶ ἐν ταῖς πλείσταις νήσοις τῆς Νοτίου Θαλάσσης καὶ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀφρικῇ.

Λέγω λοιπόν, ὅτι διερευνῶντες τὰς ἐννόμους σχέσεις τῆς γῆς πρὸς τοὺς διακατέχοντας αὐτήν, εὐρίσκομεν ὅτι τὰ μὲν ἔθνη, τὰ ἀποδεχθέντα καὶ καθιερώσαντα τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐκέκτηντο ἀριστοκρατικὴν ἢ δημοκρατικὴν διοργάνωσιν, τὰ δὲ μὴ ἀποδεχθέντα τὴν ἀρχὴν ταύτην, διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἢ τῆς θεοκρατίας.

Τοιοῦτω τρόπῳ, ἡ μὲν ἀρχαία ἀριστοκρατικὴ Ἑλλάς, παραδεχθεῖσα τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος, προήγαγε ταχέως τὰς ζωηρὰς αὐτῆς δυνάμεις· διέσπειρε προϊόντος τοῦ χρόνου, τοὺς κατοίκους αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Μεσογείου, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σικελίαν, τὸν Εὐξεῖνον πόντον, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Γαλατίαν· ὅπου δὲ ἐγένοντο τοιοῦτοι πατριαρχικοὶ ἀποικισμοί, ὁ μὲν πολιτισμὸς καὶ αἱ βιωτικαὶ τέχναι ἐξηπλώθησαν, αἱ δὲ ἀποικίαι ἐπληθύνθησαν, πολλαπλασιάσασαι τὸν τε πλοῦτον καὶ τὰ καταστήματα αὐτῶν. Ἡ ἐπικρατοῦσα λοιπὸν ἀρχὴ παρ' ἔθνεσι, διατελοῦσιν ὑπὸ ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν πελίδευμα, εἶναι ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἰδιοκτησία.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ εἶναι

ὁ ἐπιφανέστατος τύπος τῆς τοιαύτης ἐγκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν ἀποικιῶν.

Ἄλλ' ἡ ἐγκατάστασις τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δεσποτείας ἢ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ὑποκυφάντων λαῶν, δὲν συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι αἱ κατακτητικαὶ ἐπιδρομαὶ συνήθως γίνονται ὑπὸ λαοῦ ἀλλοτρίου πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὰς εἰρηνικὰς τέχνας καὶ καταταχθέντος ὑπὸ τὴν σημαίαν δεσπότη, ὅπως ἐκπορήσῃ κράτος μᾶλλον ἢ ἥττον πεπολιτισμένον.

Τοιοῦτοι οἱ κατακτητικοὶ τῆς Ἀσίας λαοί, διὰ τριῶν μάλιστα προσόντων διακρινόμενοι.

1). Οἱ κατακτηταὶ δὲν ἡσχολοῦντο περὶ τὴν γεωπονίαν, ἀλλὰ διῆγον κυρίως βίον νομαδικόν· καθότι δυσκόλως οἱ ἀπὸ τῆς γῆς ζῶντες καταλείπουσι τὴν παρ' αὐτῶν καλλιεργουμένην γῆν πρὸς κατάκτησιν νέας χώρας.

2). Διετέλουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀπολυτισμοῦ καὶ τῆς θεοκρατίας, ὑπὸ τὸν ζυγὸν παμβασιλέως· καθότι ἡ δεσποτεία εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν κατακτητικῶν ἐπιχειρήσεων, ὥσπερ ἡ ισότης εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δι' ἀποικισμῶν ἐγκαταστάσεως τῶν πατριαρχικῶν κεινωνιῶν.

Τελευταῖον δὲ, οἱ κάτοικοι τῆς κατακτηθείσης γῆς ἐξηνδραποδίζοντο ὑπὸ τῶν νικητῶν, οἵτινες, οὐδεμίαν ἐξασκοῦντες παραγωγικὴν ἐργασίαν, ἐκαρποῦντο τοὺς ἰδρωτάς καὶ τοὺς κόπους τῶν ἡττημένων.

Τὰ τρία ταῦτα εὗρηνται ἐν τῇ τουρκικῇ κατακτήσει.

1). Λαὸς συνιστῶν στρατὸν μᾶλλον ἢ ἔθνος. (Τζεμιγιέτι μουσλιμίν)· ἄθροισμα Μουσουλμάνων, συγκρατούμενων οὐχὶ δι' ἔθνικοῦ ἢ πολιτικοῦ, ἀλλὰ διὰ θρησκευτικοῦ δεσμοῦ.

2). Κύψας ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θεοκρατίας καὶ παμβα-

σιλείας, ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀκράτου ἀπολυτισμοῦ, αἰμοδόρου καὶ ὀλετῆρος δεσπότη. (Χουνκιάρ, Καχρμάν).

3), Κατεξουσιάσας μετὰ τὴν νίκην τῆς γῆς καὶ τῶν κατοίκων (μούλκ, ραγιά) καὶ παραδεχθεὶς τὸν θεσμόν, ὅτι «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική».

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ κατάκτησις, γενομένη καὶ ὑπὸ πατριαρχικῶν κοινωνιῶν, ἀριστοκρατικὸν ἢ δημοκρατικὸν ἀσπασθειςῶν πολίτευμα, συνεπάγεται πολλάκις τὴν ἄρνησιν τῆς ιδιωτικῆς κτήσεως ἐπὶ τῆς κατακτηθείσης γῆς, καθότι ἡ κυριότης αὐτῆς διαμένει ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἠθικοῦ τῶν κατακτητῶν προσώπου.

Τοιοῦτω τρόπῳ, ὅτε ἡ πατριαρχικὴ τῶν Ῥωμαίων κοινωνία ἰδρύθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέριδος, ἡ γῆ κατέστη ιδιοκτησία τῶν Ῥωμαίων πατριαρχῶν. Ἄλλ' ὅτε μετὰ ταῦτα, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέτεινον τὸ κράτος αὐτῶν διὰ κατακτήσεων, ἡ κυριότης τῆς κατακτηθείσης δημοσίας γῆς (*ager publicus*) ἀνῆκεν εἰς τὸν κυρίαρχον δῆμον, *populi Romani*, ὡς αἱ παρ' ἡμῖν ἐθνικαὶ γαῖαι, μόνῃ δὲ ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ χρῆσις παρεχωρήθη εἰς τοὺς μισθοῦντας αὐτὴν πολίτας. Καὶ ἐκ τούτου αἱ ἐπαναστάσεις τοῦ πλήθους, ἐξαιτουμένου ἀγρονομικὸν νόμον, ἦτοι διανομὴν τῆς δημοσίας ταύτης γῆς, ἥτις κατὰ προτίμησιν, ἐξεμισθοῦτο ἐπὶ ἐλαχίστῳ μισθώματι, εἰς μόνους τοὺς κρατοῦντας, ἢ κατεκρατεῖτο καὶ κατεπατεῖτο ὑπ' αὐτῶν.

Ὡσαύτως δέ, ὅτε οἱ βάρβαροι Γότθοι, Φράγχοι, Λογγοβάρδοι ἀνῆγειρον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ῥωμαϊκῆς αυτοκρατορίας πολυμόρφους μοναρχίας, ἡ κατάκτησις ἐπῆνεγκε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Καὶ ἡ μὲν πραγματικὴ κυριότης ἢ ἡ κάρπωσις «*dominium utile*» περεχωρήθη εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς, τὴν ἄμεσον δὲ κυριότητα διετήρη-

σεν ὁ κατακτητής· «dominium directum», ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἰσχύει σήμερον ἔτι ἐν Ἀγγλίᾳ, καθόσον τὸ dominium directum ἀνήκει εἰς τὴν βασιλίссαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Νορμανοῦ κατακτητοῦ Γουλλιέλμου· ὥστε τὸ πρόσωπον τοῦ κατακτητοῦ ἐπισκιάζει σήμερον ἔτι τὸ ἔδαφος τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ὅπερ ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς 200,000 οἰκογενείας. (') Ἀλλὰ τίνες οἱ ἐκ τῶν δύω περὶ κυριότητος τῆς γῆς ἀρχῶν παραχθέντες τρόποι τῆς καλλιέργειας; τίς ἡ σχέσις τῶν διαφόρων τῆς καλλιέργειας τρόπων πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν καὶ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας τῶν ἐθνῶν;

Οἱ πατριάρχαι τῆς Ῥώμης ἐγκατεστάθησαν ὡς οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους· ὁ δὲ ἐ-

(') Οἱ Landowners τῶν τριῶν βασιλείων ὑπολογίζονται εἰς 1,153, 816· ἐξ αὐτῶν ἐκπιπτομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κεκτημένων ἔλασσον τοῦ ἐνὸς «acre» ἦτοι 4 στρεμμάτων, ὧν οἱ πλεῖστοι εἰσὶ κύριοι οἰκίων, ἢ ἐνοικιαστὰς οἰκίων. (οἵτινες ὅσάκις ἡ μίσθωσις ὑπερβαίνει τὰ 60 ἔτη, θεωροῦνται ὡς ἰδιοκτῆται), ὑπολείπονται 301,378 γαιοκτήμονες ἔχοντες πλεόν τοῦ ἐνὸς acre ἰδιοκτησίας· ἐξ αὐτῶν πάλιν ἀφαιρουμένων τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκίων, ὡς καὶ τῶν σωματείων, μένει διὰ τὰ τρία βασίλεια ἀριθμὸς 200,000 ἰδιοκτητῶν· 170 μὲν χιλιάδων διὰ τὴν Ἀγγλίαν, 20 δὲ χιλιάδων διὰ τὴν Ἰρλανδίαν, καὶ 10 διὰ τὴν Σκωτίαν.

Ἀλλ' ἐν Γαλλίᾳ ὑπολογίζονται 7,600,000 οἰκογενεάρχαι καὶ 5,500, 000 owners of land.

Ἐν Ἑλβετίᾳ, οἰκογενεάρχαι 550,000 καὶ land owners 465,000

Ἐν Σουηδίᾳ, 850,000 οἰκογενεάρχαι καὶ 200,000 land owners.

Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, οἰκογενεάρχαι μὲν 4,400,000 καὶ land owners 170,000.

Ἐν Ἑλλάδι, πρὸ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπαρχιῶν Ἰπείρου καὶ Θεσσαλίας, αἱ μὲν οἰκογένειαι ὑπολογίσθησαν εἰς 357,727, οἱ δὲ γεωργοὶ εἰς 207,846· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν Land owners, τῶν γαιοκτημόνων, διαμέλει ἄγνωστος, καθόσον γεωργοὶ εἶναι καὶ οἱ ἀγρολῆπται.

*Ora Journal of the Statistical Society of London. Déc. 1877,

πικρατῶν παρ' αὐτοῖς τρόπος τῆς καλλιέργειας ἦτο «ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια», συνεπαγομένη καὶ ἰδιοκτησίαν καὶ ἴσῃν διανομὴν τῆς γῆς, μεταξύ τῶν πατριῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάκτησις ἐξετάθη πολλάκις καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων, ὡς τοῦτο συνέβη ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων, μεθ' ἣν ἐγενικεύθη ὁ ἀνόσιος τῆς δουλείας θετμός καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια συνυπῆρξε μετὰ «τῆς δουλικῆς καλλιέργειας». Καὶ ἐκ τούτου, οἱ Πενέσται τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ Εἰλωτες τῆς Σπάρτης, οἵτινες δὲν ἦσαν οἱ μᾶλλον τεταλαιπωρημένοι τῶν δούλων, καθὼς ἀνήκοντες εἰς δεσπότας, παρ' οἷς ἡ βιομηχανία ἦτο ἀτελεστάτη.

Ὅτε δὲ κατηρτίσθη καὶ διωργανώθη ἡ φεουδαρχία καὶ ἐρρύθμισθησαν αἱ προσαλλήλους σχέσεις τῶν φεουδοπαρόχων καὶ φεουδοδόχων, ἵδομεν ὅτι μόνῃ ἡ κατοχὴ παρεχώρηθη εἰς τοὺς φεουδοδόχους, τῆς ἀμέσου κυριότητος ἀνηκούσης εἰς τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας κατίσχυσε τῆς ἀρχῆς τῆς κατακτήσεως καὶ ἐκ τῆς συγκράσεως τῶν δύο τούτων ἀρχῶν παρήχθησαν τὰ κατὰ διαδοχὴν φέουδα. Ὅτε δὲ μετέπειτα, ὁ χειμάρρος τῆς κατακτήσεως ἀνέστειλε τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία συνεκροτεῖτο ἐκ δύο τάξεων, τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κεκρατημένων. Ἀλλ' οἱ κατακτηταί, ἀλλότριοι πρὸς τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἐπέβαλον εἰς τὰ ἐξανδραποδισθέντα πλήθη, τὴν ἀγγαραίαν τοῦ νὰ καλλιεργῶσι τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα, διαρκῶς ἐμμέννοντα εἰς αὐτό· ἐκ τούτου δέ, «ἡ δουλοπαροικία», ἀναφεύσῃ καὶ ἐξ ἄλλων συμβεβηκότων ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ὅτε δὲ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, ἤρχισαν ν' ἀπε-

λευθερῶνται οἱ χωρικοί, ἐπειδὴ ἐστεροῦντο καὶ γῆς καὶ κεφαλαίων, οἱ ἰδιοκτῆται παρεχώρησαν αὐτοῖς τὴν γῆν καὶ τὸ ἀπαραίτητον πρὸς γεωργίαν κεφάλαιον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι ὁ χωρικός θέλει μὲν καταβάλλει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ πρὸς καλλιέργειαν τοῦ κτήματος, ἀλλὰ τὸ πρῶτον θέλει διανέμεσθαι «μορτιτικῶς» μεταξὺ ἀγρολήπτου καὶ ἀγροδότου.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐμορφώθησαν καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ κεφάλαια, καὶ τότε μόνον κατέστη κοινότερα ἢ ἐπὶ αὐτεπιστάσι καλλιέργεια καὶ ἡ ἐκμίσθωσις, ἥτοι «ἡ διὰ μισθωτῶν καλλιέργεια», ἥτις εἰς τινα κράτη ἔδωκεν ἰσχυρὸν ὠθισμὸν εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας.

Τοιαῦται αἱ διάφοροι σχέσεις τῶν γεωργῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν, ἐκεῖ ὅπου καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας.

Μετά τὴν ἀνάλυσιν καὶ διεξήγησιν τῆς φύσεως καὶ τῶν οἰκονομικῶν αποτελεσμάτων ἐκάστου τῶν διαφορῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας, θέλω ἐκθέσει ὀλίγα τινα περὶ τῆς ἰσχυούσης καλλιεργείας ἐν χώραις ἐνθα διὰ τῆς κατακτήσεως λαῶν διατελούντων ὑπὸ τὸ κράτος τῆς παμβασιλείας καὶ τῆς θεοκρατίας, ἐδημεύθη ἡ κυριότης τῆς γῆς.

§ 1. *Περὶ πατριαρχικῆς καλλιεργείας.*

Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ἡ γῆ καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτημόνων, βοηθουμένων ὑπὸ τῶν τέκνων καὶ τῶν ὑπηρετῶν αὐτῶν.

Ὁ μικρὸς οὗτος ἰδιοκτῆτης εὐμοιρῶν μὲν καὶ τινὸς μικροῦ κεφαλαίου, καλλιεργῶν δὲ ἰδίαις χερσὶ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ, προσπαθεῖ διὰ συντόνου φιλοπονίας καὶ

δι' ἐπιμελείας, ἣν ἕκαστος συνετὸς οἰκογενειάρχης καταβάλλει εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ πράγματα, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ κτήματός του· ἀλλὰ καθὼς κεφαλαιοῦχος σὺνάμα καὶ ἐργάτης, ἐμβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν ἀκαθάριστον ἢ τὴν καθαρὰν τοῦ κτήματος πρόσδοον, καὶ δυσκόλως δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν ἐκ τῆς ὀλικῆς προσόδου προσήκουσαν μερίδα ἐκάστῳ τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, διότι κατέχει καὶ διευθύνει καὶ τὰ τρία ὁμοῦ, καὶ γῆν καὶ κεφάλαια καὶ ἐργασίαν.

Τούτου ἕνεκα, ἡ τοιαύτη καλλιέργεια ἀποβαίνει ὀλίγον ἀκριβοῦς καὶ πολλάκις ἐπιζήμιος. Τῷ ὄντι, ὑποτεθεῖσθω γεωργὸς κατέχων μικρὸν κεφάλαιον καὶ προτιθέμενος νὰ μισθώσῃ καὶ καλλιεργήσῃ κτῆμα ἀλλότριον· ὁ γεωργὸς οὗτος τοιαύτην πρόθεσιν ἔχων, δὲν θέλει πιθανῶς ἀποφασίσαι νὰ πληρώσῃ μίσθωμα ἐπὶ κτήματος, μὴ ἀποζημιῶντος αὐτὸν διὰ τὰς γενομένας προκαταβολάς, εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια· ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας, ὁ γεωργὸς συγχέων τὴν πηγάζουσαν πρόσδοον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καὶ εἰς τὴν ἀκαθάριστον μᾶλλον ἢ τὴν καθαρὰν πρόσδοον ἐμβλέπων, ἐπιζητεῖ πολλάκις νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ, εἰ καὶ τὸ πρόσθετον τοῦτο τεμάχιον οὐδὲν παρέχει μίσθωμα, οὐδ' ἀποζημιώνει ἐντελῶς αὐτόν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ πατριαρχικῶς καλλιεργοῦντες, ἐπὶ ἀδρῶ τιμῇματι ἐπεκτείνοντες τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ὡς ἂν ἦτο βέβαιον ὅτι, ἐπειδὴ 10 στρέμματα παράγουσι 30 κοιλὰ, 5 ἄλλα ἀλλοίας ποιότητος θέλουσι παραγάγει ἀναλόγως 15, ζημιοῦνται. Παρ' ἡμῖν μάλιστα καὶ εἰς τινας νήσους, λογίζεται ἔργον καλοῦ κ' ἀγαθοῦ οἰκογενειάρχου, τὸ κτᾶσθαι ἀγρόν, καὶ μὴ προσδοφόρον, δι'

ἀποταμιευμάτων ἐπιπόνως ἀποκτηθέντων. Διὰ τῆς καταθέσεως τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων ἐν τινι ταμιευτηρίῳ, οἱ οἰκογενειάρχαι οὗτοι ἤθελον ἀπολαμβάνει 4 ἢ 5 %, ἐν ᾧ ὁ προσκτηθεὶς ἀγρὸς ἀποφέρει 1 ἢ 2 %.

Πρῶτον λοιπὸν ἐλάττωμα τῆς πατριαρχικῆς καλλιέργειας ὑπὸ τὴν ἔποψιν τὴν καθαρῶς χρηματιστικὴν, εἶναι ἡ ἐπισφαλὴς λογιστικότης, προκύπτουσα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα πρόσδοδος ἐκάστου τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων συγχωνεύεται ἐν τῇ ὀλικῇ ἀκαθαρίστῳ προσόδῳ.

Δεύτερον δέ, ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἤτοι τῆς συγχύσεως τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, ἡ γόνιμος ἀρχὴ σπουδαίων ἀποτελεσμάτων, ἡ ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀποβαίνει ὅλως ἀνεφάρμοστος· καθότι ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀσχολεῖται καὶ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν, καὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν μελισσῶν, καὶ περὶ τὴν ἐπισκευὴν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κτηνῶν, καὶ τὴν ὀρνιθοτροφίαν, καὶ τὴν ἐκποίησιν τῶν καρπῶν κ.τ.λ. καὶ οὕτω πολλὰ τεχνώμενος οὐ δύναται πάντα καλῶς ποιεῖν· πολλάκις δὲ παρέρχεται ὁ καιρὸς τῶν ἔργων, καθότι ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλάτων, τὸ πραττόμενον δὲν περιμένει τὸν πράττοντα.

Τρίτον, ὑπάρχει ἀρχὴ ἀναντίρρητος πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας τείνει ἀείποτε ἡ βιομηχανία τελειοποιουμένη, ὅτι ὅτῳ διὰ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων παράγομεν πλείω ἢ δι' ὀλιγωτέρων κεφαλαίων τὰ αὐτά, τόσῳ πλουτοῦμεν· ἀλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιέργειας, ὅφ' ὃ πλῆθος μικρῶν κτημάτων καλλιεργεῖται ὑπὸ διαφόρων ἰδιοκτητῶν, τὰ πάγια λεγόμενα κεφάλαια, ἤτοι τὰ μόνιμα τῆς γεωργίας κεφάλαια, ὑπάρχουσι δυσανάλογα πρὸς τὸ προσδοκώμενον προϊόν. Τῷ ὄντι ἐν κτῆμα,

ἔσω μικρὸν καὶ ἂν ἤκ' ἐὰν δὲν ὑπερβαίνει τὰ 40, 50 ἢ 60 στρέμματα, χρήζει πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ ἄρ-
τρου, ἄλλων ὀργάνων, βοῶν, ἢ ἵππων, ἀγροικίας, ἐνίο-
τε δὲ ἔργων ὑδραυλικῶν κ.τ.λ. Αὕτη δὲ ἡ καταβολὴ δὲν
εἶναι ἀνάλογος τῆς προσδοκωμένης προσόδου.

Κατὰ τὸν Ἀρθοῦρ Γιούγκ (1), διάσημον ἀγρονόμον
τῆς 1H' ἑκατονταετηρίδος, ἐὰν κτῆμα 40,000 στρεμμα-
των (10,000 acres) κατὰ πάντα τῆς αὐτῆς ποιότητος,
καλλιεργηθῇ διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς ἃς γίνεται
χρῆσις ἐνὸς ἄρτρου, ἐνὸς ἐπιμελητοῦ καὶ ἐνὸς ὑπρέ-
του, εἰς ἄνθρωπος δὲν θέλει καλλιεργῆσαι πλέον τῶν 60
στρεμμάτων, ἐν ᾧ διὰ μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων, δι'
ἃς ἀπαιτοῦται τρία ἄροτρα, εἰς ἐπιμελητῆς καὶ τρεῖς ὑ-
πηρέται, εἰς ἄνθρωπος καλλιεργεῖ 72 στρέμματα· διὰ
μὲν τῶν πρώτων, εἰς ἵππους καλλιεργεῖ 44 στρέμματα,
διὰ δὲ τῶν δευτέρων 56. Ὅθεν 40,000 στρέμματα, ἡ-
τοι 10,000 ἄκρα, καλλιεργούμενα διὰ μικρῶν ἐπιχει-
ρήσεων, θέλουσι ἀπασχολῆσαι 666 γεωργούς καὶ 1000
ἵππους· διὰ δὲ μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων, θέλουσιν ἀ-
πασχολῆσαι 545 γεωργούς καὶ 681 ἵππους, τοῦ προϊόν-
τος μένοντος τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ δι' ὀλιγωτέρας δαπά-
νης, ἡτοι ἐξοικονομῶν 121 ἀνδρῶν καὶ 319 ἵππων,
θέλει παραχθῇ τὸ αὐτὸ τῶν καρπῶν ποσόν.

Τέταρτον, ἡ ἐργασία εἶναι τόσο γονιμωτέρα, ὥσπερ ἐ-
πιστημονικωτέρα. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὥσπερ ὁ ἐργολάβος
ἢ ὁ διευθύνων ἐπιχείρησιν γεωπονικὴν, γνωρίζει ἀκρι-
βέστερον τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης του, καὶ ὠφελεῖται
ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, ἡτοι
τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, τῆς γεω-

(1) Say. Διδασκ. τῆς Πολ. Οἰκον. Τόμ. 2 σελ. 79.

γνωστικῆς, τῆς κτηνοκομίας, τόσω τελειοποιεῖται ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία. Ἀλλ' ὁ πατριαρχικῶς καλλιεργῶν δὲν γνωρίζει τὴν θεωρίαν τῆς τέχνης αὐτοῦ, δὲν εἶναι κάτοχος ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ὡστε μόνη ἡ ἐμπειρία, μόνη ἡ παράδοσις διέπει τὰ τῆς γεωργίας, οὐχὶ δὲ αἱ τεχνικαὶ τελειοποιήσεις ἢ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις. ⁽¹⁾

Πέμπτον δέ, καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ὁ χωρικὸς δὲν θέλει εἶσθαι ἄμοιρος ἐπιστημονικῶν γνώσεων, καὶ ὅτι θέλει κατανοήσῃ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ βελτιώσῃ τὰ ὄργανα, τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς παραγωγῆς, οὐχ' ἥττον δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρόθεσίν του ταύτην· καθότι μάλιστα ἀπολαύει τῶν ἀγαθῶν τῆς εὐπορίας καὶ σπανίως δύναται διὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ ἀποταμιευμάτων, νὰ μορφώσῃ ἀτελές τι κεφάλαιον.

Ὡστε ὑπὸ τοῦτο τὸ σύστημα, τὰ μὲν ὄργανα τῆς γεωπονίας εἰσὶν ἀτελῆ καὶ ἄμορφα, ἡ δὲ κτηνοτροφία παραμελεῖται, τὸ δὲ ποιὸν τῶν γαιῶν οὐδεμίαν λαμβάνει βελτίωσιν.

Οὕτω δὲ ἡ γεωργία μένει στάσιμος καὶ αἱ πεπαλαιωμένοι ἔξεις κατισχύουσι τῶν ἐπωφελῶν νεωτερισμῶν· ἐπειδὴ δὲ πολλάκις καλλιεργοῦνται ἄγονοι μετὰ γονίμων ἀγρῶν, τὰ δὲ κεφάλαιά εἰσιν ἀνεπαρκῆ, ἡ δὲ ἐργασία σπανίως ὀπλίζεται διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, αἱ ἀποταμιεύσεις δυσκόλως κατορθοῦνται, καὶ τὰ κεφάλαια βραδέως καὶ ἐπιπόνως πολλαπλασιάζονται. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, τὰ κτήματα ὑποδιαίρουνται διὰ τῆς ἰσοκληρίας, καὶ ἔνεκα τῆς ὑποδιαίρέσεως ταύτης τῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τῶν περὶ τὴν κυριότητα διαφορῶν καὶ ἀμφισβητήσεων,

(1) Γεωργία τελειοποιημένη δὲν εἶναι ἄλλο, ἢ ἐφαρμογὴ τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, τῆς ζωολογίας, τῆς ζωοκομίας, τῆς βοτανικῆς, τῆς φυσιολογίας, καὶ τῆς γεωγνωστικῆς.

ἡ κτηματική πίστις ἐκλείπει, οἱ τόκοι τῶν πρὸς τοὺς κτηματίας τούτους δανείων ἐξογκοῦνται καὶ ἐν ᾧ ὁ ἔσχατος τῶν ἐμπόρων δύναται διὰ μιᾶς ἢ δύο ὑπογραφῶν, νὰ προσπορισθῇ κεφάλαιόν τι, ὁ κτηματίας διατελεῖ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς τοκογλυφίας.

Ἄλλως δὲ ἐν τοιαύτῃ χώρᾳ, αἱ τεχνουργικαὶ ἐπιχειρήσεις δυσκόλως εὐδοκιμοῦσιν, οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ μεγάλου τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν μεγάλων μισθῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνδείας τῆς γεωργικῆς τάξεως, ἥτις εἶναι ἡ εὐρυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ἀγορά τῶν τεχνῶν. Ἡ δὲ αὐλὸς παραγωγὴ ὀλίγον προάγεται· α'. μὲν, διότι ἡ ἐπιστήμη ὀλίγον ἐφαρμόζεται εἰς τὰς τέχνας καὶ β'. διότι μόνος ὁ πλοῦτος, μόνῃ ἡ εὐπορία καὶ εὐζωΐα δίδουσι καιρὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως καλλιεργήσῃ τὰς εὐγενεστέρους αὐτοῦ δυνάμεις, λεπτύνῃ τὰς ὀρέξεις καὶ τὴν φιλοκαλίαν αὐτοῦ.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία εἶναι μικρά, διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ γεωργοὶ καταναλίσκουσι σχεδὸν πᾶν ὅτι παράγουσι, τεχνουργοῦντες συγχρόνως ἐν τῇ οἰκίᾳ, πολλὰ τῶν ἀναγκαιούντων αὐτοῖς· ὡς ἐκ τούτου δέ, καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα εἰσὶν ἀτελῆ. Ἡ δ' ἐξωτερικὴ ἐμπορία ὀλίγον ἐπεκτείνεται, ἕνεκα τῆς ἀσθενοῦς τοῦ πλούτου παραγωγῆς καὶ τῆς μικρᾶς τῶν ἀναγκῶν ἀνιπτύξεως. Τὸ νομισματικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον δὲν εἶναι μέγα· 1) διὰ τὴν νάρκωσιν τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ 2) διὰ τὴν παθητικότητα τῆς ἐμπορίας, ἥς ἕνεκα τὰ νομίσματα ἐξάγονται ἀδιαλείπτως τοῦ κράτους. Ὁ δὲ πληθυσμὸς σπανίως ὑπερβαίνει τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ὅρια· διότι 1) ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἀπολαμβάνῃ τινὰ εὐπορίαν, προσπαθεῖ νὰ τὴν διατηρήσῃ, ἀντὶ νὰ διακινδυνεύσῃ αὐτὴν πολλαπλασιάζων ἀπερισκέπτως τὰ βάρη τῆς οἰκίας· καὶ

2) διότι κατὰ γενικὸν κανόνα, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ λόγον τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωίας.

Τοιαῦτα γενικώτερον, τὰ πλουτολογικὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καλλιιεργείας.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ἡ γῆ κατακερματίζεται εἰς μυρίας μικρὰς ἐπιχειρήσεις, ἐστερημένas ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν προσόντων τῆς βελτιώσεως αὐτῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἂν τὰ τεχνουργικὰ καταστήματα κατηρτίζοντο κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον, καὶ ἡ τεχνουργία ἤθελε διατελεῖ εἰς τὴν ἀτελῇ κατάστασιν, εἰς ἣν πολυλαχοῦ σήμερον διατελεῖ ἡ γεωργία.

Τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιιεργείας ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν Ῥώμῃ· ἀλλ' ἐκεῖ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιιεργείας ἐτροπολογοῦντο ἔνεκα τῆς δουλείας. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ κ.τ.λ. καὶ ἐν Ἀγγλαμερικῇ.

Ἄλλ' ἐν Ἀμερικῇ τὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς καλλιιεργείας εἰσὶν ἄλλοῖα, ἔνεκά τινων περιστάσεων ἰδιαζουσῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ.

Ἐν Ἑλβετίᾳ, ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια ὑπάρχει γενικωτέρα· καὶ εἰς τινὰς μὲν νομοὺς τῆς χώρας ἐκείνης, οἱ χωρικοὶ εὐμοιροῦσιν οὐ μόνον τῶν ἠθικῶν πλεονεκτημάτων ἃτινα παρέχει ἡ ἰδιοκτησία, ἀλλὰ καὶ εὐπορίας ἀξιοζήλου· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια παρίστησιν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν, τοὺς χαρακτήρας οὓς κατέδειξα ἄνωτέρω.

Ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ τῆς πρώτης μεταπολιτεύσεως, τὰ κτήματα τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν δημευθέντα διηρέθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν ὡς τὸ χαρτονόμισμα. Σήμερον

δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιοκτητῶν συμποσοῦται εἰς 7 ἢ 8 ἑκατομμύρια.

Ἄλλ' ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχουσι καὶ κτήματα μεγάλα, ἐπιμελέστερον καὶ τεχνικώτερον καλλιεργούμενα. Προσέτι ἡ τεχνουργία ἐλάβε μεγάλην ἐν Γαλλίᾳ ἀνάπτυξιν, πρὶν ἔτι καταστῆ γενικώτερον τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ δραστηριωτάτῃ, ἔνεκα τῆς ποικιλίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, τῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων καὶ τῆς εὐπορίας τῶν γεωργῶν, ἀνταλαττόντων τὰ προϊόντα αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν τεχνῶν. Οἱ μὲν μισθοὶ δὲν εἶναι μεγάλοι, διότι ἡ πρόοδος τῆς τεχνουργίας ἐμόρφωσε τάξιν ἰδιαιτέραν ἡμεροβίων ἐργατῶν, τὸ δὲ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μέγα, ἔνεκα τῶν πολυπληθῶν ἐσωτερικῶν ἀνταλλαγῶν.

Τελευταῖον, ἡ αὐλὸς παραγωγὴ ἐκεῖσε ἀνεπτύχθη πρὸ αἰώνων, ἔνεκα τῆς χορηγηθείσης εἰς αὐτὴν ἐμψυχώσεως, τῆς προαγωγῆς τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος, οὗ ἡ Γαλλία ἔδρεψε τοῦς ἀγλαοὺς καρπούς, πρὸ μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια δὲν παρίσταται ἀπανταχοῦ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χαρακτηῖρας. (¹)

Ὁ J. S. Mill ἐλλόγως παρατηρεῖ (²) «ὅτι ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια ὅτε μὲν συμβιβάζεται, ὅτε δὲ ἀπάδει πρὸς τὸ παραγωγικώτερον τῆς γεωργίας σύστημα· ἐπιφέρει δέ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶδος καλλιεργείας συντελεῖ δραστηριώτερον, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιμελείας, τῶν ἀγαθῶν

(¹) Ὁρα Σισμόνδη Etudes sur l'économie politique καὶ Nouveaux principes Βιβλ. Γ', Κεφ. Γ' καὶ Ράου sur l'économie rurale du Palatinat du Rhin 1830.

(²) Βιβλ. Β'. Κεφ. Α'. τῶν ἀρχῶν τῆς Πολιτ. Οἴκον.

»ἐξέων, τῆς ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης καὶ ἐπομένως τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς προαγωγῆς».

Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθέτω ὅτι, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξαιρετικὴν ἔποψιν τῆς χρηματιστικῆς, ἐάν θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ σύστημα τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, δηλ. ἀνεξαρτήτως τῶν ἠθικοπολιτικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων, θέλομεν ὁμολογήσει, ὅτι τοῦτο ὑπερέχει ἀναμφισβητήτως οὐ μόνον τὸ σύστημα τῶν μεγάλων κτημάτων, τῶν ὑπὸ τὸ βάρος φεουδικῶν θεσμῶν διατελούντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγροληψίας, περὶ ἧς θέλει γίνεαι λόγος κατωτέρω· ἐφαρμοζόμενον δὲ ἰδίως εἰς τὴν φυτουργίαν καὶ κηπουρίαν, ὧν τὸ ζωοποιὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ προσωπικὴ τοῦ φυτουργοῦ ἐπιμέλεια, παράγει ἄριστα ἀποτελέσματα.

§ 2. Περὶ δουλικῆς καλλιέργειας.

¶ Εἶπον ὅτι ἡ μὲν πατριαρχικὴ καλλιέργεια εἶναι τρόπος καλλιέργειας, πηγάζων ἐξ αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς μορφώσεως τῶν πατριαρχικῶν κοινωνιῶν, ἡ δὲ δουρικὴ καλλιέργεια παρέπεται εἰς τὴν κατάκτησιν καὶ τὸν ἐξανδραποδισμόν τῶν κατοίκων τῆς κατακτηθείσης χώρας.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται λόγος περὶ πολιτικῆς ὑποδουλώσεως, ὡς τῆς τῶν Βενετῶν, ὑποδουλωθέντων τοῖς εὐπατρίδαις, ἢ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν Ἑλλήνων, πρὸ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας, καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς ὑποδουλώσεως, ἀληθὲς ὅτι ἡ αὐτονομία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία τοῦ ὑποτελοῦς λαοῦ δημεύονται ὑπὸ τῶν κρατούντων, ἀλλ' οἱ ἰδιῶται δὲν διατελοῦσιν εἰς δουρικὴν κατάστασιν. Ἡ ὑποδουλωσις ἐπισκιάζει μὲν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος, ἀλλ' οἱ ἰδιῶται διακρίνονται ὡς προσωπικότητες, παρὰ τοῦ ἵμου ἀνεγνωρισμένοι. Ἐν ᾧ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς καὶ

οἰκιακῆς δουλείας, ἡ προσωπικότης τῶν ἀτόμων ἐξαφανίζεται· οἰκίαν ὁ δοῦλος δὲν ἔχει, λογίζεται δὲ ὡς πρᾶγμα, ὡς ἔμφυχον τοῦ δεσπότου κτῆμα.

Ἐνὶ λόγῳ, ἡ αὐτὴ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκιακῆς ὑποδουλώσεως, οἷα μεταξὺ γαιῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν κυριότητα ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ γαιῶν διαιρεθεισῶν εἰς διαφόρους ἰδιοκτησίας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἡ κυριότης ἀνήκει εἰς τὴν ἐθνικὴν ὁμάδα, ἡ ὁλομέλειαν, ὡς ἡ δημοσία γῆ τῶν Ῥωμαίων, ὡς αἱ ἐθνικαὶ γαῖαι παρ' ἡμῖν· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἕκαστος τῶν καταλαβόντων τὴν χώραν ἐξουσιάζει μερίδα τινὰ τῆς κατακτηθείσης γῆς.

Σκοπῶν νὰ ἐκθέσω τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα τῆς δουλικῆς καλλιεργείας, διακρίνω αὐτὴν εἰς τρεῖς ἐποχάς.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν, ἡ δουλεία ἦτο γενικὴ· ὁ μὲν πόλεμος ἦτο μέρος τῆς κτητικῆς, ἡ δὲ ἰσχύουσα ἀρχὴ τοῦ ἀλληλεθνοῦς δικαίου, «τὸ κρατούμενον τῷ κρατοῦντι». Αὕτη δὲ ἡ γενικότης τοῦ ἀπανθρώπου τούτου θεσμοῦ ἀπεπλάνησεν ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς Ἕλληνας, ὥστε ὁ κορυφαῖος τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἔχων ὑπ' ὄψει αὐτοῦ τὴν μεγίστην τῶν δούλων κατὰπτωσιν καὶ ἐξαχρείωσιν, ἐπεχείρησε διὰ τῆς θεωρίας νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰσι φύσει δοῦλοι καὶ φύσει ἐλεύθεροι.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐν ᾧ κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, οἱ ἀνθρωπολόγοι διεμαρτύροντο κατὰ τοῦ ἀπανθρώπου θεσμοῦ τῆς δουλείας, κηρύττοντες ὅτι «παρὰ φύσιν τὸ δεσπόμενόν νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, » τὸν δ' ἐλεύθερον· φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν· διόπερ οὐδὲ » δίκαιον· βίαιον γάρ» ('). Ὁ Ἀριστοτέλης, θέλων νὰ στη-

(') Ἀριστ. Βιβλ. Α'. Κεφ. Β. 3.

ρίξῃ ἐπὶ φιλοσοφικῆς τινος βάσεως, τὸ θετικὸν δίκαιον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ λησμονῶν τὴν ἀναμφισβήτητον ἀρχὴν τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἰσχυρίσθη ὅτι «ὅσοι τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ σώματος, καὶ ἀνθρώπος θηρίου, οὗτοί εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχήν» (').

Τὴν δουλείαν διεδέχθη γενικώτερον ἢ δουλοπαροικία, καὶ ἡ δουλεία κατὰ μικρὸν ἐξέλιπεν· ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο, ὁ δουλοπάροικος δὲν ἐλογίζετο κτῆμα ἑτέρου προσώπου, οὐδ' οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ διεσπῶντο ὡς ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας.

Πρὸς τούτοις, ἡ δουλοπαροικία, ἀναφανείσα ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὸ θρήσκευμα τῶν κρατούντων ἦτο ὁ Χριστιανισμός, ἀνεδείχθη τόσῳ μετριώτερα τῆς ἀρχαίας δουλείας, ὅσῳ, κατὰ τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αἱ σχέσεις τοῦ ἰδιοκτήτου πρὸς τὸν γεωργὸν ἦσαν μᾶλλον σχέσεις πάτρωνος πρὸς πελάτην, ἢ δεσπότου πρὸς δοῦλον.

Τὸ κύριον γνῶρισμα τῆς τρίτης ἐποχῆς τῆς δουλείας, ἦτοι τῆς ἀποικιακῆς, εἶναι ὅτι οἱ δεσπότες καὶ δοῦλοι εἰσὶν ἑτερόφυλοι· ὁ δὲ δουλικὸς ζυγὸς ἐπιβαρύνει τόσῳ μᾶλλον τὸν τράχηλον τῶν δούλων, ὅσῳ οἱ δεσπότες, ἐμπορούμενοι ὑπὸ πνεύματος καθαρῶς ἐμπορικοῦ, μεταχειρίζονται τοὺς δούλους ὡς αὐτόχρημα ἄψυχα ὄργανα τῆς κερδοσκοπίας αὐτῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μνημονεύω τῶν δημοκρατῶν τῆς Ὀλλάνδης, οἵτινες, ὡς κερδαλεώτεροι τῶν ἄλλων, μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν, διὰ τῶν ὡμοτέρων καὶ ἀπανθρωποτέρων τρόπων· ἕτερον γνῶρισμα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι οἱ δε-

(') Βιβλ. Α'. Κεφ. 6. 13.

Ἄλλ' ἡ ἐξομώσις αὐτῇ τοῦ δούλου πρὸς σῶμα ἢ πρὸς θηρίον, ἀληθεύει ἄραγε καὶ πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως;

σπόται ἀνῆκον εἰς κράτη ἀπηλλαγμένα τοῦ ἐπονειδίστου θεσμοῦ τῆς δουλείας.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πλουτολογικῶν τῆς δουλείας προσόντων, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ λάβωμεν πλήρη ἔννοιαν τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων.

Εἶπον ὅτι κυριωτάτῃ τοῦ πλούτου πηγὴ εἶναι ἡ ἐργασία· ἡ δὲ ἐργασία εἶναι καταβολὴ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας χρηρίμων πραγμάτων. Ἀλλὰ τίς ἡ κατάστασις τῶν δύο τούτων συστατικῶν στοιχείων τῆς ἐργασίας ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας; τίς ἡ κατάστασις τῶν σωματικῶν δυνάμεων τῶν δεσποτῶν ἐκεῖ ὅπου ἡ δουλεία ἐπικρατεῖ;

Τοῦ συστήματος τῆς δουλείας ἐπικρατοῦντος, οἱ δεσπόται ἐν γένει τρέφονται καλῶς, γυμνάζονται καὶ σωματικῶς ἀναπτύσσονται· μὴ ἐξασκοῦντες δὲ τέχνας λυμαιομένας τὸ σῶμα, συντηροῦσι τὰς σωματικὰς ἐαυτῶν δυνάμεις καί, μεταβαίνοντες ἀπὸ τῆς σωμασκίας καὶ τῆς γυμναστικῆς εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, καθίστανται ῥωμαλεώτεροι.

Τοιαῦται αἱ ἔξεις τῶν ἐλειθέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης· τοιαῦται καὶ αἱ τοῦ ἀριστοκράτου τοῦ μέσου αἰῶνος. Αὕτη μάλιστα ἡ φυσικὴ ὑπεροχὴ τοῦ δεσπόζοντος γένους ὑπῆρξε καὶ ἡ πρώτη αἰτία τῆς πραγματικῆς ἀνισότητος μεταξὺ δούλων καὶ δεσποτῶν, διακρινομένων ἕκ τε τοῦ σωματικοῦ αὐτῶν κάλλους καὶ ἐκ τῆς σωματικῆς αὐτῶν ῥώμης. Οὕτω δὲ ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ, πληρεστάτῃ ἐπεκράτει ἀρμονία ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ πρακτικῷ βίῳ· ἡ μὲν θρησκεία εἰθεοποιεῖ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἡ δὲ τέχνη περιέβαλλε τοὺς ἀθανάτους διὰ τοῦ ἰδεώδους τῶν θνητῶν κάλλους· ὁ μέ-

γας τεχνίτης, ὁ Φειδίας διὰ τῆς ἀμιμήτου γλυφίδος αὐτοῦ παρίστη τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τοῦ Ὀλυμπίου Διός, κατὰ τὸν τύπον ὃν ἐχάραξεν ἡ μαγευτικὴ γραφὶς τοῦ ἡγεμόνος τῶν ποιητῶν· «ἦ, καί κυανέησιν ἐπ' ὄφρυσινεῦσε Κρονίων ἀμβρόσiai» κ.τ.λ. ἡ δὲ παιδαγωγία προσηρμόζετο κατὰ πάντα, εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς Πολιτείας καὶ πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ χρεια τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας ἐπέβαλλε τὰς συνεχεῖς ἀσκήσεις τῶν παιδῶν· διὰ τῶν ἀσκήσεων δὲ τούτων αἵτινες ἀπειργάζοντο σώματα ῥωμαλέα καὶ ψυχὰς ἐρρωμενεστέρας, οὐ μόνον ὁ ἐλεύθερος ἐγίνετο ἱκανὸς ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ διετῆρει τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δουλικοῦ πλήθους. Ἡ μόνη ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου εἶναι ἡ τῶν ἀποικιῶν, ἐν αἷς ἔνεκα τῆς χορηγούμενης ὑπὸ τῆς μητροπόλεως προστασίας εἰς τοὺς ἀποίκους, τὸ δεσπόζον γένος διέμενε πολλὰ χρόνους εἰς ἐλεεινὴν ἀδράνειαν.

Ἄλλ' ἐνῷ αἱ σωματικαὶ τοῦ δεσπόζοντος γένους δυνάμεις ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας, αἱ τῶν δούλων ἐκπίπτουσι, μαραινόμεναι ἔνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν διαίτης, τῆς κακῆς αὐτῶν τροφῆς, τῆς ὑπερβαλλούσης ἐργασίας καὶ τῆς ἐλλείψεως σωμασκίας, εἰς μόνους τοὺς ἀθλητὰς συγκεχωρημένης. Ἄλλ' ἡ σωματικὴ αὕτη τῶν δεσποτῶν ὑπεροχὴ συνετέλει ὀπωσδήποτε εἰς τὴν βιομηχανικὴν τῆς κοινωνίας προαγωγὴν;

Τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι εὐδιάλυτον· καθότι ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ δουλεία, ἡ ἐργασία εἶναι ἀναγκαστικὴ, αἱ δὲ τέχναι καταφρονοῦνται ὥς βάνανσοι καὶ ἀγενεῖς· τὸ δὲ δεσπόζον γένος θεωρεῖ ὥς ἀνάξια ἑαυτοῦ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ὧν τὴν ἐξάσκησιν ἀνατίθητιν εἰς μόνους τοὺς

δούλους. Ναί μὲν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἐργατικοί, ἡ γῆ ἐκαλλιεργεῖτο πατριαρχικῶς ὑπὸ ὑπατικῶν χειρῶν, ἀλλ' οἱ ἀκατάπαυστοι τῆς Ῥώμης πόλεμοι καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν δορυαλώτων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνης καὶ τῆς Κορίνθου, κατέστησαν ἀξιοκαταφρόνητα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα. Καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι, καταλιπόντες τὸ ἄροτρον, ἐπεδόθησαν εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς ἰδίως πράξεις, τὴν ὑλικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν μετεχειρίσθησαν πρὸς κατάκτησιν καὶ ὑποδούλωσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ δουλεία ἔκτοτε ἀνεδείξεν ὅλην αὐτῆς τὴν αἰσχύρην. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ Ῥωμαῖοι ἐλογίζοντο ἄτιμα καὶ ἀνάξια ἑαυτῶν τὰ κερδοσκοπικὰ ἔργα· καὶ ἡ κερδοσκοπία ἦτις, ὡς φαίνεται, δὲν ἠτίμαζε τὸν πολίτην Ῥωμαῖον, ἦτο ἡ πώλησις ἢ ἡ μετὰπρασις τῶν δούλων ('). ἀλλ' ὁ Ὀκτάβιος ἐθεωρεῖτο ὡς κακῶν γονέων ἀπόγονος, καταγόμενος ἐκ τραπεζίτου. Ἴσως δὲ ἡ μετὰπρασις αὕτη τῶν δούλων δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον ἀνάξιον τοῦ ἐλευθέρου, καθότι ἐν δουλοτρόφοις χώραις, ἡ δουλοπρασία καὶ ἐὰν ἐκ κερδοσκοπίας ἐνεργῇται, συγχέεται μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν κτημάτων· ἐνῷ ἡ ἐργασία τοῦ τραπεζίτου εἶναι καθαρῶς κερδοσκοπικὴ καὶ ἐπομένως ἀνάξια τοῦ ἐλευθέρου.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν Δωρικῶν πόλεων, κατὰ τὴν μεγάλτημον μαρτυρίαν τοῦ Περικλέους· οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐθεώρουν ὡς αἰσχρὸν νὰ ὁμολογήσωσι τὴν πενίαν αὐτῶν, προσεπάθουν ὅμως νὰ ἐλαττώσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς ἐργασίας·

(') Πλουτ. βίβ. Κάτωνος.

ἡ δὲ ἐπασχόλησις αὐτῶν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ἔργα δὲν ἐμπόδιζεν αὐτοὺς νὰ μετέχωσι καὶ τῶν κοινῶν· τοῦτου ἕνεκα, ὡς γνωστὸν οἱ διασημότεροι ἄνδρες διηύθυνον ἢ μετήρχοντο βιομηχανικὰ ἔργα· οἷον ὁ Αἰσχίνης, ὁ Ἰφικράτης, ὁ Κλέων, ὁ Ὑπέρβολος, ὁ Σωκράτης, ὁ Ὑπερίδης κτλ.

Αὕτη δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀργία, ἡ ὁ προνομιοῦχος οὗτος κηφηνισμός, δὲν εὐρίσκεται μόνον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἡ ἀργία ὑπῆρξε τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον καὶ τῶν εὐγενῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐπεκράτησε καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις, ἐν αἷς ἴσχυεν ἡ δουλεία· καὶ ἰσχύσει παντοῦ ὅπου ὀλίγοι τινὲς ὑπὸ τῶν πολλῶν ὑπηρετούμενοι, θεωροῦνται ὡς φύσει ἢ γενέσει ἱκανοὶ πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις. Οἱ ἀριστοκράται μάλιστα τοῦ μέσου αἰῶνος, οὐ μόνον ἀπεστρέφοντο τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ κατέστρεφον πολλάκις τοὺς καρποὺς τῆς παραγωγικῆς τῶν ἄλλων ἐργασίας, καί, ὅπως καταβάλωσιν ἐν ἄγριον θηρίον, κατεπάτουν πολλάκις ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν τοὺς εὐτελεῖς πόρους πολυαρίθμων δυστυχῶν οἰκογενειῶν. (¹) Ἡ δουλεία λοιπόν, καίτοι μὴ ἐξασθενίζουσα τὰς σωματικὰς δυνάμεις τῶν δεσποτῶν, καθίστησιν αὐτὰς πάντη ἀχρήστους πρὸς τὰς βιοποριστικὰς ἐργασίας. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦμαι αὐθις τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγοντος (²). «Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλλάττει μικρόν· ἡ γὰρ πρὸς τ' ἀναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρὰ

(¹) Ὁ Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι οἱ ἄρχοντες οἱ κωλύοντες τοὺς εὐπατρίδας ἐργάζεσθαι, ἦσαν ἡ ἀργία, ἡ μαλακία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀμέλεια· καὶ ἄλλαι δὲ εἴτιν ἀπατηλαὶ τινες δέσποιnai, προσποιούμεναι ἡδονὰς εἶναι, κυβεῖται τε καὶ ἀνωφελεῖς τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαι, αἱ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξαπατηθεῖσι καταφανεῖς γίνονται. Ξενοφ. Οἰκονομικῇ.

(²) Βιβλ. Α', Κεφ. β', 44.

»τε τῶν δούλων καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζώων. Βούλεται
»μὲν ἡ φύσις καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν
»ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν
ἀναγκαίαν χρῆσιν, τὰ δ' ὀρθὰ καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς
τοιαύτας ἐργασίας, ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν
βίον». ⁽²⁾

Μένει νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν ἠθικῶν
καὶ διανοητικῶν δυνάμεων τῶν δούλων καὶ δεσποτῶν
ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς
τοὺς δεσπότες, δεόν νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἀπολαύοντας
πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τοὺς στερουμένους τῆς τοιαύ-
της ἐλευθερίας.

Οἱ μὲν πρῶτοι καλλιεργοῦντες τελειοποιοῦσι τὰς δια-
νοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καθότι διὰ μόνης τῆς νοητι-
κῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, ἢ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἰκανότητος,
δύνανται νὰ ἐξασκήσωσί τινα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διανοίας
καὶ τῆς θελήσεως τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν· οἱ δὲ δεύτε-
ροι, ἀνίκανοι ὡς καὶ οἱ πρῶτοι πρὸς βιομηχανικὰ ἔργα,
ἔχουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις, νενεκρωμένας καὶ τὰς ἠθικὰς
καὶ διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὁ πο-
λίτης τῆς ἀρχαιότητος, διατελὼν ὑπὸ πολίτευμα ἐλεύ-
θερον, ἔπρεπε νὰ καλλιεργήσῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, κα-
θότι ἡ ἰσχὺς, ἡ βία δι' ἧς κατεξουσίαζε τοῦ δουλικοῦ
πλήθους, δὲν ἐχρησίμευεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολι-
τείας. Ὅπως κυβερνήσῃ τις τὰ τῆς πόλεως, δεόν νὰ ἐξα-
σκή τινα ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχομένων·
ἀλλ' ὅπως πείσῃ τις ἢ δελεάσῃ ἐλευθέρους ἄνδρας, δεόν
νὰ σπουδάσῃ πρότερον τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς

(2) Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει ἐνταῦθα εἰς τὴν φύσιν ὅ,τι εἶναι ἔργον
τῆς ἕξεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ νόμου.

ἀνθρωπίνης ἐν γένει καρδίας, νὰ γνωρίσῃ τὰ ἥθη, τὰ συμφέροντα, τὰς ἀξιώσεις, τὰς σχέσεις, τὰς προλήψεις, τὰς χρείας τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὰς ἀρετὰς αἵτινες περιεχόσμου τινὰς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπιφανεστάτης πολιτείας τῆς ἀρχαιότητος, τὴν σύνεσιν λέγω, τὴν ἀφιλοκέρδειαν, τὴν παρρησίαν καὶ τὴν πολιτικὴν εὐστάθειαν τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φωκίωνος.

Συνέφερε λοιπὸν εἰς τὸ δεσπόζον γένος νὰ καλλιεργήσῃ τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, νὰ παιδαγωγηθῇ, ἵνα καταστῇ χρήσιμον πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον· οὐδαμῶς δὲ συνησθάνετο τὴν χρείαν τῆς σπουδῆς καὶ τῆς γνώσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν· καλὸν οἱ ἐλεύθεροι, διὰ μόνων τῶν δουλικῶν βραχιόνων ἐφήπτοντο τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἐπομένως ὀλιγώρουν τῆς ἐπισοήσεως μεθόδων καὶ τρόπων παραγωγῆς εὐστοχωτέρων, ἢ ἐπιτηδείων πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δούλων ἀπὸ τῶν σκληρῶν ἔργων, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων οἱ δυστυχεῖς οὗτοι κατ' ἡμέραν ὑπέκυπτον.

Τούτου δ' ἕνεκα, ὅτε ὁ πολίτης ἐστερήθη τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας, ἔπαυσε δὲ νὰ συναισθάνηται τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτικῆς παιδεύσεως, ἐπειδὴ συγχρόνως διέτελει ἐν πληρεστάτῃ ἀγνοίᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἢ τοῦλάχιστον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, αἱ μαθήσεις ἐξέλιπον καὶ ἡ βαρβαρότης διεδέχθη τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν.

Ὡσαύτως ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Συμπολιτείᾳ, ἔνθα ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία καθιερώθη, αἱ διανοητικαὶ τῶν ἐλευθέρων δυνάμεις ἦσαν ἐν γένει ἀνεπτυγμέναι. Ἀλλ' ἐν τοῖς νοτίοις νομοῖς, ὅπου οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυπληθεῖς, οἱ ἐλεύ-

θεροι ἐκαλλιέργουν μᾶλλον τὰς ἡθικοπολιτικὰς ἢ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

Ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀνωτέρω θεωρίας, ὁ Κάρολος Κόντης, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ μὲν Βασιγκτὼν ἦτο φυσικὸν ν' ἀναφανῇ ἐν νοτίῳ τινὶ νομῷ⁽¹⁾· καθότι ὁ προορισμὸς τῶν ἐλευθέρων ἐν χώραις δουλοτρόφοις εἶναι ν' ἄρχωσι τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, γινόμενοι χρήσιμοι πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον. Ἄλλ' ὁ Φραγκλῖνος, γεννηθεὶς ἐν νομῷ ἀπηλλαγμένῳ τῆς δουλείας, δὲν ἐκλήθη εἰς μόνην τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καθότι, ὡς λέγουσιν οἱ Ἀμερικανοί, δὲν ἀφῆρπασε μόνον τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων, ἀλλὰ καὶ τὸν κεραυνὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Διός.

Περὶ δὲ τῆς διανοητικῆς τῶν δούλων ἀναπτύξεως, ἕκαστος κατανοεῖ ὅτι εἰς οὐδένα τοῦτο συμφέρει. Οἱ δεσπότες δὲν ἔχουσι συμφέρον νὰ ἀνορθώσωσι τὴν διάνοιαν καὶ νὰ ἀνυψώσωσι τὸ φρόνημα τῶν δούλων· καθότι ὁ δοῦλος εἶναι ὁ φυσικὸς αὐτῶν πολέμιος. Ὅσῳ δὲ καταθλίβεται ἡ διάνοια τῶν δούλων, τόσῳ αὐτοὶ πληρέστερον ἐξασφαλίζονται. «Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι, διὸ καὶ ἄλλου ἐστί, καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον, ὅσον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγῳ αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ»⁽²⁾.

Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον, ὁ Κάτων ἠνάγκαζε τὰ ἀνδράποδα αὐτοῦ νὰ καθεύδωσιν, ὡς ἂν εἰργάζοντο. Εἶναι δὲ πασίγνωστον, ὅτι οἱ Ἀγγλαμερικανοὶ ἐτιμῶρουν αὐστηρῶς τοὺς ἐκπαιδεύοντας τοὺς δούλους αὐτῶν.

Οἱ δοῦλοι ἀφ' ἑτέρου, ὅχι μόνον δὲν ἔχουσι καιρὸν καὶ

(1) Ἐν Βιργινίᾳ.

(2) Ἀριστ. Πολ., Βιβλ. Α', Κεφ. β', 43.

μέσα πρὸς ἐκπαίδευσιν ἑαυτῶν, ἐπιβεβαρημένοι ἀδιαλείπτως μὲ ἐπαχθῆ ἔργα, ἀλλ' οὐδὲ συμφέρον ἔχουσι, καθότι ὅσῳ ἰκανώτεροι ἀποδείκνυνται, τόσῳ μοχλοῦσιν ἐργαζόμενοι ὑπὲρ ἄλλων.

Ἐν χώρᾳ λοιπὸν ὑπὸ δούλων καλλιεργουμένη, δὲν ὑπάρχουσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου εἰμὴ τὰ φυσικὰ ὄργανα τῶν δούλων κεχωρισμένα πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας.

Ἴσως ἤθελέ τις ἀντιτάξει εἰς τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις, ἱστορικά τινα γινόμενα, καταφεύδοντα τοὺς λόγους ἡμῶν· οἷον τοὺς δούλους τοῦ Κράσσου, φιλοπονωτάτους κατὰ Πλούταρχον. Ἀλλὰ ἀ.) δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι, τελευτώσης τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, ἡ κατάστασις τῶν δούλων ἐτροποποιήθη ἐν Ῥώμῃ. Οἱ δοῦλοι ἐμπεπιστευμένοι συχνάκις τὸ χρημάτιον τοῦ κυρίου αὐτῶν, διεχειρίζοντο αὐτὸ ἐλευθέρως· συνεβάλλοντο ἐπομένως μετὰ τρίτων καὶ διὰ συμβάσεων καὶ οἷονεὶ συμβάσεων, ὑπεχρέουν τοὺς κυρίους αὐτῶν μέχρι τῆς ἀξίας τοῦ χρηματίου· οὐχ ἥττον ὅμως αὐτοὶ μὲν ἐθεωροῦντο πάντοτε ὡς πράγματα, μόνον δὲ τὰ χρημάτια ἐλογίζοντο ὡς πρόσωπα. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐλευθέρα αὕτη διαχείρισις τῆς περιουσίας τῶν δεσποτῶν συνέτεινεν εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν δούλων ἀνάπτυξιν· προσέτι δὲ τὸ δουλικὸν πλῆθος δὲν ἐπολλαπλασιάζετο ἐκ δουλεκαδούλων μόνον, ἢ δουλογεννητῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐλευθέρων, ἐλευθέρως ἐκπαιδευθέντων· ὅθεν ἡ ἐργασία αὐτῶν ἦτο πολλῶν τελειοτέρα τῆς ἐργασίας τῶν ἐκ γενέσεως δούλων.

Προσδιορίσαντες τὴν κατάστασιν τῶν τε δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν δυνάμεων, προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς δουλείας ἀποτελέσματα.

1). Ὁ δοῦλος, μὴ ἔχων προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ

νόμου, ἦτο ἀπλῶς ἐμψυχον ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ δεσπότου· ἐτρέφετο ὡς τὰ κτήνη, ὅπως ὑπηρετῇ, καὶ οὐχὶ πρὸς ἰδίαν ἑαυτοῦ συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Ἐν μὲν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ, οἱ δεσπόται ἐτρέφον τὰ τέκνα τῶν δούλων, ὅπως μεταπωλήσωσιν ἐπικερδῶς αὐτά· οἱ δὲ Σπαρτιαῖται ἐμέθυσκον τοὺς Εἰλωτας, ἵνα σωφρονίσωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δούλοι ἦσαν ὄργανα ἐτεροκίνητα, ἀληθῶς εἰπεῖν ἐργασία δὲν ὑπῆρχε τότε· ἡ βιομηχανία ἐξησκεῖτο διὰ μόνου τοῦ κεφαλαίου τῶν δούλων, πολλαπλασιαζομένου οὐχὶ διὰ παραγωγῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς κατακτῆσεως. Ὁ ἐργάτης ἀπῆρτιζε μέρος τοῦ κεφαλαίου, καὶ τὰ παραγωγικὰ ὄργανα περιωρίζοντο εἰς δύο τινά, τὴν γῆν καὶ τὸ κεφάλαιον. Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς δουλείας, οὔτε ἐλευθέρα ἐργασία ὑπάρχει, οὔτε μισθός. Ἀλλὰ καίτοι τῆς ἐργασίας οὐδόλως διακρινομένης ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, τοῦ δ' ἐργάτου οὐδεμίαν ἔχοντος προσωπικότητα ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνώπιον τῆς φύσεως. Αὕτη δὲ ἡ πολεμία κατάστασις τοῦ δουλικοῦ πρὸς τὸ δεσπότην γένος καὶ αἱ προφυλάξεις τῶν δεσποτῶν κατὰ τῶν δούλων, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπενέγκωσι βλάβην οὐσιώδη καὶ νὰ παρεμβάλωσι πρόσκομμα μέγα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν ἔργων καὶ εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πλούτου. (')

2). Οἰκονομικὴ συνέπεια τῆς δουλικῆς καλλιέργειας εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ὁ δοῦλος ἀπαρτίζει μέρος τοῦ κεφαλαίου, ὅσῳ ὁ κάτοχος τοῦ κεφαλαίου τούτου προσπαθεῖ νὰ τὸ

(1) Ὁ Μοντέσκωσ ἐρῶς παρετήρησεν ὅτι «Lesol n'est pas fertile selon sa nature, mais selon la liberté de celui qui l'exploite». ἦτοι ἡ γῆ δὲν καρποφορεῖ κατὰ λόγον τῆς φυσικῆς αὐτῆς γονιμότητος, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν καλλιεργούντων αὐτήν.

καταστήσῃ παραγωγικώτερον, τόσῳ τὸ φθείρει, καὶ τὸ καταστρέφει. Τούτου ἕνεκα, αἱ δουλοτρόφοι ἀποικίαι καθ' ἡμέραν παρήκμαζον· καθότι ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἡ κατάργησις τῆς σωματεμπορίας εἶχε καταστήσει δυσκολωτάτην τὴν δι' εἰσαγωγῆς νέων σωμαμάτων ἐπαύξησιν τῶν δούλων, ἀφ' ἑτέρου δέ, διὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἐνυπαρχόντων δούλων, κατεστρέφοντο τὰ μόνα ὄργανα τῆς τῶν ἀποίκων βιομηχανίας. (¹)

3). Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας, ἡ κτηματικὴ πίστις ἐξηφανίζετο· καθότι οἱ δοῦλοι ἀποδιδράσκοντες ἀπεγύμνουσαν τὰς ιδιοκτησίας τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Καὶ αὕτη εἶναι μία ἐκ τῶν πρωτίστων αἰτιῶν τῆς παρακμῆς τῆς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων, μεταλλείας τῆς ἀργυρίτιδος τοῦ Λαυρίου.

4). Ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰς πραγματικὰς προσόδους, αἱ δὲ πρόσοδοι πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, ὧν τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας εἰσὶν οἱ δοῦλοι, πᾶσα αὕξησις τοῦ ἐμψύχου τούτου κεφαλαίου τῶν δούλων πολλαπλασιάζει τοὺς κινδύνους τῶν δεσποτῶν. Ἐκ τούτου καθίσταται πιθανὸς ὁ λόγος τῶν παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις κρυπτεῶν, αἵτινες οἰκονομικῶς, ἦσαν καταστροφή τῶν ἐμψύχων κεφαλαίων.

5). Οἰκονομικὴ συνέπεια τῆς δουλείας εἶναι ὅτι, ἐν ᾧ ἐκ τῶν δούλων καὶ δεσποτῶν, οἱ νοημονέστεροί εἰσιν οἱ δεσπόται, αὐτοὶ μὲν διατελοῦσιν ἐν πληρεστάτῃ ἀργίᾳ, μὴ μετερχόμενοι βιομηχανικὴν τινα ἐργασίαν, εἰς μόνους δὲ τοὺς δούλους, ἐξηχρεωμένους τὴν τε ψυχὴν

(¹) Ἐν Ἀμερικῇ δοῦλος ἱκανὸς ἐτιμᾶτο ἀντὶ χιλίων δολλαρίων.

καὶ τὸ σῶμα καὶ ἀποστρεφόμενους τὴν ἐργασίαν, ἀνατίθενται τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Τούτου δ' ἕνεκα, χῶραι παρ' αἷς ἐπικρατεῖ ὁ ἐπονείδιστος οὗτος θεσμός, ἀδύνατον νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς χώρας ἔνθα ἡ ἐργασία εἶναι ἐλευθέρα.

Αὕτη δὲ ἡ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀποστροφή τῶν δούλων πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν Παλαιὰν Γραφήν, ἐπεβλήθη εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, παρακούσαντα τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου, ὡς καθῆκον καὶ ὡς ποινή, ἀφοῦ ἐξέβαλεν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοῦ παραδείσου, «ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικὸς σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετείλάμην σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες, ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἐν λύπαις φαγῇ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ φαγῇ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ». Ἀλλ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπέβαλεν ἱερόσυλον χεῖρα ἐπὶ τῶν ὁμοίων του καὶ ὑπεδούλωσεν αὐτούς, ἡ ἐργασία δὲν ἐπεβλήθη ὡς καθῆκον, ἢ ὡς ποινή, ἀλλ' ὡς ἀνάγκη καὶ ὡς ἡ εἰμαρμένη τῶν ἀδυνάτων καὶ ἡττηθέντων, ὡς φόρος ὀφειλόμενος εἰς τὴν κατὰκτησιν, καὶ πληρωνόμενος εἰς τοὺς κατακτητάς. Οὕτω δέ, ὁ μὲν δοῦλος κατηναγκάσθη εἰς ἰσόβιον ἐργασίαν, ὁ δὲ δεσπότης ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ του ἐδυνήθη νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτὸν «ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῶ τὸν ἄρτον μου»⁽¹⁾.

(1) Ὁ Ξενοφῶν, ἐξελέγχων τοὺς κακῶς διαχειριζομένους τὰ τῆς οἰκίας, ἔλεγε· καὶ οἰκέτας αὐτὸς ἐπιδεικνύω ἔνθα μὲν πάντας ὡς εἰπεῖν δεδεμένους καὶ τούτους θαμινὰ ἀποδιδράσκοντας,

Θέλω ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐξηγήσει πῶς κατὰ τὴν τρίτην τῆς δουλείας ἐποχὴν, ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία, παρὰ χωρηθεῖσα εἰς τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς ὑπὸ τινος περιοριστικοῦ ὅρου, μετεβλήθη εἰς προνόμιον ἀπονεμόμενον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, καὶ πῶς τελευταῖον μόνον καθιερώθη αὕτη ὡς φυσικὸν δικαίωμα καὶ ὡς ἡ ἱερωτέρα καὶ δικαιότερα χρήσις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας.

Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς δουλείας ἡ ἐργασία, ὡς ἔργον ἀνάγκης, καθίσταται φύσει ἄκαρπος καὶ ἀπαράγωγος. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἡ ἐργασία καθίσταται ἄκαρπος ἔνεκα τῶν δεσποτῶν, φοβουμένων τὴν ἡθικὴν ἀνθρώπων τοῦ δουλικοῦ πλήθους. Καίτοι λοιπὸν τῶν δούλων ἀπαρτιζόντων κεφάλαιον, ὁ κεφαλαιούχος προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ὅσον ἔνεστιν ἄγονον. Τούτου ἔνεκα, ὅτε ἡ εὐφύορος Ἰταλία ἐπλήσθη ὑπὸ δορυαλώτων, ἠναγκάσθη νὰ εἰσάγῃ σιτηρὰ ἀπὸ τῆς Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς.

6). Ἐπειδὴ οἱ δεσπότες θεωροῦσι πᾶσαν βιομηχανικὴν ἐργασίαν ἀναξίαν ἑαυτῶν, ἀσχολοῦνται δὲ εἰς μόνην τὴν κηλλιέργειαν τῶν ἡθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν, αὐταὶ μὲν ἀναπτύσσονται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλείας· αἱ δὲ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, αἱ μυριοπλασιάζουσαι τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις παραμελοῦνται, καὶ τὰ σκληρότερα καὶ ἐπαχθέστερα ἔργα, ἀντὶ νὰ ἐκτελῶνται ὑπὸ τῶν ὕλικῶν καὶ μηχανικῶν δυνάμεων, ἐπιβαρύνουσι τὰς αἰσθητικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις.

Βεβαίως ἡ μηχανικὴ δὲν εἶναι ἐπινόημα τῶν νεω-

ἐνθα δὲ λεγόμενους καὶ ἐθέλοντάς τε ἐργάζεσθαι καὶ παραμένειν· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης παρρηθεῖ ὅτι «ἡ δεσποτικὴ, ἥτις ἡ χρηστικὴ δούλων, οὐδὲν μέγα ἔχει, οὐδὲ σμάνν». Πολιτικῶν. Β. α. Κεφ. 6.

τέρων· τοὺς διασήμους τῆς ἀρχαιότητος μηχανικοὺς μετὰ σεβασμοῦ μνημονεύει ἡ ἀνθρωπότης· ἀλλ' αἱ μηχαναὶ τῶν ἀρχαίων οἱ κριοὶ καὶ αἱ ἐλεπόλεις ἦσαν κυρίως ὄργανα καταστροφῆς, οὐχὶ δὲ παραγωγῆς, ὄργανα πολέμου, οὐχὶ δὲ τῶν εἰρηνικῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τ' ἀποτελέσματα τῆς δουλείας ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Πρὶν ἢ διεξηγήσω τὴν φύσιν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς δουλοπαροικίας, ἴδωμεν ἐὰν ἡ δουλεία συμφέρῃ τοῦλάχιστον εἰς τοὺς δεσπότας, ἐὰν συμφέρῃ οἰκονομικῶς· ὅπως δὲ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸ ζήτημα, ἐρευνήσωμεν ἂν ἡ δουλεία τῶν ἀποικιῶν συνέφερεν εἰς τοὺς ἀποίκους; Ἐνὶ λόγῳ, ἂν ἢ δι' ἀνδραπόδων καλλιέργεια ἦτο εὐθηνότερα;

Λέγοντες εὐθηνίαν, ἐννοοῦμεν ἐλάττωσιν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων καὶ ἐπομένως θυσίαν ἐλάσσονα τῶν ἀναλωτῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῶν πραγμάτων τούτων. Ἀλλὰ πρῶτον· πῶς ἀπεκτῶντο οἱ δούλοι ἐν ταῖς ἀποικίαις; Δι' ἀγοραπωλησίας. Ἴδου τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς δαπάνης τοῦ δεσπότη πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ δούλου. Τὸν δούλον τοῦτον ἅπαξ ἀγορασθέντα, ὠφείλει ὁ δεσπότης νὰ τὸν τρέφῃ, καὶ νὰ τὸν τρέφῃ ἀσθενοῦντα καὶ παρηκμαχότα· πρὸς τούτοις δέ, νὰ διατρέφῃ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐνηλικιότητος αὐτῶν· ἐκτὸς τούτου, οἱ δεσπότες ἐπλήρωνον ἀσφάλιστρα, ἵνα προφυλαχθῶσι κατὰ παντὸς κινδύνου, ὅστις τυχὸν ἤθελεν ἐπιπέσει ἐπὶ τοῦ ἐμφύχου τῶν δούλων κεφαλαίου. Τέλος δὲ ἐπεβαρύνοντο καὶ μὲ ἐξοδα ἐπιτηρήσεως ἀναπόφευκτα, προκειμένου λόγου περὶ ἀγέλης δούλων ἐργαζομένων.

Παραθέτοντές τινες τὰ ὡς ἀνωτέρω ὑπολογισθέντα ποσὰ πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀναγκαίας μισθοδοσίας τοῦ ἐλευ-

θέρου ἐργάτου, περιλαμβανούσης πρῶτον μὲν τὰ τῆς διατροφῆς καὶ συντηρήσεως αὐτοῦ έξοδα, δεύτερον δὲ τὰ τῆς διατροφῆς τῶν τέκνων του, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ δουλικὴ καλλιέργεια εἶναι εὐθηνότερα. Σύμφημι ἐὰν ἐκτιμήσωμεν ἐν μόνον στοιχεῖον, τὸ τῆς δαπάνης πρὸς ἀποκτησιν ἐργασίας, καθότι ὁ μισθὸς τοῦ ἐλευθέρου ἐργάτου, εἶναι ἀνώτερος τοῦ τόκου τοῦ τιμήματος τῆς ἀγορᾶς τοῦ δούλου καὶ τῆς δαπάνης τῆς διατροφῆς αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν τὶ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς δαπάνης ταύτης κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, δηλ. καὶ ὡς ἀκίς μισθοδοτῶμεν ἐλευθέρους ἐργάτας, καὶ ὡς ἀκίς ὑπὸ δούλων ὑπηρετούμενοι δαπανῶμεν πρὸς συντήρησιν καὶ διατροφήν αὐτῶν, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, δηλ. τῆς ἐλευθέρως ἐργασίας, ἡ παραγωγὴ εἶναι πολλῶ ἀνωτέρα, καθότι ὅσῳ ὁ ἐλεύθερος ἐργάτης καθίσταται νοημονέστερος καὶ δραστηριώτερος, τόσῳ αὐξάνει καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. (1) κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὁ δοῦλος δὲν καταβάλλει ἐργαζόμενος, εἰμὴ δυνάμεις νενεκρωμένας καὶ προαίρεσιν χαύνον καὶ πολεμίαν πρὸς τὸν διατρέφοντα αὐτὸν μαστιγοφόρον δεσπότην.

Συμπεραίνω λοιπόν, ὅτι ἡ δι' ἐλευθέρων καλλιέργεια ἀποβαίνει συμφερωτέρα, καθότι ἂν τὸ λογιζόμενον παρ' ἡμῶν συμφέρον δὲν εἶναι πάντοτε σύμφωνον πρὸς τὸ δίκαιον, τὸ δίκαιον εἶναι πάντοτε καὶ συμφέρον.

Περατώσας τὰ περὶ δουλείας, παρατηρῶ ὅτι πᾶσα περίοδος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἔχει τὴν παθολογικὴν κατάστασιν αὐτῆς. Καὶ ὥσπερ τὰ βιομηχανικώτερα σή-

(1) Σήμερον αἱ γαῖαι ἐν Ῥωσσίᾳ ἀνετιμῆθησαν, ὑπὸ ἐλευθέρων καλλιεργούμεναι.

μερον κράτη περιπίπτουσι πολλάκις εἰς δεινὴν κακουχίαν, ἔνεκα τῆς ἐπὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν κυβείας, ἢ τῆς διακοπῆς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ἢ τῆς ἀπεργίας τῶν ἐργατῶν ἀξιούντων νὰ λαμβάνωσι μισθοὺς ἀνωτέρους, ἢ νὰ ἐργάζωνται ὥρας ὀλιγωτέρας, ἢ ἔνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ, τῶν εὐθηνότερον παραγόντων, ὠρισμένα τινὰ προϊόντα, οἷον τὰ τρόφιμα ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ, ἢ τῆς αἰφνιδίας καὶ ῥαγδαίας μεταβολῆς τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων, ἢ τῆς αἰφνιδίας ἐκπτώσεως τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ, ἐνεφώλευον δύο στοιχεῖα ἀντίθετα καὶ πολέμια, οἱ δοῦλοι καὶ οἱ δεσπόται. Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, συμβαίνουσιν ἐνίοτε θύελλαι καὶ λαίλαπες, μεθ' ἃς μόνον ἐπανέρχεται ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἡρεμία, οὕτω καὶ ἡ κοινωνία, ὅσάκις κακῶς ᾔηται συγκεκροτημένη καὶ δὲν ὑπάρχῃ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀμοιβαιότης τῶν διαφορῶν κοινωνικῶν τάξεων, πάσχει, δυσανασχετεῖ καὶ σπαράττεται, ἐπιζητοῦσα τὴν τάξιν καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων, ἥτοι τὴν ἐπικράτησιν τῆς δικαιοσύνης. Βεβαίως οἱ δεσπόται τῆς Ῥώμης ὠνόμαζον ἐννομόν τάξιν, τὴν ἀναισθησίαν καὶ τὸ ἀπρόσωπον τῶν δούλων· ἀλλ' αὐτοί, συναισθανόμενοι τὸ κράτος τῆς φύσεως, κατέψευδον πολλάκις τὸ πλάσμα τοῦ νόμου. Καταττόμενοι δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν ἐνὸς Σπαρτάκου γυμνασθέντος τὴν ἀθλητικὴν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς δεσποτείας, κατετρόπων τοὺς στρατηγούς καὶ ὑπάτους τῆς Ῥώμης καὶ μία ἡμέρα δουλικῆς ἐκδικήσεως ἀνέτρεπεν ὅ,τι πολλῶν ἐνυαυτῶν ἀθεμιτουργαίᾳ ἀνωκοδόμησαν.

Τοιοῦτον τρόπον, ὁ γιγαντιαῖος τῆς Ῥώμης κολοσσός, ὑποσκαπτόμενος μὲν ὑπὸ τῆς πνευματικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνεργείας, καταπολεμούμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἀλληλο-

διαδόχως εισδραμόντων βαρβάρων, ὑπέκυψε καὶ ἐκ τῶν συντριμμάτων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐρειπίων τοῦ Δημουβασιλέως, ἀνεφάνησαν νέοι βασιλεῖς καὶ νέοι λαοί⁽¹⁾.

§ 3. *Περὶ δουλοπαροικίας.*

Εἶπον ὅτι ἡ δουλεία διεδέχθη τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν. Προσθέτω ἤδη ὅτι ἡ δουλοπαροικία συνυπῆρξε μετὰ τῆς δουλείας, καὶ διεδέχθη αὐτήν· ἀλλὰ ἴσως καὶ πῶς εἰσῆχθη τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἄξιον λόγου, καθότι διὰ τῆς λύσεως αὐτοῦ θέλομεν γνωρίσει 1) ἐκ τίνων συμβεβηκότων παρήχθη τὸ σύστημα τοῦτο; καὶ πῶς προΐοντος τοῦ χρόνου, ἐβελτιώθη, προοδοποιήσαν οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιέργειας τρόπους; καὶ 2) πόσον πλανῶνται οἱ φρονούντες ὅτι οἱ δουλοπάροικοι ἐκ δούλων ἐγένοντο τοιοῦτοι, ἐνῶ ὡς θέλω ἀποδείξει, ἡ δουλοπαροικία ἐπεβάρυνε τοὺς ἐλευθέρους. ⁽²⁾

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπιληφθῶ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου προτάττω ὀλίγα τινὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀναγόμενα εἰς τὸ ἐπικρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα ἐπὶ Αὐτοκρατόρων.

Κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα ἐπὶ Αὐτοκρατόρων, οἱ φόροι διηροῦντο εἰς ἀ μ έ σ ο υ ς καὶ ἐ μ -

(1) Κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οἱ Ἀμερικανοὶ τῶν ὁποίων ὁ στρατὸς δὲν ὑπερέβαινε τὰς 10 ἢ 15 χιλιάδας, ἠναγκάσθησαν νὰ καλέσωσι εἰς τὰ ὅπλα δύο ἑκατομμύρια ἀνδρῶν, νὰ θυσιάσωσι τὸ $\frac{1}{2}$ αὐτῶν, νὰ χρεωθῶσι δὲ 14 χιλιοκατομμύρια φρ. ὅπως ἀπαλείψωσι τὴν δουλείαν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς Βορ. Ἀμερικῆς.

(2) Βάλτερ ἱστορία τοῦ Ρ. Δ. μέχρις Ἰουστινιανοῦ Κεφ. 41. ὅρα καὶ Πλουτολογικὰς μου μελέτας περὶ φορολογικοῦ συστήματος τῶν Ῥωμαίων.

μέσους· οἱ δὲ κυριώτεροι ἄμεσοι φόροι ἦσαν ὁ ἔγγειος καὶ ὁ κεφαλικός.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τρία συγχρόνως συστήματα ἐγγείων φόρων ἔσχον ἐν ταῖς ἀρχαιοτέrais καὶ νεωτέrais ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους· ἡ δεκάτη, decuma, ὁ στρεμματικός φόρος, canon, indictio, oblatio, εἰσαχθεὶς πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ δημοσίου, καὶ τὸ ζυγοκέφαλον jugum, jugorum capitationis.

Ὁ δὲ κεφαλικὸς ὠνομάζετο ὅτε μὲν «capitatio» ὅτε δὲ «capitatio humana» κατὰ κεφαλὴν εἰσφορά, «capitalis illatio»· ἡ χρῆσις αὕτη τῆς αὐτῆς λέξεως «capitatio» ἐπὶ δύο φόρων διαφόρου φύσεως, ἀπεπλάνησε πολλοὺς ὥς πρὸς τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς σημασίαν.

Τὸ πρῶτον, οἱ μὲν ἄνδρες ἐπλήρωνον ὁλόκληρον τὴν μονάδα τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, αἱ δὲ γυναῖκες τὸ ἥμισυ· μετὰ ταῦτα δέ, ἡ διάταξις αὕτη μετεβλήθη καὶ τριῶν γυναικῶν φόροι ἀπῆρτιζον τὴν κατὰ κεφαλὴν φορολογικὴν μονάδα.

Τίνες δὲ τάξεις τῆς κοινωνίας ἐπλήρωνον τὸν κατὰ κεφαλὴν φόρον; Κατὰ γενικὸν κανόνα, α'. μὲν οἱ ἀκτῆμονες, οἱ μὴ πληρώνοντες ἔγγειον φόρον, β'. δὲ οἱ δοῦλοι· ὥστε ὁ κεφαλικὸς φόρος κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν μὴ καταβαλλόντων τὸν ἔγγειον, καὶ τούτου ἕνεκα, οἱ possessores, οἱ γεωκτῆμονες, οἱ πληρόντες ἔγγειον φόρον ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ κεφαλικοῦ.

Ἀλλὰ πῶς εἰσεπράττετο ὁ κεφαλικὸς οὗτος φόρος; Ἐκαστος ἰδιοκτήτης ἔτρεφεν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν αὐτοῦ γεωργοὺς καὶ δούλους ὑποβεβλημένους εἰς τὸν κεφαλικὸν φόρον. (¹) Ὁ δὲ κύριος τῆς γῆς, καίτοι μὴ ὀφείλων νὰ

(¹) Censiti, tributarii.

καταβάλλῃ αὐτὸς τὸν κεφαλικὸν φόρον τοῦ γεωργοῦ, τοῦ κατοικοῦντος τὴν γῆν αὐτοῦ, προκατέβαλλεν ὅμως τὸν φόρον εἰς τὸ δημόσιον καὶ μετέπειτα τὸν εἰσέπραττεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐννοεῖται λοιπὸν, ὅτι ἰσχύοντος τοῦ συστήματος τούτου, ἡ ὁ ἰδιοκτῆτης ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πρόχειρον τὸν γεωργόν, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν προκαβληθέντα φόρον, ἢ νὰ παύσῃ ἡ τακτικὴ τοῦ φόρου καταβολή. Πρὸς ἀσφάλειαν οὖν τῶν ἰδιοκτητῶν, ὁ γεωργὸς ὑπεχρεώθη νὰ μένῃ ἀμετακίνητος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ οὕτω παρήχθη πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ νέα τάξις προσώπων, οἱ ἐπὶ τῶν γαιῶν δουλοπάροικοι. ()

Μεθ' ὧν ταῦτα, ἡ κατάστασις τῶν γεωδούλων διέφερεν ἀπὸ τῆς τῶν δούλων· 1) ὁ ἐναπόγραφος ἦτο ἐλεύθερος καὶ ἐδύνατο νὰ συνάψῃ γάμον. Δίκην δούλου, δὲν ἐδημεύετο ὑπὸ τοῦ γεωκτημόνου, οὐδ' ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ πρὸς αὐτὸν πλέον τῶν νενομισμένων. 2) Ὁ ἰδιοκτῆτης δὲν ἐδύνατο νὰ ἀποβάλῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κτήματος. 3) Ὁ γεωργὸς οὗτος ἦτο ἀναπαλλοτριώτος, ἀλλ' ἀπηλλοτριοῦτο μετὰ τῆς γῆς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας· τούτου ἕνεκα, ἂν τυχὸν ἐδραπέτευεν, ἐκινεῖτο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου διεκδικητικὴ ἀγωγή, ὡς καὶ κατὰ τοῦ δούλου, χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος καὶ τῆς γεωργίας· αὕτη δὲ ἡ πρὸς διεκδίκησιν τοῦ γεωδούλου ἀγωγή οὐδέποτε παρεγράφετο. 4) Τελευταῖον, ὁ γεώδουλος ἐκέκτητο κτημάτιον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαλλοτριώσῃ ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κυρίου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους· καὶ κατὰ τὸν Σισμὸν-δην (²) «Ὅτε οἱ ἐλεύθεροι πολῖται εἴτε ἀποδημοῦντες

(¹) Adscriptitii, servi terrae ἐναπόγραφοι γεώδουλοι.

(²) De la liberté en Italie.

»τῆς Ἰταλίας, ἐφθείροντο εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, εἴτε
»συνεῖρηκοτες εἰς τὴν πρωτεύουσιν ἐζήτουν πῶς τά-
»χιον νὰ πλουτήσωσιν, οἱ ἄγροί κατακοῦντο ὑπὸ μόνων
»τῶν δούλων καὶ τῶν δουλοπαροίκων».

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας, ὅτε οἱ
βάρβαροι εἰσβαλόντες εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, κατε-
ξουσίασαν τῆς δημοσίας γῆς καὶ ἱκανῆς μερίδος τῆς
ιδιωτικῆς καὶ διένειμαν αὐτὴν εἰς τοὺς θεράποντας καὶ
ὀπλαρχηγούς αὐτῶν, ἐπὶ τῷ ὄρει προσωπικῆς στρατιωτι-
κῆς ὑπηρεσίας.

Πρὸς χρησιμοποίησιν δὲ τῶν γαιῶν, αἵτινες ἐγένοντο
ἡ λεία τοῦ ἰσχυροτέρου, πρῶτον μὲν ἔδρυσαν ἐπὶ τῆς κα-
τακτηθείσης γῆς, τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας γεωργούς καὶ
δούλους· δεύτερον δέ, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦν' ἀπαλλαχθῶσι
τῆς ἀνάγκης τῆς συντηρήσεως καὶ διατροφῆς αὐτῶν, τοῖς
παρεχώρησαν μέρος τῆς κατακτηθείσης γῆς, ἐπὶ τῷ ὄρει
τοῦ νὰ καλλιεργῶσι τὴν λοιπὴν γῆν ἀιδίως, πρὸς ὄφε-
λος τοῦ ἰδιοκτήτου. Αὕτη δὲ ἡ προσωπικὴ ὑποχρέωσις
ὠνομάσθη «ἀγγαρεία» «cor vob».

Ἡ δουλοπαροικία λοιπὸν καθιέρωσε τὴν δεσποτείαν
τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἡ δουλεία, τὴν δε-
σποτείαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τοῦ χαρα-
κτηρισμοῦ τούτου τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας ἀπο-
δεικνύεται ἐναργῶς, ἡ ὑπάρχουσα διαφορὰ μεταξὺ τῆς
ἀρχαίας δουλείας καὶ τῶν ἐγκτητικῶν λεγομένων δου-
λειῶν, ἐπιβαρυνουσῶν «μόνα τὰ κτήματα ὑπὲρ ἄλλων
κτημάτων, ἢ ὑπὲρ προσώπων ὠρισμένων».

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι, ἐν ᾧ τὸ ἀμετακίνητον τῶν
γεωργῶν ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦτο παραλογία, κα-
θότι ὁ ἐλεύθερος καθίστατο οὕτως εἰπεῖν, δούλος τῆς γῆς,
μὴ ἔχων τοῦλάχιστον, ὡς ὁ δούλος, ἐλπίδα ἀπελευθερώ-

σεως, ἐπὶ μέσου αἰῶνος, ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο εὐκα-
τανόητος. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐπὶ μέσου αἰῶνος, τὰ δικαιώ-
ματα δὲν ἐπήγαζον ἐκ τῆς καταγωγῆς, ὡς ἐπὶ Ἑλλήνων
καὶ Ῥωμαίων. Διὸ καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμά-
των τούτων δὲν ἔπρεπε τις νὰ προτείνῃ τὴν καταγωγὴν
αὐτοῦ, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἔλκει τὸ γένος ἐξ ἐλευθέρων,
ἀλλὰ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν γῆν. Ἡ γῆ καὶ ἡ κα-
τάκτησις αὐτῆς, τὸ μέγα τοῦτο καὶ γενικώτερον συμ-
βεβηκὸς τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐρρύθμιζε τὰ δικαιώματα καὶ
τὰς ἐννόμους σχέσεις τῶν τε ἀρχόντων πρὸς τοὺς ἀρ-
χομένους, καὶ τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἀρχὴ
λοιπὸν τῆς καταγωγῆς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς
κατακτήσεως καὶ «ὁ προσωπικὸς εἰς τὸν πραγματικὸν
νόμον». Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατακτηθεῖσα γῆ ἔπρεπε νὰ δια-
τηρηθῇ, παρεχωρήθη ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς προσωπικῆς στρα-
τιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῖς ὀπλαρχηγοῖς, ὡς τὰ τουρκικὰ
ζιαμέτια καὶ τιμάρια· μετὰ θάνατον δὲ τοῦ καρπουμένου
αὐτάς, αἱ ἀκίνητοι περιουσίαι δὲν διενέμοντο κατὰ τὴν
ἀρχὴν τῆς ἰσοκληρίας εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἡ ἐπανήρχοντο
εἰς τὸν παραχωρήσαντα αὐτάς, ἡ περιήρχοντο εἰς τὸν
πρωτότοκον. Αἱ γυναῖκες ἦσαν ἀνίκαναι πρὸς ἀπόκτησιν
γαιῶν. Ὁ δὲ γεννώμενος ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ ἀλλοδαπῶν
γονέων ἐλογίζετο ἰθαγενής, καὶ ὁ γεωκτῆμων ἐκληρο-
νόμει τοὺς ἀποδιώσαντας ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλοδαπούς· *droit*
d'aubaine. Πρὸς τούτοις δέ, ἦτο κύριος τῶν ἀνακαλυ-
πτομένων θησαυρῶν ἢ μεταλλείων ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὴν δι-
καιοδοσίαν αὐτοῦ χώρας, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κειμένων
ναμαγίων· *épaves*. Τελευταῖον ὁ χωρικὸς ἐθεωρεῖτο ὡς
παρακολούθημα τῆς γῆς· καθότι, ὡς εἶπον, ἡ γῆ ἐρρύθ-
μιζε τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, οὐχὶ δὲ
τὸ γένος ἢ ἡ καταγωγή.

Ἡ νομοθεσία λοιπὸν τοῦ μέσου αἰῶνος παγιώσασα τὸν ἐλεύθερον ἐπὶ τῆς γῆς, ἦτο κατὰ τοῦτο λογικωτέρα τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας.

Ἀναλύσωμεν ἐπιμελέστερον τὴν φύσιν τῆς δουλοπαροικίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ μὲν πρῶτον, οἱ χωρικοὶ ὡς ἐρρέθη, ὑποχρεωθέντες νὰ καλλιεργῶσι τὰς κατακτηθείσας γαίας, ἐτρέφοντο καὶ συνετηροῦντο ὑπὸ τῶν ιδιοκτητῶν. Μετὰ ταῦτα δὲ παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς τεμάχια γῆς πρὸς διατροφὴν αὐτῶν.

Ἀλλὰ τούτου γενομένου, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ παραχωρηθῇ αὐτοῖς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαθέτωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, πρὸς καλλιέργειαν τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς ἀγρῶν, δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ κατὰ τῷ «Οὐρβάριουμ» τῆς Μαρίας Θηρεσίας, οἱ ἄρχοντες τῆς Οὐγγαρίας ὤφειλον νὰ παραχωρῶσι μικρὸν τεμάχιον γῆς εἰς τοὺς χωρικοὺς, οἱ δὲ χωρικοὶ ὑπεχρεοῦντο εἰς 104 ἡμερῶν ἐνιαυσίαν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ κτήματος, προσέτι δὲ εἰς καταβολὴν τόσων αἰγῶν, τόσου βουτύρου, τόσων λιθρῶν λινοκλωστῆς ἢ μαλλοκλωστῆς κ.τ.λ.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ Πολωνίᾳ, ὁ ἄρχων ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτῇ καθ' ἐβδομάδα, τριήμερον ἐργασίαν παρὰ τῶν χωρικῶν.

Ἐν Ῥωσσίᾳ, ἡ δουλεία δὲν ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν 11ην ἑκατονταετηρίδα, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Ἱεροσλάβου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Μογγόλων, οἱ χωρικοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ μένωσιν ἀμετακίνητοι ἐπὶ τῆς γῆς, ἣν ἐκαλλιέργουν, ὅπως μὴ προσκόπτῃ ἕνεκα τῆς μεταθέσεως αὐτῶν ἡ στρατολογία.

Τῷ ὄντι κατὰ τὸν Τουργκουνῶφ, «Περὶ Ῥωσσίας καὶ Ῥώσσων» ὁ Τσάρος Γουδουνῶφ, θέλων νὰ προσελκύσῃ

εἰς ἑαυτὸν τὴν εὐνοίαν τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν, ἐξ ὧν κυρίως συνεκροτεῖτο ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς χωρικοὺς νὰ ἐγκαταλιμπάνωσι τὰ παρ' αὐτῶν καλλιεργούμενα κτήματα, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, χάριν τοῦ δημοσίου καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ τῆς δουλοπαροικίας ἀποτελέσματα. Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας καὶ τῆς δουλείας, ἡ ἐργατικὴ τάξις, ὡς παρετήρησα, εἶναι λίαν περιωρισμένη, τὰ δὲ παραγωγικὰ ὄργανα συγχέονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἢ τὰ αὐτὰ πρόσωπα. Ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ ἐργασία διακρίνεται μὲν ὅπως οὖν ἀπὸ τῶν λοιπῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, καθόσον ὁ δουλοπάροικος μισθοδοτεῖται, οὕτως εἰπεῖν, ἀπολαμβάνων ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ τοὺς καρποὺς τοῦ παραχωρηθέντος αὐτῷ τεμαχίου γῆς, ἀλλ' ἢ μεταξὺ ἰδιοκτήτου καὶ ἐργάτου ἀνώμαλος καὶ ἑτεροβαρὴς κατάστασις διασώζεται. Ὁ δουλοπάροικος δὲν εἶναι μὲν δούλος τοῦ ἄρχοντος, καθότι ἐν Ῥωσσίᾳ λ. γ. κατὰ νόμον οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἔχῃ δουλοπαροίκους, μὴ ὧν κύριος γῆς, ἀλλ' εἶναι δούλος τοῦ κτήματος, καὶ ἡ ἐμμένει ἀμετασάλευτος ἐπ' αὐτοῦ, ἡ στερεῖται μετατιθέμενος τῶν φθαρτῶν κτημάτων, ὧν διετέλει κύριος ἐν ὅσῳ διέμενεν ἐπὶ τοῦ κτήματος, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐν ταῖς παριστρίαις ἡγεμονίαις. Ἐπομένως ἡ κατάστασις αὐτοῦ οὕσα ἐπαχθῆς, φορτικῆ, ὑποτελῆς, τείνει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐλλιπῆ τὴν παραγωγὴν καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ὅσον ἔνεστιν ἐντελεστέραν τῆς γῆς καλλιέργειαν· καθότι ὁ ὑπὲρ ἄλλων ἐργαζόμενος καὶ ὄργανον ἄλλων γινόμενος, κακῶς καὶ ἀτελῶς παράγει, καὶ τυχούσης ἀρμοδίας περιστάσεως, προσπαθεῖ νὰ διαρρήξῃ τὰς σχέσεις τὰς συνδεούσας αὐτὸν

μετὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς γῆς, ὡς τοῦτο συνέβη πρό τινων ἐτῶν ἐν τῇ αὐστριακῇ Πολωνίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ κ.τ.λ.

Ἀληθές ἐστι ὁ δουλοπάροικος δὲν ὑπηρετεῖ εἰς ἄλλότρια μόνον συμφέροντα, ἀλλὰ καταβάλλει καὶ δῶν ἢ τριῶν ἡμερῶν ἐργασίαν καθ' ἑβδομάδα, πρὸς καλλιέργειαν τοῦ παραχωρηθέντος αὐτῷ τεμαχίου· ἀλλὰ τὸ τεμάχιον τοῦτο δὲν ἔχει συνήθως ἀρκοῦσαν ἔκτασιν πρὸς ἐπάρκειαν τοῦ γεωργοῦ, αὐτὸς δὲ ἡγγαρευμένος εἰς τὸ ἀρχοντικόν κτῆμα, δὲν δύναται ἐγκαίρως καὶ προσηκόντως νὰ καλλιερῇ τὸν παραχωρηθέντα αὐτῷ ἀγρόν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου αἱ ἡμέραι τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας προσδιωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου.

Πλὴν δὲ τούτων, ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ κτήματα καλλιεργοῦνται διὰ μισθωτῶν ἢ ἐνοικιαστῶν, ἢ αὐτεπιστατοῦνται, ἢ τέλος ἐκεῖ ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια, αἰέποτε μερίς τις τοῦ πρὸς καλλιέργειαν κεφαλαίου, οἷον ὁ σπόρος ἢ οἱ μισθοί, αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῆς ἀγορᾶς· λ. χ. ἐὰν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ᾖ μικρά, ἡ καλλιέργεια περιορίζεται· ἐνεκα δὲ τῆς περιστολῆς τῆς καλλιεργείας, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν νὰ διαμένῃ ἐλάσσων τοῦ κατωτάτου ὅρου τῆς καταβαλλομένης παραγωγικῆς δαπάνης. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, τὸ γεωπονικὸν κεφάλαιον καὶ τὸ ποσὸν τῆς πρὸς καλλιεργείαν καταβαλλομένης ἐργασίας διαμένοντα αἰέποτε σχεδὸν τὰ αὐτά, σπανίως ἐλαττοῦνται, καθότι ὁ ἡγγαρευμένος χωρικός, διάγων ἐν τῷ ἀρχοντικῷ κτήματι, τρεφόμενος ὑπὸ τοῦ κτηματίου, ἢ μᾶλλον καρπούμενος τὸ ἀντάλλαγμα τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ πρὸ τῆς καταβολῆς τῆς ἐργασίας, ὀφείλει κατὰ πᾶσαν περίπτωση, νὰ ἐργάζεται καὶ ἐὰν ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν ᾖ

ναι ἐκπεσμένη, διότι διὰ μόνης τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀποζημιούται ὁ ἰδιοκτήμων. Ὡστε ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ τῶν σιτηρῶν παραγωγή δὲν γίνεται κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς ἢ ἀναλόγως τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν σιτηρῶν, ἀλλ' ἡ προσφορὰ συνήθως ὑπάρχει ἀνωτέρα τῆς ζητήσεως· αὕτη δὲ ἡ ἔκπτωσις τῆς τιμῆς τῶν σιτηρῶν ἤθελεν ἀποβῆ λίαν ἐπιζήμιος, ἂν ὁ σῆτος δὲν ἐξήγετο τοῦ κράτους.

Ἀποτελεσμα λοιπὸν τοῦ συστήματος τῆς δουλοπαροικίας, εἶναι ἡ συνήθως ὑπέρμετρος τῶν σιτηρῶν παραγωγή, ἡ ἐπισώρευσις τῶν καρπῶν καὶ ἡ ἐξαγωγή αὐτῶν τοῦ Κράτους. Ἡ δὲ ἐξαγωγή αὕτη τῶν σιτηρῶν, καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία ἐν χώραις ἐνθα ἰσχύει ἡ δουλοπαροικία, ὅσῳ τὰ ἔθνη ταῦτα καθὸ ἁμοιρα βιομηχανικῆς ἱκανότητος, δὲν δύνανται νὰ θεραπεύσωσι διὰ μόνης τῆς ἐγχωρίας βιομηχανίας, τὰς ποικίλας αὐτῶν ὑλικὰς καὶ πνευματικὰς χρείας· ὥστε διὰ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν πληρώνουσι τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσάγουσι καὶ καταναλίσκουσιν ἐμπορεύματα, ἢ φυσικὰ προϊόντα· οἷον οἶνους, σίδηρον, μηχανάς, ὑφάσματα κ.τ.λ.

Τοιαῦτα τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς δουλοπαροικίας.

Ἐξετάσωμεν καὶ τὰς πολιτικὰς συνεπείας τοῦ αὐτοῦ συστήματος, παραβαλλομένου οὐχὶ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιεργείας τύπους, τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατοῦσαν καλλιέργειαν· καθότι οὕτω θέλομεν κατανοήσει πῶς ἅπασα ἡ Εὐρώπη μετέβη ἀπὸ τοῦ ἐπονειδίστου τούτου συστήματος, εἰς σύστημα τελειότερον.

Διὰ τῆς δουλοπαροικίας ἐνισχύθη τὸ ἀριστοκρατικὸν

στοιχεῖον ἐν Εὐρώπῃ. Ἐν Ἀσίᾳ δέ, οὔτε δουλοπάροικοι ὑπάρχουσιν, οὔτε ἀριστοκρατία· ἀλλ' ὁπότερον τῶν δύο τούτων μερῶν τοῦ κόσμου ἔσχε τάσιν μεγαλειτέραν πρὸς τὴν πρόοδον;

Καὶ πρῶτον, ἐν Εὐρώπῃ τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον προϊόντος τοῦ χρόνου ἐνισχύθη, καθότι, ὁσάκις ἔθνος κυρίως γεωργικόν, ὑπάγεται εἰς σταθεροὺς νόμους καὶ τακτικὴν κυβέρνησιν, παρ' αὐτῷ δὲ δὲν ἐπολλαπλασιάσθη εἰσέτι ὁ κινητὸς πλοῦτος, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, οἱ κύριοι τῆς γῆς ἀποτελοῦσι τὴν ἰσχυροτέραν τοῦ ἔθνους μερίδα.

Τὸ ἀριστοκρατικὸν δὲ τοῦτο στοιχεῖον δυνάμει τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἢ ἀντιτάττεται πρὸς τὴν μοναρχίαν, ὅπου ὑπάρχει μοναρχία, ἢ περιβέβληται τὴν κυριαρχίαν, ὅπου μοναρχία δὲν ὑπάρχει.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἕνεκα τῆς δουλοπαροικίας, οὐ μόνον ἐνδυναμοῦται τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς ἰδίως διασώζεται ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐπιβρόχή. Καθότι οἱ μὲν κυρίως λεγόμενοι δοῦλοι, δύνανται νὰ ἀποχωρισθῶσι τῆς ὁποίας καλλιεργουσί γῆς, νὰ ἐκποιεθῶσιν ὡς ὁ κινητὸς πλοῦτος, ἢ νὰ ἀναλάβωσιν ἄλλα ἔργα· ὁ δὲ δουλοπάροικος εἶναι παρακολούθημα τῆς γῆς, ἐκποιεῖται μετὰ τῆς γῆς καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὴν καλλιέργειαν μόνης αὐτῆς· ὁ δουλοπάροικος εἶναι κεφάλαιον ἀκίνητον, ἐνῷ ὁ δοῦλος εἶναι κινητὸν κεφάλαιον.

Πολλοὶ θεωροῦντες ὅτι διὰ τῆς ιδιοκτησίας μαρφωθεῖσαι ἐπαγιώθησαν αἱ ἀριστοκρατίαι, ἔσπευσαν νὰ ἀναθεματίσωσι τὴν ιδιοκτησίαν, ὡς πηγὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν θεσμῶν. Καὶ ἴσως ὁ Ρουσὼ εἶχε κατὰ νοῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, γράφων ὅτι «ὁ ἀνεγείρας τὸν πρῶτον φραγμὸν » πρὸς διαχωρισμὸν τῶν κτημάτων, ὑπῆρξεν ὁ μεγαλεί-

»τερος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Ὁ δὲ Προυδῶν, γνωστὸς διὰ τὴν θρασύτητα τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ, ἀπετόλμησε νὰ ὀνομάσῃ κλοπὴν τὴν ἰδιοκτησίαν, συγγέων οὕτω τὸν ἔνοχον μὲ τὸ θῦμα αὐτοῦ, ἥτοι τὴν ἰδιοκτησίαν μὲ τοὺς διαρπάσαντας καὶ καταπατήσαντας αὐτὴν κατακτητάς. Ἐὰν ὅμως παραβάλωμεν τὴν ἀριστοκρατικὴν Εὐρώπην πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἡ μὲν ἄμεσος ἡ ἡ ψιλὴ κυριότης τῶν μὴ φθαρτῶν κτημάτων ἀνήκει τῷ κυριάρχῃ, ἀριστοκρατικὴ δὲ τάξις δὲν ὑπάρχει, καὶ ἐξετάσωμεν ποῦ ὁ πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη ἀσφαλέστερον, θέλομεν ἀναγνώρισει, ὅτι ἡ φεουδαρχικὴ Εὐρώπη ἔσχεν ἰσχυρὰν τάσιν πρὸς τὴν πρόοδον, ἐνῶ ἡ Ἀσία διέμενε στάσιμος· ὅτι ὁ πολιτισμὸς προώδευσεν ἀδιαλείπτως ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδιοκτησίας, κατεπνίγη δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἔνθα οὔτε ἀριστοκρατία, οὔτε ἰδιοκτησία ἐδυνήθησάν ποτε νὰ παγιωθῶσι· καὶ διατί τοῦτο; Διότι οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐκεῖ ὅπου μοναρχία δὲν ὑπάρχει, ἡ ἀριστοκρατία διαιρεῖται εἰς κόμματα, εἰς εὐπατρίδας ἢ Πατρικίους φιλελευθέρους καὶ συντηρητικούς, εἰς Τόρεις καὶ Οὐίγγους, αὐτοὺς καταπολεμοῦντας ἑαυτούς. Ἐκεῖ δὲ ὅπου οἱ νόμοι καὶ τὰ ἥθη καθιέρωσαν τὴν μοναρχίαν, αὕτη εἶναι ἡ φυσικὴ τῆς ἀριστοκρατίας ἀντίπαλος. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς πάλης ταύτης, ἕκαστον κόμμα ἔχει ἀνάγκην φίλων, ὁπαδῶν καὶ στηριγμάτων, ἔχει συμφέρον νὰ προσελκύσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ὅπως χρησιμεύσῃ ὁ λαὸς εἰς τὰ διαμαχόμενα κόμματα, πρέπει νὰ κινηθῇ, νὰ ὀπλισθῇ, νὰ λάβῃ ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὰ κοινὰ πράγματα καὶ μετοχὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους. Ἐκ τούτου ἀναγεννᾶται τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀναφαινόμενον τὸ πρῶτον ὡς ταπεινὸς σύμμαχος τῆς ἀριστο-

κρατίας, ἢ τῆς μοναρχίας, συγκοινωνεῖ τέλος μετ'αὐτῶν κραταιούμενον.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὑπερίσχυσε τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον ἐν Ῥώμῃ, μετὰ μακροχρόνιον πάλην αὐτοῦ μετὰ τῶν Πατρικίων.

Ὡσαύτως δέ, ἴδομεν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, πρῶτον μὲν τὰς συνεχεῖς προσπληθείας τῆς μοναρχίας πρὸς ταπεινώσιν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς γῆς, δεύτερον δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην συμμαχοῦσαν μετὰ τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου πρὸς περιστολὴν τῆς μοναρχίας. Καὶ οὕτως, ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ μοναρχία προστατεύσασα τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς κοινότητας, τὰς ἐστίας ταύτας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ κινητοῦ πλούτου, κατάρθρωσε τέλος νὰ ὑπερίσχυση καὶ νὰ μεταβάλῃ τοὺς εὐπατρίδας εἰς αὐλικούς. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἡ ἀριστοκρατία συμμαχήσασα μετὰ τοῦ λαοῦ, ἐπέβαλε τὸν χάρτην αὐτῆς εἰς τὴν Μοναρχίαν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἐνθα καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ιδιοκτησίας, ἅπαντες οἱ θεσμοὶ μετεκινήθησαν καὶ ἀνεμορφώθησαν· ἐνῷ ἐν Ἀσίᾳ ἡ δεσποτεία, ἡ μὴ ἀναγνωρίσασα τὴν ἀρχὴν τῆς ιδιοκτησίας, παρίστησι τὴν ἐν ἀκίνησίᾳ εὐκίνητον τοῦ χρόνου εἰκόνα· δηλ. τὴν εὐμετάβολον αὐθαιρεσίαν ἐν μέσῳ τῆς ἀναλ-λοιώτου θεοκρατικῆς παμβασιλείας.

Εἶπον ὅτι ὁ δουλοπάροικος ὑπεχρεώθη δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος νὰ καλλιεργῇ τὸ ἀρχοντικὸν κτῆμα. Ἐν τούτοις, ἡ καλλιέργεια αὕτη ἔπρεπε νὰ ἐπιτηρῇται ὑπὸ τοῦ ιδιοκτήτου. Ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ὀχληρᾶς ταύτης φροντίδος, ὁ γεωκτῆμων συνεφώνησε πολλαχοῦ μετὰ τοῦ δουλοπαροίκου νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὴν καλλιέργειαν ὁλοκλήρου τοῦ κτήματος, ἐπὶ τῷ ὄρῳ τοῦ νὰ λαμβάνῃ ἐκφόριον ἀτιδῶς, ἢ ὠρισμένον τι ποσὸν εἰς εἶδη ἢ

χρήματα. Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης, ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας ἐβελτιώθη· καθότι ὁ δουλοπάροικος ἀπολαύων οὕτως ὁλοκλήρου τοῦ προϊόντος τῆς γῆς, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως χρησιμοποίησῃ τὸν ἐκμισθωθέντα αὐτῷ ἀγρόν..

Πλὴν δὲ ταύτης, καὶ ἑτέρα τις σύμβασις μεταξὺ γεωκτῆμονος καὶ δουλοπαροίκου παρεσκεύαζε λεληθότως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν.

Ὁ δουλοπάροικος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔμψυχός τις μηχανὴ προσκεκολλημένη τῇ γῇ⁽¹⁾. Ἐάν λοιπόν, συναινοῦντος τοῦ κυρίου του, μισθώσῃ αὐτὸς ἑαυτόν, γίνεται κύριος τῶν καρπῶν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ.

Τὸ μίσθωμα τοῦτο ἐκαλεῖτο «ἀβρόκ» ἐν Ῥωσσίᾳ, πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χωρικῶν.

Διὰ τῆς καταβολῆς δὲ ταύτης τοῦ ἀβρόκ, εἶχε μορφωθῇ ἐν Ῥωσσίᾳ τεχνουργικός τις πληθυσμὸς ἐκ δουλοπαροίκων συγκεείμενος.

Οἱ καταβάλλοντες τὸ ἀβρόκ χωρικοί, ἀνατιθέμενοι πολυτάκις τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν, ἀπεδῆμουν ἵνα ἐξασκήσωσιν ἀλλαχοῦ διαφόρους τεχνουργίας. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν Πετροπόλει καὶ Μόσχᾳ ξυλουργοὶ ἢ λεπτουργοί. Πολλοὶ δουλοπάροικοι μισθοῦντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς μετήρχοντο καὶ διαφόρους ἐμπορίας καὶ κατετάττοντο ὡς ἐπιτηδευματῖαι εἰς Γίλδ, ἢ τάξεις. Ἐν Πετροπόλει καὶ Μόσχᾳ, ὑπῆρχον συνοικίαι ἐμπορικαὶ ἀνήκουσαι εἰς τὸ Τζερεμέτιεφ, ἢ εἰς τὸν Ὀρλώφ κ.τ.λ. Τὸ μεγαλοπρεπέστερον πιλοποιεῖον τῆς Μόσχας ἀνῆκεν εἰς δοῦλον τοῦ Κόμητος Τζερεμέτιεφ. Πολλοὶ

(1) Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἰκόσιτοι δουλοπάροικοι ἐν Ῥωσσίᾳ καλούμενοι «Δούροδοί».

μάλιστα τῶν δούλων τούτων ἐκαλλιέργουν καὶ τὰς καλὰς τέχνας:

Ὁ Τουργκουνῶφ ἀναφέρει ὅτι ἐν μιᾷ μουσικῇ συμφωνίᾳ, ἥς κορυφαῖος ἦτο εἷς δοῦλος, ὁ δοῦλος οὗτος ἀντὶ γραμματίου εἰσόδου, ἔτυχε παρὰ τοῦ κυρίου του τοῦ ἐγγράφου τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ.

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς γενικώτερον ἐτελέσθη ἐν Εὐρώπῃ, ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δουλοπαροίκων. Οἱ ἀριστοκράται καὶ εὐγενεῖς τοῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν κύριοι τῆς γῆς καὶ τῶν δουλοπαροίκων. Ἀποδημοῦντες δὲ πολλάκις ἕνεκα στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἢ σταυροφορικῶν πολέμων ἢ ἐνδιαιτρίβοντες εἰς τὰς πόλεις καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτηρῶσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, παρεχώρουν τὴν χρῆσιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ συνεφώνουν τὴν πληρωμὴν ποσοῦ ὠρισμένου, εἰς καρποὺς ἢ εἰς χρήματα. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, αὐτοὶ ἔτι μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο τῶν ἀγρῶν καὶ κατεχρεοῦντο, καταδαπανῶντες τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, οἱ μὲν χωρικοὶ ἔσπευδον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν των, οἱ δὲ ἀριστοκράται παρεχώρουν αὐτὴν ἐπὶ τιμῇματι, καὶ οὕτω ἐτελέσθη κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἡ τῶν χωρικῶν ἀπελευθέρωσις.

Κατὰ δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἀφ' ἑνὸς μὲν, αἰδιωπαράξασαι τὴν Αὐστρίαν ἐπαναστάσεις καὶ ὁ τρομερὸς ἀλλὰ σωτήριος τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐμφύλιος πόλεμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γενναία πρωτοβουλία τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Β'. ἀπῆλλαξαν διὰ παντὸς τὴν τε Εὐρώπην καὶ τὴν Β. Ἀμερικὴν ἀπὸ τοῦ ἐπονειδίστου στίγματος τῆς δουλείας.

Ἀλλὰ διὰ τῶν οὐσιωδῶν τούτων μεταρρυθμίσεων κατωρθώθη καί τι πλεόν, ὅτι οἱ δουλοπάροικοι, οἱ ἀριθμού-

μενοι ἐν Ῥωσσίᾳ μάλιστα εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια, οὐμόνον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπέκτησαν, ἀλλὰ καὶ ἰδιοκτησίαν, ὑπὸ τὸν ὅρον ἀτελοῦς τινος ἀποζημιώσεως τῶν ἰδιοκτητῶν· ἐν ᾧ ἐν Ἀμερικῇ ἡ ἀπελευθέρωσις τεσσάρων ἑκατομμυρίων δούλων κατωρθώθη διὰ τῆς καταστροφῆς ἐνὸς ἑκατομμυρίου Ἀμερικανῶν καὶ δαπάνης 14 χιλιάδων ἑκατομμυρίων φράγκων.

§ 4. Περὶ ἀγροληγίας.

Ὁ χωρικός ἀπηλευθερώθη, ἐξαγοράσας τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ χωρικός οὗτος οὔτε κτηματίας ἦτο, οὔτε χρημάτων οὔτε κεφαλαίων ἡypόρει· ἐπομένως οὔτε πατριρχικῶς ἐδύνατο νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆν, οὔτε μισωτῆς αὐτῆς νὰ γίνῃ. Πρὸς τοῦτοις δέ, οἱ ἰδιοκτῆται ἡ δὲν ἐδύναντο, ἡ δὲν ἤθελον, μισθοῦντες ἐργάτας, νὰ διευλύνωσιν αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν. Ἐκ τούτων παρήχθη ἡ ἐξετάθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρικῶν, ἡ ἔταιρία ἡ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, καθ' ὃ γαῖαι κατοικούμεναι ὑπὸ χωρικῶν διηρέθησαν εἰς μερίδας καλλιεργουμένας ὑπ' αὐτῶν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἀγροδότου. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ σύστημα, οἱ ἰδιοκτῆται παρεχώρησαν τοῖς καλλιεργηταῖς γῆν, κεφάλαια, ἀγροτικὰς οἰκοδομὰς ἢ καλύβας, συμφωνήσαντες μετ' αὐτῶν τοὺς ὅρους καὶ τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς δι' ἀγροληπτῶν καλλιεργείας ὑπῆρχε, κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, καὶ ἐπὶ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις, () καὶ ἐπὶ Κάτωνος ἐν Ῥώμῃ (dere rustica)

(¹) Βίβλ. Σολ. Πλουτάρχου.

καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ ὡς τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν περὶ τοῦ φυτεύσαντος ἀμπελῶνα οἰκοδεσπότης καὶ ἀξιούντος νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν⁽¹⁾ ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα τὰ μὲν κτήματα ἔλαβον μεγάλην ἑκτασιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν δούλων ἐπολλαπλασιάσθη, ἡ δουλικὴ καλλιέργεια ἐπεκράτησεν. Ὁ Κολυμέλλας, ζήσας, 40 ἔτη Μ. Χ., οὐδόλως μνημονεύει τὴν ἐπίμορτον καλλιέργειαν, εἰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἀναφαίνεται αὖθις ἐπὶ Τραϊανοῦ, καθότι ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ τοῦ νέου Πλινίου ἀναγινώσκομεν, ὅτι αὐτὸς διάγων μακράν τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ βλέπων ὅτι οἱ μισθωταὶ καὶ κακῶς διαχειρίζονται αὐτὰ καὶ τὸ μίσθωμα αὐτῶν καθυστεροῦσιν, ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰ ἐπὶ μορτῇ.

Ὁ Σισμόνδης πλανᾶται λοιπὸν βεβαιῶν ὅτι, ὅτε οἱ βάρβαροι εἰσέβαλον εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν Κράτος, εἰσῆνεγκον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιέργειας⁽²⁾.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπεκράτησεν ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τῆς δουλοπαροικίας· ἐν Ἰσπανίᾳ κατέστη σχεδὸν γενικόν· πρὸ δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1789, τὰ $\frac{4}{7}$ καὶ κατ' ἄλλους τὰ $\frac{5}{6}$ τῆς Γαλλίας ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα.

Ἐρευνήσωμεν ἀκριβέστερον ἐκ τίνων συμβεβηκότων παρήχθη. Οἱ μὴ δυνάμενοι ἢ μὴ θέλοντες αὐτοπροσώπως νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων εἰς πολλοὶ σήμερον, καὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐπὶ τῶν

(1) Ὁρ. Εὐαγγ. κατὰ Ματθαῖον. Οἰκοδεσπότης ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, περιέθηκε φραγμόν, ὥρυξε ληνόν, ἤγειρε πύργον καὶ ἐξέδοτο γεωργοῖς· ὅτε δὲ ἤγγικεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἔστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ ὅπως λάβωσι τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα. Οἱ δὲ γεωργοὶ ἄλλους μὲν ἔδειραν κ.τ.λ.

(2) Νέαι ἀρχαὶ τῆς Πολιτ. Οἰκον. σελ. 189.

βωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐπὶ φεουδαρχίας. Ὅπως καλλιερ-
γηθῶσι λοιπὸν τὰ κτήματα ταῦτα, ἔπρεπεν ἀναγκαίως
νὰ ἐκμισθωθῶσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πλίνιον, δυσκόλως εὐ-
ρίσκοντο τίμιοι καὶ ἀξιόχρεοι ἐνοικιασταὶ κατὰ τοὺς χρό-
νους αὐτοῦ, καὶ δυσκολώτερον ἐπὶ φεουδαρχίας· ἐν γένει
δέ, οἱ μισθωταὶ εἰσι σπάνιοι, ὅπου τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν
εὐάριθμα, ἡ δὲ καλὴ πίστις ἐξέλιπεν. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ
ἰδιοκτῆται πρῶτον μὲν, δὲν ἐδύναντο οὐδ' ἤθελον νὰ ἐπι-
στατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ
δεύτερον, οὐδ' εἰς μισθωτὰς τιμίους καὶ ἀξιοχρέους ἐδύ-
ναντο νὰ ἐμπιστευθῶσι τὰ κτήματα αὐτῶν, : τί ἔπρεπε
νὰ πράξωσι; Νὰ συνεταιρισθῶσι μετὰ τῶν γεωργῶν, συμ-
μοιράζοντες μετ' αὐτῶν τὴν ἀκαθάριστον τῶν κτημάτων
πρόσοδον.

Ἴδου ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάσις τοῦ συστήματος τῆς ἐπιμόρ-
του καλλιεργείας, ἣτις μετέχει τῆς τε μισθώσεως καὶ
τῆς ἐταιρίας.

Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων, ἐν μὲν ταῖς Ἰτα-
λικαῖς χώραις καὶ ἐν τισιν ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας, ἐπι-
κρατεῖ εἰσέτι τὸ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας σύστημα,
ἐνῶ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Λομβαρδίᾳ, ὅπου τὰ κεφάλαια ἀφθο-
νοῦσιν, ἐπικρατεῖ ἡ διὰ μισθωτῶν καλλιέργεια τῶν κτη-
μάτων, ὅσάκις οἱ ἰδιοκτῆται δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλωσι
νὰ ἐπιστατήσωσιν αὐτοὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημά-
των αὐτῶν.

Ἀλλὰ τίνα τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ προσόντα τοῦ τρό-
που τούτου τῆς καλλιεργείας; Πολλοὶ κατέκριναν τὴν
δι' ἀγροληπτῶν καλλιέργειαν ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν κατὰ-
στασιν τῶν ἀγροληπτῶν τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος Κράτους, ἡ
τῆς δεῖνος ἐπαρχίας. Τοιοῦτω τρόπῳ, κατὰ τὸν Τρακῆν
ἰδιοκτῆτην τοῦ Βουρβωναῖ, παντοῦ ὅπου ἡ γῆ δὲν εἶναι

εὐφορος, οἱ ἀγρολῆπται δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτοι παρατηρεῖ, εἰσι τόσον ἐνδεεῖς, ὥστε ἀδύνατον νὰ παραιτηθῶσι τῆς καλλιιεργείας ἀλλοτρίων γαιῶν. Προστίθῃσι μάλιστα ὅτι γνωρίζει ἰδιοκτησίας, αἵτινες πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καλλιιεργούμεναι, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαθρέψωσι τοὺς κατοίκους αὐτῶν. Ὡσαύτως δέ, ὁ Arthur Young (') καταδικάζει τὸ ἀγροληπτικὸν σύστημα, παρατηρῶν ὡς ὁ Τρακῆς μετ' αὐτόν, ὅτι ἐν Limousin, ὁ ἀγρολήπτης ἀποπέμπεται ὡς ὑπηρετῆς καὶ ὅτι οἱ ἀγρολῆπται εἰσὶ δυστυχεστάτοι. Τούναντίον δὲ ὁ Σισμόνδης, κρίνων τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας τῆς Τοσκάνης περιστάσεις, ὅπου ὁ γεωργὸς ἀπολαύων τοῦ ἡμίσεως τῶν καρπῶν, οὔτε τοὺς φόρους ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρῶνῃ, οὔτε τὰς παραγωγικὰς δαπάνας κατέβαλλε, παρατηρεῖ ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς καλλιιεργείας εἶναι ὁ ἐπικρατέστερος ἐν Τοσκάνῃ. «Οἱ ἰδιοκτῆται, λέγει ἐμπιστεύονται εἰς τὸν ἀγρολήπτην ἀγροικίαν καὶ ἀγροὺς ἐκχερσωμένους, ὡς καὶ τὰ ἀναγκαῖα ζῶα καὶ κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν». Αἱ δὲ ἰδιοκτησίαι αὗται μικρὰν ἔχουσιν ἔκτασιν. Ὁ ἀγρολήπτης ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὰ γεωργικὰ ἔργα, λαμβάνων ἀντὶ μισθοῦ, «τὸ ἥμισυ τῶν καρπῶν καὶ ἀποδίδων τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς τὸν ἰδιοκτήτην». Τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιιεργείας εἶναι γενικὸν ἐν Τοσκάνῃ· αἱ κατὰ τόπος συνήθειαι ὀλίγον τὸ ἐτροποποίησαν· «οὐδεὶς ὑπάρχει διαγωνισμὸς σήμερον μεταξὺ ἀγροληπτῶν». Ὁ χωρικὸς τῆς Τοσκάνης, λαμβάνων τοιούτῳ τρόπῳ, ὅλην αὐτοῦ τὴν τροφήν ἀπὸ τῆς γῆς, οὐδεμίαν ἔχει χρηματικὴν ἀνάγκην, οὐδ' ὑποχρεοῦται εἰς

(') Voyage agronomique.

πληρωμήν τινα· «καθότι ἡ πληρωμή τῶν φόρων ἐπιβαρύνει τὸν ἰδιοκτήτην»· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τι νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τὸ δημόσιον, ἐν γένει εὐνοϊκῶς διάκειται πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τῶν σχέσεων τοῦ μετὰ τοῦ ἀγροδότου, αὐταὶ καθιερώθησαν ὑπὸ τῶν ἐθίμων· ναὶ μὲν, ὁ ἰδιοκτήτης «δύναται ν' ἀποπέμψῃ τὸν ἀγρολήπτην», ἀλλὰ τοῦτο εἶναι σπάνιον· καθότι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τὰς αὐτάς συμφωνίας θέλει καλλιεργήσῃ τὴν γῆν. Τούτου ἕνεκα, οἱ χωρικοὶ ζῶσιν ἐπὶ τῶν γαιῶν τούτων, ὡς ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν καὶ προσπαθοῦσι νὰ βελτιώσωσιν αὐτάς, ἐμπιστευόμενοι εἰς τὸ μέλλον, καθόσον τοὺς ἀγροὺς τούτους θέλουσι καλλιεργήσῃ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Οἱ λόφοι τοῦ Βάλ δὲ Νιβόλ εἶναι κατάφυτοι ἀπὸ ἐλαίας, ἀμπέλους, συκαμινέας, συκᾶς καὶ δένδρα καρποφόρα παντὸς εἵδους· εἰς τοὺς πρόποδας δὲ μόνον αὐτῶν καλλιεργεῦνται τὰ σιτηρά, πρὸς βελτίωσιν μᾶλλον τῶν γαιῶν. Οἱ χωρικοὶ γνωρίζουσι τὸ ποιὸν καὶ τοῦ ἐλαχίστου τῶν κτημάτων τεμαχίου.

Κατὰ τὸν Σισμόνδην, ὁ χωρικός οὐδένα ἀναλαμβάνει τῶν ἀγώνων τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἄν ἐγερθῇ δίκη, ἡ διεξαγωγή αὐτῆς εἶναι ἔργον τοῦ ἰδιοκτήτου. Ὁ ἀγρολήπτης λοιπὸν τῆς Τοσκάνης οὔτε πρὸς ἄλλους ἔχει τι νὰ διαμφισβητήσῃ, οὔτε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε πρὸς τὸν ἀγροδότην, καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ὁ πρᾶος αὐτοῦ χαρακτήρ.

Ὁ Σισμόνδης περιγράφει τὴν οἰκιακὴν κατάστασιν τοῦ χωρικοῦ, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἡ κατοικία του, αἱ προμήθειαι του, ἡ τροφή του, ἡ ἐνδυμασία του ὑπάρχουσιν εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Παρατηρεῖ δέ, ὅτι τὰ ἱμάτια αὐτῶν τεχνουργοῦνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Πρὸς τούτοις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐργάζεται μὲ ζῆλον,

μέ ἐπιμονήν, μέ νοῦν ἐγρήγορον καί καλήν προαίρεσιν.

Κατά τὸν οἰκονομολόγον τοῦτον, ἡ ταυτότης ἢ ἡ ἐπανάληψις τῶν ἔργων παρέχει μέν ειδικήν τινα δεξιότητα εἰς τὸν ἐργάτην, ἀλλ' ἐξαμβλύνει καὶ τὰς σωματικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὁ ἀγρολήπτης ὅμως τῆς Τοσκάνης, ἀλληλοδιαδόχως μεταβαίνων ἀπὸ ἔργου εἰς ἔργον, ἀναπτύσσει τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ δὲν αἰσθάνεται τὸν κόρον, ὃν συνεπάγεται ἡ μονοτονία τῶν ἔργων.

Ὁ χωρικός τῆς Τοσκάνης δὲν ἀπολαύει μόνων τῶν φυσικῶν τούτων ἀγαθῶν, ἀλλ' εἰσέτι διατελεῖ καὶ ὑπὸ κλίμα ὥραϊον. Πρῶτον μὲν ἡ ἀκατάπαυστος θεὰ τῆς φύσεως ὥραϊζει καὶ θερμαίνει τὴν φαντασίαν αὐτοῦ· δεύτερον δέ, ἡ ἠθικότης του βελτιοῦται χάρις εἰς τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς ἱερὰς διδασκαλίας.

Τελευταῖον, ἡ καθαρὰ γλῶσσα τῆς Τοσκάνης συνενώνει ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας· καὶ ὁ χωρικός μὴ ἡξεύρων ν' ἀναγνώσῃ, γνωρίζῃ ἐκ στήθους τὰς ὥραιότερας ποιήσεις τοῦ Ἀλφιέρη, ἃς ἀκούει ἀπαγγελλομένας ἐν τοῖς θεάτροις· ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ λαοῦ δὲν διακωλύει τὴν κατάρτισιν μεγάλων περιουσιῶν· διὸ καὶ ἡ Τοσκάνη εὐμοιρεῖ πλουσίων ἀνδρῶν. Ἀληθὲς ὅτι ἕνεκα τῆς πολυτελείας τῶν πόλεων, πολλοὶ καταχρεωθέντες σήμερον ζητοῦσι νὰ μεταβάλωσι τὸν τρόπον τῆς καλλιέργειας, ἐπὶ προφάσει ὅτι οἱ ἀγρολήπται εἰσὶ πολέμιοι τῶν ἐντελεστέρων μεθόδων καὶ τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς. Ἀλλὰ πραγματοποιήσατε λέγει τὰς ἐντελεστέρας ταύτας μεθόδους καὶ ἡ γῆ θέλει μετασχηματισθῇ εἰς ἐργοστάσιον, ὃ δὲ ἰδιοκτῆτης εἰς ἔμπορον· οἱ χωρικοὶ ἐνδεέστεροι γινόμενοι θέλουσι περιορίσει τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν· ἡ ἐσωτερικὴ κατανάλωσις θέλει ἐλαττωθῇ· ἡ δὲ

ἐξωτερικὴ ἐξόδευσις τῶν προϊόντων τῆς γεωργίας θέλει καταστῇ προβληματική.

Ὁ Σισμόνδης ὁμολογεῖ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ συστήματος τούτου, ἡ καθαρὰ τῆς Τοσκάνης πρόσδοδος δὲν εἶναι μεγάλη. Οὐχ ἥττον θμως αἱ ὁδοί, τὰ δημόσια καταστήματα κ.τ.λ. διατελοῦσιν εἰς ἀρίστην κατάστασιν (').

Δυστυχῶς διὰ τῆς ζωηρᾶς ταύτης σκηνογραφίας τῆς Τοσκάνης δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀκριβῆ γνώσιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς ἐπὶ μορτῇ καλλιέργειας. καθότι 1) ἡ ἐξ ἡμισείας κάρπωσις τοῦ καλλιεργουμένου κτήματος δὲν εἶναι προσὸν ἀναπόσπαστον τοῦ συστήματος τῆς ἀγροληψίας· ἐπειδὴ ἐν Γενούῃ καὶ Λούκα ὁ ἀγρολήπτης ἐλάμβανε τὸ $\frac{1}{3}$, οὐχὶ δὲ τὸ $\frac{1}{2}$ τῶν καρπῶν, ὡς ἐν Τοσκάνῃ καὶ ἐν Λομβαρδίᾳ.

Ἀλλαχοῦ, οἱ ἰδιοκτῆται ἐπεφυλάττοντο ἑαυτοῖς ἐξαιρετικά τινα προϊόντα, οἷον τὸ τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου κ.τ.λ.

2) δὲ περὶ πληρωμῆς φόρων παρατηρῶ, ὅτι ἐν τῷ Παπικῷ κράτει, οἱ φόροι ἐπληρῶνοντο ἐξ ἡμισείας ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου καὶ τοῦ ἀγρολήπτου.

3). Ὁ Σαίης καὶ ὁ Σισμόνδης παραδέχονται ὅτι τὰ κεφάλαια τῆς γεωργίας καταβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἀγροδότου· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀληθεύει ἐν γένει, καθότι ἐν Βονωνίᾳ τὸ κεφάλαιον καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ παρ' ἡμῖν.

Ἐν Ἑλλάδι, οἱ μὲν ἀγρολῆπται τῶν ἐθνικῶν γαιῶν καταβάλλουσι 15 τοῖς $\frac{0}{10}$ εἰς τὸ δημόσιον, ἡ δὲ ἀγροληψία τῶν ἰδιωτικῶν γαιῶν ἐνεργεῖται κατὰ τόπους ἐπὶ διαφόροις συμφωνίαις, ἕνεκα εἰδικωτέρων τινῶν λόγων, περὶ ὧν ποιήσω κατωτέρω μνημάν.

(') Μελέται Πολ. Οἰκον. Τόμ. Α'.

νεύω ιδίως, τὸ «συντροφικόν», καθ' ὃ ὁ ἀγροδότης παρείχε τῷ ἀγρολήπτη τοὺς βόας καὶ τὸν σπόρον, μετὰ ταῦτα δὲ προαφαιρουμένου τοῦ φόρου καὶ τοῦ σπόρου, οἱ καρποὶ διενέμοντο ἐξ ἴσου μεταξὺ ἀγροδότου καὶ ἀγρολήπτου. Δεύτερον δὲ τὸ «τριτάρικόν» καθ' ὃ ὁ ἀγρολήπτης κατέβαλλε τὰς παραγωγικὰς δαπάνας, μετὰ δὲ τὴν προαφαίρεσιν τοῦ φόρου, ὁ ιδιοκτήτης ἐλάμβανε τὰ $\frac{2}{3}$. Τελευταῖον δὲ τὸ γεώμορον, ὅπερ ἐστὶ μᾶλλον μίσθωμα, συνιστάμενον ἐκ ποσοῦ συνήθως ἴσου τῷ καταβληθέντι σπόρῳ ἐν ἀλλοτρίῳ ἀγρῷ.

Ἐπὶ δὲ τῶν φυτειῶν, ὁ φυτεύσας ἀγρὸν ἀλλότριον, νέμεται ὡς ιδιοκτήτης τὸ $\frac{1}{2}$ ἢ τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς φυτείας· ἐὰν ὅμως ἡ ἀγροληψία συνεφωνήθῃ, ὡς λέγουσι, τρόπῳ καλογερικῷ, ὁ ἀγρολήπτης ἀπολαμβάνει τὸ $\frac{1}{3}$ λ. χ. τῶν καρπῶν ἢ τὸ $\frac{1}{2}$, ἐφ' ὅσον ἡ φυτεία ὑπάρχει. Ταύτης δὲ ἀκάρπου καταστάσεως, ἡ καταστραφείσης τὸ ὅλον κτῆμα ἐπανέρχεται τῷ ιδιοκτήτῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἐξυμνοῦντες τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας 1) μὲν, διότι ὁ ἀγρολήπτης ἀπολαμβάνει ἐξ ἡμισείας τοὺς καρπούς, 2) δέ, διότι δὲν πληρώνει τὸν ἐγγεῖον φόρον καὶ 3), διότι δὲν καταβάλλει τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας, θεωροῦσι τὸ σύστημα τοῦτο ἐκ μονομερείας καὶ μορφόνουσι τὴν περὶ τούτου κρίσιν αὐτῶν, ἐκ περιστάσεων ἰδιαζουσῶν εἰς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα Κράτος. Προσέτι δέ, οἱ κατακρίναντες τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ὁ Arthur Young ἢ ὁ Τρακῆς, διότι ἐν Limousin ἢ ἐν Βουρβωναῖ, οἱ ἀγρολήπται εἰσὶν ἐνδεεῖς καὶ τὰ κεφάλαια σπάνια, εἰς τὸ αὐτὸ περιπίπτουσιν ἀτόπημα· καθότι, κατὰ τὸν Σισμόνδην, ἐν Τοσκάνῃ λ. χ. καὶ τὰ κεφάλαια ἦσαν ἀφθονώτερα καὶ οἱ γεωργοὶ εὐπορώτεροι. Τὰ αὐτὰ δὲ δυνάμεθα νᾶ εἰπῶμεν καὶ διὰ τοὺς ἀγρολήπτας

τῆς Γενούης καὶ τοὺς τῆς Ἑλβετίας, ἀπολαμβάνοντας τινὰ εὐπορίαν· ὥστε οἱ ὄροι, καθ'οὺς συνιστᾶται ἡ ἔταιρία τῆς ἀγροληψίας, κατὰ τόπους διαφέρουσι καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν παρουσιάζονται ἀπανταχοῦ τὰ αὐτά.

Δέον λοιπὸν νὰ ζητήσωμεν γενικώτερα τινὰ προσόντα τοῦ τρόπου τούτου τῆς καλλιεργείας.

Εἶπον ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας παράγεται καὶ διατηρεῖται ἐκεῖ, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται, μὴ θέλοντες ἢ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, οὐδὲ νὰ ἐκμισθώσωσιν αὐτὰ δύνανται, ἐλλείψει κεφαλαιούχων. Τῷ ὄντι ὁ μισθῶνων κτήμα, δεῖται κεφαλαίων· 1) μὲν, ὅπως καταβάλλῃ τὸ μίσθωμα· 2) δὲ, ὅπως καταβάλλῃ τὰ τῆς καλλιεργείας ἔξοδα καὶ 3), ὅπως πληρώσῃ τοὺς ἐργατικοὺς μισθοὺς. Ἐλλείπει λοιπὸν μισθωτῶν ἀξιοχρέων, ὁ ἰδιοκτήτης ὁ μὴ δυνάμενος, ἢ μὴ βουλόμενος νὰ ἐπιστατήσῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτοῦ, ἀναγκάζεται νὰ συγκαινωνήσῃ μετὰ τοῦ χωρικοῦ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἔταιρίας ταύτης, ὁ ἰδιοκτήτης καὶ ὁ γεωργὸς ἀποζημιοῦνται εἰς εἶδη κατὰ τινὰς συμπεφωνημένους ὅρους.

Ἴδου ὁ πρῶτος χαρακτήρ τῆς ἀγροληψίας. Αὕτη εἶναι ἔταιρία μετὰξὺ ἰδιοκτήτου καὶ καλλιεργητοῦ. Δι' ὃ καὶ τὰ κέρδη καὶ αἱ ζημίαι εἰσὶ κοιναί· ἄρα ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν χωρικὸς δὲν πληρώνει πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην μίσθωμα προσυμπεφωνημένον, οὐδ' αὐτὸς πληρώνει μισθὸν τινὰ τῷ καλλιεργητῇ· ἀλλὰ κοινωνοῦντες, ἀποζημιοῦνται κατὰ τινὰς ὅρους ἐκ τῶν παραχρησόμενων καρπῶν τῆς γῆς(·)· οὕτω δὲ ἡ ἀγροληψία ἀποτελεῖσα τύπον περισπού-

(1) Περὶ τῆς φύσεως τῆς ἀγροληψίας καὶ περὶ τῆς οὐσίας τῆς συμβάσεως ταύτης, ὁ Troplong ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ ἀγροληψία εἶναι ἔταιρία·

δαστον γεωργικοῦ συνεταιρισμοῦ, παρέχει πλεῖστα πλεονεκτήματα· καθότι παντοῦ ὅπου ἡ μεγάλη γεωργικὴ τάξις μισθοδοτεῖται, ἕνεκα τοῦ προσκαίρου καὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν μισθῶν, ἢ τῶν συμβαινουσῶν μεταβολῶν περὶ τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων, οἱ ἀποχειροβίωτοι ἐργάται τῆς γεωργίας περιπίπτουσι πολλάκις εἰς μεγίστην ἀμνηχανίαν· ἕνεκα δὲ τοῦ εὐμεταβλήτου τούτου τῶν πόρων τοῦ μισθίου γεωργοῦ, κατὰ πρῶτον σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ ἀναφαίνεται τὸ λίαν ἐπίφοβον σύμπτωμα τῆς ἀπεργίας τῆς γεωργικῆς τάξεως, δι' ἧς οἱ γεωργοὶ ἐπιχειροῦσι νὰ ἐκδιάσωσι τὴν πληρωμὴν μισθῶν ἀνωτέρων, καὶ ἐλάττωσιν τῶν ὥρων τῆς ἐργασίας.

Τοῦ δυστυχήματος τούτου εἰσὶ συνήθως ἀπηλλαγμένοι οἱ ἀγρολῆπται· καθότι οὗτοι εἰσὶ συνέταιροι τοῦ ἰδιοκτητοῦ καὶ μισθοδοτοῦνται οὕτως εἰπεῖν, ὑπ' αὐτῆς τῆς φύ-

στηρίζει δὲ τὴν γνώμην ταύτην ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 1832 τοῦ Γαλλ. κώδικος, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ὁποίου, ἡ ἐταιρεία εἶναι σύμβασις δι' ἧς δύο ἢ πλείονα πρόσωπα καταβάλλουσιν ἐν κοινῷ πρᾶγμα τι, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ διανεύωσι μεταξύ αὐτῶν, τὴν ἐκ τούτου προκύψουσαν ὠφέλειαν.

Οἱ ἀσπαζόμενοι τὴν γνώμην ταύτην ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ μίσθωσις δὲν μετέχει τῆς φύσεως τῆς ἀγροληψίας, καθότι ἡ ἐκμίσθωσις ὑποθέτει μίσθωμά τι, ἢ ὠρισμένον πρὸς χρόνον χρηγούμενον ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ τῷ ἐκμισθωτῇ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ ἰδιοκτήτης, ἥτοι ὁ ἀγροδότης, ἀπολαμβάνει τυχαίαν τινὰ ὠφέλειαν· ἄλλως δὲ ἐν τῇ ἐκμισθώσει ὁ μισθωτὴς ἀποκλειστικῶς καρποῦται τὸ κτῆμα, ἐνῶ ἐπὶ τῆς ἀγροληψίας, ὁ ἰδιοκτήτης κέκτηται τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιτηρώσεως καὶ σχεδὸν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, ἕνεκα τῆς ἐν κοινῷ καρπώσεως.

Κατ' ἄλλους ὅμως, ἡ ἀγροληψία εἶναι σύμβασις ἀνώνυμος, μετέχουσα ὅτε μὲν τῆς φύσεως τῆς ἐκμισθώσεως, ὅτε δὲ τῆς ἐταιρείας.

Τελευταῖον δὲ κατὰ τρίτον τι σύστημα, ἡ ἀγροληψία ταυτίζεται μετὰ τὴν περὶ ἐκμισθώσεως σύμβασιν, καὶ διέπεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν φορολογικῶν διατάξεων· δηλ. ἡ σύμβασις αὕτη φορολογεῖται καθ' ὅν τρόπον καὶ ἡ ἐκμίσθωσις.

σεως συμμετέχοντες τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ τοῦ Σισμόνδου, ὅτι οἱ ἀγρολῆπται ἔχουσι μέλλον τόσον ἀσφαλές, ὅσον οἱ ἰδιοκτῆται; ὅχι· καθότι ὁ μορτίτης πιθανόν ἐνταῦθα μὲν ν' ἀπολαμβάνῃ τὸ ἥμισυ τῶν καρπῶν, ἐκεῖ δὲ τὸ τρίτον· πιθανόν σήμερον μὲν νὰ λαμβάνῃ τὸ ἥμισυ, αὔριον δὲ ὁ ἰδιοκτῆτης νὰ μεταβάλῃ τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως. Καὶ βεβαίως 1) παντοῦ, ὅπου οἱ κάτοικοί εἰσιν εὐάριθμοι ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς χώρας, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ἔσονται μᾶλλον ἐπικερδεῖς εἰς τοὺς ἀγρολῆπτας· ἀπ' ἐναντίας δ' ἐκεῖ, ὅπου ἡ γῆ μικρὰν ἔχει ἔκτασιν, οἱ δὲ κάτοικοί εἰσι πολυπληθεῖς, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ὀρισθῇσονται πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὡς εἰς τὰς νήσους λ. χ. 2). Ὡσαύτως δὲ ἡ μερίς τοῦ ἰδιοκτῆτου ἔσται τόσῳ μεγαλειτέρα, ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι φύσει γονιμωτέρα· καθότι τὰ σχετικὰ κέρδη ὀρίζονται κατὰ λόγον τῆς καταβολῆς ἐκάστου τῶν συνεταίρων.

Ὁ Κάτων (de re rustica) μαρτυρεῖ ὅτι οἱ ἀγρολῆπται in agro Casinate καὶ venafro, ἀπήλαυνον ἐπὶ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν τοῦ $\frac{1}{8}$ τῶν καρπῶν, τοῦ $\frac{1}{7}$ δὲ ἐπὶ τῶν τῆς μέσης ποιότητος καὶ τοῦ $\frac{1}{6}$ ἐπὶ τῶν μετριωτέρων· ἐν γένει δὲ ἡ μερίς τοῦ ἀγρολῆπτου ἔσται ἐλαχίστη, ὅπου οἱ ἰδιοκτῆται παραχωροῦσι τὸ κεφάλαιον τῷ καλλιερῆτῃ, καθότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τοῦ ἰδιοκτῆτου μερίς περιλαμβάνει καὶ τὸν τόκον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου. Τοιαύτη ἦτο βεβαίως ἡ κατάστασις τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ Σόλωνος, ὅτε, κατὰ τὸν Πλούταρχον, «ἅπας ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων· ἡ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἔκτα (ἤτοι $\frac{5}{6}$) τῶν γινομένων τελούντες, ἐκ τῆς μόριος προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες κ.τ.λ.».

Πολλοὶ ἐθεώρησαν τὸ κείμενον τοῦτο ὡς ἐσφαλμένον, ἐκλαβόντες τὰ $\frac{2}{3}$ καὶ ὡς ἐνέκτον. Ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς μό-
ριοι ἐξηγεῖ ἀρκούντως ὅτι ἐπλήρωνον $\frac{2}{3}$ οὐχὶ δὲ $\frac{1}{6}$.

Τοῦναντίον δέ, ἐκεῖ ὅπου οἱ γεωργοὶ ὄντες εὐάριθμοι καταβάλλουσιν αὐτοὶ τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιεργείας, ἢ ἐκεῖ ὅπου ἡ γῆ εἶναι ἄγονος, ἢ μερὶς τοῦ ἰδιοκτῆτου ἔ-
σται μικρά. Ἐν Ἑλλάδι, οἱ ἀγρολήπται διατελοῦσι σή-
μερον εἰς ὅπως οὖν εὐχάριστον κατάστασιν, ἐνῶ οἱ ἰδιο-
κτῆται πολλαχοῦ ἀπολαύουσιν μικροῦ κέρδους ἐκ τῶν
γαιῶν αὐτῶν· ἐν Λούκῃ δέ, ἐν Γενούῃ καὶ ἐν Νεαπόλει,
ἢ ἐπίμορτος καλλιέργεια ἀποβαίνει ἐπωφελεστέρα εἰς τοὺς
ἰδιοκτῆτας. Ἡ κατάστασις λοιπὸν τοῦ ἀγρολήπτου δὲν
εἶναι τόσῳ σταθερά καὶ μόνιμος· ὁ δὲ Σισμόνδης βεβαιῶν
ὅτι ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς Τοσκάνης δύναται ν' ἀποπέμψῃ
τοὺς ἀγρολήπτας καὶ ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται σκέπτονται, ὅ-
πως ἐφεύρωσι παραγωγικωτέρας μεθοδούς καλλιεργείας,
ἐπιμαρτυρεῖ τοὺς λόγους ἡμῶν. (')

Προχωρήσωμεν ἀνερευνῶντες τὰ προσόντα τοῦ συστή-
ματος τούτου ὑπὸ τὴν ἀπλὴν χρηματιστικὴν ἔποψιν.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας ὁμολογου-
μένως ἀπαιτοῦνται τρία τινά, γνῶσις, δύναμις
καὶ θέλησις. Ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ἡ γνῶσις τῶν
ἐντελεστέρων καὶ οἰκονομικωτέρων μεθόδων· καθότι, ὡς
θέλω ἀποδείξει, πραγματευόμενος περὶ μεγάλης καλλι-
εργείας καὶ περὶ ἐπισπορᾶς ἢ ἀμειψισπορείας, τὸ σύ-
στημα τοῦτο εἶναι τὸ παραγωγικώτερον καὶ τὸ παρέχον

(') Ἐν ταῖς νέαις τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαις τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσα-
λίας, οἱ ἀγρολήπται ἐπεβαρύνοντο ὑπὲρ τὸ δέον οὐχὶ ἕνεκα περισυού-
τος πληθυσμοῦ, ἢ μεγάλης τῶν γαιῶν εὐφορίας ἢ διότι τὸ κεφάλαιον
κατεβάλλετο ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου, ἀλλὰ διότι ἰδιοκτῆται ἦσαν οἱ κρα-
τοῦντες.

μείζονα καθάραν πρόσδοτον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ὑποτίθησι τεχνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις, τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ἐνεργούμενον ἐπὶ πλειοτέρων προϊόντων, ὑποτίθησι γνώσεις ποικίλας πρὸς παρασκευὴν τῶν γαιῶν, καταλληλοτέρους τρόπους σπορᾶς, καλλιέργειας, συγκομιδῆς καὶ διατηρήσεως τῶν καρπῶν, χρήσιν παντοίων λιπασμάτων κ.τ.λ. Τὸ σύστημα τῆς ἐπισπορᾶς ὑποτίθησι τελευταῖον κτηνοκομίαν, καὶ τρόπους βελτιώσεως τοῦ εἶδους τῶν κτηνῶν. Ἀλλ' ὁ ἀπλοῦς χωρικός ἢ ὁ μορτίτης εἶναι δυνατόν νὰ εὐμοιρῇ τῶν γνώσεων τούτων; καὶ ποῦ τάχα θέλει τὰς πορισθῇ; ἐν τοῖς σχολείοις; ἀλλ' αὐτὸς οὐδέποτε ἐφοίτησεν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἐκ τῶν βιβλίων; Ἀλλ' αὐτὸς οὔτ' ἐννοεῖ, οὔτ' ἐλάλησέ ποτε τὴν γλῶσσαν τῶν βιβλίων. Ἐκ τῆς πείρας; ἀλλ' ἡ πείρα τῷ ὑπαγορεύει μάλιστα νὰ ἐμμένῃ εἰς ὅ,τι ἐμπειρικῶς ἐξέμαθε καὶ οὔτε ἔχει συνήθως ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς παρατόλμους ἐπιχειρήσεις δοκησιόφων ἰδιοκτητῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀγρολήπτης συνειδῶς τὴν ἀτέλειαν αὐτοῦ κατανοεῖ τὴν ἐκ τῆς παραδοχῆς ἐντελεστέρων μεθόδων, καὶ τὴν ἐκ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων ὀργάνων γεωπονικῶν ὠφέλειαν, δυσκόλως θέλει προσπορισθῇ καὶ τὰ κεφάλαια ὧν χρῆζει ἢ γεωργία πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς, μὴ δυνάμενος νὰ δανεισθῇ, ἐπὶ ὑποθήκῃ τῆς ἀλλοτρίας γῆς ἢν καλλιιεργεῖ. Ἀπολαύων δὲ τοῦ ἡμίσεως ἢ μᾶλλον ἢ ἥττον τοῦ ἡμίσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, μόλις ἀποζῇ· καὶ ἐὰν ὑποτελῇ ὅτι ἀπολαμβάνει καὶ τινα εὐπορίαν, δυσκόλως δύναται ν' ἀποταμιεύσῃ χρήματα, ὅπως δι' αὐτῶν ἐπαυξήσῃ τὰ εὐτελῆ αὐτοῦ κεφάλαια. Καὶ τοῦτο δὲ ἐὰν ὑποτεθῇ, ὁ ἀγρολήπτης δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸν συμφέρον εἰς τὴν

καταβολήν τῶν ἀποταμιευμάτων αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὁποίας καλλιεργεῖ γῆς· καθότι τὸ προϊόν τῶν τοιούτων καταβολῶν θέλει συμμοιράσει μετὰ τοῦ ιδιοκτήτου. Ὅτι δὲ λέγομεν περὶ ἀγρολήπτου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ιδιοκτήτην· καθότι οὗτ' εἰς αὐτὸν συμφέρει νὰ ἐναποθέσῃ κεφάλαια εἰς χεῖρας τοῦ χωρικοῦ, ἐπειδὴ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος θέλει συμμερισθῇ καὶ αὐτός.

Βεβαίως δὲν εἶναι ἀδύνατον, ἐν περιπτώσει καταβολῆς νέου κεφαλαίου, νὰ μεταβληθῶσι καὶ οἱ ὅροι τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν μεταξὺ ιδιοκτήτου καὶ ἀγρολήπτου. Ἀλλ' ἡ ἐντελής ἐμπιστοσύνη μεταξὺ ἀνδρῶν ἀλλοίας ἀνατροφῆς καὶ ἀλλοίων ἡθῶν καὶ ἔξεων εἶναι δυνατή; ἡ ἀκριβὴς λογιστικότης ἐκ μέρους τοῦ χωρικοῦ εἶναι εὐκόλος, εὐπραγματοποίητος; Ἐκ τούτου ἐπε-
ται, ὅτι ὁ ἀγρολήπτης δὲν ἐπιζητεῖ τὴν παραγωγικω-
τέραν καλλιέργειαν, ἀλλὰ τὴν ἀπαιτοῦσαν ὀλιγωτέρας προκαταβολάς.

Ἐἶπον ὅτι οὐδέτερος τῶν συνεταίρων ἔχει συμφέρον ἀποκλειστικὸν εἰς τὸ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς. Προσθέτω ὅτι ὁ ιδιοκτήτης οὐδ' ἀποχρῶσαν ἐμπιστοσύνην ἔχει συνήθως πρὸς τὸν ἀγρολήπτην, ὅπως ἐναποθέσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ κεφάλαιόν του. Α. γ. πρὸ τῆς μεταβολῆς, τοῦ 1879, ὅτε δηλ. τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς Γαλλίας ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ μορτιτῶν, οἱ ιδιοκτῆται κατήγγει-
λον τὴν κακὴν αὐτῶν πίστιν, μεταχειριζομένων τοὺς ὁ-
ποίους τοῖς ἐνεπιστεύοντο ἀροτῆρας βόας, πρὸς μεταφο-
ρὰν προϊόντων.

Παρόμοιον τι συνέβη νὰ παρατηρήσω καὶ ἐν Ἀττικῇ ἐκ μέρους χωρικῶν, μεταχειρισθέντων εἰς κατανάλωσιν μέρος τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτοῖς καρποῦ ὑπὸ τοῦ ιδιο-
κτήτου, πρὸς σπορὰν τῶν ἀγρῶν.

Ὑπὸ τὴν καθαρὰν λοιπὸν χρηματιστικὴν ἔποψιν, τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας εἶναι σύστημα ἀτελές, καθόσον ὁ παραγωγὸς στερεῖται καὶ τῶν γνώσεων καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐνεργητικωτέραν καὶ παραγωγικωτέραν τὴν ἐργασίαν, ὥστε ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο, ἡ λεγομένη ἐντατικὴ καλλιέργεια «culture intensive» εἶναι ἀνέφικτος.

Ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια εἶναι ἐταιρία μεταξὺ ἰδιοκτητοῦ καὶ ἐργάτου· καὶ ἐνῶ ὁ ἐπιστημονικώτερος καὶ πλουσιώτερος τῶν δύο συνεταίρων εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως οὕτως εἰπεῖν, τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων καὶ δυνάμεων ἀνατίθεται εἰς τὸν ἀμαθέστερον καὶ ἐνδεέστερον.

Ἰδῶμεν νῦν πῶς διετηρήθη καὶ διατηρεῖται τὸ σύστημα τοῦτο.

Ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια εἰσάγεται καὶ διατηρεῖται ἐκεῖ, ὅπου 1) ὁ μὲν γεωργὸς εἶναι ἐλεύθερος, οἱ δὲ ἰδιοκτῆται οὔτε δύνανται οὔτε θέλουσι νὰ ἐπιστατήσωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων, ἀλλ' οὔτε εἰς κεφαλαιούχους μισθωτὰς βούλονται νὰ τὴν ἐμπιστευθῶσι· 2) ἐκεῖ ὅπου οἱ χωρικοὶ ἐγκατεστημένοι ἀρχῇθεν ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας ἀπέκτησαν κτήματα φθαρτά, ἥτοι ἀμπέλους, οἰκίας, κήπους· τούτου ὅθεν ἐμφιλοχωροῦντες ἐπὶ τοῦ κτήματος καλλιεργοῦσι αὐτὸ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διανομῆς τῶν καρπῶν· 3) ἐν χώρᾳ ὀρεινῇ καὶ ἀνωμάλῳ, ὅπου ἡ μικρὰ καλλιέργεια συνάδει μᾶλλον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς χώρας μορφήν· 4) ἡ ἐπίμορτος καλλιέργεια διατηρεῖται προσέτι ἕνεκα τῆς ἡθικῆς τῶν χωρικῶν καταστάσεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας. Τοιούτῳ τρόπῳ, μεταξὺ μορτιτῶν καὶ ἰδιοκτητῶν τῆς

Βανδέας ὑπῆρχον ἄλλοτε σχέσεις πελάτου μᾶλλον πρὸς πάτρωνα, ἢ γεωργοῦ πρὸς ἰδιοκτῆτην⁽¹⁾.

«Ἐν τῇ Βανδέα δὲν ὑπάρχουσι μεγάλαι πόλεις, κατὰ τὴν Κ. Λαροσζακιελέν⁽²⁾, ἀλλὰ κῶμαι δύο ἢ τριῶν »χιλιάδων ψυχῶν διεσπαρμέναι ἔνθεν κακεῖθεν. Τὰ χω-
»ρία εἰσὶν εὐάριθμα καὶ αἱ ἀγροικίαι μικραί· αἱ ἰδιοκτη-
»σίαι διαιροῦνται εἰς τμήματα κατοικοῦμενα ὑπὸ μιᾶς
»οἰκογενείας καὶ ἐνὸς ὑπηρέτου, σπανίως χορηγοῦντα πρό-
»σοδον ἀνωτέραν τῶν 600 φράγκων.

«Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ χωρικῶν
»δὲν ὁμοιάζον πρὸς ὅ,τι ἔβλεπέ τις ἐν τῇ λοιπῇ Γαλλίᾳ,
»αἱ σχέσεις αὗται ἦσαν ἀλλαχοῦ πάντῃ ἀγνωστοί. Οἱ
»ἰδιοκτῆται σπανίως ἐξεμίσθωνον τὰς ἰδιοκτησίας αὐτῶν.
»Παρεχώρουν δὲ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν εἰς χωρικοὺς
»ἐπὶ μορτῇ. Οὕτω δὲ συνεσφίγγοντο τὰ κοινὰ αὐτῶν
»συμφέροντα, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν ἐπανεπαύοντο εἰς τὴν
»καλὴν πίστιν.

»Πολλάκις 25 ἢ 30 τμήματα ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν
»ἰδιοκτησίαν καὶ ἅπαντες οἱ κατοικοῦντες αὐτὰ χωρικοὶ
»ὑπῆγοντο οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχον-
»τικοῦ πύργου. Ὁ ἰδιοκτῆτης προσεφέρετο πρὸς τοὺς χω-
»ρικοὺς πατρικῶς, ἐπεσκέπτετο αὐτοὺς συχνάκις, συνε-
»μερίζετο τὰ δυστυχήματα αὐτῶν, παρευρίσκετο εἰς τὰς
»τελετάς των καὶ συνευχεῖτο μετ' αὐτῶν.

»Τὰς κυριακὰς οἱ χωρικοὶ οὗτοι διέτριβον ἐν τῇ αὐλῇ
»τοῦ ἄρχοντος· προκειμένου δὲ περὶ θηρευτικῆς τινος ἐκδρο-

(1) Ἡ Βανδέα, ὡς γνωστόν, ἤγειρε μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1789, τὴν σημαίαν τῆς ἀντεπανάστασεως ὅπως ὑπερασπίσῃ τὸν θρόνον καὶ τὴν ἐκκλησίαν.

(2) Ἐν τῇ περὶ φυσικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῆς Βανδέας ἐκδόσει της, σελ. 43.44

»μῆς, ὁ ἱερεὺς ἀνήγγελλε τοῦτο δημοσίᾳ μετὰ τὴν θεϊαν
»λειτουργίαν· ἅπαντες δὲ συνέβρεον εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν
»θέσιν, καὶ τὸ αὐτὸ ἐγίνετο μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ ἐμφυ-
»λίου πολέμου.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύονται αἱ μεταξὺ ἰδιοκτη-
τῶν καὶ ἀγροληπτῶν τῆς Βανδέας σχέσεις, σχέσεις ἀ-
γάπης, ἐμπιστοσύνης, ἀροσιώσεως, διασωθεῖσαι καὶ ἐπὶ
τῆς τρομερᾶς μεταβολῆς τοῦ 1789, τῆς τὰ πάντα ἀνα-
τρεψάσης ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ ὁρμῇ αὐτῆς καὶ τοὺς ναοὺς
τοῦ Ὑψίστου καὶ τοὺς θρόνους τῶν βασιλέων καὶ κλη-
ρικῶν καὶ ἀριστοκρατικῶν προνόμια καὶ πᾶν ὅτι εἶχε κα-
θιερώσει ὁ χρόνος, ἡ παράδοσις, ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις
καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν κοινωνικῶν συμβεβηκότων. Καὶ
τῷ ὄντι, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τῶν συντριμμάτων τοῦ
παρελθόντος ἀνωκοδόμει νέαν κοινωνίαν καὶ ἐνεκέτριζεν
εἰς τὸ γεγηρακὸς καὶ ἐκλελυμένον τῆς Γαλλίας σῶμα
νέα ἥθη, νέους νόμους, νέους θεσμούς, οἱ χωρικοί, οἱ ἀγρο-
λῆπται λέγω τῆς Βανδέας, ἐμμένοντες εἰς τὰς πατροπα-
ραδότους αὐτῶν ἕξεις, ἐξέλεγον ἀξιωματικούς τῆς ἐθνο-
φυλακῆς καὶ δημάρχους, τοὺς ἰδιοκτῆτας ὧν ἡ λαιμο-
τόμος ἐσφυρηλατεῖτο ἐν Παρισίοις, ἐν ὀνόματι τοῦ κυ-
ριάρχου λαοῦ. Τόσον σφιγκτοὶ ἦσαν οἱ μεταξὺ χωρικῶν
καὶ ἰδιοκτητῶν δεσμοί, τόσον εἰλικρινεῖς αἱ μεταξὺ αὐ-
τῶν σχέσεις, διατηροῦσαι καὶ διαιωνίζουσαι τὸ σύστημα
τῆς ἀγροληψίας.

§ 5. Περὶ τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλλιιεργείας.

Ἰδομεν τὰ πλουτολογικὰ προσόντα τῆς πατριαρχικῆς
καὶ τῆς ἐπιμόρτου καλλιιεργείας.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐρευναν τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλ-

λιεργείας καὶ τῆς αὐτεπιτασίας, ὅπως διεξέλθωμεν οὕτω ἅπαντας τοὺς ἐλευθέρους τῆς καλλιιεργείας τρόπους.

Ἡ ἐκμίσθωσις ἀκινήτου εἶναι ἡ σύμβασις, δι' ἧς ὁ ἰδιοκτήτης παρέχει τὴν χρῆσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν μισθωτὴν ἐπὶ ὠρισμένῳ ἀνταλλάγματι, ἢ ἐπὶ ὠρισμένη παροχῇ εἰς χρήματα ἢ ἄλλα ἀντικαταστατὰ πράγματα. Ὁ μισθωτὴς γῆς ἀναλαμβάνει τὴν ὅλην διοίκησιν τῶν γεωργικῶν ἔργων· εἰς αὐτὸν ἀνήκει τὸ κεφάλαιον τῆς γεωπονίας· αὐτὸς πληρώνει τοὺς ἐργατικούς μισθοὺς καὶ καρποῦται ἀποκλειστικῶς τὸ κτῆμα, διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως· γιγνώσκει δὲ αὐτὸς μόνον τὰς ζημίας καὶ τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἐκμίσθωσις λοιπὸν, συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξίν καὶ χρῆσιν κεφαλαίων, δι' ὧν καταβάλλεται τὸ μίσθωμα, μισθοδοτοῦνται οἱ ἐργάται καὶ γίνονται αἱ ἀναγκαῖαι προκαταβολαὶ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς· τούτου ἕνεκα, ὅσα τὰ κεφάλαιά εἰσι σπανιώτερα, τόσῳ αἱ ἐκμισθώσεις καθίστανται δυσκολώτεραι. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, δουλοπάροικοι ἀπελευθερωθέντες δὲν δύνανται νὰ γίνωσι μισθωταί· καθότι ναὶ μὲν αὐτοὶ ἀπέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν ἧς ἔστερουντο, οὐχὶ δὲ καὶ κεφάλαια πρὸς ἀπότισιν τοῦ συμφωνηθέντος μισθώματος καὶ πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ὁ ἀπελευθερωθεὶς δουλοπάροικος δύναται μὲν νὰ γίνη ἀγρολήπτης, καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιιεργείας τὸ μίσθωμα πληρώνεται εἰς εἶδη, ὁ δὲ ἀγρολήπτης ἔχει ἀνάγκην μικρῶν μόνον προκαταβολῶν καὶ καλλιιεργεῖ αὐτοπροσώπως τὸ κτῆμα· ἀλλ' ὁ ἀγρολήπτης δὲν δύναται νὰ γίνη καὶ μισθωτὴς, ἐνδεὴς ὧν κεφαλαίων.

Ἐκ ταύτης ὁμῶς τῆς παρατηρήσεως οὐδόλως συνάγεται, ὅτι ἡ ἐκμίσθωσις ὑποτίθῃσιν ἀείποτε τὴν ὑπαρ-

ξιν ἁ ὁ ρ ὶ ν κεφαλαίων. "Οχι· ἀλλ' ὅσω τὰ κεφάλαιά εἰσι μεγαλείτερα, τόσω καὶ ἡ ἐκμίσθωσις εὐρυτέρων γαιῶν εἶναι δυνατή. Ἡ ἐκμίσθωσις εἶναι γενικός τις τύπος περιλαμβάνων ὁλόκληρον κλίμακα ἐπιχειρήσεων, ἀπὸ τοῦ εὐτελεστάτου ἀγροῦ μέχρι τῆς μυριοστρέμμου γῆς. "Ο,τι λοιπὸν διακρίνει τὴν ἐκμίσθωσιν ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων, δὲν εἶναι ἡ μεγάλη τῶν ἐκμισθωθαισῶν ἰδιοκτησιῶν ἔκτασις· καθότι ἐν Ἰρλανδίᾳ λ. χ. εἰ καὶ αἱ ἰδιοκτησίαι εἰσὶ λίαν εὐρεῖται, οἱ δυστυχεῖς Ἰρλανδοὶ μόλις ἀπέζων καλλιεργοῦντες μικρὰ τεμάχια γῆς, τὰ ὅποια ὑπεμίσθουν. Ἄλλως δέ, οὐδὲ διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων διακρίνεται ἡ ἐκμίσθωσις· καθότι πολλάκις ἐνδοεῖς γεωργοὶ μισθοῦσι καὶ καλλιεργοῦσι κτήματα μικρά· ἀλλ' οὐδ' ἡ μίσθωσις ἐργατῶν, ἢ ἡ ὑπαρξίς μισθίων ἐργατῶν, εἶναι ὁ διακριτικὸς χαρακτήρ τοῦ συστήματος τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας· καθότι 1) μέν, οἱ μισθωταὶ καλλιεργοῦσι πολλάκις ἰδίαις χερσί, τὸ μισθωθὲν κτῆμα· 2) δέ, καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας (*faire valoir*) καὶ τῆς πατριαρχικῆς καλλιεργείας ὑπάρχουσι μίσθιοι ἐργάται. Ἐπομένως ἡ ὑπαρξίς μισθίων ἐργατῶν, δὲν εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἰρλανδίας ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς Ἰρλανδίας ἀποδιδμεῖ, δαπανῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὰς προσόδους εὐρυτάτης ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν μόλις γνωρίζει. Ἡ μόνη φροντίς αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀκριβὴς εἰσπραξίς τοῦ μισθώματος. Καὶ μὴ νομίσῃ τις ὅτι ὁ ἀρχικὸς ἐνοικιαστὴς ἐμίσθωσε γῆν ὅπως καλλιεργήσῃ αὐτήν. "Οχι· ὁ ἐνοικιαστὴς προέθετο νὰ κερδοσκοπήσῃ· διήρесе λοιπὸν τὴν γῆν εἰς διάφορα τμήματα μεγάλης ἐκτάσεως,

τὰ ὁποῖα ὑπενοικίασεν εἰς τοὺς λεγομένους middlemen.

Οἱ μεσεύοντες οὗτοι ἐνοικιασταί, παραλαμβάνοντες τὸ ὁποῖον ἐνοικίασαν κτῆμα, δὲν καταβάλλουσι κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν, ἀλλὰ πρὸς ἐκχέρσωσιν μόνον αὐτοῦ· ὑποδιαίρουσιν δ' αὐτὸ εἰς ἐλάχιστα τεμάχια, ὑπεκμισθώνουσιν αὐτὰ εἰς ἐνδεεῖς γεωργοὺς οἵτινες ἐνοικιάζουσι ὅπως καλλιεργήσωσιν. ἙΑλλὰ τίνα τὰ ὄργανα, τίς ἡ κατοικία τοῦ χωρικοῦ; Οὐδεμία. Ὁ χωρικός ὅπως ἐγκαταστήσῃ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐν τῷ μισθωθέντι τεμαχίῳ, πρέπει νὰ ἀνεγείρῃ καλύβην· προσέτι δὲ ν' ἀποκτήσῃ καὶ γεωπονικὰ ὄργανα, τῶν ὁποίων συνήθως στερεῖται.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι ὁ μὲν ἰδιοκτήτης ἐξεμίσθωσε τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ ἀντὶ 10,000 λιρῶν, ὁ δὲ πρῶτος μισθωτὴς ἀντὶ 11,000 εἰς τοὺς middlemen· οἱ δὲ middlemen θέλουσι τὴν ὑπενοικιάσει εἰς τοὺς χωρικοὺς ἀντὶ 12,000, καὶ οὕτως ὁ ἐνδεὴς χωρικός θέλει ἐπιβαρυνθῇ οὐ μόνον μὲ τὴν πληρωμὴν τοῦ ἀρχικοῦ μισθώματος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ κέρδη τοῦ πρώτου μισθωτοῦ καὶ τῶν μεσευόντων.

Ἴδου λοιπὸν ὅτι οὔτε διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, οὔτε διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων, οὔτε διὰ τῆς ὑπάρξεως μισθίων ἐργατῶν διακρίνεται τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως.

Ἡὼς ἄρα ἡ ἐκμίσθωσις, ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Λομβαρδίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ κ.τ.λ. διακρίνεται οἰκονομικῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων;

Ἐπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐκεῖ ὅπου, ἕνεκα κοινωνικῶν περιστάσεων ἢ ἱστορικῶν συμβεβηκότων, ἢ ἕνεκα τῶν ἐν ἰσχύϊ ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν, αἱ γαῖαι καὶ τὰ κεφάλαια τῆς γεωπονίας περιῆλθον εἰς ὀλίγους,

ἡ δὲ ἐργατικὴ τάξις ὑπεραυξήσασα διατελεῖ ἐν ἀκτῇ-
μοσύνῃ, τρία εὐδιάκριτα παράγονται συμφέροντα· τὰ
τῶν ἰδιοκτητῶν, τὰ τῶν κεφαλαιούχων καὶ τὰ τῶν ἐρ-
γατῶν. Τὰ δὲ διακεκριμένα ταῦτα συμφέροντα, ὅσῳ αἱ
κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἐπεκτείνονται καὶ ἡ βιομηχα-
νία ἀναπτύσσεται, τόσῳ διαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, καὶ
ἡ ἀτομικότης οὕτως εἰπεῖν, ἐκάστου αὐτῶν ἀναφαίνε-
ται καθαρωτέρα.

Τῷ ὄντι, διερευνῶντες τὴν φύσιν τῶν διαφορῶν τρόπων
τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, εὐρίσκομεν·

1). Ὅτι ὑπὸ μὲν τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν, τὸ
αὐτὸ πρόσωπον περιβέβληται τὴν ιδιότητα καὶ τοῦ ἰδιο-
κτήτου καὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ κεφαλαιούχου.

2). Ὑπὸ δὲ τὴν δουλικὴν καλλιέργειαν, τὸ κεφάλαιον
συγχέεται μετὰ τῆς ἐργασίας.

3). Ὑπὸ δὲ τὸ σύστημα τῆς ἀγροληψίας, ὅτε μὲν ὁ ἐρ-
γάτης, ὅτε δὲ ὁ ἰδιοκτήτης καταβάλλει τὸ κεφάλαιον
τῆς καλλιεργείας καὶ ἡ σύγχυσις τῶν παραγωγικῶν ὀρ-
γάνων ἐν μέρει ὑπάρχει.

Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ διὰ μισθωτῶν καλλιεργείᾳ ὅπως
ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὁ ἀ-
ποχωρισμὸς τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων εἶναι πλή-
ρης· καὶ τοιοῦτω τρόπῳ, ὁ μὲν ἰδιοκτήτης, ἥτοι ὁ κύ-
ριος τῆς γῆς προσπαθεῖ νὰ προσπορισθῇ μείζον μίσθωμα,
ὁ δὲ κεφαλαιούχος ζητεῖ νὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ κέρδη
αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐργάτης ὁσάκις δὲν εἶναι συνάμα καὶ ἐνοι-
κιστὴς ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, προσπαθεῖ ν' αὐξήσῃ τοὺς ἐρ-
γατικοὺς αὐτοῦ μισθοὺς καὶ οὕτω πραγματοποιεῖται ἡ ἀρχὴ
ἥτις ἐγένετο τοσάκις ἀντικείμενον ὑπερβολικῶν ἐπαί-
νων καὶ κατακρίσεων, ἡ ἀρχὴ λέγω τοῦ ἐλευθέρου δια-

γωνισμοῦ, καθ' ἣν ἕκαστος σκοπεῖ ν' αὐξήσῃ τὰ ἑαυτοῦ κέρδη ἐπὶ βλάβῃ πολλὰκις τῶν πρὸς αὐτὸν διαγωνιζομένων.

Πρὸ τῶν ὑπὸ Γλάδστωνος πρότινων ἐτῶν εἰσαχθεισῶν ἐν Ἱρλανδίᾳ μεταρρυθμίσεων. Ὁ Βωμών (') ἔγραφεν, ὅτι «ὁ διαγωνισμὸς μᾶλλον τῶν χωρικῶν πρὸς ἀλλήλους ἀναδιβάζει τὰ μισθώματα, ἢ ἡ πλεονεξία τῶν ιδιοκτητῶν καὶ τῶν middlemen. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ μόνης τῆς γῆς τροφοδοτοῦνται οἱ χωρικοί, συναγελάζονται καὶ προσκολλῶνται ὡς σκώληκες εἰς αὐτήν. Ἡ δ' ἔνδεια αὐτῶν ἔνεκα τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε 2,000,000 ἀνθρώπων στεροῦνται γῆς». (²)

Τοιαύτη ἡ φύσις τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιιεργείας. Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν αἱ μὲν κοινωνικαὶ ἀνισότητες ἀνεπτύχθησαν, τὰ δὲ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν, πολυπληθὴς δὲ τάξις τοῦ λαοῦ μένει ἀκτήμων.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως, τὰ συμφέροντα τῶν τριῶν κοινωνικῶν τάξεων διακρίνονται, ἐννοεῖται ὅτι ὁ μισθωτὴς θέλει προσπαθῆσαι 1) μὲν, καταβάλλων ἀρχοῦντα κεφάλαια, νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ πλείοτερον ἐκ τῆς γονιμότητος τῆς γῆς· διὰ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἐπισποράς, νὰ καταστήσῃ

(¹) Ἐν τῷ περὶ Ἱρλανδίας συγγράμματί του, τόμ. Α'. σελ. 257.

(²) Ὁ ψηφισθεὶς πρὸ μικροῦ νόμος land bill ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξάρχου ἀνδρός, τοῦ Γλάδστωνος, οὗ τὸ ὄνομα πᾶς Ἕλλην μνημονεύει μετ' εὐλαθείας καὶ ἀγάπης, ἐχαρακτηρίσθη διὰ τριῶν P. fair rent, εὐλογον μίσθωμα, ὁριζόμενον ὑπὸ τῶν Land Courts, γεωδικαστηρίων fixity of rent γονιμότητος μισθώματος· free sale ἐλευθέρᾳ ἐκχώρησις τῆς μισθώσεως· ἀλλ' οἱ home rulers, οἱ τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἱρλανδίας ἐπιδιώκοντες, ἀπαντῶσι διὰ τοῦ «no rent»· οὐδὲν μίσθωμα, ὅπερ ἐγένετο τὸ σύνθημα, τῆς land league.

αὐτὴν ἀεικίνητον μηχανήν, ἀδιαλείπτως παράγουσαν παντοδαπά προϊόντα, οὐδαμῶς δὲ ἡρεμοῦσαν. 2) δέ, δι' ἐλάσσονος δαπάνης νὰ παραγάγῃ πλείοτερα. Ὡστε ἐν ᾧ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καὶ τῆς πατριαρχικῆς καλλιέργειας δὲν ὑπάρχει συνήθως οὔτε ἡ δύναμις, οὔτε ἡ θέλησις πρὸς καταβολὴν νέων κεφαλαίων, τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐμφιλοχωροῦσιν οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ συστήματι τῆς ἐκμισθώσεως. Οὕτω δὲ οἱ μισθωταὶ λ. χ. τῆς Ἀγγλίας, οἱ gentlemen farmers, εὐμοιροῦντες καὶ κεφαλαίων καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ προσπαθοῦντες ἀείποτε δι' οἰκονομικώτερων μεθόδων καὶ ἐντελεστέρων ὀργάνων νὰ παραγάγωσι πλείοτερα, διερευνῶσι τὴν ποιότητα τῶν ἀγρῶν ἐπιστημονικώτερον, μεταχειρίζονται πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν φυτικά, ζωϊκὰ καὶ ὀρυκτὰ λιπάσματα, συνιστῶσι κτηνοστάσια, διὰ τῆς κοπρίας τῶν κτηνῶν καθιστῶσι συνεχεστέραν καὶ ποικίλην τὴν καρπιμότητα τῶν ἀγρῶν, τὰ δὲ κτήνη τρέφονται ἐπὶ τεχνητῶν λειμῶνων. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου, γονιμοποιουμένη ἡ γῆ, παράγει ἀδιαλείπτως καὶ δὲν χρῆζει ἀναπαύσεως.

Ἄλλ' ἐρευνήσωμεν ὑπὸ τίνας ὅρους θέλουσιν ἐνεργηθῇ ὑπὸ τῶν μισθωτῶν, αἱ βελτιώσεις αὗται καὶ προκαταβολαί;

Εἶπον ὅτι ἡ γῆ γονιμοποιεῖται, καθόσον καταβάλλομεν ἐπ' αὐτῆς κεφάλαια καὶ ἐργασίαν πλείοτεραν ἢ τεχνικωτέραν. Ἄλλ' ὑπάρχει ἐργασία καὶ καταβολὴ κεφαλαίων, ἐξ ὧν ἀμέσως ἀποζημιῶται ὁ παραγωγός, οἷον ἐκ τῆς σπορᾶς τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐργασία καὶ καταβολὴ κεφαλαίων, αἵτινες μετὰ πολλὰ, μόνον ἔτη καρποφοροῦσιν· οἷον αἱ νέαι φυτεῖαι, ἡ ἀποξήρανσις ἐλῶν κ.τ.λ. Ὁ μισθωτῆς λοιπὸν ὅσω πρόσκαι-

ρος είναι, δηλ. ὅτῳ βραχυπρόθεσμος είναι ἡ ἐκμίσθωσις, τότε ἔλχτον εἶναι πιθανόν ὅτι θέλει καταβάλλει τὸ τελευταῖον τῆς ἐργασίας εἶδος· καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅτῳ ἐγγίζει νὰ λήξῃ ἡ προθεσμία τῆς ἐκμισθώσεως, τότε εἶναι βέβαιον, ὅτι θέλει παύσει πᾶσα προκαταβολὴ ἥτις μετὰ πολλὰ μόνον ἔτη καθίσταται παραγωγικῇ.

Ἐπομένως 1) ἐὰν ἡ ἐκμίσθωσις ὑποτελῇ βραχυπρόθεσμος, ὁ μισθωτὴς οὔτε ἔλῃ θέλει ἀποξηράνει, οὔτε σύστημα ἐπισπορᾶς θέλει ἐφαρμόσει, οὔτε ὑδραυλικά ἔργα οὔτε φυτείας θέλει ἐπιχειρήσει. Καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν φυτειῶν, θέλει προσπαθῆσαι νὰ ὠφεληθῇ ὅσον ἔνεστιν, ἀδιαφορῶν ἂν κινδυνεύῃ μετὰ ταῦτα νὰ ἐξαντληθῇ ἡ φυτεία· οἷον ἡ ἄμπελος, ἢ τὸ δάσος.

2). Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως ἐβελτιώθῃ ἡ κατάστασις τοῦ κτήματος, ὁ μισθωτὴς, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐκμισθώσεως, οὐ μόνον δὲν θέλει ἀποζημιωθῇ, ἀλλ' ὁ ιδιοκτήτης θέλει ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ, ἀνανεουμένης τῆς συμβάσεως, ἀνώτερον μίσθωμα· τοῦτου ἕνεκα, οἱ ἐπὶ βραχὺν χρόνον μισθωταὶ θέλουσιν ἀπέχει τῶν ἔργων, δι' ὧν τὸ μισθωθὲν κτῆμα ἤθελεν ἀποδοθῇ ἐπαισθητῶς βελτιωμένον εἰς χεῖρας τοῦ ιδιοκτήτου.

3). Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μακροτέραν προθεσμίαν ἐὰν συνήθῃ ἡ ἐκμίσθωσις, οὐχ' ἦττον ἐπισφαλὴς καὶ ἐπιζήμιος ἀποβαίνει πολλάκις τῷ μισθωτῇ, ἕνεκα τῶν διαλυτικῶν ὅρων οἵτινες παρέπονται αὐτῇ.

Καὶ πρῶτον μὲν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ῥωμ. Δικαίου, ἐὰν διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως ἐκποιηθῇ τὸ κτῆμα ὑπὸ τοῦ ιδιοκτήτου, ὁ ἀγοραστὴς δύναται νὰ ἀποπέμψῃ τὸν μισθωτὴν, καθότι τὸ τοῦ μισθωτοῦ δικαίωμα πηγάζει ἐξ ἐνοχικῆς σχέσεως συναφθείσης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἰ-

διοκτῆτου καὶ δὲν ὑποχρεοῖ τὸν πρὸς ὃν μετεβιδάσθη ἡ κυριότης. (¹)

Δεύτερον δέ, ἡ ἐκμίσθωσις διαλύεται ἔνεκα τῆς μὴ καταβολῆς τοῦ μισθώματος ἐπὶ δύο ἔτη· ὥστε ἐκ τῶν προειρημένων ἀποχρώντως ἐξηγοῦνται οἱ ὅροι καθ' οὓς τὸ τῆς ἐκμισθώσεως σύστημα καθίσταται παραγωγικόν.

Πρῶτος μὲν ὅρος εἶναι ἡ μακρὰ τῆς ἐκμισθώσεως διάρκεια καὶ ἡ ἐξασφάλις τοῦ μισθωτοῦ ἐν περιπτώσει ἐκποιήσεως τῆς ἰδιοκτησίας.

Δεύτερος δὲ ἡ χρῆσις ἢ ἡ καταβολὴ ἐπαρκῶν κεφαλαίων. ()

Τρίτος, ἡ μετριότης τῶν μισθῶν οἷτινες παντοῦ ὅπου ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἐπολλαπλασιάσθη, δὲν ὑπερβαίνουν ὅρον τινὰ συμφέροντα τοῖς κεφαλαιούχοις. Καὶ τελευταῖον, ἡ τῶν ἰδιοκτητῶν ὑποχρέωσις πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ ἐπενεγκόντος μισθωτοῦ διαρκεῖς ἐν τῷ κτήματι βελτιώσεις.

Ὁ πρό τινων ἐτῶν ψηφισθεὶς νόμος ἐν Ἀγγλίᾳ περὶ Ἰρλανδίας, πρῶτον μὲν παρέτεινε τὴν διάρκειαν τῶν ἐκμισθώσεων καὶ δεύτερον ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα τῶν μισθωτῶν, ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐπενεχθεισῶν παρ' αὐτῶν βελτιώσεων, διαρκούσης τῆς ἐκμισθώσεως.

Τοιοῦτοι οἱ γενικώτεροι χαρακτῆρες τῆς ἐκμισθώσεως οὓς οἰκονομολόγοι τινὲς παρεγνώρισαν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς εἰδικὰς τῆς Ἀγγλίας περιστάσεις, ἦτοι τοὺς ἐπι-

(¹) Ὅρα ὅμως τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθροῦ 1743 τοῦ Γαλ. Κώδικος καθ' ἣν ὁ μισθωτὴς δὲν ἀποπέμπεται, ἐὰν τὸ ἔγγραφον τῆς ἐκμισθώσεως εἶναι συμβολαιογραφικόν, ἢ ἔχῃ βεβαίαν χρονολογίαν.

(²) Ἰδιοκτησία ἥς τὸ μίσθωμα ἀναβαίνει εἰς 10,000 φρ. γρηῃς κεφαλαίου εἰς κτήνη, ὕλινον, λιπάσματα κ.τ.λ. 100,000 φρ. πολλαχοῦ ὅμως τῆς Γαλλίας, τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὑπολογίζεται εἰς ποσὸν ἐξάκις μείζον τοῦ μισθώματος.

στήμονας καὶ πλουσίους αὐτῆς μισθωτάς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ συναπτόμενα μακροπρόθεσμα συναλλάγματα ἐκμισθώσεως διαρκείας 21 τοῦλάχιστον ἐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ὑπῆρχεν ἀληθές, ὅτι δηλ., τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποτελέσματα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιιεργείας εἰσὶ φυσικὰ καὶ ἀναπόσπαστα τοῦ ἐν λόγῳ συστήματος, οὐχ ἥττον ὅμως οἱ ἐξυμνοῦντες αὐτὸ ἔπρεπε νὰ δειχθῶσι προφυλακτικώτεροι, ἀναλογιζόμενοι τὴν ἀμηχανίαν εἰς ἣν διατελεῖ σήμερον ἡ γεωργία ἐν Ἀγγλίᾳ, ⁽¹⁾ καὶ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ὁ θητισμὸς ἐν αὐτῇ καὶ ἐπολλαπλασιάσθη ἡ μεγάλη ἐργατικὴ τάξις, ἥτις ἐν ἀκτημοσύνῃ διατελοῦσα, ἀναγκάζεται νὰ μεταναστεύσῃ ὅπως ἀνέυρῃ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὸν ἄρτον καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ὧν στερεῖται ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος, περιορίζομαι εἰς ταύτην μόνον τὴν παρατήρησιν, ἐπιφυλαττόμενος νὰ ἐξετάσω ἐν οἰκείῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιιεργείας.

§ 6. *Περὶ αὐτεπιστίας (laire valoir).*

Αἱ γαῖαι καλλιεργοῦνται κατὰ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστίας, ὡσάκεις αὐτὸς ὁ ἰδιοκτῆτης ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν γεωπονικῶν ἔργων, ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν ὑπηρετούμενος. Ὡστε εἰάν ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ ἰδιοκτῆτης οὗτος εὐπορῶν κεφαλαίων, κέκτηται καὶ τὴν πρέπουσαν

(1) Οἱ μισθωταὶ τῆς Ἀγγλίας διατελοῦσιν ἐν ἀμηχανίᾳ σήμερον, 1) μὲν ἕνεκα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη κακῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν.

2) δὲ ἕνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν Ἀμερικανικῶν σίτων οἵτινες ἀρικνούμενοι εἰς τοὺς λιμένας τῆς Εὐρώπης πωλοῦνται ἀνευ ζημίας, ἀντὶ 17 ἢ 48 φρ. τὸ ἐκατόλιτρον.

πρακτικὴν ἱκανότητα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ κοινωνία θέλει ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ συστήματος τῆς αὐτεπιστάσεως.

1) Διότι ὁ ἰδιοκτῆτης ὦν καθ' ὑπόθεσιν ἱκανὸς διευθυντὴς τῶν γεωπονικῶν ἔργων, θέλει ἐξοικονομήσει τὸν μισθὸν τοῦ ἐργολάβου ἢ τοῦ ἐπιστάτου καὶ οὕτως ἡ παραγωγὴ τοῦ αὐτοῦ προϊόντος θέλει κατορθωθῇ δι' ἐλάσσονος δαπάνης. 2). Ὁ ἰδιοκτῆτης ὦν ὁ ἀνώτατος τῶν ἔργων ἐπιμελητὴς, πρῶτον μὲν, θέλει καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς βελτίωσιν τοῦ κτήματος καὶ πρὸς τελειοποίησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὀργάνων· δεύτερον δέ, θέλει προσπαθῇ νὰ συντηρήσῃ ἐπιμελέστερον τὰ προϊόντα καὶ νὰ εἰσαγάγῃ λογιστικὴν τινα τάξιν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, τάξιν ἣν παραμελοῦσι συχνάκις οἱ ἐπιστάται, ὅσάκις δὲν ἐπιτηρῶνται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου. 3) Ἐκ τῆς αὐτεπιστάσεως, ἡ κοινωνία θέλει ὠφεληθῇ καὶ ἡθικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἡθικῶς μὲν, καθόσον οἱ ἰδιοκτῆται ὄντες καθ' ὑπόθεσιν εὐποροὶ καὶ εὐπαιδευτοὶ καὶ διάγοντες εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, φυσικῶς τῷ λόγῳ, θέλουσι μεταδώσει τὰς ὠφελίμους γνώσεις εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν καὶ εἰσαγάγει μεθόδους ἐντελεστεράς, φυτείας νεοφανεῖς, ὄργανα ἐντελεστερα, εἰδήσεις κτηνιατρίας ἀγνώστους εἰς τοὺς πολλούς· ἡ τοιαύτη δὲ παραδειγματικὴ καλλιέργεια ἔσται τὸ πρακτικὸν σχολεῖον τῶν γεωργῶν, οἵτινες ὀλίγην ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς θεωρίας καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς εἰσὶ πρόθυμοι νὰ παραδεχθῶσι κατὰ τὸ ἐφικτόν, πᾶν ὅ,τι ἐκ πείρας ἀπεδείχθη ὠφέλιμον. Πολιτικῶς δέ, καθότι τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν διαγόντων βίον πρακτικὸν εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, ἀναγκαίως ἡ μὲν ραδιοουργία, ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ θεοσθηρεΐα, ἡ ἀργολογία καὶ κενοδοξία τῶν μεγάλων πόλεων θέλει περιορισθῇ, ἡ

δὲ διαφθορά καὶ ἡ ἕξις τοῦ πλουτεῖν διὰ ξένων ιδρώτων καὶ κόπων θέλουσιν ἀποβῆ ὀλιγώτερον ἐπιδημικάι.

Τοιαῦτα ἤθελον εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς αὐτεπιστασίας, ἂν οἱ ιδιοκτῆται ἦσαν ἐν γένει εὐποροὶ καὶ ἱκανοί. Δυστυχῶς ὅμως τὸ τοιοῦτον δὲν ἀληθεύει πάντοτε· καθότι οἱ μὲν ἱκανοὶ καὶ πλούσιοι ἄνδρες σπανίως ἐμφιλοχωροῦσιν εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, προτιμῶντες μᾶλλον τὰς διασκεδάσεις καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν πόλεων, οἱ δὲ συνήθως αὐτεπιστατοῦντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰσιν ἢ ἄνδρες ἀπαίδευτοι, ἢ ἄμοιροι πλούτου καὶ κεφαλαίων.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ἄνδρες εὐποροὶ καὶ εὐπαίδευτοι ἀποφασίζουσι νὰ διευθύνωσιν αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, δυστυχῶς, τὰ τέκνα αὐτῶν ὅσῳ ἐπιμελέστερον ἐκπαιδεύονται, τόσῳ ὀλιγωτέραν κλίσιν συνήθως ἔχουσι πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἢ ἐὰν ἀποφασίσωσι τέλος νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὸ πατρῶον κτῆμα, τὰ κομψῶς ἀνατετραμμένα ταῦτα μειράκια, ζητοῦντα νὰ διακόψωσι τὴν μονοτονίαν τῶν ἀγρῶν διὰ νεωτερισμῶν καὶ θεωριῶν ἀνεφαρμόστων, θέλουσι πολλάκις φθείρει τὴν δι' ἀτρύτων κόπων καὶ δι' ἀξιεπαίνου ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς ἀποκτηθεῖσαν πατρικὴν περιουσίαν.

Ἐξετάσωμεν ἤδη ποῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ παρ' ἡμῖν, τὸ τῆς αὐτεπιστασίας σύστημα, καὶ τίνα προσκόμματα αὐτὸ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του;

Ἡ αὐτεπιστασία ἐδύνατο πρὸ πάντων νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν Ἀττικῇ, ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Φθιώτιδι, ὅπου πολλοὶ ἀπέκτησαν κτήματα μεγάλης ἐκτάσεως, ὡς καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις. Ἀλλ' οἱ αὐτεπιστατοῦντες τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰσὶν ἐλάχιστοι· καθότι 1)

ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ διοίκησις ἐκτεταμένων γαιῶν χρή-
ζει κεφαλαίων, ὧν ἄνευ ὁ ἰδιοκτήτης δὲν δύναται οὔτε
ἐργάτας νὰ μισθώσῃ, οὔτε βελτιώσεις νὰ εἰσαγάγῃ εἰς
τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος. 2) Ἡ αὐτεπιστασία ὑ-
ποτίθῃσιν ἐργασίαν διαθέσιμον. Ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι οἱ ἐρ-
γᾶται εἰσὶ πολλάκις σπάνιοι, ἔνεκα μάλιστα τῆς ἐκτά-
σεως τῶν ἀκαλλιεργήτων γαιῶν· ὥστε τὰ μεγάλα κτή-
ματα τῶν ἐπαρχιῶν, ὧν ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω καλλιερ-
γοῦνται διὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων. 3) Ὁ αὐτεπιστατῶν
ἰδιοκτήτης τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτοῦ δέον
νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς αὐτό. Ἀλλὰ τίς ἐμφιλοχωρεῖ εἰς κτή-
ματα πολλάκις ἀπόκεντρα καὶ μεμονωμένα, ἐάν δὲν ἀ-
πολαύῃ πλήρους ἀσφαλείας ἀτομικῆς καὶ οἰκογενειακῆς;
ἡ δὲ ἀσφάλεια ἥτις εἶναι ἡ πεποίθησις περὶ τῆς μὴ πι-
θανότητος τοῦ κινδύνου, ὡς ἡ πίστις ἐμπνέεται, ἀλλὰ
δὲν ἐπιβάλλεται, ἄνευ δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης οὐδεὶς
ἐμφιλοχωρεῖ εἰς κτήματα ἰδίως ἀπόκεντρα καὶ μάλιστα
ἐάν ἡ συγκοινωνία μὲ τὰς πόλεις εἶναι δυσχερὴς καὶ βρα-
δεῖα. 4) Ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι καὶ τινες ἰδιοκτῆται δὲν
στεροῦνται τῆς ἀπαιτουμένης ἰκανότητος καὶ τῶν ἀναγ-
καίων κεφαλαίων πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς
αὐτεπιστασίας, οἱ ἰδιοκτῆται οὗτοι, ἐνόσω ὁ τόκος τῶν
κεφαλαίων εἶναι μέγας, θέλουσιν ἴσως προτιμῆσαι τὸν ἐκ-
τοκισμόν τῶν χρημάτων αὐτῶν, ἀπὸ τῆς καταβολῆς αὐ-
τῶν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ κτήματος αὐτῶν.

Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ ὅτι, παντοῦ ὅπου γαῖαι με-
γάλων κτημάτων καλλιεργοῦνται ὑπὸ χωρικῶν ἐπὶ μορ-
τῇ, ἡ δι' αὐτεπιστασίας καλλιέργεια εἶναι ἀνέφικτος ἡ
λίαν περιωρισμένη.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι ὧν ἔνεκα τὸ σύστημα τοῦτο ἢ δὲν προο-
δεύει ἐν Ἑλλάδι, ἢ ὀλίγον ἀποβαίνει ἐπωφελές.

Μετὰ τὴν λεπτομερῇ ταύτῃ ἐκθεσιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλλιιεργείας, ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως θέλει κατανοήσῃ, ὅτι διὰ πολλοῦ ἔτι χρόνου, οἱ ἐπικρατήσοντες παρ' ἡμῖν τρόποι τῆς καλλιιεργείας, ἔσονται γενικώτερον μὲν, ἢ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀγροληψία, ἐξαιρετικῶς δὲ ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ ἐκμίσθωσις· τοῦτο δέ, καθότι πρῶτον μὲν αἱ γαῖαι εὐρυτάτων ἰδιοκτησιῶν τῆς Ἀττικῆς, τῆς Εὐβοίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς Θεσσαλίας καλλιιεργοῦνται τμηματικῶς ὑπὸ τῶν κατοικούντων αὐτὰς χωρικῶν, οὓς οἱ ἰδιοκτῆται ἢ δὲν δύνανται ἢ δὲν ἔχουσι συμφέρον νὰ ἀποπέμψωσι.

Δεύτερον δέ, καθότι ἡ αὐτεπιστασία καὶ ἡ ἐκμίσθωσις ἀδύνατον νὰ λειτουργήσωσι προσηκόντως ἄνευ κεφαλαίων, καὶ κεφαλαίων ἅτινα οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ μισθωταὶ νὰ δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι ὑπὸ ὅρους εὐλόγους.

Καὶ τρίτον, καθότι ἡ αὐτεπιστασία καὶ ὁ ἀγροτικὸς βίος τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν βιούντων εὐπορωτέρων ἀνδρῶν, ὁ ἀγροτικὸς λέγω, οἰκογενειακὸς βίος, ὃν οὐ μόνον ὡς πλουτοποιόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἡθοποιόν εὐλόγως ἐθεώρουν οἱ ἀρχαῖοι, προαπαιτεῖ δύο τινά, ἀσφάλειαν καὶ εὐχερῇ καὶ εὐθηνὰ μέσα συγκοινωνίας μὲ τὰς πόλεις.

Τούτων ἕνεκα, φρονῶ ὅτι διὰ πολλοῦ χρόνου, οἱ ἐπικρατήσοντες τρόποι τῆς καλλιιεργείας παρ' ἡμῖν, ἔσονται ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀγροληψία.

Ὅπόταν δὲ διὰ γενικωτέρας τιнос καὶ κοινωφελεστέρως διατάξεως, μεταδοθῇ ἡ ἐγγειος ἰδιοκτησία καὶ τοῖς τέως ἀγρολήπταις, ἄνευ ζημίας τῶν νῦν ἰδιοκτητῶν εὐρυχώρων κτημάτων, ἢ μὲν ἀγροληψία ὑποχωρήσῃ ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν πατριαρχικὴν καλλιέργειαν, (') πλεῖστα

(') Διὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου περὶ διαθέσεως τῶν ἐθνικῶν γαιῶν;

δὲ κτήματα καλλιεργούμενα νῦν ὑπὸ ἀγροληπτῶν, καλλιεργηθήσονται ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν, κατὰ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ῥωσσίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν Ῥουμανίᾳ κ.τ.λ. μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἀπόκτησιν τῶν δύο τιμιωτάτων ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν διαφορῶν τῆς καλλιεργείας τρόπων ἐν Εὐρώπῃ, ὑπεδείχθη τις ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Ἐκ τῆς ἐπομένης δὲ ἐκθέσεως θέλει ὡσαύτως γίνεαι καταφανὲς ἡ κατάστασις τῆς καλλιεργείας τῶν χωρῶν, ἔνθα ἐπεκράτησεν οὐχὶ ἡ ἀρχὴ «τῆς ἰδιοκτησίας», ἀλλ' ἐτέρα ἀρχὴ «ὅτι ἅπαντα ἡ γῆ βασιλική».

§ 7. *Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατοῦσης καλλιεργείας.*

Ἰδομεν τοὺς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος τῶν γαιῶν, τοὺς διαφοροὺς συνδυασμοὺς τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, ἧτοι τοὺς διαφοροὺς τρόπους τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐν Εὐρώπῃ, ὡς καὶ τὰς σχέσεις τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένην χώραν. Ἀλλ' ὅπως ἐξαντλήσωμεν τὴν περὶ τούτου θεωρίαν, ῥίψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐν χώραις ἔνθα ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος τῆς γῆς δὲν ἀνεγνωρίσθη, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ἐν τῇ ἀρχικῇ ταύτῃ κοιτίδι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἐξετάσωμεν τὴν σχέσιν τοῦ δόγματος πᾶσα ἡ γῆ βασιλική, πρὸς τὴν πολιτικὴν διοργάνωσιν τῶν δεδουλωμένων ἐκείνων χωρῶν, καὶ τὴν ἐπίδρασιν ἐπομένως τῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς οἰ-

ἡ ἀγροληψία μεταβάλλεται πολλὰ καὶ σήμερον εἰς πατριαρχικὴν καλλιεργείαν.

κονομικῆς καταστάσεως τῶν κατοίκων καὶ πῶς ἐν ᾧ ἡ Εὐρώπη, ἡ μοναρχικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ Εὐρώπη, ὅπως κατηρτίσθη ἐπὶ μέσου αἰῶνος, δὲν ἔπαυσε προάγουσα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἡ Ἀσία, στάσιμος πρὸ αἰώνων, ἀδρανὴς καὶ κεκρυσταλωμένη, φαίνεται νὰ καταψεύδῃ τὸν καθολικὸν νόμον τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω πορείας τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Ἰνδική, ἡ Σινική, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Περσία, ἡ Ἀσιανὴ Τουρκία ἀπειράκις κατεπατήθησαν ὑπὸ νομαδικῶν φυλῶν· διὰ δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων, ἐνιδρύθη ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἀπόλυτος δεσποτεία· αὕτη δέ, δημεύσασα μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν κυριότητα τῆς γῆς ἐδέσμευσε τὴν κοινωνικὴν πρόοδον.

Ὡς ἔκπαλαι, οὕτω καὶ σήμερον εὐρίσκομεν ἐν Ἀσίᾳ καθιερωμένην τὴν ἀρχήν, ὅτι «ἅπαντα ἡ γῆ βασιλική», καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ λάβῃ κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν δὲν ἐπιτρέψῃ τοῦτο ὁ μονάρχης, ἢ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ κατοχὴ παραχωρεῖται, ἐπὶ τῷ ὄρῳ τῆς ἐνιαυσίου ἀποδόσεως μέρους τῶν προϊόντων αὐτῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα, μισθοδοτοῦντα διὰ τῶν προσόδων τούτων, τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ὑπαλλήλους.

Ἡ γῆ, διαλαμβάνει ὁ ἱερός τῶν Ἰνδῶν νόμος, κατέστη διὰ κατακτήσεως, ἰδιοκτησία τοῦ Παρασά ραμᾶ, (μιας τῶν 9 ἢ 10 ἐνσαρκώσεων [ἄβαταρᾶ] τοῦ Βισνοῦ, συντηρητικοῦ στοιχείου). Ἀλλ' οἱ ὑπήκοοι καρποῦνται αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὄρῳ πληρωμῆς φόρου ἐνιαυσίου· καὶ ἐφ' ὅσον καταβάλλουσι τὰ νενομισμένα, ἡ γῆ διαμένει εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν. Ὁ ἐνιαύσιος οὗτος φόρος ἦτο τὸ $\frac{1}{6}$ τῶν προϊόντων, καὶ κατὰ Στράβωνα τὸ $\frac{1}{4}$ ⁽¹⁾. «Φησὶ δὲ

(1) Βιβλίον ΚΔ'. Κεφ. Α'.

»τὸ τῶν Ἰνδῶν πλῆθος εἰς ἑπτὰ μέρη διηρῆσθαι, καὶ
 »πρώτους μὲν τοὺς φιλοσόφους... Δεύτερον δὲ μέρος εἶ-
 »ναι τὸ τῶν γεωργῶν, οἳ πλεῖστοί τε εἰσι ἐπιεικέστατοι,
 »ἀστρατεία καὶ ἀδεία τοῦ ἐργάζεσθαι, πόλει μὴ προσιόν-
 »τες, μηδ' ἄλλη χρεία, μηδ' ὀχλήσει κοινῇ· πολλάκις
 »γοῦν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ, τοῖς μὲν παρατε-
 »τάχθαι συμβαίνει καὶ διακινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολε-
 »μίους, οἳ δ' ἀροῦσι καὶ σκάπτουσι ἀκινδύνως, προμάχους
 »ἔχοντες ἐκείνους. «Ἔστι δὲ ἡ χώρα βασιλικὴ πᾶσα»
 »μ ι σ θ ο ὕ δ' α ὕ τ ῆ ν ἐ π ἰ τ ε τ ἄ ρ τ ο υ ἐ ρ γ ἄ ζ ο ν -
 » τ α ι τ ῶ ν κ α ρ π ῶ ν ».

Ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς μεταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον, μαν-
 θάνομεν παρὰ τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ὁ Σέσωστρις ἔδωκεν εἰς
 πάντα Αἰγύπτιον, κληῖρον τετράγωνον ἐπὶ φόρῳ. Ὅτε δὲ
 ὁ Νεῖλος κατεκάλυπτε τὴν χώραν, οἱ Αἰγύπτιοι προσήρ-
 χοντο εἰς τὸν βασιλέα ἐξαιτούμενοι ὅπως διακρίνη αὐτὸς
 ὁ ὑπέρτατος τῆς χώρας κύριος, τὸν κληῖρον ἐκάστω. Ἐ-
 κεῖθεν δὲ ἡ γεωμετρία.

Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς
 χρόνους, δηλ. ἐπὶ Μεχμέτ Ἀλῆ, ἡ δυστυχὴς Αἴγυπτος
 ἔκλινε τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν αὐτὸν ζυγόν, δουλεύουσα ἀντὶ
 Σεσωστριδῶν εἰς Σουλτάνους καὶ εἰς πασάδας.

Ἴδου τί μνημονεύει περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς
 Αἰγύπτου ὁ Δοῦξ τῆς Ῥαγούζης. «Ἐκαστον χωρίον τῆς
 »Αἰγύπτου ἔχει διευθυντὴν ἐπὶ τῶν γεωργικῶν· αὐτὸς
 »διανέμει ἐνιαυσίως τὴν γῆν εἰς τοὺς κατοίκους, προσδιο-
 »ρίζων τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς κατ' εἶδος· οἷον σῖτον,
 »κριθὴν, σάκχαρι, ὀρύζιον, βάμβακα, ἰνδικὸν κ.τ.λ. Ἐκ
 »τῶν προϊόντων τούτων, τὰ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν γεωρ-
 »γόν· οἷον ὁ σῖτος, ἡ κριθή κ.τ.λ. ἐκτὸς τῆς μερίδος τὴν
 »ὁποίαν ἀφαιρεῖ ὁ πασᾶς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ· τὰ δὲ

»ἀνήκουσιν ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν κυβέρνησιν· οἷον τὸ δ-
»πιον, τὸ σάκχαρι, τὸ ὀρύζιον, ὁ βάμβαξ, τὸ Ἰνδικόν κ.τ.λ.
»καὶ τὰ ὅποια ἐξαγοράζει αὐτὴ κατὰ τὰ ²⁾, τῆς ἀγοραίας
»αὐτῶν τιμῆς.

»Ὁ Φελλάχης ἐκτὸς τούτου πληρώνει εἰς τὸ ταμεῖον
»(τὸ μὲν) κανονικὸν φόρον ἢ μίσθωμα· ὑποβάλλεται δὲ
»καὶ εἰς τὸν κατὰ κεφαλὴν φόρον, ὅστις πληρώνεται ὑπὸ
»τῶν ἀρρένων ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 12 ἐτῶν. Ὁ Φελ-
»λάχης ὑποχρεοῦται προσέτι ν' ἀγοράσῃ τὰ ἱμάτιά του
»εἰς τὰς δημοσίους ἀποθήκας· νὰ λάβῃ δὲ παρὰ τῆς κυ-
»βερνήσεώς του ἐπὶ τιμῇ ὠρισμένη καὶ τὸν σπόρον τῶν
»καλλιεργουμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀγρῶν. Ὁ πασᾶς ἐτέρωθεν
»παραχωρεῖ εἰς τοὺς χωρικοὺς βόας πρὸς μεταφορὰν τοῦ
»ὕδατος καὶ ἄρδουσιν τῶν ἀγρῶν. Ὁ χωρικὸς ἀναγκά-
»ζεται νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν πασᾶν ὅπως ἀγοράσῃ τὰ
»ἰστία καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ ἀκατίου δι' οὗ διαπλέει τὸν
»Νεῖλον, ὡς καὶ τὴν πενιχρὰν στρωμνὴν του εἰς τὰς δη-
»μοσίας ἀποθήκας ὀφείλει νὰ τὴν ἀγοράσῃ.

»Οἱ τῶν χωρικῶν εἰσπράκτορες κρατοῦσι τοὺς λογα-
»ριασμοὺς αὐτῶν μετὰ τοῦ δημοσίου, καὶ κατὰ τριετίαν
»οἱ λογαριασμοὶ οὗτοι ὀριστικῶς ἐκκαθαρίζονται. Ὡς πρὸς
»τὴν πληρωμὴν δὲ τῶν φόρων ὅχι μόνον οἱ κάτοικοι τοῦ
»αὐτοῦ χωρίου εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, ἀλλὰ καὶ τὰ χωρία
»καὶ αἱ ἐπαρχίαι πρὸς ἀλλήλας. Τέλος ἐν μὲν ταῖς πό-
»λεσιν ὑπάρχουσι φόροι ἐπὶ τῶν ἀναλωμάτων· τὰ δὲ τε-
»χνουργεῖα ὑποχρεοῦνται νὰ πωλῶσιν εἰς μόνον τὸ δη-
»μόσιον τὰ τεχνουργήματα αὐτῶν (').».

»Ἀρνησις λοιπὸν τῆς ἰδιοκτησίας, φόροι ἐπαχθεῖς, αὐ-

(1) Περιήγησις τοῦ Στρατάρχου Δουκὸς τῆς ᾿Ραγούζης. Τόμ. 3.
Σελ. 333.

θαιρεσία περὶ τὴν εἰσπραξιν αὐτῶν, καθολικὸν μονοπώ-
λιον πανιδιοκτῆτος κυβερνήσεως, πάντα ταῦτα συνδέον-
ται ὑπὸ τὰς παμβασιλείας τῆς Ἀσίας.

Ἐν Ἰουδαίᾳ, ἡ γῆ ἦτο τοῦ Κυρίου, τοῦ καθοδηγή-
σαντος τὸν λαὸν αὐτοῦ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος εἰς τὴν
γῆν τῆς ἐπαγγελίας· οἱ δὲ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν ταύ-
την ἐπλήρωνον τὴν δεκάτην πρὸς τοὺς Λευίτας, τοὺς
ιερεῖς τοῦ Ὑψίστου.

Ὡσαύτως δὲ ἐν Περσίᾳ, ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν
ἦτο ἐλεεινή. Ἡ γῆ τῆς χώρας ἐκείνης εἶναι ἄγονος, οἱ
ποταμοὶ ὀλίγοι, καὶ ὅπως γονιμοποιηθῇ χρῆζει ὕδραυλι-
κῶν ἔργων καὶ ὑπερόγκων δαπανῶν. Τούτου ἕνεκα, ὁ περ-
σικὸς νόμος ἀπένεμεν ἔκπαλαι δικαιώματά τινα εἰς τὸν
γεωργόν, ὅπως τὸν ἐμψυχώσῃ εἰς τὰ ἔργα του. Ὁ Πο-
λύβιος ἐξηγεῖ τοῦτο, λέγων «Οἱ ἐπείσαγόμενοι δι' ὑπο-
νόμων ὕδατα πηγαῖα ἐπὶ πέντε γενεὰς καρποῦνται τὴν
χώραν». Καὶ νῦν δὲ ἡ κληρονομικὴ αὕτη ἐπικαρπία
διασώζεται, πληρωνομένου εἰς τὸν Σάχην τοῦ $\frac{1}{5}$ τοῦ
προϊόντος τῆς γῆς.

Ἡ αὕτη ἀρχὴ ἔσχυσεν ἐν Τουρκίᾳ, ὅπου, ἐκτὸς τῶν
οἰκιῶν, ἀμπέλων, καὶ κήπων, ἡ γῆ ἀνεκτηρύχθη «Βεῦ-
τουλμάλι μουσλιμίν», ἥτοι «ἡ χώρα πᾶσα βασιλική». Ὑπὸ
τὴν τουρκικὴν παμβασιλείαν, ὁ ῥαγιάς, δὲν εἶχε κυ-
ριότητα, ἀλλὰ κατοχὴν τῆς γῆς· ἡ δὲ κατοχὴ ἐχορη-
γεῖτο ἐπὶ τῷ ἔρω τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς πληρωμῆς
τοῦ νενομισμένου φόρου· ἂν δὲ ὁ κάτοχος δὲν ἐκαλλιέργει
τὴν παρ' αὐτοῦ κατεχομένην γῆν, αὕτη παρεχωρεῖτο πρὸς
ἕτερον ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους (').

(') Ὅρα ἔκθεσιν Δ. Β. Κασδίκη τῆς 20 Ἰουν. 1866 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν
Οἰκονομ. ὑπουργείων, ἐν ᾗ μνημονεύεται ἡ πρὸ τριῶν ἑκατονταετηρίδων
ἐσχύουσα διάταξις τοῦ Κανουνναμέ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάνη. Κ.α'.Σ.α'.

«Ὅταν ὁ Σουλτάνος, υἱὸς Σουλτάνου, Σουλτάν Σου-
 »λεϊμάν Χάν, Σουλτάνος τῶν Ἀράβων, τῶν Περσῶν καὶ
 »τῶν Ῥωμαίων, προστάτης τῶν ἱερῶν χαρεμίων καὶ τῶν
 »δύω ἱερῶν σκηνωμάτων (Μέκκας καὶ Μεδίνης κλπ.)
 »τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ Ὑψίστου κατέκτησε τὸν νομὸν Βιδινίου
 »(τὸν ἀνήκοντα τότε μὲν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, νῦν δὲ εἰς
 »τὴν Βουλγαρίαν) καὶ ἐδέησε νὰ ψηφισθῶν νόμοι δι-
 »καιοσύνης καὶ εὐθύτητος, δι' αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ δι-
 »τάγματος ἐθέσπισε καὶ διέταξε τάδε· Ἄπαντες οἱ ῥα-
 »γιαῖδες (ὑπήκοοι) καὶ ὑποτελεῖς θέλουν μείνει ἕκαστος
 »εἰς τοὺς τόπους των σταθερῶς, τόσον δὲ ἡ ὑπὸ τὴν
 »κατοχὴν αὐτῶν εὐρισκομένη κινητὴ περιουσία, ὅσον
 »καὶ ἡ βελτίωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν οἰκιῶν, ἀμ-
 »πέλων καὶ κήπων αὐτῶν, τῶν κειμένων εἰς τὰς πόλεις
 »καὶ τὰ χωρία, θέλουν εἶσθαι ἰδιοκτησία αὐτῶν, δυνα-
 »μένων νὰ τὴν διαθέτωσι κατ' ἀρέσκειαν, τοῦτέστι νὰ
 »τὴν πωλῶσι, χαρίζωσι καὶ μεταχειρίζωνται ἐν κυριό-
 »τητι καὶ ἰδιοκτησίᾳ ὅπως βούλωνται, καὶ ν' ἀποδίδωσι
 »τὸν νενομισμένον φόρον διὰ τὰς ἀμπέλους των καὶ τοὺς
 »κήπους των, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν νὰ περιέρ-
 »χωνται ταῦτα εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτῶν, δυναμένους
 »ὁμοίως νὰ διαθέτωσιν αὐτὰ ἐν κυριότητι καὶ ἰδιοκτησίᾳ,
 »χωρὶς νὰ κωλύωνται παρ' οὐδενός. Ὅμοίως δὲ θέλουν
 »μένει ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ἰδίων οἱ ὑπὸ τὴν σποράν
 »καὶ γεωργίαν αὐτῶν εὐρισκόμενοι ἀγροί· ἀλλ' ὅμως οἱ
 »ἀγροὶ δὲν θέλουν εἶσθαι ἰδιοκτησία αὐτῶν, ὅπως τὰ ἀ-
 »νωτέρω κτήματά των, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα θέλουν ὑ-
 »πάγεσθαι εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς εἰς τὰ λοιπὰ τῆς ὀ-
 »θωμανικῆς αὐτοκρατορίας βασιλείας κειμένης γῆς,
 »τῆς ἐγνωσμένης ὑπὸ τὸ ὄνομα δημοσία γῆ,
 »τῆς ὁποίας ἡ ἰδιοκτησία ὀρισθεῖσα διὰ τὸν οἶκον τῆς

»κοινής τῶν Μουσουλμάνων περιουσίας (τὸ Δημόσιον) δια-
 »τελεῖ ἐν εἴδει παρακαταθήκης ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ
 »κάρπωσιν τῶν ῥαγιαδῶν. Εἰς τὴν γῆν ταύτην δύνανται
 »οὗτοι νὰ σπείρωσι παντὸς εἶδους ὄσπρια καὶ δημητρια-
 »κούς καρπούς, νὰ συλλέγωσι καὶ θερίζωσιν αὐτούς, ν'
 »ἀποδίδωσι τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα δέκατον ὠρισμένον διανε-
 »μητικὸν χαράτζιον, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα
 »καὶ τοιούτῳ τρόπῳ νὰ καρπῶνται αὐτήν, κατὰ τὸ δοκοῦν
 »αὐτοῖς· ἐνὸς σφ' δὲ δὲν ἀφίνουσιν αὐτὴν ἀργὴν, ἀλλὰ τὴν
 »σπείρουσι, τὴν γεωργοῦσι καὶ τὴν καλλιεργοῦσι δεόν-
 »τως καὶ ἀποδίδουσι τὰ ἐπ' αὐτῆς νενομισμένα δικαιώ-
 »ματα, οὐδεὶς θέλει ἐπεμβαίνει καὶ ἐνοχλεῖ αὐτούς, ἀλλὰ
 »μάλιστα θέλουν διαχειρίζεσθαι καὶ καρποῦσθαι αὐτὴν
 »κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἐφ' ὅρου ζωῆς των, καὶ μετὰ τὸν θά-
 »νατον αὐτῶν θέλει περιέρχεσθαι εἰς τοὺς υἱούς των, εἴ-
 »τινες θέλουν καρποῦνται αὐτήν, καθ' ἃ ἀνωτέρω ὠρί-
 »σθη. Ἐν ἐλλείψει ὅμως υἱῶν αὐτῶν, ἡ γῆ αὕτη θέλει
 »διατίθεσθαι, (κατὰ τὰ ἀνέκαθεν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κράτη
 »τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νενομισμένα καὶ ἐφαρ-
 »μοζόμενα) εἰς τοὺς λοιποὺς αὐτῶν συγγενεῖς, ἐπὶ πλη-
 »ρωμῇ τοῦ δικαιώματος τοῦ ταπίου (παραχωρητηρίου),
 »οἵτινες θέλουν κατέχει καὶ καρποῦνται αὐτὴν ἐπίσης
 »κατὰ τὰ ἀνωτέρω διατεταγμένα. Ὅμοίως δὲ αἱ ἄμπε-
 »λοι καὶ οἱ κῆποι αὐτῶν οἵτινες δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν
 »κατηγορίαν ταύτην τῶν γαιῶν, μετὰ τὴν καταστρο-
 »φὴν τῆς φυτείας αὐτῶν, θέλουν μείνει ὑπὸ τὴν κατο-
 »χὴν καὶ κάρπωσιν τῶν ἰδίων, ὑπὸ τοὺς αὐτούς, ὡς ἀ-
 »νωτέρω, ὠρισμένους ὅρους, καὶ δὲν θέλουν στερεῖσθαι τῆς
 »κατοχῆς καὶ καρπώσεως αὐτῶν ἔνεκα τῆς καταστρο-
 »φῆς τῆς φυτείας».

Ἡ διάταξις αὕτη παρατηρεῖ ὁ Κ. Καζβίκης στηρίζε-

ται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ τοὺς*Τούρκους ἰσχύοντος δικαίου τοῦ πολέμου, καθ' ἣν οἱ κατακτηθέντες ἐστεροῦντο τῆς τε προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, ἣτις διενέμετο εἰς τοὺς δορυκτῆτορας Μουσουλμάνους, ἢ ἐγίνετο δημοσία. Ἐὰν δέ τις γῆ ἀφίετο εἰς τοὺς κατακτηθέντας, οὗτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ γεωργῶσιν αὐτήν, καὶ ν' ἀποδίδωσι χαράτζιον ἢ δέκατον, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν αὐθεντικῶν ἀπαντήσεων εἰς ἐρωτήσεις, ὑποβληθείσας πρὸς τὸν Σεῖχοῦλ Ἰσλιάμ (ἀνώτατον θρησκευτικὸν τῶν Μουσουλμάνων Νομοκράτορα), τὸν ὄντα ἀρμόδιον νὰ λύῃ πᾶν νομικὸν καὶ θρησκευτικὸν ζήτημα.

Μόνη ἡ Σινικὴ δεσποτεία ὑπάγεται εἰς τινὰς περιορισμούς, καθιερωθέντας ὑπὸ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἐξεων τοῦ ἔθνους ἐκείνου. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Σινικῆς προσαγορεύεται μὲν παῖς τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ πατὴρ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ Σινικῇ τιμᾶται τὰ μέγιστα· τούτου ἕνεκα, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ὑποβάλλονται εἰς ἐξετάσεις πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὰ δημόσια αὐτῶν καθήκοντα. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἡμερότητα ταύτην τῶν ἡθῶν, οἱ ἀρχόμενοι ἀπολαμβάνουσι προστασίαν ἄγνωστον ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Ἀσίας χώραις, καὶ ἐνῶ μόλις τὸ ἥμισυ τῆς Ἰνδικῆς καλλιεργεῖται, ἡ Σινικὴ καλλιεργεῖται πρὸ αἰώνων μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας, καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς, ἐπηύξησε μέχρι τῶν 300 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' ὁ στάσιμος νοῦς τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἡ παρεμποδίζουσα παράδοσις πᾶσαν περαιτέρω πρόοδον, ἡ ἐπέμβασις τοῦ νομοθέτου καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν ὑπηκόων πράξεις, ἡ παραλύσασα πᾶσαν ἀτομικὴν ἐνέργειαν, αἱ ἀπηρχαιωμένοι ἔξεις καὶ ὁ ἐμπειρικὸς νοῦς ἐξήμβλυνον ἐπὶ τοσοῦτον τὴν διάνοιαν τῶν κατοίκων τῆς Σινικῆς, ὥστε ἀπορεῖ τις δικαίως πῶς καὶ πόθεν εἰσῆ-

χθὴ ὁ ὑπάρχων πολιτισμὸς καὶ δὲν εκπλήττεται ἐνθου-
μούμενος ὅτι 15 ἢ 20 χιλιάδες Εὐρωπαίων ἐπέβαλον πρὸ
τινῶν ἐτῶν, αἰσχροὺς συνθήκην εἰς 300 ἑκατομμύρια ἀν-
θρώπων. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐπαγιάθησαν αἱ πεπαλαιωμέ-
ναι ἕξεις τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἀπεράντῳ ἐκείνῃ χώρᾳ,
ὥστε πρὸ τινῶν ἐτῶν, ἰδιωτικῆς ἐταιρίας εὐρωπαίων ἐπι-
χειρησάσης τὴν κατασκευὴν μικροῦ σιδηροδρόμου, ἡ Κυ-
βέρνησις διέκοψε τὰ ἔργα ὁρῶδοῦσα βεβαίως τὴν κίνησιν
καὶ τὴν συγκοινωνίαν.

Ἐκ τοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν Ἀσίᾳ δόγματος «πᾶσα ἡ
γῆ βασιλική», δυνάμεθα ἐν μέρει νὰ ἐξηγήσωμεν, διατὶ
αὕτη δὲν ἐδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ ἀποσείσῃ τὸν βαρὺν
ζυγὸν τὸν πρὸ αἰώνων ἐπιβαρύνοντα τὸν τράχηλον αὐ-
τῆς· διατὶ λέγω ἐνῶ οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἀσίας ἔκυψαν
καὶ αὐτοὶ τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δεσποτείας, οἱ
κατακτηταὶ τῆς Εὐρώπης διέσωσαν καὶ τινα δικαιώματα
καὶ τινα προνόμια ἀπέναντι τῆς Μοναρχίας.

Ὁ Ἰπποκράτης ἀποδίδει τὴν μακρὰν τῆς Ἀσίας δου-
λοσύνην εἰς τὴν βασιλείαν (').

»Διὰ ταύτας ἐμοὶ δοκεῖ τὰς προφάσιας ἀνάλκεις εἶναι
»τὸ γένος τὸ Ἀσιανόν, καὶ προσέτι διὰ τοὺς νόμους. Τῆς
»γὰρ Ἀσίης τὰ πολλὰ βασιλεύεται, ὅκου δὴ μὴ
»αὐτοὶ ἐωυτέων εἰσὶ καρτεροὶ ἄνθρωποι, μὴδὲ αὐτόνομοι,
»ἀλλὰ δεσπόζονται, οὐ περὶ τουτέου αὐτέοισιν ὁ λόγος
»ἐστί, ὅπως τὰ πολέμια ἀσκήσωσιν, ἀλλ' ὅπως μὴ δει-
»ξωσι μάχιμοι εἶναι.

»Μέγα δὲ τεκμήριον τουτέων, ὅκοσοι μὲν ἐν τῇ Ἀσίῃ
»Ἕλληνες ἢ βάρβαροι μὴ δεσπόζονται, ἀλλ' αὐτόνομοί
»εἰσι, καὶ ἐωυτέοισι ταλαιπωρεῦσιν, οὗτοι μαχιμώτατοί
»εἰσι πάντων».

(') Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων. Τόμ. Α'. Σελ. 80. Ἐκδ. Κοραῆ.

Ἀλλὰ : διατί ἡ βασιλεία ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ συνεκέρασθη μὲ τὴν ἐλευθερίαν, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἐξέκλινεν εἰς τὸν ἀπολυτισμὸν καὶ τὴν παμβασιλείαν; διὰ τί ἡ δεσποτεία διηγωνίσθη μὲν ἐν Ἀσίᾳ, ὑποδουλώσασα καὶ αὐτοὺς τοὺς κατακτητὰς; ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ, ἀπ' ἀρχῆς συνθηκολογήσασα μετὰ τῶν κατακτητῶν, ἠναγκάσθη τέλος νὰ ἀνορθώσῃ τοὺς κατακτηθέντας μέχρις αὐτῆς;

Ἀπαντῶν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο παρατηρῶ, ὅτι ἡ Ἀσία καταπατηθεῖσα πολλάκις ὑπὸ τῶν νομαδικῶν φυλῶν κατεκτήθη, ἴσως διότι λαοὶ γεωργικοί, λαοὶ πεδίαῖοι ἐξαχρειωθέντες ὑπὸ τῆς δεσποτείας, ἐγειννιάζον μὲ λαοὺς νομαδικούς, ἵπποτρόφους καὶ ῥωμαλέους, ὡς τοὺς τῶν κατακτητῶν Τζενγκιζχὰν καὶ Τιμουρλέγκ. Ἀλλ' ἡ κατάκτησις ὑποτίθησι στρατάρχην, πολέμαρχον ἢ μονάρχην, συγκεντροῦντα εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, δεσπότην ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ' ἐκλογὴν λαοῦ-στρατοῦ. Ἐπεταί λοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς κατακτήσεως καὶ ἔνεκα αὐτῆς, θέλει προκύψει ἡ δεσποτεία, ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχή· ἐκ δὲ τῆς δεσποτείας, ἡ τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς τῶν ὅλων θελήσεως ὑφ' ἐνὸς μόνου, ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική». Ἐπικρατοῦσης δὲ τῆς ἀρχῆς «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική», ἀδύνατον νὰ μορφωθῇ ἐν κράτει μάλιστα ἀπολιτίστῳ καὶ ἐνδεεῖ τέχνης καὶ διανοητικῆς μορφώσεως, ἐν κράτει, ἐν ᾧ ὁ κινήτος πλοῦτος δὲν ἀνεπτύχθῃ εἰσέτι, οἷαδὴποτε τάξις δυναμένη ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν παμβασιλείαν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Ἡ Εὐρώπη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἅπαντα ἡ γῆ ἐγένετο λεία τοῦ κατακτητοῦ· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἡ γῆ βασιλική» ἐτροποποιήθη, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ αἱ ἰσόβιοι τῶν γαιῶν παραχωρήσεις, τὰ *beneficia*, μετεμορφώθησαν εἰς φέουδα κληρονομικά. Οὕτω δὲ κατηρ-

τίσθη ἐν Εὐρώπῃ τάξις ἀριστοκρατική, καὶ ἡ ἀριστοκρατία τῆς γῆς ἀντιταχθεῖσα πρὸς τὴν βασιλείαν, ἀλλαχοῦ μὲν ἠνάγκασε τοὺς μονάρχας νὰ ἐνισχύσωσι τὸν φυσικὸν αὐτῶν σύμμαχον, τὸν δῆμον, ἀλλαχοῦ δὲ ἡ ἀριστοκρατία, συνασπισθεῖσα μετὰ τοῦ δήμου, συνεκέρασε καὶ περιώρισε τὴν μοναρχίαν.

Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῶν μοναρχικῶν μεταβῶμεν εἰς τὰ καθαρῶς ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα, ὡς τὸ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, θέλομεν πεισθῆ ὅτι παντοῦ ὅπου ταῦτα ἐπεκράτησαν, ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις ὡς ἐρρέθη (¹), διηρέθη καὶ διεσχίσθη, ἕκαστον δὲ κόμμα, θέλον νὰ προσελκύσῃ ἐφ' ἑαυτὸ τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ, προσεπάθησε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ἀνορθώσῃ τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον. Ἀπαντες γνωρίζομεν ὅτι ἡ κυριώτερα πρότασις περὶ ἀγρονομικῶν νόμων εἰσήχθη ἐν Ῥώμῃ, ὑπὸ εὐπατρίδου, περὶ τὰ μέσα τῆς Δ'. π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Λικινίου Στόλωνος προτείναντος νὰ ἀπονεμηθῶσι 500 πλέθρα εἰς πάντα πολίτην· ὡς καὶ ἡ δωδεκάδελτος, ὁ χάρτης οὗτος τῶν δημοτῶν, ἐξῆλθε (450 π. Χ.) ἀπὸ τὰς ἀριστοκρατικὰς τοῦ Ἀπίου χεῖρας· λέγω δὲ ὁ χάρτης τῶν δημοτῶν, καθότι πρὸ τῆς δωδεκάδέλτου, ὁ νόμος μὴ ὢν γραπτός, περιεβάλλετο τὸν μυστηριώδη χαρακτῆρα θρησκευτικοῦ δόγματος· οἱ δὲ ἱεροφάνται καὶ μυσταγωγοὶ ἦσαν οἱ εὐπατρίδαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Ἀγγλία ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὸν χάρτην καὶ τὰς ἐλευθερίας αὐτῆς εἰς τὰς διαιρέσεις τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὐρίσκονται τὰ διαμαχόμενα κόμματα νὰ περιθάλλωσι τὸν λαόν. Τὰ αὐτὰ δὲ συμβεβηκότα παρουσιάζουσι καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Οἱ Εὐπατρίδαι, καταλύσαντες τὴν βασιλείαν ἐν

(¹) Περὶ δουλοπρωϊκίας.

Ἀθῆναις, διηρέθησαν ἀμέσως μετὰ ταῦτα εἰς κόμματα, ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο ἀντιθέτων ἀριστοκρατικῶν μερίδων, τοῦ Μεγακλέους καὶ τοῦ Κύλωνος, ἐπήγαγον τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ δημοτικοῦ στοιχείου καὶ τὴν δημοφιλή τοῦ Σόλωνος νομοθεσίαν, ὅς «ἦν οἰκίας πρώτης κατὰ γένος, Κοδρίδης γὰρ ἀνέκαθεν».

Συμπεραίνω ὅτι, παντοῦ ὅπου διὰ τῆς ιδιοκτησίας ἐμορφώθη ἀριστοκρατία, δυοῖν θάτερον, ἢ ἂν τὸ πολίτευμα ἦναι καθαρῶς ἀριστοκρατικόν, ἢ ἀριστοκρατία διαιρεθεῖσα θέλει συμμαχήσει μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ παραχωρήσει αὐτῷ μέρος τῆς ἐξουσίας, ἢν αὕτη περιέβληται, ἢ ἂν τὸ πολίτευμα ἦναι μοναρχικόν, τὸ ἕτερον τῶν δύο στοιχείων τῆς ἀριστοκρατίας ἢ τῆς μοναρχίας, ὅπως ἐφελκύσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν πολλῶν, θέλει προσπαθῇ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἔνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ πανθεΐσμου, ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις καὶ προσωπικότης ὁλοκλήρως ἐνεκρώθησαν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ «πᾶσα ἢ γῆ βασιλική» δὲν ἐτροποποιήθη, οὐδέποτε ἐμορφώθη τάξις ἀριστοκρατική, τάξις ἰσχυρῶν ιδιοκτητῶν, ἢ ἀκρίβεστερον στοιχεῖον νομίμου ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς μοναρχίας.

Ἐλλείψει λοιπὸν αὐτοῦ, ἡ δεσποτεία, προκύψασα ἐκ τῆς κατακτήσεως, ἐπαγιώθη καὶ ἡ πνευματικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις κατεπνίγησαν καὶ οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀραβες, οἱ Τοῦρκοι ἀλληλοδιαδόχως δεσπόσαντες ὑπεδουλώθησαν. Ἐπομένως ὁ κινητὸς πλοῦτος δὲν ἐπολλαπλασιάσθη, ἀπορρόφοις ὑπὸ τοῦ ἀκορέστου θηρίου τῆς δεσποτείας, ἡ δὲ μέση λεγομένη τάξις δὲν ἐδυνήθη νὰ μορφωθῇ, ἢ νὰ ἀναστείλῃ τὸν χεῖμαρρὸν τοῦ αὐθαιρέτου. Διαιωνίσθησα οὕτως ἡ δε-

σποτεία, διετήρησε καὶ τὴν μυστηριώδη θρησκευτικὴν ὑπεροχὴν τὴν συνοδεύουσταν πᾶν ἀρχαῖον κατὰστημα.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ συνδέονται δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας μὲ τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατὰστασιν. Τῷ ὄντι, γνωρίσαντες ἤδη τὴν φύσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαφόρων τρόπων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ῥίψωμεν ἐκτενέστερον τὰ βλέμματα ἡμῶν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐπικρατειῶν, ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰρλανδίας καλλιεργούμενων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ μισθωτῶν· ἐπὶ τῆς Σουηδίας, Ἑλβετίας, Γαλλίας καὶ Βορείου Ἀμερικῆς, ἐνθα ἐπικρατεῖ ἡ πατριαρχικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ αὐτεπιστασία· ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας καλλιεργούμενων ἐν μέρει κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐπιμόρτου καλλιέργειας· ἐπὶ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις πρὸ μικροῦ ἔτι ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ δουλοπαροίκων· ἀναβλέψωμεν δὲ καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, ἐνθα τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἐπεβάρυνον ἰδίως τοὺς δούλους, καὶ θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι τὰ πολιτεύματα δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν κατὰστασιν τῶν ἐθνῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἕνεκα τῆς μὴ καθιερώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ιδιοκτησίας, οὐδεὶς ἐπεβλήθη χαλινὸς εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν.

Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ τὰ πολιτεύματά εἰσιν ἀκριβῶς ἀνάλογα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἐθνῶν κατὰστασιν, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, ὅσάκις ὑπάρχει ἀνομοιότης καὶ διαφωνία μεταξὺ τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἀναγκαίως ἐκ τῆς πραγματικῆς ταύτης ἀντιθέσεως προκύπτει πάλιν, σύγκρουσις, ἀνταγωνισμός, ἕως οὗ τὸ ἓτερον τῶν δύο στοιχείων ἀναμορφωθῇ κατ' εἰκόνα τοῦ ἑτέρου.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, διερευνῶντες τὴν φύσιν τῶν πολιτικῶν

μεταβολῶν ἐν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀναγνωρίζομεν ἀδιαστάκτως, ὅτι αἱ μὲν μεταπολιτεύσεις ἐν Γαλλίᾳ, σκοποῦσαι τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων, τὴν ἰσόνομον ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, ἐξεπλήρωσαν τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον αὐτῶν, ἐν ᾧ αἱ μεταπολιτεύσεις τῆς Ἀγγλίας, ἀφορῶσαι ἰδίως πρὸς τὸ πολίτευμα, μὴ ἐπενεγκοῦσαι δὲ οὐσιώδη τινὰ μεταβολὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν αὐτῆς, ὅπως αὕτη κατηρτίσθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς χώρας ἐκείνης συμβεβηκότων, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἐπουλώσωσιν ἐντελῶς τὰς κοινωνικὰς πληγὰς. Τῷ ὄντι, αἱ γαῖαι τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἰρλανδίας καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν κατακτητῶν περιήλθον ὡς γνωστόν, εἰς ὀλίγους, καὶ διατηροῦνται διὰ τε τῶν πρωτοτοκίων καὶ τῶν ὑποκαταστάσεων· ὥστε τὸ περὶ κυριότητος τῆς γῆς ζήτημα μένει ἄλυτον ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ τούτου ἕνεκα, ἐν τῇ μεγαλουργῷ ἐκείνῃ χώρᾳ, ἐμφωλεύουσι στοιχεῖα τινὰ δυσμενεῖας κατὰ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἅτινα δύνανται προΐοντος τοῦ χρόνου νὰ προκαλέσωσι σπουδαιοτέρους ἔτι σπαραγμοὺς ἐμφυλίου. Καὶ βεβαίως ἰσχυρὰ κατὰ τὴν ἀλλοτρίαν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ δύναται νὰ κάμῃ ὁ πεινῶν καὶ γυμνητεύων, ἢ ὁ ὑποκείμενος εἰς περιοδικὴν ἐνδειαν καὶ ἀμηχανίαν, ἢ νὰ γογγύζῃ κατὰ τῶν καθεστώτων, ἀποδίδων εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τὰ δυστηχήματα καὶ τὴν κακουχίαν αὐτοῦ; Καὶ πῶς εἶναι δυνατόν ἡ ἐλευθερία ἢ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα νὰ ἐξασκῶνται δεόντως, ἐὰν ὁ ἐπιούσιος ἄρτος ἢ πρόσκαιρος καὶ ἀβέβαιος;

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην συνειδότες οἱ ἔξοχοι τῆς Ἀγγλίας ἄνδρες, οἱ Χουσκισῶνες, οἱ Πήλ, οἱ Κόβδεν, οἱ Γλάδστωνες, ἠγωνίσθησαν εὐδοκίμως τὸν ἀγαθὸν ἀγῶνα τῆς εἰσαγωγῆς θεσμῶν σκοπούντων τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως

τῆς πολυπληθεστέρας καὶ ἐνδεεστέρας τάξεως· καὶ τούτου ἕνεκα, ἐν ᾧ κατὰ τὸ 1848 ἅπανα ἡ Εὐρώπη ἐκ βάρων ἐκλονεῖτο, ἡ Μ. Βρεταννία ἀταράχως ἀποθεωροῦσα τὰ γινόμενα, ἀνεδεικνύετο τὸ ἐπιφανὲς ἄσυλον καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὧν τὸν θρόνον ἀνέτρεψεν ἡ ἐπαναστατικὴ λαίλαψ, καὶ τῶν ὀχλαγωγῶν, ἐκ τῶν παραφορῶν τῶν ὁποίων παρήχθη ἡ προεδρεία πρῶτον, καὶ ἡ αὐτοκρατορία δεύτερον ἐν Γαλλίᾳ.

Τοιαῦτα τὰ αἵτια καὶ τὰ συμβεβηκότα, εἰς ἃ ἀποδίδω τὴν διαιώνισιν τῆς ἐν Ἀσίᾳ παμβασιλείας, μὴ περιοριζόμενος εἰς μόνην τὴν διαφορὰν τῆς θερμοκρασίας κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ Μοντέσκιον, ἢ εἰς μόνον τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως ὡς ἀποφαίνεται ὁ κ. Μιχελέτος.

Ἀνακεφαλαιῶν λέγω ὅτι ἐν Ἀσίᾳ, ὁ μὲν πολιτικός καὶ θρησκευτικός πανθεῖσμός κατέπνιξαν πᾶναῖσθημα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας· ἡ δὲ εἰς βίους διαίσεις τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, καὶ ἐκ τῆς κατακτήσεως προέκυψεν ἡ ἀρχὴ «παῖσα ἢ γῆ βασιλική»· ἐπικρατούσης δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης, δὲν διεμορφώθη ἐδραῖον τι στοιχεῖον νομίμου ἀντιπολιτεύσεως· ὥστε ἡ ἀσελγὴς αὕτη καὶ ἄκρατος δεσποτεία ἀποβρόφῃσασα τὸν κινητὸν πλοῦτον, ἐξαχρειώσασα καὶ κατακτητὰς καὶ κεκρατημένους, ἀντικαταστήσασα διὰ νεκρικῆς ἀκινήσιος τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρόοδον, καὶ κρυσταλλώσασα τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις διὰ τοῦ φόβου, ἔστησε τὴν Ἀσίαν ἀπέναντι τῆς διαδοχῆς τῶν αἰώνων ὡς αἰώνιον κοιμητήριον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἢ μᾶλλον τὴν ἐνέκρωσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σήμερον αἱ προσπάθειαι τῶν πεπολιτισμένων λαῶν μόλις δύνανται νὰ γαλθανίσωσι τὸ ἄψυχον αὐτῆς σῶμα.

Τούτου ἕνεκα, ἡ καλλιέργεια ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀρχῆς καθ' ἣν ἡ κυριότης τῆς γῆς ἀποσπᾶται ἀπὸ τῶν γονιμο-

ποιούντων αὐτὴν βραχιόνων κατέστη ἄγονος, ἡ κτημα-
τική πίστις ἐξέλιπεν, ἔνεκα τῶν παρεμβαλλομένων προσ-
κομμάτων εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν γαιῶν, αἱ ἀποταμιεύ-
σεις δι' ὧν πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια καὶ προά-
γονται αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ μέσα τῆς εὐζωίας
περιεστάλησαν, ἡ γῆ, ἢ μᾶλλον ἡ κυριότης αὐτῆς πα-
γιωθεῖσα, εἰς τὸ πρόσωπον παμβασιλέως, περιεβλήθη τὴν
ἀκίνησίαν τῆς δεσποτείας, ὁ δὲ ἀληθὴς πολιτισμὸς ἐξω-
στραχίσθη διὰ παντός, ἀπὸ τὰς δεδουλωμένας ἐκεῖνας
χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ

**Ἡὼς δυνάμεθα ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως νὰ
παραγάγωμεν πλείω ; Διὰ τῆς μεγάλης
ἢ τῆς μικρᾶς καλλιέργειας ;**

Ἡ γεωπονία διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τὴν
γεωργίαν κυρίως λεγομένην, ἢ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀ-
ροσίμων γαιῶν καὶ τὴν φυτουργίαν ἢ φυτοπονίαν, περι-
λαμβάνουσιν ἐκτὸς τῆς κηπουρικῆς ἢ τῆς ἀνθοκομίας,
καὶ τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὴν δενδροφυτείαν καὶ τὴν δα-
σοκομίαν.

Καὶ τῆς μὲν γεωργίας τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἡ παρα-
γωγὴ καρπῶν πρωτίστης ἀνάγκης, τῆς δὲ φυτοπονίας,
ἡ παραγωγὴ καρπῶν ἢ προϊόντων ἥττον ἀναγκαίων. Τοῦ-
του ἔνεκα, εἰς τὴν κηποπονίαν καὶ φυτουργίαν καταβάλ-
λομεν πλείστην ἐπιμέλειαν, καθότι τὸ εἶδος τῶν ἀνθέων,
τὸ ποιὸν τῆς σταφυλῆς, τῶν ὀπωρῶν, τῶν λαχανικῶν,
εἶναι ἡ κυρία τοῦ ἀνθοκόμου ἢ τοῦ φυτουργοῦ μέριμνα,

ἡ δὲ παραγωγικὴ δαπάνη, ἥτοι τὸ ποσὸν τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας καὶ ἡ τιμὴ τῶν παραχθέντων, θεωρεῖται πολλάκις ὡς ζήτημα δευτερεύον, καθόσον δὲν πρόκειται περὶ παραγωγῆς πραγμάτων ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησιν ἡμῶν.

Τοῦναντίον δέ, ὁ γεωργὸς ἀσχολούμενος εἰς τὴν παραγωγὴν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ ἀείποτε τὴν μείζονα παραγωγὴν καὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, καθότι δι' αὐτῶν ἡ γεωργία ἐπιτυγχάνει τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, ἥτοι τῆς διατροφῆς οὐχὶ μόνον τῶν εὐπόρων, ἀλλὰ καὶ τῶν πενήτων.

Ἀλλ' ἡ κηποπονία ἢ ἡ φυτουργία δὲν διαφέρει ἀπὸ τῆς γεωργίας μόνον διότι προτίθεται τὴν παραγωγὴν ἀντικειμένων ἄλλων ἢ τῶν τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ὄργανα καὶ αἱ μέθοδοι αὐτῆς διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τῆς γεωργίας, χρηζούσης πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῆς προσωπικῶν μᾶλλον ἢ μηχανικῶν δυνάμεων. Πλὴν δὲ τούτων, ἡ κηποπονία στερεῖται τοῦ ἀναγκαίου στοιχείου τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τῶν λιπασμάτων, ἐν ᾧ ἡ παραγωγή αὐτῶν εἶναι τὸ πρῶτιστον στοιχεῖον ἐντέχνου γεωργίας, στοιχεῖον ἐσωτερικὸν καὶ ἀπαραίτητον. Ἡ φυτουργία λοιπόν, καίτοι θεωρηθεῖσα ὡς ὁ τύπος τελειοποιημένης γεωργίας, ἕνεκα τῆς καταβαλλομένης εἰς αὐτὴν κρείττονος καλλιιεργείας, διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπ' αὐτῆς, ἅτε μὴ προτιθεμένη τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς γεωργίας ἀντικείμενον, μὴ χρωμένη ἐν γένει τοῖς αὐτοῖς ὀργάνοις καὶ μὴ περιλαμβάνουσα ἐν ἑαυτῇ, τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τὰ λιπάσματα.

Ἐκ τούτων ἐναργῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης λέγων ψιλὴν καὶ πεφυτευμένην γεωρ-

γίαν, διακρίνει τὴν φυτοπονίαν ἀπὸ τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, οὐχὶ δέ, ὥς τινες δοξάζουσι τὴν μικρὰν ἀπὸ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἀμφοτέρων ψιλῶν, καθόσον ἀμφοτέραι προτίθενται τὴν παραγωγὴν καρπῶν πρώτης ἀνάγκης.

Προσδιορισθέντος ἤδη τοῦ ἰδιαίτερου ἀντικειμένου τῆς γεωργίας, ἐπιληφθῶμεν τοῦ ζητήματος «διὰ τίνος τρόπου » ἢ διὰ τίνος συστήματος καλλιεργείας παράγεται ἐπὶ τῆς » αὐτῆς ἐκτάσεως, μείζων καθαρὰ πρόσδος ; »

Τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας εἶναι ἀληθῶς τὸ παραγωγικώτερον ;

Ἄλλὰ τί ἐστὶ μεγάλη καλλιέργεια ;

Αἱ λέξεις μεγάλη, μέση καὶ μικρὰ καλλιέργεια δὲν ἐμφαίνουσιν ἔκτασιν κτημάτων ὠρισμένην. Ὅ,τι ἐνταῦθα θεωρεῖται μεγάλη καλλιέργεια, ἀλλαχοῦ θεωρεῖται ὡς μέση ἢ μικρά. Ἐν γένει ὁμως δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ὑπὸ μὲν τὸ σύστημα τῆς μέσης ἢ μεγάλης καλλιεργείας γίνεται χρήσις πλειόνων ἀρότρων, καὶ μειζόνων κεφαλαίων, ἐν ᾧ τὰ τοιαῦτα οὐδόλως παρομαρτοῦσι τῷ συστήματι τῆς μικρᾶς καλλιεργείας.

Πολλοὶ πραγματευθέντες περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, συνέχεον δύο διάφορα πράγματα, τὰ ὅποια, καίτοι συνυπάρχοντα πολλάκις, δὲν εἶναι ἀχώριστα, τὰ μεγάλα λέγω, κτήματα μετὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας καὶ τὰ μικρὰ κτήματα μετὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, εἰ καὶ διὰ μὲν τῶν μεγάλων ἢ μικρῶν κτημάτων ἐκφράζομεν ἰδέαν σχετικὴν, ἰδέαν χωρικῆς ἐκτάσεως, διὰ δὲ τῆς μεγάλης ἢ μικρᾶς καλλιεργείας, ἐμφαίνομεν τρόπον ἢ σύστημα καλλιεργείας μᾶλλον ἢ ἥττον οἰκονομικὸν ἢ δαπανηρόν, καὶ τὴν ἔκτασιν ἰδίως τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, οὐχὶ δὲ τῶν κτήσεων.

Τῷ ὄντι, ἐκεῖ ὅπου αἱ ιδιοκτησίαι τμηματικῶς ἐκμισθοῦνται ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, καὶ ἐν τισιν ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας, ἢ καλλιεργοῦνται ὑπὸ ἀγροληπτῶν ὡς παρ' ἡμῖν, ἔνεκα τοῦ δυσπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἀραιότητος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, μεγάλαι ιδιοκτησίαι ὑπάγονται εἰς τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας· ἐν δὲ τῷ Βορείῳ Νομῷ τῆς Γαλλίας βεβαιοῖτο Κ. Baudrillard, οἱ ιδιοκτῆται εὐρυχώρων κτημάτων διαιροῦσιν αὐτὰ εἰς μικρὰ τεμήματα καὶ τὰ ἐκμισθοῦσι· ὥστε μεγάλοι ιδιοκτησίαι καὶ μεγάλη καλλιεργεία δὲν εἶναι ταυτοσήμαντα, καίτοι ὑπάρχοντος ἀναμφισβητήτου, ὅτι τὰ μὲν μεγάλα κτήματα διευκολύνουσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τὰ δὲ μικρὰ παρεμβάλλουσι πρόσκομμα πολλάκις ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ὡσαύτως δέ, διὰ μικρῶν κτημάτων δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἐπεκτεινομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ συγκοινωνούντων τῶν μικρῶν ιδιοκτησιῶν πρὸς ἀλλήλας, καθ' ὃν τρόπον συγκοινωνοῦσι καὶ οἱ μικροὶ κεφαλαιοῦχοι πρὸς σύστασιν ἐταιριῶν.

Ὑποθετίσθω ὅτι ἐν τινι χώρᾳ, ἐν ἣ αἱ ιδιοκτησίαι εἰσὶ μικραί, θέλωμεν νὰ εἰσαγάγωμεν ἐν μέρει τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας. Τρεῖς ἢ τέσσαρες ιδιοκτῆται συνεταιρίζονται ἵνα καλλιεργήσωσιν ἐν κοινῷ, τὰ κτήματα αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς κοινῆς ταύτης καλλιεργείας ἐξοικονομοῦσι μὲν τὰ γενικὰ ἐξόδα τῆς διευθύνσεως, καταβάλλουσι δὲ κεφάλαια δραστηριώτερα καὶ ἐργασίαν τεχνικωτέραν· οὕτω δέ, ἀντὶ 3 καὶ 4 ἀρότρων βάλλουσιν εἰς κίνησιν 2 μόνα, ἀλλὰ τελειότερα, μεταχειρίζονται 6 ἢ 8 ἀροτριῶντα ζῶα, ἀντὶ 12, μίαν ἀγροικίαν ἀντὶ πολλῶν κ.τ.λ. Καὶ ἐννοεῖται πόσον ἐκεῖ ὅπου αἱ ἀτομικαὶ

δυνάμεις εἰσὶν ἀσθενεῖς, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρχῆς τοῦ συνε-
ταιρισμοῦ ἤθελεν ἀποβῆ ἔπωφελῆς καὶ γονιμωτάτῃ με-
γάλων καὶ ἀνεκτιμητῶν ἀγαθῶν. Ἡ αὐτὴ δὲ συγκέν-
τρωσις τῶν ἐπιχειρήσεων ἤθελε κατορθωθῇ, ἂν πολλοὶ
μικροὶ ἰδιοκτῆται ἔχοντες συναφεῖς τὰς ἰδιοκτησίας αὐ-
τῶν, ἐξεμίσθουν αὐτὰς εἰς ἓνα μισθωτὴν.

Βεβαίως ὁ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς δὲν εἶναι ἀείποτε
εὐεκτέλεστος, εἴτε ἕνεκα τῆς θέσεως τῶν ἀγρῶν, εἴτε
ἕνεκα τῆς ποικιλίας τῶν προϊόντων καὶ τῆς δυσχερείας
τῆς διανομῆς αὐτῶν ἀναλόγως τοῦ ὅ,τι ἕκαστος συνεισέ-
φερεν εἰς τὴν παραγωγικὴν ἐπιχείρησιν, εἴτε τελευταῖον
ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἰδιοκτητῶν δυσπιστίας·
ἀλλ' ὁ συνεταιρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀκατόρθωτος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ἐξάγεται, ὅτι μικρὰ
κτῆσις καὶ μικρὰ καλλιέργεια, μεγάλη κτῆσις καὶ με-
γάλη καλλιέργεια δὲν ταυτίζονται· καὶ ὅτι, ἐὰν ὡς ἐπὶ
τὸ πολὺ, ἡ μικρὰ καλλιέργεια παρέπεται εἰς τὰς μικρὰς
κτῆσεις, τὰ δύο ταῦτα γινόμενα δὲν εἶναι ἀχώριστα.

Ἄ καὶ τί δὲν κατορθοῦται διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν
δυνάμεων; Ἡ Ἑλβετία εἶναι χώρα μικρῶν κτημάτων
καὶ μικρᾶς καλλιέργειας· ὥστε ἕκαστος ἰδιοκτῆτης ἔ-
χων ὀλίγα ζῶα δὲν δύναται νὰ συστήσῃ τυροποιεῖον·
ἀλλὰ πολλοὶ συγκοινωνοῦντες συνιστῶσιν ἑταιρίαν, γνω-
στὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρουτιέρε, ἀνεγείρουσιν ἐπομένως
κοινὸν κατάστημα τυροποιίας, διορίζοντες καὶ διευθυντὴν
τῆς ἐπιχειρήσεως, καλούμενον Φρομαζέ, ἥτοι τυρευτὴν.
Ἐκαστος δὲ τῶν συνεταιρῶν κατατίθῃ τὴν μερίδα τοῦ
γάλατος αὐτοῦ ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ καταστήματι· καὶ
μετὰ τὴν στάθμισιν αὐτοῦ, σημειοῦται τὸ κατατεθὲν πο-
σόν, οἱ δὲ συνῆταιροι ἀναλαμβάνουσιν ἀλληλοδιαδόχως
τὴν ἐργασίαν ταύτην δαπανῶντες τὴν ἀναγκαιοῦσαν καύ-

σιμον ὕλην. Τελεσθέντος δὲ τοῦ ἔργου, τὸ προῖόν διανέμεται μεταξὺ τῶν συνεταίρων. Οὗτος δὲ δέταρικός τῆς τυροποιίας τρόπος εἴθισται καὶ ἐν Φράνς Κοντέ, καὶ ἐν Βουργωνίᾳ τῆς Γαλλίας.

Ἰδομεν ὅτι μεγάλαι ἰδιοκτησίαι καὶ μεγάλη καλλιέργεια, μικραὶ ἰδιοκτησίαι καὶ μικρὰ καλλιέργεια, δὲν εἶναι πράγματα ταυτοσήμαντα.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη ἂν τὸ πολύπλοκον τοῦτο ζήτημα ἐσυζητήθη αἰέποτε ὡς ἀνωτέρω ὑπὸ τῶν Γάλλων, παρ' οἷς ἡ ἰδιοκτησία ὑπέστη τελείαν ἀναδιοργάνωσιν μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, καθ' ἣν οὐχὶ δι' ἀναμορφώσεων, ἀλλὰ διὰ καταστροφῶν ἀνεκαινίζετο ἡ κοινωνία.

Τὸ ζήτημα, περὶ μεγάλων ἢ μικρῶν κτήσεων πολλάκις ἀνεφάνη ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' αἰέποτε κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτοῦ συνέχεον τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, τὸ περὶ ἐκτάσεως λέγω τῶν γεωπονικῶν ἐπιχειρήσεων, μὲ τὸ ἠθικοπολιτικὸν ζήτημα, ἥτοι τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν κτήσεων. Ἐνὶ λόγῳ, συνέχεον τὰ μεγάλα κτήματα μὲ τὴν μεγάλην καλλιέργειαν, καὶ τὰ μικρὰ κτήματα μὲ τὴν μικρὰν καλλιέργειαν.

Καὶ πρῶτον μὲν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν οἰκονομολόγων τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος· δεύτερον δέ, μετὰ τὴν καθοδὸν τῶν Βουρβωνιδῶν.

Οἱ οἰκονομολόγοι τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος, οἱ καὶ φυσιοκράται ἐπονομασθέντες, ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐπειδὴ μόνη ἡ γῆ παράγει περισσευμὰ τι ἢ καθαράν πρόσσοδον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρὸς καλλιέργειαν καταβληθείσης δαπάνης, αὕτῃ μόνη εἶναι γεννητικὴ πλούτου· ἐκηρύττοντο ἐπομένως ὑπέρμαχοι τῶν μεγάλων κτήσεων, καθόσον ἐπρέσβευον, ὅτι δι' αὐτῶν παράγεται μείζων καθαρά πρό-

σοδος· συνέχεον δ' οὕτω τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν κτημάτων μετὰ τὸ περὶ ἐκτάσεως τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων ζήτημα.

Κατὰ τὸ 1789, τὰς θεωρίας διεδέχθησαν τὰ πράγματα· καὶ τὰ μεγάλα φιλοσοφικά ζητήματα τῆς 1^{ης}· ἐκατονταετηρίδος ἐλύοντο διὰ τῆς λόγχης καὶ τῆς λαιμοτόμου. Ἕθνος συγκείμενον ἐξ 25 ἐκατομμυρίων ψυχῶν ἐξανέστη τότε κατὰ τῶν θεσμῶν τοῦ παρελθόντος καὶ διαπνέον τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας ἃς μετέδωκεν αὐτῷ πολυχρόνιος αὐθαιρεσία, ἀνέτρεψε πᾶν ὅ,τι ἐσεβάσθησαν οἱ παρελθόντες αἰῶνες. Τὰ ζωτικώτερα στοιχεῖα τῆς γαλλικῆς κοινωνίας ἦσαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δέσμια, καὶ τότε δὴ κατὰ πρῶτον νομιμοποιεῖται ἡ ἐλευθερία τῶν φρονημάτων, τῆς συνειδήσεως, τοῦ ἐργάζεσθαι, τοῦ συναλλάττεσθαι, τοῦ μετακινεῖσθαι κ.τ.λ. Ἡ νομοθεσία μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔτεινεν εἰς τὴν ἀκίνησίαν καὶ εἰς τὴν παγιότητα τῶν κτημάτων. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καταργεῖ καὶ πρωτοτόκια καὶ ὑποκαταστάσεις καὶ καταπιστεύσεις, δημεύει καὶ διασκορπίζει τὰ κτήματα ὡς τὸ χαρτονόμισμα. Ἐντὸς ὀλίγου, ἡ ἐπανάστασις ἀναδείκνυται κυβέρνησις, ἐκ δὲ τῆς κατὰ τῶν καθεστώτων ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων τάξεων, καὶ τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῆς πενίας τοῦ λαοῦ, γεννᾶται ἡ τρομοκρατία καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πόλεμος· ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια ἦν παρέλυσεν οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ συγκεντροῦνται εἰς τὸ πρόσωπον μεγαλοπράγμονος κατακτητοῦ· αὐτὸς δὲ ἐπιχειρήσας τὸ πᾶν νὰ ἀναπλάσῃ μετὰ τὰς κραταιάς αὐτοῦ χεῖρας καὶ νὰ ἐγχαράξῃ παντοῦ τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, ἀποφασίζει νὰ συγχωνεύσῃ εἰς ἓνα κώδικα, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν γραπτὸν νόμον.

ὑπὸ τὴν ὑπατεῖαν λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος, ἄρχεται ἡ σύνταξις τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος καὶ κατὰ τὴν συζή-

τησιν τῶν διατάξεων τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου, ἀναφύεται αὐθις τὸ ζήτημα περὶ μικρῶν καὶ μεγάλων κτήσεων. Ἀλλ' ἐκ τῶν νομοδιδασκάλων, οἱ μὲν θιασῶται καὶ ὑπέρμαχοι τοῦ παρελθόντος κηρύττονται ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν· οἱ δὲ ἀφωσιωμένοι εἰς τὰς καθιερωθείσας ἀρχὰς ὑπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως, ἐπιμένουσι ζητοῦντες τὸν καταμελισμὸν αὐτῶν. Τελευταῖον δέ, ἡ γνώμη τῶν ἐμφορουμένων ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς μεταπολιτεύσεως ὑπερισχύει, αἱ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίαι προτάττονται τῶν ἐκ διαθήκης, δηλ. ἡ βούλησις τῆς πολιτείας προτάττεται τῆς ἀτομικῆς βουλῆσεως, τὸ διαθετικὸν δικαίωμα περιστέλλεται, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκληρίας καθιεροῦται, τὰ προσκόμματα ἐπομένως εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν κτημάτων αἴρονται, ἡ ἰδιοκτησία ἀπόλλυσι τὸν πολιτικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ γίνεται ἀντικείμενον μόνου τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀμφιταλαντεύεται ἐν μέσῳ δύο δυνάμεων, τῆς μὲν συσταλτικῆς οὕτως εἰπεῖν, τῆς δὲ διασταλτικῆς, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς συγκεντρώσεως τῶν κεφαλαίων, ἥς ἕνεκα καὶ αἱ ἀκίνητοι ἰδιοκτησίαι συγκεντροῦνται, καὶ ἀφ' ἑτέρου, τοῦ νόμου τοῦ καταμελίζοντος αὐτάς ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομιῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν πτώσιν Ναπολέοντος τοῦ Α'. (') καὶ τὴν καθόδον τῶν Βουρβωνιδῶν, αἱ περὶ μεγάλων καὶ μικρῶν ἰδιοκτησιῶν δοξασταὶ ἐγένοντο τὸ σύνθημα δύο ἀντιθέτων φατριῶν, διαχειριζομένων τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ὡς ὄργανον τῶν πρὸς ἀλλήλας ἐγκλήσεων καὶ ἀντεγκλήσεων. Καὶ

(') Πᾶσα ἐξουσία ὑπερῆδωσα τῷ λογικῷ ὄρει αὐτῆς καταπίπτει· ἡ μὲν ἰσχυρία τοῦ 1849 ἐν Γαλλίᾳ κατέστρεψε τὴν ἐλευθερίαν, ὡς δὲ ἀπολυτισμὸς τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τρίτου Ναπολέοντος κατέστρεψε τὴν βασιλείαν.

οἱ μὲν ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοκληρίας εἶναι ἡ πρωτίστη βᾶσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας καὶ ὅτι ἐντὸς μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ἡ Εὐρώπη ἅπασα θέλει οὕτω πως κατακερματισθῇ· κατ'αὐτούς, τὰ μεγάλα κτήματα ἦσαν ὁ τελευταῖος κρῖκος τυραννικῆς ἀλύσεως, ἣτις θέλει ἐξ ὀλοκλήρου διαρρῆχθῇ· οἱ δὲ ὀνειρούμενοι πρωτοτόκια καὶ καταπιστεύσεις, ἐκραύγαζον, ὅτι ὁ καταμελισμὸς τῶν κτημάτων εἶναι μεγίστη διὰ τὴν Γαλλίαν συμφορά.

Ὅθεν ἐν τοῖς βουλευτηρίοις ἐθρήνουν τὴν ἐλεεινὴν τῶν ἀγρῶν κατάστασιν, βεβαιοῦντες ὅτι ἀπανταχοῦ οἱ ἀροτῆρες βόες πωλοῦνται καὶ τὰ κτήματα ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν· κατήγγειλον δὲ τὸν ἀστικὸν νόμον, ὡς αἴτιον τῶν κοινωνικῶν τούτων συμφορῶν, καθὼς προγράφοντα, ὡς ἔλεγον, τὸ ἄροτρον. Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν συνέχουν τὰ μεγάλα κτήματα μετὰ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, οἱ δὲ τὰ μικρὰ κτήματα μετὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, λησμονοῦντες ὅτι ἡ Γαλλία πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, εἶχε πλῆθος μεγάλων ἰδιοκτησιῶν ὑπὸ ἀγροληπτῶν καλλιεργούμενων κατὰ τὰ ἴ, ὡς τοῦτο συμβαίνει σήμερον καὶ παρ' ἡμῖν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Φθιώτιδος, Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας, καὶ παντοῦ ὅπου τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν ὀλίγα, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Ὅπότερον τῶν δύο συστημάτων, τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλλιιεργείας παρέχει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως μείζονα καθαράν πρόσδοον.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρῶ νὰ ἐκθέσω τὰ ὑπὲρ τῆς μεγάλης καὶ μικρᾶς καλλιιεργείας ἐπιχειρήματα τῶν οἰκονομολόγων, καὶ νὰ ἐρευνήσω ὁπότερον τῶν δύο τούτων συστημάτων εἶναι παραγωγικὸν μείζονος καθαρᾶς προσόδου.

Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ πολυπλόκου τούτου ζητήματος, υποθέσωμεν δύο γαῖας, ὧν ἐκάστη ἔχει ἑκτασιν δυσχιλίων στερειμμάτων· ἀλλ' ἡ μὲν ὑπάγεται εἰς μίαν καὶ μόνην διεύθυνσιν, ἡ δὲ διαιρεῖται εἰς εἴκοσι ἰδιοκτησίας καὶ ἰσαριθμούς ἐπιχειρήσεις, καὶ ἴδωμεν ἐξ ὁποτέρας θέλει παραχθῇ μείζων καθαρά πρόσδοος. Περὶ μὲν τῆς πρώτης τῆς ὑπαγομένης ὡς ἐρρέθη, εἰς τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιιεργείας παρατηρῶ 1) ὅτι, ὅσῳ αἱ καλλιιεργούμεναι γαῖαι εἰσὶ μείζονος ἐκτάσεως, τόσῳ καὶ τὰ ἀναγκαζοῦντα κεφάλαια πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν ἔσονται μείζονα· ὅπως δὲ καταβληθῶσιν ἅδρά κεφάλαια εἰς τὴν γεωργίαν, δέον οἱ διαχειρισθησόμενοι αὐτά, οἱ ἐπιμελούμενοι λέγω, τῶν γεωργικῶν ἔργων νὰ ᾖσιν ἄνδρες οὐ μόνον εὐποροὶ ἀλλὰ καὶ εὐπαιδευτοί. Τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες ἐξασκοῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν πολλῶ εὐστοχώτερον τῶν ἀπόρων καὶ ἀπαιδεύτων γεωργῶν. Δι' ἐπιμελητῶν εὐπόρων καὶ ἐπιστημόνων, εἰσάγονται εἰς τὴν γεωργίαν αἱ δυνατὰ βελτιώσεις καὶ τελειοποιήσεις καὶ γίνεται χρῆσις ὀργάνων τελειο-

τέρων· ὅσον ἀρότρων, ζώων εὐρωστοτέρων, βωλοσπάσπου, ἀλωνιστικῆς, θεριστικῆς μηχανῆς κ.τ.λ. Αἱ δὲ γεωργικαὶ ἐπιχειρήσεις περιλαμβάνουσai μεγάλας ἐκτάσεις, ἀναλόγως αὐτῶν παρέχουσι καὶ τὰ ὠφελήματα.

2). Προσέτι δὲ διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, πραγματοποιεῖται καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων. Διάφοροι ἐργάται ἐξασκοῦσιν ἔργα διάφορα· οἱ μὲν ἀσχολούμενοι περὶ τὰς σποράς, τοὺς ἀγροὺς ἢ τὰς φυτείας, οἱ δὲ περὶ τὰ δάση ἢ τὰ ποίμνια, οἱ δὲ περὶ τὰ κτήνη, τὴν μεταφορὰν τῶν λιπασμάτων, τὴν ἐπισκευὴν τῶν γεωπονικῶν ὀργάνων κτλ. καὶ ἔνεκα τῆς εἰδικότητος τῶν ἔργων, ἀποκτῶσι πρακτικὴν ἱκανότητα, ἥς στεροῦνται οἱ συνάμα ποικίλα ἐξασκοῦντες ἔργα.

3). Ἀλλὰ πλὴν τῆς οἰκονομικωτέρας ἐργασίας, τῆς προκυπτούσης ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιιεργείας, κατορθοῦται καὶ ἑτέρα οἰκονομία, ὥς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν. Καθότι αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις δέονται ἀναλόγως καὶ ὀλιγωτέρων οἰκοδομῶν καὶ ὀλιγωτέρων ἀροτήρων ζώων· διὰ ταύτης δὲ τῆς οἰκονομίας, πολλαπλασιάζονται τὰ ποίμνια καὶ διὰ τῶν λιπασμάτων αὐτῶν γονιμοποιοῦνται αἱ γαῖαι καὶ καθίστανται παραγωγικώτεροι.

Ὑπὸ τὸ σύστημα λοιπὸν τῆς μεγάλης καλλιιεργείας καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, οἱ μὲν ἐπιμελούμενοι τῶν γεωργικῶν ἔργων κέκτηνται τὴν πρὸς ταῦτα ἱκανότητα· εὐποροῦντες δὲ κεφαλαίων, ποιοῦνται χρῆσιν καὶ ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων· ἀφ' ἑτέρου δέ, τὰ ἔργα καταμερίζονται, ἡ ἐργασία καθίσταται γονιμωτέρα καὶ οἰκονομικωτέρα. Τελευταῖον δέ, πολλαπλασιάζονται μετὰ τῶν ποιμνίων τὰ λιπάσματα καὶ ἡ ποιμενικὴ συνενοῦται

οὕτως εἰπεῖν, μετὰ τῆς γεωργίας καὶ συγχωνεύεται ἐν αὐτῇ· ἡ δὲ γῆ καθίσταται διὰ τῆς ἀμειψισπορείας, μηχανὴ ἀδιαλείπτως σχεδὸν παράγουσα.

Τῷ ὄντι, ὑπὸ τὸ σύνηθες σύστημα τῆς γεωργίας, ἡ ποιμενική καὶ ἡ γεωργία διίστανται ἀπ' ἀλλήλων. Τῆς μὲν γεωργίας ἡ θεότης εἶναι ὁ ὅρος ὃν οὐδέποτε ἐσεδάσθη ἡ ποιμενική· ἡ δὲ καλλιέργεια προσδεύουσα καταπνίγει τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τῆς ποιμενικῆς, ἥτοι τὸ χόρτον· ὅπως λοιπὸν συνυπάρξωσιν εἰρηνικῶς αἱ δύο αὗται τάξεις, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ποιμένων, ἔπρεπεν ἡ γῆ νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο τμήματα, εἰς γαίας ἀροσίμους καὶ εἰς βοσκησίμους τόπους· ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη ἐπικρατεῖ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς συνήθους γεωργίας, ὡς παρ' ἡμῖν. Κατ' αὐτό, ἡ κτηνοτροφία ἐνεργεῖται μακρὰν τῆς γεωργίας· ὥστε ἡ ἐπιτήρησις καὶ τροφή τῶν ζώων συνεπάγονται οὐ μικρὰς δαπάνας καὶ τὰ ζωικὰ λιπᾶσματα καθίστανται ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ σπανιώτερα, διασκορπιζόμενα ἢ μὴ συγκεντρούμενα, ἐλλείπει δὲ αὐτῶν, ἡ γεωργία ἐμμένει εἰς τὸ ἀγροναπαυτικὸν σύστημα, καθ' ὃ αἱ γαῖαι στερούμεναι τῶν ἀναγκαίων λιπασμάτων, παράγουσιν ἄπλξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν. Βεβαίως τὸ ἀγροναπαυτικὸν σύστημα συντηρεῖται πολλαχοῦ ἔνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς σχετικῆς ἀφρονίας τῶν γαιῶν πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ, ἐν Καναδᾷ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Ῥωσίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ τὸ ἀγροναπαυτικὸν σύστημα, ἐν χώραις, ἢ ἐν ἐπαρχίαις, ἐν αἷς ὁ πληθυσμὸς ἐπυκνώθη, εἶναι σχετικῶς ἐπιζήμιον· καθότι ἐν ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον, ὅτι διὰ τῆς ταυτότητος τῶν σπορῶν ἐξαντλεῖται ἡ γῆ, ὑπάρχει ὡσαύτως ἀποδεδειγμένον, ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν σπορῶν ἢ φυτειῶν, οἷον τῆς σπορᾶς τῶν σιτηρῶν μετὰ

τὴν καλλιέργειαν τῶν χρηζόντων σκαλίσματος, ὡς τοῦ ἀραβοσίτου, καὶ διὰ τοῦ ἀλληλοδιαδόχου συνδυασμοῦ αὐτῶν μὲ ἄλλας φυτείας, οἷον τοῦ λίνου, τῆς κεννάβεως κ.τ.λ. καὶ μὲ τοὺς τεχνητοὺς λειμῶνας, γονιμοποιεῖται ἡ γῆ καὶ καθίσταται παραγωγικωτάτη⁽¹⁾.

Ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἡ γεωργία παρέχει εἰς τὰ κτήνη ἀφθονον καὶ χιλώδη τροφήν, διὰ τῶν ἀποδοιμένων δὲ αὐτῇ λιπασμάτων, ἡ γῆ καθίσταται ἀληθῶς ἀεικίνητος μηχανὴ καὶ περιλαμβάνουσα ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς βελτιώσεως αὐτῆς, καθίσταται αὐτοτελής. Τὸ δὲ ἄχυρον δὲν χρησιμεύει ὡς τροφή, ἀλλ' ὡς στρωμνὴ τῶν κτηνῶν. Τούτου ἕνεκα, διὰ τῆς καλῆς τροφῆς καὶ ἀναπύσεως τελειοποιεῖται τὸ εἶδος αὐτῶν καὶ τὰ κτήνη καθίστανται εὐρωστότερα, ὑγιέστερα, εὐτραφέστερα. Ἰδοὺ εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ λεγομένη μεγάλη καλλιέργεια ἢ ἡ ἐντελεστέρα γεωργία· πρῶτον μὲν, «εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ εἰς τὴν χρῆσιν ἐντελεστέρων ὀργάνων»· δεύτερον δέ, «εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὰς τεχνητὰς νομάς, τὴν παραγωγὴν ἀφθόνων λιπασμάτων καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τῆς ἐπισπορᾶς» καὶ τρίτον, «εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ποικιλίας τῶν σπορῶν καὶ φυτειῶν».

Οἱ συνηγοροῦντες δὲ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας ἀντιτάττουσιν εἰς τοὺς ἀνωτέρω λόγους 1) ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο ὁ γεωργὸς καταβάλλει πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς ἐπιμέλειαν καὶ ἐργασίαν ἀποτελεσματικωτάτην·

(1) Ἡ Ἀγγλία παράγει κατὰ μέσον ὅρον κατὰ μυριάμετρον, 25 ἑκατόλιτρα σίτου· ἡ δὲ Γαλλία 13 ἑκατόλιτρα· ἡ τοιαύτη μὲν 7 κοιλὰς σίτου κατὰ στρέμμα καὶ ὀκτάδας 6, ἡ δὲ κοιλὰς 3 καὶ ὀκτάδας 16,

δὲν ὑπάρχει δὲ σπιθαμὴ γῆς, τῆς ὁπείας νὰ μὴ γνωρίζη τὰς ιδιότητας.

Οἱ Ἴταλοι λέγουσι· «Se l'aratro ha il vomere di ferro, la vangha ha la punta d'oro». Τὸ μὲν ἄροτρον ἔχει ἰνίον ἐκ σιδήρου, ἡ δὲ σκαπάνη ἐκ χρυσοῦ.

2). Προσέτι πολλὰ προϊόντα, περὶ ὧν οὐδὲ γίνεται λόγος ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἀποφέροντα κέρδη εἰς μικροὺς γεωργούς, ἐπαυξάνουσι τὴν μικρὰν αὐτῶν πρόσδοον. Τοιαῦτα δὲ τὰ προϊόντα τῆς ὀρνιθοτροφίας. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ οἱ καὶ ἰδιοκτῆμονες, δὲν μεταχειρίζονται μισθίους ἐργάτας, καὶ τὰ γεωργικὰ ἔργα ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα, καταβάλλουσιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν ὧν στεροῦνται οἱ μίσθιοι ἐργάται ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τοῦ μισθοῦντος αὐτοῦς.

3). Ἀληθὲς ὅτι ὁ μικρὸς γεωργὸς στερεῖται πολλάκις τῶν κεφαλαίων, ὧν χρῆζει ἢ βελτιώσις τοῦ κτήματος. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ μικρὰ κτήματα δὲ χρῆζουσι μεγάλων προκαταβολῶν.

4) δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ὁ ἀριθμὸς ἐν γένει τῶν κτηνῶν ἐλαττοῦται, καθότι ἐὰν τὰ ἐριοφόρα ζῶα εἰσὶ εὐάριθμα, τὰ μεγάλα ζῶα πολλαπλασιάζονται.

5). Οἱ πολεμοῦντες τὴν μικρὰν καλλιέργειαν προτείνουν ὅτι, αὕτη σχετικῶς χρῆζει καὶ μείζονος ἐργασίας καὶ μείζονος δαπάνης εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς οἰκήματα· ἀλλ' εἰς οὐδὲν παραβιάπτει ἡ μείζων αὕτη δαπάνη, ἐὰν καλύπτεται ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου· τοῦναντίον δέ, ἐὰν ἡ καθαρὰ πρόσδοος ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ᾗναι ἴση τῇ καθαρᾷ προσόδῳ τῆς μεγάλης καλλιεργείας, διὰ τῆς μείζονος ταύ-

της δαπάνης, καὶ γεωργοὶ πλείοτεροι συντηροῦνται καὶ τὰ ἔθνη κρατύνονται.

Τοιαῦτα τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς μεγάλης καὶ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς καλλιιεργείας. Ὁ Πασῆς ἐν συγγραφῇ ἐπιγραφομένη «Περὶ τῆς ἐπιβόρῃς τῶν διαφορῶν» εἰδῶν τῆς καλλιιεργείας ἐπὶ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομίας» (1) ἐπιχειρῶν νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων, ἀποφαίνεται· 1) ὅτι δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ κατὰ τε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν διευθυνόντων τὰ γεωργικὰ ἔργα ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιιεργείας, εἶναι ἀποτελεσματικωτέρα τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ τῆς φιλοπονίας, ἣν καταβάλλουσιν ἐπὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν οἱ μικροὶ γεωργοί. 2). Δὲν δύναται ἀπολύτως νὰ παραδεχθῇ, ὅτι διὰ τῶν ἀδρῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα οἱ προϊστάμενοι μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων καταβάλλουσι πρὸς καλλιέργειαν, τὰ κτήματα μᾶλλον γονιμοποιοῦνται, ἢ διὰ τῶν μικρῶν κεφαλαίων τὰ ὁποῖα μικροὶ γεωργοὶ καταβάλλουσιν ἐπὶ μικρῶν κτημάτων.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τοῦτο, κατ' αὐτόν, εἶναι ζήτημα πολὺπλοκον καὶ δυσδιάλυτον, καὶ ὡς παρετήρησεν ὁ Σισμόνδης «πολλοὶ συγγραφεῖς ἐπιπολαίως ἐπεχείρησαν νὰ »δώσωσιν αὐτοῦ ὀριστικὴν λύσιν, θεωροῦντες αὐτὸ ὑπὸ μίαν καὶ μόνην ἔποψιν». Κατὰ τὸν Πασῆν ὅμως, ἂν καλῶς ἐτίθετο, ἤθελεν εὐχερέστερον λυθῇ. «Ὅπως ἐκτιμηθῇ ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς »καλλιιεργείας, ἡ καὶ πάσης ἄλλης ἐργασίας, ὅπως προσδιορισθῇ τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς παραγωγικότητος αὐτῶν, δεόν νὰ ἐρευνήσωμεν ποῖον εἶδος καλλιιεργείας πα-

(1) Ἐξημερίδι τῶν Οἰκονομολόγων ἀριθ. 40, 29ης Οκτωβρίου 1891.

»ρέχει ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει, μείζονα καθαρὰν πρόσδοτον·
 »έννοοῦμεν δὲ διὰ τῶν ὅρων τούτων, τὴν μερίδα τῆς ἀκα-
 »θαρίστου προσόδου τὴν ὑπερβαίνουσιν τὴν παραγωγικὴν
 »δαπάνην, ὡς καὶ ἐπὶ δύο ὁμοειδῶν τεχνουργικῶν κατα-
 »στημάτων, τὸ παρέχον μείζονα καθαρὰ κέρδη, ὑπερέχει
 »ἀναντιρρόητως τὸ ἕτερον. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ γεωρ-
 »γικῆς ἐργασίας, ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης αὐτῆς βᾶσις
 »εἶναι ἡ γῆ· ὅτε λοιπὸν προαφαιρεθεισὴν τῆς πρὸς καλ-
 »λιέργειαν δαπάνης καὶ τῶν προκαταβολῶν, κατορθοῦται
 »νὰ παραχθῇ ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει, μείζων καθαρὰ πρό-
 »σοδος, τὸ σύστημα δυνάμει τοῦ ὁποῦ πραγματοποιεῖται
 »τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, εἶναι οἰκονομικῶς προτιμότερον.

»Ἀλλ' οἱ περὶ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐνδια-
 »τρίψαντες, μὴ παραδεχθέντες τὴν μέθοδον ταύτην, δὲν
 »περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ καταμετρήσωσι τὸ ποσὸν τῆς
 »καθαρᾶς προσόδου, διὰ τῆς καλλιέργημένης ἐκτάσεως,
 »οἷον ἐπὶ 100 ἢ 1000 στρεμμάτων, ἀλλ' ἠρεύνησαν
 »ὑπὸ ποῖον σύστημα, ἡ καθαρὰ αὕτη πρόσοδος, κα τ ο ρ -
 »θ ο ὕ τ α ι δ ῖ ᾽ ἐ λ ᾶ σ σ ο ν ο ς π ο σ ο ὕ κ ε φ α λ α ί ω ν
 »κ α ἰ ἔ ρ γ α σ ί α ς. Καὶ τοιούτω τρόπῳ, περιέπεσαν εἰς
 »τὴν ἐξῆς πλάνην, προκύψασαν ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἐπό-
 »ψεως τοῦ ζητήματος τούτου, ὅτι αἱ ἀκαλλιέργητοι γαῖαι
 »αἰ παράγουσαι αὐτοφυεῖς τινὰς καρποὺς καὶ ἄνευ οὐδε-
 »μιάς δαπάνης, εἰσὶν αἱ παραγωγικώτεροι.

»Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι πᾶσα βιομηχανικὴ ἐργα-
 »σία προϋποτίθῃ δαπάνην καὶ προκαταβολὰς. Τούτου
 »έννεκα, τὸ ποῖον πάσης ἐργασίας διαιρετέον εἰς δύο με-
 »ρίδας καλῶς διακεκριμένας· διὰ μὲν τῆς πρώτης ἀπο-
 »ζημιοῦται ἐντελῶς ὁ παραγωγός, διὰ δὲ τῆς δευτέρας
 »μορφοῦται περίσσειμά τι, ἐξ οὗ καταδεικνύεται ἡ ἐν-
 »τασις, ἡ δραστηριότης καὶ τὸ ποῖον τῆς ἐργασίας. Ὑπο-

» λογιζόμενοι δὲ τὴν δαπάνην, ἣν κατεβάλομεν εἰς δύο
 » διαφορὰς ἐπιχειρήσεις, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ
 » δαπάνη αὕτη ἀνεκτήθη, καὶ ἔτι ἐὰν ὑπάρχῃ περίσσευμα,
 » τὸ περίσσευμα τοῦτο ὑπάρχει, διότι αἱ προκαταβολαὶ
 » εὐτυχῶς ἀνεκτήθησαν. Α. χ. βοσκήσιμος τόπος στρεμ-
 » μάτων εἴκοσι παράγει ἀκαθάριστον μὲν πρόσσοδον δρ. 200,
 » δι' ἐργασίας ἐκτιμωμένης πρὸς δρ. 40, περίσσευμα δὲ
 » δρ. 160. 20 δὲ στρέμματα γῆς σιτοφόρου, διὰ δαπάνης
 » 140 δρ., παρέχουσιν ἀκαθάριστον μὲν πρόσσοδον δρ. 300,
 » καθαρὰν δὲ δρ. 160. Ἀλλ' ἐκ τούτου ἵπρέπει τάχα νὰ
 » συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ βοσκητίμου τό-
 » που ἀποβαίνει τριπλασίως ἐπικερδεστέρα, διότι ἐπὶ τῆς
 » αὐτῆς ἐκτάσεως κατεβλήθη περίπου τὸ τρίτον μόνον
 » τῆς καταβληθείσης δαπάνης πρὸς καλλιέργειαν τῆς σι-
 » τοφόρου γῆς; ἤτοι 40 μόνον δρ. ἀντὶ 140; ὅχι· καθότι
 » ἡ δαπάνη ἐφ' ἑκατέρας τῶν γαιῶν τούτων, καίπερ ἀνι-
 » σος, ἐντελῶς ἀνεκτήθη, ἐξ ἀμφοτέρων δὲ ἐπήγασε πε-
 » ρίσσευμα. Ὡσαύτως λοιπόν, προκειμένου λόγου περὶ δύο
 » ἄροσίμων γαιῶν τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τῆς μὲν καλλιερ-
 » γομένης διὰ τῆς οἰκονομικωτέρας μεθόδου, ἤτοι διὰ
 » τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τῆς δὲ διὰ τῆς δαπανηρο-
 » τέρας μεθόδου, ἤτοι διὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, δὲν
 » θέλομεν βεβαιώσῃ ὅτι ἡ πρώτη εἶναι ἡ παραγωγωτέρα,
 » ἐὰν ἀμφότεραι παρέχονται τὴν αὐτὴν καθαρὰν πρόσο-
 » δον, μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς γενομένης δαπάνης, εἰ
 » καὶ ἀνίσου.

» Ὡστε οἱ διερευνῶντες ὁπότερον τῶν δύο τούτων συ-
 » στημάτων εἶναι τὸ παραγωγικώτερον, δὲν πρέπει νὰ ἐμ-
 » φιλοχωρῶσιν ἰδίως εἰς τὸ ποσὸν τῆς καταβληθείσης ἐρ-
 » γασίας· καθότι οἷονδήποτε καὶ ἐὰν ᾖ τὸ ποσὸν τῆς δα-
 »πάνης, αὕτη ἀνεκτήθη, ἐκ μόνης δὲ τῆς καθαρᾶς προ-

»σόδου ἐξάγεται τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῆς παραγωγικῆς δύ-
»νάμεως ἐκάστου εἵδους καλλιεργείας, ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκ-
»τάσει.

»Παρατηρητέρον ἤδη ὅτι, ὅπως προσδιορισθῇ ἀκριβέ-
»στερον ἡ καθαρὰ τῆς γῆς πρόσοδος, δεόν ἐκτὸς τῶν ἐξό-
»δων τῆς καλλιεργείας, τοῦ τόκου τῶν καταβληθέντων
»κεφαλαίων, τοῦ κέρδους τοῦ διευλύνοντος τὰ γεωργικὰ
»ἔργα καὶ τοῦ μισθώματος τῶν οἰκοδομῶν, νὰ ἐξακριβω-
»θῶσι καὶ οἱ πληρωνόμενοι δημόσιοι καὶ τοπικοὶ φόροι,
»νὰ ὑπολογισθῶσι δὲ συνάμα καὶ αἱ τιμαὶ τῶν δημητρια-
»κῶν καρπῶν· καθότι ἐκεῖ μὲν ὅπου οἱ δημητριακοὶ καρ-
»ποι ἀνατιμῶνται, καὶ τὰ μισθώματα τὰ ἐμφαίνοντα ὡς
»ἐγγιστα, τὴν καθαρὰν πρόσοδον εἶπιν ὑψωμένα, ἐκεῖ δὲ
»ὅπου ἡ τιμὴ αὐτῶν ὑπάρχει ἐκπεσμένη, τὰ μισθώματα
»εἰς κατώτερα, καίτοι τῆς καρπιμότητος τῶν κτημάτων
»τῆς αὐτῆς οὔσης εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις. Α. χ.
»χωρίον 1000 στρεμμάτων ὑπάγεται ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ
»εἰς μίαν ἐπιχείρησιν, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ εἰς 10 ἐπιχει-
»ρήσεις· τὸ δὲ μίσθωμα εἰς εἶδη, εἶναι ἴσον δι' ἀμφοτέρα.
»Ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ καρποὶ ἀνατιμῶνται καὶ τὸ μίσθωμα
»ἐπομένως εἶναι ἀνώτερον, μὲ ὅλον ὅτι ἡ παραγωγικὴ
»δύναμις τῆς γῆς ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ συστήματα ταῦτα
»εἶναι ἡ αὐτή. Ὅσάκις λοιπὸν θέλωμεν νὰ προσδιορίσω-
»μεν νὰ μισθώματα, δὲν πρέπει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ αὐτῶν
»τιμῆματος νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν
»προϊόντων, δι' οὗ ταῦτα πληρώνονται.

»Κατὰ τὸ 1812, τὸ Κουάρτερ ἐτιμᾶτο ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντὶ
»122 σελινίων, μετὰ ταῦτα δὲ ἐτιμῆθη ἀντὶ 60 καὶ 40 κτλ.
»Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἐκ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῶν τιμῶν
»προέκυψε καὶ ἡ ἐκπτώσις τῶν μισθωμάτων, μ' ὅλον ὅτι

οὗτοι καρποὶ δι' ὧν ταῦτα πληρῶνονται δὲν ἡλαττώθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἀπὸ τοῦ 1812».

Μετὰ τὰς παρατηρήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις ταύτας, σκοπούσας τὴν ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν τῆς καθαρᾶς προσόδου, ὁ Πασῆς ἐξετάζει ὁπότερον τῶν δύο συστημάτων, τῆς μεγάλης λέγω ἢ μικρᾶς καλλιιεργείας, παρέχει μείζονα καθαρὰν πρόσδοον ἢ μείζων μίσθωμα; Διερευνῶν δὲ τὴν σχετικὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιιεργείας, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Γαλλίᾳ, ἐνθα καὶ ἡ θερμοκρασία καὶ τὰ εἶδη τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἀποφαίνεται, ὅτι «ἡ μὲν μεγάλη καλλιιεργεία παράγει ἐπὶ ἐκτάσεως δέκα στρεμμάτων, καθαρὰν πρόσδοον εἰς καρποὺς 419 λίτρας, ἡ δὲ μέση 405, καὶ ἡ μικρὰ 489· ἐκτιμωμένου δὲ εἰς χρήματα τοῦ ἐκατολίτρου πρὸς 20 φρ. κατὰ μέσον ὅρον, ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς καλλιιεργείας προσδιορίζεται εἰς 83, 81 καὶ 97 φράγκα».

Ὡστε τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιιεργείας κατ' αὐτόν, δὲν εἶναι τὸ παρέχον μείζονα πρόσδοον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως· καθότι ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιιεργείας καλλιιεργοῦνται διαφόρων εἰδῶν φυτὰ, παράγονται διαφόρων εἰδῶν προϊόντα, ὡς τὰ τῆς ὀρνιθοτροφίας κ.τ.λ. ὅλως ἄγνωστα ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιιεργείας. «Ἐν Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βορείῳ νομῷ, ἰδιοκτησία 200 στρεμμάτων παρέχει εἰς μόσχους, γάλα, ὡὰ καὶ πτηνὰ ἐτησίαν πρόσδοον χιλίων φρ. ἰσοβαροῦσαν πρὸς 15 ἢ 20 φράγκων πρόσθετον καθαρὰν πρόσδοον, ἐπὶ δέκα στρεμμάτων».

Διὰ ταῦτα ὁ Πασῆς ἰσχυρίζεται, ὅτι πολλοὶ συγγραφεῖς ἀπεπλανήθησαν, ἀποδόντες εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀγ-

γλικῆς καλλιεργείας, ἀποτελέσματα παραχθέντα ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Περὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπιχειρημάτων καὶ σκέψεων τοῦ Πασῆ παρατηρῶ 1) ὅτι ἡ προσωπικὴ ἐργασία καὶ φιλοπονία τοῦ καλλιεργοῦντος κατὰ τὸ σύστημα τῆς πατρι-
αρχικῆς ἢ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, οὐδόλως δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τεχνικὴν ἰκανότητα ἐπιμελητοῦ εὐποροῦντος κεφαλαίων, καὶ ἐπιστήμονος. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας καὶ φιλοπονίας ἐφαρμοζομένης ἰδίᾳ εἰς τὴν κηπουρικὴν ἢ τὴν φυτουργίαν παράγονται ἀξιόλογα ἀποτελέσματα· ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας κυρίως λεγομένης, καὶ ἰδίως περὶ σιτοσπορᾶς, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι διὰ καταλλήλων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, διὰ μεθόδων τεχνικωτέρων καὶ δι' ἀνδρῶν κεφαλαίων, παράγονται ἀξιολογώτερα ἀποτελέσματα, ἢ διὰ τῆς σκαπάνης καὶ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τοῦ γεωργοῦ.

2). Ὁ Πασῆς ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ μικρῶν κεφαλαίων καταβεβλημένων ἐπὶ μικρῶν κτημάτων, κατορθοῦται ὅ,τι καὶ δι' ἀνδρῶν κεφαλαίων ἐπὶ μεγάλων κτημάτων. Λησμονεῖ δέ, ὅτι ὁ ἀπλοῦς γεωργός, μηδεμιᾶς ἀπολαύων πίστεως, προσπορίζεται πολλάκις τὸ ἀναγκαιοῦν αὐτῷ μικρὸν κεφάλαιον ἐπὶ βαρυτάτοις τόκοις· ἡ δὲ ἀγροτικὴ τοκογλυφία εἶναι ἡ τρομερωτέρα μάστιγξ τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ αὕτη ἐπικρατεῖ καὶ τούτου ἕνεκα, αἱ προκαταβολαὶ αἱ τόσον ἀναγκαῖαι πρὸς βελτίωσιν τῆς γεωργίας ὑπερβαίνουσι τὰς δυνάμεις τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν.

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν γενικώτερον τὸ προκείμενον ζήτημα. Κατὰ τὸν Πασῆν, δὲν πρέπει νὰ ἐρευνῶμεν ἂν δι' ἐλάσσονος παραγωγικῆς δαπάνης παρήχθῃ ἡ αὕτη καθαρὰ πρόσδοδος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ἀλλ' ἂν, οἷαδὴποτε

καὶ ἐὰν καταβληθῇ δαπάνη ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ἢ καθαρὰ πρόσδοδος εἶναι ἡ αὐτή. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀναφέρει παράδειγμα βοσκησίμου τόπου 20 στρεμμάτων, παράγοντος 200 δραχμῶν πρόσδοτον, διὰ δαπάνης δραχ. 40 καὶ ἀροσίμου γῆς τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, παραγούσης πρόσδοτον δρ. 300 διὰ δαπάνης 140 δραχμῶν· ἀποφαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα δι' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς γαίας ἔσται τὸ αὐτό, καθὼ παραγαγούσας ἴσην καθαρὰν πρόσδοτον δραχ. 160.

Καθ' ἡμᾶς ὅμως, τὸ ποσὸν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, τὸ καταβαλλόμενον ἐπὶ δύο γαιῶν ἀροσίμων πρὸς παραγωγὴν ὠρισμένης καθαρᾶς προσόδου, δὲν εἶναι ἀδιάφορον. Ἡ παραγωγικὴ δαπάνη φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς, εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν μόχλων, τῶν θυσιῶν καὶ στερήσεων, ἅς καταβάλλει ἢ ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος πρὸς δημιουργίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων. Ὅσῳ λοιπὸν τὸ κεφάλαιον τῶν θυσιῶν τούτων ἐξοικονομεῖται, τόσῳ κρατύνεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος πολλαπλασιάζεται. Τῷ ὄντι, ἐὰν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πασῆ, δύο ἀγροὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως παράγωσιν ἴσην καθαρὰν πρόσδοτον 160 δρ. ὁ μὲν διὰ δαπάνης 140 δρ. ὁ δὲ διὰ δαπάνης 40 μόνον, ἐλαττουμένης ὁπωσδήποτε τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τοῦ πρώτου ἀγροῦ κατὰ δρ. 100, αἱ παραγωγικαὶ ἡμῶν δυνάμεις θέλουσιν ἰσχυροποιηθῇ καὶ διὰ δαπάνης 140 δρ. δὲν θέλουμεν παράγει 160 δρ. καθαρὰν πρόσδοτον, ἀλλὰ τρεῖς τόσον καὶ πλεόν τούτου.

Ὁ Πασῆς ἀξιοῖ ὅτι ἔνεκα τῆς ὀρνιθοτροφίας, παράγεται ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐκτάσει, ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ἀνωτέρα καθαρὰ πρόσδοδος. Ἄλλ' ἕκαστος ἐννοεῖ ὅτι τὸ περὶ ὀρνιθοτροφίας εἶναι πάντῃ ἀλλότριον

τοῦ προκειμένου καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν λύεται τὸ ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων συζητούμενον, ἥτοι ὑπὸ τὸ κράτος τίνος συστήματος καλλιιεργείας, παράγεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, μείζων ἔγγειος καθαρά πρόσδοδος; Κατὰ τὸν Πασῆν, ἡ φαινομένη ὑπεροχὴ τῆς παραγωγικότητος τῆς ἀγγλικῆς χώρας προέκυψεν ἐκ τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἣν ἐπήνεγκον ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οἱ βαρεῖς τελωνιακοὶ δασμοί, οἱ πρὸ τινων ἐτῶν μόνον καταργηθέντες. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι, ἐὰν ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἀνατιμῶνται, ἐν Γαλλίᾳ, ἐκαλλιιεργοῦντο πρὸ τῆς φυλλοξήρας, φυτεῖται ἀξιόλογοι, ὡς ἡ τῶν ἀμπέλων, παράγουσαι ἐτησίως 500 περίπου ἑκατομμύρια φρ., δι' ὧν ἀνεβιβάζετο προδήλως τὸ ποσὸν τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου τῆς γαλλικῆς χώρας· ἄλλως ὅμως ὡς γνωστόν, ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως γεωργικὴ παραγωγὴ εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἐν Γαλλίᾳ.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ μὲν μικρὰ καλλιέργεια συνεπάγεται τὸ ἀγροναυτικὸν σύστημα, καθ' ὃ οὗτος ἀγρὸς καλλιιεργεῖται ἅπαξ κατὰ διετίαν ἢ τριετίαν, ἐνῶ διὰ τῆς μεγάλης καλλιιεργείας, καὶ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἡ γῆ καθίσταται ἀεικίνητος μηχανή, ἀδιαλείπτως παράγουσα.

Διὰ ταῦτα, φρονῶ ὅτι ἐκ τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιιεργείας, τοῦ ἐπικρατοῦντος ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ, παράγεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, μείζων καθαρά πρόσδοδος. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν συνάγεται, ὅτι ἡ δραστηριωτέρα αὕτη γεωργικὴ παραγωγὴ παρέπεται ἀναγκαίως εἰς εἰδικὰς τινὰς σχέσεις τῶν καλλιιεργητῶν πρὸς τὴν καλλιιεργουμένην γῆν, καὶ ὅτι ἡ μεγάλη καλλιέργεια, ἥτις δυσκόλως πραγματοποιεῖται ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς πατριαρχι-

κῆς ἢ τῆς ἐπιμόρτου καλλιεργείας, πηγάζει ἀναγκαίως ἐκ τοῦ συστήματος τῆς ἐκμισθώσεως. "Οχι· καθότι, ὡς προαπεδείχθη, ἡ μίσθωσις ἐφαρμόζεται καὶ εἰς μεγάλας καὶ εἰς μικράς ἐπιχειρήσεις καὶ πολλάκις μεγάλα κτήματα μισθούμενα ὑφ' ἑνὸς προσώπου καὶ ὑπενοικιαζόμενα τμηματικῶς, καλλιεργοῦνται ὑπὸ γεωργῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἐνδεῶν, ὡς τῶν τῆς Ἰρλανδίας. Ἡ μίσθωσις λοιπόν, ὅπως ἐνεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος, ἡ μοναδικὴ μορφή τοῦ εἶδους τούτου τῆς καλλιεργείας, οὐδὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διὰ μισθωτῶν καλλιεργείας ἀπανταχοῦ ὑπάρχουσι τὰ αὐτά. Ἀλλως ἡ μεγάλη καλλιέργεια δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς αὐτεπιστασίας, ὡς ἐν Πρωσσίᾳ, καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὡς ἐρρέθη, ὡς ἀφευκτον παρεπόμενον εἰδικῶν τινων σχέσεων τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην γῆν. Ἀναγνωρίζω ὅμως ὅτι, ὅσάκις οἱ μισθωταὶ συνεννοῦντες τὴν ἐπιστήμην μετὰ τοῦ πλούτου, ἀναλαμβάνωσι μεγάλας ἐπιχειρήσεις ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, συνεπάγεται ἀναγκαίως ἐπὶ ἱσῆς ἐκτάσεως τὴν παραγωγὴν καθαρᾶς προσόδου σχετικῶς μείζονος (').

Μένει νὰ ἐξετάσωμεν ἂν τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας ἀποβαίνει ἐπιζήμιον εἰς τὴν κοινωνίαν, μετατοπιζομένων τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὰ ἐργαστάσια καὶ πολλαπλασιαζομένης τῆς ἀκτήμονος τάξεως. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θέλω πραγματευθῇ, ὅταν ἐξηγήσω τὰς κυριωτέρας αἰτίας τοῦ νεωτέρου θητισμοῦ. (²)

(¹) I. St. Mill Τόμου Α'. τῶν ἀρχῶν τῆς Π. Οἰκον. σελ. 167—170.

(²) Ἐν Ἀγγλίᾳ, χώρα μεγάλων ἰδιοκτησιῶν διατηρουμένων δυνάμει θεσμῶν ὀλιγαρχικῶν, ἡ γεωπονία ἐνεργουμένη ὑπὸ πλουσίων μισθωτῶν εἶναι πράξις ἐμπορικὴ· τούτου ἕνεκα, «ἡ μισθωταὶ τῶν μεγάλων κτημάτων»

Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι εἰς τὰς ἐξῆς σκέψεις τοῦ περιωνύμου ἀγρονόμου Δομβάλλ, ὅς θεωρῶ ὡς πολλοῦ λόγου ἀξίας.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἡ μὲν μεγάλη καλλιέργεια ἀποβαίνει ἐπωφελὴς ἐν χώραις μετρίου πληθυσμοῦ, διαιτωμένου ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ ἐξασκοῦντος τέχνας, ἢ ἐνθα τὰ ἡμερομίσθια εἰσὶ μεγάλα. Τὸ δὲ σύστημα τῆς μέσης καλλιεργείας ἀπεδείχθη ἐπωφελές, ἐν χώραις σχετικῶς τρεφούσαις πολλοὺς κατοίκους, ὡς τὸ Βέλγιον. Τέλος ἐν χώραις πολυπληθέσιν, ὡς ἡ Ἰρλανδία, ἡ μικρὰ καλλιέργεια εἶναι ἀναγκαιοτάτη, καθότι δι' αὐτῆς συντηρεῖται ὁ περισσεύων πληθυσμός. Ἄλλως δὲ διὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, παράγονται καρποὶ δυνάμενοι νὰ διαθρέψωσιν ἐν μικραῖς ἐκτάσεσι, μέγαν ἀριθμὸν ἀνθρώπων καὶ καταναλισκόμενοι παρὰ τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, ἔνεκα τῆς δυσκόλου συντηρήσεως καὶ τοῦ δυσμετακομίστου αὐτῶν, οἷον τὰ γεώμηλα.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη καλλιέργεια εἶναι τάχα παντοῦ καὶ πάντοτε εὐκατόρθωτος; Ὁχι· καθότι ἡ μεγάλη καλλιέργεια ἔχει καὶ φυσικά τινα ὅρια, τὰ ὅποια δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ. Καὶ 1) ἡ μεγάλη καλλιέργεια χρῆζει κεφαλαίων ἀδρῶν καὶ ἐργασίας προχείρου, ἄνευ δὲ τούτων ἀποβαίνει δυσεκτέλεστος (1)· ὅπου λοιπὸν τὰ μὲν κεφάλαια εἰσὶ δυσπροσπόριστα, ὁ δὲ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἀραιός, οἱ δὲ μισθοὶ μεγάλοι, ἡ μεγάλη καλλιέργεια εἶναι δυσεφάρμοστος.

των αὐτῆς ζημιοῦνται σήμερον, ἔνεκα τῆς ἐπὶ τινὰ ἔτη κακῆς συγκομιδῆς καὶ ἔνεκα τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν Ἀμερικανῶν σίτων· ἐάν ὅμως ἡ Ἀγγλία διηρεῖτο εἰς μικρὰς ἰδιοκτησίας, οὐδένα ἤθελε διατρέχει κίνδυνον, καθότι ὁ μικρὸς ἰδιοκτήτης καταναλίσκει ὅ,τι παράγει.

(1) Πρόσθη Τόμ. Β'. σελ. 92.

2). Ἡ μεγάλη καλλιέργεια ἐφαρμόζεται εἰς τὴν παραγωγὴν ἰδίως τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν τεχνητῶν λειμῶνων. Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τινῶν σιτηρῶν, ὡς τῶν χρηζόντων σκαλίσματος καὶ τινῶν φυτειῶν ὑφανσίμων ἢ βαπτικῶν, ὡς τῆς τοῦ ῥιζαρίου κ.τ.λ. ἐξομοιοῦται ἐν μέρει πρὸς τὴν φυτουργίαν, καθότι δεῖται καὶ μόχθων ἐκτενῶν καὶ προσωπικῆς ἐπιμελείας συντόνου, ἰδιαζούσης εἰς τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς νοτίοις χώραις παράγονται ποικίλα προϊόντα, ὧν αἱ βορειότεραι χώραι εἰσιν ἀνεπίδεκτοι, οἷον ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπιλος, ἡ σταφιδάμπελος, διάφορα ὀπωροφόρα δένδρα, ἡ μωρέα, ἡ συκῆ, τὸ ὀρύζιον, αἱ λεμονέαι καὶ ἐν γένει τὰ ἐσπεριδοειδῆ, κ.τ.λ. ἄρα ἡ μικρὰ καλλιέργεια, ἡ μᾶλλον ἡ φυτουργία, εἶναι τόσῳ φυσικωτέρα εἰς αὐτάς, ὅσῳ ἄπασαι αὗται αἱ φυτεῖαι χρήζουσιν ὕδατος καὶ ποτίσματος, ἡ δὲ δύσκολος καὶ δαπανηρὰ αὕτη ἐργασία χρήζει τῆς παρουσίας καὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου· τούτου δ' ἕνεκα οἱ ἰδίαις χερσὶν καλλιεργοῦντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠφελοῦνται, ἐνῶ οἱ μισθοῦντες ἐργάτας ζημιοῦνται.

Τελευταῖον δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐν ταῖς νοτίοις χώραις, ἐν αἷς ἕνεκα τῆς παρατάσεως τῆς θερινῆς ἀνυδρίας, τεχνητοὶ λειμῶνες δὲν ὑπάρχουσι, τόσον τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς τῶν λιπασμάτων ὑπὸ τῆς γεωργίας, ὅσον καὶ τὸ ἐπισπορᾶς, δυσκόλως κατορθοῦνται.

Ἐκ τοῦ κλίματος λοιπόν, τῆς ἐξωτερικῆς τῶν τόπων μορφῆς καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν γαιῶν προτδιορίζεται καὶ τὸ εἶδος τῆς καλλιεργείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

Περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας
καὶ περὶ τῆς χρονολογικῆς αὐτῶν
ἐμφανίσεως

Ἐκ τῆς χρήσεως ἢ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω, ἤτοι τῆς ἐργασίας, τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, διαμορφοῦνται καὶ προάγονται οἱ διάφοροι τῆς βιομηχανίας κλάδοι, ἤτοι ἡ γεωργία, ἡ τεχνουργία, ἡ ἐμπορία, ἡ μεταβιβαστική κ.τ.λ. ὥστε ἕκαστον προϊόν τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, εἶναι τὸ παραγόμενον πολλαπλασιασμοῦ, οὗ οἱ παράγοντες εἰσὶ τὰ τρία παραγωγικὰ ὄργανα.

Ὁ Τρακῆς (¹) θέλων νὰ ἀπλοποιήσῃ τὴν εἰς πολλοὺς κλάδους διαίρεσιν τῆς βιομηχανίας, ἐπεχείρησε νὰ κατὰ τάξιν τὰ βιομηχανικὰ ἔργα εἰς δύο μόνας κατηγορίας· εἰς «Industrie fabricante» εἰς βιομηχανίαν δημιουργικὴν, ἢ κατασκευαστικὴν, ἐν ᾗ περιλαμβάνει καὶ τὴν γεωργίαν καὶ εἰς Industrie commerciale, βιομηχανίαν ἐμπορικὴν ἢ μεταβιβαστικὴν.

Ἄλλ' ἀνάγων οὕτω εἰς δύο μόνον κατηγορίας τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας, συνέχεε τὴν γεωργίαν μετὰ τῆς τεχνουργίας, ὁπλ. τὴν παραγωγὴν τῶν ἐνοργάνων, τῶν φυτῶν λέγω καὶ τῶν ζώων, τῶν μετασχόντων ζωῆς, ζωϊκῆς δυνάμεως, μετὰ τῆς παραγωγῆς τῶν ἀνοργάνων, οἷον τῶν μηχανῶν, τῶν ὑφασμάτων κ.τ.λ.

(¹) Traité de la volonté et des ses effets.

Πλὴν δὲ τούτου, ἐν τῇ διττῇ ταύτῃ διαιρέσει, δὲν περιελήφθησαν ἕτεραί τινες βιομηχανίαι· οἷον ἡ τοῦ θηρευτοῦ, τοῦ ἀλιέως, τοῦ μεταλλευτοῦ, τοῦ ὑλοτόμου, ὧν τὰ ἔργα ἀπαρτίζουσιν ἰδιαιτέραν τινὰ τάξιν, τῶν κατὰ τὸν Δυνασιέ, «Industries extractives» τῶν συλλεκτικῶν τεχνῶν, αἵτινες καὶ ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ ἀπὸ τῆς τεχνουργίας διακρίνονται.

Περὶ δὲ τῆς ἐμπορικῆς ἰδίως βιομηχανίας παρατηρῶ, ὅτι αἱ ἐμπορικαὶ πράξεις συνίστανται κυρίως εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πώλησιν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν μετακόμισιν ἢ μεταβίβασιν, τὴν προοδοποιούσαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν εἰρημέων πράξεων· μεταβιβάζοντες πωλοῦμεν ἢ ἀνταλλάττομεν τὰ ἐμπορεύματα ἡμῶν, ἀλλ' ἢ πώλησις ἢ ἢ ἀνταλλαγή δὲν ὑποθέτει ἀναγκαίως τὴν μετακόμισιν, καθότι πολλάκις πωλοῦμεν τὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἡμῶν κατατεθειμένα, ὅπως πωλοῦμεν καὶ καρπούς ἀσυγκομίστους, ἢ γαίας καὶ οἰκίας αἵτινες δὲν μετατοπίζονται.

Ἡ παραδεδεγμένη λοιπὸν διαίρεσις τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς βιομηχανίας εἰς γεωργίαν, τεχνουργίαν, ἐμπορίαν μεταβιβαστικὴν κ.τ.λ. δὲν ἔχει κακῶς.

Ἀλλὰ τίς ἡ χρονολογικὴ ἐμφάνισις ἐκάστου τῶν εἰρημέων κλάδων τῆς βιομηχανίας; Ἡ τεχνουργία ἢ ἡ χειροτεχνία ἐστὶν ἀναντιρρήτως ἡ ἀρχαιοτάτη βιομηχανία, ἀρχαιότερα λέγω καὶ αὐτῆς τῆς θηρευτικῆς καὶ τῆς ἀλιείας, καθότι ἄνευ τόξων, βελῶν, ἀκοντίων, ροπάλων ἢ δικτύων κ.τ.λ. ἄνευ ὀργάνων τινῶν ἔστω καὶ τῶν ἀτελεστάτων, ὡς τῶν ἐκ λίθου, ἄνευ σκεπάρνου, ἀξίνης, πέλεκews, ἢ πρίονος, ἐνὶ λόγῳ ἄνευ χειροτεχνίας, ἀδύνατον νὰ προσπορισθῶμεν τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα καὶ νὰ προφυλάξωμεν ἑαυτοὺς κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων.

Πᾶσα λοιπὸν παραγωγικὴ ἐργασία προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν χειροτεχνημάτων. Βεβαίως ὅπως προαχθῇ ἡ τεχνουργία καὶ ὑποδιαιεθῇ ὡς σήμερον, εἰς μυρία ἐπιτηδεύματα, δεόν νὰ διαμορφωθῶσι κοινωνικά τινα στοιχεῖα, ἅτινα προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου καταρτίζονται· οὐχ ἥττον ὅμως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας τῆς ἀνθρωπότητος ἀναφαίνονται τεχνουργικά τινα ἔργα, τὰ ὅποια καίτοι ἀτελῆ καὶ ἄμορφα, εἰσὶν ἀπαραίτητα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἡμετέρας ἐργασίας.

Ὅτι δὲ ἐμψυχώνει καὶ προκαλεῖ τὴν προαγωγὴν τῶν τεχνῶν, εἶναι οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων· καθότι ἡ μὲν γεωργία χρῆζει χωρικῆς ἐκτάσεως πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἔργων αὐτῆς· τοῦναντίον δέ, αἱ τέχναι χρῆζουσι συγκεντρώσεως, δηλ. κεντρικοῦ τινος σημείου πρὸς ὃ συναντῶνται αἱ κοινωνικαὶ χρεῖται καὶ συμπίπτουσιν αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ τεχνικαὶ γνώσεις.

Καθόσον δὲ αἱ τέχναι προάγονται, ἀναπτύσσεται καὶ ὑποδιαιεῖται συνάμα καὶ ἡ μεταβιβαστικὴ ἐμπορία, ἡ μεταγούσα καὶ διαμετακομίζουσα τὰ φυσικὰ προϊόντα καὶ τὰ τεχνουργήματα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ τῆς ἡμεδαπῆς εἰς τὰς ἀπωτάτας τῆς οἰκουμένης χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

Περὶ συνεταγισμοῦ καὶ περὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων.

Εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν παραγωγικῶν ὀργάνων διαμορφοῦνται οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς βιομη-

χανίας· ὅσakis δὲ τὰ ὄργανα ταῦτα, ἤτοι ἡ ἐργασία, τὰ κεφάλαια καὶ αἱ κεκτημέναι δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς διάφορα ἀνήκουσι πρόσωπα, ἡ συνδρομὴ αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν κοινοῦ τινος ἀποτελέσματος δὲν κατορθοῦται εἰμὴ διὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ. Δι' αὐτοῦ δὲ πάλιν κατορθοῦται ἡ συμπύκνωσις τῶν κεφαλαίων τῶν διεσκορπισμένων εἰς χεῖρας διαφόρων προσώπων.

Τῷ ὄντι, διὰ μόνης τῆς χρήσεως τῶν ἀτομικῶν πόρων καὶ δυνάμεων ἀδύνατον νὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἔργα σπουδαῖα, ἔργα ἐπιφανῆ, ὡς τὰ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐκτελεσθέντα· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν μικρῶν ἀξιών, οὐ μόνον αἱ δυνάμεις ἐκάστων χρησιμοποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ καθίστανται ὀνησιμώτεραι.

Ὑποθέσωμεν ὅτι δέκα ἀσθενεῖς ῥυάκες ῥέουσιν ἐντὸς μικρᾶς κοίτης, κατ' ἰδίαν ἕκαστος, μικρὸν καὶ ἀσθενὲς παράγοντες ἀποτέλεσμα. Ἐὰν ὅμως καὶ οἱ δέκα οὗτοι συνενωθέντες διοχετευθῶσιν ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοίτης, ἡ ὅλη αὐτῶν δύναμις, ἤτοι τὸ τελικὸν παραγόμενον, l'effet utile, ἔσται πλειστάκις μείζον, τοῦ ὅλου ἀθροίσματος τῆς κατ' ἰδίαν δυνάμεως ἐκάστου τῶν δέκα ῥυάκων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κατ' ἰδίαν δυνάμεων, ἤτοι διὰ τῆς ἐν κοινῷ καταβολῆς τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, πρὸς τὸν σκοπὸν κοινοῦ κέρδους.

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κεφαλαίων, κατεσκευάσθησαν ποικίλαι καὶ παντοῖαι μηχαναί, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κύριος τῶν ἀψύχων τῆς φύσεως δυνάμεων καὶ προήγαγε τὴν εὐημερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦ συνετairισμοῦ παρήχθησαν τὰ ἐπιφανέστατα ἔργα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων· ἡ τομὴ τοῦ Ἴσθμοῦ τοῦ Σουέζ, δι' ἧς συνηντήθησαν τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου καὶ τὰ τῆς Ἰνδικῆς θαλάσσης⁽¹⁾. Δι' αὐτοῦ, ἐπετελέσθη ἡ τε διάτρησις τοῦ Μονσενῆ οὗ ἡ σήραγξ ἔχει μῆκος 13 χιλιομέτρων καὶ ἐτέρου γιγαντιαίου ὅρους τοῦ Σαινγοτάρ. Δι' αὐτοῦ, κατεσκευάσθη ὁ σιδηρόδρομος ὁ συνενῶν τοὺς δύο Ὠκεανούς, Ἀτλαντικὸν καὶ Εἰρηνικόν, ἐκτάσεως ὑπερβαίνουσας τὰ τρισχίλια χιλιομέτρα. Διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν κεφαλαίων ἐξεύχθη ἡ γέφυρα τοῦ Στεφενσῶνος, ἡ συνενούσα τὴν Anglesea μετὰ τῆς Οὐαλλίας. Ἐπὶ ταύτης τῆς γεφύρας κατεσκευάσθη σιδηρόδρομος, ἐφ' οὗ αἱ ἄμαξαι διανύουσιν ἐν μικρῷ μεγάλῃ ἀπόστασιν. Διὰ τοῦ συνετairισμοῦ, κατεσκευάσθησαν οἱ ὑποβρύχιοι τηλέγραφοι δι' ὧν ἐπικοινωνοῦσιν οἱ δύο κόσμοι. Δι' αὐτοῦ ἐκτελεῖται νῦν ἡ ὑπὸ τὴν Μάγλην σήραγξ καὶ ἡ τομὴ τοῦ Ἴσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ, πλάτους 12 μέχρι 14 λευγῶν, διὰ κεφαλαίων 450 ἑκατομμυρίων φράγκων.

Ἀλλὰ τίς ὁ ἐπικρατήσας τύπος τοῦ συνετairισμοῦ ; σήμερον ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ τόκου, τὴν ἀτομικὴν, τὴν ἰδιωτικὴν ἐνέργειαν διεδέχθησαν αἱ ἐταιρίαι, ἰδίως δὲ αἱ ἀνώνυμοι, καθ' ὧς ἕκαστος εὐθύνεται κατὰ λόγον μόνον τῆς καταβολῆς αὐτοῦ· οὕτω δέ, διὰ τῆς συμπυκνώσεως τῶν κεφαλαίων καὶ αἱ ἐλάχιστα ἀξίαί αἵτινες μεμονωμέναι ἤθελον μένει ἄχρηστοι χρησιμοποιοῦνται.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι διὰ τοῦ συνετairισμοῦ, ὅστις εἶναι καινὴ τις μορφή τῆς βιομηχανικῆς ἐλευθερίας, παράγονται ἔργα ἐπιφανῆ, καὶ ἐν γένει ἐμφυχοῦνται καὶ προάγονται αἱ δημιουργικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις, καθό-

(1) Ἐκτάσεως 163 χιλιομέτρων.

σον δι' αὐτοῦ μόνον κατορθοῦνται αἱ μεγάλαι τεχνουργικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς σιδηροδρομίας, τῆς ἀτμοπλοίας, τῆς κλωστικῆς, τῆς ὑφαντικῆς, τῆς σιδηρουργίας, τῆς μεταλλουργίας, τῆς μεταλλευτικῆς κ.τ.λ. αἵτινες κατὰ πάντα πλεονεκτοῦσι τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων· καθότι οὐ μόνον ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων εὐμοιροῦσι καὶ τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων εὐχερέστερον ἐφαρμόζουσιν, ὑπηρετοῦμεναι ὑπὸ ἐργατικοῦ προσωπικοῦ ἱκανοτέρου καὶ δεξιωτέρου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστασίας, ἥτοι πολυαρίθμου προσωπικοῦ, ἐξοικονομοῦσιν ὑπὸ μίαν καὶ μόνην διεύθυνσιν ὑπαγόμεναι, καὶ κρείττονος πίστεως ἀπολαύουσαι, προσπορίζονται μὲν ὑπὸ συμφερωτέρους ὁρους, τὰ κεφάλαια καὶ τὸ ἀναγκαιοῦν ὑλικόν, εἰς τὰς τυχόν δὲ ζημίας αὐτῶν δύνανται κάλλιον νὰ ἐπαρκέσωσιν, ἔνεκα τῆς ἐντελεστέρας αὐτῶν διοργανώσεως καὶ τῆς λογιστικῆς περὶ τὴν διαχείρησιν αὐτῶν ἀκριθείας.

Ὁ Babbage ἀπέδειξε δι' ἀσφαλῶν ὑπολογισμῶν, τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ καταστημάτων ἐπὶ τῶν μικροτέρων· κατ' αὐτόν, διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων ἐξοικονομεῖται ἡ δαπάνη τοῦ τε προσωπικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ· ἰδίως δὲ ἡ τῆς ἐπιτηρήσεως τῶν μηχανῶν, οἱ μισθοὶ τῶν ὑπολόγων, τῶν γραφέων καὶ τῶν ἐργατῶν, τὰ ἔξοδα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς καυσίμου ὕλης. Ὁ δὲ I. Στ. Μίλλ τὴν αὐτὴν ἀσπαζόμενος γνώμην φέρει ὡς παράδειγμα τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Λονδίνου, ἣτις ἐὰν ἀνετίθετο εἰς πέντε ἢ ἐξ ἑταιρίας προσαλλήλας διαγωνιζομένας, ἤθελε μὲν ἐπενέγκει δαπάνας ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέρας, ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἐκπληρώσει κάλλιον τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς. (')

(') I. Στ. Μίλλ Ἀρχαὶ Πολιτ. Οἰκονομίας Τόμ. Α'. Σελ. 147.

Δύο ἐπιφανῆ παραδείγματα τοῦ σπανιωτέρου τῶν συνεταιρισμῶν, ἥτοι τοῦ ἐκουσίου λέγω συνεταιρισμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, ὃν οἱ κοινωνιολόγοι ἐπεχείρησαν νὰ καταστήσωσιν ἀναγκαστικὸν κατὰ τὸ 1848, παρέχει ἡ Ἑλλὰς πρὸ τῆς σωτηρίου ἐθνεγερσίας τοῦ 1821.

«Τὰ Ἀμπελάκια, κείμενα ἐπὶ τῆς Ὀσσης καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, μεταξὺ Λαρίσσης καὶ τῆς θαλάσσης, ὁμοιάζουσι μᾶλλον, παρατηρεῖ ὁ Beaujour, πρὸς κωμόπολιν τῆς Ὀλλάνδης, ἢ πρὸς τὰ λοιπὰ χωρία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

»Τὸ χωρίον τοῦτο, διὰ τῆς βιομηχανίας αὐτοῦ, μεταδίδει τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν εἰς ἅπασαν τὴν περικειμένην χώραν καὶ συνδέει διὰ τῆς ἐμπορίας, τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Γερμανίας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ τριπλασιασθεὶς πρὸ ἐτῶν 15, συμποτοῦται εἰς 4,000 κατοίκων· ἅπαντες δὲ οἱ κάτοικοι τῶν Ἀμπελακίων ἀσχολοῦνται περὶ τὴν βαφικὴν, φιλοπονοῦντες ὡς σμῆνος μελισσῶν ἐν κυψέλῃ. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ ἀδικήματα καὶ ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ τῇ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ παρομαρτοῦσα, εἶναι ἄγνωστοι. Αἱ ψυχαὶ τῶν Ἀμπελακιωτῶν εἰσὶν ἀγναί, ὡς καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ζωηρά καὶ φαιδρά. Ἡ δουλεία, ἡ ἀσχημίζουσα τὸ πεδῖον τὸ ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ καταβρεχόμενον, δὲν ἐμόλυνε τοὺς λόφους αὐτοῦ. Τοῦρκος δὲν δύναται νὰ ἐγκατασταθῇ παρ' αὐτοῖς.

»Οἱ Ἀμπελακιῶται διοικοῦνται, ὡς οἱ προπάτορες αὐτῶν, ὑπὸ πρωτογερόντων καὶ ἐτέρων δημοτικῶν ἀρχόντων. Δις οἱ ἀγριοθήεις Ὀθωμανοὶ τῆς Λαρίσσης ἀπεπειράθησαν, φθονήσαντες τὴν εὐκοσμίαν καὶ τὴν εὐπορίαν τοῦ χωρίου τούτου, νὰ ὑπερπηδήσωσι τὰ ὅρη των, ὅπως λαφυραγωγήσωσι τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἀλλὰ δις ἀπεκρούσθη-

σαν ὑπ' ἀνδρῶν, οἵτινες καταθέντες τὴν εἰρηνικὴν κερκίδα ἔδραξαν τὸ φονικὸν πυροβόλον.

»Εἰς τὰ Ἀμπελάκια ἅπαντες καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ παῖδες ἐργάζονται, καὶ ἐν ᾧ οἱ ἄνδρες χρωματίζουν τὸν βάμβακα, αἱ γυναῖκες κλώθουσι καὶ προπαρασκευάζουσιν αὐτόν, οὐχὶ διὰ ῥόμβου, ἀλλὰ δι' ἀτράκτου καὶ ἡλακότης. Εἰς τὰ Ἀμπελάκια ὑπάρχουσιν 24 βαφεῖα, ἐν οἷς παρασκευάζονται ἐτησίως 2,500 βάλλαι 100 δικάδων ἐκάστη. Αἱ 2,500 αὗται βάλλαι πέμπονται εἰς Γερμανίαν ὅπου οἱ Ἀμπελακιῶται κέκτηνται διάφορα ἐμπορεῖα. Ἄλλοτε τὰ ἐμπορεῖα ταῦτα ἀνῆκον εἰς ἰδίᾳς ἐταιρίας· μετὰ ταῦτα ὅμως, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πρὸς ἀλλήλας διαγωνισμοῦ, συνηνώθησαν ἅπασαι ἐν μιᾷ ἐταιρίᾳ ἐτερορρύθμῳ.

«Ἐν τῇ βαφικῇ τῶν Ἀμπελακίων ἐταιρίᾳ, ἡ ἐλαχίστη καταβολὴ τῶν συνεταίρων προσδιωρίσθη εἰς 5,000 γρόσια, ὡς καὶ ἡ μεῖζων εἰς 20,000 γρόσια. Οἱ ἀπλοῖ ἐργάται ἀποταμιεύματα αὐτῶν, ἀπῆρτισαν καὶ οὗτοι κοινὰς μερίδας. Ἀλλ' οἱ ἀπλοῖ οὗτοι ἐργάται, πλὴν τῶν μικρῶν τούτων κεφαλαίων, κατέβαλον καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, καὶ οὕτως ἀπολαμβάνοντες συνάμα μισθοὺς τε καὶ κέρδη ἐπηύξησαν τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Τὰ μερίσματα ὠρίσθησαν εἰς 10% τοῦ κεφαλαίου. Ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος κατηρτίσθη κεφάλαιον ἀποθεματικὸν συμποσούμενον εἰς 1 ἑκατομύριον. Τὰ κέρδη τῆς ἐταιρίας ταύτης ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς, ἀνέβαινον εἰς 60—80%, καὶ τούτου ἕνεκα ἡ ἀξία τῶν μετοχῶν τῆς ἑδεκαπλασιάσθη».

Δεύτερον οἰκεῖον ὡσαύτως παράδειγμα ἐκουσίου συνεταιρισμοῦ ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, εἶναι τὸ τῶν νήσων πρὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ πληρώματα

τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ἐκ μισθίων ναυτῶν συγκροτούμενα, εἶχον καὶ ἐταιρικὴν μερίδα ἐπὶ τοῦ πλοίου ἢ τοῦ φορτίου. Ὁ ναύτης γινόμενος οὕτω συνέταιρος, εἶχε κοινὸν συμφέρον πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, καθόσον ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀπλοῦ ναύτου εἰς τὰ κέρδη, καθίστα τὸν Ἑλληνα ναύτην προσεκτικόν, ἀγρυπνον, οἰκονόμον, ἐξεταστικόν, καὶ ἀνεβίβαζε τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Οὕτω δὲ ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου ναύτου παρήγετο λεληθότως ἡ διάνοια καὶ ἡ ἰκανότης πλοιάρχου.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ ἀλληλουχίας τῶν ἔργων καὶ ὅτι κοινωνία
ἐστὶ σύστημα ἀνταλλαγῶν καὶ ὑπηρεσιῶν
ἀμοιβαίων.

Διεξήλομεν τοὺς τρόπους, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν δραστηριώτερα τὰ παραγωγικὰ ὄργανα· ἴδωμεν προσέτι, ὅτι διὰ τοῦ συνεταρισμοῦ καὶ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων κατορθοῦνται ἔργα ἀξιόλογα, ἐπεκτείνεται ἡ συγκοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ προάγεται καὶ ἡ εὐημερία καὶ ὁ πολιτισμός. Ἀλλὰ τίς ἡ ὀργανικὴ ἀλληλουχία τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας; διατί ἡ προαγωγή ἢ ἡ πάθησις ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνικῆς οἰκονομίας; πόθεν πηγάζει ἡ ἀλληλεγγύη ἢ συγκρατοῦσα αὐτοὺς ἐν μιᾷ ἀδελφικῇ δέσμῃ;

Ἐν κοινωνίᾳ ὅπως οὖν ἀνεπτυγμένη, οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ νὰ παραγάγῃ πᾶν ὅτι καταναλίσκει· ἀλλ' ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος περὶ τὴν παραγωγὴν ὠρισμένων πραγμάτων, προσπορίζεται δι' αὐτῶν, πᾶν ὅ,τι οἱ ἄλλοι παράγουσιν· ἐκ ταύτης δὲ τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν ὑπηρεσιῶν, πηγάζει ἡ ἀλληλουχία καὶ ἡ ἀλληλεγγύη τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος.

Ἡ γῆ παρέχει τὰ τρόφιμα καὶ τὴν πρώτην ὕλην τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ἕνεκα λ. χ. τῆς κακῆς συγκομιδῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς, τῶν σιτηρῶν, τοῦ οἴνου, τοῦ λί-
νου, τοῦ βάμβακος ἢ ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τῶν μεταξο-
σκωλήκων, κ.τ.λ. οὐ μόνον οἱ γεωργοί, ἀλλὰ καὶ πάν-
τες ὅσοι εἰς ἄλλα ἔργα ἀσχολοῦνται ἀναλωταὶ ἢ τεχνουρ-
γοί, ζημιοῦνται καὶ παραβλάπτονται· ὡσαύτως δέ, ὅσα-
κις ἢ διέξοδος τῶν προϊόντων τῆς τεχνουργίας διακω-
λύεται, ἢ ἡ πρώτη ὕλη γίνεται σπανιωτέρα, ὅσον ὁ βάμ-
βαξ, ἢ ἡ μέταξα, ἢ ἕνεκα δυσπιστίας ἢ κυκλοφορίας τῶν
κεφαλαίων δεσμεύεται, ἢ ἡ ἐργασία ὑπάρχει δυσἀπόκτη-
τος, ἢ προσγινομένη βλάβη εἰς τὴν τεχνουργικὴν τάξιν,
ἀναγκαίως διαταράττει τὴν φυσικὴν διοργάνωσιν τῆς ὅ-
λης βιομηχανίας, καθόσον αἱ τέχναι ἀπαρτίζουσι τὴν
ἀγορὰν τῶν γεωργικῶν προϊόντων ὡς καὶ ἡ γεωργία ἀ-
παρτίζει τὴν εὐρυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἀγορὰν τῶν
προϊόντων τῆς τεχνουργίας.

Καθόσον δὲ αἱ μὲν τέχναι προάγονται, τὰ δὲ προϊόντα
αὐτῶν ἐπικερδῶς ἐξοδεύονται, τὰ δὲ κεφάλαια πολλαπλα-
σιάζονται καὶ ὁ τόκος αὐτῶν ἐλαττοῦται, ἐκ τοῦ εὐπροσ-
πορίστου τῶν κεφαλαίων, ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς βιομη-
χανίας ζωογονοῦνται· προσέτι δὲ ἡ μὲν γεωργία ὠφελεῖ-
ται παραδεχομένη τὰ ὄργανα ἅτινα αἱ τέχναι κατεργά-
ζονται καὶ προσποριζομένη τὰ τεχνουργήματα ἐπὶ τιμῇ-
ματι μικροτέρῳ, ἢ δὲ ἐμπορία ἐμψυχουμένη ὑπὸ τῆς προα-
γωγῆς τῶν βιομηχανικῶν ἔργων, ζωογονεῖ τοὺς διαφύ-
ρους κλάδους τῆς βιομηχανίας· καθόσον δὲ βελτιοῦνται τὰ
μέσα τῆς συγκοινωνίας, αἱ παραγωγικαὶ τῶν ἐθνῶν δυ-
νάμεις ἔτι μᾶλλον κρατύνονται, ἕνεκα τῆς ἀλληλουχίας
καὶ ἀλληλεγγύης τῶν διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχα-
νίας. Ἐξ οὗ ὁῦλον, ὅτι αἱ τρεῖς κυριώδεις βιομηχανίαι,

ἀπαρτίζουσιν ὀργανικὴν τινα δέσμην, ὡς ὁ ἐγκέφαλος, οἱ πνεύμονες καὶ ἡ καρδία, ὧν ἡ κατ' ἰδίαν πάθησις δια-
ταράττει οὐσιωδῶς τὴν ὅλην οἰκονομίαν τῆς ἑναρμονίου
αὐτῶν ὀργανικῆς ἐνότητος. Οἱ περὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν
βιοποριστικῶν τούτων τεχνῶν ἀσχολούμενοι, ὡς καὶ οἱ
ἐξασκοῦντες ἔργα ὑψηλότερα, ἔργα ἐπιστημονικά, ἢ ἔργα
ἀπορῶντα πρὸς τὴν διάπλασιν τῶν εὐγενεστέρων ἡμῶν
δυνάμεων, ἢ ἀναγόμενα εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ἐνέρ-
γειαν τῆς πολιτείας, διατελοῦσιν οὕτω εἰς ἀδιάλειπτον
σχέσιν, προσποριζόμενοι δι' ὧν παρέχουσιν ὑπηρεσιῶν, πᾶν
ὅ,τι καταναλίσκουσιν.

Ὁ Ξενοφῶν ἀναλογιζόμενος τὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἀλ-
ληλεγγύην τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς βιομηχανίας, ἀπε-
φήνατο ἰδίως περὶ γεωργίας ὡς ἐφεξῆς:

«Καλῶς δὲ κάκεῖνος εἶπεν, ὃς ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν
ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι, εὖ μὲν γὰρ φε-
ρομένης τῆς γεωργίας, ἑρβῶνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἁ-
πασαι· ὅπου δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσθέν-
νυνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι, σχεδὸν τε κατὰ γῆν καὶ
κατὰ θάλασσαν.»

Αὕτη δὲ ἡ ἀλληλουχία περὶ τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως
καὶ ἀκμῆς τῶν διαφορῶν τεχνῶν, ἥτις εἶναι τὸ παραγό-
μενον τοῦ κοινωνικοῦ βίου, διατρανοῦται καὶ ἐν τῷ βίῳ
ἐκάστου ἡμῶν ὡς καὶ ἐν ταῖς ἀλληλεθνεσὶν ἐμπορικαῖς
σχέσεσιν.

Ὁ Bastiat ('), θέλων νὰ εἰκονογραφήσῃ τὴν ὑφιστα-
μένην ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἁρμονίαν τῶν συμφερόντων, ἥτις
πολλαχοῦ εἶναι φιλοσοφικὴ μᾶλλον εὐχή, ἢ ἀλήθεια, ὡς
καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινωνίας αὐτάρκειαν, καὶ πρεσβεύων ὅτι

(') Harmonies économiques ch. 1. Organisation naturelle.

ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ «ἀνταλλαγὴ πραγμάτων καὶ ὑπηρεσιῶν»· ὅτι δὲ ἡ αὐτάρκεια, εἶναι τὸ παραγόμενον οὐχὶ τῆς ἀτομικῆς, ἀλλὰ τῆς ὅλης κοινωνικῆς ἐργασίας, καὶ ὁ ἀγλὰς καρπὸς τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

«Λάβωμεν, λέγει, ἄνθρωπον ἐκ τῶν βιομηχανικῶν τῆς κοινωνίας τάξεων, ξυλουργὸν λ. χ. καὶ θεωρήσωμεν τὰς ὑπηρεσίας ἃς παρέχει εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ὑπηρεσίας ὧν ἀπολαύει ἐν αὐτῇ· ἡ διαφορὰ περὶ τὸ ποσὸν τῶν δύο τούτων ὑπηρεσιῶν εἶναι ἀκαταλόγιστος».

«Ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατατρίβει τὴν ἡμέραν εἰς τὸ νὰ λαίηνῃ ξύλα, καὶ νὰ κατασκευάζῃ τραπέζας, ἔπιπλα, σκευοφυλάκια».

«Πολλάκις δὲ ὁ ἄνθρωπος οὗτος μεμψιμοιρεῖ κατὰ τῆς κοινωνίας, μὴ ἀναλογιζόμενος τὶ ἀπολαμβάνει ἐν αὐτῇ».

«Καὶ πρῶτον, καθ' ἑκάστην ἐγειρόμενος ἐνδύεται, λησμονεῖ δὲ ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἱματίων αὐτοῦ κατεσκευάσεν. Ὅπως δὲ καταρτισθῶσι τὰ ἱμάτιά του, πόσα ἔργα δὲν ἐτελέσθησαν ὑπὸ τῆς τεχνουργίας καὶ μετακομιστικῆς, πόσαι ἀνακαλύψεις δὲν ἐγένοντο; Οἱ μὲν Ἀμερικανοὶ παρήγαγον τὸν βάμβακα, οἱ δὲ Ἰνδοὶ τὸ Ἰνδικόν, τὴν βαπτικὴν οὐσίαν, οἱ δὲ Γάλλοι τὸ ἔριον καὶ τὸ λίνον, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Βρασιλίας τὰ δέρματα· καὶ πάντα ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς πόλεις, ἐτεχνουργήθησαν, ἐκλώσθησαν, μετεποιήθησαν εἰς ὕφασμα καὶ ἐχρωματίσθησαν· ἐνδυθεὶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος προγεύεται· ἀλλ' ὁ ἄρτος ὃν καταναλίσκει παρήχθη ἐν ἀγρῷ ὃς ἀπεχερσώθη, περιεφράχθη, ἐκαλλιεργήθη, ἐγονιμοποιήθη διὰ λιπασμάτων, ἐσπάρη, οἱ δὲ συγκομισθέντες καρποί, ἐξησφαλίσθησαν κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν ἄλλων ἐναποταμιευθέντες εἰς ἀποθήκας. Ὁ σῖτος συγκομισθεὶς, ἡλέσθη, ἐπλάσθη, ἐγένετο ἄρτος· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον, ὁ σίδηρος, ὁ χά-

λυψ, τὸ ξύλον, ὁ λίθος, μετεβλήθησαν εἰς ὄργανα παραγωγικά, εἰς ὄργανα ὑπὸ ἐμφύχων ἢ ἀφύχων δυνάμεων κινούμενα».

«Ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταναλίσκει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ σάκχαρι, καὶ ἔλαιον καὶ ἄλλα προϊόντα· ἀλλὰ πάντα ταῦτα παρ' ἄλλων παρήχθησαν· πέμπει τὸ τέκνον αὐτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ἡ σύστασις ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ὑποθέτει σπουδὰς καὶ ἐκτενεῖς μελέτας· ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας του περιπατεῖ ἐπὶ ὁδῶν λιθοστρώτων καὶ πεφωτισμένων. Ἐάν τις τῷ διαφιλονεικῇ τὴν ιδιοκτησίαν αὐτοῦ, εὕρισκει πρόχειρον συνήγορον ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματά του, δικαστὰς ἵνα προστατεύσωσιν αὐτόν, κλητῆρας ὅπως ἐκτελέσωσι τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν. Πάντα δὲ ταῦτα ὑποθέτουσιν ἐπιστήμας καὶ δικαστικούς ὀργανισμούς.»

«Θέλων νὰ προτευχηθῇ μεταχειρίζεται βιβλὸν πρὸς ἐκτύπωσιν τῆς ὁποίας κατεβλήθησαν μύριοι κόποι· προσερχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀκούει διδασκαλίαν ἡθοποιόν, χριστιανικὴν ἱεροκήρυκος διὰ πολυχρονίου μελέτης καταρτισθέντος.»

«Ἐάν ἀποφασίσῃ νὰ περιοδεύσῃ θέλει διανύσει διαστήματα δυσυπολόγιστα, ἐξομαλισθέντα διὰ τῆς τέχνης καὶ θέλει διανύσει αὐτά, ἐν ἐλαχίστῳ διαστήματι χρόνου.»

«Ὡστε τὰ ἔργα ἅτινα αὐτὸς παρέχει τῇ κοινωνίᾳ, αἱ τράπεζαι ἢ τὰ σκεύη, καὶ τὰ ἔργα ἃ ἐξ αὐτῆς προσπορίζεται, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀναλογίαν πρὸς ἄλληλα.»

«Τὸ δὲ παραδοξότερον, ὅτι ὁ ἐνδεὴς οὗτος ξυλουργός, πᾶν ὅ,τι ἀποκτᾷ τὸ πληρώνει διὰ χρημάτων, ἅτινα μετὰ μυρίας προπαρσκευὰς ἔλαβον τὴν μορφήν τοῦ νομίσματος.»

Τοιαῦτα τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ κοινωνικοῦ

βίου. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ μόνη γινόμεθα αὐτάρ-
κεις, ἀποκτῶντες οὕτω ὅ,τι ἀδύνατον ἀμέσως νὰ παρα-
γάγωμεν, καθ' ὅσον ἡ μὲν παραγωγικὴ ἡμῶν ἱκανότης
εἶναι πεπερασμένη, αἱ δὲ χρειᾶι ἡμῶν πολυπληθεῖς· ὥ-
στε διὰ μόνων τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τοῦ καταμερισμοῦ
τῶν ἔργων, δυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν πράγματα τὰ ὁ-
ποῖα ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν καταβάλλοντες πρὸς
παραγωγὴν αὐτῶν, τὸ ἀντίτιμον τῶν ὅσα παραχωροῦ-
μεν. Α. γ. ἡ Ἑλλάς παράγει σταφίδα 230 ἢ 40 ἑκα-
τομμυρίων λιτρῶν, ἀλλ' ὅσω εὐρύνεται ἡ ἀγορὰ αὐτῆς,
τόσῳ καὶ ἡ παραγωγή ἐμψυχοῦται· ἡμεῖς δὲ παραχω-
ροῦντες τὸν πολυτίμιον τοῦτον καρπὸν τοῖς ἄλλοδαποῖς,
ἢ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἀνερχομένην εἰς 6 ἢ 7 ἑκατομμύρια
ταλλήρων, ἀποκτῶμεν ἀντ' αὐτοῦ, καφέν, σάκχαρι, σι-
δηρουργήματα, ὑφάσματα κ.τ.λ. ἅτινα δὲν ἠθέλομεν δυ-
νηθῇ νὰ ἀποκτήσωμεν, ἐὰν κατεβάλλομεν πρὸς ἄμεσον
αὐτῶν παραγωγὴν, τὸ ἀντίτιμον τῶν 230 ἑκατομμυρίων
λιτρῶν τῆς σταφίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

**Τί ἀπαιτεῖται ὥπως ἐπιτελεσθῇ ἀνταλλα-
κτικὴ τις πράξις.**

*Ἰδομεν ὅτι διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν γινόμεθα αὐτάρκεις.
Ἄλλ' ὥπως τελεσθῇ ἀνταλλακτικὴ τις πράξις ἀπαι-
τεῖται 1) μὲν ἀμοιβαιότης καὶ ποικιλία ἀ-
ναγκῶν, 2) δὲ ἀντικείμενα μετέχοντα ἀν-
ταλλακτικῆς ἀξίας καὶ 3) ἐλευθέρᾳ καὶ
ἀκώλυτος συγκοινωνία. Ἀμοιβαιότης μὲν καὶ

ποικιλία αναγκῶν, καθότι ἄνευ τούτου, ἡ ἀνταλλαγή εἶναι ἄσκοπος· ἀντικείμενα δὲ μετέχοντα ἀνταλλακτικῆς ἀξίας, καθότι οὐδεὶς παρχωρεῖ δωρεὰν πρὸς ἕτερον, ὅ,τι ἐμπόνως παρήγαγεν ἢ ἀπέκτησεν. Ἐκ τῶν στοιχείων λοιπὸν τῆς ἀνταλλαγῆς, τὸ μὲν εἶναι ἡ θ ι κ ὸ ν αἰ χρεῖται, τὸ δὲ ὕ λ ι κ ὸ ν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀνταλλαγῆς· τοῦτο δὲ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Σαίη, γράψαντος (') ὅτι «πᾶν
» προῖόν περιλαμβάνει χρησιμότητα, ἥτοι τὴν δύναμιν
» τοῦ θεραπεύειν ἀνθρωπίνην τινὰ χρεῖαν· εἶναι δὲ προῖόν
» καθότι προσέλαβέ τινα ἀξίαν, ἢ προσετέθη αὐτῷ ἡ χρη-
» σιμότης. Ἄν τὰ προϊόντα ἀνεξόδως ἀπεκτῶντο, ἡ ζή-
» τησις αὐτῶν ἤθελεν εἶναι ἀπεριόριστος καὶ μόνῃ ἡ
» ἐπιθυμία τοῦ κτᾶσθαι ἤθελεν ἀρκεῖ πρὸς ἀπόκτησιν
» αὐτῶν. Δυστυχῶς ὅμως διὰ μόνῃς τῆς ἐπιθυμίας δὲν
» δυνάμεθα νὰ προσκτήσωμεν τὰ ἀντικείμενα ὧν στε-
» ρούμεθα, πρέπει νὰ ἔχωμεν καὶ τὰ μέσα τῆς προσκτή-
» σεως αὐτῶν.

»· Ἄλλ' εἰς τί συνίστανται τὰ μέσα ταῦτα; εἰς τὰ
» χρήματα; ὅχι· καθότι πῶς ἀποκτῶνται τὰ χρήματα;
» διὰ προϊόντων. Ὁ ἐπιθυμῶν λοιπὸν ν' ἀγοράσῃ, πρέπει
» νὰ πωλήσῃ, καὶ ὅπως πωλήσῃ, δεόν νὰ παραγάγῃ, ἢ
» ἕτεροι ἀντ' αὐτοῦ νὰ παραγάγωσιν. Ὁ ἰδιοκτήτης ὁ
» ἐκμισθόνων τὰ κτήματα αὐτοῦ ἀπολαμβάνει μίσθωμα
» εἰς χρήματα, ἀλλ' ὅπως καταβάλῃ ὁ μισθωτῆς τὸ
» μίσθωμα τοῦτο, ἐπώλησε μέρος τῶν προϊόντων τῆς
» γῆς. Ὁ προκαταβάλων πρὸς σύστασιν τεχνουργείου
» κεφάλαιον, πληρώνεται τὸν τόκον αὐτοῦ, ἐκποιουμένου
» μέρους τῶν τεχνουργημάτων. Οἱ μισθοῦχοι, οἱ συντα-
» ξιοῦχοι πληρώνονται τοὺς μισθοὺς καὶ τὰς συντάξεις

(') Διδαχὰ καλὴ τῆς Πολ. Οἰκονομίας Τ, 3 σελ. 280.

»αὐτῶν, ἐκποιουμένου μέρους τῶν προϊόντων τῶν φορο-
»λογουμένων».

Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγει ὁ Σαίης, ὅτι ἐπειδὴ τὰ
προϊόντα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλλα προϊόντα, διὰ πά-
σης νέας παραγωγῆς, ἀνοίγεται διέξοδος τις πρὸς ἐξό-
δους τῶν ἐνόντων προϊόντων. Οὕτως, ἡ Γαλλία λέγει
ἀγοράζει σήμερον δεκάκις πλείοτερα προϊόντα τῶν ὅσα
ἠγόραζεν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Γ'. ἐὰν δὲ ἀγοράζη δεκάκις
πλείοτερον σῖτον, πωλεῖ καὶ δεκάκις πλείοτερα βουχικά·
ἐὰν ἀγοράζη γεώμηλα ἄγνωστα ἐπὶ Καρόλου τοῦ Γ',
πωλεῖ καὶ ὠρολόγια ἐπίσης ἄγνωστα κατὰ τὴν ἐποχὴν
ἐκείνην. Αἱ ἀνταλλαγαὶ λοιπὸν προϋποτιθέασιν 1) ἀμοι-
βαιότητα ἀναγκῶν, καὶ 2) μέσα ἀνταλλακτικὰ ἢ προϊ-
όντα.

Ἀλλὰ ζητεῖται : πῶς ἐνῶ παραγομένου ποσοῦ τινος
προϊόντων, μορφοῦται ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀγορὰ ἐτέρων προϊ-
όντων, συμβαίνει ἐνίοτε σύγχρονος περισσεύει ἢ πληθώρα
προϊόντων ἢ ἐμπορευμάτων ; Ὁ Σαίης, ἀπαντῶν εἰς τοῦ-
το τὸ ζήτημα ἀποφαινεται, ὅτι ὁ λόγος τῆς περισσεύειας
τῶν προϊόντων, εἶναι ἢ μὴ ἀρκοῦσα παραγωγή ἐτέρων
προϊόντων, ὥστε ἡ λεγομένη συνήθως πυρετώδης παρα-
γωγή δὲν ἐμφαίνει κατὰ τὸν Σαίην, ἄλλο ἢ ἀτελὴ καὶ
ἀνεπαρκὴ παραγωγήν.

Σύμφημι, ὅτι ἄνευ παραγωγῆς, ἡ ἐλλείπει ἀνταλλα-
κτικῶν μέσων ἢ ὀργάνων, ἀδύνατον νὰ προσκτήσωμεν
ἀντικείμενα ὧν στερούμεθα, ἐκτὸς ἐὰν ὑπεξαίρῃσωμεν αὐ-
τά· τούτου ἕνεκα, τὰ ἐμπορικότεχνουργικά ἔθνη, καθό-
σον περικυκλοῦνται ὑπὸ πλουσίων λαῶν, εὐρύνουσιν ἐπι-
μᾶλλον, τὴν ἀγορὰν αὐτῶν καὶ πολλαπλασιάζουσι τὰς
διεξόδους τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. Πα-
ρατηρητέον ὁμῶς, ὅτι διὰ μόνων τῶν βιομηχανικῶν τε-

λειοποιήσεων ἢ τῆς ἐνισχύσεως τῆς παραγωγῆς, δὲν προλαμβάνεται ἀείποτε ἡ πληθώρα τῶν ἐμπορευμάτων· καθότι πολλάκις ἔνεκα τῆς ἄγαν παραγωγῆς ἐπέκεινα τῆς χρείας τῶν ἀναλωτῶν, ἢ τοῦ περιορισμοῦ, ἢ τῆς καταστολῆς τῶν καταναλώσεων μετὰ τὴν παραγωγὴν, προσελθούσης ἐκ τῆς διακοπῆς τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας, ἢ τῆς διαταράξεως τῆς δημοσίας πίστεως, τῆς συνεπάγομένης τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου καὶ εἰς μετρητὰ πληρωμῆς τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐμπορευμάτων, παράγεται τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ἥτοι ἡ συμφόρησις τῶν ἐμπορευμάτων ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἔκπτωσις τῆς τιμῆς αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Σαίη, ὅτι δηλ. ἡ περίσσεια τῶν ἐμπορευμάτων προκύπτει ἐκ τῆς μὴ ἀρκούσης παραγωγῆς, ἐγένετο εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ παραγωγικὴ δύναμις τῶν ἐθνῶν, ἔνεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαίων, τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μηχανῶν, τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐνίοτε οὐδὲ διὰ τῆς μεγάλης τῶν προϊόντων εὐθηνίας προλαμβάνεται ἡ περίσσεια αὐτῶν, ἢ ἔκπτωσις ἐπομένως τῆς τιμῆς των καὶ ἡ περιοδικὴ τῆς ἐμπορίας ἀτονία. Φρονῶ λοιπόν, ὅτι ἡ αἰτία τῆς χρονίας ταύτης νόσου τῆς βιομηχανίας δὲν εἶναι μόνῃ ἡ ἀτέλεια τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ὀργάνων, ἀλλὰ καὶ ἡ περιστολὴ τῶν καταναλώσεων μετὰ τὴν παραγωγὴν καὶ ἡ διατάραξις τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ ἡ διάσεισις τῆς δημοσίας πίστεως, ἢ δεσμεύουσα τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ ἐμπράττουσα οὕτως εἰπεῖν, τὴν διέξοδον τῶν προϊόντων.

— ὁλοκλήρως ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ περίσσεια τῶν ἐμπορευμάτων προκύπτει ἐκ τῆς μὴ ἀρκούσης παραγωγῆς —

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Τίς ἡ ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν
ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Εἶπον ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, καθόσον αἱ μὲν χρειᾷ ἀναπτύσσονται, ἡ δὲ εὐπορία προάγεται, ἥτοι καθόσον τὰ ἀνταλλακτικὰ μέσα πολλαπλασιάζονται· καὶ ἡ μὲν κατάστασις καὶ ἀνάπτυξις τῶν ἀναγκῶν κρέμαται ἐκ τῶν περιστοιχουσῶν ἡμᾶς φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων καὶ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν διαμορφώσεως. Αἱ ἀνάγκαι εἰσὶν ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ μεταβάλλονται ἀείποτε, ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς προόδου τῆς κοινωνίας. Ἀλλ' ἡ εὐπορία αὐξάνει οὐ μόνον ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν ἡμετέρων προσόδων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῆς πρὸς παραγωγὴν τῶν πραγμάτων δαπάνης. Τῷ ὄντι, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι εἰσὶ τὸ ἄθροισμα τῶν ἔργων καὶ κεφαλαίων, τὰ ὅποια καταβάλλομεν πρὸς δημιουργίαν χρησίμων πραγμάτων· ὅσον ἡ ὕλη ἦν διὰ τῆς τέχνης ἐκπονοῦμεν, ὁ τόκος τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων, ἡ δαπάνη πρὸς ἐπισκευὴν ὀργάνων καὶ μηχανῶν, χρεωλυτικόν τι ποσὸν κατ' ἔτος ἐκπιπτόμενον ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν, τὰ κέρδη τῶν διευθυνόντων τὴν ὅλην ἐπιχείρησιν κ.τ.λ.· ὅσῳ δὲ εἰδὸς τι ἐργασίας εἶναι μᾶλλον δυσάποκτητον, ἢ ὅσῳ τὰ κεφάλαια δυσκολώτερον ἀποταμιεύονται, τόσῳ καὶ ἡ παραγωγικὴ δαπάνη ἐξογκοῦται, ἐπιβαρύνουσα τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων· καθόσον ὅμως αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται, τὰ προϊόντα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ διευκολύ-

νονται, καθότι πᾶσα ἀνταλλαγή κατορθοῦται διὰ τῆς διαμοιῆς τῶν προϊόντων πρὸς ἄλληλα. Παραβάλωμεν τὴν μὲν ἀξίαν τῶν ὁποίων κατέχομεν πραγμάτων, πρὸς μέτρον χωρητικότητος, ἢ δοχεῖον, τὴν δὲ τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια ζητοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν πρὸς ὄγκον καὶ θέλομεν κατανοήσει πῶς, ὅσω ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων, δηλ. ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων, ἅτινα θέλομεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἐλαττοῦται, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ χωρητικότης τῶν ὑπὸ τὴν κυριότητα ἡμῶν πραγμάτων αὐξάνει· ὅσω δὲ ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια θέλομεν νὰ ἀποκτήσωμεν αὐξάνει, τόσω ἡ χωρητικότης τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια κατέχομεν ἐλαττοῦται· πῶς ἐνὶ λόγῳ, αἱ ἀνταλλαγαὶ ἀναπτύσσονται ἢ περιορίζονται, ἀναλόγως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀποδεικνύεται τὸ ἐπισφαλές τοῦ ἐξ ἡς ἀξιώματος, οὗ ἐγένετο, πολλάκις χρῆσις ὑπὸ τῶν δαπάνων τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος· ὅτι «γενικὴ ἀνατίμησις δὲν εἶναι ἀνατίμησις»· δηλ. δύο προϊόντων ἀναλόγως ἀνατιμηθέντων, ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης οὐδεμία προσγίνεται βλάβη. Ἀλλὰ ; ποῦ ποτε ἐσυστηματοποιήθη ἡ καθολικὴ καὶ ἀνάλογος αὕτη ἀνατίμησις τῶν προϊόντων, ἐξ ἧς θέλει προκύψει τὸ ἴσον διὰ τοὺς ἀνταλλάττοντας ; καθ' ὃν χρόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ περὶ εἰσαγωγῆς τῶν σιτηρῶν νόμοι ἐπέβαλλον ἐπὶ πάντος κοιλοῦ σίτου ἕξωθεν εἰσαγομένου βαρεῖς δασμοὺς, οἱ δασμοὶ τοῦτοι δὲν ἐπληρώνοντο ὑπὸ τεχνουργῶν, ἐμπόρων, ναυτῶν, ὑπὸ τῶν μετερχομένων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, οὐδαμῶς προστατευομένων ; Καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι, καὶ τινες ἐκ τῶν κυριωτάτων τεχνουργῶν ἀπελάμβανον παραπλησίαν τινὰ προστασίαν, ἡ προστασία αὕτη ἦτο τάχα ἴση διὰ τὰς προστατευομένας τέχνας ; καὶ δὲν συνέβαινε πολλάκις ὅτι ἐνῶ ὡς

προστατευομένη, ἡ δεῖνα τέχνη ἀπελάμβανε λ. χ. 5⁰/₁₀,
ἐτέρα τέχνη νὰ ἀπολαμβάνη 15 ἢ 20⁰/₁₀; Ἡ ἀνισότης
αὕτη γίνεται ἔτι μᾶλλον πρόδηλος, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν,
ὅτι ὑπῆρχον καὶ τεχνουργίαι οὐδαμῶς προστατευόμεναι,
ὅτι ὑπῆρχον, ὡς ἐρρέθη, τάξεις πολυπληθεῖς τῆς κοινω-
νίας, οἷον οἱ καλλιτέχναι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ διδάσκαλοι,
οἱ ἄπλοῦ ἔργαται κ.τ.λ. ἀγοράζοντες μὲν ἕνεκά τῶν προ-
στατευτικῶν δασμῶν εἰς τιμὴν ἀνωτέραν, τὰ προϊόντα τὰ
ὁποῖα κατηγάλσκον, μὴ ἀποζημιούμενοι δὲ διὰ τοῦ μι-
σθοῦ τὸν ὁποῖον ἐπληρώνοντο.

Ἐπαναλέγω, ὅτι ὅσῳ αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι εἰσὶ
μετριώτεραι, ἤτοι ὅσῳ τὰ προϊόντα παράγονται εὐθηνό-
τερον, τόσῳ καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐνισχύονται καὶ διευκο-
λύνονται.

Ἀλλὰ διὰ τίνων ἰδίως τρόπων παράγονται εὐθηνότερον
τὰ προϊόντα; Διὰ τῶν προεκτεθέντων ἤδη ἐν τῇ περὶ παρα-
γωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίᾳ ἤτοι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ
τῶν κεφαλαίων, διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, διὰ τοῦ
καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μη-
χανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας κ.τ.λ.
Διὰ τῶν τρόπων τούτων ἐλαττοῦνται μὲν αἱ παραγωγικαὶ
δαπάναι, πολλαπλασιάζονται δὲ καὶ ἐμψυχοῦνται αἱ ἀν-
ταλλαγαί. Τῷ ὄντι, ἂν κατωρθοῦτο διὰ τῆς προόδου
τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἐ-
λαττωθῶσιν αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι τῶν ὅσα κατανά-
λίσκομεν κατὰ 5⁰/₁₀, φανερόν ὅτι καὶ ἡ κατανάλωσις ἡ-
θελε πολλαπλασιασθῇ καὶ ἡ παραγωγή. Καὶ ἐὰν σήμερον,
ἐκάστη ἐλληνικὴ οἰκογένεια ἐξοδεύῃ λ. χ. κατὰ μέσον
ὅρον 800 δραχ. ἐτησίως, διὰ τῆς κατὰ 5⁰/₁₀ ἐλαττώσεως
τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, αἱ 360,000 οἰκογένειαι αἱ
κατοικοῦσαι τὸ τέως ἐλληνικὸν βασίλειον, ἤθελον ἐξοικο-

νομει ἔτησίως 14,400,000 δρ., ἥτοι περίπου τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν ἐ-
τησίων δημοσίων πόρων. Ἀφευκτον λοιπὸν ἀποτελεσματῆς
ἐλκττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν εἶναι ἡ εὐθηνία,
ἡ ἐπέκτασις τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ ἡ προαγωγή τῆς εὐη-
μερίας ἐκάστου. Διεξηγήσας τοὺς τρόπους δι' ὧν τὰ κε-
φάλαια καθίστανται δραστηριώτερα, παρετήρησα, ὅτι
μετὰ τὴν ἐπινόησιν τῶν βαμβακοκλωστικῶν καὶ ὕφαν-
τικῶν μηχανῶν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς παραγωγικῆς δα-
πάνης τῶν βαμβακουργημάτων, ἡ κατανάλωσις αὐτῶν
ἐπολλαπλασιάσθη. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι, ὅτι ἕνεκα τοῦ
πολλαπλασιασμοῦ τῶν βαμβακουργημάτων, ἔδεν ἡλατ-
τώθῃ ἡ κατανάλωσις τῶν ρουχικῶν, τῶν μεταξωτῶν ἢ λι-
νῶν ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ κατανάλωσις αὐτῶν ἠϋξήσεν, ἕνεκα
τῆς βιομηχανικῆς προόδου τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν καὶ
τῆς προαγωγῆς τῆς εὐημερίας αὐτῶν.

Τὰ αὐτὰ δὲ ὥς ἔγγιστα συνέβησαν καὶ πρό τινων ἐ-
τῶν· καθότι ἐν ᾧ διαρκοῦντος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς
Β. Ἀμερικῆς, ὁ τόννος τοῦ βάμβακος ἐτιμᾶτο ἀντὶ ἐπτα-
κισχιλίων φράγκων, μετὰ ταῦτα ἐξέπεσεν εἰς 800 φρ.
ἐπομένως οὐ μόνον ἡ τιμὴ τῶν βαμβακουργημάτων ἡλατ-
τώθη, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἄλλων ὕφασμάτων, τῶν ὁποίων
ἡ ζήτησις περιστάλῃ, ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν
εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀμερικῆς εὐθηνίας τοῦ βάμβακος·
ἐκ τούτου δέ, ἡ μείζων τῶν ὕφασμάτων τούτων κατα-
νάλωσις.

Ἀλλ' ὅ,τι εἵπομεν περὶ τεχνουργίας, ἐπαληθεύει τάχα
καὶ περὶ γεωργίας; Ἡ προκύψασα ἐξοικονόμησις τῶν πα-
ραγωγικῶν δαπανῶν, ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν
δυνάμεων καὶ τοῦ συστήματος τῆς μεγάλης καλλιερ-
γείας εἰς τὴν γεωργίαν· συνεπήνεγκε τὴν ἔκπτωσιν τῆς
τιμῆς τῶν σιτηρῶν; Ἐν Ἀγγλίᾳ π. χ. οἱ γεωργοὶ ἀπῆρ-

τιζον τὸ πρῶτον τὰ ²/₃, τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠλαττώθη εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ σήμερον εἰς τὸ ¹/₃, ἢ ¹/₄, κατὰ τὴν πρώτην δὲ περίοδον, ὅτε δηλ. ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἦτο μείζων, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο μικροτέρα· ἐνῶ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον, ὅτε ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ἠλαττώθη, τῶν σιτηρῶν ἡ τιμὴ κατέστη ὑπέρμετρος. Ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, καταψεύδεται τάχα ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἔκπτωσις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν εὐθηνίαν τῶν προϊόντων καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀνταλλαγῶν; Ὅχι· καθότι ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι τῆς γεωργίας, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῶσιν, ἠῤῥησαν προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐνεκα τῆς καταβολῆς ἀδρῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν καὶ τῆς καλλιέργειας ἀγρῶν ἀγονωτέρων, προκληθείσης ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ζωηροτέρας ζητήσεως τῶν σιτηρῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τιμὴ τῶν παραγομένων καρπῶν ὑπὸ τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν, ἐξομοιοῦται ὡς θέλομεν ἀποδείξει πρὸς τὴν τῶν ἀγονωτέρων, ἄρα τὰ σιτηρὰ τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἀνατιμηθῆ πρὸ τῆς μεγάλης εἰσβολῆς τοῦ σίτου τῆς Ἀμερικῆς, ἀναλόγως τῆς παραγωγικῆς δαπάνης· μετὰ τῆς τιμῆς δὲ τῶν τροφίμων, ὑψώθησαν καὶ οἱ μισθοὶ καὶ τὰ μισθώματα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἡ μὲν αὐξήσις τῶν μισθῶν ὑπῆρξεν τότε ἀπλῶς ὀνομαστική, ἐνῶ ἡ τῶν μισθωμάτων ὑπῆρξε πραγματικωτάτη. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ἀγγλίας οὐδόλως καταψεύδεται ἡ ἀρχή, ὅτι ἄρευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ἦν συνεπάγεται ἡ τεχνικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, εἶναι ἡ εὐθηνία τῶν προϊόντων καὶ ἡ ἐμπύχωσις τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ὅτι δὲ παρετήρησα περὶ τεχνουργίας καὶ γεωργίας, ἐφαρμόζεται πληρέστατα καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν, καθότι ὥς θέλει ἀποδειχθῇ, ὅσῳ συντέμνονται αἱ ἀποστάσεις διὰ τῆς βελτιώσεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, τόσῳ οἱ ἐργάται παντὸς εἶδους, οἱ περὶ τὴν φορτηγίαν καὶ ναυκληρίαν ἀσχολούμενοι, χρονοτριβοῦσιν ὀλιγώτερον καὶ ἐπομένως ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἐκπίπτει, καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων δὲν ἐπισωρεύονται ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν μεταφερομένων. Οὕτω δὲ τὰ ἐμπορεύματα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐμψυχοῦνται.

Προσέτι παρατηρῶ, ὅτι παντοῦ ὅπου τὰ πραγματικὰ κεφάλαια δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς καλλιεργησίμου χώρας, καὶ εἰς τὰς χρείας ἐν γένει τῆς βιομηχανίας, ἡ δὲ δημοσία πίστις εἶναι ἀρτιπαγῆς, οἱ τόκοι αὐξάνουσιν. Ἐνεκα δὲ τῶν ὑπερόγκων τούτων τόκων, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι πολλαπλασιάζονται καὶ ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων αὐξάνει. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν συντελεῖ εἰς τὴν ἔκπτωσιν τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων, τείνει πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Τελευταῖον, θεωρητέον ὅτι ἐλαττουμένων τῶν φόρων, αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐκπίπτουσι, τὰ προϊόντα εὐθηναίνουσι καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ προσλαμβάνουσι μείζονα δραστηριότητα.

Τὸ περὶ παραγωγικῶν λοιπὸν δαπανῶν ζήτημα, εἶναι τὸ κορυφαῖον ζήτημα τῆς περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου θεωρίας ἢ τῆς χρηματιστικῆς, καθότι ἡ βιομηχανικὴ πρόοδος συνίσταται εἰς τὴν μείζονα παραγωγὴν δι' ἐλάσσονος παραγωγικῆς δαπάνης. Βεβαίως ἂν ἐδυνάμεθα νὰ παράγωμεν τὰ χρήσιμα ἄνευ τινὸς θυσίας, ἄνευ προκα-

ταβολῶν, ἠθέλομεν ἀπόνως καταναλίσκει τὰ πάντα, καὶ μόνη ἡ φύσις ἤθελε δαψιλεύει ἡμῖν, ὅ,τι μετὰ πολλῶν κόπων καὶ ἀγώνων κατορθοῦται σήμερον, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ γῆ αὕτη δὲν εἶναι ἐπίγειος παράδεισος, ἐπειδὴ τὰ καλὰ κόπῳ κτῶνται, ἐπειδὴ ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ἡμῶν κτώμεθα τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν ἄρτον, δεόν νὰ προσπαθῶμεν ὅτον ἔνεστι, νὰ ἐλαττώσωμεν τὰς παραγωγικὰς δαπάνας. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς εὐστόχου χρήσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, διὰ τῆς παραδοχῆς ὀργάνων καὶ μεθόδων ἐντελεστέρων, διὰ τῆς ἐκπτώσεως τῶν τόκων, τῆς παγίωσεως τῆς δημοσίας πίστεως, τῆς βελτιώσεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας κ.τ.λ. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι καθόσον αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, καθότι κατὰ λόγον τῆς εὐθηνίας εὐρύνεται ἡ κατανάλωσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Μέσα συγκοινωνίας.

Ἰδομεν ὅτι ὅπως κατορθωθῇ ἀνταλλακτικὴ τις πρᾶξις ἀπαιτεῖται 1) μὲν ἀμοιβαιότης ἢ ποικιλία ἀναγκῶν, 2) δὲ ἡ ὑπαρξίς πραγμάτων εὐμοιρούντων ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ 3) ἐλευθέρᾳ καὶ ἀκώλυτος συγκοινωνία.

Τῷ ὄντι, ὅπως τελεσθῇ ἀνταλλακτικὴ τις πρᾶξις, δεόν ἡ μὲν συγκοινωνία νὰ ᾖ εὐχερὴς καὶ ἐλευθέρᾳ, τὰ δὲ

πρόϊόντα νὰ μεταβιβάζωνται ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς ὅπου ἔλαττον χρησιμεύουσιν, εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγορᾶς, ὅπου χρησιμεύουσι πλείότερον.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον εὐχερεστερας καὶ ταχυτέρας μεταβιβάσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, κατέστη πρὸ πάντων σήμερον, τὸ σπουδαιότατον τῶν ζητημάτων, περιλαμβάνον ἐν ἑαυτῷ τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν, ὑλικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Καὶ βεβαίως, ἐὰν ὡς ἀπεφῆνατο ὁ Ἀριστοτέλης «ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ ζῶον πολιτικόν, πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον», ἐὰν ἕκαστος χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἠναγκασμένος νὰ περιστρέφεται οὕτως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ στενοτάτου κύκλου τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, οὐκ ἔστιν αὐτάρκης· μὴ δυνάμενος δὲ κοινωνεῖν, ἢ μὴδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν, οὐκ ἔστι μέρος τῆς πόλεως, ἀλλ' ἢ θηρίον ἢ Θεός, θεωρητέον τὸ περὶ κοινωνίας καὶ συγκοινωνίας ζήτημα ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτό, καθότι οἱ ἐν τῇ αὐτῇ μὲν κοινωνίᾳ διατελοῦντες, μὴ δυνάμενοι δὲ συγκοινωνεῖν, στεροῦνται τῆς αὐταρκείας τὴν ὁποῖαν μόναι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις παρέχουσι, καὶ ἐξαχρειοῦνται ἀπομονούμενοι.

Ἀληθὲς ὅτι διὰ τοῦ λόγου ὃν ἡ Θεία Πρόνοια ἀπένειμεν εἰς μόνον τὸν ἀνθρώπον, «ἐπὶ τῷ δηλοῦν τὸ συμφέρον καὶ βλαβερὸν, τὸ δίκαιον καὶ ἀδίκον» παρόντες μὲν δυνάμεθα νὰ ἀνταλλάξωμεν τὰς ιδέας ἡμῶν καὶ νὰ θεραπεύσωμεν τὰς ἀμοιβαίας ἡμῶν χρείας, διὰ τῆς γραφῆς δὲ καὶ τοῦ τύπου, δυνάμεθα καίτοι ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι νὰ συνεννοηθῶμεν· ἀλλ' ὁ λόγος, ἡ γραφή καὶ ὁ τύπος προϋποθέτουσι τὴν κίνησιν. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν συντελεῖ πρὸς διευκόλυνσιν καὶ ἐπιτάχυνσιν τῆς κινή-

σεως, τείνει ἀναμφιβόλως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ διττοῦ σκοποῦ, τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ὕλικῆς αὐτῶν εὐημερίας. Τοιαῦτα δὲ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα.

Ἄνευ αὐτῶν, δηλ. ἄνευ τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τῆς συγκρατοῦσης ἐν ἀλληλουχίᾳ τὰ διάφορα τοῦ Κράτους μέρη καὶ διατηρούσης ἐν ἀδιαλείπτῳ κοινωνίᾳ τὰς τε δημοσίους ἀρχὰς καὶ τοὺς ἀρχομένους πρὸς ἀλλήλους, ἀδύνατον νὰ παγιωθῇ προσηκόντως ἡ δημοσία τάξις καὶ ἡ κοινὴ ἀσφάλεια, ἀδύνατον νὰ προαχθῇ δραστηρίως ἡ ἐθνικὴ εὐημερία.

Ἐν τοιαύταις χώραις, αἱ κυβερνήσεις καίτοι δαπανῶσαι ἑκατομμύρια πρὸς συντήρησιν ἐνόπλου δυνάμεως, καίτοι προσεπιβαρύνουσαι τοὺς διοικουμένους, δι' ἀκαταπαύστων περιπολιῶν σωμάτων μεταβατικῶν, ἐπιτετραμμένων τὴν ἀνακάλυψιν καὶ καταδίωξιν τῶν κατὰ τῆς ἐννόμου τάξεως ἀντιστρατευομένων, οὐχ ἤττον ὁμῶς διαμαρτάνουσιν ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ τῆς ἐντελοῦς προστασίας τῶν ἀρχομένων, ἔνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου καὶ τῶν ἀπείρων δυσχερειῶν τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεως. Ὡς ἀντίον δὲ ἐκεῖ, ἔνθα τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ὑπάρχουσιν εὐχερῇ καὶ δραστήρια, ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ Κράτους δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας, συνδέονται πρὸς ἀλλήλα, ὥς τὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος, καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ἡ ἐνοπλὸς δύναμις μεταδιβάσσονται ἀκωλύτως παντοῦ, ὅπου ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία ἀπειλεῖται, οἱ νόμοι καταπατοῦνται καὶ τὰ πρόσωπα ἢ περιουσία τῶν πολιτῶν διακινδυνεύουσι.

Τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα διευκολύνοντα τὴν ταχέϊαν μετάβασιν τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὰ ἀπώτερα μέρη τοῦ Κράτους, καθιστῶσιν ἀποτελεσματικώ-

τέραν τὴν ἐνέργειαν τῆς δικαστικῆς ἀστυνομίας, καθότι αἱ ἀνακριτικαὶ ἀρχαὶ ἐγκαίρως ἀφικνούμεναι ἐν ᾧ τόπῳ ἐτελέσθη ἡ ἀξιοποιὸς πράξις, δύνανται καὶ τάχιον καὶ εὐστοχώτερον, νὰ ἀνακαλύψωσι τοὺς αὐτουργοὺς τῶν πεπραγμένων ἀδικημάτων.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐν ὅσῳ ἡ Ἑλλὰς στερεῖται μέσων συγκοινωνίας, οὐδέποτε οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης θέλουσι πύσει κατηγοροῦντες ἡμῶν ἐπὶ κακονομία, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι τὸ περὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ζήτημα, εἶναι προσέτι καὶ ζήτημα πολιτικὸν καὶ ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας, καθότι ἐπὶ τέλους ἕκαστος κρίνεται ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ οὐδὲ συμφέρει ἡμῖν νὰ κρινώμεθα ἄλλως ἢ ἐκ τῶν ἔργων ἡμῶν.

Ναί· τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας θεωροῦνται σήμερον ὡς τὸ ἀκριβέστερον μέτρον τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ σύστασις, ἡ μορφή καὶ ἡ ἐν γένει κατάστασις αὐτῶν, ἔχουσαι στενοτάτην σχέσιν πρὸς τὴν νοητικὴν καὶ ὕλικήν προαγωγὴν ἐκάστου ἔθνους, πρὸς τὴν ἐθνικὴν φιλοκαλίαν καὶ φιλοπονίαν, πρὸς τοὺς δημοσίους πόρους, ὧν ἡ ἀένναος πηγὴ εἶναι ὁ αἰετοτε ἀνανεούμενος ἰδιωτικὸς πλοῦτος καὶ πρὸς τὴν διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν διοργάνωσιν ἐκάστης ἐπικρατείας, θεωροῦνται ἢ ὡς τὸ οἰκτρὸν σύμπτωμα ἐθνικῆς ἀτονίας καὶ κοινωνικοῦ μαρασμοῦ, ἢ ὡς τὸ ἐπιφανέστερον γνῶρισμα ἔθνους ζωροῦ, μεγαλεπηδόλου, φιλοκάλου καὶ φιλοπράγμονος.

Τοῦτο δέ, καθότι ἐν αὐτοῖς κατοπτρίζεται ἡ ἐθνικὴ ἐνέργεια καὶ δραστηριότης καὶ δι' αὐτῶν, ὡς διὰ τῶν αἵματοφόρων ἀγγείων, ἐξακοντίζεται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, κυκλοφοροῦσι

τὰ ζωτικά τοῦ ἔθνους στοιχεῖα, διαλάμπει ἡ δημιουργική αὐτοῦ ἰκανότης καὶ ρυθμίζεται ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτείας.

Εἶπον ὅτι τὸ περὶ συγκοινωνίας ζήτημα, ὅπερ εἶναι ζήτημα ταχύτητος καὶ ἐπωφελεστέρας χρήσεως τῶν ἐν ἐνέργειᾳ δυνάμεων, ἢ ἐφαρμογῆς δυνάμεων ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων, εἶναι ἐν τῶν κορυφαίων κοινωνικῶν ζητημάτων, καθόσον ἐκ τῆς προσηκούσης λύσεως αὐτοῦ ἐξασφαλίζεται ἡ τῶν ἔθνων ὑλικὴ εὐημερία.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τελευταίας ταύτης προτάσεως παρατηρῶ, πρῶτον ὅτι ἐκάστη χώρα καὶ πολλάκις ἕκαστον τμήμα τῆς χώρας κέκτηται εἰδικὰ προσόντα φυσικῆς παραγωγικότητος. Καὶ ποῦ μὲν, ἐν ταῖς βορειοτέrais ἐπαρχίαις, οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται ἰδίως, παρεκτὸς τῆς γεωργίας κυρίως λεγομένης, εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν ὑλοτομίαν καὶ τὴν κατεργασίαν πραγμάτων εἰς τὰς τέχνας ταύτας ἀναγομένων· οἷον εἰς τὴν βουτυροποιίαν, τυροποιίαν, ἐριουργίαν, ὑλουργίαν κ.τ.λ., ποῦ δέ, ἐν ταῖς μεσημβρινωτέrais ἢ ταῖς πεδιναῖς, οἱ κάτοικοι ἐπιδίδουσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν παραγωγὴν παντοίων προϊόντων, καρπῶν καὶ τροφίμων, δυσκόλως ἐν γένει εὐδοκιμούντων ἐν ταῖς βορειοτέrais ἢ ὀρειναῖς ἐπαρχίαις· οἷον τοῦ βάμβακος, τοῦ ἐλαίου, τοῦ καπνοῦ, τῶν λεμονεῶν, τῶν σταφυλῶν, τῆς σταφίδος, τῶν συκῶν κ.τ.λ.

Ἡ ποικιλία αὕτη τῆς κατὰ τόπους παραγωγικότητος, καθίσταται ἰδίως ἐπαισθητὴ καὶ καταφανὴς ἐν χώραις, μεγίστην ἐχούσαις ἔκτασιν καὶ περιλαμβανούσαις κλίματα διάφορα καὶ θερμοκρασίας διαφόρους, ὡς τὴν Ῥωσσίαν καὶ τὴν Ἀμερικὴν. Ὡστε ἐὰν τὰ ἐγγύρια προϊόντα ζωνῶν διαφόρων ἐδύναντο ἀκωλύτως νὰ κυκλοφορῶσιν ἐντὸς τοῦ Κράτους, καὶ ἀφ' ἐκάστου ἐγγχωρίου κέντρου

παραγωγῆς, εὐκόλως νὰ ἐκχέωνται μέχρι τῶν πλησιέ-
στερων λιμένων, καὶ ἀπ' αὐτῶν νὰ μεταφέρονται ἢ ἐντὸς
τοῦ Κράτους ἢ νὰ ἐκπέμπωνται εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν, οἱ
κάτοικοι ἐκάστης ἐπαρχίας ἀσχολούμενοι μὲν ἐξαιρετι-
κῶς καὶ κυρίως εἰς ἃ ἡ φύσις, οὕτως εἶπεῖν, προώρισεν
αὐτούς, τελειοποιούμενοι δὲ διὰ τῆς πολυχρονίου τριβῆς
περὶ τὴν ἀσκησιν τῶν εἰδικῶν τούτων ἔργων, προσέτι δὲ
φιλοπονοῦντες ὅπως θεραπεύσωσι, πλὴν τῶν εὐαρίθμων
ἀναγκῶν τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς καὶ τὰς χρείας ἀγορῶν
ἀπωτέρω κειμένων, οὐ μόνον εἰς τὴν δημιουργικὴν αὐ-
τῶν δραστηριότητα καὶ εἰς τὴν φυσικὴν παραγωγικότητα
τῆς χώρας ἤθελον δώσει ὅλην τὴν δυνατὴν ἀνάπτυξιν,
ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀμέσου παραγωγῆς εὐαρίθμου ποσοῦ
προϊόντων καὶ διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν, ἤθελον ἀποκτᾶ πολ-
λὰ καὶ παντοῖα ἀγαθὰ, ἅτινα διὰ μόνης τῆς συκοινω-
νίας τῶν ἀνθρώπων ἀποκτῶνται.

Ἡ μὲν Μῆλος κέκτηται μεταλλεῖα θείου, ἡ δὲ Σέριφος
μεταλλεῖα σιδήρου· ἡ Ἀττικὴ εὐμοιρεῖ ἀργυρούχου μο-
λύβδου καὶ ψευδαργύρου, ἡ Εὐβοία χρωμίου, ξυλανθράκων,
καὶ χαλκοῦ, καλύπτεται προσέτι καὶ ἀπὸ δάση βαθύσκια·
ἐν τισὶ μὲν ἐπαρχίαις εὐδοκιμεῖ ἡ σταφίς, ἄλλαχού δὲ ἡ
σταφυλή, ἐν πλείσταις ἐπαρχίαις τὰ σῦκα, τὸ ἔλαιον, ἡ
μέταξα, ὁ βάμβαξ, ὁ καπνός· οἱ μὲν ὀρεινοὶ παράγουσι
τυρόν, βούτυρον, ἔρια, ἐριουργήματα καὶ ξυλείαν, οἱ δὲ
πεδινοὶ ἢ οἱ παράλοι ἔλαιον, ἄλας, βάμβακα, νήματα,
πανικά, καπνὸν καὶ τρόφιμα· ἀφ' ἑτέρου δέ, αἱ μὲν πόλεις
καὶ αἱ νῆσοι διαπονοῦσι ποικίλα τεχνουργήματα ἢ χει-
ροτεχνήματα, οἱ δὲ ἀγροὶ παρέχουσιν αὐταῖς τὴν πρῶ-
την ὕλην, ἀλλὰ πῶς εἰς ὀλίγα ἀσχολούμενοι δυνάμεθα
νὰ ἀποκτῶμεν καὶ καταναλίσκωμεν δι' ἐλάσσονος θυ-
σίας, πᾶν ὅ,τι ἄλλοι παράγουσι ῥᾶον καὶ κάλλιον ἡμῶν;

Ἄναμφιβόλως διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας⁽¹⁾.

Ἐκ τούτων δὴλον ὅτι, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, τὰ παραγωγικὰ ἔργα ἀναρμοδίως διανέμονται, ἡ φυσικὴ δέ, οὕτως εἰπεῖν, τάξις καὶ οἰκονομία τῶν πραγμάτων διαταράττεται, παράγονται δὲ τεχνηταὶ καὶ βεβιασμέναι σχέσεις ἀπάδουσαι πρὸς τὸ σύστημα τῆς ἐναρμονίου προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

Μὴ συγκοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὀλίγα ἐπομένως ἐκ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων δυνάμενοι νὰ ἐξοδεύσωμεν ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, ὀλίγιστα δὲ προσκτώμενοι ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ ῥαῖον καὶ κάλλιον παραγομένων, περιφραττόμεθα ἐντὸς τοῦ μικροῦ κύκλου τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, καὶ ὀλίγα παράγοντες ἐκ τῶν ὅσα εὐκολώτερον παρ' ἡμῖν παράγονται, ἀσχολούμενοι δὲ ἀναρμοδίως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης, περὶ τὴν δημιουργίαν πραγμάτων, ἅτινα ἀδυνατοῦμεν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν νὰ ἀποκτήσωμεν, ἐπιζητοῦμεν τὴν αὐτάρκειαν ἐν τῇ ἀμέσῳ παραγωγῇ καὶ ἐν τῇ βιομηχανικῇ πολυεργίᾳ, ἐνῶ διὰ τῆς συγκοινωνίας ἐδυνάμεθα νὰ προσπορισθῶμεν τὰ αὐτὰ πράγματα εὐυνότερον, δηλ. δι' ἐλάσσονος θυσίας χρόνου, κεφαλαίων καὶ φιλοπονίας.

(1) Ὁ de Lavergne. Économie rurale de l'Angleterre. Κεφ. 9. παρατηρεῖ ὅτι ἡ παραγωγικότης τῆς Γαλλικῆς χώρας εἶναι ποιικίλη, ἐν ᾧ ἡ τῆς Ἀγγλίας περιορίζεται εἰς ὀλίγα προϊόντα· ἀλλὰ πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας, ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, (καθ' ὃν χρόνον συνέγραψεν ὁ De Lavergne), οἱ κάτοικοι ἐπιχειροῦσι πάσας ὁμοῦ τὰς καλλιεργείας, ὅπως διὰ τῆς ἀμέσου παραγωγῆς θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν. ἐν ᾧ ἂν ἦτο δυνατὸν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν νὰ προσπορισθῶσι τινὰ προϊόντα, ἡ παραγωγή ἤθελε περιορισθῇ εἰς ἐκείνα μόνα εἰς ἃ πέφυκεν ἕκαστον τμήμα τῆς χώρας.

Διὰ μόνων λοιπὸν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ μὲν ἀγορὰ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων εὐρύνεται, τὰ δὲ ἔργα προσδιορίζονται συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κατὰ τόπους φυσικῆς παραγωγικότητος καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων.

Καθ' ὅσον δὲ διὰ τῆς ἐπωφελεστεράς χρήσεως τῶν ἐν ἐνεργείᾳ δυνάμεων καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς δυνάμεων ἐντελεστερώων καὶ δραστηριωτέρων, τελειοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, ὁ κύκλος τῶν καταναλώσεων μεγαλύνεται, τὰ παραγωγικὰ ἔργα προάγονται καὶ ὅ,τι πρότερον διέμενεν ἄγονον, χέρσον, ἀκαλλιέργητον, ζωοποιεῖται, καθίσταται γόνιμον καὶ παραγωγικόν. Ἰδοὺ διατί παρ' ἡμῖν τόσα βαθύσκια καὶ ἀμφιλαφεὴ δάση τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τόσα μεταλλεῖα καὶ λατομεῖα κείμενα μακρὰν τῆς θαλάσσης, τόσοι εὐφοροὶ ἀγροὶ καὶ γαῖαι ἐπιτηδεύονται εἰς καλλιέργειαν μένουσιν εἰσέτι χέρσοι, ἄγονοι, ἀνεξόρυκτοι, ἀκαλλιέργητοι⁽¹⁾, ἐνῷ ἅπασαι αὗται αἱ ἀφθονοὶ πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου συτχετιζόμεναι διὰ καταλλήλων ὁδοιπορικῶν γραμμῶν, πρὸς εὐπροσίτους λιμένας καὶ τυγχάνουσιν οἷα τδὴ ποτε διεξόδου, ἤθελον ὡς ἐκ θαύματος, μεταμορφωθῇ εἰς ἐστίας ζωηρᾶς κινήσεως, διανοητικῆς προόδου καὶ ὕλικῆς εὐημερίας.

Πρὸ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου ἐν Ῥωσσίᾳ, τὰ σιτηρὰ τῆς λεγομένης Μαύρης γῆς ἔμενον ἄχρηστα, οἱ δὲ Ἀμερικανοὶ πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Εἰρηνικοῦ, ἔκαιον τὰ σιτηρὰ ὡς καυσόξυλα.

Ὡσαύτως δὲ σήμερον ἡ Τεργέστη ἐξάγει σιτηρὰ τῆς

(1) Ἀξιόλογα μάρμαρα καὶ ξύλα τῆς Ἑλλάδος ἀπεκόπησαν καὶ μετεκομίσθησαν εἰς τὸν πλησιέστερον λιμένα, ὅπως ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς παγκοσμίους ἐκθέσεις· ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο ἀδυστάτη δαπάνη, ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας.

Οὐγγαρίας ἔνεκα τῶν σιδηροδρόμων, ἐν ᾧ ἄλλοτε εἰσῆγε σιτηρά.

Διὰ τῆς εὐχεροῦς λοιπὸν διεξόδου τῶν προϊόντων καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς χρησιμοποιοῦνται αἱ παραγωγικαὶ τοῦ πλούτου πηγαὶ καὶ τούτου ἔνεκα, γαῖαι κείμεναι πλησίον σιδηροδρόμου, ἔχουσαι δὲ ἴσῃν γονιμότητα πρὸς ἄλλας γαίας ἀποκέντρους, παράγουσι μείζονα πρὸς ὅσον καὶ ἀποκτῶσιν οὕτω ἀξίαν, ἥς ἐστεροῦντο πρότερον.

Οἱ τῆς Ἑλευσίνος κάτοικοι πρὶν ἢ κατασκευασθῇ ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα πρὸς τὰ Μέγαρα, δὲν μετήρχοντο ἄλλην βιομηχανίαν ἢ τὴν τῆς ἐξαγωγῆς τῆς ῥητίνης, ἀλλὰ καὶ τοῦ πόρου τούτου ἐκινδύνευσεν νὰ στερηθῶσιν, ἔνεκα τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν πευκόνων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς πρὸς τὰ Μέγαρα ἀγούσης ὁδοῦ, ἀπέκτησαν ἀμάξας διτρόχους, ἐφ' ὧν μεταφέροντες εἰς τὴν πρωτεύουσιν τὸ λίαν ἐπιζήτητον προϊόν τῶν καυτοξύλων, ἐξεποίουσαν αὐτὰ λίαν ἐπικερδῶς. Δυστυχῶς ὁμως σήμερον, ἔνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου τῶν διαφορῶν τοῦ Κράτους μερῶν καὶ τῆς μεγίστης δαπάνης ἣν συνεπάγεται ἡ μετακόμισις τῶν προϊόντων, ἀδυνατοῦντες, εἰς τὰς μεσογείους μάλιστα ἐπαρχίας, νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ἐνέργειαν ἡμῶν ἐπέκεινα τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, ἥς αἱ ἀπαιτήσεις εἰσὶ μικραὶ καὶ εὐτελεῖς, οὐ μόνον παραμελοῦμεν νὰ μεταλλεύσωμεν διάφορους πηγὰς πλούτου καὶ εὐζωίας αἵτινες κεῖνται πρὸ τῶν χειρῶν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν καταβάλλομεν ἐπιμέλειαν ὅπως βελτιώσωμεν τὸ προϊόν τῶν προϊόντων.

Ἡ σύστασις λοιπὸν νέων διεξόδων εἰς τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα, εἶναι ἐκ τῶν ζωτικωτέρων στοιχείων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν εὐημερίας· ἡ δὲ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἔγκειται εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς συγκοινωνίας, δι' ἧς

μόνης θέλει ανοιχθῇ νέον καὶ εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν.

Τούτου γενομένου, ἡ παραγωγικὴ ἡμῶν δραστηριότης δὲν θέλει τοῦ λοιποῦ περιορίζεσθαι ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν προσωπικῶν ἡμῶν ἀναγκῶν ἢ τῆς ἐπιτοπίου ἀγορᾶς, ἀλλὰ θέλει ἀκτινοβολεῖ καὶ εἰς ἀγορὰς ἀπωτέρω κειμένας, ἐμψυχουμένη μάλιστα διὰ τοῦ παρορμητικοῦ τῆς ἀμίλλης καὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, καὶ τότε μόνον θέλομεν φροντίσει καὶ περὶ βελτιώσεως τοῦ ποιοῦ τῶν προϊόντων, τῆς καθιστώσης ταῦτα καὶ μᾶλλον ἐπιζήτητα καὶ μᾶλλον εὐανάλωτα. Ἄλλως δέ, τὰ Κράτη τὰ στερούμενα συγκοινωνίας, ὑπόκεινται εἰς δύο ἀντίθετα μὲν, ἀλλὰ σύγχρονα νοσήματα, τὴν περίσσειαν καὶ τὴν ἔνδειαν τῶν αὐτῶν προϊόντων, ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους. Α. χ. ἅπαντες γνωρίζομεν ὅτι αἱ νῆσοι διὰ τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν καρπῶν, μόλις ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κατανάλωσιν ἐπὶ 4 ἢ 5 μῆνας τοῦ ἔτους· ὥστε ἐὰν αἱ σιτοφόροι ἡμῶν ἐπαρχίαι ἐδύναντο διὰ καταλλήλων ὁδοιπορικῶν ἀκτίνων νὰ συνενωθῶσι μὲ τοὺς πλησιεστέρους λιμένας, καὶ διὰ τῶν λιμένων τούτων, νὰ ἐκχέωσιν εἰς μετριοτέρας τιμὰς τὰ περισσεύματα αὐτῶν εἰς τὰς νήσους, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι αἱ νῆσοι, ἀντὶ σιτηρῶν τῆς Μ. Ῥωσσίας, τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἤθελον ἐν μέρει καταναλίσκει προτιμότερον ἐγχωρίου δημητριακοῦ καρπούς, καθὼ προχειροτέρους καὶ εὐωνοτέρους (¹).

Ἄλλὰ νῦν τοῦτο ὑπάρχει δυσκατόρθωτον, ἔνεκα τοῦ δυσκοινωνήτου τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Κράτους πρὸς

(¹) Σήμερον μάλιστα ὅτε ἡ Θεσσαλία ἐπιμελέστερον καλλιεργουμένη δύναται νὰ διαθρέψῃ πολλὰς ἔτι ἑκατοντάδας χιλιάδας ἀνθρώπων.

ἄλληλα. Τοιούτῳ τρόπῳ, γεωργὸς ὅστις πρὶν ἢ καταστῇ ἀμαξιτὸς ἢ ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Μύλους ὁδὸς, μετέφερεν ἐπὶ φορτηγοῦ κοιλὰ τέσσαρα σίτου, κατέτριβε μίαν ὁλόκληρον ἡμέραν, ὅπως διανύσῃ τὴν ὁδὸν ταύτην καὶ ἐτέραν ὅπως ἐπανεῖλθῃ εἰς τὴν ἐστίαν αὐτοῦ· ὑπολογιζομένων δὲ τῶν ἡμερομισθίων εἰς δύο δραχμὰς τὴν ἡμέραν, ἡ δαπάνη ἐγένετο δραχμῶν 4· προστιθεμένης προσέτι εἰς αὐτὰς καὶ μιᾶς δρ. πρὸς τροφὴν τοῦ φορτηγοῦ, τὸ ὅλον τῆς δαπάνης διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν 4 κοιλῶν ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Ναυπλίαν, ἀνήρχετο εἰς δραχ. 5, ἐνὶ λόγῳ, 4 κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, ἀξίας περίπου δρ. 25, προσεπιβαρύνοντο τότε δι' ἐξόδου μεταφορᾶς δραχ. 5, ἤτοι 20 °|.

Ὡστε ἐκ τῆς ἀπουσίας ἀκτίνων συνενουσῶν τὰ κέντρα μὲ τὰς περιφερείας αὐτῶν, προκύπτει τὸ ἀντίθετον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι καθ' ὃν χρόνον αἱ νῆσοι ἢ αἱ παράλαιοι πόλεις σπανίζουσι σιτηρῶν, τὰ σιτηρὰ ἀφθονοῦσιν εἰς τὰς μεσογείους ἐπαρχίας· καὶ οὕτω ἐν ᾧ αἱ μὲν πρῶται πορίζονται τὰ τρόφιμα ἐπὶ τιμῆματι ὑπερόγκῳ, ἐν ταῖς δευτέραις, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ εἰς εὐτελεῖς πωλούμενοι τιμὰς, σπαταλῶνται ἢ διασκορπίζονται μὴ εὐρίσκοντες διέξοδον.

Ὅπως δὲ καταστήσω ἐναργεστέραν τὴν ἀλήθειαν ταύτην δι' οἰκείων παραδειγμάτων, παρατηρῶ ὅτι, ἐν ᾧ πρότινων ἐτῶν, ἡ χιλιάς τῶν ὀπτῶν πλίνθων ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Μαραθῶνος, ἀπέχοντι 8 ὥρας ἀπ' Ἀθηνῶν, ἐτιμᾶτο ἐν αὐτῷ ἀντὶ δρ. 15, τὸ αὐτὸ ποσὸν τῶν πλίνθων ἐτιμᾶτο ἐν Ἀθήναις ἀντὶ δρ. 40 ἢ 50. Μετὰ τὸ θέρος δὲ τοῦ 1857, οἱ γεωργοὶ τῆς Λεβαδείας, ἔνεκα τῆς ὑπερβαλούτης εὐκαρπίας, ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς πλουσίους αὐτῶν στάχους εἰς τὴν διάκρισιν τῶν θεριστῶν.

καὶ ἐν ᾧ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο 3 δραχμῶν ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Ἀθήναις ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρ. 6. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἐὰν οἱ γεωργοὶ τῆς Λεβαδείας ἐδύναντο διὰ μικρᾶς δαπάνης, νὰ μεταφέρωσι τὰ σιτηρὰ αὐτῶν εἰς Δοδρέναν, ἤθελον μετὰ μείζονος περισκέψεως καὶ φειδωλίας διαχειρισθῇ τὰ γενναῖα δῶρα τοῦ 1857, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα εὐκόλως μεταβάλλονται καὶ τὰς μὲν παχείας καὶ εὐτραφεῖς βοῦς διαδέχονται συνήθως αἱ ἰσχναὶ καὶ λιπόσαρκοι, τοὺς δὲ μεστοὺς στάχους, οἱ λεπτοὶ καὶ κενοί.

Ὅτι δὲ εἶπον περὶ Μαραθῶνος καὶ Λεβαδείας, ἐφαρμόζεται ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν μεσογειῶν καὶ παραλίων πόλεων· καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο λ. χ. ἐν Καλαβρύτοις ἀντὶ λεπτῶν 18, ἐν Αἰγίῳ ἡγοράζετο πρὸς λεπτά 36. Ὅτι δὲ συνέβαινε περὶ σίτου, ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὸν οἶνον, ἐδῶ μὲν πωλούμενον πρὸς λεπ. 5 τὴν ὀκάν, ἐκεῖ δὲ πρὸς λεπ. 20· ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τοὺς ἀνθρακας τῆς Ὑββοίας, ἐκεῖ μὲν τιμωμένους ἐπιτοπίως ἀντὶ δρ. 3, ἐδῶ δὲ πρὸς 6 ἢ 7 δραχμάς· ἐφηρμόζετο καὶ εἰς τὴν οἰκοδομήσιμον ξυλείαν κ.τ.λ. καὶ εἰς ἅπαντα τὰ προϊόντα μεγάλου μὲν ὄγκου μικρᾶς δὲ ἀξίας. Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἐν χώραις ἐστερημέναις μέσων συγκοινωνίας, παράγεται τὸ ἀξιοσημείωτον φαινόμενον, τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον μεγίστης τῶν τιμῶν ἀνομοιότητος, ἐν τοῖς διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους· ὥστε καθ' ὃν χρόνον τμημά τι τῆς ἐπικρατείας καταναλίσκει ὠρισμένον εἶδος προϊόντων εἰς τιμὴν ὑπέρογκον, τὸ αὐτὸ εἶδος ἀλλαχοῦ, δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἀξίαν, οὐδ' ἀποζημιᾷ τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ γεωργοῦ.

Μόνον λοιπὸν ἐν χώρᾳ, ἐνθα τὰ διάφορα μέρη τοῦ

Κράτους ἐλευθέρως συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα, ἡ κυκλοφορία τῶν προϊόντων, καὶ τῶν μᾶλλον δυσμετακομίστων, ταχτοποιεῖται καὶ ἡ τιμὴ αὐτῶν δὲν ὑπόκειται εἰς τερατώδεις ἀνωμαλίας. Τοῦναντίον μάλιστα, καθ' ὅσον τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, γίνεται δὲ χρήσις δυνάμεων οἰκονομικωτέρων καὶ δραστηριωτέρων πρὸς μετακόμισιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἡ τιμὴ αὐτῶν ἀναλόγως σμικρύνεται καὶ προσεγγίζει πρὸς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τοῦ ὅρου τῆς τιμῆς τοῦ τόπου, ἐν ᾧ παρήχθησαν ⁽¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργατικοὶ μισθοί, ἐν χώρᾳ μάλιστα ἐν ἣ ὁ πληθυσμός ἐστιν ἀραιός, ἡ ἰδιοκτησία καταμεμελισμένη καὶ ἡ ἐργασία πολυζήτητος, προσδιορίζονται κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν ἀναλωμάτων, ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας θέλει παραχθῇ καὶ ἕτερον ἀποτέλεσμα πολλοῦ λόγου ἄξιον, ἐνδιαφέρον ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας, καὶ ἰδίως τὴν γεωργίαν καὶ τοὺς φυτουργούς, ὅτι οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἐλαττωθῇ ἀναλόγως τῆς εὐθηνίας καὶ ἀφθονίας τῶν πραγμάτων, δηλ. ἄνευ τινὸς ἀλλοιώσεως τῆς εὐζωίας τοῦ μισθαρνικοῦ πλήθους. Ἀλλὰ πλὴν τούτων παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, λύεται καὶ ἕτερον ζήτημα, ἄλλως ἐντελῶς δυσδιάλυτον παρ' ἡμῖν.

Σήμερον ἅπαντες ὁμολογοῦμεν ὅτι τὰ γεωργικὰ καὶ γεωπονικὰ ἡμῶν ὄργανά εἰσιν ἀτελῆ, ὅτι ἡ αὐλαξ τὴν ὁποίαν χαράττει τὸ ἀτελὲς ἡμῶν ἄροτρον δὲν ἔχει αἰεί-

(1) Ἐν Γαλλίᾳ, αἱ γαῖαι πολλῶν ἐπαρχιῶν ἐγονιμοποιήθησαν, ἀφ' ἧς κατορθώθη ἡ εὐχερὴς μετακόμισις τῆς ἀσθέστου καὶ τῆς μάρνης διὰ τῶν σιδηροδρόμων. *Economie rurale de la France*. De Lavergne σελ. 109.

ποτε τὸ πρέπον βάθος, ὅτι μέρος τοῦ ἀροτριωθέντος ἀγροῦ μένει συνήθως ἀκαλλιέργητον, ὅτι ἡ ἀλώνισις καὶ ὁ λίκμητός διακοῦσι δύο περίπου μῆνας τοῦ ἔτους καὶ συνεπάγουσι δαπάνας καὶ ζημίας 10 ἴσως ^ο/₁₀· ἐν τούτῳ δὲ τῷ διαστήματι, ὁ γεωργὸς περιμένων νὰ σχολάσῃσι τὰ ὀλίγα τῆς κοινότητος ζῶα καὶ νὰ πνεύσῃ ἄνεμος μέτριος πρὸς λίκμισιν τῶν γεννημάτων αὐτοῦ, μένει πολλάκις ἐξ ἀνάγκης ἀργὸς καὶ μὲ χειῖρας ἐσταυρωμένας· ὅτι ἀπλούστατα ἔργα, ὡς τὰ τῆς πηλοπλαστικῆς, τῆς πριστικῆς ἢ πριονιστικῆς ἐκτελοῦνται ὑπὸ χειρῶν ἐργατικῶν κ.τ.λ. Περιοριζόμενος δὲ εἰς μόνας τὰς ἀλωνιστικὰς μηχανάς, ὧν οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν χρησιμότητα, ἐρωτῶ πῶς εἶναι δυνατὸν ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς ιδιοκτησίας, νὰ γίνῃ χρῆσις τῶν ἐντελεστέρων καὶ δραστηριωτέρων τούτων ὀργάνων; πῶς δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι χωρικοὶ ἐνδεεῖς ἢ καλλιεργούντες ἀλλοτρίαν γῆν καὶ στερούμενοι ἐπομένως καὶ τῆς ἐλαχίστης κτηματικῆς πίστεως, δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι πρῶτον, καὶ νὰ διατηρήσωσι δεύτερον, εἰς καλὴν κατάστασιν μηχανήν, δυνάμει δυσαναλόγου πρὸς τὸ εἰσόδημα ἕπερ ἀπολαμβάνουσιν ἐκ τῆς καλλιιεργείας 50 ἢ 60 στρεμμάτων;

Τοῦτο εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον, ὅ,τι ὅμως θεωρεῖται παρὰ πάντων καὶ εὐκατόρθωτον καὶ εὐκτέον, εἶναι τὸ νὰ προσελκύσωμεν παρ' ἡμῖν ἐργολάβους, οἵτινες περιφερόμενοι, ὡς τοῦτο γίνεται καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θερισμοῦ τῶν καρπῶν, εἰς τὰ διάφορα χωρία, μετὰ τῶν ἀλωνιστικῶν αὐτῶν μηχανῶν, νὰ ἐκτελῶσιν ἐπὶ μετρίῳ μισθώματι, τὸ ἔργον τῆς ἀλωνίσεως τῶν καρπῶν ὅπερ σήμερον κατορθοῦται βραδέως καὶ ἐπιπόνως καὶ ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τῶν ιδιοκτητῶν. Ἄλλ' ἡ πραγματοποίησις τοῦ συστήματος τούτου, δι' οὐ μόνον θέλει κα-

ταστῇ γενικωτέρα εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις τοῦ τόπου, ἢ χρῆσις τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὴν γεωργίαν, προϋποθέτει οὐ μόνον τὴν ὑπαρξιν τεχνῶν βοηθητικῶν, ἥτοι ξυλουργίας, σιδηρουργίας, χυτηρίων σιδήρου κ.τ.λ. ἀλλὰ καὶ μέσων συγκοινωνίας, καθότι αἱ μηχαναὶ αὗται ὅπως καταστῶσιν ἀληθῶς περιφόρητοι, ἀνάγκη νὰ μετακομίζωνται ἐπὶ ἀμαξιτῶν, οὐχὶ δὲ ἐπὶ ἀποκρήμνων στενωπῶν καὶ διὰ χειμάρρων δι' ὧν σήμερον μόλις τὰ φορτηγὰ διέρχονται.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα ἀποτελέσματα τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Διὰ μόνης τῆς βελτιώσεως αὐτῶν θέλει ἀνακύψει ἡ γεωργικὴ τάξις, καὶ ἄφθονοι πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου θέλουσι χρησιμοποιηθῇ, διατελοῦσαι μέχρι τῆς σήμερον νεκραὶ καὶ ἄγονοι.

Ἐπειδὴ δὲ ἅπασαι αἱ τέχναι συγκρατοῦνται διὰ τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἀμοιβαιότητος, ἐννοεῖται ὅτι ἐν ὅσῳ ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν εἶναι εὐτελὴς καὶ πενιχρά, ἐν ὅσῳ ὁ γεωργὸς ἐν μὲν ἀκχερίᾳ, δυστυχεῖ καὶ τάλαιπωρεῖται, ἐν δὲ εὐφορίᾳ τῶν καρπῶν τῆς γῆς μικρὰν ἀπολαμβάνει ὠφέλειαν, μὴ δυνάμενος νὰ ἐκποιήσῃ ἐπικερδῶς τοὺς καρποὺς τῆς ἑαυτοῦ φιλοπονίας, ἀδύνατον αἱ ἀρτιγενεῖς παρ' ἡμῖν τέχναι νὰ προαχθῶσι, καθότι ἄνευ ἀναλόγου ἀγορᾶς αἱ τέχναι μαραίνονται μάλιστα καὶ παρακμάζουσιν· ἡ δὲ πλατυτέρα καὶ προχειροτέρα ἀγορὰ τῶν τεχνῶν εἶναι ἡ πολυπληθὴς γεωργικὴ τάξις· ὁ ζωτικὸς ἀὴρ τῶν τεχνῶν εἶναι ἡ εὐζωία καὶ εὐπυρία τῶν γεωργῶν.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας παράγει τὰ αὐτὰ ὠφελήματα ἅπερ συνεπάγεται καὶ ἡ χρῆσις ἐντελεστέρων παραγωγικῶν ὀργάνων.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι ἐν ᾧ ὁσάκις ἐφαρμόζεται εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς βιομηχανίας μέθοδος τις τελειότερα, ἢ γίνηται χρήσις δυνάμεως δραστηριωτέρας καὶ ἥττον δαπανηρᾶς, μόνον τὰ παραχθέντα προϊόντα διὰ τῆς ἐντελεστέρας μεθόδου καὶ διὰ τῆς τελειότερας μηχανῆς καθίστανται εὐθηνότερα, οἷον ὁ σῖτος ὁ παραγόμενος ἐν ἀγρῷ ἀροτριωθέντι ὑπὸ εὐρωπαϊκοῦ ἀρότρου, ἢ ὁ συγκομισθεὶς διὰ τῆς θειριστικῆς μηχανῆς, ἢ ὁ μηχανικῶς ἀλwonισθεὶς δι' ἵππων, ὕδατος, ἢ ἀτμοῦ, ἢ ὁ ἀλησθεὶς δι' ἀληστικῶν ὀργάνων τελειότερων, κλπ. τοῦναντίον, ἐκ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ τιμὴ ἀπάντων τῶν προϊόντων ἐλαττοῦται, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν ἐξόδων τῆς μεταφορᾶς, ἡ εὐζωία καὶ αἱ ἀπολαύσεις τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν ἀναλωτῶν ἀναπτύσσονται.

Ὁ δὲ λόγος τῆς ἐπιδράσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ συνόλου τῶν προϊόντων εἶναι πρόδηλος.

Τί γίνεται ὁσάκις βελτιοῦνται τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας; αἱ παραγωγικαὶ ἡμῶν δυνάμεις χρησιμοποιοῦνται καὶ πλείω καὶ ῥᾶον παράγομεν. Α. χ. ἵππος φορτηγὸς φέρει βάρος 100 χιλιογράμμων· ὁ αὐτὸς δὲ ἵππος σύρων ἄμαξαν δύναται νὰ μεταφέρῃ δεκάκις τόσα, ἥτοι 1000 χιλιόγραμμα· ἡ αὐτὴ δὲ δύναμις ἐνὸς ἵπου ἐπὶ σιδηροδρόμου σύρει χιλιάδας 10 χιλιογράμμων, ἐπὶ δὲ διώρυγος 60,000.

Πλὴν δὲ τούτου, ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασις ἐκτελεῖται ἐν βραχυτέρῳ χρονικῷ διαστήματι· ὥστε δύο σημεῖα ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα λεύγας 10 ἢ 40 περίπου χιλιόμετρα, διὰ τῶν ἀμαξιτῶν ὁδῶν διανύονται συνήθως εἰς 4 ὥρας, διὰ δὲ τῶν σιδηροδρόμων εἰς 40 λε-

πτά· οὕτω δὲ αἱ μὲν ἀποστάσεις συντέμνονται, ὁ δὲ διαθέσιμος τῶν ἐμπορευομένων χρόνος ἐξοικονομεῖται καὶ παρατείνεται. ⁽¹⁾

Ἐὰν λοιπὸν ὡς ἐκ θαύματος ἢ διὰ σιδηροδρόμων, ἡ μὲν Τρίπολις μετετίθετο εἰς τὸ Ἄργος ὡς πρὸς τὴν Ναυπλίαν, αἱ δὲ Πάτραι εἰς τὸ Καλαμάκιον ὡς πρὸς τὴν Κόρινθον, ἡ δὲ Λαμία ἐτίθετο δύο ὥρας ἀπὸ τῆς Ἀμφίσσης, ἡ δὲ Ἀμφισσα ἀπὸ τῆς Ἰτέας λεπτὰ 12, αἱ Θῆβαι μετετίθεντο εἰς Μενίδιον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἡ Λεβαθεΐα εἰς Κηφισσίαν καὶ ὁ Πειραιεὺς εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ προσέγγις αὕτη τῶν ἀποστάσεων ἤθελε μεταβάλλει τὴν τιμὴν ἀπάντων τῶν προϊόντων τῶν μετακομιζομένων ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο τούτων σημείων εἰς τὸ ἕτερον, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν ἀποστάσεων, ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοδεύσεως ἤθελε προσεγγίζει εἰς τὸν ὅρον τῆς τιμῆς αὐτῶν ἐν τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς. ⁽²⁾

(1) Ὑπολογίζοντες τὴν ταχύτητα τῶν σιδηροδρόμων κατὰ λόγον τῶν 50 χιλιομέτρων καθ' ἑκάστην ὥραν, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς διὰ σιδηροδρόμων προσεγγίσεως τῶν διαφόρων τοῦ Κράτους πόλεων, ἐκ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἀποστάσεων· ἡ ἀπόστασις ἢ ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Λαμίας, 220 χιλιομέτρα. Ὡσαύτως δὲ ἢ ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Πατρῶν. ἢ ἀπ' Ἀθηνῶν μέχρι Θηβῶν 70 χιλιομέτρα· μέχρι δὲ Λεβαθεΐας 145 χιλιομέτρα. ἢ ἀπὸ Μύλων μέχρι Τριπόλεως 50 χιλιομέτρα. Ἀπὸ Σπάρτης μέχρι Γυθείου 47. Ἀπὸ Τριπόλεως μέχρι Μεγαλοπόλεως 32. Ἀπὸ Ἐλευσίνος μέχρι Ἀθηνῶν 22. Ἀπὸ Βώλου μέχρι Λαρίσσης 60.

(2) Ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν σιδηροδρόμων ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁ σῆτος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μαύρης γῆς, ὅστις μετεφέρετο εἰς Πετρούπολιν καὶ ἐπωλεῖτο εἰς τὸ τετραπλάσιον τῆς ἐν τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς ἀξίας αὐτοῦ ἐξέπεσε σχεδὸν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς. Καὶ ἐν Ἀμερικῇ δέ, ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις, τὸν σῆτον, ὡς ἐρρέθη, μετεχειρίζοντο οἱ κάτοικοι ὡς καυσόξυλα, πρὶν τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηρο-

Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης ταύτης ταχύτητος περὶ τὴν μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων, πλείστα προϊόντα εἰς φθορὰν ὑποκείμενα, οἷον ὠά, γάλα, κρέας, ἰχθῦς, ὀπώραι, λαχανικά, ὄστρεα κ.τ.λ. ὧν ἡ κατανάλωσις δὲν ὑπερβαίνει σήμερον τὰ στενὰ ὅρια τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, θέλουσι καταναλίσκεσθαι εἰς μακρὰς ἀποστάσεις, ἐντὸς ὀλιγίστων ὥρων μεταφερόμενα διὰ τῶν σιδηροδρόμων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Γαλλίᾳ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τῶν ἐντελεστέρων μέσων τῆς συγκοινωνίας, εἰς ἃ κυρίως ὀφείλεται ἡ τεραστία ὕλική πρόοδος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, ἡ ἐξημέρωσις τῶν δημοσίων ἡθῶν καὶ ἡ πνευματικὴ προαγωγὴ ἁπασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. (')

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Ἰουλίου Καίσαρος θαυμάζει τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ μετέβη ὀγδοαῖος ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τὸν Ῥοδανόν. «Συντόμως δέ, λέγει, ἤλαυνεν οὕτως, ὥστε τὴν πρώτην ἔξοδον ἀπὸ Ῥώμης ποιησάμενος, ὀγδοαῖος ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ἐλθεῖν». Ἀλλὰ πόσῳ μᾶλλον ἤθελεν εκπλαγῇ ὁ Πλούταρχος, εἰάν προέβλεπεν, ὅτι μίαν ἡμέραν ἀπὸ Βρεντησίου μέχρι τῶν Ἀλπεων ἡ ὁδοιπορία ἤθελε διαρκεῖ 40 μόνον ὥρας. Ὁ δὲ Πρεσκότ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Φιλίππου Β'. ἀναφέρει, ὅτι Φίλιππος ὁ Β'. ἀναχωρήσας ἀπὸ Γενούης ἐφθάσε, μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τεσσάρων, εἰς Βρυξέλλας,

δρόμου τοῦ εἰρηνικοῦ, σήμερον δὲ ὁ αὐτός μεταφέρεται εἰς Εὐρώπην καὶ πωλεῖται εὐθηνότερον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραγομένου.

(') Ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ συναλλαγῶν, ἡ καλλιέργεια χωρῶν εὐφορωτάτων τέως ἀκαλλιεργήτων καὶ ἰδίως ἡ εὐχερὴς ἐπικοινωνία τῶν ἐθνῶν, ἀπέδειξαν ὅτι τὰ δύο πολύκροτα συστήματα τοῦ Ῥικάρδου καὶ Μάλθου, οὐδεμίαν ἔχουσι σήμερον πρακτικὴν ἀξίαν.

ἀφ' οὗ μικρόν διέμεινε καθ' ὁδὸν εἰς τινὰς πόλεις. Ὁ δὲ Θιέρσος, ἐν τῇ ἀξιολόγῳ τοῦ ἱστορίᾳ τῆς Ὑπατείας καὶ Αὐτοκρατορίας, βεβαιῶν, ὅτι, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Πρίγκιψ τῶν Ἀστουριῶν ἐπεκαλέσθη δι' ἐπιστολῆς, τὴν προστασίαν Ναπολέοντος τοῦ Α', ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔφθασεν ἀπὸ Μαδρίτης εἰς Παρισίους τὴν ἐννάτην ἡμέραν. Περὶ τῆς σχέσεως δὲ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας πρὸς τὸ σύνολον τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Μακώλαι λέγει τάδε. «Ἡ κυριωτέρα αἰτία, ἥτις καθίστα τοσοῦτον ἀτελῆ τὴν συγχώνευσιν τῶν διαφόρων τῆς κοινωνίας στοιχείων, ἦτο ἡ μεγίστη δυσκολία, μεθ' ἧς οἱ πρόγονοι ἡμῶν μετέδαινον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἐξ ὅλων παρατηρεῖ τῶν ἐφευρέσεων, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ Ἀλφαβήτου καὶ τοῦ Τύπου, αἱ ἐφευρέσεις ἐκεῖναι αἵτινες βραχύνουσι τὰς ἀποστάσεις πλεῖστον συνετέλεσαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πᾶσα βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας προάγει τὴν ἀνθρωπότητα πνευματικῶς τε καὶ ὕλικῶς, καὶ οὐ μόνον διευκολύνει τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰς συναλλαγὰς, ἀλλὰ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀντιπαθειῶν καὶ εἰς τὴν συνοχὴν καὶ συγκράτησιν πάντων τῶν κλάδων τῆς μεγάλης τῶν ἀνθρώπων οἰκογενείας. Κατὰ τὴν δεκάτην ἐβδόμην ἑκατονταετηρίδα, οἱ κάτοικοι τοῦ Λονδίνου ἀπεῖχον περισσότερον τοῦ Ἐδιμβούργου, ἢ ὅσον ἀπέχουσι σήμερον τῆς Βιέννης. Καὶ ἀνθρώποι καὶ ἐμπορεύματα μετεφέροντο συνήθως τότε ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ τῶν μεγάλων ὁδῶν. Αἱ δὲ ὁδοὶ αὗται φαίνεται ὅτι ἦσαν χειρότεραι ἢ ὅτι ἡδυνάτο τις νὰ προσδοκᾷ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμὸς οὐκ ὀλίγον εἶχον προαχθῇ. Ἐπὶ τῶν καλλιτέρων γραμμῶν τῆς συγκοινωνίας,

αἱ χαράδραι ἦσαν βαθεῖαι, αἱ καταβάσεις ἀπότομοι καὶ ἡ ὁδὸς πολλάκις εἰς τοιαύτην εὐρίσκετο κατάστασιν, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ διακρίνη τις αὐτὴν ἐν τῷ σκότει, ἀπὸ τῶν ἀπεριφράκτων ἀγρῶν τῶν ἐκατέρωθεν παρεκτεινομένων. Ἀλλὰ πόσον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετεβλήθησαν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου ! Σήμερον ἡ Ἀγγλία διὰ διωρύγων, σιδηροδρόμων καὶ λιμένων εὐπροσίτων ὑπὸ μυριάδων πλοίων, συγκοινωνεῖ πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἡμεῖς δέ, διὰ μόνης τῆς κατασκευῆς λιμένων καὶ σιδηροδρόμων θέλομεν δυνηθῆ νὰ ἀναμορφώσωμεν τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν.

Δυστυχῶς ὅμως πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἀπαιτοῦνται οὐ μικρὰ κεφάλαια, (¹) τὰ ὅποια εὐδαιμία ἐταιρία ἀποφασίζει νὰ καταβάλῃ, ἐὰν δὲν ἔχῃ τὴν βεβαιότητα ἀναλόγου ἀποζημιώσεως. Ὅπως δὲ ἀποζημιωθῇ προσηκόντως ἢ τὴν σιδηροδρομίαν ἀναλαμβάνουσα ἐταιρία, δὲν ἀρκεῖ τὸ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως παραχωρούμενον αὐτῇ προνόμιον, ἀπαιτεῖται προσέτι, ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς χώρας ἣν ἡ ὁδὸς διασχίζει, νὰ ᾔναι μέγας, ἡ δὲ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων νὰ ᾔναι ζωηρά, ἡ δὲ κατανάλωσις ἀντικειμένων μικροῦ μὲν ὄγκου, μεγάλης δὲ ἀξίας, νὰ ὑπάρχῃ ὅπως οὐν ἀνεπτυγμένη.

Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, διὰ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζονται αἱ σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις, δὲν διεμορφώθησαν εἰσέτι παρ' ἡμῖν· καθότι ὁ μὲν πληθυσμὸς τοῦ Κράτους σχετικῶς πρὸς τὴν χωρικὴν αὐτοῦ ἑκτασιν, εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ τῶν ἄλλων ἐπικρατειῶν τῆς δυ-

(¹) Καθόσον μάλιστα τὶ τε ὕλικόν καὶ τὸ προσωπικόν ἔξωθεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰσάγονται.

τικῆς Εὐρώπης, ἥ δὲ ἐσωτερικὴ κίνησις, κυκλοφορία καὶ κατανάλωσις ὑπάρχουσι λίαν εἰσέτι περιορισμένοι, διὰ τε τὸ εὐάριθμον πόλεων πολυπληθῶν καὶ τὴν μικρὰν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας.

Ἐνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι σιδηροδρομικαὶ ἐπιχειρήσεις, οἷαι ὑφίστανται καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, δύνανται κατὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἄνευ σπουδαίας κυβερνητικῆς συνδρομῆς, ἐὰν δὲν συνδεθῶσι μὲ γραμμὰς ἐξωτερικὰς, ἥτοι μὲ τὰς κυριωτέρας ἀρτηρίας τοῦ γενικοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου.

Μόνῃ ἢ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ ἄγουσα ὁδὸς εἰς ὅλως ἐξαιρετικὴν θέσιν διατελοῦσα, ὑπῆρξεν αὐτάρκης· καθότι ἡ ὁδὸς αὕτη συνενώνει δύο πόλεις ὑπὸ ἑκατὸν χιλιάδων κατοικουμένας σήμερον. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις εἶναι καὶ μία τῶν ὠραιωτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον καταναλίσκονται πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐμπορεύματα ἐκ τῆς ἁλλοδαπῆς εἰσκομιζόμενα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἀπολήγουσι καὶ αἱ συναλλαγαὶ πλείστων τοῦ Κράτους ἐπαρχιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ μετακομιστικῆς βιομηχανίας.

Ἴδμεν ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ἀναγκῶν ποικιλίαν, μέσα ἀνταλλακτικὰ καὶ συγκοινωνίαν, πρὸς μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τῷ

ὄντι ἡ μετακομιστικὴ ἐμπορία, προέκυψεν ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς κατὰ χώρας καὶ τοὺς τόπους εἰδικῆς παραγωγικότητος· ὁ μὲν πόθος τῆς ἀποκτήσεως πραγμάτων, ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐστεροῦντο ἐν τῷ τόπῳ τῆς διαμονῆς αὐτῶν, παρήγαγεν τὴν ἐμπορίαν, ἡ δὲ φιλοκέρδεια καὶ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα ἀνέπτυξαν καὶ ἐπεξέτειναν αὐτήν.

Ἡ μετακομιστικὴ βιομηχανία ἐξασκεῖται ἐν ἐκάστη χώρᾳ διὰ τῶν ἐνόντων τῆς συγκοινωνίας μέσων. Καὶ εἰ μὲν ἐνεργεῖται ἐντὸς τοῦ Κράτους, καλεῖται «ἐσωτερικὴ ἐμπορία»· εἰ δὲ ἐνεργεῖται μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἡ ἐμπορία εἶναι «ἐξωτερικὴ». Ὅσάκις δὲ τὰ προϊόντα ἢ τὰ ἐμπορεύματα μετὰγινονται ἢ διάγινονται ἀπὸ χώρας ἀλλοδαπῆς εἰς ἀλλοδαπὴν, ἡ ἐμπορία αὕτη καλεῖται «διαμετακομιστικὴ».

§ 4. Ἐσωτερικὴ ἐμπορία.

Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας ἀνταλλάττονται δύο εἰδῶν ἔργα ἢ ἐγχώρια κεφάλαια· ὥστε ὅσῳ τὰ ἐγχώρια κεφάλαια καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζονται, τόσῳ ἐνισχύεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία· ὡσαύτως δέ, ὅσῳ ἡ γῆ εἶναι εὐφορωτέρα ἢ τεχνικώτερον καλλιεργεῖται, τόσῳ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ὑπάρχει ζωηροτέρα.

Ἐτερον στοιχεῖον συντελοῦν τὰ μέγιστα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἐγχωρίων προϊόντων. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ μὲν Ἐπτάνησος παράγει ἰδίως σταφίδα, ἔλαιον, οἶνους, σάπωνα, ἡ δὲ Λεβαδεία ὀρύζιον καὶ βάμβακα, αἱ Θῆβαι δημητριακοὺς καρπούς, ἡ Μάνη ἔλαιον καὶ βαλανίδιον, ἡ Μεσσηνία

σῦκα καὶ μέταξαν, ἡ Θήρα ἢ ἡ Νάξος οἶνους, ὁ Κορινθιακὸς κόλπος σταφίδα, αἱ ὀρεῖναι τῆς Πελοποννήσου ἐπαρχίαι ἢ ἡ Στερεὰ τυρόν, μαλλίον, ξυλείαν κ.τ.λ. διὰ δὲ τῆς ποικιλίας ταύτης τῶν ἐγχωρίων προϊόντων προάγονται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία καὶ αἱ ἀνταλλαγαί.

Αὕτη δὲ ἡ ποικιλία πηγάζει κυρίως ἐκ τοῦ κλίματος, τῆς φύσεως τῆς χώρας καὶ τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτῆς πλάτους. Τὰ προϊόντα λ. χ. τῆς Ἀγγλίας, ὡς καὶ τὰ τῆς Πολωνίας, τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας εἰσὶ σχεδὸν ὁμογενῆ κατ'ἐπαρχίας, ἐνῶ τὰ προϊόντα τῆς Β. Ἀμερικῆς, τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας εἰσὶ ποικίλα. Δι' ὃ καὶ ἐν ταύταις ταῖς χώραις, αἱ ἀνταλλαγαὶ τῶν διαφορῶν ἐπαρχιῶν πρὸς ἀλλήλας εἰσὶ ζωηρόταται.

Τοιούτῳ τρόπῳ, αἱ μὲν Βόρειοι καὶ ἀνατολικοὶ πολιτεῖται τῆς Ἀμερικανικῆς ὁμοσπονδίας ἀνταλλάττουσι τὰ τεχνουργήματα αὐτῶν πρὸς τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ζῶα τῶν δυτικῶν πολιτειῶν, ἡ βόρειος Ῥωσσία ἀνταλλάττει τὰ δέρματα, τὴν ξυλικήν, τὰ μέταλλα, τὰ στέατα, τὴν πίσσαν, τὴν κάνναβιν τῆς, μὲ τοὺς οἶνους, τοὺς δημητριακοὺς ἢ ἄλλους καρπούς καὶ μὲ τὰ εὐγενῆ ἔρια τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας. Ὡσαύτως δὲ ἡ βόρειος Γαλλία ἀνταλλάττει τοὺς δημητριακοὺς αὐτῆς καρπούς, τὸ λίνον καὶ τὴν κάνναβιν τῆς μὲ τοὺς οἶνους, μὲ τὰ ἔλαια, τὰ πορτογάλλια, λεμόνια καὶ σῦκα τῆς Νοτίου Γαλλίας. Ἡ μὲν παράγει τὸν λιθάνθρακα καὶ τὸν σίδηρον, ἡ δὲ τὸ πολύτιμον προϊόν τῆς μετάξης. Ἐνεκα δὲ τῆς ποικιλίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, ἀναπτύσσεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία.

Ἐκ τούτων δύναται τις νὰ συμπεράνῃ πόσον ἐπιζήμιοι ἀπέβαινον πρὸ τῆς γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1789, αἱ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπάρχουσαι τελωνιακαὶ ζῶ.

ναι, δι' ὧν διεκωλύετο ἡ ἐλευθέρα τῶν προϊόντων τῆς Γαλλίας κυκλοφορία. Τῷ ὄντι, «αἱ μὲν ἐπαρχίαι τῶν »πέντε μεγάλων ἐκμισθώσεων ἦσαν ὑποβεβλημέναι εἰς »ὁμοιόμορφον δασμολόγιον, αἱ δὲ ξέναι λεγόμεναι ἐ- »παρχίαι δὲν ὑπέκειντο εἰς τοῦτο τὸ σύστημα· ὑπῆρ- »χον δὲ τρίτον καὶ ἐπαρχίαι θεωρούμεναι ὡς ξένον κρά- »τος» (').

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Γαλλίας, ὅτε ἡ συμ- βατική συνέλευσις πρώτη καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ναπολέων, ἐκλήθησαν ὅπως ἀποκαταστήσωσι τὴν ἐνότητα, εἰσά- γοντες κατὰ πρῶτον ἐν τῇ γῶρᾳ ἐκείνῃ καὶ νομοθε- τοῦντες ἐν φορολογικὸν σύστημα, μίαν τελωνιακὴν ζώ- νην, ἓνα κώδικα, ἐν ἀκυρωτικόν, μίαν ἀντιπροσωπείαν κ.τ.λ.

Καὶ παρ' ἡμῖν δέ, τὸ σύστημα τῆς δασμολογίας τῶν ἐγχωρίων προϊόντων κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους ἴσχυσε μὲν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εὐτυχῶς δὲ κατηργήθη καὶ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος ἀκωλύτως κυκλοφοροῦσι σήμερον εἰς μόνα τὰ δημοτικὰ τέλη ὑπαγόμενα· οὐχ ἦττον ὅμως οἱ δημοτικοὶ οὗτοι ἔμ- μεσοι φόροι ἀποβαίνουσι λίαν ἐπαχθεῖς, ὅσῳκις τὰ αὐτὰ ἐμπορεύματα διὰ διαφόρων πόλεων διερχόμενα, πλειστά- κισ δασμολογοῦνται.

§ 2. Περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας.

Ὡςπερ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας δύο ἐπαρχίαι τοῦ αὐτοῦ Κράτους προσπελάζουσιν ἀλλήλαις, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, τὰ διάφορα Κράτη, προ- σγγίζουσιν ἀλλήλοις καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνταλλα-

(') Βιογραφία Κολβέρτου ὑπὸ Π. Κλεμεντίου σελ. 468.

γῶν προσπορίζονται ὅ,τι ἦτο ἀδύνατον ἄλλως νὰ ἀποκτήσωσιν, ἔνεκα τῆς κατὰ τόπους εἰδικότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία διαιρεῖται εἰς γενικὴν καὶ εἰδικὴν ἐμπορίαν. Καὶ ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα μὲν, ἡ «γενικὴ ἐμπορία» περιλαμβάνει πάντα τὰ ἐμπορεύματα ὅσα εἰσάγονται εἰς τὸ Κράτος διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ὅπως κατανάλωθῶσιν ἢ κατατεθῶσιν εἰς τὰ καταστήματα τῆς ἀποταμιεύσεως ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα δέ, πᾶν ὅ,τι ἀποστέλλεται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, εἴτε ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἴτε ἐκ τῶν καταστημάτων τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δὲ «εἰδικὴ ἐμπορία» ὡς πρὸς τὰ εἰσαγόμενα μὲν, ἐνδιαλαμβάνει τὰ πρὸς κατανάλωσιν μόνον ἐμπορεύματα δι' αὐτῆς δέ, γνωρίζομεν τὴν ἔκτασιν τῶν καταναλώσεων καὶ τὸ μέτρον τῆς εὐπορίας ἐκαστοῦ ἔθνους ἐν ἐποχῇ ὠρισμένῃ. Ὡς πρὸς τὰ ἐξαγόμενα δέ, διὰ τῆς εἰδικῆς ἐμπορίας καταδεικνύεται τὸ ποσὸν τῶν ἐξαγομένων ἐγχωρίων προϊόντων ἢ τῶν ἐξομοιωθέντων αὐτοῖς, ἔνεκα τῆς πληρωμῆς τῶν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμῶν, ἥτοι ἡ παραγωγικὴ δύναμις ἐκαστοῦ ἔθνους.

Ἐκ τῆς διακρίσεως τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς ἐμπορίας ἐναργῶς ἀποδεικνύεται ἡ κατάστασις τοῦ ἐμπορίου τῆς διαμετακομίσεως ἢ τῆς ἀποταμιεύσεως, τῆς μὴ διαλαμβανομένης ἐν τῇ εἰδικῇ ἐμπορίᾳ.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία διαιρεῖται καὶ εἰς εἰσαγωγικὴν καὶ ἐξαγωγικὴν. Ἐκ τούτου δὲ μανθάνομεν 1) πόθεν ὠρμήθησαν τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομισθέντα ἐμπορεύματα, καὶ ποῦ ἀπευθύνονται τὰ ἐγχώρια 2) τίνα ἐμπορεύματα ἀ-

ποστέλλομεν καὶ τίνα λαμβάνομεν, καὶ 3) τίνα ὁ δὲν διανοῦσι, τὴν κατὰ γῆν ἢ τὴν κατὰ θάλασσαν κτλ.

Ὅπως δὲ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβέστερον τὰ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας πηγάζοντα ὠφελήματα, ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ὅτι τὸ ἥμισυ τῶν καταναλώσεων τῆς Μ. Βρεταννίας εἰσάγεται ἔξωθεν, ὅτι ἡ πλουσιωτάτη ἐκείνη ἐπικράτεια εἰσάγει ἔξωθεν τὸ ἥμισυ τῶν καταναλισκομένων τροφίμων ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς, ὅτι δὲν παράγει οὔτε βάμβακα, οὔτε καπνόν, οὔτε βομβύκια, οὔτε οἶνον, οὔτε καφέν, οὔτε σάκχαρι, οὔτε πέλ, οὔτε τὰ πολύτιμα μέταλλα· ὅτι τὴν πρώτην ὕλην ἣν πρόσκτάται διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας κατεργάζεται διὰ τοῦ σιδήρου, τοῦ λιθάνθρακος, τῶν μηχανῶν καὶ τῆς πολυμορφου τῶν κατοίκων αὐτῆς βιομηχανίας, τὴν ἀποδίδει δὲ εἰς τιμὴν πολλαπλασίαν τοῦ ὅ,τι τὴν ἡγόρασε.

Διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λοιπὸν ἐμπορίας ἀποκτῶμεν ἐμμέσως, ὅ,τι ἀδύνατον ἀμέσως νὰ ἀποκτήσωμεν. Λ. χ. : εἶναι δυνατὸν ὁ Ἄγγλος νὰ παραγάγῃ καλὸν οἶνον; βεβαίως ὄχι, καὶ ἐὰν ἐξοδεύσῃ δεκαπλάσια τοῦ ὅ,τι ἐξοδεύει ὁ Γάλλος. Οὐχ ἦττον δὲ ὁ Ἄγγλος καταναλίσκει ἄριστον οἶνον, προσποριζόμενος αὐτὸν διὰ τῶν τεχνουργημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας. Ὡσαύτως δέ, εἶναι ἀδύνατον ἡμεῖς νὰ παραγάγωμεν καφέν, ἢ πετρέλαιον, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐμπορίας κατορθοῦται τοῦτο εὐκόλως καὶ διὰ μιᾶς χιλιάδος σταφίδων ἀξίας 30 ταλλήρων, ἀποκτῶμεν 36 λ. χ. ὀκτάδας καφέ· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀμοιβαιότητος καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων, συγκρατοῦνται οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ καὶ πᾶσα διακοπὴ τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων ἀποβαίνει ὀλεθρία διὰ τοὺς ἀναλωτὰς καὶ τοὺς παραγωγούς. Τῷ ὄντι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγο-

μένω εμπορευμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ὑπερβαίνει ἐτησίως εἰκοσακισχίλια ἑκατομμύρια φρ., δυνάμεθα εὐκόλως νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι ἐὰν ὅπωςδὴποτε διεκωλύοντο αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί, πλῆθος ἐμπορευμάτων ἀνεκποιήτων ἤθελεν ἐπισωρευθῆ ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν· καὶ οὕτω τὰ μὲν παραγωγικὰ κεφάλαια ἤθελον μένει ἄκαρπα, τὸ δὲ ἐργατικὸν πλῆθος ἤθελεν ὑποστῆ δεινὴν κακουχίαν. Δὲν ἄγνοω ὅτι διὰ τῆς θαλασσοκρατίας αἱ ζημίαι αὗται γίνονται ἥττον ἐπαισθηταί· ἀλλ' ἡ θαλασσοκρατία ἐνός ἔθνους, προκαλεῖ ἀναγκαίως συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας ἐπικινδύνους, καταστροφὰς καὶ ἀντεκδικήσεις, ἅς τὰ τε ἔθνη καὶ αἱ κυβερνήσεις ἀποσκορακίζουσι σήμερον.

Ἴδου πῶς διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ τῆς εὐχεροῦς ἐπικοινωνίας τῶν ἐθνῶν, κατωρθώθη ὅ,τι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσιν οὔτε τὰ φιλοσοφικὰ παραγγέλματα, οὔτε τὰ ἱερὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διδάγματα καὶ πῶς μόλις κατὰ τὴν ΙΘ'. ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστόν, αἱ κυβερνήσεις τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, ἀπαλλαχθεῖσαι ἀπὸ βαρβάρων προλήψεων καὶ ἀντιχριστιανικῶν ἀντιπαθειῶν ἔθνους πρὸς ἔθνος, ἤρχισαν νὰ θεωρῶσι τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἐν γένος καὶ τοὺς ἐθνικοὺς διαπληκτισμοὺς ὡς ἀληθεῖς ἐμφυλίους πολέμους. Ὁ Βερῆς ἐξέφρασεν ἄριστα τὰς ιδέας ταύτας, γράψας ἐν τῇ Πολιτικῇ αὐτοῦ Οἰκονομίᾳ ὅτι «αἱ ἀξιο» λογώτεραι ἐπινοήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, αἱ πρὸς » τελείωσιν τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων τὰ μάλι» στα συντελέσασαι, εἰσὶν αἱ προσεγγίσασαι τοὺς ἀνθρώ» πους πρὸς ἀλλήλους, αἱ διευκολύνασαι τὴν συγκαινωνίαν τῶν ἰδεῶν, τὴν ἀμειψιότητα τῶν ἀναγκῶν καὶ

»τῶν αἰσθημάτων καὶ μεταμορφώσασαι τὴν ἀνθρωπό-
»τητα εἰς ἓν γένος».

Πόσον ἀπέχουσιν αἱ φιλάνθρωποι καὶ γενναῖαι αὐται
ἀρχαὶ τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου, ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς
καὶ ὅλως φυλετικῆς ἐπόψεως τοῦ νομοθέτου τῆς Σπάρ-
της, ὅστις φοβούμενος μὴ τὰ Σπαρτιατικὰ ἦθῃ νοθευθῶσι
διὰ τῆς ἐπιμιξίας, ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν
συγκοινωνίαν αὐτῶν μετ' ἄλλων ἐθνῶν καὶ οὕτω κατέ-
στησε τὴν ἡρωϊκὴν ἐκείνην χώραν, ἀνεπίδεκτον προόδου
καὶ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ. «Ὅθεν οὐδ' ἀποδημεῖν ἔδωκε
»τοῖς βουλομένοις καὶ πλανᾶσθαι, ξενικὰ συνάγοντας ἦθῃ
»καὶ μιμήματα βίων ἀπαιδευτῶν καὶ πολιτευμάτων δια-
»φοράν. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ἀθροιζομένους ἐπ' οὐδενὶ χρη-
»σίμῳ, καὶ παρεισρέοντας ἐν τῇ πόλει ἀπῆλαυνεν, οὐχ ὥς
»ὁ Θουκυδίδης φησί, δεδιώς, μὴ τῆς πολιτείας μιμηταὶ
»γένωνται, καὶ πρὸς ἀρετὴν τι χρήσιμον ἐκμάθωσιν, ἀλλὰ
»μᾶλλον, ὅπως μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος ὑπάρξωσι.
»Διὸ μᾶλλον ὤτετο χρῆναι φυλάττειν τὴν πόλιν, ὅπως
»ἡθῶν οὐκ ἀναπλησθῇσεται πονηρῶν, ἢ σωμάτων νοσε-
»ρῶν ἔξωθεν ἐπεισιόντων» (').

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἡ προσέγγις αὕτη τῶν ἀνθρώ-
πων καὶ ὁ συγγενικὸς σύνδεσμος τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθη-
μάτων καὶ τῶν συμφερόντων, ἀντὶ τῆς ἐξαλείψῃ τὸν ἀτο-
μικὸν τύπον τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων, ἀπ' ἐναντίας τὸν
διατηρεῖ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, τῆς εἰδικό-
τητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀλληλουχίας
τῶν συμφερόντων.

Ζητεῖται : τίς οἰκονομικῶς ἡ ἐποχὴ τῆς μείζονος ἀνα-
πτύξεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας ;

(') Πλουτ. Βίφ. Λυκούργου.

Καθ' ἃ πολλοὶ ἐπρέσβευσαν, τὰ ἐγχώρια κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ διευθύνωνται εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὶν ἢ καλλιεργηθῇ δι' αὐτῶν, ἡ καλλιεργήσιμος χώρα, καταρτισθῶσιν αἱ κυριωδέστεραι τέχναι καὶ ἐμπλησθῶσιν οὕτως εἰπεῖν, αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπορίας. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἐμπορικῶν λαῶν δὲν περιέμενον τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅπως διευθύνωσιν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὴν δραστηριότητα καὶ τὸν κερδοσκοπικὸν αὐτῶν νοῦν· κείμενοι μὲν ἐν ἀρμοδίᾳ γεωγραφικῇ θέσει, ἐνδεεῖς δὲ προϊόντων, τὰ ὅποια παρήγοντο ἐν ἄλλαις χώραις, συνεκοινώνησαν ἀπ' ἀρχῆς μετ' αὐτῶν, ἐσύστησαν ἀνταλλαγὰς καὶ ὠρμήθησαν εἰς τολμηράς ἐπιχειρήσεις, αἵτινες καὶ τὰς χρείας αὐτῶν ἐθεράπευσαν καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν ὑπέθαλπον. Τοῦτου ἕνεκα, ἡ ἱστορία ἀναδινύει πόλεις πλουτησάσας καὶ κραταιωθείσας διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, πρὶν ἢ χρησιμοποιοῦσιν οἱ ἐσωτερικοὶ αὐτῶν πόροι. Τοιαῦται δὲ παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις, ἡ Τύρος, ἡ Καρχηδών, αἱ Ἀθηναί· παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἡ Ἀμάλφη, ἡ Γένοβα, ἡ Βενετία. Εἰς δὲ τὴν ἑκτακτον ταύτην διέβησαν τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας, δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τῶν συγχρόνων λαῶν κατάστασις. Καθ' ἣν ἐποχὴν, ἐπικρατοῦσης τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας, αἱ τέχναι κατεφρονοῦντο ὡς ἀνάξια τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ ἐλευθέρου, τὰ κεφάλαια ἀνῆκον ἰδίως εἰς ἐκείνους οἵτινες ἡγνόουν τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν χρῆσιν. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἂν ἔθνη, τῶν ὁποίων αἱ πολυπληθέστεραι τάξεις ἦσαν ὑποδεδουλωμέναι, κατέφευγον εἰς τὴν βιομηχανίαν ξένων λαῶν, ἵνα θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν. Τοιούτῳ τρόπῳ, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, βλέπομεν τὰς ἐλευθέρας τῆς Ἰταλίας πολιτείας καὶ τὰς Ἀνσαπικὰς

πόλεις διενεργούσας διὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπικερδέστατον μονοπώλιον ἐντὸς τῶν φεουδαρχικῶν Κρατῶν καὶ πανηγύρεις πολλαχοῦ συνισταμένας, πρὸς ἃς πανταχόθεν συνέρρεον ἔμποροι, ἵνα ἀγοράσωσι τὰ τεχνουργήματα τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας καὶ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς Κράτη δουλικά, ἄτεχνα καὶ ἐνδεῆ τῶν ταιούτων ἐμπορευμάτων.

Ἐκ τούτων γίνεται καταφάνες, ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας δὲν εἶναι μετεγενεστέρα τῆς πλήρους ἀκμῆς τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων· καθότι ὡς ἐρρέθη, πολλὰ ἔθνη ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῶν, ἐπιδιώκοντα κέρδη μεγάλα δι' οὗ μετήρχοντο μονοπωλίου, διηύθυνον τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὶν ἢ ἐκμεταλλευθῶσιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν οἱ δυνατοὶ αὐτῶν πόροι. Ἀλλ' ὅτε αἱ μὲν κοινότητες ἤρχισαν νὰ μορφῶνται ἐντὸς τῶν ἄλλοτε ἡμιβαρβάρων ἢ ἡμιπολιτίστων λαῶν, αἱ δὲ τέχναι νὰ διοργανῶνται, διὰ νέας τινὸς τάξεως πολιτῶν τῆς τῶν ἀστῶν, ὁ δὲ πολιτικὸς οὕτως εἰπεῖν, χαρακτὴρ τῆς ιδιοκτησίας νὰ ἐξαλείφηται καὶ οἱ ἐργάται νὰ ἀπελευθερῶνται καὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὰ ὑπερεφῆ τῆς ἀριστοκρατίας μέγα καὶ τὰ Μοναστήρια νὰ διαχέωνται εἰς τὰ ἐργαστάσια καὶ τὰ ἐμπορεῖα, οἱ λαοὶ ἔστρεψαν τὸν νοῦν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐννοήσαντες πόσον τὸ μὲν μονοπώλιον ὀλίγων τινῶν ἀποβαίνει ἐπιβλαβὲς εἰς τοὺς πολλούς, ἡ δὲ βιομηχανία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπορία ἐξασφαλίζει πάντας καὶ ἐπαυξάνει τὰ πλούτη καὶ τὴν εὐζωίαν αὐτῶν. Καὶ οἱ οἰκονομολόγοι ἐγκολπωθέντες τὰς ιδέας ταύτας ἐζήτησαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς βιομηχανίας, τὰς σχέσεις τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας πρὸς τὴν ἀργανικὴν

τῶν ἐθνῶν ἀνάπτυξιν. Ἐνὶ λόγῳ, ἡρεύνησαν ἂν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἀρτισύστατοι βιομηχανία. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι τὸ περὶ ἐλευθέρας ἐμπορίας, ἢ ἐλευθέρας συγκοινωνίας ζήτημα εἶναι ἐν τῶν ἐμβριθεστάτων ζητημάτων, καθὼ σχετικὸν καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν· πρὸς τὴν φιλοσοφίαν μὲν, θεωροῦσαν ὡς ἐν ἔθνος τὰς διαφόρους ἐθνότητας καὶ ἐπιζητοῦσαν τὴν συνένωσιν τῶν λαῶν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν χειραγώγησιν εἰς τὸ ἀνώμαλον στάδιον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου· πρὸς τὴν πολιτικὴν δέ, καθότι ἡ ὑγιὲς πολιτικὴ ἐπιδιώκουσα τὴν ἰσότητα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν συνένωσιν καὶ συμφιλίωσιν τῶν διεστώτων, δὲν θυσιάζει ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὸ εἶδωλον τῆς φιλοπατρίας τὰς ἄλλας ἐθνότητας, ἀλλὰ μὲ τὴν κοσμοπολιτικὴν τοῦ Ἀριστείδου συνείδησιν στιγματίζει ὡς ἄδικον καὶ ἀντικοινωνικὴν, τὴν ἀνύψωσιν ἐνὸς ἔθνους ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἄλλου.

Τὸ σοβαρὸν τοῦτο ζήτημα θέλω ἐξετάσει πραγματευόμενος περὶ δασμολογιῶν, ὅτε θέλω ἀποδείξει ὅτι τὸ προστατευτικὸν σύστημα ἐδυνήθη μὲν ἴσως νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀρτισυστάτου βιομηχανίας, ὡς μέσον ἐπιβιομηχανικὸν ἢ ἐπικουρικόν· ἀπ' ἐναντίας δέ, τὸ σύστημα τοῦτο ὡς μέσον δημοσυργικὸν βιομηχανίας εἶναι καὶ ἄσκοπον καὶ ἐπιβλαβές.

Ἐξ ὧν εἶπον περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας συνάγεται 1) ὅτι ὅσῳ ἡ ἐγχωρία βιομηχανία προάγεται καὶ τελειοποιεῖται, τόσῳ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καθίσταται δραστηριωτέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, μετὰ τὴν λήξιν τοῦ περὶ παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνος, ἡ παραγωγή τῆς σταφίδος περιωρίζετο ὡς βεβαιουῦσιν εἰς 5,000,000 λιτρῶν· νῦν δὲ ἡ παραγωγή αὕτη ἀναβαίνει, συμπεριλαμ-

βανομένης τῆς Ἑπτανήσου εἰς 200 ἢ 250 ἑκατομμύρια.

Ὡσαύτως δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀγῶνος, οἱ ἀμπελῶνες ὑπελογίσθησαν εἰς 25 χιλιάδας στρεμμάτων· νῦν δὲ ὑπολογίζονται εἰς ἓν περίπου ἑκατομμύριον.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαιῶν κατὰ τὸ 1834 συνεποσοῦτο μόλις εἰς 2,300,000· νῦν δὲ εἰς ποσὸν τετραπλάσιον.

Οἱ μωρεῶνες ἡριθμοῦντο κατὰ τὸ 1832 εἰς 380,000 ῥίζας· σήμερον δὲ ὑπολογίζονται εἰς 1,500,000.

Οὕτω δὲ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς πλείω παράγουσα σήμερον καὶ πλείω πωλεῖ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν· πωλοῦσα δὲ πλείω καὶ πλείω ἀγοράζει.

Ἡ ἡμετέρα λ. χ. σταφίς ἀποστέλλεται καὶ καταναλίσκεται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ κ.τ.λ. ἀντὶ πολλῶν ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀναλόγως ἀγοράζομεν καὶ καταναλίσκομεν προϊόντα καὶ τεχνουργήματα τὰ ὁποῖα ἐξ Ἀγγλίας ἢ ἄλλων χωρῶν εἰσκομίζομεν.

2). Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καθίσταται δραστηριωτέρα ἐλαττούμενων τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν· ὥστε ὁ παράγων εὐθηνότερον, γίνεται κύριος τῶν ξένων ἀγορῶν, καθότι ὅσῳ ἐλαττοῦνται αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, τόσῳ ἐκτείνεται καὶ ὁ κύκλος τῶν καταναλώσεων. Ἐκ τῆς ἀπλῆς ταύτης παρατηρήσεως ἐξηγεῖται πρᾶγμα πολλοῦ λόγου ἄξιον. Ζητεῖται· διατί, ἐνῷ ἄλλοτε μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν συγγραφέων ἡμφισβητοῦντο τὰ αἷτια ἀποτελέσματα τῆς ἐλευθέρου ἐμπορίας, οἱ πολιτικοὶ τῆς Μ. Βρεταννίας ἄνδρες, ἥτοι οἱ θετικώτεροι ἄνδρες τοῦ κόσμου, ἀπετόλμων οὐχὶ νὰ προκηρύξωσιν ὡς ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος, ἀλλὰ νὰ παραδεχθῶσιν καὶ ἐφαρμόσωσιν ἀρχάς, αἵτινες πρό τινων δεκάδων ἐτῶν, ἐλογίζοντο ὡς εὐχαὶ καὶ ἐφέσεις ἀνεκτέλεστοι ἀνδρῶν ὀλιγωρούντων μὲν περὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου, δ-

νειρευομένων δὲ συστήματα μὴ πραγματοποιόμενα ἄλλως, εἰμὴ διὰ τοῦ καλάμου ἐπὶ τοῦ χάρτου; Διότι τὸ ἔθνος τὸ κατέχον τὰ μεγαλείτερα κεφάλαια καὶ τὰς ἐντελεστέρας μηχανάς, τὸ ἔθνος τὸ καυχώμενον δικαίῳ τῷ λόγῳ, ἐπὶ τῇ βιομηχανικῇ αὐτοῦ ὑπεροχῇ, ἡ χώρα ἐν ᾗ ἀφθονεῖ ὁ σίδηρος καὶ ὁ λιθάνθραξ, ἐν ᾗ ἀνεπτύχθη θαυμασίως τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἐτελειοποιήθησαν δὲ τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καὶ ἐπαγιώθη ἡ δημοσία πίστις, δὲν ἐφοβεῖτο τὸν ἐλεύθερον διαγωνισμόν. Ὁ γίγας ἐκεῖνος τῆς βιομηχανίας ἐπροκάλει ἀδιστάκτως τοὺς λοιποὺς λαοὺς εἰς πάλην, εἰς ἣν ἦτο βέβαιος, ὅτι θέλει θριαμβεύσει διὰ τῆς εὐθηνίας. Ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἀγγλία παρῆγε τότε τὰ σιτηρὰ εἰς τιμὰς ἀνωτέρας τοῦ ὅ,τι παρῆγον αὐτὰ ἄλλαι χῶραι· ἀλλ' οἱ Ἀγγλοὶ ἐκτιμῶντες ἐπαξίως τὴν ἐπιβρότην ἣν ἔχει ἡ εὐθηνία τῶν σιτηρῶν ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, ἀνεδέχθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου τὸν ἀγῶνα, βέβαιοι ὅτι θέλουσιν ἐπὶ τέλους, ἐξέλθει νικηταὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀνισορρόπου ταύτης πάλης.

3). Ὅσῳ ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ ἐπεκτείνεται, τόσῳ ἐμψυχούται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία. Εἰς ἄλλους λόγους, ὅσῳ τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς ἔθνη πολιτίζονται καὶ πλουτοῦσι, τόσῳ ἐπεκτείνεται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ καὶ αἱ διέξοδοι τῶν ἡμετέρων προϊόντων πολλαπλασιάζονται.

4). Ὅσῳ οἱ δασμοί, εἰς οὓς οἱ ἀλλοδαποὶ ὑποβάλλουσι τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα εἰς μετριώτεροι, τόσῳ ἡ τιμὴ αὐτῶν ἐλαττοῦται καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμπορία καὶ αἱ ἀπολαύσεις ἡμῶν ἀναπτύσσονται· καθότι ὅπως ἀποκτήσωμεν ἢ ἀγοράσωμεν ξένα προϊόντα, πρέπει νὰ πωλήσωμεν τὰ ἐγχώρια, καὶ ὅπως πωλήσωμεν αὐτά, δὲν πρέπει νὰ ἐκποιῶνται εἰς τιμὰς ὑπερόγκους. Αὐτὸ τοῦτο σκοποῦσι σήμερον αἱ ἐμπορικαὶ συνθήκαι· τὸν μόνιμον λέ-

γω, τὸν ὀριστικὸν προσδιορισμὸν τῶν ἀλληλεθνῶν τελωνιακῶν δασμῶν.

5). Ὅσοι οἱ ἐπιβαλλόμενοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δασμοὶ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ οἱ παρ' ἡμῶν ἐπιβαλλόμενοι ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν εἰσὶ μετριώτεροι, τόσῳ οἱ ἀλλοδαποὶ πωλοῦντες εὐκολώτερον τὰ προϊόντα αὐτῶν, δύνανται νὰ ἀγοράσωσι καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Τελειοποιήσις λοιπὸν τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ δυνάμεων, ἀποσόβησις παντὸς κωλύματος εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν προϊόντων κυκλοφορίαν, ἐλάττωσις δασμῶν ἐγχωρίων ἢ ἐξωτερικῶν, ἰδοὺ τὰ μέσα τῆς ἐμψυχώσεως τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν δασμῶν εἰς οὓς ὑποβάλλομεν τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα, δυνάμεθα νὰ ἐπενεργήσωμεν ἐλαττωσύντες ἢ καταργοῦντες αὐτούς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δασμῶν εἰς οὓς ὑποβάλλουσιν οἱ ἀλλοδαποὶ τὰ ἐγχώρια ἡμῶν προϊόντα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀγνοῶμεν, ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐλευθέρας ἐμπορικῆς συγκοινωνίας, ἐφηρμόσθη πρὸ ἐξηκονταετίας, ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῆς τελωνιακῆς ὁμοσπονδίας.

Ὅπως ἐκτιμήσωμεν ἀποχρώντως τὴν ἐπιβροήν τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐλαττώσεως τῶν δασμῶν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐγχωρίας ἐν γένει βιομηχανίας, ἀναπολήσωμεν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν τὴν κατὰστασιν τῶν Γερμανικῶν Ἐπικρατειῶν καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν πρὸ τῆς τελωνιακῆς ὁμοσπονδίας καὶ τὴν προαγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀρχὴ καὶ βάσις τῆς ἀμοιβαίας ταύτης ἐμπορικῆς συγκοινωνίας ὑπῆρξεν ὁ νόμος τῆς 26 Μαΐου 1818, ἔργον τῆς πεφω-

τισμένης πρωσσικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ νόμος οὗτος ἦτο ἀπλοῦς. «Οὐδενὸς προϊόντος ξένου ἢ εἰσαγωγῇ ἐν Πρωσσίᾳ, ἀπαγορεύεται ἐκτὸς τῶν παιγνιοχάρτων καὶ τοῦ »ἄλλατος«. «Πᾶν προϊόν ἐγχώριον ἐξάγεται ἐλευθέρως »ἀπ' αὐτῆς». «Ὁ ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς δασμὸς προσδιορίζεται εἰς 3 φράγκα 75 λεπτὰ ἐπὶ θάρους 100 χιλιογράμμων· 10 δὲ $\frac{0}{10}$ εἶναι ὁ ἀνώτερος ὅρος τῶν ἐπὶ τῆς »εἰσαγωγῆς δασμῶν». «Τοῖς ἐξαγομένοις δέδοται ἀτέλεια».

Τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὅπερ ἀνεθεωρήθη πολλάκις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐστηρίζετο ἐπὶ φιλελευθέρων βάσεων. Καὶ ἐφαρμοσθὲν τότε εἰς Κράτη ἐνδιαλαμβάνοντα πληθυσμὸν 27 ἑκατομμυρίων, ἐνίσχυσεν τὰ μέγιστα τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς χεῖρας τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως ὡς μοχλός, δι' οὗ ἐδυνήθη αὕτη νὰ προπαρασκευάσῃ καὶ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γερμανίας.

§ 3. Περὶ διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας.

Ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία συνίσταται εἰς τὴν διαμετακόμισιν ξένων ἐμπορευμάτων ἀπὸ χώρας ἀλλοδαπῆς, εἰς ἀλλοδαπὴν. Καὶ εἰ μὲν τὰ ξένα ταῦτα ἐμπορεύματα κατατίθενται προσωρινῶς εἰς τὰ καταστήματα τῆς ἀποταμιεύσεως, ὅπως χρησιμεύσωσιν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν ἢ ἀποσταλῶσιν αὐθις εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία εἶναι ἀποταμιευτικὴ· ἄλλως δὲ εἶναι ἀπλῶς διαμετακομιστικὴ.

Αὕτη ἡ ἐμπορία ἐνεργουμένη διὰ ξένων ἢ ἐγχωρίων κεφαλαίων ἀποβαίνει λίαν ἐπικερδής· εἰσῆγε δὲ ἄλλοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα μέγα ποσὸν μεταλλικοῦ, ὅσάκις ἡ Εὐρώπη ἦτο ἐνδεὴς σιτηρῶν, ἕνεκα τῆς κακῆς τῶν καρ-

πῶν συγκομιδῆς, ἀλλὰ σήμερον ὁ ἀτμός ἀπεξήρανε δυστυχῶς τὴν ἄφθονον ταύτην πηγὴν τοῦ πλούτου τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ· τὸ δὲ περὶ συστάσεως ἀτμοπλοικῶν ἐταιριῶν ζήτημα κατέστη σήμερον ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τοὺς θαλασσοβίους ἡμῶν ναύτας. (1) Ὅσῳ δὲ χώρα τις εἶναι κεντρικωτέρα, τόσῳ καὶ ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία εὐρίσκει, οὕτως εἰπεῖν, τροφὴν μεγαλειτέραν. Γοιαῦται δὲ ἡ Αὐστρία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γαλλία, αἵτινες κείμεναι εἰς θέσιν ἀρμοδιωτάτην, διοχετεύουσι διὰ τῶν κυριωτάτων αὐτῶν πόλεων, τῆς Ἐργέστης, τῆς Γενούης, τοῦ Βρεντησίου καὶ τῆς Μασσαλίας, ὡς καὶ διὰ τοῦ Δουνάβεως, τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ Αὐσμῶν εἰς Ἀνατολὰς καὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν εἰς Αὐσμάς.

Ἡ διαμετακομιστικὴ λοιπὸν ἐμπορία ἰδιάζει εἰς αὐ-

(1) Εἶπον ὅτι ἡ διὰ συνεταιρισμοῦ κεφαλαιῶν κατασκευὴ καὶ χρῆσις ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων κατέστη σήμερον ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τοὺς θαλασσοβίους πληθυσμούς. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο δι' ἡμᾶς, δὲν εἶναι μόνον ζήτημα βιοποριστικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικόν, καθόσον διὰ μό-νου τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων, δυνάμεθα νὰ συγκρατήσωμεν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων πλοίων καὶ συντηρήσωμεν τοὺς ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν μεταναστεύοντας ναυῶντας.

Ἄνευ τούτου, ἡ κατὰστασις τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ πληθυσμοῦ ἔσται χείρων προϊόντος τοῦ χρόνου.

Τῷ ὄντι, ἐξ ἐπιτήμων καταστατικῶν πληροφοριῶν ἐξάγεται, ὅτι τὸ παγκόσμιον ναυτικὸν περιλαμβάνει σήμερον 6,000,000 τόννων ἀτμοπλοίων καὶ 16,480,000 τόννων ἱστιοφόρων· ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον ἀτμοπλοῖον ἐκτελεῖ τρεῖς πλόας ἀντ' ἑνὸς τοῦ ἱστιοφόρου, τὰ $\frac{2}{3}$ τῶν πλοῶν ἐκτελοῦνται δι' ἀτμοπλοίων. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 1872, ὁ τόννος τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἀτμοπλοίων ἐξεπροσώπει 20 $\frac{1}{10}$, τοῦ συνόλου τῶν τόννων. Κατὰ δὲ τὸ 1879, ἀνῆλθεν εἰς 28 $\frac{1}{10}$. Μετ' ὀλίγῃ δ' ἔτι θέλει ἀνέλθῃ πιθανῶς εἰς 50 $\frac{1}{10}$. Πραγματικόν δὲ ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ναυτῶν σχετικῶς πρὸς τὴν χωρητικότητα τῶν πλοίων ἐλαττω-ται. Κατὰ μὲν τὸ 1839 ὑπελόγιζον ἕνα ναύτην πρὸς 7 τόννους, κατὰ δὲ τὸ 1879, ἕνα ναύτην πρὸς 16 τόννους.

Ὁρα L'Economiste français. 4 Sept. 1880.

τάς ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως· ὡσαύτως δὲ ὅ,τι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σύρου εἶναι κυρίως ἡ ἐξωτερικὴ καὶ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία· ἐξ αὐτῆς τῆς διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας, ἐμορφώθη τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ἑλλάδος ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῆς εὐφυΐας, τῆς ὀλιγαρκείας καὶ καρτεροψυχίας τῶν Ἑλλήνων, κατέστη ἰδίως πρὸ τῆς δι' ἀτμοῦ θαλασσοδρομίας, μία τῶν ἀφθονωτέρων πηγῶν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ὡς ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἡ εὐκλεία καὶ ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία ἥτις μέχρι τοῦδε συνίστατο κυρίως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν σιτηρῶν, ἀπὸ τῆς Ν. Ῥωσσίας καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Μικρασίας εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, δὲν ἐδύνατο ἄραγε νὰ λάβῃ νέαν ἐπέκτασιν, ἐὰν ὡς ἐρρέθη, διὰ συνεταιρισμοῦ, κατεσκευάζοντο τὰ κατάλληλα πρὸς τὸν πλοῦν τοῦτον ἀτμόπλοια; ἀναντιρρήτως· ἡ διαμετακομιστικὴ ἐμπορία σπουδαίαν ἔλαβεν ἀνάπτυξιν, ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἐπιφανεστάτου ἔργου τῆς τομῆς τοῦ Σουέζ καὶ τὸ ἐμπόριον τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς χρηστῆς ἐλπίδος εἶχε διαχαράξει καὶ νὰς ὁδοὺς συγκοινωνίας πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὁρμητήριον, τὴν ἡμετέραν θάλασσαν, προκαλοῦν τοὺς θαλασσοβόιους Ἕλληνας εἰς νέους ἀγῶνας καὶ εἰς νέας ἐπιχειρήσεις τολμηροτέρας τῶν πρώτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσφορᾶς καὶ
ζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀγοραίας ἀξίας τῶν
ἀνταλλαττομένων πραγμάτων.

Ἴδμεν ὅτι αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ποικιλίαν ἀναγκῶν καὶ προϊόντων, μέσα ἀνταλλακτικὰ καὶ εὐχε-
ρῇ συγκοινωνίαν πρὸς μεταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ
τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Καθόσον λοιπὸν
αἱ μὲν χρεῖαι ἀναπτύσσονται, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ πρόσοδοι,
ἤτοι τὰ μέσα τῆς καταναλώσεως πολλαπλασιάζονται,
καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ καθίστανται καὶ συχνότεραι καὶ ζωη-
ρότεραι.

Ἄλλ' ἡ δύναμις τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, ὡς ἐρρέθη,
αὐξάνει οὐ μόνον ὁσάκις αὐταὶ ἀριθμητικῶς πολλαπλα-
σιάζονται, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἡ κτητικὴ αὐτῶν δύναμις
αὐξάνη, ἔνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς παραγωγικῆς δα-
πάνης τῶν ἀναλωμάτων· ἀλλ' ἡ ἀξία τῶν ἀνταλλατ-
τομένων εἶναι ἄραγε σταθερῶς ἴση πρὸς τὴν παραγωγι-
κὴν δαπάνην; Ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὸ ζήτημα τοῦτο·
αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, αἵτινες εἰσὶ τὸ σύνολον τῶν γε-
νομένων καταβολῶν πρὸς παραγωγὴν, συνίστανται κυρίως
εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια.

Ἄλλ' ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, τῇ συνδρομῇ τῶν
ὁποίων τελεσιουργοῦνται αἱ παραγωγικαὶ πράξεις, χρή-
ζουσιν ὡσαύτως καταβολῶν τινων καὶ δαπάνης ὅπως
παραχθῶσι.

Καὶ πρῶτον ὅπως διαμορφωθῇ καὶ καταρτισθῇ τελε-
σφόρος καὶ τεχνικὴ ἐργασία, ἥτοι ἐργατικὴ ἱκανότης,

δέον νὰ καταβληθῶσιν οὐ μικραὶ παραγωγικαὶ δαπάναι, κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας.

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν ἐδαπανήθη πρὸς διάπλασιν καὶ διαμέρφωσιν τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ἢ πρὸς κατάρτισιν ἐργατικῶν ἱκανοτήτων, θεωρητέον ὡς δαπάνην παραγωγικὴν.

Ἄλλ' αἱ δυνάμεις αἱ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καταβαλλόμεναι πρὸς παραγωγὴν πλούτου εἰσὶ πολύμορφοι, σωματικάί τε καὶ πνευματικάί· ὅσω δὲ ἡ ἐργασία εἶναι τεχνικωτέρα, τόσω καὶ ἡ δαπάνη πρὸς ἀσκήσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ ἐργάτου ἔσται μείζων.

Ὁ μὲν χειρωναξὶς ὁ μεταφέρων λίθους, ἄσβεστον ἢ ἄμμον, ἐκπληροῖ ὑπηρεσίαν χρήζουσαν ἐλαχίστης πνευματικῆς συνδρομῆς, ὁ δὲ τέκνων ἐκπληροῖ ἔργον σπουδαιότερον καὶ τεχνικώτερον· αὐτὸς μὲν ἐκτελεῖ τὸ διατυπωθὲν τῆς οἰκοδομῆς σχέδιον, ὁ δὲ ἀρχιτέκτων συλλαμβάνει αὐτό, συναρμολογῶν τὰ κατὰ μέρος καὶ συνδυάζων αὐτὰ πρὸς κατάρτισιν τῆς οἰκοδομικῆς ἐνότητος.

Ὡστε καθόσον ἀναβαίνομεν τὴν κλίμακα τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκτελουμένων ἔργων, ἀναγνωρίζομεν ὅτι καὶ ἡ δαπάνη πρὸς διαμέρφωσιν τῶν ἐργατικῶν ἱκανοτήτων ἐπαυξάνει. Τοιοῦτω τρόπῳ, οἱ προϊστάμενοι τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων, οἱ μισθωταὶ μεγάλων ιδιοκτησιῶν, οἱ καλλιτέχναι καὶ ἐπιστήμονες, οἱ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ κ.τ.λ. καταβάλλουσι πλείστην μὲν διανοητικὴν ἐργασίαν, ἐλαχίστην δὲ δύναμιν σωματικὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν. Ὅπως δὲ ἀποβῇ σκόπιμος καὶ ἀποτελεσματικὴ ἡ χρῆσις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, ἀπαιτοῦνται δαπάναι καὶ οὐσίαι ἰδιάζουσαι εἰς τὰ ὑψηλότερα ταῦτα ἐπαγγέλματα. Ὡστε ἐν τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ τῆς ἐργασίας, διαλαμβάνεται πᾶν

ὅ,τι ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἐργάτου.

Ἐκ τούτου συνάγεται 1) μὲν ὅτι ἀναλύων τις ἐπιμελῶς τὰ διάφορα στοιχεῖα ὧν χρήζει ἕκαστον εἶδος ἐργασίας ἵνα ἐμφανισθῇ, δύναται ν' ἀπαρτίσῃ κλίμακα παραγωγικῶν δαπανῶν, κατὰ τὴν φύσιν τῶν διαφορῶν ἐπιτηδευμάτων, τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐξασκουμένων· 2) δὲ ὅτι ἡ κλίμαξ τῶν μισθῶν ἢ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας, δὲν εἶναι τεχνητόν τι κατασκευάσμα, δὲν εἶναι γνώρισμα ἀνισότητος κοινωνικῆς, καταμηνυούσης τὴν πλημελῆ διοργάνωσιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ἀλλὰ συνάδει μάλιστα πρὸς τὴν ἰσότητα, καθότι ἡ περὶ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν ποικιλία πηγάζει ἐκ τῆς ἀνισότητος καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν καταβαλλομένων δυνάμεων δι' ἕκαστον εἶδος ἐργασίας· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, αἱ περὶ τὴν ἐργατικὴν μισθοδοσίαν ἀνισότητες πηγάζουσι κατὰ γενικὸν κανόνα, ἐκ τῆς ἀνισότητος τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, τῶν καταβληθειςῶν πρὸς διαμόρφωσιν τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς ἐργασίας.

Αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι δεύτερον, συνίστανται εἰς τὰ κεφάλαια, ἅτινα εἰσὶ προϊόν τῆς ἐργασίας, μορφούμενα καὶ πολλαπλασιαζόμενα διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Ἡ δὲ ἀποταμίευσις καίτοι φαινομένη τὸ πρῶτον ὡς πρᾶξις εὐεκτέλεστος καὶ ἀπλουστάτη, οὐχ ἥττον χρήζει τῆς συνδρομῆς διαφορῶν περιστάσεων καὶ συμβεβηκότων ὅπως κατορθωθῇ. Ἡ ἀποταμίευσις προϋποτίθησι πρόνοιαν καὶ μέριμναν περὶ προπερασκευῆς μέλλοντος αἰσιωτέρου.

Ἄπαντες δὲ δὲν μετέχουσιν ἐξ ἴσου τῆς ἀρετῆς ταύτης. Ἡ ἀποταμίευσις συνεπάγεται τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀποτρέπειν παρούσας ἀπολαύσεις, πρὸς

ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντος. Ἐννοεῖται δέ, ὅσῳ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἐπικρατεστέρα, τότῳ καὶ ἡ ἕξις τῆς σπατάλης καὶ τῆς ἀσωτίας περιστέλλεται.

Τοῦναντιον δέ, ὅσῳ ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας καὶ εὐθύνης ἀμβλύνεται, οἱ δὲ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ χαλαροῦνται, ἡ δὲ ἰδιοκτησία στερεῖται τῆς προσήκουσας προστασίας, ἕκαστος ἡμῶν ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ ἐνεστῶτος συστρεφόμενος, καὶ οὐδόλως προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος, μικρὰ μὲν παράγει, καταναλίσκει δὲ ὅ,τι παράγει, οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ἀποταμιεύων πρὸς θεραπείαν τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀναφανησομένων αὐτοῦ ἀναγκῶν.

Ἐὰν παραβάσωμεν τὴν Εὐρώπην πρὸς τὴν Ἀσίαν, τὴν Ὀλλάνδαν πρὸς τὴν Σινικήν, καὶ τὴν Ἰνδικὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, θέλομεν ἀναγνώρισει, ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ, αἷ τε ἀποταμιεύσεις καὶ τὰ κεφάλαια δυσκόλως πολλαπλασιάζονται ἕνεκα τῆς κακονομίας καὶ τῶν καταπιέσεων τῆς ἐξουσίας· ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ, αἱ ἀποταμιεύσεις αὐξάνουσι, καθόσον μάλιστα ἡ μὲν συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας κρατύνεται, τὸ δὲ οἰκογενειακὸν πνεῦμα παγιοῦται, ἡ δὲ ἀσφάλεια ἥς ἀπολαύει ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ βιομηχανία καθίσταται πληρεστέρα.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀποταμιεύσεις δυσκολώτερον καὶ δαπανηρότερον κατορθοῦνται ἐν χώραις κακονομουμέναις καὶ οἱ τόκοι ἐκεῖ εἰσιν ὑπέρογκοι, δηλ. ἡ προσήκουσα ἀποζημίωσις τῷ κεφαλαιούχῳ, ἕνεκα τῆς προσκαίρου στερήσεως τοῦ παραχωρηθέντος κεφαλαίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἂν οἱ τόκοι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, αἱ ἀποταμιεύσεις ἤθελον εἶτι μᾶλλον περιορισθῇ, καθότι δὲν συμφέρει ἡ δι' εὐτελεῆ ἀμοιβὴν ἀποταμιεύσεις κεφαλαίων, διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ κινδύνων παραγομένων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ὅρων καὶ τῶν συμβεβηκότων,

δυνάμει τῶν ὁποίων διαμορφοῦνται καὶ πολλαπλασιάζονται τὰ καθόλου παραγωγικὰ ὄργανα, ἥτοι ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη ἐὰν τὰ προϊόντα τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, τιμῶνται αἰείποτε κατὰ τὰς παραγωγικὰς δαπάνας αὐτῶν; Ἐὰν δυνάμεθα λέγω, νὰ ποσδιορίσωμεν ἐκ τῶν προτέρων, τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, ἀποφαινόμενοι ὅτι αὕτη ἐξισοῦται τῇ παραγωγικῇ αὐτῶν δαπάνῃ; Βεβαίως σχετικῶς πρὸς τὸν παραγωγόν, τὸ φιλοπονηθὲν ἔργον ἀξίζει τὴν δαπάνην ἣτις κατεβλήθη πρὸς δημιουργίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἅμα τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸ καὶ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἀγοράν, ἐκτὸς τῶν στοιχείων τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἀναφαίνεται καὶ ἕτερόν τι στοιχεῖον ἔχον μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ποσδιορισμοῦ τοῦ τιμήματος· τοῦτο δ' ἔστι ἡ προσφορά καὶ ἡ ζήτησις, ἥτοι αἱ χρεῖαι καὶ ἡ προμήθεια τῶν ἀγορῶν. Want and supply ὡς λέγουσιν οἱ Ἀγγλοι.

Ἴδου πῶς ὁ Ἀδάμ Σμιθ διεξηγεῖ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ προσφορά καὶ ἡ ζήτησις συνδυάζονται μετὰ τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ποσδιορίζουσι τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων.

«Ἡ τιμὴ λέγει εἰς ἣν ἐκποιοῦνται τὰ προϊόντα, καλεῖται «τιμὴ ἀγοραία»· αὕτη δὲ ὅτε μὲν ὑπερβαίνει τὸν ὅρον τῶν φυσικῶν τιμῶν, ὅτε δὲ εἶναι ὑποδεεστέρα· (φυσικὴ δὲ τιμὴ κατὰ τὸν Ἀδάμ Σμιθ εἶναι τὸ σύνολον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης). Ἡ ἀγοραία τιμὴ δι' ἕκαστον προϊόν ἢ ἐμπόρευμα, κανονίζεται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ποσοῦ ὅπερ ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τοῦ ποσοῦ ὅπερ ζητοῦσιν ἂν ἀποκτήσωσιν οἱ βουλόμενοι νὰ πληρώσωσι τὴν φυσικὴν τιμὴν αὐτοῦ. Τὴν ζήτησιν ταύτην δυνάμεθα νὰ

ὀνομάσωμεν π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ν, καθότι αὕτη ἀρκεῖ ὅπως ἐνεργηθῇ ἢ ἐκποίησις· ὅσάκις τὸ ποσὸν ὑπερ ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀγορᾷ εἶναι κατώτερον τῆς πραγματικῆς ζητήσεως, δι' αὐτοῦ μόνου ἀδύνατον αὕτη νὰ ικανοποιηθῇ. "Εἵνιοι λοιπὸν τῶν ζητούντων νὰ ἀποκτήσωσι τὸ προῖν τοῦτο θέλουσι προσφέρει τίμημα ἀνώτερον, καὶ οὕτω ἐκ τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν ἀγοραστῶν, θέλουσιν αὐξήσει αἱ τιμαί, κατὰ λόγον μάλιστα τοῦ πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ πωλουμένου πράγματος· πόθου τῶν διαγωνιζομένων· ἐκ τούτου ἐξηγουῦνται αἱ ὑπέρμετροι τιμαὶ τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἐν περιπτώσει πολιορκείας ἢ σιτοδείας».

«Ὅσάκις δὲ τὸ ποσὸν τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπερβαίνει τὴν πραγματικὴν ζήτησιν, ἀδύνατον τὸ σύνολον τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐκτεθειμένων προϊόντων νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ πληρώσωσι τὴν πραγματικὴν αὐτῶν τιμὴν· ὥστε δέον μέρος αὐτῶν νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς προσφέροντας ἔλασσον· ἢ δὲ ὑποδεεστέρα αὕτη τιμὴ καταβιδάζει τὸ τίμημα τοῦ συνόλου τῶν προσφερομένων πραγμάτων. Ἡ ἀγοραία αὕτη τιμὴ θέλει τόσῳ μᾶλλον ἐκπέσει κατωτέρω τῆς φυσικῆς τιμῆς, ὅσῳ ὁ διαγωνισμὸς τῶν πωλητῶν εἶναι ζωηρότερος, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν πρὸς ἐκποίησιν τῶν προϊόντων μεγαλειτέρα· ἐπὶ ὑποθέσει δὲ ὅτι ἡ ἀφθονία δύο ἑτερογενῶν προϊόντων ὑπάρχει ἢ αὐτῇ, ἢ τιμῇ τοῦ ἥττον διαρκοῦς ἢ τοῦ μᾶλλον ὑποκειμένου εἰς φθορὰν προϊόντος, θέλει ἐκπέσει κατωτέρω τῶν ἄλλων».

«Ἐὰν δὲ τὸ ποσὸν τῶν προϊόντων τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ᾖ ἀνάλογον τῆς πραγματικῆς ζητήσεως, ἡ ἀγοραία αὐτῶν τιμὴ δὲν θέλει διαφέρει ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτῶν τιμῆς, ἢ ἔσται ὡς ἐγγιστα ἢ αὐτῇ· ἢ φυσικῇ

λοιπὸν τιμή, εἶναι τὸ κεντρικὸν σημεῖον, πρὸς ὃ τείνου-
σιν αἱ τιμαὶ πάντων τῶν προϊόντων».

«Διάφοροι περιστάσεις δύνανται νὰ ἀναβιβάσωσιν ἢ νὰ
καταβιβάσωσι τὰς ἀγοραίας τιμὰς, ἀνωτέρω ἢ κατωτέ-
ρω τοῦ κεντρικοῦ τούτου σημείου, ἀλλ' οἷαδὴποτε καὶ ἂν
ᾧσι τὰ κωλύοντα τὴν ἐπανάκαμψιν τῶν ἀγοραίων τιμῶν
πρὸς τὸ κεντρικὸν αὐτῶν σημεῖον, ἡ σταθερὰ αὐτῶν τά-
σις πρὸς τοῦτο δὲν μεταβάλλεται».

Ὡστε κατὰ τὸν Ἀδάμ Σμιθ (¹) ἡ ἀγοραία ἀξία δὲν ἐκ-
προσωπεῖ ἀκριβῶς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας, ἀλλὰ τεί-
νει ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ προσεγγίσῃ εἰς αὐτάς.

Τὸν νόμον τοῦτον, τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὁποίου τόσον
εὐκρινῶς διεξήγησεν ὁ Ἀδάμ Σμιθ, δυνάμεθα νὰ θεωρή-
σωμεν ὡς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος τῆς ἡλουτολογίας,
καθόσον ἡ ἀγοραία τιμή, ὡς τὰ ἀποχωριζόμενα σώματα,
ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς, τείνει ἀνενδότως εἰς τὸ νὰ
προσεγγίσῃ εἰς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας· οὕτω λοιπὸν
ὁ μὲν νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως εἶναι ἡ κεν-
τρόφυξ δυνάμις ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἡλουτολογίας, ὁ δὲ
νόμος τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, εἶναι ἡ κεντρομόλος
δυνάμις, ἡ ἐπανάγουσα τὰς τιμὰς εἰς τὸ κεντρικὸν αὐ-
τῶν σημεῖον.

Πρακτικώτερον δὲ ἰδοὺ πῶς ἐφαρμόζεται ὁ νόμος οὗτος·
«ὅσάκις αἱ μὲν χρεῖαι διαμένωσιν ἀμετάβλητοι, ἢ ὡς ἐγ-
γίστα αἱ αὐταί, ἢ δὲ σχέσις δύο ποσῶν προϊόντων ἐπὶ
ἀνταλλαγῇ προσφερομένων ἐν χρόνοις διαφόροις, μετα-
βάλλεται κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον, αἱ τιμαὶ μεταβάλλο-
νται κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν» (²)

(¹) Βιβλ. Α'. Κεφ. Ζ'. τοῦ πλούτου τῶν Ἑθνῶν.

(²) Ὁρα Ἑφ. Οἰκονομολόγων τοῦ 1851. Μαθήματα Μολινάρη.

Αἱ περὶ τὰς τιμὰς τῶν σιτηρῶν μεταβολαὶ εἰσὶν ἡ ἀκριβεστέρα βέβαιος τοῦ νόμου τούτου· καθότι καὶ μικρά τις ἔλλειψις περὶ τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν τῶν ἐτησίως καταναλισκομένων ἐν τινὶ χώρᾳ, συνεπάγεται ἀνατίμησιν ὅλως δυσανάλογον πρὸς τὸ ποσὸν ὅπερ ἐξέλιπε· λ.χ. κατὰ τὸ 1847, ἐν ᾧ ἡ ἔλλειψις ἐν Γαλλίᾳ (¹) τῶν σιτηρῶν δὲν ὑπερέβη τὸ $\frac{1}{2}$, τῆς συνήθους ἐσοδείας, ἡ τιμὴ τοῦ ἑκατολίου ἀνέβη ἀπὸ 20 εἰς 40 καὶ 50 φράγκα. Οὕτω λοιπὸν τὸ μὲν ποσὸν ἡλαττοῦτο κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον καὸ' $\frac{1}{2}$, ἡ δὲ τιμὴ ἡῤῃξε κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν, ἐδιπλασιάζετο.

Κατὰ δὲ τὸ 1854—5 αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν ἦσαν ὑπέρογκοι, διότι διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἅπαντες συνηθάνοντο ὅτι ἡ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας εἰσαγωγὴ σιτηρῶν τῆς Ῥωσσίας ἐδεσμεύετο· ὅθεν ἅπαντες κερδοσκοποῦντες ἐκράτουν εἰς τὰς ἀποθήκας τὰ σιτηρά, καὶ ἡ πραγματικὴ προσφορὰ ὑπῆρχε δυσανάλογος πρὸς τὰς χρείας τῆς καταναλώσεως, εἰ καὶ τὰ ἐν ἑκάστη χώρᾳ ὑπάρχοντα σιτηρά ἐδύναντο ἴσως νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς διατροφήν τῶν κατοίκων. Ὡσαύτως δὲ μικρά τις αὐξήσις περὶ τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν συνεπάγεται δυσανάλογον ἔκπτωσιν περὶ τὰς τιμὰς· λ.χ. ἀπὸ τοῦ 1847—1849, αἱ τιμαὶ ἐξέπεσαν ἀπὸ 50 εἰς 10 καὶ 13 φρ. τὸ ἑκατόλιτρον, ἐν ᾧ τὸ πλεόνασμα τοῦ 1848 δὲν ὑπερέβη τὸ $\frac{1}{2}$, τῆς συνήθους ἐσοδείας· ὥστε ἡ περὶ τὰς τιμὰς ἐλάττωσις ἢ αὐξήσις δὲν ἔχει ἴσον λόγον πρὸς τὰς περὶ τὰ ποσὰ τῶν προϊόντων ἢ τῶν ἐμπορευμάτων μεταβολάς.

Ὁ Γρεγορῆ Κλινγκ ἐπεχείρησε νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν

(¹) Ὁρ. Delamarre de l' alimentation des peuples 1852.

σχέσιν ταύτην διὰ τοῦ ἑξῆς πίνακος, ὅστις ἐμφαίνει κατ' αὐτὸν τὰς ἐπιγιγνομένας μεταβολὰς περὶ τὰς ἀξίας, ἔνεκα τῶν περὶ τὰ ποσὰ μεταβολῶν.

Ἐλλειμμα 1 δεκάτου αὐξάνει τὴν τιμὴν κατὰ 0.3 δέκατα

»	2 δεκάτων	»	»	0.8	»
»	3	»	»	1.6	»
»	4	»	»	2.8	»
»	5	»	»	4.5	»

Ἄλλ' ὁ Τούκ παρτηρεῖ ὅτι ἡ ἀνωτέρω κλίμαξ δὲν εἶναι ἀναμάρτητος· καθότι αἱ περὶ τὰς τιμὰς μεταβολαὶ δυσκόλως δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἀκριβεῖς προσδιορισμούς. Ὅσάκις μάλιστα ὑπάρχει ἔλλειμμα σιτηρῶν, ἡ ἀνατίμησις εἶναι μεγίστη καὶ αὐξάνει ἀναλόγως τῶν φόβων καὶ τῆς ἀνησυχίας τῶν καταναλωτῶν.

Ἐν ἀφθονίᾳ δέ, ἡ τιμὴ τῶν καρπῶν ἐκπίπτει δυσανάλογως πρὸς τὸ ὑπερβάλλον ποσόν· καθότι οἱ γεωργοὶ πωλοῦσιν οὐ μόνον ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς κατεπειγούσας δαπάνας, ἀλλὰ καὶ διότι δυσκόλως δύνανται νὰ ἀποταμιεύσωσι τοὺς καρποὺς αὐτῶν (¹).

Κατὰ γενικὸν δὲ κανόνα, ὁ σῆτος καὶ ἐν γένει τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικείμενα ἀείποτε ὑπερμέτρως ἀνατιμῶνται, ὅσάκις ἡ προμήθεια εἶναι δυσανάλογος πρὸς τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ὠνίου ἥττον ἀναγκαίου, περὶ σταφίδος λ. χ. ἡ σύκων ἰδοὺ τί συμβαίνει.

ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς παράγει 220 ἑκατομμύρια λίτρας σταφίδος, ὅτι δὲ ἔνεκα ἀσθενείας ἐνσκηψάσης εἰς τὰς σταφίδαμπέλους, ἡ τῶν ὑετῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ τρυγητοῦ καὶ τῆς ξηράνσεως τοῦ καρποῦ, τὸ ποσὸν τοῦτο

(¹) Ὁρα Baudrillart «Ἐγχειρίδιον τῆς Πολ. Οἰκονομίας».

ἐλαττοῦται καθ' ἡ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ τιμαὶ ἀνα-
βιβαζόμεναι κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, ἔπρεπεν ἀπὸ 30
ταλλήρων λ. χ. νὰ ἀνέλθωσιν εἰς περίπου 60 ἢ 80· ἐ-
πειδὴ ὅμως ἡ σταφὶς δὲν εἶναι προϊόν ἀπαραιτήτως ἀ-
ναγκαῖον ὡς ὁ σῖτος, καὶ οἱ Ἀγγλοὶ δὲν ἀγνοοῦσι τοῦτο
ἐπιβάλλοντες βαρύτερον δασμὸν ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ
προϊόντος τούτου ἐν Ἀγγλίᾳ ('), ἡ ἀνατίμησις ἢ προκύ-
πτουσα ἐκ τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐσοδείας, θέλει ἐπιφέρει ἀμέ-
σως τὴν περιστολὴν τῆς ζητήσεως, καὶ αἱ τιμαὶ ἐπο-
μένως θέλουσιν ἐκπέσει εἰς 40 ἢ 50 ἴσως τάλληρα, ἔ-
νεκα τοῦ περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως.

Ὁ νόμος λοιπὸν τῆς κατ'ἀριθμητικὸν μὲν λόγον ἐλατ-
τώσεως τοῦ ποσοῦ, κατὰ γεωμετρικὸν δὲ λόγον αὐξή-
σεως τῆς τιμῆς, διαμένει ὁ αὐτός, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πα-
ραγόμενον ἀποτέλεσμα μεταβάλλεται ἔνεκα τῆς φύσεως
τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀναγκῶν, αἵτινες δι' αὐτῶν θε-
ραπεύονται, ἥτοι τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τῆς ζή-
τησεως.

Ἰδομεν ὅτι ἡ ἀγοραία τιμὴ δὲν ἐξισοῦται ἀείποτε τῇ
παραγωγικῇ δαπάνῃ, ἀλλ' ὅσάκις τὰ ποσὰ μεταβάλλονται
κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, αἱ τιμαὶ μεταβάλλονται κατὰ
λόγον γεωμετρικόν· ὅ,τι δὲ εἶπον ἀνωτέρω περὶ τῆς σχέ-
σεως τῶν τιμῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν προσφερομένων προϊ-
όντων, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς μισθοὺς τῆς ἐργασίας
καὶ εἰς τοὺς τόκους τῶν κεφαλαίων.

Τῷ ὄντι ὅσάκις ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς πλεονάσας ἦ-
ναι δυσανάλογος πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας, ὡς ἐν
Σινικῇ, ἢ ὅσάκις ἔνεκα ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ἢ ἐξωτε-
ρικοῦ πολέμου διακοπῶσιν αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις καὶ αἱ ἐμ-

(') 7 σελλινίων τὸ καντάριον.

πορικαὶ συναλλαγαί, καὶ ἡ μὲν ὕλη τῆς βιομηχανίας ἀποβαίνει δυσάποκτητος, οἷον ὁ βάμβαξ, ἡ τὰ βομβύκια κ.τ.λ., τὰ δὲ παραγωγικὰ ἔργα περιστέλλονται, οἱ δὲ ἐργάται ἀναγκαστικῶς σχολάζοντες διαγωνίζονται πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τοῦ ἀναγκαίου ὅρου, πρὸς συντήρησιν τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν.

Τὸ ἐναντίον δὲ συμβαίνει ὁσάκις ἡ ἐργασία ᾗναι πολυζήτητος.

Ὅτε ἡ Ἀγγλία ἀπηλευθέρωσε τοὺς δούλους τῶν Ἀγγλικῶν Ἀντιλλιῶν, ἐν ᾧ τὸ τμήμα τῆς ἡμερησίας ἐργασίας ἑνὸς δούλου ὑπελογίζετο 1 φρ. 25 λεπ. οἱ ἀπελευθερωθέντες δούλοι ἐζήτησαν 2, 3, 4, 5, 6 φράγκων ἡμερησίον μισθόν, καθότι ἡ ἐργασία εἶχε καταστῇ δυσάποκτητος, παύσασα ἑκτοτε νὰ ᾗναι ἀναγκαστική.

Τὰ αὐτὰ παρατηρῶ καὶ περὶ τῶν κεφαλαίων· μικρὰ ἐλάττωσις ἢ αὐξήσις τῶν κεφαλαίων συνεπάγεται πολλάκις αὐξήσιν ἢ ἐλάττωσιν δυσανάλογον περὶ τὸν τόκον αὐτῶν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν κρίσιμοις περιστάσεσιν, ὁ τόκος ἐν μικροτάτῳ διαστήματι χρόνου, διπλασιάζεται ἢ τριπλασιάζεται, ἐν ᾧ τὰ ἀποχωρήσαντα κεφάλαια δὲν ὑπερέβησαν ἴσως τὸ $\frac{1}{2}$ τῶν πρότερον κυκλοφορούντων· τούτου ἕνεκα καὶ παρ' ἡμῖν, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν μὲν, δὲν ἐδιπλασιάσθησαν δέ, ἀλλ' ὁ τόκος τῶν χρημάτων ἡλαττώθη κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ · ὥστε καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίπτωσιν, ἢ κατ' ἀριθμητικὴν πρόοδον μεταβολῇ τῶν ποσοτήτων παρήγαγε τὴν κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον μεταβολὴν τῶν τόκων. Καὶ σήμερον δὲ ἐν Εὐρώπῃ, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν λογαριασμῶν, ὁ τόκος ὑπερ-

θαίνει τὰ 10 τοῖς $0|_0$, ἐν ᾧ ὁ τῆς προεξοφλήσεως εἶναι 3 ἢ 4.

Ἡ ἀγοραία λοιπὸν τιμὴ τῶν προϊόντων, ὡς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διέπονται νόμου. Ὡστε εὐκόλως κατανοοῦμεν, πῶς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νόμου τούτου, ἡ ἀγοραία τιμὴ τείνει εἰς τὸ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν.

Τῷ ὄντι ἐὰν ἔνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ἀφθονίας, ἡ τῆς χαλαρᾶς ζητήσεως, ἡ ἀγοραία τιμὴ ἐκπέσῃ κατωτέρω τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ἀναγκαίως θέλει παραχθῇ τὸ ἐξῆς φαινόμενον· ἐὰν μὲν πρόκειται περὶ ἐργασίας, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς ἐλαχίστου ἀπολαύων μισθοῦ, θέλει ἐλαττωθῇ, ἢ μεταναστεύσει· ἐὰν δὲ πρόκειται περὶ κεφαλαίων, αἱ ἀποταμιεύσεις θέλουσι περισταλῇ, ἢ τὰ κεφάλαια θέλουσι διευθυνθῇ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἀνώτερα ἐπιζητοῦντα κέρδη, τῶν δὲ προϊόντων ἡ παραγωγή θέλει περιορισθῇ, μὴ ἀνακτωμένης ὑπὸ τοῦ παραγωγοῦ τῆς πρὸς κατεργασίαν αὐτῶν δαπάνης· περιστελλομένης δὲ τῆς παραγωγῆς, καὶ ἡ προσφορά θέλει ἐλαττωθῇ καὶ αἱ τιμαὶ θέλουσιν ὡς ἐκ τούτου ἀναβιβασθῇ.

Ἐὰν δὲ αἱ τιμαὶ ὑπερβῶσι τὸν ὅρον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης ἔνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ζητήσεως, ἡ τῆς μικρᾶς προσφορᾶς, τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα θέλει παραχθῇ· ἦτοι ἡ μὲν ὑπεραύξησις τῶν μισθῶν θέλει ἐλκύει ἐργάτας ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ἐνισχύει τὴν αὕξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δὲ ὑπεραύξησις τῶν τόκων θέλει ἐμψυχώσει τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀποταμιεύσεων καὶ τὴν συρρόσῃν τῶν κεφαλαίων, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀσφάλεια ἐξ ὀλοκλήρου δὲν ἐξέλιπεν, ἡ δὲ ἀνατίμησις τῶν προϊόντων θέλει προκαλέσει τὴν αὕξησιν τῆς παραγωγ-

γῆς· ἡ διαστολὴ δὲ αὕτη τῶν τιμῶν θέλει ἐπενέγκει τὴν αὔξησιν τῆς προσφορᾶς καὶ κατόπιν τὴν ἔκπτωσιν τῶν τιμῶν.

Ὡστε χρονία ἀνατίμησις ἢ ὑποτίμησις εἶναι ἀδύνατος ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἀγοραία τιμὴ τῶν πραγμάτων ταλαντευομένη ἄνω καὶ κάτω, ὡς αἱ δύο πλάστιγγες τοῦ ζυγοῦ, ἕνεκα τῶν περὶ τὴν προσφορὰν καὶ ζήτησιν μεταβολῶν, τείνει κατὰ γενικὸν κανόνα, εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ, ὡς τὰ πελάγια ὕδατα ἅτινα καίτοι ἀδιαλείπτως κινούμενα, οὐδέποτε δὲ ἡρεμούντα, οὐχ ἥττον ὅμως τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, εἰς τὸν νόμον τῆς ἰσοσταθμίας αὐτῶν ὑπείκοντα.

Ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἀναστέλλεται πολλάκις ἢ ὀριστικῶς διακωλύεται, ἕνεκα διαφόρων φυσικῶν κυρίως συμβεβηκότων, συνεπαγομένων τὴν περιστολὴν τοῦ διαγωνισμοῦ.

Ἐν πρώτοις, τὸ ἄστατον τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων εἶναι ἡ τρομερωτέρα καὶ συχνοτέρα αἰτία τῆς ἀλλοιώσεως τῶν τιμῶν· ὑποθέσωμεν ὅτι πρὸς παραγωγὴν ἑνὸς κοιλοῦ σίτου ἀπαιτεῖται παρ' ἡμῖν, μέση δαπάνη δρ. 5, ὅτι δὲ κατωτέρω τῆς τιμῆς ταύτης αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι δὲν καλύπτονται. Ὑποθέσωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι 14 ἑκατομμύρια κοιλὰ σιτηρῶν παράγονται ἑτησίως ἐν Ἑλλάδι. Τούτου δοθέντος, ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν ἑτησίως παρήγετο τὸ αὐτὸ ποσόν, ἦτοι 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ παραγωγὴ τῶν σιτηρῶν δὲν ρυθμίζεται μετὰ τῆς ἀκριθείας, μεθ' ἧς δυνάμεθα νὰ κανονίσωμεν τὴν παραγωγὴν τῶν τεχνουργημάτων.

Ὁ ὠρολογιοποιὸς λ. χ. ἢ ὁ ὀπλοποιὸς δύναται νὰ προσ-

διορίσῃ τὸ ποσὸν τῶν ὄπλων ἢ τῶν ὥρολογίων, ὅπερ προτίθεται νὰ κατασκευάσῃ, ἐν ὠρισμένῳ χρονικῷ διαστήματι· ἀλλ' ὁ γεωργὸς πρὸ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ἀγνοεῖ τὸ ποσὸν ὅπερ θέλει συγκομίσαι· καθότι ἡ αὐτὴ ἔκτασις γῆς, διὰ τῆς καταβολῆς τῆς αὐτῆς ἐργασίας, ὅτε μὲν παράγει 14 ἑκατομμύρια κοιλῶν, ὅτε δὲ 10 ἢ 12. Ὡστε ἐν μὲν ἀφθονίᾳ, ἢ τιμῇ τῶν σιτηρῶν θέλει ἐκπέσει κατωτέρω τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, ἐν δὲ σιτοδείᾳ, ἢ τιμῇ τῶν καρπῶν θέλει ἀναβιβασθῇ ὑπὲρ τὴν παραγωγικὴν δαπάνην. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, οἱ γεωργοὶ θέλουσι ζημιωθῇ κατὰ λόγον τῆς προσγινομένης ὠφελείας εἰς τοὺς ἀναλωτάς, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, οἱ ἀναλωταὶ θέλουσι ζημιωθῇ ἀναλόγως τοῦ κέρδους τῶν γεωργῶν.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ἡ ἐπιρροή τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου· καὶ πῶς ὅτε μὲν ἕνεκα τῆς ἐξ ἀνάγκης περιστολῆς τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν πωλητῶν πρὸς ἀλλήλους, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν σιτοδείᾳ, αἱ τιμαὶ διατηροῦνται ἀνώτεραι τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, ὅτε δὲ ἕνεκα τοῦ ἀκράτου τῶν πωλητῶν διαγωνισμοῦ ἐν περιπτώσει ἀφθονίας, αἱ τιμαὶ ἐκπίπτουσι κατωτέρω τῆς ἀναποφεύκτου παραγωγικῆς δαπάνης.

Ἄλλ' εὐτυχῶς ἡ ἀνωμαλία αὕτη προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ καθόσον βελτιοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καθίσταται ἥττον ἐπαισθητὴ· καθότι ἡ ἔνδεια τῶν σιτηρῶν ἐν ὠρισμένῃ τινι χώρᾳ, ἀναπληροῦται ἐκ τῆς ἀφθονίας ἄλλων χωρῶν, ἰδίως δὲ τῆς Β. Ἀμερικῆς, τῆς Ρωσίας κ.τ.λ. Καθόσον δὲ αἱ μὲν κερδοσκοπικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐπεκτείνονται, ἢ δὲ πίστις παγιοῦται, εὐκολώτερον μεταφέρομεν τὰ περισσεύματα ἐνὸς ἔτους εἰς ἕτερον

ἔτος. Καὶ οὕτω τὰ φυσικὰ κωλύματα, τὰ ἀπομακρύνοντα τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων, ἢ τῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης ἀντικειμένων ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ αὐτῶν σημείου τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐλαττοῦνται καὶ ἐξομαλίζονται.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων αἵτινες λίαν ἐπαισθητῶς ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ὧν ἡ παραγωγή χρήζει καὶ δαπάνης οὐ μικρᾶς καὶ χρόνου πολλοῦ, παρατηρῶ ὅτι καὶ αἱ μονοπωλῖαι τὸ αὐτὸ συνεπάγονται ἀποτέλεσμα περιστέλλουσai τὸν διαγωνισμόν.

Αἱ μονοπωλῖαι διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας εἰς μόνοπωλῖας, φύσει οὕτως εἰπεῖν, ὕφισταμένας, καὶ εἰς μονοπωλῖας νόμῳ συνισταμένας.

Καὶ φυσικὰ μὲν μονοπώλια καλοῦνται συνήθως αἱ ἐξαίρετοι ιδιότητες τῆς χώρας, ἢ χώρων διαφόρων, ἢ τὰ ἔξοχα προτερήματα, τὰ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πηγάζοντα· ὅσάκις δηλ. ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, εἰδός τι ἔργων ἢ προϊόντων παράγεται ἢ ὑπάρχει ποσὴ δυσαναλόγῳ πρὸς τὴν ζήτησιν. Τοιοῦτω τρόπῳ, ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἱκανότης ἐξόχων ἱατρῶν, δικηγόρων, χειρουργῶν, ἡ καλλιφωνία εὐαρίθμων τινῶν ἀοιδῶν, τῆς Πάτη, τοῦ Φῶρ, ἡ τέχνη ἐξαίρετων ὑποκριτῶν, ἢ ἔργα διασήμεων καλλιτεχνῶν ἀποβιωσάντων, οἷον ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, ἢ ἔργα τοῦ Ῥαφαήλου ἢ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, θεωροῦνται ὡς φυσικὸν μονοπώλιον τῶν κεκτημένων αὐτά· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ὑπάγονται κατηγορίαν καὶ χῶραι τινὲς ἐξαίρετα παράγοντες προϊόντα, οἷον τὸν Καμπανίτην οἶνον, τὴν σμύριδα τῆς Νάξου, τὸν Πάριον λίθον, τὴν σταφίδα τοῦ Λιγίου κ.τ.λ. Τὰ τοιαῦτα τιμῶνται ὑπὲρ τὰς παραγωγικὰς αὐ-

τῶν δαπάνας, καθότι ἐπὶ τοιούτων πραγμάτων, ὁ διαγωνισμὸς εἶναι ἀδύνατος ἢ λίαν περιορισμένος.

Τὰ αὐτὰ δὲ συμβαίνουνσι καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νόμῳ συνισταμένων μονοπωλιῶν. Καθότι οἱ ἀπολαύοντες τοιαύτης μονοπωλίας, ἐλαττοῦντες κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὸ ποσὸν τῶν προσφερομένων προϊόντων, ἐπάγουσι τὴν ὑπεραύξησιν τῶν τιμῶν, μέχρις οὗ καὶ ἡ ζήτησις ἐλαττωθῇ. Οὕτω δὲ μόνον αἱ τιμαὶ ἐκπίπτουσιν προσεγγίζουσι πρὸς τὰς παραγωγικὰς δαπάνας.

Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ μονοπωλῖαι περιορίζονται καθόσον ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τῶν νόμων ἰσότητος παγιοῦται. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν φυσικῶν μονοπωλιῶν καθίστανται ἥττον ἐπαίσθητά, καθόσον τὰ μὲν σπάνια προϊόντα πολλαπλασιάζονται, τὰ δὲ παραπλήσια αὐτοῖς, εἰ καὶ κατωτέρας ποιότητος βελτιοῦνται.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι πρὸς διεξήγησιν τῶν περὶ τὰς ἀξίας τῶν πραγμάτων μεταβολῶν, δεόν νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς συγκεκριμένας περιστάσεις, οὐ μόνον τὴν περὶ παραγωγικῶν δαπανῶν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ προσφοράς καὶ ζητήσεως νόμον, ὅστις ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀποκλειστικῶς καὶ ἐξαιρετικῶς ρυθμίζει καὶ προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ζήτησις εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος εἶναι γινόμενον προκύπτον ἐξ αἰτιῶν ἀπωτέρων, ἃς δεόν νὰ ἀναζητῇ ὁ οἰκονομολόγος, ὁ διερευνῶν τὸν λόγον τῶν πλουτολογικῶν φαινομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Περὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων.

Ἰδόμεν ὅτι ἀξία ἐστὶ ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν πραγμάτων δύναμις. Ἀλλὰ πῶς αὕτη ἀκριβέστερον καταμετρεῖται; διὰ τίνος ιδίως ὀργάνου; ὑπάρχει ἄραγε ἐν τῷ οικονομικῷ κόσμῳ ἐμπόρευμά τι ἀξίας ἀμεταβλήτου, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιών, ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις; τὰ ζητήματα ταῦτα λύονται ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

Αἱ ἀνταλλαγαὶ προϋποθέτουσιν ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν, τὴν ὑπαρξίν πραγμάτων εὐμοιρούντων ἀνταλλακτικῆς ἀξίας καὶ μέσα συγκοινωνίας πρὸς μεταγωγὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· προσέτι δὲ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, καθόσον ἐλαττοῦνται αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι, διεξάγονται δὲ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας καταμετρήσεως τῶν ἀξιών.

Τῷ ὄντι, πᾶν ὅ,τι θεωρεῖται ὡς πλοῦτος, περιέβληται τὰς δύο ταύτας ιδιότητας, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἀξίαν· ἐπομένως ἕκαστον τῶν ἡμετέρων κτημάτων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀξίας ἑτέρου κτήματος, ἐκπληροῦν οὕτω, τὴν τοῦ νομίσματος λειτουργίαν. Ἐκ τούτου ὀρμώμενος ὁ Τυργότος ἀπεφήνατο, ὅτι πᾶν ἐμπόρευμα ἐστὶ νόμισμα. Ἀλλ' ἡ καταμέτρησις αὕτη τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων πρὸς ἀλλήλα, παρέχει πλείστας πρακτικὰς δυσκολίας.

Καὶ 1) ἕκαστος ἡμῶν συναισθανόμενος τὴν χρεῖαν τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα διαφόρων ἀντικειμένων ἐπι-

τηδείων εἰς διατροφήν αὐτοῦ, εἰς περιβολήν τοῦ σώματος, εἰς κατοικίαν ἢ εἰς θεραπείαν πνευματικῶν ἀναγκῶν, κ.τ.λ. ὀφείλει ὅπως προσπορισθῇ αὐτὰ νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἅπερ κέκτηται, σίτου, κτηνῶν, πτηνῶν κ.τ.λ. πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκάστου τῶν 30 ἢ 40 ἀντικειμένων τὰ ὅποια ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποκτήσῃ· αὕτη δὲ ἡ ἐκτίμησις οὕσα λίαν ἀκροσφαλῆς θέλει ἀναμφιβόλως δώσῃ χώραν εἰς πλάνας καὶ εἰς ἀπάτας ἐπιζημίους.

Ἀλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἀντὶ τοῦ σίτου, τῶν κτηνῶν, τοῦ ἐλαίου κ.τ.λ. ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας δρ. 100· δι' αὐτῶν δυνάμεθα ἀκωλύτως νὰ ἀποκτήσωμεν ἰσότημον ἀντάλλαγμα ἐκ τῶν ἀναγκαιούντων ἡμῖν, καθότι ἅπαντα τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα εἰσὶ τετιμημένα εἰς χρήματα (·).

2). Ἡ σχετικὴ ἀξία δύο διαφόρων ἀντικειμένων δυσκόλως ἐξισοῦται· ἡ τοῦ ἵππου λ. χ. πρὸς τὴν τοῦ βοός, ἢ ἡ τοῦ ἀρότρου πρὸς τὴν ἀξίαν τριῶν προβάτων ὥστε ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἵππου ὑπερβαίνει τὴν τοῦ βοός, δεόν νὰ καταμελίσωμεν τὸν ἵππον ὅπως προσπορισθῶμεν τὸν βοῦν, τὸν ἔχοντα ἀξίαν κατωτέραν ἐκείνου. Ἴδου λοιπὸν καὶ ἕτερον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς, ἡ ἀνωμαλία τῆς σχετικῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας.

3). Προσέτι δὲ ὅπως δυνηθῶμεν, δι' ὧν κατέχομεν, νὰ ἀποκτήσωμεν τὰ πράγματα, ὧν ἐσμέν ἐνδεεῖς, ἔπρε-

(¹) Τῶ ὄντι, ὁ κεκτημένος 10 διάφορα ἀντικείμενα, ζῶα, ὑφάσματα κ.τ.λ. ὀφείλει νὰ συσχετίτῃ τὴν ἀξίαν αὐτῶν πρὸς 40 λ. χ. πράγματα ὧν στερεῖται καὶ ἐπιθυμεῖ τὴν ἀπόκτησιν, ὡς ἐκ τούτου δεόν νὰ τηρῇ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ 40 ἀναλογίας· ἀλλ' ἀντὶ τούτων, ὁ κεκτημένος 100 δραχμῶν εὐκόλως ὑπολογίζει τί δύναται δι' αὐτῶν νὰ ἀποκτήσῃ.

¹Ορα καὶ Rocher, Ἑρμῆς Περὶ Οἴκων. Τ. 1. σελ. 272.

πεν αἱ χρεῖαι νὰ ἀνταποκρίνωνται. Α. χ. γεωργὸς δεῖται σιδήρου πρὸς ἐπισκευὴν ἀρότρου. Ἄλλ' ὅπως παραχωρήσῃ ὁ σιδηρουργὸς τὸν σίδηρον αὐτοῦ εἰς τὸν γεωργόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνάγκην σίτου· ἄλλως, ὁ γεωργὸς μὴ δυνάμενος διὰ τοῦ σίτου νὰ προσπορισθῇ τὸν ἀναγκαιοῦντα αὐτῷ σίδηρον, θέλει καταφύγει εἰς τὸν πωλητὴν λιθάνθρακος ἢ καυσοξύλων, ὧν δεῖται ὁ σιδηρουργός. Ἄλλ' ἐὰν ὁ λιθανθρακοπώλης δὲν ἔχῃ ἀνάγκην σίτου, ἀδύνατον ὁ γεωργὸς ν' ἀποκτήσῃ οὐδ' ἐμμέσως τὸν σίδηρον. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ ἕτερον πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς, ἢ μὴ ἀνταποκρίσεις τῶν ἀναγκῶν.

Τελευταῖον, ἐν ἐλλείψει χρημάτων, ἄνθρωπος πλούσιος, ἔπρεπε νὰ κατασκευάσῃ εὐρείας ἀποθήκας, ὅπως καταθέσῃ ἐν αὐταῖς τὴν ἀξίαν ἐνὸς λ. χ. ἑκατομμυρίου, ἐν ᾧ σήμερον τὸ ἑκατομμύριον τοῦτο ἐν ἐλαχίστῳ συνιστάμενον ὄγκῳ, δύναται νὰ ἀποταμιευθῇ ἐν μικρῷ κιβωτίῳ.

Τὰ προσκόμματα ταῦτα, τὰ συνεπαγόμενα ἀπώλειαν χρόνου, φθορὰν τῶν προϊόντων, πλάνους καὶ ἀπάτας ἐπιζημίους, ἐκλείπουσι διὰ τῆς παραδοχῆς ὀργάνου τινὸς μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν, πρὸς ὃ σχετίζεται ἡ ἀξία πάντων τῶν πραγμάτων, καὶ δι' οὗ καθίστανται περιτταὶ αἱ ἔμμεσοι ἀνταλλαγαί· ἡ δὲ χρῆσις αὐτοῦ ἐν ταῖς συναλλαγαῖς, ἐλλόγως θεωρεῖται ὡς μία τῶν λυσιτελεστέρων ἐπινοήσεων, ἐφάμιλλος τῆς τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς γραφῆς, δι' ὧν ἐμονιμοποιήθη μὲν ὁ προφορικὸς λόγος, ὁ διαδηλῶν τὰ διανοήματα ἡμῶν, ἐδυνήθημεν δὲ καὶ πόρρωθεν νὰ συνεννοώμεθα καὶ νὰ συγκοινωνῶμεν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ιδέας ἡμῶν.

Τὸ μεσιτικὸν τοῦτο ὄργανον εἶναι τὸ νόμισμα, χρησιμεύον ὡς τὸ ἀντίτιμον τῶν πραγμάτων καὶ ὡς μέ-

τρον τῶν ἀξιών· ὡς ἀντίτιμον μὲν, καθὼς κεκτημένον ἐσωτερικὴν ἀξίαν, καθὼς ἀντάλλαγμα τῶν πραγμάτων, ἅτινα δι' αὐτοῦ προσπορίζομεθα· ὡς μέτρον δέ, καθότι πᾶσα ἀξία, ὡς καὶ τὸ βάρος, ἢ ἔκτασις ἢ ἡ θερμοκρασία, εἶναι δεκτικὴ καὶ πολλαπλασιασμοῦ καὶ ἐλαττώσεως καὶ δύναται νὰ καταμετρηθῇ διὰ τινος μονάδος ὠρισμένης. Ἡ μονὰς λοιπὸν ἀξία εἶναι τὸ μέτρον τῶν ἀξιών, ὡς καὶ ἡ μονὰς τοῦ βάρους εἶναι τὸ μέτρον τῆς σταθμίσσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ βάρος τοῦ καθαροῦ μετάλλου, τοῦ ἐν τῷ νομίσματι περιεχομένου, ἀμφότερα τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, δηλ. καὶ τὰ σταθμὰ καὶ τὰ νομίσματα, προσέλαβον κοινὰ ὀνόματα, ἥτοι δραχμὴ, τάλαντον, ἄσος, λίβρα, οὐγγία κ.τ.λ.

Τῷ ὄντι τὸ μὲν πρῶτον, ἡ μονὰς τῆς ἀξίας συνίστατο ἐκ μετάλλου σταθμοῦ ὠρισμένου, ὡς τοῦτο ὑπάρχει σήμερον ἐν Σινικῇ· μετὰ ταῦτα δέ, ἐτέθη ὑπὸ τῆς δημοσίας ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ νομίσματος ὁ χαρακτήρ καὶ τὸ ὄνομα, ὅπως ἀπαλλαχθῶσιν οἱ χρώμενοι αὐτῷ τῆς καταμετρήσεως (').

Ἀλλὰ τίνα τὰ προσόντα τοῦ μεσιτικοῦ ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν; τίς ἡ καταλληλοτέρα πρὸς τοῦτο ὕλη; διατί ἅπαντα τὰ ἔθνη ἅμα ἐξεληθόντα τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν βαρβαρότητος, παρεδέχθησαν τὰ πολύτιμα μέταλλα ὡς ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν; Τὰ ζητήματα ταῦτα λύονται ἐν τῷ ἐπομένῳ τμήματι τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

§. 1. *Περὶ προσόντων τοῦ μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου.*

Ἀποδείξας τὴν χρείαν μεσιτικοῦ τινος τῶν ἀνταλλα-

(') Ὅρα Ἀριστ. Πολιτ. Βίβλ. Α'. Κεφ. Γ'. 14.

γῶν ὄργάνου, παρεδέχθη ὅτι τοῦτο συνίσταται ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ μόνα αὐτὰ ἐχρησίμευσαν παντοῦ καὶ πάντοτε, ὡς ἀνταλλακτικὸν ὄργανον. Καθότι οἱ ὑπόγειοι θησαυροὶ καὶ δυσκόλως ἀνακαλύπτονται καὶ δυσκολώτερον ἐξορύττονται· καὶ ἐὰν εὐρεθῶσι καὶ ἐξορυχθῶσιν, ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ μετάλλου καὶ ἡ νομισματοποίησις οὐ μικρὰς παρέχουσι δυσκολίας.

Γνωρίζομεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦσαν ἄφθονα ἐν Μεξικῷ, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης, δὲν μετεχειρίζοντο ἄλλοτε τὰ μέταλλα ὡς νόμισμα, ἀλλὰ καρπὸν τινα κακάου (cacao) ὀνομαζόμενον. Ἀλλαχοῦ δέ, ἀντὶ νομίσματος μετεχειρίζοντο δέρματα. Ἐν Βιργινίᾳ τὸ μεσιτικὸν ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν ἦτο ὁ ταβάκος· παρ' Ἰνδοικοῖς τισιν ἔθνεσιν, ὅσον ἐν Βεγγάλῃ, σπανιώτεραί τινες κογχύλαι· ἐν Σκωτίᾳ δέ, σιδηροὶ ἥλοι.

Ζητεῖται ἐὰν· πᾶσα οὐσία δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν; ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς οὐσία τις πεπρoικισμένη μὲ τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα ἐπιτηδείου ἀνταλλακτικοῦ ὄργάνου, μὲ προσόντα λέγω, ὧν στεροῦνται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, αἱ πλεῖσται τῶν ἀξιῶν; Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν πρῶτον τίνα τὰ προσόντα ἀρμοδίου ἀνταλλακτικοῦ ὄργάνου, καὶ δεύτερον τίνες οὐσίαι ἐξαιρέτως περιβέβληνται αὐτά.

Ἐν πρώτοις, ἡ οὐσία ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἐσωτερικὴν ἢ πραγματικὴν, ἀξίαν ἐμπορικὴν, καθότι ἄλλως, ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων αὐθαίρετος οὕσα, δηλ. συνθήκη, ἢ κατ' ἀνωτεραν

διαταγὴν ὀριζομένη, θέλει ὑπόκειται εἰς ἀδιαλείπτους ἀλλοιώσεις, λίαν ἐπιζημίους τοῖς χρωμένοις αὐτοῖς.

2). Ἄπαντα τὰ μόρια τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα δέον νὰ ᾖσιν ὁμογενῆ, καθότι οὕτω μόνον ἀκριβολογεῖται ἡ ἀξία αὐτῶν· ναὶ μὲν ὁ ἄργυρος περιέχει μόριά τινα χρυσοῦ, ἀλλ' ἐλάχιστα· ὁ δὲ χρυσὸς τῆς Καλλιφρονίας, τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Σιθηρίας ἐστὶν ὁμογενής, ὡς καὶ ὁ ἄργυρος τοῦ Μεξικοῦ καὶ τῆς Σαξωνίας.

3). Ἡ οὐσία ἡ χρησιμεύουσα ὡς νόμισμα πρέπει νὰ ᾖ εὐμετακόμιστος, καθότι οὕτω διευκολύνονται αἱ ἀνταλλαγαί· ὁ σῖτος λ. χ. εἶναι παρὰ πάντων ἐπιζήτητος, ἀλλὰ φορτικὸς καὶ δυσμετακόμιστος ὢν, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νόμισμα. Ὁ Λυκοῦργος ἀναγνώρισας τὸ προσὸν τοῦτο τοῦ νομίσματος, κατεσκεύασε τοῦτο ἐκ σιδήρου, ὅπως παρεμβάλλῃ πρόσκομμα εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ εἰς τὴν κυκλοφορίαν τοῦ πλούτου.

Τοῦ εἰρημένου ἐλαττώματος μετέχουσιν εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τὰ κτήνη, οἷς οἱ νομαδικοὶ ἰδίως λαοὶ χρῶνται ἀντὶ ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τε τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας.

Ἰλ. β, 446—449 μετὰ δὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη,

αἰγίδ' ἔχουσ' ἐρίτιμον, ἀγήραον ἀθανάτην τε
τῆς ἑκατὸν θύσανοι παγχρύσειοι ἡερέθονται,
πάντες εὐπλεκέες, «ἐκατόμβοιοι» δὲ ἕκαστος.

γ, 235—236 ὅς ὁ (Γλαῦκος) πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεῦχε' ἄμειβεν

χρύσεια χαλκείων, ἐκατόμβοι' ἐννεαβόων.

φ, 79 ἐκατόμβοιον δὲ τοι ἤλπον.

ψ, 703 καὶ 705 τὸν δὲ δωδεκάβοιον ἐνὶ σφίσι τίον Ἀχαιοί·

.

. τίον δὲ ἐτεσσαράβοιον.

Ὀδ. α, 430—431 τὴν ποτε (Εὐρύκλειον) Δαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν

εἴοισιν,
πρωθήβην ἔτ' εἴοσαν, εἰκοσάβοια δ' ἔδωκεν

Ἄξιοῦσί τινες ὅτι εἰσέτι ἐπὶ Δράκοντος, τὰ κτήνη ἐ-
χρησίμευον ἐν Ἀθήναις ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, καὶ
τὴν γνώμην τῶν ταύτην στηρίζουσιν ἐπὶ τῶν ἐξῆς λό-
γων τοῦ Πολυδεύκου 9,61

«καὶ μὴν καὶ τοῖς Δράκοντος νόμοις ἔστιν· ἀποτίμειν δεκάβοιον».

Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Θησέως 25, ἀναφέρει ὅτι

«Ἐκοψε δὲ καὶ νόμισμα, βοῦν ἐγγράζας, ἢ διὰ τὸν Μαραθῶνιον
ταῦρον, ἢ διὰ τὸν Μίνω στρατηγόν, ἢ πρὸς γεωργίαν τοὺς πολίτας
παρακαλῶν. Ἀπ' ἐκείνου δὲ φασὶ τὸ ἐκατόμβοιον καὶ τὸ δεκάβοιον ὀ-
νομασθῆναι».

Ὡστε κατὰ Πλούταρχον, τὸ ἐπὶ Δράκοντος δεκάβοιον
δὲν ἦτο δέκα βόες, ἀλλὰ νόμισμα καλούμενον δεκάβοιον.
Περὶ τούτου θέλομεν εἶτι μᾶλλον πεισθῆ, εἰάν ἀναλογι-
σθῶμεν ὅτι ὁ Δράκων δὲν προηγῆθη τοῦ Σόλωνος εἰμὴ
κατὰ 30 μόνον ἔτη, 624 π. Χ. Ἐπὶ Σόλωνος δέ, ἡ χρῆ-
σις τοῦ νομίσματος ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον κοινή, ὥστε οὐ-
τος καὶ μεταρρυθμίσιν νομισματικὴν ἐπεχείρησεν, ὡς
γνωστόν, τὴν παλαιὰν δραχμὴν σμικρύνας κατὰ 27
τοῖς ο)ο.

Ὡσαύτως δὲ ἐν Ῥώμῃ τὰ τοῦ Σερούτου νομίσματα ἐ-
ξετυποῦντο *homin pecudumque effigie*. Τὸ αὐτὸ δὲ ὑ-
πῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς, παρ' οἷς *Equo-
rum pecorum que numero convicli muletantur*.

Ὁ Σαίης παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἄλλας ὅπερ οἱ Ἀδύσσινοι
μετεχειρίζοντο ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν μετέχει
τῆς ἀτελείας ταύτης. Τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι ἐν γένει
τὸ νόμισμα ἂν ἦτο χάλκινον. Ὡς πῶς πληρώσῃ τις κατὰ
τὸν Στόρχιον, 50,000 βουβλίων, διὰ καπικίων πενταλέ-
πτων, ἀπαιτεῖται ἐν ἑκατομμύριον πενταλέπτων καπικίων·
ὅπως δὲ ἐνσακευθῇ ἡ ποσότης αὕτη, ἀπαιτεῖται τριακον-
τάκις πλείοτερον πανίον τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὴν ἐν-
σάκευσιν ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς αὐτῆς ἀξίας. Πρὸς με-

ταφοράν δὲ 50,000 ρουβλίων εἰς πεντάλεπτα καπίκια, ἀπαιτοῦνται 104 ἄμαξαι καὶ 104 ἵπποι, ἐνῷ διὰ δύο μόνον ἵππων, δύναται τις νὰ μετακομίσῃ τὴν αὐτὴν ἀξίαν εἰς ἀργυρᾶ νομίσματα.

4). Ἡ ἀξία τῆς ὕλης, ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ᾔηται ὁμοιόμορφος ἢ ὡς ἔγγιστα τοιαύτη, ἐν ταῖς διαφοραῖς ἐπυχρίαις τοῦ Κράτους, ὡς καὶ ἐν ὁμόροις χώραις· καθότι ἄλλως, ἐκ τοῦ λίαν εὐμεταβλήτου τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐν μικραῖς ἀποστάσεσιν, ἐλαττοῦται ἢ πρὸς αὐτὸ πίστις καὶ οἱ κατέχοντες αὐτὸ ὑφίστανται ἐπαισθητὰς ζημίας, ὡς ἀνάγκη μετατίθενται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

5). Ἡ οὐσία ἢ χρησιμεύουσα ὡς νόμισμα πρέπει νὰ ᾔηται πρῶτον μὲν δυσδιάρρηκτος, δεύτερον δὲ δυσταλλοίωτος. Δυσδιάρρηκτος μὲν καὶ εὐμάλακτος, ὅπως συντηρηθῇ τὸ νόμισμα ἀκέραιον· δυσταλλοίωτος δέ, καθότι ἄλλως, αἱ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ συχνὰ ἀλλοιώσεις μεταβάλλουσαι συνεχῶς καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, παραβλάπτουσι τοὺς χρωμένους αὐτῷ καὶ δεσμεύουσι τὰς ἀνταλλαγάς. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μνηλωταί, ἃς οἱ Ῥῶσοι μετεχειρίζοντο πρὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὡς ἀνταλλακτικὸν ὄργανον. Τοιαῦτα ἐν μέρει τὰ δέρματα, τὰ ὅποια ἀντικαταστήσαντα τὰς μνηλωτάς, διεσώζοντο μέχρι τῆς ἐποχῆς Πέτρου τοῦ Μεγάλου.

6). Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ᾔηται πολύτιμος· οἱ ἀδάμάντες εἰσὶ τοιοῦτοι· ὑπὸ τὸν αὐτὸν δὲ ὄγκον ἔχουσιν ἀξίαν μεγαλειτέραν τῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων· ἀλλὰ διαιρούμενοι στεροῦνται τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἐν ᾧ τὰ κλάσματα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου διατηροῦσι τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν καὶ χωνευόμενα ἀποτελοῦσιν αὐθις τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν ὄγκον.

7). Ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ᾖ σπανία, ὅπως διατηρῇ τὴν ἀξίαν αὐτῆς· τὸ ποσὸν τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῷ κόσμῳ, ἐκτιμᾶται ὑπὸ τοῦ Herzog εἰς 50 χιλιοκατομμύρια, ἡ δ' ἐτησία παραγωγή τοῦ μὲν χρυσοῦ εἰς 1150 ἑκατομμύρια, τοῦ δὲ ἀργύρου εἰς 440. Ἔνεκα δὲ τῆς ἀνάγκης τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἡ μὲν ἀξία ἐνὸς χιλιογράμμου χρυσοῦ εἶναι 3,400 φρ. ἐνὸς δὲ χιλιογράμμου ἀργύρου φρ. 200, ἐν ᾧ ἡ τοῦ χυτοῦ λ. χ. σιδήρου εἶναι λεπτῶν 10 καὶ ἡ τοῦ λιθάνθρακος ἔτι μικροτέρα· ἐξ οὗ δὴλον, ὅτι ὁ σίδηρος καὶ ὁ λιθάνθραξ καθὼς κοινότερα εἰσὶ καὶ εὐωνότερα.

8). Τὸ νόμισμα πρέπει νὰ ᾖ εὐδιαίρετον, ὅπως ἀντιστοιχῇ πρὸς τὰς χρεῖας τῶν ἀναλωτῶν καὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πραγμάτων.

9). Πρέπει νὰ ᾖ εὐμεταποίητον. Καθότι ὅσάκις ἀφθονοῦν ἐκπίπτῃ ὑπὸ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ἀναχωνεόμενον δύναται νὰ μετασχηματισθῇ εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ εἶδος. Ὅσάκις δὲ τὸ νόμισμα σπάνιον ὄν τιμᾶται ὑπὲρ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, αἱ μεταλλικαὶ ὕλαι μεταποιοῦνται εἰς νόμισμα, καὶ οὕτω διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομισμάτων, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν τιμὴ ἰσορροπεῖ πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν. Γὰρ πολῦτιμα μέταλλα εἰσὶ τοιαῦτα· καθότι πρὶν ἢ νομισματοποιηθῶσιν, ἔχουσιν ἐσωτερικὴν ἢ οὐσιαστικὴν ἀξίαν. Ὅθεν εὐκόλως ἐπανερχονται καίτοι νομισματοποιηθέντα, εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν εἶδος διὰ τῆς χωνεύσεως καὶ οὕτω χρησιμεύουσιν εἰς διαφόρους ἀνάγκας τοῦ βίου.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ ὕλη ἐξ ἧς κατασκευάζεται τὸ νόμισμα, πρέπει νὰ ᾖ δεκτικὴ μονίμου ἐκ-

τυπώσεως· καθότι διὰ τῆς ἐκτυπώσεως, καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν βεβαιοῦται καὶ ἡ παραποίησις τῶν νομισμάτων εὐκόλως ἐξελέγχεται,

Τοιαῦτα τὰ προσόντα ἀρμοδίου ἀνταλλακτικοῦ ὄργάνου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μεταλλικὸν νόμισμα εἶναι ἄξιον, ὁμογενές, εὐμετακόμιστον, ὁμοιόμορφον σχεδὸν τὴν ἀξίαν, δυσδιάρρηκτον καὶ δυσαλλοίωτον, πολύτιμον, σπάνιον, εὐδιαίρετον εἰς κλάσματα, εὐμεταποίητον καὶ εὐεκτύπωτον, προσέτι καὶ στιλπνὸν καὶ ἡχητικόν, ἐμφαῖνον τὴν γνησιότητα αὐτοῦ ὡς ἐκ τοῦ ἤχου τὸν ὁποῖον ἐκπέμπει, ἅπαντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ παρεδέχθησαν τοῦτο ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν· ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα χρησιμεύουσιν ὡς νόμισμα, οὐχὶ νόμῳ ἢ κατὰ συνθήκην, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ φύσει (').

§. 2. *Ἡμαρτημέναι περὶ νομισμάτων δοξασίαι.*

Αἱ περὶ χρήσεως καὶ περὶ προσόντων τῶν νομισμάτων ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ εἰσὶν ἀπλούςταται καὶ δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ ἐξελέγξωμεν διάφορα συστήματα, ἐντελῶς παραγνωρίσαντα καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀληθῆ χρῆσιν τῶν νομισμάτων. Ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν ὡς θέλω ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀποδείξει, οἱ νομοδιδάσκαλοι τῆς Δύσεως ἐθεώρουν τὸν ἐκτοκισμὸν τῶν χρημάτων, ὡς πρᾶξιν ἀξιόποιον, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὁ μὲν Ἀριστοτέλης διδούς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως τόκος, ἔλεγεν. «Ὁ τόκος τὸ νόμισμα ποιεῖ πλείω, ὅθεν καὶ τοῦνομα τοῦτο εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννώσιν αὐτὰ ἐστίν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος» (²). αὐτοὶ δ' ἐ-

(¹) Ἀπαντα τοῦ Τυργότου Τόμ. Α'. σελ. 30.

(²) Ἀριστ. Πολιτ. Β. α. Κ. Γ. 23.

δόξαζον ὅτι «nummus nummum non parit» (τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα).

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἰ καὶ τὰ νομίσματα δὲν τίκτουσι νόμισμα, ἐπειδὴ ὅμως δι' αὐτῶν, ἀποκτῶνται πράγματα, ἡ ἀξία τίκτουσαι ἐτέρας ἀξίας, οἱ δανεῖζοντες τὰ χρήματα αὐτῶν, δικαίῳ τῷ λόγῳ, δύνανται ν' ἀπαιτήσωσι τόκον τινὰ ἕνεκα τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος κεφαλαίου, καθότι δὲν εἶναι δίκαιον τὰ ἐξ ἀλλοτρίου κεφαλαίου παραχθέντα κέρδη νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας μόνου τοῦ δανεισθέντος αὐτό.

Δεύτερον· ἐν τοῖς νομίσμασι τρεῖς διακρίνονται ἀξίαι· 1) ἡ μεταλλικὴ ἢ ἐσωτερικὴ, ἥτοι ἡ ἀξία τοῦ πολυτίμου μετάλλου θεωρουμένου ὡς ἐμπορεύματος· 2) ἡ ὀνομαστικὴ αὐτοῦ ἀξία καὶ 3) ἡ ἀγοραία λ. χ. τὸ γαλλικὸν φρ. κατὰ τὸν ἀρχικὸν τύπον αὐτοῦ περιεῖχε γραμμάρια 4,500, ἐπίμικγμα δὲ γραμμάρια 0.500 καὶ ὀλικὸν βάρος 5,000· σήμερον δὲ καίτοι διατηροῦν τὴν αὐτὴν ὀνομαστικὴν ἀξίαν, τὸ φράγκον περιέχει καθαρὸν ἄργυρον ἀντὶ $\frac{900}{1000}$, 835 μόνον χιλιστά. Τελευταῖον δὲ ἡ ἀγοραία αὐτοῦ ἀξία εἶναι δρ. 1 καὶ λεπ. 14, 15, 20 ἢ 25.

Ὡσαύτως δὲ ἡ παλαιὰ δραχμὴ περιέχει κατὰ τὴν διατίμησιν τῆς 8 (20) Φεβρ. 1833, γραμμάρια 4,029 καθαροῦ ἄργυρου καὶ 0,448 χαλκοῦ, συνάμα γραμμάρια 4,477 μετρικοῦ βάρους· ἰδοὺ ἡ μεταλλικὴ ἀξία ἢ μᾶλλον ἡ μεταλλικὴ οὐσία τῆς δραχμῆς. Τὸ δὲ χαλκοῦν δεκάλεπτον, ὀνόματι μόνον εἶναι τὸ $\frac{1}{10}$ τῆς δραχμῆς, καθότι διὰ τοῦ περιεχομένου χαλκοῦ εἰς 10 δεκάλεπτα δὲν δύναται τις νὰ ἀγοράσῃ τὸν περιεχόμενον εἰς τὴν δραχμὴν ἄργυρον.

Ἄλλ' αἱ κυβερνήσεις ἀγνοοῦσαι ὅτι ἡ μεταλλικὴ ἀξία διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ προσδιορίζοντος καὶ τὰς

λοιπὰς ἀξίας, καὶ πιστεύουσαι ὅτι ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος συνθήκη μᾶλλον ὤριστα ἢ φύσει, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι παραστατικὸν μόνον τῶν ἀξιῶν, ὡς αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι, ἡξίουσι ὅτι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐταῖς, δύνανται νὰ ρυθμίσωσι τὰ περὶ νομισμάτων, ἐλαττοῦσαι ἐκ κερδοσκοπίας τὸ πραγματικὸν αὐτῶν βάρος καὶ ἐπαυξάνουσαι τὸ ἐκ χαλκοῦ κράμα, ἐνῷ ὑπάρχει ἀναμνησθήτητον, ὅτι οἷαδὴποτε καὶ ἐὰν ἦ ἡ ἐπωνυμία τοῦ νομίσματος, ὁ θέλων ν' ἀποκτήσῃ αὐτό, θέλει τὸ ἐκτιμήσῃ κατὰ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ βάρος καὶ κατὰ λόγον αὐτοῦ, θέλει προσδιορίσῃ καὶ τὴν τιμὴν τῶν παραχωρουμένων πραγμάτων πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ, ἐκτὸς μόνον ἐὰν ἡ κυβερνήσις ἢ προσδιορίζουσα ἀναιρέτως τὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ὀρίσῃ καὶ τὸν ἀνώτατον ὅρον τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, ὡς ἐπράξε τοῦτο ἡ περιώνυμος συμβατικὴ τῶν Γάλλων Συνέλευσις (').

Βεβαίως αἱ κυβερνήσεις ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιώσῃ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ περιάψωσιν εἰς αὐτὰ ἀξίαν ἥς στεροῦνται. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ ἀντιβασιλεὺς εὗρισκόμενος ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ, ἐπέζητει τὸν εὐπρεπέστερον πῆς χρεωκοπίας τρόπον, τότε μεταξὺ ἄλλων πόρων, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ δώσῃ εἰς τὰ 1000 ἑκατομμύρια φρ. τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Γαλλίᾳ, ὀνομαστικὴν ἀξίαν 1200 ἑκατομμυρίων. Ἀλλ' οἱ ἔμποροι ἐννοήσαντες τὴν ἀπάτην τῆς κυβερνήσεως, οὐδόλως ἐζημιώθησαν.

(') Φίλιππος ὁ ἀγαθὸς ὁ κατὰ τὸν Δάντην παραχαράκτης Βασιλεὺς, ἡλίκτου μὲν τὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, ἐπειθανάγκαζε δὲ τοὺς ὑπηκόους του νὰ πληρώνωσι τοὺς φόρους, διὰ γνησίου νομίσματος· ὅρα Clamagran· Histoire de l'impôt.

μόνη δὲ ἡ κυβέρνησις ἐζημιώθη ἐμφυχώσασα τὴν παραποίησιν τῶν νομισμάτων. Καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὡςάκις λ. χ. ἀνθ' ἑνὸς κοιλοῦ σίτου ἀπαιτῶ δραχμὰς 6, ἀπαιτῶ ἑξάκις 4 γραμμάρια καὶ 029 καθαροῦ ἀργύρου. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κυβέρνησις, νοθεύουσα τὸ νόμισμα, θέσῃ 4 γραμμάρια καὶ 029 ἐν δυσὶ δραχμαῖς, θέλω ἀπαιτήσῃ: ἀντὶ 6 δραχμῶν 12, παραχωρῶν ἐν κοιλὸν σίτου.

Παρατηρητέον δέ, ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο Κράτος ἡ κιβδηλεία τῶν νομισμάτων ὑπῆρξε τόσον παράτολμος ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἐνθα ἡ λίβρα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', περιεῖχε τὸ 87ον μόνον τοῦ καθαροῦ ἀργύρου τοῦ περιληφθέντος τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ. Ἐπαναλέγω λοιπόν, ὅτι αἱ κυβερνήσεις ὀφείλουσι νὰ ὀρίζωσι σταθμῶς τὰ νομίσματα, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὰ ὀνομαστικὴν ἀξίαν ἀνωτέραν τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας, ὅτε μὲν ἐλαττοῦσαι τὸ περιεχόμενον ἐν τοῖς νομίσμασι μέταλλον, ὅτε δὲ δίδουσαι εἰς αὐτὰ ἀξίαν ὀνομαστικὴν ἀνωτέραν.

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παρεγνώρισε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, γράψας (') «διὸ πρὸς τὰς ἀνταλλαγὰς τοιοῦτόν τι » συνέθεντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὃ » τῶν χρησίων αὐτὸ οὐκ ὄν, εἶχε τὴν χρεῖαν εὐμετα- » χερίστον πρὸς τὸ ζῆν· ὅλον δ' σίδηρος καὶ ἄργυρος καὶ » εἶτι τοιοῦτον ἕτερον· τὸ μὲν πρῶτον ἀπλῶς ὁ- » ρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῶ· τὸ δὲ τελευ- » ταῖον καὶ χαρὰ κτηρὶ ἐπιβαλόντων, ἵνα ἀπαλ- » λάξῃ τῆς μετρήσεως αὐτοῦς· ὁ γὰρ χαρὰ κτηρὶ ἐτέθη τοῦ » ποσοῦ σημεῖον».

(') Βιβλ. Α'. Κεφ. Γ'. 14 ἐξ οὗ δὲ φησιν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐπρέσβευον, ὁρροτέρως ἰδέας περὶ νομισμάτων· ἀλλ' ἐπὶ μέσῳ αἰῶνος αἱ κυβερνήσεις ἐθεώρουν ὡς πόρον δημόσιον τὴν νόθευσιν τῶν νομισμάτων.

Ἡ μόνη ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἀρχὴν ὅτι τὰ νομίσματα πρέπει νὰ διατιμῶνται κατὰ τὴν μεταλλικὴν αὐτῶν ἀξίαν, εἶναι ἡ τῶν χαλκονομισμάτων, ἢ τῶν συμπληρωτικῶν λεγομένων νομισμάτων.

Τῷ ὄντι ἐὰν θέσωμεν εἰς δύο πλάστιγγας ἀφ' ἑνὸς μὲν 22 $\frac{1}{2}$ γραμμάρια ἀργύρου μὲ κρᾶμα 2 $\frac{1}{2}$ γραμμαρίων χαλκοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἓν πεντάφρακτον, θέλομεν ἔχει ἐν ἑκατέρᾳ αὐτῶν, ἴσον βάρος καὶ ἴσην ἀξίαν· ἐὰν ὁμοῦς θέσωμεν εἰς τὰς αὐτὰς πλάστιγγας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἓν δεκάλεπτον χαλκοῦν, ἀφ' ἑτέρου δὲ χαλκὸν ἴσον τῷ περιεχομένῳ ἐν τῷ δεκαλέπτῳ τούτῳ, δὲν θέλομεν ἔχει ἐν τῇ δευτέρᾳ πλάστιγγι ἴσην ἀξίαν πρὸς τὸ $\frac{1}{10}$ τῆς δραχμῆς· τοῦτο δέ, καθότι τὰ δεκάλεπτα εἰσὶ νόμισμα συμπληρωτικόν, τὸ ὁποῖον χρησιμεῖον εἰς μόνας τὰς μικρὰς συναλλαγὰς, κατασκευάζεται ἐλαφρότερον, ὅπως καταστῇ εὐχρηστότερον.

Ἐκτὸς δὲ τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων, καὶ αὐτοὶ οἱ ἔμποροι καὶ βιομήχανοι παρεγνώριζον τότε τὴν φύσιν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν νομισμάτων· θεωροῦντες ὅτι τὸ τίμημα πάσης ἀξίας εἶναι τὸ νόμισμα καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ καταμετροῦνται ἀκριβῶς ἅπαναι αἱ ἀξίαι, ἐδόξαζον ὅτι ἐκ μόνων τῶν πολυτίμων μετάλλων συνίστατο ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, καὶ ὅτι τὸ εὐποροῦν ἔθνος πολυτίμων μετάλλων, δυνάμενον δι' αὐτῶν ν' ἀποκτήσῃ πᾶσαν ἄλλην ἀξίαν, ἐκέκτητο κατ' αὐτοὺς τὸν ἀληθῆ, τὸν μοναδικὸν πλοῦτον. Τοιοῦτῳ τρόπῳ δὲ συνέχεον τὸν πλοῦτον μὲ τὰ ἀνταλλακτικὰ τοῦ πλούτου ὄργανα, ὡς ἤθελον πρᾶξει ἐὰν ἐταύτιζον τὰ ἐμπορεύματα μὲ τὰ ὄργανα τῆς μεταγωγῆς καὶ κυκλοφορίας αὐτῶν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁμοῦς καὶ αὕτη ἡ γνώμη ἐξελέγχεται ψευδής (').

(') Βιβλ. Α'. Κεφ. 3, 9, 16 τῶν πολιτικῶν.

«Ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλῆθος ἐστὶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν». Αἱ κυβερνήσεις συμμερίζονται τὴν κοινὴν ταύτην πλάνην καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς προσκυνητάς τοῦ Ἀγίου Τάφου ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν τῶν πολυτίμων μετάλλων· ἠνάγκαζον δὲ τοὺς κεκτημένους μεταλλικὰς ὕλας, νὰ προσάγωσιν αὐτάς εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον (').

Ἐτέρα πλάνη περὶ τῆς φύσεως καὶ χρήσεως τῶν νομισμάτων εἶναι ἡ τῶν ἀποδόντων εἰς τὰ πολύτιμα μέταλλα ἐξαιρετικὰ τινα προσόντα καὶ ἰσχυρισθέντων ὅτι τὸ νόμισμα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀξιών ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις.

Ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο γενικώτερον. Ὑπάρχει τις ἀξία ἐπιτηδεῖα πρὸς ἀκριβῆ καταμέτρησιν ἐτέρων ἀξιών ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις; Βεβαίως ἀπασαι αἱ ἀξίαι καταμετροῦσιν ἀλλήλας ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἀξία τις δι' ἧς νὰ καταμετρῶνται ἀκριβῶς ἕτεραι ἀξίαι τόπου καὶ χρόνου διαφόρων; οἷον ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς; ἢ ἡ ἀξία τοῦ σίτου κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα κ.τ.λ.; Πρὶν ἢ ἀπαντήσω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ καταδείξω τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν.

Ἄν ᾗτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ μέτρον τῶν ἀξιών σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον, πᾶσα μεταβολὴ περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων ἤθελεν ἀποδίδεσθαι εἰς τὸ καταμετρούμενον πρᾶγμα, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ δι' οὗ καταμετροῦμεν τοῦτο· καὶ οὕτω γνωρίζοντες ὅτι ὠρισμένου τινὸς ἀντικειμένου ἢ ἀξία μετεβλήθη, ἠθέλομεν εὐχερέστερον ἀνευρίσκει τὰς ἀληθεῖς αἰτίας τῶν μεταβολῶν τούτων. Α.χ.

(') Hist. de l' écon. pol. Blanqui Τόμ. Α'. σελ. 254.

θέλομεν νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ἰσχυρίσθη ὁ Ρικάρδος, ἡ μὲν τιμὴ τῶν σιτηρῶν αὐξάνη, ἡ δὲ τῶν ἄλλων προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων ἐλαττωταί. Ἀλλὰ ἵπῳ εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν περὶ τούτων ἀκριβῆ γνῶσιν, ἄνευ σταθεροῦ τινος μέτρου ἐπιτηδείου πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἀξιῶν διαφόρων τόπων καὶ χρόνων; Ὑποθέσωμεν ὅτι πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς τὸ κοιλὸν τοῦ σίτου ἐτιμᾶτο ἀντὶ δρ. 1 καὶ $\frac{1}{2}$, ὅτι δὲ νῦν τιμᾶται ἀντὶ δρ. $7\frac{1}{2}$. Ἐκ τῆς πληροφoρίας ταύτης ἔπρεπει τάχα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς αὐξήσις περὶ τὴν τιμὴν τῶν σιτηρῶν εἶναι ὡς 1 πρὸς 5; "Οχι· καθότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ τιμὴ τοῦ πολυτίμου μετάλλου ἠλαττώθη, αἱ δὲ σημεριναὶ $7\frac{1}{2}$ δρ. δὲν εἶναι ἴσαι τῇ ἀξίᾳ τῶν πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς $7\frac{1}{2}$ δραχμῶν. Δι' ὃν λοιπὸν λόγον ἡ καταμετρομένη ἐκτασις δὲν αὐξάνει σμικρυνομένου τοῦ μέτρου τῆς ἐκτάσεως, ἀλλ' οὕτε τὸ βάρος, σμικρυνομένου τοῦ μέτρου τῆς σταθμίσεως, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου πιθανὸν ὅτι ἔμεινεν ἀμετάβλητος, καίτοι ὀνομαστικῶς πενταπλασιασθείσης τῆς τιμῆς αὐτοῦ.

Ὡσαύτως δέ, θέλοντες νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ μὲν πραγματικοὶ μισθοὶ ὑψῶνται, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων σμικρύνονται, ἵ τίνος μέτρου θέλομεν ποιήσῃ χρῆσιν πρὸς καταμέτρησιν τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν δύο διαφόρων ἐποχῶν; Κατὰ τὴν δεῖνα ἐποχὴν λ. χ. οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ ἦσαν 50 λεπτῶν, σήμερον δὲ δραχμῶν 4· ὁ δὲ τόκος τῶν κεφαλαίων ἄλλοτε μὲν ἦτο 20 $\%$, νῦν δὲ 4 ἢ 5 $\%$. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται, ὅτι οἱ μὲν μισθοὶ ὀκτάκις ἠϋξήσαν, ὁ δὲ τόκος ἐξέπεσεν

εἰς τὸ ¹ |, καθότι ἡ ἀξία τῆς δραχμῆς ἔκτοτε μετεβλήθη, ἔνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀργύρου.

Προσέτι τὰ ἱστορικά συγγράμματα ποιοῦνται πολλάκις μνείαν διαφορῶν ποσοτήτων, οἷον φόρων, δημοσίων καὶ τοπικῶν δαπανῶν, τιμῶν προϊόντων ἐπεισάκτων, μισθοδοσίας στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπαλλήλων, λύτρων καὶ ἀποζημιώσεων κ.τ.λ. ('). Ἄλλὰ τίς ἡ πραγματικὴ ἀξία τῶν ποσοτήτων τούτων; Τίς ἡ σχετικὴ αὐτῶν ἀξία πρὸς τὰς νῦν τιμὰς; Ποῖον τὸ ἀμετάβλητον μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν ἀξίαν δύο ὁμοειδῶν πραγμάτων ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφοροῖς;

Καθ'ὃν λόγον τὸ μέτρον τῆς ἐκτάσεως εἶναι ἡ ἔκτασις καὶ τὸ ἀριθμητικὸν μέτρον ὁ ἀριθμός, οὕτω καὶ τὸ μέτρον τῶν ἀξιῶν ἀναγκαίως εἶναι ἡ ἀξία, χρησιμεύουσα ὡς μονὰς πρὸς καταμέτρησιν ἄλλων ἀξιῶν. Ἄλλὰ τίς ἡ σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος ἀξία; Ἀπασαὶ αἱ ἀξίαι δὲν μεταβάλλονται δυνάμει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως; Βεβαίως προκειμένου λόγου περὶ ἐνεστώσης ἀνταλλαγῆς, τὸ ἕτερον τῶν ἀνταλλαττομένων ἐμπορευμάτων καταμετρεῖται διὰ τοῦ ἐτέρου. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν νὰ καταμετρήσωμεν ἀξίας ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφοροῖς, ἡ καταμέτρησις ἡμῶν οὐδεμίαν θέλει ἔχει ἀκρίβειαν, καθότι πᾶσα ἀξία ἐκ φύσεως αὐτῆς, εἶναι εὐμετάβλητος, ἔνεκα τῆς κατὰ διαφοροὺς τόπους καὶ χρόνους διαφορᾶς περὶ τὸ ποσὸν τῶν παραγωγικῶν αὐτῆς δαπα-

(') Λ. χ. ὁ Ἀριστοφάνης βεβαίῃ ὅτι τὰ ἐκ φόρων ἐνδήμιων καὶ ἐξ ὑπερορίας, ἀνήρχοντο εἰς διτχίλια τάλαντα. Ὡσαύτως δὲ γινώσκουμεν ὅτι ἑξακισχίλια τάλαντα ἦσαν κατατεθειμένα ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἀλλὰ τίς ἡ ἀξία αὐτῶν; ἡ σημερινὴ λέγω ἀξία;

νῶν, καὶ τῆς ἀνομοιότητος τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ : πόθεν προῆλθεν ἡ πλάνη αὕτη, ὅτι ἡ ἀξία τινὸς πράγματος δύναται ἀκριβῶς νὰ καταμετρήσῃ ἑτέρας ἀξίας ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις; Ἐκ τοῦ ὅτι τινὲς ἐξέλαβον τὴν ἀξίαν, ὡς ιδιότητα ἐμφυτον εἰς τὰ πράγματα καὶ παραπλησίαν μὲ τὸ βάρος ἢ τὴν ἔκτασιν. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἐπεχείρησαν νὰ προσδιορίσωσι τὸ μέτρον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὰς ἀξίας ἐν τόποις καὶ χρόνοις διαφόροις. Ἀναντιρρήτως, ἂν ἡ ἀξία ἦτο ιδιότης φυσικὴ τῶν πραγμάτων ὡς τὸ βάρος ἢ ἡ ἔκτασις, τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἦτο ἀλάνθαστον· καθότι τὸ βάρος ἢ τὴν ἔκτασιν δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἀναγινώσκοντες ἐν τῷ Ἡροδότῳ ὅτι, τῆς Πυραμίδος τοῦ Χέοπος τετραγώνου οὔσης, ἕκαστον μέτωπον εἶναι ὀκτῶ πλέθρων καὶ ἄλλων τόσων τὸ ὕψος, δυνάμεθα, ἀνάγοντες τὰ πλέθρα εἰς μέτρα, νὰ συλλάβωμεν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἀκριβῆς ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ τοῦ μετώπου τῆς πυραμίδος ταύτης, καὶ παραβάλλοντες αὐτὴν πρὸς ἄλλην τινά, νὰ εἰπώμεν ἡ πρώτη εἶναι διπλασίως ὑψηλοτέρα καὶ πλατυτέρα τῆς δευτέρας, καθότι τὸ μέτρον εἶναι μονὰς ἀναλλοίωτος.

Εἶναι τὸ δεκατεκατομμυριοστὸν τοῦ τεταρτημορίου τοῦ γηίνου μεσημβρινοῦ. Ὡσαύτως δέ, καὶ τὸ μέτρον τῆς θερμοκρασίας εἶναι σταθερόν. καθόσον ἡ θερμοκρασία καταμετρεῖται διὰ τοῦ θερμομέτρου, ἐπὶ κλίμακος διηρημένης εἰς ἑκατὸν ἴσας βαθμίδας, ἀπὸ τῆς παγώσεως μέχρι τῆς ἀναβράσεως ἀπεσταγμένου ὕδατος, ὑπὸ πίεσιν μιᾶς ἀτμοσφαίρας. Οἱ δὲ βαθμοὶ τῆς θερμοκρασίας ἐμφαίνονται διὰ τῆς διαστολῆς ἢ συστολῆς τοῦ ἐν τῷ σφαιριδίῳ τοῦ θερ-

μομέτρου οἰνοπνεύματος ἢ ὑδραργύρου· ἡ δὲ δασύτης ἢ ἡ πυκνότης τῆς ἀτμοσφαίρας καταμετρεῖται διὰ τοῦ βαρομέτρου, ἥτοι στήλης ὑδραργύρου ἐντὸς σωλήνος πεφραγμένου κατὰ τὸ ἐν ἄκρον, τοῦ ἐτέρου συγκοινωνοῦντος μετὰ τῆς ἀτμοσφαίρας, ἔχοντος μῆκος τοῦλάχιστον 80 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Τὸ βάρος τῆς ἀτμοσφαιρικῆς στήλης ὑψώνει τὴν στήλην τοῦ ὑδραργύρου κατὰ λόγον εὐθὺν τῆς πυκνότητος αὐτῆς. Παρατηρήθη δὲ ὅτι τὸ ὕψος τῆς στήλης τοῦ ὑδραργύρου, εἶναι 76 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· ἡ τοιαύτη δὲ πίεσις καλεῖται μία ἀτμόσφαιρα· καταπίπτει δὲ ἡ στήλη αὕτη κατὰ ἐννέα δέκατα τοῦ χιλιοστοῦ τοῦ μέτρου, μεταφερομένου τοῦ βαρομέτρου εἰς ἐπιφάνειαν ὑψηλοτέραν κατὰ δέκα μέτρα.

Πρὸς καταμέτρησιν τέλος τῆς πυκνότητος τῶν στερεῶν καὶ ρευστῶν σωμάτων, παρεδέχθησαν ὡς μονάδα συγκρίσεως τὴν πυκνότητα ἀπεσταγμένου ὕδατος, θερμοκρασίας 4 βαθμῶν ὑπὲρ τὸ μηδενικόν, ὅτε τὸ ὕδωρ ἔχει τὴν μεγαλειτέραν αὐτοῦ πυκνότητα.

Αὗται αἱ μονάδες εἰσὶν ἀκριβῆ μέτρα καὶ ἀμετάβλητα· ὥστε αἱ περὶ ταῦτα μεταβολαὶ ἀποδίδονται ἐλλόγως εἰς μόνον τὸ καταμετρούμενον, ἐν ᾧ ἡ μονὰς ἀξία, μεταβαλλομένη κατὰ τόπους καὶ χρόνους, καταχρηστικῶς μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μέτρον.

Ἄλλ' ὅμως πλεῖστοι συγγραφεῖς, συναισθανόμενοι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ παραδεχθῶσι μέτρον τι τῶν ἀξίων, προέτειναν ὡς καταλληλότερα πρὸς τοῦτο τὰ μέτρα, τὰ σιτηρά καὶ τὴν ἐργασίαν.

Ἐρευνήσωμεν ἂν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καὶ πρῶτον, ἡ ἀξία τῶν μετάλλων δὲν ὑπάγεται εἰς τοὺς διέποντας καὶ

προσδιορίζοντας νόμους τὴν ἀξίαν τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων: Τὰ μέταλλα, σπάνια μὲν ὄντα, δὲν ἀνατιμῶνται; ἀφθονοῦντα δέ, δὲν ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν; Δι' ἱστορικῶν γεγονότων ἀναμφισβητήτων εὐκόλως λύονται τὰ ζητήματα ταῦτα.

Κατὰ τὸν Χυμβόλτον, πρὸ τοῦ Χριστόφου Κολόμβου, τὸ κυκλοφοροῦν ἀργύριον ἐν Εὐρώπῃ ἀνέβαινεν εἰς 170 ἑκατομμύρια Πιάστρα· κατὰ δὲ τὸ 1600, τὸ ποσὸν τοῦτο ὑπερέβη τὰ 600 ἑκατομμύρια· κατὰ δὲ τὸ 1700 ἔφθασε μέχρι 1,400· κατὰ δὲ τὸ 1809 ἀνῆλθεν εἰς 1,824 ἑκατομμύρια.

Ἐνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἡ τιμὴ αὐτοῦ ἐξέπεσεν ἀπὸ 4 εἰς 1, καὶ ὅχι πλέον τούτου, διότι καθ' ὃν χρόνον τὸ ἀργύριον ὑπερεδιπλασιάζετο ἀπὸ 600 εἰς 1,400 ἑκατομμύρια, καὶ αἱ συναλλαγαὶ ἀνεπτύσσοντο καὶ οὕτω ἡ χρεία τῶν νομισμάτων καὶ ἡ εὐρυτέρα αὐτοῦ χρῆσις ἀνέστελλε τὴν μείζονα ἔκπτωσιν τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἡ ἀξία λοιπὸν τῶν πολυτίμων μετάλλων ὑπόκειται εἰς τὰς αὐτὰς μεταβολὰς εἰς ἃς ὑπόκεινται ἅπασαι ἐν γένει αἱ ἀξίαι (').

Ὅ,τι δὲ εἴπομεν περὶ τῶν περὶ τὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων μεταβολῶν σχετικῶς πρὸς τὰ προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων πρὸς ἄλληλα. Τῷ ὄντι, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ χρυ-

(') Ὅταν ἀνεκαλύφθησαν τὰ χρυσορυχεῖα, τῆς Καλλιφορνίας μέγα πλῆθος ἀπεδήμει δι' Ἀμερικὴν ἐπ' ἐλπίδι ἀπόνου πλουτισμοῦ. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐργάται ἐκ Σινικῆς καὶ οἱ χρυσολόγοι ἠγόραζον ἐπὶ ἑκατονταπλασίῃ τιμῇ τὸ ὀρύζιον κ.τ.λ. ὁ δὲ Εὐρωπαῖος ἐπλήρωεν χρυσὸν ἀφθονον, ὅπως ξυρισθῇ ἢ καθαρίσῃ τὴν ἐσθῆτα του· οὕτω δὲ οἱ τεχνῖται ἐκέρδιζον πλέον τῶν χρυσολόγων.

σοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦτο ὡς 1 πρὸς 10, 12, ἢ 13, καὶ σήμερον ἡ αὐτὴ σχέσις τοῦ 1 πρὸς 12 ἢ 13 διατηρεῖται ἐν Ἀσίᾳ (¹).

Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως δὲ τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ἦτο ὡς 1 πρὸς $15 \frac{3}{4}$, μετὰ ταῦτα δὲ ὑπελογίσθη ὡς 1 πρὸς 15 ἢ 15 καὶ $\frac{1}{4}$ · καθότι ὡς ὁρθῶς παρετήρησεν ὁ Ξενοφῶν «καὶ χρυσίον, ὅταν πολὺ παραφανῇ, αὐτὸ μὲν ἀτιμότερον γίγνεται, τὸ δὲ ἀργύριον τιμιώτερον ποιεῖ (²). Ἀλλὰ σήμερον συμβαίνει τὸ ἐναντίον, δηλ. ὁ ἄργυρος ὑποτιμᾶται· ἡ δὲ ἀξία αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν τοῦ χρυσοῦ κατέπεσεν εἰς 16, 17, ἀνθ' ἑνός, ἐνῶ ὁ Γαλλικὸς νόμος καὶ ὁ ἡμέτερος ὁρίζει τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν ὡς 1 πρὸς $15 \frac{1}{2}$ · ὁ δὲ λόγος τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ ἀργύρου εἶναι πρῶτον μὲν, ἡ ἀφθονος παραγωγὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἄρτι ἀνακαλυφθέντων πλουσιῶν τῆς Ἀμερικῆς ἀργυρείων. Δεύτερον δέ, διότι πλεῖστα Κράτη παρεδέχθησαν τὸν χρυσὸν ὡς νόμιμον νόμισμα· οἷον ἡ Γερμανία, ἡ Ὀλλάνδα, αἱ Σκανδιναυικαὶ χῶραι καὶ ἀπεσκοράκισαν τὸν ἄργυρον. Τρίτον δέ, διότι ἡ Ἀσία ἀγοράζει σήμερον πλεῖστα μὲν Εὐρωπαϊκὰ προϊόντα ἄ-

(¹) Ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίῳ 111, 94—95 μνημονεύων τοὺς φόρους οὓς ἐτέλουν οἱ 20 νομοὶ τοῦ Περσικοῦ Κράτους, βεβαιοῖ ὅτι οἱ μὲν 19 ἐτέλουν τὸν φόρον εἰς ἄργυρον, ὁ δὲ εἰκοστός, ὁ τῶν Ἰνδῶν, ἐτέλει τάλαντα χρυσοῦ 360. Καὶ ἔπειτα ἐπιλέγει· «τὸ δὲ χρυσίον ἵρισκα» δεκαστάσιον λογιζόμενον» ὥστε τὰ 360 χρυσοῦ τάλαντα ἰσοδυναμοῦν πρὸς τάλαντα ἀργυροῦ 4,680.

(²) Κατὰ τὸ 1800, ἐπὶ ἐτησίᾳς παραγωγῆς πολυτίμων μετάλλων 300 ἑκατομμυρίων φρ., ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ ἦτο 28 τοῖς % πρὸς 72 τοῖς % ἀργύρου· κατὰ δὲ τὸ 1863, ἐπὶ ἐτησίᾳς παραγωγῆς 800 ἑκατομμυρίων φρ., ἡ παραγωγὴ τοῦ χρυσοῦ ἀνέβη εἰς 67 τοῖς %, πρὸς 33 τοῖς % ἀργύρου.

τινα δὲν ἡγόραζε πρότερον, πέμπει δὲ ἄργυρον εἰς Εὐρώπην, ὅπως πληρώσῃ τοὺς τόκους τῶν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης καταβληθέντων ἐκεῖσε κεφαλαίων, εἰς δεκακισχιλίων μιλλίων σιδηροδρόμους τῆς Ἰνδικῆς κ.τ.λ. Τελευταῖον δέ, διότι τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν ἀναπληροῦσι κατὰ μέγα μέρος τὴν χρεῖαν τοῦ ἀργύρου.

Ἀπεδείχθη ὅτι τὸ νόμισμα ἀφθονοῦν ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει καὶ τὸ ἐναντίον ὁσάκις τὰ μέταλλα γίνονται σπανιώτερα; ἀναμφιβόλως. Κατὰ τὸ 1810, ἡ νότιος Ἀμερικὴ περιέπεσεν εἰς πληρεστάτην ἀναρχίαν καὶ ἡ ἐτήσια μεταλλικὴ παραγωγή, ἥτις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 19^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἀνέβαινεν εἰς 232,725,000 φρ., ἐξέπεσεν εἰς 101,725,000 φρ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1810, ἡ ἀνάγκη τῶν μετάλλων ἐγένετο μᾶλλον ἐπαισθητή, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία, ἡ Ῥωσσία, ἡ Νορβηγία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Δανία ἀπέσυρον μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 1815 τὰ χαρτονομίσματα αὐτῶν τῆς κυκλοφορίας. Ἡ ἀξία λοιπὸν τῶν νομισμάτων ηὔξησεν ἔνεκα τῆς ἐλαττώσεως αὐτῶν, ἡ δὲ τιμὴ τῶν τεχνουργημάτων ἐπαισθητῶς ἐξέπεσεν. Βεβαίως ἡ ἔκπτωσις αὕτη προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς τελειοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οὐχ ἥττον ὅμως ἀποδίδεται καὶ εἰς τὴν σπάνιν καὶ τὴν ἀνατίμησιν τῶν νομισμάτων.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι τὸ νόμισμα ὑποκείμενον εἰς ἄς ὑπόκεινται μεταβολὰς καὶ αἱ λοιπαὶ ἀξίαι, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς μέτρον ἀμετάβλητον δυνάμενον ἀκριβῶς νὰ καταμετρήσῃ ὅσω ὁμοειδῇ καὶ ἴσα ποσὰ προϊόντων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διαφόρῳ· τούτου ἔνεκα, πιστεύω ὅτι ἐπλανήθη ὁ Μοντέσκιος γράψας ὅτι «un metal est très propre à être une mesure commune, parce

qu'on peut le réduire au même tire (Esprit des lois. Τόμ. Β', σελ. 375).

Ἄλλ' ὅπως ἀποδείξω ἔτι μᾶλλον τὸ εὐμετάβλητον τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, καὶ ὅτι αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀκριβὲς μέτρον τῶν ἀξιών, μνημονεύω ἐγχωρίου καὶ οἰκείου παραδείγματος· τίνα τὰ αἷτια τῆς μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Βασιλείας καὶ μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν ἀνατιμήσεως τῶν ὠνίων καὶ ἐμπορευμάτων; Ὅσάκις λέγωμεν ἀνατίμῃσιν, ἐκφράζομεν σχετικὴν ἰδέαν· καθότι κατὰ πᾶσαν ἀνταλλαγὴν, ἡ ἀξία τοῦ ἐκποιουμένου πράγματος καταμετρεῖται διὰ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνταλλάγματος. Ὁ σῖτος ἀνατιμάται, τὸ κρέας ἢ οἱ ἄνθρακες ἀνατιμῶνται, σημαίνει ὅτι ὅπως ἀποκτήσωμεν τὰ προϊόντα ταῦτα, δεόν νὰ παραχωρήσωμεν μείζον ποσὸν χρημάτων ἢ ἀξιών. Ἐπειδὴ δὲ ὁσάκις ἀνταλλάττωμεν προϊόντα, τὸ νόμισμα χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν τούτων, ἄρα λέγοντες ἀνατίμῃσιν, ἐννοοῦμεν ἢ ὅτι τὸ ὅποῖον ἀγοράζομεν ἐμπόρευμα ἀνατιμώμενον παραχωρεῖται ἐπὶ μείζονι ποσότητι ἀργυρίου, ἢ ὅτι τὸ μὲν ἐμπόρευμα διέτηρσε τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, ἢ δὲ τιμὴ τοῦ ἀργυρίου ἐξέπεσεν, ἢ ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἐτελέσθησαν, δηλ. καὶ τοῦ ἀργυρίου ἡ τιμὴ ἐξέπεσεν ὑποτιθεμένης ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ τῶν ἐμπορευμάτων ἡ τιμὴ ὑψώθη, ὑποτιθεμένης ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τοῦ ἀργυρίου.

Ὅπως ἀνιχνεύσωμεν λοιπὸν τὰς πραγματικὰς τῆς ἀνατιμήσεως αἰτίας μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν, δεόν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν συνέβη τι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπενεργῆσαν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τοῦ ἀργυρίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι διὰ ταύτης τῆς με-

θόδου λύεται τὸ περὶ ἀνατιμήσεως ζήτημα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς νομισματικῆς μεταρρύθμισεως, καὶ ἂν ἡ ἀνατίμησις αὕτη προῆλθεν ἐξ αἰτίων ἀνεξαρτήτων τῆς νομισματικῆς μεταρρύθμισεως. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἀντικατάστασις μιᾶς νομισματικῆς μονάδος δι' ἄλλης, ἥτοι τοῦ γροσίου ἢ τοῦ φοίνικος διὰ τῆς δραχμῆς, ἔπρεπε νὰ ἐπενέγκῃ τινὰ σύγχυσιν εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς, ἢ τὰς ἀγοροπωλησίας, ὡς ἐπήνεγκε τὴν αὐτὴν ἴσως σύγχυσιν καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ πήχεως διὰ τοῦ μέτρου· ἀλλ' ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ σύγχυσις αὕτη ὡς πρόσκαιρος, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σταθερὰν ἀνατίμησιν. Ἄλλως οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν ἡ δραχμὴ ἀντικατέστησεν ἀκριβῶς τὸ γρόσιον. Καθ' ἓνα πῖνακα συγκριτικὸν τῶν τιμῶν πρὸ τοῦ 1832 καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, παρατηρῶ ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ 1829—1832 ἡ τιμὴ τοῦ κοιλοῦ ἦτο γροσίων 11, κατὰ δὲ τὸ 1833 δρ. 4· κατὰ δὲ τὸ 1834 δρ. 6, καὶ κατὰ τὸ 1835 δρ. 5. Τὸ ἔλαιον ἐτιμᾶτο κατὰ μὲν τὸ 1830 γρ. 3 καὶ 20· κατὰ δὲ τὸ 1831, 3· κατὰ δὲ τὸ 1832, 2 καὶ 10· κατὰ δὲ τὸ 1833, 95 λεπτά· κατὰ δὲ τὸ 1834, δρ. 1 καὶ 40· καὶ κατὰ τὸ 1835, 2 καὶ 10. Τὸ κρέας κατὰ μὲν τὸ 1830 γρ. 2· κατὰ δὲ τὸ 1831, 2.20· κατὰ τὸ 1832, 2· κατὰ τὸ 1833, 80 λεπτά· κατὰ δὲ τὸ 1834, 80· καὶ κατὰ τὸ 1835 δρ. 1 καὶ 10. Ὁ καφὲς κατὰ τὸ 1832 γρ. 5. κατὰ τὸ 1833 δρ. 2,40. Τὰ ἡμερομίσθια ἦσαν μέχρι τοῦ 1833, 80—100 παράδων· σήμερον δὲ 2,50 3,50 ἢ 4· δρ. Ἡ τιμὴ τῆς ἀσθέστου μέχρι τοῦ 1833, 80—90 παράδων τὸ καντάριον· μετὰ ταῦτα δὲ δρ. 2. Τῆς χιλιάδος κεραμιδίων 25 ἢ 30 γρόσια· μετὰ ταῦτα δὲ 25 ἢ 30 δρ. Τὸ δὲ φόρτωμα τῶν καυσοξύ-

λων ἐτιμάτο ἀντὶ 55 ἢ 65 παράδων, μετὰ ταῦτα δὲ ἀντὶ 1,50 δρ.

Μετὰ τὴν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν, ὑπάρχει μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι συνέβη ἀνατίμησιν τις τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, οὐχὶ δὲ εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ γρόσιον διὰ τῆς δραχμῆς. Ἐπὶ πόθεν προῆλθεν ἡ ἀνατίμησις αὕτη; Προῆλθεν ἄρα ἐκ τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, ἢ ἐξ ἄλλων τινῶν συμβεβηκότων σχετικῶν πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀνατιμηθέντων πραγμάτων; ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν αἰτίων τούτων;

Ἐν πρώτοις, ἵποιν ὡς ἔγγιστα τὸ κυκλοφοροῦν ἐν Ἑλλάδι νομισματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Βασιλείας; τίς ἡ κατάστασις τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου κατ'ἐκείνην τὴν ἐποχὴν; τίνες αἱ χρεῖται τῆς ἀγορᾶς; Πρὸ παντὸς ἄλλου ποῖον ὡς ἔγγιστα τὸ κυκλοφοροῦν ἐν Ἑλλάδι νομισματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος; Εἶναι δύσκολον ν' ἀπαντήσωμεν ἀκριβῶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· καθότι μόνον ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι νομισματοκοπεῖον, ἐκδίδον ἐτησίως γνωστὸν καὶ ὠρισμένον ποσὸν νομισμάτων, ἐδυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ κυκλοφοροῦν ποσὸν τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῖς ἐπομένοις ὅροις. Πρῶτον ἔπρεπε νὰ μὴ ἀγνοῶμεν τὸ ποσὸν τὸ ὀποῖον προὔπηρχεν ἐν κυκλοφορίᾳ πρὶν ἢ συστήθῃ νομισματοκοπεῖον, οὐδὲ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαχθὲν καὶ τὸ ἐξαχθὲν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἢ ταφέν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς ἢ ἀπολεσθέν. Ἀλλὰ τῶν στοιχείων τούτων ἀγνώστων ὄντων, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν ἄλλως τὸ κατὰ τὸ 1832 κυκλοφοροῦν νομισματικὸν κεφάλαιον ἐν τὸς τῆς Ἑλλάδος, εἰμὴ ἐξ εἰκότων καὶ σημείων καὶ ἐκ

συγχρόνων πληροφοριῶν ἢ ἐξ ἐτέρων ἀναμφισβητήτων ιστορικῶν συμβεβηκότων. Πιστεύω δὲ ὅτι δὲν μεγαλοποιούμεν, ἀναβιδάζοντες τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς 50 ἢ 60 ἑκατομμύρια συνιστάμενα ἐκ τῶν ὅσα οἱ Τοῦρκοι ἀποδιωχθέντες τῆς Ἑλλάδος ἐγκατέλιπον ἐν αὐτῇ, ἐκ τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν λαφύρων, ἐκ τῶν κεφαλαίων τῶν ναυτικῶν νήσων, ἐκ τῶν δύω δανείων τῶν 1824 καὶ 25, ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν διαμονῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν συμμαχικῶν στόλων, ἐκ τῶν χορηγηθέντων πρὸς τὸν Κυβερνήτην, καὶ ἐκ τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων, τοῦ 1832.

Ἰ Τί συμβαίνει λοιπὸν ὁσάκις τὸ μὲν νομισματικὸν κεφάλαιον αὐξάνει, αἱ δὲ πρόσοδοι μένουσιν ὡς ἔγγιστα αἱ αὐταί; Τοῦ μὲν νομίσματος ἡ ἀξία ἐκπίπτει, ἡ δὲ τῶν ἐμπορευμάτων ἀναβιδάζεται καὶ τὸ νόμισμα φυγαδεύεται καὶ διευθύνεται πρὸς ἕτερα κράτη ὅπου τιμᾶται πλείότερον.

Ὅπως ἐξηγήσωμεν τὰς αἰτίας τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν νομισμάτων ἀπὸ τοῦ 1833—35, παρεδέχθημεν ὡς ἀμετάβλητον τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἀλλ' ὑποτιθέμενοι ἀπ' ἐναντίας ὅτι ἡ ἀξία τῶν νομισμάτων διέμεινεν ἀμετάβλητος, ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους δι' οὓς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνετιμῆθησαν τὰ ἐμπορεύματα ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων.

Ἐκ τῆς πολυχρονίου συναφείας καὶ ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων μετ' ἄλλοδαπῶν, ἐκ τῶν πολυετῶν μόχθων καὶ κακουχιῶν τοῦ πολέμου καὶ ἐκ τῆς ἰδρύσεως βασιλικοῦ θρόνου, εἰσῆχθησαν νέαι ἔξεις, ἐγεννήθησαν νέαι ἀνάγκαι εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ ἐνεχαράχθη εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς τὸ αἶσθημα τῆς εὐζωίας καὶ

τῶν ἀπολαύσεων, ἡ χρεία ἀνετωτέρου βίου. Πρὸς θεραπείαν τῶν νέων τούτων ἀναγκῶν ἔπρεπε καὶ ἡ ἐθνικὴ παραγωγὴ καὶ βιομηχανία νὰ ἐμψυχωθῶσι καὶ ἡ προσφορὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάλογος τῆς ζητήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο τότε δυνατόν; Διότι 200 ἢ 300 οἰκογένειαι λ. χ. ἠθέλησαν νὰ οἰκοδομήσωσι συγχρόνως οἰκίας ἐν τῇ προτενύσῃ τοῦ κράτους, ἔπεται ὅτι ἀμέσως ἔπρεπε νὰ εὐρεθῶσι πρόχειροι καὶ οἱ ἀναγκαῖοι ἐργάται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη, οἷον ξυλική, λίθοι, σιδηρουργήματα καὶ τὰ μέσα τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν; Διότι πλῆθος οἰκογενειῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐζήτησαν ξένους οἶνους ἢ βουχικά καὶ ἄλλα ἀποικιακὰ προϊόντα, οἷον σάκχαρι, καφέν, κ.τ.λ. ἔπρεπε καὶ οἱ κερδισκόποι, διορῶντες τὰς νέας ταύτας ἀνάγκας ν' ἀνεγείρωσιν ἐν ἀκαρεῖ καὶ ἀποθήκας καὶ ἐργαστάσια, ἔπρεπε νὰ αὐτοσχεδιασθῶσιν αὐθωρεὶ καὶ τὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων τούτων μέσα; Ὅχι ἀναμφιβόλως· καθότι τὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία δὲν αὐτοσχεδιάζονται, οὐδὲ μετασχηματίζονται ἢ παγιοῦνται ἐν ἀκαρεῖ.

Οὕτως, ἐν ᾧ ἀνεπτύσσοντο νέαι χρεῖαι, νέαι ἀνάγκαι, ἦτο ἀδύνατον αἱ ὑφιστάμεναι παραγωγικαὶ δυνάμεις νὰ ἀναπτυχθῶσι κατὰ λόγον τῶν νέων τούτων ἀναγκῶν. Ἡ δὲ ἀνισορροπία τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, καταστήσασα ἐπαισθητὴν τὴν ἔνδειαν τῶν ζητουμένων ἐμπορευμάτων, ἐπήνεγκε τὴν ἀνατίμησιν τῶν προϊόντων ἐν γένει. Αἱ πραγματικαὶ λοιπὸν αἰτίαι τῶν μεταβολῶν τούτων δὲν εἶναι ἡ νομισματικὴ μεταρρύθμισις, ἀλλ' ὁ σχετικὸς τῶν νομισμάτων πολλαπλασιασμός καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ζητήσεως καὶ νέων ἀναγκῶν πρὸ τῆς μορφώσεως τῶν τῆς παραγωγῆς μέσων.

Ἄλλοι συγγραφεῖς, ἀναγνωρίσαντες ὅτι τῶν μετάλ-

λων ἡ ἀξία εἶναι εὐμετάβλητος, προέτεινον ὡς ἀκριβέστερον τῶν ἀξιῶν μέτρον τὰ σιτηρά, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς ἀκολούθου σκέψεως.

Ἰ Τί μεταβάλλει εἶπον τὴν ἀνταλλακτικὴν τῶν πραγμάτων ἀξίαν; τὸ ἀνόμοιον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἄρα ὡς πρὸς τὰ σιτηρά, ἡ ζήτησις ἔσται ἀείποτε ἀνάλογος πρὸς τὴν προσφορὰν καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου θέλει μένει σχεδὸν ἀμετάβλητος.

Ἐρευνήσωμεν ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ πρότασις αὕτη. Ὑποθείσθω ὅτι ἐν τινι χώρᾳ ὁ μὲν πληθυσμὸς ὑπερηύξησεν, οἱ δὲ δημητριακοὶ καρποὶ δὲν ἐπαρκοῦσι πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ· ἔπεται τάχα ὅτι ἔνεκα τῆς ἐνδείας ταύτης τῶν καρπῶν ἀνάλογον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ θέλει ἀναγκαίως ἐξαφανισθῇ; Ὁχι· καθότι ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ἐν περιπτώσει σιτοδείας, ἡ μὲν κατανάλωσις τῶν εὐγενεστέρων σιτηρῶν ἐλαττοῦται καὶ περιορίζεται, ἡ δὲ χρῆσις τροφίμων ὑποδεεστέρου εἶδους αὐξάνει· οἶον τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ ὀρυζίου, τῆς κριθῆς, τῶν γεωμήλων, καστανῶν κ.τ.λ. καὶ οὕτως ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων συντηρεῖται, καταναλισκομένων καρπῶν εὐθηνοτέρων καὶ μᾶλλον εὐαποκτήτων. Παρατηρητέον προσέτι ὅτι ἐν σιτοδείᾳ, κατὰ τὴν ΙΘ'. μάλιστα ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐν μέσῳ ἐθνῶν πεπολιτισμένων, οἱ ἐνδεέστεροι δὲν ἐξαφανίζονται ἐν ἀκαρεῖ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀλλὰ πάσχοντες καὶ κακουχούμενοι, προσφεύγουσιν εἰς τὴν συμπαθειαν καὶ τὴν φιλάνθρωπίαν τῶν εὐπορωτέρων ἢ περιορίζοντες τὰς ὀρέξεις καὶ ἀναλώσεις αὐτῶν συντηροῦνται. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνατίμησις τῶν σιτηρῶν προέλθῃ ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ἀνατίμησις αὕτη θέλει προ-

καλέσει τὴν εἰσαγωγὴν σιτηρῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν Ἀγγλίᾳ, ἥτις εἰσάγει ἐτησίως 12 ἑκατομμύρια quarters, ἥτοι 96 ἑκατομμύρια κοιλὰ ἐκ Ῥωσίας, Καναδᾶ, Ἀμερικῆς καὶ Ἰνδικῆς.

Ἄμεσον λοιπὸν καὶ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς περισσείας τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶναι ὁ θάνατος ἢ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ ἀνατίμησις τῶν σιτηρῶν. Τὸν ἀντίον δέ, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ὑπὲρ τὸ δέον, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ πληθυσμὸς θέλει ἀναγκαίως αὐξήσῃ ἀναλόγως τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν; Ὁχι· ὥστε ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἀφθονίας τῶν σιτηρῶν δὲν εἶναι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ εὐθηνία τῶν τροφίμων, ἢ συνεπαγομένη τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλως οἱ δημητριακοὶ καρποί, ὡς ὀγκώδεις καὶ δυσμετακόμιστοι, οὐ μικρὰ δαπάνη διαβιβάζονται ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἀφθονοῦσιν, εἰς ὃν τόπον ἀνατιμῶνται. Καὶ ἐπομένως οὐδὲ διὰ τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας διατηροῦνται ἀμετάβλητοι αἱ τιμαὶ τῶν σιτηρῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι οὔτε τὰ πολύτιμα μέταλλα, οὔτε τὰ σιτηρά, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέτρον ἀμετάβλητον τῶν ἀξιών, ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις. Βεβαίως ἂν ὑπῆρχον ἀντικείμενα χρήζοντα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν τῆς αὐτῆς ἀείποτε δαπάνης καὶ ἂν διητηρεῖτο ἀείποτε ἀναλογία τις σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος τοῦ ποσοῦ τῶν ἀντικειμένων τούτων πρὸς τὰς ἀνάγκας, τὰ ἀντικείμενα ταῦτα μὴ ὑπαγόμενα εἰς τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς περὶ τὰς ἀξίας ἀλλοιώσεις, ἐδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς καταμέτρησιν ἐτέρων ἀξιών χρόνου καὶ τόπου διαφόρων. Δυστυχῶς ὁμως τοιαῦται προνομιοῦχοι ἢ τερατώδεις ἀξίαι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ οἰ-

κονομικῷ κόσμῳ, ἀλλ' οὐτε εἶναι δυνατόν νά υπάρξωσι· καθότι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι καὶ ἡ σχετικὴ σπάνις ἢ ἀφθονία πάντων τῶν προϊόντων, ὡς καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι ἀκαταπαύστως μεταβάλλονται. Τοιοῦτῳ τρόπῳ, ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων μετάλλων μεταβάλλεται ἔνεκα τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτέρων μεταλλείων, τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς ἐξορύξεως καὶ ἐκκαθαρίσεως τοῦ μεταλλεύματος καὶ τῆς τελοιοποιήσεως ἐν γένει τῶν ὀργάνων καὶ μεθόδων τῆς μεταλλουργίας, ἢ ὁσάκις ἐξαντληθῶσι μεταλλεῖα πρότερον μεταλλοφόρα κ.τ.λ. Ὡσαύτως δέ, καὶ τοῦ σίτου ἡ ἀξία εἶναι εὐμετάβλητος, ἐλαττουμένη μὲν καθόσον τὰ γεωπονικὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναὶ τελειοποιοῦνται, νέαι δὲ γαῖαι γονιμώτεραι καλλιεργοῦνται καὶ διὰ τῆς ἐμπορίας εἰσάγεται σῖτος εὐθηνότερος· αὐξάνουσι δὲ ἔνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσαγωγῆς ξένων δημητριακῶν καρπῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς καλλιεργείας ἀγόνων γαιῶν ἢ γαιῶν χρηζουσῶν πρὸς καλλιεργεῖαν μείζονος δαπάνης κ.τ.λ.

Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναμφίβολον, ὅτι τὰ μέταλλα καὶ ὁ σῖτος δὲν δύνανται νά χρησιμεύσωσιν ὡς ἀκριβῆ μέτρα τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων, ἐν χρόνοις καὶ τόποις διαφόροις.

Τρίτη τις οὐσία θεωρηθεῖσα καὶ αὕτη ὡς ἐπιτηδεῖα πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀνταλλακτικῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διάφορῳ, εἶναι ἡ ἐργασία· καθότι ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία ὡς τινες ἰσχυρίσθησαν εἶναι ἀμετάβλητος. «Ἀείποτε ὁ ἐργάτης καταβάλλων τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐπὶ τι ἀντικείμενον θυσιάζει μέρος τοῦ χρόνου, τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ· αὕτη δὲ ἡ θυσία εἶναι εὐπροσδιόριστος καὶ ὑπάγεται εἰς νό-

»μους σταθερούς, ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων ἢ ἡ ἀνα-
 »κύκλησις τῶν ὥρων τοῦ ἔτους. Ὑπὸ ταύτην οὖν τὴν
 »ἔποψιν, ἡ ἐργασία εἶναι μέτρον τῶν ἀξιών· καθότι γνω-
 »ρίζοντες τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας, τὸ ὁποῖον πρὸς πα-
 »ραγωγὴν τινος πράγματος κατεβλήθη ἐν δύο διαφόροις
 »χρόνοις, πληροφορούμεθα περὶ τῆς σχετικῆς ἀξίας τοῦ
 »ἀντικειμένου τούτου, κατὰ τὰς δύο ταύτας διαφορὰς
 »ἐποχάς».

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι πέντε ἢ δέκα ὥρων ὑλικῇ
 ἢ σωματικῇ ἐργασία καταβληθεῖσα ὑπὸ δύο ἐργατῶν
 διαφορῶν, δὲν παράγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι
 ἡ σωματικὴ ἰσχὺς μεταβάλλεται κατὰ τὰ ἔθνη, τὰ γέ-
 νη, τὰ φύλα καὶ τὴν ἡλικίαν. Προσέτι ἡ δεξιότης τοῦ
 ἐργάτου, ἡ συνισταμένη εἰς τὴν τέχνην τοῦ σκοπιμώ-
 τερον δαπανᾷ τὰς δυνάμεις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις
 μεταβάλλει καὶ αὕτη τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ἑκατέρας τῶν
 ἰσοχρόνων ἐργασιῶν. Ἐν ταῖς μεγάλαις τεχνουργικαῖς τῆς
 Εὐρώπης πόλεσιν, εὐρηνται ἐργάται ἐκτελοῦντες ἐν ὠρι-
 σμένῳ διαστήματι χρόνου, ἔργα δεκάκις μείζονα τῶν πα-
 ραγομένων ὑπὸ ἐργατῶν ἀδοκίμων καὶ ἀπαιδευτῶν. Τὰ
 ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας μεταβάλλονται προσέτι, ἕ-
 νεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων· λ. χ. 20 ἄνδρες τε-
 χνουργοῦντες καρζίδας κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καταμε-
 ρισμοῦ τῶν ἔργων, ἢ τῆς συνθέτου καὶ μεμονωμένης ἐρ-
 γασίας, δὲν θέλουσι παραγάγει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα
 καίτοι καταβαλόντες ἰσόχρονον ἐργασίαν.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἕκαστος ἐργάτης κατὰ
 τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης του, βοηθεῖται αἰείποτε ὑπό
 τινων ὀργάνων μᾶλλον ἢ ἥττον λυσιτελῶν. Ἄλλὰ τίς
 ἢ ἐξ αὐτῶν προσπιθεμένη δύναμις εἰς τὰς σωματικάς
 τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις; τοῦτο κρίνεται ἐκ τοῦ ποιοῦ

τῶν τεχνητῶν τούτων ὀργάνων. Ὡστε ἐκ δύο ἰσοχρόνων ἐργασιῶν δὲν παράγονται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, οὐδὲ τοὺς αὐτοὺς πόνους καὶ μόχθους καταβάλλουσι δύο ἐργάται, ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις, εἰ καὶ ἡ διάρ- κεια τῆς ἐργασίας ἐκάστου αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ αὐτή.

Ἰδομεν ὅτι οἱ θεωροῦντες τὴν ἐργασίαν ὑπὸ τὴν ἔπο- ψιν τῆς προσωπικῆς θυσίας τοῦ ἐργάτου καὶ παραδεχό- μενοι αὐτὴν ὡς μονάδα ἀξίας ἀμετάβλητον, ἰσχυρίζον- ται ὅτι αὕτη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῶν ἀ- ξιῶν κατὰ δύο διαφόρους ἐποχάς· ἀλλ' ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν ἐργασίαν ὡς ἐμπόρευμα, δηλ. ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἀνταλλακτικῆς αὐτῆς ἀξίας, θέλομεν ἐπίσης ἀναγνω- ρίσει, ὅτι αὕτη μεταβάλλεται κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Α. χ. ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι ὁσάκις ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι περιορίζονται, ἔνεκα τῆς περιστολῆς τῶν ἀναλώσεων, οἱ ἐργάται στε- ρούμενοι ἀσχολίας διαγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους. Σχο- λαζόντων δὲ τῶν ἐργατῶν ἐλαττοῦται ἡ τιμὴ τῆς ἐρ- γασίας. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὁσάκις νεοφανεῖς μηχαν- ναὶ εἰσάγωνται· καθότι καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ ἐργάται διαγωνίζονται μετατοπισθέντες πρὸς ἄλλους ἀρ- χαιοτέρους καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει. Τελευ- ταῖον, ἡ ἀνταλλακτικὴ τῆς ἐργασίας τιμὴ αὐξάνει καὶ μειοῦται ἐν γένει ἀναλόγως τοῦ πλήθους τῶν ἐργατῶν πρὸς τὰ πρὸς μίσθωσιν αὐτῶν ὠρισμένα κεφάλαια· καὶ διὰ τοῦτο ἑτέρα μὲν ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἑτέρα δὲ ἐν Ἀμερικῇ. Τὸ τίμημα λοι- πὸν τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἀμετάβλητον καὶ ἡ ἐργασία δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον ἀκριβὲς τῶν ἀξιῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁσάκις ἐπιχειρῶμεν νὰ προσδιορίσωμεν τοὺς λόγους τοὺς ἐπαγαγόντας τὰς περὶ

τὴν ἀξίαν ὠρισμένου τινὸς ἀντικειμένου μεταβολάς, δεόν νά ἐρευνῶμεν, ἂν ἡ μεταβολή ἐπῆλθεν ἐκ τοῦ καταμετρομένου ἢ ἐκ τοῦ καταμετροῦντος πράγματος, καθότι ἐν τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ, δὲν ὑπάρχει ἀξία δυναμένη νά χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον μόνιμον καὶ ἀμετάβλητον ἐτέρων ἀξιῶν, ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις. Ἡ εὕρεσις ἀξίας ἀμεταβλήτου, ὡς τῆς μονάδος τῆς ἐκτάσεως ἢ τοῦ βάρους, εἶναι πρόδηλος ματαιοπονία, εἶναι ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου τῆς Πολιτικῆς οἰκονομίας.

Τῷ ὄντι, ὥσπερ ἡ τιμὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐκπύπτει οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλασιασμοῦ, δηλ: ἕνεκα συμβεβηκότων εἰς αὐτὰ μόνᾳ ἀναγομένων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἐν Θράκῃ μετάλλου, ἢ ὅπως συνέβη ἐν Εὐρώπῃ, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὴν πρό τινων ἐτῶν ἀνεύρεσιν τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλλιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου μεταβάλλεται, ἕνεκα τῆς ἀφθονίας ἢ τῆς ἐνδείας αὐτοῦ, δηλ: ἕνεκα εἰδικῶν συμβεβηκότων ἀναγομένων εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πολυτίμων μετάλλων· ἀλλ' ὅσάκις καταμετρῶμεν διὰ τοῦ σίτου ἢ τοῦ ἀργυρίου ἐτέρας ἀξίας, δεόν νά ὑποθέτωμεν, ὅτι τὸ ἕτερον τῶν δύο τούτων πραγμάτων, ὁ σῖτος λ. χ. δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς γενομένας μεταβολὰς περὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀργυρίου, ἢ τὸ ἀργύριον δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν σιτηρῶν μεταβολὰς, οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν, διατελέσαν μόνιμον καὶ ἐδραῖον τὴν ἀξίαν, ὡς καὶ πρότερον.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων

τοῦ Λαυρίου ἢ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ πολύτιμα μέταλλα ὑπετιμῆθησαν, ὥστε καταμετροῦντες αὐτὰ διὰ τοῦ σίτου ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, ἀναγνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὰς δύο ταύτας ἐποχάς, διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἀπεκτᾶτο ἕλασσον ποσὸν σίτου ἢ πρότερον. Ὡσαύτως δὲ λέγομεν, ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἠϋξήσεν ἐπὶ Δημοσθένους, καθότι καταμετροῦντες αὐτὸν διὰ τοῦ ἀργυρίου, ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, παρατηροῦμεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, ὅτι ἡ τιμὴ μεδίμνου πυρῶν ἀνέβη ἀπὸ 3 μέχρι ἑκκαίδεκα δραχμῶν, εἰ καὶ ἡ καθεστηκυία αὐτοῦ τιμὴ ἐπὶ Δημοσθένους, ἦτο 5 δρ. δηλ. κατὰ $\frac{1}{3}$, ἀνωτέρα τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα παρατηρῶ, ὅτι ἐλλείπει ἀκριβοῦς μέτρον τῶν ἀξιών, δυνάμεθα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κατὰ προσέγγισιν καταμετρήσεως τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων, νὰ μεταχειριζώμεθα τὰ τε πολύτιμα μέταλλα καὶ τὰ σιτηρά· ἀλλὰ τὰ μὲν πολύτιμα μέταλλα, ἐντὸς βραχέων χρονικῶν διαστημάτων, καθότι εἰς μακρὰ χρόνου διαστήματα, ἡ ἀξία αὐτῶν μεταβάλλεται· τὰ δὲ σιτηρά ἀπ' ἐναντίας, εἰς μακρὰ χρονικὰ διαστήματα, καθότι ἡ ἀξία αὐτῶν μεταβάλλεται ἐντὸς βραχέων χρονικῶν διαστημάτων.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ ἀξία διακρίνεται ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων· ἤτοι ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν πραγμάτων δύναμις, ἡ valeur ἀπὸ τῆς prix· καθότι πιθανὸν ὅτι ἡ μὲν ἀξία λ. χ. τοῦ σίτου οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν, ἀλλ' ὅτι ἡ τιμὴ αὐτοῦ μετεβλήθη, δηλ. ὁ εἰς νόμισμα προσδιορισμὸς τῆς ἀξίας. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὑποτιμωμένου τοῦ ἀργύρου, ἔπεται ὅτι ἡ

τιμὴ τοῦ σίτου θέλει αὐξήσῃ, ἄνευ αὐξήσεως τῆς ἀξίας· ἐὰν δὲ τὸ μέταλλον εἶναι ἀνεπαρκές, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου θέλει σχετικῶς ἐλαττωθῇ, ἄνευ ἐλαττώσεως τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἰδομεν ὅτι τὰ νομίσματα εἰσὶ τὰ ἐπιτηδειότερα πρὸς τὰς ἀνταλλαγὰς ὄργανα· κατέδειξα δὲ καὶ τὴν πλάνην εἰς ἣν πολλοὶ περιέπεσαν περὶ τῆς φύσεως τῶν νομισμάτων, θεωρήσαντες ταῦτα ὡς μέτρον ἀμετάβλητον τῶν ἀξιῶν. Ἀλλ' ἐνδιατρίψωμεν ἔτι μικρὸν εἰς τὰ προσόντα τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων καὶ τῆς λειτουργίας ἣν ταῦτα ἐκπληροῦσιν ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ.

§. 3. *Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν νομισμάτων.*

Ἡ γενικωτέρα εἶπον διαίρεσις τῶν κεφαλαίων εἶναι εἰς μεταμορφωτὰ καὶ ἀμεταμόρφωτα, τὰ μὲν μεταβάλλοντα τὴν μορφήν αὐτῶν διαρκούσης τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, τὰ δὲ διατηροῦντα τὴν μορφήν αὐτῶν ἀμετάβλητον ἢ ἀκριβέστερον, τὰ μὲν καταστρεφόμενα καὶ ἀναγεννώμενα, τὰ δὲ ἐκ τῆς χρήσεως φθειρόμενα μόνον. Ἀλλὰ τὸ νόμισμα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, μὴ ὄν οὔτε τὸ ἐφ' οὗ ἐξασκεῖται ἡ παραγωγικὴ ἐνέργεια, ὡς ἡ ὕλη, οὔτε δὲ τὸ δι' οὗ αὕτη ἐξασκεῖται ὡς τὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχαναί, ἀπχρτίζει ἰδιαιτέραν τάξιν κεφαλαίων, τῶν προσαγορευμένων ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων καὶ χρησιμεύει ὡς μεσιτικὴ οὐσία ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἀνταλλαγῶν. Καθόσον ὁμῶς κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου εἰς ὃ προώριται, οὐδεμίαν ὑφίσταται ἐπαισθητὴν μεταβολὴν ἢ μεταμόρφωσιν, ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων.

Τὰ νομισματικὰ κεφάλαια διακρίνονται ἀπὸ τῶν λοιπῶν κεφαλαίων, καθόσον 1) τὰ μὲν νομίσματα χρησι-

μέουσιν εἰς τὰς συναλλαγάς, τὰ δὲ κεφάλαια εἰς παραγωγὴν τοῦ πλούτου· ὅθεν τὰ μὲν νομίσματα λειτουργοῦσι διὰ τῆς ἀξίας αὐτῶν, καθότι δὲν εἶναι οὔτε ἄμεσα ὄργανα παραγωγῆς, οὔτε ἀντικείμενα καταναλώσεως, τὰ δὲ κεφάλαια διὰ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῶν. Τὸ νόμισμα ὃν ὄργανον τῶν συναλλαγῶν πρὸς τὸ ποσὸν αὐτῶν αἰείποτε συσχετίζεται, ἀναπληροῦται δὲ ὡς θέλει ἀποδεχθῆ, ἢ χρεῖα αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως. Διὸ καὶ ἐν μὲν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, τὸ ποσὸν αὐτοῦ ὑπολογίζεται εἰς 80 φρ. κατὰ κεφαλὴν. ὡσαύτως δὲ τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ· ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ εἰς 200 φρ. καὶ ἐν Νορβηγίᾳ εἰς 37 φρ. ἐν Ἑλλάδι δὲ πιθανώτερον εἰς δρ. 50, (1) 2) τὸ μὲν νόμισμα ὡς ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν ὑποτίθῃσιν ἀναγκαίως κοινωνίαν ἀνθρώπων, τὰ δὲ κεφάλαια ὅχι. Ὁ Ῥοβινσὼν ἔρημος καὶ μεμονωμένος, κατεῖχε μὲν τινα ὄργανα ἢ κεφάλαια, δὲν συνησθάνετο δὲ τὴν χρεῖαν τοῦ νομίσματος· 3) τὸ νόμισμα, ὅπερ οὐδόλως ταυτίζεται μὲ τὰ κεφάλαια, εἶναι τὸ ἐλάχιστον μέρος τῶν ἐνόντων κεφαλαίων. Ὡστε διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν νομισμάτων δὲν αὐξάνουσι τὰ παραγωγικὰ μέσα, διὰ δὲ τῆς ἐλαττώσεως αὐτῶν, οὐδόλως αὐτὰ ἐλαττοῦνται. Ὑπολογίσωμεν τὰ πρὸ 35 ἐτῶν καταβληθέντα κεφάλαια εἰς καλλιέργειαν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐρημωθείσης ἑλληνικῆς χώρας καὶ τὰ μεταποιηθέντα εἰς φυτείας, εἰς πλοῖα, εἰς οἰκοδομάς, εἰς ἀμάξας, εἰς ποίμνια, εἰς ἀχθοφόρα ζῶα, εἰς ἐργαστήρια, εἰς ἐργαλεῖα καὶ μηχανὰς καὶ θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν δραστηριότης τεκμηριοῦται κυρίως διὰ τῶν πραγματι-

(1) Τὸ νομισματικὸν τῆς Γαλλίας ὑπολογίζεται εἰς 5 χιλιοκατομμύρια χρυσοῦ καὶ 2 1/2 χιλιοκατομμύρια ἀργύρου. "Opz. Revue des deux mondes. 15 Janvier 1882. Victor Bonnet.

κῶν αὐτῶν κεφαλαίων· ὅτι ἐν αὐτοῖς, ἐνσαρκοῦται ἡ βιομηχανικὴ ἱκανότης καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν λαῶν, τὰ δὲ νομίσματα εἰσὶν ἡ ὁδός, οὕτως εἰπεῖν, ἦν τὰ κεφάλαια διανύουσιν περιοδεύοντα ἢ κυκλοφοροῦντα, ἢ τὸ ὄχημα τὸ μεταβιβάζον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον τὸν πραγματικὸν πλοῦτον. Ἀλλως, εἰάν νόσος ἐνσκήψασα καταστρέψῃ τὰς ἀμπέλους, καὶ τὰ ποίμνια τοῦ ποιμένος καὶ τοὺς ἀροτῆρας βόας τοῦ γεωργοῦ καὶ τὰ φορτηγά, ἕνεκα δὲ ἀνομβρίας ἢ πολυομβρίας, ἢ χειμῶνος βαρέως, καταστραφῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς καὶ οἱ ἐλαιῶνες καὶ οἱ λεμονῶνες, ἢ ἐν πολέμῳ πυρποληθῶσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, ἐρημωθῇ δὲ ἡ γῆ, κλείσωσι δὲ τὰ ἐργαστάσια, δὲν ἔπεται ὅτι ἕνεκα τῶν δυστυχῶν τούτων συμβεβηκότων, θέλουσιν ἐξαφανισθῇ συνάμα καὶ τὰ νομίσματα, ἀλλὰ μόνον τὰ κεφάλαια. Καταστραφέντων δὲ κατὰ μέγα μέρος τῶν κεφαλαίων, οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἐκπέσει, αἱ δὲ παραγωγικαὶ ἐργασίαι θέλουσιν περισταλῇ καὶ οἱ φόροι οἱ ἐκ τῶν ιδιωτικῶν προσόδων πηγάζοντες θέλουσιν ἐκλείψει. Τὰ νομίσματα λοιπὸν δὲν ταυτίζονται μὲ τὰ κεφάλαια, καὶ εἶναι τὸ ἐλάχιστον αὐτῶν μέρος. Τὸ νομισματικὸν τῆς Γαλλίας κεφάλαιον ὑπελογίζετο πρό τινων ἐτῶν, εἰς 3 ἢ 4 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, ἐνῶ αἱ ἐτήσιοι αὐτῆς ἀκαθάριστοι πρόσοδοι ὑπελογίζοντο εἰς 25 χιλιάδας ἑκατομμυρίων, ὅπερ ὑποτίθησιν ἐθνικὴν περιουσίαν τοῦλάχιστον 200 χιλιάδων ἑκατομμυρίων. (')

Ὡσαύτως δὲ ἡ μὲν προσοδοφόρος περιουσία τῆς Μ. Βρεταννίας ὑπελογίζετο πρό τινων ἐτῶν εἰς 200 χιλιάδας

(') Πρόσодος γεωργικὴ 5,085,756,000

Πρόσодος ἀστικῶν κτημάτων 5,000,000,000

Πρόσодος κινητῆς περιουσίας 14,000,000,000

*Orç Reynè des deux mondes 15 Janvier 1880.

ἐκατομμυρίων φρ., ἡ δὲ πρόσοδος αὐτῆς ὑπερέβαινε τὰς 20 χιλιάδας ἐκατομμυρίων, τὸ δὲ νομισματικὸν αὐτῆς κεφάλαιον περιωρίζετο εἰς ἓν περίπου ἐκατομμύριον.

Ἀλλὰ τίς ἡ σχέσις τοῦ ποσοῦ τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων πρὸς τὸν πραγματικὸν πλοῦτον;

1) Τὸ ποσὸν τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων τὸ κυκλοφοροῦν ἐν ἐκάστη χώρᾳ, εἶναι ἀείποτε ἀνάλογον, οὐχὶ πρὸς τὸν πληθυσμὸν, ἢ τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ σύνολον τῶν συναλλαγῶν· τοῦτο δέ, καθότι δύο ὁμάδες ἀνθρώπων ἴσον κεκτημέναι πλοῦτον, δὲν ἔχουσι τὰς αὐτὰς συναλλαγάς· 2) ὅσῳ ἡ κυκλοφορία τοῦ νομίσματος εἶναι ζωηροτέρα, τόσῳ ὀλιγωτέρου ποσοῦ νομισμάτων δεῖται ἡ κοινωνία αὕτη πρὸς ἐκτελέσιν τῶν αὐτῶν συναλλαγῶν. Ἐξηγοῦμαι. Ὑπάρχει ἀναντιρρήτον ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι ἐτησίως πραγματικαὶ ἀξίαι ἐν τινὶ χώρᾳ, ἀνταλλάττονται διὰ τῶν νομισματικῶν μονάδων, τῶν κυκλοφορουσῶν ἐτησίως ἐντὸς αὐτῆς. Ὑποθετίσθω λοιπὸν ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι ἐτησίως πραγματικαὶ ἀξίαι συμποσοῦνται εἰς 200 ἐκατομμύρια, ὅτι δὲ τὸ κυκλοφοροῦν νομισματικὸν κεφάλαιον δὲν ὑπερβαίνει τὰ 50 ἐκατομμύρια, ἥτοι τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ἀξιῶν. Κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, ἐκάστη νομισματικὴ μονάς θέλει χρησιμεύει ἐτησίως, εἰς 4 ἀνταλλαγὰς πραγματικῶν μονάδων. Ἐὰν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον ἐδιπλασιάσθῃ, τῶν πραγματικῶν μονάδων ὑπαρχουσῶν τῶν αὐτῶν, πᾶσα νομισματικὴ μονάς ὡς ἐκ τῆς κυκλοφορικῆς λειτουργίας αὐτῆς, θέλει ἀνταλλάττεσθαι δις μόνον τοῦ ἔτους, διὰ μονάδος πραγματικῆς ἰσοτίμου· καθότι ἐχομιστῆς μιᾶς δραχμῆς κέκτηται, οὕτως εἰπεῖν, πίστωσιν ἐπὶ ἀξίας ἴσης τῇ $\frac{1}{200.000.000}$ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ἀξιῶν· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἐ-

κάστη νομισματική μονάς θέλει εκπέσει κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας αὐτῆς, ἥτοι τὰ ἐμπορεύματα θέλουσιν ἀνατιμηθῆ.

Συμπεραίνω, ὅτι διὰ μὲν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πραγματικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, πολλαπλασιάζονται καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀπολαύσεις ἡμῶν· διὰ δὲ τῆς ἀρθονίας τῶν νομισμάτων, ἥτοι τῆς ὑπερβάσεως τοῦ ἀναλόγου πρὸς τὰς συναλλαγὰς ποσοῦ, αὐτῶν μὲν ἡ ἀξία ἐκπίπτει, σχετικῶς δὲ ἡ ἀξία τῶν πραγματικῶν κεφαλαίων αὐξάνει. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, τοῦ πλούτου αὐξανομένου, καὶ τὸ νόμισμα πρέπει νὰ πολλαπλασιασθῇ κατὰ λόγον τοῦ συνόλου τῶν συναλλαγῶν, ἢ νὰ λάβῃ μείζονα ἐνέργειαν· τὸ δεύτερον δὲ εἶναι κατὰ πάντα οἰκονομικώτερον καὶ παρεκτικὸν μείζονος ὠφελείας· καθότι ὅσῳ δι' ἐλάσσονος ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου παράγομεν μείζονα ὠφέλειαν, τόσῳ πλουτοῦμεν, πολλαπλασιάζοντες τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους ἡμῶν.

Εἶπον ὅτι, τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων ταχυτέρας οὔσης, ἡ κοινωνία δεῖται ἐλάσσονος ποσοῦ νομισμάτων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῶν ἀνταλλαγῶν. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐν χώρᾳ πλουσίᾳ καὶ βιομηχανικῇ, τὸ ἀργύριον ἀναπληροῦται διὰ τῆς πίστεως. Τῷ ὄντι, ἐν χώρᾳ βιομηχανικῇ καὶ πλουσίᾳ, οὐ μόνον παντὸς εἶδους ἰδιωτικὰ ὁμόλογα, συναλλαγματικά, γραμμάτια εἰς διαταγήν, πωλήσεις ἐπὶ πιστώσει, συμψηφισμοὶ ἢ ἀντικαταστάσεις πιστωτῶν, ἀναπληροῦσι τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν καὶ αἱ ἐπιταγαὶ ἔτι μᾶλλον διευκολύνουσι τὰς συναλλαγὰς. Καθόσον λοιπὸν τὰ ἔθνη πλουτοῦσιν, ἀνταλλάττοντα πλεόνα, ἔχουσι καὶ μείζονα ἀνάγκην νομισμάτων· ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη ἀναπληροῦται πρῶτον μὲν, διὰ τῆς ζωηροτέρας τῶν νο-

μισμάτων κυκλοφορίας, δεύτερον δέ, διὰ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἐν γένει, τῶν τραπεζιτικῶν ἐργασιῶν καὶ τοῦ ἀργυρίου. Τοιοῦτω τρόπῳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἕκαστος ἔμπορος δὲν εἶναι καὶ φύλαξ τῆς ἐαυτοῦ χρηματικῆς περιουσίας, ἀλλ' ὑπάρχουσι τραπεζίται (Bankers), εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων συγκεντροῦνται τὰ χρήματα τῶν ιδιωτῶν, αἱ δὲ πληρωμαὶ ἐνεργοῦνται δι' ἐπιταγῶν (Check) ἐφ' ἑκάστου τραπεζίτου, καὶ τὰ ἀμοιβαῖα χρέη συμφηρίζονται εἰς κοινὸν ἐκκαθαριστήριον (clearing House). Προσέτι δὲ καὶ τὰ περιττὰ τῶν τραπεζιτῶν χρήματα συγκεντροῦνται εἰς τὰς τραπεζάς. Ἐκ τῆς συγκεντρώσεως δὲ ταύτης τῶν ιδιωτικῶν χρημάτων, ἐξηγεῖται πῶς ἐν τοῖς clearing-Houses τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Νεοβοράκου ἐξοφλοῦνται καὶ ἐκκαθαρίζονται ἐτησίως 150 χιλιεκατομμύρια, ἄνευ χρήσεως μετάλλου.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἐξοικονομεῖται τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον, καὶ μεγάλα χρέη ἐξοφλοῦνται διὰ μικροῦ ποσοῦ νομισμάτων.

Ἄλλ' ὅπως καταστήσω ἐναργεστέραν τὴν πρότασιν περὶ τῆς δραστηριότητος τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων καὶ περὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν διὰ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν, ὑποθέτω ὅτι 250 φορτία διανύουσι καθ' ἡμέραν, ὠρισμένην ὁδὸν καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῆς καταστάσεως, δεόμεθα 500 ἵππων πρὸς μεταφορὰν τῶν εἰρημένων φορτίων. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ὁδὸς αὕτη βελτιωθῇ, ἐννοεῖται ὅτι, ἀντὶ 500 ἵππων καὶ 250 ἀμαξῶν δὲν θέλομεν ἔχει ἀνάγκην εἰμὴ 100 ἀμαξῶν καὶ 200 ἵππων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἅτινα θεωροῦνται ὡς ὀχήματα τῶν ἀνταλλαγῶν. Ὅσάκις τὰ ἐμπορεύματα κυκλοφορῶσιν ἐλευθέρως, ἡ δὲ πίστις ἀκμάζει καὶ οὐδὲν πρόσκομμα παρεμβάλλεται εἰς τὰς

ἀνταλλαγὰς, δι' ἐλάσσονος ποσοῦ νομισμάτων κατορθοῦται ὅ,τι ἤθελεν ἄλλως κατορθωθῆ διὰ ποσοῦ νομισμάτων μεγαλειτέρου.

Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ περὶ τῆς νομισματικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν διατρέχον τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, διέρχεται τρεῖς περιόδους καλῶς διακεκριμένας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον, αἱ ἀνάγκαι εἰσὶ περιωρισμέναι, τὰ κεφάλαια εὐάριθμα, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἰς τὰ σπάργανά του καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ ἀσθενεῖς ἐν χώρᾳ μάλιστα ἐν ἣ ἡ ἰδιοκτησία ἐστὶ μικρά, οἱ δὲ γεωργοὶ καταναλίσκουσι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅ,τι παράγουσιν. Ὡστε καὶ τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μικρόν, ἐκτὸς μόνον ἐὰν τὸ ἔθνος τοῦτο κέκτηται μεταλλεῖα, ἢ μετερχόμενον ὥς ἡμεῖς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, εἰσκομίζῃ χρήματα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίοδον, καθόσον τὰ μὲν ἔργα καταμερίζονται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ αἱ συναλλαγαὶ αὐξάνουσιν, ἀναλόγως καὶ τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον πολλαπλασιάζεται. Κατὰ τὴν τρίτην τέλος περίοδον, διὰ τῆς πίστεως ἀναπληροῦται ἐν μέρει ἡ χρῆσις τοῦ νομίσματος καὶ σχετικῶς πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πλοῦτον τὸ νομισματικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον ἐλαττοῦται. Τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐν Ἀγγλίᾳ, πλουσιωτέρα τῆς Γαλλίας, τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον ὑπολογίζεται σήμερον 1,200,000 φρ. ἐν Γαλλίᾳ δέ, τὸ κυκλοφοροῦν νόμισμα ἀνῆρχετο πρὸ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου, εἰς 4,000 ἑκατομμύρια, ἥτοι εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ ἢ $\frac{1}{4}$ τῶν ἐν Εὐρώπῃ κυκλοφορούντων νομισματικῶν κεφαλαίων, ὑπολογισθέντων τότε εἰς 12-14 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φράγκων.

Ἰδομεν ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι τὸ ὄργανον τῶν συναλλαγῶν καὶ ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ νομισματικοῦ κε-

φαλαίου είναι ανάλογον πρὸς τὰς συναλλαγὰς. Ἀλλ' ὁπό-
τερον τῶν δύο πολυτίμων μετάλλων θέον νὰ χρησιμεύη
ὡς ἀρχέτυπον ὄργανον τῶν συναλλαγῶν; ὁ χρυσὸς ὁμο-
λογουμένως εἶναι προτιμότερος τοῦ ἀργύρου· ἐν μικρῷ ὄγ-
κῳ περιέχων μεγάλην ἀξίαν, διευκολύνει τὴν κυκλο-
φορίαν καὶ τὰς συναλλαγὰς· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπε-
ται ὅτι ὁ ἄργυρος πρέπει νὰ καταργηθῇ, καθότι τὸ νό-
μισμα δὲν εἶναι μόνον μέτρον τῶν ἀξιών· ἐὰν ᾗτο μέ-
τρον μόνον, μόνος ὁ χρυσὸς ἔπρεπε νὰ ἐκπληρῇ τὴν
λειτουργίαν ταύτην· ἀλλ' εἶναι προσέτι ὄργανον τῶν ἀν-
ταλλαγῶν, ἐπομένως μόνον ὁ χρυσὸς δὲν θέλει ἴσως ἐ-
παρκέσει εἰς τὰς ἀνταλλαγὰς, ὅταν μάλιστα ἀρθῇ ἡ ἀ-
ναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν γραμματίων ἐν Ἰταλίᾳ,
Ἀυστροουγγαρίᾳ καὶ Ῥωσσίᾳ.

Θέον λοιπὸν νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ὁ ἄργυρος ἔπως
χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ ἀμαξιτοὶ μετὰ τοὺς σιδηροδό-
μους. ἀλλ' ἄνευ προσδιορισμοῦ τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν
δύο πολυτίμων μετάλλων· καθότι ὁ τῆς ἡ ὑπὸ τοῦ νό-
μου ὀριζομένη ἀξία εἶναι ἀνωτέρα τῆς μεταλλικῆς ὡς
τοῦτο συμβαίνει ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸν ἄργυρον, πλεῖστα
ἐκ τούτου πηγάζουσιν ἀτοπήματα.

Τούτου ἕνεκα, ἐν τῷ τελευταίῳ νομισματικῷ συνεδρίῳ
ὁ Thoenner ἀντιπρόσωπος τῆς Ῥωσσίας ὑπέβαλεν εἰς
αὐτὸ δύο προτάσεις εὐλογωτάτας.

1. Τὴν ἀντικατάστασιν τῶν μικρῶν χρυσῶν νομισμά-
των, τῶν 5 καὶ 10 φράγκων διὰ τοῦ ἀργύρου.

2. Καὶ τὴν ἐκτύπωσιν κερμάτων ἀργυρῶν ἐχόντων ἀ-
ξίαν πραγματικὴν.

Οὕτω δὲ χρησιμοποιεῖται ὁ ἄργυρος, καὶ ἀντὶ δεκαφράγ-
κων χρυσῶν ἢ δεκαμάρκων, τίθεται εἰς κυκλοφορίαν ἄρ-
γυρος ἴσης ἀξίας.

Κατὰ τὸ 1848, ὑπελόγιζον τὰ ποσὰ τῶν δύο πολυ-
τίμων μετάλλων εἰς 5,806,000 χιλιόγραμμα χρυσοῦ καὶ
εἰς 139 ἑκατομμύρια χιλιόγραμμα ἀργύρου. Οὕτω δὲ ἡ
σχέσις τῶν δύο μετάλλων ὡς πρὸς τὸ βάρος μὲν, ἦτο
ὡς 1 πρὸς 23, ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν δέ, ὡς 1 πρὸς $15\frac{1}{2}$.
σήμερον δέ, τὸ μὲν ποσὸν τοῦ χρυσοῦ εἶναι 11 ἑκατομ-
μυρίων χιλιόγραμμων, τὸ δὲ τοῦ ἀργύρου 179 ἑκατομμυ-
ρίων· ὥστε ὡς πρὸς τὸ βάρος μὲν, ἡ σχέσις αὕτη εἶναι
1 πρὸς 16, ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν δέ, ὡς 1 πρὸς 17.

Καίτοι λοιπὸν διπλασιασθέντος τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τοῦ
1848, ἡ μεγίστη αὐτοῦ χρῆσις ἔνεκα τῆς μικρᾶς κυ-
κλοφορίας τοῦ ἀργύρου, ὅστις ἐν μεγάλῳ ὄγκῳ μικρὰν
περιέχει ἀξίαν, κατέστησεν αὐτὸν τιμιώτερον καὶ λίαν
ἐπιζήτητον πρὸς ἐξόφλησιν κυρίως μεγάλων ποσοτήτων.

Ὁρα Procès verbaux de la conférence monétaire internatio-
nale ἔτους 1881.

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς πίστεως

Ἰδομεν ὅτι τὰ κεφάλαια, δηλ. πᾶν ὅ,τι δημιουργηθὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἀπεταμιεύθη, ὅπως χρησιμεύσῃ πρὸς παραγωγὴν, οἷον ἡ πρώτη ὕλη τῆς βιομηχανίας, τὰ κτήνη, τὰ πλοῖα, αἱ ἄμαξαι, τὰ ὄργανα τῶν τεχνῶν, αἱ μηχαναί, ἤτοι αἱ ἄψυχοι καὶ ἔμψυχοι τῆς βιομηχανίας δυνάμεις εἰσὶ τὰ ὑλικά τῆς παραγωγῆς ὄργανα.

Ἰδομεν πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ πλοῦτος κέκτηται καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνταλλάττεσθαι πρὸς ἄλλα προϊόντα· ὅτι δὲ πᾶσα ἀνταλλαγή ἢ ἀγορὰ καὶ πώλησις προϋποτίθῃσι 1) μὲν ποικιλίαν καὶ ἀμοιβαιότητα ἀναγκῶν· 2) δὲ ἀνταλλακτικὰ μέσα, ἤτοι προϊόντα· 3) μέσα συγκοινωνίας πρὸς μεταγωγὴν τῶν πραγμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ τελευταῖον νόμισμα δι' οὗ ἐξισοῦνται αἱ ἄνισοι ἀξίαι καὶ κυκλοφοροῦσι τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας. Ἀλλ' ἐὰν τὰ μὲν κεφάλαια ὡσι τὰ ὑλικά τῆς παραγωγῆς ὄργανα, τὰ δὲ χρήματα τὰ ὑλικά ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ πί-

σ τ ι ς ἤτοι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνη, ἡ ἐρείδομένη ἐπὶ τοῦ ἀξιοχρέου καὶ τῆς πρακτικῆς τοῦ πιστοῦχου ἰκανότητος, εἶναι τὸ ἠθικὸν ὄργανον, δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια καὶ τὰ χρήματα εἰς χεῖρας τῶν τε παραγωγῶν καὶ τῶν ἀναλωτῶν. Ἡ πίστις τεκμηριούται ἰδίως διὰ τῆς κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων, ἤτοι διὰ τῶν δανείων, διὰ τῶν ἐπὶ πιστώσει πωλήσεων, διὰ τῆς καταθέσεως χρημάτων εἰς χεῖρας τρίτων κτλ. Τόσον δὲ οἱ ἐπὶ πιστώσει πωλοῦντες, ὅσον καὶ οἱ συνάπτοντες δάνεια, ἐξασφαλίζονται διὰ συναλλαγμάτων ἢ ἐμπορικῶν γραμματίων, ἢ διὰ καταθέσεως ἢ ἐνεχυριάσεως ἐμπορευμάτων, μετοχῶν, ἢ χρεωγράφων, ἢ δι' ὑποθηκέσεως ἀκινήτων, ἢ δι' ἐνεχυριάσεως πραγμάτων πολυτίμων.

Ὡστε διὰ τῆς πίστεως τὰ κεφάλαια εὐχερῶς κυκλοφοροῦντα, ζωογονοῦσι διὰ τῆς εὐκινήσιας αὐτῶν τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Δι' αὐτῆς τὰ διαθέσιμα χρήματα καὶ τὰ ἀργὰ κεφάλαια παραδίδονται εἰς χεῖρας ἐνεργούς, εἰς χεῖρας δημιουργικάς, ἐνῶ ἄλλως ἤθελον μείνει ἄκαρπα καὶ νεκρά. Διὰ τῆς πίστεως, διαθέτομεν πόρους μέλλοντας, πόρους μὴ παραχθέντας ἔτι, πρὸς ἀπόκτησιν κεφαλαίων ὑπαρχόντων· οὕτω δέ, οἱ μὲν καρποὶ ἐργασίας προγενεστέρας χρησιμεύουσι πρὸς ἐνίσχυσιν ἐνεστώσης ἐργασίας, ὁ δὲ παραχθὲς πλούτος, πρὸς δημιουργίαν πλούτου μὴ ὑπάρχοντος. Διὰ τῆς πίστεως, ὁ μὲν παρέχει ὄργανα, λιπάσματα, σπώρον ἢ φυτείας τῷ γεωργῷ, ὁ δὲ γεωργός, ἢ ὁ ποιμὴν τὴν πρώτην ὕλην· οἷον τὸ μαλλίον, τὸν βάμβακα, ἢ τὸ λίνον τῷ τεχνουργῷ, ὁ δὲ τεχνουργός, τὰ τεχνουργήματα αὐτοῦ τῷ μεγαλεμπόρῳ· ὁ δὲ μεγαλέμπορος τὰ ἐπορεύματα αὐτοῦ τῷ μικρεμπόρῳ, ὅστις παρέχει ταῦτα τῷ ἀναλωτῇ. Ἐνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνης, καταθέτομεν τὴν χρηματικὴν ἡμῶν περιου-

σιαν εἰς χεῖρας τοῦ τραπεζίτου· ὁ δὲ τραπεζίτης χορηγεῖ τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια τῷ βιομηχάνῳ ἢ ιδιοκτήτῃ, καὶ διὰ τῶν προκαταβολῶν τούτων, πολλαπλασιάζονται καὶ αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι καὶ ὁ πλοῦτος καὶ αἱ ἀνταλλαγαί.

Ἡ πίστις λοιπὸν προϋποτίθησιν ἠθικὰς σχέσεις καὶ ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, καθότι ὁ πιστοδότης παραδίδων εἰς τὸν πιστοῦχον πραγματικὸν κεφάλαιον, καφέν, σάκχαρι, ὑφάσματα, γαϊάνθρακα, σίδηρον, λαμβάνει συνήθως ἀντ' αὐτοῦ ἀπλοῦν ὁμόλογον, οἷον συναλλαγματικὴν ἢ γραμματίον εἰς διαταγὴν κ.τ.λ., ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυᾶται ἡ ἰκανότης, ἡ δεξιότης καὶ ἡ ἠθικότης τοῦ πιστοῦχου, κυρίως δὲ τὸ ἀξιοχρεῶν αὐτοῦ, ἥτοι ἡ χρηματικὴ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτοῦ ἐργασία. Ὡσπερ δὲ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης καὶ εὐνομίας, θάλλει ἡ βιομηχανία, μαραίνεται δὲ ἔνεκα τῆς ἀδικίας τῶν κρατούντων ἢ τῆς κακονομίας, οὕτω καὶ διὰ τοῦ αὐθαιρέτου, τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῶν πολέμων ἐξαφανίζεται ἡ πίστις, καὶ ἀντὶ ζωῆς καὶ κινήσεως, ἡ κοινωνία ἀναδεικνύει σημεῖα νεκρώσεως καὶ θανάτου.

Διὰ τῆς πίστεως, πολλαπλασιάζονται αἱ ἐταιρίαι καὶ τὰ πιστωτικὰ καταστήματα, πλουτίζονται τὰ ταμιευτήρια καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ ἐλάχιστα μέρια τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου.

Εἶπον ὅτι ὁ πιστοῦχος παραδίδει ὁμόλογον εἰς χεῖρας τοῦ πιστοδότη. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ὅσῳ τοῦτο κυκλοφορεῖ εὐκολώτερον, μεταβιβαζομένων τῶν δικαιωμάτων τοῦ πρώτου πιστωτοῦ εἰς ἑτέρους πιστωτὰς ἀλλεπαλλήλως ἀντικαθισταμένους εἰς τὸν πρῶτον, τόσῳ ἐντελεστέρα ἢ πρὸς αὐτὸ πίστις· αἱ δὲ πιστωτικαὶ ἀξίαι κυ-

κλοφοροῦσαι χρησιμεύουσιν ὡς νόμισμα εἰς χεῖρας τοῦ πιστοδότου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν φύσιν τῆς πίστεως. Ἐν τοῖς περὶ ὑποθηκικῶν καὶ προέξοφλητικῶν τραπεζῶν κεφαλαίοις, θέλομεν ἐπιληφθῇ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ καταδείξει λεπτομερέστερον τὴν φύσιν αὐτῆς.

Ἄλλ' ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται 1) ὅτι ἡ πίστις εἶναι τὸ ἡθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργῶν καὶ παραγωγικῶν. 2) ὅτι ἡ πίστις στηρίζεται οὐ μόνον εἰς τὴν ἡθικότητα τοῦ προσώπου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἰκανότητα αὐτοῦ. 3) ἐπειδὴ διὰ τῆς πίστεως, τὰ μὲν ἀργὰ κεφάλαια καθίστανται ἐνεργητικά, τὰ δὲ ἐμπορεύματα ἢ τὰ ἀναλώματα ἀντὶ νὰ μένωσιν ἀνωφελῶς ἐπισεσωρευμένα ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς ἀποθήκαις, παραδίδονται εἰς χεῖρας τῶν ἀναλωτῶν, ἄρα ἡ πίστις δὲν εἶναι μόνον μεταβιβαστική, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ καὶ γεννητικὴ πλούτου.

Βεβαίως διὰ τῆς ἀπλῆς μεταβιβάσεως κεφαλαίου ἀπὸ τοῦ πιστοδότου εἰς τὸν πιστοῦχον, δὲν παράγεται νέον κεφάλαιον, καθότι τὰ νέα κεφάλαια διὰ τῆς ἐργασίας μόνον καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως παράγονται· ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα κεφάλαια χρησιμοποιοῦνται παραγωγικὰ γινόμενα.

4). Διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἀναπληροῦται ἡ χρεία τῶν χρημάτων, ἐξοικονομεῖται τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον καὶ ὁ μεταλλικὸς πλοῦτος χρησιμεύει εἰς θεραπείαν ἐτέρων κοινωνικῶν ἀναγκῶν.

Ἐκ τούτου ἔμως δὲν ἔπεται, ὅτι αἱ πιστωτικαὶ ἀξίαι ἀπαρτίζουσιν αὐθόπαρκα κεφάλαια, καθότι αἱ ἰδανικαὶ αὗται ἀξίαι εἰσὶν ἀπλαῖ ἐπιταγαὶ διὰ πραγματικῶν κεφαλαίων ἐξοφλητέαι· ναὶ μὲν διὰ τῆς πίστεως ζωογο-

νοῦνται τὰ πραγματικά κεφάλαια κυκλοφορικά καὶ εὐκίνητα γινόμενα· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων τοῦτο κατορθοῦται, εἰ καὶ ὁ καταμεριτισμὸς τῶν ἔργων δὲν εἶναι κεφάλαιον.

Ἄλλ' ἐνταῦθα δεόν νὰ διακρίνωμεν τὰς πιστωτικὰς ἀξίας, ἀπὸ τῶν ἐγγράφων δι' ὧν ἀποκτῶμεν δικαίωμα ἐπὶ πραγμάτων ὠρισμένων· αἱ συναλλαγματικαὶ ἐκπροσωποῦσιν ὡς γνωστὸν τὴν χρέωσιν τοῦ ἀποδέκτου· τὰ γραμμᾶτια τῶν τραπεζῶν τὴν χρέωσιν τῶν ἐκδόντων αὐτὰ πιστωτικῶν καταστημάτων· αἱ ἐπιταγαὶ εἰς πληρωμὴν, checks, τὴν χρέωσιν τοῦ τραπεζίτου· τὰ κτηματόγραφα τὴν χρέωσιν τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως· αἱ ἐθνικαὶ ὁμολογίαι τὴν χρέωσιν τοῦ δημοσίου. Πάντα δὲ ταῦτα κυκλοφοροῦντα ἀνταλλάττονται πρὸς χρήματα· ἀλλ' αἱ φορτωτικαὶ καὶ τὰ ἀποδεικτικὰ καταθέσεως ἐμπορευμάτων ἐν τοῖς καταστήμασιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἐκπροσωποῦσιν ὠρισμένα πράγματα, ὑφάσματα, καφέν, ζάκχαριν κ.τ.λ.

5). Ἐλλείψει πίστεως, ἥ τε παραγωγή καὶ ἡ κατανάλωσις περιστέλλονται, ἔνεκα τῆς δυσχερείας τῆς ἐκτελέσεως τῶν συναλλαγῶν διὰ μετρητῶν.

6). Ἐὰν ὁ δανειζόμενος χρήματα ἢ ὁ ἀγοράζων ἐπὶ πιστώσει, ἀντὶ νὰ χρησιμοποίησιν τὰ ὅσα ἐδανείσθη ἢ ἡγόρασε, τὰ καταδαπανήσῃ, ὁ πλοῦτος ἀντὶ νὰ αὐξήσῃ διὰ τῆς πίστεως καταστρέφεται.

Ἡ πίστις ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πιστοῦχου, καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων αἵτινες δι' αὐτῆς ἐμψυχοῦνται, διαιρεῖται εἰς πίστιν ἐμπορικὴν δι' ἧς ἀντὶ ἐμπορευμάτων, παραχωροῦνται συναλλάγματα τῷ πιστοδότη· εἰς πίστιν τραπεζικὴν, ἥς ἔνεκα τὰ γραμμᾶτια τῶν τραπεζῶν καὶ αἱ ἐπιταγαὶ εἰς πληρωμὴν ἀναπληροῦσι τὸ

νόμισμα. Εἰς πίστιν ὑποθηκικὴν, κτηματικὴν ἢ γεωργικὴν, καὶ εἰς πίστιν διάλληλον *mutuel*.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις, θέλω κατὰ σειρὰν διεξηγήσει τὰς πολυτρόπως συναπτομένας κυριωτέρας πιστωτικὰς σχέσεις, καὶ ἀποδείξει ὅτι ἡ πίστις ἐντὸς μὲν λογικῶν ὁρίων λειτουργοῦσα ἀποβαίνει ἀείποτε λυσιτελὴς καὶ καρποφόρος· ὅσάκις ὅμως ὡς οἱ ἄφρονος καὶ ἀδέξιοι μηχανικοί, τὰ πιστωτικὰ καταστήματα ἐπιτείνωσι τὸν ἀτμὸν ὑπὲρ τὸ δέον, προκαλοῦσι διὰ τῆς ἀπερικοψίας ἢ πλεονεξίας αὐτῶν, ἐκρήξεις καὶ καταστροφὰς τῶν ὁποίων αὐτὰ πρῶτα γίνονται τὰ ὑπαίτια θύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ συναλλαγῆς καὶ τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων.

Εἶπον ὅτι τὰ τε προϊόντα καὶ αἱ χορηγούμεναι ἡμῖν ὑπηρεσίαι ἀποκτῶνται διὰ χρημάτων· ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς, τὰ ἐμπορεύματα ἀνταλλάττονται πρὸς χρήματα ἢ πρὸς συναλλάγματα· ἐν δὲ ταῖς τραπεζικαῖς ἐργασίαις, χρήματα καὶ συναλλάγματα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλληλα.

Πραγματευθῶμεν ἐν πρώτοις περὶ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν πράξεων καὶ συναλλαγῶν.

Ἡ ἐμπορικὴ ἢ βιομηχανικὴ πίστις παρίσταται ὑπὸ ποικίλης καὶ παντοίας μορφᾶς· μία δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ συναλλαγματικαὶ καὶ ἐν γένει τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια, τὰ

ἐκδιδόμενα ἀντὶ πραγμάτων, ἢ ἐμπορευμάτων καὶ ἀπαρτίζοντα τὸ κύριον τῆς χρηματεμπορίας ὄργανον.

Ἄλλὰ τί ἐστὶ συναλλαγή; Ἡ συναλλαγή ἢ ἡ χρηματεμπορία εἶναι ἡ πρᾶξις δι' ἧς ἀνταλλάττομεν πρὸς ἄλληλα, παρόντα ἢ ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτα νομίσματα. Ὡς ἐκ τούτου δὲ διαιρεῖται αὕτη εἰς μικρὰν συναλλαγήν, «change menu» παρόντων χρημάτων μὲ παρόντα χρήματα καὶ εἰς συναλλαγήν πραγμάτων, «change réel» δηλ, παρόντων μὲ ἀπόντα χρήματα.

Ἡ μικρὰ συναλλαγή συνίσταται εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν παντοίων νομισμάτων πρὸς ἄλληλα. Οἱ νομίσματαλλάττει ἀνταλλάττοντες τὰ νομίσματα ταῦτα προσπορίζονται τι κέρδος. Τὰ δὲ νομίσματα γίνονται κατὰ κανόνα, παρ' αὐτῶν δεκτὰ ἀναλόγως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Τὰ ἔργα ταῦτα ἐξασκοῦνται ὑπὸ τῶν λεγομένων κολλυβιστῶν ἢ ἀργυραμοιβῶν (changeurs)· οἵτινες ἀγοράζουσιν ἢ προσπορίζουσιν ἐπὶ κέρδει, ὠρισμένον εἶδος νομισμάτων· ἡ ἐργασία αὕτη θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡττον σπουδαία· ἐνῷ ἄλλοτε, ὅτε δηλ. ἡ Εὐρώπη κατεκερματίζετο εἰς πλείστας ἡγεμονίας καὶ ἐπικυριαρχίας, πλῆθος δὲ ἑτερογενῶν νομισμάτων ἐκυκλοφόρει ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ Κράτους, ἡ κερδοσκοπία αὕτη ἦτο ἐκ τῶν σπουδαιότερων· ἡ δὲ πραγματικὴ συναλλαγή, «change réel» ἦν ὀνομάζομεν ἀπλῶς «συναλλαγήν», συνίσταται εἰς τὴν παραχώρησιν χρημάτων ὀφειλομένων ἡμῖν εἰς ἕτερον τόπον ἢ τόν, ἐν ᾧ συνάπτεται ἡ σύμβασις. Καὶ εἰ μὲν παραχωρῶμεν χρήματα πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἢ συναλλαγὴ εἶναι ἐξωτερικὴ· καὶ ἐνεργεῖται διὰ νομισμάτων ἑτερονύμων, λιρῶν πρὸς δραχμάς,

φράγκων πρὸς δραχμάς· εἰ δὲ παραχωρῶμεν χρήματα ὀφειλόμενα ἡμῖν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, ἡ συναλλαγὴ εἶναι ἔσωτερικὴ, καὶ ἡ συναλλαγὴ ἐνεργεῖται δι' ὁμωνύμων νομισμάτων. Οἱ παραχωροῦντες τὰ χρήματα ταῦτα λαμβάνουσι τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς ἐμπορεύματα, ἢ εἰς χρήματα παρὰ τῶν πρὸς οὓς μεταβιβάζεται ἡ πίστωσις, ἐκχωροῦσι δ' αὐτοῖς τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀφειλετῶν ἢ ἀνταποκριτῶν αὐτῶν καὶ συναλλαγματικὴν δι' ἧς ἐντέλλονται τὴν πληρωμὴν εἰς διαταγὴν τοῦ λήπτου. Τὰ γραμμάτια λοιπὸν τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν χρημάτων ἐν τόποις διαφόροις, ὀνομάζονται συναλλαγματικά.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δῆλον, ὅτι ἡ σύμβασις περὶ συναλλαγῆς χρημάτων δὲν εἶναι αἰ συναλλαγματικά. Αἱ συναλλαγματικά εἰσι τὸ συμβόλαιον, ἡ ἡ ἀποδείξις τῆς συναλλαγῆς καὶ τὸ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συναλλαγῆς ὄργανον. Ὁ πρὸς ὃν μετεβιβάσθη ἡ συναλλαγματικὴ δὲν ἐνασκεῖ ὡς ἐπὶ τῶν ἐκχωρήσεων ἀλλοτρίαν ἀπαίτησιν, ἀλλὰ γίνεται κύριος αὐτῆς, σωματωθέντος οὕτως εἰπεῖν, τοῦ δικαιώματος ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς συναλλαγματικῆς· ὥστε ὁ ἀποδέκτης δὲν δικαιούται νὰ προτείνῃ τῷ λήπτῃ τὰς κατὰ τινος τῶν προγενεστέρων πιστωτῶν ἐνστάσεις.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν συναλλαγματικῶν, ὑπάρχει ὡς γνωστόν, καὶ ἕτερον εἶδος ἐμπορικῶν γραμματίων, τὰ εἰς διαταγὴν γραμμάτια· λ. χ. ἰδιοκτῆτης ἀμπέλου πωλεῖ γλεῦκος, ὁ δὲ ἀγοραστὴς παραλαμβάνων αὐτό, ὑποχρεοῦται δι' ἐκδόσεως γραμματίου εἰς διαταγὴν τοῦ ἰδιοκτῆτου, νὰ καταβάλῃ τὸ τίμημα μετὰ παρέλευσιν μηνῶν δύο· ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπάρχει ἀποστολὴ χρημάτων, ἀλλ' ὑπάρχει γραμματίον πιστωτικόν, ἐπέχον τόπον νομίσματος.

Διεξηγήσωμεν ειδικώτερον τὸν προορισμὸν καὶ τὰς ιδιότητας τῶν συναλλαγματικῶν ἀπαρτιζουσῶν ἐν τῶν τριῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων τὰς προεξοφλητικὰς τραπεζας.

Τίς ὁ προορισμὸς παντὸς ἐμπορικοῦ γραμματίου ἢ συναλλαγματικῆς; Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ νομίσματος διὰ πιστωτικῆς ἢ ἀξίας. Ἐμπορος ἀποστέλλει ἐμπορεύματα εἰς πόλιν τινὰ τοῦ Κράτους, ὑφάσματα, ἐνδύματα ἢ ἐπιπλὰ καὶ πιστούμενος οὕτω παρὰ τοῦ πρὸς ὃν ἀπηυθύνθησαν τὰ εἰρημένα ἐμπορεύματα, ἐκδίδει ἐπ' αὐτοῦ συναλλαγματικὴν, πληρωτέαν εἰς τρίτον πρόσωπον ἢ εἰς διαταγὴν αὐτοῦ, ἐντὸς ῥητῆς προθεσμίας. Ἡ συναλλαγματικὴ λοιπὸν ἦν ἐκδίδει ὁ πιστωτῆς οὗτος ἐπέχει τόπον νομίσματος. Τουναντίον δέ, ἔμπορος ἢ τεχνουργός, ἀντὶ τῶν εἰς αὐτὸν χορηγηθέντων ἐμπορευμάτων, ἐκδίδει ἐπὶ τινος ὀφειλέτου τοῦ συναλλαγματικὴν πληρωτέαν εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἔμπορος τῆς Σύρου ὀφείλει πρὸς ἔμπορον τῶν Πατρῶν ἔνεκα ἀποστολῆς ἐμπορευμάτων, δρ, 5,000· ὁ ἔμπορος τῶν Πατρῶν ἤτοι ὁ πιστωτῆς δύναται νὰ πληρωθῇ τὰς 5,000 δραχμὰς ἐκδίδων συναλλαγματικὴν ἐπὶ τοῦ ὀφειλέτου αὐτοῦ καὶ εἰς διαταγὴν τρίτου τινὸς λήπτου τῆς συναλλαγματικῆς, ὅστις κατέβαλεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ ἀντίτιμον αὐτῆς. Ὡσαύτως δὲ ὁ ὀφειλέτης ἔμπορος τῆς Σύρου, δύναται νὰ ἐκδώσῃ εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ αὐτοῦ συναλλαγματικὴν, πληρωτέαν ὑπὸ τοῦ ὀφείλοντος αὐτῷ ἴσον ποσὸν ἐν Πάτραις. Κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἡ συναλλαγματικὴ πρᾶξις εἰναι ἐσωτερικὴ, ἐνεργουμένη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τοῦ κράτους.

Ἰδού δὲ καὶ παράδειγμα ἐξωτερικῆς συναλ-

λακτικῆς πράξεως, καθ' ἣν ἐτερόνυμα ἀνταλλάττομεν νομίσματα. Οἱ ἔμποροι τῆς Αἰγύπτου ἀποστέλλουσι βάμβακα ἢ ἕτερα προϊόντα τῆς Αἰγύπτου εἰς Εὐρώπην, καὶ ὅπως πληρωθῶσιν, ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς ἐπὶ τῶν ἀγοραστῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν προϊόντων· δηλ. πωλοῦσι χρήματα ἥτοι λίρας. Ἐκποιοῦντες δὲ τὰς συναλλαγματικὰς ταύτας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἢ ἐν Καίρῳ πληρώνονται· ὁ δὲ ἀγοράσας αὐτάς ἀποστέλλει αὐτάς εἰς διαταγὴν τοῦ πιστωτοῦ του τοῦ κατοικοῦντος ἐν Λονδίνῳ ἢ ἐν Μασσαλίᾳ, ὅστις ἐξαργυρώνει ἐμφανίζων αὐτάς εἰς τὸν καθ' οὗ ἐξεδόθησαν. Προσέτι ἡ Ἐπτάνησος καὶ ἡ Ἑλλάς ἐξάγουσιν 200 περίπου ἑκατομύρια σταφίδος· ὅπως δὲ οἱ ἔμποροι οἱ ἀποστέλλοντες τὸν καρπὸν τοῦτον εἰς Ἀγγλίαν, πληρωθῶσι τὸ τίμημα, αὐτοῦ, ἐκδίδουσιν ὑπὸ προθεσμίαν συναλλαγματικὰς ἐπὶ Λονδίνου, αἵτινες ἀγοράζονται ἐν Πάτραις, ἐν Ἀθήναις κ.τ.λ. ὑπὸ ἰδιωτῶν καὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων παρ' ἡμῖν τραπεζῶν καὶ στέλλονται εἰς Λονδῖνον ὅπως ἐξαργυρωθῶσι κατὰ τὴν λήξιν αὐτῶν. Τὰ πιστωτικὰ ταῦτα καταστήματα ἀγοράζοντα τὰς συναλλαγματικὰς ταύτας καὶ ἀποστέλλοντα αὐτὰ εἰς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτῶν, ἐμβάζουν χρήματα.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι, ἄνευ συναλλαγματικῶν, οἱ ἀφεστῶτες ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς ἀγορασταὶ ἐμπορευμάτων ἢ προϊόντων, ὠφειλον δι' ἀποστολῆς χρημάτων νὰ πληρώσωσι τὸ συνομολογηθὲν τίμημα. Ἐκ τούτου δὲ ἀπώλεια χρόνου, κίνδυνοι, ἔξοδα μεταφορᾶς, ἀνατίμησις ἐπομένως τῶν ἐμπορευμάτων καὶ καταστολὴ τῶν καταναλώσεων καὶ τῆς παραγωγῆς.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη τοὺς λόγους τῆς ἐπινοήσεως τῶν συναλλαγματικῶν. Πολλοὶ ἀποδίδουσι τὴν ἐπινόησιν αὐ-

τῶν εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἢ τοὺς Φλωρεντινοὺς, ἀποδιωχθέντας ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀποδιωχθέντες τῆς Γαλλίας ἐπὶ Φιλίππου Αὐγούστου κατὰ τὸ 1181, καὶ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακροῦ κατὰ τὸ 1316, κατέφυγον εἰς Λομβαρδίαν· ἐκεῖθεν δὲ ἐξέδωκαν συναλλαγματικὰς εἰς διαταγὴν περιηγητῶν μεταβαινόντων εἰς Γαλλίαν. (¹) Οἱ περιηγηταὶ οὗτοι καταβαλόντες τὸ ἀντίτιμον τῶν συναλλαγματικῶν τούτων εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐπληρώθησαν ἐν Γαλλίᾳ, διὰ τῶν ὀφειλομένων εἰς τοὺς Ἰουδαίους χρημάτων. Ἄλλοι δὲ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς Φλωρεντινοὺς τὴν ἐπινόησιν ταύτην διωχθέντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Γιβελίνων. Ὁ Michel Chevalier, εἰς τῶν διασημοτέρων οἰκονομολόγων καὶ διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης, παραδεχόμενος τὴν πρώτην γνώμην, ἀποφαίνεται ὅτι· «τὸ ἐπικρατοῦν τότε» πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς ἠνάγκασεν ὁμάδα τινὰ ἀνθρώπων, τοὺς Ἰουδαίους, ἀμυνομένους πρὸς τὴν βίαν, νὰ ἐπινοήσωσιν ὄργανόν τι μεταβιβαστικὸν χρημάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἥτοι τὴν συναλλαγματικὴν, θεωρουμένην σήμερον ὡς τὴν κρηπίδα τῶν πιστωτικῶν ἐργασιῶν». Ἄλλοι πάλιν ἰσχυρίσθησαν ὅτι αἱ συναλλαγματικαὶ προέκυψαν ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς τε ἐξαγωγῆς τῶν χρημάτων καὶ τοῦ ἐκτοκισμοῦ αὐτῶν, καθότι διὰ τῆς ἐκδόσεως συναλλαγματικῶν καὶ ἡ ἐξαγωγή τῶν πολυτίμων μετállων κατωρθοῦτο καὶ οἱ τόκοι τῶν χρημάτων ἐκαλύπτοντο.

(¹) Ἀγοράζειν μὲν συνάλλαγμα ἐξωτερικὸν σημαίνει ἀποστέλλειν χρήματα εἰς τὸ ἐξωτερικόν· πωλεῖν δέ, σημαίνει εἰσάγειν χρήματα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐκποιήσαντες διὰ συναλλαγματικῶν τὴν περιουσίαν αὐτῶν· δηλ. ἀγοράζαντες συναλλάγματα πληρωτέα εἰς Γαλλίαν.

Ἄλλ' οὗτοι οἱ λόγοι δὲν εἶναι ἀποχρῶντες οὐδ' ἐξηγοῦσι τὴν χρεῖαν τῶν συναλλαγματικῶν. Βεβαίως διὰ τῶν συναλλαγματικῶν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸ ἀντίτιμον τῆς χρηματικῆς ἡμῶν περιουσίας ἐκτὸς τοῦ Κράτους, οὐχ ἥττον δὲ τοῦτο κατορθοῦται καὶ δι' ἀγορᾶς καὶ ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων. Προσέτι ὑπάρχει ἀναντίρρητον, ὅτι διὰ τῶν συναλλαγματικῶν καλύπτονται οἱ τόκοι. Ἀλλὰ καὶ διὰ παντὸς ἄλλου χρεωστικοῦ ἐγγράφου δυνάμεθα νὰ καλύψωμεν τοὺς συνομολογηθέντας τόκους.

Ἐρωτῶμεν λοιπὸν ἕκ τίνος ἀνάγκης κοινωνικῆς ἀνεφύησαν αἱ συναλλαγματικαί; Τίς ὁ ἀληθὴς αὐτῶν προορισμός;

Αἱ συναλλαγματικαὶ δὲν ἦσαν τὸ κύριον καὶ σύνθηδες ὄργανον τῶν συναλλαγῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς τοῦτο συμβαίνει κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους.

Ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ τραπεζιτικῷ τοῦ Ἰσοκράτους ἀνευρίσκεται ἀδιστάκτως, ἢ ἐκ τῆς συναλλαγῆς παραγομένη ἐνοχικὴ σχέσις, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα ἦσαν λίαν σπάνια καὶ δὲν ἔφερον τὸν τύπον «εἰς διαταγὴν» οὐδ' ἄνευ, ἢ συναφθεῖσα σχέσις περιορίζεται εἰς μόνον τὰ ἀπ' ἀρχῆς συμβληθέντα δύο πρόσωπα· «ἐγὼ μὲν ὦ ἀνδρες δικασταὶ μέλλοντος Στρατοκλέους εἰσπλεῖν εἰς τὸν Πόντον, βουλόμενος ἐκεῖθεν ὡς πλεῖστα ἐκκομίσασθαι τῶν χρημάτων, ἐδεήθην Στρατοκλέους «τὸ μὲν αὐτοῦ χρυσίον ἐμοὶ καταλιπεῖν, ἐν δὲ τῷ Πόντῳ παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦμοῦ κομίσασθαι»· νομίζων μέγαν κερδαίνειν, εἰ κατὰ πλοῦν μὴ κινδυνεύοι τὰ χρήματα, ἄλλως τε καὶ Λακεδαιμονίων ὑπαρχόντων κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον κυρίων τῆς θαλάττης. Τούτῳ μὲν οὖν οὐδὲν ἡγοῦμαι τοῦτ' εἶναι σημεῖον, ὡς οὐκ ἦν ἐνθάδε μοι

» χρήματα· ἐμοὶ δὲ μέγιστα ἔσεσθαι σημεῖα τὰ πρὸς Στρα-
» τοκλέα πραχθέντα ὥς ἦν μοι παρὰ τούτῳ χρυσίον· ἐρω-
» τῶντος γάρ Στρατοκλέους, ὅστις αὐτῷ ἀποδώσει τὰ χρή-
» ματα, «ἐὰν ὁ πατήρ ὁ ἐμὸς μὴ ποιήσῃ τὰ ἐπεσταλμέ-
» να», ἢ, αὐτὸς ἐκπλεύσας, ἐμὲ ἐνθάδε μὴ καταλάβῃ,
» Πασίωνα αὐτῷ συνέστησα, καὶ ὠμολόγησεν οὗτος αὐτῷ
» καὶ τὸ ἀρχαῖον, καὶ τοὺς τόκους τοὺς γιγνομένους, ἀ-
» ποδώσειν. Καί τοι εἰ μὴδὲν ἔκειτο παρ' αὐτῷ τῶν ἐμῶν,
» οἷεσθ' ἂν αὐτὸν οὕτω ῥαδίως τοσούτων χρημάτων ἐγ-
» γυητὴν γενέσθαι;» (1)

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπάρχει, ὡς ἔρρεθη, συναλλαγὴ με-
ταξὺ Σωπαίου καὶ Στρατοκλέους, καὶ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ
πρῶτος ἐντέλλεται τῷ πατρὶ αὐτοῦ νὰ πληρώσῃ ὠρισμέ-
νον ποσὸν χρημάτων πρὸς τὸν δεύτερον· ἀλλ' ὁ τύπος τοῦ
«εἰς διαταγὴν» συναλλάγματος δὲν ὑπάρχει.

Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν ἐκ τίνων κοινωνικῶν συμβεβηκό-
των παρήχθησαν αἱ συναλλαγματικαὶ κατὰ τοὺς νεω-
τέρους χρόνους.

Εἶπον ὅτι ἐν τῇ ἀρχικῇ τῆς κοινωνίας καταστάσει,
αἱ ἀνταλλαγαὶ ἐκτελοῦνται ἄνευ νομίσματος. Ἀλλὰ κα-
θόσον αἱ μὲν ἀνάγκαι ἀναπτύσσονται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ
αἱ συναλλακτικαὶ πράξεις πολλαπλασιάζονται, ἡ χρεία
μεσιτικικοῦ τινος ὀργάνου τῶν ἀνταλλαγῶν γίνεται ἐπὶ
μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπαισθητή· ὅτι δὲ ὡς ἀρμοδιωτέρα
πρὸς τοῦτο ὕλη ἐθεωρήθη ἡ τῶν πολυτίμων μετάλλων,

(1) Διασημὸς ταῦτα τραπεζίται Ἀθηναῖοι ἦσαν ὁ Ἀρχέστρατος, μετ'
αὐτὸν δὲ ὁ Ἀντίμαχος, ὁ Ἡρακκλείδης. Μετ' αὐτοὺς δὲ, ὁ Πασίων· ἀ-
ποθανόντος αὐτοῦ, ὁ Φορμίων ἐνυμφεύθη τὴν σύζυγον αὐτοῦ καὶ διε-
χειρίσθη τὴν Τράπεζαν· ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος υἱὸς τοῦ Πασίωνος ἐνή-
γαγε τὸν Φορμίωνα ἐπὶ κατακρατῆσει μέρους τῆς περιουσίας τοῦ πα-
τρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Δημοσθένης ὡς γνωστὸν, ἀνέλαβεν τὴν ὑπεράσπισιν
τοῦ Φορμίωνος.

χρησιμεύουσα καὶ ὡς μέτρον καὶ ὡς τὸ ἀντίτιμον πάσης ἀξίας. Πρὸς ἐξακρίβωσιν δὲ τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος, ἐπεβλήθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ, ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς χρωμένους τῆς καταμετρήσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθόσον ἐξετείνετο ἡ ἐμπορία καὶ ἐποπλασσιάζοντο αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μάλιστα, ὅτε αἱ ἐλεύθεραι πόλεις ἐπεχείρουν κοσμοπολιτικὰς ἐπιχειρήσεις, ἢ εὗρεσις καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν νομισμάτων ἀπέβαινε δυσχερής, διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων καὶ διὰ τὴν μικρὰν ἀσφάλειαν τῶν ὁδοιπόρων. Ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ ἔμποροι τῶν διαφόρων πόλεων τοῦ αὐτοῦ Κράτους ἢ διαφόρων χωρῶν ἀμοιβαίως ἐχρεοῦντο, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθῇ ὁ τρόπος τῆς πληρωμῆς τῶν ἀμοιβαίων τούτων χρεῶν, ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων. Ὁ τρόπος οὗτος συνίσταται εἰς τὰς συναλλαγματικὰς, ἐπεχούσας σχεδὸν τὸ πᾶν νομίσματος, ἔνεκα τῶν ιδιοτήτων ἃς περιῆψαν εἰς αὐτάς τὰ ἐμπορικὰ ἔθιμα καὶ νομοθετήματα. Τῶ ὄντι, αἱ συναλλαγματικαὶ πράξεις διέπονται ὑπὸ ἐξαίρετικῶν τινῶν διατάξεων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὅσον τάξιον ἐξοφλήσεως τῶν ἐκ συναλλαγῆς ἀπαιτήσεων ἢ τῆς ἐξομοιώσεως τῶν συναλλαγματικῶν πρὸς τὰ νομίσματα.

Καὶ πρῶτον, ὁ ὑπογράψας συναλλαγματικὴν, καὶ μὴ ὦν ἔμπορος, ὑπάγεται εἰς τὴν ἐμπορικὴν δικαιοδοσίαν, καθότι ἡ συναλλαγή εἶναι πράξις φύσει ἐμπορικὴ (¹). ὑπόκειται δ' οὕτως εἰς προσωπικὴν κράτησιν (²). Χρὴν δὲ ἐκ

(¹) Ἀρθρον 2 τοῦ περὶ ἄρμ. τῶν ἐμποροδικῶν νόμου.

(²) 732 Πολ. Δικονομίας.

συναλλαγματικῶν δὲν δύνανται νὰ κατασχεθῶσι, καθότι ἡ συναλλαγματικὴ κυκλοφοροῦσα ἀκαταπαύστως δι' ὀπισθογραφήσεως, δὲν μένει εἰς χεῖρας τοῦ πρὸς ἡμᾶς ὀφείλοντος (¹). Ὁ δὲ ἀποδέκτης οὐδεμίαν δύνανται νὰ προτείνῃ ἔνστασιν, τὴν ὁποίαν νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀποδείξῃ ἐπὶ ἀκροατηρίου (²). Προσέτι δέ, ὁ λήπτης συναλλαγματικῆς γίνεται κύριος αὐτῆς ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἐνσωμάτου πράγματος. Τελευταῖον δὲ πάντες οἱ ὀπισθογράφοι εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, ἐγγυώμενοι οὐ μόνον τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀπαιτήσεως, *de veritatae*, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὴν προθεσμίαν πληρωμὴν αὐτῆς *de bonitatae nominis* (³). Ὁ κυριώτερος λοιπὸν λόγος, δι' ὃν αἱ συναλλαγματικαὶ κυκλοφοροῦσι σχεδὸν ὡς τὰ νομίσματα, εἶναι αἱ ἐξαιρετικαὶ διατάξεις δυνάμει τῶν ὁποίων συνετμήθη ὁ μεταξὺ τῆς ἀπαιτήσεως τῆς πληρωμῆς καὶ ἐξοφλήσεως αὐτῶν χρόνος.

Θέλει τις ἀπορήσει πως, ἐνῶ οἱ ἔμποροι τῶν διαφόρων πόλεων ἢ χωρῶν ἦσαν χρεωμένοι καὶ πιστωμένοι πρὸς ἀλλήλους, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα χρέη δὲν συνεψηφίζοντο ἄνευ χρήσεως συναλλαγματικῶν. Α. χ. 10 Ἀθηναῖοι ἔμποροι ὀφείλουσι πρὸς 10 ἐμπόρους τῆς Σύρου, 10 χιλιάδας δραχμῶν ἐξ ἐμπορευμάτων ἀποσταλέντων ἐκ Σύρου· 10 δὲ ἔμποροι τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, ἔχουσι νὰ λάβωσι παρὰ 10 ἐμπόρων τῆς Σύρου, ἰσότιμον ἀξίαν ἐξ ἐμπορευμάτων ἀποσταλέντων εἰς Σύρον. Ὡς ἀπὸ τῶν λοιπῶν τὰ χρέη ταῦτα δὲν συμψηφίζονται ἄνευ συναλλαγματικῶν; καθότι οἱ 10 Ἀθηναῖοι, οἱ ἔχοντες νὰ λάβωσιν, οὐδόλως συσχετίζονται πρὸς τοὺς ὀφείλοντας εἰς Σύρον ἐμπόρους τῶν Ἀθηνῶν. Ὅ,τι δὲ λέγω περὶ Ἀθηνῶν καὶ Σύρου, ἐφαρμόζεται κατὰ

(¹) 920 Πολ. Δικονομίας.

(²) 729 Πολ. Δικονομίας.

(³) 118 ἐμπορ. νόμου.

μείζονα λόγον, εἰς ἐμπόρους δύο διαφόρων ἐπικρατειῶν. Ἐν ἀγνοίᾳ λοιπὸν τῶν ἀμοιβαίων τούτων χρεώσεων, ἦτο ἀδύνατον νὰ πληρωθῶσι τὰ χρέη ταῦτα ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων. Ἀλλὰ τὸ μέσον, δι' οὗ ἐγνωρίσθησαν οἱ χρεῶσται καὶ πιστωταὶ τῶν διαφόρων πόλεων καὶ κρατῶν εἶναι αἱ συναλλαγματικά. Ὁ Ἀθηναῖος ὁ ὀφείλων εἰς ἔμπορον τῆς Σύρου δρ. 1000, πληρώνει αὐτὰς εἰς ἕτερον Ἀθηναῖον ἔχοντα νὰ λάβῃ ἰσότιμον ἀξίαν παρ' ἐμπόρου τῆς Σύρου. Ὁ δὲ ἔχων νὰ λάβῃ Ἀθηναῖος ἐκδίδει συναλλαγματικὴν πληρωτέαν ὑπὸ τοῦ ἐν Σύρῳ ὀφειλέτου του καὶ εἰς διαταγὴν τοῦ ὀφείλοντος Ἀθηναίου εἰς Σύρον δρ. 1,000, ὅστις μεταβιβάζων αὐτὴν εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Σύρῳ πιστωτοῦ του τὸν πληρώνει. Διὰ τοῦ μέσου τούτου, ὁ ἐφ' οὗ ἐκδίδεται ἡ συναλλαγματικὴ ἐξαργυρώνων αὐτὴν πληρώνει τὸ χρέος του πρὸς τὸν ἀπόντα δανειστήν του. Ὁ δὲ ἐκδότης τῆς συναλλαγματικῆς, πληρωθεὶς ἅμα τῇ ἐκδόσει αὐτῆς, ἐπληρώθη ὑπὸ ὀφειλέτου ἀπόντος δανειστοῦ. Καὶ οὕτω ἄνευ μεταφορᾶς χρημάτων ἐπληρώθησαν διὰ συναλλαγματικῆς δύο χρέη.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα χρέη, προκειμένου περὶ ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν, δὲν πηγάζουσιν ἐξ ἐμπορικῶν μόνον σχέσεων, ἀλλὰ καὶ ἐκ πάσης πράξεως ἀποτελούσης χρέωσιν ἢ πίστωσιν. Τῷ ὄντι ὡς ὁ Goshen (') παρατηρεῖ, ὅπως ὀρισθῶσι τὰ ἀμοιβαῖα χρέη δύο ἐθνῶν, δεόν νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν, οὐ μόνον τὰς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων συναπτομένας σχέσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς παραγομένας ἐκ τῆς ἀποκτήσεως μετοχῶν ἐταιριῶν, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἰδρυμένων, προσέτι δὲ καὶ δημοσίων καὶ ιδιωτι-

(') Θεωρία τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν Κερ. ΙΑ'. Σελ. 23.

κῶν χρεωγράφων, καὶ τὰς ἐκ ναύλων, μεσιτικῶν καὶ οἶων-
δήποτε ἄλλων χρηματολογικῶν σχέσεων· οἷον χρεώσεων
ἁλλοδαπῶν διαμενόντων εἰς τὸ Κράτος, ἢ ὁδοιπόρων· ἐνὶ
λόγῳ, δεόν νὰ ὑπολογίζωμεν ἀπάσας τὰς πιστώσεις καὶ
χρεώσεις αἵτινες ἀνήκουσιν ἐκάστη χώρᾳ, ἢ ἐπιβαρύνου-
σιν αὐτήν.

Ἐνίστε Κράτος ὡς ἡ Τουρκία χρεωθὲν ἐσωτερικῶς ἔ-
νεκα ἐκτάκτων συμβεβηκότων, ἀδυνατεῖ νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ
χρέη αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συνομολογεῖ δάνειον
ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ, δι' οὗ ἐξοφλεῖ χρέος βαρύτερον· διὰ τῆς
συνομολογήσεως δὲ τοιούτου δανείου, τὸ δανειζόμενον
Κράτος πιστοῦται, ὥσανεὶ ἀπέστειλε προϊόντα ἐν τῇ ἁλ-
λοδαπῇ ὧν τὸ τίμημα τῷ ὀφείλεται.

Ἄλλ' ὑποθέσωμεν τὸ ἀντίθετον· ὅτι δηλ. Κράτος εὐπο-
ροῦν κεφαλαίων χρησιμοποιεῖ ταῦτα ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ, δι'
ἀποκτήσεως χρεωγράφων ἁλλοδαπῶν, μετοχῶν σιδηρο-
δρόμων καὶ ἄλλων πιστωτικῶν ἀξιών. Ἐν τοιαύτῃ περι-
πτώσει αἱ πιστώσεις τοῦ εὐποροῦντος κεφαλαίων ἔθνους,
ἔσονται ἀνώτεραι τῶν χρεώσεων αὐτοῦ⁽¹⁾.

Ὅπως λοιπὸν ὀρισθῶσιν αἱ ἀμοιβαῖαι χρεώσεις καὶ
πιστώσεις δύο ἔθνων, δεόν νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν οὐ
μόνον τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑφι-
στάμενα κεφάλαια τῶν ἡμεδαπῶν ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ, καὶ
πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ χρέωσιν καὶ πίστωσιν.

Τοιούτῳ τρόπῳ, ὅσκις πλούσιοι ἄνδρες, διατρίβοντες

(1) Ἡ Γαλλία ἐπλήρωσε 5 χιλιοκατομμυρίων ἀποζημιώσιν πολέμου
τοῖς Γερμανοῖς, διὰ τραπεζικῶν γραμματίων

125,000,000·

617,331,079 μεταλλικοῦ καὶ συναλλαγματῶν ἀξίας

4,248,386,374, ἐξοφληθέντων διὰ Γαλλικῶν χρημάτων, ὑπαρχόν-
των τότε ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ.

συνήθως ἐκτὸς τῆς πατρίδος αὐτῶν, δαπανῶσιν ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ἢ τοιαύτη ἐξαγωγή ἀπὸ τοῦ Κράτους εἰς ὃ ἀνήκουσι χρηματικῶν κεφαλαίων, ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ καταναλισκομένων, τὰ αὐτὰ παράγει ἀποτελέσματα, οἷα καὶ ἡ εἰσαγωγή καὶ κατανάλωσις ἄλλοδαπῶν ἐμπορευμάτων ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι αὐτῶν. Τῷ ὄντι, πλεῖστοι Ῥῶσσοι εὐπατρίδαι διατρίβοντες ἐν Λονδίῳ, ἐν Φλωρεντίᾳ ἢ ἐν Παρισίοις, ἐκδίδουσι συναλλαγματικὰς πληρωτέας ὑπὸ τῶν τραπεζιτῶν αὐτῶν ἐν Πετροπόλει· αὕτη δὲ ἡ πρᾶξις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς, ὥς καὶ αἱ συναλλαγματικαὶ αἵτινες ἐκδίδονται ἐπὶ Πετροπόλεως, ἀντὶ τοῦ Γαλλικοῦ οἴνου τοῦ ἐκεῖσε καταναλισκομένου.

Οὐχ ἥττον δὲ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς καὶ αἱ ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ γινόμεναι ὑπὸ τοῦ δημοσίου δαπάναι, ἐπὶ ἀγορᾷ ὑλικοῦ τοῦ πολέμου, καὶ πρὸς κατάρτισιν πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ὥς καὶ τὰ διαγωγικὰ τέλη (transit) ἅτινα πληρώνει τὸ Κράτος, οὗ τὰ ἐμπορεύματα διάγονται διὰ ξένης χώρας καὶ πᾶν ὅ,τι τροποιοεῖ τὰς ἀμοιβαίας πιστώσεις καὶ χρεώσεις δύο διαφόρων χωρῶν.

Τοιαῦτα τὰ διάφορα αἷτια τὰ ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς συναλλαγῆς δύο διαφόρων χωρῶν ⁽¹⁾.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἕνεκα τῆς τοιαύτης ποικιλίας τῶν χρεώσεων καὶ πιστώσεων, τὰ ἀμοιβαῖα χρέη δύο ἐθνῶν δὲν εἶναι πάντοτε ἴσα· ἐκ δὲ τῆς ἀνισότητος ταύτης γεννῶνται κέρδη καὶ ζημίαι, ἕνεκα τῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μεταβολῶν.

(1) Ὅρα καὶ Le Touzé Πραγματεία θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῆς συναλλαγῆς.

§ 1. *Περὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἐν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ἐξωτερικαῖς συναλλακτικαῖς πράξεσιν.*

Αἱ συναλλακτικαὶ ἐργασίαι διαιροῦνται εἰς συναλλακτικὰς ἐργασίας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς. Αἱ μὲν συνίστανται εἰς τὴν πώλησιν ἢ ἀγορὰν συναλλαγματικῶν, ὧν ἡ ἀξία πληρωτέα ἐντὸς τοῦ Κράτους· αἱ δὲ εἰς τὴν πώλησιν ἢ ἀγορὰν συναλλαγματικῶν ὧν ἡ ἀξία πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἀλλὰ πᾶσα συναλλαγή ὑποτίθῃσι δύο ὄρους, ἡ δύο ἀξίας φύσει εὐμεταβλήτους, τὴν παραχωρουμένην πρὸς ἀπόκτησιν τῆς συναλλαγματικῆς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς συναλλαγματικῆς. Ἡ τιμὴ λοιπὸν εἰς ἣν πωλοῦνται τὰ χρήματα, τὰ πληρωτέα εἰς ἕτερον τόπον, παρ' ἐκεῖνον εἰς ὃν συνάπτεται ἡ σύμβασις, ὀνομάζεται τιμὴ τῆς συναλλαγῆς ἢ *prix du change*.

Ἀλλὰ : τί προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς ; καὶ τί ἐστὶ *le pair du change*, ἡ ἀρτία συναλλαγῆς ; τί ἐστὶ συναλλαγή ὑπέρ, ἢ ὑπὸ τὸ ἄρτιον ; πότε αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μετεβολαί εἰσι ὀνομαστικαὶ ἢ πραγματικαί ;

Καὶ πρῶτον, τί ἐστὶν ἀρτία συναλλαγῆς ; Ἡ συναλλαγή μεταξὺ δύο ἐμπορικῶν πόλεων τοῦ αὐτοῦ Κράτους εἶναι ἀρτία, ὅσας τις παραδίδοντες τραπέζιτη τῆς ἐτέρας αὐτῶν, ποσὸν νομισμάτων ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, σταθμοῦ ὠρισμένου, οἷον δραχμὰς ἐκ 4 γραμματίων $\frac{29}{1000}$ ἢ φράγκα ἐκ γρ. 4,500 καθαροῦ ἀργύρου, λαμβάνομεν ἀντ' αὐτοῦ, συναλλαγματικὴν δι' ἧς πληρωνόμεθα ἐν ἐτέρᾳ πόλει, ποσὸν νομισμάτων σταθμοῦ ἀκριβῶς τοῦ αὐτοῦ.

Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, ἥτις καταρτίζεται δι' ἐτερονύμων νομισμάτων, ἥτοι διὰ νομισμάτων δύο διαφόρων πόλεων, οἷον τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης, τῆς Πητροπόλεως καὶ τοῦ Λονδίνου, τὸ ἄρτιον τῆς συναλλαγῆς ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχετικῆς μεταλλικῆς ἀξίας τῶν ἡμεδαπῶν καὶ τῶν ἀλλοδαπῶν νομισμάτων.

Ὅσακις δὲ ὁ λήπτης συναλλαγματικῆς, ἥτοι ὁ ἀγοραστής, προσφέρῃ τίμημά τι εἰς τὸν ἐκδότην, ὁ ἐκδότης δὲν ἀποβλέπει πρὸς τὴν ὀνοματικὴν ἀξίαν τῶν ἀντὶ τῆς συναλλαγματικῆς προσφερομένων χρημάτων, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἀξίαν, δηλ. πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, δι' οὗ ὁ λήπτης προτίθεται ν' ἀγοράσῃ τὴν συναλλαγματικὴν· ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ λαμβάνων συναλλαγματικὴν, δὲν ὑπολογίζει τὴν ὀνοματικὴν ἀξίαν αὐτῆς, ἢ τοῦ πληρωτέου χρηματικοῦ ποσοῦ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ ποσοῦ τούτου. Τότε δὲ πραγματοποιεῖται τὸ ἰσοζύγιον τῆς συναλλαγῆς, ἢ ἡ ἀρτία συναλλαγή, ὅτε ὑπάρχῃ ἰσότης πραγματικὴ οὐχὶ δὲ ὀνοματικὴ, μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τὸ ὅποῖον παρεχώρησα καὶ τοῦ ποσοῦ τὸ ὅποῖον θέλω πληρωθῇ διὰ τῆς συναλλαγματικῆς. Τοιούτῳ τρόπῳ, εἰς λ. χ. διὰ δραχ. 1000 ἀγοράσω συναλλαγματικὴν πληρωτέαν εἰς Κέρκυραν δρ. 1000, ἢ ὡς ἐγγιστα τοσούτων, le change est au pair, δηλ. ἡ συναλλαγή ἐγένετο ἀρτία· ἀλλὰ τὸ ἰσοζύγιον τοῦτο, ὡς προεῖρήθη, εἶναι σπανιώτατον, προκειμένου περὶ ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, καθότι ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς μεταβάλλεται ἀκαταπαύστως πραγματικῶς, ἢ ὀνοματικῶς· ὀνοματικῶς μὲν, ὅσακις ἡ ὀνοματικὴ ἀξία τῶν ἐχόντων νόμιμον κυκλοφορίαν νομισμάτων ᾗναι ἀνωτέρα τῆς μεταλλικῆς, ἔνεκα λ. χ. τῆς τριβῆς ἢ τῆς φθορᾶς

αὐτῶν, ὡς τοῦτο συνέβαινε παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ 1833. Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν τότε γενομένην, διατίμησιν τὰ μὲν Γερμανικὰ ἐτιμήθησαν ἀντὶ 5.78, τὸ δὲ Μεξικανικὸν ἀντὶ 6· ἡ δὲ σφάντζικα ἀντὶ λεπτ. 95· ἀλλὰ πράγματι τὰ νομίσματα ταῦτα δὲν εἶχον τοιαύτην μεταλλικὴν ἀξίαν, καὶ ἐπομένως ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου παρ' ἀξίαν ὑπερτίμησις αὐτῶν ἔτεινεν εἰς τὴν ὑψώσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος· 2) ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς ὀνομαστικῶς μεταβάλλεται, ὡσάκισ ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὀρισθεῖσα ἀναλογία τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἀργυρον ἦναι αὐθαίρετος. Τῷ ὄντι, ἐὰν δύο ἔθνη, ἐξ ὧν τὸ μὲν παρεδέχθη τὸ χρυσοῦν νόμισμα ὡς νόμιμον, οἷον ἡ Ἀγγλία, τὸ δὲ τὸ ἀργυροῦν ὡς ἡ Γαλλία, διενεργῶσι δι' αὐτῶν τὰς πρὸς ἀλληλα συναλλαγὰς, ἡ συναλλαγή δὲν θέλει εἶναι ἀρτία, ἐὰν παρ' ἀξίαν ἀνατιμηθῇ ἢ ὑποτιμηθῇ τὸ ἕτερον τῶν μετάλλων τούτων. Α. χ. ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀναλογία τῆς ἀξίας τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἀργυρον δὲν εἶναι ὡς ὀρίζει ὁ γαλλικὸς καὶ ὁ ἡμέτερος νόμος ὡς 1 πρὸς $15\frac{1}{2}$, ἀλλὰ ὡς 1 πρὸς 16 ἢ 17, δὲν θέλω δυνηθῇ νὰ ἀποκτήσω ἐν χιλιόγραμμον χρυσοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ $15\frac{1}{2}$ ἀργύρου, εἰ καὶ τοιαύτη ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου ὀρισθεῖσα ἀναλογία.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἐν τῇ νομισματικῇ κυκλοφορίᾳ εἰσῆχθη χαρτονόμισμα ἢ τραπεζικὰ γραμμάτια ἔχοντα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, ἀδύνατον ἡ συναλλαγή νὰ ᾖ ἀρτία, ἔνεκα τῶν συνεχῶν μεταβολῶν περὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν.

Τῷ ὄντι ἐν ὅσῳ μὲν τὰ γραμμάτια ἀναπληροῦντα τὸ εἰς τὰς συναλλαγὰς ἀναγκαιοῦν νόμισμα ἐξαργυροῦνται, ἀδύνατον τὸ ποσὸν αὐτῶν νὰ ὑπερβῇ διαρκῶς τὸν πρέποντα ὅρον· ἀλλ' ἰσχυροῦσης τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἔνεκα τῶν πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τραπεζικῶν δα-

νείων, καὶ τῆς δυσκόλου ἐξοφλήσεως αὐτῶν, ἡ περὶ τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν γραμματίων πρὸς τὰ πολύτιμα μέταλλα ἀνωμαλία ἀποβαίνει ἀναπόδραστος· καθότι τὰ γραμμάτια ὑποτιμώμενα δὲν ἐξέρχονται τοῦ Κράτους ὥς τὰ μέταλλα, τούναντίον δέ, ἀποδιώκουσι τὸ ὑφιστάμενον ἐν τῇ χώρᾳ μεταλλικόν, τὸ ὅποῖον ἢ πέμπεται ἐκτὸς τοῦ Κράτους εἰς χρηματοδέματα, ἕνεκα τῆς ὑψώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος, ἢ ἀποταμιεύεται ὑπὸ ἰδιωτῶν, διὰ τὴν πρὸς τὰ γραμμάτια δυσπιστίαν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει τῆς κυκλοφορίας, τὰ μὲν προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα ἀνατιμώνται, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα ὑψοῦται, ἀλλ' ὑψοῦται ὀνομαστικῶς.

Ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς, ὡς ἐρρέθη, μεταβάλλεται δεύτερον πραγματικῶς· ἀλλὰ τίνες οἱ λόγοι τῶν πραγματικῶν μεταβολῶν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἰδίως συναλλακτικῶν πράξεων;

Προβῶμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν αἰτίων τῶν πραγματικῶν μεταβολῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς. Ἡ συναλλαγή εἶναι ἀρτία δυνάμει τῆς ἐν ἰσχύι διατιμήσεως, μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος, ὅσας ἀντὶ 28 δρ. καὶ λεπ. 12 λαμβάνωμεν 1 λίραν· ὡσαύτως δὲ μεταξὺ Γαλλίας καὶ ἡμῶν, ὅσας ἀντὶ 1 δρ. παλαιᾶς καὶ λεπτ. 11.60 λαμβάνωμεν 1 φράγκον. Μεταξὺ δὲ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας ὅσας ἀνταλλάττωνται φιορίνια 4, ἀντὶ 10 φρ. ἢ 8 φιορίνια ἀντὶ 20 φράγκων.

Ἐὰν λοιπὸν ἔχωμεν νὰ λάβωμεν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας πλεόν τοῦ ὅ,τι ὀφείλομεν αὐτῇ, δηλ. εἰς ἔχωμεν λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ, εἰς ἔμποροι ἀγοράσαντες σταφίδα ἀπέστειλαν αὐτὴν εἰς Ἀγγλίαν, ἐξέδωκαν δὲ ἀντ' αὐτῆς, συναλλαγματικὰς προσφερομένας ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Κερκύρᾳ, ἢ λίρα θέλει ὑποτιμηθῇ, ἐπὶ βλάβῃ μὲν τῶν πωλητῶν,

ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ τῶν ἀγοραστῶν· ὥς ἐκ τούτου δὲ ἡ συναλλαγή, ἥτοι ἡ πώλησις συναλλαγματικῶν ἐν Ἑλλάδι, ἔσται ἐπιβλαβὴς (défavorable). Ἐὰν δὲ ἡ Ἑλλὰς ὀφείλῃ εἰς Ἀγγλίαν πλεόν τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, οἱ Ἕλληνες ὀλίγας θέλουσιν ἔχει λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ· ὥστε ἡ προσφορά συναλλαγματικῶν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας ἔσται περιωρισμένη καὶ ἡ λίρα θέλει ὑψωθῇ μέχρις 29 καὶ 29 50 ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, ἐπ' ὠφελείᾳ μὲν τῶν πωλητῶν ἐπὶ βλάβῃ δὲ τῶν ἀγοραστῶν. Ἡ συναλλαγή ἐπομένως ἔσται ἐπικερδὴς favorable· ἀλλ' ἡ ζημία αὕτη τῶν ἀγοραστῶν ἔχει τὰ ὅρια της· καθότι ἐὰν ὑπερβαίῃ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποστολῆς τῶν χρημάτων, ὁ ὀφείλων εἰς Ἀγγλίαν θέλει προτιμήσῃ ἴσως νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του, δι' ἀποστολῆς χρηματοδεμάτων μᾶλλον ἢ διὰ συναλλαγματικῆς.

Ἀλλὰ πρὸς διεξήγησιν τῶν περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς μεταβολῶν δὲν ἀρκεῖ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ βεβαίωσις τῶν πρὸς ἀλλήλας δοσοληψιῶν δύο μόνων πόλεων ἢ χωρῶν, καθότι εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς συναλλαγῆς, συντρέχουσιν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐλευθέρων ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων, ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔθνη· ἔνεκα δὲ τῶν παγκοσμίων τούτων σχέσεων, ἡ συναλλαγή, ὥς καὶ ἅπασαι αἱ ἀξίαι, τείνει εἰς τὸ ἄρτιον, ἥτοι εἰς τὴν ἰσορροπίαν.

Τοιοῦτω τρόπῳ, καθ' ὃν χρόνον λ. χ. ἡ λίρα παρ' ἡμῖν πωλεῖται ἀντὶ 28, διότι ἡ Ἑλλὰς ἔχει νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἀγγλίας, οἱ δὲ πωλεῖται λιρῶν ζημιοῦνται ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀγοραστῶν, πιθανὸν ἡ Τουρκία νὰ ὀφείλῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν πλεόν τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, καὶ ἡ λίρα ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ πωλῇται ἀντὶ 29.50, ἐπὶ βλάβῃ.

βη τῶν ἀγοραστῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οἱ ἔχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ ἐμβάσωσι λίρας εἰς τὴν Ἀγγλίαν, θέλουσι προτιμότερον ἀποστείλει χρήματα ἐν Ἀθήναις, ὅπως ἀγοράσωσι λίρας παρ' ἡμῖν, ἔνθα τὸ νόμισμα τοῦτο πωλεῖται ὑπὸ τὸ ἄρτιον, διότι ἡμεῖς ἔχομεν νὰ λάβωμεν πλεόν τοῦ ὅ,τι ὀφείλομεν· οὕτω λοιπὸν ἡ ζήτησις τῶν λιρῶν ἔσται ζωηροτέρα ἐν Ἀθήναις καὶ ἔνεκα τῆς ζωηροτέρας ταύτης ζητήσεως, ἡ λίρα θέλει ἀνατιμηθῇ ἐπ' ὀφελείᾳ τῶν πωλητῶν.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ Ἑλλάς ὀφείλῃ εἰς Ἀγγλίαν πλεόν τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, ἡ δὲ λίρα πωλῆται ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, ἀντὶ λ. χ. 29,50, συγχρόνως δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις συνομολογήσασα δάνειον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐκδίδῃ συναλλαγματικὰς ὑπὸ τὸ ἄρτιον, ὅπως εἰσπράξῃ τὸ εἰρημένον δάνειόν της, οἱ ζητοῦντες τραπέζῃται τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἀγοράσωσι λίρας, θέλουσιν ἀποστείλει τὰ χρήματα αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα αἱ λίραι καθ' ὑπόθεσιν πωλοῦνται πρὸς 28 μόνον δραχμάς, ἀντὶ νὰ ἀγοράσωσιν αὐτάς ἐν Ἀθήναις, ὅπου πωλοῦνται ἀντὶ 29 50, καὶ οὕτω ἡ τιμὴ τῆς λίρας θέλει ἐκπέσει ἐν Ἀθήναις, διότι ἡ ζήτησις τῶν λιρῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατέστη ἥττον ζωηρά.

Ἐὰν δὲ πάλιν καθ' ὃν χρόνον ὀφείλομεν εἰς Ἀγγλίαν, ἡ δὲ λίρα πωλεῖται ἐν Ἀθήναις ἀντὶ 29,50, ἡ Γαλλία ἔχῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ λίρα πωλῆται ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ἄρτιον, δηλ. ἀντὶ 25 φρ. μόνον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁ ὀφείλων εἰς Ἀγγλίαν Ἕλλην θέλει προτιμότερον ἀγοράσει λίρας ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀποστείλει αὐτάς διὰ συναλλαγματικῆς εἰς Ἀγγλίαν, πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ χρέους του.

Εἰς τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς οὐχ' ἤττον ἐπιδρῶσι καὶ αἱ ἐξῆς αἰτίαι·

1) μὲν ὁ ὅρος τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων· καθότι ἐὰν τὸ συνάλλαγμα ἐγένετο ὑπὸ μακρὰν προθεσμίαν, 60 ἢ 90 ἡμερῶν, ὁ δὲ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως ἦναι μέγας, ὁ λήπτης τῆς συναλλαγματικῆς, δι' αὐτῆς προτιθέμενος νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος βαρύτοκον, θέλει προσφέρει ἀντ' αὐτῆς ἔλασσον τίμημα· ἐὰν ὅμως ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως ἦναι μικρός, θέλει προσφέρει τίμημα ἀνώτερον, εἰ καὶ τὸ συνάλλαγμα ἐγένετο ὑπὸ μακρὰν προθεσμίαν·

2) δὲ τὸ ἀξιοχρεῶν τῶν ὑπογραφῶν καὶ

3) αἱ πιθανότητες τῆς ἐκπτώσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ συναλλάγματος, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας.

Τελευταῖον παρατηρῶ ὅτι ἅπαντα τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ἐμπορικὰ γραμμάρια δὲν ἐκπροσωποῦσι σπουδαίας συμβάσεις· καθότι πλεῖστοι ἐκδίδουσι συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν 2 καὶ 3 μηνῶν, οὐχὶ ὅπως δι' αὐτῶν δυνηθῇ ὁ ἀποδέκτης νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος μὴ ὑφιστάμενον, ἀλλ' ὅπως ὁ ἐκδότης προσπορισθῇ χρηματικὸν κεφάλαιον, δηλ. δυνηθῇ νὰ δανεισθῇ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα οὐ μικρὸν ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς (').

Ἐκ τούτων δήλον ὅτι ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ διέποντος ἀπάσας τὰς ἀξίας, ὑπὸ τοῦ νόμου λέγω τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως.

Ἡρὸς κατάρτισιν δὲ τῶν δύο τούτων στοιχείων, δὲν

(') Ὅρα Goschen· θεωρία τῶν ξένων συναλλαγῶν σελ. 46.

συντρέχουσι μόνον αἱ πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν δύο ἔθνων ὅφ' ὧν συνάπτεται ἡ κυρία συναλλαγή, ἀλλὰ καὶ ἀπώτεραί τινες χρηματικαὶ ἀγοραί, πρὸς ἃς συσχετίζονται τὰ εἰρημένα ἔθνη διὰ τῆς ἐλευθέρας συγκοινωνίας καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν παγκοσμίων ἐμπορικῶν συναλλαγῶν.

Διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ συνόλου τῶν σχέσεων τούτων, αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς ἀνωμαλῖαι, ὡς ἀπεδείχθη, ἐλαττοῦνται, αὕτη δέ, καίτοι ἀδιαλείπτως ἀπέχουσα τοῦ «ἀρτίου», τείνει εἰς τὸ νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὸ κεντρικὸν τοῦτο σημεῖον, φερομένη πρὸς τοῦτο ὡς ὑπὸ κεντρομόλου τινὸς δυνάμεως.

Ἄλλὰ : τίς ἡ ἐπιρροή τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἐπὶ τῆς εἰσαγωγικῆς καὶ ἐξαγωγικῆς ἐμπορίας;

Ἐὰν μὲν αἱ συναλλαγματικαὶ ἐπὶ Λονδίνου πωλῶνται καθ' ὑπόθεσιν ὑπὲρ τὸ ἄρτιον ἐν Ἑλλάδι, δηλ. ἐὰν τὸ συνάλλαγμα ᾖ ὑψωμένον, διότι ἡ Ἑλλάς ὀφείλει πλέον τοῦ ὅ,τι ἔχεινὰ λάβῃ, δὲν συμφέρει εἰς τοὺς ἐνταῦθα ἐμπόρους νὰ ἀγοράζωσι δι' ἀποστολῆς συναλλαγματικῶν ἐμπορεύματα εἰς Λονδῖνον· τοῦναντίον δέ, ἐὰν ἡ Ἑλλάς ἔχῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῶν ἐμπόρων τοῦ Λονδίνου, συμφέρει εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἐμπόρους νὰ ἀγοράζωσι ἀγγλικά ἐμπορεύματα, δι' ἀποστολῆς συναλλαγματικῶν ἐπὶ Λονδίνου ὑποτετιμημένων ἐν Ἑλλάδι.

Ὡστε ὁσάκις ἡ πίστωσις τοῦ ἐτέρου τῶν συναλλαττομένων ἔθνων ᾖ ἀνωτέρα τῆς χρεώσεως, συμφέρει εἰς τοὺς ἐμπόρους νὰ ἐξάγωσι χρήματα καὶ εἰσάγωσιν ἀντ' αὐτῶν ἐμπορεύματα· ὁσάκις δὲ ἡ χρέωσις ᾖ ἀνωτέρα τῆς πιστώσεως, ἡ ἐξαγωγή νομισμάτων διὰ συναλλαγμάτων περιορίζεται, καὶ ἡ μὲν εἰσαγωγή ἐμπορευμάτων

ἀλλοδαπῶν περιστέλλεται, ἡ δὲ ἐξαγωγή τῶν ἐγχωρίων αὐξάνει.

Ἰδομεν ὅτι αἱ συναλλαγαὶ ἀπέχουσι συνήθως τοῦ ἰσοζυγίου ἕνεκα τῆς ἀνισότητος τῶν ἀμοιβαίων χρεῶν. Παρατηρῶ ἤδη ὅτι δύο ὄντων τῶν νομισμάτων ἅτινα γίνονται ἀντικείμενον τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς, οἷον ἡ δραχμὴ καὶ ἡ λίρα, ἢ ἡ δραχμὴ καὶ τὸ φράγκον, ἢ τὸ φιορίνιον, τὸ ἕτερον τῶν δύο ἐθνῶν παρέχει τὸ βέβαιον, συνιστάμενον ἐξ ἐνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ νομισμάτων, τὸ δὲ ἕτερον παρέχει τὸ ἀβέβαιον, ἥτοι ἄλλο τι νόμισμα εὐμετάβλητον. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τιμὴ τῶν ξένων συναλλαγῶν ἐμφαίνεται διὰ δύο ὅρων, ἐξ ὧν ὁ μὲν μόνιμος ὢν καὶ ἀμετάβλητος συνιστᾷ τὸ βέβαιον, ὁ δὲ ἄστατος καὶ εὐμετάβολος, ἐμφαίνων τὸ ἀβέβαιον, ἐκφράζει τὴν τιμὴν τῆς ἐξωτερικῆς συναλλαγῆς. Λ. χ. τὸ Λονδίνον συναλλάττεται μὲ τοὺς Παρισίους, ἀλλὰ τὸ Λονδίνον παρέχει τὴν λίραν, τὸ βέβαιον, ἀντὶ 25 φρ. 15 λεπ. τοῦ ἀβεβαίου. Διὸ εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου, διὰ τῶν φράγκων ἐμφαίνεται ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ λίρα εἶναι ἀμετάβλητος· ἀλλ' ὅτι, εἰ μὲν ἡ λίρα ἀνατιμᾶται, ἢ ἀνατίμησις αὕτη ἐμφαίνεται διὰ τῆς παροχῆς ἀνωτέρου ποσοῦ φράγκων, εἰ δὲ ὑποτιμᾶται, ἢ ὑποτίμησις αὕτη ἐμφαίνεται διὰ τῆς παροχῆς κατωτέρου ποσοῦ φράγκων. Ἐπὶ ὑποθέσει λ. χ. ὅτι ἡ Ἀγγλία ὀφείλει εἰς τὴν Γαλίαν πλεόν τοῦ ὅ,τι ἔχει νὰ λάβῃ, αἱ δὲ συναλλαγματικαὶ ἐπὶ Λονδίνου προσφέρονται μᾶλλον εἰς Παρισίους ἢ ζητοῦνται, ὅπως ἀγοράσω συναλλαγματικὴν 4 λιρῶν εἰς Παρισίους, δὲν θέλω πληρώσει πιθανῶς εἰμὴ 100 φράγκα. Οὕτω δὲ ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς θέλει δηλωθῇ διὰ τοῦ

ἀβεβαίου, ἐνῷ τὸ βέβαιον, ἥτοι ἡ λίρα, θεωρεῖται ὡς ἀμετάβλητος.

Ἡ κατάστασις τῶν ξένων συναλλαγῶν εἶναι πρᾶγμα σπουδαῖον· τούτου ἕνεκα, οἱ ἔμποροι παντὸς Κράτους ἀναγγέλουσι διὰ τῶν ταχυδρομείων καὶ τῶν τηλεγράφων τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς εἰς τοὺς ἀνταποκριτὰς αὐτῶν, ἥτις καὶ δημοσιεύεται διὰ τῶν ἐφημερίδων πρὸς γνῶσιν τοῦ κοινοῦ. Παρατηρητέον δέ, ὅτι αἱ ἐφημερίδες δὲν δημοσιεύουσιν εἰμὴ τὸ ἀβέβαιον πάσης ἀγορᾶς, τοῦ βεβαίου ὑποτιθεμένου πρὸς ἅπαντας γνωστοῦ. Καὶ ἐπομένως, εἰ μὲν τὸ βέβαιον εἶναι ἶσον τῷ ἀβεβαίῳ, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ἀρτία· εἰ δὲ τὸ ἀβέβαιον εἶναι ὑπὲρ τὸ βέβαιον, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ὑπὲρ τὸ ἄρτιον *le change est au dessus du pair*, εἰ δὲ τὸ ἀβέβαιον εἶναι ὑπὸ τὸ βέβαιον, *le change est au dessous du pair*, ἡ τιμὴ τῆς συναλλαγῆς εἶναι ὑπὸ τὸ ἄρτιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῶν τραπεζῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν πιστωτικῶν καταστημάτων.

Διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παραγωγικῆς χρήσεως τῶν ἀποταμιευμάτων καταρτίζονται τὰ κεφάλαια.

Ἀλλὰ τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια, εἴτε ἕνεκα τῆς μικρότητος αὐτῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τῶν διαχειριζομένων αὐτά, δὲν χρησιμοποιοῦνται ἀείποτε προσηκόν-

τως· διὸ καὶ πλείστοι προθύμως παραχωροῦσι τὴν χρῆσιν αὐτῶν πρὸς ἄλλους, ἐὰν ἔχωσι πρὸς αὐτοὺς τὴν πρέπουσαν ἐμπιστοσύνην. Οὕτω δὲ τὰ ἀργὰ καὶ ἄκαρπα κεφάλαια, περιερχόμενα εἰς χεῖρας τῶν εἰδότων νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ ἐπωφελῶς, καθίστανται παραγωγικά. Τὴν συγκέντρωσιν δὲ ταύτην τῶν κεφαλαίων ἀπεργάζονται ἰδίως τὰ πιστωτικά καταστήματα, προσελκύοντα καὶ διαχειριζόμενα μεγάλα κεφάλαια ἐκ μετοχῶν, ἐκ δανείων καὶ ἐξ ἰδιωτικῶν καταθέσεων.

Πρὸς τοιαῦτα καταστήματα ἀπολαύοντα πίστεως, προσέρχονται νέα αἰέποτε κεφάλαια· διὰ δὲ τῆς ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων, δι' ὧν διευκολύνονται αἱ συναλλαγαὶ καὶ πολλαπλασιάζεται ἡ τῶν τραπεζῶν ἐνέργεια, ἔτι μᾶλλον ἀναπτύσσεται καὶ αὐξάνει ἡ παραγωγικότης τῶν κεφαλίων, ὅπως αὐξάνει καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὕδατος εἰς ἀτμὸν μεταποιουμένου.

Τὰ πιστωτικά καταστήματα συγκεντροῦντα κεφάλαια διανέμουσιν αὐτὰ ἐπὶ τόκῳ μετρίῳ, εἰς τὴν ὅλην βιομηχανίαν καὶ συντελοῦσι δραστηρίως εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τῶν ἐθνῶν.

Αἱ τράπεζαι ἢ τὰ πιστωτικά καταστήματα, κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἔργων τὰ ὅποια ἰδίως ἀναλαμβάνουσι καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐπιχειρήσεων τὰς ὁποίας ζωογονοῦσι, διαιροῦνται ἐν γένει εἰς τραπεζὰς προεξοφλητικὰς καὶ κυκλοφορικὰς, καὶ εἰς τραπεζὰς ὑποθηκικὰς καὶ κτηματικῆς πίστεως. Καὶ αἱ μὲν ὑποθηκικαὶ καὶ κτηματικῆς πίστεως τράπεζαι ἐξασφαλίζονται διὰ τῆς ἀξίας τῶν ἀκινήτων· αἱ δὲ γεωργικαὶ λεγόμεναι τράπεζαι χορηγοῦσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τοὺς γεωργούς, ἐμπιστευόμεναι εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιόχρεον αὐτῶν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν τραπεζῶν τούτων, παρήχθησαν πρό τι-

νων ἐτῶν καὶ ἕτερα παραπλήσια καταταστήματα, περὶ ὧν θέλω παρακατιῶν διὰ βραχέων, ποιήσῃ μνείαν.

Ἐν γένει δὲ αἱ τραπεζίτικαὶ ἐργασίαι συνίστανται εἰς συναλλαγὰς διεξαγομένης κυρίως διὰ χρημάτων, συναλλαγμάτων καὶ ὁμολογιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Περὶ τραπεζῶν παρακαταθηκῶν καὶ περὶ τραπεζιτικῶν ἔργων.

Ἡ ἐμπορικὴ πίστις παρίσταται ὑπὸ μορφὰς διαφόρους, ἀλλ' ὁ ἐντελέστερος αὐτῆς τύπος εἶναι αἱ τράπεζαι καὶ μάλιστα αἱ λεγόμεναι banques d'escompte et de circulation, τράπεζαι προεξοφλητικαί, τράπεζαι κυκλοφορικαὶ ἢ κυκλοφορητικαί (¹), καθόσον αἱ αὐταὶ τράπεζαι καὶ προεξοφλοῦσι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια καὶ ἀντ'αὐτῶν πολλαχοῦ θέτουσιν εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τραπεζικά, ἀδιαλείπτως κυκλοφοροῦντα. Ἀλλὰ : τίνα τὰ κυριώτερα αὐτῶν ἔργα; ἐκ τίνων προγενεστέρων στοιχείων παρήχθησαν αἱ προεξοφλητικαὶ καὶ κυκλοφορητικαὶ τράπεζαι;

Διὰ τῆς ἐρεῦνης ταύτης θέλομεν πληρέστερον κατανόησιν τὸν τε λόγον τῆς συστάσεως τῶν τοιούτων καταστημάτων καὶ τὴν φύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν.

Πρὸ τῆς συστάσεως τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν,

(¹) ὧν τὰ κεφάλαια ἀδυνατεῖς κυκλοφοροῦσι.

παρήχθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ, αἱ λεγόμεναι τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν.

Ἰ Τίνα δὲ ἰδίως τὰ ἔργα αὐτῶν ; τίς ὁ λόγος τῆς συστάσεως αὐτῶν.

Αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἐσυτήθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ, κατὰ τὴν 12 ἑκατονταετηρίδα. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, τὸ νομισματικὸν σύστημα ἤτολιαν πλημμελές· καθότι οὐ μόνον παντοῖα καὶ ποικίλα νομίσματα κίβδηλα καὶ μειοβαρῆ ὥς ἐκ τῆς πολυχρονίου χρήσεως ἐκυκλοφόρουν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδιῶται δὲν εἶχον τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν κινητὴν περιουσίαν αὐτῶν ἐν τινι πιστωτικῷ καταστήματι· πρωτίστη λοιπὸν λειτουργία τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ἦτο ἡ εἰς κοινὸν ταμεῖον συγκέντρωσις τῶν ἰδιωτικῶν κεφαλαίων⁽¹⁾.

Οἱ ἔμποροι οἱ κατατιθέμενοι παρ' αὐταῖς τὰ κεφάλαια

(1) Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, δημόσια καὶ ἰδιωτικά χρήματα κατετίθεντο παρὰ τοῖς τραπεζίταις. Χάριν δὲ ἀσφαλείας καὶ ἐν τοῖς ναοῖς, ἐνθα διετέλουν ὑπὲρ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν. Τοιοῦτος ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ.

Ἐν Δελφοῖς ἐκάστη πόλις εἶχε τὸν ἰδιαίτερον αὐτῆς θησαυρόν.

Καὶ ἐν τοῖς ναοῖς δὲ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ναοῖς ἐγίνοντο τοιαῦται παραθήκαι.

Ὁ φόδος τῆς ποινῆς ἔνεκα ἱεροσυλίας ἐξησφάλιζε τοὺς τοιοῦτους θησαυρούς.

Ἐπῆρχον δὲ ἐν Ἀθήναις, ὡς ἐρρέθη, καὶ ἰδιωτικοὶ τράπεζαι, αἵτινες ἐδέχοντο ἰδιωτικά χρήματα καὶ ἐδάνειζον, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ Δημοσθένους (πρὸς Ἀπατούριον) «ἐμοὶ μὲν οὐκ ἔτυχε παρὸν ἀργυρίον, χρώμενος δ' Ἡρακλείδῃ τῷ Τραπεζίτῃ, ἔπειτα αὐτὸν δανείσαι τὰ χρήματα, λαθόντα ἐμὲ ἐγγυητήν»· ἐκράτουν δὲ καὶ ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μετ' ἰδιωτῶν, παρέχοντες πολλάκις αὐτοῖς τὴν ἐγγύησιν αὐτῶν.

Τῶν πτωχευσάντων τραπεζιτῶν ἀνεσχευάζετο ἡ τράπεζα.

Ἐκ τούτου ἡ λέξις banca rotta. Ὅρα Ἐτραπεζιτικὸν Ἰσοκράτους.

αὐτῶν ἐπιστοῦντο, καὶ αἱ πιστώσεις αὗται διεβιβάζοντο δι' ἐκχωρήσεως, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἐκδοχέως ἐνεγράφετο ἀντὶ τοῦ ἐκχωρητοῦ, εἰς τὰ βιβλία τῆς τραπέζης, διὰ τοῦ λεγομένου *virement des parties*, ἀντικαταστάσεως μεριδούχου.

Τοιαύτη ἡ λειτουργία τῆς ἐν Βενετία τραπέζης, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαιοτέρα.

Πρὸς τούτοις δέ, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς πολυαρχίας, ὅτε ὡς ἐρρέθη, ἡ νομισματικὴ κατάστασις τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ἦτο πλημμελὴς καὶ παντοῖα νομίσματα κίβδηλα καὶ παρεφθαρμένα ὑπῆρχον ἐν κυκλοφορίᾳ, αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἐπενόησαν ἰδανικόν τι νόμισμα, σταθμοῦ καὶ τίτλου ὠρισμένου, «*argent de banque*» περιέχοντος 20 % ἀξίαν ἀνωτέραν τῆς τοῦ κυκλοφοροῦντος νομίσματος ⁽¹⁾. πρὸς δὲ συνεσχετίζοντο τὰ τε πραγματικά, τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ νομίσματα κατὰ τὴν μεταλλικὴν αὐτῶν ἀξίαν, καὶ ἅπαντες οἱ λογαριασμοὶ ὡς λ. χ. τὴν δραχμὴν παρ' ἡμῖν, τὴν πράγματι μὲν μὴ ὑπάρχουσιν ἐν κυκλοφορίᾳ, ἐμφαίνουσιν δὲ ποσὸν ὠρισμένον πολυτίμου μετάλλου ⁽²⁾. Ἡ ἐν Ἀμστελδοδάμῳ συστηθεῖσα τράπεζα, μετὰ τὰς ἐν Βενετία καὶ Γενούῃ τραπέζας ἐπιμαρτυρεῖ τὸ γεγονός τοῦτο.

Τὰ κέρδη τῶν τραπέζων τῶν παρακαταθηκῶν συνίσταντο εἰς τὴν διατίμησιν τῶν νομισμάτων τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθειμένων, κατὰ 5 % ἔλασσον τῆς μεταλλικῆς αὐτῶν ἀξίας, ἐλάμβανον δὲ καὶ $\frac{1}{4}$ % λόγῳ δικαιώματος

(1) Ὁρα Gandillot. Principes de la Science des Finances T. 2. Σελ. 438.

(2) Ὡς τὴν Ἀγγλικὴν Γεννέαν, ἥτις τιμᾶται ἀντὶ μιᾶς λίρας καὶ ἐνὸς σελινίου.

ἀποταμιεύσεως, ἐδέχοντο δὲ καὶ ἄκοπα μέταλλα ἐπὶ τῷ ἔργῳ κρατήσεως $\frac{1}{2}$ %.

Πλὴν δὲ τούτων, κατὰ πᾶσαν ἐκχώρησιν ἐλάμβανον καὶ δικαίωμα μεταβιβάσεως, εἰσέπραττον δὲ καὶ πρόστιμα παρ' ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐτακτοποιοῦν τὸν λογαριασμὸν αὐτῶν δις τοῦ ἔτους.

Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἐσυστήθη ἡ τράπεζα τοῦ Χαμβούργου, τῆς Νυρεμβέργης καὶ τῆς Ῥοτερδάμ. Ἄλλ' ἡ τράπεζα τῆς Στοκὸλμ. ἐξέδιδε προσέτι καὶ ἀποδεικτικὰ καταθέσεως, κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα, ἐσυστήθη δὲ μίαν εἰκοσιπενταετηρίδα πρὸ τῆς τραπέζης τοῦ Λονδίνου.

Διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν τούτων, ἅτινα ἐξεπροσώπουν ἀκριβῶς τὰ κατατεθέντα εἰς τὴν τράπεζαν χρήματα, ἐπληρῶνετο τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν συναλλαγματικῶν, καθ' ὃν τρόπον δι' ἐπιταγῶν πληρῶνονται σήμερον τὰ ἐν ταῖς Τραπεzaῖς κατατεθειμένα χρήματα.

Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν δὲν ἐδάνειζον ὡς οἱ ἰδιῶται τραπεζῖται, οἵτινες, δεχόμενοι ἰδιωτικὰς καταθέσεις, ἰδιωτικὰ ἀποταμιεύματα, ἥτοι ἀργὰ καὶ διαθέσιμα κεφάλαια, πληρῶνουσι μὲν τοῖς καταθέταις τόκον, ἀπολαμβάνουσι δὲ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν παρ' αὐτοῖς κατατεθειμένων, τόκον ἀνώτερον.

Ὑπὸ ταύτην λοιπὸν τὴν ἔποψιν, τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ἦτο λίαν πλημμελές· καθότι μεγάλοι χρηματικαὶ ποσότητες διέμενον παρ' αὐταῖς ἀργαὶ καὶ ἄκαρποι, ἐν ᾧ σήμερον αἱ τε προεξοφλητικαὶ τράπεζαι καὶ οἱ τραπεζῖται δεχόμενοι ἰδιωτικὰς καταθέσεις, συγχωνεύουσιν αὐτὰς ἐν τῇ χρηματικῇ αὐτῶν π ε

ριουσία καὶ χρησιμοποιοῦσιν αὐτάς· τούτου ἕνεκα, αἱ προ-
εξοφλητικαὶ τράπεζαι ὑποχρεοῦνται ὑπὸ τοῦ καταστα-
τικοῦ αὐτῶν νόμου, νὰ κρατῶσιν διαρκῶς εἰς τὰ ταμεία
τῶν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, ἀνάλογον οὐ μόνον πρὸς
τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ παρ'
αὐταῖς κατατεθέντα ἀτόκως κεφάλαια. (¹)

Οἱ τραπεζίται παραλαμβάνοντες τὰ ἰδιωτικὰ ἀποτα-
μιεύματα καὶ δανείζοντες, εἰσὶ τὸ μεσολαβοῦν πρόσωπον
μεταξὺ τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν αἰτούντων δάνεια.
Α. χ. θέλω νὰ δανείσω, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρω τίς ὁ αἰτῶν χρή-
ματα ἔμπορος ἢ βιομήχανος· παραδίδω λοιπὸν τὰ χρή-
ματά μου εἰς τραπεζίτην καὶ ἐξασφαλίζων χρησιμοποιοῦ
τὴν περιουσίαν μου. Ὡσαύτως δέ, ὁ αἰτῶν δάνεια δὲν
γνωρίζει τὸν ἔχοντα διαθέσιμα κεφάλαια, ἀπευθύνεται δὲ
εἰς τραπεζίτην καὶ δανείζεται.

Προσέτι δὲ τὰ συναλλάγματα τῶν ἐμπόρων δὲν κυ-
κλοφοροῦσιν αἰείποτε μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας· ἀλλ' ὁ
τραπεζίτης ἀσφαλίζει, οὕτως εἰπεῖν, αὐτά, ἐπιθέτων τὴν
ὑπογραφήν του, καὶ οὕτω εὐκολύνεται ἡ κυκλοφορία
αὐτῶν. (²)

Τελευταῖον, ὁ τραπεζίτης δέχεται πληρωμὰς εἰς λογα-
ριασμὸν τῶν ἐμπόρων καὶ πληρώνει ἀντ' αὐτῶν, καὶ οὕτω

(¹) Ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, δεχομένη καταθέσεις χρημάτων ὑπο-
χρεοῦται ἅμα τῇ αἰτήσῃ, νὰ ἀποδώσῃ τὰ κατατεθέντα τοῖς δικαιούχοις.

Παρ' ἡμῖν δέ, αἱ τράπεζαι δέχονται ἐντόκους καταθέσεις ὑποχρεού-
μεναι νὰ ἀποδώσωσιν αὐτά· εἰς ὁρισμέναις προθεσμίαις ἀπὸ τῆς αἰ-
τήσεως.

(²) Ὡσαύτως δὲ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσιν συναλλάγματα ἐπὶ τῆς ἀλ-
λοδαπῆς, παρέχουσι τῷ λήπτῃ τὸ κῦρος τῆς πίστεως αὐτῶν· ὑπολογί-
ζουσι δὲ καὶ τὸ ἔξοδον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χρημάτων, καθόσον πωλῶν
μὲν συνάλλαγμα ὥς γνωστόν, εἰσάγω χρήματα· ἀγοράζων δὲ συνάλ-
λαγμα ἐξωτερικόν, ἐξάγω χρήματα.

ἐξοικονομεῖται ὁ χρόνος τῶν περὶ τὴν ἐμπορίαν ἀσχολουμένων.

Θέλει τις ἐρωτήσῃ, ἡλλὰ διατὶ οἱ τραπεζίται ἐπιφορτίζονται μὲ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐμπόρων; κατὰ τί ὠφελοῦνται; Διατὶ ὁ τραπεζίτης ἀναλαμβάνει νὰ παρουσιάσῃ κατὰ τὴν λήξιν τῆς προθεσμίας τῷ ἀποδέκτῃ, τὴν εἰς διαταγὴν ἐμοῦ τοῦ ἐμπόρου συναλλαγματικὴν, νὰ φροντίσῃ περὶ συντάξεως τοῦ διαμαρτυρικοῦ ἐπὶ ἀρνήσει πληρωμῆς τοῦ ἀποδέκτου καὶ νὰ κρατῇ ἐν γένει τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ καταθέτου; Ποῖον τὸ κέρδος τῶν τραπεζιτῶν ἀναλαμβάνοντων ἔργα ἀλλότρια;

Οἱ τραπεζίται οὐδὲν πληρώνουσιν ἔνταλμα, οὐδεμίαν ἐπιταγὴν, ἐὰν δὲν ἔχωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν χρήματα τοῦ ἐντολέως τῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀναλαμβάνουσι πολλῶν καὶ διαφόρων ἐμπόρων ληψοδοσίας, ἐκτελοῦσι δὲ συνήθως τὰς πληρωμὰς διὰ συμψηφισμοῦ, ἐκ τῶν κατατεθεισῶν ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῶν ποσοτήτων, ἀείποτε μένουσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν χρηματικά τινα κεφάλαια διαθέσιμα, προσπορίζοντα αὐτοῖς κέρδη ἀξιόλογα. Ὑποθέσωμεν λ. χ. ὅτι ὁ Πέτρος κατέθετο παρὰ τινι τραπεζίτῃ δρ. 10,000 δι' ἀνοικτοῦ λογαριασμοῦ, ὥς κατ' ἐπιταγὴν αὐτοῦ ὁ εἰρημένος τραπεζίτης ὀφείλει νὰ παραδώσῃ τῷ πιστωτῇ αὐτοῦ Παύλῳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Παῦλος ὀφείλει ἴσῃν ποσότητα τῷ Ἰωάννῃ, αἱ δρ. 10,000 ἐγγράφονται εἰς ὄνομα τοῦ Ἰωάννου καὶ οὕτως ἄνευ μεταφορᾶς ἡ καταβολῆς χρημάτων, δύο πληρώνονται χρέη· ὁ δὲ τραπεζίτης δι' ἀπλοῦ συμψηφισμοῦ πληρώσας τὰ χρέη ταῦτα, ἐδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰς 10,000 δρ. πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς κοινωνίας, ἐνῷ ἂν τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν κατετίθετο εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ, ἤθελεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας μένει νεκρὸν καὶ ἄκαρπον, πρῶτον μὲν ἐν τῷ τα-

μείω τοῦ Πέτρου, δεύτερον δὲ ἐν τῷ τοῦ Παύλου, καὶ τρίτον ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου.

Ἄλλ' ὁ τραπεζίτης εἶναι ἀπλοῦς ιδιώτης.

Ἦ δὲ πρὸς ιδιώτας ἐμπιστοσύνη δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, καὶ πάντες δὲν ἐμπιστεύονται ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸν τὰ ἀποταμιεύματά των. Ἄλλ' αἱ τράπεζαι αἱ συνιστάμεναι δι' ἁδρῶν κεφαλαίων, ἔχουσι σχέσεις ἐκτεταμέναι διὰ τῆς δημοσιότητος ἔτι μᾶλλον κρατύνεται ἢ πρὸς αὐτάς πίστις· ἡ διοικήσεις αὐτῶν κανονίζεται προσηκόντως καὶ ἐπιτηρεῖται αὐστηρῶς.

Ὡστε ἅπαντες μικροὶ καὶ μεγάλοι καταθέτουσι παρ' αὐταῖς τὰ ἀποταμιεύματά των καὶ αἱ τράπεζαι ἀποδίδουσι συνήθως αὐτὰ ἐντὸς μικρῶν προθεσμιῶν, ἐν ᾧ ὁ τραπεζίτης ἐξασφαλίζεται διὰ μακροτέρων προθεσμιῶν.

Ἄλλ' αἱ τράπεζαι οὐ μόνον κρατοῦσιν ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς τῶν καταθετῶν, δηλ. λογαριασμοὺς «πιστωτῶν», ἀλλὰ καὶ «ὀφειλετῶν» οἵτινες ἀσφαλίζουν αὐτάς δι' ὑποθηκῶν, ἢ δι' ἐνεχυριάσεως μετοχῶν ἢ ὁμολογιῶν τοῦ δημοσίου κ.τ.λ.

Τὸ κυριώτατον δὲ ἔργον τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν εἶναι ἡ προεξόφλησις τῶν συναλλαγμάτων.

Ἄλλ' αἱ τράπεζαι αὗται προεξοφλοῦσαι δὲν θέτουσιν ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν γραμματίων τὴν ὑπογραφήν των, ὡς οἱ ιδιώται τραπεζῶνται, ὅπως ἐνισχύσωσι τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἀποσύρουσι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια τῆς κυκλοφορίας, κρατοῦσιν αὐτὰ εἰς τὸ χαρτοφυλάκιόν των μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας καὶ ἐκδίδουσιν ἀντ' αὐτῶν γραμμάτια ὁμοιόμορφα, φέροντα τὰς αὐτάς ὑπογραφάς, τῶν τῆς διοικήσεως προσώπων.

Τὰ γραμμάτια ταῦτα κέκτληνται ἐξ ἴσου ἅπαντα, τὰ αὐτὰ προσόντα τῆς ἀσφαλείας. Δὲν μεταδιβάζονται δι'

ὁπισθογραφήσεως, εἰσὶν ἀνώνυμα, δηλ. δὲν ἐκδίδονται εἰς διαταγὴν ὠρισμένου προσώπου, δὲν ἔχουσι προθεσμίαν, ὄντα πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν· καὶ ὡς ἐκ τούτου τιμῶνται ὡς τὸ νόμισμα.

Μεθ' ὅλα δὲ ταῦτα, τὸ γραμματίον δὲν εἶναι νόμισμα, ἀλλ' ὁμόλογον· διὸ καὶ ἄνευ ὑλικῆς ὑποστάσεως καὶ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος στεροῦνται τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας αὐτῶν.

Ἰδομεν ὅτι αἱ μὲν τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν ἦσαν τὸ ταμιευτήριον τῶν κεφαλαιούχων· ὅτι ἐξέδιδον ἀποδεικτικὰ κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα καὶ ἐκπροσωποῦντα τὰ κατατεθέντα παρ' αὐταῖς χρήματα, ἀλλὰ δὲν ἐδάνειζον· ὅτι ὅμως οἱ τραπεζῖται δέχονται καταθέσεις καὶ δανείζουσιν οὐ μόνον διὰ χρημάτων ἰδίων, ἀλλὰ καὶ διὰ χρημάτων κατατεθειμένων εἰς χεῖρας αὐτῶν.

Πρὸς τούτοις δέ, ὅτι διὰ τῆς ὑπογραφῆς τῶν εἰς τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἐξασφαλίζουν τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν· ἀναλαμβάνουσι δὲ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐμπόρων καὶ οὕτω ἐξοικονομοῦσι τὸν πολύτιμον χρόνον αὐτῶν.

Ἀπαριθμήσωμεν ἤδη τὰ ἔργα τῶν προεξοφλητικῶν Τραπεζῶν καὶ τὰς ἐκ τῆς συστάσεως αὐτῶν προκύπτουσας ὠφελείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

**Περὶ τῶν προεξοφλητικῶν τραπέζων καὶ περὶ
τῶν συστατικῶν αὐτῶν στοιχείων.**

Πρὸς σύστασιν προεξοφλητικῆς τραπέζης συνιστᾶται ἑταιρία προσδιορίζουσα κατὰ πρῶτον τὰ κεφάλαια αὐτῆς. Τὰ κεφάλαια δὲ ταῦτα διαιροῦνται εἰς μετοχάς. Ἐκαστος μέτοχος προσκτᾶται ἀριθμὸν τινα μετοχῶν ὀνομαστικῶν ἢ ἀνωνύμων, καθόσον οἱ μέτοχοι προτίθενται νὰ καταβάλλωσι μονίμως ἢ προσκαίρως τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν.

Διαιρεθέντος τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου εἰς μετοχάς, ἕκαστος μέτοχος κατὰ τὸν παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα καταστατικὸν νόμον, τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἀναλόγως τῶν μετοχῶν ἃς κέκτηται, ἀπολαύει 1) τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς γενικὰς συνελεύσεις, (1) 2) δὲ ἀναλόγως πάλιν τῶν μετοχῶν ἀπονέμεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων, ἀπὸ μιᾶς μέχρι 10 τῶ ἑνασχοῦντι ἴδιον δικαίωμα, καὶ μέχρι 12 τῶ συγχρόνως ἐκπροσωποῦντι καὶ ἕτερον, (2) καὶ 3) προσδιορίζεται ἡ ἰκανότης πρὸς ἐξάσκησιν διοικητικῶν τῆς τραπέζης λειτουργιῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. ὁ μὲν ἐκλογεὺς ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μετοχὰς ἀξίας 500 λιρῶν, ὁ δὲ διοικητὴς 4,000 λιρῶν, καὶ ὁ ὑποδιοικητὴς 3,000· ἕκαστος δὲ τῶν διευθυντῶν ἀνὰ 2,000.

(1) Ὅρα ἀρθρ. 47 καταστατικοῦ ἐθνικῆς Τραπέζης.

(2) Ὅρα ἀρθρ. 48 καὶ 49 καταστατικοῦ.

Παρ' ἡμῖν δέ, οἱ μὲν σύμβουλοι πρέπει νὰ ἔχωσι μετοχὰς 5, ὁ δὲ διευθυντὴς 10. (')

Προκειμένου λόγου περὶ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἀρχὴ τοῦ τιμήματος φαίνεται λογικωτάτη· καθότι αἱ μετοχαὶ ἐκάστου συνεταίρου εἰσὶ γνωσταὶ καὶ τὰ δικαιώματα ἀπονέμονται, κατὰ λόγον τοῦ συμφέροντος ἐκάστου εἰς τὴν εὐδοκίμησιν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Εἶπον ὅτι κατὰ τὸν καταστατικὸν νόμον τῆς ἐθνικῆς τραπεζῆς, ἅπαντες οἱ κεκτημένοι μετοχὰς 5 δύνανται νὰ γίνωσι μέλη τοῦ Συμβουλίου, λαμβάνουσι δὲ μέρος εἰς τὰς Γενικὰς συνελεύσεις, καὶ ἔχουσι δικαίωμα ψήφου. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ἀπολύτου τιμήματος εἶναι προτιμότερον τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἰσχύοντος σχετικοῦ τιμήματος, δυνάμει τοῦ ὁποίου 200 ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων μετόχων συγκροτοῦσι τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῆς τραπεζῆς, οἱ δὲ λοιποὶ μέτοχοι ἀποκλείονται ὥς ἀπεκλείοντο καὶ παρ' ἡμῖν, ἀπὸ τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, πλεῖστοι δημόται, ὅτε ἴσχυε τὸ σύστημα τοῦ σχετικοῦ τιμήματος, καθ' ὃ ὁ χθὲς ἱκανὸς λογιζόμενος ἔπαυε νὰ ᾔῃναι τοιοῦτος, ὑποχωρῶν εἰς τὸν εὐπορώτερον, ἥτοι εἰς τὸν μᾶλλον φορολογούμενον.

Ἰδομεν πῶς αἱ τράπεζαι συνιστάμεναι προσδιορίζουσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ πῶς τοῦτο διαιρεῖται εἰς μετοχὰς. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ κεφάλαιον τοῦτο αὐξάνει, καθότι διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἡ χρεία νέων κεφαλαίων γίνεται μᾶλλον ἐπαισθητή.

Τὸ πρῶτον λοιπὸν ὀργανικὸν στοιχεῖον πάσης τραπεζῆς εἶναι ἡ χρηματικὴ καταβολὴ τῶν μετόχων· ἀνευ τούτου, θεωρητέον τὰ τραπεζικὰ καταστήματα,

(') "Αρθ. 61.

ὡς ἐπινοήματα ἀγυρτείας καταγελάστου, ἢ ἀπάτης ἀξιοποίνου.

Τὸ δεύτερον ὀργανικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, εἶναι τὰ γραμμάτια τὰ ὅποια ἡ τράπεζα τίθησιν εἰς κυκλοφορίαν ὑποχρεουμένη νὰ ἐξαργυρώνη αὐτὰ εἰς τὴν ἐμφάνισιν.

Βεβαίως ἡ προεξόφλησις δὲν συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ἐκδοσιν γραμματίων, καθότι προεξοφλήσεις ἐνεργοῦνται καὶ ὑπὸ ἀπλῶν τραπεζιτῶν, καὶ ὑπὸ προεξοφλητικῶν ἐταιριῶν, οἷον τῆς πιστωτικῆς παρ' ἡμῖν τραπεζῆς, διὰ μετρητῶν· ἀλλ' αἱ τράπεζαι προεξοφλοῦσαι διὰ γραμματίων διπλασιάζουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν μετοχικῶν αὐτῶν κεφαλαίων. Πῶς δὲ τὰ γραμμάτια ταῦτα τίθενται εἰς κυκλοφορίαν; Τὰ γραμμάτια δὲν ἐδημιουργήθησαν ὅπως ἀνταλλαττόμενα πρὸς τὰ χρήματα ἀντικαταστήσωσιν αὐτά. Αἱ τράπεζαι δὲν ἐπιδιώκουσι τοὺς ἐμπόρους λέγουσαι αὐτοῖς, ἔχετε ἀργύριον εἰς τὰ κιβώτια ὑμῶν, παραχωρήσατε αὐτὸ εἰς ἡμᾶς καὶ λάβετε ἀντ' αὐτοῦ γραμμάτια. "Οχι· ἀλλ' ὅσάκις οἱ ἔμποροι ἔχωσι συναλλαγματικὰς, ἢ γραμμάτια εἰς διαταγὴν ὧν ἡ προθεσμία εἰσέτι δὲν ἔληξεν, ἡ τράπεζα ἀναλαμβάνει τὴν ἄμεσον ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, ὑπολογιζομένη πρὸς ὄφελος αὐτῆς τὸν τόκον, μέχρι τῆς προθεσμίας τῆς ἐξαργυρώσεως τῆς συναλλαγματικῆς καὶ ἡ προεξόφλησις αὕτη γίνεται διὰ γραμματίων. Τοιούτῳ τρόπῳ, ἡ τράπεζα προεξοφλεῖ π. χ. συναλλαγματικὴν 102 δρ. πληρωτέαν μετὰ μῆνας τρεῖς, τὴν προεξοφλεῖ δὲ διὰ γραμματίων ἀξίας 100 δρ. Ὡστε ἡ τράπεζα προεξοφλοῦσα, δανεῖζει ὑπὸ προθεσμίαν 3 μηνῶν πρὸς 8 $\frac{0}{10}$, ἀλλὰ δανεῖζει εἰς γραμμάτια, οὐχὶ δὲ εἰς μετρητά.

Τὸ δεύτερον λοιπὸν καὶ τρίτον ὀργανικὸν στοιχεῖον

τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, εἶναι τὰ γραμμάτια καὶ τὰ συναλλάγματα.

Πρὶν ἢ ἐξηγήσω πῶς πρέπει νὰ διοργανωθῶσι τὰ τρία ταῦτα οὐσιώδη στοιχεῖα τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, θέλω ἐρευνήσαι πόθεν πηγάζει ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ τίνα τὰ ἐκ τῶν τραπεζῶν τούτων ὠφελήματα.

Ἐμπορικὴ πίστις, εἶπον, εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη ἣν ἔχομεν πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὰς ἐμπορικὰς ἡμῶν σχέσεις· μία δὲ τῶν πράξεων δι' ὧν διαδηλοῦται ἡ πίστις, εἶναι τὸ δάνειον, δηλ. ἡ παραχώρησις κεφαλαίου εἰς τὸν δανειζόμενον, ὅστις ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ὑπότινα προθεσμίαν ἀπόδοσιν αὐτοῦ.

Ἡ πίστις λοιπὸν ἀκμάζει, ὡσάκις τὰ δάνεια καὶ αἱ ἐπὶ πιστώσει πωλήσεις πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια εὐκόλως μεταβιβάζονται καὶ κυκλοφοροῦσιν. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται ἐργασίαι, αἱ καθαρῶς τραπεζιτικαί, δὲν εἶναι αἱ συνηθέστεραι. Τὸ συνηθέστερον εἶναι, ἡ διὰ τῆς πίστεως μεταδίδοσις τῶν πραγματικῶν κεφαλαίων, αἱ ἐπὶ πιστώσει πωλήσεις τοῦ βάμβακος, τῆς μετὰξης, τοῦ λίνου, τοῦ μαλλίου, τῆς σταφίδος ἢ τοῦ ἐλαίου, ἀπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου καὶ τοῦ μεγαλεμπόρου εἰς τὸν τεχνουργὸν ἢ τὸν μικρέμπορον, καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τοὺς ἀναλωτάς.

Τοιαῦτα τὰ ἄμεσα τῆς πίστεως ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐμφαίνεται διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ διακλαδώσεως τῶν τοιούτων σχέσεων· ἀλλ' ὅπως παραγάγῃ ἡ πίστις τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, δέον ὁ πιστοδότης νὰ ἀπολαύῃ ἀποχρώσεως ἀσφαλείας. Ὁ δὲ πιστοδότης ἐξασφαλίζεται, μεταβιβαζομένης εἰς διαταγὴν αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ πιστούχου, συναλλαγματικῆς, ἣν αὐτὸς δι' ὀπισθογραφήσεως δύναται ἀμέσως νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἕ-

τερον. Οὕτως ὁ μὲν ἐκποιήσας σταφίδα, σίτον, ἔλαιον, ἢ βάμβακα καὶ λαβὼν ἀντὶ τοῦ τιμήματος αὐτῶν συναλλαγματικήν, ὠφελεῖται, περαιώσας τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ καὶ καταβαλὼν τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ βραχυπροθέσμως ἐπὶ τόκῳ. Ὁ δ' ἐκδοὺς τὴν συναλλαγματικήν ἢ τὸ γραμμάτιον εἰς διαταγὴν, ὠφελεῖται ὡσαύτως δανεισθεὶς ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, κεφάλαιον ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ, τὸ κεφάλαιον λέγω οὗ τὸ τίμημα δὲν κατεβλήθη ἀμέσως. Ὅπως δὲ δεχθῇ ὁ πιστοδότης γραμμάτιον ἀντὶ ἐμπορευμάτων, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἔχη πίστιν πρὸς τὸν ἐκδόντα αὐτό.

Ἐκ τούτων ὁ ἄλλος, ὅτι εἰ καὶ ἡ πίστις δὲν εἶναι κεφάλαιον, οὐχ ἦττον ἔμως δι' αὐτῆς πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐπιχειρήσεις· διότι μεταβιβάζονται εἰς χεῖρας μὲν τῶν ὑπὸ προθεσμίαν ἀγοραστῶν, πραγματικὰ κεφάλαια ἅτινα ὁ πιστοῦχος δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ προσπορισθῇ στερούμενος μετρητῶν, εἰς χεῖρας δὲ τῶν πιστοδοτῶν γραμμάτια εἰς διαταγὴν ἢ συναλλαγματικά, ἃς δύνανται οὗτοι νὰ ἐκποιήσωσι πρὸ τῆς λήξεως αὐτῶν πρὸς ἔναρξιν νέων ἐπιχειρήσεων. Ὡστε ἡ πίστις δὲν εἶνε μόνον διαβιβαστική, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ πλούτου. Ἀλλ' ὁ Σαίης (1) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ πίστις δὲν δημιουργεῖ κεφάλαια, καθότι ὁ δανειζόμενος λ. χ. ἀποκτᾷ δι' αὐτῆς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὗ ἀπηλλοτριώθη ὁ δανειστής. Ὁ Σαίης λέγων ταῦτα, εἶχε βεβαίως πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, ἅπερ οἱ τοκισταὶ πληρωνόμενοι παρὰ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῶν ἀνυπερθέτως αὐθις δανείζουσιν· ἐξ οὗ συνάγει ὅτι διαβιβάζονται μὲν τὰ κεφάλαια διὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ δὲν δημιουργοῦνται

(1) Τόμ. Α'. τῶν Μᾶθ. σελ. 285.

νέα. Ἰ' Ἀλλ' ὅσάκις τὰ ἐμπορεύματα μένωσι νεκρὰ ἐν ταῖς ἀποθήκαις μὴ ἐκποιούμενα, διὰ μόνης δὲ τῆς πίστεως καθίστανται κεφάλαια ἐνεργητικά, Ἰ' δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι διὰ τῆς πίστεως πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐργασίαι καὶ μετ' αὐτῶν, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια ; Ἰ' Ἀλλως δὲ καὶ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, δὲν μένουσι πολλάκις ἀργὰ ἐν τοῖς ταμείοις τῶν τραπεζιτῶν, ἐπανερχόμενα εἰς κυκλοφορίαν ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τῆς πίστεως ; Πρὸς τούτοις δέ, Ἰ' ἐὰν ὁ πιστοδότης λαβὼν συναλλαγματικὴν ἀντὶ τῶν ἐμπορευμάτων τὰ ὅποια ἐπὶ πιστώσει ἐπώλησε, μεταβιβάξῃ αὐτὴν εἰς διαταγὴν τρίτου, διὰ δὲ τοῦ ἀντιτίμου τῆς συναλλαγματικῆς ταύτης ἀρχεται νέας τινὸς ἐπιχειρήσεως, Ἰ' δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι διὰ τῆς πίστεως, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται ; καὶ ὅτι τόσον ὁ πωλήσας ἐμπορεύματα ἐπὶ πιστώσει, ὅσον καὶ ὁ ἀγοραστὴς ἐπὶ ἐκχωρήσει συναλλαγματικῆς ὠφελοῦνται ; Ἰ' Εἰς ἀναμνηστικὸν ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι μεταβιβάστικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ πλούτου.

Διὰ τῆς πίστεως, αὐξάνει τὸ ἐνεργητικὸν καὶ παραγωγικὸν τῆς κοινωνίας κεφάλαιον καὶ ἐμπορεύματα ἄλλως ἀργὰ μεταμορφοῦνται εἰς παραγωγικά κεφάλαια. Ἰ' Ἀνευ δὲ αὐτῆς, ἡ χρεία τῶν μετρητῶν κατὰ πᾶσαν ληψοδοσίαν ἤθελεν ἐντελῶς δεσμεύσει τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἰ' Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται τὸ ἐπισημαστικὸν τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως τοῦ Σαίη, ἀποφηναμένου ὅτι τὸ δύσκολον δὲν εἶναι τὸ πωλεῖν, ἀλλὰ τὸ παράγειν. Καθότι κατ' αὐτόν, τὰ προϊόντα ἅπαξ παραχθέντα ἀνταλλάττονται πρὸς ἄλληλα. (Si certaines marchandises ne se vendent pas, c'est parceque d'autres ne se produisent pas ; c'est la production seule qui

œuvre des débouchés aux produits). Οὐχ ἥττον ἔμως ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον ὅτι, τῆς πίστεως διακλονηθείσης, ἐπέρχεται πληθώρα ἢ περίσσεια ἐμπορευμάτων, διὰ τὸν λόγον ὅτι, τὸ νόμισμα δὲν ἐπαρκεῖ εἰς παντὸς εἶδους ἀνταλλαγάς, ἐνῶ διὰ τῆς πίστεως καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως πιστωτικῶν γραμματίων, αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ ἄνευ μετρητῶν κατορθοῦνται.

Ἄμεσον λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως εἶναι 1) μὲν ἡ μεταβίβασις κεφαλαίου ἀργοῦ εἰς χεῖρας ἐνεργητικὰς· καὶ 2) ἡ δημιουργία πιστωτικῶν ἀξιῶν, ἃς δυνάμεθα νὰ ἐκποιήσωμεν πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας. Οὕτω δὲ πολλαπλασιάζονται αἱ παραγωγικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ μείζων ἀριθμὸς ἐργατῶν μισθοῦται, ἔνεκα τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ζωηροτέρας κυκλοφορίας τοῦ πλούτου.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τοῦ εὐεκποιήτου τῶν συναλλαγματικῶν, ἥτοι ἐκ τῆς εὐκολίας τῆς προεξοφλήσεως αὐτῶν, κρατύνεται ἡ πίστις καὶ πολλαπλασιάζονται αἱ κερδοσκοπίαι. Ἄλλ' ἐὰν ἡ πίστις παράγῃ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ἐὰν τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια συνεχῶς κυκλοφορῶσιν, εἰς τί χρησιμεύουσιν αἱ τράπεζαι;

Ἰδομεν ὅτι τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια δυνάμει ἐξαιρετικῶν τινῶν διατάξεων, αἵτινες καθιερώθησαν ὑπὸ τῶν ἐμπορικῶν ἐθίμων καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου, κυκλοφοροῦσι σχεδὸν ὡς νομίσμα. Λέγω δὲ σχεδόν, καθότι τὸ ἐμπορικὸν γραμμάτιον ἐκδιδόμενον ἀντὶ σπουδαίου χρηματικοῦ τιμήματος, μετέχει μᾶλλον τῆς φύσεως τῶν ἀπαιτήσεων ἢ τῶν νομισμάτων, καὶ ἐπομένως δὲν κυκλοφορεῖ ὡς τὰ νομίσματα. Ἄν τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια ἐκυκλοφόρουν ὡς νομίσματα, ἡ χρεία τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν ἤθελεν εἶναι ἥττον ἐπαισθητή. Ὁ παρα-

σχών ἐπὶ πιστώσει ἐμπορεύματα καὶ λαβὼν ἀντ' αὐτῶν ἐμπορικὸν γραμματίον, ἤθελεν ἐν ἀνάγκῃ, μεταβιβάσει ἀμέσως αὐτὸ εἰς χεῖρας τρίτου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὡστε ὁ ἀποδέκτης καὶ πληρωτῆς ἤθελε πληρώσει διὰ μιᾶς, ἅπαντα τὰ χρέη, καὶ τοῦ νομίσματος ἢ χρήσις ἢ θελε τὰ μέγιστα περιορισθῇ. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι εἰς τὴν μεταβίβασιν τῶν ἐμπορικῶν γραμματίων παρεμβάλλονται τὰ ἐξῆς προσκόμματα. Ἐν πρώτοις, πίστις δὲν ὑπάρχει μεταξὺ ἀνθρώπων μὴ γνωριζομένων. Ὡστε κατὰ πᾶσαν μεταβίβασιν ἐμπορικῶν γραμματίου, ὁ λήπτης ὀφείλει 1) νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν· 2) τὴν ἀξίαν καὶ προθεσμίαν τοῦ συναλλάγματος· καὶ 3) τὸν τόπον τῆς πληρωμῆς, καθότι ἐὰν ταῦτα τὰ στοιχεῖα δὲν ἀνταποκρίνωνται εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, δὲν θέλει τὸ ἀποκτήσει. Καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι τὸ ἀπέκτησε, θέλει ἴσως ἀναγκασθῇ νὰ τὸ παραχωρήσῃ μὲ ζημίαν, δηλ. πληρῶνων προεξόφλημα ὑπέρογκον. Διὰ δὲ τῆς δι' ὀπισθογραφήσεως μεταβιβάσεως τοῦ γραμματίου, ὁ λήπτης θέλει ἀναλάβει ἐνοχλὴν βαρυτάτην, καθότι ἅπαντες οἱ ὀπισθογράφοι εἰσὶν ἀλληλέγγυοι, δηλ. ἐνέχονται εἰς ὁλόκληρον· *in solidum*. Ἰδοὺ οἱ λόγοι ὧν ἔνεκα τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια δὲν κυκλοφοροῦσιν ὡς τὰ νόμισματα.

Ἄλλ' αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι προσδιορίζουσιν ἀκριβέστερον τὸ ἀξιόχρεων τῶν ὑπογραφῶν, ἐνεργοῦσαι δὲ δι' ἀδρῶν κεφαλαίων καὶ πιστοῦσαι παντοίας ἐπιχειρήσεις, δέχονται εἰς προεξόφλησιν συναλλάγματα πάσης ἀξίας, ὑπὸ προθεσμίας διαφόρους, συνήθως μέχρις 90 ἡμερῶν. Ἡ τράπεζα προεξοφλοῦσα τὰ συναλλάγματα ταῦτα δὲν τὰ μεταβιβάζει εἰς τρίτους, ἀλλὰ κρατεῖ αὐτὰ ἐν τῇ χαρτοφυλακίᾳ αὐτῆς καὶ ἀντ' αὐτῶν

τιθησιν εἰς κυκλοφορίαν γραμμάτια τραπεζικὰ ὁμοιόμορφα, φέροντα τὰς αὐτὰς ἅπαντα ὑπογραφάς, τὰς τῆς διευθύνσεως καὶ μεταβιβαζόμενα δι' ἀπλῆς παραδόσεως. Ὡστε διὰ τῶν γραμματίων τούτων, τὰ τε συναλλάγματα καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνθ' ὧν ἐξεδόθησαν, νομιματοποιοῦνται· οἱ δὲ λήπται τῶν ὑπὸ τῆς τραπεζῆς προεξοφλουμένων συναλλαγμάτων, καὶ ἐὰν ταῦτα φέρωσι δύο ἢ τρεῖς ὑπογραφάς, ἐξασφαλίζονται κάλλιον διὰ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυᾶται ἡ τράπεζα. Προσέτι δέ, τὰ γραμμάτια ὄντα πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἔτι μᾶλλον διευκολύνουσι τὰς ἀγορὰς καὶ πωλῆσεις. Τὰ γραμμάτια λοιπὸν τῶν τραπεζῶν δὲν ἀντικαθιστῶσι τὸ νόμισμα, ἀλλὰ τὰ συναλλάγματα.

Ἀλλὰ καίτοι κυκλοφοροῦντα ὡς νόμισμα, διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν νομισμάτων μὲν, ὡς μὴ ἔχοντα ἐσωτερικὴν ἀξίαν, ἀπὸ τῶν χαρτονομισμάτων δέ, ὡς πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ ἐκπροσωποῦντα ἀντιστοιχοῦσας πραγματικὰς ἀξίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκπροσωποῦσιν ἀντιστοιχοῦσας ἀξίας, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπάπειρον, οὐδὲ τὸ εὐάριθμον αὐτῶν θεωρητέον ὡς ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν, καθότι τράπεζα ἐκδίδουσα 200 ἑκατομμυρίων δρ. γραμμάτια, πιθανὸν νὰ ᾔηται ἀσφαλεστέρα τραπεζῆς ἐκδιδούσης γραμμάτια 3 ἢ 4 μόνον ἑκατομμυρίων· ὅθεν δὲν πρέπει νὰ νομίζωσιν οἱ τραπεζίται ὅτι κέκτηνται μέγα προνόμιον, δυνάμενοι νὰ ἐκδίδωσι μέγα ποσὸν γραμματίων, ἐκτὸς ἐὰν ἐννοῶσιν ὅτι δύνανται νὰ ἐκδίδωσι γραμμάτια ἀντὶ ὑποθετικῶν ἀξιῶν, ἢ ἀξιῶν μὴ κυκλοφορουσῶν καὶ οὐχὶ ἀντὶ συναλλαγμάτων ἀξιοχρέων.

Τὰ τραπεζικὰ λοιπὸν γραμμάτια, 1) μὲν παρέχουσι

πλειοτέραν ἀσφάλειαν καὶ αὐτῶν τῶν συναλλαγμαμάτων, ἐκδιδόμενα ὑπὸ ἰσχυροῦ καταστήματος, 2) δὲ πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, κυκλοφοροῦσιν ὡς νόμισμα καὶ ἰσοδυναμοῦσι πρὸς τὴν ληξιπρόθεσμον συναλλαγματικήν· καὶ τελευταῖον κυκλοφοροῦντα διὰ πολλοῦ χρόνου, παρέχουσιν εἰς τὴν τράπεζαν καθαρὸν κέρδος, τὸ προεξόφλημα.

Εἶπον ὅτι τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια ἀντικαθιστῶσι τὰ συναλλάγματα, ἐξ οὗ συναγεται, ὅτι τὸ ποσὸν τῶν τραπεζικῶν γραμματίων περιορίζεται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν εἰς προεξόφλησιν παρουσιαζομένων συναλλαγματικῶν καὶ τῶν εἰς διαταγὴν γραμματίων.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως δὲ ταύτης τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι δίδουσαι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν κεφάλαια καθίστανται ἀληθῶς εὐεργετικὰ τῆς βιομηχανίας καταστήματα.

Ἀλλὰ, ὡς αἱ τράπεζαι, διὰ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, ἐμποιοῦσι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ κεφάλαιά των;

Ὑποθέσωμεν προεξοφλητικὴν τράπεζαν συγκεκροτημένην ἐκ κεφαλαίου 20 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Ἐὰν ἡ τράπεζα αὕτη βάλῃ εἰς κυκλοφορίαν 60 ἑκατομμύρια γραμματίων, θέλει πολλαπλασιάσῃ τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, κατὰ $\frac{2}{3}$, ἔνεκα τοῦ ἐξ 20 ἑκατομμυρίων μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου τῆς τραπεζῆς ταύτης θέλει ἐπαυξήσῃ διὰ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, ὡς ἐφεξῆς. Κεφάλαιον ἀρχικὸν συνιστάμενον εἰς 20 ἑκατομμύρια, πλεόν 60 ἑκατομμύρια εἰς γραμμάτια· τὸ ὅλον 80. Ἀφαιρουμένων δὲ ἐξ αὐτῶν 20 ἑκατομμυρίων, τῶν τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος, ἀπολείπεται ἐνεργητικὸν κεφάλαιον 60 ἑκατομμυρίων. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ἔνεκα τῆς μείζονος ταύτης ἐνεργείας τῶν κεφα-

λαίων αὐτῶν, αἱ τράπεζαι δύνανται ἄνευ ζημίας νὰ δανείσωσι τὰ χρήματά των καὶ ἐπὶ κατωτέρῳ τόκῳ. Τῷ ὄντι δοῦσαι εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτῶν ἐνεργητικότητα κατὰ $\frac{2}{3}$ μείζονα, δύνανται ἐπωφελῶς, ἀντὶ 8 λ. γ. τοῖς 0% νὰ λαμβάνωσι τόκον 6% , καθότι τὰ μὲν 8% , ἐπὶ 20 ἑκατομμυρίων παρέχουσι τόκον 1,600,000 δραχμῶν, τὰ δὲ 6% , ἐπὶ 40 ἑκατομμυρίων, παρέχουσι τόκον 2,400,000 δραχμῶν.

Ἐκ τῆς ἐκδόσεως λοιπὸν τῶν γραμματίων, ἡ κοινωνία ὠφελεῖται τὰ μέγιστα· καθότι ἐνθ' οἱ συνήθεις τόκοι εἰς καθ' ὑπόθεσιν 8% , ἡ τράπεζα ἄνευ ζημίας, δύναται νὰ δανείζη πρὸς 6% .

Διὰ τῶν γραμματίων καὶ τὰ κεφάλαια τῶν τραπεζῶν λαμβάνουσιν ἐνέργειαν πλειοτέραν καὶ οἱ τόκοι προσδίδονται κατώτεροι, καὶ ἅπαξ ἐκδοθέντα τὰ γραμμάτια, ἐπέχουσι τόπον νομίσματος, εἰ καὶ δὲν ἐξεδόθησαν ἀντὶ νομισμάτων, ἀλλ' ἀντὶ συναλλαγμάτων, οὕτως εἰπεῖν, νομισματοποιηθέντων. Ἐκ τούτων δὲ προκύπτει οἰκονομία τοῦ μεταλλικοῦ πλούτου, εὐκολία περὶ τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ ἐμψύχωσις τῶν παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων. Διὰ τοὺς προεκτεθέντας λόγους παρατηρῶ προσέτι ὅτι, ὅσάκις αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, καλῶς διοικούμεναι εὐδοκιμήσωσι, τὸ μέρισμα αὐτῶν εἶναι ἀνώτερον τοῦ τόκου τὸν ὁποῖον λαμβάνουσι· καθότι ὁ μὲν τόκος παράγεται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐν ἐνεργείᾳ κεφαλαίων τῶν τραπεζῶν, ἥτοι τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου, τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων, τῶν καταθέσεων, τοῦ ταμιευτηρίου κτλ., τὸ δὲ μέρισμα διανέμεται πρὸς μόνον τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον αὐτῶν.

Τοιαῦτα τὰ ἀναμφισβήτητα πλεονεκτήματα τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν.

Ἐπιχειρῶν νὰ ἐκθέσω τὰς ἀρχάς, καθ' ἃς δεόν νὰ διορ-

γανῶνται αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, θέλω ἀλλεπαλλήλως ἀσχοληθῆ περὶ τῶν τριῶν συστατικῶν στοιχείων τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν· ἥτοι περὶ τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου, περὶ τῶν συναλλαγματῶν καὶ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων.

§ 1. *Χρηματικὸν τῶν τραπεζῶν κεφάλαιον.*

Εἶπον ὅτι αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, ἐξάγουσαι τῆς κυκλοφορίας τὰ εἰς διαταγὴν γραμμάτια καὶ τὰς συναλλαγματικὰς, ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ διὰ τραπεζικῶν γραμματίων, ἥτοι δι' ὁμολόγων εὐκολωτέρας κυκλοφορίας, ἀμέσως πληρωτέων εἰς τὴν ἐμφάνισιν, καὶ μεταβιβαζομένων δι' ἀπλῆς παραδόσεως. Οὕτω δὲ καὶ ἡ βιομηχανία ἐμψυχοῦται, ἐλαττουμένου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται καὶ ὁ μεταλλικὸς πλοῦτος ἐξοικονομεῖται.

Ἀλλὰ τὰ ὁμόλογα ταῦτα τῆς τραπεζῆς, ἐκδοθέντα πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν γραμματίων εἰς διαταγὴν καὶ τῶν συναλλαγματικῶν, ἵνα ἀσφάλειαν ἐξαργυρώσεως παρέχουσιν εἰς τοὺς λήπτας·

Τὰ συναλλάγματα βεβαίως ἄτινα προεξοφλήθησαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν γραμματίων. Ἀλλὰ 1) τὰ μὲν συναλλάγματα ἔχουσι προθεσμίαν, τὰ δὲ γραμμάτια εἰσὶν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν· ὥστε διὰ μόνων τῶν συναλλαγματῶν δὲν ἐξασφαλίζεται ἐντελῶς ἡ ἐξαργύρωσις τῶν γραμματίων· 2) ἐὰν τὰ συναλλάγματα ἀνθ' ὧν ἐκδίδονται τὰ γραμμάτια δὲν ᾖσιν ἀξιώχρεα ἢ δὲν ἐκπροσωπῶσιν ἐπιχείρησιν ἐμπορικὴν πραγματικὴν καὶ σπουδαίαν, ὁ κίνδυνος τῆς μὴ ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων ὑπάρχει μεῖζον· οὕτω δὲ τὰ γραμμάτια μεταμορφοῦνται εἰς χαρ-

τονομίσματα, εἴτε διότι δὲν στηρίζονται εἰς οὐσιαστικὴν ἰσότημον ἀξίαν, εἴτε διότι στηρίζονται εἰς οὐσιαστικὴν ἀξίαν ἀπαρτίζουσιν τὸ πολλοστημόριον τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Δέον λοιπὸν νὰ ὑφίσταται εἰς τὰ ταμεῖα τῆς τραπέζης κεφάλαιον χρηματικόν, ἐγγυώμενον τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων· καθότι τράπεζαι, ἐκδίδουσαι γραμμάτια ἐξαργυρωτέα, ἀλλὰ στερούμεναι χρηματικῶν κεφαλαίων, ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνατραπῶσιν, ἐκτὸς μόνον ἐὰν δοθῇ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία εἰς τὰ γραμμάτια αὐτῶν, ἥτοι κηρυχθῇ ἡ πτώχευσις αὐτῶν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῶν. Παρακατιῶν θέλω ποιήσῃ μναίαν περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ χρηματικοῦ τούτου ἀποταμιεύματος.

Συμπεραίνω, ὅτι ὁ θεμελιώδης λίθος τῶν τραπεζικῶν καταστημάτων καὶ ἡ ἀφετηρία τῶν ἐργασιῶν, εἶναι τὸ χρηματικὸν κεφάλαιον αὐτῶν, ἥτοι αἱ πραγματικαὶ καὶ ἀξίαι αἱ ἐγγυώμεναι τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρὰ τῇ τραπέζῃ κατατεθέντων κεφαλαίων ἐπὶ τόκῳ ἢ ἀτόκῳ. Ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ μόνον αὐτῶν στηρίζεται ἡ τῶν τραπεζῶν πίστις.

Τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι 1) τὰ πραγματικὰ κεφάλαια, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτῇ κατατεθέντων κεφαλαίων· καὶ 2) τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια, οὐχὶ δὲ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιογرافα, τὰ ὅποια εἰσὶ μακροπρόθεσμα καὶ δυσμεταποίητα εἰς χρήματα.

Ζητεῖται : ἐὰν συμφέρῃ τὰ πραγματικὰ τῆς τραπέζης κεφάλαια, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων καὶ τὴν ἐμπρόθεσμον ἀπόδοσιν τῶν παρ' αὐτῇ κα-

τατεθέντων κεφαλαίων, νά συνίστανται εἰς δημόσια χρεώ-
γραφα; Περὶ τούτου παρατηρῶ 1) ὅτι τὰ τραπεζικά κα-
ταστήματα δὲν ἐσυστήθησαν ὅπως χρησιμεύωσιν ὡς ὑ-
ποκαταστήματα τοῦ δημοσίου, ἀλλ' ὅπως ἐπιβοηθῶσι
τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν. Ἄλλως, μετατρεπομένων τῶν
κεφαλαίων τῆς τραπεζῆς ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν προ-
ορισμοῦ, φυσικῶ τῷ λόγῳ, τὰ πρὸς ἰδιώτας δάνεια, ἢτοι
αἱ προεξοφλήσεις ὡς καὶ τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια περι-
στέλλονται, καὶ οἱ τόκοι καὶ τὰ προεξοφλήματα διατη-
ροῦνται εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῶν ὅρον, ἐπὶ βλάβῃ τῆς βιο-
μηχανίας ὑπὲρ ἧς ἐσυστήθησαν αἱ τράπεζαι.

2). Πρὸς τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικὸν τῆς
τραπεζῆς, δεόν ν' ἀντιστοιχῶσι πραγματικά κεφάλαια,
καὶ οὐχὶ κυβερνητικὰ χρέη ὑποκείμενα εἰς τὰς περιπε-
τείας τῆς δημοσίας πίστεως. Ὅσακις λοιπὸν αἱ κυβερ-
νήσεις, εἴτε ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς ἀνάγκας ἐκτάκτους
τοῦ δημοσίου, εἴτε ἀπλῶς ὅπως ἐπιχειρήσωσι δημόσια
ἔργα, δανείζονται τὰ τῶν τραπεζῶν κεφάλαια, ἢ μὲν
βιομηχανικὴ πίστις μεταμορφοῦται εἰς κυβερνητικὴν πί-
στιν, ἢ δὲ τράπεζα εἰς χρηματιστήριον.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ ἀπὸ τοῦ 1694, ἡ τράπεζα τῆς Ἀγ-
γλίας ἐδάνεισεν εἰς τὴν κυβέρνησιν 11,686,000 λίρας,
γενομένη οὕτω ὁ ταμίας τῆς κυβερνήσεως, ὡς καὶ οἱ ἀ-
πλοῖ τραπεζίται εἰσὶν ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ ταμίαι τῶν ἰδιω-
τῶν. Αὕτη ἡ τράπεζα προκαταβάλλει εἰς τὸ δημόσιον
χρηματικά κεφάλαια ἐπὶ τῶν εἰσπρακτέων δημοσίων προ-
σόδων, ἀποταμιεύει αὐτάς καὶ παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν
ὑπολόγων τὰ κεφάλαια ὧν τὴν πληρωμὴν ἐνετείλατο τὸ
ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργεῖον.

Αἱ τράπεζαι τῆς Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας, ἐκπληροῦσι
μὲν τὰ αὐτὰ ἔργα, ἀλλ' ὀφείλουσι νά καταθέτωσι τὸ

περίσσευμα τῶν εἰσπράξεων ἐπὶ τῶν πληρωμῶν ἐν τοῖς ταμείοις τῆς ἀγγλικῆς τράπεζας. Ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα συγκεντρώνει οὕτω ἀποταμιεύουσα διὰ τῶν ὑποκαταστημάτων αὐτῆς καὶ ἄλλων τραπεζιτῶν, τὰς καθαρὰς δημοσίας προσόδους, καθότι αἱ ἐπιτετραμμέναι ἀρχαὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν προσόδων τούτων, προαφαιροῦσι τὰ τῆς διοικήσεως καὶ ἐπιστάσεως ἔξοδα. Ὡσαύτως δέ, εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν ὑπάρχει ἀνατεθειμένη ἡ ὑπηρεσία τῶν τόκων τοῦ δημοσίου χρέους. Εἰς ἀντιμισθίαν δὲ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἡ τράπεζα μέχρι μὲν τοῦ 1844, ἐλάμβανεν 6,324,000 φρ., ἀπὸ δὲ τῆς 19 Ἰουλίου 1844, 1,774,000 φρ.

Ἀλλ' ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας, πληρῶνουσα τὰς ψηφισθείσας ὑπὸ τῶν βουλῶν δαπάνας, δὲν ταυτίζεται κατὰ τὸν Βαῖλλῆν, μὲ τοὺς συνήθεις ὑπολόγους, ὀφείλει δὲ νὰ παραδίδῃ εἰς τοὺς κομιστὰς τῶν ἐνταλμάτων τοῦ ταμείου, warrants, τὰ σημειούμενα ἐν αὐτοῖς ποσά.

Πλὴν δὲ τούτων, ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας διαπραγματεύεται τὴν ἐκποίησιν τῶν γραμματίων τοῦ ταμείου, κρατεῖ ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς, τόσον τοῦ δημοσίου ὅσον καὶ τῶν ἰδιωτῶν ὅσοι καταθέτουσιν παρ' αὐτῇ χρήματα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὑπὲρ τοῦ δημοσίου προκαταβάλλει κεφάλαια καὶ τούτου ἕνεκα, πληρῶνεται τὸν δεχομένην τοκοφόρα γραμμάρια τοῦ ταμείου.

Ἡ τράπεζα ἔχει τελευταῖον τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαχειρίζηται ἐλευθεύρως τὰ ἐναπολειπόμενα ἐν τοῖς ταμείοις αὐτῆς κεφάλαια τοῦ δημοσίου (').

(') Ἐπὶ Γουίλλελμου Γ' καὶ πρὶν ἢ συστηθῇ ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Πατερσῶνος, οἱ χρυσοχόοι τοῦ Λονδίνου ἐδέχοντο καταθέσεις καὶ ἐδάνειζον, μεγάλα περιποιούντες ἑαυτοῖς κέρδη. Μετὰ τὴν σύστασιν δὲ τῆς τράπεζας, οἱ τόκοι ἡλαττώθησαν ἀπὸ 32 εἰς 15 καὶ 42 τοῖς %.

Ὡσαύτως δὲ ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, αὐξήσασα πρὸ τινων ἐτῶν, τὸ κεφάλαιον αὐτῆς ἀπὸ 91,250,000 εἰς 182,500,000, ὑπεχρεώθη νὰ δανείσῃ εἰς τὸ δημόσιον 100 ἑκατομμύρια φράγκων $3\frac{1}{10}$, πρὸς 75, ἐν ᾧ τὸ $3\frac{1}{10}$ ἐτιμᾶτο ἀντὶ 68. Ἐφεστηκότος δὲ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου, ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐδανείσθη παρὰ τῆς τραπεζῆς ὑπὲρ τὰ 1500 ἑκατομμύρια φράγκων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι αἱ τράπεζαι αἱ παραδίδουσai τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰς τὰς Κυβερνήσεις, ἀναγκάζονται νὰ μετατρέψωσι τὰ γραμμάτια αὐτῶν εἰς χαρτονόμισμα· ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ παρ' ἡμῖν.

Εἰς τὰς αὐτὰς δὲ σχέσεις περιεπλάκη καὶ ἡ ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος τράπεζα, δανείσασα, ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων τῆς πατρίδος περιστάσεων εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσὰ ὑπερβαίνοντα τὸ τριπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ.

Εἶπον ὅτι κατὰ γενικὸν κανόνα, αἱ τράπεζαι δὲν πρέπει νὰ μετασχηματίζωνται εἰς ὑποκαταστήματα τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὁμολογῶ οὐχ ἥττον ὅτι, προκειμένου λόγου περὶ κυβερνήσεως, ἥς τὰ μὲν χρεώγραφα τιμῶνται καὶ κυκλοφοροῦσιν ὡς τὰ μεταλλικὰ νομίσματα, ἡ δὲ πίστις εἶναι κρείττων καὶ μείζων τῆς ιδιωτικῆς πίστεως, αἱ τράπεζαι δύνανται ἐν ἀνάγκῃ, νὰ προκαταβάλλωσι χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἀντὶ δημοσίων χρεωγράφων, ὑπηρετοῦσαι οὕτω διὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν κοινωνίαν καὶ παρέχουσαι ἑαυταῖς ὠφελήματα ἀξιόλογα. Ἄλλως ὅμως, προκειμένου λόγου περὶ κυβερνήσεων, ὧν οἱ μὲν πόροι εἰσὶν ἀσθενεῖς καὶ ἀβέβαιοι, ἡ δὲ πίστις εἶναι ὑποδεεστέρα τῆς ιδιωτικῆς πίστεως, αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ὀφείλουσι μετὰ μεγίστης προσοχῆς, νὰ ρυθμίζωσι τὰς πρὸς τὸ δημόσιον ταμεῖον σχέσεις αὐτῶν. Κα-

ὅτι ὁσάκις τὰ πραγματικά τῶν τραπεζῶν κεφάλαια ἀντικαθιστῶνται δι' ὁμολόγων κυβερνήσεων, ὧν οἱ προϋπολογισμοὶ διὰ νέων ἀείποτε δανείων ἰσολογίζονται, ἕνεκα τῆς ἀπορρόφησης ταύτης τῶν τραπεζικῶν κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ δημοσίου, οὐ μόνον ἡ ἰδωτικὴ βιομηχανία παραβλάπτεται, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὴν τράπεζαν πίστις τοῦ κοινοῦ κλονεῖται καὶ τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια ὁἴσταντο ἢ βράδιον, μεταβάλλονται εἰς χαρτονομίσματα.

Δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται πᾶσα σχέσις τῶν ἐστερημένων πίστεως κυβερνήσεων πρὸς τὰς προεξοφλητικὰς τραπεζάς, ἀλλὰ φρονῶ ὅτι αἱ κυβερνήσεις αὗται, κατὰ τὰς ληψοδοσίας αὐτῶν μετὰ τῶν τραπεζῶν, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀπλοῖ ἰδιῶται, ἥτοι νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν τράπεζαν δι' ἄξιων εὐμεταποιητῶν εἰς χρήματα, ὁσάκις ἀναφαίνεται ἑκτακτός τις ταμιακὴ ἀνάγκη ⁽¹⁾.

Τὸ τρανώτερον ὅμως παράδειγμα τραπεζῆς συστηθείσης πρὸς σκοπὸν ὅλως ταμειευτικόν, εἶναι τὸ τῆς Αὐστριακῆς.

Ἡ τράπεζα τῆς Βιέννης ἐσυστήθη μὲν τῇ 1 Ἰουνίου 1816, ἐκυρώθη δὲ ἡ σύστασις αὐτῆς διὰ νόμου τῆς 15 Ἰουλίου 1817.

Δυνάμει τοῦ νόμου τούτου, τὸ κεφάλαιον τῆς τραπεζῆς διηρεῖτο εἰς 100,000 μετοχάς, καὶ ἕκαστος μέτοχος ὑπεχρεοῦτο νὰ καταθέσῃ 1000 φιορίνια εἰς χαρτονόμισμα, 100 δὲ μόνον εἰς νόμισμα. Τὰ χίλια φιορίνια εἰς χαρτονόμισμα ἀπεδίδοντο παρὰ τῆς τραπεζῆς εἰς τὸ ταμεῖον,

⁽¹⁾ Ἡ ἡμετέρα τράπεζα ἐδάνεισε πρὸς τὴν κυβέρνησιν κατ' ἐποχὰς διαφόρους, τὰ κεφάλαια αὐτῆς ἐξασφαλισθεῖσα δι' ἐνεχυριάσεως μετοχῶν τῆς ἰδίας τραπεζῆς, δι' ὁμολογιῶν φθαρτῶν κτημάτων, διὰ τῆς προσόδου τῆς Σμύρδος, διὰ τελωνιακῶν εἰσπράξεων κ.τ.λ.

ἀντικαθιστῶντο δὲ διὰ δημοσίων χρεωγράφων ἐπὶ τόκῳ $2\frac{1}{2}\%$ πληρωνομένῳ εἰς νόμισμα.

Ὅθεν τὰ ἀρχικὰ τῆς τραπεζῆς κεφάλαια συνίσταντο εἰς δημόσια χρώγραφα πρὸς $2\frac{1}{2}\%$, ἀξίας πραγματικῆς 50 ἑκατομμυρίων, καὶ εἰς 10,000,000 φιορινίων μεταλλικῶν.

Ἰ. Ἄλλ' αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι δύνανται νὰ δανείζωσιν ἐπὶ καταθέσει τῶν ιδίων αὐτῶν μετοχῶν; Ἐν γένει λέγω ὅχι· καθότι 1) αἱ τράπεζαι δὲν ἐσυστήθησαν ὅπως χορηγῶσι δάνεια εἰς τοὺς μετόχους αὐτῶν, ἀλλ' ὅπως ἐπιβοηθῶσι τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ κερδοσκοπίας. Ἄν αἱ τράπεζαι ἐδύναντο ἐπὶ τῇ καταθέσει μόνῃ τῶν μετοχῶν αὐτῶν νὰ δανείζωσι κεφάλαια, ἤθελον ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης διαλυθῇ, πρὸ τῆς ὠρισμένης παρὰ τοῦ καταστατικοῦ αὐτῶν προθεσμίας.

2). Τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων πάσης τραπεζῆς, ἐγγυᾶται τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον.

Ἀλλὰ τίς ἔσται ἡ ἐγγύησις τῶν ἐκδοθέντων γραμματίων ἐπὶ καταθέσει τῶν μετοχῶν αὐτῆς; Αὐταὶ αἱ μετοχαί. Ὡστε αἱ μετοχαὶ πρέπει ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐκποιηθῶσιν ὅπως ἐξαργυρωθῶσι τὰ γραμμάτια. Ἀλλ' ἐὰν τὰ γραμμάτια συρρέουσιν πρὸς ἐξαργύρωσιν, ἡ δὲ τράπεζα ἀμηχανῇ νὰ ἐξαργυρώσῃ αὐτά, τίς θέλει ἀγοράσῃ τὰς μετοχὰς αὐτῆς; καὶ ἐὰν εὐρεθῶσι τοιοῦτοι ἀγορασταί, δὲν εἶναι ὅλως ἄτοπον, ἡ τράπεζα νὰ ἐνοχοποιῇ τὴν ἰδίαν αὐτῆς πίστιν, ἐκθέτουσα εἰς πλειστηριασμὸν τὰς μετοχὰς αὐτῆς εἰς τιμὴν εὐτελεῆ; Ἡ γαλλικὴ τράπεζα δανείζει ἐπὶ καταθέσει μετοχῶν τῶν διωρύγων, τῶν χρεωγράφων τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, τῶν γραμματίων ὑλοτομίας δημοσίων δασῶν καὶ τῶν γραμματίων τοῦ νομισματοκοπέου· δέχεται δὲ καὶ τὰς ἰδίας αὐτῆς με-

τοχάς, ἀλλὰ πρὸς συμπλήρωσιν μόνον τῶν ἀπαιτουμένων ἀσφαλειῶν. (1)

Ἐρρέθη, ὅτι τὰ κυριώτερα πραγματικά κεφάλαια τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων εἰσί, 1) μὲν τὸ μεταλλικὸν ἀποταμίευμα· 2) δὲ τὰ ἐμπορικὰ γραμμάρια ἢ καὶ δημόσια χρεώγραφα εὐεκποίητα. Ἀλλὰ τίς ἢ πρέπουσα ἀναλογία τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ παθητικόν; Ἐὰν τὸ μεταλλικὸν ᾗτο ἴσον πρὸς τὸ παθητικόν, οὐδεμία ἐκ τούτου ἤθελε προκύψει ὠφέλεια διὰ τὴν τράπεζαν· τούτου ἕνεκα, τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ὠρίσθη γενικώτερον εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ. Καὶ ἡ ἀναλογία αὕτη ἐγένετο πρὸ πολλοῦ δεκτὴ παρά τε τῆς ἀγγλικῆς τραπέζης καὶ τῆς ἰταλικῆς, ὡς καὶ παρά τῶν ἐπαρχιακῶν τῆς Γαλλίας τραπεζῶν, αἵτινες ἐγένοντο ὑποκαταστήματα τῆς γαλλικῆς τραπέζης.

Ἀλλὰ κατὰ θεωρίαν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν πρέπουσαν ἀναλογίαν τοῦ μεταλλικοῦ πρὸς τὸ παθητικόν; Ὅχι· καθότι ἡ ἀναλογία αὕτη προσδιορίζεται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημόσιας πίστεως. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ μεταλλικὸν τῶν τραπεζῶν πρέπει 1) νὰ ᾗ νὰ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἐνδεχομένας ζημίας αὐτῶν· ὅλον πρὸς τὰς τυχόν ἐπισφαλεῖς ἀπαιτήσεις, ἢ τὰ μὴ πληρωθησόμενα συναλλάγματα, ἕνεκα τῆς πτωχεύσεως τῶν υπογραψάντων αὐτά, καὶ 2) πρὸς τὸ ποσὸν τῶν πιθανῶς παροῦσιασθησομένων γραμματίων πρὸς ἐξαργύρωσιν, καὶ τῶν ἀπαιτηθησομένων

(1) Ἡ ἔθνικὴ τράπεζα δέχεται τὰς μετοχὰς αὐτῆς ἀντὶ δρ. 1000, ἢ δὲ Ἰονικὴ δέχεται τὰς αὐτὰς μετοχὰς ἀντὶ τρισεκλίων δραχμῶν.

καταθέσεων. Ἰ Ἀλλὰ ποῖον τὸ πιθανῶς ἀπαιτη-
 θησόμενον ποσὸν τῶν καταθέσεων, ἢ τὸ πιθανῶς παρου-
 σιασθόμενον ποσὸν τῶν γραμματίων πρὸς ἐξαργύρω-
 σιν; Ἐν ὁμαλῇ καταστάσει πραγμάτων, δὲν εἶναι ἄ-
 δύνατον νὰ ἐκτιμήσωμεν ὡς ἔγγιστα τὰ ποσὰ ταῦτα,
 γνωρίζοντες πρῶτον μὲν, τὸ κατὰ μέσον ὅρον ποσὸν τῶν
 ἀναζητουμένων καταθέσεων ἐντὸς τοῦ ἔτους, καὶ δεύτε-
 ρον τὸ χρονικὸν διάστημα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἕκαστον
 γραμματίον παρουσιάζεται πρὸς ἐξαργύρωσιν. Ἐπειδὴ ὅ-
 μως αἱ τοιαῦται ἐκτιμήσεις εἰσὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτ-
 τον ἐπισφαλεῖς, παρατηρῶ ὅτι, ὅτῳ ἡ δημοσία πίστις
 εἶναι ἀσθενεστέρα, τόσῳ καὶ τὸ χρηματικὸν ἀποταμιεύ-
 μα τῆς τραπέζης πρέπει νὰ ᾖναι μεγαλειότερον. Ὡστε
 προκειμένου λόγου περὶ κράτους πρὸ αἰώνων πεπολιτι-
 σμένου, καὶ ἐν ᾧ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ μέλλον-
 τος συνεστοιχειώθησαν μετὰ τῆς κοινωνίας, ἡ δὲ κυ-
 βερνητικὴ πίστις κραταιὰ καὶ ἐδραία δύναται δραστη-
 ρίως νὰ στηρίξῃ ἐν ἀνάγκῃ, τὴν βιομηχανικὴν ἢ ἐμπο-
 ρικὴν πίστιν κλονουμένην, αἱ τράπεζαι δὲν χρήζουσι με-
 γάλων χρηματικῶν ἀποταμιευμάτων. Ἀλλ' ἐὰν λάβω-
 μεν χώραν ἀνατραφεῖσαν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐντὸς με-
 ταβολῶν καὶ περιπετειῶν παντὸς εἶδους, ἐν ᾗ τὰ πάντα
 ὑπάρχουσιν ἀρτιπαγῇ καὶ ἀρτισύστατα, καὶ αἱ μὲν ἰδιω-
 τικαὶ περιουσίαι εἰσὶ μικραὶ καὶ οὕτως εἶπεῖν ἀφανεῖς,
 ἡ δὲ κυβέρνησις ἐλαχίστους ἔχουσα μονίμους πόρους,
 οὔτε σπουδαῖόν τι παραγωγικὸν ἔργον δύναται νὰ ἐ-
 πιχειρήσῃ, οὔτε ἂν τὴν δημοσίαν περιουσίαν δύναται
 νὰ διασώσῃ κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς ἐπηρείας τοῦ
 χρόνου, οἷον τοὺς λιμένας, τὰς γεφύρας, τὰ πλοῖα, τὰ
 δημόσια καταστήματα, τὰς ὁδοὺς, τὰ δάση κ.τ.λ., ἀλλ'
 οὔτε τὴν ἰδιωτικὴν πίστιν νὰ στηρίξῃ σαλευομένην, ἐν

τοιαύτη λέγω χώρα, αἱ τράπεζαι χρήζουσι μεγαλει-
τέρου μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ
τοῦ 1844, εἰσῆχθη ἕτερόν τι σύστημα, σκοποῦν νὰ προ-
λάβῃ τὰ ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς πίστεως ἀτοπήματα.

Ἡ τράπεζα τῆς Ἀγγλίας διηρέθη εἰς δύο τμήματα
πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἐκδόσεως γραμματίων καὶ δεύτερον
τὸ τραπεζικὸν κυρίως λεγόμενον.

Τὸ τμήμα τοῦτο παραλαμβάνει παρὰ τοῦ πρώτου 14
ἐκατομμυρίων λιρῶν γραμμάτια, ἐκπροσωποῦντα τὸ πρὸς
τὴν τράπεζαν δημόσιον χρέος καὶ τὸ ἀποθεματικόν, ἀντὶ
πάσης δὲ ἄλλης ἐκδόσεως γραμματίων ὑπερβαινούσης
τὰ 14 ἐκατομμύρια λιρῶν, ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ με-
ταλλικὸν ἀντίτιμον εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ πρώτου τμήμα-
τος. Ὡστε ἐὰν ἡ τράπεζα ἔχῃ εἰς μὲν τὸ ταμεῖόν τῆς
6 μόνον ἐκατομμύρια λιρῶν, ἐν κυκλοφορίᾳ δὲ 20 ἐκα-
τομμυρίων γραμμάτια, δὲν δύναται οὔτε ἐν γραμματίον
νὰ ἐκδώσῃ πλέον τῶν 20,000,000 ὅπως προεξοφλήσῃ
τὸ τυχὸν παρουσιασθηζόμενον συνάλλαγμα, οὔτε μίαν
λίραν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος,
ἐπὶ μεγίστηι πολλάκις βλάβῃ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συ-
ναλλαγῶν.

Ἐν δὲ τῷ Νεοβοράκῳ τῆς Ἀμερικῆς, ἑτέρου εἶδους
περιορισμοὶ ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς τραπεζικὰς ἐργασίας.
Τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν ὑπὸ μόνου τοῦ δημοσίου
ἐκδιδόμενα παραδίδονται εἰς τὰς τραπεζὰς ὡς νόμισμα, αἱ
δὲ τράπεζαι παραλαμβάνουσιν αὐτὰ καταθέτουσιν ἀντ' αὐ-
τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1) μὲν δημόσια χρεώγραφα
5 τοῖς $\%$, 2) δὲ μεταλλικὸν κεφάλαιον ἐκπροσωποῦν τὰ
12 τοῖς $\%$ τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων· οὕτω δὲ τὰ κε-
φάλαια τῶν τραπεζῶν μεταποιοῦνται εἰς δάνεια πρὸς τὴν

κυβέρνησιν, καὶ ἐν ἀνάγκῃ, τὰ δημόσιον χρεώγραφα ἐκ-
ποιῶνται μὲ ζημίαν τῶν τραπεζῶν.

Ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ὁσάκις τὰ γραμματία ὑπερβαίνωσιν
ὅρον τινά, ὑποβάλλονται εἰς φόρον.

Ἐπανερχόμενος ἤδη εἰς τὴν διάταξιν καθ' ἣν αἱ τρά-
πεζαι ὀφείλουσι νὰ κρατῶσιν εἰς τὰ ταμεῖα τῶν μεταλ-
λικὸν ἀποταμίευμα, ἴσον πρὸς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀ-
παιτητοῦ παθητικοῦ, παρατηρῶ ὅτι, οἱ περιορισμοὶ οἵτινες
δύνανται νὰ ἐξασφαλίσωσι τράπεζαν εἰς καιροὺς ὁμαλοῦς,
δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς περιστάσεις ἐκτάκτους, καθότι ἐάν
ὑποθέσωμεν τράπεζαν ἔχουσαν 2,700,000 παθητικόν, καὶ
900 χιλιάδων ἀποταμίευμα, ἥτοι τὸ $\frac{1}{3}$ ἐκείνου, καὶ πρῶ-
τον μὲν ἐλαττωθῇ καθ' $\frac{1}{3}$ τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο ἐνέκα τῆς
ἐξαργυρώσεως γραμματίων, 2) δὲ καθ' ἕτερον $\frac{1}{3}$ καὶ οὕτω
καθεξῆς, ἡ ἀναλογία τοῦ ὑπολειπομένου δὲν θέλει εἶναι
1 πρὸς 3, ἀλλ' 1 πρὸς 7. Ὡστε καθόσον ἐξάγεται με-
ταλλικὸν ἀπὸ τῶν ταμείων τῆς τραπεζῆς, πρὸς ἐλάττω-
σιν τοῦ παθητικοῦ αὐτῆς, ἡ ἀναλογία τοῦ ἀποταμιεύμα-
τος πρὸς τὸ παθητικὸν θέλει ἐλαττοῦται, μέχρι πῆς πε-
λειᾶς τοῦ μεταλλικοῦ ἐξαντλήσεως.

Εἰς τοιαύτας δὲ περιστάσεις, αἱ τράπεζαι, ὅπως ἀνα-
στείλωσι τὰς συνεχεῖς ἀφαιμάξεις, 1) μὲν αὐξάνουσι τὸ
προεξόφλημά των, ἵνα περιστείλωσι τὰς νέας ἐπιχειρή-
σεις· 2) δὲ δὲν προεξοφλοῦσι συναλλάγματα ὑπὸ μακρὰς
προθεσμίας καὶ 3) προσπαθοῦσι νὰ προσπορισθῶσι μεταλ-
λικὸν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Παρ' ἡμῖν, τὸ ἐναποταμίευμα ὠρίσθη εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς
ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ παθητικοῦ, συγκειμέ-
νου ἐκ γραμματίων καὶ ἀτόκων καταθέσεων, τὰ δὲ λοιπὰ
 $\frac{2}{3}$ ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ ἐμπορικῶν γραμματίων καὶ δη-
μοσίων χρεωγράφων.

Ὡσαύτως δὲ ὁ κατασταστικὸς νόμος τῆς ἰταλικῆς τραπέζης ὥριζεν ὅτι, τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικὸν δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὸ πενταπλάσιον τῶν κεφαλαίων τῆς τραπέζης, ἐκτὸς ἐὰν ἐκπροσωπῇται ὑπὸ μεταλλικοῦ. Παρ' ἡμῖν δέ, τὸ ἐν γένει παθητικὸν τῆς ἐθνικῆς τραπέζης περιλαμβάνον καὶ τὰς καταθέσεις καὶ τὰ τοῦ ταμειυτηρίου, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὸ διπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ, ἀφαιρέσει τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος· ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τοῦ δευτέρου τούτου περιορισμοῦ; Ὁ Λεμαῖτρος καταπολεμῶν ὁμοειδῆ τινα περιοριστικὴν διάταξιν ἐν τῇ αἰτιολογικῇ αὐτοῦ ἐκθέσει, περὶ τοῦ νέου καταστατικοῦ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, παρετήρει ὅτι «ἐν ὅσῳ τὸ κεφάλαιον τῆς τραπέζης μένει σῶον καὶ ἀκέραιον, οἱ πιστωταὶ αὐτῆς, ἥτοι οἱ λήπται γραμματίων ἢ οἱ καταθέντες παρ' αὐτῇ τὰ κεφάλαιά των, εἰς οὐδένα ἐκτίθενται κίνδυνον. Προκειμένου λοιπὸν λόγου περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀναλογίας ἣτις πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τοῦ παθητικοῦ τῆς τραπέζης καὶ τοῦ κεφαλαίου αὐτῆς, ὁ Λεμαῖτρος φρονεῖ ὅτι ἡ ἀναλογία πρέπει νὰ ᾔναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ ἠθικὴ βεβαιότης περὶ τῆς μὴ ἀπωλείας τοῦ κεφαλαίου τῆς τραπέζης. Ἡ δὲ ἀναλογία αὕτη κατ' αὐτὸν εἶναι 1 πρὸς 5, καθόσον ἐὰν δώσωμεν λέγει εἰς τὰς ἐργασίας τῆς τραπέζης ἑκτασιν τετραπλασίαν τοῦ κεφαλαίου αὐτῆς, ὅπως ἀπολεσθῇ τὸ κεφάλαιον τοῦτο, πρέπει ἡ ζημία νὰ ἀναβῇ εἰς τὸ 20^ο τοῦ κεφαλαίου, πράγμα ἀπαράδεκτον».

Περὶ τούτων παρατηρῶ, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀπωλείας τῶν κεφαλαίων ὑπάρχει καὶ ἕτερος τις κίνδυνος ἐπικείμενος ἀείποτε εἰς τὰς προεξοφλητικὰς τραπέζας, ἡ παῦσις λέγω τῶν πληρωμῶν, ἣτις καθίσταται τόσῳ μᾶλλον πιθανῶς.

τέρα, ὅσῳ τὸ παθητικὸν αὐτῆς εἶναι μεῖζον. Τῷ ὄντι, τραπεζα τῆς ὁποίας τὸ παθητικὸν δὲν εἶναι τὸ πενταπλάσιον τοῦ μετοχικοῦ αὐτῆς κεφαλαίου, δύναται ἐν ἀνάγκῃ, νὰ προμηθευθῇ τὸ ἀναγκαιοῦν μεταλλικὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῆς, καὶ οὕτω προλαμβάνεται τὸ δυστύχημα τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν, ἥτοι τῆς πτωχεύσεως τῆς τραπεζῆς. Ἀλλ' ὅσῳ τὸ παθητικὸν αὐξάνει, τόσῳ αἱ πιθανότητες τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν παλλαπλασιάζονται. Βεβαίως οἱ μέτοχοι, ἐπὶ τινα χρόνον ὠφελοῦνται, ἀναπτυσσομένων τῶν ἐργασιῶν τῆς τραπεζῆς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἑ πόσα δυστυχήματα δὲν συμβαίνουσιν ἔνεκα τῆς παύσεως τῶν πληρωμῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν γραμματίων; Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι ἡ παῦσις τῶν πληρωμῶν συνεπάγεται πολλάκις τὴν διὰ νόμου ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν τῶν γραμματίων, ἡ δὲ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τὴν διατάραξιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τὴν δέσμευσιν τῶν συναλλαγῶν; Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἡ μὲν πίστις εἶναι ἐδραία, αἱ δὲ πιστωτικαὶ ἀξίαι τὸ κύριον καὶ σύνηθες ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ μεγάλη ἐκτασις τῶν τραπεζικῶν ἐργασιῶν δὲν παρέχει τοσούτους κινδύνους. Παρ' ἡμῖν ὅμως, ἡ πίστις εἶναι ἀρτιπαγῆς καὶ ἐπομένως μετὰ πλείστης προσοχῆς πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ὅ,τι ἀλλαχοῦ ὑπάρχει καὶ εὐδοκίμεϊ. Βεβαίως δὲν δικαιολογῶ κατὰ πάντα τὴν λίαν περιοριστικὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ νόμου τοῦ 1861, ἐν γένει ὅμως ἀποφαίνομαι, ὅτι τόσον ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μεταλλικοῦ ἀποταμιεύματος πρὸς τὸ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητὸν παθητικόν, ὅσον καὶ ὁ τῆς ἀναλογίας τοῦ ἐν γένει παθητικοῦ πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν τραπεζῶν, κρέμαται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως καὶ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν αὕτη καταρτίζεται.

Πρὸς τοὺς ἀντιτάττοντας δὲ εἰς τὰς προεκτεθείσας σκέψεις, ὅτι ὁ ἀνωτέρω περιορισμὸς οὐδόλως ὑφίσταται ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, αἵτινες δι' ἐκδόσεως κτηματογράφων αὐξάνουσι τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον ἐκ δανείων, μέχρι τοῦ δεκαπλασίου καὶ εἰκοσάπλασιου, παρατηρῶ ὅτι τὰ κτηματογραφα διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων, καθόσον δὲν εἶναι ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀλλ' ἐξοφλοῦνται χρεωλυτικῶς ἐν διαστήματι 30, 40 καὶ 50 ἐτῶν.

Πρὸς ἀσφάλειαν τῶν μετὰ τῶν τραπεζῶν συναλλαττομένων, συζητεῖται σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ ἐὰν ἀντὶ ἐταιριῶν ὁμορρύθμων ἢ ἀνωνύμων, «unlimited» ἢ «limited» δὲν εἶναι συμφερότερον νὰ εἰσαχθῇ τὸ σύστημα τῆς «reserved liability» δηλ. ἢ τῆς double διπλῆς εὐθύνης, ἢ τῆς ἀποθεματικῆς εὐθύνης κεφαλαίου ἀπαιτητοῦ, ἀλλὰ μὴ καταβληθέντος εἰσέτι (').

§ 2. Συναλλάγματα.

Τὸ δεύτερον συστατικὸν στοιχεῖον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν εἶναι τὰ συναλλάγματα. Αἱ τράπεζαι προεξοφλοῦνται καὶ ἐκδίδουσαι γραμμᾶτια δανεῖζονται οὕτως εἰπεῖν ἀτόκως, δανεῖζουσι δὲ ἐπὶ τόκῳ. Δανεῖζουσαι διὰ γραμματίων, ἤτοι προεξοφλοῦνται, δίδουσι μείζονα ἐνέργειαν εἰς τὰ κεφάλαια αὐτῶν. Αἱ δὲ προεξοφλήσεις εἰσὶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐμπορίας. Δι' αὐτῶν, οἱ ἔμποροι ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς κατεπειγούσας αὐτῶν ἀνάγκας, δι' αὐτῶν ἄρ-

(') Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ὁμορρύθμος «unlimited» τράπεζα τῆς «Glasgow» ἔπαυσε τὰς πληρωμὰς αὐτῆς. Τῆς τραπεζῆς δὲ ταύτης ἡ Caledonian Bank εἶχε μετοχὰς τέσσαρας, 100 λιρῶν ἐκάστην· ὅπως λοιπὸν ἀπαλλαχθῇ τῆς εὐθύνης, ἥτις ἐπιβαρύνει τοὺς ὁμορρύθμους, «unlimited» προσήνεγκεν αὕτη 2,500,000 φρ. ἀλλ' ἡ αἴτησις αὐτῆς ἀπερρίφθη.

χονται νέων αείποτε επιχειρήσεων. Ὅθεν καὶ ἐκ τοῦ πο-
σοῦ τῶν προεξοφλήσεων ἀποδεικνύεται ἡ ἔκτασις τῶν κερ-
δοσκοπικῶν επιχειρήσεων.

Αἱ προεξοφλήσεις τῆς γαλλικῆς τραπέζης συμποσοῦν-
ται ἔτησίως εἰς πολλὰς χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ. Ἀλλ
ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ προεξοφλήσεις τῆς τραπέζης δὲν εἶναι ἀ-
νάλογοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ καταστήματος, καθότι
ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα δὲν ἔχει ὡς κύριον αὐτῆς ἔργον τὰς
προεξοφλήσεις.

Ἀναλογιζόμενος ἤδη ὅτι πᾶσα προεξοφλήσις εἶναι δά-
νειον καὶ ἐνεργεῖται συνήθως διὰ γραμματίων, διὰ δὲ
τῶν δανείων τούτων πολλαπλασιάζονται τὰ τραπεζικὰ
γραμμάτια, λέγω ὅτι τὰ γραμμάτια πρέπει νὰ στηρί-
ζονται εἰς συναλλάγματα ἀξιόχρεα καὶ βραχυπρόθεσμα·
καθότι 1) μὲν, ἂν τὰ συναλλάγματα δὲν εἶναι ἀξιόχρεα,
τὰ γραμμάτια δὲν θέλουσι στηρίζονται εἰς ἀντιστοιχού-
σας πραγματικὰς ἀξίας· 2) δὲ, ἂν τὰ συναλλάγματα
δὲν εἶναι βραχυπρόθεσμα, ἢ δ' ἐξαργύρωσις αὐτῶν δὲν
διαβαθμίζεται οὕτω πως, ὥστε καθ' ἑκάστην ἔνεκα τῆς
λήξεως πολλῶν ἐξ αὐτῶν, νὰ εἰσάγῃται ἀδιαλείπτως
μεταλλικὸν ἢ γραμμάτια εἰς τὰ ταμεῖα τῆς τραπέζης,
ἀδύνατον αὕτη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπι-
βαλλομένας αὐτῇ ὑποχρεώσεις. (1) Ὅτε κατὰ τὸ 1837
οἱ Ἀμερικανοί, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τοῦ οἴστρου παρατόλ-
μων κερδοσκοπιῶν, ἐνέβαλλον εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἀ-
ξίας ἰδανικάς, ἃς προεξώφλουν ἐτοιμόρροποι τράπεζαι,
τὸ τραπεζικὸν σύστημα διεσείσθη καὶ διεκινδύνευσε· κα-

(1) Τοῦ χαρτοφυλακίου τὰ συναλλάγματα, τὰ ἐγγυώμενα τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων, δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι προθεσμίαν ἀνωτέραν τῶν 90 ἡμερῶν, ἐντὺς τῆς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι ὁ ἐκδίδων συνάλλαγμα, δύναται νὰ ἀποπερατώσῃ τὴν κερδοσκοπικὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ.

ὅτι τὸ ψεῦδος συνεδυάζετο μετὰ τοῦ ψεύδους, ἡ εἰκονικότης μετὰ τῆς εἰκονικότητος, ἤτοι τὰ τῶν τραπεζῶν γραμμάτια μὲ γραμμάτια ἐμπορικὰ ἰδανικῆς ἀξίας, καὶ τὸ πιστωτικὸν σύστημα ἴστατο μετέωρον, μέχρις οὗ σφοδρὰ ἀνέμου πνοὴ ἀνέτρεψε τὸ ἐπίπλαστον τοῦτο οἰκοδόμημα. Τῷ ὄντι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν γραμματίων, ἐκδιδομένων ἀντὶ συναλλαγμάτων ἀναξιοχρέων καὶ πρὸς ὑποστήριξιν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων ἀνυποστάτων, ὑπῆρξαν αἱ πραγματικαὶ αἰτίαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν πλείστων τραπεζῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὥς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὑποβληθείσης ἐπισήμου ἐκθέσεως εἰς τὴν βουλὴν τῇ 9 Δεκεμβρίου 1848, περὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας. Ἴδου τὶ διαλαμβάνει ἡ ἔκθεσις αὕτη περὶ τραπεζῶν. «Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὰ δυστυχήματα ἀ»
 »ὕπεστη ἡ ἐπικράτεια, ἔνεκα τῆς ὑπερμέτρου ἐκδόσεως
 »γραμματίων τῶν ἡμετέρων πιστωτικῶν καταστημάτων.
 »Ἡ πίστις ὅπως ἀποβῇ ὠφέλιμος, δεόν νὰ στηρίζεται
 »ἐπὶ πραγματικῶν κεφαλαίων καὶ νὰ χορηγῇται ὑπὲρ εὐ-
 »λόγων ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ πίστις ἀπερὶσκέπτως
 χορηγουμένη, γίνεται παραίτιος μεγάλων συμφορῶν καὶ
 »διὰ τοὺς ἔχοντας ἀμέσους σχέσεις μετὰ τῶν τραπεζῶν
 »καὶ δι' ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν. Ἐν τούτοις : τίς ἀ-
 »γνοεῖ ὅτι ἐκ τῆς ὀλεθρίας ταύτης τάσεως
 »τῶν ἡμετέρων τραπεζῶν εἰς τὸ νὰ πολλα-
 »πλασιάσωσιν ἀπερὶσκέπτως τὰ γραμ-
 »μάτια, καὶ νὰ ἐπεκτείνωσιν ἀπεριορί-
 »στως τὰς ἐργασίας των, προκύπτει ὁ μέ-
 »γας αὐτῶν κίνδυνος ; »

Αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι, ἀπαρδεχθεῖσαι ἐν γένει
 τὰς ὁποίας ἐξήγησα ἀνωτέρω ἀρχάς, δὲν προεξοφλοῦσι

ἐν γένει συναλλάγματα ὧν ἡ προθεσμία ὑπερβαίνει τοὺς τρεῖς μῆνας καὶ δεύτερον δὲν δέχονται τοιαῦτα συναλλάγματα, ἐὰν δὲν φέρωσιν ὑπογραφὰς ἐγκρίτων ἐμπόρων. Ἄλλ' ὥς ἐρρέθη, ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας δέχεται συναλλάγματα μὲ δύο μόνον ὑπογραφὰς· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, ἐξασφαλίζεται διὰ μετοχῶν ἑαυτῆς, ἢ διὰ μετοχῶν τῶν διωρύγων κτλ. ἢ διὰ δημοσίων χρεωγράφων.

Ζητεῖται ἂν ἡ τράπεζα δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸ ποσὸν τοῦ προεξοφλήματος κατὰ λόγον τοῦ ἀξιοχρέου τῶν ὑπογραφῶν ἐκάστου συναλλάγματος. Ἐν Ἀγγλίᾳ ναί, παρ' ἡμῖν ὅμως καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὅχι· τόσον μόνον τὸ ποσὸν τῆς χορηγούμενης πιστώσεως μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἀξιοχρεῶν τῶν ἐχόντων πιστώσεις.

§ 3. Γραμμάτια.

Ἰδομεν πῶς αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι ἀποσύρουνται τῆς κυκλοφορίας τὰ ὅποια προεξοφλοῦσι συναλλάγματα, ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ διὰ τῶν τραπεζικῶν γραμματίων. Ἐπομένως ὅσῳ αἱ τράπεζαι αὐξάνουσι τὴν ἐνέργειαν καὶ τὰ κέρδη αὐτῶν, τόσῳ καὶ τὰ γραμμάτια πολλαπλασιάζονται· τούτου ἕνεκα, τὰ γραμμάτια θεωροῦνται ὡς νομισματοποιήσεις τῶν συναλλαγματικῶν· ἡ δὲ αὐξήσις τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ γραμματίων προϋποθέτει εὐλόγως τὴν αὐξήσιν τῶν συναλλαγῶν. Ἀλλὰ τίς ὁ ὀριστέος κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων; ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, παρ' ἡμῖν μὲν εἰς 10 δραχμάς, ἐν Γαλλίᾳ δὲ εἰς 50 φράγκα, εἰς 5 δὲ λίρας ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ εἰς μίαν λίραν ἐν Σκωτίᾳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ κ.τ.λ.

Ἀλλὰ· τίς ὁ προδιοριστέος κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων; Ἐν γένει παρατηρῶ ὅτι,

ὁσάκις ὁ κατώτατος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων ἦναι ἐλάχιστος, 1) οὐ μόνον αἱ πληρωμαὶ δυσκολώτερον ἐκτελοῦνται, ἀλλὰ καὶ τὰ γραμμάτια ταῦτα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ φθείρονται, ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν χρήσεως· 2) τὸ νόμισμα ἀντικαθιστάμενον διὰ μικροτίμων γραμματίων, ἀποδιδράσκει τῆς χώρας. Τοῦτο δὲ συνέβη πολλάκις ἐν Σκωτίᾳ, (ἐνθα αἱ τράπεζαι ἐξέδιδον γραμμάτια κατώτερα μιᾶς λίρας) ὥς καὶ ἐν τῇ Βορείᾳ Ἀμερικῇ, ἐν ἣ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσι γραμμάτια ἐνὸς δολλαρίου, δηλ. ἐνὸς ταλλήρου· 3) ὁσάκις ὁ κατώτατος ὅρος τῶν γραμματίων ἦναι ἐλάχιστος, τὰ γραμμάτια διασκορπίζονται εὐκόλως εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἐνδεῶν καὶ εὐκολώτερον ἐκφοβιζομένων. Ὡστε, ἐπελθούσης κρίσεως ἐμπορικῆς, ἅπαντες οὗτοι συρρέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν αἰτοῦντες τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων, καὶ ἡ τράπεζα ὅπως ἐξαργυρώσῃ αὐτά, ἢ πρέπει νὰ προεξοφλήσῃ τὰ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ αὐτῆς συναλλάγματα μὲ ζηνμίαν, ἢ νὰ προσπορισθῇ μεταλλικὸν μὲ ζηνμίαν μεγαλειτέραν.

Αἱ τράπεζαι τῆς Σκωτίας ἠναγκάσθησαν πολλάκις νὰ πληρῶνῳσι πράκτορας ἐν Λονδίῳ, οἵτινες ἐπρομήθευον αὐταῖς μεταλλικὸν μὲ 2% ζηνμίαν. Τοιοῦτῳ τρόπῳ δέ, προσποριζόμεναι 100 δρ. λ. χ. πρὸς 102, ἐξηργύρωνον τὰ γραμμάτια αὐτῶν εἰς τὴν ὀνοματικὴν αὐτῶν ἀξίαν· Ἡ δὲ Ἀγγλικὴ τράπεζα εἰς παραπλησίᾳ περιστάσεις ἠγόραζεν ἄκοπον χρυσόν, τὸν ἐνομισματοποιεῖ ἵνα ἐξαργυρώσῃ τὰ ἑαυτῆς γραμμάτια, μετὰ ταῦτα δὲ τὸ νόμισμα τοῦτο ἐχωνεύετο ὑπὸ κερδοσκοπῶν, ἔνεκα τῆς ἀνατιμῆσεως τοῦ ἄκοπου μετάλλου καὶ οὕτως ἡ τράπεζα ἐζημιούτο 2 $\frac{1}{2}$ ἢ 3%.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀτοπημάτων τούτων, ἡ ἀγγλικὴ τράπεζα ἀπεφάσισε τέλος τῇ 1 Αὐγούστου 1834, ὅτι

γραμματία κατωτέρας αξίας τῶν 5 λιρῶν δὲν θέλουσι ὑπ' αὐτῆς ἐκδίδεσθαι. Ὁ κατώτατος οὗτος ὅρος προσδιωρίσθη ἄλλοτε ἐν Βαυαρίᾳ, εἰς 10 φιορίνια, παρ' ἡμῖν δέ, πρῶτον μὲν εἰς δρ. 25, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς δρ. 10.

Διὰ τοῦ ἄρθρου ὅμως 7 τοῦ ἀπὸ 16 Δεκεμβρίου 1861 νόμου, ἐτέθη ὅριον ἀνυπέρβατον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δεκαδράχμων γραμματίων, τὸ ποσὸν τῶν 2 ἑκατομμυρίων δρ. ('). Ἀλλὰ μὴ μεγαλοποιῶμεν τὰ ἐκ γραμματίων μικρᾶς αξίας ἀτοπήματα· καθότι 1) τὰ μικρὰ γραμμάτια ὧν τὸ ποσὸν ἐστὶν ὠρισμένον, δὲν δύνανται ν' ἀποδιώξωσιν εἰμὴ τὸ νόμισμα ὅπερ ἀντικαθιστῶσιν· 2) τὸ νόμισμα ὅπερ ἀναγκαιοῖ εἰς τὰς μικρὰς ληψοδοσίας τῶν 1. 2. 3 ἢ 4 δρ., οὐδέποτε θέλει ἐκλείψει, ἐνεκα τῆς μικρότητος τῶν γραμματίων.

Ἰδομεν ὅτι ὁ κατώτατος ὅρος τῆς αξίας τῶν γραμματίων δὲν πρέπει νὰ ᾖ ἡναι ἐλάχιστος· ἀλλ' ὡσάκις ᾖ ἡναι μέγας, τὰ γραμμάτια δυσκόλως κυκλοφοροῦντα ἀδιαλείπτως ἐπανέρχονται εἰς ἐξαργύρωσιν. Ἐν Γαλλίᾳ, ὁ κατώτατος ὅρος τῶν γραμματίων, πρὸ τοῦ 1848, ἦτο 200 φρ. τούτου δ' ἐνεκα, τὰ γραμμάτια τῆς γαλλικῆς τραπεζῆς ὀλίγον ἐκυκλοφόρουν καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο, μόλις ὑπερβάντα τότε τὰ 250 ἑκατομμύρια φρ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, ὁ κατώτατος ὅρος τῆς αξίας τῶν γραμματίων κατεβιβάσθη εἰς 100 καὶ εἰς 50 φρ. καὶ ἡ κυκλοφορία αὐτῶν ὑπερέβη τότε τὸ χιλιοκατομμύριον.

Εἶπον ὅτι, καταβιβαζομένου τοῦ κατωτάτου ὅρου τῆς αξίας τῶν γραμματίων, ἐνισχύεται ἡ κυκλοφορία αὐτῶν, τὰ κέρδη ἐπομένως τῶν τραπεζῶν αὐξάνουσι καὶ αἱ τρά-

(') Ὅρα ὅμως ἄρθ. 16 τῆς ἀπὸ 8 ὁκτωβρ. 1880 συμβάσεως μετὰ τῆς Κυβερνήσεως.

πεζαι δύνανται άνευ ζημίας νά δανείζωσιν επί τόκῳ με-
τριωτέρῳ. Προσέτι δὲ ἡ κυκλοφορία τῶν γραμματίων
αὐξάνει, ἀπονεμομένης εἰς τὰ γραμμάτια νομίμου κυκλο-
φορίας «legal tender», ἥτοι ἀναγνωριζομένου ἐκάστω,
τοῦ δικαιώματος νά πληρώνη νομίμως διὰ γραμματίων
τὸ χρέος του, ἢ τοὺς εἰς τὸ δημόσιον ὀφειλομένους φό-
ρους, ἐν ὅσῳ τὰ γραμμάτια εἰσὶν ἐξαργυ-
ρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. (¹) Καὶ κατὰ τοῦτο
μάλιστα ἡ νόμιμος κυκλοφορία διαφέρει ἀπὸ τῆς ἀναγ-
καστικῆς κυκλοφορίας, δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ γραμ-
μάτια γίνονται δεκτὰ εἰς πληρωμὰς, εἰ καὶ μὴ ἐξαργυ-
ρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Τελευταῖον τῶν γραμματίων
ἡ κυκλοφορία αὐξάνει, ὡσάκισ ταῦτα ἐξαργυροῦνται ἐν
διαφόροις τοῦ κράτους πόλεσιν.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῆς γαλλικῆς τραπέζης ἀνε-
πλήρου πρὸ τοῦ 1848, τὸ γενικὸν ταμεῖον τοῦ Λαφίτ,
πρὸς τὸ πληρώνων τις προμήθειαν $\frac{1}{4}$ % ἐλάμβανεν ἐπι-
ταγὴν πληρωτέαν εἰς ἄλλην τινὰ τῆς Γαλλίας πόλιν·
καὶ μάλιστα αἱ ὑπερβαίνουσαι ἐπιταγαὶ τὰς 3,000 φρ.
καὶ πληρωτέαι τόσας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ὥψεως, ἀπέφερον
καὶ τόκον, ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο διευκολύνετο ἡ κίνησις
τῶν κεφαλαίων. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε πολλάκις αἱ ἐπι-
ταγαὶ αὐταὶ καθ' ὁδὸν ν' ἀπολεσθῶσιν ἢ νά κλαπῶσιν, ἐ-
γίνοντο ὀνομαστικαὶ καὶ μετεβιβάζοντο δι' ὀπισθογραφῆ-
σεως, χωρὶς τινος ὑποχρεώσεως τοῦ ὀπισθογράφου, ἀλλὰ
πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῆς βεβαιώσεως τῆς ταυτότητος
τοῦ λήπτου (²).

(¹) Τὸ «legal tender» ἰσχύει παρ' ἡμῶν διὰ μόνον τὸ δημόσιον
ταμεῖον. Ὡστε οἱ ἰδιῶται ἠδύναντο κατὰ νόμον, νά ἀρνηθῶσι τὴν διὰ
γραμματίων τῆς Ἑθνικῆς Τραπέζης πληρωμὴν.

(²) Καὶ παρ' ἡμῶν τὰ ὑποκαταστήματα δὲν ἐξαργυροῦσι τὰ ἐκδιδό-
μενα γραμμάτια ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τῆς τραπέζης.

Πρώτιστον ἔργον τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν, ὡς ἔρρέθη, εἶναι ἡ νομισματοποιήσις τῶν συναλλαγμάτων, τῶν διὰ γραμματίων τραπεζικῶν προεξοφλουμένων. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης, αἱ τράπεζαι καθίστανται τῆς πρώτης ἀνάγκης καταστήματα, διανέμοντα τὴν πίστιν κατὰ τὸ ἀξίόχρεον ἐκάστου καὶ ἀναστέλλοντα ἢ καταστέλλοντα οὕτω τὴν σύστασιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ τῶν προεξοφλήσεων.

Ἐτέρα δὲ ἐργασία σπουδαιοτάτη τῶν τραπεζῶν εἶναι, ἡ παραδοχὴ καὶ χρησιμοποίησις τῶν ἰδιωτικῶν καταθέσεων.

Τῷ ὄντι, τὰ ἐκ τῆς εἰς τὰς τραπεζὰς καταθέσεως χρηματικῶν κεφαλαίων προκύπτοντα ὠφελήματα εἰσὶν 1) ἡ ἀσφαλὴς κατάθεσις· 2) ἡ διὰ τοῦ τύπου τῆς εἰς διαταγὴν μεταβιβάσεως τῶν πρὸς πληρωμὴν ἐπιταγῶν κινήσεις τῶν κεφαλαίων· καὶ 3) ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ὠφελημάτων τούτων τὰ δύο πρῶτα κατωρθοῦντο ἄλλοτε, ὡς ἔρρέθη, καὶ διὰ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν· σήμερον δὲ τὰ checks, ἥτοι αἱ ἐπιταγαὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν παρ' αἷς κατετέθησαν κεφάλαια, ἢ ἐνεκα συνομολογήσεως ἀλληλοχρέων μετὰ τῶν πιστωτικῶν καταστημάτων λογαριασμῶν, θεωροῦνται ὡς τὸ σπουδαιότερον ὄργανον τῆς κινήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλ' αἱ τράπεζαι τῶν παρακαταθηκῶν οὐδόλως ἐχρησιμοποιοῦν τὰ παρ' αὐταῖς κατατεθειμένα κεφάλαια· τὴν χρησιμοποίησιν ὅμως τῶν καταθέσεων, αἵτινες ἔμενον ἀργαὶ καὶ ἄκαρποι ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, ἀπεργάζονται κυρίως αἱ προεξοφλητικαὶ καὶ τράπεζαι.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι, αἱ προεξοφλητικαὶ αὗται τρά-

πεζαι, χρησιμοποιοῦσαι τὰς καταθέσεις, πολλαπλασιάζουσι καὶ τὰ κέρδη καὶ τοὺς κινδύνους αὐτῶν, καθόσον χορηγοῦσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν κεφᾶλαια ἀλλότρια καὶ ἀπαιτητά. Αἱ τοιαῦται καταθέσεις πολλαπλασιάζονται ἐν καιρῷ ἀφρονίας κεφαλαίων ἢ ἐκπτώσεως τῶν κερδῶν τῆς βιομηχανίας· ἅμα δὲ ἐπέλθῃ κρίσις τις ἐμπορικὴ ἢ τραπεζικὴ, ἢ ἀπλῶς ἀναφανῇ ἢ ἀνάγκη τῆς ἀνακλήσεως τῶν κεφαλαίων τούτων ὑπὸ τῶν καταθετῶν, οἱ καταθέται οὗτοι συνωστιζόμενοι εἰς τὴν τράπεζαν ἀπαιτοῦσι ν' ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς τὰ κατατεθέντα, καὶ οὕτως αἱ τράπεζαι περιπίπτουσιν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν. Οἱ διευθύνοντες λοιπὸν τὰ τραπεζικὰ καταστήματα δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι δεχόμενοι καταθέσεις «ἀπαιτητάς», ὑποχρεοῦνται ν' ἀποδώσωσιν αὐτάς ἅμα τῇ αἰτήσῃ τῶν καταθετῶν. Ὅσάκις λοιπὸν τὰ κατατεθέντα χρήματα χορηγῶνται ἢ εἰς ἐπιχειρήσεις ἀκροσφαλεῖς, ἢ εἰς πρόσωπα μὴ ἀξιόχρεα, ἢ ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας, αἱ τράπεζαι ἰδίαις χερσὶν ἐξορύττουσι τὸν βύθρον, ἐν ᾧ ἕνεκα τῆς ἀβουλίας τῶν θέλουσιν ἀναποδράστως ἐμπίσει θάττον ἢ βράδιον.

Παρ' ἡμῖν, αἱ ἔντοκοι καταθέσεις δὲν ἀποδίδονται εἰμὴ μεθ' ὠρισμένον χρόνον ἀπὸ τῆς αἰτήσεως· ὅσα δὲ ἢ προθεσμία εἶναι βραχυτέρα, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ οἱ τόκοι εἰσὶ μικρότεροι. Ἡ Ἴονικὴ Τράπεζα δέχεται καταθέσεις ὑπὸ μικρὰς προθεσμίας ἀπὸ τῆς αἰτήσεως· πληρῶναι δὲ τὸν 4^ο | 0, ἀλλ' οὕτω οἱ κίνδυνοι εἰσὶν ἀνώτεροι· καθότι τὰ μὲν γραμμάτια εἰσὶ διεσκορπισμένα εἰς χεῖρας πολλῶν· ἀλλ' οἱ καταθέται συγκεντροῦνται συνήθως εἰς ὀλίγας πόλεις· ὥστε ἀθροοὶ δύνανται νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν τράπεζαν, ὅπως ζητήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῶν καταθέ-

σεων, καὶ νὰ ἐκθέσωσιν οὕτω τὴν τράπεζαν εἰς ἀμνηχανίαν.

Ἐτέρᾳ ἐργασίᾳ τῶν τραπεζῶν πάροχος σπουδαίων ὠφελημάτων εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ συναλλάγματα, δι' ὧν ἀνταλλάττονται νομίσματα ἐτερόνυμα. Τῷ ὄντι αἱ ἀλλήλεθνεῖς ἐμπορικαὶ καὶ χρηματικαὶ σχέσεις ὡς γνωστόν, δι' ἀποστολῆς χρημάτων καὶ διὰ συναλλαγμάτων ἐκκαθαρίζονται.

Καὶ πωλοῦντες μὲν συναλλάγματα ἐπὶ Λονδίνου λ.χ. ὅπου ἔχομεν χρήματα, εἰσπράττομεν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ τὰ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὀφειλόμενα ἡμῖν· ἀγοράζοντες δὲ συναλλάγματα, πληρωτέα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἀποστέλλομεν χρήματα ἐκτὸς τοῦ κράτους καὶ πληρώνομεν τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν ἢ κατὰθέτομεν ἐκεῖσε χρήματα. Οἱ τραπεζίται καὶ αἱ τράπεζαι ἐκτελοῦσι τὴν λειτουργίαν ταύτην, διὰ κεφαλαίων καὶ πιστώσεων ὧν εὐμοιροῦσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐκ τούτου δὲ ἡ ἀδιάλειπτος πώλησις καὶ ἀγορὰ ἐξωτερικῶν συναλλαγμάτων.

Καὶ ἀγοράζουσι μὲν οἱ περὶ ταῦτα κερδοσκοποῦντες, ἰδίως καθ' ὃν χρόνον τὸ συνάλλαγμα ἐκπίπτει, πωλοῦσι δὲ ὅτε ὑφούται τὸ συνάλλαγμα, κυρίως ἔνεκα τῆς μείζονος εἰσαγωγῆς τῶν ξένων ἐμπορευμάτων· οὕτω δὲ πραγματοποιοῦσιν οὐ μικρὰ κέρδη, ὑπηρετοῦντες συγχρόνως τὸ ἐμπόριον καὶ παρέχοντες τὴν πίστιν αὐτῶν, πρὸς διεξαγωγὴν τῶν διεθνῶν χρηματικῶν ληψοδοσιῶν.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ τράπεζαι δύνανται αὐθαιρέτως νὰ ὑψώσωσι τὴν ἐπικαταλλαγὴν· καθότι ἡ ἐργασία αὕτη δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον αὐτῶν. Ἄλλως δὲ αἱ τράπεζαι ἐκπληροῦσαι τὴν λειτουργίαν ταύτην, ἀποβλέπουσιν εἰς εὐλόγα κέρδη, καθότι πωλοῦσαι συναλλάγματα, παρέχουσι τὴν ὑπηρε-

σίαν αὐτῶν καὶ δικαιоῦνται καὶ ὀφείλουσι νὰ ὑπολογί-
σωσι τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χρημάτων πρὸς ἀ-
ποζημίωσιν αὐτῶν.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ συνάλλαγμα ᾖναι ὑψωμένον καὶ τείνῃ
εἰς τὸ νὰ ὑψωθῇ, ἡ τράπεζα ἀπαιτεῖ πλέον πωλοῦσα, διότι
προβλέπει ὅτι αὐριον θέλει ἀγοράσει ὅπως ἀντικαταστήσῃ
τὰ ἐκχωρηθέντα. Ἡ ἐπικαταλλαγὴ λοιπὸν περιλαμβά-
νει τὸ κέρδος τῆς τραπέζης τῆς παρασχούσης τὴν ὑπη-
ρεσίαν καὶ τὴν πίστιν αὐτῆς τῷ αἰτοῦντι, ὡς καὶ τὸ ἔξο-
δον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χρημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ ὑποθηκικῶν τραπέζων.

Εἶπον ὅτι ἡ γενικωτέρα διαίρεσις τῶν τραπέζων εἴ-
ναι εἰς προεξοφλητικὰς καὶ ὑποθηκικὰς τραπέζας. Ἀλλὰ
ἔτι πῶς ἡ πίστις συντυγχάνει μετὰ τῶν ὑποθηκικῶν τρα-
πέζων; Διὰ τῆς πίστεως ὡς ἐρρέθη, οὐ μόνον διαβιβά-
ζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοῦς καὶ παραγωγι-
κὰς, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦνται ἀξίαι πιστωτικαί, καὶ
ὡς οὐκ ὀφείλουσι σχεδὸν ὡς νόμισμα. Πῶς λοιπὸν ἡ
πίστις συνεδυάσθη μετὰ τὰς ὑποθηκικὰς τραπέζας, ἐνῶ
τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δίκαιόγραφα ἢ συμβόλαια στέρουνται
τῆς ιδιότητος τοῦ κυκλοφορεῖν, ὡς τὰ ἐμπορικὰ γραμ-
μάτια; Τῷ ὄντι ἡ ἀστική πίστις ἡ πηγάζουσα ἐκ τῶν
σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, περιορίζεται συνήθως εἰς

μόνα τὰ πρόσωπα τῶν συμβαλλομένων. Ὑποθηκικὸν λοιπὸν σύστημα καὶ πίστις φαίνονται πράγματα ἔλως ἀσυμβίβαστα· καθότι αἱ ἀπαιτήσεις, αἱ ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου πηγάζουσιν, καὶ ἐὰν στηρίζωνται εἰς πραγματικὴν ἐγγύησιν, μένουσιν ἀμετακίνητοι μέχρι τῆς ἐξοφλήσεως αὐτῶν, καθὼς μὴ εὐμεταποίητοι εἰς χρήματα, καὶ μὴ παρέχουσαι πλήρη ἀσφάλειαν ὥς αἱ ἐμπορικαὶ ἀξίαι.

Δὲν παρέχουσι δὲ πλήρη ἀσφάλειαν 1) καθότι ἡ κυριότης τῆς ἀκινήτου ιδιοκτησίας, δι' ἧς ἐξασφαλίζονται οἱ ἐπὶ ὑποθήκῃ δανεισταί, δὲν βεβαιοῦται αἰείποτε διὰ τινος ἐμφανοῦς καὶ ἐξωτερικοῦ τύπου· λ. χ. πρὸ τοῦ περὶ μεταγραφῆς νόμου, μοι ἐπωλεῖτο οἰκόπεδον· ἀλλὰ πῶς ἡδυνάμην νὰ γνωρίζω ἐὰν ὁ δικαιοπάροχος μου δὲν ἐξεποίησε τὸ αὐτὸ οἰκόπεδον εἰς ἕτερόν τι πρόσωπον, πρὸς ὃ καὶ παρεδόθη; πῶς ἡδυνάμην νὰ γνωρίζω ἐὰν ἡ ιδιοκτησία αὕτη δὲν ἀνῆκεν εἰς ἀνηλίκους, ἢ δὲν ἦτο προικῶς; πῶς ἡδυνάμην νὰ γνωρίζω, ἐὰν ὅτε ἡγοράσθη, κατεβλήθη τὸ τίμημα, ἐὰν δὲν ἐπωλήθη ὑπὸ αἵρεσιν διαλυτικὴν κ.τ.λ.;

2) Αἱ τοιαῦται ἀπαιτήσεις δὲν παρέχουσι πλήρη ἀσφάλειαν, καθότι πολλαχοῦ ὑποθῆκαι γενικαί, ὑποθῆκαι νόμῳ ὑφιστάμεναι, ἀπόλυτα δικαιώματα ἀφανῆ, ἐπιβαρύνουσι τὴν ιδιοκτησίαν.

3). Καθότι πιθανὸν ἡ ἐγγραφὴ τῆς ὑποθήκης νὰ μὴ ᾔναι ἔγκυρος· καὶ τελευταῖον, καθότι ἡ ἀξία τῶν κτημάτων δὲν προσδιορίζεται αἰείποτε μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἀποχρώσεως ἀσφαλείας ἧς στεροῦνται πολλαχοῦ αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις, θεωρητέον αὐτάς καὶ δι' ἄλλους λόγους ὑποδεστέρας τῶν πιστωτι-

κῶν ἀξίων, καθόσον αὐταὶ μὲν ἀκαταπαύστως κυκλοφοροῦσαι ἀποδίδουσι τοῖς δικαιούχοις τὰ κεφάλαια αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας, ἐν ᾗ αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις πρὸ τῆς λήξεως μὲν τῆς προθεσμίας αὐτῶν δὲν ἐξοφλοῦνται, σπανίως δὲ καὶ κατὰ τὴν λήξιν αὐτῶν, ἀποδίδονται τοῖς πιστωταῖς τὰ παρ' αὐτῶν χορηγηθέντα κεφάλαια.

Ἴδου οἱ λόγοι καὶ τῆς διαστάσεως τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς ἀκινήτου ιδιοκτησίας, καὶ τῆς λίαν περιωρισμένης ἐνεργείας τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, πρὸς σύστασιν τῶν ὁποίων ἐλάχιστον προθυμοῦνται οἱ κεφαλαιοῦχοι. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὅπου τοιαῦται τράπεζαι ὑφίστανται, οὐ μόνον τὰ κεφάλαια αὐτῶν εἰσὶν ὅλως δυσανάλογα πρὸς τὰς χρείας τῆς γεωργίας, ἀλλὰ καὶ οἱ τόκοι ὀρίζονται συνήθως λίαν ἐπαχθεῖς, ἔνεκα τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ τῶν προσκομμάτων τὰ ὅποια παρεμβάλλουσι πολλαχοῦ, αἱ πλημμελεῖς νομοθετικαὶ καὶ δικονομικαὶ διατάξεις εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου παραγομένων ἐνοχῶν.

§ 1. *Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν.*

Ζητεῖται, : ἐὰν δὲν ᾖναι δυνατόν καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, νὰ δοθῇ μείζων ἐνέργεια, δι' ἐκδόσεως γραμματίων ; ἐὰν λέγω, δὲν ᾖναι δυνατόν νὰ συστηθῇ τράπεζα ὑποθηκική, διὰ μικρῶν κεφαλαίων 5 ἢ 6 ἑκατομμυρίων, ἐκδίδουσα μὲν γραμμάτια ἀνώνυμα ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, προσφέρουσα δὲ ἐν μέρει, ὡς ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τούτων, τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιοῖγραφα ;

Τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἀπλῶς θεωρητικόν· καθότι ἐνιαχοῦ ἐγένοντο τοιαῦται ἀπόπειραι ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐκδίδουσῶν συνάμα καὶ γραμμάτια· παρ' ἡμῖν μάλιστα τινὲς ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς πρώτης περιόδου, θεωροῦντες ὅτι οἱ τόκοι τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων τῆς ἐθνικῆς τραπεζῆς ἦσαν τότε ἐπαχθεῖς, καθίσταντο δὲ ἐπαχθέστεροι ἕνεκα τοῦ ἐνιαυσίως πληρωνομένου χρεωλυσίου, θεωροῦντες πρὸς τούτοις, ὅτι οὐδ' οἱ ἰδίαις χερσὶ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν γεωργοὶ ἐδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς πληρωμὴν τοσούτου τόκου, προέτειναν τὴν σύστασιν τραπεζῆς ὑποθηκικῆς, διὰ κεφαλαίων λαμβανομένων ἐκ διαφόρων κληροδοτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα σημειωτέον εἶχον εἰδικὸν προορισμόν, ἐκδιδοῦσης δὲ γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ δανειζούσης ἕνεκα τῆς ἐκδόσεως γραμματίων, πρὸς ἃ μόνον ἦ 6 %.

Ἄλλ' εἶναι δυνατόν νὰ συστηθῇ τράπεζα, ἐκδίδουσα μὲν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν, προσφέρουσα δ' ἐν μέρει, ὡς ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν γραμματίων τούτων τὰ ἐνυπόθηκα κτήματα; Ἀπαντῶ ὅχι· καθότι 1) μὲν τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια εἰσὶ συνήθως μακροπρόθεσμα, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ γεωργία καὶ ἰδίως ἡ φυτουργία, μόλις μετὰ παρέλευσιν χρόνου πολλοῦ ἀποδίδει τὰς γενομένας αὐτῇ προκαταβολάς· 2) δὲ διότι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιοῖγραφα μὴ κυκλοφοροῦντα ὡς ἀπεδείχθη, δυσκόλως ἐξαργυροῦνται πρὸ τῆς προθεσμίας, ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας, ἡ μακροπρόθεσμος συναλλαγματικὴ ἐξαργυροῦται προεξοφλουμένη.

Τούτου ἕνεκα, τὰ γραμμάτια ὧν τὴν ἐξαργύρωσιν ἐγγυῶνται δικαιοῖγραφα ἐπὶ ὑποθήκῃ, στηρίζονται εἰς ὅλως ἐπισφαλῆ βάσιν. Τὰ γραμμάτια, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύ-

σεως τῶν πραγμάτων, κυκλοφοροῦντα ἐπὶ τινι χρόνῳ, ἐμφανίζονται πρὸς ἐξαργύρωσιν. Αἱ δὲ τράπεζαι, ὡς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν διοργανώσεως, πρέπει νὰ ὦσιν αἰείποτε εἰς κατάστασιν νὰ ἐξαργυρώνωσιν αὐτά, οὐ μόνον ἐν ἐποχῇ κοινωνικῶν ἀνωμαλιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν εὐνομίᾳ. Ἐν εἰρήνῃ, καθότι οἱ λήπται τῶν γραμματίων, ὅπως μεταχειρισθῶσιν αὐτά κατὰ τὰς χρείας αὐτῶν, θέλουσιν ἀναγκασθῇ νὰ τὰ ὑποδιαιρέσωσιν εἰς μικροτέρας νομισματικὰς ἀξίας, ἀναλόγους καὶ πρὸς τὰς τιμὰς τῶν πραγμάτων καὶ πρὸς τὰς ἡμερησίας αὐτῶν ἀναλώσεις. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι οἱ μεγαλέμποροι καὶ τραπεζίται κρατοῦσιν εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν χρηματικὰς τινὰς ποσότητας, αἵτινες σπανίως ἐξέρχονται ἀπ' αὐτῶν. Αὗται δὲ αἱ ποσότητες ἀντικαθίστανται εὐκόλως διὰ γραμματίων ἀξίας 500 ἢ 1,000 καὶ 5,000 δραχμῶν, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουσι ἐν κυκλοφορίᾳ τοιαῦτα γραμμάτια. Ἀλλὰ τὰ γραμμάτια τὰ εὐρισκόμενα εἰς χεῖρας τῶν πλείστων οἰκογενειάρχων, τοῦ ἰδιοκτῆτου, τοῦ ἐργοδότη, τοῦ ἐργοστασιάρχου, τοῦ ἐργάτου ἢ τοῦ ὑπαλλήλου κ.τ.λ. εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐμφανισθῶσι πρὸς ἐξαργύρωσιν ὅπως μεταποιηθῶσιν εἰς πεντάδραχμα, ἢ εἰς δραχμὰς ἀναγκαιούσας εἰς τὰς μικρὰς συναλλαγὰς ; ἡ ἐξαργύρωσις δὲ αὕτη καθίσταται τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσῳ ὁ ἐλάχιστος ὅρος τῆς ἀξίας τῶν γραμματίων εἶναι ἀνώτερος.

Αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι πρὸς τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐμβλέπουσαι, κρατοῦσιν αἰείποτε εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν μεταλλικὸν ἀποταμίευμα, ἐπαρκοῦν πρὸς ἐξαργύρωσιν τῶν παρουσιαζομένων γραμματίων. Ἀλλ' ἐὰν ἀντὶ τῶν ὁποίων ἐκδίδουσι γραμματίων, αἱ τράπεζαι ἐδέχοντο μακροπρόθεσμα καὶ μὴ εὐμεταποίητα ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιο-

γραφα, ὥπως ἤθελον δυνηθῇ ἐν ἀνάγκῃ, νὰ ἐξαργυρώσωσι τὰ γραμμάτια ταῦτα ;

ὑπεθέμεθα ὁμαλὴν πραγμάτων κατάστασιν. Ἐὰν ὅμως, ἐπελθούσης κρίσεως πολιτικῆς ἢ ἐμπορικῆς, οἱ λήπται τῶν γραμματίων συρρέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν ἵνα ἐξαργυρώσωσιν αὐτὰ : τί θέλει πράξει ἡ τράπεζα ; θέλει προτείνει εἰς τοὺς λήπτας νὰ περιμένωσιν, ἕως οὗ λήξῃ ἡ προθεσμία τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανείων ; ἢ θέλει ἐκποιήσῃ τὰς ἐπὶ ὑποθήκῃ ἀπαιτήσεις αὐτῆς αἵτινες ὡς ἀπεδείχθη οὐδόλως κυκλοφοροῦσιν ; Ἀλλ' οὕτω, πῶς ἐκπληροῦται ἡ διάταξις τοῦ νόμου, καθ' ἣν τὰ γραμμάτια εἰσιν ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν ; Παρατηρῶ δὲ ὅτι καὶ ἐκεῖ ὅπου τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια ἀποδίδονται μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ δι' ἐνιαυσίου χρεωλυσίου, (τοῦτο δὲ τὸ σύστημα εἶναι ἐπωφελέστατον, κατὰ τὴν Σαίνην, καθότι ἀναγκάζει τοὺς ὀφειλέτας νὰ ἐξοικονομῶσι τὰς προσόδους αὐτῶν καὶ ν' ἀποφεύγωσι τοὺς δικαστικούς πλειστηριασμούς) οἱ κεφαλαιούχοι δὲν δύνανται διὰ μιᾶς ν' ἀνακτήσωσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα ὡς προεῖπον, εἰσὶ μακροπρόθεσμα καὶ δυσεκποιήτα. Ἐκτὸς δὲ τούτου, τράπεζα ἥτις δανείζουσα ἐπὶ ὑποθήκῃ ἐκδίδει συνάμα γραμμάτια, ἀναγκάζεται ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, νὰ ἐκδίδῃ μικρᾶς ἀξίας γραμμάτια, ὅπως μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐμφανίσεως πρὸς ἐξαργύρωσιν. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μικρῶν γραμματίων ἀποδιδράσκει πρὸ μέταλλον, καὶ καθίσταται δεινότερα ἢ κατάστασις τῆς τραπεζῆς.

Πρὸς ταῦτα ἀντιτάττουσιν ὅτι τὰ γραμμάτια δὲν εἶναι ὑποχρεωτικά, ὁ θέλων τὰ λαμβάνει. Βεβαίως. Ἀλλ' ἕκαστος ἰδιώτης δὲν ὑποτίθεται ὅτι γνωρίζει εἰς τί συ-

νίσταται τὸ ἀξιοχρεῶν τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν. Καὶ οἱ μετερχόμενοι τὰ ἔργα τοῦ δικηγόρου, τοῦ διδασκάλου, τοῦ ἱατροῦ ἢ τοῦ φαρμακοποιοῦ, δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τοὺς πολίτας· οὐχ ἥττον ὅμως, ὁ νόμος προνοεῖ ὅπως ἀγύρται μὴ μετέρχωνται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα, ἐξαπατῶντες τοὺς ἀπλουστέρους. Παραδεχόμενος ὅμως ὅτι ἕκαστος εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμᾷ τὸ ἀξιοχρεῶν τῶν τραπεζῶν, παρατηρῶ ὅτι, ὁ ἰδιώτης ὁ δεχόμενος γραμματίον τραπεζῆς ἐπιτραλοῦς, δὲν ἐκτίθεται εἰς ἄμεσον κίνδυνον, καθότι τὰ ὁμόλογα ταῦτα τῶν τραπεζῶν δὲν μεταβιβάζονται δι' ὀπισθογραφήσεως· καίτοι φρονῶν λοιπὸν ὅτι ἡ τράπεζα δὲν εἶναι ἀξιοχρεῶς, δέχεται τὸ γραμματίον της ὅπως μεταβιβάσῃ αὐτὸ ἀμέσως εἰς τρίτον. Τοιοῦτω τρόπῳ, αὐτὸς μὲν ἀποφεύγει τὴν ἐνδεχομένην ζημίαν, μόνος δὲ ὁ τελευταῖος τῶν γραμματίων κομιστῆς ὑφίσταται αὐτήν.

Λέγων ταῦτα, οὐδόλως παραγινωρίζω τὰ ὠφελήματα τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν· ἐξ ἐναντίας φρονῶ, ὅτι τράπεζα δανείζουσα ἐπὶ ὑποθήκῃ καὶ ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, θεραπεύει μίαν τῶν κυριωτέρων ἀναγκῶν τῶν γεωπονικῶν ἐθνῶν. Ἰσχυρίζομαι δέ, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ τράπεζα ὑποθηκική, ἐκδίδουσα γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καὶ νὰ μὴ μετασχηματισθῶσι τὰ γραμμάτια ταῦτα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, εἰς χαρτονομίσματα.

Ὅτι δὲ λέγω περὶ τῶν ἀπλῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς μικτὰς τραπεζάς, ὡς εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος τράπεζαν· καθότι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸν κανόνα, ὅτι τὰ παρ' αὐτῶν ἐκδιδόμενα γραμμάτια δὲν πρέπει νὰ στηρίζωνται εἰς τὰ

ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιόγραφα, ἀλλ' εἰς ἑτέρας ἀξίας βραχυ-
προθέτους, εὐκινήτους καὶ εὐμεταποιήτους.

Αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ περὶ ὑποθηκικῶν τραπέζων καθιε-
ρώθησαν ἤδη καὶ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας.
Ὁ Σαίης (¹) παρατηρεῖ ὅτι γὰρ καὶ ἀκίνητα κτήματα
δὲν δύνανται νὰ ἐξασφαλίσωσι τοὺς λήπτας γραμματίων
περὶ τῆς ἐξαργυρώσεως αὐτῶν. Κατὰ τὸν Σαίην, ὅπως
ἀντικατασταθῇ τὸ νόμισμα διὰ γραμματίων, δεόν ἡ τῶν
γραμματίων ἀξία νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ νο-
μίσματος. Ὁ δὲ Σισμόνδης (²) ἀποφαίνεται, ὅτι ἐξ αὐ-
τῶν τῶν λέξεων, ὑποθηκικὴ τράπεζα, ἀποδει-
κνύεται ὅτι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι λίαν ἐπισφαλῆς. Συμ-
φώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας, καὶ ὁ καταστατικὸς νό-
μος τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἀρθρ. 36, διαλαμβάνει ὅτι
«τὸ ἐναποταμίευμα τῆς τραπέζης δὲν πρέπει νὰ ᾔναι
»ποτὲ ὀλιγώτερον τοῦ $\frac{1}{3}$ τοῦ εἰς ἐμφάνισιν ἀπαιτητοῦ
»παθητικοῦ τῆς, συγχειμένου ἐκ γραμματίων καὶ ἀνοι-
»κτῶν λογαρισμῶν (³). Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἐν
»γένει παθητικοῦ τῆς τραπέζης, θέλει
»ἀντιπροσωπεύεσθαι εἰς τὸ ταμεῖόν τῆς, ἀπὸ ἐμπο-
»ρικὰ γραμμάτια ἢ ὁμολογίας, μὲ προθεσμίαν
»ὄχι μικροτέραν τῶν τριῶν μηνῶν, καὶ φέροντα καὶ ἐνὸς
»τουλάχιστον ἐμπόρου ἢ τραπέζίτου ὑπογραφὴν (⁴)».

Κατὰ τὸ ἀρθρον λοιπὸν τοῦτο τὸ παθητικὸν τῆς τρα-
πέζης δὲν ἐκπροσωπεῖται ἐκ τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δικαιογρά-
φων, ἀλλ' ἐκ νομισμάτων καὶ ἐμπορικῶν γραμματίων.
Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει ὅτι, μὴ συγχωρουμένου εἰς
τὰς ὑποθηκικὰς τραπέζας νὰ ἐκδίδωσι γραμμάτια, ὅπως

(¹) Τόμ. Γ'. τῆς διδασκαλίας του σελ. 116.

(²) Ἐν Μελέταις τῆς Ἱστορ. Οἰκον. τόμ. Β'.

(³) Ἦτοι ἀτόκων καταθέσεων.

(⁴) Ὅρα δὲ νόμον τῆς 16 Δεκεβρ. 1861.

δι' αὐτῶν δώσωσιν ἐνέργειαν πλειοτέραν εἰς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, καθίσταται ὅλως ἀπίθανος ἡ σύστασις ὑποθηκικῆς τραπέζης δανειζούσης ἐπὶ μετρίοις τόκοις. Ἀλλὰ : διατί τοῦτο; καθότι τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια εἰσὶν ἐπισφαλῆ καὶ ἐπομένως κατὰ λόγον τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων προσδιορίζονται καὶ οἱ τόκοι αὐτῶν, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου τὰ κεφάλαιά εἰσι σπάνια, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν εἰς ἐτέρας ἐργασίας ὑπάρχει ἐπικερδεστέρα. Ὡστε θέλοντες νὰ διευκολύνωμεν τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια καὶ νὰ προσεγγίσωμεν τὰ κεφάλαια τῇ γεωργίᾳ, δὲν πρέπει νὰ ἀξιῶμεν νὰ συγκλῶσωμεν τὰ ἀσύγκλωστα, ἤτοι γραμμάτια μὲ ὑποθήκας καὶ ἀξίας δυσμεταποιήτους εἰς χρήματα μὲ ἀξίας ἐξαργυρωτέας εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀλλὰ πρέπει ἰδίως νὰ ἀποβλέπωμεν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῶν κεφαλαιούχων καὶ πρὸς τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ πλούτου καὶ τῶν κεφαλαίων, καθότι ἐκ τούτων μόνον κατορθοῦνται τὰ ἐπὶ μετρίοις τόκοις δάνεια. Εἰς τοῦτο συνίσταται ὁ γόρδιος δεσμός, ὅστις διὰ μόνων τῶν συνετῶν νόμων καὶ τῆς καλῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων λύεται. Ἀλλ' οἱ κοινωνιολόγοι, μὴ δυνηθέντες νὰ λύσωσι τὸν γόρδιον τοῦτον δεσμόν, ἐπεχείρησαν νὰ κόψωσιν αὐτόν, διὰ τοῦ σημάντρου τῶν χαρτονομισμάτων.

§ 2. *Περὶ συστάσεως ὑποθηκικῶν τραπεζῶν διὰ χαρτονομισμάτων.*

Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, νεώτεροί τινες κοινωνιολόγοι τῆς Γαλλίας, συνειδότες ὅτι ἐκ τῆς διαστάσεως τῶν κεφαλαίων ἀπὸ τῆς γεωργίας, παραβλάπεται ἡ πρωτίστη τῆς Γαλλίας βιομηχανία, ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἂν ἡ κυβέρνησις ἀπὸ πιστοῦχου ἐγίνετο πιστοδότρια, ἤτοι ἀντὶ τοῦ νὰ δανείζεται ἐδάνειζε, καὶ ἡ κτηματικὴ

πίστις ἤθελεν ἐν Γαλλίᾳ ἀνορθωθῆ καὶ ἡ γεωργία ἤθελε τὰ μέγιστα προοδεύσει.

Ἀλλὰ : πῶς ἡ κυβέρνησις δύναται νὰ μεταβάλη, οὕτως εἰπεῖν, πρόσωπον, καὶ νὰ δανείζη κεφάλαια τὰ ὅποια ὡς κυβέρνησις δὲν ἔχει; Οἱ κοινωνιολόγοι οὗτοι ἀπαντῶσι. Διὰ τῆς πίστεως. : Πῶς δὲ ἡ κυβέρνησις δύναται διὰ τῆς πίστεως νὰ δημιουργήσῃ κεφάλαια; Συνιστῶσα τράπεζαν, ἥς τὰ κεφάλαια θέλουσι σύγκεισθαι ἐκ χαρτονομισμάτων.

Οἱ ιδιοκτῆται δανειζόμενοι ὤφειλον νὰ πληρώσωσι κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος 3 $\frac{1}{2}$ φρ. τοῖς $\frac{1}{10}$, κατὰ δὲ τὰ ἐπόμενα 25 ἔτη, 4 μὲν $\frac{1}{10}$ ἐν εἴδει ἐνιαυτοῦ χρεωλυσίου, 1 δὲ φρ. καὶ 82 λεπ. τόκον ἐτήσιον. Καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ προταθέντος τούτου νομοσχεδίου εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν Γάλλων σενέλευσιν, συνετάχθη καὶ παρ' ἡμῖν τότε νομοσχέδιον πανομοιότυπον, ὑποβληθὲν εἰς τὴν βουλήν, δυνάμει τοῦ ὁποῦ «συνιστᾶτο τράπεζα ἐκ 10,000,000 εἰς » χαρτονομίσμα 1, 5, 10, 100 δρ., ἔχον ἀναγ- » καστικὴν κυκλοφορίαν».

«Ἡ τράπεζα ἤθελε δανείζει τὰ χαρτονομίσματα ταῦτα » εἰς τοὺς ιδιοκτῆτας, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ $\frac{1}{3}$ τῆς ἀξίας τῶν » κτημάτων. Αὐτοὶ δὲ ὑπεχρέουν τὰς ιδιοκτησίας αὐτῶν » ἐν πρώτῃ ὑποθήκῃ.

» Τὰ δάνεια ἐγίνοντο ἐπὶ χρεωλυσίῳ 3 καὶ 4 $\frac{1}{10}$, καὶ » τόκῳ 3 $\frac{1}{10}$. Ὁ δανειζόμενος ὤφειλε νὰ πληρῶνῃ τὸ χρεω- » λύσιον καὶ τὸν τόκον εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ἑξαμηνίας. » Κατὰ πᾶσαν δὲ ἑξαμηνίαν, ἐξήγετο τῆς κυκλοφορίας » ποσὸν χαρτονομισμάτων ἀνάλογον τοῦ ἐξοφληθέντος. » Ἐως οὗ δὲ ἀποσβεσθῇ ὁλόκληρον τὸ χρέος, τὰ κτή- » ματα διετέλουν ὑπόχρεα».

Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, «ἡ Ἑλλάς ὡς ἔλεγον,

»ἤθελε κατασταθῇ ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι χρόνου, »ἀντὶ ἀπόρου καὶ ἐνδεοῦς, εὐπορος καὶ πλούσια.» Εὐτυχῇ τὰ ἔθνη ἂν διὰ τοιούτων βραχυλόγων οἰκονομικῶν συνταγῶν, ἐδύναντο ἀπὸ ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν, νὰ ἀναδειχθῶσιν αἰφνιδίως εὐπορα καὶ πλούσια! Ἀλλὰ τοιαῦται τολμηραὶ ἀπόπειραι, τοιαῦται οἰκονομικαὶ θαυμαστοποιταὶ ἀπέβησαν ὥς ἐπὶ Λάου, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Γάλλων μεταβολῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Αὐστρίᾳ, ἐπιζήμια καὶ ὀλέθρια, ἐπενεγκοῦσαι ἀντὶ πλούτου καὶ εὐπορίας, μεγάλα ἀτομικὰ καὶ δημόσια δυστυχήματα, καταστροφὴν τῆς δημοσίας πίστεως, διατάραξιν οὐσιώδη τῶν ἐμπορικῶν καὶ ἐν γένει τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τὸ χεῖριστον πάντων, μεγαλειτέραν τῶν δημοσίων ἡθῶν ἐξαχρείωσιν. Ναί· τὰ ἔθνη δὲν ἀναδεικνύονται εὐπορα καὶ πλούσια δι' ἀπλῆς χαρτοσημαντηρίου μηχανῆς, κινουμένης ὑπὸ τῶν προθύμων χειρῶν εὐαρίθμων τινῶν ὑπαλλήλων τῶν κυβερνήσεων. Τὰ ἔθνη παντοῦ καὶ πάντοτε ἡβύτησαν τὴν εὐπορίαν αὐτῶν διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς ἀποταμιεύσεως, καὶ τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας δραστηρίας προστασίας ἀπάντων. Πολλαὶ γενεαὶ παρῆλθον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, πρὶν ἢ τὰ ἔθνη ἀπὸ ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν κατασταθῶσιν εὐπορα καὶ πλούσια. Πολλὰ δάκρυα, πολλοὶ ἰδρῶτες ἐπότισαν τὸ πολύκλαδον τῆς βιομηχανίας δένδρον, πρὶν ἢ ἀποφέρῃ τοὺς ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρπούς. Ὁ πλοῦτος λοιπὸν καὶ τὰ κεφάλαια δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἀλλ' εἰσὶ τέκνα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τὸ ἐπιφανέστατον ἀποτέλεσμα τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας καὶ τῆς σώφρονος διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων. Αἱ δὲ κυβερνήσεις δὲν ἐπλουτίσθησαν μὲ τὸ ἐξαίρετον τάλαντον τοῦ νὰ παράγῳσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κεφάλαια, ἀλλ' ἐκπαιδεύουσαι καὶ ἠθοκοποιοῦσαι τοὺς λαοὺς, ἐμψυ-

χώνουσαι τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, προστατεύουσαι καὶ τὰς περιουσίας καὶ τὰ πρόσωπα, τελειοποιοῦσαι τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα καὶ ἐνισχύουσαι διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς καλῆς διαχειρίσεως τὴν δημοσίαν πίστιν, ἐπιβοηθοῦσι τὴν ὑλικὴν προαγωγὴν τῶν ἀρχομένων καὶ χειραγωγοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀνώμαλον καὶ δύσβατον στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν ἐνταῦθα μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐθνῶν· καὶ οὐδεὶς ἱστορικός, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡροδότου μέχρι τῆς σήμερον ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ δεῖνα λαὸς διὰ τῆς σημάσεως ὀλίγων δεσμῶν χάρτου, ἀπὸ πτωχοῦ καὶ ἐνδεοῦς κατέστη εὐπορος καὶ πλούσιος. Ἡ Ἰσπανία ἄλλοτε κατέχουσα τὰ πλούσια τῆς Ἀμερικῆς μεταλλεῖα, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Εὐρώπης· ἀλλ' ἐνδεὲς βιομηχανίας καὶ καλῆς διοικήσεως, ἀπώλεσε καὶ πλοῦτον καὶ ἐλευθερίαν.

Ἀλλὰ μὴ ἐπισπεύδοντες τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἀναλύσωμεν ἐπιμελῶς τὸ σύστημα τῶν ἀναργύρων ἢ μειαργύρων τραπεζῶν, ὅπως κρίνωμεν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς φύσεως ἐν γένει τῶν χαρτονομισμάτων.

Ἰς τίς ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως τραπεζῆς ἥς τὸ κεφάλαιον σύγκειται ἐκ χαρτονομισμάτων, ἥτοι ἐξ ὁμολογιῶν τοῦ δημοσίου; Ἡ παροχὴ κεφαλαίων εἰς τὴν γεωργίαν, στερουμένην τοῦ οὐσιώδους καὶ ζωοποιοῦ τούτου στοιχείου; πῶς δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παράγονται τὰ κεφάλαια, ὧν ἡ γεωργία ἔχει ἀπαραίτητον ἀνάγκην; Διὰ τῆς πίστεως, μᾶς λέγουσιν οἱ φίλοι τῶν χαρτονομισμάτων. Ἀλλ' ἡ πίστις ὡς ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι τὸ κεφάλαιον τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ τὸ ἡθικὸν ὄργανον δι' οὗ μεταβιβάζονται τὰ κεφάλαια εἰς χεῖρας ἐνεργοῦς καὶ πα-

ραγωγικάς. Ὁ ἐκποιῶν λ. χ. ἐπὶ πιστώσει τεχνουργήματα ἢ ἐμπορεύματα, διαβιβάζει κεφάλαιον εἰς χεῖρας τοῦ πιστούχου· δὲν ἀπαιτεῖ δὲ τὴν ἄμεσον πληρωμὴν τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐμπορευμάτων τούτων, καθότι ἐμπιστεύεται εἰς τὸν δανειζόμενον. Ἰ Διατί δὲ ἐμπιστεύεται; Διότι ἔχει πεποιθήσιν περὶ τοῦ ἀξιοχρέου τοῦ δανειζομένου· διότι πείθεται ὅτι ὁ μεταβιβασθεὶς οὕτω πλοῦτος θέλει χρησιμεύσει εἰς δημιουργίαν νέου πλούτου. Ἄνευ λοιπὸν προὑπαρχόντων κεφαλαίων καὶ τῆς πεποιθήσεως τοῦ πιστωτοῦ περὶ τῆς ἰκανότητος, τῆς φιλοπονίας καὶ ἠθικότητος τοῦ πιστούχου, ἡ πίστις ἢ δὲν ὑπάρχει, ἢ ὑπάρχει δυνάμει μόνον· ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι ἡ κυβέρνησις ἢ διὰ χαρτονομισμάτων δανείζουσα δὲν παρέχει τοῖς πιστοῦχοις κεφάλαια, ἀλλ' ὁμόλογα ἄτοκα οὐδεμίαν ἔχοντα προθεσμίαν πληρωμῆς καὶ οὕτω ἡ κυβέρνησις, χρεοῦται ἀντὶ τῆς πιστωθῆ.

Εἶπον ὅτι πίστις καὶ κεφάλαια δὲν εἶναι πράγματα ταυτοσήμαντα. Ἰ Ἀλλ' εἶναι ἄρα ταυτοσήμαντα τὰ κεφάλαια καὶ τὰ νομίσματα ἢ τὰ χαρτονομίσματα; Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι τὰ μὲν κεφάλαιά εἰσιν ὄργανα τῆς παραγωγῆς, τὰ δὲ νομίσματα σύμβολα μόνον καὶ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν. Τὰ νομίσματα λοιπὸν προὑποθέτουσιν ἀντικείμενά τινα τῶν συναλλαγῶν· κατὰ λόγον δὲ τοῦ ποσοῦ αὐτῶν, προσδιορίζεται καὶ ἡ χρεία τῶν νομισμάτων. ὅθεν ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν νομισματικῶν μονάδων, μὴ προκαλυμμένης ὑπὸ ἀναλόγου αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν, δὲν πολλαπλασιάζονται τὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα, ἀλλὰ μόνον τὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν, ὧν ἡ τιμὴ ἀναγκαιῶς ἐλαττοῦται ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν.

Ἰ Ἀλλ' ἐνταῦθα θέον νὰ καταδείξω καὶ τὴν ὑπάρχου-

σαν μεταξὺ νομισμάτων καὶ χαρτονομισμάτων διαφορὰν. Ὅσάκις τὰ νομίσματα ἔχουσιν ἐσωτερικὴν ἀξίαν, δηλ. ἦναι μεταλλικά, ἢ ὑπεραύξησις αὐτῶν δὲν ἐπιφέρει διαρκῆ ἀποτελέσματα, καθότι ἀφθονοῦντα καὶ ὑποτιμώμενα, ἢ μεταποιοῦνται εἰς ἄκοπον μέταλλον δηλ. χωνεύονται, ἢ ἐξάγονται τοῦ κράτους· ἀλλ' ὅσάκις τὸ νόμισμα ἦναι χάρτινον. συμβαίνει τὸ ἕτερον τῶν δύο· ἢ περιοριζόμενον κατὰ τὸ ποσὸν αὐτοῦ εἰς λογικὰ ὅρια καὶ στηριζόμενον εἰς τὴν πραγματικὴν ἐγγύησιν τῆς ἐξαργυρώσεως, ἀντικαθίστησι τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ διατηρεῖ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, τοιαῦτα δὲ τὰ τραπεζικὰ γραμμάτια, τῶν ὁποίων ὁ ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασιασμός εἶναι καὶ ἄσκοπος καὶ ἀδύνατος, ἢ πολλαπλασιαζόμενον ὑπερμέτρως καὶ οὐδεμίαν παρέχον ἐγγύησιν ἐξαργυρώσεως, μὴ ὄν δὲ δεκτικὸν μεταποιήσεως ὡς τὰ μεταλλικά νομίσματα, οὐδ' ἐξαγόμενον τοῦ κράτους, ἐκπίπτει τόσῳ μᾶλλον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὅσῳ ἅπαντες μὲν σπεύδουσι νὰ ἀπαλλοτριώσωσιν αὐτό, οὐδεὶς δὲ ἐπιθυμεῖ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ, καὶ τὰ κεφάλαια, ἀντὶ νὰ προσπελάσωσιν αὐτῷ, ἀποσύρονται μακρὰν αὐτοῦ καὶ ἀποδιδράσκουσιν.

Οἱ ἀξιοῦντες λοιπὸν ὅτι διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν νομισμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, συγχέουσι τὰ τῆς παραγωγῆς ὄργανα μὲ τὰ ὄργανα τῶν ἀνταλλαγῶν· οἱ δὲ ἐξομοιοῦντες τὸ μεταλλικὸν μὲ τὸ χάρτινον νόμισμα, λησμονοῦσιν ὅτι τὸ μὲν, κεκτημένον ἐσωτερικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ἀξίαν ὅσάκις ὑπερμέτρως πολλαπλασιάζεται, μεταποιεῖται ἢ ἐξάγεται τοῦ κράτους· τὸ δέ, μὴ δεκτικὸν μεταποιήσεως, οὐδ' ἐξαγόμενον τοῦ κράτους, ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὰ πολύτιμα μέταλλα· καὶ ἀντὶ νὰ ἐφελκύσῃ τὰ κεφάλαια τὰ ἀποκρούει.

Ἄλλ' οἱ ἀσπαζόμενοι τὸ σύστημα τῶν ἀναργύρων τρα-

πεζών, καὶ δοξάζοντες ὅτι δι' αὐτοῦ θέλει ἀνορθωθῇ ἡ γεωργία, δεινοπαθοῦσα σήμερον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως κεφαλαίων, ἰσχυρίζονται ὅτι, ὥσπερ ἡ κυβέρνησις ἐκδίδει δημόσια χρεώγραφα δανειζομένη, χρεώγραφα ἅτινα στεροῦνται πραγματικῆς ἐγγυήσεως, οὕτω καὶ νὰ δανείσῃ δύναται πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας ἐκδίδουσα χαρτονομίσμα. Παρατηρητέον ὅμως 1) ὅτι τὰ παρὰ τῶν κυβερνήσεων ἐκδιδόμενα δημόσια χρεώγραφα δὲν εἶναι νόμισμα 5 ἢ 10 δραχμῶν, ἀλλ' ἐκπροσωποῦντα τὸ δημόσιον χρέος καὶ τὰ χορηγηθέντα εἰς τὰς κυβερνήσεις κεφάλαια, εἰς τὰ δικάσιμα τῶν πιστωτῶν τοῦ Κράτους. Ὡστε πᾶς πολίτης δὲν ἔχει εἰς χεῖράς του δημόσια χρεώγραφα, δὲν εἶναι πιστωτὴς τοῦ Κράτους· πᾶς ὅμως πολίτης μεταχειρίζεται τὸ νόμισμα καὶ πολλάκις μάλιστα τῆς ἡμέρας. 2) Οἱ πιστωταὶ τοῦ Κράτους, οἱ λήπται δημοσίων χρεωγράφων, καίτοι μὴ δικαιούμενοι νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν ἀμεσον αὐτῶν ἐξαργύρωσιν, οὐχ' ἤττον ὅμως πληρόνονται τόκον, ἐκ τῶν δημοσίων φόρων οὓς εἰσπράττει ἡ κυβέρνησις· οἱ τόκοι τοῦ δημοσίου χρέους ἐπιβαρύνουσι τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμόν τοῦ Κράτους καὶ ἅπαντες οἱ φορολογούμενοι ἐγγυῶνται, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πληρωμὴν αὐτοῦ· τὰ δὲ χαρτονομίσματα, εἰς χεῖρας τῶν κομιστῶν αὐτῶν εἰσὶν ὁμόλογα νομισματοποιηθέντα, ἡ ἀπαιτήσεις κλασματικαὶ κατὰ τοῦ ἐκδότος αὐτάς, ἀπαιτήσεις ἀναχθεῖσαι εἰς τὴν ἀπλουστέραν αὐτῶν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἄτοκοι καὶ ἄκαρποι καὶ μὴ στηριζόμενοι εἰς σπουδαίαν τινὰ ἐγγύησιν ἐξαργυρώσεως. Ἐπὶ κοινὸν λοιπὸν μεταξὺ χαρτονομισμάτων καὶ δημοσίων χρεωγράφων; Ὡσαύτως δὲ οἱ ἔμποροι, οἱ τραπεζίται καὶ αἱ τράπεζαι ἐκδίδουσι τραπεζικὰ ἢ ἐμπορικὰ γραμμάτια· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἰς 1) μὲν ἀπαύγασμα πραγματικοῦ κεφαλαίου, καὶ σπουδαίων

παραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων· 2) δὲ βραχυπρόθεσμα ἢ ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμπράνισιν, ἐν ᾧ τὸ χαρτονόμισμα πλαστουργούμενον ὑπὲρ τῆς γεωργίας δῆθεν καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἐστηρίζετο κατὰ τὴν διατυπωθεῖσαν πρότασιν, ἐπὶ μόνῃς τῆς ἀξίας τῆς γῆς, καὶ ἂν ποτε ἐξαργυροῦτο ἤθελεν ἐξαργυρωθῇ μετὰ 20 ἢ μετὰ 25 ἔτη.

Λέγω δὲ ἐάν ποτε ἐξαργυροῦτο, καθότι, ὡς παρετήρησα ἤδη, ὁσάκις τὸ μεταλλικὸν νόμισμα ἐκπίπτῃ τῆς ἀξίας αὐτοῦ, μεταποιεῖται ἢ ἐξάγεται τοῦ Κράτους, καὶ ἐπομένως οἱ κάτοχοι αὐτοῦ οὐδεμίαν ὑφίστανται ζημίαν. Ἄλλ' ὁ λαβὼν χαρτονομίσματα ἀντὶ πραγματικοῦ κεφαλαίου χορηγηθέντος εἰς ἰδιοκτητήν, ἰδύναται νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἀξία αὐτῶν δὲν θέλει ἐκπέσει εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἐνῷ ταῦτά εἰσι φύσει ἀνεπίδεκτα μεταποιήσεως καὶ ἐξαγωγῆς; Βεβαίως ὅχι· τὰ χαρτονομίσματα λοιπόν, οὐδένα ἀποφέροντα τόκον καὶ μὴ ἐξαργυρούμενα, οὐδεμίαν παρέχουσιν ἐγγύησιν ὑπὲρ τοῦ μὴ ὑπερμέτρου πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἐκπτώσεως αὐτῶν. Δὲν λησμονῶ ὅτι κατὰ τὸ σχέδιον, ὅπερ τότε ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλήν, ὁ ἀνώτατος ὅρος τοῦ ποσοῦ αὐτῶν προσδιωρίζετο εἰς 10 ἑκατομμύρια· ἀλλ' ἐάν ἡ ἑναρξίς τῆς ἐκπτώσεως συνέβαινε πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἑκτου ἑκατομμυρίου, ἰτί ἤθελεν ἐμποδίσαι τὴν ἑκδοσιν καὶ τῶν λοιπῶν 5 ἑκατομμυρίων, ἐνῷ ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ τράπεζα δὲν ὑπεχρεοῦτο εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν; ἰτί ἤθελεν ἐμποδίσαι τὸν διὰ μεταγενεστέρου νόμου καὶ ὑπὲρ τὰ 10 ἑκατομμύρια πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν; Τῶν συνήθων τραπεζικῶν γραμματίων ἐκπιπτόντων τῆς ἀξίας αὐτῶν ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν, οἱ λήπται συρρέουσιν εἰς τὴν τράπεζαν ὅπως ζητήσωσι τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, καὶ ἡ τράπεζα ἀναγκάζεται νὰ ἀποσύρῃ τῆς κυκλοφορίας τὸ πλεο-

νάζον ποσόν, παύουσα νά χορηγῇ νέα δάνεια, ἢ αὐξάνουσα τὸ προεξόφλημα, ἢ μὴ δεχομένη συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν ἀνωτέραν τῶν 30 ἡμερῶν, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ μεταλλικοῦ καὶ τῆς πτωχεύσεως. Ἀλλ' ὅσάκις τὰ χαρτονομίσματα ἐκπίπτωσι τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἢ ἐκδοῦσα αὐτὰ κυβέρνησις δὲν παύει νὰ ἐκδίδῃ νέα, καθότι δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν γαλλικῶν χαρτονομισμάτων ἐπιβεβαιοῖ τοὺς λόγους ἡμῶν. Ἀλλὰ ποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν χαρτονομισμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τῶν κατὰ τὸ 1848 προταθέντων. Ἀληθὲς ὅτι τὰ χαρτονομίσματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς γῆς· ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἐδύνατό τις ἀμέσως νὰ ἀποκτήσῃ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν, καθότι τὰ γαλλικὰ χαρτονομίσματα ἦσαν συναλλαγματικαὶ πληρωτέαι εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐπὶ ἐθνικῆς γῆς, καὶ ὥς ἔλεγεν ὁ Μιραβὼ ἐν τῇ Ἑθνικῇ Συνελεύσει, πᾶς λήπτης χαρτονομίσματος ἦτο φυσικὸς ὑπέρμαχος τῆς μεταπολιτεύσεως καὶ δανειστῆς ἐλπίζων τὴν ἐξόφλησιν τῆς ἀπαιτήσεώς του, ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὅπως δὲ ἀκριβέστερον ἐκτιμήσωμεν τὰ ἐκ τῆς κυκλοφορίας χαρτονομισμάτων προκύπτοντα οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα, ὑποθέσωμεν ὅτι συνίσταται παρ' ἡμῖν τράπεζα δανείζουσα εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας χαρτονόμισμα, ἐπὶ μικρῷ τόκῳ. Τούτου δοθέντος, οὐδὲμία ἀμφιβολία, ὅτι πρῶτον τὰ χαρτονομίσματα, φέροντα χαρακτῆρα νομίσματος μᾶλλον ἢ χρεωστικοῦ ἐγγράφου οὐδένα θέλουσι ἀποφέρει τόκον, ὅπως δὲ πληρωθῇ τόκος, δεόν νὰ σημειῶται ἐφ' ἐκάστου χαρτονομίσματος ἡ χρονολογία τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ.

Προσέτι τὰ χαρτονομίσματα ὄντα ἐπ' ἄοριστον, δεκτικὰ πολλαπλασιασμοῦ, θέλουσιν ἀναποφεύκτως ἐκπέσει τῆς ἀξίας αὐτῶν καὶ πάντες οἱ πρὸ τῆς συστάσεως τῆς τραπέζης ταύτης δανείσαντες καλῇ τῇ πίστει, τὰ χρήματα αὐτῶν εἰς ἰδιοκτῆτας ἢ εἰς ἄλλους πολίτας, πληρωνόμενοι εἰς χαρτονομίσματα, θέλουσι τὰ μέγιστα ζημιωθῆ, καθότι θέλουσι λάβει τὸ πολλοστημόριον μόνον τῆς πιστώσεως αὐτῶν· οὕτω δὲ θέλει αὐτοῖς ἀναφανῇ τὸ σύστημα τῆς ἀρχαίας σεισαχθείας μὴ στασιαζούσης τῆς πόλεως. Ἐὰν ἐδυνάμεθα νὰ λάβωμεν παρὰ τῶν συμβολαιογράφων καὶ ὑποθηκοφυλάκων τοῦ Βασιλείου τὴν ἀκριβῆ κατὰστασιν τοῦ συνόλου τῶν ἰδιωτικῶν δανείων, ἢ θέλομεν ἐντελέστερον ἐννοήσῃ τὴν ὀλεθρίαν διατάραξιν ἣτις ἤθελεν ἐπέλθῃ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις, ἔνεκα τῆς κυκλοφορίας χαρτονομισμάτων.

Καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ περὶ ἐκδόσεως χαρτονομισμάτων νόμος δὲν θέλει ἔχει δύναμιν ἀναδρομικὴν, ἰδοὺ τί θέλει συμβῇ, ἐξεμίσθωσα λ. χ. τὴν οἰκίαν μου δι' ἓν ἔτος· ὁ δὲ νόμος ὁ συγχωρῶν τὴν ἔκδοσιν τοῦ χαρτονομίσματος ἐκδίδεται μετὰ μῆνας 6, ἀπὸ τοῦ 6 μηνὸς ὀνομαστικῶς μόνον θέλω λάβει τὸ συμφωνηθὲν μίσθωμα ἢ τὸ δανεισθὲν κεφάλαιον. Τὸ αὐτὸ δὲ θέλει συμβῇ καὶ ὡς πρὸς τοὺς τόκους τῶν δανείων καὶ ὡς πρὸς τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων κ.τ.λ. Ἐὰν δὲ τὰ προγενέστερα συμβόλαια μέχρις ἐξοφλήσεως αὐτῶν, ἰσχύωσι κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἰδοὺ νέα ζημία διὰ τοὺς ὀφειλέτας κ.τ.λ. καθότι ποῦ οὗτοι θέλουσιν εὔρει μεταλλικόν; πόσαι δυσκολίαι ὅπως ἀποκτήσωσιν αὐτὸ ἐκεῖ ὅπου κυκλοφορεῖ τὸ χαρτονόμισμα;

Πλὴν δὲ τούτων, ἔνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν χαρτονομισμάτων, καὶ τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλα-

σιασμοῦ, ἅπαντα τὰ ἐμπορεύματα τὰ τε ἐγχώρια καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα καὶ αὐτοὶ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἀνατιμηθῆ, καὶ ἡ μετὰ τῶν ξένων συναλλαγὴ θέλει καταστῇ ἐπιβλαβὴς εἰς ἡμᾶς· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς νεκρώσεως τῶν ἀνταλλαγῶν, θέλομεν ἀναδείξει τὴν Ἑλλάδα εὐπορον καὶ πλουσίαν!

Πρὸς τοῦτοις, ἡ Κυβέρνησις δεχομένη εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῆς τὰ χαρτονομίσματα, θέλει εἰσπράττει ὀνοματικῶς μόνον τοὺς δημοσίους φόρους· οἱ πόροι καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς θέλουσιν ἐπομένως ἐλαττωθῆ, καὶ ἡ ἀξία τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν θέλει μεταβάλλεσθαι. Προμηθευόμενον δὲ ὑλικὸν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς θέλει ἐκτίθεσθαι εἰς συνεχεῖς ζημίας.

Τελευταῖον, ἡ Κυβέρνησις, ἐξακολουθοῦσα νὰ πληρώνῃ τοὺς αὐτοὺς μισθοὺς εἰς τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς, θέλει τοὺς ρίψει εἰς ἀμηχανίαν ἔνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ἐμπορευμάτων· αἱ καταχρήσεις θέλουσιν αὐξήσῃ ἀντὶ νὰ περισταλῶσι, τὰ δὲ συμβόλαια τοῦ λοιποῦ θέλουσι συντάττεσθαι εἰς χρήματα· καὶ ἐὰν ὁ νόμος ὀρίσῃ ὅτι συντάττονται εἰς χαρτονόμισμα, ἅπαν τὸ μεταλλικὸν θέλει φυγαδευθῆ.

Μὴ νομίσῃ δέ τις, ὅτι διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας ἐμποδίζεται ἡ ἔκπτωσις τῶν χαρτονομισμάτων· ἢ ὅτι, «τὸ χαρτονόμισμα, ἐπειδὴ φέρει τὴν ἰσχυροτέραν ἐγγύησιν, ὥς ἐξησφαλισμένον δι' ὑποθήκης, καὶ »εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους, δὲν »θέλει ἐκπέσει»· καθότι, ἐὰν ὑπάρχῃ βέβαιον, ὅτι δὲν θέλει ἐκπέσει τῆς ὀνοματικῆς αὐτοῦ ἀξίας, ἢ πρὸς τί ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία; ἐὰν δ' ἀπ' ἐναντίας, ὑπάρχῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἀξία τῶν χαρτονομισμάτων τεί-

νει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἰς ἔκπτωσιν, διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας προδήλως παραβιάζεται ἡ ιδιοκτησία τοῦ πολίτου. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ δ-φειλέτης μου, ἀντὶ τῶν 1000 μεταλλικῶν δραχμῶν, τὰς ὁποίας τῷ ἐδάνεισα, μοὶ ἀποδίδῃ 1000 δραχμὰς εἰς χαρτονόμισμα, ὅπερ ἀναγκάζομαι νὰ δεχθῶ ἕνεκα τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἡ δὲν παραβιάζεται ἡ ιδιοκτησία μου, ὡς παρεβιάζετο καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κυβερνήσεις ἐνόθεον ἢ ἡλλοίωνον τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν μεταλλικῶν νομισμάτων; Τὸ ἴδιον, τὸ προσωπικὸν δὲν καταβροχθίζεται ὑπὸ τοῦ κατὰ τοὺς νεωτέρους κοινωνιολόγους, παμφάγου θηρίου τῆς κοινωνίας;

Ἀληθῶς, μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848, καὶ εἰς τὰ γραμματία πολλῶν τῆς Εὐρώπης τραπεζῶν ἐδόθη ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία· παρατηρητέον ὅμως, ὅτι αἱ πλεῖσται τῆς Εὐρώπης τράπεζαι, καίτοι ἐκδίδουσαι γραμματία ἔχοντα ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, πρῶτον μὲν ἐκέκτηντο μετοχικὸν κεφάλαιον καὶ ἀποθεματικόν, ἐκράτουν εἰς τὰ ταμεῖά των μεταλλικὸν νόμισμα ὑπερβαῖνον τὸ τρίτον τοῦ παθητικοῦ των, δεύτερον δὲ εἶχον ἐν τοῖς χαρτοφυλακίοις αὐτῶν, συναλλάγματα φέροντα τρεῖς ὑπογραφάς, συναλλάγματα βραχυπρόθεσμα, ἐξασφαλίζοντα τὴν προσεχῇ τῶν γραμματίων ἐξαργύρωσιν, ἄλλως δὲ ἔπαυον νὰ ἐκδίδωσι νέα γραμματία, ἐν ᾧ τῶν χαρτονομισμάτων τὴν αὐξησιν οὐδὲν διακωλύει ἅμα ἐκδοθῇ περὶ αὐτῆς νέος νόμος.

Ἰ Τί κοινὸν λοιπὸν μεταξὺ τραπεζικῶν γραμματίων καὶ χαρτονομισμάτων, ἅτινα στεροῦνται ἀντιστοιχοῦς της πραγματικῆς καὶ εὐεκποιήτου ἀξίας καὶ τείνουσιν ἀδιαλείπτως εἰς τὸ νὰ πολλαπλα-

σιασθῶσι, διότι ἡ ἐκδοῦσα αὐτὰ τράπεζα δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν ;

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα ἀποφαίνομαι ὅτι οἱ πρεσβεύοντες ὅτι ἡ Κυβέρνησις δύναται νὰ δώσῃ εἰς χαρτονομίσμα μὴ στηριζόμενον ἐπὶ μεταλλικῶν ἢ ἐμπορικῶν ἀξιῶν, ἀξίαν πραγματικὴν, παραδέχονται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ σκιά ἄνευ σώματος. Ἐπαναλέγω δὲ ὅτι οὐδὲν ἔθνος ἀνεδείχθη ποτὲ μέγα καὶ πλούσιον, διὰ τῶν εὐφυῶν ἀλλ' ἐπισφαλῶν ἐπινοημάτων ἰδιορρύθμων τινῶν φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων· ἡ πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον ἄγουσα ὁδὸς εἶναι μία καὶ μόνη δι' ἅπαντα τὰ ἔθνη· αὕτη δὲ εἶναι ἡ τῆς ἐπιστήμης, τῆς χρηστότητος καὶ τῆς νοήμονος ἐργασίας τῶν ἀρχομένων καὶ ἡ τῆς συνετῆς σώφρονος καὶ δραστηρίας ἐνεργείας τῶν κυβερνήσεων.

Ἡ ἰδέα τοῦ χαρτονομίσματος κατεδικάσθη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἅτε ἀπάδουσα πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὅσον ἔνεστι, μείζονος μονιμότητος τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Τράπεζαι κτηματικῆς πίστεως.

Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἀπλαῖ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι διὰ μόνου τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου δυνάμεναι νὰ συνδράμωσι τὴν γεωργίαν, δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς πολυπληθεῖς καὶ καὶ εὐρείας αὐτῆς χρείας. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὑ-

ποθηκικὸν σύστημα καὶ πίστις εἰςὶ πράγματα ἀσυμβί-
βαστα. Τούτων ἕνεκα, οἱ μὲν τόκοι τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ
δανείων εἰςὶ συνήθως ὑπέρογκοι, τὰ δὲ δάνεια δυσκόλως
ἀποδίδονται κατὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας.

Ἐκθέσωμεν οὖν τὰ συστήματα τὰ σκοποῦντα νὰ προ-
σελκύσωσι κεφάλαια εἰς τὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν καὶ
συνδυάζοντα μὲν τὴν πίστιν μὲ τὰς ὑποθήκας, ἀποφεύ-
γοντα δὲ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος.

§ 1. *Τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ
τῶν γαιοκτημόνων.*

Κατὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον, ἡ Σιλεσία εἶχεν ὑποστῆ
ἀνυπολογίστους ζημίας καὶ ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία ἐπε-
βαρύνετο σχεδὸν ἅπασα μὲ ὑποθήκας· καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ὁ
πόλεμος διήρκει, οἱ ἰδιοκτῆται ἀπεζημιοῦντο ἕνεκα τῆς
ἀνατιμῆσεως τῶν σιτηρῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰρήνην, αἱ
ἀπὸ τῆς γῆς πρόσοδοι ἡλαττώθησαν καὶ οἱ ἰδιοκτῆται
περιῆλθον εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν. Ὅπως λοιπὸν προ-
λάβῃ τοὺς πλειστηριασμοὺς τῶν κτημάτων, Φρεδερίκος
ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, ἐξέδοτο τὸ λεγόμενον διάταγμα
τῆς ἐπιεικειᾶς (*moratorium*), δι' οὗ ἐχορηγεῖτο εἰς τοὺς
ἰδιοκτῆτας τριετὴς προθεσμία, ὅπως πληρώσωσι τὰ χρέη
τῶν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ διατάγματος τούτου ἔτι μᾶλλον κα-
τέπεσεν ἡ πίστις τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ ἡ τοκογλυφία ἀνε-
πτύχθη.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνορθώσεως τῆς κτηματικῆς πί-
στεως, οἱ εὐγενεῖς τῆς Σιλεσίας ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Κωφ-
μὰν Βούρην νὰ προτείνῃ τὸ καταλληλότερον σύστημα
πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὅπερ καὶ ἐπω-
νομάσθη «κτηματικὸν σύστημα τῆς Σιλεσίας⁽¹⁾».

(1) Ὁρᾶ Royer περὶ κτηματικῆς πίστεως σελ. 11.

Κατ' αὐτὸ τὸ σύστημα, συνιστᾶται ἑταιρία ἐξ ἰδιοκτητῶν, ἀπαρτίζουσα ἡθικὸν ἢ νομικὸν πρόσωπον· ἡ ἑταιρία αὕτη ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ προσπορίζηται χρηματικὰ κεφάλαια δανειζομένη καὶ νὰ χορηγῇ δάνεια εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας, ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῆς ἀκινήτου αὐτῶν ἰδιοκτησίας.

Ἡ τῶν ἰδιοκτητῶν ἑταιρία γίνεται οὕτω τὸ κέντρον πρὸς ὃ συμπίπτουσιν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πιστωτῶν καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν συνεταίρων· οἱ δανεισταὶ δὲν γνωρίζουσι παρ' αὐτὴν. Πρὸς αὐτὴν χορηγοῦντες τὰ χρηματικὰ αὐτῶν κεφάλαια, λαμβάνουσιν ἀντ' αὐτῶν ὑποθηκικὰ ὁμόλογα ἢ κτηματογράφα, ὁμοιότυπα καὶ τοκοφόρα, ἐκπροσωποῦντα ἀκριβῶς τὰ δάνεια· ἡ ἑταιρία δανειζομένη οὕτω παρὰ τῶν κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχων, δανεῖζει αὐτὴ πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας, ἐγγράφει ὑποθήκην ἐπὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν, εἰσπράττει τοὺς συνομολογηθέντας μετ' αὐτῶν τόκους, καὶ καταβάλλει εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν αὐτῆς, τὸν τόκον τῶν κτηματογράφων· ὥσπερ δὲ τὰ δημόσια χρεώγραφα ἔνεκα τοῦ ὁμοιομόρφου αὐτῶν, τοῦ ἀξιοχρέου τοῦ Κράτους, καὶ τοῦ εὐεκποιήτου αὐτῶν, θεωροῦνται ὡς ἀξίαι πραγματικά, οὕτω καὶ τὰ κτηματογράφα τῆς ἑταιρίας στηριζόμενα ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων, ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ δημόσια χρεώγραφα· ὁσάκις τὸ Κράτος δανείζεται, δανεῖζεται οὕτως εἰπεῖν, ἐν ὀνόματι τῶν φορολογουμένων. Τὸ δὲ ἀξιοχρεὸν τοῦ Κράτους πηγάζει ἐκ τοῦ τῶν φορολογουμένων. Ἀλλ' οἱ δημόσιοι πιστωταὶ δὲν γνωρίζουσιν ἄλλο ἢ τὸ ἡθικὸν πρόσωπον τοῦ Κράτους. Ὡσαύτως δέ, ὁσάκις ἡ ἑταιρία τῶν ἰδιοκτητῶν δανεῖζεται, αὐτὴν μόνην γνωρίζουσιν οἱ δανεισταὶ καὶ οἱ φορολογούμενοι αὐτῆς εἰσὶν οἱ ἰδιοκτῆται.

Ἡ σύστασις τῆς πρώτης τῶν γαιοκτημόνων ἑταιρίας

ἐγένετο κατὰ τὸ 1870. Ἐν βραχυτάτῳ δὲ χρόνῳ ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἡ ἀξία τῶν κτημάτων ηὔξησεν, ἡ κυκλοφορία τῶν κεφαλαίων ἔλαβε μεγαλειτέραν ἐνέργειαν καὶ τὰ ὑποθηκικά ὁμόλογα τῆς ἐταιρίας ἐξεποιήθησαν ὑπὲρ τὸ ἄρτιον. Τὰ καταστήματα ταῦτα εὐδοκίμησαντα ἐπολλαπλασιάσθησαν. Συστηθέντα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ πίστις δύναται νὰ προσλάβῃ τὴν παγιότητα τῆς κυβερνητικῆς πίστεως, ὀλίγον παραλλάττουσι κατὰ τόπους.

Ἰδωμεν εἰδικώτερον τὰς διατάξεις αὐτῶν.

Εἶπον ὅτι ἡ ἐταιρία τῶν γαιοκτημόνων ἐκδίδουσα ὑποθηκικά ὁμόλογα, προσπορίζει κεφάλαια εἰς τοὺς συνεταίρους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Σιλεσίᾳ, ἡ χορηγουμένη πίστωσις ἐκάστῳ συνεταίρῳ, ἦτο ἴση πρὸς τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων· ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, πρὸς τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας αὐτῶν. Ἡ ἐκτίμησις τῶν γαιῶν ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταβαλλομένων φόρων, ὅσον ἔνεστιν ἀκριβέστερον. Α. χ. ὑποθέσωμεν κτῆμα πληρῶνον φόρον δρ. 100, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ $\frac{1}{6}$ τῆς καθαρᾶς αὐτοῦ προσόδου, ἐκτιμηθείσης εἰς δρ. 600. Ἡ καθαρὰ αὕτη πρόσοδος, κατὰ λόγον τῶν 5 $\%$, ἐμφαίνει τὴν ἀξίαν τοῦ κτήματος, ὀριζομένην εἰς 12,000 δρ. ὥστε τὸ δάνειον ἔσται 6,000, ἥτοι κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων.

Ἐν Πρωσσίᾳ, ὁ δανεισθεὶς ἐταῖρος κατέβαλλε καθ' ἑξαμηνίαν, εἰς τὴν ἐταιρίαν τὸν τόκον τοῦ χορηγηθέντος αὐτῷ κεφαλαίου· ἐὰν δὲ καθυστέρει, ὑπῆγετο εἰς τὰς διατάξεις τὰς περὶ βιαίας εἰσπράξεως τῶν πρὸς τὸ δημόσιον ὀφειλομένων, προτιμωμένου πάντοτε τοῦ δημοσίου.

Ἀληθὲς ὅτι ἡ ἰδιοκτησία τοῦ καθυστεροῦντος ὀφειλέτου δὲν πλειστηριάζεται· αἰείποτε οὐχ ἦττον ὅμως ἐνεργεῖται κατάσχεσις αὐτῆς καὶ ἡ πρόσοδος εἰσπράττεται

εἰς λογαριασμὸν τῆς ἐταιρίας, ἢ τὸ ἐνυπόθηκον κτῆμα ἐκμισθοῦται, καὶ διὰ τοῦ μισθώματος ἐξοφλεῖται τὸ χρέος.

Ἡ ἐταιρία εἰσπράττουσα τὸν τόκον τῶν κεφαλαίων ἅπερ ἐδάνεισε τοῖς ἰδιοκτῆταις, ἀποδίδει τὸν συνομολογηθέντα τόκον εἰς τοὺς λήπτας τῶν κτηματογράφων· ἢ δὲ μεταβίβασις τῶν κτηματογράφων τούτων ἐνηργεῖτο δι' ὀπισθογραφῆσεως. Ἀλλοτε, ἐσημειοῦτο ἐπ' αὐτῶν τὸ ὑπέγγυον κτῆμα, ὃ δὲ λήπτης ὡς ἀνάγκη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκποιήσῃ τὸ εἰς χεῖρας αὐτοῦ κτηματογράφον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἀπῆλθε παρὰ τῆς ἐταιρίας τὴν ἐξόφλησιν αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, οἱ διευθύνται ἢ ἐδανείζοντο ὅπως ἐκπληρώσωσι τὴν ἀπαίτησιν τοῦ λήπτου ἐκδίδοντες νέον κτηματογράφον, ἢ ἀπῆρτιζον τὸ ἀπαιτούμενον χρηματικὸν ποσὸν διὰ συνδρομῆς τῶν συνεταίρων.

Τούτου ἕνεκα, πολλάκις ἀνεστέλλετο ἡ ἐξαργύρωσις τῶν ὑποθηκικῶν τούτων ὁμολόγων ἢ κτηματογράφων.

Ἐν Σιλεσίᾳ, ὃ θέλων ἰδιοκτῆτης νὰ ἀπαλλαχθῇ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ ἀπέδιδε τὰ ληφθέντα εἰς τὴν ἐταιρίαν. Ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, ἀπέδιδε τῇ ἐταιρίᾳ αὐτὸ τὸ ἐμόλογον τὸ ὅποιον ἐξηγόραζε παρὰ τοῦ τυχόντος. Ἐν ταῖς γερμανικαῖς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαις, εἰσῆχθησαν βελτιώσεις τινὲς τοῦ συστήματος τούτου.

1). Πᾶν δάνειον, ἀνθ' ἑνὸς κτήματος ὑποχρέου, ἔχει ἀλληλεγγύα τὰ τῶν συνεταίρων κτήματα. Ἐπομένως ἕνεκα τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης τῶν συνεταίρων, κατέστη περιττὴ ἡ ἐπὶ τῶν κτηματογράφων σημείωσις ὀρισμένου κτήματος.

2). Ἐν δὲ τῇ Λιβονίᾳ, ἡ μεταβίβασις τῶν ὁμολόγων τῆς ἐταιρίας ἢ τῶν κτηματογράφων δὲν ἐνηργεῖτο δι' ὀπισθογραφῆσεως, ἀλλὰ δι' ἐγγραφῆς ἐπὶ τῆς μεγάλης βί-

βλου τῆς ἐταιρίας, ὃν τρόπον μεταβιβάζονται καὶ τὰ δημόσια χρεώγραφα.

3). Ἡ ἐταιρία τῆς κτηματικῆς πίστεως ἐν τῷ Δουκάτῳ τοῦ Λουνεβούργου, εἰσήγαγεν ἑτέραν τινὰ οὐσιώδη βελτίωσιν τοῦ συστήματος, τὴν διὰ χρεωλυσίου ἐξόφλησιν τοῦ χρέους, ἐντὸς μακρᾶς προθεσμίας.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι, αἱ μακραὶ προθεσμίαι αἱ χορηγούμεναι ὑπὸ τῶν ἐταιριῶν, εἰ καὶ λίαν ἐπωφελεῖς τοῖς ὀφειλέταις, οὐδόλως παραβιάπτουσι τοὺς δανειστάς, δυναμένους καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας, νὰ ἀνακτήσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν.

Τὸ χρεωλυτικὸν σύστημα παρεδέχθη καὶ ἡ Πρωσικὴ Πολωνία· διὰ τοῦ σπουδαίου τούτου νεωτερισμοῦ 1) μὲν ἕκαστος ὀφειλέτης δύναται κατὰ μικρὸν καὶ βαθμὴδὸν νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του· 2) δὲ οἱ κεφαλαιοῦχοι καὶ πιστωταὶ τῆς ἐταιρίας δύνανται καὶ πρὸ τῆς προθεσμίας τῆς ἐξοφλήσεως τῶν κτηματογράφων, νὰ ἀνακτήσωσι τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, ἐὰν τυχὸν ἤθελε κληρωθῇ τὸ εἰς χεῖρας αὐτῶν κτηματοῖδιον, τὸ ὅποιον ἄλλως, καὶ δι' ὀπισθογραφήσεως ἢ ἐκχωρήσεως δύνανται νὰ ἐκποιήσωσι.

Τοιοῦτον τὸ ἱσχυρὸν σύστημα τῆς κτηματικῆς πίστεως ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Πολωνίᾳ καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαις.

Ἐκ τῶν προειρημένων ὁρῶν, ὅτι τὰ κτηματοῖδια οὐδόλως ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ χαρτονομίσματα τῶν κυβερνήσεων.

Ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, τὰ μὲν χαρτονομίσματα ἐκπληροῦσι τὴν λειτουργίαν τῶν νομισμάτων, τὰ δὲ κτηματοῖδια ἐκπροσωποῦσι κεφάλαια. Ἐπομένως τὰ μὲν εἰσὶ μικρότιμα 1 ἢ 5 δρ., τὰ δὲ μεγάλης ἀξίας. Τὰ μὲν

κυκλοφοροῦσιν ὡς νόμισμα, τὰ δὲ καταμένουσιν εἰς χεῖρας μόνων τῶν κεφαλαιούχων. Τὰ μὲν εἰσὶν ἄτοκα τὰ δὲ τοκοφόρα. Τὰ μὲν μεταβιβάζονται δι' ἀπλῆς παραδόσεως. (brevi manu) τὰ δέ, δι' ὀπισθογραφήσεως ἢ τῆς ἐγγραφῆς ἐπὶ τῆς μεγάλης βίβλου τῆς ἐταιρίας. Τὰ μὲν ἔχουσιν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν, τὰ δὲ οὐ. Τὰ μὲν δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον· τὰ δὲ ἐκπροσωποῦσιν ἀκριβῶς τὰ δάνεια. Τούτου δ' ἕνεκα, τὰ ὑποθηκικά ὁμολόγια κυκλοφοροῦσιν ὡς πᾶσα ἄλλη πιστωτικὴ ἀξία.

Ἄλλ' ὅπως εὐδοκιμήσῃ τὸ σύστημα τοῦτο ἀνάγκη 1) μὲν οἱ ἐν ἰσχύϊ θεσμοὶ νὰ μὴ διακωλύωσι τὴν κυκλοφορίαν τῶν κτημάτων· καὶ 2) τὰ κεφάλαια νὰ ὦσιν ὅπως οὖν ἄφθονα καὶ οἱ τόκοι μέτριοι, ἐὰν μάλιστα οἱ ὀφειλέται ὑποχρεοῦνται καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν χρεωλυσίου.

Ὅ,τι δὲ διακρίνει τὸ ὁποῖον ἀνέλυσα σύστημα ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος εἶναι, ὅτι αἱ ἐταιρίαι αὗται δὲν ἔχουσιν ἴδια κεφάλαια· μεταξύ δὲ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων, μεσολαβεῖ τὸ πρόσωπον τῆς ἐταιρίας. Αὕτῃ δανείζεται, καὶ τὰ δάνεια βεβαιοῦνται δι' ἐκδόσεως ὑποθηκικῶν ὁμολόγων, ὁμοιομόρφων καὶ ἐλευθέρως κυκλοφορούντων.

Δεύτερον, τὰ κτήματα τῶν συνεταίρων εἰσὶν ἀλληλέγγυα καὶ διὰ τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης ὑπάρχει ἀσφάλεια διὰ τοὺς δανειστάς πλειοτέρας. Καθότι ἐὰν ὑπὸ τὸ ἀπλοῦν ὑποθηκικὸν σύστημα, ὁ ὀφειλέτης ποιήσῃ κακὴν χρῆσιν τῶν ληφθέντων χρημάτων, αἱ πιθανότητες καὶ τῆς ἐμπροθέσμου τῶν τόκων πληρωμῆς καὶ τῆς ἐγκαίρου τοῦ χρέους ἐξοφλήσεως ἐλαττοῦνται, ἐνῶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς τῶν ἰδιοκτητῶν ἐταιρίας, ἅπαντα τὰ κτή-

ματα εἰσὶν ὑπόχρεα πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀπαιτήσεως ἐκάστου πιστωτοῦ.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἀπλοῦ ὑποθηκικοῦ συστήματος, δανείζων, γνωρίζω ὅτι ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν θέλω δυνηθῆναι ἀνακτήσω τὰ ὀφειλόμενά μοι, καθότι αἱ ὑποθηκικαὶ ἀπαιτήσεις δυσκόλως κυκλοφοροῦσι, τῆς ἀστικῆς πίστεως περιοριζομένης εἰς δύο συνήθως πρόσωπα· ἀλλὰ τὰ ὑποθηκικά ὁμόλογα μεταβιβάζονται καὶ κυκλοφοροῦσιν εὐκόλως, εἰ καὶ τὸ δάνειον ἀποδίδεται χρεωλυτικῶς, καὶ οἱ κεφαλαιούχοι ἀνακτῶσιν ἀκωλύτως τὰ χορηγηθέντα κεφάλαια. Ἐνεκα δὲ τῆς εὐκολίας τῆς ἀνακτήσεως τῶν δανείων καὶ τῆς προκυπτούσης ἀσφαλείας ἐκ τῆς καλῆς τῶν κτημάτων καταστάσεως καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ιδιοκτητῶν, οἱ τόκοι ἐκπίπτουσι. Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι διὰ τῶν μακρῶν προθεσμιῶν καὶ τῆς πληρωμῆς χρεωλυσίῳ, τὰ δάνεια πληρῶνονται ἐκουσίως καὶ ὄχι διὰ δικαστικῶν ἐκποιήσεων πολυεξόδων, αἵτινες ὑποθέτουσι πράξεις ὀριζομένας ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, καὶ ἀναβολὰς λίαν ἐπιζημίους.

Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τοιούτου συστήματος, συμφιλιοῦνται τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον διεστῶτα συμφέροντα τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ιδιοκτήτου, καὶ τὰ μὲν ἐνόντα βραχυπρόθεσμα ὑποθηκικά χρέη μεταποιοῦνται εἰς χρέη μακροπρόθεσμα, οἱ δὲ τόκοι ἐλαττοῦνται ἄνευ ζημίας τῶν κεφαλαιούχων, καθότι οἱ κεφαλαιούχοι ἀπολαμβάνουσιν ἀσφάλειαν ἢ στεροῦνται σήμερον.

§ 2. *Κτηματικαὶ τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων.*

Ἰδόμεν ὅτι αἱ συνήθεις ὑποθηκικαὶ τράπεζαι, δανείζουσι διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου καὶ τὰ ἐκ τῆς

συστάσεως αὐτῶν πηγάζοντα ὠφελήματα, εἰσὶν ἀνάλογα πρὸς τὸ ποσὸν τῶν κεφαλαίων ἅτινα προσπορίζουσιν αὐταὶ τοῖς ἰδιοκτῆταις καὶ πρὸς τὸν ἔρον τοῦ τόκου, ἐφ' ᾧ συνάπτονται τὰ ἐπὶ ὑποθήκῃ δάνεια· συνήθως δέ, οἱ τόκοι τῶν ὑποθηκικῶν τραπεζῶν εἰσὶν ἐπαχθεῖς· 1) μὲν ἔνεκα τῆς περὶ τὴν κυριότητα τῶν ἀκινήτων ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀποχρώσεως ἀσφαλείας· 2) δὲ ἔνεκα τῆς ὑφισταμένης δυσχερείας πρὸς ἀνάληψιν τῶν χορηγηθέντων κεφαλαίων, πρὸ τῆς λήξεως, ἢ κατὰ τὴν λήξιν τῆς προθεσμίας.

Ὡσαύτως δὲ παρετήρησα, ὅτι αἱ ἐταιρίαι τῶν ἰδιοκτητῶν ἄνευ κεφαλαίων συνιστάμεναι, ἐκ δανείων μόνον προσπορίζουσι κεφάλαια εἰς τὰ μέλη αὐτῶν. Συνιστάμεναι δὲ ἄνευ κεφαλαίων, ἀλλὰ δανειζόμεναι, καὶ ἀναλαμβάνουσαι ὡς ἐκ τούτου ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν, ἐξασφαλίζουνσιν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ διὰ τινων διατάξεων ἐξαιρετικῶν, ἢ προνομίων σκοπούντων τὴν ἔγκαιρον καὶ ἀκριβῆ εἰσπραξίν τῶν πρὸς αὐτὰς ὀφειλομένων.

Ἐν γένει ὅμως αἱ ἐταιρίαι αὗται τῶν ἰδιοκτητῶν δυσκόλως καταρτίζονται. Καθότι σπανίως εὐρίσκονται 200 ἢ 300 ἰδιοκτῆταις κεκτημένοι ἀκίνητον περιουσίαν ἐλευθέραν παντὸς βάρους καὶ ἐμποιοῦντες τὴν προσήκουσαν πίστιν τοῖς κεφαλαιούχοις· ἡ δυσκολία αὕτη ὑπάρχει μείζων, ἐκεῖ ὅπου αἱ ἰδιοκτησίαι μικρὰν μὲν ἔχουσιν ἔκτασιν, ἄνευ δὲ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐμφανοῦς τινος τρόπου, περιήλθον εἰς διαφόρους ἰδιοκτήτας.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, παρήχθη ἀπὸ τοῦ 1848, ἢ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἐν Γαλλίᾳ ἑτερόν τι σύστημα κτηματικῆς πίστεως, θεωρηθὲν ὡς μᾶλλον εὐεκτέλεστον, τὸ σύστημα τοῦ συνεταρισμοῦ κεφαλαιούχων,

εὐκολώτερον συνεννοουμένων, ἐὰν μάλιστα διάσημοι τραπεζίται ἀναλάβωσι τὴν σύστασιν τοιούτων καταστημάτων.

Ἐκεῖ ὅπου τοιαῦτα ἰδρύθησαν καταστήματα, ὁ ἰδιοκτήτης ὁ δεόμενος κεφαλαίων ἀπαλλάττεται τῆς δυσχεροῦς φροντίδος τοῦ ἐπιζητεῖν καὶ ἀνευρίσκειν τὸν κεφαλαιοῦχον, τὸν βουλόμενον νὰ δανείσῃ.

Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι οἱ σκοποῦντες νὰ δανείσωσιν ἐπικερδῶς τὰ κεφάλαια αὐτῶν, ἀπαλλάττονται τῆς φροντίδος τοῦ ἐπιζητεῖν τὸν βουλόμενον νὰ δανεισθῇ· ἀντὶ δὲ νὰ ἐπιζητῶσιν ἀλλήλους, ἀπευθύνονται πρὸς ἐταιρίαν κεφαλαιούχων, ἥτις καταβαλοῦσα ἀπ' ἀρχῆς μετοχικὸν τι κεφάλαιον, προσπαθεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ αὐτὸ ἐκ δανείων καὶ ἐκ καταθέσεων, ὑποχρεουμένη νὰ καταβάλλῃ εἰς χεῖρας τῶν πιστωτῶν αὐτῆς, τὸν συνολογηθέντα τόκον τῶν πιστώσεων καὶ νὰ ἐξοφλήσῃ αὐτὰς χρεωλυτικῶς.

Ἀλλὰ διατί οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι ἐμπιστεύονται εἰς τὰς τοιούτου εἵδους ἐταιρίας τὰ διαθέσιμα αὐτῶν κεφάλαια, ἐν ᾧ ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας δανεῖζοντες, ἤθελον ἐπιτύχει ἴσως τόκων μεγαλειτέρων; οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι δανεῖζουσι προτιμότερον εἰς τὰς ἐταιρίας, καθότι αἱ ἐταιρίαι κέκτηνται κεφάλαια συμποσούμενα κατὰ τὸ καταστικὸν αὐτῶν, εἰς τὸ $\frac{1}{5}$ ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν χορηγηθέντων αὐταῖς κεφαλαίων ὑπὸ τῶν κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχων· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐνδεχόμεναι ζημίαι τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων καθ' ὅλους τοὺς ὑπολογισμούς, δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὸ $\frac{1}{5}$ ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν ἐκ δανείων κεφαλαίων, οἱ πιστωταὶ τῶν ἐταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως δὲν διακινδυνεύουσι, καθότι αὗται διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου, καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐνυποθήκων

κτημάτων, παρέχουσι πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτῶν ἐγγυήσεις, ἃς παρέχουσιν ἄλλως καὶ αἱ ἐταιρίαι τῶν ἰδιοκτητῶν διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ὀφειλετῶν. Ἀλλὰ τοιαύτης ἀσφαλείας στερεῖται ὁ κεφαλαιοῦχος ὁ δανεῖζων πρὸς ἰδιώτην, καὶ διὰ μόνου τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος ἐξασφαλίζόμενος.

Οἱ κεφαλαιοῦχοι ἔχουσι καὶ ἕτερον συμφέρον ὅπως δανείσωσι κατὰ προτίμησιν εἰς ἐταιρίαν, καθ' ὅσον λαμβάνοντες ἀντὶ τῶν πιστώσεών των, ὑποθηκικὰ ὁμόλογα ἢ κτηματοῖγραφα *lettres de gage*, ἐκποιοῦσιν αὐτὰ καὶ πληρώνονται ἐὰν θέλωσι, πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας.

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἐν ᾧ κατὰ τὸ σύστημα τῶν λεγομένων ὑποθηκικῶν τραπεζῶν, ὅσω μεγαλείτερα καταβληθῶσι μετοχικὰ κεφάλαια, τόσῳ ὠφελεῖται ἡ κοινωνία, καθότι πληρέστερον θεραπεύεται ἡ χρεία τῶν δανείων, τούναντίον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἐταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὅσω τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον εἶναι ἀναλόγως πρὸς τὸ ἐκ δανείων καὶ πιστώσεων ἔλασσον, τόσῳ ἡ κοινωνία ὠφελεῖται, καθότι αἱ ἐταιρίαι αὗται ἀποζημιούνται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ τῆς διαφορᾶς τοῦ τόκου, ὃν πληρώνουσιν αὐταῖς οἱ ἰδιοκτῆται. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐταιρίας τῆς κτηματικῆς πίστεως, ἡ διαφορὰ τοῦ τόκου τὸν ὁποῖον ἡ ἐταιρία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνη εἰς τοὺς κεφαλαιούχους πιστωτὰς αὐτῆς καὶ τοῦ τόκου ὃν ἐδικαιοῦτο νὰ λαμβάνῃ παρὰ τῶν ὀφειλετῶν τῆς ἰδιοκτητῶν, ὠρίσθη εἰς λεπτὰ 67, ὁ δὲ λόγος τῆς μικρότητος τῆς διαφορᾶς ταύτης ἦτο, οὐ μόνον ἡ χρηματικὴ συνδρομὴ τῶν 10 ἑκατομμυρίων φράγκων, ἃτινα ἡ κυβέρνησις παρέσχεν εἰς τὴν ἐταιρίαν, ὅπως ἐλαττώσῃ αὕτη τοὺς τόκους τῶν δανείων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπονεμηθὲν δικαίωμα εἰς τὴν ἐταιρίαν τοῦ νὰ πολλαπλα-

σίτῃ τὸ πιστωτικὸν αὐτῆς κεφάλαιον, κατὰ λόγον τῶν 10 πρὸς 200 ἑκατομμύρια, ἥτοι τοῦ εἰκοσάπλασιου· ὑποθέσωμεν ὑποθηκικὴν τράπεζαν κεκτημένην μὲν μετοχικὸν κεφάλαιον 10 ἑκατομμυρίων, δανείζουσιν δὲ πρὸς 8%, ἡ τράπεζα αὕτη δι' 8% θέλει εἰσπράττει ἐτησίως 800,000· ἐὰν ὅμως ἡ αὕτη ἐταιρία λάβῃ τὸ δικαίωμα καὶ δυνήθῃ νὰ πενταπλασιάσῃ τὸ μετοχικὸν αὐτῆς κεφάλαιον ἐκ πιστωτικῶν κεφαλαίων, ἐλαττώσῃ δὲ τὸν τόκον ἀπὸ 8 εἰς 7%, θέλει εἰσπράττει ἐτησίως ἀντὶ 800,000, 3,500,000· ὅτῃ λοιπὸν τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἐταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως εἶναι ἀναλόγως μικρότερον, τόσῃ οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται, καθότι αἱ ἐταιρίαι αὐταὶ ἀποζημιοῦνται διὰ τὴν μικρότητα τῶν τόκων, ἐκ τῆς πληθύσεως τῶν πιστωτικῶν κεφαλαίων (').

Δι' ὃ καὶ αἱ ἀπλαῖ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι, αἱ ἐκ μόνων μετοχικῶν κεφαλαίων συγκροτούμεναι, θεωροῦνται σήμερον ὡς πρὸς τὰς ἐταιρίας τῆς κτηματικῆς πίστεως, τὰς πολλαπλασιαζούσας ἐκ πιστωτικῶν κεφαλαίων καὶ ἐκ καταθέσεων τὸ μετοχικὸν αὐτῶν κεφάλαιον, ὡς τὰ ἱστιοφόρα πλοῖα ἀπέναντι τῶν ἀτμοπλοίων, ἢ αἱ ἀμαξιτοὶ ἀπέναντι τῶν σιδηροδρόμων, ἢ οἱ ἀτμοσφαιρικοὶ τηλέγραφοι ἀπέναντι τῶν ἡλεκτρικῶν τηλεγράφων.

Τῷ ὄντι ἐκ τῆς συστάσεως τῶν ἐταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, παράγονται ἀξιόλογα ὠφελήματα.

Πρῶτον μὲν, οἱ ἰδιοκτῆται συνομολογοῦντες δάνειον μετὰ τῆς ἐταιρίας, δανείζονται ἐπὶ μετριωτέροις τόκοις, ἐν ᾧ ἂν ἀπ' εὐθείας ἐδανείζοντο, ἥθελον δανεισθῇ ἐπὶ τό-

(') Ἡ κτηματικὴ τράπεζα τῆς Γαλλίης διὰ κεφαλαίου 60 ἑκατομμυρίων, ἐδυνήθη νὰ χορηγήσῃ δάνεια 1,200 ἑκατομμυρίων· ἡναγκάσθη δὲ ὡς ἐκ τούτου νὰ διπλασιάσῃ κατὰ τὸ 1867 τὸ κεφάλαιον αὐτῆς, ὅπως πᾶσι νέαις ἀσφαλείς τῶν πιστωτῶν αὐτῆς δανεισταῖς καὶ καταθέταις.

κοις ὑπερόγκοις, μὴ παρέχοντες εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν κεφαλαιούχους, τὰς ἐγγυήσεις καὶ ἀσφαλείας ἃς παρέχει αὐτοῖς ἑταιρία διασήμεων τραπεζιτῶν, ἐξασφαλιζόντων αὐτούς, οὐ μόνον διὰ τῶν ἐνυποθήκων κτημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μετοχικοῦ αὐτῶν κεφαλαίου.

Δεύτερον δέ, τὰ δάνεια συνάπτονται ὑπὸ προθεσμίας μακρὰς καὶ χρεωλυτικῶς ἐξοφλοῦνται· ἕνεκα δὲ τῶν μακρῶν τούτων προθεσμιῶν, αἱ ἐνιαύσιαι δόσεις αἱ ἐπιβαρύνουσαι τὰς ἰδιοκτησίας εἰσὶ μέτριαι καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν δανειζομένων (').

Παρατηρητέον δὲ αὖθις, ὅτι ἡ δόσις ἦν οἱ ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλλωσιν εἰς τὴν ἑταιρίαν, ἐστὶν ἄνωτέρα τοῦ τόκου ὃν ἡ ἑταιρία πληρώνει πρὸς τὸν κεφαλαιούχον παρ' οὗ ἔδανείσθη· καθότι ἡ δόσις αὕτη περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸν συνομολογηθέντα τόκον, ἀλλὰ καὶ τὸ χρεώλυτρον καὶ τὰ ἔξοδα τῆς διαχειρίσεως, καὶ τὰ πρὸς σύστασιν ἀποθεματικοῦ, καὶ τι ἐπίδομα, prime ἢ τύχαιον κέρδος lot, διὰ τὰ διὰ κληρώσεως ἐξοφλούμενα κτηματόγραφα· τοῦτο δέ, καθότι ἂν τὰ κτηματόγραφα τὰ ἑτησίως κληρούμενα ἐξοφλοῦντο εἰς τὸ ἄρτιον, οὐδέποτε ἤθελον ἀνατιμηθῆ καὶ οὐδεὶς ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ ἀποκτήσῃ κτηματόγραφον λ. χ. 500 δρ. ἀντὶ δρ. 525, ἐὰν κληρωθὲν ἔμελλε νὰ ἐξοφληθῇ εἰς τὸ ἄρτιον, δηλ. ἀντὶ 500 δραχμῶν. Πρὸς ἐνίσχυσιν λοιπὸν τῶν πιστωτικῶν τούτων ἀξιών, ὠρίσθη χρηματικόν τι ἐπίδομα ἀνάλογον πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν, οἷον 20 % ἀπονεμόμενον εἰς τὰ κληρούμενα, ἢ εἰς τὰ πρῶτα κληρωθέντα ἐκάστοτε κτηματόγραφα. Ἐκ τούτου δὲ κυρίως προέ-

(') Ἐν Γαλλίᾳ τὰ δάνεια γίνονται καὶ ὑπὸ προθεσμίας 60 ἐτῶν.

κυψεν ἡ ἀνατίμησις αὐτῶν ὑπὲρ τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Ἀλλὰ τρίτον, ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἐταιριῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, οὐχ ἥττον καὶ οἱ κατ' ἰδίαν κεφαλαιοῦχοι ὠφελοῦνται· καθότι ἐπικερδῶς καὶ ἀσφαλῶς καταθέτοντες εἰς χεῖρας τῶν ἐταιριῶν, τὰ κεφάλαια αὐτῶν λαμβάνουσιν ἀντ' αὐτῶν ὁμολογα τοκοφόρα, ἐλευθέρως κυκλοφοροῦντα καὶ εὐκόλως ἐξαργυρούμενα· οὕτω δὲ ἐν ᾧ ἡ κυρία αὐτῶν ἐγγύησις εἶναι ἡ κτηματική, τὸ δὲ κτῆμα δὲν ἐξεπονήθη καὶ ὁ ὀφειλέτης ἔμεινεν ὁ αὐτός, ὁ πιστωτῆς ἐπληρώθη ἀντικαταστάς δι' ἄλλου πιστωτοῦ.

Ἰδομεν ὅτι ἡ μεγάλη ἐνέργεια τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, πηγάζει ἐκ δανείων καὶ ἐκ καταθέσεων.

Ἀλλ' ὅπως δυνηθῶσιν αἱ ἐταιρίαι τῆς κτηματικῆς πίστεως νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς πρὸς τοὺς πιστωτάς αὐτῶν ὑποχρεώσεις, δεόν αἱ ἐνιαύσιαι δόσεις αἱ ἐπιβαρύνουσαι τὰ ἐνυπόθηκα κτήματα νὰ καταβάλλωνται ἀκριβῶς καὶ ἐγκαίρως εἰς τὴν ἐταιρίαν ὑπὸ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῆς, καθότι αἱ ὑποχρεώσεις τῆς ἐταιρίας πρὸς τοὺς πιστωτάς αὐτῆς καὶ τῶν ὀφειλετῶν αὐτῆς πρὸς αὐτὴν εἰσὶν ἀλληλένδετοι· ὅπως δὲ ἐκπληρῶσιν οἱ πρὸς τὴν ἐταιρίαν ὀφείλοντες τὰς πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις αὐτῶν, δεόν νὰ ἐκλείψωσιν οἱ λόγοι δι' οὓς οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀρνοῦνται μὲν νὰ δανείσωσιν εἰς τοὺς ιδιοκτήτας ἀμέσως, δανείζουσι δὲ προθυμότερον εἰς τὰς ἐταιρίας· δηλ. ἀνάγκη 1) μὲν, ἡ κυριότης τῶν κτημάτων καὶ τὰ ἀπόλυτα δικαιώματα τὰ περιορίζοντα αὐτὴν, νὰ μὴν ὑπάρχωσιν ἐν ἀβεβαιότητι.

2) δὲ ἡ ἀξία τῶν κτημάτων νὰ ὀρίζεται ἀκριβέστερον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πραγματικοῦ αὐτῶν εἰσοδήματος.

3) Ἡ διαδικασία τοῦ ἀναγκαστικοῦ πλειστηριασμοῦ νὰ ᾔηται ἀπλουστέρα καὶ νὰ χορηγῶνται ταῖς ἐταιρίαις

δικαιώματά τινα, οὐδόλως παραβλάπτοντα τοὺς καλῆς πίστεως ὀφειλέτας, ὡς ἡ *cessio in possessionem* διὰ τὰ ἀστικά κτήματα (').

Ἄλλοις ὅτι αἱ ἐξαιρετικαὶ διατάξεις αἱ ὑπὲρ τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως εἰσαχθεῖσαι, θεωροῦνται ἐν γένει ὡς προνόμια.

Ἀλλὰ 1) ἀπέναντι τῆς διατάξεως τοῦ νόμου, καθ' ἣν ὀρίζεται ἀνώτατός τις ὅρος τόκου τῶν τραπεζικῶν δανείων, τὰ προνόμια ταῦτα ἔπρεπε μᾶλλον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ ἀκριβὲς ἀντιζύγιον τῆς περιοριστικῆς ταύτης διατάξεως.

2) δὲ τὰ προνόμια ταῦτα ἀποβαίνουν πρὸς ὄφελος τῶν δανειζομένων· καθότι ἔνεκα αὐτῶν καὶ τῆς μείζονος ἀσφαλείας τῆς τραπεζῆς, οἱ τόκοι ἐλαττοῦνται.

Τοιοῦτοι οἱ ὅροι δι' ὧν κατορθοῦται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων τῆς τε ἐταιρίας καὶ τῶν ιδιοκτητῶν, καὶ ἐκ κεφαλαίων μετοχικῶν μικρῶν, μεγάλα καὶ ἐπιφανῆ παράγονται ἀποτελέσματα.

Πρὸ πάντων δὲ παρ' ἡμῶν τὸ σύστημα τοῦτο ἤθελεν ἀποβῆ ἑπωφελέστατον, καθότι 1) ἠθέλομεν ἐφελκύσει κεφάλαια ξένα ἐπὶ τόκοις μετρίοις. 2) Πολλοὶ παρ' ἡμῶν ἔχοντες κατατεθειμένα χρήματα εἰς τὰς τραπεζὰς πρὸ $4\frac{1}{2}$ καὶ 5% , ἤθελον προτιμήσει τὴν εἰς κτηματόγραφα καταβολὴν τῶν κεφαλαίων αὐτῶν, ἐὰν ἐδύναντο εὐκόλως νὰ τὰ ἐξαργυρώσωσιν, ἐν ᾧ αἱ καταθέσεις πληρῶνονται μετὰ τινα χρόνον ἢ μετὰ τινα ἔτη ἀπὸ τῆς αἰτήσεως. 3) Πρὸς τούτοις δέ, αἱ μὲν καταθέσεις ἀποδίδονται παρὰ τῆς τραπεζῆς εἰς τὸ ἄρτιον, τὰ δὲ κτηματόγραφα ἐξοφλοῦνται προστιθεμένου εἰς τὴν ὀνομαστικὴν αὐτῶν ἀξίαν καὶ τινος ἐπιδόματος *prime* ἢ *lot*.

— (') Ὅρα 954 τῆς Πολ. Δικον.

Μεθ' ὅλα ταῦτα παρατηρῶ, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως δύνатаи κυρίως νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἐκεῖ ὅπου τὰ κεφάλαια ἀφθονοῦσιν. Ἀλλως ἢ μηχανῇ προσκόπτεται, ἀποκοπτομένου τοῦ κυριώτατου αὐτῆς ἐλατηρίου.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ τόκος ὃν ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρῶνῳσι πρὸς τὴν ἐταιρίαν οἱ δανειζόμενοι ἀνεβιβάσθη ἔνεκα τοῦ δυσπροσπορίστου τῶν κεφαλαίων εἰς 5,95 % , ἀλλὰ πρὸς μείζονα ἔτι εὐκολίαν, παρεχωρήθη εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κτηματικῆς πίστεως, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ δανείζῃ καὶ εἰς κτηματόγραφα.

Ἀλλὰ κτηματόγραφα φρ. 500 ἐξεποιοῦντο ὑπὸ τῶν δανειζομένων ἀντὶ φρ. 430, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ τράπεζα ἐδάνειζεν ἐπὶ τόκῳ ἀνωτέρῳ τῶν 6 τοῖς %.

Ἀλλὰ πῶς ἐκ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν ὀρμώμενοι προήχθημεν εἰς σύστημα ἐντελέστερον, τὸ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν ; ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, τὰ ἀποδεικτικά τῶν καταθέσεων, ὡς ἐρρέθη, ἦσαν τὸ ἀκριβὲς ἀντίτιμον τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθέντων κεφαλαίων. Ἀλλὰ τὰ ἐκδιδόμενα ἀποδεικτικά ὑπὸ τῶν τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, δὲν ἦτο ἄραγε δυνατόν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπέκεινα τῶν παρ' αὐταῖς κατατεθέντων κεφαλαίων, μεταμορφουμένων τῶν μὲν ἀποδεικτικῶν εἰς τραπεζικά γραμμάρια, τῶν δὲ τραπεζῶν τῶν παρακαταθηκῶν, εἰς μέγα προεξοφλητήριον, ἢ εἰς δανειστικὸν τῆς βιομηχανίας κατάστημα ; Τοῦτο δέ, ἐπὶ τῇ βεβαιότητι ὅτι τὰ ἐκδιδόμενα ἀποδεικτικά, οὐδέποτε θέλουσι παρουσιασθῇ ἅπαντα ὁμοῦ ἵνα ἐξαργυρωθῶσι ; Τοιαύτη ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν. Διὰ μὲν τῆς ἐκδόσεως ἀποδεικτικῶν, ἰσοτίμων τοῖς κατατεθεῖσι κεφαλαίοις, ἐμμένομεν

ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν τραπεζῶν τῶν παρακατα-
θηκῶν, ἐκ δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν χρεωστικῶν τού-
των ὁμολόγων ἐπέκεινα τῶν μετοχικῶν κεφαλαίων τῶν
τραπεζῶν, διπλασιάζεται ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ παράγον-
ται αἱ προεξοφλητικαὶ τράπεζαι. Οὕτω δέ, ἡ μὲν βιομη-
χανία ἀνευρίσκει ἐν ἀνάγκῃ, πρόχειρα κεφάλαια, οἱ δὲ τό-
κοι καταβιβάζονται καὶ αἱ τράπεζαι διὰ τῶν καταθέσεων,
συγκεντροῦσαι κεφάλαια ἀλλότρια αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον
τὰ κέρδη ἑαυτῶν καὶ παρέχουσιν ἀξιόλογα ὠφελήματα
πρὸς ἅπασαν τὴν κοινωνίαν.

Ἰδομεν ὅτι ἐκ τῶν ἀποδεικτικῶν τῶν καταθέσεων, φυ-
σικὸν ἦτο νὰ παραχθῇ ἡ ἰδέα τῶν γραμματίων. Ὡσαύτως
δὲ, ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν καταθέσεων, ἦτοι ἀλ-
λοτρίων κεφαλαίων, παρήχθη τὸ ἕτερον σύστημα, τὸ τῶν
τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ὧν τὸ μετοχικὸν κε-
φάλαιον πολλαπλασιάζεται ἐκ δανείων μέχρι τοῦ πεντα-
πλασίου καὶ εἰκοσπλασίου, ἀνευ τινὸς κινδύνου, καθότι
τὰ δάνεια ταῦτα ὡς ἐρρέθη, συνομολογοῦνται ὑπὸ μακρὰς
προθεσμίας, καὶ ἐξοφλοῦνται χρεωλυτικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Τράπεζαι γεωργικαί.

Αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι σκοποῦσιν ἰδίως τὸ προσπορί-
ζειν ὑπὸ βραχείας προθεσμίας, τοῖς γεωργοῖς μικρὰς προ-

καταβολάς, όπως διευκολύνωσι τὴν ἐτησίως ἀνανεουμένην καλλιέργειαν τῶν γαιῶν.

Αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι τοιαύτας προκαταβολάς διενεργοῦσαι, δύνανται ἢ νὰ ἀπαιτήσωσι πραγματικὴν τινα ἀσφάλειαν, λιπασμάτων, κτηνῶν, καρπῶν ἀσυγκομιστῶν κτλ., ἢ νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξιοχρεῶν τῶν γεωργῶν· καὶ τὸ μὲν καλεῖται *crédit agricole réel*. τὸ δὲ *crédit agricole personnel* ⁽¹⁾. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως λοιπὸν τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα ἀναλαμβάνουσι καὶ τῆς λειτουργίας ἣν προτίθενται νὰ ἐκπληρώσωσι.

1) μὲν ἀντὶ εὐαρίθμων ὀφειλετῶν, συσχετίζονται πρὸς μυρίους ὀφειλέτας.

2) δὲ ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως πληρωμῆς τῶν ὀφειλομένων κατὰ τὰς τεταγμένας προθεσμίας, διὰ μόνης τῆς κατασχέσεως τῶν συγκομισθέντων καρπῶν ἢ τῆς ἐκποιήσεως τοῦ χορηγηθέντος ἐνεχύρου δύνανται νὰ ἐξασφαλισθῶσι.

Καὶ 3) τὰ τε ἔξοδα πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ἀξιοχρεοῦ τῶν αἰτούντων τοιαύτας προκαταβολάς, ὡς καὶ τὰ τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ εἰσπράξεως πολλαπλασιάζονται, ὡς ἐκ τούτου δὲ οἱ τόκοι τῶν τοιούτων δανείων ἀποβαίνουν ἐπαχθεῖς.

Ἐνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι δυσκόλως συνιστῶνται καὶ σπανίως ἐπιτυγχάνουσιν.

Ἐν Γαλλίᾳ, τὰ τοιαῦτα ἔργα ἐπετράπησαν εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κτηματικῆς πίστεως, ἰδίως δὲ εἰς τὸ *cré-*

(1) Ἐν Γαλλίᾳ *le crédit agricole* προεξοφλεῖ προσέτι συναλλάγματα κατ' ἀνώτατον ὅρον 90 ἡμερῶν, φέροντα δύο τουλάχιστον ὑπογραφάς· δανεῖζει δὲ καὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ καὶ ἐνεχύρῳ. Τὸ αὐτὸ κατὰστημα ἐκδίδει χρεώγραφα *bons* ποσοῦ ἀναλόγου πρὸς τὰ δάνεια τὰ ὅποια συνομολογεῖ, ὑπὸ προθεσμίαν 45 ἡμερῶν, μέχρι 5 ἐτῶν.

dit argicole* ἀλλὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰδικῆς ταύτης λειτουργίας τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου καταστήματος, ὑπῆρξαν μικρά καὶ ἀνάξια λόγου.

Παρ' ἡμῖν, πολὺς ἐγένετο λόγος περὶ τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν τοιούτων δανειστικῶν καταστημάτων, διὰ τῆς συστάσεως τῶν ὁποίων οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ ἤθελον ἀπκλαχθῆ ἀπὸ τῆς μαστιζούσης αὐτοὺς τοκογλυφίας· ἀλλ' οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐδυνήθη νὰ προτείνῃ πρακτικὴν τινὰ λύσιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου προβλήματος.

Τῷ ὄντι, διὰ τίνων μέσων ἐδυνάμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ θεραπεύσωμεν τὴν οὐσιώδη ταύτην χρεῖαν τῆς πολυπληθοῦς γεωργικῆς τάξεως;

Διὰ τῶν κεφαλαίων τῆς ἐθνικῆς τραπεζῆς; ἀλλ' ἡ τράπεζα αὕτη οὔσα ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητικὴ, δὲν ἐδύνατο διὰ τοῦ μικροῦ κεφαλαίου τῶν 2 ἑκατομμυρίων, τοῦ ἀποκλειστικῶς ὀρισθέντος ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς 16 Δεκεμβρίου 1861 εἰς χρηματικὰς χορηγήσεις πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν, νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς γεωργίας, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὀρισθὲν ποσὸν ἐτετραπλασιάσθῃ.

Διὰ τῶν ιδιωτικῶν κεφαλαίων; ἀλλ' οἱ κεφαλαιούχοι δυνάμενοι νὰ τοκίσωσιν ἀσφαλῶς σήμερον τὰ χρηματικὰ των κεφάλαια πρὸς 7 ἢ 8 τοῖς $\%$, οὐδόλως ἀποφασίζουσι νὰ συστήσωσι τοιαῦτα δανειστικὰ καταστήματα, τὰ ὁποῖα μικρὰ ἀποφέροντα κέρδη, συνεπάγονται μεγάλα μὲν ἔξοδα, οὐ μικροὺς δὲ κινδύνους.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ τράπεζα, καθὸ κυρίως τράπεζα ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητικὴ, δὲν δύναται χωρὶς νὰ παραγνώρισῃ τὸν προορισμὸν αὐτῆς, νὰ μεταποιηθῇ εἰς κατάστημα δανειστικὸν καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τὰ κεφάλαια

αὐτῆς εἰς τὸ ἀξιόχρεων προσώπων, ὧν ἄλλως δυσκόλως δύναται νὰ ἀκριβολογήσῃ τὴν ὑλικὴν κατάστασιν καὶ νὰ διαγνώσῃ τὰ ἠθικὰ προσόντα, ἐπειδὴ οὐδεὶς ιδιώτης ἀποφασίζει νὰ καταβάλῃ τὰ κεφάλαια αὐτοῦ πρὸς σύστασιν γεωργικῆς τραπεζῆς, ἔπεται ἄρα ὅτι τὸ δημόσιον ὀφείλει, νὰ ἀναδειχθῇ αὐτὸ τραπεζίτης, ἀνοίγον ἐπὶ τοῦ ταμείου πίστωσιν 200 ἢ 300 δραχμῶν, εἰς ἐκάστην τῶν γεωργικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Βασιλείου ; Ἐγὼ καίτοι θεωρῶν ὡς σπουδαιότατον ἀντικείμενον τῆς μερίμνης τῆς κυβερνήσεως τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν μικρῶν γεωργῶν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν τοκογλύφων, οὐχ ἥττον φρονῶ, ὅτι οὐδεμία πολιτεία, οὐδεμία κυβέρνησις, δύναται ἐλλόγως νὰ ἀναλάβῃ ἀπέναντι τῶν ἀρχομένων, ἔργα τραπεζικά, ἀπάδοντα μὲν πρὸς τὸν προορισμὸν καὶ πρὸς τὰ θετικὰ αὐτῆς καθήκοντα, ἰδιάζοντα δὲ εἰς μόνους τοὺς κατ' ἐπάγγελμα τραπεζίτας, ἔχοντας ἀείποτε ὡς ἰσχυρότερον ἐλατήριον τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν τὴν ἰδιωφέλειαν καὶ τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον. Καὶ ἐὰν ὅμως ὑποτελῇ, ὅτι τὸ δανείζειν καὶ τὸ κρατεῖν ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μυριάδων ὀφειλετῶν ἐκ δανείων ὑποχρεωθέντων πρὸς τὸ δημόσιον, δὲν εἶναι ἀλλότριον τῶν κυρίως λεγομένων κυβερνητικῶν ἔργων, ἐξεταστέον πάλιν πόθεν τὸ δημόσιον θέλει ἀρυσθῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα πρὸς τοῦτο κεφάλαια ; Καὶ πρὸ τούτου·

1) Τίνες οἱ ἀπαιτούμενοι πόροι πρὸς σύστασιν γεωργικῶν τραπεζῶν ;

Καὶ 2) πόσοι οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν τούτων χορηγήσεων ;

Οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν τούτων χορηγήσεων, ἀριθμοῦνται ἴσως εἰς 160 περίπου χιλιάδας γεωργῶν. Ὡστε ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἀπο-

φασίση νά συστήσῃ γεωργικὰς τραπεζὰς ἢ δανειστικὰ ταμεῖα καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νά χορηγήσῃ εἰς ἕκαστον γεωργὸν οὐχὶ 300, ἀλλὰ 200 μόνον δραχμὰς, δεόν νά καταβάλλῃ εἰς ταῦτα ποσὸν χρηματικὸν 30 περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, νομίζω ὅτι ἀπλούστερον καὶ οἰκονομικώτερον καὶ δικαιότερον ἦτο, ἀντὶ νά συστήσῃ τοιαῦτα δανειστικὰ ταμεῖα, νά προκηρύξῃ ἡ κυβέρνησις δι' ἐν ἔτος γενικὴν ἀτέλειαν, ἀπαλάττουσα οὕτω τοὺς φορολογουμένους ἀπὸ παντὸς φόρου δημοσίου. Ἴσως ἀντιτάξῃ τις, ὅτι οἱ 160,000 γεωργοὶ δὲν θέλουσι ἀθροεῖ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ποιήσῃ χρῆσιν τῆς πιστώσεως αὐτῶν. Περὶ τούτου σπουδαίως ἀμφιβάλλω· καθότι οὐδεὶς ἀποποιεῖται σήμερον ὅ,τι γενναίως προσφέρει αὐτῷ ἡ κυβέρνηση. Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο· ἐλαττώσωμεν λοιπὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν πιστούχων εἰς τὸ ἥμισυ, καὶ ἀναλόγως καταβιδάσωμεν τὸ ποσὸν τῶν καταβλητέων κεφαλαίων εἰς 15 ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ἀλλὰ πῶς καὶ ποῦ θέλουσιν εὐρεθῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα ἡμῖν 15 ἑκατομμύρια δραχμῶν πρὸς σύστασιν γεωργικῶν τραπεζῶν; πῶς καὶ ποῦ θέλομεν σήμερον προσπορισθῇ τὸ χρηματικὸν τοῦτο κεφάλαιον;

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐτέθη καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῖν καὶ πολλοὶ μάλιστα ἔσπευσαν νά δώσωσιν αὐτοῦ τὴν προχειροτέραν λύσιν ἰσχυρισθέντες, ὅτι καθ' ὃν τρόπον αἱ κυβερνήσεις ἐκδίδουσι δημόσια χρεώγραφα δανειζόμεναι, οὕτω δύνανται καὶ νά δανείσωσι πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἐκδίδουσαι γραμματίδια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν.

Ἀλλὰ τῶν ἀτόκων τούτων γραμματίων ἡ ὀνομαστική ἀξία ποῦ ἄρα θέλει στηριχθῇ; ἐπὶ ἰσοτίμῳ ἴσως

χρηματικῶν κεφαλαίων τεταγμένων πρὸς ἐξαργύρωσιν αὐτῶν· ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ἀντὶ νὰ δανείζητε πρὸς τὴν γεωργικὴν τάξιν εἰς γραμμάτια καὶ νὰ ἐκθέτητε οὕτω τὴν δημοσίαν πίστιν εἰς νέους κινδύνους, προτιμότερον εἶναι νὰ χορηγήσητε πρὸς αὐτὴν τὰ χρήματα, ἅτινα διαρκῶς προτίθεσθε νὰ κρατῆτε εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα, πρὸς ἐξαργύρωσιν τῶν γραμματίων. Ἄλλ' ὅχι θέλει τις ἴσως παρατηρήσει. Τὸ δημόσιον δύναται πρὸς ἀνακούφισιν τῆς γεωργικῆς τάξεως, νὰ ἐκδώσῃ 15 ἑκατομμυρίων δραχμῶν γραμμάτια, ἀντὶ 5 μόνον ἑκατομμυρίων μεταλλικοῦ, ὅπερ θέλει διαρκῶς κρατεῖ εἰς τὰ ταμεῖά του, συμπληροῦν οὕτω τὴν διαφορὰν τῶν 10 ἑκατομμυρίων, διὰ τῶν τοκοφόρων ὁμολόγων τῶν δανειζομένων γεωργῶν, ἅτινα βραχείας ἔχοντα προθεσμίας καὶ ληξιπροθέσμως ἐξαργυρούμενα, θέλουσιν ἀρκούντως ἐξασφαλίζει τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ γραμμάτια τῶν γεωργικῶν τραπεζῶν, καθ' ὃν τρόπον ἐξασφαλίζονται καὶ τὰ εἰς ἐμφάνισιν πληρωτέα γραμμάτια τῆς τραπεζῆς, διὰ τῶν βραχυπροθέσμων ἐμπορικῶν γραμματίων τοῦ χαρτοφυλακίου της.

Ἀλλὰ οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι παραδέχονται σιωπηρῶς ὅτι συμφέρει εἰς τοὺς γεωργοὺς νὰ δανείζωνται ὑπὸ μικρᾶς προθεσμίας, ὡς οἱ ἔμποροι, καὶ νὰ ὑπογράφωσιν ὡς ἐκεῖνοι, ὁμολογὰ ἢ συναναλλάγματα βραχυπρόθεσμα 1, 2 ἢ 3 μηνῶν. Ἄλλ' ἂν ὑπὸ τοιαύτας βραχείας προθεσμίας ἐχορηγοῦντο δάνεια εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, αὕτη ἀδυνατοῦσα φυσικῶ τῷ λόγῳ, νὰ ἀποδώσῃ ἐμπροθέσμως τὴν ὅλην ὀφειλὴν, ἥθελε προδήλως ἐκτεθῇ εἰς καταδιώξεις ἐπιζημιῶν καὶ εἰς ἐπιβλαβεστέρους ἔτι πλειστηριασμοὺς τῶν συγκομισθέντων καρπῶν καὶ αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι ἥθελον οὕτω μεταβάλλει ἐπὶ τὸ χεῖρον, τὴν

κατάστασιν τῶν γεωργῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων ἀναφέρω τὴν περὶ τούτου γνώμην ἀνδρὸς ὁμολογούμενως ἐμπειροτάτου περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα.

«Ἐν τῷ δουκάτῳ τοῦ Βάδεν, παρατηρεῖ ὁ Ῥοαγιέ⁽¹⁾, ἐσυστήθησαν τράπεζαι γεωργικαί, δανείζουσαι πρὸς τοὺς γεωργοὺς ἐπὶ τόκῳ 6 $\frac{1}{2}$ μικρὰ χρηματικά ποσὰ πρὸς ἀγοράν κτηνῶν, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν καταστημάτων τούτων ἐξέλιπον σήμερον».

«Ἡ ἀποτυχία αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἀποδοῇ εἰς τὸν ὅρον τοῦ τόκου 6 ἐπὶ τοῖς $\frac{1}{2}$, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι οἱ δανειζόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀποδώσωσι διὰ μιᾶς τὸ κεφάλαιον τοῦ χρέους».

Τῷ ὄντι, ἐὰν ἡ προσωπικὴ πίστις ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὰς βιομηχανικάς καὶ ἐμπορικάς ἐπιχειρήσεις καὶ προᾶγῃ δραστηρίως αὐτάς, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κεφάλαιον ὅπερ ὁ ἔμπορος λαμβάνει ἐπὶ πιστώσει, παράγεται ἐξ ὁλοκλήρου, ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας κατὰ μέσον ὅρον τριῶν μηνῶν, καὶ ἀποδίδεται πρὸς τὸν πιστοδότην ἢ πρὸς ὃν οὗτος ἐξεχώρησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦτο ὑπάρχει ἀδύνατον· καθότι ἐκ κεφαλαίου καταβληθέντος εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς ἀγοράν λιπασμάτων, ἢ βοῶν κ.τ.λ., πρόσδοδος μόνον παράγεται, οὐχὶ δὲ καὶ κεφάλαιον· ὁσάκις λοιπὸν χορηγῇται πίστωσις εἰς γεωργικάς ἐπιχειρήσεις, ἀνάγκη εἰς μὲν τὸν ὀφειλέτην νὰ δίδηται ὅπως οὖν μακρὰ προθεσμία, ὅπως δυνήθῃ ἐντὸς αὐτῆς νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του, ὁ δὲ πιστωτής, ὁ παρασχὼν τὴν μικροτέραν ταύτην προθεσμίαν νὰ ἐξασφαλίζηται δι' ἀποχρώσεως ἐγγυήσεως.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἡ γεωργικὴ τράπεζα, δανείζουσα ὑπὸ

(1) Du crédit foncier.

προθεσμίας 10 ἢ 12 μηνῶν, δὲν δύναται νὰ ἐκδίδῃ γραμμάτια πληρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Καθότι γραμμάτια εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐξαργυρωτέα, ἀδύνατον νὰ ἐξασφαλισθῶσι διὰ κεφαλαίων μὴ ἀπαιτητῶν, καὶ ὑπὸ μακρὰς προθεσμίας χορηγηθέντων.

Ἐὰν δὲ ἀντὶ γραμματίων, τὸ δημόσιον ἀποφασίσῃ νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς αἰτοῦντας δάνεια γεωργούς, χρεώγραφα τοκοφόρα πρὸς διαπραγματεύσιν, ὡς πράττει τοῦτο ἡ τράπεζα τῆς κτηματικῆς πίστεως τῆς Γαλλίας, χορηγοῦσα πρὸς τοὺς δανειζομένους ἰδιοκτητήτας, οὐχὶ χρηματικὰ κεφάλαια, ἀλλὰ τὰ ἴδια αὐτῆς κτηματογράφα καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναθέτουσα τὴν ἐξαργύρωσιν αὐτῶν, ἐξασφάλισι δὲ τὰ χρεώγραφα ταῦτα διὰ τινος δημοσίας προσόδου, πηγαζούσης εἴτε ἐκ φόρων, εἴτε ἐκ τῆς ἐθνικῆς περιουσίας, ἐννοεῖται ὅτι ἡ πράξις αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἔσται ἢ δημόσιον δάνειον, τοῦ ὁποίου ἡ καλὴ ἔκβασις ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς δημοσίας πίστεως. Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν δύναται ὀπωσδήποτε νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τε τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς τακτικῆς εἰσπράξεως τῶν δημοσίων προσόδων, τῶν ὑπεγγύων εἰς τὸ χρέος τοῦτο, θέλει κατ' εὐθὺν λόγον ἐπιδρᾶ καὶ ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ ὁμολόγων. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀληθῶς δύναται ἀντὶ τοκοφόρων ὁμολόγων τοῦ ταμείου, νὰ προσπορίζηται κεφάλαια, ἐπὶ τίνι λόγῳ πρέπει νὰ παρεμβῶσιν εἰς τὴν ὅλως ταμιακὴν ταύτην ἐργασίαν τῆς διαπραγματεύσεως τῶν ὁμολόγων τοῦ ταμείου, γεωργοὶ ἄπειροι καὶ εὐαπάτητοι; διατὶ πρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν οἱ ἀπλοῖ οὔτοι ἄνθρωποι εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἐκποιήσεως τῶν ὁμολόγων, μὲ ἔκπτωσιν ἴσως 20 ἢ 40 %, ὡς τοῦτο ἐγένετο μὲ τὰ φελαγγιτικά καὶ μὲ τὰ κρητικά γραμμάτια, καὶ νὰ ὑπο-

χρεωθῶσιν οὕτως εἰς πληρωμὴν τόκου, ἔστω καὶ με-
τρίου 5 ἢ 6 τοῖς %, ἐπὶ κεφαλαίου τὸ ὅποιον πραγματι-
κῶς δὲν ἔλαβον; Ἐὰν ἡ κυβέρνησις θεωρῇ καλὸν καὶ δύ-
ναται ἐκδίδουσα τοκοφόρα ὁμολογια νὰ προσπορίζηται κε-
φάλαια, ὅπως χορηγῇ αὐτὰ εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἃς
ἐνεργήσῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπ' εὐθείας, καὶ ἄνευ τῆς
μεσολαβήσεως τοῦ δανειζομένου, ἀπαλλάττουσα οὕτω
τοὺς γεωργοὺς τῆς ἐπιζημίου φροντίδος τῆς τοιαύτης
διαπραγματεύσεως. Ἀλλὰ τοιαῦτα διενεργοῦσα, δηλ. δα-
νειζομένη ἵνα δανείσῃ, παύει νὰ ἐνεργῇ ὡς κυβέρνησις,
μεταμορφοῦται δὲ εἰς τραπεζίτην, τοῦ ὁποίου αἱ κατ' ἰ-
διωτῶν ἀπαιτήσεις θέλουσιν ἐπεκταθῇ καθ' ὅλην τὴν ἐ-
πικράτειαν.

Πῶς ὅμως συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη τῆς ἐξουσίας ἐ-
νέργεια μὲ τὰς πρὸς περιστολὴν τῆς διοικητικῆς συγ-
κεντρώσεως ἐλλόγους τοῦ ἔθνους ἀξιώσεις; (1) Ἀπαντες
σήμερον ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ διοικητικὴ συγκέντρωσις δὲν
πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τὰ λογικὰ αὐτῆς ὅρια· ὅτι ἡ κυβέρ-
νησις πολυπραγμονοῦσα, αὐτὴ μὲν οὐδὲν πράττει ἄξιον
αὐτῆς, καταδικάζει δὲ εἰς ἀνεύθυνον ἀδράνειαν καὶ ὀκνηρίαν

(1) Ἡ λίχν ἐπιτεταμένη διοικητικὴ συγκέντρωσις εἶναι τὸ βεβαιό-
τερον σύμπτωμα τοῦ μαρasmus καὶ τῆς ἀτονίας τῶν ἰδιωτικῶν δυ-
νάμεων.

Ὁ Θεοφάνης, ἐν σελίδι 757 τῆς ἐκδόσεως Βόννας, λέγει περὶ βασι-
λέως Νικηφόρου, τοῦ βασιλεύσαντος ἀπὸ 802—811, ὅτι μετὰ πολλῶν
ἄλλων οἰκονομικῶν διατάξεων ἐθέσπισε καὶ τὰ ἐξῆς· «τοὺς ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει ἐπιστήμους ναυκλήρους συναγαγὼν δέδωκεν ἐπὶ τόκῳ τετρα-
κεράτῳ τὸ νόμισμα, ἀνὰ χρυσίου λιτρῶν δώδεκα.» Τὰ αὐτὰ δὲ ἐπιθε-
ταίσι καὶ ὁ Κεδρινός.

Ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ περιεῖχε 72 χρυσῶ νομίσματα· τὸ χρυσοῦν νό-
μισμα ἦτο περίπου ἴσον πρὸς δρ. 17· τὸ δὲ κεράτιον ἦτο τὸ 24ον τοῦ
νομίσματος, ἦτοι ἤξιζε περίπου λεπτὰ 70. Ὡστε ὁ αὐτοκράτωρ ἐδάνειζε
πρὸς 17 τοῖς 0)0.

εκείνους οὐς ἀξιοῖ νὰ κηδεμονεύῃ. Ἄπαντες ἐξανιστάμεθα κατὰ τῆς συγκεντρώσεως θεωροῦντες αὐτὴν ὡς σύστημα ναρκωτικόν, ὡς σύστημα ἐπιζήμιον, λεληθότως δὲ ὑποστηρίζομεν πολλάκις καὶ ἰσχυροποιοῦμεν αὐτήν, ἀξιοῦντες νὰ ἀναθέσωμεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἔργα ὅπως ἀλλότρια αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται.

1) Ὅτι ἡ Ἑθνικὴ Τράπεζα δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῶν γεωργῶν ποσὸν ἐπαρκοῦν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν.

2) Ὅτι οἱ ἰδιῶται κεφαλαιοῦχοι δὲν ἀποφασίζουσιν, ὡς φαίνεται, νὰ συστήσωσι τοιαῦτα καταστήματα, δυνάμενοι νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐπωφελέστερον καὶ ἀσφαλέστερον τὴν περιουσίαν αὐτῶν· καὶ (¹)

3) Ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ὀφείλει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται νὰ συστήσῃ τοιαῦτα καταστήματα μὴ εὐποροῦσα κεφαλαίων.

Καὶ τελευταῖον ὅτι ἡ ἔκδοσις γραμματίων πληρωτέων μὲν εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἐξασφαλιζομένων δὲ διὰ μεταλλικοῦ ἀνεπαρκοῦς, οἷον τοῦ $\frac{1}{3}$, καὶ δι' ὁμολόγων τῶν δανειζομένων ὑπὸ προθεσμίαν ἐνὸς τοῦλάχιστον ἔτους, περιέχει τὴν ἐξῆς ὑσιώδη ἀτοπίαν, ὅτι τὸ δημόσιον ἀναλαμβάνει ὑποχρέωσιν, τὴν τῆς ἀμέσου λέγω ἐξαργυρώσεως ἣν ἀδυνατεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἐὰν δὲ ἀντὶ γραμματίων ἐκδόσῃ ὁμολογα τοκοφόρα, θέλει δωρεὰν ἐκθέσει τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς νέους κινδύνους.

(¹) Ἐὰν συνιστῶντο τοιαῦτα καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ δανείζωσι πρὸς 8 $\frac{1}{10}$, ἡ Κυβέρνησις ἐδύνατο νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν, νὰ παρέχῃ αὐτοῖς ἐτησίως, συνδρομὴν χρηματικὴν 30 λ. χ. χιλιάδων δραχμῶν, δι' ἑκάστον ἑκατομύριον δανείων· ὥστε ἡ τοιαύτη συνδρομὴ ἤθελε ἀναθεῖναι τὸν τόκον εἰς 11 $\frac{1}{10}$.

Εἰς τὰς παρούσας λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος περιστάσεις, ὁ μόνος ἀσφαλὲς τρόπος τῆς περιστολῆς τῆς τοκογλυφίας, εἶναι ἡ σώφρων καὶ πατριωτικὴ διοίκησις, ἡ παγίωσις τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, ἡ μετριότης τῶν φόρων καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἡ αὔξησις ἐπομένως τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων καὶ ἀποταμιευμάτων καὶ ἡ σύστασις τραπεζῶν τοῦ λαοῦ, δι' ὧν μόνον δύναται νὰ ἀσφαλισθῇ ὁ γεωργὸς κατὰ τῆς ἐνδείας καὶ κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν μικρῶν τοκιστῶν· καθότι ὡς εὐστόχως ἀπεφάνητο ὁ I. Simon, «οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ προφυλάξῃ τὸν ἐργάτην κατὰ τῆς πενίας ἢ αὐτὸς πάλιν ὁ ἐργάτης». (¹)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Περὶ τινῶν ἄλλων πιστωτικῶν ἱδρυμάτων.

§ 1. Ἡ ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικὴ ἐταιρεία
(*crédit mobilier*).

Σήμερον αἱ κινηταὶ ἀξίαι εἰπέρ ποτε ἐπολλαπλασιάσθησαν· παρ' ἡμῖν κυκλοφοροῦσι μετοχαὶ πλείστων τραπεζῶν, μετοχαὶ ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν, Ἀρχαγγέλου, Φοί-

(¹) Ἡ Κυβέρνησις μεθ' ὅλα ταῦτα ἐὰν ἠὺπόρει, ἐδύνατο καὶ ἄλλως πῶς νὰ συντρέξῃ πᾶσαν γεωργικὴν τράπεζαν, λαμβάνουσα ὡρισμένον ἀριθμὸν μετοχῶν καὶ οὐδὲν ἀπαιτούσα μέροςμα, πρὶν ἢ οἱ ἰδιῶται μέτοχοι λάθωσιν 8 τοῖς 100, ὡς ἐπραξε πρὸς τὴν ἀτμοπλοικὴν ἐταιρίαν.

νικος, Ἀγκύρας, μετοχὰι μεταλλευτικῶν ἐταιριῶν, σιδηροδρόμου, ἀτμοπλοικῆς ἐταιρίας, δημόσια χρεώγραφα κ.τ.λ. ἀλλὰ θὲν ἀρκεῖ ν' ἀπολαμβάνωμεν τόκον ἢ μέροςμα ἐκ τῆς κινητῆς περιουσίας ἡμῶν, ἀλλὰ συμφέρει νὰ δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιῶμεν καὶ αὐτὴν ἐν ἀνάγκῃ τὴν κινητὴν περιουσίαν, ὅπως χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὴν ἀκίνητον ἡμῶν ιδιοκτησίαν, δανειζόμενοι ἐπὶ ὑποθήκῃ τοιοῦτος εἰς ἐκ τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς συστάσεως τῆς ἐπὶ τῶν κινητῶν πιστωτικῆς τραπέζης. Ἡ Γαλλικὴ πιστωτικὴ ἐταιρία ἰδρυθεῖσα τῷ 1852, διὰ κεφαλαίου 60 ἑκατομμυρίων, ἐγένετο τὸ πρότυπον τῶν ὁμοειδῶν καταστημάτων ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ὀλλάνδᾳ, Ἰσπανίᾳ κ.τ.λ.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κατανοεῖ τις εὐκόλως τὸν σκοπὸν τῆς συστάσεώς της. Ἡ ἐταιρία αὕτη

1) ἀπέκτα δημόσια χρεώγραφα, μετοχὰς καὶ χρεώγραφα διαφόρων βιομηχανικῶν καὶ πιστωτικῶν καταστημάτων· οἷον σιδηροδρόμων, διωρύγων, μεταλλείων κ.τ.λ. καὶ οὕτω ἐνίσχυε τὴν πρὸς τὰς ἀξίας ταύτας πίστιν καὶ ἐξεποίει αὐτὰς ἐπωφελῶς.

2) Ἐξέδιδεν ἴδια χρεώγραφα ἀξίας ἀναλόγου πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς καταβληθέντα κεφάλαια, πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἀνωτέρω πιστωτικῶν ἀξιῶν.

3) Ἐχορήγει δάνεια καὶ παρεῖχε κεφάλαια εἰς ἐπιχειρήσεις δημοσίων ἔργων.

4) Ἐδάνειζε ἐπὶ καταθέσει δημοσίων καὶ ιδιωτικῶν χρεωγράφων καὶ μετοχῶν.

5) Ἐδέχετο καταθέσεις εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμόν.

6) Εἰσέπραττεν εἰς λογαριασμόν ἐταιριῶν ἀνωνύμων καὶ ἐπλήρωνε μερίσματα.

Ὡστε ἡ ἐταιρία αὕτη ἐξετέλει μὲν ἐργασίας ὥς καὶ

ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας ἐκτελεῖ, ἀλλὰ δὲν ἐνήργει προεξοφλήσεις ὡς ἐκείνη.

Παρ' ἡμῖν, ἡ πιστωτικὴ τράπεζα ἄρθρ. 6 τοῦ καταστατικοῦ, προεξοφλεῖ συναλλάγματα ὑπὸ προθεσμίαν οὐχὶ μακροτέραν τῶν 9 μηνῶν, ἀναλαμβάνει σπουδαίας ἐργασίας διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους ἢ τῶν δήμων. Δέχεται χρηματικὰς καταθέσεις κ.τ.λ. ἐν γένει δὲ παρατηρῶ, ὅτ' τὰ πιστωτικὰ ταῦτα καταστήματα ἐπὶ τῶν κινητῶν κερδοσκοποῦντα, θφείλουσιν ἐπιμελῶς νὰ ἀπέχωσιν ἐπιχειρήσεων δι' ὧν παγιοῦνται τὰ κεφάλαιά των· ἡ ἐταιρία τῶν Παρισίων δὲν ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦτον εἰς οἰκοδομικὰς ἐπιχειρήσεις περιπλακείσα, καὶ τούτου ἕνεκα, μικροῦ ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῆς.

§ 2. Τράπεζα βιομηχανικῆς πίστεως.

Ὡσαύτως δὲ ἡ βιομηχανικὴ τράπεζα *crédit industriel*, ἐνεργεῖ διαφόρους ἐπωφελεῖς ἐργασίας, ὧν ἡ κυριωτάτη εἶναι ἡ σύστασις καὶ ἡ διεύθυνσις διαφόρων ἐπιχειρήσεων βιομηχανικῶν, ἢ κοινῆς ὠφελείας καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις· ἡ ἐκτέλεσις πάσης τραπεζιτικῆς ἐργασίας κ.τ.λ. ὅρα ἄρθρ. 5 τοῦ καταστατικοῦ τῆς βιομηχανικῆς.

§ 3. Τράπεζαι ἀμοιβαίας πίστεως.

Πρό τινων ἐτῶν ἐσυστήθησαν ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τοῦ Schultz Delitsch, τράπεζαι σκοποῦσαι νὰ μεταδώσωσι τὰ ἀγαθὰ τῆς πίστεως καὶ εἰς τὰς ἐργατικὰς ἰδίως τάξεις.

Αἱ τοιαῦται τράπεζαι ἀπαρτίζονται ἐξ ἐταίριων, ὧν οἱ μέτοχοι καταβάλλουσι ἐφάπαξ μικρόν τι χρηματικὸν ποσόν, συνήθως ἐνὸς ταλλήρου (3 φ. 75 λ.), λόγῳ κατατάξεως εἰς τὴν ἐταιρίαν· προσέτι δὲ καὶ μηνιαίαν τινὰ

καταβολήν, $2\frac{1}{2}$ μέχρι 5 silbergros (30 έως 60 λ.)· ἐκ τούτων δὲ σχηματίζεται μικρόν τι κεφάλαιον παρέχον ἐκάστῳ δικαιούχῳ ἀνάλογον δικαίωμα ἐπὶ τῶν τυχόν μερισμάτων τῶν ἐν λόγῳ ἐταιριῶν.

Αἰμηνιαῖαι αὗται καταβολαὶ παύουσιν ἅμα συμπληρωθῇ τὸ ποσὸν τῶν 50 μέχρις 150 φρ. ὅτε καὶ παραδίδεται εἰς τὸν καταβαλόντα τὸ ἀνωτέρω ποσόν, μία μετοχή.

Ἀλλὰ πρὸς ἄμεσον αὐτῆς ἀπόκτησιν, ἕκαστος δύναται νὰ συμπληρώσῃ δι' ἐκουσίων καταβολῶν, τὸ εἰρημένον χρηματικὸν ποσὸν τῶν 50 μέχρις 150 φρ. Πλὴν δὲ τούτων, αἱ εἰρημέναι τράπεζαι καὶ ἄλλα προσπορίζονται κεφάλαια ἐκ δανείων, ἅτινα χορηγοῦσιν εἰς τοὺς συνεταίρους·

Ἐκαστος μέτοχος δύναται μὲν νὰ δανεισθῇ μὲ μόνην τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ ὅ,τι κατέβαλεν· ἀλλ' ὅπως δανεισθῇ μείζον ποσὸν τοῦ καταβληθέντος, ἀπαιτοῦνται καὶ τινες ἄλλαι ὑπογραφαὶ τῶν συνεταίρων. Ὁ δανειζόμενος πληρώνει τόκον 4—8 τοῖς $\frac{1}{10}$ καὶ προμήθειαν $\frac{1}{4}$ τοῖς $\frac{1}{10}$ κατὰ μῆνα.

Διὰ τῆς προμηθείας δὲ ταύτης τοῦ $\frac{1}{4}$ τοῖς $\frac{1}{10}$ αὐξάνει τὸ ἐταιρικὸν κεφάλαιον, ἢ τὸ διανεμητέον μέρισμα· Αἱ τοιαῦται τράπεζαι χρησιμεύουσι καὶ ὡς ταμιευτήρια καὶ ὡς δανειστικὰ καταστήματα. Ὁ ἐργάτης καταθέτει ἐν αὐταῖς ἀσφαλῶς τὰ ἀποταμιεύματά του· δύναται δὲ νὰ δανεισθῇ καὶ ἐπέκεινα τῆς καταβολῆς αὐτοῦ, παρέχων καὶ ἄλλας ὑπογραφὰς ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς του.

Ὡστε ἐν τοῖς καταστήμασι τῆς διαλλήλου πίστεως, πᾶς συνέταιρος εἶναι καὶ πιστοῦχος· γίνεται δὲ μέτοχος ὅπως ἀποκτήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ γίνῃ ὀφειλέτης.

Ἡ ὑποχρέωσις τῆς μηνιαίας καταβολῆς μετρίου χρη-

ματικοῦ ποσοῦ ἐπιβάλλει αὐτῷ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν· ἡ ἀνάγκη τῆς εὐρέσεως ἐγγυητῶν καθίστησιν αὐτὸν τίμιον, φιλόπονον καὶ οἰκονόμον· ἡ δὲ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς εὐθύνης ἀνυψοῖ τὴν διάνοιαν καὶ διαρρυθμίζει τὸ ἦθος αὐτοῦ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν τραπεζῶν τούτων, τῶν καλουμένων *vorschuss-Bank* ἢ *Volks-Bank*, ἀναβαίνει σήμερον ἐν Γερμανίᾳ εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χορηγούσας μεγάλας χρηματικὰς ποσότητας τοῖς συνεταίροις.

§ 4. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα.

Μετὰ τὰ περὶ τῆς εἰδικῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων τραπεζῶν προεκτεθέντα, παρατηρῶ ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ τράπεζα, ἥτις ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς προσήνεγκε μὲν μεγάλας ὑπηρεσίας πρὸς τε τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, κατώρθωσε δὲ διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος τῆς διοικήσεως αὐτῆς, νὰ ἐφελκύσῃ καὶ διατηρήσῃ ἀπαραμείωτον τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπόληψιν τῶν ἁλλοδαπῶν, ἦτο καὶ εἶναι τὸ κυριώτατον πιστωτικὸν ἴδρυμα τοῦ Βασιλείου, κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν περιεβλήθη δικαιώματα καὶ ἀνέλαβεν ἐργασίας ἅς ἐν ἄλλαις χώραις, ἐκπληροῦσιν ὡς ἴδομεν, εἰδικὰ καταστήματα καὶ τράπεζαι ἑτεροεῖδεῖς.

Τοιοῦτω τρόπῳ, διὰ μὲν τοῦ νόμου τῆς 12 Ἰουλίου 1843, συνέστη ὡς τράπεζα «ὑποθηκικὴ καὶ προεξοφλητικὴ»· ἔλαβε δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν γραμμάτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βασιλείου, ἐκτὸς μόνον ἐν τῷ πρώτῳ Ἰονίῳ Κράτει καὶ ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἡ ἐθνικὴ τράπεζα

δέχεται καὶ καταθέσεις ἰδιωτικῶν κεφαλαίων, ἐντόκους καὶ ἀτόκους.

Προσέτι δὲ διὰ τοῦ ἀπὸ 11 Ἀπριλίου 1859 νόμου καὶ τοῦ νόμου τῆς 16ης Δ)βρίου 1861, προσετέθη εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ἥτε δι' ὁμολογιῶν προμήθεια κεφαλαίων, ἥτις ἐστὶν ἐργασία ἰδιάζουσα εἰς τραπεζας κτηματικῆς πίστεως καὶ ἡ χορηγία δανείων δυνάμει τοῦ τελευταίου νόμου εἰς γεωργοκτηματίας, δηλ. ἡ ἐργασία ἡ ἰδιάζουσα εἰς «τράπεζαν γεωργικὴν». Δεχομένη δὲ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν πιστώσεων αὐτῆς μετοχὰς βιομηχανικῶν ἐταιριῶν ἐνεργεῖ ἐργασίας παραπλησίας ταῖς τῶν «ἐπὶ κινητῶν πιστωτικῶν τραπεζῶν»· ἡ αὐτὴ δὲ τράπεζα ἵδρυσε καὶ ταμιευτήρια· χορηγήσασα δὲ τέλος τῷ δημοσίῳ καὶ τοῖς δήμοις χρηματικὰ κεφάλαια ὑπερτριπλάσια τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ, κατέστη ἐν τῶν οὐσιωδῶν ἐλατηρίων τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ Κράτους.

Οὐδόλως λοιπὸν παράδοξον, ἐὰν μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ταύτην ἔργων παντοίων καὶ ποικίλων, ἀδυνατεῖ ἴσως νὰ ἐκπληρώσῃ πάντα ταῦτα μετὰ τῆς εὐρύτητος καὶ τῆς πληρότητος, μεθ' ὧν λειτουργοῦσιν ἐν Εὐρώπῃ εἰδικὰ καταστήματα· καθότι ὡς ἀπεφάνητο ὁ Ξενοφῶν, «ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ.

ΠΕΡΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλλθου
καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ.

Ἐπραγματεύθην περὶ παραγωγῆς καὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ μεταβῶ εἰς τὴν περὶ διανομῆς θεωρίαν, ἐπιστήμην δυσχερεστέραν τῆς πρώτης, διὰ τὸ πολὺπλοκὸν τῶν ζητημάτων ἅτινα ἐξ αὐτῆς προκύπτουσι, δεόν νὰ ἐκθέσω τὴν περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ θεωρίαν, προσδιορίζων τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, τὰς αἰτίας ὧν ἔνεκα ἀναστέλλεται ἢ καταστέλλεται ἡ αὔξησις αὐτοῦ καὶ τὴν φυσιολογικὴν, οὕτως εἰπεῖν, σχέσιν τοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τῆς κοινωνίας κατάστασιν.

Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία ἀπαρτίζει ἐν τῶν σπουδαιοτάτων τμημάτων τῆς καθόλου ἐπιστήμης, οὐ μόνον ὑπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν ἔποψιν.

Τῷ ὄντι ἂν πᾶσα ἐπιστήμη, ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύ.

ματος πηγάζουσα, καθίσταται σπουδαιότατον ἀντικείμενον μελέτης, ἂν οἱ διέποντες τὴν φύσιν καὶ τὴν κοινωνίαν νόμοι, ἢ αἱ ἱστορικαὶ μεταβολαὶ καὶ μεταμορφώσεις τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ᾗναι τὸ αἰώνιον ἀντικείμενον τῶν ἐμβριθῶν ἡμῶν σκέψεων, ἐὰν τὸ ἐλάχιστον φυτόν, τί λέγω; τὸ ἐλάχιστον ἀνόργανον σῶμα ἐφελκύη τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ ζητῶμεν ἐπιμύως νὰ γνωρίσωμεν τὰ τε προσόντα καὶ τοὺς ὁρους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, πόσον σπουδαιότερα καθίσταται ἡ γνῶσις ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἡ σπουδὴ τῶν νόμων τῶν ἐπιδρώντων ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ θνητότητος.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ περὶ τῶν διαφόρων λέγω, περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, δὲν ἐπέστησε πρῶτον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἡ γεωργία, ἡ φυτουργία ἢ κτηνοτροφία, δηλ. αἱ τέχναι δι' ὧν οἱ καρποί, τὰ φυτὰ καὶ τὰ κτήνη παράγονται, πολλαπλασιάζονται καὶ βελτιοῦνται, ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τὰς ἐρεῦνας τῶν σοφῶν, πρὸ τῆς περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ θεωρίας, καθότι τὸ δυσκολώτατον εἶναι τὸ γνῶθι σαυτόν. Δὲν ἄγνοῶ ὅτι πρὸ τοῦ Μάλλου, οὐκ ὀλίγοι διώπτευσαν τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Μάλλου θεωρίας (1), ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος ἐπεχείρησε νὰ καταρτίσῃ πλήρη περὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν, ἣν θέλω συνοπτικῶς ἐκθέσει, ἀναλύσει καὶ ἐπικρίνει, ὠφελοῦμενος ἐκ τῶν ὅσα περὶ ταύτης ἔγραψαν οἷτε διασημότεροι αὐτῆς ὁπαδοί, ὁ Ῥόσσης, ὁ I. Στ. Μίλλ,

(1) Ὁρχ Ἀρχὰς Πολ. Οἰκονομίας ὑπὸ Γουττέλμου Ῥόσσερ T. Β', σελ. 231, ἐν ὑποσημειώσει 13—14' ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι πρὸ τοῦ Μάλλου, ὁ Botero ἀπερῆνατο, ὅτι ἡ μὲν γεννητικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτὴ (virtu generativa), ἐν ᾧ ἡ διαθρεπτικὴ δύναμις, (virtu nutritiva) συχνάκις μεταβάλλεται.

ὁ Ἰωσήφ Γαρνιέρος κ.τ.λ. (¹) καὶ οἱ σπουδαιότερον πολεμήσαντες καὶ πολεμοῦντες αὐτήν.

Ἀναζητοῦντες τοὺς ὅρους τῆς φυσικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, εὐρίσκομεν κατὰ πρῶτον ὅτι ἡ ζωὴ, ὡς ἅπασαι αἱ ἀρχικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ ἀπλᾶ στοιχεῖα, γίνεται καταφανὴς πρὸς ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς· *vita in motu* «ἡ ζωὴ ἐν τῇ κινήσει» ἡ δὲ κίνησις «ζωὴ συνεπτυγμένη». Προσέτι παρατηροῦμεν, ὅτι ἅπαντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα μεταβαίνουνσι θάττον ἢ βράδιον ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὸν θάνατον, προσλαμβάνουσι δὲ τὴν ζωὴν διὰ τῆς γενέσεως, καὶ συντηροῦνται διὰ τῆς τροφῆς. Τούτου ἕνεκα, ζωὰ ἐκλιπόντα σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ὡς ὁ ὀρυκτὸς ἐλέφας ἢ Μαμουθ, οἱ μαστόδοντες, οἱ Παλαιόθηρες καὶ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζομεν μόλις τὰ ἀπολελιθωμένα λείψανα, διὰ μόνης τῆς θείας βουλῆσεως καὶ ὡς ἐκ θαύματος, δύνανται ν' ἀναφανῶσι· καθότι τὸ εἶδος αὐτῶν δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, νέων δὲ εἰδῶν παραγωγὴν ἐξ ἀναμορφώσεως τῶν ὑπαρχόντων, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ Δαρουίν, οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι οὐδόλως μνημονεύουσι. Παρατηρητέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν Η. Γραφήν, ὁ οὐρανός, ἡ γῆ καὶ ἅπας ὁ κόσμος συνετελέσθησαν τῇ ἑκτῇ ἡμέρᾳ· ἡ δὲ κοσμογονικὴ ἐνέργεια ἔπαυσε μετὰ τὴν ἑκτὴν. Πρωτίστη λοιπὸν καὶ ἀπλουστάτη παρατήρησις εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος προσλαμβάνει τὴν ζωὴν διὰ τῆς γενέσεως, τὴν διατηρεῖ δὲ διὰ τῆς τροφῆς.

Εἶπον ἄνθρωπινος πληθυσμός, περιλαμβά-
νων ἐν γένει ἐν αὐτῷ τὸ σύνολον τῶν κατοικούντων ἀνθρώπων τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν· ὑπὸ στενοτέραν δὲ ση-

(¹) Ὁρα Εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ πληθυσμοῦ δοκιμίου τοῦ Ῥόσση. Περὶ ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Γαρνιέρου καὶ Ἀρχὰς Πολ. Οἰκ. ὑπὸ Γ. Στ. Μίλλ.

μασίαν, ὁ ὅρος οὗτος ἐφαρμόζεται καὶ εἰς μερίδας τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς λ. χ. πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλλάδος κ.τ.λ. Ἀλλὰ τί ἐστὶν ἀρχή τοῦ πληθυσμοῦ; Τί ἐστὶν ἐν γένει ἀρχή; Ἀρχὴ εἶναι τὸ ἀρχέγονον στοιχεῖον, ἐξ οὗ γενεσιουργεῖται τὸ πρότερον μὴ ὑπάρχον· ἀρχὴ ἐστὶ τὸ κυττάριον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς δημιουργίας· τὸ σπέρμα ἐξ οὗ παράγονται τὰ ἐνόργανα· εἶναι τὸ συστατικὸν μόριον τῆς συμπήξεως καὶ κρυσταλλώσεως τῶν ἀνοργάνων. Οὕτω δέ, ὁ κόκκος λ. χ. τοῦ σίτου εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἄρτου, ὁ δὲ Μοντέσκιος λέγων ὅτι ἀρχὴ τοῦ μὲν δημοκρατικοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ ἀρετὴ, τῆς δὲ μοναρχίας ἡ τιμὴ, τῆς δὲ δεσποτείας ὁ φόβος, ἡννόει ὅτι αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ συναισθήσεις ἀποτελοῦσι τὰ ζωτικὰ στοιχεῖα τῶν πολιτευμάτων. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν, λέγομεν, ὅτι ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῆς δεῖνος μηχανῆς εἶναι ὁ ἀτμός, ἢ τὸ ὕδωρ. Ἡ δὲ ἀρχὴ διακρίνεται ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος· καθότι ἡ μὲν φύσις ὑποτίθησιν ὑπάρχον τι δυνάμει νόμων τινῶν καταστατικῶν, ὡς λ. χ. ὁπότεν λέγωμεν, ὅτι φύσει ἡ κοινωνία ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, φύσει ἡ κοινωνία πολυμελὴς οὔσα καὶ ἐξ αὐτοτελῶν ἢ ἰδιοτελῶν μελῶν συγκειμένη, ἐπιδιώκει τὴν ἐνότητα τῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς. Ἡ φύσις λοιπὸν τινὸς πράγματος ὑποτίθησιν ὑπάρχον τι· ἡ δὲ ἀρχὴ εἶναι τὸ δι' οὗ τὸ πρᾶγμα ὑπάρχει. Λέγοντες λοιπὸν ἀρχὴν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐννοοῦμεν τὸ δι' οὗ μορφοῦται καὶ αὐξάνει ὁ πληθυσμὸς· ἡ δὲ ἀρχὴ αὕτη ὑπάρχει ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, ἐν τῇ θελήσει καὶ ἐν τῇ διοργανώσει ἡμῶν, ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, ἐγκεῖται ἐν τῷ ὁργανισμῷ αὐτῶν, ἢ ἐν τῷ ἀκαταγωνίστῳ ὁρ-

μεμφύτω, ἐξ οὗ ταῦτα ἐλαύνονται πρὸς διατήρησιν καὶ αὕξησιν τοῦ εἵδους αὐτῶν.

Ἀλλὰ : τίς « ἡ ἐνέργεια » τῆς ἀρχῆς ταύτης ; Ὁ Φραγκλῆνος παρετήρησεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν ἐνοργάνων, ἢ ἡ τροφή. Ἄν λ. χ. ἡ γῆ δὲν παρῆγεν εἰμὴ ἐν εἶδος φυτῶν, ὡς τὸ ἀνηθον, αὐτὸ μόνον ἤθελε καλύψει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς.

Ὡσαύτως δέ, ἡ γονιμότης μεθ' ἧς πολλαπλασιάζονται εἶδη τινα ζώων καθίσταται ἀνυπολόγιστος· ὁ ἔλλοψ *esturgeon* παράγει τρία ἑκατομμύρια ὠῶν· ὡς δὲ βεβαίως ὁ *Bonnet*, κατὰ τὸ θέρος τὰ ἐκ μιᾶς ψύλλας γεννώμενα δύνανται νὰ καλύψωσι 40 στρέμματα (').

Ἐν γένει δὲ παρατηρῶ ὅτι τὰ ὑποδεέστερα εἶδη εἰσὶ τὰ γονιμώτερα, οἷον οἱ ἰχθῦς, τὰ ἔντομα, τὰ φυτά.

Περὶ δὲ τοῦ εὐγενεστέρου τῶν πλασμάτων, ἥτοι περὶ ἡμῶν αὐτῶν, ὁ Ἰάκ. Μίλλ παρατηρεῖ ὅτι, ἡ αὕξις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κρέμαται ἐκ τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς γυναικός. Τὰ θήλεα τῶν κτηνῶν, τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς κυοφορίας δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς τὴν γυναικα, οἷον αἱ βόες, ζῶα μονοτόκα, δύνανται νὰ τεκνοποιήσωσιν ἅπαξ τοῦ ἔτους, ἀφ' ἧς ἡλικίας ἀρχεται ἡ ἐφηβία μέχρι τοῦ γήρατος. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς θηλάσεως τῶν ἀνθρωπίνων βρεφῶν, ἡ τεκνοποιία ἐπαναλαμβάνεται ἐφ' ἅπαξ μόνον κατὰ διετίαν. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ μόνη φυσιολογικὴ διαφορὰ ἡ ἐλαττοῦσα τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων τῶν γυναικῶν, παραβαλλομένων πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ἐπιφέρει, ὅτι πᾶσα γυνὴ δύναται νὰ τεκνοποιήσῃ ἅπαξ κατὰ διετίαν, ἢ δὲ ἡλικία τῆς τεκνοποιίας ὥρισται ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 16 ἢ 17—45. Ἀλλ' ἐάν ὑποθέσωμεν, ὅτι περιορίζεται ἀπὸ

(') Ὁρα *Revue des deux mondes*. 1 Janvier 1869.

τοῦ 20 μέχρι τοῦ 40 ἔτους τῆς ἡλικίας, πᾶσα γυνὴ δύναται δεκάκις νὰ τεκνοποιήσῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν πρέπει νὰ παραλίπωμεν καὶ τὴν πιθανὴν θνητότητα τῶν τέκνων, (ἐλαττουμένην καθ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ εὐπορία ἀναπτύσσονται), προσέτι δὲ καὶ τὰς στειρώσεις, ἐξοβελίζομεν ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ τὰ $\frac{3}{5}$ τῶν γεννήσεων, καὶ παραδεχόμεθα κατὰ μέσον ὅρον, 4 μόνον γεννήσεις δι' ἑκάστον ζεῦγος. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν ὑπολογισμὸν, ἐν διαστήματι 20 ἢ 25 ἐτῶν, τὸ ἀνθρώπινον γένος δύναται νὰ διπλασιασθῇ.

Ὁ ὑπολογισμὸς δὲ οὗτος δὲν ἐξάγεται ἐξ ἀπλῆς θεωρίας, καθότι ἀναμφισβήτητον σήμερον ὑπάρχει, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐδιπλασιάσθη κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν.

Κατὰ τὸ 1790 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀμερικανικῆς συμπολιτείας ἦτο	3,929,827	κατοίκων
Κατὰ τὸ 1800	5,305,907	»
» 1810	7,239,814	»
» 1820	9,638,191	»
» 1830	12,866,020	»
» 1840	17,069,458	»
» 1850	23,191,876	»
» 1860	31,445,080	»
» 1865	34,000,000	»

καὶ οὕτω καθεξῆς· καθότι ἐν διαστήματι ἐτῶν 80 ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τοῦ 1870, ὁ πληθυσμὸς ηὔξησεν ἀπὸ 4 εἰς 40 ἑκατομμύρια· σήμερον δὲ ὑπερέβη τὰ 50 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν οἱ ἐπήλυδες ἀριθμοῦνται περὶ τὰ 11 ἑκατομμύρια, περιλαμβάνοντα τρία ἑκατομμύρια Γερμανῶν.

Ὁ ὑπολογισμὸς λοιπὸν τοῦ Μίλλ στηρίζεται εἰς γεγονότα ἀναμφισβήτητα· καὶ γενικώτερον, καθ' ἃ παρα-

τηρεῖ ὁ Ῥόσσης, ὅσakis πρόκειται περὶ ὀργανικῶν ὄντων πεπρωκισμένων με γεννητικὴν δύναμιν, ἴσην τῇ τῶν γεννητόρων, ἢ αὐξήσις αὐτῶν γίνεται κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν· ἐὰν λ. χ. ἐξ ἑνὸς ζεύγους παράγονται 2, καὶ ἑκαστον τούτων κέκτηται παραγωγικὴν δύναμιν ἴσην τῇ τοῦ πρώτου ζεύγους, ἐκ δύο παραχθήσονται 4 καὶ ἐκ 4, 8 καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἴδου δὲ ὁ πιθανώτερος ὑπολογισμὸς τῆς ἀνωτάτης δυναμικῆς αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ· λέγω δὲ τῆς «δυναμικῆς αὐξήσεως», καθότι ἡ φύσις ἄγρουπνος περὶ τὴν συντήρησιν τῶν εἰδῶν, φαίνεται ὀλιγορουσα περὶ τὴν συντήρησιν τῶν ατόμων. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται πρῶτον μὲν, ἐκ τοῦ ἐνσκήπτουτος θανάτου εἰς τὰ πλείστα τῶν ἐντόμων, ἀμέσως μετὰ τὴν συνουσίαν τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος, δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν σπερμάτων.

Ἄλλ' ἐὰν μίαν μόνον πετελέα (orme) παράγῃ ἐτησίως 100 χιλιάδας σπόρων, ἐν δὲ φυτὸν ἀραβοσίτου δισχιλίους, τὸ δὲ ἡλιοτρόπιον τετρακισχιλίους, ὁ δὲ μήκων 32 χιλιάδας, εἰς δὲ κυπρίνος (carpe) 342 χιλιάδας ὧν, πολλὰ δὲ ἄλλα εἶδη ἰχθύων ἔτι πλείότερα· ἂν τέλος τὸ ἀνθρώπινον γένος δύναται νὰ διπλασιασθῇ ἐντὸς 25 ἐτῶν, ἵκοιτο τὸ πραγματικὸν πρόσκομμα εἰς τὴν ὑπέρμετρον ταύτην αὐξήσιν τῶν ἀνθρώπων; Τί περιορίζει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ; Τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ διάστημα.

Πρῶτον μὲν τὸ διάστημα, καθότι ἡ ἔκτασις τῆς γῆς εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτὴ καὶ ἀμετάβλητος· ἐπομένως πολλαπλασιαζομένων τῶν ἀνθρώπων, ἡ χωρητικότης αὐτῆς ἤττον ἐπαρκεῖ πρὸς διατήρησιν ἢ διατροφήν αὐτῶν. Ἡ αὐτὴ ἔκτασις ἄλλοτε κατωκεῖτο ὑπὸ 100 ἢ

200 ἀνθρώπων καὶ σήμερον ὑπὸ 4 ἢ 5000. Δεύτερον δέ, τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, τὰ ὅποια ἡ περιορίζουσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐλαττοῦσι τὸν ὑπάρχοντα πληθυσμόν, τείνοντα ἀείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς αὐτά. Καὶ παρατηρητέον, ὅτι τῶν μὲν φυτῶν ἡ τροφή, εἶναι τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, τὰ περικυκλοῦντα αὐτά· τῶν δὲ κτηνῶν, τὰ φυτὰ ἢ ἄλλα ζῶα· ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Ἄλλ' ἡ τροφή τῶν φυτῶν εἶναι παντοῦ διακεχυμένη· αὕτῃ ἐπιζητεῖ τὰ φυτὰ, οὐχὶ δὲ τὰ φυτὰ τὴν τροφήν αὐτῶν, ὡς μὴ μετασχόντα κινήσεως. Τὰ δὲ ζῶα ἐπιζητοῦντα τὴν τροφήν αὐτῶν, καταναλίσκουσιν αὐτήν, οἷαν τὴν παρεσκεύασεν ἡ φύσις. Τοῦναντίον δέ, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπιζητεῖ καὶ παρασκευάζει τὴν τροφήν αὐτοῦ, προκαλῶν διὰ τῆς ἐργασίας τὴν γονιμότητα τῆς γῆς, καὶ τέχνας παντοίας μετερχόμενος, ὅπως θεραπεύσῃ τὰς ποικίλας αὐτοῦ χρείας⁽¹⁾. Τῶν φυτῶν λοιπὸν ὁ ἐπ' ἀπειρον πολλαπλασιασμός ἐμποδίζεται ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ διαστήματος μᾶλλον ἢ τῆς τροφῆς, ἐνῶ ὁ τῶν ζώων, ἔνεκα τῆς τροφῆς μᾶλλον ἢ τοῦ διαστήματος. Διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν καὶ τὰ φυτὰ ζῶσιν, ὅπου δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἢ νὰ διατηρηθῇ ὁ ἄνθρωπος· Ἄλλὰ τί ἐννοοῦσι διὰ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως; Διὰ τῶν ὄρων τούτων δὲν ἐννοοῦσι μόνον τὴν τροφήν ἢ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἀλλὰ πᾶν ὅ, τι ἀπαραίτητον πρὸς

(1) Ὁ κατὰ τὸν Διουσκ. περὶ ζωῆς ἀνταγωνισμὸς οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων· καθότι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ παράγει καὶ πολλαπλασιάζει τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρειώδη, δὲν ἀναγκάζεται ὡς τὰ ζῶα νὰ παλαίῃ πρὸς τοὺς ὁμοίους του, τοῦναντίον μάλιστα ὠφελεῖται ἐκ τῆς τῶν ἄλλων ἐργασίας ἀποκτῶν διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν, ὅ, τι ἄλλοι παράγουσιν· οὕτω δὲ μόνον καθίσταται αὐτάρκης.

συντήρησιν ἡμῶν, κατὰ τὰ κλίματα, τὰς
 ἑξεις, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ
 πολιτισμοῦ· 1) μὲν κατὰ τὰ κλίματα· καθότι ἐν
 ταῖς βορείοις λ. χ. χώραις, καὶ ὁ ἱματισμός, καὶ ἡ σαρ-
 κικὴ τροφή, καὶ τὰ πνευματώδη ποτά, καὶ τὰ καλῶς
 κατεσκευασμένα οἰκήματα καὶ ἡ καύσιμος ὕλη εἰσὶν ἐκ
 τῶν ὧν οὐκ ἄνευ· ἐνῶ ἐν ταῖς νοτίοις χώραις, τὰ τοιαῦτα
 δὲν θεωροῦνται ὡς ἀπαραίτητα. Ὡστε τὰ μέσα τῆς συν-
 τηρήσεως λ. χ. τοῦ Ἰνδοῦ εἰσὶ μᾶλλον εὐπροσπόριστα
 ἢ τὰ τοῦ Ἀγγλοῦ· 2) δὲ κατὰ τὰς ἑξεις, τὴν ἡλικίαν,
 τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὸν πολιτισμόν, καθότι ἄλλα τὰ μέ-
 σα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐν ἀβρότῃ καὶ ἐν ἡδυπαθείᾳ ζῶν-
 τος Ἀσιανοῦ, καὶ τοῦ ἐν λιτότητι καὶ ἐν ὀλιγαρκείᾳ βι-
 οῦντος Ἑλλήνος. Ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀκμαίου καὶ γεγηρα-
 κότος ἀνδρός, ἄλλα τὰ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, οἷον
 τὰ τοῦ Γάλλου ἢ Ἀγγλου, καὶ ἄλλα τὰ τῶν ἡμιπο-
 λιτίστων ἢ βαρβάρων κατοίκων τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῶν ἰ-
 θαγενῶν τῆς Ἀμερικῆς. Οὕτω λοιπὸν ἐννοουμένων «τῶν
 μέσων τῆς ὑπάρξεως» ὧν τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες στοι-
 χεῖον εἶναι «τὰ τρόφιμα», ὁ πληθυσμὸς τείνει ἀείποτε
 εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς αὐτά, καὶ ἰδίως πρὸς τὰ τρό-
 φιμα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγκη εἶναι ἐκ τῶν πρωτίστων,
 ὑφ' ὅλα τὰ κλίματα, οἷαιδ' ἕποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ ἑξεις ἢ
 ἡ ἀνατροφή τῶν ἀνθρώπων. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ
 τῆς ἰδιαιτέρας ἐκτιμῆσεως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων
 ἐν ἐκάστῃ χώρᾳ, δὲν πρέπει νὰ προσδιορίζωμεν αὐτὰ ἐπὶ
 τῇ βάσει τῶν ἐν αὐτῇ ἀμέσως παραγομένων τροφίμων·
 καθότι τὰ ἔθνη δὲν ζῶσι κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων,
 ἀλλὰ συγκοινωνοῦντα προσπορίζονται διὰ τῶν ἀνταλλα-
 γῶν τὰ ἀναγκαζοῦντα αὐτοῖς, ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν Ἀγ-
 γλίᾳ, ἥτις εἰσάγει ἐξωθεν τὸ ἥμισυ τῆς τροφῆς αὐτῆς.

Θεωροῦντες δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο γενικώτερον, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ καθολικὸς τοῦ κόσμου πληθυσμός, ἰσορροπεῖ πρὸς τὰ καθολικὰ τῆς διατροφῆς μέσα, καὶ ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχον χώραι παράγουσαι πλεόντων ἀναγκαιούντων αὐταῖς τροφίμων, ἦτο ἀδύνατον, οἱ κυρίως ἐμπορικὸι λαοὶ νὰ ὑπάρξωσιν, ἢ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν.

Ὅσακις λοιπὸν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, ὧν τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες στοιχεῖον εἶναι τὰ τρόφιμα, δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς ὠρισμένον τινὰ πληθυσμόν, ἔπονται κακουχίαι καὶ καταστροφαί· καὶ ἡ καταστροφή αὕτη εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄφευκτος διὰ τὰ λοιπὰ ζῶα, ὅσῳ ἐκεῖνα πολλαπλασιάζονται ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας τοῦ ὁρμεμφύτου αὐτῶν, ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος, πεπρoικισμένος μὲ λογικὴν θέλησιν, μὲ ἐλευθερίαν, δύναται νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν διὰ τῆς ἐγκρατείας, τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς φρονήσεως. Ἡ λογικὴ αὕτη μάλιστα θέλησις εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅσῳ δι' αὐτῶν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως δὲν περιορίζονται, ὡς παρατηρήθη ἤδη εἰς μόνην τὴν διατροφὴν αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων συνάγει ὁ Μάλλος, ὅτι διὰ μὲν τὰ λοιπὰ ζῶα τὸ μόνον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν εἶναι ἡ καταστροφή, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς τροφῆς, διὰ δὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἐγκράτεια ἢ ἡ σωφροσύνη, ἐνεργοῦσα ὡς προληπτικὴ καὶ ἀνασταλτικὴ δύναμις· : Ἄλλ' ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἀναγκαία; Ἡ λογικὴ θέλησις ἡ κανονίζουσα καὶ ἀναστέλλουσα τὸν ἀπερίσκετον πολλαπλασιασμόν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀναγκαία;

Ἰδομεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον, δυνάμει τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, 1 ἑκατομμύριον ἀνθρώπων νὰ διπλασιασθῇ ἐν διαστήματι 25 ἐτῶν. : Ἀλλὰ τοῦτο κα-

τορθοῦται διὰ τὰ τρόφιμα, ἐὰν ἅπασα σχεδὸν ἡ καλλιεργήσιμος γῆ ὠρισμένης χώρας ὑπάρχῃ καλλιεργημένη; Ὁχι. Ἀληθὲς ὅτι ἡ διαθρεπτικὴ δύναμις χώρας ἐν γένει καλλιεργημένης, δύναται μὲν νὰ αὐξήσῃ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας, διὰ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων ὀργάνων, ἢ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς φυτῶν θρεπτικωτέρων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ πολλαπλασιάζεται κατ' εἰκοσιπενταετίαν. Καὶ πρῶτον παρατηρητέον, ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς θρεπτικωτέρων φυτῶν διατρέφονται μὲν πλείονες ἄνθρωποι ἐπὶ μικροτέρας ἐκτάσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν τάχιον αὐξάνει. Καὶ καθ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται, αἱ καταναλώσεις περιορίζονται εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

Τῷ ὄντι, ἐὰν θεωρήσωμεν τὸν μὲν πληθυσμὸν ὡς διαιρέτην, τὰ δὲ μέσα τῆς διατροφῆς ὡς διαιρετέον, θέλομεν κατανοήσῃ, ὅτι ὅσῳ ὁ μὲν διαιρέτης ἡμῶν μεγαλύνεται, ὁ δὲ διαιρετέος μένει ὁ αὐτός, ἢ δυσαναλόγως αὐξάνει, τόσῳ ἡ μερὶς τῶν τροφίμων ἢ ἐκάστῳ προσήκουσα, ἥτις ἔσται τὸ πηλίκον τῆς διαιρέσεως ταύτης θέλει ἐλαττωθῆναι μέχρι τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων· αὐτὸ τοῦτο συνέβη ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἔνθα κατὰ μὲν τὸ 1672, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς συνεποσοῦτο εἰς 1,100,000. Μετὰ δὲ τὴν επέκτασιν τῆς καλλιεργείας τῶν γεωμήλων ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἠῤῥξην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε κατὰ τὸ 1754 ἀνῆλθεν εἰς 2,300,000· κατὰ δὲ τὸ 1791 εἰς 4,200,000· κατὰ τὸ 1814 εἰς 5,900,000· κατὰ τὸ 1826 εἰς 7 ἑκατομμύρια· κατὰ δὲ τὸ 1846 ὁ πληθυσμὸς τῆς ὑπερέβαινε 8 ἑκατομμύρια.

Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπαυξήσεως ταύτης τοῦ πληθυσμοῦ ἦν προϋκάλεσεν ἡ εἰσαγωγή θρεπτικωτέρων φυτῶν, δὲν ἐπήγασαν μεγάλα δυστυχήματα; Ἀφ' ἐνὸς μὲν, οἱ Ἰρλανδοί, δὲν ἠναγκάσθησαν νὰ γίνωσιν ὀλιγαρχέστεροι, περιορί-

σαντες τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα τρόφιμα; Ἀφ' ἑτέρου δὲ, ὁσάκις συνέβη ἔνδεια ἢ καταστροφή τῶν γεωμήλων, δὲν ἐγένοντο θῦμα τῆς τοιαύτης περὶ τὴν δίαιταν λιτότητος; Καὶ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα δὲν καθίστανται τόσω μᾶλλον ὀδυνηρά, ὅσω ἐπεκτείνονται ἐπὶ μείζονος ἀριθμοῦ ἀνθρώπων; Ὁ Ἀγγλος δύναται ἐν ἀνάγκῃ νὰ παύσῃ καταναλίσκων βίραν, τέϊ, κρέας, πλόνπουδιγκ ἢ οὔisque· ἀλλ' ὁ Ἰρλανδὸς στερούμενος βουτύρου καὶ γεωμήλων ἀποθνήσκει. Ἡ ἀξιοθρήνητος κατάστασις τῆς Ἰρλανδίας κατὰ τὸ 1847, ὅτε ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν γεωμήλων, ἡ Ἀγγλία ἠναγκάσθη νὰ θρέψῃ πολλὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων λιμωττόντων, εἶναι ἡ καλλιτέρα ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων.

Τὰ αὐτὰ συμβαίνουνσι παντοῦ ὅπου οἱ νόμοι, ἡ θρησκεία, τὰ δημόσια ἥθη καθιστῶσι τὸν ἐργάτην ὀλιγαρκῆ. Ἡ ἐλαχίστη σιτοδεία δεκατεύει ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς. Τούτου ἔνεκα αἱ βρεφοκτονίαι εἰσὶν ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις, κοινότατον ἔγκλημα· ὁ δὲ Σίνης ἢ ὁ Ἰνδὸς περιπίπτει εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο, οὐχὶ ὅπως ἀποπλύνῃ ὡς ἐν Εὐρώπῃ, τὸ ὄνειδος ὅπερ προσέτριψεν αὐτῷ μία στιγμὴ ἀδυναμίας ἢ ἀπερισκεψίας, ἀλλ' ὅπως ἀπαλλαχθῇ τῆς ἐπικειμένης ἐνδεείας καὶ τοῦ βάρους τὸ ὅποιον δὲν δύναται νὰ βαστάσῃ.

Εἶπον δεύτερον, ὅτι ἡ γονιμότης τῆς γῆς αὐξάνει διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν τρόπων τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς χρήσεως ὀργάνων ἐντελεστέρων.

Παρατηρητέον ἔμως, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῆς βελτιώσεως τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς χρήσεως ὀργάνων ἐν-

τελεστέρων σμικρύνονται, καθόσον καταβάλλομεν νέα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ κεφάλαια.

Ὑποθεσίσθω λ. χ. ὅτι διὰ τῆς καταβολῆς ἀξίας 500 δραχ. ἐπὶ 100 στρεμμάτων ἀρίστης ποιότητος, παρήχθησαν τὸ πρῶτον 400 κοιλὰ σίτου· ἐὰν ἤδη πρὸς μείζονα γονιμοποίησιν τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ καταβάλωμεν καὶ ἐτέρας 500 δρ. εἰς ἐργασίαν καὶ εἰς κεφάλαια, τὸ ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης καταβολῆς ἀποτέλεσμα δὲν θέλει εἶσθαι ἴσον τῷ πρῶτῳ, ἤτοι 400 κοιλῶν, ἀλλὰ 200 ἴσως, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὅθεν ὑπάρχει ἀναντίρρητον, ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, καθόσον καταβάλλομεν νέα κεφάλαια ἐπὶ γῆς καλλιεργημένης, ἢ μὲν παραγωγῇ τῶν τροφίμων δὲν αὐξάνει ἀναλόγως τῆς δευτέρας ἢ τρίτης καταβολῆς τῶν κεφαλαίων, ἢ δ' ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ διαμένει αἰείποτε ἡ αὐτή.

Ὑποθέσωμεν, χώραν κατοικουμένην ὑπὸ 2 ἑκατομμυρίων ψυχῶν, οἷον τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι τὰ παραγόμενα τρόφιμα ἐπαρκοῦσιν εἰς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς. Μετὰ 25 ἢ 30 ἔτη, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς δύνανται νὰ διπλασιασθῇ, ὥς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐν αὐτῇ παραγομένων τροφίμων. Ὑποθέσωμεν πρὸς τοῦτον, καὶ ἕτερον διπλασιασμὸν τοῦ διπλασίου τούτου πληθυσμοῦ, ὅστις ἤθελεν ἀναδιβάσει αὐτὸν εἰς 8 ἑκατομμύρια. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἢ τῶν τροφίμων αὐξήσις ἔσται τάχα ἀνάλογος τῆς προϊούσης τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως; καὶ δὲν εἶναι πιθανώτερον, ὅτι ἐπειδὴ ἢ τῶν αὐτῶν ἀγρῶν παραγωγῇ διὰ τῆς καταβολῆς νέων αἰείποτε κεφαλαίων, πολλαπλασιάζεται κατὰ λόγον ὑπαύξοντα, δὲν εἶναι πιθανώτερον λέγω, ὅτι ὅταν ὁ πληθυσμὸς ἀναδιβασθῇ εἰς 8 ἑκατομμύρια, τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ὑπερβαίνειν τὸ ἀναγκαιῶν ποσὸν πρὸς διατροφήν 6 ἑκατομμυρίων ἀν-

θρώπων; Ὅταν δὲ ἀναβιβασθῇ εἰς 16, ὅτι τὰ τρόφιμα δὲν θέλουσιν ὑπερβαίνει τὸ ἀναγκαιοῦν ποσὸν πρὸς διατροφὴν 11 ἢ 12;

Ἴσως τις παρατηρήσει ὅτι, ὅταν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀναβιβασθῇ εἰς 8 ἑκατομμύρια, οἱ δὲ καρποὶ τῆς γῆς δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφὴν ἀριθμοῦ ἀνθρώπων ἀνωτέρου τῶν 6 ἑκατομμυρίων, τὸ ἕκτον ἑκατομμύριον τῶν κατοίκων τεχνουργοῦν καὶ ἐμπορευόμενον, θέλει ἀνταλλάττει τὰ τεχνουργήματα καὶ ἐμπορεύματά του, πρὸς τὰ τρόφιμα τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαχθησόμενα πρὸς συντήρησιν τοῦ αὐξάνοντος πληθυσμοῦ. Ἀναμφιβόλως καθότι διὰ τῶν ἐλευθέρων ἀνταλλαγῶν, ἡ περίσσεια τῶν τροφίμων ἐν χώρᾳ ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερηύξησεν, ἀναπληροῖ τὴν ἑλλειψιν ἄλλων χωρῶν, συναισθανομένων τὴν ἔνδειαν τῶν τροφίμων· ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδόλως ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ γονιμότης γῆς καλλιεργημένης, δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀπεριόριστον δυναμικὴν τοῦ πληθυσμοῦ αὖξιν.

Ἰδομεν, ὅτι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ πληθυσμοῦ ἐνεργεῖ ἐπ' ἀπειρον, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς εἶναι περὶ ὁρισμένη. Ἀλλ' ἂν ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, δὲν πρέπει νὰ σπουδάσωμεν καὶ κατανοήσωμεν αὐτόν, ὅπως ρυθμίσωμεν διὰ τῆς λογικῆς θελήσεως τὰς σαρκικὰς ἡμῶν ὀρέξεις καὶ προλάβωμεν τὰς ὀδύνας τῆς πενίας καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πλάσμάτων, ἅτινα παρ' ἡμῶν λαμβάνουσι τὴν ὑπαρξιν; Τοιαύτη κατ' οὐσίαν ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλθου.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ κατ' αὐτὸν προσκόμματα εἰς τὴν αὖξιν τοῦ πληθυσμοῦ, παρατηρῶ ὅτι τὸ πρῶτον πρόσκομμα διὰ τὰ πλάσματα τὰ μετέχοντα λογικῆς φύσεως,

εἶναι ἡ σωφροσύνη, moral restraint, ἥτοι ἡ ἠθικὴ δύναμις ἡ περιστέλλουσα τὰς σαρκικὰς ἡδονάς. Καὶ δεύτερον, ἡ συμφορά, ἡ καταστροφή, misery, ἃς θεωρητέον μᾶλλον ὥς μάστιγας καὶ καταστρεπτικὰς δυνάμεις, ἢ ὥς προσκόμματα. Διὰ δὲ τῆς συμφορᾶς ἢ τῆς δυστυχίας, ὁ Μάλλθος δὲν ἡννόει μόνον τὴν ἑλλειψιν τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ τὴν κακὴν τροφήν καὶ κατοικίαν καὶ ἐνδυμασίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ νοσήματα καὶ τὰς ἐπιδημίας καὶ τὰ φθοροποιὰ καὶ πολύπονα ἔργα καὶ τὴν ὑποσκάπτουσαν ταιπωρίαν τὰς σωματικὰς δυνάμεις τῶν ἐνδεῶν καὶ πενήτων, καὶ τὰς θλίψεις ὧν ἕνεκα ναρκοῦται ἡ θέλησις καὶ ἀποσβέννυται τὸ πῦρ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ νοσῶδες τῆς χώρας τοῦ ὁποῖου τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα συναισθάνονται αἱ ἐνδεεῖς πρὸ πάντων τάξεις, καὶ τὰ κινδυνώδη συμβεβηκότα, καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς κτλ. Τοιαύτην ἔννοιαν ἀποδίδει ὁ Μάλλθος εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν κατασταλτικὴν δύναμιν, τὴν ἐπενεργοῦσαν ἐφ' ὅλων ἐν γένει τῶν ζώων.

Ὡστε, τὸ πρόσκομμα τὸ ὁποῖον ἰδιάζει εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια, δι' ὧν προλαμβάνομεν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς καταστροφάς, προορῶντες τὰς ἀπωτάτας τῶν πράξεων ἡμῶν συνεπείας. Καὶ ἀληθῶς, ἕκαστος ἡμῶν καταμετρῶν τὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ μέσα, κατὰ λόγον αὐτῶν δύναται νὰ ρυθμίσῃ καὶ τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν βίον του. Προσέτι ὅμως καὶ ἕτεροι λόγοι συντελοῦσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ὁ φόβος μὴ ἕνεκα πολυαριθμοῦ οἰκογενείας, ἀπολέσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰς ἀνέσεις ἡμῶν, ἢ ἕνεκα τῆς στερήσεως ὑλικῶν μέσων καὶ πόρων, ἀναγκασθῶμεν νὰ μετέλθωμεν ἔργα ἀηδῆ καὶ ἐπίπονα, ἢ δὲν δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν τὴν προσήκουσαν ἀνατροφήν εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν κ.τ.λ.

Ἰδοὺ ἀνασταλτατικὰ αἷτια, τόσῳ μᾶλλον ἰσχυρά, ὅσῳ ἡ κοινωνία εἶναι πλέον πεπολιτισμένη καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμις ἰσχυροτέρα τῶν σαρκικῶν ἡδυπαθειῶν καὶ ὀρέξεων. Βεβαίως ἡ σωφροσύνη προὔποτίθησι ψυχικὴν βώμην καὶ συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος· ὡς πᾶσα δὲ ἄλλη ἀρετὴ, διὰ τῶν στερήσεων ἐνδυναμοῦται καὶ κρατύνεται· ἀλλ' αἱ στερήσεις αὗται δὲν εἶναι προτιμότεραι τῆς ἐνδεΐας καὶ τῶν ταλαιπωριῶν ἅς αὕτη συνεπάγεται;

Διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων, ὁ Μάλλος ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἕκαστον ἡμῶν ὑπεύθυνον οὕτως εἰπεῖν, τῆς εὐπραγίας καὶ κακοδαιμονίας του, ἀπαλλάττων τῆς εὐθύνης ταύτης τὴν κυβέρνησιν, ἣ καὶ ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν, εἰς ἃς περὶ τὴν λῆξιν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἀπεδίδοντο ἅπαντα τὰ καταθλίβοντα τὴν κοινωνίαν δυστυχήματα.

Τῷ ὄντι, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μάλλος ἐπεχείρησε νὰ συγγράψῃ τὸ πολυθρύλλητον περὶ πληθυσμοῦ σύγγραμμά του, ἐν σοβαρὸν ζήτημα ἐτέθη ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, τὸ ζήτημα, λέγω, περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῶν πολυπληθεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων. Τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, δὲν ἐσυζητεῖτο τότε διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ καλάμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξίφους, τῆς λαίμοσύμου, τρομεροῦ ἐξωτερικοῦ πολέμου καὶ τρομερωτέρων ἐμφυλίων ῥήξεων. Τὸ ἐπαναστατικὸν πῦρ κατέφλεγε τὴν Εὐρώπην, τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἐκλονεῖτο, καὶ θρόνοι ἀρχαῖοι κατεκρημνίζοντο. Ἡ Γαλλία, ἐκβεβᾶκχυμένη ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ, κατέλυε τοὺς ναοὺς τοῦ Ὑψίστου, καὶ προεκήρυττε τὴν λατρείαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καθ' ὃν χρόνον μάλιστα κατεπάτει μανιωδῶς αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς. Οἱ λαοὶ

τότε κατεπολέμουν τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν, ὡς τοὺς πλέον ἐπικινδύνους αὐτῶν ἐχθροὺς, καὶ μετὰ τῶν κυβερνήσεων ἐταύτιζον τὰς προνομιοῦχους τάξεις, καὶ τελευταῖον καὶ αὐτοὺς τοὺς πλουσίους. Αἱ κακίαι, τὰ δυστυχήματα, καὶ τὰ μαστίζοντα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν δεινά, ἀπεδίδοντο εἰς μόνας τὰς κυβερνήσεις, αἵτινες συγκεντρώνουσαι τότε ἐν ἑαυταῖς ἐξουσίαν δεσποτικὴν, ἐξουσίαν ἄκρατον, ἀνελάμβανον ὅλην τὴν εὐθύνην τῶν κοινωνικῶν συμφορῶν καὶ δυστηχημάτων. Τούτων ἕνεκα, αὐταὶ μὲν καταπολεμοῦντο μανιωδῶς, θεωρούμεναι ὡς μάλιστα τῆς κοινωνίας, οἱ δὲ λαοὶ ἐπεδεικνύοντο ὡς τόσα ἀθῶα θύματα, περιλαμβάνοντα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν, πάσας τὰς ἀρετάς. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο ἐποχὴ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ καθήκοντος, ἦτο ἐποχὴ τῆς ἀπολύτου τῶν λαῶν κυριαρχίας. Ὁ Μάλθος, συναισθανόμενος τὴν ἀτοπίαν τῶν τοιούτων ἀποκλειστικῶν ἀξιώσεων καὶ θέλων νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὸν ἀκαταμάχητον χεῖμαρρόν τῆς κοινῆς γνώμης, συνέγραψε τὸ περὶ πληθυσμοῦ σύγγραμμά του.

Ὁ Μάλθος ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἀμάθεια, αἱ προλήψεις καὶ ἡ ἐξαχρείωσις τῶν πολιτῶν, ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν κυβερνήσεων· καθότι αἱ κυβερνήσεις κατ' εἰκόνα τῶν πολιτῶν διατυπούμεναι, δι' αὐτῶν διατηροῦνται. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ Μάλθος ἐφρόνει, ὅτι παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν, οἱ πολῖται εἰσὶν αὐτουργοὶ τῆς τύχης των, καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ καθιστῶσι τὴν πολιτείαν ὑπεύθυνον τῶν ἀτομικῶν αὐτῶν παθημάτων.

Καὶ ὁ Μάλθος εἶχε δίκαιον, παρατηρεῖ ὁ Michel Chevalier, «καθότι ὁσάκις λ. χ. βεβαιῶμεν, ὅτι μωρὰ καὶ διεστραμμένη κυβέρνησις δύναται νὰ βλάβῃ καιρίως τὸ

» ἔθνος, καταστρέφουσα τοὺς ὑλικοὺς αὐτοῦ πόρους, ἐ-
 » ξαχρειοῦσα καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ,
 » ἐκφράζομεν ἀλήθειαν μαρτυρουμένην ὑπὸ τῆς ἱστορίας.
 » Ὡσαύτως δὲ ἐπιμαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, ὅτι ἔθνος νωθρὸν
 » καὶ ἀπαίδευτον, μεστὸν προλήψεων καὶ ἐξηχρειωμένον
 » τὰ ἥθη, θέλει ἀναγκάσει ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὴν κυβέρ-
 » νησίν του νὰ καταδιβασθῇ μέχρις αὐτοῦ. Ὅτε ὁ αὐ-
 » τοκρατορικὸς θρόνος τῆς Ῥώμης κατείχετο ὑπὸ ἀπαν-
 » θρώπων τυράννων, ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς εἶχεν ἐκπέσει εἰς
 » τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς διαφθορᾶς· καὶ διὰ τοῦτο δὲν
 » ὀυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν σήμερον, ἂν ἡ κατ' ἐκείνην
 » τὴν ἐποχὴν μαστίσασα τὸν κόσμον τυραννία, ἦτον ἔρ-
 » γον τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων τυράννων, ἢ αὐτοῦ τοῦ
 » λαοῦ· διότι μετὰ μεγάλης λύπης ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ
 » Νέρων ὑπῆρξε δημοτικὸς βασιλεὺς. Ὁ Μέγας Πέτρος
 » δὲν ἤθελε ποτὲ καταδαμάσει τὴν Μοσχοδιτικὴν βαρ-
 » βαρότητα, ἂν δὲν ἐγεννᾶτο μεγαλοφυΐα, καὶ ἴσως ἦ-
 » θελε φανῇ ὑποδεέστερος τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησε μεγά-
 » λου ἔργου, ἂν δὲν ἦτο αἰμοδόρος καὶ ἀγριοθήης, ὥς
 » καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ. Οἱ ἰσχυριζόμενοι λοιπόν, ὅτι αἱ
 » καὶ κυβερνήσεις ἐξαχρειοῦσι τοὺς λαούς, πρέπει νὰ
 » ἐνθυμηθῶσι προσέτι, ὅτι καὶ οἱ διεστραμμένοι καὶ κα-
 » κοήθεις λαοὶ ἀναγκάζουσι τὰς κυβερνήσεις των νὰ κατα-
 » διβασθῶσι μέχρις αὐτῶν. Ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων
 » ἔθνων, ἡ ἐνέργεια τῶν κυβερνήσεων ἐπὶ τῶν λαῶν καὶ
 » ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ τῶν κυβερνήσεών των εἶναι ἀ-
 » μισία. Καὶ πρὶν οἱ λαοὶ καταδικάσωσι τὰς κυβερνή-
 » σεως των, πρέπει νὰ σκεφθῶσιν ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς εὐθύ-
 » νης ἐπιβαρύνει αὐτούς. Ἐκεῖ ὅπου ἰσχύει τὸ ἀντιπρο-
 » σωπικὸν σύστημα, τὰ ἔθνη ἀποτελοῦσιν, οὕτως εἰπεῖν,
 » τὴν οὐσίαν τῶν κυβερνήσεων· ὥστε ἐὰν αἱ κυβερνήσεις

»κακοπραγῶσι, δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς μόνας αὐ-
»τὰς τὴν εὐθύνην τοῦ κακοῦ. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἀντι-
»προσωπικοῦ συστήματος, αἱ κυβερνητικαὶ κακοπραγίαι
»προκύπτουσιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἠθικῆς τοῦ λαοῦ καταστά-
»σεως, ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας του, ἣτις ἐπιδοκιμάζει τὰ κα-
»κῶς πραττόμενα, ἢ ἐκ τῆς ἀνανδρίας του, ἣτις ἀνέχεται
»τὸ κακόν, ἐνῶ ἡ διάνοια αὐτοῦ τὸ ἀποδοκιμάζει. Ὅπως
»λοιπὸν βελτιωθῇ ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας, δὲν ἀρ-
»κεῖ νὰ ᾔηται πεφωτισμένη, δραστηρία καὶ τιμία ἡ κυ-
»βέρνησίς του, πρέπει καὶ οἱ ἀρχόμενοι νὰ ἀπολαύωσι τῶν
»αὐτῶν προσόντων».

Ὁ Μάλθος λοιπὸν κατὰ τὸν Michel Chevalier, δικαίως
ἰσχυρίζετο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς μόνας τὰς
κυβερνήσεις, τὰ καταθλίβοντα δυστυχήματα τὰς ἀνθρω-
πίνας κοινωνίας, καθότι ἡμεῖς μόνοι ἐσμέν αὐτουργοὶ τῶν
δυστυχημάτων καθ' ὧν γογγύζομεν.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης ὀρμώμενος, ἐθεώρει τὴν
σωφροσύνην καὶ τὴν ἐγκράτειαν, δηλ. τὰς ἀτομικὰς ἀρε-
τάς, ὡς τὸν μόνον ἰσχυρὸν χαλινὸν πρὸς περιστολὴν τοῦ
ὑπερβάλλοντος πληθυσμοῦ καὶ ἐκήρυττεν ἕκαστον παραί-
τιόν τῆς κακοδαιμονίας ἢ δυσπραγίας αὐτοῦ.

Ἄλλ' αἱ ἀρεταὶ ὧν τὴν χρησιμότητα, εὐγλώτως καὶ
φιλανθρωπῶς ἐξύμνει ὁ Μάλθος, ἥτοι ἡ σωφροσύνη, ἡ
ἐγκράτεια καὶ ἡ οἰκονομία, εἶναι ἄραγε δυνατόν νὰ δια-
μορφωθῶσιν, οἵαιδὴποτε καὶ ἂν ᾧσιν οἱ πολιτικοὶ θεσμοί,
ἡ ἠθικὴ καὶ νοητικὴ ἡμῶν κατάστασις, καὶ ἡ κατάστασις
τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ βιοῦμεν; ἢ προκύπτουσιν ἐκ τοῦ συ-
νόλου τῶν στοιχείων τούτων; ἥτοι ἐκ τῆς ἠθικῆς καὶ
θρησκευτικῆς τῶν πολιτῶν παιδείσεως καὶ ἐκ τῶν περι-
στοιχουσῶν αὐτοὺς κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν περιστά-
σεων; Ἄν τὸ δεύτερον, ἔπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀπεκ-

δεχώμεθα ἐκ μόνης τῆς ἰδιωτικῆς ἀρχεβουλίας τὴν διά-
πλασιν τῶν ἀρετῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μεταβολῆς
καὶ ἀναπλάσεως τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν στοιχείων,
τῶν ἀδιαλείπτως ἐφ' ἡμᾶς ἐπιδρόντων.

Τῷ ὄντι, αἱ ἀρεταὶ αἵτινες μόναι κατὰ τὴν θεωρίαν
τοῦ Μάλθου, ἐδύναντο νὰ προλάβωσι τὰς συμφορὰς καὶ
τὰς κακουχίας, ἥτο δυνατὸν νὰ ἀναπληρωθῶσι λ. χ. ἐν Ἀγ-
γλία κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ (¹), ὅτε ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἡ
μὲν ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο ἐντελῶς παρημελημένη,
τὸ δὲ πλῆθος διατελοῦν ἐν ἀκτημοσύνῃ, ἐστέναζεν ὑπὸ
τὸ βάρος θεσμῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ δασμῶν ἐπαχθεστά-
των, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν ἐνδεῶν καὶ πενήτων, ἀπερισκέ-
πτως ἐπηύξανε ἕνεκα τοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φόρου; Ὁ
Μάλθος ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, συνιστῶν
εἰς τοὺς ἐνδεεῖς τὴν ἐγκράτειαν, ἥτις κατ' αὐτὸν συνί-
σταται εἰς τὴν ἀποχὴν τοῦ γαμικοῦ βίου, ἵδεν ἡξίου νὰ
καταστήσῃ τοὺς πτωχοὺς ἀποκλήρους τῶν ἡδονῶν
τοῦ κόσμου τούτου; Δὲν ἀπῆτει παρὰ τῶν δυστυχεστέ-
ρων τῆς κοινωνίας τάξεων, στωϊκὰς ἀρετάς; Δὲν παρέ-
βλαπτε λεληθότως τὰ δημόσια ἥθη, προτρέπων πολυ-
πληθεῖς τάξεις εἰς τὸ νὰ διαμένωσιν ἐν ἀγαμίᾳ, ἐν ᾧ ἐν
γάμῳ μάλιστα καὶ αἱ ἠθικαὶ σχέσεις πολλαπλασιάζονται
καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος κρατύνεται καὶ αἱ ὑπὲρ
τῶν φιλτάτων οὐσίαι προπαρασκευάζουσι τὴν ψυχὴν εἰς
οὐσίας γενναιοτέρας; Ἴδου ἡ ἐλαττωματικὴ ἔποψις τοῦ
συστήματος τοῦ Μάλθου. Καὶ ὡς ὁμολόγησεν αὐτὸς μετὰ
ταῦτα «εὐρὼν τὸ τόξον τετανυσμένον ἐξ ἑνὸς μέρους, τὸ
ἐτάνυσεν ἐκ τοῦ ἑτέρου».

(¹) Τὸ δοκίμιόν του περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἐξεδόθη κατὰ
τὸ 1803.

Ὁ Μάλλθος ἴσως ἤθελε δώσει ἕτερόν τινα τύπον εἰς τὰς παραινήσεις αὐτοῦ, ἴσως ἤθελε εὐλογῇ καὶ τὴν αὖξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοὺς γάμους, ἂν ἐφήρμοζε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἐν χώρᾳ, ἐν ἣ ἡ κοινωνία δὲν διηρεῖτο, ὡς τότε ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἰρλανδία, εἰς δύο ἀντιθέτους μερίδας, τὴν μὲν ἀπολαύουσαν ἐν ἀφθονίᾳ πάντων τῶν ἀγαθῶν, τὴν δὲ στερουμένην καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, προτρέπει πάντας εἰς σωφροσύνην καὶ εἰς ἐγκράτειαν, ἀλλ' ἀπεκδέχεται τὴν ἀσκησιν τῶν ἀρετῶν τούτων ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ βίου. Τῷ ὄντι, ὁ γαμικὸς βίος εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ συνένωσις δύο προσώπων φύλου διαφόρου. Πολύτιμος δὲ καὶ τρυφερὸς καρπὸς τῆς κοινωνίας ταύτης εἶναι τὰ τέχνα. Ἐκ δὲ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἔτι μᾶλλον θερμαίνεται ὁ πρὸς ἀλλήλους ἔρωσ τῶν γονέων καὶ ἀναφύονται νέα στοιχεῖα ἠθικότητος, προνοίας καὶ φιλοπονίας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐλπίδες γλυκεῖαι καὶ θελτικαί, καὶ φροντίδες ἐράσμιαι πρὸς συντήρησιν καὶ προαγωγὴν τῶν φιλτάτων ἡμῶν πλασμάτων, τῶν ὁποίων εἵμεθα οἱ φυσικοὶ φύλακες καὶ προστάται. Ἀλλὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριωτάτου τούτου καθήκοντος, ὅπερ ἐπιβέβληται εἰς τοὺς γεννήτορας, δέον νὰ ἀπολαύωσιν οὗτοι τινὸς ἀγωγῆς καὶ εὐπορίας· ἡ δὲ εὐπορία, ἥς ἀνευ πολλαπλασιάζονται μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ αἱ συμφοραὶ καὶ τὰ δυστυχήματα, δὲν πηγάζει ἐκ μόνης τῆς δραστηριότητος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἐκάστου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀγαθῶν νόμων καὶ ἐκ τῆς πεφωτισμένης, πατριωτικῆς καὶ δραστηρίας διοικητικῆς ἐνεργείας, καὶ ἐκ τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως τῶν πολιτῶν, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἔργον τῆς πολιτείας.

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς δύο κυριωτάτας προτάσεις τοῦ Μάλλθου, αἵτινες ἰδίως προὔκαλεσαν σπουδαίας ἀντιρ-

ρήσεις κατὰ τοῦ πολυκρότου συστήματος τῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας.

§ 1. *Περὶ τῶν δύο κυριωτάτων προτάσεων τοῦ Μάλθου.*

Δύο ἦσαν αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς θεωρίας τοῦ Μάλθου.

1) μὲν ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἀναλόγως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων.

2) δὲ ὅτι ἡ μὲν ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀπερίριστος, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς εἶναι περιωρισμένη.

Τὴν δευτέραν μάλιστα πρότασιν θέλων ὁ Μάλθος νὰ διατυπώσῃ ἀκριβέστερον, εἶπεν ὅτι «ὁ μὲν πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν, ἡ δὲ γονιμότης τῆς γῆς, κατὰ λόγον ἀριθμητικόν»· καθότι πᾶσα αὐξησις πληθυσμοῦ συνεπάγεται νέαν αὐτοῦ ἐπαύξησιν ἴσην τῇ πρώτῃ, ἐν ᾧ ἐκ δευτέρας καὶ τρίτης καταβολῆς τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ κεφαλαίων ἐπὶ τῆς αὐτῆς γῆς, δὲν παράγεται διπλάσιον καὶ τριπλάσιον ποσὸν προϊόντων. Πρὸς τοῦτοις δέ, ὑφ' ὅλας τὰς ζώνας, καὶ μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἡ γῆ τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν μετέχουσιν ἴσης γονιμότητος. Δέον λοιπὸν ὑφ' ὅλας τὰς ζώνας, καὶ ὑφ' ὅλα τὰ κλίματα, νὰ ρυθμίζεται διὰ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἐγκρατείας ἡ αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν πολεμούντων συστημάτων τὰς δύο ταύτας θεμελιώδεις προτάσεις τοῦ Μάλθου.

Ὁ Μάλθος ἀπεφῆνατο, ὡς ἐρρέθη, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει ἀναλόγως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων· ἀλλ' ὁ Σι-

σμόνδης κατειρωνευόμενος τοῦ πρώτου τούτου θεωρήματος, παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν πολλαπλασιάζονται ὡς τὰ φυτὰ τῆς γῆς, δὲν πολλαπλασιάζονται ἐκ παραλλήλου μὲ τὰ τῆς διατροφῆς μέσα. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου, ἀναφέρει, ὅτι αἱ ὀλβιώτεροι οἰκογένειαι ἐξηφανίσθησαν τάχιον τῶν ἄλλων.

« Ἡ οἰκογένεια τῶν Μονμορανσῆ οὐδέποτε ἐστερήθη τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ὅθεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἔπρεπε νὰ διπλασιάζεται ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσαετίαν. Ὑποθέτοντες λοιπὸν ὅτι ὁ πρῶτος τῶν Μονμορανσῆ ἔζη περὶ τὸ χιλιοστὸν ἔτος μετὰ Χριστόν, κατὰ τὸ 1600, οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἔπρεπε ν' ἀριθμῶνται 16,777,216. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1600, ἅπανα ἡ Γαλλία δὲν εἶχε τοσούτους κατοίκους. Καὶ μάλιστα ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μονμορανσῆ ἐπολλαπλασιάζετο ὡς ἀνωτέρω, ὁ κόσμος ὅλος ἤθελε σήμερον κατοικεῖσθαι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης· καὶ κατὰ τὸ 1800, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἤθελε ἀναβῆ εἰς 2 χιλιάδας ἑκατομμυρίων ».

Βεβαίως οἱ ἔροι οὓς μετεχειρίσθη ὁ Μάλθος δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν, καθότι ὁ πληθυσμὸς δὲν αὐξάνει ἀείποτε κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἀλλὰ τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα· τὰ δὲ μέσα τῆς ὑπάρξεως εἰσὶ σχετικὰ, διαφέροντα κατὰ τόπους, κατὰ τὰ ἥθη, τὰς ἐξεις, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ὡστε τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως διὰ τὴν περίδοξον οἰκογένειαν τῶν Μονμορανσῆ, τὴν περιβληθεῖσαν ἀείποτε ὑψηλὰ ἀξιώματα ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν Γαλλικὴν μοναρχίαν, δὲν ἦσαν ἀναμφιδόλως, ὁ ἐπιούσιος ἄρτος καὶ ἡ ἀπαραίτητος περιβολὴ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα κτήματα καὶ αἱ πλούσιαι συντάξεις μὲ τὰς ὁποίας ἐπροικίσθησαν τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἡ

οικογένεια λοιπὸν τῶν Μονμορανσῆ, δὲν ἦτο δυνατόν νά πολλαπλασιασθῇ κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων στενῶς ἐννοουμένων.

Προσθέτω δὲ ὅτι, ὑπὸ τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα τοῦ μέσου αἰῶνος, αἰᾶκίνητοι περιουσίαι, ὁ μοναδικὸς τότε πλοῦτος μετεβιβάζοντο εἰς τοὺς πρωτοτόκους, οἱ δὲ νεώτεροι ἦσαν εἰς βάρος τοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐποχὴν, ὁ κληρὸς καὶ ὁ στρατὸς κατηρτίζοντο ὑπ' ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἐπιφανεστάτας οἰκογενείας, καὶ πλεῖστοι ἀπέθνησκον ἄτεκνοι ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἴδού οἱ λόγοι, δι' οὓς οἱ Μονμορανσῆ δὲν ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Σισμόνδης. Ἴδού διατὶ πολλῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τὸ γένος ἐξέπεσεν, ἢ ἐφθάρη πρόρριζον καὶ ἐξέλιπε, πολλάι δὲ αὐτῶν ἐπὶ ποινῇ τοῦ νά ἐξαφανισθῶσιν, ἡναγκάσθησαν ἀπαρνούμεναι τὰς προπατορικὰς αὐτῶν προλήψεις, νά συνάψωσιν ἐπιγαμίας μὲ τὰς κατωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ἢ μὲ ἀγενεῖς ἐξευγενισθέντας διὰ διατάγματος.

Ἄλλως δὲ παρατηρῶ, ὅτι ὁ Σισμόνδης μνημονεύων τοῦ παραδείγματος τῶν Μονμορανσῆ, οὐδόλως ἀνασκευάζει τὴν ἀρχὴν ὅτι «ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νά ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, ὧν οὐσιῶδες στοιχεῖον εἶναι τὰ τρόφιμα»· ἐπιβεβαιοῖ μόνον τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅτι ἡ γονιμότης τῶν γάμων τῶν εὐπορουσῶν οἰκογενειῶν εἶναι ἐν γένει ἀσθενεστέρα.

Ἦσαύτως δὲ ὁ Doubleday (The true law of population) πολεμῶν τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Μάλλου, ὅτι «ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ λόγον τῶν τῆς διατροφῆς μέσων», ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ αὐξησις καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀνθρω-

πίνου γένους γίνεται κατ' αντίστροφον λόγον τοῦ ποσοῦ καὶ ποιῶ τῶν τροφίμων· ὅτι ἐν μὲν ἀφθονίᾳ, πολλαπλασιάζονται αἱ στερήσεις, ἐν ἐνδείᾳ δὲ αὐξάνει ἡ γονιμότης· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι ἡ μὲν ὑπερτροφία καταστέλλει τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἡ δ' ἀναίμια τὴν ἐνισχύει.

Ὁ συγγραφεὺς οὗτος συνάγει ἐπομένως, ὅτι ὁ ἀληθὴς οὗτος νόμος εἶναι σοφὸς καὶ εὐεργετικὸς· καθότι τοῦ πληθυσμοῦ φθειρομένου ἕνεκα τῆς πενίας τῶν ἀνθρώπων, ἡ γεννητικὴ δύναμις αὐξάνει καὶ ἀναπληροῦ τὸ κενόν. Προσέτι δέ, τῆς ἀφθονίας σενεπαγομένης τὰς στερήσεις, τὰ προκύπτοντα νοσήματα ἐκ τῆς ἀσωτίας καὶ ὑπερτροφίας τῶν ὀλβίων οἰκογενειῶν δὲν μεταδίδονται. Ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ πρότασις τοῦ Μάλθου εἶναι καὶ ἀσαφὴς καὶ κατὰ τι ἐλλειψὶς, καθότι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν αὐξάνει ἀείποτε κατὰ λόγον τῶν τροφίμων, ἀλλὰ πολλάκις μένει κατώτερος τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, (¹) ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐν πάσῃ χώρᾳ προαγομένη ἐἰς πλοῦτον καὶ εἰς εὐζωίαν, ἢ ὑπερβαίνει αὐτὰ ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἄνθρωποι ἀπαίδευτοι καὶ ἀνάγωγοι κείμενοι εἰς τὰς κατωτάτας τῆς κοινωνίας βαθμίδας, στερῶνται τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, τί ἄλλο τοῖς μένει ὅπως λησμονήσωσι τὰ ὅποια ὑποφέρουσι δεινὰ καὶ ἀνακουφισθῶσιν ἀπὸ τῆς διαρκῶς ἐπιβαρυνούσης αὐτοὺς κακουχίας, ἢ αἱ ὑλικάι ἡδοναὶ τῶν ὀπίσθων ἢ πενία δὲν ἐδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν συναίσθησιν; Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου ταύτης ἀληθείας, οὐδόλως ἀνατρέπεται ἡ ἀρχὴ τὴν ὁρθότητα τῆς ὁποίας ἐπιμαρτυρεῖ ἡ καθημερινὴ πείρα, ὅτι ὁ πληθυ-

(¹) Ἐν Γαλλίᾳ αἱ γεννήσεις δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 0,44 ἐπὶ τοῖς 0/0· ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ ἀνέρχονται εἰς 1,02 0/0.

σμός τείνει αείποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως».

Ἡ θεωρία λοιπὸν τοῦ Doubleday δὲν δύναται νὰ παρασαλεύσῃ τὴν πρώτην ταύτην πρότασιν τοῦ Μάλθου ἀποδείξαντος, ὅτι ὁ πληθυσμὸς δὲν προσδιορίζεται κατὰ λόγον τῶν γεννήσεων, ἀλλὰ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἀληθῶς, ὅσάκις ὁ πληθυσμὸς ὑπερβαίνει αὐτά, διὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῶν καταστροφῶν ἀποκαθίσταται πάλιν ἡ ἰσορροπία ἣν ἐδυνάμεθα νὰ διατηρήσωμεν, ὅπως προλάβωμεν τὰ δυστυχήματα καὶ τὰς ταλαιπωρίας καθ' ὧν γογγύζομεν.

Ἡ μὲν ἔνδεια κατὰ τὸν Doubleday, ἐπαυξάνει τὸν πληθυσμόν, ἡ δὲ ἀφθονία τὸν ἀναστέλλει. Ὁρθότερον ὅμως ἦτο ἂν ἔλεγεν, ὅτι ἡ μὲν ἔνδεια αὐξάνει τὰς γεννήσεις καὶ τὴν ὀνητότητα, ἡ δὲ εὐπορία ἐλαττώνει ἀναλόγως αὐτάς, καθιστῶσα ἡμᾶς προνοητικωτέρους. Ἄν ἡ ἔνδεια ἡύξανε τὸν πληθυσμόν, θεωρούμεν ἐν γένει ὡς τὸ γνῶρισμα τῆς προαγωγῆς τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἡ γενικὴ δυσπραγία ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγα τῶν κυβερνήσεων κατόρθωμα, ἀλλ' ὅχι· καὶ ὑπὸ τὸ βᾶρος τῆς πενίας καὶ κακουχίας, δυνατόν νὰ πολλαπλασιασθῶσιν αἱ γεννήσεις ὡς ἐν τῇ Σινικῇ, ἀλλ' ὁ πολλαπλασιασμὸς οὗτος τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρόσκαιρος, καθόσον μετ' αὐτοῦ πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ δυστυχήματα καὶ αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ ἀποβιώσεις.

Ὁ Doubleday πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συστήματός του, μνημονεύει πλουσίων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ὡς γνωστόν, ἐξαφανίζονται μὴ ἐπιμιγνύμεναι μὲ ἄλλα γένη. Ἀλλὰ : μήπως τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀριστοκρατικῶν προλήψεων, ἐλαττωμάτων καὶ κακιῶν πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὴν εὐπο-

ρίαν; Ἄν ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐσκέπτετο ὠριμότερον περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ νόμου ὃν παρεδέχθη περὶ αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, δὲν ἤθελε τόσον καταφρονητικῶς ὁμιλήσει περὶ τῆς ἐγκρατείας τὴν ὁποίαν συνιστᾷ ὁ Μάλθος. Ἀπ' ἐναντίας, ἀναγνωρίζων ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐνδεείας καὶ ἀνεχείας ἐνισχύεται ἡ γεννητικὴ δύναμις, ἤθελε συμπεράνει ὅτι ἡ ἐγκράτεια, ἥτοι ἡ ἥθικὴ καὶ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια εἰσὶν ἀείποτε ἀναγκαῖαι, καθότι δι' αὐτῶν προλαμβάνεται ὁ ὑπέρμετρος πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπαλλάττεται ἡ κοινωνία τῶν παρεπομένων αὐτῷ δυστυχημάτων.

Ἐκ τούτων συνάγω, ὅτι ὁ μὲν Doubleday ἀξιών ὅτι ἐπενόησε τὸν ἀληθῆ περὶ πληθυσμοῦ νόμον, δὲν ἔπραξεν ἄλλο ἢ νὰ καταδείξῃ μίαν τῶν ἰσχυροτέρων ἴσως αἰτιῶν «τῆς ἐνεργείας» τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν πενίαν. λέγω δὲ μίαν τῶν ἰσχυροτέρων αἰτιῶν τῆς ἐνεργείας τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, καθότι καὶ ἡ εὐπορία συνεπάγεται πολλαχοῦ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ὁ δὲ Μάλθος ἀποδείξας ὅτι ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, κατέδειξε τὴν ἀληθῆ, τὴν ἀναγκαίαν σχέσιν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ πληθυσμοῦ καὶ πλούτου.

Εἶπον δεύτερον, ὅτι ὁ Μάλθος θέλων νὰ προσδιορίτῃ τὸν λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν τῆς αὐξήσεως τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, ἀπεφώνησε, ὅτι τὰ μὲν τρόφιμα πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, ὡς 1, 2, 3, 4, 5 κ.τ.λ. ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ γεωμετρικόν λόγον, ὡς 1, 2, 4, 8, 16 κ.τ.λ.

Ἀλλὰ πρῶτον, εἶναι κατὰ θεωρίαν ἀληθές ὅτι ὁ

πληθυσμός τῶν ἀνθρώπων τείνει εἰς αὕξησιν κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν ; ἀναμφιβόλως· καθότι ἐὰν ἐξ 1 ζεύγους δύνανται νὰ παραχθῶσι ἐν διαστήματι 25 ἢ 30 ἐτῶν 2, ἐκ 2 παραχθήσονται κατ' ἴσον λόγον, 4 καὶ ἐκ 4, 8.

Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ὅτι ὁ πληθυσμός τῶν ἀνθρώπων δύναται νὰ αὐξάνῃ κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν, συνεπῶς καὶ κατὰ μείζονα λόγον, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἅπαντα τὰ ἄλλα ἐνόργανα, ἤτοι τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ τῆς αὐτῆς εὐμοιροῦσι παραγωγικότητος, ὡς ὁ ἄνθρωπος.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς καταναλώσεως αὐτῶν συντηροῦμεθα, ἄρα ἡ αὕξησις τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ γινομένη κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, θέλει συμβαδίζει μὲ τὴν αὕξησιν τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ αὕξησις τῶν τροφίμων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διεπομένη νόμου δὲν θέλει καθυστερεῖ, παραβαλλομένη πρὸς τὴν αὕξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀνθρώπων· ἡ ὁρότης δὲ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἔσται καταφανεστέρα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιμελεστέρας καλλιιεργείας ἔτι μᾶλλον πολλαπλασιάζονται τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, ἐν ᾧ ἡ ῥαγδαία καταστροφὴ τῶν ἀνθρώπων ἔνεκα πολέμων, λιμῶν καὶ λοιμῶν ἐξαιρετικῶς μόνον συμβαίνει. Τούτων ἔνεκα, ὁ πλοῦτος ἀπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ηὔξησε τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ δὲ ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν καὶ τριακονταετίαν διπλασιασμός τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐξαίρεσις, οὐδόλως ἀποτελοῦσα πρακτικόν τινα νόμον.

Τῷ ὄντι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σινιόρ, «αἱ ἀνθρώπινοι κοινωναὶ προήχθησαν εἰς τὸν νῦν πολιτισμόν, μεταβάσαι ἄλλεπαλλήλως ἀπὸ τοῦ ἀγρίου εἰς τὸν βάρβαρον

βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου βίου, εἰς ἀνώτερόν τινα βαθμὸν πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τροφίμων ὃν παρεδέχθη ὁ Μάλθος, ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω αὕτη πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἤθελεν ὀριστικῶς ἀνασταλῆ· καθότι, ἐὰν ὁ πληθυσμὸς πολλαπλασιάζεται αἰείποτε μέχρι τοῦ τελευταίου ὅρου τῶν τροφίμων, ἡ ἀποταμίευσις τοῦ πλούτου ἀποβαίνει ἀκατόρθωτος. Ἄνευ δὲ ἀποταμιεύσεως, ἀδύνατον νὰ πολλαπλασιασθῇ ἡ ἐθνικὴ πρόσδοδος καὶ τὰ κεφάλαια δι' ὧν προάγεται ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν δύναμις καὶ ὁ πολιτισμὸς. Ἐν τοσοῦτῳ, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀληθῶς μετέβη ἀπὸ τοῦ ἀγρίου εἰς τὸν βάρβαρον βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ βαρβάρου βίου εἰς τὸν ὑπέρτερον βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ὃν διατελοῦσι τὰ νῦν πεπολιτισμένα ἔθνη. Ἐκ δὲ τῆς προόδου ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς νόμου ἀντιθέτου πρὸς τὸν τοῦ Μάλθου, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ πλοῦτος καὶ τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐξάνουσι τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ» (¹).

Τοιοῦτῳ τρόπῳ (²) ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1861, ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας ἠῤῥησε καθ' 6 μόνον ἑκατομμύρια, ἥτοι κατὰ 20 τοῖς ‰, ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι ἐδιπλασιάζετο ἐπαυξήσασα κατὰ 50 ἑκατομμύρια ἑκατολίτρων, ἥτοι 100 τοῖς ‰· καὶ γενικώτερον παρατηρῶ, ὅτι τὰ μὲν ἐτήσια ἀποταμιεύματα τῆς ὅλης βιομηχανίας τῶν Γάλλων, ὑπελογίσθησαν εἰς δυσχίλια καὶ τρισχίλια ἑκατομμύρια φράγκων, τὰ δὲ τῆς Μ. Βρεταννίας, εἰς ποσὸν ἀνώτερον τούτου, εἰς 150 ἑκατομ. λίρῶν· ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἰδίως

(¹) Senior. Θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς Πολ. Οἰκονομίας.

(²) Ὁρα Ὁρα. Οἶκον. Ὁκτ. 4865.

ἐν Γαλλίᾳ, καθυστερεῖ ὡς πρὸς τὴν αὐξήσιν τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων.

Τὸ ἀνωτέρω πρακτικὸν καὶ ἱστορικὸν ἐπιχείρημα τοῦ Σινιῶρ κατὰ τῶν δύο τοῦ Μάλθου προτάσεων, περὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, ἢ τῶν τροφίμων, ἔτι μᾶλλον ἰσχύει κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτε ἐλάχιστον μέρος τῆς γῆς ὑπῆρχε καλλιεργημένον, καθόσον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἢ περὶ ἀπεριορίστου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἢ περὶ πεπερασμένης γονιμότητος τῶν καλλιεργημένων γαιῶν θεωρία οὐδόλως ἐδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ.

Ὡσαύτως δέ, ἡ ἀντίρρῃσις αὕτη ἔρρωται ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ὀπλισθεὶς μὲν διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, πολλαπλασιάσας δὲ τὰ παραγωγικὰ αὐτοῦ κεφάλαια καὶ βελτιώσας τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἐδιπλασίασε τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ προσεπορίσθη τὰ τρόφιμα ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς γνώμης τοῦ Σινιῶρ, παρατηρῶ γενικώτερον, ὅτι ἡ ἐργασία δι' ἧς δημιουργοῦμεν καὶ πολλαπλασιάζομεν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως, δὲν μετέχει παντοῦ καὶ πάντοτε τῆς αὐτῆς ἐνεργείας. Ὡστε ἐὰν παρ' ἔθνεσιν ἀπαιδεύτοις καὶ νωθοῖς, ὁ πληθυσμὸς ὑπερβαίνει ἐνίοτε τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, ἀλλαχοῦ ὅμως παράγονται διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν, ἀξίαι διπλάσιαι, ἔνεκα τῆς τέχνης, τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος καὶ δραστηριότητος τῶν ἀνθρώπων. Βεβαίως, ἐὰν ἐν χώρᾳ πρὸ πολλοῦ πεπολιτισμένη, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐνδεεστέρων τάξεων ἐξακολουθῇ ἀπερισκέπτως πολλαπλασιαζόμενος, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ κοινωνία ἐκείνη θέλει συναισθανθῇ τὴν ἐκ τῆς περισ-

σείας τοῦ πληθυσμοῦ, κακουχίαν, καὶ τότε ἡ μόνη τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως θεραπεία, ἔσονται αἱ μεταναστεύσεις, θεωρούμεναι σήμερον ὡς τόσον εὐεργετικαὶ καὶ σωτήριοι, ὅσον καὶ αἱ ἀφαιμάξεις διὰ τὰ φλογιστικὰ νοσήματα.

Ἐν γένει λοιπὸν θεωρητέον ὡς ἐστερημένας πρακτικῆς ἀξίας τὰς δύο ταύτας προτάσεις τοῦ Μάλθου, ὅτι τὰ μὲν μέσα τῆς ὑπάρξεως αὐξάνουσι κατὰ λόγον ἀριθμητικόν, ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐξάνει κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ὅ,τι ἐλλόγως δυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν εἰς τοὺς ἀδυσωπήτως καταπολεμοῦντας τὰς δύο προτάσεις τοῦ Μάλθου, εἶναι ὅτι, ἐάν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως συνεβάδιζον ἀείποτε παραλλήλως μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἦτοι μὲ τὸν δυναμικὸν αὐτοῦ διπλασιασμόν, κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν, ἢ τριακονταετίαν, οἱ χᾶτοικοι τῆς γῆς δὲν ἤθελον ἀριθμεῖσθαι 1400 ἑκατομμύρια, ἀλλὰ δεκάκις καὶ εἰκοσάκις τόσα. Ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς ἀδιαλείπτου αὐξήσεως καὶ ὑπερβάσεως τῆς ἐθνικῆς προσόδου, προήχθη καὶ προάγεται ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πολιτισμός, ἀλλ' ἡ αὐξήσις αὕτη ἀναλογίζεται ἐκάστοτε πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πληθυσμόν, οὐχὶ δὲ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐτέρων λόγων περὶ ὧν θέλει γίνεαι λόγος κατωτέρω, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει παρὰ τοῖς διαφοροῖς ἔθνεσι, μετὰ μεγάλης ἀνωμαλίας.

Ἐν μὲν τῇ Πρωσσίᾳ καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ διπλασιαζόμενος ἐντὸς 50 ἐτῶν· ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ μετὰ παρέλευσιν 130 ἐτῶν.

Ἄλλοι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ δευτέρα πρότασις τοῦ Μάλθου περὶ τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν τροφίμων, κατὰ θεωρίαν ἀληθής, οὐδεμίαν ἔχει πρα-

κτικὴν ἀξίαν· καθότι ἐνόσω ἅπαντα ἡ γῆ δὲν καλλιεργηθῇ, ἐνόσω οἱ δυνατοὶ αὐτῆς πόροι δὲν ἐξαντληθῶσιν, ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ οὐδεὶς ἐπίκειται κίνδυνος. Ὁ Ῥισερὰν ⁽¹⁾ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς Γαλλίας εἶναι 53 ἑκατομμυρίων μυριαμέτρων, ἡ δὲ τῶν λοιπῶν τοῦ κόσμου μερῶν 13 χιλ. ἑκατομμυρίων. Ἀφαιροῦντες δὲ ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, τὰς ἐρήμους καὶ τὰς ἀκατοικήτους τῆς ἄρκτου γαίας, ἀπολείπεται 9 χιλιάδες ἑκατομμύρια μυριαμέτρων, ἥτοι 170κίς ἡ ἑκτασίς τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ἐὰν ᾖναι βέβαιον, ὅτι ἡ γαλλικὴ χώρα δύναται νὰ θρέψῃ δις πλείους κατοίκους, ἥτοι 72 ἑκατομμύρια ⁽²⁾, ἡ γῆ ἅπαντα κατοικουμένη κατ' αὐτὸν ὑπὸ 1200 μόνον ἑκατομμυρίων, δύναται νὰ θρέψῃ πλέον τῶν 12 χιλ. ἑκατομμυρίων. Ὁ καθολικὸς λοιπὸν πληθυσμὸς τοῦ κόσμου δύναται ἀκινδύνως νὰ δωδεκαπλασιασθῇ. Καὶ ἐὰν δὲν πολλασιάζηται τάχιον, ἡ βραδύτης αὕτη περὶ τὴν αὕξησιν αὐτοῦ δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν τροφίμων.

Ἡ γνώμη αὕτη κατὰ θεωρίαν εὐλογος, ἀπεδείχθη καὶ πρακτικῶς ὀρθή· καθότι ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ μὴ παράγοντα ὀλόκληρον τὴν τροφὴν αὐτῶν, διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας καθίστανται αὐτάρκη.

Οὐχ' ἦττον ὅμως οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ Μάλθου ἀντιτάττουσιν ὅτι σφάλλομεν θεωροῦντες τὴν μὲν γῆν ὡς κτῆμα ἀδέσποτον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος δύναται νὰ καλλιεργήσῃ, τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος ὡς μίαν καὶ μόνην πατριαρχικὴν οἰκογένειαν. Ὁμολογοῦσιν μὲν ὅτι μέ-

(1) Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ εἶδος τῶν κυβερνήσεων.

(2) Ἐν Βελγίῳ οἱ κάτοικοι ἀριθμοῦνται εἰς 160 κατὰ πᾶν τετραγωνικὸν χιλιόμετρον· ἐν Σαξωνίᾳ εἰς 148· ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς 132· ἐν Ὀλλάνδῃ, εἰς 101 καὶ ἐν Γαλλίᾳ εἰς 70· ἐν Ἑλλάδι 32.

χρη τῆς σήμερον γαῖαι γονιμώταται μένουσιν εἰσέτι ἀκαλλιέργητοι, ἰσχυρίζονται δὲ ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐγκατασταθῶμεν ἐν χώραις, ἐν αἷς ἡ θηριωδία τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν ἑτεροφύλων παρέχει τοσοῦτους κινδύνους, ὅσους καὶ ἡ θανατηφόρος ἐπήρεια τῶν φυσικῶν καὶ κλιματολογικῶν περιστάσεων, ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐγκατασταθῶμεν ἐν χώραις ἀπωτάτω κειμέναις, καταφρονούντες καὶ ὀλέθρια μιάσματα καὶ ἀνθρωποδόρα θηρία καὶ δηλητηρίους ἀνέμους καὶ ἀπεράντους ἐρήμους, ὧν ἡ ἀνάμνησις καταβάλλει καὶ τὴν πλέον ἀτρόμητον φαντασίαν. Βεβαίως ἔνεκα τῶν φυσικῶν τούτων προσκομμάτων, δὲν ἀνηγγέρθη φραγμὸς ἀνυπέρβατος εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ Σινικόν, οὕτως εἰπεῖν, τεῖχος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει ὑπερβῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ δραστηριότης· ὅχι. Τούναντίον ὁμολογοῦσιν ὅτι ἐνῷ πρὸ τεσσάρων περίπου ἑκατονταετηρίδων, ἡ Εὐρώπη εἶχε στρέψει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς πρὸς δυσμὰς, πρὸς τὸν νέον κόσμον τοῦ ὁποίου τὰ πλούσια μεταλλεῖα πρὸ τινων ἐτῶν, συνεκίνησαν αὐτῇ, ἐκτοτε δὲν ἔσχεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας συγκεντρωμένη τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ· 1) μὲν ἔνεκα τῆς πάλης τῆς φεουδοκρατίας καὶ μοναρχίας· 2) δὲ ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ 3) ἔνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἔθνων πρὸς τὰς ἀπολύτους αὐτῶν κυβερνήσεις, καὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνότητων, σήμερον διαρκούσης εἰσέτι τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου, ἡ Εὐρώπη κατῴρωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κατακτήσεις αὐτῆς ἐπὶ τῶν βαρβάρων, ἢ ἡμιπολιτίστων τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς χωρῶν. Οὐχ ἥττον ὅμως, πολλαὶ ἑκατονταετηρίδες ἴσως παρελεύσονται, ἕως οὗ οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ταυτισθῶσιν ἐν ἀδελφικῇ κοινωνίᾳ,

ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν ἀγάπῃ μετὰ τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, μέχρις οὗ λέγω, τὸ Λονδῖνον, οἱ Παρίσιοι καὶ ἡ Πετρούπολις ἀναδειχθῶσι πρωτεύουσαι καὶ τῶν κυριωτέρων χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Καὶ ἴσως μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πέπρωται οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ διαμείνωσι πολὺν χρόνον εἰσέτι ἐν ταῖς χώραις ἐν αἷς ἐμφιλοχωροῦσιν, ὅπως ἐνισχυθῶσιν ἔτι μᾶλλον μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ μηχανικὰς δυνάμεις, δι' ὧν μόνων θέλουσι καταδάμασαι τὴν δυσκαταγώνιστον φύσιν τῆς Ἀσίας καὶ ἰδίως τῆς Ἀφρικῆς· τούτου ἕνεκα αἱ μεταναστεύσεις δὲν γίνονται σήμερον εἰς χώρας ἀκατοικήτους ἢ βαρβάρους, ἀλλὰ κατωκημένας καὶ πεπολιτισμένας ὡς τὴν Β. Ἀμερικὴν, τὴν Αὐστραλίαν κ.τ.λ,

Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἀδέσποτον κτῆμα τὸ ὁποῖον δυνάμεθα ἅπαντες νὰ καλλιεργήσωμεν, πόσα ἄλλα προσκόμματα παρατηροῦσι δὲν ἀναφαίνονται κατὰ πᾶσαν μετανάστευσιν; Ἡ ἀφοσίωσις ἡμῶν εἰς τὴν πατρίδα, εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους ἡμῶν, τὰ ἔξοδα καὶ οἱ κίνδυνοι μακρᾶς ὁδοιπορίας, ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ καταστρέψωμεν, πρὶν ἢ ἐγκατασταθῶμεν, τοὺς ἀγρίους ἢ βαρβάρους κατοίκους τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, τὰ μέσα τῆς διατροφῆς κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἀποκαταστάσεως ἡμῶν, ἡ ἀναγκαιοῦσα δαπάνη πρὸς ἀπόκτησιν ὑλικοῦ, ζώων καὶ μηχανῶν καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐμποδίζουν τὸν ἄνθρωπον νὰ μετατοπίζεται, καὶ νὰ στρέφηται ὡς σφαῖρα ἐπὶ τῆς γῆς. Μεθ' ὅλα ταῦτα παρατηρητέον ὅτι, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν πρόκειται περὶ μεταναστεύσεων· καθότι χάρις εἰς τὰ ἀτμόπλοια καὶ τοὺς σιδηροὺς δρόμους, τὰ τρόφιμα τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀσίας, τῆς Ῥωσσίας,

κ.τ.λ. θέλουσιν ἐπαρκέσει ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰσέτι εἰς τὸν περισσεύοντα τῆς Εὐρώπης πληθυσμόν.

Ὡστε ἡ πολύκροτος θεωρία τοῦ Μάλλθου ἦν ὡς ἀνωτέρω ἀνέλυσα, οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἀξίαν σήμερον, ὅτε τὸ μὲν ἡμῖς τῆς γῆς εἶναι ἀκατοίκητον, ἡ δὲ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν προϊόντων ὁσημέραι καθίσταται εὐχερεστέρα καὶ ἥττον δαπανηρά, ἡ δὲ παραγωγή τῶν τροφίμων προϊόντος τοῦ χρόνου, αὐξάνει καλλιεργούμενων τῶν τέως ἀκαλλιεργήτων γαιῶν. Τούτων ἕνεκα, εἰ καὶ οἱ πληθυσμοὶ πολλαχοῦ πολλαπλασιάζονται, οἱ καρποὶ τῆς γῆς οὐ μόνον δὲν ἀνετιμῆθησαν, ἀλλὰ τείνουσιν εἰς ὑποτίμησιν, ἐξ οὗ ὀφλόν, ὅτι ὁ Μάλλθος ἐν τῇ διατυπώσει τῆς θεωρίας αὐτοῦ, παρεγνώρισε τρεῖς ἀναμφισβητήτους ἀληθείας· α. ὅτι ἅπαντα ἡ γῆ δὲν κατοικεῖται· ὅτι σχετικῶς πρὸς τὴν ἔκτασιν αὐτῆς ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων εἶναι μικρὸς· ὅτι δὲ τόσον οἱ ἄνθρωποι, ὅσον καὶ τὰ προϊόντα τῆς γῆς, τόσῳ εὐκολώτερον μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ὅσῳ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἐθνῶν προάγεται. Οὕτω δὲ ἐν ταῖς δύο Ἀμερिकाῖς, ἐν τῇ βορείῳ καὶ τῇ κεντρῴᾳ Ἀσίᾳ, ἐν Ἀφρικῇ, ἐν ταῖς ἀναριθμήτοις νήσοις τῆς Ὠκεανίας, καὶ ἐν Ῥωσίᾳ, ὑπάρχουσι γαῖαι ἐκτάσεως ἀνυπολογίστου, ἀκαλλιεργήτοι, ὧν ἡ καλλιέργεια δύναται νὰ διαθρέψῃ ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων.

Δευτέρα σκέψις ἣτις διέφυγε τὸν παρατηρητικὸν νοῦν τοῦ Μάλλθου, εἶναι ὅτι πολλαχοῦ, ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῆς εὐζωίας καὶ τοῦ πλούτου περιστέλλεται ἡ αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ, ἄνευ χρήσεως τρόπων περιστολῆς ἀξιοκατακρίτων ἢ ἀξιοποιῶν.

Τελευταῖον δὲ ὅτι, διὰ τῆς τεχνικῆς καλλιεργείας καὶ

τῆς καταβολῆς κεφαλαίων, αἱ καλλιεργημέναι γαῖαι ἀποκτῶσιν ὅσημέραι μείζονα παραγωγικότητα.

Ἀλλὰ καίτοι θεωρῶν ὡς πρακτικῶς ἀνυποστάτους τὰς ὑπὸ τοῦ Μάλθου διατυπωθείσας προτάσεις, περὶ τῆς κατ' ἀριθμητικὸν μὲν λόγον αὐξήσεως τῶν τροφίμων, κατὰ γεωμετρικὸν δὲ λόγον αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἀναγνωρίσω, τὴν ὑφισταμένην φυσιολογικὴν καὶ ἀναγκαίαν σχέσιν μεταξὺ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ.

Πλεῖστοι ὅμως συγγραφεῖς παρεγνώρισαν τὴν ἀπλουστάτην ταύτην ἀλήθειαν. Ὁρμώμενοι δὲ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἡ ἀένναος τοῦ πλούτου πηγὴ, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος καθὼ ζῶσα ἐργατικὴ μηχανή, γεννώμενος φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἱκανότητα τὴν δημιουργικὴν πλούτου, ἐλησμόνησαν δὲ ὅτι ἡ δημιουργικὴ αὕτη δύναμις προϊόντος μόνον τοῦ χρόνου καταρτίζεται καὶ διαπλάττεται· μέχρις οὗ δὲ τὸ βρέφος ἢ τὸ νήπιον προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἐφηβίαν, ἐπιβαρύνει μὲν μὲ δαπάνας παντὸς εἶδους, τοὺς γεννήτορας αὐτοῦ, δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις αὐτοτελὴς καὶ παραγωγικὴ.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ «ἐνέργεια» τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἀνὰ πᾶσαν εἰκοσιπεντατίαν, ὁ πληθυσμὸς «δύναται» νὰ διπλασιασθῇ ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ.

Τί λοιπὸν διακωλύει τὴν πραγματικὴν ταύτην αὐξήσιν; διατὶ ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς Ἀγγλίας καὶ Πρωσσίας διπλασιάζεται μετὰ χρονικὴν περίοδον 50 ἐτῶν; ὁ δὲ τῆς Γαλλίας 130; ὁ δὲ τῆς Δανίας καὶ Σουηδίας 63; ὁ δὲ τῆς Νορβηγίας καὶ Ἰσπανίας 57 καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας 66;

§ 2. Ἐπίδρασις τῶν ἀνασταλτικῶν καὶ κατασταλτικῶν
αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ.

Κατὰ τὸν Μάλλον δύο κυρίως εἰσὶ τὰ διακωλύοντα καὶ περιστέλλοντα τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ· πρῶτον μὲν ἡ πρόνοια, ἡ συναίσθησις τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἀξίας καὶ εὐθύνης, καὶ δεύτερον ἡ δυστυχία.

Παραδείγματα τῶν ἀνασταλτικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ παρέχουσι πλεῖστα ὅσα, αἱ σωφρονοῦσαι κοινωνίαι· καθότι πᾶς συνετὸς οἰκογενειάρχης, προσπαθεῖ πρὶν ἢ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸ τέκνον αὐτοῦ, νὰ τῷ δώσῃ ἐπάγγελμα, ἢ μικράν τινα περιουσίαν, ἧς ἄνευ, οὐδεὶς εὐσυνείδητος νέος ἀναλαμβάνει τὰ βάρη καὶ τὰς ὑποχρεώσεις οἰκογενειάρχου. Συνελθὼν δὲ εἰς γάμου κοινωνίαν προσπαθεῖ νὰ ἀναλογίσῃ τὰς οἰκιακὰς αὐτοῦ δαπάνας, πρὸς τοὺς δυνατοὺς αὐτοῦ πόρους, ὅπως μὴ εὗρεθῇ ἐν ἀμνηχανίᾳ, καὶ ἐκπέσῃ τῆς θέσεως ἣν κατέχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τῷ ὄντι, ὅσάκις ἀσύνετοί τινες νέοι, ἢ καὶ πολυπληθεῖς τῆς κοινωνίας τάξεις, καταφρονοῦσαι τὰ διδάγματα τῆς καθημερινῆς πείρας, ἀναλαμβάνουσι βάρη ἅτινα δὲν δύνανται νὰ βαστάσωσι, θᾶττον ἢ βράδιον, συναισθάνονται τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς ἀφροσύνης των, καὶ αἱ ταλαιπωρίαι, ἡ δυστυχία, αἱ συμφοραὶ διαδέχονται τὰς ἐφημέρους εὐπραγίας καὶ ἡδυπαθείας· ἐξ οὗ δὴλον, ὅτι τὰ δύο αἷτια τῆς περιστολῆς τοῦ πληθυσμοῦ κατ' ἀντίθετον λόγον ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρῶσι· δηλαδή ὅσοι αἱ ἐκ τῆς πενίας στερήσεις καὶ κακουχίαι εἰσὶ κοινότεραι, αἱ δὲ νόσοι, ἡ θνητότης, αἱ ἐπιδημίαι κ.τ.λ. ἐπικρατέστεραι, τόσῳ ἡ ἀνασταλτικὴ δύναμις εἶναι ἀσθενέστερα, ὅσοι δὲ τὰ καταστρεπτικὰ αἷτια εἰσὶ σπανιώτε-

ρα, τόσω ἢ ἠθικότης καὶ ἡ λογικὴ τῆς κοινωνίας ἐνέργεια εἰσὶν ἐπικρατέστεραι· ὥστε ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἴμεθα αὐτουργοὶ τῶν ἐπιβαρυνόντων ἡμᾶς φυσικῶν δυστυχημάτων ⁽¹⁾.

Παρατηρῶ δὲ, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἔργον λίαν ἐπωφελές τὸ νὰ ἐρευνήσῃ τις καὶ ἐξακριβώσῃ κατὰ τόπους, καὶ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους, τὴν ἐνέργειαν τῶν δύο ἀντιθέτων τούτων δυνάμεων, τῆς μὲν ἀναστελλούσης, τῆς δὲ καταστελλούσης τὸν πληθυσμόν, ὅπως στηριχθῇ ἐπὶ τῶν πραγματικῶν τούτων γινομένων ἡ θεωρία.

Ἐφαπτόμενοι δὲ τῆς μελέτης ταύτης, ἐδυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς τὴν ἔρευναν ἡμῶν τὰς διαφόρους ἡλικίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ βίου καὶ τελευτῶντες εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ πολιτισμοῦ βαθμόν, ὅπως ἐξακριβώσωμεν, ἂν αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ εἰσὶν ἐπικρατέστεραι, ἢ τὰ φυσικὰ δυστυχήματα πολυπληθέστερα ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων, ἢ τῶν ἀπολιτίστων λαῶν, ⁽²⁾ κατὰ τὴν προδεηκυῖαν ἢ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἢν οἱ ἔρασταὶ τοῦ παρελθόντος ὀνομάζουσι μεταφορικῶς ἡλικίαν τῆς ἀθωότητος καὶ καὶ τῶν ἀπλῶν ἀρετῶν, ὡσανεὶ οἱ πόλεμοι, ἢ ἀνθρω-

(1) Ἐκτὸς τῆς ἰδιωτικῆς προνοίας, σωφροσύνης καὶ φρονήσεως δι' ὧν ρυθμίζεται πολλαχού ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ θεσμοὶ ἀναστέλλουσι πολλάκις τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Τοιοῦτον τρόπον ἐν Γαλλίᾳ, ἡ ἀγκυρία ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς πάσης τάξεως κληρικοὺς τοῦ καθολικοῦ δόγματος ὧν ὁ ἀριθμὸς ὑπελογίσθη ἀνώτερος τῶν 200,000. Ὡσαύτως δὲ δυνάμει τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ὁ γάμος ἀπαγορεύεται εἰς 400 ἢ 500 χιλιάδας ἀγκυρίων καὶ ῥωμαλέων στρατιωτῶν, πρὶν ἢ οὗτοι διανύσωσι τὸν χρόνον τῆς θητείας των καὶ τινὰ ἔτη τῆς ἐφεδρείας.

(2) Κατὰ τὸ 1867, ἡ σιτοδεία ἐδεκάτευσεν ἐπαρχίας τινὰς τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Ἀλγερίας· τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη πρὸ τριῶν ἐτῶν, ἐν Μικρασίᾳ καὶ αὐθις ἐν τῇ Ἰνδικῇ.

ποκτονία, ἡ ἀγροθήθεια, ἡ ξενηλασία, οἱ λιμοὶ καὶ λοιμοί, αἱ δεισιδαιμονίαι, ἡ ἀπαιδευσία καὶ τόσαι ἄλλαι μάστιγες τῶν ἀπολιτίστων λαῶν, ἦσαν ὁ χρυσοῦς τῆς ἀνθρωπότητος αἰὼν. Προσέτι δὲ ἐπεκτείνοντες τὴν ἔρευναν ἡμῶν καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους λαοὺς, ἐδυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ παρ' αὐτοῖς, τὴν σχετικὴν ἐνέργειαν καὶ ἰσχὺν τῶν δύο τούτων δυνάμεων. Τοῦτο δὲ πράττοντες ἐνταῦθα μὲν ἠθέλομεν ἔχει «ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ» πολλοὺς μὲν γάμους καὶ γεννήσεις, πολλὰς δὲ ἀποδιώσεις, ἥτοι ποσὸν δυστυχημάτων ἀνώτερον· ἐκεῖ δὲ ὀλιγωτέρους μὲν γάμους καὶ γεννήσεις, συνάμα δὲ καὶ ἀποδιώσεις ὀλιγωτέρας, ἥτοι ποσὸν δυστυχημάτων κατώτερον.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὅπως ἐξακριβωθῶσι ταῦτα πάντα ἀπαιτεῖται, 1) μὲν ἀκριβὲς τοῦ πληθυσμοῦ ἀπαρίθμησης, ὅπως πρὸς αὐτὸν συσχετίσωμεν τὰ στοιχεῖα τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ 2) ἀκριβὲς τήρησις ληξιαρχικῶν βιβλίων, δι' ὧν βεβαιοῦνται αἱ γεννήσεις, οἱ γάμοι καὶ αἱ ἀποδιώσεις, ἥτοι αἱ τρεῖς κυριώτεραι ἐποχαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Τοιοῦτω τρόπῳ, πληροφορούμενοι ἐκ τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσίᾳ, ἡ σχέσις τῶν γεννήσεων πρὸς τὸν πληθυσμὸν εἶναι ὡς 1 πρὸς 22.4, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ ὡς 1 πρὸς 36 ('), δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ἀνασταλτικὴ δύναμις εἶναι ἰσχυροτέρα ἐν Γαλλίᾳ. Ὡσαύτως δὲ γινώσκοντες ὅτι οἱ γάμοι ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, εἶναι ὡς 1 πρὸς 123 κατοίκους, ἐν δὲ τῇ

(') Ἐπὶ δεκακισχιλίων κατοίκων ἐν μὲν τῇ Σαξωνίᾳ ἐγεννήθησαν κατὰ τὸ 1861, 410· ἐν Αὐστρίᾳ 409· ἐν Πρωσσίᾳ 374· ἐν Ἰσπανίᾳ 365· ἐν Σκωτίᾳ 349· ἐν τῇ Μ. Βρετανίᾳ 344· ἐν Ὀλλανδίᾳ 322· ἐν Βελγίῳ 304· ἐν Γαλλίᾳ 268.

Ῥωσσία ὡς 1 πρὸς 49, δυνάμεθα καὶ ἐκ τούτου νὰ πο-
ρισθῶμεν τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Γνωρίζοντες τελευταῖον
ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ, 1 ἄνθρωπος ἀποθνήσκει ἐτη-
σίως ἐπὶ 26.68, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ 1 ἐπὶ 40.92, θέλο-
μεν συμπεράνει, ὅτι ἐν Ῥωσσίᾳ τὰ κατασταλτικὰ αἷτια
εἰσὶν ἰσχυρότερα.

Εἶπον ὅτι αἱ ἀπαριθμήσεις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰ βι-
βλία τῶν γεννήσεων, τῶν γάμων καὶ τῶν ἀποβιώσεων,
ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἐπίδρασιν τῶν δύο δυνάμεων, τῆς ἀ-
νασταλτικῆς καὶ τῆς κατασταλτικῆς τοῦ πληθυσμοῦ.
: Ἀλλὰ ποία πρέπει νὰ ᾔηται ἡ ἐνέργεια ἑκατέρας τῶν
δυνάμεων τούτων; ὁποτέρᾳ τῶν δύο τούτων ἐνεργειῶν
συμφέρει νὰ ἐπικρατῇ μᾶλλον ἐν τῇ κοινωνίᾳ; εἶναι
τάχα ἀδιάφορον, ἐὰν ὁ περιορισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ ἐν-
τὸς τῶν λογικῶν αὐτοῦ ὁρίων, ἐνεργῇ διὰ τῆς κατα-
στροφῆς ἢ διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σωφροσύνης; Ὁχι·
καθότι ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν δὲν εἶναι τὸ νὰ
συγκροτῇται αὕτη ἐκ μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων τα-
λαιπῶρων, ἡδυστυχῶν, καταστρεφόμενων πρὸ τῆς ἀκμῆς
αὐτῶν· ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν κοινωνίαν, εἶναι ἡ μακρο-
βιότης τῶν ἀνθρώπων· καθότι συμφερότερον εἶναι νὰ ὑ-
πάρχωσι μᾶλλον 1000 ἔφηβοι ἡλικίας ἐτῶν 20, ἢ δι-
σχίλιοι παῖδες ἐτῶν 10, ἂν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τῶν
20 ἐτῶν, ἡ κοινωνία δὲν δύναται νὰ θρέψῃ πλέον τῶν
1000.

Ὑποθετίσθω βοσκήσιμος τόπος χωρητικότητος 1000
προβάτων. Τὰ χίλια ταῦτα πρόβατα ἐὰν ζήσωσι 10 ἔτη
θέλουσι διατρέφεσθαι ἐν τῷ βοσκησίμῳ τούτῳ τόπῳ.
Ἀλλ' ἐὰν παύσωσι τοῦ νὰ ὑπάρχωσι μετὰ 5 ἔτη, ἀντικα-
τασταθῶσι δὲ δι' ἄλλων 1000 τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον.
Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ, ἡ

ἀντικατάστασις αὕτη δὲν εἶναι ἀδιάφορος. Εἶπον τί συμ-
φέρει εἰς τὴν κοινωσίαν, ἀλλὰ προσθέτω ὅτι εἶναι καὶ
καθῆκον ἡμῶν νὰ προσπαθῶμεν νὰ διατηρῶμεν τὰ τέκνα
ἡμῶν μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν τελειοῦνται αἱ παραγω-
γικαὶ αὐτῶν δυνάμεις· καθότι ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται
ἵνα βρέξῃ μὲ τὰ δάκρυα τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τοὺς πα-
τρικοὺς κόλπους καὶ ματαιώσῃ κατόπιν ἕνεκα ἁώρου θα-
νάτου, τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας τῶν γονέων του. Ἐ-
γεννήθη ὅπως ἀνδρωθῇ, καὶ καρποφορήσῃ, ὅπως παρα-
γάγῃ τι καινόν, ὅπως καταστῇ χρήσιμος καὶ εἰς ἑαυ-
τόν, καὶ εἰς τὸν πλησίον του, καὶ εἰς τὴν πατρίδα του
καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ σκο-
ποῦ τούτου, δεόν ὁ πληθυσμὸς νὰ μὴ ὑπερβαίνει τὰ τῆς
ὑπάρξεως μέσα· καθότι οὕτω μόνον παρατείνεται ἡ πι-
θανὴ καὶ ἡ μέση ζωὴ.

§ 3. Πιθανὴ καὶ μέση ζωὴ.

Εἶπον «πιθανὴ ζωὴ», καὶ «μέση ζωὴ». Ἄλλὰ τί ἐστὶ
πιθανότης; Πᾶσα πρότασις θεωρουμένη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν
εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδής· ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς παρίσταται ὡς
μᾶλλον ἢ ἥττον βεβαία. Τούτου δ' ἕνεκα, οἱ μαθηματικοὶ
θεωροῦσι τὴν μὲν βεβαιότητα ὡς ἀριθμὸν ὁλοσχερῇ, τὰς
δὲ πιθανότητας ὡς μέρη τοῦ ὅλου.

Ὑποτιθεμένης λοιπὸν τῆς βεβαιότητος ὡς μονάδος,
ἡ πιθανότης ἔσται τὸ ἥμισυ αὐτῆς· ἡ ὁμοιολήθεια καί
τι πλεόν· τὸ δὲ ἡθικῶς βέβαιον λογισθῆσεται ὡς πλή-
ρης ἀλήθεια. Ὡσαύτως δὲ ἀπὸ τοῦ ἡμιβεβαίου καὶ κάτω,
ἔχομεν τὴν εἰκασίαν, τὴν ἀμφιβολίαν, τὸ ἡθικῶς ἀβέβαιον.
Τοιοῦτοι οἱ βαθμοὶ τῶν πιθανοτήτων, μεταξὺ δύο ἀντιθέ-
των ἀληθειῶν. Α. χ. ἐὰν ὑποθέσωμεν 30 ψηφοδέλτια ἐν
μιᾷ κάλπῃ, ἐξ ὧν τὰ μὲν 20 λευκά, τὰ δὲ 10 κεχρωμα-

τισμένα, τίνα πιθανότητα ἔχομεν, ὅτι τὸ ἐξαγόμενον ἀπὸ τῆς κάλπης ταύτης ψηφοδέλτιον ἔσται κεχρωματισμένον; $\frac{1}{3}$ πιθανότητος.

Ὡστε διερευνῶν τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῆς Γαλλίας καὶ παρατηρῶν ὅτι ἐκ χιλίων τέκνων, τὸ ἥμισυ μόνον ἀπολείπεται μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν 33, θέλω συμπεράνει περὶ παντὸς νεογνοῦ, ὅτι ἡ πιθανὴ ζωὴ, ἢ ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι θέλει ὑπερβῇ τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας του, εἶναι τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς βεβαιότητος. Ἐπὶ ὑποθέσει λ. χ., ὅτι 1 ἑκατομμύριον τέκνων γεννᾶται ἐτησίως ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὅτι τὸ μὲν $\frac{1}{2}$ ἐκλείπει μετὰ 33 ἔτη, τὰ δὲ $\frac{2}{3}$ μετὰ 45, τὸ δὲ ὅλον μετὰ 110, ἡ πιθανὴ ζωὴ θέλει ὑπολογισθῇ κατὰ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους.

Περὶ δὲ μέσης ζωῆς παρατηρῶ, ὅτι λέγοντες μέσον ὄρον, ἀναπληροῦμεν τὸ ἐλλεῖπον διὰ τοῦ πλεονάζοντος καὶ ἐκ τούτου ἐξαγομεν γενικόν τι πόρισμα. Τοιοῦτω τρόπῳ, ὡσάκις θέλωμεν νὰ καταμετρήσωμεν τὸ ὕψος ὄρους, ἔχοντος τρία σημεῖα ὕψους 60, 50, καὶ 40 ποδῶν, λέγομεν ὅτι ὁ μέσος ὄρος τοῦ ὕψους εἶναι ποδῶν 50, καθότι τὰ 40 ἀναπληροῦνται διὰ τοῦ 60. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται καὶ περὶ πληθυσμοῦ, ὡσάκις ὑπολογίζωμεν κατὰ μέσον ὄρον, τὴν θνητότητα, τὰς γεννήσεις, τὴν αὕξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, τοὺς γάμους, ἢ τὴν ζωὴν.

Τοιοῦτω τρόπῳ, 1) ἐν τῇ πόλει X.

κατὰ τὸ Α'. ἔτος ἀπέθανον ἄνθρωποι 120

» Β'. » » » 180

» Γ'. » » » 110

» Δ'. » » » 160

» Ε'. » » » 130

700

Ὅθεν $\frac{200}{5} = 140$ ἄνθρωποι ἀποθνήσκουσιν ἑτησίως (mortalité moyenne)· ἀναλογιζόμενοι δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν τεθνεώτων καθ' ὅλον τὸ ἔτος πρὸς τοὺς ζῶντας, λέγομεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἀποθνήσκει 1 ἐπὶ 47 κατοίκων.

2). Ἐν τῇ πόλει X.

κατὰ τὸ	A'.	ἔτος ἐγεννήθησαν	ἄνθρωποι	180
»	B'.	»	»	200
»	Γ'.	»	»	220
»	Δ'.	»	»	178
»	E'.	»	»	222
				1000

Ὅστε $\frac{1000}{5} = 200$ παῖδες γεννῶνται ἑτησίως (naissances moyennes) καὶ σχετικῶς πρὸς τοὺς κατοίκους, λέγομεν, ὅτι αἱ γεννήσεις ἐν Ἑλλάδι εἰσιν 1 πρὸς 31.

3). Ἐν τῇ πόλει X ἐγεννήθησαν A παῖδες, ἀπέθανον δὲ B. Ὅθεν

κατὰ τὸ	A'.	ἔτος ἔμειναν ζῶντες	A—B	παῖδες	60
»	B'.	»	»	Γ—Δ	65
»	Γ'.	»	»	E—Z	49
»	Δ'.	»	»	H—Θ	73
»	E'.	»	»	I—K	54
					300

Ἐπομένως $\frac{300}{5} = 60$, ἥτοι τοσαύτη ἡ κατ' ἔτος ἀΐ-
ξησις τῶν κατοίκων· οὕτω ἀπὸ τοῦ 1874 μέχρι τοῦ
1877, ἐγεννήθησαν μὲν ἐν Ἑλλάδι 183,201, ἀπέθανον
δὲ 123,162, ἄρα ἡ ὑπέρβασις ἦτο 60 περίπου χιλιάδων.
Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὐρίσκομεν καὶ τὸν μέσον ὅρον
τῶν ἑτησίως τελουμένων γάμων καὶ ἀναλογιζόμενοι τὸ

ποσὸν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, λέγομεν, ὅτι οἱ γάμοι εἰσὶν ὡς 1 πρὸς 149 κατοίκους.

4). Ἐν τῇ πόλει Α ἀπέθανον κατὰ τὸ

Α'. ἔτος	80	ἄνθρωποι	ἐτῶν 42,	ὅλων τὰ ἔτη	3360
	30	»	» 35	»	1050
	10	»	» 28	»	280
Β'. ἔτος	80	»	» 54	»	4320
	30	»	» 61	»	1830
	70	»	» 52	»	3640
Γ'. ἔτος	80	»	» 40	»	3200
	10	»	» 68	»	680
	20	»	» 38	»	760
Δ'. ἔτος	80	»	» 56	»	4480
	70	»	» 44	»	3080
	10	»	» 80	»	800
Ε'. ἔτος	80	»	» 50	»	4000
	10	»	» 16	»	160
	20	»	» 58	»	1160
	20	»	» 40	»	800
700					33600

Ὅθεν $\frac{33600}{700} = 48$. Τοσαύτη ἡ μέση ζωὴ (la vie moyenne). (')

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσω ἡ μὲν πιθανὴ ζωὴ παρατείνεται ἡ δὲ μέση ζωὴ καθίσταται διαρκεστέρα, τόσω ἡ κατάσταση τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι κρείττων.

(') Ἐν Γαλλίᾳ, ἡ μέση ζωὴ εἶναι ἄνωτέρα, καθότι ὀλίγοι ἀριθμοῦνται παῖδες κατ' οἰκογένειαν· ἡ δὲ ἐτησίᾳ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ὑπερβαίνει τοὺς ἑκατονταχιλίους. Παρ' ἡμῶν δὲ ἡ μέση ζωὴ εἶναι μικρὰ ἕνεκα τῆς μείζονος θνητότητος τῶν παιδῶν καὶ ἐπομένως τῆς μικρότητος τοῦ δικαιρετέου, τοῦ κατάρτιζομένου ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν τεθνεώτων.

Τὸ κράτος λοιπὸν τῶν πόλεων δὲν συνίσταται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννήσεων, ἀλλ' εἰς τὴν μακροβιότητα τῶν ἀνθρώπων, ἔνεκα τῆς ὁποίας αὐξάνει ἡ δραστηριότης τοῦ πληθυσμοῦ (¹).

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῶν περὶ τὰς γεννήσεις καὶ ἀποβιώσεις ἀκριβῶν πληροφοριῶν, γνωρίζομεν καὶ τὴν πιθανὴν ζωὴν τῶν ζώντων καὶ τὴν μέσσην ζωὴν τῶν τεθνεώτων. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ὁ μέσος ὅρος οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς εἰδικὰς περιστάσεις. Πιθανὸν λοιπὸν ὅτι ἡ δεῖνα πόλις, ἡ τὸ δεῖνα τμήμα τῆς αὐτῆς πόλεως, ἡ ἡ δεῖνα κοινωνικὴ τάξις νὰ ὑπόκειται εἰς θνητότητα διαφοράν. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ἡ μέση θνητότης εἶναι 1 ἐπὶ 39· ἀλλ' ἐν μὲν τῇ δωδεκάτῃ ἐνορίᾳ τῶν Παρισίων, ἡ θνητότης ἦτο 1 ἐπὶ 26, ἐν δὲ τῇ πρώτῃ, 1 ἐπὶ 52. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ μέσος ὅρος ἐξάγεται ἐξ εἰδικωτέρων γινομένων, τόσῳ προσεγγίζει εἰς τὴν ἀλήθειαν (²).

§ 4. Ἐφαρμογὴ τοῦ γενικοῦ μέσου ὅρου τῆς θνητότητος
εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις.

Ἡ θνητότης εἶπον διαφέρει κατὰ τόπους, κατὰ πόλεις, κατ' ἐνορίας, κατ' ἐπαγγέλματα· ἄρα αἱ ἀσφαλίστικαὶ ἐταιρίαι, παραδεχόμεναι τὸν γενικὸν μέσον ὅρον τῆς θνητότητος, ὡς πραγματικότητα ἐφαρμοστέαν κατὰ πᾶ-

(¹) Ὁ ἀνώτερος ὅρος τῆς μέσης ζωῆς εἶναι τεκμήριον ἀκμάζοντος πολιτισμοῦ ἐν ὅσῳ αἱ γεννήσεις δὲν ἐλαττοῦνται· ἀλλ' ἂν ὁ ἀνώτερος οὗτος ὅρος προέρχεται ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν γεννήσεων, ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἡ κατάστασις αὕτη ἐμφαίνει ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς τινὰς ἀνωμαλίας δυσεπανορθώτους.

(²) Ὁ Βιλλερμέ παρητήρησε πρὸ τινων δεκάδων ἐτῶν, ὅτι ἡ πιθανὴ ζωὴ ἐν τῇ πόλει Mulhouse ἦτο κατὰ μέσον ὅρον ἐτῶν 7 καὶ μηνῶν 6· ἀλλ' ἡ πιθανὴ ζωὴ διέφερεν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, κατὰ τὴν φύσιν τῶν διαφορῶν ἐπιτηδευμάτων.

σαν ειδικήν περίπτωσιν, ἐκτίθενται εἰς πρόδηλον ζημίαν· καθότι ἐὰν οἱ ἀσφαλιζόμενοι ᾧ τιν ἐκ τῆς εὐπορούσης τάξεως, ὁ μέσος ὅρος τῆς γενικῆς ὀνητότητος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτούς. Ὡσαύτως δέ, ὁ γενικὸς ὅρος τῆς ὀνητότητος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς πολίτας ἀνήκοντας εἰς τὴν ἐνδεεστέραν τάξιν· καθότι ἡ ζωὴ αὐτῶν εἶναι ὁμοιοφυμένως βραχυτέρα. Καὶ ὅπως σαφηνίσω ἔτι μᾶλλον τὴν πρότασιν ταύτην, παρατηρῶ ὅτι ἂν καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὸν Εὐξείνιον καὶ τὴν Μεσόγειον ἐτῆσιων ναυαγιῶν, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν γενικόν τινα μέσον ὅρον, καὶ νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἐν πλοῖον ναυαγεῖ ἐτησίως ἐπὶ τόσων, ὁ γενικὸς οὗτος μέσος ὅρος οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τοὺς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἰδίως ναυτιλλομένους, καθότι ἐν αὐτῷ, αἱ ναυαγίαι συχνότερον συμβαίνουσιν.

Ὡστε αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἐταιρίαι ἐκτίθενται εἰς ζημίας, ἐφαρμόζουσαι τὸν καθόλου τοῦτον μέσον ὅρον εἰς τὰ καθέκαστα. Πρὸς ἀκριβεστέραν διευκρίνησιν τοῦ κανόνος τούτου, ὑποθετίσθω ἄνθρωπος κεκτημένος μὲν περιουσίαν, ἐστερημένου δὲ συγγενῶν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος καταδαπανᾷ ἐτησίως οὐ μόνον τοὺς ἐκ τῆς περιουσίας αὐτοῦ τόκους ἀλλὰ καὶ μέρος αὐτῆς, ὥστε ἐὰν τύχῃ μακρόβιος, κινδυνεύει νὰ στερηθῇ περὶ τὸ τέρμα τοῦ βίου του, τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου τούτου, αὐτὸς μὲν ἀσφαλίζεται ἐπέκεινα τῆς δεῖνος ἡλικίας πληρώωνων ἐτησίως ἀσφάλιστρον· αἱ δὲ ἀσφαλιστικαὶ ἐταιρίαι ὑποχρεοῦνται νὰ τῷ πληρώωσι τόσα ἐνιαυσίως ἐν περιπτώσει ἐπιβιώσεως, ἥτοι ἐπέκεινα τῆς ἡλικίας τῶν 50 ἢ 60 ἐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἐταιρίαι ὑπολογίσωσι μέσον ὅρον κατώτερον τοῦ πραγματικοῦ, θέλουσιν ἀναποφεύκτως ζημιωθῆναι.

Προσέτι δὲ λάβωμεν ὑπ'ἀλληλον, ἢ διδάσκαλον γραμμάτων, ἢ ἐργάτην ὅστις ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ συντηρεῖ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, μετὰ θάνατον δέ, δὲν ἔχει τί νὰ καταλίπη εἰς αὐτήν. Ὁ ὑπ'ἀλληλος οὗτος δύναται καταβάλλων ἀσφάλιστρον εἰς ἀσφαλιστικὴν ἐταιρίαν, νὰ συμφωνήσῃ, ὅτι ἐὰν ἀποθάνῃ ἐντὸς τόσου διαστήματος χρόνου, ἐντὸς 20 ἐτῶν λ. χ., ἡ ἀσφαλίζουσα αὐτὸν ἐταιρία θέλει πληρώσει ὠρισμένην χρηματικὴν ποσότητα εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὅσω βραχυτέρα εἶναι ἡ ζωὴ τῶν οὕτως ἀσφαλιζομένων, τόσω ἡ ζημία τῆς ἐταιρίας ἔσται μεγαλειτέρα, καθότι ἡ οἰκογένεια ἡσφαλίσθῃ ἐν περιπτώσει ἀποβιώσεως τῶν συνομολογησάντων τὴν ἀσφάλειαν.

§ 5. Ἐν κοινῶνι εὐπορούση, τὰ κεὰ τοῦ πληθυσμοῦ
εὐκόλως πληροῦνται.

Εἶπον, ὅτι ὁσάκις ὁ πληθυσμὸς δὲν ὑπερβαίνει τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα, ἢ τε πιθανὴ καὶ ἡ μέση ζωὴ παρατείνονται. Προσθέτω δέ, ὅτι ὁσάκις τὰ τῆς ὑπάρξεως μέσα ὑπάρχωσιν, οὔτε οἱ πόλεμοι, οὔτε αἱ σιτοδείαι, οὔτε αἱ ἐπιδημικαὶ νόσοι δύνανται ν' ἀναστρίλῃσι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Τῷ ὄντι, ἀπεδείχθη ὅτι ὁ πληθυσμὸς δύναται νὰ διπλασιασθῇ κατὰ πᾶσαν εἰκοσιπενταετίαν, ἢ τριακονταετίαν.

Ὡστε ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας κατοικουμένης σήμερον ὑπὸ 37 ἑκατομμυρίων, δύναται ν' αὐξήσῃ μέχρι τοῦ 1906 εἰς 74 ἑκατομμύρια. Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ πόλεμος ὡσαύτως πεισματώδης, ὡσαύτως καταστρεπτικός, ὥς ὁ τῆς πρώτης Γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος διαρκεῖ εἴκοσιν ἔτη, ὅτι δὲ μία ἐθνικὴ συ-

νέλευσις, ἢ εἰς Ναπολέον, στρατολογεῖ ἐτησίως 300 χιλιάδας νέων, τὸ ὅλον 6,000,000 ἀπολεσθέντα τότε, ἔπεται ὅτι ἡ Γαλλία, κατοικουμένη ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως ὑπὸ 26 ἑκατομμυρίων, ἔπρεπε νὰ κατοικῇται μετὰ τὴν εἰρήνην ὑπὸ 40 τοῦλάχιστον ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ μόλις πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου, κατῴκειτο ὑπὸ 38 ἑκατομμυρίων ('). Ἡ αὐτὴ δὲ θεωρία ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὴν ἐκ λιμῶν καὶ λοιμῶν ἀπώλειαν τῶν ἀνθρώπων.

Τοιοῦτω τρόπῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱστορικῶν, ἡ ἐνσκήψασα νόσος τῷ 1348 ἐν Εὐρώπῃ, ἐφόνευσε τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας· ἡ δὲ Γαλλία κατῴκειτο τότε ὑπὸ 12 ἑκατομμυρίων· ἄρα τὰ ὑπολειφθέντα 9 ἑκατομμύρια ἐδύναντο νὰ αὐξήσωσι μέχρι 36 ἑκατομμυρίων, ἐντὸς 60 ἐτῶν, ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας μόλις ἀριθμεῖται τοσοῦτος σήμερον.

Συμπεραίνω ὅτι ἐκ μόνης τῆς στερήσεως ἢ τοῦ περιορισμοῦ τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, δύναται ν' ἀνασταλῇ ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ, καθότι τὸ ἐπιγιγνόμενον χάσμα ἐκ τῶν πολέμων, λοιμῶν καὶ λιμῶν πληροῦται τόσῳ εὐκολώτερον, ὅσῳ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς μέρους τοῦ πληθυσμοῦ, οἱ ἐπιζήσαντες ἀπολαύουσιν ἀφθονώτερον τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων. Ἐὰν λοιπὸν μόνη ἢ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως δύναται νὰ καταστείλῃ ὀριστικῶς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, ἂν ὁ πληθυσμὸς τεῖνῃ αἰέποτε εἰς τὸ νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς ταῦτα, ὑπάρχει ὅλως ἄσκοπον τὸ νὰ προσπαθῶσιν αἱ κυβερνήσεις διὰ τεχνητῶν, οὕτως εἰπεῖν, μέσων νὰ προ-

(') Καὶ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οἱ πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ἤττον ὀλέθριοι· ἡ ἀπώλεια τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῆς Β. Ἀμερικῆς ἀνέβη εἰς 4 ἑκατομμύριον, τοῦ δὲ Κριμαϊκοῦ πολέμου εἰς 785,091.

τρέπωσιν εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ, βραβεύουσαι τοὺς γάμους καὶ τὴν πολυτεκνίαν (¹), καθότι ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων δὲν ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἐπιβρόχην ἐπὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσεως, ὅσάκις μετὰ τῶν γεννήσεων πολλαπλασιάζονται καὶ αἱ ἀποδιώσεις. Ἄλλως, αἱ πρὸς γάμον καὶ πρὸς τὴν τεκνοποιίαν παρορμητικαὶ διατάξεις ἀποδεικνύονται ὅλως περιτταί, ἐὰν οἱ πολῖται εὐπορῶσι, καθότι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὠθεῖται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀπολαύσεις αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ οἱ πολῖται στερῶνται τῶν τῆς διατροφῆς μέσων, διὰ τῶν πρὸς τὴν τεκνοποιίαν παρορμητικῶν, οὐδὲν ἄλλο κατορθοῦται ἢ ἡ πρόσκαιρος τοῦ πληθυσμοῦ αὐξήσις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς πλασμάτων, τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα νὰ συντηρήσωμεν καὶ ἀναθρέψωμεν. Καθῆκον λοιπὸν τῶν κυβερνήσεων δὲν εἶναι ἡ περὶ τὸ π ο σ ὸ ν τῶν γεννήσεων μέριμνα, ἀλλ' ἡ πρόνοια περὶ προαγωγῆς τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς εὐζωίας, δι' ὧν μόνον παρατείνεται ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ βελτιοῦται τὸ π ο ι ὸ ν τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ ἐπιτηδειότερα δὲ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου, εἰσὶν ἡ ἐξάλειψις τῶν φθοροποιῶν τοῦ πληθυσμοῦ αἰτίων· οἶον, ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἐλῶν, ἡ διόρυξις τῆς κοίτης τῶν ποταμῶν ἢ παρεμποδίζουσα τὰς πλημμύρας, ἡ ἀφθονία τοῦ ὕδατος, ἡ εὐθηνία τῶν σιτηρῶν, ἡ καλὴ ποιότης τῶν τροφίμων ἐν γένει, ἡ τήρησις τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων, ὁ ἐμβολιασμὸς τῶν παιδῶν, τὸ εὐαπόκτητον τῶν φαρμάκων καὶ τὸ εὐχορήγητον τῆς ἱατρικῆς θεραπείας, τὸ εὖωρον τῶν τεχνουργημάτων, δι' ὧν οἱ ἐνδεεῖς καλύπτουσι τὴν γυμνότητά των, ἡ χρῆσις ὀργάνων καὶ μη-

(¹) Ὁ Κολθέρτος, ὁ Πιτ καὶ ὁ Μέγας Ναπολέων συνεμερίσθησαν τὴν πλάνην ταύτην.

χανῶν ὧν ἕνεκα ὁ ἐργάτης ἀπαλλάττεται ἀπὸ τῶν βαρέων καὶ λίαν κοπωδῶν ἔργων, ἢ ἐξάλειψις τῶν νοσῶδων στοιχείων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῶν πόλεων, ἀπὸ τῶν σχολείων, τῶν θεάτρων, τῶν δεσμωτηρίων, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων καταστημάτων, πολλάκις στερουμένων φωτὸς, ἀέρος, προσηκούσης θερμότητος ἢ καθαριότητος. Ἴδου αἱ κύριαι αἰτίαι αἱ δεκατεύουσai περιοδικῶς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖ ὅπου, ὁ μὲν λαὸς εἶναι ἐνδεὴς καὶ ἀπαίδευτος, αἱ δὲ κυβερνήσεις περὶ ἑαυτῶν μᾶλλον μεριμνῶσιν, ἢ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἀρχομένων. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἐπὶ τοσοῦτον ἐβελτιώθη ἡ κατάσταση τῆς δημοσίας υγείας, ὥστε ἐνῶ ἡ μέση θνητότης ἦτο πρότερον 1 πρὸς 30, σήμερον εἶναι 1 πρὸς 48. Ὅθεν ἡ ἐτησία φθορὰ τῶν ἀνθρώπων, ἡλαττώθη κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας χώρας ἀπὸ 1,900,000, εἰς 1,200,000, ἐπτακόσiai δὲ χιλιάδες ἀνθρώπων σώζονται ἐτησίως.

Ὁ πολιτισμὸς λοιπὸν οὐ μόνον προάγει τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις καὶ ἀπολαύσεις καὶ ὠραίζει τὸν βίον, ἀλλὰ καὶ καθίστησιν αὐτὸν διαρκέστερον· διὸ καὶ τὸ ἀληθέστερον γινώρισμα ἀπολιτίστων λαῶν εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ πλῆθος τῶν γεννήσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἡ περιοδικὴ καὶ ῥαγδαία καταστροφὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ἕνεκα λοιμῶν καὶ λιμῶν ἢ καὶ ἄλλων αἰτίων ἐμφιλοχωρούντων εἰς ἔθνη ἀπαίδευτα καὶ κακονομούμενα.

§ 6. Συμπέρασμα.

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα περὶ τῆς περὶ πληθυσμοῦ θεωρίας τοῦ Μάλλου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, παρατηρῶ ὅτι αἱ δύο θεμελιώδεις βάσεις τοῦ συστήματος τούτου, ἥτοι

ἢ κατὰ γεωμετρικὸν λόγον αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἢ κατ' ἀριθμητικὸν λόγον αὐξήσις τῶν τροφίμων καὶ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, καταψεύδονται σήμερον ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καθόσον ἀπάντων σχεδὸν τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν ἡ εὐζωία καὶ ὁ πολιτισμὸς ὁσημέραι προάγονται· ἐξ οὗ δηλόν, ὅτι ὁ πλοῦτος αὐξάνει τάχιστα τοῦ πληθυσμοῦ. Βεβαίως ἐὰν ἡ θεωρία τοῦ Μάλθου ἐφηρμόζετο εἰς χώραν ὠρισμένην, πρὸ πολλοῦ μὲν καλλιεργηθεῖσαν, πλήθουσαν δὲ κατοίκων, ἄσχετον δὲ πρὸς ἄλλας χώρας καὶ ἀκοινώνητον, οὐδεμία ἀμφισβολία ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἤθελε συναισθανθῇ τὰς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὰς ἐκ τῆς πεπερασμένης αὐξήσεως τῶν τροφίμων δεινὰς συνεπειάς· ἀλλὰ τοιαύτη χώρα δίκην λεπροῦ, οὐδεμίαν ἔχουσα συγκοινωνίαν πρὸς ἄλλα ἔθνη, ἐν τῇ φαντασίᾳ μόνον τῶν ἀσπαζομένων τὴν καθαρὰν θεωρίαν ὑπάρχει. Ὡσαύτως δὲ τὸ σύστημα τοῦ Μάλθου δυνατόν νὰ περιβληθῇ πρακτικὴν ἀξίαν μετὰ δυσχίλια ἢ τρισχίλια ἔτη, ὅτε δηλ. ἅπαντα ἡ γῆ καλλιεργηθεῖσα θέλει κατοικεῖσθαι ὑπὸ δεκακισχιλίων καὶ εἰκοσακισχιλίων ἐκατομμυρίων ἀνθρώπων· ἀλλὰ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, καθ' οὓς ἡ κίνησις καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κατέστη εὐχερεστάτη, καθ' οὓς ἅπαντα μὲν σχεδὸν ἡ Ἀμερικὴ ἐλκύει νέους κατοίκους, ἡ δὲ Ῥωσσία, ἡ Αὐστραλία, ἡ Ἀλγερία, ἡ Ἀφρική κ.τ.λ. εἰσὶν ἐρημοὶ ἀνθρώπων, τὸ σύστημα τοῦ Μάλθου στερεῖται τῆς ἀξίας ἣν πρὸ τινων ἔτι ἐτῶν, πλεῖστοι συγγραφεῖς ἀπέδιδον αὐτῷ.

Θέλει τις ἴσως ἐρωτήσῃ, τίς ἔσται ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅταν ἅπαντα ἡ γῆ κατοικηθῇ, καὶ ἀρ' ἐνὸς μὲν, ἢ ἐνέργεια τῆς ἀρχῆς τοῦ πληθυσμοῦ τείνῃ εἰς

νέαν τινὰ ἐπαύξῃσιν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου, δὲ ἡ περαιτέρω τῆς γῆς γονιμότης καταστῇ ἀδύνατος; τίς ἡ δικαιοσύνη τοῦ νόμου, καθ' ὃν ἡ μὲν γεννητικὴ δύναμις εἶναι ἀπεριόριστος, ἡ δὲ διαθρεπτικὴ πεπερασμένη;

Περὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι ὅταν ἅπασα ἡ γῆ καλλιεργηθεῖσα κατοικηθῇ, ὅπως συντηρηθῇ μὲν ἀνανεούμενος ὁ ὑπάρχων πληθυσμός, ἀνασταλῇ δὲ ἡ περαιτέρω αὐτοῦ ἐπαύξησις, δεόν ἡ ἀνθρωπότης νὰ κατέχη εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὰς ἀρετὰς ὧν μνημονεύει ὁ Μάλθος.

Μὴ δυσπιστῶμεν λοιπὸν πρὸς τὰς μελλούσας τύχας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πιστεύοντες εἰς τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν θείων νόμων, βαδίζωμεν μὲ σταθερὸν βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω, ὅπως ἐκληρώσωμεν τὸν μυστηριώδη ἡμῶν προορισμόν. Πορευόμενοι δὲ τὴν εἰμαρμένην ὁδόν, κηρύττωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ὅσῳ ὁ μὲν πολιτισμὸς προοδεύει, ἡ δὲ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος πολλαπλασιάζεται, τόσῳ ἡ μὲν ἡθικὴ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, ἡ δὲ κατ' ἀνθρώπον ὑπαρξὶς νόμος ἀνάγκης. Ἐφ' ὅντι ἐπειδὴ κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐνυπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, οἷα καὶ ἐν ἐκάστῳ ἡμῶν, ἥτοι τὸ λογιστικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ δημιουργικόν, ἡ πόλις θέλει ἀφεύκτως διαφθαρῇ, ἐὰν προϊόντος μάλιστα τοῦ χρόνου, καὶ καλλιεργηθείσης ἀπάσης τῆς γῆς, τὸ λογιστικὸν δὲν κατισχύσῃ τῶν παθήσεων καὶ τῶν ὁρμῶν, αἵτινες ἰδιάζουσι καὶ εἰς τὰ ἄμοιρα λόγου καὶ ἐλευθερίας πλάσματα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Διεξήλθον τὴν περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου, τὴν περὶ ἀνταλλαγῶν, πίστεως καὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν. Πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίαν, ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν εἰς τὴν γενικωτέραν τῆς ἐπιστήμης ἔποψιν.

Ἰδομεν ὅτι ἡ κοινωνικὴ πλουτολογία ἐπαγγέλλεται νὰ διεξηγήσῃ πῶς καὶ διὰ τίνων ὀργάνων παράγεται ὁ πλοῦτος καὶ πῶς αἱ πνευματικαὶ καὶ ὕλικαὶ ἡμῶν δυνάμεις συγκρατούμεναι καὶ συλλειτουργοῦσαι προάγουσι τὴν εὐημερίαν ἡμῶν καὶ τὸν πολιτισμόν· ἐκ τῆς διττῆς ταύτης ἐνεργείας καὶ ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, ἔπεται ὅτι ἄνευ μὲν πνευματικῆς διαμορφώσεως, ὁ πλοῦτος καθίσταται πολλάκις ὄργανον καὶ ἀφορμὴ διαφθορᾶς καὶ κοινωνικῆς ἐξαχρειώσεως, ἄνευ δὲ πλούτου, ἄνευ ὕλικῶν ὀργάνων καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ἀδύνατον νὰ ἀναπτυχθῶσιν αἱ πνευματικαὶ καὶ πολιτικαὶ τῶν ἐθνῶν δυνάμεις· καθότι ἡ ζωὴ δὲ συνίσταται εἰς τὸ εἰδέναι μόνον καὶ βούλεσθαι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δρᾶν. Ἀλλ' ἡ πρᾶξις δὲν εἶναι ἰσχυρά καὶ ἀποτελεσματικὴ, εἰμὴ ὁσάκις βοηθῆται ὑπὸ τοῦ πλούτου, ὑπὸ τῆς πολυμηχανίου, νοήμονος καὶ δραστηρίας τῶν λαῶν βιομηχανίας.

Ματαίως λοιπὸν φρονοῦσὶ τινες ἠθικολόγοι, ὅτι εἶναι δυνατόν σήμερον ἔθνος, ὅσον ἀνδρεῖον καὶ φιλελεύθερον ἢ, ὅσον καὶ ἂν συναισθάνηται ἐν ἑαυτῷ εὐγενεῖς παλμοὺς διὰ τὰς λαμπράς του μεγαλουργίας, νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν περιωπὴν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ἂν προηγουμένως δὲν ἀποκτήσῃ πρακτικὴν ἱκανότητα, ἂν δὲν

αύξηση τῶν πόρων καὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, εἰ δὲν ἐξασφαλίσῃ τὴν ὕλικήν αὐτοῦ ὑπαρξίν· καθότι διὰ μόνης τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις προάγονται, αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ἀναπτύσσονται, ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία καὶ ἀνεξαρτησία ἐξασφαλίζονται καὶ ὁ πόλεμος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐτυχῶς ἀποπερατοῦται.

Διὰ τοῦ πλούτου αὐτῆς, ἡ Ἀγγλία ἀνέστειλεν ἐν διαστήματι δέκα ἐνιαυτῶν, τὴν κεραύνειον βίαν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τέλος διὰ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς βιομηχανίας, διὰ τῆς ἐργατικῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἀπεριορίστου κυβερνητικῆς πίστεως αὐτῆς, κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ καὶ κατατροπώσῃ τὸν Αἰῶντα τῶν ἡρώων, ὅστις ἀφοῦ ἐταπείνωσε τόσους βασιλεῖς, ὁ αὐτόστεπτος οὗτος βασιλεὺς, ἀπέθανεν αἰχμάλωτος.

Ναὶ σήμερον ὅπως τὰ ἔθνη καταστῶσιν αὐτάρκη καὶ ἐξασφαλίσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν πολιτικὴν δύναμιν αὐτῶν, δεόν νὰ προαγάγωσι τὰς βιομηχανικὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Ὁ βιομηχανικὸς βίος, ὁ πολλαπλασιάζων τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας τῶν ἐθνῶν, συνεπάγεται προσέτι τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιστημονικῆς διαμορφώσεως αὐτῶν καὶ ὑποσκάπτει τὰ σαθρὰ θεμέλια τοῦ ἀπολυτισμοῦ· τοῦτο δὲ, καθότι ὁσάκις ἐκ τῆς θελήσεως ἑνὸς μόνου κρέμαται ἡ εἰρήνη ἢ ὁ πόλεμος, ἡ σπατάλη ἢ ἡ οἰκονομία, ἡ βιομηχανία ἀντὶ νὰ ἀκμάσῃ μαραίνεται καὶ καταπίπτει.

Ἄλλ' ἐξυμνοῦντες τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλούτου καὶ δεικνύοντες διὰ τίνων ὀργάνων καὶ δυνάμεων, αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι δύνανται νὰ πολλαπλασιάσωσιν αὐτὴν, δὲν ἐξήντηλῃσαμεν τὴν ὅλην ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν· καθότι ἂν ὁ παραχθὲς πλοῦτος δὲν διενέμετο εἰς τὰ πρὸς δη-

μιουργίαν αὐτοῦ συντελέσαντα πρόσωπα, ἂν δὲν ἀνελύετο φυσιολογικῶς εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἦτο ἀδύνατον ἡ παραγωγικὴ τῶν ἐθνῶν ἐργασία νὰ ὑπάρχῃ γόνιμος καὶ διαρκής, ἐπαναλαμβανομένη ἀδιαλείπτως καὶ διατηροῦσα διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, τὴν ὑγείαν καὶ βώμην τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἀλλὰ ἡ δυνάμει τίνων νόμων, τίνων γενικωτέρων συμβεβηκότων ἐνεργεῖται ἡ διανομὴ αὕτη; Τὰ ζητήματα ταῦτα ἐπαγγέλλεται νὰ λύσῃ ἡ περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρία, ἐρειδομένη ὡς καὶ ἡ περὶ παραγωγῆς ἐπιστήμη, εἰς τὰς ἀκραδάντους βάσεις τῆς ἐλευθερίας, τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων.

Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι ἡ κοινωνικὴ Πλουτολογία δὲν ἀσχολεῖται περὶ μόνην τὴν διεξήγησιν τῶν νόμων δυνάμει τῶν ὁποίων παράγεται καὶ αὐξάνει ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λόγων καὶ τῶν ὄρων τῆς τοιαύτης ἡ τοιαύτης διανομῆς, πρὸς τὰ πρόσωπα τὰ συντελέσαντα εἰς παραγωγὴν αὐτοῦ ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν θεωρουμένη ἡ Πλουτολογία, ἐλλόγως ἐκλήθη «κοινωνικὴ φυσιολογία».

Βεβαίως ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι τὸ τελικὸν σκοπούμενον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' εἶναι τὸ σκοπιμώτερον ὄργανον τῆς τελειώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Ἡ σύγχρονος προαγωγὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐπιστήμης, τῆς εὐνομίας, τῆς πολιτικῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφικῆς τῶν ἐθνῶν συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐξημερώσεως ἐν γένει τῶν ἡθῶν, ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι ὁ βιομηχανικὸς ἰδίως βίος, ἡ διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτάρκεια, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συναλλαγῶν καὶ τῶν ἀλληλεθνῶν σχέσεων, ἐξηφάνισαν κατὰ μικρὸν καὶ

βαθμηδὸν τὰς ἐθνικὰς ἀντιπαθείας καὶ περιέστειλάν τε πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς καὶ τὴν κτηνώδη βίαν, τὴν ὑποσκάψαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὰ ἐπιφανέστερα κράτη καὶ συνεπαγαγοῦσαν τὴν κατὰπτωσιν αὐτῶν.

Καὶ ἀληθῶς ἐὰν παλινδρομοῦντες εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισε νὰ ὑποκάμπτη ὁ μέγας τῆς Ῥώμης κολοσσός, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ παρακμὴ τοῦ Δημουβασιλέως χρονολογεῖται, ἀφ' ἧς ἡ Ῥώμη ἐκβεβαχχυμένη μὲν ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς φιλαργυρίας καὶ πολυτελείας, ἐνδεῆς δὲ πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πεποιθήσεων, δημοκρατικῇ τε καὶ αὐτοκρατορικῇ, ἐμπαίζουσα τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' εἰς οὐδένα πιστεύουσα θεόν, στρωκὴ τε καὶ ἐπικουρικῇ, ἐπέπεσεν ὡς ἀνήμερος ληστής ἐπὶ τῆς οἰκουμένης, πλουτοῦσα οὐχὶ διὰ τῆς βιομηχανίας, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ διαρπαζούσα ὅ,τι ἄλλοι παρήγον· ἀφ' ἧς τὰ τρόπαια τῆς νίκης καὶ αἱ πλούσιαι λείαι ἐπὶ τῶν δορυκτῆτων λαῶν, διηρύγαζον πανταχόθεν ἐντὸς τῆς πρωτευούσης τῆς οἰκουμένης· ἀφ' ἧς ἡ Ἀσία μετενεχθεῖσα οὕτως εἰπεῖν, ἐν Εὐρώπῃ, διέχεεν ἀπανταχοῦ τὰ μαγευτικά της προϊόντα, καὶ τὰ μῦρα καὶ τὰ ἀρώματά της, καὶ τοὺς πλουσίους της τάπητας καὶ τὰ σερικά της ὑφάσματα καὶ δούλη αὐτὴ καὶ κεκρατημένη, ὑπεδούλου διὰ τῶν ἐκλελυμένων αὐτῆς ἡθῶν τοὺς κατακτητάς της.

Προσέτι δέ, ἐὰν ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισε νὰ παρεκκλίνῃ ἡ Ἰσπανία, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ παρακμὴ αὐτῆς ἤρχισεν, ἀφ' ἧς αὕτη κατακτῆσασα τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς, κατέστη τὸ ταμεῖον καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἧς σφαγιάζουσα ἀνηλεῶς μυριάδας ἀνθρωπίνων θυμάτων εἰς τὸν βωμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ

καὶ διαρπάζουσα καὶ δημεύουσα ὅ,τι ἄλλοι παρήγον, ἀνήγειρε τὸν χρυσοῦν μόσχον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἐπεικειίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον καὶ ἀσυνειδήτως παρεδόθη εἰς τὸν ἀπολυτισμὸν καὶ τὴν κληροκρατίαν.

Ὁ πλοῦτος λοιπὸν δὲν εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' εἶναι τὸ σκοπιμώτερον ὄργανον τῆς τελειώσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Βεβαίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χειραγωγεῖ κυρίως ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ χριστιανισμός, ἀλλ' ἡ βιομηχανία καὶ ὁ βιομηχανικὸς βίος συμπληροῦν τὸ θεάρεστον αὐτῶν ἔργον, ἐξαίρων ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς κοινωνίας τὰς ἐλεεινὰς ἕξεις τῆς νωθρότητος καὶ τῆς ἀργίας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διαρπαγῆς, τῶν ἀδίκων ὑπεροχῶν καὶ τῶν ἀντικοινωνικῶν προνομίων, δ' ὧν ἰδίως χαρακτηρίζονται τὰ βάρβαρα καὶ ἡμιπολίτιστα ἔθνη.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ε΄

ΠΕΡΙ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

**Περὶ ἐθνικῆς προσόδου καὶ πῶς αὕτη
ἀποσυντίθεται.**

Θεωροῦντες ἐν συνόλῳ τὴν ἐπιστήμην ἣν κατὰ μέγα μέρος διεξήλθομεν καὶ τὰ διάφορα τμήματα αὐτῆς, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ περὶ παραγωγῆς καὶ ἡ περὶ ἀνταλλαγῶν καὶ περὶ κυκλοφορίας τοῦ πλούτου θεωρία περὶ ἧς πλείστοι ὅσοι ἐπραγματεύθησαν, ἐλαχίστας σήμερον προκαλεῖ διαφωνίας. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη συμφωνία ἐκλείπει προκειμένου λόγου περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τμήματος τῆς ἐπιστήμης, τοῦ πραγματευομένου περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου· καθότι οἱ μὲν ὁρμώμενοι ἐξ ἀρχῶν φιλοσοφικῶν ἡμαρτημένων, ἐπιχειροῦσι νὰ ὑπαγάγωσιν εἰς αὐτάς, διὰ τοῦ καταναγκασμοῦ καὶ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας, πάσας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, οὐδόλως εὐλαβούμενοι τὰς δύο θεμελιώδεις βάσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰδιοκτησίαν· οἱ δὲ ἀσπαζόμενοι συστήματα οἰκονομικά ἅτινα ἐθεωροῦντο ὡς ἀληθῆ, εἰς χρόνους προγενεστέρους, νῦν δὲ ἐξελέγχονται ἄμοιρα πρα-

κτικῆς ἀξίας, ἔνεκα τῆς μεγίστης καὶ ταχυτάτης συγκοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ἐξάγουσιν ἐξ αὐτῶν πορίσματα ἡμαρτημένα περὶ διανομῆς τῆς ἐθνικῆς προσόδου πρὸς ἑκαστον τῶν παραγαγόντων αὐτὴν προσώπων· τοιαῦτα δὲ τὰ δύο πολύχροτα συστήματα τοῦ Μάλθου καὶ τοῦ 'Ρικάρδου· οἱ δὲ τελευταῖον ἐμφορούμενοι ὑπὸ αἰσθημάτων φιλανθρωπίας καὶ ὑπὸ πνεύματος χριστιανικῆς ἰσότητος, ἐπιχειροῦσι νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι σήμερον ἐπικρατεῖ νόμος σιδηροῦς, ἐπιβαρύνων ἰδίως τὰς φιλοπονωτάτας καὶ πολυπληθεστάτας ἐργατικὰς τάξεις, νόμος ἀπάνθρωπος, καθ' ὃν οἱ μὲν πλούσιοι γίνονται πλουσιώτεροι, οἱ δὲ πένητες πενέστεροι, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὥς θέλομεν ἀποδείξει, κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, οἱ μὲν πλούσιοι γίνονται σχετικῶς ἥττον πλούσιοι, οἱ δὲ πένητες ἥττον ἄποροι· ἔνεκα λοιπὸν τῶν διαφόρων τούτων δοξασιῶν, αἱ διαφωνίαι περὶ τοῦ τμήματος τούτου τῆς ἐπιστήμης, εἰσὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι· ἴδωμεν ἐὰν δὲν ἦναι δυνατόν χειραγωγούμενοι ὑπὸ τῆς λαμπάδος τῆς ἐπιστήμης νὰ βαδίσωμεν τὴν ἀσφαλεστέραν ὁδὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

Ἐκ τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἐργασίας παράγεται ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος, διακρινομένη εἰς ἀκαθάριστον καὶ εἰς καθαρὰν· καὶ ἀκαθάριστος μὲν πρόσοδος εἶναι, ἡ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ, ἀρχικά τινα στοιχεῖα κεφαλαίων, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων αὕτη κατηρτίσθη· δι' ὃ ἐὰν ἐξ ὅλοκλήρου καταναλωθῇ, θέλει οὐσιωδῶς ἐλαττωθῇ ἡ ἐθνικὴ περιουσία· καθαρὰ δὲ πρόσοδος εἶναι, ἡ μὴ περιέχουσα ἐν ἑαυτῇ κεφαλαιοῦχα στοιχεῖα, ἥτις ἐπομένως καὶ ἐὰν καταναλωθῇ ἐξ ὅλοκλήρου, δὲν ἐλαττοῦται ἡ ἐθνικὴ περιουσία. Τούτου ἔνεκα, οἱ φόροι πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς μόνην τὴν καθαρὰν πρόσοδον. Ἀλλὰ καὶ

ταύτην δὲν πρέπει καθ' ὅλοκληρίαν νὰ ἐξαντλῶσι, καθότι διὰ μόνων τῶν ἀποταμιευμάτων ἐπὶ τῆς καθαρᾶς προσόδου, πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια καὶ αὐξάνει ἡ ἐθνικὴ περιουσία.

Ἡ ἐκτεθεῖσα θεωρία περὶ ἀκαθάριστου καὶ καθαρᾶς προσόδου δὲν συνάδει πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Say, ἰσχυρισθέντος (') ὅτι ἡ ἀκαθάριστος ἐθνικὴ πρόσδοδος ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν καθαρῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, οὔσα τὸ ἄθροισμα αὐτῶν. Τοιοῦτῳ τρόπῳ, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἐν λ.χ. κοιλὸν σίτου ἀποτελεῖ μὲν πρόσδοδον ἀκαθάριστον, ἀποσυντίθεται δὲ εἰς τόσας καθαρὰς προσόδους· ἤτοι εἰς μίσθωμα ὅπερ πληρώνει ὁμισθωτῆς τῷ ἰδιοκτῆτῃ, εἰς μισθοὺς ἐργατικούς, εἰς κέρδη τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου καὶ εἰς ἀμοιβὴν τοῦ διευθύνοντος τὴν γεωπονικὴν ἐπιχείρησιν.

Βεβαίως ἅπαντα τὰ κεφάλαια τῆς βιομηχανίας ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον, ὑπὸ τὴν μορφήν προσόδου· ἀλλ' αὕτη ἡ πρόσδοδος ἀποταμιευθεῖσα ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς νέαν τινὰ παραγωγὴν, περιεβλήθη τὸν χαρακτῆρα κεφαλαίου. Ὡστε ἐνόςῳ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἀφαιρεθῇ ἐκ τοῦ ἐτησίως παραγομένου ὀλικοῦ προϊόντος τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος, ἡ ἐτησία αὕτη πρόσδοδος μένει ἀκαθάριστος, καθόσῳ περιλαμβάνει στοιχεῖα κεφαλαιουχά.

Ἡ ἀκαθάριστος πρόσδοδος περιλαμβάνει ἀναντιρρήτως, καὶ προσόδους καθαρὰς, οὐχ ἥττον δὲ ἐν αὐτῇ περιλαμβάνονται καὶ στοιχεῖα παρελθούσης ἐργασίας, ἤτοι κεφάλαια· οἷον πρώτη ὕλη, ἔξοδα ἐπισκευῆς μηχανῶν καὶ ὀργάνων παραγωγικῶν, ἡ τροφή τῶν ζώων, καύσιμος ὕ-

(') Πραγματείας Γ. II σελ. 239, καὶ Μαθημάτων τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας Μέρ. Ε'. Κεφ. III, καὶ Κατηχήσεως ἐν ὑποσημειώσει σελ. 196.

λη κ.τ.λ. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Ῥόσσης (¹), παρατηρεῖ ὅτι ἂν ἡ θεωρία τοῦ Σαίη ἦτο ὀρθή, ἔπρεπε νὰ δολογήσωμεν, ὅτι τὸ ἀξίωμα ὅτι «ἐκ τοῦ μηδενὸς μηδὲν παράγεται», ex nihilo nihil, εἶναι λῆρος καὶ παραλογία· καθότι ἂν ἡ ἀκαθάριστος ἐθνικὴ πρόσδοδος, ἦτο τὸ ἄθροισμα τῶν καθαρῶν ἰδιωτικῶν προσόδων, ἡ ἐτησίᾳ πρόσδοδος τῶν ἐθνῶν παρήγετο ἄρα ἄνευ τινὸς οὐσίας, ἄνευ προκαταβολῶν.

Ἄλλ' εἶναι δυνατόν τὰ ἔθνη νὰ φιλοπονῶσι καὶ νὰ παράγωσιν ἄλλως πως, ἢ ὅπως ἕκαστος ἡμῶν φιλοπονεῖ καὶ παράγει; Ἡ πολιτικὴ κοινωνία θεωρεῖται ἐν γένει κατὰ τὸν Ῥόσσην, ἡ ὡς ὁμᾶς φυσικῶν προσώπων καὶ ἄθροισμα πραγμάτων καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων, ἡ ὡς νομικὸν πρόσωπον, ἰδιαιτέραν κεκτημένον ὑπαρξίν, ἰδίᾳς δυνάμεις.

Ἄλλ' ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην ἔποψιν, ἡ πρόσδοδος τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων. Ἐὰν λοιπὸν οὐδεὶς ποτε ταυτίζει τὴν καθαρὰν μετὰ τῆς ἀκαθάριστου αὐτοῦ προσόδου, ἔπεται ὅτι οὐδ' ἡ κοινωνία δύναται νὰ ταυτίσῃ αὐτάς, οὔσα τὸ ἄθροισμα προσώπων αὐτοτελῶν καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων. Ἄν γ. ο μισθὸς τοῦ ἐργάτου, ὁ περιλαμβάνων καὶ τὸ ἀντίτιμον τῆς ἐτησίας φορᾶς τῶν ὀργάνων ὧν ποιεῖται χρῆσιν καὶ τὴν δαπάνην τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν, δὲν ἀπαρτίζει ἐξ ὁλοκλήρου καθαρὰν πρόσδοδον, οὐδὲ τὸ σύνολον τῶν ἐργατικῶν μισθῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσδοδος καθαρὰ.

Ὑπὸ δὲ τὴν ἐτέραν ἔποψιν, καθ' ἣν ἡ κοινωνία θεωρεῖται ὡς πρόσωπον νομικόν, ὡς ἐνότης πολιτικῆ, ἐννο-

(¹) Τῆς διδασκαλίας τοῦ Τῆ β. Μαθ. Α.

εἶται ὅτι αὕτη, ὡς καὶ τὰ φυσικὰ πρόσωπα, οὐδὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἄνευ κεφαλαίων καὶ προκαταβολῶν· λ. χ. ἡ Ἑλλὰς παράγει 250 ἑκατομμύρια λίτρας σταφίδος, καὶ 14 ἑκατομμύρια κοιλὰ δημητριακῶν καρπῶν, ἀλλ' ἐν τῷ προτόντι τῆς σταφίδος περιλαμβάνεται ἡ δαπάνη τῆς καλλιέργειας, τῆς θειώσεως, τῆς ἀρδεύσεως κ.τ.λ. ὡς καὶ ἐν τῇ ἀξίᾳ τῶν καρπῶν τῆς γῆς περιλαμβάνεται ὁ σπόρος τοῦ παρελθόντος ἔτους· ὡσαύτως δὲ ἡ Γαλλία συγκομίζει ἑτησίως 110 περίπου ἑκατομμύρια ἑκατόλιτρα σίτου· ἀλλ' ἡ πρόσδοδος αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρά, καθότι τὸ $\frac{1}{2}$ αὐτῆς περιλαμβάνει κεφάλαιόν τι, ἥτοι τὴν σποράν. Ὅσακις δὲ τὰ γαλλικὰ πλοῖα προσορμιζόμενα εἰς τοὺς λιμένας τῆς Γαλλίας εἰσάγωσιν ἐν αὐτῇ παντοῖα ἐμπορεύματα, τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καθαρά πρόσδοδος, καθότι ἐν τῇ ἀξίᾳ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἑτησία φθορά τῶν πλοίων καὶ ἡ δαπάνη τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν κ.τ.λ.

Ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, ἐκ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων τῆς βιομηχανίας, καὶ ἐκ τῆς γῆς, ἥτοι ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, πηγάζει ἡ ἑτησία ἐθνικὴ πρόσδοδος. Αὐξάνει δὲ ἀναλόγως τῆς δραστηριότητος τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ὀργάνων δι' ὧν αὕτη ἐνασκεῖται. Καὶ ἐργασίαν μὲν καλοῦμεν τὴν «οἰκονομικὴν χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων». Κεφάλαια δὲ «τὰ προϊόντα ἢ τὰ ὄργανα, ἃτινα ἀπεταμιεύθησαν πρὸς ἄσκησιν παραγωγικῶν πράξεων». Ἦν δέ, «τὴν φυσικὴν καὶ ἄφθιτον δύναμιν, τὴν παράγουσαν μὲν καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτοφυεῖς καρπούς, ὑπαχθεῖσαν δὲ εἰς τὴν κυριότητα αὐτοῦ».

Ὁ μὲν ποιούμενος οἰκονομικὴν χρῆσιν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ὀνομάζεται ἐργάτης, χειρῶναξ, ἐργολάβος, καλλιτέχνης, ἐπιστήμων κ.τ.λ. Κεφαλαιῶχος δέ, ὁ κύριος προϊόντων ἢ ὀργάνων χρησίμων πρὸς ἐνάσκησιν παραγωγικῶν ἔργων. Γαιοκτήμων δέ, ὁ κύριος τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς Γῆς.

Τρία λοιπὸν τὰ κύρια πρόσωπα, τὰ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συντελοῦντα πρὸς παραγωγὴν τῆς ἐθνικῆς προσόδου, οἱ ἐργάται, οἱ κεφαλαιῶχοι καὶ οἱ γαιοκτήμονες. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα καὶ τὴν πολιτείαν, τὴν μὴ συντελοῦσαν μὲν ἀμέσως εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου, προστατεύουσαν δὲ ἀπάντων τὰ δικαιώματα κατὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης, καὶ ἐξασφαλίζουσιν οὕτω τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν.

Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ τῆς διανομῆς προϊόντος, εἰς παραγωγὴν τοῦ ὁποίου συνέδραμον δύο μόνον ἐκ τῶν καθόλου παραγωγικῶν ὀργάνων, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, ἢ καὶ τὰ τρία ὁμοῦ, εἰς ὁπότερον τῶν τριῶν τούτων παραγωγικῶν ὀργάνων ἀνήκει κατὰ τὸ δίκαιον, ἢ προτεραιότης ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ διανεμητέου προϊόντος; Ἀναντιρρήτως εἰς τὴν ἐργασίαν· καθότι ὁ ἐργάτης ἄνευ τῆς φιλοπονίας τοῦ ὁποίου καὶ τὰ κεφάλαια ἤθελον μένει νεκρά καὶ αἱ γαῖαι χέρσοι καὶ ἄκαρποι, ἀποφασίσας νὰ καταβάλλῃ τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου χρησίμου, διακαιοῦται νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ μερίδα ἐκ τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Δεύτερον δὲ ὁ κεφαλαιῶχος, ὅστις ἀντὶ νὰ καταναλώσῃ τὸν ἀποκτηθέντα πλοῦτον, μετεχειρίσθῃ αὐτὸν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς παραγωγικὸν

σκοπόν, κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συμμετάσχη τοῦ διανεμητέου προϊόντος.

Περὶ δὲ τοῦ γαιοκτήμονος παρατηρῶ, ὅτι ἡ γῆ, ὡς φυσικὴ δύναμις, παράγει μὲν καρποὺς αὐτοφύεις καὶ ἄνευ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας· ὅσας δὲ ὅμως διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν προκαλῶμεν τὴν παραγωγικὴν αὐτῆς δύναμιν, πρῶτος μὲν ὁ καταβαλὼν ἐπ' αὐτῆς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, δικαιούται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διανομὴν τοῦ παράχθέντος προϊόντος. Δεύτερος δὲ ὁ κεφαλαιούχος, ὁ ἐκ στέρησεων μορφώσας τὸ παραγωγικὸν αὐτοῦ κεφάλαιον. Καὶ τρίτος ὁ γαιοκτήμων, ἐὰν ὑπάρχῃ περισσεύμα, δηλ. ἀφοῦ προαφαιρῶσιν ἐκ τῆς παραχθείσης ἀξίας, αἱ δύο πρῶται μερίδες, αἱ ὀφειλόμεναι τῷ τε ἐργάτῃ καὶ τῷ κεφαλαιούχῳ. Τῷ ὄντι, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περισσεύμα, ὁ κύριος τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως, ἣν ἐκαλέσαμεν γῆν, δὲν δύναται καθὼ τοιοῦτος, νὰ ἀποκόψῃ ἐκ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου, τὰς ἀνηκούσας μερίδας τῷ ἐργάτῃ καὶ τῷ κεφαλαιούχῳ. Καθότι τούτου γενομένου, ἦτοι τῶν περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολουμένων ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων, μὴ προσηκόντως ἀποζημιουμένων, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς παραγωγικαῖς ἐργασίαις, ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος γῆς, οὐδέποτε θέλει καλλιεργηθῇ, ἀλλὰ θέλει μένει ἀκαρπος.

Εἶπον ὅτι ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περισσεύμα, ἡ ἔργειος πρόσδοδος ἐκμηδενίζεται. Ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχῃ περισσεύμα, τοῦτο ἀνήκει τῷ κυρίῳ τῆς γῆς, καθὼ τοιούτῳ.

ὑπεθέμεθα τὸν ἐργάτην, τὸν κεφαλαιούχον καὶ τὸν κτηματίαν, τρία πρόσωπα ἀπλᾶ καὶ καλῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα. Ἀλλὰ τοῦτο κατ' ἐξαίρεσιν μόνον εὐρηταί· καθότι δὲν ὑπάρχει ἐργάτης, ὅστις ἐξασκῶν οἰανδήποτε τέχνην νὰ μὴ προσέλαβε καὶ τινὰ βιομηχανικὴν ἐμπει-

ρίαν· καί τι στοιχεῖον τεχνικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἐκ παιδεύσεως, ἤτοι ἡθικόν τι κεφάλαιον. Δὲν ὑπάρχει ἐργάτης, ὅστις νὰ μὴ βοηθῇται κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ὑπὸ τινος ὕλικου κεφαλαίου. Πολλάκις δὲ ἀναφαίνονται ἐργάται πεπροικισμένοι ἐκ φύσεως καὶ μὲ φυσικόν τι προτέρημα. Καὶ τὸ προτέρημα τοῦτο, ὡς κεκτημένη φυσικὴ δύναμις, ἐξομοιοῦται μὲ τὴν γῆν. Προσέτι δέ, ὁ σάκις μετὰ τῆς γῆς συνενωθῇ τι κεφάλαιον, ὁ γαιοκτήμων, καθὼ τοιοῦτος, πιθανὸν νὰ μὴ ἔχῃ δικαίωμα νὰ μετάσχη τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ περίσσευμα. Ἀλλὰ καθὼ κεφαλαιοῦχος, δηλ. κύριος οἰκίας, μύλου, ἢ ἐργοστασίου κειμένων ἐπὶ τοῦ κτήματος, ἢ καθὼ δαπανήσας κεφάλαιόν τι πρὸς ἀποχέρσωσιν, ἢ λίπανσιν τοῦ ἀγροῦ, ἢ κατασκευὴν ἔργων ὑδραυλικῶν, δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ μέρος ἀνῆκον εἰς τὸ μετὰ τῆς γῆς συστοιχειωθὲν κεφάλαιον, ὡς ἤθελεν ἀπαιτήσῃ μέρος καὶ πᾶς ἄλλος κεφαλαιοῦχος καταβάλλων προϊόντα ἢ ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν παραγωγικῆς τινος ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ : πῶς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸ εἰς τὴν γῆν καταβληθὲν κεφάλαιον ἀπὸ τῆς κυρίας οὐσίας; Κατὰ τὸν Σινιόρ, ἂν τὸ εἰς τὴν γῆν καταβληθὲν κεφάλαιον πηγάζῃ ἐξ ἀποταμιευμάτων προσωπικῶν τοῦ ἰδιοκτήτου, θεωρητέον τοῦτο μὲν, ὡς στοιχεῖον κεχωρισμένον ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ἔγγειον πρόσοδον τοῦ ἰδιοκτήτου, ὡς διαλαμβάνουσιν καὶ κέρδη ἐκ κεφαλαίου πηγάζοντα, ἢ μόνον κέρδη καὶ οὐδὲν ἕτερον. Ἄν ὅμως ὁ νῦν ἰδιοκτήτης, ἀπέκτησε τὴν κυριότητα τῆς γῆς ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου, ἢ ἐκ δωρεᾶς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ κεφάλαιον ταυτίζεται καὶ συγχέεται μετὰ τῆς γῆς κυ-

ρίως λεγομένης, ἤτοι μετὰ τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως.

Ὁ Σινιὸρ διακρίνων οὕτω τὰ κεφάλαια ὡς ἐκ τῆς πηγῆς αὐτῶν καὶ θεωρῶν ὡς κεφάλαια, μόνα τὰ προκύψαντα ἐκ τῶν προσωπικῶν ἡμῶν ἀποταμιεύσεων, εἰσάγει αὐτογνωμόνως διάκρισιν ὅλως ἀπαράδεκτον.

Τῷ ὄντι ἐὰν 5,000 δραχμῶν καταβληθῶσιν ἐπὶ τινος κτήματος πρὸς ἐκτέλεσιν ὑδραυλικῶν ἔργων, ἡ δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὐταὶ αἱ 5,000 δραχμαὶ καταβληθεῖσαι μὲν ἐκ προσωπικῶν ἀποταμιευμάτων τοῦ νῦν ιδιοκτήτου εἰσὶ κεφάλαιον, καταβληθεῖσαι δὲ ὑπ' ἄλλου τινὸς προσώπου, τοῦ ὁποῦ οὗτος ὁ νῦν κύριος εἶναι ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κεφάλαιον, ἀλλ' ὡς στοιχεῖον ταυτισθὲν μετὰ τῆς γῆς;

Κατὰ τὸν Ῥόσσην, ἐὰν μὲν ἡ τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου ἐνέργεια, χρήζουσα καὶ τινος ἀνθρωπίνης συνδρομῆς, διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, οἷον οἰκοδομῆς, μύλου, κ.τ.λ. τὸ τούτου ἕνεκα πληρωνόμενον τῷ γαιοκτήμονι μίσθωμα, ἀνήκει αὐτῷ ὡς κεφαλαιούχῳ μᾶλλον, ἢ ὡς γαιοκτήμονι. Ἄν δὲ τὸ κεφάλαιον συνεχωνεύθῃ οὕτω πῶς μετὰ τῆς γῆς, ὥστε οὐδόλως διακρίνεται τὸ παρεπόμενον ἀπὸ τῆς κυρίας οὐσίας, θεωρητέον τὴν τῷ γαιοκτήμονι ἀνήκουσαν πρόσοδον, ὡς ἔγγειον πρόσοδον μᾶλλον, ἢ ὡς κέρδος κεφαλαίου.

Ἰδομεν τίνα τὰ πρόσωπα, ἃ κέκτονται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συμμετάσχωσι τῶν παραχθέντων προϊόντων. Ὡστε πᾶν προϊόν, ἢ ἀκριδέστερον ἢ ἀξία παντὸς προϊόντος, ἀποσυντίθεται, 1) μὲν εἰς ἐργατικὴν ἀντιμισθίαν, ἕνεκα τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου καταβληθείσης ἐρ-

γασίας, ἔάν ὁ ἐργάτης ᾖναι καὶ κεφαλαιοῦχος· ἢ εἰς ἐργατικὴν μισθοδοσίαν, ἔάν ὁ ἐργάτης μισθοδοτῇται, καθότι δὲν θέλει ἢ δὲν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως· 2) δὲ εἰς κέρδος τοῦ καταβληθέντος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίου, ἢ εἰς τόκον, ἔάν τὸ κεφάλαιον παρεχωρήθῃ ἐπὶ τόκῳ· 3) δὲ εἰς ἔγγειον πρόσσοδον, ἢ εἰς μίσθωμα, ἔάν τὸ κτῆμα ἐξεμισθώθῃ ὑπὸ τοῦ ιδιοκτήτου. Καὶ τελευταῖον εἰς δημοσίους φόρους, ὧν ἄνευ, οὔτε κυβέρνησις δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε ἔννομος τάξις, οὔτε βιομηχανία.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ διανέμεται ἡ ἐτησίως παραγομένη ἐθνικὴ πρόσσοδος. Ἄλλ' ἐξετάσωμεν κατὰ δεύτερον λόγον, τί διανέμεται μεταξὺ αὐτῶν; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου φαίνεται τὸ πρῶτον εὐχερεστάτη· καθότι τὸ διανεμητέον εἶναι τὸ παραχθέν προϊόν. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι τελειώσεως παραγωγικῆς τινος πράξεως, τὰ παραχθέντα προϊόντα, οἷον τὰ βαμβακουργήματα, τὰ ἐριουργήματα, ἢ ὁ σίδηρος κτλ. δὲν διανέμονται αὐτουσίως, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ πρόσωπα τὰ συντελέσαντα πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸ τῆς διανομῆς τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἐκτιμῶνται εἰς χρήματα ἐκποιούμενα. Τῷ ὄντι, ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων ὡς προεξηγήθη, καταμετρεῖται διὰ τοῦ νομίσματος, καὶ τούτου ἕνεκα, τὸ νόμισμα θεωρεῖται ὡς τὸ μέτρον καὶ τὸ τίμημα ἢ τὸ ἀντάλλαγμα πάσης ἀξίας· μέτρον μὲν φύσεως εὐμεταβλήτου, ἀλλὰ διατηροῦν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἐν βραχυτάτοις χρονικοῖς διαστήμασιν.

Ὅπως λοιπὸν ἀκριβολογηθῇ ἡ ἀξία τοῦ διανεμητέου προϊόντος, δεόν νὰ γνωρίζωμεν τὰς περιστάσεις τὰς ἐπιδρώσας ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνταλλακτικοῦ ὀργάνου, ἧται

τοῦ νομίσματος, καθότι δι' αὐτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων ἅτινα ἐκάστοτε δι' αὐτοῦ ἀποκτῶνται, ἐμφαίνεται ἡ τιμὴ τῶν παραχθέντων καὶ διανεμητέων ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Παρακατιῶν θέλω ἐξετάσει καὶ τὸ τρίτον ζήτημα, περὶ τοῦ : πῶς καὶ ἕνεκα τίνων συμβέβηκότων ὀρίζονται οὕτως ἢ ἄλλως, αἱ μερίδες τοῦ παραχθέντος καὶ διανεμητέου προϊόντος ; ἐπὶ τοῦ παρόντος δέ, τοῦτο μόνον παρατηρῶ, ὅτι κατὰ γενικὸν κανόνα, ὁ νόμος δυνάμει τοῦ ὁποίου ρυθμίζεται ἡ διανομὴ τῆς ἐθνικῆς προσόδου, εἶναι ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ὁ ρυθμίζων τὴν τε ἀξίαν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τιμὴν τῆς συναλλαγῆς, κ.τ.λ. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐπειδὴ τὸ ποσὸν ἢ ἡ τιμὴ τοῦ παραχθέντος προϊόντος ἐστὶν ὥρισμα ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ὅσῳ μείζον εἶναι τὸ μέρος ἐνός τῶν συντελεσάντων πρὸς παραγωγὴν τοῦ διανεμητέου προϊόντος, τόσῳ τὸ τῶν ἄλλων ἔσται ἔλασσον. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅσῳ αὐξάνει τὸ μέρος ἐνός τῶν κοινωνῶν, τόσῳ σμικρύνεται τὸ τῶν ἄλλων. Τοιοῦτω τρόπῳ ἐλαττουμένων μὲν τῶν μισθῶν, τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων αὐξάνουσιν, ἐὰν δὲν ἐλαττωθῇ ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων. Αὐξανομένων δὲ τῶν μισθῶν, τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦνται, ἐὰν δὲν ὑψωθῇ ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων. Σμικρυνομένων δὲ τῶν φόρων, αὐξάνουσι τὰ μερίσματα τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς ἐθνικῆς προσόδου· μεγαλυνομένων δὲ τῶν φόρων, ἐλαττοῦνται τὰ μερίσματα τῶν καθ'αὐτὸ παραγωγῶν, ἥτοι τῶν φορολογουμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ ἐργασίας καὶ ἐργατικῶν μισθῶν.

Ἡ τελεσθεῖσα κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἐκπληκτικὴ πρόοδος τῆς βιομηχανίας, παρομαρτεῖ ὡς τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ πλήρους παντοίων περιπετειῶν βίου τῶν ἐργατικῶν τάξεων, εἰς τὴν κατὰ μικρὸν καὶ βαθμὴδὸν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν.

Ἄλλοτε ὁ ἐργάτης ἦτο δοῦλος, δουλοπάροικος ἢ ἡγχαρευμένος ἐν τινι κεκλεισμένῃ συντεχνίᾳ· ἀλλὰ σήμερον ἐλεύθερος ὢν, ἐκμισθώνει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ καὶ συμβάλλεται μετὰ τοῦ κεφαλαιούχου ὡς πρόσωπον ἐλεύθερον· ἐν τούτοις, ἢ ὑπαρξίς μισθίων ἐργατῶν, ἢ συμπαρομαρτοῦσα, ὡς ἐρρέθη, τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῶν, πολ- λάκις ἐθεωρήθη ὡς λείψανον χρόνων βαρβάρων, καθ' οὓς οἱ ἐργάται ἦσαν ὑποτελεῖς ταῖς προνομιούχοις τάξεσιν, εἰ καὶ ἡ ἐκμίσθωσις τῆς ἐργασίας εἶναι πρᾶξις οὐ μόνον πάντῃ ἐλευθέρα, ἀλλὰ καὶ ὠφελιμωτάτῃ τοῖς ἐργάταις.

Τῷ ὄντι, ὁ ἀπλοῦς ἐργάτης ἀμοιρῶν μὲν κεφαλαίου καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ δι' ἰδίον του λογαριασμόν, οὐδὲ νὰ γίνῃ συνέταιρος τοῦ κεφαλαιούχου, καθότι δὲν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, οἷον τὴν καρποφορίαν φυτείας νέας, ὅπως λάβῃ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τῶν καρπῶν τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, παρέχει προθύμως τῷ ἐργολάβῳ, τῷ εὐμοιροῦντι παραγωγικῶν κεφαλαίων, ἐργασίαν ὠρι- σμένην καὶ λαμβάνει ἀντὶ κέρδους, μισθὸν π ρ ο σ υ μ -

πεφωνημένον· καὶ ἐὰν μὲν τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως ὧσι μεγάλα, ὁ μίσθιος ἐργάτης ζημιῖται μὴ συνεταιρισθεὶς τῷ κεφαλαιούχῳ, ἐὰν δὲ ἀποβῶσι μικρά, ὁ ἐργολάβος θέλει ζημιωθῇ μὴ συνεταιρισθεὶς τῷ ἐργάτῃ.

Ἡ μίσθωσις λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν καταστρέφει τὴν ἀρχὴν τοῦ συνεταιρισμοῦ, τοῦτο μόνον ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀλληλεγγύη δὲν εἶναι ἀείποτε ἐφικτὴ οὐδὲ ἀναγκαία. Ἀλλὰ δυνάμει τίνων ὅρων ἢ συμβεβηκότων προσδιορίζεται ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας; Τίς ὁ λόγος τῆς αὐξήσεως, τῆς μειώσεως καὶ τῆς ἀνισότητος τῶν μισθῶν; τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον σοβαρὸν, ὅσῳ ἐκ μισθίων ἐργατῶν συγκροτοῦνται αἱ ἐνδεέστεραι καὶ πολυπληθέστεραι τάξεις τῶν νεωτέρων βιομηχανικῶν ἔθνων, ὅτε μὲν καλούμεναι μίσθιοι ἢ ἐργατικάί, ὅτε δὲ ἀκτῆμονες ἢ θητικάί· μετὰ δὲ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1848 ἐν Γαλίᾳ, οἱ δημοκράται τῆς προτεραίας, ἥτοι οἱ σφόδρα δημοκράται, θέλοντες νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἀληθῶς πολυπαθὴ ταύτην τάξιν, ὁπекάλεσαν αὐτὴν λαόν, ὥσανεὶ οἱ μισθοῦντες τοὺς ἐργάτας, κεφαλαιούχοι ἢ γαιοκτῆμονες νὰ μὴ ὧσι καὶ οὗτοι ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ μόρια ζωτικώτατα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Βεβαίως αἱ ἐκ φιλανθρωπικῶν αἰσθημάτων ἐμπνεόμενοι καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐφελκύσωσι τὴν συμπάθειαν τοῦ κόσμου ἐπὶ τῆς ἀκτῆμονος καὶ φιλοπονωτάτης τάξεως τοῦ ἔθνους, εἰσὶν ἄξιοι μυρίων ἐπαίνων. Ὡσαύτως δέ, ἄξιους μυρίων ἐπαίνων θεωροῦμεν τοὺς μετὰ ζήλου ἐπιδιώκοντας τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἡθοποίησιν τῶν ἐργατῶν, καὶ ἐπικαλουμένους ὑπὲρ τῆς ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐνδεεστερας καὶ πολυπληθεστερας τάξεως, τὴν πρόνοιαν τῶν ἀρχόντων καὶ τὴν ἀγάπην καὶ ἐλευθεριότητα τῶν πλουσίων. Ἀλλ' ὅπως κρίνωμεν κατὰ πόσον αἱ εὐεργετικά

πρὸς τοὺς ἐργάτας διαθέσεις εἰσὶν σπουδαῖαι, ἢ μᾶλλον κατὰ πόσον οἱ προτεινόμενοι τρόποι περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰσὶ σκόπιμοι, δεόν πρῶτον μὲν, ποδηγετούμενοι ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης νὰ γνωρίσωμεν τὰς αἰτίας δυνάμει τῶν ὁποίων προσδιορίζονται, αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττωῦνται οἱ ἐργατικοὶ πόροι καὶ δεύτερον, νὰ ἐρευνήσωμεν τοὺς λόγους τῆς κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας τῶν ἐργατῶν.

§ 1. *Περὶ Ποικιλίας τῶν μισθῶν*

Ἡ ἐργασία ἢ μᾶλλον ἡ ἀγοραία ἀξία αὐτῆς, διέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου τοῦ ρυθμίζοντος ἀπάσας ἐν γένει τὰς ἀξίας, ἥτοι τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως· ἀλλ' ἔνεκα τῶν περὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας διαφορῶν, καὶ ἐτέρων τινῶν συμβεβηκότων, οἱ μισθοί, ἥτοι τὸ τίμημα τῆς ἐφ' ὠρισμένον χρόνον ἐργασίας, εἰσὶ ποικίλοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντες. Ἔτερος μὲν ὁ μισθὸς τοῦ ῥάπτου, ἕτερος δὲ ὁ τοῦ ἀχθοφόρου καὶ ἕτερος ὁ τοῦ διδασκάλου. Ἔτερος ὁ μισθὸς τοῦ σφυρηλατοῦτος τὸν σίδηρον, ἢ ὁ τοῦ μεταλλευτοῦ καὶ ἕτερος ὁ τοῦ βαφέως καὶ ὁ τοῦ προσωπογράφου ἢ εἰκονογράφου· ὁ τοῦ κτίστου καὶ ἀρχιτέκτονος, ὁ τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ· ὁ τοῦ κήρυκος καὶ ὁ τοῦ ἀοιδοῦ. Ἰς τίς δὲ ὁ λόγος τῶν ποικιλιῶν τούτων; τίνα τὰ γενικώτερα συμβεβηκότα ἐξ ὧν παράγονται αἱ διάφοροι αὗται ποικιλίαι τῶν μισθῶν, τίνα τὰ εἰδικὰ προσόντα τῶν ἐκάστου εἴδους ἐργασιῶν;

1) Αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις ὧν ὁ ἀπλοῦς ἐργάτης ποιεῖται οἰκονομικὴν χρῆσιν, εἰσὶν ἐπιδεκτικαὶ καὶ ἀσκήσεως καὶ τελειοποιήσεως. Πᾶσα δὲ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, εἶναι κεφάλαιον ταυτισθὲν καὶ συνε-

νωθὲν μετὰ τῆς ἐργασίας. Ὅσῳ λοιπὸν ὁ ἐργάτης εἶναι ἱκανώτερος καὶ δεξιώτερος, τόσῳ καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἐστὶν ἀνώτερος, καθότι ἐν αὐτῷ, διαλαμβάνεται καὶ τὸ ἀνῆκον κέρδος τῇ ἐπικτήτῳ τεχνικῇ δυνάμει ἣν ἀπέκτησε, διὰ τῆς ἀτκήσεως ἢ τῆς ἐκπαιδεύσεως (¹).

²) Προσέτι δέ, ὡς ἂν ἐργάτης ἐκπονή ὕλην αὐτῷ ἀνήκουσαν, οἷον ὁ ὑποδηματοποιὸς, ὁ βυρσοδέψης, ὁ κλει-
θροποιὸς κ.τ.λ., ἡ διαχειρίζεται ὄργανα μὴ χορηγούμενα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη, ἀπολαύει μισθοῦ ἀνωτέρου, ἔνεκα τῆς χρήσεως ὕλικου κεφαλαίου αὐτῷ ἀνήκοντος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγωγικῆς πράξεως.

Ἰπέρτεροι δὲ τῶν ἀπλῶν ἐργατῶν τῶν διαχειριζομένων ὕλικα ὄργανα καὶ ἐκπονούντων ἐν γένει τὴν ὕλην, εἰσὶν οἱ ἐργολάβοι ἢ οἱ ἐργοδότες. Αὐτοὶ ἀναλαμβάνοντες τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν καὶ ἐπιτήρησιν τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἄγουσι σκοπιμώτερον τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις πρὸς τελεσιουργίαν τῶν χρησίμων πραγμάτων. Τούτου δ' ἔνεκα, ἡ βιομηχανικὴ αὐτῶν ἱκανότης καὶ ἐκπαίδευσις εἶναι πολλῶ ἀνωτέρα τῆς τῶν ἀπλῶν ἐργατῶν· ὁ μὲν ἀπλοῦς ἐργάτης, εἶναι ὁ στρατιώτης τῆς βιομηχανίας, ὁ δ' ἐργολάβος, ὁ στρατηγὸς οὗ τὸ πρόσταγμα ἀπεργάζεται τὴν ἐνότητα ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τὴν τάξιν ἐν τῇ φαινομένῃ ἀταξίᾳ. Ὁ μὲν ἐργάτης εἶναι ὁ τέκτων τοῦ βιομηχανικοῦ οἰκοδομήματος, ὁ δ' ἐργολάβος, ὁ ἀρχιτέκτων ὁ συλλαβὼν τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἐπιτηρῶν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἱκανότης τῶν ἐργο-

(¹) Γεωργὸς ὅστις εἶναι καλὸς καὶ δόκιμος σπορεὺς λαμβάνει καὶ μισθὸν ἀνωτερον· τὰ αὐτὰ δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τοῦ δοκίμου ἀμπελοφυτοῦ, τοῦ δοκίμου κλαδευτοῦ ἢ ἐμβολιστοῦ, τοῦ φορτιστοῦ σκευαστοῦ emballleur κτλ.

λάβων, ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ, αἱ μικραὶ ἐπιχειρήσεις ἐξαιρετικῶς ὑπάρχουσιν, ἔνεκα τῆς συμπυκνώσεως τῶν περιουσιῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, οἱ ἐργολάβοι τῆς ὀλβιωτάτης ἐκείνης χώρας, ὡς προϊστάμενοι εὐρυτάτων ἐπιχειρήσεων, ὑπερέχουσι πάντας τοὺς ἄλλους. Παραβάλλωμεν τοὺς μικροὺς τῆς Ἑλλάδος ιδιοκτητῆς, οἵτινες περιβεβλημένοι συνάμα καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐργάτου καὶ κεφαλαιούχου διευθύνουσιν ὡς ἐργολάβοι τὴν καλλιέργειαν εὐτελοῦς ἀγροῦ, πρὸς τοὺς μισθωτὰς τῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν ιδιοκτησιῶν τῆς Μ. Βρεταννίας καὶ θέλομεν κατανοήσῃ ὅτι ἡ βιομηχανικὴ τῶν ἐργολάβων ἱκανότης, καταμετρεῖται διὰ τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ μισθωταὶ οὗτοι, διευθύνοντες τὴν καλλιέργειαν εὐρυτάτων ιδιοκτησιῶν, καταβάλλουσι πολυεῖδῃ λιπασματα κατὰ τὸ ποῖόν τῶν γαιῶν, ρυθμίζουσι τὰς ἐπισποράς, ἐκτελοῦσι πολυδάπανα ὑδραυλικά ἔργα, φροντίζουσι περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ εἶδους τῶν κτηνῶν, ποιοῦσι χρῆσιν τῶν ἐντελεστέρων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ἐπαγρυπνοῦσιν εἰς τὴν συγκομιδὴν καὶ ἀποταμίευσιν τῶν καρπῶν, προνοοῦσι περὶ τῆς ἐξοδεύσεως αὐτῶν κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς κ.τ.λ., καὶ τὸ πᾶν διαπράττουσι πρὸς τὴν σκοπιμωτέραν καὶ τελεσφορωτέραν χρῆσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἱκανότης αὕτη ἀναφαίνεται ἐκεῖ μάλιστα ἔνθα ἀναπτυχθεῖσης τῆς μεγάλης λεγομένης βιομηχανίας, τῆς διενεργούσης δι' ἀδρῶν κεφαλαίων, διὰ πολυπλόκων μηχανῶν καὶ διὰ πολυαριθμῶν ἐργατῶν ἐκτελούντων ἔργα διάφορα, ἰδρύθησαν μεγάλα τεχνουργικὰ καταστήματα. Καθότι ἔσῃ τὰ μὲν κεφάλαια τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι πολλαπλάσια, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν μισθίων ἐργατῶν μείζων, οἱ

δὲ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως κίνδυνος μεγαλείτεροι, τόσῳ ἡ ἱκανότης τοῦ ἐργολάβου πρέπει νὰ ᾔηται ἀνωτέρα. Διὰ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, τὰ μὲν κεφάλαια ἐξοικονομοῦνται, αἱ δὲ προμήθειαι ἐπωφελῶς προσκτώμεναι ἐγκαίρως εἰσάγονται, ἡ δὲ παραγωγή ρυθμίζεται κατὰ τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς καὶ τὰ προϊόντα ἐπικερδῶς ἐκποιούμενα, προσπορίζουσιν ἀξιόλογα κέρδη εἰς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις.

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ὁ ἐργολάβος μισθὸς ὃν δέον ἐπιμελῶς νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τοῦ κέρδους τοῦ καταβληθέντος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κεφαλαίῳ ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου, αὐτάνων ἐν γένει κατὰ λόγον τῆς βιομηχανικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ δεξιότητος, περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον, καί τι χρεωλυτικὸν πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ ἰσοβίου ἠθικοῦ κεφαλαίου, τοῦ διὰ πολυχρονίων κόπων καὶ προκαταβολῶν ἀποκτηθέντος· ὥστε ὁ ἐργολάβος μισθός, διαφέρει καὶ πρὸς καὶ κατ' οὐσίαν, ἀπὸ τῆς μισθοδοσίας τοῦ ἀπλοῦ ἐργάτου.

Ὁ μὲν ἐργολάβος εἶπον, εἶναι ὁ προϊστάμενος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ διέπων καὶ διευθύνων τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, εἶναι ὁ διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἀνακαλύπτων ἢ ἀποκαλύπτων τὸ ἀληθές, τὸ δίκαιον, τὸ καλόν, ἢ τὸ χρήσιμον, ἐνὶ λόγῳ τοὺς διέποντας νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Οὕτω λοιπόν, ὁ μὲν ἀπλοῦς ἐργάτης παράγει, ἐκπονῶν ἐν γένει τὴν ὕλην, καὶ μεταχειριζόμενος ὕλικά ὄργανα· ὁ δὲ ἐργολάβος, ἐφαρμόζων τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπιστήμονος καὶ κυβερνῶν καὶ διευθετῶν τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις, ἐξασκεῖ ἀνωτέρας φύσεως τελεσφορωτά-

την ἐργασίαν. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, συντελῶν ἐμμέσως πρὸς δημιουργίαν ὑλικοῦ πλούτου καὶ παράγων διὰ τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἀρχὰς καὶ ἰδέας ἐπωφελεῖς, αἵτινες δημοσιεύμεναι καθίστανται κτῆμα τῆς ἑλῆς ἀνθρωπότητος, δύναται δικαίῳ τῷ λόγῳ, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἀμοιβήν. Παρατηρήσον δέ, ὅτι ἡ ἀμοιβὴ αὕτη ὡς καὶ ὁ ἐργολαβικὸς μισθός, περιλαμβάνει οὐ μόνον τοὺς τόκους τῆς καταβληθείσης δαπάνης πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ καὶ χρεωλυτικόν τι ποσὸν πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ ἰσοσβίου ἢ θικοῦ κεφαλαίου, ὅπερ ἀπέκτησε διὰ πολυχρονίου πνευματικῆς φιλοπονίας. Τοιοῦτω τρόπῳ, εἰάν ὑποτεθῇ ὅτι ἱατρὸς ἢ νομομαθὴς ἔδαπάνησεν 20 χιλιάδας δραχμῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ πρέπει κατ'ἐλάχιστον ἔρον, νὰ διαλαμβάνῃ οὐ μόνον τὸν τόκον τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἥτοι 1000 δραχ. κατ' ἔτος πρὸς 5%, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας 1000 δραχ. ἀπαρτιζούσας τὸ $\frac{1}{20}$ τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅτι ἡ ζωὴ του δὲν θέλει παραταθῇ ἐπέκεινα τῶν 20 ἐτῶν.

Ἰδόμεν τίνα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου ἐργολαβικοῦ μισθοῦ καὶ τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς τῷ ἐπιστήμονι. Ἀλλ' οἱ μισθοὶ οὗτοι, οἱ τῶν ἐργολάβων λέγω καὶ ἐπιστημόνων, ὡς καὶ οἱ τῶν ἀπλῶν ἐργατῶν, ἀξάνουσιν ἢ μειοῦνται ὡς θέλει ἀποδειχθῇ, κατὰ λόγον τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ.

Μόνον δὲ οἱ πεπροικισμένοι ἐργάται μὲ φυσικὴν τινὰ δύναμιν ἐξαίρετον, ἥς δὲν μετέχουσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰσὶν ἀνώτεροι παντὸς διαγωνισμοῦ. Τοιοῦτοι δὲ οἱ πεπροικισμένοι μὲ ἐξοχόν τι προτέρημα, ἢ οἱ λαχόντες φαντασίας, εὐαισθησίας, μνήμης καὶ ἐτοιμότητος ἐξαισίας, ὡς οἱ ποιηταί, οἱ δραματουργοί, οἱ αὐτοσχεδια-

σταί, ἢ οἱ ἀοιδοὶ κτλ., οὓς οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον θεῖοι οὐς, ἐν θέοις. Τῷ ὄντι, κατὰ τὸν Ἑσίοδον « Ἐκ γὰρ Μουσάων καὶ ἐκ ηβόλου Ἀπόλλωνος ἄνδρες ἀοιδοὶ ἔασιν ἐπὶ » χθόνα καὶ καθαρισταί Ὁ δ' ὀλβίος, ὃν τινα » Μοῦσαι φιλεῦνται. Γλυκερὴ ἢ ἀπὸ στόματος ῥέει αὐδὴ ». Ὁ δὲ μισθὸς τῶν θείων τούτων ἀνδρῶν διαλαμβάνει καὶ τι στοιχεῖον ἀνῆκον εἰς φυσικὴν τινα δύναμιν κεκτημένην, ἥς ὀλίγοι μετέχρουσι. Τοὺς τοιοῦτους δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἄνδρας φύσει προνομιοῦχοι οὐς. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ οἱ ἀποκαλύψαντες μυστήριόν τι τῆς φύσεως, ἢ οἱ ἐπινοήσαντές τι καινόν, ὡς ὁ Γέννηρ τὴν δαμαλίδα, ὁ Οὐάτ τὴν δῖρρυθμον ἀτμομηχανὴν κτλ.

Οἱ τοιοῦτοι ἔξοχοι καὶ προνομιοῦχοι ἐργάται ἀπηλλαγμένοι παντὸς διαγωνισμοῦ, ἀπολαμβάνουσιν ὠφελήματα ἀνώτερα, ὡς καὶ οἱ κύριοι γαιῶν ἐξαιρέτου γονιμότητος, ἢ χώρων εἰς τοὺς κόλπους τῶν ὁποίων ἐμφωλεῖται χρωμίτης, ἄργυρος, σμύρις, πετρέλαιον, Πάρια μάρμαρα κτλ. ἢ μεταλλείων πλουσίων κειμένων παρὰ τῇ θαλάσσῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν, ὅτι τὸ περὶ μισθῶν ζήτημα καθίσταται λίαν πολὺπλοκον, καθότι ἡ ἐργασία, ἥτοι ἡ οἰκονομικὴ χρῆσις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἥτις εἶναι φύσει πολύμορφος, ἀναδεικνύει μερίζοντας ἔτι ποικιλίας συστοιχειουμένη με κεφάλαια ἢ με φυσικὰς δυνάμεις ἐξαιρέτους. Ἀλλ' ἐκθέσωμεν ἕτερά τινα συμβεβηκότα συνεπαγόμενα τὴν περὶ τοῦ μισθοῦ ἀνομιοσύνην.

1) Τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἐπιτηδεύματος φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὠφελήματα ἢ ἀτοπήματα· ἥτοι τὸ ἐπίπονον ἢ τὸ ἀναπαυτικόν τῆς ἐργασίας, τὸ ἐπικίνδυνον ἢ μὴ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς· τὸ τερπνόν καὶ ἡδονικόν ἢ τὰ

ἀηδὲς καὶ φορτικὸν τῶν ἔργων. 2) Τὸ ἀδιάλειπτον τῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπιτηδεύματος, ἢ τὸ διαλείπον αὐτῆς, καὶ ἡ βεβαιότης ἢ ἡ ἀβεβαιότης περὶ τὴν εἰσπραξιν μισθοῦ σταθεροῦ καὶ ὠρισμένου. 3) Τὰ ἠθικὰ προσόντα, ὧν χρῆζει ἡ ἐξάσκησις ἰδιαιτέρων ἔργων. 4) Ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιθανότης τῆς εὐδοκιμῆσεως τῶν ἔργων.

Ἐκ πρώτης ἐπόψεως, φαίνεται δυσκατόρθωτον τὸ νὰ ὑπαχθῶσιν αἱ ποικιλίαι καὶ αἱ διαφοραὶ αὗται εἰς γενικωτέρους τινὰς κανόνας. Ἀλλ' ὥς θέλει ἀποδειχθῇ, ἡ περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλία πηγάζει ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ἔργων καὶ τῶν προσόντων ἐκάστου εἶδους ἐργασίας. Τῷ ὄντι, ἐὰν ἐρευνήσωμεν ἐπιμελῶς τὴν φύσιν τῶν εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν συμβεβηκότων, ἅτινα παρέπονται εἰς τὴν ἐξάσκησιν ἐκάστης τέχνης, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι, οἱ περὶ τὰς τέχνας ἀσχολούμενοι ἀπολαύουσι κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις, τῶν αὐτῶν σχεδὸν μισθῶν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ὠρισμένῳ. Βεβαίως ἂν ἅπασαι αἱ τέχναι ἔχρηζον τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ τῆς αὐτῆς δαπάνης πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῶν, ἂν ἡ φύσις ἐπροίκιζε πάντας τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἀσχολουμένους μὲ τὸ αὐτὸ τάλαντον, ἂν ἅπαντες εἶχον τὴν αὐτὴν πρακτικὴν ἱκανότητα, ἢ τὴν αὐτὴν δεξιότητα, ἂν πᾶσα τέχνη παρεῖχε τὰ αὐτὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα ἢ ἀποπήματα, συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐξασκουμένη, ἢ εἰς τὰ αὐτὰ ὑποκειμένη διαλείμματα, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχε διαφορὰ περὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν ἐδικῶν ἔργων, αἱ δὲ πιθανότητες τῆς εὐδοκιμῆσεως τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων ἦσαν ἴσαι, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀπολύτου διαγωνισμοῦ, οὐδεμία ἤθελεν ὑπάρχει μόνιμος καὶ οὐσιώδης

διαφορὰ περί τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἐργατῶν, ἀλλ' ἅπαντες ἤθελον ἀπολαύσει τῶν αὐτῶν μισθῶν, ὡς ἐν τοῖς ἐργαστασίοις τῶν κοινωνιολόγων, τῶν θεωρούντων πάντας, ὡς ἀριθμητικὰς μονάδας, τὴν αὐτὴν ἐχούσας πρὸς ἀλλήλας ἀξίαν. Καὶ ἀληθῶς ἂν ἐξ ἐργατῶν διατελούντων μὲν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, ἐξασκούντων δὲ τέχνας διαφόρους, οἱ μὲν ἀπελάμβανον μεῖζονα μισθοδοσίαν, οἱ δὲ ἐλάσσονα, οἱ ἐλάσσονας ἀπολαμβάνοντες μισθούς, ἤθελον καταλίπει τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐπιχειρήσει τὰ τῶν ἄλλων μέχρις οὗ οἱ μισθοὶ αὐτοῖς ἐξισωθῶσιν. Οἱ μισθοὶ λοιπόν, ἤτοι τὸ τίμημα τῆς ἐφ' ὧρισμένον χρόνον ἐργασίας, διαφέρουσι μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ διαφέρουσι καθότι ὑπάρχουσιν ἔργα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τεχνικὰ ἢ ἐπιστημονικά, μᾶλλον ἢ ἥττον εὐχάριστα ἢ ἀηδῆ, ἐπίπονα ἢ κινδυνώδη, διαρκῆ ἢ διαλείποντα, χρήζοντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν προσόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπανίων καὶ παρέχοντα πιθανότητος εὐδοκιμῆσεως μεγαλειτέρας, ἢ μικροτέρας. Ὡστε αἱ περὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας ἀνομοιότητες εἶναι τὸ μέτρον τοῦ ποιοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν πλεονεκτημάτων ἢ τῶν μειονεκτημάτων, ἃτινα παρέπονται ἐκάστη τέχνῃ κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς.

Προβῶμεν ἤδη εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἐπιτήδευμάτων προκύπτοντων λόγων τῶν περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλιῶν. Καὶ 1) θεωρήσωμεν τὰ φυσικὰ καὶ ἡθικὰ ὠφελήματα ἢ ἀτοπήματα, τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῆς τέχνης προκύπτοντα.

Ἐὰν παραθέσωμεν λ. χ. τὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, ῥάπτου ἢ ὑφάντου ἐπιτήδευμα, πρὸς τὸ τοῦ μεταλλευτοῦ, νοσοκόμου ἢ σφαγέως, θέλομεν ἀναγνώρισε, ὅτι τῶν μὲν, ἡ ἐργασία καὶ ἀναπαυτικὴ καὶ ἀκίνδυνος εἶναι καὶ οὐδόλως ἀηδῆς ἢ ἀποτρόπαιος, ἐνῶ τὸ μὲν ἐπιτήδευμα

τοῦ σφυρηλατοῦντος τὸν σίδηρον εἶναι ἐπίμοχθον, τὸ δὲ τοῦ μεταλλευτοῦ εἶναι καὶ ἐπίπονον καὶ κινδυνῶδες, τὸ δὲ τοῦ νοσοκόμου συνήθως μὲν ἀηδές, ἐνίοτε δὲ καὶ κινδυνῶδες, ὅσας μάλιστα ἐπιπολάζει ἐπιδημική τις νόσος, τὸ δὲ τοῦ σφαγέως, ἢ τοῦ ἀνθρακέως ἢ τοῦ καμινοκαθαριστοῦ, θεωρεῖται ἐν γένει καὶ ὡς ἀηδές καὶ ἀποτρόπαιον. Ὡσαύτως δέ, τὰ ἔργα τῶν περὶ τὴν οἰκετικὴν διακονίαν ἀσχολουμένων, οὐτ'ἐπαχθῇ συνήθως εἶναι οὐτ'ἐπικίνδυνα, ἐνῷ τὰ τοῦ θερμαστοῦ ἀτμομηχανῆς, αἰέποτε ἐπίποννα καὶ ἐπιβλαβῇ εἰς τὴν ὑγιείαν, ἐκθέτουσι προσέτι τοὺς ἐξασκοῦντας αὐτὰ εἰς οὐ μικροὺς κινδύνους. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἂν οἱ ἐξασκοῦντες ἔργα ἐπαχθῇ, κινδυνώδη ἢ ἀποτρόπαια, λαμβάνουσι καὶ μισθοὺς ἀνωτέρους. Ἀληθές ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία μικροῦ ἀπολαύουσα μισθοῦ συνεπάγεται μεγάλους κινδύνους, ἀλλ'ἀναλόγως μάλιστα τοῦ μεγέθους τῶν κινδύνων τοῦ ἐπαγγέλματος, αὐξάνει καὶ ἡ εὐκλεία, ἀναπτέροῦνται καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν ὑπὲρ πατρίδος προπολεμούντων, καθότι ὡς λέγουσιν οἱ φιλότιμοι Γάλλοι, ἕκαστος στρατιώτης ἐν τῇ πυριτοθήκῃ αὐτοῦ φέρει τὸ τοῦ στρατάρχου ἀξίωμα.

2) Ἄλλαι μὲν τέχναι, συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐξασκούμεναι παρέχουσι κέρδη σταθερὰ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἡμερήσια, ἄλλων δὲ ἡ ἐξάσκησις ὑπόκειται εἰς χρονικὰ διαλείμματα. Τοιούτῳ τρόπῳ, τὰ ἔργα τοῦ κωπηλάτου καὶ βαλανέως εἰσὶ διαλείποντα, ἐνῷ τὰ τοῦ ἀρτοποιοῦ ἢ τὰ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ εἰσὶ συνεχῇ καὶ ἀδιάλειπτα. Ὡσαύτως δέ, οἱ κτίσται πρὸ πάντων ἐν ταῖς βορείαις χώραις, ἠναγκασμένοι νὰ διακόπτωσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ χειμῶνος, ἀποζημιῶν -

ταὶ καθ' ὃν χρόνον δὲν σχολάζουσιν, (¹) ἐνῶ οἱ λεπτοὺργοι ἢ οἱ ξυλουργοὶ λ. χ. ἀδιαλείπτως ἐργάζονται καὶ μισθοδοτοῦνται.

Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας ὁ λαὸς σχολάζει, οἱ δὲ ἐργάται ἔνεκα κακῶν ἔξεων, ἀντὶ νὰ προσεύχωνται καὶ εἰς Θεόν, κατὰ τὰς εὐαγεῖς ταύτας ἡμέρας, παραδίδονται εἰς ἡθοφθόρον κραιπάλην καὶ εἰς δλεθρίας ἀσωτείας, ἐπειδὴ τὸ ἡμισυ τῶν ἐργασίμων τοῦ ἔτους ἡμερῶν, οὕτως εἰπεῖν, δημεύεται, οἱ μισθοὶ ὑπάρχουσιν ὑψωμένοι καὶ οὕτω διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν μισθῶν ἀποζημιοῦται ὁ ἐργάτης, δι' ἣν βλάβην ὑφίσταται σχολάζων καὶ ἀσωτεύων τοὺς εὐτελεῖς αὐτοῦ πόρους. (²)

Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὁσάκις δὲν ὑπάρχει βεβαιότης περὶ τὴν εἰσπραξιν μισθοῦ σταθεροῦ καὶ ὠρισμένου. Τοιοῦτω τρόπῳ, ἐνῶ οἱ ἡμερησίως ἐκμισθοῦντες τὴν ἐργασίαν αὐτῶν λαμβάνουσι 3, 4, ἢ 5 δρ. καθ' ἡμέραν, οἱ ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ ὑπηρετοῦτες θεράποντες ἢ ὑπάλληλοι λαμβάνουσι μισθὸν μετριώτερον, ἔνεκα τῆς περὶ τὴν μισθοδοσίαν βεβαιότητος.

3) Ὑπάρχουσιν ἰδιαίτερα ἔργα χρήζοντα πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ἡθικῶν τινῶν προσόντων. Τοιαῦτα δὲ τὰ ἔργα τῶν παιδαγωγῶν, τῶν ταμιῶν, τῶν εἰσπρακτόρων, τῶν πληρωτῶν, τῶν δικηγόρων, τῶν ἱατρῶν, τῶν συμβολαιογράφων, τῶν χρυσιῶν εἰς οὓς κατατίθενται σκευὴ πολυτιμα, τῶν ὥρολογοποιῶν, κ.τ.λ. Οἱ μετερχόμενοι τὰ ἐ-

(¹) Ὡς ξενοδοχεῖα τῆς Ἑλβετίας εἰς 2 φοιτῶσι πλεῖστοι ἀλλοδαποὶ ἀποζημιοῦνται ἐπιβαρύνοντες αὐτοὺς κατὰ τὸ θέρος, δι' ὃς ζημίας ὑφίστανται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ χειμῶνος ὅτε σχολάζουσι.

(²) Παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις, αἱ ἐργασίμοι ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀριθμοῦνται περὶ τὰς 300.

πιτηδεύματα ταῦτα, πρέπει ν' ἀπολαύσῃ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ᾧσιν ἐγνωσμένης καὶ ὁμολογουμένης ἠθικότητος, ἐνῷ ἡ ἠθικότης αὕτη δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ τοῦ διδασκάλου τῆς ὀπασκήσεως, τῆς γυμναστικῆς, ἢ τῆς ὀρχηστικῆς. Τὰ ἔργα λοιπὸν τὰ χρῆζοντα ἠθικῶν προσόντων καθὸ τιμιώτερα, μᾶλλον βραβεύονται.

4) Ἄλλα μὲν ἔργα παρέχουσι μεγαλειτέρας πιθανότη-
τας ἐπιτυχίας, ἄλλα δὲ μικροτέρας· ὅσῳ δὲ αἱ πιθανό-
τητες αὗται εἰσὶ μικρότεραι, τόσῳ ἡ ἀμοιβή τῶν ἔργων
ὑπάρχει μεγαλειτέρα. Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ ἀοιδοὶ καὶ ὑ-
ποκριταί, δυσκόλως καὶ σπανίως εὐδοκιμοῦντες, ἐξασκοῦ-
σιν τέχνην λίαν ἐπιζήτητον· διὸ καὶ ὁ μισθὸς αὐτῶν
μέγας. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ νομομαθεῖς, οἱ δικηγόροι, οἱ
ιατροί, δυσκόλως μὲν εὐδοκιμοῦσιν, εὐδοκιμήσαντες δὲ
ταχέως ἀποζημιοῦνται, δι' ἃς κατέβαλον δαπάνας πρὸς
ἐκπαίδευσιν αὐτῶν. Οἱ συγγραφεῖς ὅμως δυσκόλως τε
εὐδοκιμοῦσι, καὶ ἐὰν εὐδοκιμήσωσι σπανίως ἀποζημιοῦν-
ται, δι' οὓς κατέβαλον κόπους συγγράψαντες. Οἱ ἀναλω-
ταὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων παρ' ἡμῖν μά-
λιστα εἰσὶν εὐάριθμοι· καὶ οἱ συγγραφεῖς φέροντες εἰς
φῶς, ὅ,τι διὰ πολυχρονίου μελέτης καὶ οὐ μικρᾶς δαπά-
νης παρήγαγον, ἀποβλέπουσι μᾶλλον πρὸς τὴν ὠφέ-
λειαν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀγαθὴν τῶν
ἀνθρώπων γνώμην, ἢ πρὸς τὴν ἀπόκτησιν ὑλικῶν ἀπο-
λαύσεων (').

Τὰ αὐτὰ δὲ λέγω καὶ περὶ ἀρτισυστάτων ἀποικιῶν
καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων· καθότι δυσκόλως οἱ ἐρ-

(') Ὁ Blanqui παρατήρησεν, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες βραβεύονται συνή-
θως δι' εὐτελοῦς στεφάνου· ἱκανοποιοῦνται. Ἐξ μόνον ὅσκις ἡ καινώνια
ἀποδίδῃ αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν τιμὴν.

γάται παραιτοῦνται ἔργων τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ παρ' αὐτῶν ἐξασκούμενα, προσπορίζουσιν αὐτοῖς βεβαίους καὶ σταθεροὺς πόρους, ὅπως ἐγκατασταθῶσιν ἐν χώρᾳ ἀρτιπαγεῖ, ἢ ὑπερετήσωσιν εἰς καινοφανῆ ἐπιχείρησιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἄδηλος. Διὰ μόνων λοιπὸν τῶν ὑψηλῶν μισθῶν, αἱ καινοφανεῖς ἐπιχειρήσεις καὶ αἱ ἀρτιπαγεῖς ἀποικίαι ἐφελκύουσιν ἐργάτας.

Περὶ πάντων δὲ τούτων παρατηρῶ ἤδη, ὅτι αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ποικιλίαι ὦν τοὺς ἰδιαιτέρους λόγους ἐξηγήσα ἀνωτέρω, διέπονται ἄλλως, ὑπὸ τοῦ γενικωτέρου νόμου, τοῦ ῥυθμίζοντος πάσας τὰς ἀξίας, τοῦ περὶ προφορᾶς καὶ ζητήσεως λέγω νόμου, ἥτοι τῆς σχέσεως τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν πρὸς τὴν προμήθειαν τῆς ἀγορᾶς. Καὶ πῶ ὄντι αἱ τεχνικώτεραι, αἱ μᾶλλον ἀηδεῖς, ἐπίμοχοι καὶ κινδυνώδεις ἐργασίαι, αἱ ἐκ διαλειμμάτων ἐξασκούμεναι, αἱ χρήζουσαι ἠθικῶν προσόντων, αἱ παρέχουσαι ὀλίγας πιθανότητας εὐδοκιμήσεως, ὡς «μᾶλλον ἐπιζήτητοι καὶ σπανιώτεραι, καὶ μᾶλλον τιμῶνται». Ὡς περ δὲ ἡ ἐργασία ἐν γένει, σπανιωτέρα οὖσα καὶ μᾶλλον ἐπιζήτητος, ἀπολαύει μείζονος ἀμοιβῆς, οὕτω καὶ ἕκαστον εἶδος ἐργασίας, καθόσον ὑπάρχει μᾶλλον ἐπιζήτητον ἢ δυσαπόκτητον, ἔνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων, ἀπολαύει καὶ μισθοῦ ἀνωτέρου. Καὶ τούναντίον, ὁ μισθὸς προσώπων, ὅσων τῶν γυναικῶν, αἵτινες εἰς εὐάριθμα ἀσχολούμεναι ἔργα ἐντὸς στενοτέρου κύκλου διαγωνίζονται προσαλλήλας, ἢ ἡ ἀμοιβὴ ἔργων τὰ ὅποια πλεῖστοι δύνανται νὰ ἐκτελέσωσιν, εἶναι συνήθως εὐτελής.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, πλεῖστα ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα δημοσίων τε καὶ ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων, ἰατρῶν, δικηγόρων κ.τ.λ. μικρὰς ἔχουσι σήμερον ἀπολαύσεις, καθότι ἡ ἐκπαίδευσις κατέστη εὐχερεστάτη, ὁ δὲ πρὸς ἀλλήλους δια-

γωνισμὸς τῶν μετερχομένων αὐτά, ἐστὶ μέγας· ὥστε τὸ τῆς παιδείας μονοπώλιον ἐξέλιπε κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, καὶ τούτου ἕνεκα ἡ κατὰστασις τῶν διαφόρων τῆς κοινωνίας τάξεων ἐγένετο ὁμαλωτέρη· ἡ νεωτέρα κοινωνία περιεβλήθη οὕτω τύπον δημοκρατικόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἅπαντες δύνανται νὰ ἐκπαιδευθῶσιν, ἄρα ἡ ἀμοιβὴ τῶν τοιούτων ἐπαγγελμάτων ὑπάρχει σήμερον ἀνεπαρκής· τοὺναντίον δὲ ζωγράφοι, ἀοιδοὶ καὶ ὑποκριταὶ διάσημοι, ἰατροὶ χειρουργοὶ καὶ δικηγόροι ἔξοχοι ἀπολαύουσι κέρδη μεγάλα, καθότι ἡ πελατεία τῶν λίαν ἐπιζητήτων τούτων τεχνιτῶν καὶ ἐπιστημόνων, εἶναι μεγάλη, ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καὶ τῆς γενικωτέρας εὐπορίας.

Ὁ διάσημος λ. γ. ἀοιδὸς Faure ἐπληρώνετο ἐν Ἰσπανίᾳ 4,000 φρ. καθ' ἐκάστην ἑσπέραν· ἡ δὲ Sarah Bernhardt ἐλάμβανε 2,500 φρ. δι' ἐκάστην παράστασιν ἐν Ἀμερικῇ, καὶ περιπλέον τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν εἰσπράξεων μέχρι 15 χιλ. φράγκων· ἐν γένει δὲ παρατηρῶ, ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι αἰχορηγούμεναι εἰς πολλοὺς, ὡς αἱ τῶν θεάτρων, ἀποφέρουσι κέρδη μεγάλα, καθότι ἐκ τῆς μικρᾶς οὐσίας ἐκάστου, παράγεται μέγα κέρδος διὰ τὸν τεχνίτην. Ἐάν ἤδη μεταβώμεν εἰς τὰ ἔργα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, θέλομεν παρατηρήσει, ὅτι οἱ μὲν μικροὶ ὑπάλληλοι λαμβάνουσι σήμερον μισθοὺς ἀνεπαρκεῖς, καθότι ἡ ἀπαιτούμενη πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς τοιαύτης ὑπηρεσίας προπαίδευσις κατέστη, ὡς ἐβρέθη, εὐχερεστάτη· ἀλλὰ καὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀξιωματῶν, οἷον ὑπουργῶν κ.τ.λ. οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν. Ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ Ναπολέοντος μὲν τοῦ Α' ὁ μισθὸς ὑπουργοῦ ἀνήρχετο εἰς 120 χιλ. φρ., ἐπὶ Φιλίππου δὲ εἰς 80,000, σήμερον δὲ εἰς 60,000· μόνον δὲ ὁ τῶν διπλωματῶν μισθὸς διετηρήθη ὁ αὐτός· ἐν τῇ διοι-

κητικῇ ἱεραρχίᾳ, αἱ μεγάλαι θέσεις ἀπολαμβάνουσι σχε-
τικῶς ἔλασσον ποσὸν τῶν κατωτέρων. Ὁ μισθὸς τοῦ
συμβούλου τῆς ἐπικρατείας ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ὑπερβαίνει
τὰς 16,000 φράγκων· ἐν τῇ δικαστικῇ δὲ ὑπηρεσίᾳ, ὁ
μὲν πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου λαμβάνει 30,000 φρ.
μισθόν, ὁ τοῦ Ἐφετείου 25,000, τὰ μέλη τοῦ Ἀρείου
Πάγου 18,000 καὶ οἱ ἐφέται 12,000.

Τελευταῖον δέ, αἱ συντάξεις ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ὑπερβαίνουν
τὰς 6,000 φρ. οἱ δὲ γερουσιασταὶ καὶ βουλευταὶ δὲν λαμ-
βάνουσιν ἀποζημίωσιν ἀνωτέραν τῶν 9 χιλιάδων φράγκων·
τούτου ἕνεκα, πάντες ἀναμιγνύονται ἐν ἐταιρίαις
ἀνωνύμοις παντὸς εἴδους, ἀπεκδεχόμενοι ἐξ αὐτῶν κέρδη
ἀνώτερα. Οἱ διοικηταὶ τῆς Γαλλικῆς τραπέζης καὶ τῆς
τραπέζης τῆς κτηματικῆς πίστεως λαμβάνουσι μισθὸν
φράγκων 60,000.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμοῦς ὑπάρχουσι μισθοὶ 100 καὶ 200 χι-
λιάδων φράγκων· καὶ συντάξεις ὑπερβαίνουσαι τὰς ἑκα-
τὸν χιλιάδας φράγκων· οἱ δὲ 30 ἐπίσκοποι αὐτῆς ἀπο-
λαμβάνουσιν ἑτησίως φρ. 3,960,000, ἥτοι κατὰ μέσον
ὄρον, δι' ἑκάστον αὐτῶν φρ. 132,000 (').

Μαρ' ἡμῖν, οἱ μισθοὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων εἰσὶν
ἐν γένει χλίσχροι καὶ ἀνεπαρκεῖς· ὁ ἡμέτερος νομοθέτης
ἐν τῷ προσδιορισμῷ τῆς μισθοδοσίας αὐτῶν, ὥφειλε νὰ μὴ
παραβλέψῃ τὴν ἐπελθοῦσαν πρό τινων ἐτῶν μεταβολὴν
εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν ἐκ μισθῶν κυρίως
συντηρουμένων. Καὶ τῶν μὲν ἀπλῶν ἐργατῶν οἱ μισθοὶ
καὶ ὀνομαστικῶς καὶ πραγματικῶς ἡὔξησαν ἀπὸ τῆς ἐπελ-
θούσης ἀνατιμῆσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ πολιτεία
ὀρίζουσα καὶ σήμερον τοὺς αὐτοὺς μισθοὺς, οἷους ἐλάμ-

(') *Orx Paul le Roy Beaulieu De la répartition des Richesses.*
σελ. 350 κ.τ.λ.

βανον οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι πρό τινων δεκάδων ἐτῶν, ἐξηυτέλισε προφανῶς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ ἀπεμάκρυνεν οὕτω ἀπ' αὐτῆς τοὺς ικανοτέρους ἄνδρας. Βεβαίως κατὰ τὸ φαινόμενον αἱ δημόσιαι δαπάναι ἔνεκα τῆς παγιότητος τῶν μισθῶν ἐλαττοῦνται, ἀλλὰ κατ' ἀντίστροφον λόγον, αἱ καταχρήσεις ὧν ἡ περιστολὴ ἤθελεν εἶσθαι ὁ ἄριστος τῶν πόρων τοῦ Κράτους αὐξάνουσιν· αἱ κακαὶ ἔξεις ὡς τὰ μολυσματικὰ νοσήματα λυμαίνονται τὸ σῶμα τῆς πολιτείας καὶ καθυποτάσσουσαι τὰς ψυχὰς γίνονται ἡθός, ἡθικὴ τῶν ἀνθρώπων ιδιοσυγκρασία, αἱ δὲ ἰδέαι διαστρέφονται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ τιμωρία τῶν κακοπραγούντων θεωρεῖται ὡς ἐκδίκησις προσωπικῆς, ὡς ὁμότης ἄσκοπος κατ' ἀνθρώπων δυστυχῶν, διατελούντων ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀνάγκης ἀδυσωπῆτου.

Τὰ ἐκ τῆς γλισχρότητος τῶν μισθῶν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐπιζήμια ἀποτελέσματα γίνονται πρό πάντων καταφανῆ ἐν τῷ δικαστικῷ κλάδῳ· ἡ πολιτεία ἀναθέτουσα εἰς ἄνδρας πιεζομένους ὑπὸ παντοίων ἀναγκῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς σπουδαιστάτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ λειτουργίας, τῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἀντὶ νὰ παράσχη τοῖς λειτουργοῖς τῆς Θέμιδος, ἔστω καὶ τὴν κατ' ἐλάχιστον ὅρον αὐτάρκειαν, ἀπονέμει αὐτοῖς «ἰσόβιον πενίαν».

Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἐὰν ἡ δημοσία ὑπηρεσία χωλαίνει μικρὰς καὶ ἀνεπαρκοῦς τυγχάνουσα ἀμοιβῆς.

§ 2. Οἱ μισθοὶ διακρίνονται εἰς πραγματικοὺς καὶ ὀνομαστικοὺς ἢ χρηματικούς, εἰς ἀγαθούς καὶ εἰς ἀγοραίους.

Ἰδόμεν ὅτι αἱ περὶ τὴν μισθοδοσίαν ποικιλίαι παρομαρτοῦσι τῇ ποικιλίᾳ τῶν προσόντων ἐξ ὧν καταρτίζεται ἕκαστον ἔργον. Ἀλλὰ τίνες οἱ παρὰ τῶν οἰκονομολόγων

καλούμενοι πραγματικοὶ καὶ χρηματικοὶ μισθοί; Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι διὰ μὲν τοῦ πραγματικοῦ μισθοῦ ἐμφαίνεται «τὸ ποσὸν τῶν χρησίμων πραγμάτων ἅτινα ὁ ἐργάτης ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀποκτᾷ διὰ τοῦ πληρωθέντος αὐτῷ τιμήματος τῆς ἐργασίας». διὰ δὲ τοῦ χρηματικοῦ ἢ χρηματικοῦ μισθοῦ «τὸ εἰς χρήματα τῆς ἐργασίας τίμημα». Βεβαίως ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ὀλίγον σπουδαία ἐφαρμοζομένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὀρισμένῳ, καθίσταται ὁμως σπουδαιοτάτη, προκειμένου λόγου περὶ διαφόρων χρόνων καὶ τόπων. Τοιοῦτῳ τρόπῳ, γνωρίζοντες τί δυναμέθα νὰ ἀποκτήσωμεν σήμερον ἐν Ἀθήναις, διὰ χρηματικοῦ μισθοῦ δρ. 3, θεωροῦμεν πάντῃ περιττὸν νὰ διακρίνωμεν τὸν πραγματικὸν ἀπὸ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ, καθότι ἐκ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ εἰκάζομεν καὶ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, δηλ. δυνάμεθα ἐπωσοῦν ἀκριβῶς, νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ποσὸν τῶν χρησίμων πραγμάτων, ἅτινα ἀντὶ 3 δραχμῶν ἀποκτῶνται σήμερον ἐν Ἀθήναις. Ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ χρηματικοῦ μισθοῦ διαφόρων τόπων, οἷον τῆς Ἀμερικῆς καὶ Ἑλλάδος, ἡ διαφόρων χρόνων, ἦτοι κατὰ τὸ 1835, καὶ κατὰ τὸ 1882, δὲν πρέπει ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς οὕτως εἰπεῖν, ἀναλογίας τῶν χρηματικῶν τούτων ποσοτήτων νὰ κρίνωμεν καὶ περὶ τῆς σχετικῆς εὐζωίας τῶν ἐργατῶν καθ' ἑκατέρας τὰς χώρας, ἢ τὰς ἐποχὰς ταύτας· καθότι πιθανώτατον ὅτι διὰ μισθοῦ 3 δραχμῶν ἐν Ἑλλάδι, προσπορίζομαι πλείονερα χρήσιμα πράγματα ἢ διὰ δρ. 3 ἐν Ἀμερικῇ· πιθανώτατον ὅτι διὰ μισθοῦ 1 καὶ $\frac{1}{2}$ δρ. ἀπεκτῶντο κατὰ τὸ 1835 ἐν Ἀθήναις, πλείονερα ἢ σήμερον, διὰ μισθοῦ δρ. 2 καὶ $\frac{1}{2}$. Τοῦτο δὲ καθότι ὁ ἄρτος, τὸ κρέας, οἱ ἀνθρώποι, ὁ καφὲς ἦσαν κατὰ τὸ 1835, κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ ἴσως εὐω-

νότερα· ὥστε προΐντος τοῦ χρόνου, ἡ κατάστασις ἰδίως τῶν λαμβανόντων σταθεροῦς μισθούς, ἤτοι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐπὶ τὸ χεῖρον μετεβλήθη· ἐν Εὐρώπῃ δέ, ὁ χρηματικὸς μισθὸς τοῦ ἐργάτου σχεδὸν ἐδιπλασιάσθη· ἀλλ' ὡς ἐβρέθη, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου δὲν ἐδιπλασιάσθη. Ναὶ μὲν ἡ τιμὴ τοῦ κρέατος καὶ τῶν οἰκημάτων ηὔξησεν, ἀλλ' ἡ τῶν τεχνουργημάτων ἡλαττώθη· ὥστε ἐν Εὐρώπῃ, ὅτε πραγματικὸς καὶ ὁ χρηματικὸς μισθὸς ηὔξησαν καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν ἐν γένει ἐβελτιώθη. Ἄλλως ὅμως παρατηρῶ, ὅτι κατὰ τὴν περὶ μισθώσεως τῆς ἐργασίας σύμβασιν, ὑπάρχει ἐντελῶς ἀδιάφορον εἰς τὸν ἐργάτην, ἐὰν ὁ μισθὸς πληρώνηται εἰς χρήματα καὶ ἐὰν ἡ χώρα ἀφθονῇ ἢ σπανίῃ χρημάτων· κ.τ.λ. διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ ἐργάτης ἐκμισθῶν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἀποβλέπει πρὸς μόνον τὸ πραγματικὸν αὐτῆς ἀντάλλαγμα. Διὰ τοῦ πραγματικοῦ μισθοῦ, προσδιορίζεται τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας· ἄλλὰ τίς πρέπει νὰ ᾔῃαι ὁ πραγματικὸς οὗτος μισθός; Ὁ ἐπαρκὴς εἰς τὰς χρεῖας τοῦ ἐργάτου. Πρὸς ἀκριβεστέραν λοιπὸν διάγνωσιν τῆς ἐπαρκούσης μισθοδοσίας, οἱ οἰκονομολόγοι διακρίνουσι «τὸν φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον μισθόν, ἀπὸ τοῦ ἀγοραίου τιμήματος τῆς ἐργασίας». Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἀγοραίου τιμήματος τῆς ἐργασίας, ὀρίζεται ἡ ἀξία αὐτῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· περὶ δὲ τοῦ ἀναγκαίου ἢ φυσικοῦ μισθοῦ, ὁ Ρικάρδος ἀποφαίνεται, ὅτι «ὁ φυσικὸς ἢ ἀναγκαῖος τοῦ ἐργάτου μισθός, εἶναι ὁ ἐπαρκὴς πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, ὁ δὲ οὗ, οὔτε αὐξάνει οὔτε ἐλαττοῦται ὁ ὑπάρχων ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν». (.)

(1) Ὁ ἐκκλησιαστικὸς μισθὸς ἐν Ἀθήναις ἦτο τὸ τριώβολον· $\frac{1}{2}$ δρ. ζι' ἢ ἀπεκτῆτο ἐκτὺς μετ' ἡμῶν πυρῶν, ἦτοι ὁ ἀνάδης περίπου σίτου, τιμώμενος σήμερον ἀπὸ δρ. 2.

Ἄλλ' ἐὰν θελήσωμεν δυνάμει τοῦ κανόνος τούτου νά προσδιορίσωμεν τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας, θέλομεν ἀμέσως ἀναγνωρίσει τὰς περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης δυσχερείας. Τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι αἱ χρεῖαι μεταβάλλονται κατὰ τόπους καὶ χρόνους, κατὰ τὰ φύλα ἢ τὴν ἡλικίαν καὶ ἕνεκα ἐτέρων συμβεβηκότων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἔτεροι μὲν αἱ χρεῖαι τοῦ Ἀγγλοῦ ἢ Γάλλου, ἕτεροι δὲ αἱ τοῦ Ἰρλανδοῦ ἢ τοῦ Ἰνδοῦ, ἕτεροι δὲ αἱ τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος, αἱ τοῦ πρεσβύτου καὶ νεανίου, αἱ τοῦ ἐγγάμου καὶ ἀγάμου, αἱ τοῦ πατρὸς ἐνὸς ἢ πολλῶν τέκνων κ.τ.λ. Ὅπως λοιπὸν γνωρίσωμεν ἐὰν ὁ μισθοδοτούμενος ἐργάτης ἀπολαύῃ τοῦ κατὰ τὸν Ῥικάρδον ἀναγκαίου καὶ φυσικοῦ μισθοῦ, πρέπει πρῶτον μὲν, ἐπιμελῶς νά ἀκριβολογήσωμεν πάντα τὰ ἀνωτέρω συμβεβηκότα· δεύτερον δέ, πρὸς ἀκριβεστέραν τοῦ ζητουμένου διάγνωσιν, νά ἀναγάγωμεν τὸν χρηματικὸν εἰς πραγματικὸν μισθόν, διερευνῶντες ἐὰν σήμερον τὰ διὰ τοῦ χρηματικοῦ μισθοῦ 2 $\frac{1}{2}$ δρ. ἐν Ἀθήναις λ. χ. ἀποκτώμενα, «ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφήν τῆς δεῖνος τάξεως ἐργατῶν.» Τούτων δὲ γενομένων, δέον ὅπως προσδιορίσωμεν μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου μισθοῦ, 1) μὲν νά διαλάβωμεν ἐν αὐτῷ τὰ πρὸς διατροφήν καὶ συντήρησιν τοῦ ἐργάτου· 2) δὲ τὴν τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀνακαινίσεως δαπάνην τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης αὐτοῦ· 3) δὲ τὰ τῆς διατροφῆς ἐνὸς ἢ δύο τέκνων, δι' ὧν παραιομένης, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὑπάρξεως τῶν γεννητόρων, διακονοῦνται αἱ ἐργατικαὶ δυνάμεις. Τῷ ὄντι ἡ σωματικὴ τοῦ ἐργάτου μηχανή, προϊόντος τοῦ χρόνου παρακμάζει καὶ φθείρεται. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπογονίας αὐτοῦ, αἱ θνήσκουσιν τῆς κοινωνίας δυνάμεις ἀδιαλείπτως ἀνανεοῦνται καὶ ἡ μὲν ζωὴ δια-

δέχεται οὕτω τὸν θάνατον, ἢ δὲ νεότης τὴν παρακμὴν καὶ τὸ γῆρας. Τελευταῖον δέ, ἐν τῷ ἀναγκαίῳ καὶ κανονικῷ μισθῷ, δέον νὰ περιλάβωμεν ἀποταμίευμα, δι' οὗ ἀσφαλιζονται ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ, ἐν περιπτώσει κρίσεως ἐμπορικῆς ἢ κοινωνικῆς, ἐπιδημικῆς νόσου ἢ σιτοδείας. Τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο δυνάμεθα ἄλλως νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὡς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν, ἀφ' ἧς ὁρμώμενος ὁ ἐργάτης θέλει δυνηθῇ προΐοντος τοῦ χρόνου, νὰ προαχθῇ ἐπὶ τῆς βιομηχανικῆς κλίμακος, ἧς τὴν κατωτάτην κατέχει βαθμίδα· καθότι πᾶς ἐργάτης φιλοπονῶν καὶ ἀποταμιεύων καθίσταται κεφαλαιοῦχος.

Τοιαῦτα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγκαίου μισθοῦ. Ἐξ αὐτῶν καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ὁ ἀναγκαῖος μισθὸς ταυτίζεται τῇ παραγωγικῇ δαπάνῃ τῆς ἐργασίας. Ὅσάκις λοιπὸν αὐτὸς ᾔηται ἀνεπαρκῆς, ἢ ἀποκόπτεται καὶ κολοβοῦται, ἔνεκα τῶν κακῶν ἔξεων τοῦ ἐργάτου, ἢ τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀπερισκεψίας αὐτοῦ, ἢ κοινωνικῶν συμβεβηκότων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως αὐτοῦ, ἢ ἐργατικῇ τάξιν ταλαιπωρεῖται, κακουχεῖται καὶ κατὰ μικρὸν φθείρεται ἢ μεταναστεύει. Τὸ δὲ χεῖριστον πάντων εἶναι, ὅτι ὁ ἐργάτης στερούμενος τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, ἐξαχρειοῦται καὶ ἐκφραλίζεται, καθότι ἐκ τῆς πολυχρονίου πείρας ἀπεδείχθη, ὅτι ὅσῳ ἐρημοῦνται τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ τεχνουργεῖα, τόσῳ πληθύνονται τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὰ δεσμωτήρια. Τούναντίον δέ, ὅσάκις ὁ πραγματικὸς μισθὸς τοῦ ἐργάτου, ᾔηται ἀνώτερος τοῦ ἀναγκαίου τιμήματος τῆς ἐργασίας, καὶ ἡ ὕλική καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, καὶ πνευματικῶς οὗτοι προάγονται, καὶ ἡ κοινωνία ἀπολαμβάνει τὰ ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ τῆς εἰρή-

νης καὶ ἀσφαλείας, ὧν ἄνευ, καὶ ἡ ἐλευθερία ἐκμηδενίζεται καὶ ἡ βιομηχανία καταπίπτει.

Ὁ ἀναγκαῖος μισθὸς εἶπον εἶναι ὁ δι' οὗ συντηρεῖται ὁ ἐργάτης. Ἄλλὰ δυνάμει τίνος νόμου, τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζεται ἐκάστοτε ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, ἥτοι ὁ ἀγοραῖος μισθός;

Ἐν πρώτοις παρατηρῶ, ὅτι τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας παραγόμενον, ἐστὶν ἐν γένει ἀνάλογον πρὸς τὴν παραγωγικὴν τοῦ ἐργάτου δύναμιν καὶ τὴν δεξιότητα αὐτοῦ, ἥτοι τὴν ἱκανότητά του πρὸς τὸ χρῆσθαι οἰκονομικώτερον τὰς δυνάμεις. Ἄλλ' ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, ὀρίζεται κατὰ μέσον ὅρον, ἐκ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν στοιχείων τῆς ἀγορᾶς, καθότι ὡς ἐρρέθη, ὅσῳ ἡ προσφερομένη ἐργασία εἶναι ἀφθονωτέρα, τόσῳ καὶ οἱ μισθοὶ σμικρύνονται. Τοῦναντίον δέ, ὅσῳ ἡ ἐργασία ἥττον προσφέρεται, τόσῳ οἱ μισθοὶ ὑψοῦνται.

Πρὸ τινων ἐτῶν ἐν Καλλιφορνία καὶ Αὐστραλία, οἱ μισθοὶ ἦσαν μέγιστοι, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἀλλὰ καὶ διότι ἕκαστος ἐργάτης καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ τῆς χρυσολογίας, δὲν ἐξεμίσθευ τὴν ἐργασίαν του, ἀλλ' εἰργάζετο δι' ἰδίον του λογαριασμόν. Ὡστε ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας δὲν ὀρίζεται ἐν παντὶ τὸ πῶ καὶ ἡρόνῳ, ἀναλόγως τῆς καταβαλλομένης ὑπὸ τοῦ ἐργάτου φιλοπονίας· καθότι ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν διαθεσίμων ἐργατῶν, οὐχὶ δὲ ὁ πληθυσμὸς ἐν γένει, ὡς τινὲς πλημμελῶς ἀπεφήναντο, ἦναι ὑπέρμετρος, ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ἀναγκαίως ἐλαττοῦται, εἰ καὶ οἱ ἐργάται καταβάλλουσι μείζονα φιλοπονίαν πρὸς συντήρησιν αὐτῶν. Παρ' ἡμῖν, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ εἰσιν ὑψωμένοι ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ ἐργατικοῦ πληθυ-

σμοῦ καὶ τῆς ἐπικρατοῦσης πατριαρχικῆς καλλιιεργείας, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας, ὁ γεωργὸς περιβεβλημένος συνάμα καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ιδιοκτήτου, τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἐπιμελητοῦ, φιλοπονεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, οὐδόλως ἐκμισθῶν τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Ἕλληνας καίτοι λαμβάνων ἀνώτερον μισθόν, δὲν εἶναι ἐργατικώτερος τοῦ Βέλγου, τοῦ Ἀγγλοῦ ἢ τοῦ Γερμανοῦ.

Διατυπῶν δὲ ἀκριβέστερον τὴν ἀρχὴν ταύτην λέγω, ὅτι «οἱ μισθοὶ αὐξάνονται καὶ ἐλαττοῦνται κατ' ἀντιπεπονθότα λόγον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσφερομένων ἐργατῶν, καὶ κατ' εὐθὺν λόγον τοῦ ποσοῦ τῆς ζητουμένης ἐργασίας, ἢ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν ὠρισμένων. Τῷ ὄντι, ὑποτιθέμενος ὅτι τὸ διανεμητέον ποσὸν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν, εἶναι ὠρισμένον καὶ ἀμετάβλητον, λέγω ὅτι «ὅσα τὰ διανεμηθησόμενα πρόσωπα τὸ ποσὸν τοῦτο εἰσὶ πλειότερα, δηλ. ὁ διαιρέτης εἵναι μείζων, τόσῳ τὸ μέρισμα ἐκάστου αὐτῶν, ἥτοι τὸ πηλίκον ἔσται» ἐλασσον. Ἔσται δὲ μείζων, ἐλαττουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διανεμηθησομένων αὐτὸ ποσῶν, ἥτοι σμικρυνομένου τοῦ διαιρέτου».

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν χρήζει πλειοτέρων ἐξηγήσεων, ὡς αὐταπόδεικτον ('). Ὁ Κόβδεν, ὁ ἐμπήξας πρό τινων ἐτῶν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς ἀριστοκρατικῆς Ἀγγλίας, τὴν κραταιὰν σημεῖαν τῆς ἐλευθέρως ἐμπορίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τέλος ἠναγκάσθη νὰ καταταχθῇ καὶ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις, ὁ ἐπιτεθεὶς ἔπειτα μετὰ τῆς αὐτῆς παρῶν-

(') Ὑποθέσωμεν ὠρισμένον ἀριθμὸν στρατιωτῶν φρουρούντων ἓν τι φρουρίον, ὡς καὶ ὠρισμένον ποσὸν τροφίμων πρὸς συντήρησιν αὐτῶν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἢ αὐξήσις τῶν ἐκρημένων στρατιωτῶν θέλει ἀναγκαιῶς ἐλαττώσει τὴν μερίδα ἐκάστου, ἐκτὺς ἐὰν ἐπέλθῃ ἔξωθεν αὐξήσις τις περὶ τὸ ποσὸν τῶν τροφίμων.

σίας καὶ καρτερίας, κατὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ ἀπαιτήσας θαρράλεις τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὁ Κόβδεν, ἡ κοπὴ αὕτη τῶν ἀριστοκρατικῶν προνομίων, διετύπωσεν ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ ζωηροτάτης εἰκόνας, τὸ ἀνωτέρω ἀξίωμα εἰπὼν ὅτι «οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι μὲν, ὅσάκις δύο» ἐργάται ἐπιζητῶσιν ἓνα κεφαλαιούχον· ἀναδιβάζονται δέ, ὅσάκις δύο κεφαλαιούχοι ἐπιζητῶσιν ἓνα ἐργάτην».

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργάται διὰ τῶν κεφαλαίων μισθοδοτοῦνται, ἄρα ἡ αὐξήσις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς αὐτῶν τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, διαφέρει τὰ μέγιστα εἰς τοὺς ἐργάτας. Καθότι ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ μὲν πληθυσμὸς ἔμεινε στάσιμος, τὰ δὲ κεφάλαια ἐπολλαπλασιάσθησαν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ μισθοὶ θέλουσιν ὑψωθῇ. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ δύνανται μὲν νὰ ἀπορροφήσωσι τὴν ἑγγεῖον πρόσοδον, οὐχὶ δὲ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων, καθότι τούτου γενομένου, τὰ ἀποταμιεύματα θέλουσι παύσει καὶ οὕτω τὰ πραραγωγικὰ ἔργα θέλουσιν περσταλῇ, μὴ ζωογονούμενα ὑπὸ τῶν κεφαλαίων. Αἱ δύο λοιπὸν αὗται τάξεις τῶν κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν, δὲν διάκεινται εἰς κατάστασιν πολεμίαν πρὸς ἀλλήλας, ὥς κηρύττουσιν οἱ κοινωνιολόγοι (1). Ἀπ' ἐναντίας τὰ συμφέροντα ἀμφοτέρων εἰσὶν ἀλληλένδετα. Ἡ εὐπορία τῶν κεφαλαιούχων εἶναι τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν· καὶ παρ' ἡμῶν δέ, ὅσάκις οἱ ἰδιοκτῆται στερούμενοι κεφαλαίων δὲν δύνανται νὰ καλλιεργήσωσι προσηκόντως τὰ κτήματα

(1) "Op. Organisation du travail par Louis Blanc. Essai sur les relations du Capital et du travail par M. Dupont-Wite".

αὐτῶν, ἡ ἐργασία ἐκπίπτει τῆς ἀξίας αὐτῆς καὶ οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται. (¹)

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων συνάγεται ὅτι, τὸ ζήτημα ἐὰν ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ὁ πληθυσμὸς αὐξάνῃ τάχιον τῶν κεφαλαίων, ἢ ὁ πλοῦτος τάχιον τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι σπουδαιότατον. Καθότι, ἐὰν ἀληθῶς ὁ πληθυσμὸς τείνῃ εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιασθῇ τάχιον τοῦ πλούτου, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἡ τοιαύτη κοινωνία κινδυνεύει νὰ περιπέσῃ εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν, συναισθανομένη χρείας ἧς δὲν δύναται νὰ θεραπεύσῃ.

Ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἄφρευκτον τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τῆς μεγάλης προσφορᾶς τῆς ἐργασίας, εἶναι ἡ ὑπεροχική, οὕτως εἰπεῖν, θέσις τῶν κεφαλαιούχων πρὸς τοὺς ἐργάτας καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν.

Ἄλλ' ἐνταῦθα δεῖν νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὸ εἶδος τῶν κεφαλαίων, ἅτινα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, καθόσον ἅπαντα τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια, ἢ ἅπας ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν χρησιμεύουσιν εἰς μίσθωσιν ἐργασίας· ἡ ἐργασία ζητεῖται καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῶν μεταμορφῶν μόνον ἢ κυκλοφορούντων κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν ὠρισμένων· ἢ τοι τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ἢ τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων ἀναλωμάτων, ἀπαρτιζόντων τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐργατῶν. Λέγω δέ, ὅτι ἡ ἐργασία ζητεῖται καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων, τῶν πρὸς μί-

(¹) Οὐχ ἥτιον ὅμως παρατηρῶ, ὅτι ὅσκις οἱ ἐργάται ἐπιζητῶσι διὰ τῆς ἀπεργίας νὰ καταναγκάσωσι τοὺς κεφαλαιούχους νὰ αὐξήσωσι τοὺς μισθοὺς ἢ νὰ ἐλαττώσωσι τῆς ὥρας τῆς ἐργασίας, αἱ ἀξιώσεις τῶν δύο τούτων τάξεων συγκρούονται ἐπὶ βλάβῃ ἀμφοτέρων.

σθωσιν ἐργατῶν ὠρισμένων, οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ πλοῦ-
του ἢ τῶν κεφαλαίων ἐν γένει, καθότι ἅπας ὁ ὑπάρ-
χων πλοῦτος, ὡς καὶ ἅπας ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς, δὲν
ἐπιδρᾷ ἀμέσως ὡς ἐρρέθη, ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ
μισθοῦ τῆς ἐργασίας. Ἐὰν ὄντι, πλείστοι ἰδιοκτῆται ὄν-
τες κύριοι κτημάτων, ἐφ' ὧν κατέβαλον ἀδρά κ ε φ ά-
λ α ι α, εὐλόγως θεωροῦνται ὡς πλούσιοι· ἀλλὰ στε-
ρούμενοι κινητῶν κεφαλαίων καὶ πίστεως, δὲν δύναν-
ται νὰ μισθώσωσιν ἐργάτας, ἢ νὰ ἀποκτήσωσιν ἐργα-
σίαν ἀντὶ χρημάτων, ἢ τροφίμων καὶ ἐτέρων ἀντικει-
μένων ἀναγκαιοῦντων τοῖς ἐργάταις· ὡσαύτως δέ, καὶ
τὰ τεχνουργικὰ καταστήματα, μετὰ τῶν ἐμφύχων καὶ
ἀψύχων αὐτῶν ὀργάνων, καὶ τὰ πλοῖα ἔθνους ναυτι-
κοῦ, ἀποτελοῦσιν ὡς ἀμεταμόρφωτα κεφάλαια τὴν κυ-
ριωτέραν μερίδα τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἀλλ' ἄνευ κι-
νητῶν κεφαλαίων καὶ πίστεως, ἀδύνατον νὰ μισθωθῶ-
σιν οἱ πρὸς ἐνέργειαν καὶ κίνησιν αὐτῶν ἀπαιτούμενοι
ἐργάται.

Ἄλλως παρατηρήθη, ὅτι ἐνίοτε ὁ μὲν πλοῦτος ἐν γέ-
νει ἐλαττοῦται, ταυτοχρόνως δὲ ἡ ζήτησις τῆς ἐργασίας
αὐξάνει, ὡς τοῦτο συνέβη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Γαλ-
λικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ὁ μὲν πλοῦτος κατεστρέφετο,
ἐν μέσῳ τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ
κλύδωνος, ἡ δ' ἐργασία ὑπῆρχε πολυζήτητος, ἕνεκα
τῶν μεγάλων προπαρασκευῶν ἔθνους ἀλειφομένου εἰς
πόλεμον, καθ' ὅλων τῶν βασιλευομένων ἐπικρατειῶν τῆς
Εὐρώπης. Λέγω λοιπόν, ὅτι ὅσῳ ζητεῖται ἡ ἐργασία,
τὰ δὲ ἐν ἐνεργείᾳ κεφάλαια, τὰ ὠρισμένα πρὸς μίσθω-
σιν ἐργατῶν, πολλαπλασιάζονται, τόσῳ αὐξάνει καὶ ἡ
τιμὴ τῆς ἐργασίας. Ἐκ τούτου μάλιστα ἐξηγεῖται ὁ
λόγος, δι' ὃν οἱ ἀστικοὶ μισθοὶ εἰσὶν ἀείποτε ἀνώτεροι

τῶν ἀγροτικῶν· ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς συμφορήσεως καὶ ἀφρονίας τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων εἰς τὰς πόλεις. Καὶ κατ' ἀντίθετον λόγον, οἱ ἀγροτικοὶ μισθοὶ εἰσὶν κατώτεροι τῶν ἀστικῶν, καθότι ἐν τοῖς ἀγροτικοῖς δῆμοις, τὰ κεφάλαια εἰσὶ σπανιώτερα ἢ ἐν τοῖς ἀστικοῖς. Παρατηρητέον δὲ ἐν γένει, ὅτι οἱ μισθοὶ ἐλαττοῦνται, καθόσον τὰ κεφάλαια ἀποσύρονται τῆς κυκλοφορίας ἢ καταστρέφονται, ἢ ἐξάγονται τοῦ Κράτους. Ὡστε πᾶσα διατάραξις τῆς κοινῆς εἰρήνης, πᾶν συμβεβηκὸς τεῖνον πρὸς ἐκφρόβισιν τῶν κεφαλαιούχων καὶ διάσεισιν τῆς δημοσίας πίστεως, συνεπάγεται οὐσιώδη βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Διεξηγήσας τὰς γενικωτέρας αἰτίας ὧν ἕνεκα αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, παρεδέχθην ὡς ὅρον ἀμετάβλητον τὴν τιμὴν τῶν ἀναγκασιούτων πρὸς συντήρησιν τῶν ἐργατῶν. Ἐὰν ὅμως οἱ μισθοὶ αὐξήσωσι κατὰ λόγον τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ἀναλωμάτων, ἢ ἐὰν οἱ μισθοὶ ἐλαττωθῶσι μετὰ τῆς τιμῆς αὐτῶν, ἢ τοιαύτη αὕξησις ἢ ἐλάττωσις τῶν μισθῶν δὲν εἶναι πραγματικὴ, ἀλλ' ὀνομαστικὴ.

§ 3. Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἥτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας;

Ὁ Ῥικάρδος ὀρίσας τὸν ἀναγκαῖον ἢ φυσικὸν μισθὸν τοῦ ἐργάτου καὶ παρατηρήσας ὅτι ὁ μισθὸς οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὅποῖον λαμβάνει ὁ ἐργάτης, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἃ ὁ ἐργάτης διὰ τοῦ χρηματικοῦ τούτου ποσοῦ δύνανται

νὰ προσπορισθῇ, συνάγει ὅτι «τὸ φυσικὸν τίμημα τῆς ἐργασίας, ὥριστα ἐκ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων καὶ τῶν ἀναγκαίων ἢ χρησίμων πραγμάτων, δι' ὧν συντηρεῖται ὁ ἐργάτης καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ». Ὡστε ἀναβιβαζομένης τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων τούτων, ἀναβιβάζεται καὶ τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐργασίας τίμημα. Ἀντιστρόφως δέ, ἐκπιπτούσης τῆς τιμῆς τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων καὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο τοῦ Ῥιχάρδου, δι' οὗ καταδεικνύεται ἡ σχέσις τοῦ ἀναγκαίου καὶ φυσικοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας πρὸς τὴν τιμὴν τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, εἶναι θεωρητικῶς ἀναμφισβήτητον. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι ὁ Α' μισθὸς εἶναι ἴσος τῷ Β'. ἢ τοι τῇ ἀναγκαίᾳ τοῦ ἐργάτου δαπάνῃ, ἐκ πάσης οἰκονομίας τοῦ Β'. θέλει προκύψει περισσευμά τι ἐκ τοῦ Α'. καὶ οὕτω θέλουσιν ἀναλόγως πολλαπλασιασθῇ καὶ τὰ μέσα τῆς εὐζωίας τοῦ μισθούχου. Ἐκ πάσης δὲ αὐξήσεως τοῦ Β', τὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐζωίας μέσα τῶν ἐργατῶν θέλουσι περιτταλῇ.

Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη δι' ἧς διεξηγεῖται ἡ σχέσις τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῆς ἐργασίας πρὸς τὸν μισθὸν αὐτῆς, δὲν ἐπαληθεύει ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, τροπολογουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Ἐὰν τὸ ἀξίωμα τοῦ Ῥιχάρδου, ὅτι οἱ μισθοὶ αὐξάνουσιν ἀεὶποτε ἢ ἐλαττοῦνται ἀναλόγως τῆς τιμῆς τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ἀνάγκης ᾗτο ἀληθές, ἔπρεπε συνεπῶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ τὰ μονοπώλια τὰ συνεπαγόμενα τὴν ἀνατίμησιν τῶν πραγμάτων, ὡς καὶ οἱ βραρεῖς φόροι οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ὅλως ἀνυπόστατος, καθόσον ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας

βεβαιούται, ὅτι ἡ ἀνατίμησις τῶν πραγμάτων παραβλάπτει καὶ τοὺς ἐργάτας, οὐ μόνον ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ παραγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀναλωτοῦ τοῦ παραγωγοῦ μὲν, καθότι ἔνεκα τῆς ἀνατιμήσεως τῶν πραγμάτων περιστέλλονται τὰ παραγωγικὰ ἔργα τοῦ ἀναλωτοῦ δέ, καθότι ὁ ἐργάτης δι' οὗ ἀπολαμβάνει μισθοῦ, ἀποκτᾷ ἔλασσον ποσὸν ἀναλωμάτων.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην λίαν εὐκρινῶς διετύπωσεν ὁ Ἀδάμ Σμιθ ἀποφηνάμενος, ὅτι «ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας» δὲν μεταβάλλεται ἀείποτε κατὰ τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων· καθότι αὐτῶν μὲν αἱ τιμαὶ ἐτησίως μεταβάλλονται, οἱ δὲ μισθοὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μένουσιν ἀμετάβλητοι· καὶ τούτου ἔνεκα, μόνη ἡ εὐζωία τῶν ἐργατῶν ἀλλοιοῦται.

Τῶ ὄντι, ὅσάκις τὰ τρόφιμα εἰσὶν ἄφθονα καὶ εὐαπόκτητα, ἡ εὐζωία διαχέεται καθ' ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, ἅπαντες πολλαπλασιάζουσι τὰς ἀπολαύσεις καὶ καταναλώσεις αὐτῶν καὶ διὰ τῆς μεϊζονος δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων, ἐμψυχοῦνται ἐν γένει αἱ παραγωγικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις. Ἡ ἐργασία ἐπομένως ζητεῖται, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσι, καὶ ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν μισθῶν, οἱ ἐργάται ἀναλαμβάνουσιν ἔργα ὑψηλότερα, ἔργα ἐργολάβου. Ἀπ' ἐναντίας δέ, ὅσάκις τὰ τρόφιμα ἀνατιμῶνται, ἕκαστος ἐπιζητεῖ αὐτά, ὡς ἀντικειμένα πρῶτης ἀνάγκης, οἷα δὴ ποτε καὶ ἐάν ᾗ ἡ τιμὴ αὐτῶν. Δαπανῶν δὲ πρὸς ἀπόκτησιν τῶν τροφίμων πλείοτερα τῶν ὅσα ἐδαπάνᾳ πρότερον, περιορίζει ἐξ ἀνάγκης τὰς λοιπὰς δαπάνας του, καὶ οὕτω περιστέλλεται ἡ κατανάλωσις τῶν ἡμιοναγκαίων ἢ περιττῶν ἀντικειμένων. Ἐνεκα δὲ τῆς περιστολῆς ταύτης τῶν καταναλώσεων, οἱ ἐργάται σχολάζοντες

παρέχουσι τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἐπὶ εὐτελεῖ μισθῷ. Προσέτι δέ, ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν, πολλοὶ ἐργάται ἐξασκοῦντες πρότερον ἔργα ἐργολάβων ἐν καιρῷ ἀφθονίας καὶ εὐθηνίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς, συρρέουσιν εἰς τὰ ἐργαστάσια καὶ ἔνεκα τῆς συμφορῆσεως ταύτης τῶν ἐργατῶν, ὁ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμὸς ὑποβάλλεται καὶ ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ἐκπίπτει. «Οἱ μισθοὶ λοιπὸν ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν προσδιορίζονται κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἀλλὰ κατὰ λόγον τοῦ ποσοῦ τῆς προσφερομένης ἐργασίας καὶ τῶν πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν ὠρισμένων κεφαλαίων».

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου, παρατηρῶ πρῶτον μὲν, ὅτι οἱ μισθοὶ τῶν μετερχομένων ἐπιτηδεύματά τινα διαλείποντα, ὡς οἱ τῶν τεκτόνων λ. χ. ἐν τοῖς βορείοις χώραις αὐξάνουσι μὲν κατὰ τὸ θέρος, ἔνεκα τῆς μείζονος ζητήσεως τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐλαττοῦνται δὲ ἐν καιρῷ χειμῶνος, εἰ καὶ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους, συνήθως καὶ αἱ τιμαὶ τῶν πραγμάτων καὶ αἱ δαπάναι αὐξάνουσι. Δεύτερον δὲ παρατηρῶ ὅτι ἐν τισι χώραις, ἡ μὲν τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι μείζων ἢ ἐν ἄλλαις χώραις, οἱ δὲ μισθοὶ ἐλάσσονες ὡς λ. χ. ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἐνθα ἡ ἐργασία ὀλίγον ζητεῖται. Δὲν ἄρνοῦμαι ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῆς μείζονος τιμῆς τῶν σιτηρῶν καὶ τῆς ἐλάσσονος ἐργατικῆς μισθοδοσίας ἐκλείπει, καθόσον τελειοποιοῦνται τὰ τῆς συγκοινωνίας μέσα, οὐχ ἥττον ὅμως πολλαχοῦ ὑπάρχει σήμερον, ἔνεκα τῆς μικρᾶς ζητήσεως τῆς ἐργασίας. Ὁ μισθὸς λοιπὸν τῆς ἐργασίας δὲν προσδιορίζεται ἀείποτε κατὰ λόγον τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων, τῶν πρὸς μίσθωσιν τῆς ἐργασίας ὠρισμένων. Ἐν τῇ Βο-

ρείω λ. χ. Ἀμερικῇ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν μεγάλοι, καθότι καὶ οἱ μίσθιοι ἐργάται εἰσὶ μᾶλλον δυσεύρετοι. Τούναντίον δέ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Βελγίῳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν ἐν γένει μετριώτεροι, ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐργατῶν, εἰ καὶ ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων ᾗναι ἀνωτέρα.

Ἄλλ' ἐκ τῶν προεκτεθέντων δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων δὲν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι ἀναμφισβήτητος· ἀλλ' ὅπως καταστῇ ἐπαιθητὴ, δεόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνατίμησις τῶν τροφίμων κατέστη χρονία· καθότι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς χρονίας ἀνατιμήσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συντηρηθῇ ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐὰν δὲν ἀπολαμβάνη μισθοὺς ἀναλόγους πρὸς τὰς τιμὰς τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης. Βεβαίως ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐν τινὶ χώρᾳ, ὡς παρ' ἡμῖν λ. χ., ὁ μὲν πληθυσμὸς ἀνεπαισθήτως αὐξάνει, τὰ δὲ κεφάλαια τὰ ὠρισμένα πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν σχετικῶς πολλαπλασιάζονται, ἀνατιμωμένων τῶν σιτηρῶν, ἔστω καὶ προσκαίρως, οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ θέλουσιν ἀνυπερβέτως αὐξήσῃ· ἀλλ' ἐὰν ὑποτεθῇ ἑτέρα χώρα, ἐν ᾗ ὁ πληθυσμὸς ἀδιαλείπτως πολλαπλασιάζεται καὶ ταχύτερον μάλιστα τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πλούτου, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως τῶν σιτηρῶν δὲν θέλουσιν αὐξήσῃ οἱ μισθοὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀλλὰ μόνῃ ἡ κακουχία καὶ ἡ τάλαιπωρία αὐτῆς, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν τοῦ Ἀδάμ Σμίου.

Ἐν Ἰρλανδίᾳ, ὡς καὶ ἐν τισὶ τεχνουργικαῖς τῆς βιομηχανικῆς Εὐρώπης πόλεσιν, παρατηρήθη ὅτι ἐνῶ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ τιμὴ τῶν τεχνουργημάτων ἡλαττώθη, οἱ ἐργάται ἀντὶ νὰ αὐξήσωσι τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν, ἡναγκάσθησαν μάλιστα νὰ περιορίσωσι τὰς ἀναλώσεις καὶ

τάς δαπάνας αὐτῶν. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ εὐ-
ζωία τῶν ἀνθρώπων ἀνεπτύχθη σήμερον εἰπέρ ποτε ἄλ-
λοτε, ὅτι δὲ οἱ βιομηχανικοὶ ἰδίως τῆς Εὐρώπης λαοί,
πολλῶ ἀπέχουσι τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὐρίσκετο λ.χ.
ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ μεγάλου Βασιλέως, τοῦ Λουδοβίκου
ΙΔ'. ὅτε ὁ ἐνδοξος καὶ δυστυχῆς στρατάρχης Βωβὰν ἐβε-
βαίου, ὅτι τὸ $\frac{1}{10}$ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ διετηρεῖτο διὰ τῆς
ἐλεημοσύνης, ὅτι τὰ $\frac{5}{10}$ εὐρίσκοντο εἰς κατάσχεσιν παρα-
πλησίαν τῇ τοῦ πρώτου, τρία δὲ ἄλλα δέκατα, ἔζων ἐν
κακουχίᾳ. Σήμερον ἡ εὐζωία ἐπηύξησε καὶ διεχύθη καθ' ὅ-
λας τὰς τάξεις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἡ ἐργα-
τικὴ τάξις δὲν ἀνέπτυξεν ἀπανταχοῦ τὰ μέσα τῆς εὐ-
ζωίας της, ἀναλόγως τῶν νεωτέρων μηχανικῶν ἐπινοή-
σεων καὶ τῆς ἐν γένει ἐλαττώσεως τῶν παραγωγικῶν
δαπανῶν. Τούναντίον δέ, οἱ ἐργάται ἐν τισὶ χώραις, ὑπερ-
μέτρως πολλαπλασιασθέντες, ἠναγκάσθησαν πρῶτον μὲν,
νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, δεύτερον δέ,
νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν κατανάλωσιν τοῦ σίτου καὶ
τοῦ κρέατος, διὰ τῶν γεωμήλων, τοῦ βουτύρου, τῶν κα-
στάνων, τῶν ὑποδεστέρων σιτηρῶν κτλ. Ἀπ' αὐτῆς δὲ
τῆς εὐτελοῦς καταστάσεως ὀρμώμενοι, ἐζήτησαν νὰ ἐξα-
σφαλίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἀνάλογον ἀντιμισθίαν. Ὡστε ὁ
μισθὸς τῶν ἐργατῶν δὲν προσδιωρίσθη κατὰ λόγον τῆς
ἀνατιμήσεως τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ τοῦ μικροῦ
κύκλου τῶν δαπανῶν, ἐν ᾧ ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ πε-
ριοσθῶσι. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων ἀπαρ-
τίζει τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπά-
νης τῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἡ ἐργασία πρὸς κατάρτισιν καὶ
συντήρησιν τῆς ὁποίας συντελοῦσιν ἰδίως τὰ τῆς διατρο-
φῆς μέσα, ἄλλοτε μὲν λαμβάνει ἀφθονωτέραν ἀντιμι-
σθίαν, ἄλλοτε δὲ μετριωτέραν ἢ ἀνεπαρκῆ, ἕνεκα τῆς ἐ-

πιδράσεως τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Ὁ-
σάκις δὲ οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ ὑπάρχωσιν ἀνεπαρκεῖς, ὁ
ἐργάτης ἐκὼν ἀέκων, ἀναγκάζεται νὰ περιορίσῃ τὸν κύ-
κλον τῶν ἀναγκῶν καὶ ἀναλώσεων αὐτοῦ καὶ οὕτως οἱ
μισθοὶ ὀρίζονται, οὐχὶ ἀναλόγως τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν
τροφίμων, ἀλλὰ τοῦ μικροῦ κύκλου τῶν ἀναγκῶν, ἐν ᾧ
ἀποζῇ ὁ ἐργάτης.

§ 4. *Περὶ ἐτέρων τιμῶν συμβεβηκότων, ὧν ἕνεκα ἡ μὲν
ζήτησις τῆς ἐργασίας περιορίζεται, οἱ δὲ μισθοὶ
προσκαίρως ἐλαττοῦνται.*

Ἰδομεν ὅτι ἄφευκτον καὶ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐκ-
τάκτου καὶ μὴ χρονίας ἀνατιμῆσεως τῶν σιτηρῶν, εἶ-
ναι ἡ περιστολὴ τῶν ἀναλώσεων καὶ τῶν παραγωγι-
κῶν ἔργων, ἡ ἐλάττωσις ἐπομένως τῆς ζή-
τησεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἀγοραίου μισθοῦ,
καὶ ἡ ὥς ἐκ τούτου μείζων κακουχία τῶν ἐργατῶν, ἐ-
κεῖ ὅπου ὁ πληθυσμὸς τείνει εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάζηται
ὕπερμέτρως.

Παρατηρητέον ὡσαύτως, ὅτι ἡ ὁσάκις τὰ προ-
όντα κλάδου τινὸς τῆς βιομηχανίας ὑ-
πὲρ τὸ δέον πολλαπλασιάζονται, ἕνεκα τῆς
χορηγηθείσης αὐτῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ἰδιαιτέρας προστα-
σίας, ἡ β'. ἀγορά τις ἐλευθέρα πρότερον, ἀ-
ποκλείεται ἡ γ'. γίνεται χρήσις ὀργάνων
ἐντελεστέρων, δηλ. κεφαλαίων ἀμεταμορφώτων,
οἱ μισθοὶ τείνουσιν εἰς ἔκπτωσιν εἰ καὶ προσκαίρως, διὰ
τὴν συμβαίνουσαν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας περιπτώ-
σεις, ἀλλοίωσιν περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἐργασίας.

Τῷ ὄντι, ὁσάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξασκούντων τινὰ τέχ-
νην καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα, πολλαπλασιάζονται κατὰ

λόγον τῆς καταναλώσεως, ἐκ τῆς ἐπιτάσεως ταύτης τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος, οὐδεμία προσγίνεται βλάβη ἢ ζημία. Ἄλλ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἔνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου χορηγουμένης ἰδιαίτερας προστασίας εἰς τινὰς τέχνας, οἷον τὴν σιδηρουργίαν, τὴν νηματοποιίαν, τὴν ὑαλουργίαν, τὴν χαρτοποιίαν, κ.τ.λ. ἢ τὴν ἐκ σεύ-
τλων σακχαροποιίαν, αἱ τοιαῦται τεχνουργικαὶ ἐπιχειρή-
σεις πολλαπλασιάζονται καὶ ὅτι σίμετερχόμενοι τὰς τέ-
χνας ταύτας, οὐδ' ὅλως ἀκριβολογοῦντες τὰς
χρείας τῆς ἀγορᾶς, ὁρμῶνται ἀπερισκέπτως εἰς
νέας ἐπιχειρήσεις καὶ προκαλοῦσι τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐ-
τῶν ὁμοτέχνους εἰς διαγωνισμόν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει,
οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θέλουσιν ὑπο-
κύψει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν περὶ τὰς τέχνας ταύτας
ἀσχολουμένων ἐργατῶν δὲν μετεβλήθη, τοῦναντίον μά-
λιστα οἱ ἐργάται οὗτοι ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν πυρε-
τώδη ταύτην παραγωγὴν, ἀκαταπαύστως εἰργάζοντο οὐ-
δέποτε σχολάζοντες, ἐκ τῆς μεγάλης τῶν ἔργων ζητή-
σεως πρὸς ἐξάσκησιν τῶν προστατευομένων τούτων τε-
χνουργιῶν, ἀνεβιάσθησαν οἱ ἐργατικοὶ μισθοί. Ἄλλ' ἐ-
πελθούσης τῆς ἀποτυχίας πολλῶν ἐκ τῶν πηρατόλμων
τούτων ἐπιχειρήσεων, τὰ ἔργα περιεστάλησαν, οἱ ἐρ-
γάται διηγωνίσθησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἔνεκα τοῦ
διαγωνισμοῦ τούτου, οἱ μισθοὶ ἐξέπεσαν. Λέγω λοιπὸν
ὅτι οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ὁσάκις, ἢ μὲν παραγωγὴ ὑ-
περβαίνει τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, ἔνεκα δὲ τῆς ἐκπτώ-
σεως τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, τὰ
ἐνεργητικὰ τῆς βιομηχανίας κεφάλαια φθείρωνται ἢ ἐξα-
φανίζονται.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἐξηγεῖτο πρότινων ἐ-

τῶν, ἡ περιοδικὴ ἀσθένεια τῶν κυριωτέρων κλάδων τῆς παρ' ἡμῖν φυτουργίας.

Τῷ ὄντι, ἅπαντες συγχρόνως ἐπεχειρήσαμεν σταφιδοφυτείας καὶ ἀμπελοφυτείας, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ κατανάλωσις τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων, δὲν ἐπολλαπλασιάζετο κατὰ λόγον τῆς παραγωγῆς. Τούτου ἕνεκα, ἡ τιμὴ τοῦ σταφιδοκάρπου τότε ἡλαττώθη καὶ ὁ καλλιέργων δέκα στρέμματα καὶ παράγων 5,000 σταφίδος, πρὸς 25 τάλληρα τὴν χιλιάδα, δὲν ὠφελεῖτο πλειότερον τοῦ 6,τι ὠφελεῖτο ὅτε ἐκαλλιέργει πέντε μόνον στρέμματα καὶ ἐπώλει ἀντὶ 50 ταλλήρων τὴν χιλιάδα· οἱ ἐργάται ἔμως οἱ καλλιεργοῦντες τὰ 10 στρέμματα ἀντὶ τῶν 5 ὠφελοῦντο. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιεργείας, ἡ κατανάλωσις δὲν ἦτο ἀνάλογος τῆς παραγωγῆς, ἡ σταφὶς ὑπετιμήθη, καὶ ἡ καλλιέργεια ὥς ἐκ τούτου παρημελεῖτο καὶ οἱ μισθοὶ τῶν περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς σταφίδος ἀσχολουμένων πολλάκις ἐξέπιπτον. Ἀλλὰ σήμερον ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀγορᾶς ἡ παρέχουσα ὠφελείας ἀνωτέρας τοῖς ἰδιοκτήταις, συντελεῖ ἀναμφιβόλως καὶ εἰς τὴν ὑψωσιν τῶν μισθῶν.

Ἡ αὐτὴ δὲ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν συμβαίνει δεύτερον, ὁσάκις διὰ τοῦ περιοριστικοῦ συστήματος, ἀποκλείωνται τῶν ξένων ἀγορῶν, τὰ ἐκ τῆς ἡμεδαπῆς ὀρμώμενα προϊόντα· ὡς λ.χ. τὸ ἄλας καὶ ὁ καπνός, ὧν ἡ Τουρκία ἀπηγόρευσε πρὸ τινων ἐτῶν, τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ κράτος τῆς. Τῷ ὄντι, ὁσάκις ἀγορὰ πρότερον ἐλευθέρα, ἀποκλεισθῇ, ὡς τοῦτο συμβαίνει σήμερον ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ διὰ τὰ προϊόντα τῆς Εὐρώπης (), αἱ μὲν παραγωγικαὶ ἐργασίαι

(1) Οἱ ἐπιβληθέντες δασμοὶ ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσικομιζομένων προϊόντων, πρὸς τὸν διεντὸν σκοπὸν, τῆς ἐξο-

ἀναγκαίως καταστέλλονται, ἡ δὲ ζήτησις τῆς ἐργασίας σμικρύνεται ἀναλόγως τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἅπερ καὶ ἡ ἐπιβολὴ βαρέων φόρων, ἥτοι τὴν περιστολὴν τῶν καταναλώσεων καὶ τῆς ζήτησεως τῆς ἐργασίας. Παρατηρητέον δὲ ὅτι, ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἀγορῶν προέρχεται κυρίως σήμερον ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων, ἐνῶ ἄλλοτε διὰ τῶν προστατευτικῶν δασμολογιῶν, τὰ ἔθνη διεχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀνυπερβλήτων φραγμῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπομονώσεως ταύτης τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐθνῶν συνειδῶς ὁ Ναπολέων, συνέλαβε τὴν γιγαντιαίαν ιδέαν τοῦ νὰ θανατώσῃ τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀγγλίας διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Μὴ δυνηθεὶς ἀροῦ τὸ πᾶν διέπραξε, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἠθέλησεν οὕτως εἰπεῖν, νὰ τὴν καταπνίξῃ διὰ τοῦ πλούτου της. Ἀλλ' ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἐπιχειρήματος, συνέλαβε τὴν τολμηρὰν ιδέαν νὰ κατεξουσιάσῃ τῆς Εὐρώπης ὅλης, καὶ ὑπέκυψε. Τὰ αὐτὰ συμβαίνουσιν ὁσάκις ἡ πίστις σαλεύη-

φλήσεως τοῦ δημοσίου χρέους καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐταρχείας ἀναβαίνουν εἰς 40 καὶ 50 τοῖς 000.

Οὕτω λοιπὸν ἡ μεγίστη ἀπόστασις ἡ ἀποχωρίζουσα τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Β. Ἀμερικῆς δὲν ἀρκεῖ, κατὰ τοὺς οἰκονομολόγους τῆς ἐπικρανοῦς ἐκείνης Δημοκρατίας, πρὸς περιστολὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ διαγωνισμοῦ, ἀλλὰ δεόν ὥπως καταστῇ τελεσφαρωτέρα ἢ προστασίς, νὰ παρεμβάλῃ ὥστε νέοι ὠκεανοὶ, νὰ ἀνεγερθῶσι τεχνητοὶ φραγμοὶ μετὰ τῶν δύο ἡμισφαιρίων, διὰ τῆς παρὰδοχῆς συστήματος κατ' οὐσίαν πλημμελοῦς, παρρηδοῦντος τὸ εὐγενές τῆς φιλοπατρίας αἷμα καὶ καταδικασμένον ὑπὸ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πείρας. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ὁ πλοῦτος ὁρμηεὶς προάγεται ἐν τῇ κραταιότητι ἐκείνῃ δημοκρατίᾳ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἐγχυρίζομαι ὅτι ἡ εὐπορία αὕτη πηγάζει ἰδίως ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, ἐκ τῶν προϊόντων τῶν εὐρωπαικῶν γαϊῶν τῆς ἀπερὶντου ἐκείνης χώρας καὶ τῆς μικρότητος τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν.

ται, καθότι αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ αἱ ἀναλώσεις ὡς ἐκ τούτου δεσμεύονται καὶ οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσι.

Θεωρήσωμεν δὲ τρίτον, τίς ἢ ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως ἐντελεστέρων μηχανῶν ἐπιγιγνομένη ἀλλοίωσις εἰς τοὺς ἐργατικούς μισθοὺς, πρὸ τούτου δέ, ἐὰν ἀληθῶς αἱ μηχαναὶ ἀντικαθιστῶσι τοὺς ἐργάτας, ἢ ἀπλῶς μετατοπίζωσιν αὐτούς; Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου παρατηρῶ, ὅτι ἐὰν ᾔτο δυνατόν νὰ ἐρίσωμεν τὸ τέρμα τῶν ἀνθρωπίνων ὀρέξεων καὶ ἀναγκῶν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πᾶσα χρήσις ἐντελεστέρων ὀργάνων καὶ μηχανῶν, ᾔτο μέγα δυστύχημα διὰ τοὺς ἐργάτας· λ. χ., ἂν μικρά τις κοινότης ᾔτο δυνατόν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην εἰμὴ 36 ἑκατολίτρων σίτου, καθ' ἡμέραν ἀληθομένων διὰ χειρομύλων καὶ 150 ἐργατῶν, ἂν προσέτι ᾔτο δυνατόν ἐτέρα τις κοινότης νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην εἰμὴ 3 χιλιάδων κλωστῶν, ἐξασκούντων τὴν ἐργασίαν ταύτην διὰ τῆς ἀτράκτου καὶ τῆς ἡλακάτης, ἢ 500 καθ' ἑκάστην ἀμαξοδρομιῶν, πρὸς μεταφορὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἢ αὐτὴ δὲ μονιμότης, ἢ αὐτὴ ἀκίνησία νὰ ἐπεκτείνηται καὶ εἰς τὰς λοιπὰς καταναλώσεις, ἐνὶ λόγῳ, ἂν ᾔτο δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ περιορισθῇ ὀριστικῶς εἰς τὰς παρούσας καὶ ἐνεστώσας αὐτοῦ χρείας, πᾶσα μηχανικὴ ἐφαρμογὴ εἰς τὰς τέχνας ἤθελεν ἀληθῶς φονεύσει τοὺς ἐκ τῆς μηχανῆς μετατοπιζομένους ἐργάτας. Ὁ μὲν ὑδρόμυλος λ. χ. ἤθελε φονεύσει ἐπὶ 150 μυλωθρῶν, διὰ χειρομύλων ἀληθόντων, πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν ὑδρόμύλων, 145. Αἱ δὲ κλωστικαὶ καὶ ὑφαντικαὶ μηχαναί, ἤθελον φονεύσει, ἐπὶ 3, 000 ὑφαντῶν καὶ κλωστῶν, διςχιλίους καὶ ἐννεακοσίους, ἀντικατασταθέντας ἤδη διὰ τῶν ὑφαντικῶν καὶ κλωστι-

κῶν μηχανῶν, οἱ δὲ σιδηρόδρομοι ἤθελον καταδικάσει εἰς ἀργίαν τοὺς ἀμαξηλάτας. Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην τοῦ μὴ ἀναπτυξίμου τῶν ἀναγκῶν, οἱ μὲν ἀναλωταὶ ἤθελον βεβαίως ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, προσκτώμενοι εὐθηνότερον τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας, οἱ δὲ μίθιοι ἐργάται ἤθελον ὡς προεῖπον, καταστραφῇ ὑπὸ τῶν μηχανῶν ἀντικαθιστάμενοι.

Ἀλλὰ ἡ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐποχὴν τινά, καθ' ἣν αἱ χρεῖαι, αἱ ἀναλώσεις καὶ ἡ παραγωγὴ θέλουσι φθάσει εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν; Ἐὰν δυνάμεθα σήμερον νὰ βεβαιώσωμεν ποῦ, οὐδέποτε θέλει δυνηθῇ νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος· οἷον νὰ διακρίνῃ τὸν ἀόρατον τῶν ἐντόμων κόσμον ἄνευ μικροσκοπίου, ἢ νὰ ἐξέλθῃ τῆς γῆνιου ἀτμοσφαίρας, ἡ δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι μέχρι τοῦ δεῖνος σημείου προοδεύσασα ἡ ἀνθρωπότης, θέλει σταματήσει; Ὁχι. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ χρεῖαι, αἱ ἀπολαύσεις καὶ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἡμῶν, ἀκαταπαύστως ἀναπτύσσονται, ἐπειδὴ τὸ μὴ περαιτέρω δὲν ἐπεβλήθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἄρα αἱ καταναλώσεις δὲν ἔχουσιν ἄλλον ὅρον, ἢ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς προσόδους ἡμῶν.

Ἡ Ποσαχῶς δὲ αὐξάνουσιν αἱ πρόσοδοι ἡμῶν; Διττῶς. πρῶτον μὲν κατὰ τὸ ποσὸν καὶ δεύτερον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἥτοι κατὰ τὴν ἀγοραίαν αὐτῶν τιμὴν ἢ τὴν ἀποκτητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, τὰ μὲν κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία ἐξοικονομοῦνται, καθότι ἡ χρησιμότης, ἡ ἐμπόνως πρότερον παραγομένη, παράγεται διὰ τῆς συνδρομῆς φυσικῆς τινος δυνάμεως ἀνεξόδου καὶ ἀνεξαντλήτου, τὰ δὲ προϊόντα τῆς βιομηχανίας

καθίστανται εὐωνότερα, ἄρα ἔνεκα τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, ἡ ἀγοραία, οὕτως εἰπεῖν, τιμὴ τῶν ἰδιωτικῶν προσόδων αὐξάνει καὶ διὰ τῆς αὐτῆς προσόδου, προσκτώμεθα πλείοτερα ἀντικείμενα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἢ καταναλίσκομεν ἀντικείμενα τὰ ὅποια πρότερον δὲν ἐδυνάμεθα νὰ καταναλώσωμεν. Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὡς ἐκ θαύματος σήμερον, ἅπαντες οἱ βιομήχανοι τῆς Ἑλλάδος ἀναδεικνύμενοι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἐπιστημονικότεροι καὶ τεχνικώτεροι, ἀντὶ ἀτελῶν ὀργάνων ἤθελον μεταχειρισθῇ ὄργανα καλῶς κατεργασμένα καὶ μηχανὰς ἐντελεστέρας, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἐκ τῆς ἐλαττώσεως ταύτης τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, αἱ πρόσοδοι ἀπάντων τῶν ἀναλωτῶν ἤθελον προσλάβει ἀποκτητικὴν δύναμιν ἀνωτέραν, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ποσοῦ τῶν προσόδων, ἅπαντες ἠθέλομεν ἐπεκτείνειν τὰς ἀπολαύσεις ἡμῶν. Ὡστε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς τέχνας, οὐ μόνον αἱ καταναλώσεις πολλαπλασιάζονται, ἔνεκα τῆς ἐπιγιγνομένης εὐθηνίας τῶν προϊόντων ἀλλὰ καὶ ἡ παραγωγή ἀναπτύσσεται ἔνεκα τῶν ἐξοικονομιθέντων κεφαλαίων καὶ οἱ μετατοπισθέντες ὑπὸ τῶν μηχανῶν ἐργάται δὲν μένουσιν ἀργοί, δὲ ν ἀ ν τ ι κ α θ ί σ τ α ν τ α ι διὰ τῶν μηχανῶν, ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Σισμόνδης, μετὰ τί θ ε ν τ α ι δὲ μόνον ἔνεκα αὐτῶν. Ἀλλως, οἱ ἀξιοῦντες νὰ ἐξοστρακίσωσι τὰς μηχανὰς ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ὡς ἀντικαθιστώσας τοὺς ἐργάτας, ἐπιζητοῦσι πρᾶγμα ἀκατόρθωτον καὶ ὅλως ἄσκοπον. Καθότι, καταδικάζοντες τοὺς συμπολίτας αὐτῶν εἰς τὸ νὰ ἀγοράζωσιν εἰς ὑπερμέτρους τιμὰς τὰ τεχνουργήματα, ἐνθαβρύνουσι τὴν λαθρεμπορίαν, τὴν προκύπτουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐκ τῶν τελωνιακῶν ἀπαγορεύσεων. Α. χ., ἀν αἱ βαμβάκοκλωστικαὶ μηχαναὶ ὠστρακίζοντο ἐκ τῆς

Γαλλίας, : τί ἤθελε συμβῆ; Τὸ μὲν ἐγγώριον νῆμα ἤ-
θελεν εἶσθαι ἄνιστον καὶ χονδροειδέες. Τὸ δὲ Ἀγγλικόν, ἤ-
θελεν εἶναι λεπτὸν καὶ εὐθηνόν, διὰ μηχανῶν τεχνουρ-
γούμενον. Οἱ ἀγορασταὶ λοιπὸν ἤθελον, φυσικῶ τῷ λό-
γῳ, προτιμήσει τὸ ξένον ἀπὸ τοῦ ἐγγωρίου. Ὅπως δὲ
προστατεύσῃ ὁ νομοθέτης τὴν ἐγγωρίαν βιομηχανίαν,
ἤθελεν ἀπαγορεύσει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ξένης βαμβα-
κοκλωστῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διαφορὰ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ
ἐσωτερικῶν τιμῶν, θέλει πιθανῶς εἶσθαι 25 %, ἡ λαθρεμ-
πορία θέλει ἐμφυχωθῇ, καὶ ταύτης ἕνεκα, οἱ εἰς τὴν βαμ-
βακοκλωστικὴν ἀσχολούμενοι θέλουσι περιπέσει εἰς δει-
νοτάτην κακουχίαν.

Ἡ παρατήρησις αὕτη γίνεται πρὸς τοὺς ἰσχυριζομέ-
νους, ὡς ὁ Σισμὸνδης, ὅτι οὐδεμίαν ἔχουσιν οἱ Γάλλοι
ἀνάγκην μηχανῶν, ὅτι προτιμότερον ἤθελεν εἶσθαι ν' ἀ-
φήσωσιν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς τὴν διὰ μηχανῶν κατεργα-
σίαν τῶν τεχνουργημάτων, περιοριζόμενοι εἰς τὸ νὰ τὰ
ἀγοράζωσιν εὐθηνά. Ἀλλὰ τοιοῦτω τρόπῳ, ἤθελε κατα-
στραφῇ ἡ ἐγγωρία βιομηχανία καὶ ὅπως προληφθῇ τὸ
δυστύχημα τοῦτο, ἤθελον ἀνεγερθῇ τελωνιακοὶ φραγμοί,
διαχωρίζοντες τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. Τε-
λευταῖον παρατηρῶ ὅτι, σήμερον ὅτε ἕνεκα τῆς προόδου
τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ πλεῖστα ἔργα διὰ τῶν μηχανικῶν
δυνάμεων ἐκτελῶνται, ἀδύνατον ἡ κοινωνία νὰ ὀπισθο-
δρομήσῃ. Οἱ ζητοῦντες νὰ προγράψωσι τὰς μηχανάς,
θέλουσι τάχα θυσιάσει ὑπὲρ τῆς σκαπάνης τὸ ἄροτρον;
καὶ τοὺς ὑδρομύλους καὶ ἀνεμομύλους καὶ ἀτμομύλους
ὑπὲρ τῶν χειρομύλων; Ἀλλὰ μήπως οἱ χειρόμυλοι καὶ
ἡ σκαπάνη δὲν ἀπαρτίζουν μέρος τῶν τεχνητῶν ὀργά-
νων τῆς βιομηχανίας; πρέπει λοιπὸν ἀπαρνούμενοι τὰ
ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ φυσικά

ἡμῶν ὄργανα εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀδόντας ἡμῶν, πρὸς παραγωγὴν τοῦ πλούτου ; Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἐπώδυνον κατάστασιν 100 χιλιάδων δυστήνων ἐργατῶν, ἐπὶ 20 ἔτη μοχθησάντων, πρὸς ἀνέγερσιν μιᾶς μόνης πυραμίδος, καὶ τὸ αὐτὸ παράδειγμα τῆς καταχρήσεως καὶ σπατάλης τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἐπέπρωτο νὰ ἀνανεώσῃ κατὰ τοὺς κατ' ἡμᾶς χρόνους, ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς, καταθάψας μυριάδας ταιλαιπύρων Φελλάχων, πρὸς διόρυξιν μιᾶς τάφρου. Naί, ἡ ἐκτέλεσις μηχανικῶν ἔργων ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ αἰσθητικῶν δυνάμεων, εἶναι τὸ κυριώτερον γνώρισμα ἐθνῶν ἀπαιδευτῶν καὶ ἡμιπολιτίστων. Ἐν μέσῳ τῶν βιομηχανικῶν λαῶν οἵτινες γινώσκουσι τὴν χρῆσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν φυσικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, δὲν βλέπομεν σφυρηλάτας λ. χ. ἐλαύνοντας ἰδίαις χερσίν, τὸν σίδηρον καὶ ἐκπληροῦντας τὸ μηχανικὸν ἔργον τῆς σφύρας, οὐδ' ἄχθοφόρους μεταφέροντας ὑπέρογκα βάρη, ξυλείαν λ. χ. ἄσβεστον ἢ λίθους καὶ ἐκπληροῦντας τὸ ἔργον τῶν ὑποζυγίων, οὐδὲ ξυλοσχίστας, ἐκπληροῦντας τὸ ἔργον τοῦ πρίονος, οὐδὲ τοὺς ὄνους χρησιμεύοντας ὡς τὸ κυριώτατον τῆς μετακομιστικῆς ὀχλήμα. Οἱ βιομηχανικοὶ λαοὶ ἐπίστανται ὅτι ὁ κόσμος οὗτος καὶ αἱ ἀνθρώπινοι κοινωναὶαὶ διέπονται ὑπὸ δύο κυρίως δυνάμεων, τῆς κινήσεως καὶ τῆς διανοίας, ὅτι δὲ διὰ τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν ἐπεκτείνεται τὸ κράτος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀναπτύσσονται αἱ ἀπολαύσεις καὶ ἡ εὐζωία. Ὅτι ἐπομένως ἂν σήμερον ἔθνος, τὸ ὅποῖον διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐπολλαπλασίασε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, κατέστρεφε τὸ ἀμεταμόρφωτον αὐτοῦ κεφάλαιον, ἢ ἀντικαθίστα αὐτὸ δι' ὀργάνων ἀτελεστερῶν, οὐ μόνον αἱ ἀναλώσεις ἤθελον περιορισθῇ, ἀλλὰ

καὶ ἡ παραγωγὴ καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ καὶ ἡ ἐμπορία καὶ ὁ πληθυσμός.

Μεθ' ὅλα ταῦτα, δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσω λυπηρὰν ἀλήθειαν. Ἀπεδείχθη ὅτι αἱ μηχαναὶ δὲν ἀντικαθιστῶσι τὸν ἐργάτην, τὸν μετατοπίζουν μόνον. Ἀλλὰ τίνα τὰ ἄμεσα ἀποτελέσματα τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐργατῶν, εἰ καὶ πρόσκαιρα; Τίς ἡ ἄμεσος ἐπιβροή τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν; Εἶπον ὅτι διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανῶν, τὰ πράγματα εὐθηναίνουσιν. Εὐθηναίνουσι δέ, διότι αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ἐλαττοῦνται. Διὰ τοῦ ὕδρομύλου λ. χ. κατὰ πᾶσαν ποσότητα 36 ἑκατολίτρων, ὁ κεφαλαιοῦχος καὶ οἱ ἀναλωταὶ ἐξοικονόμησαν 290 δρ. ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ ὕδρομύλου, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς πάντα ἄλλον μηχανισμόν. Ἀλλ' οἱ μετατοπισθέντες ἐκ τῆς μηχανῆς 145 ἐργάται; τί θέλουσι γίνεαι; Θέλουσιν ἐπιχειρήσει ἕτερα ἔργα ἐξοικονομηθειῶν 290 δρ. ἐκ τῆς μηχανικῆς ἀλήσεως τοῦ ποσοῦ τῶν 36 ἑκατολίτρων σίτου. Ὡσαύτως δέ, πρὸ 80 ἐτῶν, ἡ Ἀγγλία παρῆγε βαμβακουργήματα ἀξίας ὀλίγων ἑκατομμυρίων φρ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπινόησιν τοῦ Ἀρκράϊτ, ἡ ἀξία τῶν βαμβακουργημάτων ἐξέπεσε καθ' $\frac{1}{12}$, ἦτοι ὁ πρὸς 7 φραγ. καὶ 20 λεπ. πωλούμενος τότε πηχὺς τῶν βαμβακουργημάτων, ἐπωλήθη ἀντὶ λεπτῶν 60, ἢ 70.

Διὰ τῆς βαμβακοκλωστικῆς λοιπὸν μηχανῆς ἐξοικονομήθησαν καὶ τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια καὶ αἱ τῶν ἀναλωτῶν πρόσοδοι. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξοικονομήσεως ταύτης τῶν κεφαλαίων καὶ τῶν προσόδων, ἐξασφαλίζονται οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται; Καὶ πρῶτον; εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ ἀναλωταὶ οἱ ἕνεκα τῆς εἰσαχθείσης μηχανῆς καὶ τῆς ἐπελθούσης εὐθηνίας ἐξοικονομήσαντες τὰς προσό-

δους αὐτῶν, θέλουσιν καταναλίσκει τὰ προϊόντα τὰ παραγόμενα νῦν ὑπὸ τῶν ἐξοικονομηθέντων κεφαλαίων, καὶ ὅτι οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται θέλουσιν οὕτω μισθοδοτηθῇ αὖθις πρὸς ἐκτέλεσιν νέων ἔργων ; Ναί. Ἀλλὰ ὅπως μορφωθῶσι νέαι ἀνάγκαι, ἀπαιτεῖται παρέλευσίς τις χρόνου, ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ, οἱ ἐργάται σχολάζοντες περιπίπτουσιν εἰς δεινοτάτην ταλαιπωρίαν. Θέλει τις ἴσως παρατηρήσει, ὅτι δὲν πρόκειται λόγος περὶ μορφώσεως νέων ἀναγκῶν, ἀλλὰ περὶ ἐπεκτάσεως τῶν ὑπαρχουσῶν. Ἐπειδὴ λ. χ. τὰ ὑφάσματα εὐθηναινον, ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων τούτων θέλει ἀναγκαίως πολλαπλασιασθῇ, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ παραγωγή, οὕτω δὲ οἱ μετατοπισθέντες ἐργάται, θέλουσιν αὖθις ἐπιτύχει τοῦ μισθοῦ οὗ ἐστερήθησαν. Ἀλλὰ : τίς ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἅμα τῇ εὐθηνίᾳ τῶν ὑφασμάτων, θέλει ἀμέσως αὐξήσῃ αὐτῶν ἡ κατανάλωσις ; ἢ ὅτι διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν 290 δρ. ἐπὶ παντὸς ποσοῦ 36 ἑκατολίτρων σίτου, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀνυπερθέτως θέλουσιν ἐπιχειρήσει νέα ἔργα, αὐτοσχεδιάζοντες ἐταιρίας, καταστήματα τεχνουργικὰ κτλ. ; Καὶ τοῦτο ὅμως ἐὰν ὑποτεθῇ, πῶς δυνάμεθα νὰ πιστεῦσωμεν, ὅτι ὁ μετατοπισθεὶς ἀληστής θέλει ἐν ἀκαρεῖ μεταμορφωθῇ εἰς κλώστην ἢ ὑφάντην ; ὥσανεὶ ἕκαστος ἐργάτης μὴ ἔχῃ εἰδικὴν τινα ἐκπαίδευσιν καὶ ἔξεις, τὰς ὁποίας δὲν δύναται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ μεταβάλλῃ ; ὁμολογῶ λοιπὸν ὅτι ἐκ τῆς αἰφνιδίας παραδοχῆς καὶ χρήσεως ὀργάνων καὶ μηχανῶν ἐντελεστέρων, πιθανὸν νὰ ἐπέλθῃ ἐλάττωσίς τις περὶ τοὺς μισθοὺς· ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι ὅλως πρόσκαιρον καὶ παροδικόν.

* Ἀλλως δέ, τὰ ἐκ τῆς ἐπινοήσεως καὶ ἐφαρμογῆς νέων αἰείποτε μηχανημάτων ἐνδεχόμενα ἀποτήματα, εὐρίσκουσι

τὸ ἀντιφάρμακον αὐτῶν, ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων· καθότι ἡ μηχανοποιία καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, διενεργεῖται κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως. Τῷ ὄντι, πρὸς παραγωγὴν καὶ ἐνέργειαν μηχανικῆς τινος δυνάμεως, ἀπαιτεῖται νὰ συνδράμωσι τρία πρόσωπα, ἐπιστήμονες, ἐργολάβοι καὶ ἐργάται. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀπαντᾷ μυρία προσκόμματα εἰς τὸν ἐμπειρικὸν τῶν ἀνθρώπων νοῦν, τὴν δειλίαν αὐτῶν, ἢ τὰ κατὰ παράδοσιν ἐγνωσμένα. Οἱ δὲ καλοὶ ἐργολάβοι καὶ ἐργάται δυσκόλως μορφοῦνται καὶ δυσκολώτερον ἀποκτῶνται. Τοῦτου ἕνεκα, ἴδομεν τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ αὐτὴν τὴν Γαλλίαν πρό τινων ἐτῶν, ἐπιζητούσας ἀπανταχοῦ καλοὺς ἐργάτας, οὐ μόνον πρὸς κατασκευὴν καὶ ἐπισκευὴν μηχανῶν ἐντέχνως κατεργασμένων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ βάλλωσιν αὐτὰς ἀσφαλῶς καὶ εὐστόχως εἰς ἐνέργειαν.

Προσέτι δέ, ἡ διὰ μηχανῶν τεχνουργία δεῖται ἀδρῶν κεφαλαίων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς μηχανῆς καὶ πρὸς ἵδρυσιν καταστήματος, προμήθειαν τῆς ἀναγκαίουσης πρώτης ὕλης καὶ μισθοδοσίαν προσωπικοῦ μᾶλλον ἢ ἥττον πολυαρίθμου. Ἐν χώρᾳ λοιπόν, ἐν ἣ τὰ κεφάλαια ὀλίγον ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν ὑπάρχει σπανιωτέρα.

Ἀνακεφαλαίων τὰ περὶ μηχανῶν προεκτεθέντα ⁽¹⁾, συμπεραίνω, ὅτι τὰ ἐκ τῆς μετατοπίσεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαίων ἀτοπήματα, τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς αἰφνιδίας παραδοχῆς καὶ χρήσεως ἐντελεστέρων μηχανημάτων, ἐγένοντο πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἐπαισθητά,

(1) Ὁρα Βιβλ. Α. Κεφ. Ε'. § 2.

ἀλλ' ὥς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, τὰ ἀτοπήματα ταῦτα εἰσὶ πρόσκαιρα καὶ παροδικά, καὶ οὐδόλως δύνανται νὰ ἀντισταθμίσωσι τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ὀφελήματα ὧν ἀπολαύει ἡ κοινωνία, ὅσας ἀντὶ τῶν ἐμψύχων δυνάμεων, ποιῆται χρῆσιν δυνάμεων ἀψύχων, δυνάμεων μηχανικῶν.

Καὶ 1) διὰ τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν, τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια ἐξοικονομοῦνται καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς βιομηχανίας, δηλ. καὶ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν τεχνουργίαν καὶ τὴν μετακομιστικὴν κτλ.

2) Αἱ παραγωγικαὶ δαπάναι ὥς ἐκ τούτου σμικρύνονται καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἀναλωμάτων ἐλαττοῦται. Καὶ οὕτω ἅπαντες οἱ ἀναλωταὶ ἄνευ τινὸς αὐξήσεως τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῶν προσόδων, γίνονται εὐπορώτεροι.

3) Ἐνεκα τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἡ ἐργασία ζητεῖται, καὶ ὁ μισθὸς αὐτῆς αὐξάνει καὶ χρηματικῶς καὶ πραγματικῶς.

4) Ἡ μὲν διεύθυνσις, καὶ ἐποπτεία τῶν μηχανῶν, συνεπάγεται τὴν ἀνάγκην ἔργων ἀνωτέρας φύσεως καὶ κάλλιον μισθοδοτουμένων. Ἡ δὲ κατασκευὴ καὶ ἐπισκευὴ τῶν μηχανῶν παρέχει ἄφθονον καὶ ἀδιάλειπτον ἐργασίαν εἰς τοὺς ἐργάτας.

5) Ἄνευ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων πλείστων ἔργων ἢ ἐκτέλεσις ἤθελεν ἀποβῆ ἀνέφικτος· ὥστε δυνάμεθα ἀδιστάκτως νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μηχανικῶν δυνάμεων, τὰ μὲν παραγωγικὰ ἔργα πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ ἐργασία καθίσταται ἐπιζήτητος, καὶ ἐν γένει ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, ὅφ' οἷανδὴποτε ἔποψιν καὶ ἐὰν θεωρήσωμεν αὐτούς, εἴτε ὥς παραγωγούς, εἴτε ὥς ἀναλωτάς.

§ 5. *Περὶ ἀπολύτου καὶ ἀναλόγου ἀνέτησεως καὶ
μειώσεως τῶν ἐργατικῶν μισθῶν.*

Οἱ μισθοὶ ἀυξάνουσιν ἢ μειοῦνται πολλάκις οὐχὶ ἀπο-
λύτως, ἀλλ' ἀναλόγως πρὸς τὰ κέρδη τῶν κεφα-
λαίων. Καὶ ἀναλόγως μὲν μισθός, εἶναι ὁ ἐκτι-
μώμενος εἰς ἀριθμητικὰς μερίδας τοῦ ὅλου προϊόντος·
ἀπόλυτος δέ, ὁ ἐκτιμώμενος εἰς ποσὸν χρη-
μάτων, ἢ προϊόντων, ἀσχέτως πρὸς τὸ κέρδος τῶν κεφα-
λαίων. Ὁ Ῥικάρδος, καταδείξας τὴν σχέσιν ταύτην τῶν
μισθῶν πρὸς τὸ κέρδος τῶν κεφαλαιούχων ἀπεφήνατο ὅτι,
«ἐπειδὴ τὸ παραχθὲν προϊόν διανέμεται εἰς δύο μερίδας,
»ἢται εἰς μισθοὺς ἐργατικοὺς καὶ εἰς κέρδη τῶν κεφα-
»λαιούχων, τοῦ ἐτέρου αὐτῶν, τοῦ ἐργάτου, ἢ τοῦ κεφα-
»λαιούχου λαμβάνοντος μεῖζονα μερίδα, ὑπολείπεται ἢ
»ἐλάσσων εἰς τὸν ἕτερον». Ἀλλ' ὁ Ῥικάρδος δὲν περιω-
ρίσθη εἰς τὴν ἀριθμητικὴν ταύτην ἀλήθειαν, προσέθηκε
δέ, ὅτι, «δυσάκεις ἐκ τῶν δύο τούτων μερίδων, ἢ μεῖζων
»ἀποδίδηται τῷ ἐργάτῃ, οἱ μισθοὶ εἰσὶν ὑψωμένοι. Ἐξ
»ἐναντίας δέ, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, ἀποδιδομένης τῆς
»μειζονος μερίδος τῷ κεφαλαιούχῳ». Κατὰ τὸν Ῥικάρ-
δον λοιπόν, οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν μὲν, ἀναβιβαζομένου
τοῦ μερίσματος τῶν κεφαλαιούχων, ἀναβιβάζονται δέ,
αὐτοῦ ἐκπίπτοντος. Ἐπὶ ὑποθέσει λοιπόν, ὅτι τὸ διανε-
μητέον ποσὸν εἶναι 10, οἱ δ' ἐργάται, οἱ τὴν προτέραν
λαμβάνοντες μισθὸν 5 ἐπὶ 10, ἢτοι τὸ $\frac{1}{2}$ τοῦ ὅλου, λαμ-
βάνουσι σήμερον 6 ἐπὶ 10, οἱ μὲν μισθοὶ θέλουσιν ὑψωθῇ,
τὸ δὲ μέρισμα τῶν κεφαλαιούχων θέλει ἐκπέσει.

Πρὸς ταῦτα οἱ οἰκονομολόγοι, καὶ ἰδίᾳ ὁ Σινιόρ, ἀν-
τέταξαν ὅτι ἐκ τῆς ἀναλόγου ταύτης ὑψώσεως
ἢ ἐκπτώσεως τῶν μισθῶν, οὐδὲ ὅλως ἀπο-

δεκνύεται ἡ πραγματικὴ τῶν ἐργατῶν
κατάστασις. Καθότι πιθανόν μὲν, οἱ μισθοὶ νὰ ὑψω-
θῶσι κατὰ τὸν Ῥικάρδον, ἀπαρτίζοντες ἀνάλογον με-
ρίδα ἀνωτέραν τοῦ μερίσματος τῶν κεφαλαιούχων, π ρ α γ-
μ α τ ι κ ῶ ς δέ, ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν νὰ μετα-
βληθῇ ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ὡσαύτως δέ, πιθανόν εἶναι οἱ μὲν
μισθοὶ νὰ ἐκπέσωσι κατὰ τὸν Ῥικάρδον, ἡ δὲ κατά-
στασις τῶν ἐργατῶν νὰ βελτιωθῇ ὡς ἐκ τῆς μετα-
βολῆς ταύτης. Τῷ ὄντι υποθέσωμεν ὅτι ἐργάται καὶ κε-
φαλαιούχοι παρήγαγον ρουχικὰ ἢ σιδηρουργήματα ἀξίας
100 δρ., καὶ ὅτι οἱ μὲν ἐργάται λαμβάνουσιν ἐπὶ τῆς ἀ-
ξίας ταύτης, τὰ $\frac{1}{10}$ ἥτοι 60 δρ., οἱ δὲ κεφαλαιούχοι τὰ
 $\frac{1}{10}$ ἥτοι 40 δραχ. Ἀλλ' ἐὰν τῇ ὑστεραίᾳ, ὁ μὲν μισθὸς
τῶν ἐργατῶν καταβιβασθῇ εἰς τὰ $\frac{1}{10}$ τοῦ ὅλου
προϊόντος, ἡ δὲ μερὶς τῶν κεφαλαιούχων ὑψωθῇ εἰς τὰ
 $\frac{1}{10}$, ὁ Ῥικάρδος θέλει ἰσχυρισθῇ καὶ δικαίως, ὅτι οἱ μι-
σθοὶ ἐξέπεσαν· καθότι τὰ 50 εἶναι ἀριθμητικῶς κατώτερα
τῶν 60. Ἀλλ' ἐὰν ἡ μὲν τιμὴ τῶν ρουχικῶν ἢ τῶν σιδη-
ρουργημάτων ὑψωθῇ ἀπὸ 100 εἰς 160 δρ., οἱ δὲ ἐργάται
ἀντὶ $\frac{1}{10}$ λάβωσιν $\frac{1}{10}$ ἥτοι ἀνάλογον μερίδα κατω-
τέραν τῶν $\frac{1}{10}$, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οἱ μισθοὶ
ἐξέπεσαν; ἐνῷ ὑπάρχει πρόδηλον, ὅτι τὰ $\frac{1}{10}$ τῶν 160,
ἥτοι αἱ 80 δρ., εἰσὶν ἀνώτεραι τῶν $\frac{1}{10}$ τῶν 100, ἥτοι
τῶν 60. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν, ὁ μὲν ἀνά-
λογος μισθὸς ἡλαττώθη ἀπὸ $\frac{1}{10}$ εἰς $\frac{1}{10}$, ὁ δὲ ἀπόλυτος
μισθὸς ἡὔξησεν ἀπὸ 60 εἰς 80 δρ. Ἀντιστρόφως δέ, ἐὰν
τὰ ρουχικὰ ἢ τὰ σιδηρουργήματα, ἐκπέσωσιν ἀπὸ 100
εἰς 60 δραχ., οἱ δὲ ἐργάται ἀντὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ ὅλου
προϊόντος, ἥτοι τῶν $\frac{1}{10}$ τῶν 100, λάβωσι τὰ $\frac{1}{10}$ τῶν 60,
δηλ. δρ. 40, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ κατάστα-
σις τῶν ἐργατῶν ἐβελτιώθη, διότι οἱ μισθοὶ ὑψώθησαν

ἀπὸ τοῦ $1\frac{1}{2}$ εἰς τὰ $2\frac{1}{2}$; Βεβαίως ὅχι· καθότι οἱ πραγματικοὶ μισθοὶ ἡλαττώθησαν ἀπὸ 50 εἰς 40 δραχμάς. Οἱ μισθοὶ λοιπὸν αὐξάνουσιν ἢ μειοῦνται μὲν ἀναλόγως πρὸς τὰ κέρδη τῶν κεφαλαιούχων, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως ταύτης, τότε μόνον πραγματικῶς ἀλλοιοῦται ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν, ὅτε οὐδεμία ἐπέρχεται μεταβολὴ περὶ τὴν τιμὴν τοῦ παραχθέντος προϊόντος. Ἄλλως, ἐπελθούσης τοιαύτης μεταβολῆς περὶ τὴν τιμὴν τοῦ διανεμητέου προϊόντος, ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως τῆς ἀναλόγου μερίδος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, οὐδὲν ἀποδεικνύεται ἢ βελτίωσις ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴ τῆς πραγματικῆς τῶν ἐργατῶν καταστάσεως (').

Ἐκ τούτων ἐπεταί ὅτι, ὡς ἀκριβέστερον ἀποφαίνονται οἱ οικονομολόγοι, ὅτι «ὁ πλῆθυσμός πολλαπλασιάζεται διὰ τῶν μεγάλων μισθῶν» δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τοὺς κατὰ τὸν Ῥικάρδον μεγάλους μισθοὺς, ἀλλὰ τοὺς πραγματικῶς μεγάλους μισθοὺς, ἥτοι τὴν κατὰ τὸ ποσὸν αὐξήσιν τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, ἅτινα διὰ τοῦ κεκτημένου μισθοῦ προσπορίζεται ὁ ἐργάτης.

Ὡσαύτως δὲ παραδεχόμεθα μὲν ὑπὸ τινα ἔποψιν, ὡς ὀρθὸν τὸ ἀξίωμα ὅτι «οἱ μεγάλοι μισθοὶ καὶ τὰ μεγάλα κέρδη εἰσὶν ἀσυμβίβαστα». Καθότι θεωρουμένης ὡς ἀμεταβλήτου τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων, ὁ λαβὼν τὰ $2\frac{1}{2}$, ἢ τὰ $2\frac{1}{2}$ τοῦ ὅλου, κέκτηται προδήλως τὴν μείζονα μερίδα. Ἀλλ' ἐάν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ διανεμητέου προϊ-

(1) Αὐτὸ τοῦτο συνέβη πρό τινων ἐτῶν καὶ παρ' ἡμῖν, ἐνθα οἱ μὲν μισθοὶ ὑψώθησαν μετὰ τῆς τιμῆς τῶν τροφίμων, οἷον τοῦ σίτου, τοῦ κρέατος τοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαιούχων δὲν ἡλαττώθησαν ἐκ τούτου· καθότι πρὸ τῆς ὑψώσεως τῶν μισθῶν εἶχεν ἀνατιμηθῇ ἡ τιμὴ τῶν τροφίμων.

όντος ἐδιπλασιάσθη, οἷον τὰ καυσόξυλα ἔνεκα βαρυτάτου χειμῶνος κτλ., ἀμφότεροι οἱ μεριδοῦχοι, θέλουσιν ἐκ τῆς ἀνατιμήσεως ταύτης ὠφελῆθῃ, δηλ. ὅτε λαβὼν τὰ ²/₃, καὶ ὁ λαβὼν τὸ ¹/₃, καὶ οὕτω θέλει ἐξελεχθῇ ψευδῆς ἡ ἀρχὴ ὅτι, «οἱ μεγάλοι μισθοὶ καὶ τὰ μεγάλα κέρδη εἰσὶν »ἀσυμβίβαστα» (').

Παρατηρῶ τελευταῖον ὅτι ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν τῶν ἀναλόγων μισθῶν, πολλοὶ διερευνῶντες τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐκπεπτωκότων μισθῶν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, ἀπεφάνησαν ὅτι, ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν οὐδεμίαν ἔχει »ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων». Καθότι ἡ ἔκπτωσις τῶν μισθῶν, συνεπάγεται τὴν αὐξήσιν τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων· ἀλλ' ὥσπερ ἡ τιμὴ τῶν πραγμάτων αὐξάνει ἀναβιβαζομένων τῶν πραγματικῶν μισθῶν, οὕτω καὶ τῶν μισθῶν ἐκπεπτωκότων, οἱ κεφαλαιούχοι δύνανται νὰ ἐκποιήσωσι τὰ τεχνουργήματά των ἐπὶ μετριωτέρα τιμῇ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλαττώσεως τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς κερδῶν, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος. Ὡστε ἡ μὲν ἔκπτωσις τῶν μισθῶν συνεπάγεται τὴν ἔκπτωσιν τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων οὐδεμίαν ὥς ἐκ τούτου ὑφίστανται ἀλλοίωσιν διαμένοντα κατὰ μέσον ὅρον τὰ αὐτὰ ὡς καὶ πρότερον (').

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ μίσθωσις ἐργασίας δὲν εἶναι σύμβασις μαρτυροῦσα ὡς τινες πρεσ-

(') Κατὰ τὸ 1855, ἐρρεσηκότος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἡ ζήτησις καὶ κατανάλωσις τῶν ἐξ αἰγῶν καὶ προβάτων θερμάτων, τῶν ἀλειμμάτων, τῶν ἰστίων καὶ σχοινίων τῶν πλοίων, ἠϋξήσαν ὡς καὶ οἱ μισθοὶ τῶν περὶ τὴν κατεργασίαν αὐτῶν ἀσχολουμένων. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι μισθοὶ δὲν ἐπήνεγκον τὴν ἐλάττωσιν τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων, καθότι τὰ ἀνωτέρω εἶδη σπανιώτερα γενόμενα ἀνέτιμήθησαν.

(2) Ῥόστη μαθημάτων Τόμ. Γ'.

βεύουσι τὴν ταπεινὴν, τὴν χθαμαλὴν θέσιν τῆς πολυπληθεστάτης ἐργατικῆς τάξεως, τοῦναντίον εἶναι τὸ μᾶλλον ἀλάνθαστον γνῶρισμα τῆς πλήρους ἀπελευθερώσεως τῶν πενεστέρων, ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ὃν ἐπέβαλεν εἰς τὸν τράχηλον αὐτῶν ἡ βία καὶ ἡ κατὰκτησις.

Ὁ ἐργάτης ἐκμισθώνει σήμερον τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, διότι δὲν δύναται νὰ περιμείνῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅπως λάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἀμοιβήν, ἀλλ' οὔτε θέλει νὰ συμμερισθῇ τὰς τύχας καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἐπιχειρήσεως.

Βεβαίως ἐὰν σὺν τῇ ἐργασίᾳ καταβάλλῃ καὶ τὸ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ἔργου ἀπαιτούμενον κεφάλαιον, ὁλόκληρον τὸ ἔργον αὐτῷ μόνῳ ἀνήκει· ἐὰν ὅμως τὸ κεφάλαιον, οἷον τὸ δέριμα ὅπερ κατεργάζεται ὁ ὑποδηματοποιός, ὁ σίδηρος τοῦ σιδηρουργοῦ, τὸ ἄλφιτον τοῦ ἀρτοποιοῦ ὑπ' ἄλλου κατεβλήθη προσώπου, ὁ ἐργάτης οὐδεμίαν δικαιοῦται νὰ ἔχῃ ἀξίωσιν ἐπὶ τοῦ ὅλου.

Ἄλλως ὅμως, οὐδὲν διακωλύει τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἐργάτου εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς ἀπεδείχθη τοῦτο δι' οἰκείων παραδειγμάτων ἐν τῷ περὶ συνεταιρισμοῦ κεφαλαίῳ (').

Ἡ νεωτέρα μάλιστα βιομηχανία πλεῖστα παρέχει τούτων συνεταιρισμῶν παραδείγματα.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ, ἐν τῷ κλειδοκυμβαλοποιεῖῳ τοῦ Bord ἐν Παρισίοις, ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη ἐκανονίσθη ὡς ἐφεξῆς. 10 ⁰/₁₀ τῶν καθαρῶν κερδῶν ἀφαιροῦνται διὰ τὸ κεφάλαιον. Τὸ ὑπόλοιπον δὲ διαιρεῖται εἰς δύο μερίδας· ἡ μὲν ἀνήκει λόγῳ τόκου τῷ καταβληθέντι κεφαλαίῳ ὑπὸ τοῦ Bord, ἡ δὲ εἰς τὸ σύνολον τῶν μι-

(') Κεφ. 12. σελ. 278.

σθῶν τῶν διαμεινάντων ἐργατῶν ἐπὶ ἑξ μῆνας εἰς τὸ κατὰστημα· ἡ δὲ ἰδιαιτέρα μερίς ἐκάστου ὑπαλλήλου ἢ ἐργάτου, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ποσὸν τῆς μισθοδοσίας αὐτοῦ.

Τὸ χρῆμα ἀποδίδεται ἐνὶ ἐκάστῳ περὶ τὸ τέλος τῆς ἑξαμηνίας. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἕτερον σύστημα συμμετοχῆς εἰσαχθὲν πρὸ τριακονταετίας, ὑπὸ τοῦ Alfred Courty ἐν τῇ ἐταιρίᾳ τῶν γενικῶν ἀσφαλειῶν Compagnie d'assurances générales· ἡ μερίς τῶν ἐργατῶν κεφαλαιοῦται πρὸς 4 % καὶ ἀποδίδεται εἰς μόνους τοὺς ὑπηρετήσαντας 25 ἔτη καὶ ἔχοντας ἡλικίαν 65 ἐτῶν.

Ἐν ἄλλῃ ὡσαύτως ἐταιρίᾳ, τὰ κέρδη διαιροῦνται εἰς δύο μερίδας, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ τόκου τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ, καὶ ἡ μὲν ἀνήκει τοῖς μετόχοις καὶ τῇ διοικήσει, ἡ δὲ τοῖς ἐργάταις. Καὶ τοῦ μὲν ἡμίσεως τὸ ἥμισυ πληρώνεται εἰς τοὺς μισθούχους, διὰ τοῦ ἐτέρου δὲ ἡμίσεως ἀγοράζονται μετοχαὶ καὶ οἱ μέτοχοι ἐργάται δύνανται ἐν τῇ ιδιότητι ταύτῃ, νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς συνελεύσεις.

Ὡσαύτως δὲ ἐν τῷ χρωματιστηρίῳ οἰκιῶν τοῦ Lenoir ἐν Παρισίοις, οἱ ἐργάται συμμετέχουσι τῶν κερδῶν τῆς ἐπιχειρήσεως· ὥστε σήμερον σιδηρόδρομοι, τράπεζαι, ἀσφαλιστικαὶ ἐταιρίαι, χυτήρια τυπογραφικῶν χαρακτῆρων, ἐργοστάσια, καταστήματα ὑφαντικῆς, χαρτοποιίας, τυπογραφίας, χρωματιστήρια, βιβλιοπωλεῖα, οἶνοπωλεῖα, σαπωνοποιεῖα, κολλυβιστικὰ καταστήματα κ.τ.λ. παρέδεχθησαν τὸ εὐεργετικώτατον σύστημα τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη· ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ, τὰ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ κατηρτισμένα ἰδρύματα ὀλίγον ἐπολλαπλασιάσθησαν.

"Orx nineteenth century may 1881·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἀμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων.

Ἡ παραγωγικὴ χρῆσις τῶν κεφαλαίων ἐστὶ διττὴ· ἄμεσος καὶ ἔμμεσος· καὶ ἐκ μὲν τῆς ἀμέσου αὐτῶν χρήσεως εἰς διαφόρους βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, προκύπτουσι κέρδη. Ἐκ δὲ τῆς ἐμμέσου αὐτῶν χρήσεως, τόκοι ἢ μισθώματα· ἀλλὰ τὰ μὲν κέρδη εἰσὶν ἀβέβαια καὶ ἀόριστα μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐπιχειρήσεως· οἱ δὲ τόκοι ἢ τὰ μισθώματα ὀρίζονται ἐξ αὐτῆς τῆς συμβάσεως τῆς ἐκμισθώσεως ἢ τοῦ δανείου καὶ ἀκριβολογοῦνται πρὸ τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

§ 1. Περὶ ἐξακριβώσεως τῶς κερδῶν τῶν κεφαλαίων.

Πραγματευόμενος ἐν πρώτοις, περὶ κερδῶν τῶν κεφαλαίων, διακρίνω αὐτὰ ἀπὸ τῆς γῆς κυρίως λεγομένης, καθότι ὡς προεῖρήθη (¹), ὅσάκις ἡ ἐνέργεια τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων διακρίνεται ἀπὸ τῆς γῆς, ἢ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα πρόσοδος δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐγγείου προσόδου ἢ τοῦ μισθώματος τοῦ ἀντὶ ἐγγείου προσόδου πληρωνομένου, ἀλλὰ καταλογίζεται ὡς πρόσοδος ἐκ κεφαλαίου ἀπορρέουσα.

Δεύτερον δέ, διακριτέον τὰ κεφάλαια ἀπὸ τῆς ἐργασίας, μεθ' ἧς ὡς ἀπεδείχθη συστοιχειοῦνται ταῦτα. Α. χ. ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι δικηγόρος ἀπολαμβάνει ἔτησίως 5,000 δραχμῶν, ἡ ἔτησίᾳ αὕτη πρόσοδος τῶν 5,000

(¹) Πλουτολογίας βιβλ. πέμπτῃ. Κεφ. α'.

δραχμῶν πρέπει νά θεωρηθῇ ὡς μισθὸς ἐργασίας καὶ ὡς κέρδος κεφαλαίου· καθότι, ὁ δικηγόρος οὗτος κατέβαλεν ὑλικόν τι κεφάλαιον πρὸς ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον μετεμόρφωσεν ὑλικόν τι εἰς ἠθικόν κεφάλαιον. Προσέτι δέ, ὁ δικηγόρος οὗτος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, δεῖται ὑλικοῦ τινος κεφαλαίου· οἶον, βιβλίων ἐπιστημονικῶν, γραφείου κ.τ.λ., καὶ γραφείως πρὸς ἀντιγραφὴν τῶν ἐπιδοτέων ἐγγράφων. Τελευταῖον δὲ ὁ δικηγόρος οὗτος, ὁ ἐξασκῶν ἔργα ἐργολάβου, δηλ. ἔργα ἀνωτέρας φύσεως, ἐκτελεῖ ἐνίοτε καὶ ἔργα ἀπλοῦ ἐργάτου, δηλ. ὑποδεεστέρας φύσεως ἔργα, ἀναπληρῶν ἐν ἀνάγκῃ, τὸν ἐπὶ τοῦ γραφείου του ὑπάλληλον. Ἡ ἐτήσια λοιπὸν πρόσοδος τῶν 5,000 δραχμῶν, ἣν ἀπολαμβάνει ὁ δικηγόρος οὗτος, οὔτε μισθὸς καθαρὸς εἶναι, οὔτε κέρδος, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ μισθοὺς τε καὶ κέρδη. Ὡσαύτως δὲ ὁ σιδηρουργὸς ἢ ὁ κλειθοροποιός, μεταχειρίζεται ὄργανά τινα καὶ πρώτην ὕλην κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ἥτοι μεταμορφωτὸν καὶ ἀμεταμόρφωτον κεφάλαιον. Καὶ σφυρηλατῶν μὲν ἐργάζεται ὡς χειρῶναξ, διευθύνων δὲ αὐτὸς τὸ σύνολον τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐκπληροῖ συνάμα καὶ ἔργα ἐργολάβου. Ἡ πρόσοδος αὐτοῦ λοιπὸν περιλαμβάνει καὶ μισθοὺς καὶ κέρδη.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νά συγχέωμεν τὰ κεφάλαια μετὰ τῆς ἐργασίας, οὐδὲ τὸ κέρδος ἢ τὴν ἀντιμισθίαν τοῦ ἐργολάβου ἢ τοῦ ἐπιμελητοῦ βιομηχανικῆς, γεωπονικῆς ἢ ἐμπορικῆς τινος ἐπιχειρήσεως, μὲ τὰ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων πηγάζοντα κέρδη.

Ἡ ἀντιμισθία, ἢ τὸ κέρδος τοῦ διευθύνοντος τὴν βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν, εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ· διαφέρει δὲ ἀπὸ τοῦ μισθοῦ, καθότι ὁ μὲν μισθὸς τοῦ ἀπλοῦ ἐργάτου προσυμφωνεῖται, ἐνῶ ἡ ἀντιμισθία τοῦ

ἐργολάβου παράγεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἥς τὰ κέρδη περιλαμβάνουσι προσέτι καὶ τὸν τόκον τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων καὶ τοὺς ἐργατικούς μισθοὺς καὶ ἀποθεματικὸν καὶ χρεωλυτικὸν τι ποσὸν πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἀξίας τῶν φθειρομένων ἐτησίως ἀμεταμορφώτων κεφαλαίων.

Ὅσῳ δὲ ἡ τεχνικὴ ἱκανότης καὶ τὰ ἠθικὰ προσόντα τοῦ ἐργολάβου εἰσὶ σπανιώτερα, οἱ δὲ κίνδυνοι τῆς ἐπιχειρήσεως μεῖζονες, ἡ δὲ ἐργασία αὐτοῦ κοπωδεστέρα, τόσῳ καὶ ἡ ἀντιμισθία αὐτοῦ ἔσται μεγαλειτέρα.

Προσέτι δὲ τὰ κεφάλαια διακρίνονται ἀπὸ τῶν φυσικῶν δυνάμεων μεθ' ὧν πολλάκις ταυτίζονται. Τοιούτω τρόπῳ, τὸ προτέρημα ἐξόχου ἀοιδοῦ, ποιητοῦ, μουσικοῦ, αὐτοσχεδιαστοῦ, δραματούργου ἢ συγγραφέως, χειρουργοῦ κ.τ.λ. δὲν εἶναι πάντοτε προῖόν ἀσκήσεως ἢ ἐκπαίδευσως, ἀλλὰ καὶ δώρημα φυσικόν, ἀπονεμηθὲν πρὸς ὀλίγους, οὓς Μοῦσαι φιλεῦνται κατὰ τὸν Ἡσίοδον.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι τὰ κέρδη ἐπιστημονικῶς διακρίνονται καὶ ἀπὸ τῆς ἐγγείου προσόδου καὶ ἀπὸ τῶν ἐργατικῶν καὶ ἐργολαβικῶν μισθῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἀποδομένης εἰς ἄνδρας ἐξόχους.

Τὰ κεφάλαια οὕτω πως διακρινόμενα ἀπὸ τῶν λοιπῶν προσοδοτόκων στοιχείων, ἀπολαύουσι καὶ πρέπει νὰ ἀπολαύσῃ τινος κέρδους, οἷαδὴποτε ἐὰν ἦ ἡ μορφὴ αὐτῶν, ὕλική ἢ ἄυλος, ἢ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἄμεσος ἢ ἔμμεσος. Ἄνευ τοῦ κέρδους τούτου, οἱ κεφαλαιοῦχοι, μὴ δυνάμενοι ἐπωφελῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν, θέλουσιν ἀκάρπως τὰ κατανάλισκει, ὅπως θεραπεύσωσι τὰς χρείας αὐτῶν, ἢ ὅπως πολλαπλασιάσωσι τὰς ἀπολαύσεις αὐτῶν, καὶ τὰ κεφάλαια θέλουσιν οὕτω, κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδὸν ἐξαφανισθῇ.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἀποδεικνύεται ἡ παραλογία τοῦ συστήματος τοῦ Προυδῶνος, ἰσχυρισθέντος ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας καὶ κεφαλαιούχους ἡ ἐκμίσθωσις καὶ ὁ ἐκτοκισμὸς, ἀλλὰ μόνῃ τῇ πώλησιν καὶ τῇ ἀνταλλαγῇ. Ἀλλ' ἐὰν ἀπηγορεύοντο ὁ ἐκτοκισμὸς καὶ ἡ ἐκμίσθωσις, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ἡ ἰδιοκτησία καὶ τὰ κεφάλαια ἤθελον συναφανισθῇ μετ' αὐτῶν.

Ἐν τῇ ἐκτίσει τί συνίστανται τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ; Τὰ κέρδη, ἢ ἀκριβέστερον, τὰ καθαρά κέρδη τῶν κεφαλαίων, οὐδόλως ταυτίζονται μὲ τὸ ὀλικὸν προῖόν τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, ἐξ οὗ πηγάζουσι. Τὰ μὲν καθαρά κέρδη, συνίστανται εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἀκαθαρίστου προσόδου καὶ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης. Τὸ δὲ προῖόν τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, συνίσταται εἰς τὸ σύνολον τῆς παραχθείσης ἀξίας· ὥστε ἐὰν τὸ προῖόν τῆς ἐπιχειρήσεως ᾖ ἀνεπαρκὲς πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ καταναλωθέντος ἢ καταβληθέντος κεφαλαίου, ἡ ἐπιχείρησις θέλει ἀποβῇ ἐπιζήμιος· ἂν δὲ ἐκ τοῦ προϊόντος τούτου, ἀποκατέστη τὸ κεφάλαιον ἄνευ περισσεύματος, ἡ ἐπιχείρησις οὔτε κέρδη παρήγαγεν, οὔτε ζημίαν. Ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐπιχειρήσεως παρήχῃ περισσεύμα, ὅσῳ τὸ περισσεύμα τοῦτο εἶναι μεῖζον, τόσῳ καὶ τὰ καθαρά κέρδη ἔσσονται ἀνώτερα. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων οὕτω πως ἐννοούμενα, ἀναλογίζονται ἀείποτε πρὸς τὸ κεφάλαιον ἐξ οὗ παράγονται· ἐὰν ὑποθέσωμεν λ.χ. ὅτι γεωργὸς ἐδαπάνησε μὲν χιλίας δραχμὰς εἰς μισθοὺς, σπόρον κ.τ.λ. εἰσέπραξε δὲ χιλίας καὶ ἑκα-

τόν, τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως θέλουσιν ἐκτιμηθῇ εἰς 10 % τοῦ κεφαλαίου.

§ 2. *Τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι πρὸς ἀλλήλα ἴσα οὐδ' ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια.*

Τῷ ὄντι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι, ἄλλα μὲν τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἄλλα δὲ ἐν τῇ τεχνουργίᾳ, τῇ ἐμπορίᾳ, τῇ σιδηροδρομίᾳ, τῇ τραπεζικῇ ἐργασίᾳ κ.τ.λ.

Τῆς μὲν γεωργίας λ. χ. ἡ πρόσοδος δὲν εἶναι ἀείποτε ἀσφαλής· ἀλλ' ἡ ἀξία τῆς γῆς εἶναι βεβαία. Ὡσαύτως δέ, ἡ ἐκ τῆς μεταλλευτικῆς πρόσοδος οὐδεμίαν παρέχει βεβαιότητα. Τῆς τεχνουργίας τὰ κέρδη εἰσὶν ἀσφαλέστερα καὶ κρέμονται ἐκ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων καὶ τῆς ἱκανότητος τῆς διευθύνσεως. Ἐν δὲ τῇ ἐμπορίᾳ οὐ μόνον τὰ κέρδη, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ κεφάλαια πολλάκις διακινδυνεύουσιν.

Ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων καὶ ἀναμφισβητήτων τούτων γεγονότων ὁρμώμενοι ἰπῶς πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν τὸ περὶ ἰσότητος τῶν κερδῶν ἀξίωμα τῶν οἰκονομολόγων; Τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ περὶ ἰσότητος τῶν μισθῶν, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαγωνισμοῦ, δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ τε κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία φέρονται ἀείποτε πρὸς τὰς ἐπικερδεστέρας ἐπιχειρήσεις. Ἐὰν λ. χ. οἱ τεχνουργοῦντες μὲν ὑποδήματα ἀνδρεῖα, κερδαίνουντι 8 %, οἱ τεχνουργοῦντες δὲ γυναικεῖα 12 %, πολλοὶ ἐκ τῶν πρώτων, θέλουσι συρρέουσαι εἰς τὴν δευτέραν ἐπιχείρησιν ὡς ἐπικερδεστέραν, καὶ οὕτω ἐλαττουμένου μὲν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περὶ τὴν τεχνουργίαν ἀνδρείων ὑποδημάτων ἀσχολουμένων, αὐξανομένου δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεργαζομένων γυναικεῖα ὑποδήματα, τὰ

κέρδη τῶν δύο τούτων ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων, ἔσονται ἰσόρροπα. Ἐνεκα μάλιστα τῆς εὐκίνησιος ταύτης τῶν κεφαλαίων, πολλάκις κατὰ τὴν ἑναρξιν, ἢ πρὸς ἐξακολούησιν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων γίνεται χρήσις ἀνδρῶν κεφαλαίων, τὰ ὅποια δὲν ἐδημιουργήθησαν μὲν ἐν ἀκαρεΐ, μετετράπησαν δὲ τῆς προτέρας αὐτῶν χρήσεως, ὅπως μετενεχθῶσι πρὸς νέα ἔργα ἐπικερδέστερα.

Τὸ περὶ ἰσότητος λοιπὸν τῶν κερδῶν ἀξίωμα στηρίζεται ἐπὶ δύο γεγονότων ἀναμφισβητήτων, προκυπτόντων ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων· ἢτοι ἐκ τοῦ αἰσθηματος τῆς ἰδιωφελείας, τοῦ παρορμῶντος ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐπικερδέστεραν χρῆσιν τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων, καὶ ἐκ τῆς εὐκίνησιος τῶν κεφαλαίων, ἃτινα μετατίθενται καὶ μεταμορφοῦνται, κατὰ τὰς χρείας καὶ τὴν βούλησιν ἡμῶν. Ἄλλ' ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ, ἢ ἀδέσμευτος ἢ ἡ ἀκώλυτος αὕτη μετάθεσις καὶ εὐκίνησις τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ἀείποτε κατορθωτή· καθότι τὰ λεγόμενα πάγια ἢ ἀμεταμόρφωτα τῆς βιομηχανίας κεφάλαια, οἷον αἱ σταφίδοφυτεῖαι, αἱ ἀμπελοφυτεῖαι, αἱ μηχαναί, τὰ τεχνουργεῖα, τὰ ἐργοστάσια, αἱ ἄμαξαι, τὰ πλοῖα κ.τ.λ. δὲν εἶναι δεκτικὰ μεταμορφώσεως ἢ μεταθέσεως κατὰ τὸ δοκοῦν ἡμῖν. Ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ οἶνος λ. χ. ἐξέπεσεν εἰς λεπ. 10 τὴν ὁκάν, αἱ δὲ ἀμπελοι τῆς κατωτάτης ποιότητος δὲν παρέχουσιν ἐτησίως, πρόσοδον ἀκαθάριστον μείζονα τῶν 10 δραχμῶν. Τούτου δοθέντος ἔπεται τάχα ὅτι ἐπιζητοῦντες κέρδη ἀνώτερα, δυνάμεθα νὰ μεταμορφώσωμεν τὰ κλήματα εἰς τὸ λίαν ἐπιζήτητον ὑγρασίδιον πρὸς διατροφήν τῶν χλωραζόντων ἵππων; Ὡσαύτως δέ, διότι τὸ ἀπερισκέπτως ἀνεγερθὲν καὶ οἰκτρῶς καταστραφὲν παρ' ἡμῖν σακχαροποιεῖον, δὲν

ἥτο δυνατόν νὰ παράσχη τὰ μετὰ πολλοῦ σόμφου καὶ μετὰ πολλῆς ἀγυρτείας προαναγγελθέντα ὠφελήματα, ἐλλείψει δὲ τῶν ἀπαιτουμένων κεφαλαίων πρὸς μίσθωσιν ἐργατῶν καὶ πρὸς παραγωγὴν τῆς ἀναγκαιούσης ὕλης, ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἐνεκρώθη, πρὶν ἢ δώσῃ σημεῖον ζωῆς, ἡτο εὐκόλον, ἂν οἱ διευθύνοντες τὸ κατὰστημα τοῦτο προέβλεπον τὴν ἐλλειπὴν αὐτοῦ πτώχευσιν νὰ μεταμορφώσωσι τὰς ἀνεγερθεῖσας οἰκοδομὰς καὶ τοὺς λέβητας καὶ τὰς θλιπτικὰς μηχανὰς καὶ τὰς ἀντλίας, εἰς ἐργαστήρια, εἰς ἀμάξας ἢ εἰς πλοῖα, ἥτοι εἰς κεφάλαια ἐπικερδέστερα; Θεωρητικῶς λοιπόν, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν. Πρακτικῶς ὅμως, πολλὰ καὶ διάφορα προσκόμματα παρεμβάλλονται εἰς τὴν ἐξίσωσιν ταύτην τῶν κερδῶν. Εἶπον ὅτι, τὰ κέρδη δὲν εἶναι πάντοτε ἴσα. Προσθέτω, ὅτι οὐδ' ἀναλόγως τῶν καταβληθέντων κεφαλαίων αὐξάνουσιν αἰείποτε. Καθότι ἐπὶ δύο τεχνουργείων ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐνεργεῖ διὰ κεφαλαίου 5,000 δραχμῶν τὸ δὲ διὰ κεφαλαίου 50,000, τὸ δεύτερον θέλει ἔχει πιθανῶς κέρδη ὑπερδεκαπλάσια, καθότι καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα δύναται νὰ προμηθευθῇ εὐθηνότερον, καὶ ἐντελεστέρας μηχανὰς νὰ μεταχειρισθῇ, καὶ δοκιμωτέρους νὰ προσλάβῃ ἐργάτας καὶ ἐνδεχομένας ζημίας νὰ ἀποτρέψῃ κ.τ.λ. Ἐκ τούτου μάλιστα ἐξηγεῖται, ἡ σχετικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐξασκουμένης δι' ἁδρῶν κεφαλαίων καὶ δι' ἰσχυρῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὰ κέρδη λοιπόν δὲν εἶναι οὔτε ἴσα πρὸς ἄλληλα, οὔτε ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβληθέντα κεφάλαια. Παρατηρῶ ὅμως, ὅτι τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων εἰ καὶ ἄνισα, καὶ ἀνόμοια τείνουσιν ἐν γένει εἰς ἰσορροπίαν, δυνάμει τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ. Τὸνναντίον δὲ ἡ γῆ, ἀπαρτίζουσα

ἄθροισμα μηχανῶν ἀνίσου δυνάμεως, καὶ μὴ οὔσα δεκτικὴ μείζονος ἐπεκτάσως, παρέχει πολλάκις προσόδους ἀνίσους ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ποιοῦ αὐτῆς.

§ 3. Πῶς δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ;

Εἶπον, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ἴσα, ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἄλλ' ὥσπερ οἱ μισθοί, οὕτω καὶ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων προσδιορίζονται κατὰ μέσον ὅρον, δυνάμει γενικωτέρων τινῶν συμβεβηκότων, ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἀναφαινομένων. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ μέσου τούτου ὅρου τῶν κερδῶν, ὥριστα ἐν ταῖς πλείσταις χώραις, καὶ ὁ νόμιμος τόκος τῶν κεφαλαίων.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ προσδιορισθῇ κατὰ μέσον ὅρον τὸ καθαρόν κέρδος ἐπιχειρήσεως, ἀνάγκη ὁ ἐργολάβος τῆς βιομηχανίας νὰ ἀνακτήσῃ διὰ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιχειρήσεως παραχθέντος ὀλικοῦ προϊόντος, πᾶν ὅ,τι προκατέβαλεν ἢ ἐδαπάνησεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν· καθότι ὥσπερ διὰ τῆς τροφῆς μετουσιουμένης εἰς αἷμα, καὶ κυκλοφορούσης ἐντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἀνανεοῦνται αἱ ἐκλιποῦσαι δυνάμεις καὶ μεταδίδεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις εἰς τὰ ὄργανα ἡμῶν, οὕτω καὶ τοῦ ἐργολάβου, ἀνακτῶντος ὅ,τι προκατεβλήθη ἢ ἐδαπανήθη, συντηρεῖται ἡ βιομηχανικὴ ζωὴ καὶ ἡ οἰκονομικὴ τῆς κοινωνίας διοργάνωσις. Θεωρήσωμεν ἤδη τίνες αἱ ἀναγκαῖαι ἀνακτήσεις τῶν ἐργολάβων, ὧν ἄνευ, τὸ καθαρὸν κέρδος τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκλείπει. Ὅπως προσδιορισθῇ τὸ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως καθαρὸν κέρδος, δέον νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τοῦ ὀλικοῦ προϊόντος.

1) μὲν οἱ ἐργατικοὶ μισθοί.

2) δὲ ὁ μισθὸς τοῦ ἐργολάβου.

3) ἡ ἀξία τοῦ μεταμορφωτοῦ κεφαλαίου· οἷον τοῦ σιδήρου, τοῦ λιθάνθρακος, τοῦ λίνου, τοῦ ἐρίου, τοῦ βάμβακος, τῶν βομβυκίων, κ.τ.λ.

4) δὲ ἀσφάλιστρον τι κατὰ τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται τὰ κεφάλαια.

Καὶ τελευταῖον, ἡ πρὸς συντήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν κινήτων, ἢ ἀκινήτων ὀργάνων τῆς βιομηχανίας δαπάνη καὶ χρεωλυτικὸν τι ποσόν, πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐτησίως καὶ ἀνεπαισθήτως φθειρομένου ἀμεταμορφώτου κεφαλαίου.

Ὡστε ὁσάκις διὰ τῆς ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως παραχθείσης ἀξίας, δὲν ἀποζημιούται ὁ ἐργολάβος διὰ τοὺς πληρωθέντας ἢ πληρωτέους μισθοὺς καὶ τὴν δαπανηθεῖσαν ὕλην. Πρὸς τούτοις δέ, ὁσάκις δὲν δύναται νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἀσφάλιστρον τῶν καταβληθέντων παγίων κεφαλαίων καὶ τὴν πρὸς συντήρησιν ἢ ἐπισκευὴν αὐτῶν δαπάνην καὶ τι χρεωλυτικὸν ποσόν, ἡ ὅλη ἐπιχείρησις κινδυνεύει νὰ ναυαγήσῃ· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, οὐδεὶς λόγος περὶ καθάρου κέρδους (').

(') Διὰ τῆς ἀκριβέστερας ταύτης ἀναλύσεως τοῦ ὀλικοῦ προϊόντος τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀνευρίσκεται ὁ τόκος οὗ τὸν κατώτατον ὅρον ἐγγυᾶται πολλάκις τὸ δημόσιον. Τοιοῦτον τρόπον, ἡ παρ' ἡμῖν ἀτμοπλοϊκὴ ἐταιρία συνέστη διὰ μετοχικοῦ κεφαλαίου, δαπανᾷ δὲ καθ' ἔτος εἰς ἀγορὰν ἀνθρώπων, εἰς μισθοὺς προσωπικοῦ, εἰς ἀσφάλιστρα, κ.τ.λ. εἰς συντήρησιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν πλοίων ὠρισμένα τινὰ ποσά. Ἐὰν λοιπὸν τούτων προαφαιρέθων ἐκ τῶν ἐνιαυσίων εἰσπράξεων τῆς, ὑπελείπετο καθ' ὑπόθεσιν ποσὸν 3 1/2 τοῦ τοῦ, σχετικῶς πρὸς κεφάλαιον ὠρισμένον ὑπὸ τῆς μετὰ Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐταιρίας συνομολογηθείσης συμβάσεως, τὸ δημόσιον ὑπεχρεοῦτο νὰ συμπληρώσῃ αὐτὸ διὰ καταβολῆς 2 ἐπὶ τοῖς 100.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι οἱ μὲν ἐργατικοὶ μισθοί, προ-
κειμένου λόγου περὶ χρόνου, τόπου καὶ βιομηχανίας ὠρι-
σμένων, εὐκόλως ἀκριβολογοῦνται, ἀλλ' ὁ προσδιορισμὸς
τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων ἀποβαίνει δυσκολώτερος· κα-
θότι καὶ αὐτὸς ὁ ἐργολάβος ἀγνοεῖ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς
ἐπιχειρήσεως, ἢ τοῦλάχιστον δὲν δύναται νὰ τὸ γνωρίσῃ
ἢ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός. Πᾶσα λοιπὸν ἐκτίμη-
σις τῶν κερδῶν, ἐξαγομένη ἐξ ἀναλογίας, εἶναι μᾶλλον
ἢ ἥττον ἐπισφαλής, ἐκ θετικῶν δὲ μόνον καὶ ὀριστικῶν
ἀποτελεσμάτων, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸ ποσὸν τῶν
κερδῶν.

Ἄλλ' ἐλλείψει ὀριστικῶν ἀποτελεσμάτων καὶ θετικῶν
πληροφοριῶν, δυνάμεθα ὡς ἔγγιστα καὶ ἐξ ἀναλογίας, νὰ
ἐκτιμήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐν
χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρη-
μάτων, ἐλευθέρως συνομολογουμένου. Ἐν χώραις μά-
λιστα, ἐν αἷς ὑπάρχουσι δημόσια χρέη, ὁ τόκος τῶν δη-
μοσίων τούτων χρεῶν, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁ κερ-
δομετρικὸς ὅρος τῶν κεφαλαίων ἐν γένει.

§ 4. Ἀλλὰ δυνάμει τίνων συμβεβηκότων προσδιορίζονται
κατὰ μέσον ὅρον καὶ αὐξάνουσιν ἢ σμικρύνονται τὰ κα-
θαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ;

Τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐ-
ξάνουσιν ἀναλόγως τῆς δεξιότητος τῶν διευθυνόντων
αὐτάς, ἥτοι ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος αὐτῶν πρὸς χρη-
σιμοποίησιν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν παντοδαπῶν ὑλικῶν
ὀργάνων, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν τῇ ἐπιχειρήσει. Ἡ δε-
ξιότης αὕτη τεκμηριούται ὡσαύτως ἐκ τοῦ συνόλου τῆς
διαχειρίσεως, ἥτοι ἐκ τῆς οἰκονομικωτέρας προμηθείας

τῆς ἀναγκαιούσης ὕλης, καὶ ἐκ τῆς ἐπικερδεστερας ἐκποιήσεως τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας.

Πλὴν δὲ τούτου, τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἕνεκα τοῦ εὐπροσπρίστου τῶν κεφαλαίων ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ⁽¹⁾, τῆς μικρότητος τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς. Βεβαίως ἡ ἔκπτωσις τῶν ἐργατικῶν μισθῶν εἶναι ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων, τὰ ὅποια οὐσιωδῶς ἀλλοιοῦσι τὴν κατάστασιν καὶ τὴν εὐζωίαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων· παρατηρητέον ὅμως, ὅτι ἡ αὐξησις τῶν κερδῶν ἕνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῶν μισθῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν συμβεβηκότων τῶν ἀλλοιούντων τοὺς μισθοὺς, δὲν εἶναι αἰτία.

Ἄλλως ὥς προεῖρέθη, ἡ σύγχρονος ὑψωσις τῶν κερδῶν καὶ μισθῶν δὲν ἀληθεύει μόνον κατὰ θεωρίαν, καθότι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι τόσον ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ, ὅσον καὶ παρ' ἡμῖν, τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα, ἀπ' ἐναντίας δὲ συνυπάρχουσι. Τῷ ὄντι, καθόσον προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ μὲν ἐθνικὴ δραστηριότης προάγεται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, ἡ δὲ ἔννομος τάξις καὶ ἡ πίστις παγιοῦνται, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦται. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐκπτώσεως ταύτης τῶν τόκων, νέος δίδεται ὠθισμὸς εἰς τὰ παραγωγικὰ ἔργα, καὶ τοιοῦτω τρόπῳ, οὐ μόνον τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ καὶ οἱ μισθοὶ οἱ ἐργατικοὶ συγχρόνως αὐξάνουσιν.

(1) Ὁ Τυργότος ἐθεώρει τὴν μικρότητα τῶν τόκων, ὡς στοιχεῖον βιομηχανικῆς προόδου, «ὅσάκις μὲν τὰ ὕδατα, ἔλεγεν, ἀνυψοῦνται, καὶ πεδία εὐκαρπὰ καὶ κοιλάδας εὐανθεῖς καὶ λόρους περικαλλεῖς κατακλύζουσιν· ἀλλ' ὅμα τῇ καταπτώσει αὐτῶν, ἀπανταχοῦ διχέεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ εὐκαρπία. Τοιαύτη κατ' αὐτὸν ἡ ἐπιρροή τῶν μικρῶν τόκων.

Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἐν χώρᾳ ἔνθα τὰ κεφάλαια εἰσὶ σπά-
νια καὶ δυσεύρετα, ὁ ποιῶν ἄμεσον αὐτῶν χρῆσιν θέλει
κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀποβλέπει καὶ εἰς κέρδη ἀνώτερα,
καθότι ἄλλως ἤθελε προτιμήσει τὴν ἔμμεσον αὐτῶν
χρῆσιν, ἐκτοκίζων τὰ κεφάλαιά του.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὅσῳ τὰ κεφάλαια πολλα-
πλασιάζονται, τόσῳ καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατικῶν
τάξεων βελτιοῦται.

Ἄλλ' οἱ κοινωνιολόγοι, ἀναλογιζόμενοι πρῶτον μὲν,
ὅτι πολλάκις οἱ μισθοὶ ἐκπίπτουσιν, εἰ καὶ οἱ ἐργάται
δὲν παύσωσι καταβάλλοντες τὴν αὐτὴν φιλοπονίαν· δεύ-
τερον δὲ ὅτι οἱ ἐργάται ἐνίοτε ἀκουσίως σχολάζοντες στε-
ροῦνται τῶν πρὸς ζωῆν ἀναγκαίων, ἐξανέστησαν κατὰ
τῆς λεγομένης τυραννίας τῶν κεφαλαίων καὶ
κατεμήνυσαν τοὺς κεφαλαιούχους, ὡς ὀλετῆρας τῆς κοι-
νωνίας καὶ πολεμίους τῶν ἐργατῶν, ὡς ἄνδρας νεμομέ-
νους ἐν ἀργίᾳ, πλοῦτον δὲν προσεκτήσαντο ἐκκαρπούμενοι
ἀνηλεῶς τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἰδρωτάς δυστυχῶν καὶ
ταλαιπώρων ἐργατῶν. Ἄλλ' εὐκόλον εἶναι νὰ ἀποδεί-
ξωμεν, ὅτι πάντα ταῦτα εἰσὶν ἀπλαῖ δημοσκοπίαὶ ἀπά-
δουσαι πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν· καθότι 1) μὲν
πᾶς ἐργάτης εὐμοιρῶν τινος ἐκπαιδεύσεως καθίσταται ὡς
ἐκ τούτου κεφαλαιούχος· αὕτη μάλιστα εἶναι ἡ κυριω-
τέρα τῶν ἐθνικῶν κυβερνήσεων μέριμνα, ἡ ἐκπαίδευσις
λέγω τοῦ ἔθνους καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἠθικῶν
κεφαλαίων. Τῷ ὄντι, τὸ μέγα κοινωνικὸν ζήτημα τῶν
καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ προα-
γωγὴ τῆς πολυπληθοῦς καὶ ἀκτήμονος τάξεως τῶν βιο-
μηχανικῶν πόλεων. Ἀληθὲς ὅτι ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐπικρατεῖ
παχυλὴ ἀμάθεια· ἀλλ' οἱ ἀγρόται πολλαχοῦ εἰσὶν ἰδιο-
κτητῆται ἢ ἀγρολῆπτται· τούναντίον ἐν ταῖς πόλεσιν, οἱ

ἐργάται εἰσὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι, ἀλλ' ὄντες ἀκτήμονες, παραδέχονται προθυμότερον τὰ ἀνατρεπτικὰ τῶν κοινωνιολόγων διδάγματα. Καὶ παρατηρητέον ὅτι ἐν ταῖς πόλεσιν, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς προϊόντος τοῦ χρόνου αὐξάνει, ὅτε μὲν ἕνεκα τῆς προαγωγῆς τῆς βιομηχανίας· ὅτε δὲ ἕνεκα τῶν ἐκτελουμένων ἐν ταῖς πόλεσιν ἔργων, 2) ἕνεκα τῆς χρήσεως μηχανικῶν δυνάμεων ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ 3) ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀστικῶν μισθῶν." Ἀλλως δέ, ἐὰν ἀπὸ τῶν δύο ἄκρων τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, κατεχομένης ὑπὸ τῶν ἐνδεστώτων καὶ ὀλιγωτάτων πολιτῶν, προβῶμεν εἰς τὸ μέσον, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι ἐκεῖ ὅπου καθιερώθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τῶν νόμων ἰσότητος, τὰ δὲ ἀντικοινωνικὰ προνόμια ἢ μονοπώλια κατηργήθησαν, ἅπαντες διὰ τῶν αὐτῶν τρόπων καὶ μέσων ἀποκτῶσι τὰ κεφάλαια, ἥτοι διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἀποταμιεύσεως, ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ ῥακιολόγου, μέχρι τοῦ πλουσιωτάτου πολίτου, ἀπὸ τοῦ παιδὸς τοῦ φέροντος εἰς χεῖρας τοῦ εὐτελεῆ κόφινον, καὶ συλλέγοντος ἐν τοῖς τριόδοις σιδηροῦς ἥλους καὶ λεπτὰ καυσόξυλα, μέχρι τοῦ πολυταλάντου τραπεζίτου⁽¹⁾, ὅτι οἱ πολεμοῦντες τὰ κεφάλαια καὶ τοὺς κεφαλαιούχους ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν δῆθεν, εἰσὶν οἱ μεγαλείτεροι τῶν ἐργατῶν πολέμιοι, καθότι οἱ ἐργάται συντηροῦνται διὰ τῶν κεφαλαίων, καὶ καθόσον ταῦτα πολλαπλασιάζονται, αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας. Ὡστε οὐδόλως ἀληθεύει ὅτι οἱ κεφαλαιούχοι πλουτοῦσιν ἐκκαρπούμενοι τοὺς κόπους καὶ τοὺς ἰδρώτας τῶν ἐργατῶν, ὡς δὲν ἀληθεύει καὶ τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. τῆς ἐργατικῆς μισθοδοσίας αὐξανομένης, ἀναγκαίως ἐκ

(1) Σήμερον οἱ ἐργάται ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι, τοῦ συνέρχεσθαι, τοῦ σχολάζειν κτλ. Ὡστε οἱ κεφαλαιούχοι οὐδὲν ἀπολαμβάνουσιν ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν ἀποκλειστικὸν προνόμιον.

τούτου οί κεφαλαιοῦχοι βλάπτονται. Τῷ ὄντι ἐπαναλέγω, ὅτι ὁ Ῥικάρδος καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ ἀπεπλανήθησαν ἀποφηνάμενοι ὅτι ἡ ὑψωσις τῶν κερδῶν προκύπτει ἀείποτε ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν μισθῶν.

Ἰ. Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπιρροή τῶν μεγάλων ἢ τῶν ἐκπεπτωκότων μισθῶν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας; Πολλοὶ εἶπον ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ συνεπάγονται ἀναγκαίως τὴν ἀνατίμησιν τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας καὶ ὥς ἐκ τούτου καταστέλλονται τὰ παραγωγικὰ ἔργα. Παρατηρῶ ὅμως, ὅτι ὁσάκις οἱ μισθοὶ μόλις ἐπαρκῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, οἱ μὲν ἐργάται περιορίζουσι τὰς δαπάνας αὐτῶν, ἡ δὲ κατανάλωσις καὶ αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀναγκαίως καταστέλλονται ἔνεκα τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀγορᾶς. Ἐτεροι ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ καθιστῶσι τοὺς ἐργάτας νωθροὺς ἢ ἀσώτους. Ἄλλ' ὑπάρχει ὁμολογούμενον ὅτι διὰ τῶν ἐπαρκῶν μισθῶν καὶ ἡ σωματικὴ ἰσχὺς καὶ ἡ ὑγιεία καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀπολαύσεις τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἀναπτύσσονται· οἱ δὲ ἐργάται, πολλαπλασιάζοντες τὰ ἀποταμιεύματά των, ἐξασφαλίζουν τὸ μέλλον αὐτῶν. Ἄλλως, ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ μεγάλοι μισθοὶ ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσι τὴν νωθρότητα ἐνισχύουσι μάλιστα τὴν φιλοπονίαν καὶ δραστηριότητα τῶν ἐργατῶν, ὅτι οἱ ἐργάται εὐποροῦντες μὲν, ἀνυψοῦνται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, στερούμενοι δὲ τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ἐξαχρειοῦνται. Βεβαίως διὰ μόνων τῶν μεγάλων μισθῶν, ὁ κακοήθης καὶ ἐξηχρειωμένος ἄνθρωπος δὲν ἠθοποιεῖται, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι ἔνεκα τῶν μεγάλων μισθῶν, ἐκφυλίζονται οἱ ἐργάται. Προσπαθήσατε διὰ τῆς ὀρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς παιδείσεως, καὶ διὰ θεσμῶν καὶ

νόμων εὐεργετικῶν νὰ ἡθοποιήσητε τὸν ἐργάτην, καὶ ἡ εὐπορία ἀντὶ νὰ καταστέφῃ τὸ φιλάνθρωπον ὑμῶν ἔργον, θέλει μάλιστα συντελέσει πρὸς τελείωσιν αὐτοῦ.

§ 5. Ἐὰν αἱ περὶ τὰ κέρδη ποικιλίαι τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχήν.

Τὰ ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῶν διαφόρων ἐπιτηδευμάτων κέρδη εἰσὶ ποικίλα, καὶ αἱ αἰτίαι ὧν ἕνεκα οἱ μισθοὶ διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, τροπολογοῦσι καὶ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μεταβάλλονται ἀναλόγως τῆς πρακτικῆς ἱκανότητος καὶ δεξιότητος τῶν διευθυνόντων αὐτάς. Δεύτερον δέ, ὑπάρχουσιν ἐπιτηδεύματα μᾶλλον ἢ ἥττον εὐχάριστα ἢ ἀηδῆ, ἐπίπονα ἢ κινδυνώδη, διαρκῆ ἢ διαλείποντα, χρήζοντα πρὸς ἐξάσκησιν αὐτῶν ἠθικῶν προσόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπανίων, καὶ παρέχοντα πιθανότητας εὐδοκιμήσεως μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας. Ὡστε αἱ περὶ τὰ κέρδη, ὡς καὶ αἱ περὶ τοὺς μισθοὺς ἀνομοιότητες, παράγονται ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρέπονται ἐκάστη τέχνῃ, κατὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτῆς. Πρὸ πάντων ὅμως, ὅτι μεγαλύνει τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως προσδοκώμενα κέρδη, εἶναι οἱ ἐξ αὐτῆς ἐνδεχόμενοι κίνδυνοι ἢ αἱ πιθανότητες τῆς ἀποτυχίας.

Καὶ ἄλλῳ, ὅσῳ τὰ κεφάλαια διακινδυνεύουσι, τόσῳ τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως προσδοκώμενα κέρδη προσδιορίζονται ἀνώτερα· ὅσῳ δὲ ἔλασσον διακινδυνεύουσι, τόσῳ τὰ κέρδη κατώτερα προσδιορίζονται. Ἀλλῶς ὁ κα^ς οὗτος ταυτίζεται μὲ τὸν περὶ προσφορᾶς καὶ ζητή^ς νόμον· καθότι τὰ κεφάλαια μᾶλλον διακινδυνεύοντι^ς ἐπὶ σαρα^ς τινι βιομηχανικῇ ἐπιχειρήσει, ἥττον αὐτῇ προσφέρον^{τι} μετὰ

ἤττον δὲ διακινδυνεύοντα, μᾶλλον προσφέρονται. Κατὰ λόγον λοιπὸν τῆς προσφορᾶς αὐτῶν, προσδιορίζονται καὶ τὰ κέρδη.

Ἐκφράζων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν δι' ἄλλων λέξεων, παρατηρῶ, ὅτι ὅσῳ ἀσφαλέστερος εἶναι ὁ κεφαλαιοῦχος, ἤτοι ὅσῳ ἡ πεποίθησις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀσφαλοῦς ἀνακτήσεως τοῦ καταβληθέντος κεφαλαίου εἶναι μεγαλειτέρα, τόσῳ καὶ τὰ κέρδη εἰσὶ μετριώτερα. Ἔνεκα τούτου, ἡ γεωργικὴ βιομηχανία, ἀσφαλεστέρα οὖσα πασῶν τῶν ἄλλων, παρέχει κέρδη κατώτερα· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, ἡ τεχνουργία καὶ ἐν γένει κατὰ τρίτον λόγον ἡ ἐμπορία, ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένη εἰς τύχαια συμβεβηκότα. Ἡ λόγῳ δὲ τῶν κινδύνων τῆς ἐπιχειρήσεως χορηγούμενη ἀποζημίωσις πρὸς τὴν ἐμπορίαν, εἶναι μεγαλειτέρα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας, καὶ ἐὰν μάλιστα διὰ θαλάσσης αὕτη ἐνεργεῖται. Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὰ ἔνεκα τῶν κινδύνων τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποκτώμενα ἀνώτερα κέρδη, σπανίως ἀποζημιοῦσι τὸν ἐργολάβον διὰ τὴν ἐπελθούσαν ἀπώλειαν ἢ καταστροφὴν τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὅτι ἡ μόνη σωτηρία κατὰ τῶν ἐνδεχομένων κινδύνων τῶν ἀπειλούντων τὴν ἀπώλειαν τῶν κεφαλαίων, εἶναι ἡ σύστασις ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν. Βεβαίως, διὰ τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν, δὲν προλαμβάνεται ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἤτοι τῶν καταποντισθέντων πλοίων, ἢ τῶν ἐργοστασιῶν τῶν γενομένων παρανόλωμα τοῦ πυρός, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀσφαλιστρῶν, ἡ ἐνσκήψασα ζημία, εἰς πολλοὺς διανεμομένη καλλίσταται ἀνεπαίσθητος καὶ ὁ μὲν ἀσφαλισθεὶς ἀνορθοῦ-
^{ζαχρε} ὁ κακοῦ δ' ἀσφαλίζων ἔνεκα μάλιστα τῶν ἐνδεχομένων κιν-
 ἀλλ' ἐκ προσπορίζεται ἀξιόλογα κέρδη.
 σθῶν, ἔὰ τὰ προεκτεθέντα περὶ ἀμέτου χρήσεως τῶν κε-
 ορησκῶν, καὶ περὶ τῶν ἐκ ταύτης παραγομένων κερδῶν,

παρατηρῶ ὅτι ὁ βιομηχανικὸς βίος τρία κυρίως διανύει στάδια, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν κατὰ τὴν νεωτέραν ὀνοματολογίαν, κοινωνικὰς ἀνελίξεις ἢ ἀναμορφώσεις· «*évolutions sociales*».

Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς σταδίῳ, ἡ βιομηχανία διατελεῖ εἰς τὰ σπάργανα καὶ μόλις βηματίζει. Ἡ ἐργασία εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἀτελεστάτη. Τὸ κεφάλαιον μικρὸν καὶ ἀνεπαρκές.

Τὰ τεχνητὰ ὄργανα δι' ὧν βοηθεῖται σήμερον ἐνισχύεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐργασία, εἰσὶν ἡ ἄγνωστα, ἡ ἀνεπιτήδεια πρὸς ἐκτέλεσιν σπουδαίων ἔργων, ἐπομένως αἱ φυσικαὶ δυνάμεις δὲν παρέχουσιν ὅλην τὴν δυνατὴν συνδρομὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Αἱ ἀνάγκαι ὥς καὶ αἱ ἀνταλλαγαὶ εἰσὶ περιορισμέναι. Ὡς ἐκ τούτου τὸ νομισματικὸν κεφάλαιον εἶναι μικρὸν. Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας εἰσὶν ἀτελέστατα. Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων μόλις ἀναφαίνεται καὶ ὁ παραγωγὸς εἶναι κατὰ μέγα μέρος, καὶ ἀναλωτὴς τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα κατεργάζεται.

Ἡ βιομηχανία ἐνασκεῖται κυρίως ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Ἐν αὐτῇ παρασκευάζονται τὰ σιτία, ἐν αὐτῇ κατασκευάζονται ἢ ἐπισκευάζονται τὰ ἀτελῆ τῆς γεωπονίας ὄργανα καὶ τὰ οἰκιακὰ σκεύη. Ἐν αὐτῇ ἐνασκεῖται ἡ ξυλουργία, ἡ πλεκτική· ἐνὶ λόγῳ, ἡ κοινωνικότης, ἡ τέχνη, ἡ βιομηχανία, διατελοῦσι κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τοῦ βιομηχανικοῦ βίου, εἰς τὰ σπάργανα.

Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, αἱ κοινωνικαὶ χρεῖαι ἀναπτύσσονται, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων αὐξάνει, διὰ τῶν ἀποταμιευμάτων πολλαπλασιάζονται τὰ κεφάλαια, ἡ ἐργασία καθίσταται τεχνικωτέρα καὶ ποικιλοτέρη· ἀνταλλαγαὶ γίνονται συχνότεραι, τὸ νομισματικὸν χρεὶν

λαιον ἐπομένως αὐξάνει, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, τὰ ἔργα καταμερίζονται, ἡ βιομηχανία ἐξέρχεται ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας, ἡ τεχνουργία προάγεται ἀπαρτίζουσα ἴδιον κλάδον, καὶ ἡ μετακομιστική, ἥτοι ἡ φορτηγία καὶ ἡ ναυκληρία ἐκτελοῦσι τὰ τῆς μεταγωγῆς τῶν πραγμάτων ἔργα, ἃ ἐξήσκουν πρότερον, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ περὶ τὰς τέχνας ἰδίως ἀσχολούμενοι· ἀλλ' οἱ μετερχόμενοι τὰ ποικίλα ταῦτα ἐπιτηδεύματα δι' ἰδίων μικρῶν κεφαλαίων, οἷον οἱ ἐμποροῦράπται, οἱ ῥάπται, οἱ ὑποδηματοποιοί, οἱ σιδηρουργοί, οἱ ξυλουργοί, οἱ σκευῶν καὶ ἐπίπλων κατασκευασταὶ κ.τ.λ. «ἐπὶ παραγγελίᾳ» συνήθως ἐργάζονται. Οὐχ ἥττον δὲ ὁ βιομηχανικὸς βίος εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον προαχθεὶς ἀνεμορφώθη καὶ διατελεῖ ἐν τῇ ἀκμῇ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐφηβίας.

Κατὰ τὸ τρίτον στάδιον τοῦ βιομηχανικοῦ βίου, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὕλικου τῶν ἐθνῶν πολιτισμοῦ τελειοῦνται· ἡ τεχνολογικὴ ἐκπαίδευσις τῶν ἐργατικῶν τάξεων προάγεται, τὰ κεφάλαια καταπληκτικῶς πολλαπλασιάζονται καὶ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν πιστωτικῶν ἀξιῶν μείζονα ἀποκτῶσιν ἐνέργειαν. Ἐνεκα δὲ τῆς προαγωγῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἱ μηχανικαὶ δυνάμεις ἀντικαθιστῶσι γενικώτερον τὰς ἐμφύχους δυνάμεις καὶ τὰ ἀτελεῖ τῶν τεχνῶν ὄργανα· ἡ διὰ τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ συγκοινωνία τῶν ἐθνῶν συνδέει τὰ συμφέροντα αὐτῶν καὶ ἐπεκτείνει τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις· οἱ δὲ περὶ τὰς τέχνας ἀσχολούμενοι δὲν σχολάζουσιν ὥς καὶ τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ, προσδοκῶντες νὰ λάβωσι παρὰ τῶν εὐαρίθμων πελατῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἐν μεγάλᾳ ἐργασίας οὐδέποτε σχολάζοντα, ἀδιασθῶν, ὅς δὲ λειτουργοῦντα καὶ παράγοντα πρὸς θεαθησκει

πείαν τῶν ἀναγκῶν πελατῶν ἀγνώστων ἢ ἀορίστων· ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τούτοις συγκεντροῦται μέγας ἐργατῶν ἀριθμός, εἰσάγεται ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων, τίθενται εἰς ἐνέργειαν μηχαναὶ τεραστίας δυνάμεως καὶ τὰ προϊόντα αὐτῶν πέμπονται εἰς χώρας ἀπωτάτω κειμένας.

Καὶ μεθ' ὅλας τὰς ὑπερόγους δαπάνας τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀξία τῶν τεχνουργημάτων ἐλαττοῦται, ἔνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν γενικῶν ἐξόδων, τῆς ἐκπτώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, τῆς χρήσεως δυνάμεων μηχανικῶν, τῆς ἐφαρμογῆς τρόπων παραγωγῆς οἰκονομικωτέρων, τῆς τελειοποιήσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς, ἥτοι τῆς πληθύος τῶν καταναλωτῶν, ἧς ἔνεκα οἱ ἐργοστασιάρχαι ἢ αἱ ἐταιρίαι ἀποζημιοῦνται, καίτοι ἐκποιοῦντες τὰ προϊόντα εἰς τιμὰς μετριωτέρας.

Ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται πῶς καθόσον πολλαπλασιάζονται αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, αἱ μικραὶ περιορίζονται ἢ συμπνίγονται ἀδυνατοῦσαι νὰ συναγωνισθῶσι πρὸς ἀντιπάλους ἰσχυροτέρους.

Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, αἱ μεγάλαι αὗται ἐπιχειρήσεις πολλάκις ἀποτυγχάνουσι μὴ εὐμοιροῦσαι τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς εὐδοκίμῃσιν αὐτῶν στοιχείων.

Ὁ ἐνδοξος στρατάρχης Moltke ἔλεγε κατὰ τὸ 1878, περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ Πρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅτι οἱ Πῶσσοι θέλουσι τελευταῖον θριαμβεύσει εἰάν κατέχωσι τὰ τέσσαρα Γ, ἥτοι τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῶν τεσσάρων λέξεων Geld, Genie, Geduld und Gluk, δι' ὧν ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα ἐμφαίνει τὰ χρήματα, τὴν περίνοιαν, τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἀγαθὴν τύχην· ἐνὶ λόγῳ τὰ τέσσαρα προσόντα ἢ τὰς τέσσαρας ἀρετάς, δι' ὧν ἡ Πρωσσία μετὰ

τὸν Γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ἀνεδείχθη ἐκ δευτερευούσης δυνάμεως, ἔνδοξος καὶ κραταιοτάτη. Ἄλλ' αἱ αὐταὶ ἀρεταί, αἱ ἀναδείξασαι σήμερον τὴν Γερμανίαν, πρωτεῦον Κράτος τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, τὰ αὐτὰ ὑλικά καὶ ἡθικά στοιχεῖα, ἥτοι κεφάλαια, νοήμων διεύθυνσις, καὶ ἐπιμονή, ἀπαιτοῦνται καὶ πρὸς εὐόδωσιν τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων· οὐχ' ἦττον δὲ καὶ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις, ὥς ἐκεῖναι ἐξ ὧν ὠφελήθησαν οἱ δύο μεγάλοι ἄνδρες τῆς Γερμανίας καὶ ὁ σεβαστὸς αὐτῆς αὐτοκράτωρ ὅπως περιποιήσωσι τῇ Πρωσίᾳ τὴν ἡγεμονίαν. Βεβαίως σήμερον ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων, τῆς ἀκμῆς τοῦ βιομηχανικοῦ διαγωνισμοῦ καὶ τῆς συστάσεως πλείστων ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν κατ' ἐνδεχομένων κινδύνων, τὰ βιομηχανικά κέρδη εἰσὶ σχετικῶς μετριώτερα· αὕτη δὲ ἡ μετριότης τῶν κερδῶν πηγάζει πολλάκις σήμερον καὶ ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν ἀξιώσεων τῶν ἐργατικῶν τάξεων· ἀλλ' ἕνεκα πάλιν τῆς μεγάλης εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς, καίτοι μετριωτέρας οὔσης τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων, οὐχ' ἦττον καὶ δι' αὐτῆς, ὥς ἐρρέθη, ἀξιόλογα παράγονται κέρδη.

Ἡ Ἑλλὰς μεταβαίνει σήμερον εἰς τὸ τρίτον στάδιον τοῦ βιομηχανικοῦ τῶν ἔθνων βίου, προάγουσα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμηδόν, τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις ὧν ἄνευ, αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις μαραίνονται ἢ ναυαγοῦσιν. Ἰδίως δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ δι' οὗ ἐκ μικρῶν μεγάλα σχηματίζονται κεφάλαια, καὶ τὴν εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν πρακτικὴν ἱκανότητα τῶν διευθυνόντων τὰ παραγωγικὰ ἔργα καὶ τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἑμμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων
καὶ περὶ μισθωμάτων καὶ τόκων.

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἑμμέσον τῶν κεφαλαίων χρῆσιν, τὴν παρέχουσαν τοῖς κεφαλαιούχοις τόκους καὶ μισθώματα. Ἡ σύμβασις τοῦ δανείου διακρίνεται ὑπὸ τὴν νομικὴν ἔποψιν, ἀπὸ τῆς συμβάσεως τῆς μισθώσεως, καθὼ καὶ το πρᾶγματι, συνισταμένη καὶ μεταβιβάζουσα τὴν κυριότητα εἰς τὸν δανειζόμενον, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ ἀποδώσῃ τῷ δανειστῇ τὸ ληφθὲν, κατὰ τε τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν, ἐν ᾧ ἡ ἐκμίσθωσις consensu συνισταμένη, τὴν χρῆσιν μόνον τοῦ πράγματος παρέχει τῷ μισθωτῇ· οἰκονομικῶς δέ, τότε μίσθωμα καὶ ὁ τόκος ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν βάσεων στηρίζονται.

Τὸ μὲν μίσθωμα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν πρόσδοτον κεφαλαίου παγίου, ἢ ἀμεταμορφώτου, ἥτοι πράγματος μὴ ἀντικαταστατοῦ· οἷον οἰκίας, ἐργαστηρίου κ.τ.λ., τὸν δὲ τόκον ὡς τὴν πρόσδοτον κεφαλαίου κυκλοφοροῦντος, ἢ ἀντικαταστατοῦ, οἷα δὴ ποτε καὶ ἐὰν ᾖ ἡ μορφή αὐτοῦ, νομισματικὴ ἢ μή, οἷον βάμβακος, βομβυκίων, ἐρίου, σίτου, ἄλατος κ.τ.λ.

Ὁ μὲν δανειστὴς μεταβιβάζει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειζομένου κεφάλαιον, οὗ τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἀξίαν ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ ὁ δανειζόμενος, ὁ δὲ μισθωτὴς ὑποχρεοῦται νὰ ἀποδώσῃ τῷ ἐκμισθωτῇ τὸ πρᾶγμα οὗ ἡ χρῆσις παρεχωρήθη αὐτῷ· ὡς ἐκ τῆς φύ-

σεως λοιπὸν τῆς συμβάσεως, τὸ ἀντικείμενον τῆς μισθώσεως, οἷον οἰκία ἢ ἐργαστήριον, ἀποδίδεται τῷ ἐκμισθωτῇ ἐν μέρει ἐφορμυμένον ἕνεκα τῆς γενομένης αὐτοῦ χρήσεως. Ὡστε τὸ μὲν μίσθωμα περιλαμβάνει ἐκτὸς τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς προσωρινῆς χρήσεως, καὶ τι στοιχεῖον πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ διὰ τῆς ἐκμισθώσεως παραχωρηθέντος πράγματος, καὶ τι χρεώλυτρον· ὁ δὲ τόκος εἶναι τὸ καθαρὸν ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου.

Ἄληθές ὅτι ὁ δανειστής κινδυνεύει πολλάκις ν' ἀπολέσῃ τὸ κεφάλαιον τοῦ δανείου, ἐν ᾧ ὁ ἐκμισθωτὴς κινδυνεύει νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἐκμισθωθὲν ὅπως οὖν βεβλαμμένον· οὐχ' ἤττον ὅμως αἱ βάσεις ἀμφοτέρων τῶν συμβάσεων τούτων εἰσὶν αἱ αὐταί. Ὁ τε δανειστής καὶ ὁ ἐκμισθωτὴς παραχωροῦσι κεφάλαιον στερούμενοι προσκαίρως τῆς χρήσεως αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ σκοπὸν τι κέρδος ποιεῖται ἄμεσον χρήσιν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ προσδοκώμενον κέρδος ἐκ τῆς ἀμέσου τῶν κεφαλαίων χρήσεως δὲν ἔχει τὴν βεβαιότητα τοῦ τόκου ἢ τοῦ μισθώματος. Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦται εἰσὶν αἱ κοινὰ ἰδιότητες τῶν δύο συμβάσεων ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικὴν, διατί ὁ μὲν τόκος ἐθεωρήθη ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμός, τὸ δὲ μίσθωμα ὡς νόμιμον ;

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ὀριστικώτερον ἐλύθη, μεγίστη ὑπῆρξε διαφορὴ μέχρι τῆς λήξεως τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ὑπὲρ τῆς νομιμότητος μὲν τῶν τόκων συνηγόρουν αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτὸς ὁ βιομηχανικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τῶν πλουσιωτέρων καὶ προοδευτικωτέρων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, κατ' αὐτῶν δέ, οἱ τε λεγόμενοι θεολόγοι καὶ αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις τῶν πλείστων τῆς

Εὐρώπης ἐπικρατειῶν. Ἄλλ' ὁ νόμος συγχωρήσας τελευταῖον τὸν ἐκτοκισμόν τῶν χρημάτων, ὥρισε συνάμα ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος δῆθεν τῶν ὀφειλετῶν, ἀνώτατον τινὰ ὅρον τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, ἐθεώρησε δὲ ὡς πρᾶξιν ἀξιόποινον τὸν καθ' ὑπέρβασιν τοῦ ὅρου τοῦτου ἐκτοκισμόν τῶν χρημάτων.

Τὸ περὶ τόκων ζήτημα εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, ἐνδιαφέρον τὸ σύνολον τῶν συναλλαγῶν καὶ τὴν ἀκώλυτον κυκλοφορίαν τῶν κεφαλαίων, τοῦ ζωοποιοῦ τοῦτου στοιχείου τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας καὶ δραστηριότητος. Πρὸς διευκρίνησιν αὐτοῦ ἐρευνήσωμεν πόθεν ἐξάγεται ὁ τόκος, καὶ ἐκ τίνων συμβεβηκότων ἐκάστοτε ὀρίζεται ἢ μεταβάλλεται.

Τὰ χρηματικὰ κεφάλαια, ὡς γνωστὸν, μορφοῦνται ἐξ ἀποταμιευμάτων. Τὰ δὲ ἀποταμιεύματα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας. Τῷ ὄντι ἡ ἡμετέρα ἐργασία εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν καταβαλλομένη παράγει ἀντικείμενα διαφορά· λ. χ. ὁ γεωργὸς ἀροτριᾷ τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, σπείρει καὶ συγκομίζει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ὁ δὲ συγκομισθεὶς καρπὸς ἀπαρτίζει κεφάλαιον, ἐκ τῆς συμπυκνώσεως, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐργασίας. Ποσαχῶς δὲ δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸ προϊόν τοῦτο τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας; Συναισθανόμενοι χρείας ἐνεστῶσας, προνοοῦντες δὲ καὶ χρείας μελλούσας δυνάμεθα· 1) μὲν ἀμέσως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς νὰ καταναλώσωμεν τὸν ἀποταμιευθέντα σῆτον· ἢ 2) νὰ προκτήσωμεν δι' αὐτοῦ ἕτερά τινὰ ἀντικείμενα ὡσαύτως χρήσιμα· ἢ τελευταῖον, νὰ ἀποταμιεύσωμεν αὐτόν, προνοοῦντες, ὡς ἐρρέθη, μελλούσας ἡμῶν χρείας. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν, καταναλίσκομεν πλοῦτον κεκτημένον. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἀνταλλάττομεν αὐτόν πρὸς ἕτερά τινὰ ἀντικεί-

μενα. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀποταμιεύομεν αὐτόν. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ ἀποταμιεύσεως, πιθανῶς θέλομεν ἀντικαταστήσει τὸν σίτον δι' ἑτέρου τινὸς ἀντικειμένου διαρκεστέρου, ἥττον ὑποκειμένου εἰς φθορὰν καὶ ἥττον φορτικοῦ, ἥτοι διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου.

Κεφάλαιον λοιπὸν ἐστὶν «ἀποταμίευμα ἀξίων αἵτινες παρήχθησαν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐργασίας». Ἀποταμιεύοντες τοὺς ἐξ αὐτῆς παραχθέντας καρπούς, ἀποφασίζομεν νὰ στερηθῶμεν ἐνεστώσης ἀπολαύσεως, ἣν ἐκ τῆς καταναλώσεως τῆς ἀποταμιευθείσης ἀξίας ἢ ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτῆς πρὸς ἕτερα ἀναλώματα ἐδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν. Τοιούτῳ τρόπῳ, μεταφέροντες τὴν σεσωρευμένην ἢ πεπυκνωμένην ἡμῶν ἐργασίαν ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον ἐκτιθέμεθα ἐκουσίως εἰς τοὺς κινδύνους τῆς πράξεως ταύτης, καὶ ὑφίστάμεθα τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῶν τεταμιευμένων, ἵνα μὴ εὗρεθῶμεν ἐν ἀνάγκῃ ἐστερημένοι τῶν ἀπαραιτήτων πόρων πρὸς συντήρησιν ἡμῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς προνοητικῆς ταύτης πράξεως, δι' ἧς ἐξασφαλίζεται ἡ θεραπεία μελλουσῶν ἀναγκῶν, ἕκαστος ἡμῶν ἐξασκῶν χρηματοποιὸν ἐπιτήδευμα, ποιεῖται χρῆσιν τῆς σεσωρευμένης αὐτοῦ ἐργασίας ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἐνεστῶσαν αὐτοῦ φιλοπονίαν· οὕτω δὲ τὰ ἀποτεταμιευμένα ἢ τεθησαυρισμένα πράγματα μεταμορφοῦνται εἰς παραγωγικὰ κεφάλαια.

Διακριτέον λοιπὸν δύο εἶδη ἀποταμιευμάτων, τὰ τε ἀργὰ καὶ τὰ ἐνεργὰ ἀποταμιεύματα· ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἀπλῶς τεταμιευμένα, καὶ τὰ παραγωγικά, ἢ χρηματοποιὰ κεφάλαια. Ἀλλὰ πῶς ἐξ ἀργῶν τὰ ἀποταμιεύματα καθίστανται ἐνεργά;

Ὑπάρχουσι βιομήχανοι στερούμενοι τῶν ἀναγκαιούτων αὐτοῖς κεφαλαίων, Ὑπάρχουσι δὲ καὶ κεφαλαιού-

χοι ἢ τραπεζῖται μὴ ὄντες μὲν βιομήχανοι, εὐποροῦντες δὲ κεφαλαίων ἀποτεταμιευμένων. Οἱ δεόμενοι λοιπὸν κεφαλαίων πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων παραγωγικῶν, ἀπειθονόμενοι πρὸς τραπεζίτας εὐποροῦντας κεφαλαίων, ἐξαιτοῦνται δάνεια. Οἱ δὲ τραπεζῖται σπεύδουσι νὰ χρησιμοποιήσωσι τὰ διαθέσιμα αὐτῶν κεφάλαια δανείζοντες καὶ συνομολογοῦντες τόκους, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀδιαλείπτως μεταβάλλεται.

Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι ἄπχσαι αἱ τεταμιευμέναι ἀξίαι δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς διαθέσιμοι λ. χ. τὰ ὑπὸ τῶν οἰκογενειάρχων τεταμιευμένα ὦνια πρὸς κατανάλωσιν, οἷον τὸ ἔλαιον, οἱ ἄνθρακες, τὸ βούτυρον, τὰ καυσόξυλα, δὲν εἶναι διαθέσιμα κεφάλαια, ἀλλ' ἀναλώματα. Ὡσαύτως δὲ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς κεφάλαια διαθέσιμα ἡ ὕλη δι' ἧς τελεῖται τι ἔργον, οἷον τὰ βομβύκια διὰ τὸν μεταξοκλώστην, ὁ βάμβαξ ἡ τὸ λίνον διὰ τὸν βαμβοκλώστην, ἡ βαμβακοκλωστή, ἡ ἢ μεταξοκλωστή διὰ τὸν μετερχόμενον τὴν ὑφαντικὴν κτλ. ὁ λιθάνθραξ, ἡ ὁ σίδηρος διὰ τὸν σιδηρουργὸν κτλ. Τὰ τοιαῦτα χρησιμεύοντα εἰς ἄμεσον παραγωγὴν, δὲν εἶναι κεφάλαια διαθέσιμα· προσέτι δὲ οὐδόλως θεωρητέον ὡς κεφάλαια διαθέσιμα, τὰ παραγωγικὰ ὄργανα, οἷον τοὺς ἵππους, τὰ ζεύγη τῶν βοῶν, τὰ γεωπονικὰ ὄργανα, τὰς μηχανάς, ἢ ἄλλα ὄργανα τῶν ἐν ἐνεργείᾳ τεχνουργείων, τὰ πλοῖα, τὰς ἀμάξας κτλ. Τελευταῖον δὲ τὰ κεφάλαια ἅπερ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἐκ δυσπιστίας ἀποσύρουσι τῆς κυκλοφορίας ἢ πέμπουσιν ἐκτὸς τοῦ Κράτους, οὐδόλως εἰσὶ διαθέσιμα. Διαθέσιμα κεφάλαια εἰσὶν ἐκεῖνα μόνον, ἅπερ οἱ κύριοι αὐτῶν δύνανται νὰ διαθέσωσιν ὑπὲρ τῶν ἐπιζητούντων αὐτά, ἅπερ

δύνανται ἀνυπερθέτως νὰ γίνωσιν ἀντικείμενον δανείου. Ταῦτα μόνον θεωρητέον ὡς κεφάλαια διαθέσιμα. Ἄλλ' ἐπὶ τίνι σκοπῷ ζητοῦνται ἐν γένει καὶ λαμβάνονται τὰ διαθέσιμα χρηματικά κεφάλαια; Ἐπὶ τίνι σκοπῷ συνολογοῦνται δάνεια; Ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγὴν ἢ κατανάλωσιν. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι διὰ τοῦ δανείου δυνατόν νὰ πληρωθῇ προγενέστερον δάνειον. Ἄλλ' ἐρωτῶ διατί συνεφωνήθη τὸ προγενέστερον δάνειον; Πρὸς σκοπὸν πάλιν παραγωγῆς ἢ κατανάλωσιν. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι πᾶν δάνειον ἐστὶ κατ' οὐσίαν πραγματικόν. Καὶ ἂν οἱ δανειζόμενοι χρηματικά κεφάλαια ἐδύναντο ἀπ' εὐθείας νὰ δανεισθῶσι τὰ ἀντικείμενα, ἃ διὰ τῶν χρημάτων προτίθενται νὰ προσπορισθῶσι, δηλ. ἂν ἀμέσως ἐδανείζοντο τὰ ἀντικείμενα ὧν ἔχουσι χρεῖαν, οἷον ἄσβεστον, λίθον, ξυλείαν, σιδηρουργήματα, ὑφάσματα, λιθάνθρακα κ.τ.λ. ἀναμφιβόλως ἐβάδιζον τὴν συντομωτέραν ὁδόν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εὐκόλον, ἔνεκα τῆς πληθύος τῶν δανειστῶν, τῆς δυσχερείας περὶ τὴν ἀπόδοσιν πραγμάτων ἀκριβῶς τῆς αὐτῆς ποιότητος, τοῦ εὐμεταβλήτου τῶν τιμῶν κ.τ.λ.

Πᾶν δάνειον λοιπὸν γινόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν προσπορισμοῦ πραγμάτων χρησίμων εἰς παραγωγὴν ἢ κατανάλωσιν, κατ' οὐσίαν μὲν πραγματικόν, κατὰ τύπον δὲ μόνον χρηματικόν, καθόσον τὰ χρήματα εἰσὶ τὸ ὄργανον, οὐχὶ δὲ τὸ πραγματικὸν καὶ ὀριστικὸν ἀντικείμενον τῶν ἐπὶ τόκῳ δανείων. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ ὅτι τὰ χρήματα εἰσὶν ἀπλοῦν ὄργανον τῶν τοιούτων συμβάσεων, παρατηρῶ ὅτι πολλάκις διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, ἐκτελοῦνται πλείονες ἐπιχειρήσεις παρέχουσαι πλείονων εἰδῶν κέρδη, δηλ. διὰ 400 ἢ 500 δρ. ἀγοράζω ζεῦγος βοῶν, ὁ δὲ πωλητὴς μου διὰ τῶν αὐτῶν χρημάτων

ἀγοράζει σῖτον. Ὁ πωλητὴς δὲ τοῦ σίτου προσκτᾶται τέχνην ὀργήματα κ.τ.λ. καὶ οὕτως ἐφεξῆς· ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ νόμισμα εἶναι ὄργανον τῶν συμβάσεων τούτων, ἐνῷ ἂν τὸ νόμισμα ἦτο τὸ πραγματικὸν τῆς συμβάσεως ἀντικείμενον, ἤθελε τελευταῖον καταναλωθῇ, ἢ ἀμέσως χρησιμεύσει πρὸς παραγωγὴν νέου πλούτου καὶ παύσει ἐπομένως νὰ κυκλοφορῇ. Λέγω δὲ ὅτι τὰ χρήματα εἰσὶ τὸ ὄργανον οὐχὶ δὲ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν συμβάσεων, περιλαμβάνων ἐν τῷ ὅρῳ τούτῳ καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ χρήματα· οἷον τὰ συναλλάγματα, τὰ γραμμάτια τῶν τραπεζῶν, τὰς ἐπιταγὰς κ.τ.λ.

Ἄλλ' ἐὰν τὰ δάνεια εἰσὶ κατ' οὐσίαν πραγματικά, ἂν τὰ χρηματικά κεφάλαια εἰσὶ τὸ ὄχημα δι' οὗ κυκλοφορεῖ ὁ πλοῦτος, ἔπεται ὅτι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν συνίσταται ἐκ τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ἀλλ' ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πραγμάτων, ἅτινα μετὰ πόνου παράγομεν καὶ προσκτώμεθα δανειζόμενοι· οἷον τοῦ σίτου, τῶν πλοίων, τῶν ἀμαξῶν, τῶν ἀποθηκῶν, τοῦ ἐρίου, τοῦ σιδήρου, τοῦ βάρβακος, τοῦ λιθάνθρακος κ.τ.λ. Τὰ κεφάλαια ταῦτα πολλαπλασιάζονται, καθόσον ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης ἐν γένει προάγονται, ἐλαττοῦνται δὲ καὶ ὅσον ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος προσβάλλεται, ἡ βιομηχανία παραχμᾶζει καὶ τὰ παραγωγικά ἔργα περιορίζονται ἢ δεσμεύονται. Τούτου ἔνεκα, τὰ ἔθνη τὰ ἐνδεῆ βιομηχανίας, εἰσὶ καὶ ἐνδεῆ χρημάτων διότι εἰσὶν ἄτεχνα, ὡς καὶ ἐπαρχίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου δυσκόλως συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, ὅχι διότι εἰσὶν ἐνδεεῖς ἀμαξῶν, ἀλλὰ διότι στεροῦνται μέσων συγκοινωνίας.

Πᾶν ὅ,τι λοιπὸν τείνει πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς παραγωγῆς

γῆς καὶ πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ἐνεστώτων πόρων, τείνει ἀναγκαίως καὶ εἰς τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν κεφαλαίων· ὅλον, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μηχανικῶν δυνάμεων εἰς τὰς βιοποριστικὰς τεχνὰς, ἡ χρῆσις ἐν γένει ἐντελεστέρων ὀργάνων τῆς βιομηχανίας, ὁ καταμερισμός τῶν ἔργων, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταϊρισμοῦ, ἥτοι ἡ συνένωσις τῶν ἰδιωτικῶν δυνάμεων, ἡ ἐλάττωσις τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν, καὶ ἐν γένει ἡ εὐκολία τῶν ἀνταλλαγῶν, τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, ἡ ἀφθονία τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων, ἡ σύστασις πιστωτικῶν καταστημάτων, οἱ ἐλαφροὶ φόροι κ.τ.λ. Ἄλλ' ἡ αὐξήσις τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἄνευ ἀναλόγου αὐξήσεως τοῦ πραγματικοῦ πλούτου, δὲν συνεπάγεται τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα· καθότι ὁσάκις μὲν τὰ χρήματα πολλαπλασιασθέντα ὑπερβῶσι τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας, ἐκπίπτουσι τῆς ἀξίας αὐτῶν, καὶ σχετικῶς ἡ ἀξία τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων ἀναδιβάλλεται, ὡς παρ' ἡμῖν κατὰ τὸ 1834, ὅτε τὰ χρηματικὰ κεφάλαια ὁμολογουμένως ὑπερέβαινον τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας⁽¹⁾· ὁσάκις δὲ τὸ ποσὸν τῶν νομισμάτων ἐλαττωθὲν δὲν ἐπαρκῇ εἰς τὰς χρείας τῆς κυκλοφορίας καὶ τῶν συναλλαγῶν, ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων σχετικῶς ἐλαττοῦται καὶ οὕτω παράγεται ὀνομαστικὴ τις ἢ σχετικὴ εὐθηνία ἐκ μόνης τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν νομισμάτων πη-

(1) Ἐν Καλλιφρονίᾳ ἀρθροῦντων τῶν πολιτικῶν μετᾳλλίων, ὁ τόκος ἔχει ἀνελθῆ εἰς 1 τοῖς 0/0 τὴν ἡμέραν, ἔνεκα τῆς σπάνεως καὶ τῆς μεγάλης ζήτησεως τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀναλωμάτων, ὧν ἡ χρεία εἶχε κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐν κοινωνίᾳ ἀρτιπαγεῖ, καὶ στερουμένη καὶ τῶν ἀπλουστέρων στοιχείων πρὸς θεραπείαν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν· ἀλλ' ὁ τόκος τῶν 365 τοῖς 0/0 ἦτο ὀνομαστικὸς ἢ χρηματικὸς, ὁ δὲ πραγματικὸς τόκος ἦτον ἐλάσσων, ἔνεκα τῆς μεγάλης ὑποτιμῆσεως τῶν πραγμάτων.

γάζουσα. Τὰ ἐκ τῆς ἐνδείας τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀποτελέσματα δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἀνωτέρω. Ἡ ἐνδεῖα αὐτῶν διακωλύει τὰς συναλλαγὰς καὶ ἐπομένως περιστελλεῖ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἐὰν ἡ ἀνισορροπία μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων ἐπέλθῃ αἰφνιδία, ἢ διότι μέγα ποσὸν πολυτίμων μετάλλων ἐξήχθη διὰ μιᾶς τοῦ κράτους ἐπὶ προσπορισμῶ λ. χ. σιτηρῶν, ἢ βάμβακος κ.τ.λ., ἢ διότι πλεῖστα ἐγχώρια κεφάλαια κατεβλήθησαν εἰς ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις, ἢ ἐχορηγήθησαν εἰς ξένας κυβερνήσεις, ἢ διότι ἡ πίστις προσεβλήθη καὶ πολλὰ κεφάλαια ἀπεσύρθησαν τῆς κυκλοφορίας, ἢ διότι μέγα ποσὸν πιστωτικῶν ἀξιῶν ἐμβλήθην εἰς κυκλοφορίαν ἀπώθησε καὶ ἐξήλασε τὰ πολύτιμα μέταλλα, ἐκ τῆς ἀνισορροπίας ταύτης θέλει ἀφεύκτως προκύψει χρηματικὴ κρίσις δεινотάτας ἐπαγομένη συνεπειᾶς. Παρατηρητέον πρὸς τούτοις, ὅτι ἐκ τοῦ ἀντιθέτου συμβεβηκότος, ἤτοι ἐκ τῆς αἰφνιδίας ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως λ. χ. νέων μεταλλείων, θέλουσιν ὡσαύτως διαταραχθῇ αἱ σχέσεις τοῦ μισθοῦ ἐργάτου πρὸς τὸν ἐργοδότην, τοῦ ἐκμισθωτοῦ πρὸς τὸν μισθωτὴν, τὸν εἰς πληρωμὴν ὀρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ ὑποχρεωθέντα, τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστὴν κ.τ.λ. Ὡστε ἐκ τῆς ῥαγδαίας μεταβολῆς τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ἀναγκαίως προκύπτει διατάραξις τις περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συμβάσεων καὶ τῶν συναλλαγῶν.

Ἰδομεν πῶς ἐκ τῶν διαθεσίμων κεφαλαίων πηγάζουσι τὰ δάνεια.

Ἀλλ' ἐν τῷ συναλλάγματι τοῦ δανείου ἔγκειται ὁ τόκος. Ἐρευνήσωμεν λοιπὸν τίνα τὰ συστατικὰ οὕτως

εἰπεῖν, στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ ὄρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, ἐνθυμούμενοι ὅτι δάνειον «mutuum» ἔστι «τὸ ἀπὸ καταβολῆς χρημάτων ἢ ἄλλων ἀντικαταστατῶν πραγμάτων χρεωστούμενον κατὰ τὴν αὐτὴν ποιότητα καὶ ποσότητα». Ὁ παραχωρῶν χρηματικὸν κεφάλαιον προσπαθεῖ συνήθως νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ δανειζομένου τόκον περιλαμβάνοντα δύο κυρίως στοιχεῖα, οὕτως εἰπεῖν, ἀναγκαῖα. Ὁ τόκος ἀπαιτεῖται καὶ πληρώνεται ἔνεκα τῆς στέρησεως τῆς χρήσεως τοῦ κεφαλαίου, καθότι τὸ κεφάλαιον τὸ ὁποῖον παραχωρῶ εἰς τὸν δανειζόμενον, ἡδυνάμην νὰ μεταχειρισθῶ πρὸς ἑμὸν ὄφελος, ὡς καὶ ὁ δανειζόμενος στοχάζεται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτό. Παραχωρῶν λοιπὸν τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρὸς αὐτόν, στερούμαι τοῦ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτοῦ πηγάζοντος κέρδους. Τοιαύτη ἡ δικαιολογητικὴ βάσις τοῦ τόκου. Ἐπειδὴ δὲ πᾶς δανειστής ἐκτίθεται καὶ εἰς τινὰς κινδύνους μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τοῦ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον ἐδάνεισεν, ἐν τῷ τόκῳ περιλαμβάνεται καὶ τις ἀποζημίωσις ἀνάλογος πρὸς τὸν κίνδυνον εἰς ὃν ἐκτίθενται οἱ παραχωροῦντες τὰ κεφάλαια αὐτῶν πρὸς τρίτους.

Ἐνεκα δὲ τῶν ἐνδεχομένων τούτων κινδύνων, ἡ πρόσδοσις τῶν κτημάτων ἐστὶν αἰείποτε κατωτέρα τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων· καθότι ὁ ἐκτοκισμὸς τῶν κεφαλαίων συνεπάγεται κινδύνους εἰς οὓς δὲν ἐκτίθενται τὰ κεφάλαια τῆς γεωργίας. Δὲν λησμονῶ ὅτι ὑπὸ τὴν νομικὴν ἔποψιν, οἱ κίνδυνοι τῶν συνήθων δανείων ὁρῶσι τὸν ὀφειλέτην μόνον πρὸς ὃν μετεβιβάσθῃ ἡ κυριότης τοῦ κεφαλαίου, οὐχὶ δὲ τὸν δανειστήν, ὡς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν δανείων· οὐχ ἥττον ἔμως καὶ ἐπὶ τῶν συνήθων δανείων, οἱ κίνδυνοι τῶν δανειστῶν εἰσι πραγματικοί, ἐὰν ὁ δανεισάμενος τύχῃ ἀναξιοχρεῶς ἢ κακῆς πίστεως, ἢ ἐὰν ἐγέ-

νετο ὄμμα ἀπροόπτων συμβεβηκότων· ὥστε ἐὰν ἐπὶ 100 δανειστῶν οἱ 5 ζημιοῦνται, ὁ κίνδυνος τῆς ἀπωλείας τοῦ 1^{ου} τῶν κεφαλαίων τῶν εἰς δάνεια χορηγουμένων, θέλει ἀναλόγως ἐπιβαρύνει τὸ σύνολον τῶν ὀφειλετῶν καὶ τῶν 100 ἐκείνων δανείων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ συστατικά, οὕτως εἰπεῖν, στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, (*lucrum cessans, damnum emergens*) ὧν ἄνευ τὰ ἐπὶ τόκῳ δάνεια δεσμεύονται.

Ἀπέναντι δὲ τούτων, ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα στοιχεῖα παρορμητικὰ πρὸς ἐκτοκισμόν. Καὶ πρῶτον μὲν, οἱ κίνδυνοι εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι κρατοῦντες παρ' αὐτοῖς αὐτούσια τὰ ἀποτεταμιευμένα αὐτῶν κεφάλαια, τὸν οἶνον ἢ τὸ ἔλαιον. Δεύτερον δὲ ἡ ἀπαιτουμένη δαπάνη πρὸς συντήρησιν τοῦ κεφαλαίου τούτου· οἶον ἐνοίκια ἀποθηκῶν κ.τ.λ. Καὶ τελευταῖον ἡ ἐνδεχομένη ζημία ἐκ τῆς μεταβολῆς περὶ τὴν ἀγοραίαν τιμὴν τῶν τεταμιευμένων ἢ ἡ ἀνεπαίσθητος αὐτῶν φθορά.

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων συστατικῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ ὅρου τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων συνάγεται, ὅτι ὁ τόκος ὃν παρέχει ὁ ὀφειλέτης τῷ δανειστῇ, εἶναι δικαία ἀποζημίωσις ὀφειλομένη αὐτῷ, ἕνεκα τῆς ἀπαλλοτριώσεως μέρους τῆς περιουσίας αὐτοῦ καὶ τοῦ κινδύνου εἰς ὃν ἐκτίθεται δανεῖζων. Ὅτι δὲ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν κεφαλαίων, ἡ ἐπικρατήσασα ἐπὶ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, καὶ οὐσιωδῶς παραβλάψασα τὴν ἐλευθερίαν τῶν συμβάσεων καὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ πλούτου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἦτον ὅλως παράλογος. Καὶ ἀληθῶς ἀπαγορευομένου τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων, αἱ κινηταὶ περιουσίαι ἀδύνατον εἶναι νὰ αὐξήσωσιν· ὥστε τὰ κεφάλαια ἢ θέλουσι σπαταλαῖσθαι ἢ ἀ-

κάρπως θησαυρίζεσθαι. Ἄλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἐκ τίνων ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων προέκυψεν; Ἐκ ὀρησκεινικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν ἀνυποστάτων. Τῷ ὄντι ὡς ἐρρέθη, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη. Μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν, ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον. Ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτ' εἴληφεν. Ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννώσιν αὐτὰ εἰσὶν. Ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος, ὥστε καὶ παρὰ φύσιν χρηματισμός ἐστί.» Ἄλλ' ὡς παρετήρησεν ὁ Βενθάμ. ἀπαντῶν εἰς τὸ ἡμαρτημένον τοῦτο ἐπιχείρημα, ἀληθές ἐστι «τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα», τὰ πρόβατα ὅμως τὰ ὅποια ἡγοράσατε διὰ τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, πραγματικὰς τίκτους ἀξίας· τὰ αὐτὰ δὲ πρὸ τοῦ Βενθάμ. παρετήρησε καὶ ὁ Καλβῖνος ἀποφηνάμενος, ὅτι οἱ ἀγροὶ τοὺς ὁποίους διὰ τῶν χρημάτων ἡγοράσατε πραγματικὰς τίκτους ἀξίας. Ὡσαύτως δὲ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ τοῦ μ. ἢ δ. εἰν δανείζεσθαι παρατηρεῖ, ὅτι «τοὺς μὲν γὰρ λαγῶς λέγουσι τίκτειν ἅμα καὶ τρέφειν ἕτερα καὶ ἐπικυΐσκεσθαι πάλιν· τὰ δὲ τῶν μαστιγιῶν τούτων καὶ βαρβάρων χρέη πρὶν ἢ συλλαβεῖν τίκτει· διδόντες γὰρ εὐθὺς ἀπαιτοῦσι, καὶ τιθέντες αἵρουσι καὶ δανείζουσιν, ὃ λαμβάνουσιν ὑπὲρ τοῦ δανείσαι».

«Εἶτα τῶν φυσικῶν που καταγελῶσι, λεγόντων, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενέσθαι· παρὰ τούτοις γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, μηδὲ ὑπεναντίας, γεννᾶται τόκος». Ὡστε ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Πλουτάρχου, ἡ περὶ τόκων ἡμαρτημένη θεωρία διέμεινεν ἄκαμπτos καὶ ἀμετάβλητος. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἐν ᾧ παρὰ τοῖς νεωτέροις, οἱ φιλόσοφοι ἰδίως καὶ πολιτειο-

λόγοι κατεπολέμησαν τὰς περὶ τόκων ἀπαγορευτικὰς καὶ περιοριστικὰς διατάξεις, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἱ μὲν νόμοι ἦσαν φιλελεύθεροι, οἱ δὲ φιλόσοφοι ἀπεδοκίμαζον τὸν ἐκτοκισμόν τῶν χρημάτων, ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμόν, ὁρμώμενοι ἐξ ἀρχῶν ἡμαρτημένων καὶ ἐκ θεωρίας ἀνυποστάτου.

Ἄλλοι πάλιν ἐθεώρησαν τὸν ἐκτοκισμόν τῶν χρημάτων, ὡς πρᾶξιν ἀνοσίαν, ἐνεκα τῆς ἐντολῆς ταύτης τοῦ Μωϋσέως «οὐκ ἐκτοκιεῖς τόκον τῷ ἀδελφῷ σου, ἄλλοτρίῳ δ' ἐκτοκιεῖς».

Ἀλλὰ πρῶτον, παρατηρητέον ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὀρίσας ὅτι ὁ ἐκτοκισμός τῶν χρημάτων συγχωρεῖται ὅσῃς μόνον οἱ Ἰουδαῖοι δανείζωσιν εἰς ἀλλοδαπούς, δὲν ἠθέλησε νὰ καθιερώσῃ καθολικόν τι δόγμα ἐφαρμοστέον εἰς πάντα χρόνον καὶ τόπον, καθότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι μία, καὶ ὅ,τι ἀδίκον παρ' Ἰουδαίοις, δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς δίκαιον μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἀλλοδαπῶν. Ὁ Μωϋσῆς λοιπὸν δὲν ἐπέβαλε τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων ὡς δόγμα ὀρησκεινικόν, καθότι ἔθετο παρ' αὐτῷ καὶ τὴν ἐξαίρεσιν. Ἄλλως παρατηρητέον ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης οἱ τόκοι ἀπαγορεύονται, τὸνναντίον μάλιστα ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει πρὸς τὸν δοῦλον τὸν κρύφφαντα τὸ τάλαντον. «Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σὲ βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις καὶ ἐλθὼν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ» ('). Ναὶ μὲν ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐπιβάλλει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁυσίαν ὡς καθῆκον, οὐδόλως δὲ ἀπαγορεύει τὸν ἐκτοκισμόν τῶν χρημάτων· τοῦτο δὲ, καθότι ὁ χριστιανισμός δὲν εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ ρυθμίσῃ τὰ τῆς πολιτείας. Μόνη ἡ Πα-

(') Κεφ. 25 κατὰ Ματθαῖον 24, 25, 27.

πικὴ Ῥώμη τοιαύτας ἔχουσα ἀξιώσεις ὑπεστήριξεν αὐτὰς δι' ἀφορισμῶν καὶ ἀναθεμάτων προκαλούντων σήμερον τὸν οἶκτον τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Βεβαίως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι τὸ δανεῖζειν ἀτόκως συνάδει μᾶλλον πρὸς τὰς φιλανθρωποὺς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ὡς ἀποφαίνεται ὁ Μοντέσκιος (¹), τὸ δανεῖζειν ἀτόκως εἶναι πράξις γενναία· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ὀρησκειυτικὸν παράγγελμα δυσκόλως μεταμορφοῦται εἰς νομικὴν ὑποχρέωσιν· οὐδ' εἶναι δυνατόν ὁ Ποινικὸς νόμος νὰ τιμωρῇ πᾶσαν πρᾶξιν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν ἠθικὴν.

Δι' ὃν δὲ λόγον ὁ τόκος θεωρεῖται ὡς δικαία ἀποζημίωσις ὀφειλομένη τῷ κεφαλαιούχῳ, τῷ παραχωρήσαντι ἡμῖν τὴν χρῆσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ὡσαύτως θεωρητέον ὡς ἔλλογον καὶ δικαίαν, τὴν καταβολὴν τόκου, ἐφ' ὅσον ὁ δανεισάμενος δὲν ἀποδίδει τὸ χρεωστούμενον· ὥστε ἡ ἀπαγόρευσις τῆς λήψεως τόκου μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, ἦτο τόσῳ ἄδικος καὶ παράλογος, ὅσῳ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τόκου· λ. χ. ἐδανείσθην δραχμὰς 100 πρὸς 10 % καὶ κατέβαλον τὸν συνομολογηθέντα τόκον ἐπὶ δέκα ὅλα συναπτὰ ἔτη. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς δεκαετίας, τίς ὁ λόγος ἔνεκα τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἀπαλλαχθῶ τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου, πρὶν ἢ ἀποδώσω τῷ δανειστῇ μου τὸ ἀρχαῖον; τίς ὁ λόγος ἔνεκα τοῦ ὁποίου παύει τὸ ἀποτέλεσμα, ὑφισταμένης τῆς αἰτίας; οὐδεὶς ἄλλος ἢ ἡ κατὰ τῶν τόκων δυσμένεια τοῦ νομοθέτου. Τίς ὅμως δὲν κατανοεῖ ὅτι διὰ τῶν παραλόγων τούτων ἀπαγορεύσεων, ἀντὶ νὰ περιποιήσητε ὠφελειάν τινα εἰς τοὺς δανειζομένους, ἀπ' ἐναντίας τοὺς βλάπτετε, καθότι ἀναγκάζετε τὸν δανειστὴν νὰ προσφέρηται ἀπηγῶς πρὸς τὸν ὀφειλέτην, ὅπως προλάβῃ διὰ τῆς ἐξο-

(¹) Βιβλ. 22. Κεφ. 19 τοῦ Πνεύματος τῶν νόμων.

φλήσεως τοῦ χρέους τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, ὃν συνεπάγεται ἡ πολυχρόνιος τῶν τόκων καταβολή.

"Αλλως δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐὰν ἔσχυε κατὰ πάντα ἡ περιοριστικὴ αὐτῇ διάταξις, ἔπρεπε νὰ ἀκυρωθῶσι διάφοροι νόμοι, δυνάμει τῶν ὁποίων λειτουργεῖ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τῆς διὰ τῆς συνθέτου χρεωλυσίας ἐξοφλήσεως τῶν χρεῶν· οἷον ὁ νόμος περὶ προικοδοτήσεως τῶν ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν τοῦ 1835, ὁ περὶ ἐθνικοῦ δανείου τῶν ἐξ ἑκατομμυρίων τῆς 21 Νοεμβρίου 1862 καὶ πάντα τὰ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνομολογηθέντα δάνεια, τὰ ἀπαρτίζοντα τὸ δημόσιον τῆς Ἑλλάδος χρέος. Τῷ ὄντι διὰ τῆς καταβολῆς λ. χ. τῶν ὀριζομένων τόκων 5 καὶ 6 ἐπὶ τοῖς $\frac{1}{10}$, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δύο νόμων, τὸ κεφάλαιον τοῦ χρέους ἐδιπλασιαζέτο πρὸ τῆς παρελεύσεως τῶν 36 καὶ 33 ἐτῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ὀλοσχερῶς ἐξωφλοῦντο τὰ εἰρημένα χρέη, κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας ('). Οὐχ ἥττον δὲ θεωρητέαν ὡς ἀδικον καὶ ἀδικαιολόγητον, καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἀνατοκισμοῦ· καθότι ὁ καθυστερῶν τὸν τόκον μετὰ τὴν

(') Κατὰ τὸν περὶ προικοδοτήσεως νόμον, ὁ λαβὼν προικοκτητίαν ὑπεχρεοῦτο, ὡς γνωστόν, νὰ καταβάλλῃ ἐν διαστήματι ἐτῶν 36 περίπου, 5 τοῖς $\frac{1}{10}$ τόκον καὶ 1 τοῖς $\frac{1}{10}$ χρεώλυτρον. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυσίας, ὁ ἀποσβεσθεὶς τόκος ἔνεκα τῆς ἐξοφλήσεως ἀναλόγου μερίδος τοῦ κεφαλαίου, ἐνοῦται μὲ τὴ ἀρχικῶς ὀρισθὲν χρεωλυτικὸν ποσόν, ὁ καταβλλόμενος πραγματικὸς τόκος ὑπὸ τοῦ ὀρειλέτου, ἐν διαστήματι ἐτῶν 36 ἀνέβαινεν εἰς 421 περίπου δραχμὰς, δηλ. ὁ ὀφειλέτης κατέβαλλεν 21 ἔτι δραχμὰς, μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου τῶν δρ. 100.

Πρὸς ἐξοφλήσιν δὲ τοῦ ἐθνικοῦ δανείου τῶν 6 ἑκατομμυρίων, διὰ τόκου 6 καὶ χρεωλύτρου 1 τοῖς $\frac{1}{10}$ τὸ δημόσιον θέλει καταβάλλει ἀντὶ πάσης πιστώσεως δραχμῶν 100, 13½ περίπου δραχμὰς εἰς τόκους, ἐν διαστήματι ἐτῶν 33, ἐν ἄλλαις λέξεσι, θέλει καταβάλλει 34 ἔτι δραχμὰς μετὰ τὸν ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ τόκου διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου.

"Ωστε ἰσχυρῶς τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ καταβολὴ τοῦ συμπεφωνημένου

λήξιν τῆς ὀρισθείσης πρὸς καταβολὴν αὐτοῦ προθεσμίας, περιποιεῖ ἑαυτῷ τὴν χρῆσιν ἀλλοτρίας περιουσίας, καὶ ἀναγκάζει πολλάκις τὸν δανειστὴν νὰ καταναλώσῃ ἀντὶ προσόδων ἢ τόκων, κεφάλαιον τοκοφόρον.

Ἐρευνήσωμεν ἤδη πῶς κανονίζεται ἡ ἐνέργεια τῶν ἀντιθέτων στοιχείων, τῶν ἀποτρεπτικῶν λέγω καὶ παρρηρητικῶν, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται ὁ φυσικὸς ὅρος τῶν τόκων. Ἐάν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ μὲν κεφάλαια ζητοῦνται ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν παραγωγικῶν ἔργων, οἱ δὲ κίνδυνοι τῶν ἐπὶ τόκῳ δανείων εἰσὶν ἐλάχιστοι, οἱ κεφαλαιοῦχοι ὅπως ἀποφύγῃσι τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐκτίθενται ἐν γένει τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποτεταμειυμένα κεφάλαια, ἢ τὰς ζημίας τὰς ἐκ τῆς ἀργίας καὶ ἀχρηστίας αὐτῶν πηγαζούσας, ὅσον τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως τῶν τεταμειυμένων κεφαλαίων, ἢ τὴν φθορὰν αὐτῶν, θέλουσι προθύμως ἐκτοκίσει τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπὶ μετρίοις τόκοις. Ἄν δὲ οἱ κίνδυνοι τῶν δανείων εἰσὶ πραγματικοὶ καὶ δυσασπόμενοι, οἱ κεφαλαιοῦχοι θέλουσι προτιμήσει νὰ ὑποστῶσι τοὺς ἐκ τῆς ἀποταμιεύσεως ἐνδεχομένους κινδύνους καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀχρηστίας τῶν κεφαλαίων ζημίας ἢ, θέλουσιν ἐκτοκίσει τὰ κεφάλαια αὐτῶν ἐπὶ βαρυτέροις τόκοις. Ἐπειδὴ δὲ ὅσῳ οἱ κίνδυνοι τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν χρημάτων πολλαπλασιάζονται, τόσῳ τὰ κεφάλαια ἥττον προσφέρονται, ἄρα οἱ τόκοι πραγματικῶς προσδιορίζονται δυνάμει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως. Καὶ ἀληθῶς εἰ μὲν τὰ κεφάλαια μᾶλλον ζητῶνται ἢ προσφέρονται, οἱ τόκοι θέλουσιν ἀναδιδασθῇ.

τόκου πλεονεκτήματα μετὰ τὸν διπλασιασμὸν τοῦ κεφαλαίου, τὸ σύστημα τῆς συνθέτου χρεωλυτικῆς, τὸ καθιερωθὲν διὰ διεφθάρων νόμον τοῦ κράτους ἀποβαίνει ἀνεκτέλεστον· ἐξ οὗ ἔπεται ὅτι ἅπαντα τὰ χρεωλυτικὰ δάνεια ἐναντιοῦνται πρὸς τὴν περὶ διπλασιασμοῦ ἀπαγορευτικὴν διάταξιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ νόμου.

Τοῦναντίον δέ, ἐὰν τὰ κεφάλαια μᾶλλον προσφέρονται ἢ ζητῶνται, δηλ. ἐὰν οἱ κεφαλαιοῦχοι μὴ θέλοντες νὰ ὑποστῶσι τοὺς κινδύνους τῆς παρ' αὐτοῖς ἀποταμιεύσεως τῶν χρηματικῶν αὐτῶν κεφαλαίων καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀχρησίας αὐτῶν ζημίας, ἐπιζητῶσι τοὺς αἰτοῦντας δάνεια, οἱ τόκοι θέλουσι πιθανῶς ἐκπέσει κατωτέρω τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν ὅρου.

Τελευταῖον ὅμως, ἐὰν οἱ τόκοι ἐκπέσωσι μέχρι τοῦ 1 ἢ 2 τοῖς $\frac{1}{10}$ ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τῶν δανειστῶν, ἢ τῆς ἀφθονίας τῶν κεφαλαίων, ἢ τῆς ἀσθενοῦς παραγωγικότητος αὐτῶν ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ αἱ κυριώταται χρεῖται τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐπληρώθησαν, τὰ κεφάλαια θέλουσι τραπῇ εἰς χρήσεις ἐπικερδεστεράς, ἢ θέλουσι διευθυνθῇ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπιζητοῦντα ἀνωτέρας ὠφελείας.

Δυνάμει τῶν ἀρχῶν τούτων ἐξηγοῦνται διάφορα οἰκονομικὰ γινόμενα πολλοῦ λόγου ἄξια. Καὶ πρῶτον διατὶ ἐνῶ τὸ ποσὸν τῶν ὑφισταμένων κεφαλαίων ἐν τινι χώρᾳ μένει τὸ αὐτὸ κατὰ δύο διαφόρους χρονικὰς περιόδους, οἱ τόκοι μεταβάλλονται, δηλ. αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται; Ὁ λόγος τῶν περὶ τοὺς τόκους μεταβολῶν κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἡμῶν ὑπόθεσιν εἶναι, ὅτι εἰ καὶ κατὰ τὰς δύο εἰρημένους περιόδους, ἡ χρεία τῶν νομισματικῶν κεφαλαίων δὲν μετεβλήθη, τὸ ποσὸν ὅμως τῶν προσφερομένων κεφαλαίων δὲν διέμεινε τὸ αὐτό. Τοῦτο δέ, καθότι ὅσάκις ἡ πίστις σαλεύηται, οἱ κεφαλαιοῦχοι ἀποσύρουσι τὰ κεφάλαια αὐτῶν τῆς κυκλοφορίας. Ἐνεκα δὲ τῆς περιστολῆς ταύτης τῶν κεφαλαίων, οἱ τόκοι αὐξάνουσιν, εἰ καὶ τὸ ποσὸν τῶν ὑφισταμένων ἐν τῇ κράτει κεφαλαίων δὲν ἠλαττώθη. Ἀπ' ἐναντίας δέ, καθ' ὅσον ἡ δημοσία πίστις ἀναγεννᾶται καὶ παγιοῦται, πολλὰ κεφάλαια πρότερον νεκρὰ καὶ ἄγονα, καθίστανται γόνιμα καὶ ἐνεργά· καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐπανάδου

τῆς πίστεως, αἱ ὑφιστάμεναι ἀξίαι καρποφοροῦσιν, ὅπως βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι διὰ τοῦ ὕδατος, τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ θερμαντικοῦ, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐρρίμμένα σπέρματα.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι τὰ προσφερόμενα κεφάλαια δὲν εἶναι ἀείποτε ποσοῦ ἴσου πρὸς τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ὑφιστάμενα. Καθότι καταστελλομένης τῆς δημοσίας πίστεως, τὰ ὑφιστάμενα κεφάλαια ἀποσύρονται τῆς κυκλοφορίας, ἢ χορηγοῦνται ἐπὶ τόκῳ βαρυτέρῳ. Ὅσάκις ὅμως τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων ὑπερβαίνει τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς, τὸ ἀντίθετον παράγεται ἀποτέλεσμα· δηλ. οἱ μὲν τόκοι ἐκπίπτουσι, τὰ δὲ κεφάλαια ἐξάγονται τοῦ κράτους.

Εἶπον ὅτι οἱ τόκοι ἐκπίπτουσι ὁσάκις τὰ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια ὑπερβαίνωσι τὰς χρείας τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλ' ἡ ἐκπτώσις τῶν τόκων δὲν ἐμφαίνει ἀείποτε βιομηχανικὴν δραστηριότητα. Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν λ. χ. τοῦ 1848 ἐν Γαλλίᾳ, οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων ἐξέπεσαν οὐχὶ ἔνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἀζητησίας αὐτῶν καὶ τοῦ περιορισμοῦ, ἢ τῆς καταστολῆς τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

Τοῦναντίον δὲ ἡ συνήθης μικρότης τῶν τόκων ἐν Ἀγγλίᾳ, εἶναι τὸ ἀλάνθαστον γνῶρισμα τῆς ἐξαισίας προαγωγῆς τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας τῆς μεγαλοῦργοῦ ἐκείνης πολιτείας, ἥτις μόνῃ ἴσως κατώρθωσεν ἀσφαλίσθῃ κατὰ τῶν δύο μεγίστων κινδύνων, τῶν ἀδιαλείπτως ἀπειλούντων τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης ἐπικρατείας, τῶν ἐσωτερικῶν λέγω ἐπαναστάσεων καὶ τῆς εἰσβολῆς ἐξωτερικῶν πολεμίων.

Καὶ βεβαίως ἐὰν ἡ Ἀγγλία δὲν ἐχρησιμοποίει περὶ τὰς 40 χιλιάδας ἑκατομμυρίων φρ. ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἤθελεν ἔτι μᾶλλον ἐλλατωθῇ ἐν αὐτῇ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ζητουμένων καὶ προσφερομέ-

νων κεφαλαίων σχετικῶς πρὸς τὰς χρείας τῶν αἰτούντων δάνεια καὶ πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀναβιβασμοῦ ἢ καταβιβασμοῦ τῶν τόκων ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὸν φυσικὸν αὐτῶν ὅρον.

Ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν καὶ εἰς τοὺς κινδύνους τοὺς ἔχον-
τας, ὡς ἀπεδείχθη, οὐσιώδη ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ τόκου τῶν
κεφαλαίων καὶ τῶν ὀποίων τὰ ἀποτελέσματα προσδιορί-
ζονται ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζητή-
σεως, καθ' ὅσον ἡ προσφορὰ τῶν κεφαλαίων αὐξάνει ἢ
ἐλαττοῦται κατ' ἀντιπεπονηθότα λόγον τῶν κινδύνων, εἰς
οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι.

Α. χ. ὁ καθ' ἑξὶν ἀσωτεῦων τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, δυ-
σκόλως δύναται νὰ προσπορισθῇ δάνεια ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ,
καθότι αἱ ἀσφάλειαι τῶν δανειστῶν σμικρύνονται ἀναλό-
γως τῆς μωρίας ἢ ἀπερικοφίας τῶν δανειζομένων. Πρὸς
τούτοις δέ, οἱ τόκοι μεταβάλλονται πολλάκις καὶ ἔνεκα
τῶν προσόντων τῆς συμβάσεως· οἷον τῆς εὐκολίας ἣν κέ-
κτηται ὁ πιστωτής εἰς τὸ νὰ διαθέσῃ ἀνυπερθέτως τὴν χρη-
ματικὴν ποσότητα ἣν ἐδάνεισε. Τοιούτῳ τρόπῳ, ὅσάκις τὰ
ιδιωτικὰ κεφάλαια καταβάλλωνται εἰς δημόσια δάνεια, οἱ
δημόσιοι πιστωταὶ δυνάμενοι ἀμέσως ν' ἀνακτήσωσι τὸ δα-
νεισθὲν κεφάλαιον ἐκχωροῦντες τὰ δικαιώματα αὐτῶν, δα-
νείζουν ἐπὶ τόκῳ μετριωτέρῳ τοῦ τόκου ὃν ἀπαιτοῦσι
δανείζοντες ἐπὶ ὑποθήκῃ. Ὅ,τι δὲ λέγω ἐνταῦθα ἀποδει-
κνύεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς περιστάσεων. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ.
πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1848, ὁ τόκος τῶν ἐπὶ ὑπο-
θήκῃ δανειῶν ἦτον 6 ἢ 8 $\frac{0}{10}$. Ἐν ᾧ τὰ μὲν 5 $\frac{0}{10}$ τοῦ δη-
μοσίου χρέους ὑπερέβαινον τὰ 120, τὰ δὲ Γαλλικὰ 3 $\frac{0}{10}$
ἐτιμῶντο ἀντὶ 86, τὰ δὲ Ἀγγλικά ἀντὶ 96.

Ἐνεκα τῶν αὐτῶν λόγων, καὶ τὰ κτηματογράφα τῶν
τραπεζῶν τῆς κτηματικῆς πίστεως ἀπολαμβάνουσι μετρίῳ

τόκων· καθότι οἱ κεφαλαιοῦχοι οὐ μόνον εὐκόλως ἐξαργυροῦσιν αὐτά, ἀλλ' εἰσέτι διὰ τῆς χρεωλυτικῆς ἀποσθένσεως τῶν κατὰ τῆς τραπέζης πιστώσεων τῶν δύνανται νὰ ἀνακτήσωσιν ὀλοσχερῶς τὸ κεφάλαιον αὐτῶν. Τοῦναντίον δέ, οἱ τόκοι οὓς ἀπαιτοῦσιν αἱ γεωργικαὶ τράπεζαι εἰσὶ μείζονες, καθότι αὗται οὐ μόνον ἐπιβαρύνονται μὲ ἕξοδα διαχειρίσεως καὶ εἰσπράξεως μεγάλα, ἀλλ' ἐκτίθενται καὶ εἰς σπουδαίους κινδύνους, εἰς τὸ προσωπικὸν ἀξίόχρεων τῶν ὀφειλετῶν ἐμπιστευόμεναι. Ἄφ' ἑτέρου δέ, οἱ τόκοι οὓς πληρώνουσι τὰ ταμειυτήρια εἰσὶ μέτριοι, ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας τῶν καταθετῶν καὶ τῆς εὐκολίας τῆς ἀνακτήσεως τῶν κατατεθέντων. Ἀλλ' οἱ τόκοι τῶν ναυτοδανείων εἰσὶν ὑπέρογκοι, εἰς οὐδένα ὑποβαλλόμενοι νόμιμον περιορισμόν, ἕνεκα τῶν κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται δανειζόντες οἱ κεφαλαιοῦχοι. (') ὁ τόκος λοιπὸν τῶν κεφαλαίων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, ὀρίζεται δυνάμει γενικωτέρων τινῶν συμβεβηκότων, κατὰ χρόνους καὶ τόπους ἀδιαλείπτως μεταβαλλομένων. Ὡστε ὁ αὐθαίρετος αὐτῶν κανονισμός, ἢ ἄσκοπος καὶ ἀνίσχυρος ἀποβαίνει, ἢ ἐὰν ὅπως δῆποτε ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν ὅρων τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, ἢ ἐπιδράσις αὕτη ἔσται ἐπιβλαβὴς τοῖς ὀφειλέταις, ἕνεκα τῶν νέων κινδύνων εἰς οὓς ἐκτίθενται οἱ κεφαλαιοῦχοι, συμβαλλόμενοι ὑπὸ τὸ κράτος περιοριστικῶν τοῦ νόμου διατάξεων.

Τῶ ὄντι καθόσον οἱ κίνδυνοι τῶν κεφαλαιούχων αὐξάνουσι, κατὰ τοσοῦτον οὗτοι γίνονται ἀπαιτητικώτεροι· ἐπειδὴ δέ οἱ κατὰ τῆς τοκογλυφίας νόμοι ἐκθέτουσι τοὺς κεφαλαιούχους εἰς νέους κινδύνους, οἱ κίνδυνοι οὗτοι ἐπιβαρύνουσιν ὀριστικῶς τοὺς ὀφειλέτας ἐπαυξάνοντες τὸν

(') Ὁ τόκος τῶν ναυτοδανείων εἶναι τοῦλάχιστον 18 τοῖς 100, καθότι τὰ μὲν 12 1/2 οἶναι τόκος, τὰ δὲ 6 οἶναι ἀσφάλιστρα τῶν ναυτοδανείων.

τόκον τῶν δανείων. Ἐὰν αἱ περιοριστικαὶ διατάξεις τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων ἐξέλιπον ἐκ τῆς νομοθεσίας, οἱ κεφαλαιοῦχοι κατὰ γενικὸν κανόνα πρὶν ἢ συμβληθῶσιν, ἤθελον διερευνᾶ μόνον τὸ ἀξιοχρεῶν τοῦ ὀφειλέτου, ὅπως ὀρίσῃσι τὸν τόκον ἀναλόγως αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ ἐπιβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου περιορισμοὶ ἀναγκάζουσι τοὺς κεφαλαιούχους νὰ ὑπολογίζωσι καὶ νέον τινα κίνδυνον, τὰς πιθανότητας τῆς ποινικῆς καταδιώξεως· ἐπειδὴ δὲ ἡ τοκογλυφία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μένει ἀτιμώρητος, ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου παραβιάπτει τὸν ὀφειλέτην, χωρὶς νὰ ἐκφοβίῃ τὸν δανειστήν. Ἡ ἐξῆς ἔρωτα πόκρισις μεταξὺ Προέδρου τινὸς τῶν πλημμελειοδικῶν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ κεφαλαιούχου κατηγορουμένου ἐπὶ τοκογλυφίᾳ, ἐπιβεβαίωσεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Ὁ Πρόεδρος. Κατηγορεῖται ὅτι ἐδάνεισας εἰς διαφόρους, ἀνωτέρω τοῦ νομίμου τόκου, καὶ ὅτι τὴν πράξιν ταύτην καθ' ἑξὶν ἐπαναλαμβάνεις.

Ὁ κατηγορούμενος. Ναὶ Κύριε Πρόεδρε.

Ὁ Πρόεδρος. Τί προτείνεις πρὸς ἀπολογίαν σου;

Ὁ κατηγορούμενος. Ὅτι ἡ τοκογλυφία δὲν εἶναι πράξις ἐπιλήψιμος, καὶ ὅτι ὁ νόμος τιμωρεῖ πράξιν ἐντελῶς ἀθῶαν.

Ὁ Πρόεδρος. Δὲν δύνασαι νὰ κατακρίνης τὸν νόμον, τὸν ἐπεικῶς ὥρισαντα τὸν ὅρον τοῦ τόκου.

Ὁ κατηγορούμενος. Ὁμολογῶ ὅτι ὁ νόμος ὥρισεν ἐπεικῶς τὸν τόκον διὰ τὰς συνήθεις περιστάσεις, ἀλλὰ δὲν προεῖδε τοὺς ἐκτάκτους κινδύνους.

Ὁ Πρόεδρος. Τίνας κινδύνους ἐννοεῖς;

Ὁ κατηγορούμενος. Οἱ κίνδυνοι οἱ ἀφορῶντες πρὸς τὸ ἀξιοχρεῶν τῶν ὀφειλετῶν εἰς πολυειδεῖς, ἀλλ' ἀπέχων τοῦ νὰ ἀπαριθμήσω αὐτούς, τόσον μόνον παρατηρῶ Κύριε

Πρόεδρε, ὅτι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν θέλω ἐξέλθω τοῦ περιβόλου τούτου ἐὰν δὲν καταδικασθῶ· κατανοεῖτε λοιπὸν ὅτι ἔπρεπε γὰ καταλογίσω καὶ τὸν κίνδυνον τῆς καταδίκης ταύτης, εἰς βάρος τοῦ ὀφειλέτου μου (').

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων συνάγεται, ὅτι τρία τινὰ κυρίως συντελοῦσιν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου.

1). Ἡ σχέσις τῶν κεφαλαίων πρὸς τὰς ἀνάγκας.

2). Ἡ παραγωγικότης τῶν κεφαλαίων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· καὶ

3). Ἡ ἀσφάλεια τῶν κεφαλαιούχων.

Καὶ τὸ μὲν ποσὸν τῶν παραγωγικῶν κεφαλαίων αὐξάνει διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐλαττοῦται δὲ διὰ τῆς ἀκάρπου δαπάνης, διὰ τῆς ὑπερορίας χρήσεως αὐτῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἢ διὰ τῆς συνομολογήσεως δημοσίων δανείων κ.τ.λ. ἡ δὲ παραγωγικότης τῶν κεφαλαίων μείζων μὲν οὔσα ἐν χώρᾳ νέᾳ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἀκατεργάστῳ, ἀποβαίνει ἀσθενεστέρα, ἐν χώρᾳ πρὸ αἰώνων πεπολιτισμένη, ἐν ᾗ κατεβλήθησαν διὰ πολλοῦ χρόνου, πλεῖστα κεφάλαια εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας. Τελευταῖον δέ, ἡ ἀσφάλεια εἶναι τὸ παραγόμενον οὐ μόνον τῆς αὐστηρᾶς καταδιώξεως τῶν ἀξιοποιούντων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐνομίας ἐν γένει καὶ τῆς ἀκριβοῦς, εὐσυνειδήτου καὶ δραστηρίας ἐφαρμογῆς τῶν καθεστώτων νόμων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τῆς Θέμιδος.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη τῶν τόκων ἔκπτωσις εἶναι ἄραγε γινόμενον λυσιτελές ; Ὁ Τυργότος θεωρεῖ τὴν ἔκπτωσιν ταύτην ὡς μέγα εὐεργέτημα. Ἄλλ' ὁ Σμίθ, ὁ Πρόσσερ,

(') Ὅρα Ἀνάμικτα Πολ. Οἰκονομίας ὑπὸ Batdie 1866. Περὶ τοῦ ὅρου τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων' σελ. 101.

καὶ ὁ Roy Beaulieu θεωροῦσι τὴν μεγάλην τοῦ τόκου ἐλάττωσιν ὡς ἐπιζήμιον, ἅτε ἀναστέλλουσιν τὰς ἀποταμιεύσεις καὶ τὴν αὕξησιν ἐπομένως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι καθ' ὅσον οἱ τόκοι ἐκπίπτουσιν, οἱ μὲν μικρὰν κεκτημένοι περιουσίαν κακοχρῶνται, οἱ δὲ πλούσιοι δαπανῶσι μέρος τῆς περιουσίας αὐτῶν εἰς ἀντικείμενα πολυτελείας.

Ἄλλως ὅμως ἀναγνωρίζομεν ὅτι, ἔνεκα τῆς ἐκπτώσεως τῶν τόκων, προθυμότερον μὲν χορηγοῦνται δάνεια εἰς τὸ κράτος καὶ εἰς τοὺς δήμους, εὐκολώτερον δὲ κατορθοῦται ὁ καταβιβασμὸς τοῦ τόκου τοῦ δημοσίου χρέους· «conversion».

Ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου, ὡς ἐρρέθη, εἶναι τὸ παραγόμενον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων, ἥτοι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς παγίωσεως τῆς πίστεως· ὥστε οἱ ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων ἐκ νομοθετικῶν ὀρισμῶν καθορίζοντων τὸν ἀνώτατον ὅρον αὐτῶν, ἀξιοῦσι νὰ καταστήσωσιν ἀμετακίνητον τὸ παραγόμενον πολλαπλασιασμοῦ, οὗ οἱ παράγοντες κατὰ τόπους καὶ χρόνους καὶ ἔνεκα τῆς περὶ τὰ ἡθικὰ καὶ ὑλικά προσόντα διαφορᾶς τῶν συμβαλλομένων προσώπων, εἰς παντοίας ὑπόκεινται μεταβολᾷ· οὕτω δὲ παραγνωρίζουσι τὴν ἰσχὺν τῶν οἰκονομικῶν νόμων καὶ τὰς κατὰ τὸν Μοντέσκιον, ἀναγκαίας σχέσεις τὰς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων παραγομένας. Ἐν Γαλλίᾳ λ. χ. ὁ νόμος τοῦ 1807 ὀρίζει ὡς ἀνώτατον ὅρον τῶν ἐκ συμβάσεως τόκων, τὰ 5 ἐπὶ τοῖς $\frac{0}{10}$, καὶ 6 ἐπὶ τοῖς $\frac{0}{10}$, ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν δανείων.

Ἐν τούτοις, ὁ μὲν Baron Louis συνῆψε δάνειον ἐπὶ τόκῳ 8 τοῖς $\frac{0}{10}$, κατὰ δὲ τὸ 1870, ἡ Κυβέρνησις ἐδανείσθη ἐπὶ τόκῳ ἀνωτέρῳ τῶν 6 τοῖς $\frac{0}{10}$. Τὰ δὲ ἐνεχυρο-

δανειστικά καταστήματα δανείζουσι πολλαχοῦ ἐπὶ τόκῳ διπλάσιον καὶ τριπλάσιον· καὶ αἱ τράπεζαι αὐξάνουσιν ἐν ἀνάγκῃ, τὸ προεξόφλημα αὐτῶν ἐπέκεινα τοῦ τελέντος ἀνωτάτου ὅρου.

Ἄλλως ὅμως τίς ἀγνοεῖ σήμερον, ὅτι αἱ τοιαῦται περιοριστικαὶ διατάξεις οὐδὲν ἔχουσι πρακτικὸν ἀποτέλεσμα, ἀποδειχθεῖσαι ἀείποτε φροῦδαι καὶ ἀνίσχυροι, καθόσον ὁ καθ' ὑπέρβασιν τοῦ τελέντος ἀνωτάτου ὅρου τόκος, πολυτρόπως καλύπτεται τῇ συμπράξει καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ δανειζομένου.

Τὸ ἀνωφελές καὶ ἐπιζήμιον τῆς τοιαύτης διατάξεως ἀναγνωρίσασαι πρὸ πολλοῦ ἡ Ἑλβετία, ἡ Ὀλλάνδα, ἡ Β. Ἀμερική, ἡ Ἰσπανία, τὸ Βουρτεμβέργ καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπῆλειψαν αὐτὴν ἀπὸ τῆς νομοθεσίας αὐτῶν (').

(') Ἐν τινι διατριβῇ πρὸ μικροῦ δημοσιευθείσῃ «περὶ τῆς ἰσχυροῦς φορολογίας» ὁ ἐφέτης κ. Θεοδωρίδης ἐπιχειρῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν διὰ νομοθετικοῦ ὁρισμοῦ καθορισμὸν τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου παρατηρεῖ, ὅτι «ἄρα ἡ πολιτεία τὴν ἰδίαν αὐτῆς πίστιν καὶ σφραγίδαν εἰς τὸ νόμισμα ἀποτυποῦσα τὸ κατέστησε γενικὸν μέσον συναλλαγῆς, ἔπεται ὅτι δικαιούται νὰ προσδιορίσῃ τὸ ἀντίτιμον τῆς χρήσεώς του», καθὼς προσδιορίζει τὸ τίμημα τοῦ ἄρτου». Ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ἐξαγόμενον πόρισμα, περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς πολιτείας τοῦ προσδιορίζειν τὸ ἀντίτιμον τῆς χρήσεως τοῦ νομίσματος, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς λογικὴν συνέπειαν τῆς κυρίας προτάσεως.

Βεβαίως ἡ πολιτεία γινώσκουσα τὴν προσιδιζούσῃ αὐτῇ κυριαρχικῇ ἐξουσίᾳ, δικαιούται νὰ ὀρίσῃ τὸ εἶδος τοῦ μετάλλου ἐξ οὗ κατασκευάζεται ἡ νομισματικὴ μονάς, τὸ βάρος, τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, τὸ ἐκ χαλκοῦ κρᾶμα, τὰ πολλαπλάσια καὶ πολλοστημόρια κτλ. οὐχὶ δὲ καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ νομίσματος, τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὰς ἐκάστων περιουσίας· ἐάν ἡ πολιτεία ἐδικαιούτο νὰ κανονίσῃ τὴν μὲλλον ἢ ἤττον ἐπικερδῆ χρῆσιν τῆς ὑπὸ νομισματικὴν μορφήν περ οὐσίας μου, συνεπῶς ἐδύνατο νὰ κανονίσῃ καὶ τὴν ἐπὶ ἐσωτερικῇ καὶ ἐξωτερικῇ συναλλαγῇ χρῆσιν αὐτῆς· καὶ τὴν ἐπὶ θησαυρισμῶν ἢ ἀποταμιεύσει καὶ τὴν ἐπὶ ἐξαγωγῇ χρηματοδεμάτων καὶ τὴν καταβολὴν χρημάτων ἐπὶ ἀποκτήσει ξένων χρεω-

γράφων, ἢ μετοχῶν ἐταιριῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἰδρυμένων καὶ τελευταῖον ἰδύντο καὶ τελείως νὰ καταργήσῃ τὴν θεσμοθεσίαν τῶν τόκων, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ τεραιτώδους νομοθετήματος τοῦ ἐπὶ Αὐτοκράτορος Βασιλείου παραχθέντος.

Ὁ συγγραφεὺς ἀξιοῖ ὅτι «ἡ τυραννικὴ χρῆσις τῶν χρημάτων εἶναι καθαρὰ προσβολὴ πάτης ἄλλης κτήσεως». Ἀλλ' ἡ λέξις «τυραννία» συνεπάγεται τὴν χρῆσιν τῆς βίας, τὸν καταναγκασμόν· τούτου δὲ μὴ ὑπάρχοντος, ἡ λέξις τυραννία ἀπάδει πρὸς τὴν ἀκριβολογίαν ἐπιστημονικῆς πραγματείας.

Ἰὼ ὄντι, τὸ δανεῖζειν δὲν εἶναι μονοπωλίον τι ἀπονεμθὲν ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς ὠρισμένα πρόσωπα, ἐπομένως ὁ βουλούμενος νὰ συνομολογήσῃ σπουδαῖον δάνειον, καὶ παρέχων τῷ δανειστῇ τὴν πρέπουσαν ἀσφάλειαν, δὲν ὑποχρεοῦται νὰ συμβῇθῇ μετὰ προτύπων ἀναξίων ἐμπιστοσύνης, ἢ αἰσχροκερδῶν, καθόσον μετὰ πολλῶν, δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὸν ἥττον ἀπαιτητικὸν καὶ τὸν μᾶλλον εὐάρμοστον δανειστήν.

Ἄλλως ὅμως οὐδέποτε ἡ δικαιοσύνη θέλει καταλίπει ἀπροττάτευτον τὸν γενόμενον εὐέλκτον θύνα ἀπάτης ἢ ὁμολογουμένης αἰσχροκερδείας τοκιστοῦ καταπλεονεκτήσαντος. Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τοῦ συζητουμένου ἐν τῇ παρούσῃ ὑποσημειώται. Κατ' ἐμέ, αἱ περὶ τόκου σκέψεις τοῦ φιλοπόνου συγγραφέως εἰσὶν ἐπισφαλεῖς, οὐ μόνον ὑπὸ ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν, καθότι ὡς ἀπδείχθη ἐκ πολυχρονίου πείρας, αἱ περιοριστικαὶ καὶ ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις διαμαρτάνουσι τοῦ σκοποῦ τῆς προστασίας τῶν ἐπιζητούντων δάνεια. Διὰ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου καὶ διὰ ποινικῶν καταδιώξεων, ἐλπίζετε νὰ θεραπεύσητε τὸ κακὸν τῆς ἀγορευτικῆς τοκογλυφίας, ἀλλ' οὕτω ἔτι μᾶλλον θέλετε ἐπιβαρύνει τὴν θέσιν τῶν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐπὶ τῷ καὶ ὑπέροχαις τόκῳ δανειζομένων. Πρὸ ἐτῶν 40, ὃ ἐκ συμβάσεως τόκος ἐν ταῖς πόλεσιν, ἦτο 18 καὶ 20 ἐπὶ τοῖς οἴοι καὶ σήμερον ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν τε κεφαλαιούχων καὶ τῶν τραπεζῶν, ὁ τόκος ἐξέπεσεν εἰς 7 ἢ 8 ἐπὶ τοῖς οἴοι· ὥστε ὁ ἐπιζητῶν διὰ νομοθετικῶν διατάξεων τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἐκ συμβάσεως τόκου καὶ ἀποκαλῶν πᾶσαν ὑπέροχαις τυραννίαν, προδήλως ματαιοπονεῖ καὶ ἀποπλάνηται, ὅπως ἀπεπλάνη καὶ ὁ εὐρύστατος Προυδὼν, ὅστις ὅπως καταπολεμήτῃ «τὴν μοναρχίαν, ὡς ἔλεγε, τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου» ἐπεξήτει τὴν κατάργησιν τῆς θεσμοθεσίας τῶν τόκων, οὗς ἠδυνάτε νὰ περιστείλῃ, λεησμονῶν ὅτι διὰ τοῦ ἐκτοκισμοῦ τῶν κεφαλαιῶν κυκλοφορεῖ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, τὰ παραγωγικὰ ἔργα προάγονται καὶ ὁσημέραι νέα σχηματίζονται κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ ἐγγείου προσόδου καὶ μισθώματος.

Ἡ γῆ εἶναι μέγα καὶ κολοσσιαῖον φυσικὸν ἐργαστάσιον, ἐν ᾧ ἄνθρωπος καταβάλλων τὴν ἑαυτοῦ ἐργασίαν προσπορίζεται τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ εὐζωίαν αὐτοῦ ἐπιτήδεια· ἀλλ' ἡ γῆ δὲν εἶναι κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος· καθότι ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῶν λαῶν ἐν χώρᾳ ὠρισμένῃ, ἡ γῆ ὑπὲρχθη εἰς τὴν κοινοτικὴν ἢ τὴν ἰδιωτικὴν κυριότητα.

Πραγματευόμενος περὶ ἐγγείου προσόδου, οὐδόλως προτίθεμαι νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα τὰ διάφορα περὶ δικαιολογικῆς βάσεως τῆς κυριότητος τῆς γῆς συστήματα, ἥτοι τὴν προκατάληψιν, τὴν διὰ τῆς ἐργασίας ἀπόκτησιν, τὴν διὰ σιωπηρᾶς συναινέσεως, ἢ διὰ νομοθετικῆς πράξεως ἀναγνώρισιν αὐτῆς. Τοῦτο μόνον παρατηρῶ, ὑπὸ πρακτικωτέραν ἔποψιν, ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ ἢ ἀτομικὴ κυριότης εἶναι ἢ μᾶλλον παραγωγικὴ καὶ ἢ μᾶλλον συμφέρουσα τῇ ὅλῃ κοινωνίᾳ. Λέγω δὲ ὅτι αὕτη ἡ πρὸς τὴν γῆν ἡμῶν σχέσις, ἢ τῆς κυριότητος, οὔσα ὁμολογουμένως ἢ μᾶλλον παραγωγικὴ, εἶναι καὶ κοινωνικῶς ἢ λυσιτελεστέρα, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς, ἐξασφαλίζεται ἡ τροφή πλειοτέρων.

Τῷ ὄντι, ἡ μὲν κοινοκτημοσύνη εἶναι μᾶλλον ἢ ἥτον ἄγονος· ἡ δὲ ἐκμίσθωσις εἶναι σχέσις προσωρινή· ἀλλ' ἡ ἰδιοκτησία εἶναι σχέσις διηνεκῆς, ὁ ἰδιοκτήτης ταυτίζει τὴν ὑπαρξίν του μετὰ τῆς γῆς, εἶναι ὁ φιλό-

στοργος προστάτης, ἡ πρόνοια τῆς ιδιοκτησίας, τὸ ζωοποιὸν πνεῦμα, τὸ γονιμοποιῶν καὶ μεταβάλλον τὴν μορφὴν αὐτῆς.

Ἡ γαιοκτησίᾳ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικωτέρα τοῦ πλούτου μορφή παρὰ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς ζῶσι καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καρπῶν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, κατέστη τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπεροχῆς· ἀλλὰ καὶ σήμερον ὅτε ὁ κινητὸς πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια δυσυπολόγιστον ἔλαβον αὐξησιν, διὰ τῆς λέξεως ἰδιοκτησία παριστῶμεν ἐξαιρέτως τὸν ἀμετακίνητον καὶ ἀμετασάλευτον χωρικὸν πλοῦτον (').

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται, ὥς ἐπρέσβευον οἱ λεγόμενοι φυσιοκράται, ὅτι μόνῃ ἡ γῆ εἶναι παραγωγικῇ, ὅτι μόνῃ αὐτὴ παρέχει εἰς τὸν καλλιεργοῦντα αὐτὴν καθαράν προσόδον.

Ἐνδιατρίψωμεν μικρὸν εἰς τὸ περὶ καθαρᾶς προσόδου σύστημα τῶν οἰκονομολόγων τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος, ἢ τῶν φυσιοκρατῶν, ὅπως λάβωμεν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν διαφορῶν ἐπόψεων καὶ λύσεων τοῦ πολυχρότου ζητήματος τῆς ἐγγείου προσόδου, περὶ οὗ ἀνεφύησαν καὶ ὑφίστανται μέχρι τῆς σήμερον σπουδαῖαι διαφωνίαι μεταξὺ τῶν διασημοτέρων οἰκονομολόγων, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν Ῥικάρδου, Μάλθου, Ῥόστη, Ι. Στ. Μίλλ, Μακκαλώχ, Ἴωσ. Γαρνιέρου, Βατβῆ κτλ. καὶ ἀφ' ἑτέρου, τῶν Κεραΐη, Βασιτιάτ, Φοντεναίη κτλ.

Ἀρχηγὸς καὶ ἰδρυτὴς τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Κιεναίης. Ἄν ὁ αἰρεσιάρχης οὗτος παρατηρεῖ ὁ Πασσῆς περιωρίζετο νὰ διεξηγήσῃ τοὺς διέποντας νό-

(') Ὅρα Βιβλ. Α'. Κεφ. 6.

μους τὴν παραγωγὴν καὶ διανομὴν τοῦ πλούτου, βεβαίως δὲν ἤθελε συγκεντρώσει περὶ αὐτὸν τοσοῦτον πλῆθος ὀπαδῶν ἐπιζητούντων ἐνθουσιωδῶς νὰ διαδώσωσι τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Ὁ Κιεναῖος δὲν ἦτο ἀπλοῦς οἰκονομολόγος, ἦτο φιλόσοφος. Ἀληθὲς ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς αὐτοῦ νοῦς οὐδὲν παρήγαγεν καινόν, ἀλλ' ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἐξήγαγεν αὐτὸς πρῶτος τὴν Ηλουτολογίαν.

«Ὁ Θεὸς ἔλεγε, κυβερνᾷ τὸν κόσμον διὰ νόμων ἀμετατρέπτων, οἱ νόμοι οὗτοι προεδρεύουσιν εἰς τὴν συντήρησιν, τὸν πολλαπλασιασμόν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ ἄνθρωπος πεπροικισμένος μὲ ἐλευθερίαν καὶ δραστηριότητα ὀφείλει νὰ σπουδάξῃ ἀκαταπαύστως τοὺς διέποντας νόμους τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ὅπως συμμορφώσῃ πρὸς αὐτοὺς τὴν θέλησίν του. Τὸ ἀντικείμενον δὲ τῆς δραστηριότητος τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, εἶναι ἡ κατάκτησις τῆς ὕλης, πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ἀπροσώπου φύσεως, προάγεται καὶ τελειοῦται τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου τούτου προορισμοῦ, ἡ θεία πρόνοια δὲν ἀπεχώρισε τὸ δίκαιον τοῦ χρησίμου. Τὸ δίκαιον εἶναι τὸ μέτρον τοῦ χρησίμου· ἡ δὲ ἐννοια αὐτοῦ ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον διὰ τῆς ἐλευθερίας ἣν ὥρισε «δικαίωμα τοῦ πράττειν πᾶν ὅ,τι δὲν παραβιάζει τὰ γενικὰ συμφέροντα», καὶ δεῦτερον διὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἣ τοῦ δικαιώματος τὸ ὅποῖον ἕκαστος ἔχει νὰ μεταχειρίζηται ἐλευθέρως τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια νομίμως ἀπέκτησε.

»Τὰ ἀπαράγραπτα ταῦτα δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας πηγάζουσι κατὰ τὸν Κιεναῖον, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν πολιτικῶν νόμων

»τῶν κατακυρωσάντων μόνον αὐτά. Ἡ δὲ συναίσθησις
»τῶν δικαιωμάτων τούτων προήγαγε τὰς ἀνθρωπίνους
»κοινωνίας καὶ καθωδήγησεν αὐτάς πρὸς τὸν κύριον σκο-
»πὸν τῆς δραστηριότητος αὐτῶν, τὴν κατάκτησιν τῆς
»ὕλης. Ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἐξασκήσεως αὐτῶν προήλ-
»θεν ἡ μᾶλλον ἢ ἦττον ταχεῖα πρόοδος τῶν τεχνῶν,
»τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας· πρὸς τοῦτο δὲ
»ἐσυστήθησαν αἱ κυβερνήσεις, πρῶτιστον ἔχουσαι κα-
»θῆκον, τὴν ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν τῶν δικαιωμάτων
»τούτων».

Τοιοῦτον ἐν περιλήψει τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ
Κιεναίη, ἐξ οὗ ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ προκύψῃ ἡ ἐπιστήμη
τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Τῷ ὄντι, ὁ Κιεναίης κατα-
δεικνύων ὡς κύριον σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριό-
τητος, τὴν κατάκτησιν τῆς ὕλης, ἐχειραγωγεῖτο ἀναγ-
καίως εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ, πῶς ὁ ἄνθρωπος καθίσταται
κύριος αὐτῆς καὶ τίνες οἱ νόμοι, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν
ὁποίων παράγεται ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ φυσιοκράται ἐθεώρουν ὡς κύριον ἀντι-
κειμένον τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος τὴν κατάκτη-
σιν τῆς ὕλης, ἐπίστευον ὅτι ὁ μοναδικὸς χαρακτήρ τοῦ
πλούτου ἦτο ἡ ὑ λ ι κ ὁ τ η ς, ἢ κάλλιον τὸ ποσὸν καὶ
ὁ ὄγκος τῶν πραγμάτων, ἐνῶ ὡς ἀπεδείχθη, μόνην τὴν
πάρχωγὴν χρησιμότητος σκοπεῖ ἡ δημιουργικὴ ἡμῶν
δραστηριότης. Ἡ στενότης αὕτη τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν
ιδέας ἀνεφαίνετο ἐν τῷ οἰκονομικῷ αὐτῶν συστήματι καὶ
τούτου ἕνεκα, οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι ἐθεώρουν τὴν ἐργα-
σίαν ἄγονον, ὅσάκις αὕτη δὲν παρῆγε ποσὸν τι ἀκατερ-
γᾶστου ὕλης.

Ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ διακρίσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων
κλάδων τῆς βιομηχανίας. Κατ' αὐτούς, ἡ μὲν γεωργία

εἶναι παραγωγική, καθότι ὁ πλοῦτος ἐκ τῶν σπλάγγων τῆς γῆς ἐξάγεται, καὶ μόνῃ ἡ γῆ παρέχει περίσσευμα ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γεωργικῆς ἐργασίας καταναλισκομένων ἀξιῶν ὑπὸ τῶν γεωργῶν· αἱ δὲ λοιπαὶ τέχναι παρασκευάζουσι, μεταμορφοῦσι, μεταθέτουσι τὴν ὕλην, ἀλλὰ δὲν παράγουσιν. Οἱ μετερχόμενοι μάλιστα τὰς τέχνας ταύτας καταναλίσκουσι διαρκούσης τῆς ἐργασίας, ἀξίαν ἴσην πρὸς τὴν διὰ τῆς φιλοπονίας αὐτῶν προστεθεῖσαν εἰς τὴν πρώτην ὕλην. Ὡστε κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα, μόνῃ ἡ γεωργία εἶναι παραγωγική, καὶ μόνὰ τὰ ἀκατέργαστα φυσικὰ προϊόντα ἀπαρτίζουν τὸν πλοῦτον· οἱ δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολούμενοι μεταδίδουσι τὸ δημιουργηθὲν ὑπ' αὐτῶν περίσσευμα εἰς τὰς λοιπὰς βιομηχανικὰς τάξεις, ἐν εἵδει μισθῶν ἢ κερδῶν καταναλισκομένων μὲν ὑπὸ τῶν δικαιοῦχων, ἀναγεννωμένων δὲ ὑπ' ἄλλην μορφήν.

Περὶ τούτων παρατηρῶ, ὅτι ἡ ὕλικότης εἶναι ἡ συνηθεστέρα τοῦ πλούτου μορφή· ὅτι ἡ καταβολὴ τῶν σωματικῶν ἢ πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων βραβεύεται δι' ὕλικῆς τινος ἀντιμισθίας· ὅτι τῆς μὲν γεωργίας το ἀντικείμενον εἶναι ἡ παραγωγὴ πραγμάτων εὐμορφούντων ζωϊκῆς δυνάμεως, (φυτῶν καὶ ζώων) καὶ διεπομένων ὑπὸ νόμων φυσιολογικῶν. Τούτου ὁ ἔνεκα, ἡ γεωργία ἔχει τί τυχερόν, καθότι ἡ ἀνομβρία, ἢ ἡ πολυομβρία, τὰ ψύχη, ἢ τὰ θάλαπῃ, καὶ πλεῖσται ἄλλαι ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν τελικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γεωπονίας. Τῆς δὲ τεχνουργίας τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἡ ζῶσα φύσις, ἀλλ' ἡ νεκρά, ἡ ἀκίνητος καὶ ἀναίσθητος ὕλη ἣν ἐκπονοῦμεν διὰ μηχανικῶν δυνάμεων καὶ χρησιμοποιοῦμεν μεταβάλλοντες τὴν μορφήν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὐδόλως ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ

πλοῦτος συνίσταται ἐκ μόνης τῆς ἀκατεργάστου ὕλης, αἱ δὲ τέχναι ὧν ἄνευ ἡ ἀκατέργαστος αὕτη ὕλη οὐδέποτε ἤθελε μορφωθῆ, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς μὴ παραγωγικαὶ καὶ ἄγονοι.

Τῷ ὄντι, ἡ ἀλώνις, ἡ λίξις, ἡ ἄλγισ, ἡ ἀρτοποιία δὲν εἶναι παραγωγή ἀκατεργάστου ὕλης· ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἐκκόκισις τοῦ βάμβακος· οὐδὲ ἡ προπαρασκευὴ τῆς καννάβεως· οὐχ ἥττον δὲ εἶναι ἐργασίαι παραγωγικώταται.

Οἱ φυσιοκράται παρεγνώρισαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ὅτι δὲ ἰδίως φαίνεται ὅτι ἀπεπλάνησεν αὐτοὺς εἶναι, ὅτι ἡ γῆ αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἔχει εἰδικὴν γονιμότητα, ἡ παραγωγικότητα ἀνεξάρτητον τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἀκαλλιέργητος, καλύπτεται ὑπὸ δένδρων, ὑπὸ φυτῶν καὶ διατρέφει παντὸς εἶδους θηρία. Ἐντὸς μὲν τῶν ὑδάτων τῶν καλυπτόντων τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, ζῶσιν ἀπειράριθμοι ἰχθυοί, εἰς δὲ τὰ σπλάγχνα αὐτῆς κεῖνται πολυτιμα μέταλλα, ὀρυκτά, μάρμαρα, λίθοι, καύσιμος ὕλη κτλ. Μεθ' ὅλα ὁμοῦ ταῦτα ἡ φυσικὴ γονιμότης τῆς γῆς, ἡ παρέχουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ποσὸν ὕλικῶν πραγμάτων αὐθυπάρχων, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἥς ἕνεκα, ἡ κτήσις αὐτῆς κατέστη τόσον ἐπιζήτητος, δὲν δίδει εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ γεωργοῦ ἰδιαίτερον χαρακτῆρα παραγωγικότητος. Εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐργασίαν συντελεῖ ἡ φυσικὴ τῆς γῆς γονιμότης· ἀλλ' ὁ ἐργάτης τῆς γεωργίας, οὐδὲν ἔχει πλεονέκτημα ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐργατῶν, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀντιμισθίας, οὔτε ὡς πρὸς τὰ ἀποταμιεύματα αὐτοῦ. Βεβαίως, ἡ μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ κεφαλαίων καὶ γῆς εἶναι, ὅτι ἡ μὲν γῆ εἶναι περιωρισμένη, τὰ δὲ κεφάλαιά εἰσιν ἀπεριόριστα· ὅτι προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας, ὁ διαγωνισμὸς ἔχει τινὰ ὅρια, ἐνῶ ὡς πρὸς

τοὺς λοιποὺς τῆς βιομηχανίας κλάδους, ὁ διαγωνισμὸς εἶναι ἀπεριόριστος, καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἔγγειος πρόσοδος οὔτε κατώτατον ὅρον ἔχει, οὔτε ἀνώτατον ὅρον, ὑποκείμενον εἰς τὴν εὐκίνησίαν τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς οὐσιώδους ταύτης διακρίσεως, οὐδόλως μεταβάλλεται ἡ φύσις τῆς ἐργασίας, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ἐπὶ τῶν λοιπῶν τῆς βιομηχανίας κλάδων καταβληθῇ. Ἄλλως δέ, ἡ παραγωγικότης τῆς ἐργασίας δὲν ὀρίζεται κατὰ λόγον τοῦ ὄγκου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν.

Οἱ φυσιοκράται λοιπὸν ἀπεπλανήθησαν, μὴ διακρίναντες τὴν ὕλην ἀπὸ τῶν ἀληθῶν τοῦ πλούτου προσόντων. Ἡ ὕλη, εἶναι δῶρον τῆς φύσεως, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν μόνον ὕλης δύναται νὰ δημιουργήσῃ· ἐκπονεῖ μὲν καὶ μεταμορφώνει αὐτήν, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς δύναται νὰ παραγάγῃ. Καταβάλλων δὲ χρόνον, ἐργασίαν καὶ κεφάλαια διαπλάττει τὴν ὕλην κατὰ τὰς χρείας αὐτοῦ, καθότι κατὰ τὸν Κουζίνον, ἡ ὕλη εἶναι τὸ ὄργανον δι' οὗ τὸ πνεῦμα δημιουργεῖ.

Ἀλλ' οἱ φυσιοκράται ἔχοντες ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ περίσσευμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἢ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀρὰν πρὸς ὅσον προκύπτουσιν κατ' αὐτούς, ἐκ μόνης τῆς φυσικῆς τῆς γῆς γονιμότητος, ἐφρόνουν ὅτι ὁσάκις δὲν ὑπάρχει ἔγγειος πρόσοδος ἢ μίσθωμα, ὑπάρχει ζημία. Ἀλλ' αὕτη ἡ γνώμη εἶναι ἡμαρτημένη, καθότι ἐάν ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ αἱ μὲν ἀκαλλιέργητοι γαῖαι εἰσὶν ἄφθονοι, τὰ δὲ κέρδη τῶν κεφαλαίων μεγάλα καὶ οἱ μισθοὶ ὑψωμένοι, πιθανόν ἢ γεωπονία νὰ μὴ παρέχῃ περίσσευμα, ἥτοι ἔγγειον πρόσοδον, οὐχ' ἥττον δὲ ἀποβαίνει ἐπωφελής, δαψιλῶς ἀνταμείβουσα τοὺς τε κεφαλαι-

όχους καὶ ἐργάτας τοὺς περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἀσχολουμένους.

Μετὰ τοὺς φυτικοκράτας, ὁ Ἀδάμ Σμίθ (¹) πραγματευόμενος περὶ τῆς ἐγγείου προσόδου ἀπεφάνητο, ὅτι αὕτη πηγάζει ἐν μέρει ἐκ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ὧν ἡ ἐνέργεια ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν, ὡς καὶ ἡ ἐργασία. Ὅτι δὲ τὸ π ο σ ὶ ο ν τῆς ἐγγείου προσόδου, προσδιορίζεται ἐκ τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἡ δὲ τιμὴ τῶν προϊόντων αὐξάνει ἀναλόγως τῆς ζητήσεως αὐτῶν. Ὡστε ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀδάμ Σμίθ συνάγεται, ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ ἐγγείος πρόσοδος παρέπεται εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν, οὗτα τὸ ἀντίτιμον τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς γῆς, δυνάμεως κεκτημένης καὶ ἀποτελούσης τὸ μονοπώλιον τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος· καθότι 1) ἡ ἐγγείος πρόσοδος παρέπεται μὲν εἰς τὰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, δὲν εἶναι δὲ τὸ ἀναγκαῖον αὐτῶν παραγόμενον· καὶ 2) ἐὰν ᾖ το τὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς γῆς, ἤθελεν εἶσθαι στοιχεῖον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν καρπῶν αὐτῆς, ἐν ᾧ ὡς θέλει ἀποδειχθῇ, εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀγοραίας αὐτῶν τιμῆς. Μετὰ τὸν Ἀδάμ Σμίθ, ὁ Ρικάρδος (²) παρὰδεχόμενος.

1) μὲν ὅτι πᾶν πρᾶγμα τιμᾶται κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτοῦ δαπάνας.

2) δὲ ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, ἀποφαίνεται, ὅτι καθ' ὃν χρόνον μόναι αἱ γαῖαι ἄνωγ-τάτης ποιότητος ἐκαλλιεργοῦντο, οὐδεμίαν αὐται πα-

(¹) Περί τοῦ πλούτου τῶν ἔθνων Βιβλ. 1. Κεφ. 11.

(²) Ἀρχαὶ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τῶν φόρων· δημοσιευθεῖσαι τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1817.

ρεῖχον ἔγγειον πρόσδοον, καθότι οἱ καρποὶ τῆς γῆς τιμώ-
μενοι κατὰ τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας ἀπεζημιῶν
μόνην τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ καταβληθέντα κεφάλαια· ἀλλ'
ἄμυ ἐξετάθη ἡ καλλιέργεια καὶ εἰς γαίας ἦττον εὐφόρους,
ἀέσως παρήχθη περίσσευμά τι ὑπὲρ τῶν εὐφορωτέρων
γαιῶν, τὸ ὁποῖον αὐτοδικαίως ἀνήκει τοῖς κυρίοις αὐτῶν.
Ἐξ οὗ ὁ Ῥικάρδος συνάγει, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσδοος ἡ τὸ
μίσθωμα εἶναι ἡ περὶ τὴν παραγωγικότητα διαφορὰ τῶν
γονιμωτέρων καὶ ἀγονωτέρων γαιῶν καὶ ὅτι αἱ τῆς ἀνω-
τέρας ποιότητος γαῖαι δὲν παρέχουσι μίσθωμα, ἐνὸς μὲν
τῆς κατωτέρας ποιότητος μένουσιν ἀκαλλιέργητοι.

Ὅτι δὲ ἡ περὶ τὴν παραγωγικότητα διαφορὰ τῶν εὐ-
φορωτέρων καὶ ἀγονωτέρων γαιῶν ἀνήκει ὑπὸ τὴν μορ-
φὴν ἐγγείου προσόδου ἢ μισθώματος, εἰς τὸν κύριον τῆς
φυσικῆς καὶ ἀφθίτου δυνάμεως τῆς γῆς, ἀποδεικνύεται
ἐκ τῆς ἐτέρας ἀρχῆς, ὅτι τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων τεί-
νουσιν εἰς ἰσορροπίαν, καὶ ὅτι οἱ μισθωταὶ τὰ αὐτὰ ἀπο-
λαμβάνουσι κέρδη, οἷας δὴποτε ποιότητος γῆν καὶ ἐὰν
καλλιεργήσωσι. Α. γ. ἐκ τριῶν ἀγρῶν τῆς αὐτῆς μὲν ἐκ-
τάσεως, διαφόρου δὲ ποιότητος, ὁ μὲν ἀγρὸς Α) παράγει
διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης 5, ὁ δὲ Β) 4, ὁ δὲ Γ) 3· ὥστε
ὁ μὲν Β) παρέχει μίσθωμα ἴσον τῇ διαφορᾷ τῶν 4 πρὸς 3·
ὁ δὲ Α) μίσθωμα ἴσον τῇ διαφορᾷ τῶν 5 πρὸς 3· τούτου
δι' ἕνεκα, ἀποβαίνει ὅλως ἀδιάφορον εἰς τὸν μισθωτὴν ἐὰν
καλλιεργήσῃ τὸν ἀγρὸν Α, Β, ἢ Γ· καθότι καὶ εἰς τὰς
τρεῖς ταύτας περιπτώσεις, ἡ εἰς αὐτὸν ἀνήκουσα μερὶς
δὲν θέλει ὑπερβῇ τὰ 3, ἥτοι τὸ ποσὸν τῆς παραγωγικῆς
δαπάνης, κατὰ λόγον τῆς ὁποίας ρυθμίζεται ἡ τιμὴ τῶν
σιτηρῶν.

Ἐκ τούτων πορίζεται ὁ Ῥικάρδος ὅτι προϊόντος τοῦ
χρόνου 1) μὲν ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῶν εὐφο-

ρωτέρων εἰς τοὺς ἀγωνιότερους ἀγρούς, καὶ 2) ὅτι προϊόν-
τος τοῦ χρόνου, τὰ σιτηρὰ ἀνατιμῶνται καταβαλλομένης
μείζονος δαπάνης πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῆς γῆς.
Ἔνεκα δὲ τῆς ἀνατιμῆσεως ταύτης, ἡ ἔγγειος πρόσοδος
ἢ τὰ μισθώματα αὐξάνουσιν ὡς καὶ οἱ χρηματικοὶ μισθοί,
οἱ δὲ ἰδιοκτῆται διττῶς ὠφελοῦνται, καὶ καθὼ ἰδιοκτῆται,
καὶ καθὼ ἀναλωταὶ τῶν τεχνουργημάτων, ὧν ἡ ἀξία ἐλατ-
τοῦται προϊόντος τοῦ χρόνου, ἔνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν
παραγωγικῶν δαπανῶν.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ῥικάρδου περὶ ἐγγείου προσόδου
καὶ περὶ μισθωμάτων, προῦκάλεσε καὶ προκαλεῖ πολλὰς
καὶ ζωηρὰς ἐπικρίσεις. Ἐν γένει ὅμως κατὰ δύο τρόπους
δυνάμεθα νὰ ἐπικρίνωμεν τὸ σύστημα τοῦτο· ἢ ἐμμέ-
νοντες ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου ὃν διέγραφεν ἡ συστη-
ματικὴ τοῦ Ῥικάρδου περίνοια, νὰ καταδείξωμεν τὰς ἐν
αὐτῷ περιεχομένας ἀνωμαλίας καὶ ἀνακολουθίας· ἢ θεω-
ροῦντες ὡς ὅλως ἀνυποστάτους τὰς θεμελιώδεις αὐτοῦ
προτάσεις νὰ ἀπορρίψωμεν τὸ σύνολον τοῦ συστήμα-
τός του.

Καὶ πρῶτον παραδεχόμενος ἐπὶ μικρόν, τὸ σύστημα
τοῦτο, ὅπως ὑπ' αὐτοῦ διετυπώθη, παρατηρῶ ὅτι ἡ πρώτη
αὐτοῦ πρότασις, καθ' ἣν τὰ πράγματα τιμῶνται κατὰ
τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δαπάνας καὶ ὅτι ἐπομένως γαῖαι
τῆς αὐτῆς γονιμότητος δὲν παρέχουσιν ἔγγειον πρόσοδον
ἢ μίσθωμα, δὲν εἶναι ἀκριβές· καθότι ἂν ἡ ζήτησις τῶν
καρπῶν αὐξήσῃ πρὸ πάσης ἐπεκτάσεως τῆς καλλιερ-
γείας εἰς ἀγρούς ἥττον εὐφόρους, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ
καρποὶ ἀνατιμηθῶσι, θέλομεν ἔχει μίσθωμα καὶ ἐπὶ ἀγρῶν
τῆς αὐτῆς ποιότητος, ὡς ἔχομεν καὶ ἔγγειον πρόσοδον.
Ὁ Ῥικάρδος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ κατωτάτης ποιότητος
ἀγρὸς προσδιορίζει τὴν τιμὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Ἄλλ' ἐρωτῶ διατί ἐκαλλιεργήθησαν οἱ ἀγροὶ δευτέρας καὶ τρίτης ποιότητος, οἱ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγοντες ἔλασσον ποσὸν καρπῶν; Βεβαίως ἔνεκα τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν σιτηρῶν προσελθούσης ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἐπαχθῶν δασμῶν τῶν περιριζόντων ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ῥικάρδου, ἦτοι κατὰ τὸ 1817, τὴν ἐλευθέραν εἰσαγωγὴν τῶν σιτηρῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ⁽¹⁾.

Ἐπρεπε λοιπὸν ἀκριβολογῶν νὰ εἴπῃ ὁ Ῥικάρδος, ὅτι ἔνεκα τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν σιτηρῶν ἐκαλλιεργήθησαν οἱ κατωτέρας ποιότητος ἀγροί, οὐχὶ δὲ ὅτι ἔνεκα τῆς καλλιιεργείας τῶν τῆς κατωτέρας ποιότητος ἀγρῶν ἀνετιμῆθησαν τὰ σιτηρά.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσδοδος ἢ τὸ μίσθωμα τὸ ἐκπροσωποῦν κατὰ τὸν Ῥικάρδον, τὴν καθαρὰν τῶν γαιῶν πρόσδοδον, δὲν εἶναι ὡς ἰσχυρίζεται, ἡ διαφορὰ μεταξὺ εὐφορωτέρου καὶ ἀγονωτέρου ἀγροῦ, καθότι καὶ ἐκ γαιῶν ἴσης καρπιμότητος παράγεται ἔγγειος πρόσδοδος ἂν ἀνατιμῆθῃσι τὰ σιτηρά· ἀλλ' εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς παραγωγικῆς δαπάνης καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν σιτηρῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν μικρῶν ἀνωμαλιῶν τῶν περιεχομένων ἐν τῇ προεκτεθείσῃ θεωρίᾳ τοῦ Ῥικάρδου. Ἄλλ' ὡς προεῖρέθη, τὸ σύστημα τοῦτο κατεπολεμήθη σπουδαιότερον ὑπὸ τῶν Κεραΐη ⁽²⁾, Βαστιάτ ⁽³⁾, καὶ Φοντεναί ⁽⁴⁾, ἰσχυρισθέντων πρῶτον μὲν ὅτι ἡ καλλιέρ-

(1) Ὁρα βιβλ. 3. Κεφ. 3. περὶ ἐπιδράσεως τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν.

(2) The past, the present, the future et Social science.

(3) Harmonies économiques.

(4) Revenu foncier 1850 καὶ ἐφ. Οἰκονομολόγων Ἀπριλ. 1868. Σελ. 5.

γεια δὲν προέβη ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Ῥικάρδος, ἀπὸ τῶν εὐ-
φρωτέρων εἰς τὰς ἀφωρότερας γαίας· δεύτερον δὲ ὅτι
οἱ καρποὶ τῆς γῆς προϊόντος τοῦ χρόνου δὲν ἀνατιμῶνται,
καὶ τρίτον ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσδοδος δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα
χαρακτῆρα, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν κατὰ δια-
φόρους χρονικὰς περιόδους καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν
κεφαλαίων.

Καὶ κατὰ μὲν τῆς πρώτης ἀντιρρήσεως οὐδὲν ἔχω νὰ
ἀντιτάξω, καθότι ἀκριβολογῶν τις δὲ δύναται νὰ ἀπο-
δείξῃ ὅτι πραγματικῶς ἡ καλλιέργεια προέβη προϊόντος
τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῶν εὐφρωτέ-
ρων εἰς τὰς ἀφωρότερας γαίας, ὅτι ὅμως δυνά-
μεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναμφισβήτητον, εἶναι ὅτι κατὰ
τὴν πρώτην περίοδον τῆς γεωργίας, ὅτε τὰ πάντα ἦσαν
ἀτελῆ καὶ ἀκατέργαστα, ὅτε ἡ ἐπιστήμη συνίστατο εἰς
τινάς πρακτικὰς παρατηρήσεις ἀφορώσας πρὸς γενικώ-
τερα τινα φυσικὰ ἢ μετεωρολογικὰ γινόμενα περιοδικῶς
ἀνανεούμενα, αἱ κατὰ πρῶτον καλλιεργηθεῖσαι γαῖαι δὲν
ἦσαν ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς καὶ ὀρυκτολογικῆς αὐτῶν
συνθέσεως αἱ εὐφωρότεραι, ἀλλ' αἱ λεπτότεραι, αἱ εὐχερε-
στέρας καλλιεργείας γαῖαι, αἱ παρεμβάλλουσαι ὀλιγώ-
τερα προσκόμματα εἰς τὴν καλλιέργειαν, αἱ χρήζουσαι
ἐλάσσονος φιλοπονίας καὶ καταβολῆς ἐλάσσονος δυνά-
μεως, ἢ μικροτέρων κεφαλαίων ὅπως καταστῶσι παρα-
γωγικαί, αἱ ἦττον ἐκτεθειμέναι εἰς πλημμύρας, αἱ δυνά-
μεναι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐγγὺς πολυπληθῶν συνοι-
κισμῶν, δημοσίων ὁδῶν, ἢ λιμένων κτλ. νὰ ἐξοδεύσωσιν
εὐκολώτερον τὰ προϊόντα αὐτῶν.

Ὡσαύτως δὲ οὐδὲν ἔχω νὰ ἀντιτάξω πρὸς τὴν κατὰ
τοῦ συστήματος τοῦ Ῥικάρδου δευτέραν ἀντιρρήσιν, ὅτι
δηλ. προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ δημητριακοὶ καρποὶ δὲν

ἀνατιμῶνται· καθότι ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι καθόσον προάγονται αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ δραστηριότης ἡμῶν πρὸς κατάκτησιν καὶ ἐκπόνησιν τῆς ὕλης διπλασιάζεται, ὅτι ἅπαντα τὰ τεχνητὰ ἡμῶν ὄργανα κατὰ μικρὸν καὶ βαθμῆδὸν τελειοποιῦνται, ὅτι καὶ ἡ σπορά, καὶ ὁ θειρισμὸς καὶ ἡ ἀλώνισις καὶ ἡ λίκμισις τῶν καρπῶν, καὶ ἡ ἀλλησις αὐτῶν δι' ἀψύχων καὶ μηχανικῶν δυνάμεων ἐκτελοῦνται, ὅτι καθόσον προάγεται ὁ πολιτισμὸς, οὐ μόνον οἱ ἠθικοὶ φραγμοὶ οἱ διακωλύοντες τὴν συγκοινωνίαν τῶν ἔθνων καταπίπτουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ διὰ τοῦ ἀτμοῦ αἱ ἀποστάσεις ἐξαφανίζονται, θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ 'Ρικάρδου περὶ τῆς ἀνατιμῆσεως τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ὑπάρχει θεωρητικῶς μὲν ἀνυπόστατος, καταψεύδεται δὲ ὑπὸ τῶν πραγμάτων (¹).

Τῷ ὄντι ἐν Γαλλίᾳ λ. χ., ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1864, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου διέμεινε σχεδὸν ἀμετάβλητος, ταλαντευομένη μεταξὺ 18 καὶ 21 φράγκων τὸ ἑκατόλιτρον. Δὲν λέγω ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἔχει καὶ τινὰς ἐξαιρέσεις ὡς λ. χ. παρ' ἡμῖν, ἐνθα ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπεκτάσεως τῶν φυτειῶν καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ τιμὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν πρὸ τινῶν ἐτῶν, προδήλως ἠὔξησεν· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐξαιρέσεις ἰδιόζουσα εἰς ἔθνη τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς λίαν ἀτελοῦς αὐτῶν ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, τῆς ἀραιότητος τῶν κεφαλαίων, τῆς

(¹) Σήμερον ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἡλαττώθη ἕνεκα ἰδίως τῆς μεγάλης εἰσβολῆς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Β. Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1840 μέχρι τοῦ 1860 ἡ παραγωγὴ τοῦ σίτου ἠὔξησεν ἐν Ἀμερικῇ ἀπὸ 10 εἰς 20 ἑκατομμύρια quarters· ἀπὸ δὲ τοῦ 1860 μέχρι τοῦ 1880, ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ ἐτριπλασιάσθη· ἡ δὲ σιτοφόρος χώρα αὐτῆς εἶναι ἀπέραντος. "Ora Journal of the statistical society" déc. 1884.

ἀτελείας τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, τοῦ ἐπικρατοῦντος συστήματος τῆς μικρᾶς καλλιιεργείας καὶ τῆς πλημμελοῦς αὐτῶν διοικήσεως δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προαγάγῃσι τὴν κυριωτάτην τῶν τεχνῶν, τὴν γεωργίαν.

Ἀλλὰ τρίτον εἶναι ἀληθές ὡς ἰσχυρίζονται οἱ πολέμιοι τοῦ συστήματος τοῦ Ῥικάρδου, ὅτι ἡ ἐγγειος πρόσδοδος ἢ τὸ μίσθωμα δὲν ἔχει ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα, ἀλλὰ ὅτι εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων.

Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν διέφυγε τὸν ἐταστικὸν νοῦν τοῦ Ἀδάμ Σμίθ.

Ἐν τῇ Βίβλῳ 1 Κεφ. 11 τοῦ Ηλίου τοῦ τῶν Ἑθνῶν οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐγγειος πρόσδοδος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν εἰς τὴν γῆν καταβληθέντων κεφαλαίων πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς· τοῦτο ἐπιλέγει, εἶναι ἐν μέρει ἀληθές, ἀλλὰ δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀληθές· καθότι ὁ γαιοκτήμων ἀξιοῖ νὰ λάβῃ μίσθωμα καὶ ἐκ γῆς ἐφ' ἧς οὐδεμία ἐνηργήθη βελτιώσεις. Ὡστε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν εἰς τὴν γῆν καταβληθέντων κεφαλαίων εἶναι πρόσθετον στοιχεῖον τῆς ἀρχικῆς ἐγγείου προσόδου. Πολλὰκις μάλιστα γαιοκτῆμονες λαμβάνουσι μίσθωμα ἐξ ἀντικειμένων ἀνεπιδέκτων βελτιώσεως. «Παρά τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ πρὸ πάντων τῆς Σκωτίας, ἐπὶ βράχων οὐς καλύπτει ἡ παλίρροια, φύονται φύκη, ἐκ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν ὁποίων παράγεται ἄλας χρησιμεῖον εἰς τὴν ὑαλοποιάν καὶ σαπωνοποιάν. Τὰ φύκη ταῦτα καλύπτονται ὑπὸ τῶν ὑδάτων δις τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἐργασία οὐδόλως ἐφάπτεται αὐτῶν· ἀλλ' οἱ γαιοκτῆμονες ὧν αἱ κτήσεις προεκτείνονται μέχρι τῆς ἀκτῆς, ἀπολαμβάνουσιν ὡς ἐκ τούτου ἐγγειον πρόσδοδον. Ὡσαύτως δὲ πλησίον τῶν νήσων Schetland, ἡ θάλασσα

εἶναι λίαν ἰχθυώδης καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ἰχθύων τούτων διατρέφονται οἱ κάτοικοι· ὥστε ἀναγκάζονται νὰ κατασκευάζωσι τὰ οἰκήματα αὐτῶν πλησίον τῆς θιλάσσης καὶ τοιούτῳ τρόπῳ τὸ μίσθωμα τῶν γαικτημόνων ἐπαυξάνει ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης.»

Τοιαύτη ἡ περὶ πηγῆς τῆς ἐγγείου προσόδου γνώμη τοῦ Ἀδάμ Σμίθ.

Ὁ Σμίθ θεωρεῖ οὕτω τὴν ἐγγειον πρόσοδον οὐ μόνον ὡς τὸ ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως τῶν κεκτημένων φυσικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ὡς πλεονέκτημα ἰδιάζον εἰς θέσιν ὠρισμένην.

Βεβαίως ὁσάκις διὰ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων βελτιοῦται καὶ τροπολογεῖται ἡ ἀρχικὴ γεωλογικὴ σύνθεσις τῶν ἀγρῶν, ὁσάκις λέγω, γῆ πρότερον ἄγονος, προσλαμβάνη τὰ ἐπιζήτητα στοιχεῖα τὰ διακρίνοντα τοὺς ἀρίστης ποιότητος ἀγρούς, τοιοῦτοι δὲ παρ' ἡμῖν οἱ τιτανοαργιλλώδεις, οἱ περιλαμβάνοντες εἰς τὰ σπλάγχνα αὐτῶν τὰ δύο ζωογόνα στοιχεῖα, τῆς θερμότητος καὶ τῆς ὑγρασίας, ἡ κοιλάδες τινὲς ἐκ κατακλυσμάτων μορφωθεῖσαι καὶ περιέχουσαι ἀφθόνους φυτικὰς οὐσίας, ἡ οἱ πρόποδες ὀρέων οἱ ἐκ ζωϊκῶν λιπασμάτων ἅτινα παρασύρει ἡ φορὰ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων εὐφοροὶ καταστάντες, ἡ τοιαύτη λέγω γῆ ἡ πρότερον μὲν ἄγονος, νῦν δὲ γονιμοποιηθεῖσα διὰ τῆς ἀναμίξεως ὀρυκτῶν λιπασμάτων, ἡ διὰ τοῦ συστήματος τῆς διατρήσεως τῶν ἀγρῶν «drainage» ἀποξηρανθεῖσα καὶ διὰ ῥευστῶν λιπασμάτων θερμότερα καταστᾶσα, ἡ ἡ δι' ὑδραυλικῶν ἔργων κατὰ τῶν ὑπερχειλίσεων τῶν ποταμῶν καὶ ῥυάκων προφυλαχθεῖσα, ἀπέκτησεν ἀναντιρρήτως, τὰ προσόντα τῶν φύσει ἀνωτάτης ποιότητος γαιῶν· ὥστε ἡ πρόσοδος αὐτῶν, δύναται ἐλλόγως νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσοδος, παραχθεῖσα ἐκ κεφαλαίου μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ στοι-

χείου τῆς γῆς ἀναμιχθέντος καὶ συγχωνευθέντος. "Ο,τι δὲ λέγω περὶ γῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἡμῶν δυνάμεις, αἵτινες διὰ τῆς ἀτκήσεως καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, κρείττονες, ἰσχυρότεροι καὶ παραγωγικώτεροι καθίστανται.

Ἄλλ' ὥς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἥτις εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἀκαθάρστου προσόδου περίσσευμα μετὰ τὴν προαφίρεσιν τῆς ἐτησίως καταβαλλομένης παραγωγικῆς δαπάνης, ἐκπροσωπεῖ ἀκριβῶς τὸν τόκον ἢ τὸ κέρδος τῶν πρὸς γονιμοποιήσιν τῆς γῆς καταβληθέντων κεφαλαίων, οὐδὲ νὰ παραγνωρίσωμεν τὴν ἀρχικὴν ἐνέργειαν τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, ἰσχυρίζομενοι ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ ἔγγειος πρόσοδος ταυτίζεται μετὰ τὸν τόκον, ἢ τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων.

Τὸ κεφάλαιον ὅπερ ὁ ἰδιοκτῆτης καταβάλλει εἰς τὴν γῆν συνίσταται ἐν γένει·

1). Εἰς τὰ ἐξόδα τῆς ἀποξηράνσεως, τῆς ἐκχερσώσεως, τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς λιπάνσεως.

2). Εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς ἀπόκτησιν γεωπονικῶν ὀργάνων.

3). Εἰς ἄχυρα, χόρτα, κόπρον καὶ τινα ζῶα, ἅτινα μένουν ἀμετακίνητα ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὡστε τὸ μίσθωμα ἐκπροσωπεῖ ἐν μέρει τὸν τόκον πάντων τούτων καὶ περιλαμβάνει καὶ τι χρεώλυτρον, λόγῳ φθορᾶς τῶν οἰκοδομῶν.

Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὰ μὲν κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία ἄνευ ἀνταλλάγματος φθείρονται, ὁ δὲ «χῶρος» οὐχί· ὁ μὲν μισθὸς καὶ οἱ τόκοι τῶν κεφαλαίων τείνουσιν εἰς ἰσορροπίαν, οὐχὶ δὲ ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἔνεκα τῆς περὶ τὴν φυτικὴν γονιμότητα τῶν γαιῶν διαφορᾶς.

Τῷ ὄντι, ἐάν ἡ μοναδικὴ πηγὴ τῆς ἐγγείου προσόδου ἦτο τὰ καταβληθέντα πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς κεφάλαια, ἔπρεπεν ἐκ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ, ἐπὶ δύο γαιῶν ἴσης ἐκτάσεως καὶ κειμένων ἐξ ἴσου εἰς θέσιν κατάλληλον πρὸς ἐξόδους τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων νὰ παραχθῇ ἡ αὐτὴ ἐγγειος πρόσδος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀληθεύει· καθότι ἐκ δύο ἀμπέλων ἢ σταφιδαμπέλων, ἢ ἐλαιώνων, ἢ ἀροσίμων γαιῶν, ἢ μεταλλείων ἴσης ἐκτάσεως, παράγονται διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, πρόσδοι ἄνισοι ἕνεκα τῆς περὶ τὸ ποιοῦν καὶ τὴν φυσικὴν γονιμότητα τῶν γαιῶν διαφορᾶς. Ὅτι δὲ λέγω περὶ γῆς, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτούς· καθότι ἐάν εἰς τὴν αὐτὴν σωματικὴν ἀσκήσιν ὑποβληθῶσι δύο ἄνδρες ὁμογενεῖς, ὁμήλικες καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς κλιματολογικὰς περιστάσεις διατελοῦντες, ἡ παραχρησιμοποιηθεὶς δύναμις ἐξ ἑκατέρου αὐτῶν ἔσται διάφορος ἕνεκα τῆς ἀλλοίας αὐτῶν φυσικῆς διοργανώσεως· αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν γῆν, ἐν ἣ περιλαμβάνονται καὶ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰ λατομεῖα καὶ τὰ ὀρυκτὰ ἄλλα κτλ.

* Ἄλλως ὅμως παρατηρῶ, ὅτι ἡ διὰ τῆς καταβολῆς ἀδρῶν κεφαλαίων γονιμοποίησις καὶ ἀνακαίνισις γαιῶν, δὲν εἶναι φαινόμενον τοσοῦτον γενικόν, ὥστε νὰ δικαιολογῇται ἡ θεωρία τῶν ἰσχυροζομένων, ὅτι ἡ ἐγγειος πρόσδος εἶναι ἀείποτε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων πρὸς γονιμοποίησιν τῆς γῆς κεφαλαίων. Ἐν Ἑλλάδι καὶ παντοῦ ὅπου ἡ μὲν γῆ δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, τὰ δὲ κεφάλαια εἰσὶ δυσάποκτητα, διότι ὁ τόκος αὐτῶν εἶναι σχετικῶς μέγας, ἡ καλλιέργεια εἶναι ὅλως φυσική, δι' ἐπεκτάσεως ἐνεργουμένη «culture extensive»· ὥστε ἐλάχιστα κεφάλαια καταβάλλονται εἰς τὴν γεωργίαν κυ-

ρίως λεγομένην· ἡ δὲ ἔγγειος πρόσοδος τῶν τοιούτων γαιῶν δὲν τροπολογεῖται κυρίως ἕνεκα τοῦ ποσοῦ καὶ ποιοῦ τῶν καταβληθέντων πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ τῆς σχετικῆς γονιμότητος τῶν γαιῶν καὶ τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν εἰς πολυπληθεῖς συνοικισμούς, ἢ εἰς δημοσίας ὁδούς, ἢ εἰς λιμένας ἀφ' ὧν ὀρμώμενοι οἱ καρποὶ τῆς γῆς δύνανται νὰ καταναλωθῶσιν εἰς ἀγοράς ἀπωτέρας. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνευ συστηματικῆς προκαταλήψεως ἀνερευνῶν τὴν ἀλήθειαν, θέλει ὁμολογήσει ὅτι ἐκτὸς τῆς διὰ καταβολῆς κεφαλαίων γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν, δύο ἕτερα γεγονότα ἐπιδρῶσιν ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ἐγγείου προσόδου, 1) μὲν ἡ περὶ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν φυσικὴ διαφορὰ καὶ 2) τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως· καθότι μόνῃ ἡ φυσικὴ ἢ ἡ τεχνητὴ γονιμότης τῶν γαιῶν δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἐγγείου προσόδου, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ θέσις κατάλληλος, δι' ἣς διευκολύνεται ἡ ἐξόδευσις τῶν καρπῶν τῆς γῆς εἰς ἀγοράς ἀπωτέρας. Ἀλλ' ἕνεκα τίνων λόγων ὁ Κεραίης, ὁ Βασιτιάτ καὶ ὁ Φοντεναὶ ὑπεστήριξαν συστηματικῶς ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων, καὶ ὅτι ἡ περὶ τὸ ποιὸν τῶν γαιῶν διαφορὰ οὐδεμίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς ἐπίδρασιν; Οἱ οἰκονομολόγοι οὗτοι θέλοντες νὰ ἀφοπλίσωσι τοὺς ἐπαναλαμβάνοντας τὸ βλάσφημον ἀνάθεμα τοῦ Ἰουσσῶ καὶ τοῦ Προυδῶνος κατὰ τῆς ιδιοκτησίας, καὶ ἀξιοῦντες διὰ συμβιβασμῶν οἵτινες ἀπάδουσιν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας νὰ διευκρινήσωσι τὸ προκείμενον ζήτημα, ἡρνήθησαν καὶ ἀρνοῦνται ἐπιμόνως τὸν ἰδιάζοντα τῆς γῆς χαρακτήρα, ἥτοι τὰς φυσικὰς καὶ γεωλογικὰς αὐτῆς ιδιότητας, καὶ δὲν παύουσιν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ γεωργικὴ

παραγωγή οὐδεμίαν ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τῆς παραγωγῆς τῶν ἄλλων κλάδων τῆς βιομηχανίας (').

Οὕτω δὲ παραγνωρίζουσι τὴν πρακτικὴν ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι αἱ γαῖαι καθὼ φυσικαὶ μηχαναὶ ἀνίσου δυνάμεως, παράγουσι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης, ἄνισον πρόσσodon. Βεβαίως διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων, γαῖαι ὑποδεστέρας ποιότητος, δύνανται νὰ κατασταθῶσι πρώτης ποιότητος γαῖαι, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ, μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν προστατευτικῶν δασμῶν, διὰ τῆς διατρήσεως drainage τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ τῶν ρευστῶν λιπασμάτων· ἀλλ' ἡ ἀναμφισβήτητος αὕτη ἀλήθεια οὐδόλως ἀνατρέπει τὸ εὐδιάκριτον τοῦτο γεγονός, ὅτι αἱ γαῖαι ὡς ἐκ τῆς γεωλογικῆς αὐτῶν συστάσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, παρέχουσι διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης προσόδους ἀνίσους.

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀφήγησιν τῶν διαφορῶν συστημάτων περὶ ἐγγείου προσόδου, ἐρευνήσωμεν εἰδικώτερον, τί ἐστὶ ἐγγειος πρόσσodus; καὶ πῶς αὕτη αὐξάνει καὶ μεγαλύνεται;

§ 1. Πῶς ἀκριβολογεῖται ἡ ἐγγειος πρόσσodus;

Ἰδομεν ὅτι ὁ ἐργάτης, οὗ ἄνευ καὶ τὰ κεφάλαια κεῖνται νεκρά καὶ ἄγονα, καὶ αἱ γαῖαι μένουσιν ἀκαλλιέργητοι, δικαιοῦνται πρὸ παντὸς ἄλλου, νὰ μετὰσχη τῆς τιμῆς τοῦ προϊόντος πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὁποίου κατέβαλε τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὡσαύτως δὲ

(') Οἱ εἰδωλολάτραι ἐν Ἀφρικῇ συντρίβουσι τὰ εἰδῶλα αὐτῶν ὅταν τις δὲν τοῖς εἴναι εὐμενῇ. Δὲν πρέπει δὲ καὶ ἡμεῖς νὰ θυσιάζωμεν ἐπισημονικὴν τινα ἀλήθειαν, διότι αὕτη δὲν συνάδει πρὸς τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας προσβεύομεν.

καὶ ὁ κεφαλαιοῦχος, ὁ ἐκ στερήσεων μορφώσας τὸ παραγωγικὸν αὐτοῦ κεφάλαιον.

Ἄλλ' ὁ γαιοκτήμων καθ' ὅ τοιοῦτος οὐτ' ἐργασίαν κατέβαλε πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἀλλ' οὔτε ἡ φυσικὴ δύναμις τῆς γῆς ἥς κέκτεται τὴν κυριότητα εἶναι ἀποτέλεσμα θυσιῶν καὶ φιλοπονίας.

Βεβαίως τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ ἀποκτᾶται ἡ γῆ, μορφοῦται ἐκ θυσιῶν καὶ στερήσεων. Ἄλλ' ἡ ἔγγειος πρόσδοδος, δὲν εἶναι ἀείποτε ἀνάλογος πρὸς τὸ τίμημα τῆς γῆς· καθότι πιθανόν ὅτι γῆ, ἡγοράσθη ἐπὶ μετρίῳ τιμῆματι, καθ' ὃν χρόνον αἱ μὲν γαῖαι ἦσαν ἄφθονοι, ἡ δὲ ζήτησις τῶν καρπῶν μικρά. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ κράτος ἐναντίων περιστάσεων, ἡ ἔγγειος πρόσδοδος ἢ τὰ μισθώματα ἔκτοτε ηὔξησαν.

Ὡσαύτως δὲ πιθανόν, ὅτι γῆ ἡγοράσθη μὲν ἐπὶ ἁδρῶν τιμῆματι, ἔνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιοῦχων σκοποῦντων νὰ παγιώσωσι πρὸς τελειοτέραν αὐτῶν ἀσφάλειαν τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν, ἢ ἔνεκα νόμων προστατευτικῶν τῆς ἐγγωρίου γεωργίας, δὲν παρέχει δὲ ἔγγειον πρόσδοσον ἢ μίσθωμα ἀνάλογον τοῦ τιμήματος τούτου. Ἐκ τίνων λοιπὸν συμβεβηκότων πηγάζει ἡ ἔγγειος πρόσδοδος; Ἡ ἔγγειος πρόσδοδος εἶναι τάχα ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Σμιθ τὸ ἀναγκαῖον ἀντάλλαγμα τῆς χρησεως τῆς κεκτημένης φυσικῆς δυνάμεως ἢν καλοῦμεν γῆν; Ὁχι· καθότι ἂν ἡ ἔγγειος πρόσδοδος ἦτο τὸ ἀντάλλαγμα τῆς χρήσεως ἢ τῆς συνδρομῆς τῆς γῆς πρὸς παραγωγὴν τῶν καρπῶν, ἤθελεν ἀναγκαίως ἀπαρτίζειν ἐν ἐκ τῶν πολλῶν στοιχείων τῆς τιμῆς τῶν καρπῶν. Περιλαμβανομένη δὲ στοιχειωδῶς ἐν παντὶ κόσμῳ σίτου, πρώτον μὲν ἤθελε παρέπεσθαι εἰς πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν. Δεύτερον δὲ ἤθελεν εἶσθαι μείζων ἢ ἐλάσσων ἀνα-

λόγως τῆς φυσικῆς γονιμότητος ἢ παραγωγικότητος τῶν γαιῶν· ἀλλ' ἕκαστος γινώσκει ὅτι πολλάκις ἀγροὶ μέσης ποιότητος παρέχουσι μείζονα πρόσδοον, ἂν κεῖνται εἰς θέσιν καταλληλοτέραν, ἢτοι ἐγγὺς πολυπληθῶν πόλεων, δημοσίων ὁδῶν, διωρύγων, ἢ λιμένων, ἢ ἕτεροι ἀγροὶ εὐφορώτεροι ἐκείνων. Ὡσαύτως δὲ ὁ ἀγρὸς ὁ ἄλλοτε οὐδεμίαν παρέχων πρόσδοον, πιθανὸν νὰ καταστῇ προσοδοφόρος ἔνεκα τῆς μείζονος ζητήσεως τῶν σιτηρῶν (*).

Ἡ ἔγγειος λοιπὸν πρόσδοος δὲν εἶναι τὸ ἀναγκαῖον ἀντίτιμον τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων τῆς γῆς· ἀλλ' εἶναι ἄρα ἡ διαφορὰ περὶ τὴν παραγωγικότητα τῶν εὐφορωτέρων καὶ ἀγονωτέρων ἀγρῶν, ὡς ἐπρέσβευεν ὁ Ῥικάρδος; ὄχι· καθότι καὶ ἐξ ἀγρῶν ἴσης γονιμότητος παράγεται ἔγγειος πρόσδοος, ἅμα ἀνατιμηθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς γῆς. Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσδοος δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ τόκος ἢ τὸ κέρδος τῶν καταβληθέντων εἰς τὴν γῆν κεφαλαίων καὶ συγχωνευθέντων ἐν αὐτῇ, καθότι ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς δὲν ἐπιδρῶσι μόνον τὰ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους καταβληθέντα εἰς τὴν γῆν κεφάλαια, ἀλλὰ καὶ ἡ κρείττων αὐτῆς φυσικὴ παραγωγικότης καὶ τὸ ἐξαιρέτον τῆς θέσεως.

Τί ἐστὶ λοιπὸν κυρίως ἔγγειος πρόσδοος; ἡ διαφορὰ μετὰ τὴν παραγωγικὴν δαπάνην καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν τῆς γῆς, προκύπτουσα ἢ ἐκ τῆς καταβολῆς κεφαλαίων συγχωνευθέντων τῇ γῇ, ἢ ἐκ τῆς κρείττονος φυσικῆς τῶν γαιῶν ποιότητος, ἢ ἐκ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν θέσεως· καὶ ἂν μὲν ἡ

(*) Πρὸ τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Εἰρηνικοῦ, τὰ σιτηρὰ τῶν δουτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐκαίοντο πρὸς Θέρμανσιν.

διαφορὰ αὕτη μεταξύ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς ἦναι μεγάλη, καὶ ἡ ἔγγειος πρόσδοδος ἔσται τοιαύτη· ἐὰν δὲ οὐδεμία ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξύ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς, ἡ ἔγγειος πρόσδοδος ὁλοσχερῶς θέλει ἐκλείψει.

Τῶν ὄντι οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη ἔχουσιν κατώτατον καὶ ἀνώτατον ὅρον· καθότι ἐὰν οἱ μισθοὶ λ. χ. δὲν ἐπαρκῶσι πρὸς διατροφήν καὶ συντήρησιν τῶν ἐργατῶν, ὁ ἐργατικὸς πληθυσμὸς θέλει ἀναγκαίως μεταναστεύσει καὶ ἐλαττωθῇ· ἐκ δὲ τῆς ἐλαττώσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀραιότητος τῶν ἐργατῶν, τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας θέλει αὐθις ἀναβιβασθῇ. Τούναντίον δέ, ἐὰν οἱ μισθοὶ ᾧσιν ὑπέρμετροι, ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐργατῶν θέλει αὐξήσῃ καὶ ἕνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῶν, θέλει ἐκπέσει τὸ τίμημα τῆς ἐργασίας. Ὡσαύτως δέ, ἐὰν τὰ κέρδη τῶν κεφαλαίων ἐκπέσωσιν εἰς τὸν κατώτατον αὐτῶν ὅρον, τὸ ποσὸν τῶν κυκλοφορούντων κεφαλαίων θέλει ἐλαττωθῇ, ἐξαγομένων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κράτους ἢ καταδαπανωμένου μέρους αὐτῶν. Ἐὰν δὲ τὰ κέρδη ὑπερμέτρως αὐξήσωσιν, ἐκ τῆς εἰς τὸ αὐτὸ συμφορήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων, τὰ κέρδη ἀναγκαίως θέλουσιν ἐκπέσει. Ἀλλ' ἡ ἔγγειος πρόσδοδος δὲν ἔχει κατώτατον ὅρον, οὐδ' ὁ ἀνώτατος αὐτῆς ὅρος μετέχει τῆς εὐκινήσιας τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν· καὶ ἀληθῶς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τινὶ χώρᾳ, ὡς εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν, ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ., ἡ ἔγγειος πρόσδοδος ὑπερῆύξησε, ἵδνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐκ τοῦ διαγωνισμοῦ τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς ἀλλήλους θέλει ἐπέλθῃ ἡ ἐκπτώσις τῆς ἐγγείου προσόδου; Ὁχι. Καθότι αἱ γονιμώτεραι γαῖαι, ἡ αἱ κείμεναι εἰς θέσιν ἐξαίρετον, ἥτοι πλησίον λιμένος ἢ δημοσίας ὁδοῦ, ἢ διώρυγος, ἢ σιδη-

ροδρόμου, ἡ πόλεως πολυπληθοῦς καὶ παρέχουσαι ἕνεκα τούτου ἔγγειον πρόσοδον, εἰσὶ καὶ ποσοῦ καὶ ἐκτάσεως ὠρισμένων καὶ δὲν πολλὰ πλασιάζονται ἀπεριορίστως, ὡς τὰ κεφάλαια. Τοῦ πρὸς ἀλλήλους λοιπὸν ἀπεριορίστου διαγωνισμοῦ τῶν κυρίων τῶν τοιούτων γαιῶν μὴ ὄντος δυνατοῦ, ἐν χώραις πρὸ αἰώνων κατοικουμέναις καὶ καλλιεργούμεναις, ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς ἐγγείου προσόδου δὲν θέλει ἔχει τὴν εὐκνησίαν τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τῶν μισθῶν καὶ κερδῶν. Ἐὰν δὲ αἱ μὲν γαῖαι ὥσιν ἄφθονοι, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀραιός, ἡ δὲ ζήτησις τῶν καρπῶν μικρά, ἡ ἔγγειος πρόσσδος πιθανὸν νὰ ἐκπέσῃ μέχρι τοῦ 0, καθότι αἱ γαῖαι οὐτ' ἐξάγονται τοῦ κράτους, οὔτε φθείρονται. Τὸ αὐτὸ δὲ θέλει συμβῆῃ δηλ. ἔκπτωσις τῆς ἐγγείου προσόδου, ἐκεῖ ὅπου τὰ μὲν κέρδη καὶ οἱ μισθοὶ εἰσὶν ὑπερμετροὶ, ἡ δὲ τιμὴ τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἐστὶν εὐτελής καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀραιός, ὡς ἐν Ἀμερικῇ. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἐν ᾧ οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη εἶναι ἀδύνατον νὰ μένωσι διαρκῶς κατώτερα ἐλαχίστου τινὸς ὅρου, ἡ ἔγγειος πρόσσδος, ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων δὲν εἶναι ἀδύνατον ὁλοσχερῶς νὰ ἐκλείψῃ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, τὸ κτῆμα τὸ μὴ παρέχον ἔγγειον πρόσοδον, δὲν θέλει παρέχει οὐδὲ μίσθωμα τῷ γαιοκτήμονι, ἐκτὸς ἐὰν τὸ μίσθωμα πληρῶνῃται ἀντὶ τῶν ἐπὶ τοῦ κτήματος ὑπαρχουσῶν οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων εὐδιακρίτων κεφαλαίων, ὥστε ὁ ἰδιοκτήτης ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκμισθώσῃ τὸ κτῆμά του, θέλει πιθανῶς προτιμήσῃ νὰ ἐνεργήσῃ αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν αὐτοῦ, ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἀνήκοντος μισθοῦ τῷ ἐπιμελητῇ τῆς γεωργίας τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον, ὡς ἀπεδείχθη οὐδόλως συγγέεται μὲ τὸ τοῦ κεφαλαιούχου. Ἄν δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κτῆμα, οὐδὲ τὸν ἐπιμελητὴν τῶν

γεωπονικῶν ἔργων δύναται ν' ἀποζημιώτῃ, πιθανῶς θέλει μένει χέρσον καὶ ἀκαλλιέργητον.

Εἶπον ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσδοσις εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ παραγωγικῆς δαπάνης καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν· ὅτι δὲ τρία τινα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς.

1) Τὸ ποῖόν τῶν γαιῶν, 2) τὰ καταβληθέντα κεφάλαια πρὸς γονιμοποίησιν αὐτῶν καὶ 3) τὸ ἐξαίρετον τῆς θέσεως. Ὡστε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κτήματος, πιθανόν 1) ἓν ἢ ἄλλα λαχίδια νὰ παρέχωσιν ἔγγειον πρόσδοσιν, ἕνεκα τῆς κρείττονος αὐτῶν ποιότητος. ἓν ἢ οὐχί.

2). Πρὸς τοῦτοις δὲ ἡ ὑπαρξίς ἔγγειου προσόδου ἢ περισσεύματος, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, κρέμαται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας· ἐὰν μὲν ὁ ἰδιοκτήτης καλλιεργῇ τὴν γῆν ἰδίαις χερσίν, ἐκπληρῶν συνάμα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως, πιθανόν ἕνεκα τῆς οἰκονομίας τῶν ἐξόδων, νὰ παραχθῇ ἔγγειος πρόσδοσις. Ἄλλ' ἐὰν τὸ κτῆμα καλλιεργῇται ὑπὸ μισθίων ἐργατῶν ἀδρῶς μισθοδοτουμένων, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν εἰδικοῦ ἐπιστάτου, μὴ ἔχοντος ἄμεσον ἢ προσωπικὸν συμφέρον εἰς τὴν οἰκονομικωτέραν διαχείρισιν τοῦ κτήματος, πιθανόν ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης, οὐδ' ἐλάχιστον θέλει ἔχει περίσσειμα.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ γαιοκτήμων, ἀντὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὸς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός του, ἀποφασίσῃ νὰ ἐκμισθώσῃ αὐτό, τὸ μίσθωμα (fermage) ἔσται ἤρα αἰέποτε ἴσον τῇ ἔγγειῳ προσόδῳ (rente); Ὁχι· καθότι ἐνταῦθα μὲν τὰ μισθώματα εἰσὶν ἀνώτερα τῆς ἔγγειου προσόδου, ἕνεκα τοῦ πρὸς ἀλλήλους διαγωνισμοῦ τῶν μισθωτῶν ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἢ ἕνεκα τῶν πολλῶν οἰκοδομῶν δι' ὧν ἐπλουτίσθῃ ἡ ἐκμισθωθεῖσα ἰδιοκτησία· ἀλλαχοῦ δὲ ἐκπίπτουσι

κατωτέρω τῆς ἐγγείου προσόδου, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως οἰκοδομῶν, ἢ ἕνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ μισθωτῶν ἀξιο-
χρέων, ὡς ἐν Ρουμανίᾳ, ἐν Βεσσαραβία κ.π.λ. Προσέτι
δὲ αἱ μὲν ἐκμισθώσεις εἰσι πολλαχοῦ πολυχρόνιοι καὶ τού-
του ἕνεκα τὰ μισθώματα διαμένουσιν ἀμετάβλητα ἐν
διαστήματι 21 ἢ 29 ἐτῶν, ἐν ᾧ ἐν τούτῳ τῷ διαστήματι
μεταβάλλεται πολλάκις ἡ ἐγγειος πρόσδοσις, ἕνεκα τῆς
σχέσεως τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν τῶν καρπῶν.
Τρία τινὰ ὡς ἐρρέθη, ἐπιδρώσιν ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ
τῆς ἐγγείου προσόδου, 1) ἡ κρείττων ποιότης τῶν γαιῶν,
2) τὸ ποσὸν τῶν καταβληθέντων πρὸς γονιμοποίησιν αὐ-
τῶν κεφαλαίων, καὶ 3) ἡ ἐξαίρετος θέσις ὥστε αἱ γαῖαι αἱ
εὐμοιροῦσαι τῶν πλεονεκτημάτων τούτων παρέχουσι καὶ
μεῖζονα ἐγγειον πρόσδοσιν· ἀλλ' ἡ τιμὴ τῶν σιτηρῶν δὲν
προσδιορίζεται κατὰ λόγον τῆς παραγωγικῆς δαπάνης τῶν
γαιῶν τούτων, ἀλλὰ τῶν μὴ εὐμοιρουσῶν ἐξ ἴσου τῶν
ἀνωτέρω προσόντων· καθότι ἄλλως, δὲν ἤθελον καλλιερ-
γηθῇ. Τοιούτῳ τρόπῳ ἐν Γαλλίᾳ, αἱ εὐφορώτεραι γαῖαι
παράγουσι σιτηρὰ τὰ ὅποια ἐκποιούμενα ἀντὶ φράγκων 12,
τὸ ἑκατόλιτρον, ἤθελον ἀποζημιώσῃ τοὺς γαιοκτημόνας
καὶ καλλιεργητάς, ἀλλ' ἡ μέση τιμὴ τῶν σιτηρῶν εἶναι
φρ. 18, τιμὴ ἀνάλογος πρὸς τὴν δαπάνην τῶν γαιῶν τῶν
μὴ εὐμοιρουσῶν τῶν εἰρημένων πλεονεκτημάτων ⁽¹⁾. Ἡ
ἐγγειος λοιπὸν πρόσδοσις δὲν εἶναι στοιχεῖον ἐσωτερικόν
τῆς τιμῆς τῶν καρπῶν, ἀλλὰ στοιχεῖον ἐξωτερικόν· ἐν
ἄλλαις λέξεσι, δὲν ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν ιδιοκτητῶν εἰς
τοὺς ἀναλωτάς, ἀλλ' εἶναι τὸ παραγόμενον τῆς ἀνατιμή-
σεως τῶν καρπῶν. Εἶναι στοιχεῖον τῆς ἀγοραίας αὐτῶν
τιμῆς, οὐχὶ δὲ τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δαπάνης.

(1) Ὁρὰ Ἰωσ. Γαρν. Πραγμ. Πολιτ. Οἰκονομίας τῆς β' ἐκδόσεως.

§ 2. Πῶς αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος ;

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς παραγωγικῆς διαπάνης καὶ τῆς ἀγοραίας τιμῆς τῶν καρπῶν, ἄρα αὐξάνει καὶ μεγαλύνεται.

1) Ἐνεκα τῆς ἀπολύτου ἢ τῆς σχετικῆς γονιμότητος τῶν γαιῶν τῶ ὄντι καθόσον οἱ καρποὶ ζητούμενοι ἀνατιμῶνται, τῶν εὐφορωτέρων γαιῶν ἡ πρόσοδος ἀναλόγως αὐξάνει.

Ἄλλ' ὁ εὐφορώτερος ἀγρὸς λέγουσι, χρήζει μείζονος κεφαλαίου ὅπως καλλιεργηθῇ, ἐν ᾧ ὁ ἥττον γόνιμος καλλιεργεῖται δι' ἐλάσσονος κεφαλαίου· σύμφημι· παρατηρῶ ὅμως ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεωρία περὶ μείζονος προσόδου τῶν εὐφορωτέρων ἀγρῶν παρίστησι τὸν μέσον ὅρον τῶν γινομένων, ἐν διαστήματι χρονικῆς τινος περιόδου· αἱ τυχόν δὲ ἐξαιρέσεις δὲν ἀνατρέπουν τὴν γενικωτέραν ταύτην ἀρχήν, ὅπως κατὰ τινα Ἀγγλὸν οἰκονομολόγον, καὶ ὁ θαλάσσιος κυματισμὸς ἐν τρικυμῷ, δὲν ἀνατρέπει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ θάλασσα ἔχει ἐπιφάνειαν ὀριζόντιον, αὐτὴ δὲ ἡ ἔξαρσις τῶν Ἀλπεων καὶ τῶν Ἰμαλαίων ἀνατρέπει τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδής. Τῶ ὄντι, ὁ δεῖνα ἀγρὸς δύναται μὲν νὰ ᾔηται ἥττον εὐφορὸς ἄλλου τινός, πιθανὸν ὅμως ἡ ἔγγειος πρόσοδος αὐτοῦ νὰ πηγάζῃ οὐ μόνον ἐκ τοῦ παραγομένου ἐν αὐτῷ σίτου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων προϊόντων, καὶ ἐκ τῆς τιμῆς εἰς ἣν πωλοῦνται τὰ προϊόντα ἐπὶ τῆς ἐγγυτέρας ἀγορᾶς. Ὡστε ἡ ἀπόστασις τῆς ἀγορᾶς, ἢ ἡ δυσκολία τῆς καλλιεργείας, ἢ τοῦ θερισμοῦ, ἔνεκα τῆς ἀραιότητος τῶν ἐργατῶν, δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἔγγειον πρόσοδον ὅσον καὶ ἡ φυσικὴ ἀκαρπία.

Ὡστε γῆ εὐφορος κειμένη μακρὰν τῆς ἀγορᾶς, ἡ γῆ ἥς οἱ καρποὶ μεταφέρονται ἀδρᾶ δαπάνῃ, δὲν παράγει ἴσως πρόσοδον, οἷαν παράγει γῆ φύσει ἥττον εὐφορὸς ἔχουσα τοποθεσίαν ἐπίκαιρον.

Ἄλλως δὲ σήμερον, ἔνεκα τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς εἰσαγωγῆς εὐθηνῶν καρπῶν ἰδίως ἐκ τῆς Ἀμερικῆς, αἱ τέως εὐφροὶ γαῖαι ὀλίγα παρέχουσι κέρδη, τὸ δὲ προνόμιον τῆς θέσεως κατέστη ἐν μέρει ἥττον λυσιτελές.

2). Ἡ ἔγγειος πρόσοδος αὐξάνει, καθόσον βελτιοῦνται αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι, καὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, διὰ δὲ τῆς αὐτῆς δαπάνης παράγομεν πλείω.

3). Ὡσαύτως δὲ ἡ ἔγγειος πρόσοδος τῶν εὐφωροτέρων γαιῶν αὐξάνει, καθόσον οἱ καρποὶ ἐπιζήτητοι γενόμενοι ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνατιμῶνται καὶ ἡ καλλιέργεια ἐπεκτείνεται εἰς ἀγροὺς σχετικῶς ἀγονωτέρους.

4). δὲ καθόσον πόλεις πολυπληθεῖς, λιμένες εὐπρόσιτοι καὶ ἀγοραὶ πρότερον μὴ ὑπάρχουσαι καταρτίζονται οὐ μακρὰν τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, ἡ καθόσον ἡ ἀγορὰ εὐρύνεται ἔνεκα τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας.

Καὶ 5) ὡσάκις ἀπαγορεύεται ἡ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγωγή καρπῶν εὐθηνότερων, ἡ ἐπιβάλλονται ἐπ' αὐτῶν βαρεῖς δασμοί.

Ἡ ἀριστοκρατία τῆς Ἀγγλίας δὲν ἡγνόει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπερασπίζουσα παντὶ σθένει τὸ περιοριστικὸν σύστημα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν μάλιστα τοῦ Ἡόρτερ, ἐνὸς τῶν διασημοτέρων πολιτειογράφων τῆς Ἀγγλίας, τὰ μισθώματα τῆς χώρας ταύτης εἶχον διπλασιασθῇ ἀπὸ τοῦ 1790. Τὸ περιοριστικὸν σύστημα κατελύθη σήμερον ἐν

Ἀγγλία, ἥ δὲ οἰκονομικὴ αὕτη μεταρρύθμισις ὀφείλεται εἰς τὸν αἰμίνηστον Πήλ, ὅστις ἀποκρούσας μακρὰν αὐτοῦ καὶ τὰς ἀπαισίας τῶν ἐμπειρικῶν προρρήσεις, καὶ τὴν ἐφήμερον δημοτικότητα τῶν φατριῶν καὶ ἐγκολπωθεὶς μετὰ πολλῆς καρτερίας καὶ γενναιοφροσύνης τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης, ἣτις εἶναι ὁ λόγος τῶν πραγμάτων, κατέφερε μὲ ῥωμαλέον βραχίονα, τὸν πέλεκεν τῶν μεταρρυθμίσεων ἐπὶ τοῦ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐπιβαρύνοντος τὴν Ἀγγλίαν ὀλιγαρχικοῦ οἰκοδομήματος.

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι καθόσον αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσσδος, αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς γῆς ἐξ ἧς παράγεται. Ἄλλ' ὅτι ἐκτὸς τούτου συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ τιμήματος τῆς γῆς, εἶναι ἡ ἐλάττωσις τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων. Τῷ ὄντι, γῆ παράγουσα πρόσσodon 5 χιλιάδων δραχμῶν, ἐν ὅσῳ μὲν ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων εἶναι 10%, θέλει τιμᾶται ἴσως ἀντὶ 60 ἢ 70 χιλιάδων δραχμῶν, ἐὰν δὲ ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττωθῇ εἰς 5%, ἡ ἀξία τῆς αὐτῆς γῆς θέλει ὑπερβῇ τὰς 100 χιλιάδας δραχμῶν.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ.

Ἀνακεφαλαιῶν τὰ γενικώτερα πορίσματα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίας παρατηρῶ, ὅτι ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένῃ, ἐν κοινωνίᾳ ἥτις ἀδιαλείπτως τελειοῦται προάγουσα καὶ βελτιοῦσα τὰς πνευματικὰς καὶ ὕλικὰς αὐτῆς δυνάμεις, ἐν κοινωνίᾳ ἐν ἧ ὁ μὲν πληθυσμὸς κανονικῶς αὐξάνει, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ζωογονούμενα, ἡ δὲ εὐνομία καὶ ἡ πίστις ὁσημέραι παγιοῦνται, αἱ πρόσοδοι, αἱ προσήκουσαι εἰς τὰ τρία κυριώδη παραγωγικὰ ὄργανα τροπολογοῦνται καὶ ῥυθμίζονται ὡς ἐφεξῆς.

1). Καθόστον ὁ μὲν πληθυσμὸς προάγεται, ιδίως δὲ ὁ τῶν ἀστικῶν δῆμων, τὰ δὲ μέσα τῆς συγκοινωνίας βελτιοῦνται, ἡ ζήτησις καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν καρπῶν τῆς γῆς αὐξάνει· ἔνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ πλούτου, τῆς παγίωσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλάσσοнос παραγωγικότητος τῶν κεφαλαίων, ὁ μὲν τόκος αὐτῶν ἐλαττοῦται, ἡ δὲ καταβολὴ ἀφθονωτέρων κεφαλαίων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς τιμιωτέρων προϊόντων καὶ τῆς τεχνικωτέρας καλλιιεργείας, καθίσταται εὐχερεστέρα⁽¹⁾. Ὡστε ἡ δι' ἐντάσεως καλλιέργεια «culture inten-

(1) Εἰς τινὰ μέρη τῆς Γαλλίας ἡ ἔγγειος πρόσοδος ηὔξησεν 100 %, ἔνεκα τῆς καλλιιεργείας τῶν σέυτλων καὶ ἄλλων προϊόντων χρησίμων εἰς τὴν βιομηχανίαν· ἡ δὲ καθαρὰ ἔγγειος πρόσοδος ἥτις τῷ 1790 ὑπελογίσθη εἰς 1200 ἑκατομμύρια, ἀνῆλθεν εἰς 2750 ἑκατομμύρια, ἔνεκα τῆς καταβολῆς πολλῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν.

sive» ἤτοι ἡ διὰ τῆς βελτιώσεως καὶ γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν μείζων παραγωγὴ ἐν μικροτέροις ἐκτάσει, διαδέχεται τὴν δι' ἐπεκτάσεως καλλιέργειαν, culture extensive· οὕτω δὲ ἐξοικονομεῖται ἡ καλλιεργήσιμος γῆ, ἥτις ὁσημέραι ἀνατιμᾶται ἔνεκα τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας· καθ' ὃν τρόπον ἐξοικονομοῦνται καὶ τὰ οἰκόπεδα ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ πολυπληθεσι πόλεσι, διὰ τῶν πολυορέφων οἰκοδομῶν, τῶν ἐν μικρῇ μεγάλῃν ἀπεργαζομένων χωρητικότητῃ· ὥστε ἡ ἔγγειος πρόσδοδος τῶν φύσει εὐπορωτέρων γαιῶν, ὡς καὶ τῶν γαιῶν τῶν εὐμοιρυστῶν ἐξαιρέτου θέσεως καὶ τῶν διὰ τῆς τέχνης γονιμοποιηθεισῶν, προϊόντος τοῦ χρόνου, τείνει εἰς αὐξήσιν.

2) δὲ καθόσον ὁ μὲν πλοῦτος πολλαπλασιάζεται, αἱ δὲ ἐπιστημονικαὶ καὶ μηχανικαὶ δυνάμεις εὐρύτερον ἐφαρμόζονται εἰς τὰς βιοποριστικὰς τέχνας, τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν, ἔνεκα τῆς μείζονος δραστηριότητος τῶν παραγωγικῶν ὀργάνων, τῆς προοίσεως ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων, τοῦ μεγαλείου τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ἔνεκα τῆς εὐθηνίας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς.

Ἀλλὰ 3) οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσιν οὐ μόνον δυνάμει ὡς ἔνεκα τῆς ἀφθονίας καὶ ὑποτιμῆσεως τῶν πολυτίμων μετάλλων, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς, 1) ἔνεκα τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν ἔργων, τὰ ὅποια ἀκαταπαύστως προκαλοῦσιν αἱ νέαι χρεῖαι τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἀφθονία τῶν κεφαλαίων, καὶ 2) ἔνεκα τῆς ὑποτιμῆσεως τῶν ἀναλωμάτων ἣν συνεπάγεται ἡ χρῆσις

τῶν μηχανικῶν καὶ ἀψύχων δυνάμεων καὶ ἡ βελτίωσις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Οὕτω δὲ ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν βελτιοῦται, καθότι οἱ ἐργάται δύνανται δι' οὗ ἀπολαμβάνουσι μισθοῦ νὰ προσπορίζωνται τὰ ἀναλώματα εἰς τιμὴν εὐτελεστέραν.

Τούτων ἕνεκα, ὁ ἐργάτης σήμερον καὶ κάλλιον τρέφεται καὶ ἐνδύεται καὶ ἐν ὑγιειντέρᾳ ἐνδιαίτῳ κατοικίᾳ· ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ πνευματικῶς προάγεται ἀνεξόδως σχεδὸν ἐκπαιδευόμενος καὶ δικαιώματα πολλοῦ λόγου ἄξια ἀπολαμβάνει ὧν ἑστέρεῖτο πρότερον, δυνάμενος νὰ σχηματίσῃ συλλόγους, trades unions, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων αὐτοῦ, νὰ ἰδρῶσῃ ἐταιρία ἀμοιβαίας ἀρωγῆς, ἐν περιπτώσει ἀνικανότητος σωματικῆς ἢ θανάτου, καὶ ἀσφαλιστικᾶς ἐταιρίας, κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὸν δυσμενῶν συμβεβηκότων κ.τ.λ. καὶ τελευταῖον δυνάμενος νὰ διακόπῃ ἐὰν θέλῃ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ δι' ἀπεργίας «grève, strike».

Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἐν τῇ βιομηχανικῷτάτῃ καὶ ἀριστοκρατικῇ Ἀγγλίᾳ, οὐ μόνον ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας ἡλαττώθη, ἀλλ' εἰσέτι ὁ ἐργάτης σχολάζων ἀείποτε τὰς Κυριακὰς ἀνακουφίζεται (').

Ὡστε τὰ δύο ταῦτα ζωοποιὰ στοιχεῖα τῆς βιομηχανίας, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια συναρμολογούμενα δι' ὀργανικῆς τινος ἀλληλουχίας, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευ-

(') Ὁ Bright ἐν τινὶ ὁμιλίᾳ του περὶ καταστάσεως τῶν ἐργατῶν τοῦ βαμδακωκλωστικοῦ καταστήματος τοῦ «Bright and brothers» ἐν Rochdale, ἐθεόχρειον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅτι πρὸ 40 ἐτῶν, οἱ ἐργαταὶ καὶ μισθοὶ ἐδιπλασιάστησαν.

Ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ, ὁ ἐτήσιος μισθὸς τῶν γεωργῶν ἐτετραπλασιάσθη ἐντὸς μιᾶς ἐκχτονταετηρίδος. Κατὰ τὸ 1780 ἦτο φρ. 180 καὶ σήμερον εἶναι 800 φρ.

θερίας τῶν συμβάσεων καὶ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, εὐρίσκουσι τὴν πλήρη αὐτῶν ἱκανοποίησιν· καθότι ἐάν μὲν οἱ κεφαλαιούχοι καταχρώμενοι τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, ἐπιχειρήσωσι νὰ πιέσωσι τὴν πολυπληθῆ τῶν ἐργατῶν τάξιν, θάττον ἢ βράδιον θέλουσι συναισθάνηται δεινὰς συνεπείας τῆς βιομηχανικῆς ταύτης καταθλίψεως· ἐάν δ' ἄφ' ἑτέρου οἱ ἐργάται διὰ τοῦ ὕλικου αὐτῶν ὄγκου ἐπιχειρήσωσι νὰ πιέσωσι τὰ κεφάλαια, τὰ παραγωγικὰ ἔργα θέλουσι περισταλῇ καὶ πρῶτοι οἱ ἐργάται θέλουσιν ὑποστῇ τὰς δεινὰς συνεπείας τῆς φαινομένης νίκης αὐτῶν.

Ἐν κανονικῇ λοιπὸν καταστάσει πραγμάτων καὶ ἐν χώρᾳ ἐνθα ἡ γῆ δὲν ἐγένετο ὁ κληρὸς εὐαρίθμου ὀλιγαρχίας, ἐν χώρᾳ ἀπηλλαγμένη ἀδίκων καὶ ἀντικοινωνικῶν προνομίων καὶ μονοπωλιῶν, οἱ γαικτῆμονες, οἱ κεφαλαιούχοι καὶ οἱ παντοειδεῖς ἐργάται, ἀπαρτίζοντες ὀργανικὸν τινὰ σύνδεσμον, καὶ ἀδελφικὴν δέσμην ἀδιάρρηκτον, δύνανται ἐναρμονίως νὰ συμβιώσωσι καὶ εἰρηνικῶς κοινωνοῦντες νὰ προαγάγωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Τοιαῦτα τὰ γενικώτερα πορίσματα τὰ ἐκ τῆς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου θεωρίας ἐξαγόμενα, ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ, τῆς ἐλευθέρας μεταβιβάσεως τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἀκωλύτου κινήσεως καὶ κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων. Ὡστε ἐν κοινωνίᾳ ἐν ἣ ἐπικρατεῖ τὸ πολιτικὸν δόγμα τῆς ἰσονόμου ἐλευθερίας, οὐδεὶς δικαιούται νὰ μεμφιμοιρῇ ἢ νὰ δυσανασχετῇ κατὰ τῆς κοινωνίας· οὐδεὶς δικαιούται νὰ διαταράξῃ τὴν φυσικὴν ταύτην διοργάνωσιν τῆς ὅλης βιομηχανίας, καθ' ἣν ἅπαντες διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν, διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς χρηστῆς καὶ ἐντίμου αὐτῶν

διαγωγῆς, δύνανται νὰ ἐπιδιώξωσι καὶ προαγάγωσι τὴν
ἑαυτῶν εὐημερίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

**Ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ πλούτου δὲν ρυθμίζεται
καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον ἐν παντὶ τόπῳ
καὶ χρόνῳ.**

Ἰδομεν πῶς ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένη καὶ ἀδιαλεί-
πτως προαγομένη εἰς πλοῦτον καὶ εἰς πολιτισμόν, ρυθ-
μίζεται ἡ διανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου· ἀλλ' ἡ διανομὴ
αὕτη οὔσα τὸ παραγόμενον τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλι-
κῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἐκάστην κοινωνίαν
καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς καταστάσεως, διενεργεῖται μὲν
διαφοροτρόπως, κατὰ τόπους καὶ χρόνους, αἰέποτε δὲ διὰ
τῆς ἐπιδράσεως τῶν δύο τούτων νόμων, τοῦ νόμου λέγω,
τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ τοῦ τῆς προσφορᾶς καὶ
ζητήσεως, τῷ ὄντι, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει δύο ἢ πλείους
χώρας, ἐκ διαφόρων στοιχείων συγκεκριημένας, θέλομεν
ἀναγνωρίσει, ὅτι ἡ διανομὴ τῆς ἐτησίως παραγομένης
ἐθνικῆς προσόδου παρ' ἐκάστη αὐτῶν, διαφοροτρόπως θέ-
λει διενεργηθῇ, ἐὰν ὁ μὲν γεωργικὸς πληθυσμὸς ἐν χώρᾳ
γεωπονικῇ, ἐν ἀκτημοσύνῃ διατελῶν εἶναι μέγας ὡς ἐν
Ἰρλανδίᾳ· ἢ ἐὰν τὸ πνεῦμα τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἀποτα-
μιεύσεως ᾗναι ἀσθενές, ὡς ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις·
ἢ ἐὰν ἡ ἐννομος τάξις καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ
καὶ ἡ δημοσία πίστις δὲν ἐπαγιώθησαν εἰσέτι, ὡς ἐν
Ἰσπανίᾳ, αἱ δὲ ἐργατικαὶ τάξεις ὧσιν ἀπαίδευτοι καὶ

νωθραὶ ὡς ἐν Νεαπόλει· ἡ δὲ γῆ ἀνήκει εἰς εὐάριθμόν τινα ὀλιγαρχίαν, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἢ τοῦναντίον, εἰάν ὁ μὲν πληθυσμὸς ᾗναι ἀραιὸς ὡς ἐν Ἀμερικῇ ἢ ἐν Ἑλλάδι, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς φειδοῦς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως ἰσχυρὸν καὶ ἐδραῖον, ὡς ἐν Ὀλλάνδᾳ, ἢ δὲ ἔννομος τάξις, τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ἡ δημοσία πίστις ἐπαγιάθησαν ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ· ἡ δὲ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ᾗναι ἡ κυριωτάτη τῆς ἐξουσίας μέριμνα ὡς ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Σκωτίᾳ, ἢ ἐν Ἀμερικῇ (¹)· ἡ δὲ ἐργατικὴ τάξις ᾗναι δραστηρία καὶ οἰκονόμος· ἡ δὲ γῆ ἀνήκει εἰς 8 περίπου ἑκατομμύρια πολιτῶν, ὡς ἐν Γαλλίᾳ.

Ἄλλ' ἂν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πνευματικῶν, ὕλικῶν καὶ πολιτικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἑκάστην κοινωνίαν παράγεται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὁ λόγος τῆς διανομῆς τῆς ἐτησίως παραγομένης ἐθνικῆς προσόδου, δὲν δυνάμεθα ἐπιδρῶντες ὑπωσδῆποτε ἐπὶ τῶν στοιχείων τούτων, νὰ μεταβάλωμεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν διενεργουμένην διανομήν; ἀναντιρρήτως· καθότι ὥσπερ τὸ θερμομετρικὸν ῥευστὸν διαστέλλεται ἢ περιστέλλεται ἄλλοιουμένων τῶν ἀτμοσφαιρικῶν περιστάσεων αἵτινες ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρῶσιν, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀναμορφώσεως τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, μεταβάλλεται καὶ ἡ διανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἥτις εἶναι τὸ παραγόμενον τῶν εἰρημένων στοιχείων.

Ἡ περὶ διανομῆς ἄρα θεωρία περιλαμβάνει καὶ τὸ ζήτημα, «ἐν μέσῳ τίνος κοινωνικῆς καταστάσεως, ὁ πλοῦτος διανέμεται δικαιοτέρον καὶ λυσιτελέστερον».

(¹) Ὁ Κερῆς ὑπολογίζει εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀμερικανοῦ ἐργάτου καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταναλισκομένου σάπωνος· προσέτι δὲ καὶ τὰ βιβλία καὶ τὰς ἐφημερίδας.

Ἐκ τούτου ἡ κοινωνιολογία, ἡ σκοποῦσα τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας, διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ μετουσιώσεως τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων· ἢ διὰ τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν αὐτῆς ἀπορισμῶν ἀξιοῦσα νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τῆς ὑγεινῆς ἐν τῇ Πλουτολογίᾳ· ἢ ἐπαγγελλομένη τέλος νὰ θεραπεύσῃ τὴν ὀργανικὴν νόσον τὴν λυμαιομένην τὸ κοινωνικὸν σῶμα, καὶ πολλάκις διαταράττουσαν τὸ σύνολον τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ἦτοι «τὴν πενίαν τῶν φιλοπονωτάτων καὶ πολυπληθεστάτων ἐργατικῶν τάξεων καὶ τὴν τερατώδη τῶν καταστάσεων ἀνωμαλίαν». Καὶ ἀληθῶς ἐὰν ἐγκύψωμεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, θέλομεν ἀνακαλύψει γινόμενον πολλοῦ λόγου ἄξιον. Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κυβερνήσεις ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῶν ἐθνῶν ἀπαρρέουσai, ἐθεώρουν τὴν εὐνοίαν, τὴν εὐζωίαν καὶ τὴν εὐπορίαν τῶν ἀρχομένων, ὡς τὸν ἰσχυρότατον αὐτῶν σύμμαχον, αἱ δὲ ἠθικοπολιτικαὶ ἐπιστῆμαι πρὸ αἰώνων καλλιεργούμεναι ἐσημέραι ἐτελειοποιοῦντο, ἀπροσδόκητός τις ἀνωμαλία ἀνέκυψεν ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῶν πλουσιωτέρων τοῦ κόσμου ἐθνῶν, ἀπάδουσα πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ἡ περιοδικὴ πενία καὶ ἀμνηχανία τῆς φιλοπονωτάτης καὶ πολυπληθεστάτης τάξεως τῶν ἐργατῶν, θεωρουμένη οὐχὶ ὡς τύχαιον συμβεβηκός, ἀλλ' ὡς γινόμενον συχνάκις ἀνανεούμενον καὶ ἀπειλοῦν ἐκάστοτε τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἔννομον τάξιν. Δὲν λέγω ὅτι ὁ θητισμὸς ἢ ἡ πενία ἦτο γινόμενον καινοφανές, καθότι ἅπασαι αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι εἶχον τοὺς θῆτας καὶ πένητας αὐτῶν· καινοφανὴς ὅμως ἦτο ἡ σύγχρονος ἀκμὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς πενίας, ἡ καθιέρωσις τῆς ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσότητος,

καὶ ἡ ἔνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν, τῆς ἐκπαίδευσσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς τερατώδους ἀνισότης.

Τῷ ὄντι πρό τινων ἐτῶν τὸ Βέλγιον, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Μ. Βρεταννία ἔτρεφον ἑκατομμύρια ἀπόρων πολιτῶν καὶ ἐν μὲν ταῖς βιομηχανικωτέραις ἐπαρχίαις τοῦ Βελγίου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνδεῶν πρὸς τοὺς κατοίκους ὑπελογίζετο ὡς 1 πρὸς 5 ἢ 4. Τὴν δὲ πρὸ τριακονταετίας ὀδυνηρὰν κατὰστασιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς Γαλλίας, περιέγραψαν μετὰ πλείστης ἀκριβείας διάφοροι οἰκονομολόγοι καὶ συγγραφεῖς· οἷον ὁ de Villeneuve Bargemont⁽¹⁾ ὁ Buret⁽²⁾ ὁ Villermé⁽³⁾ ὁ Blanqui⁽⁴⁾.

Ἐν δὲ τῇ ὀλβιωτάτῃ Ἀγγλίᾳ, ἡ πενία τῆς ἀκτῆμονος τάξεως ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε κορυρωθῆ ὥστε κατὰ τὸ 1833, ἐπὶ πληθυσμοῦ 14 ἑκατομμυρίων ψυχῶν, ἡ Ἀγγλία ἐπλήρωσε 8 ἑκατομμυρίων λιρῶν φόρους πρὸς συντήρησιν τοῦ θητικοῦ πλήθους. Ὁ δὲ Ἰρλανδὸς πρὸ τοῦ 1847, εἶχε περιπέσει εἰς τοσαύτην ἀμνηχανίαν, ὥστε καὶ τὰ γέφυρα καλῆς ποιότητος ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῦ ὡς ἀντι-κεείμενα πολυτελείας. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην προσεπεβεβαίωσε τότε ὁ Gustave de Beaumont, ἐν τῷ περὶ Ἰρλανδίας συγγράμματί του, παρατηρήσας ὅτι «ἐνδεεῖς ὑπάρχουσι παντοῦ, ἀλλὰ λαοῦ καθ' ὅλον κληρίαν ἐνδεοῦς τὸ παράδειγμα οὐ-

(1) Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τῆς πενίας Β. 2. Κεφ. 4.

(2) Περὶ τῆς πενίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

(3) Περὶ τῆς ὕλικῆς καὶ ἡθικῆς κατὰστάσεως τῶν ἐργατῶν.

(4) Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ τῆς 2 Δεκ. 1818, πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἠθικοπολιτικῶν ἐπιστημῶν. Ὁρᾷ δὲ καὶ κατὰστατικὴν «στατιστικὴν» τῆς Γαλλίας, ὑπὸ Block T. 4. Κ. 7. ἐν ᾧ σημειῖται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνδεῶν τῆς χώρας ἐκείνης, κατὰ τὸν Watteville.

Ἰδε καὶ L'Europe politique et sociale τοῦ Block καὶ Joire (questions industrielles).

δεῖς ποτὲ ἐγνώρισε πρὶν ἢ παράσχη τοῦ-
το ἡ Ἰρλανδία ».

Οἱ οἰκονομολόγοι δὲν ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν τῶν λυ-
πηρῶν τούτων συμβεβηκότων, τῶν ἀμαυρούντων τὴν αἰ-
λγην τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Φρονοῦσι δέ, ὡς ἐξῆλθῃ,
ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη πολλαχοῦ ἐβελτιώθη, καθότι οἱ
ἐργάται ἀπολαμβάνουσι σήμερον μισθοὺς πραγματικῶς
ἀνωτέρους καὶ δικαιώματα πολύτιμα ὧν ἐστεροῦντο πρό-
τερον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενοι οἱ οἰκονομολόγοι ἀξιοῦσιν,
ὅτι ἡ μόνη θεραπεία τῆς νοσολογικῆς ταύτης καταστά-
σεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἥτις πρὸ τριακονταετίας ἐ-
παισθητῶς ἐβελτιώθη, εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὑγείων τῆς
ἐπιστήμης ἀρχῶν· εἶναι ἡ διὰ τῆς δημοσίας παιδείας
καὶ τῆς ἡθικῆς καὶ ὀρησκευτικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ, περι-
στολὴ τῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων τῶν συνεπαγομένων
τὴν πενίαν. Εἶναι ἡ ἐμπέδωσις τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ
τῆς πίστεως, ἡ προαγωγὴ τοῦ πνεύματος τοῦ συνεταί-
ρισμοῦ, ἡ ἐλευθέρια τοῦ πλούτου κυκλοφορία καὶ ἡ ἀκώ-
λυτος μεταβίβασις τῆς ἰδιοκτησίας· ἡ κατάργησις τῶν
ἀντικοινωνικῶν προνομίων καὶ μονοπωλιῶν· οἱ ἐλαφροὶ
φόροι καὶ ἡ παραγωγικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἡ ὅσημέραι ἐπεκ-
τεινομένη ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, ἡ βελτίωσις τῶν μέ-
σων τῆς συγκοινωνίας· ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ἐνεργη-
τικῶν κεφαλαίων διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐτησίων ἀπο-
ταμιευμάτων, ἡ εὐκολία τῶν μεταναστεύσεων κτλ.

Ἄλλ' οἱ κοινωνιολόγοι μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὰ ἐνόντα καὶ
ἐφικτά, τὴν αὐτὴν δὲ λύσιν τοῦ φλεγμαίνοντος τούτου
κοινωνικοῦ προβλήματος ἐπιδιώκοντες, ἀπεπειράθησαν
κατὰ τὴν ὑπερμεσοῦσαν ταύτην ἑκατονταετηρίδα, διὰ
καινῶν δογμάτων, ἀνατρεπόντων ἐκ βάρων τὰς θεμελιώ-
δεις τῆς κοινωνίας βάσεις, νὰ ἀναδιοργανώσωσι δῆθεν αὐ-

τὴν. Θεωροῦντες μὲν τὴν ἐκάστων ἐλευθερίαν, ὡς πηγὴν τῶν κοινωνικῶν δυστυχημάτων, ὡς ἀκολασίαν καὶ πά-
ταγον ἀναρχικόν, ἀπεπειράθησαν νὰ ἀπολιθώσωσι τὴν
ιδιωτικὴν ἐνέργειαν. Ἐμπνεόμενοι δὲ ὑπὸ ἀκαθέκτου ἀπο-
στροφῆς κατὰ τῶν μεγάλων ιδιοκτησιῶν, ἢ μᾶλλον κατὰ
τῶν ιδιοκτημόνων, ἐπεζήτησαν τὴν κατάργησιν τῆς ιδιο-
κτησίας. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι περιουσίαι περιφανεῖς διαι-
ωνίζονται κληρονομικῶς μεταβιβαζόμεναι ἀπὸ τῶν γονέων
εἰς τὰ τέκνα, ἐζήτησαν νὰ καταστρέψωσι τὰ κληρονομικὰ
δικαιώματα καὶ νὰ διαβρῆξωσιν οὕτω τοὺς οἰκογενειακοὺς
δεσμούς. Προσέτι δὲ ἐμβλέποντες εἰς τὰ ἀτοπήματα τοῦ
διαγωνισμοῦ, ἀπεπειράθησαν νὰ περιστείλλωσι τὴν περὶ
τὴν σύστασιν τῶν συμβάσεων ἐλευθερίαν, καὶ νὰ μετα-
μορφώσωσι τοὺς βιομηχάνους εἰς ὑπαλλήλους μισθοφό-
ρους ἢ συνταξιούχους, ἴσους ἀπολαμβάνοντας μισθοὺς. Ἐ-
πιποθοῦντες τέλος τὴν ἰσότητά καὶ ἀδελφότητα τῶν ἀν-
θρώπων, ἴδρυσαν ἐθνικὰ ἐργοστάσια, ἥτοι πρυτανεῖα βιο-
μηχανικά, ἐν οἷς ἐσιτίζετο ἡ ἀργία καὶ ἡ πολυπραγμο-
σύνη, καὶ ἐσχεδίασαν τραπέζας ἄνευ κεφαλαίων καὶ δά-
νεια ἄνευ τόκων, πρὸς καταστροφὴν ὡς ἔγραφεν ὁ Πρου-
δὼν, τῆς μοναρχίας τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου. Ἀπε-
τόλμησαν δὲ νὰ ὀνομάσωσι τὰ κατὰ στροπτικὰ ταῦ-
τα συστήματα, συστήματα προόδου καὶ κοινωνι-
κῆς ἀναβιώσεως, εἰ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν προτει-
νομένων πρὸς τὰς διεπούσας ἀρχὰς τὴν νεωτέραν κοινω-
νίαν ὑπάρχει πρόδηλος.

Σήμερον οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἄλλας πρεσβεύουσιν ἀρ-
χάς, παρ' ἐκείνας ἃς πρεσβεύουσιν οἱ κοινωνιολόγοι καὶ
ἐπρέσβευον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι. Κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, τὰ πάντα ἀνεκαινίσθη-
σαν καὶ ἀνεμορφώθησαν καὶ νόμοι καὶ ἥθη καὶ αἱ περὶ

Θεοῦ, φύσεως, κοινωνίας καὶ πολιτείας ἀρχικαὶ καὶ θεμελιώδεις ἰδέαι· ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ πανομοιότυπον τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ μετασχόντος μὲν πνευματικῆς δυνάμεως, λόγου καὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ ὁρμῶν δυσκαταγωνίστων καὶ παθήσεων εὐμεταβόλων· ὁ Θεὸς μὴ ὢν ἀνθρωποφυῆς δὲν εἶναι φιλήδονος, ζηλότυπος, ἐκδικητικὸς, καὶ φθονερός, ὡς οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' εἶναι Θεὸς πανάγαθος, καὶ οἰκτίρμων, ἀνεξίκακος καὶ πολυέλεος, ὁ ἥλιος αὐτοῦ ἀνατέλλει καὶ ἐπὶ δικαίους καὶ ἐπὶ ἀδίκους· ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν δὲν ἐπεφάνη ὡς κατακτητῆς, ὡς φιλόσοφος ἢ ὡς νομοθέτης, ἀλλ' ὡς ὕψιστος τύπος τῆς ἠθικῆς τελειότητος, ὡς τὸ ἅγιον παράδειγμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως· ἐπεφάνη ὡς λυτρωτῆς καὶ σωτὴρ τῶν ἐκλελυμένων ψυχῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ ληθάργου τῆς τρυφῆς, τῆς ἀκολασίας καὶ τοῦ κτηνώδους ὕλισμοῦ κατελημμένων· ἡ δὲ φύσις καὶ αἱ φυσικαὶ ἐνέργειαι δὲν παρίστανται εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ὡς προσωπικότητες ἀνθρωποφυεῖς μὲν ἀλλ' ὑπεράνθρωποι, ἀντιθέτους ἔχουσαι ῥοπὰς καὶ πολλάκις πρὸς ἀλλήλας ἀνταγωνιζόμεναι, ἀλλ' εἶναι ἐνέργειαι, ἀναμορφώσεις καὶ ἀλλοιώσεις κανονικαὶ τῆς τε ἐνσώματου καὶ ἀσώματου φύσεως, λειτουργοῦσαι δυνάμει νόμων σοφῶν καὶ ἀμετατρέπτων, ἐνέργειαι ὧν ἡ ἐξόρυξις λειτουργία ἀποτελεῖ τὴν καθολικὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν τῆς κτίσεως, τὸν κόσμον τοῦ παντός.

Τελευταῖον δέ, ἡ πόλις δὲν εἶναι συναγελασμός δούλων καὶ δεσποτῶν, κρατούντων καὶ κεκρατημένων· ἀλλ' εἶναι κοινωνία ἀνθρώπων μετασχόντων τῆς αὐτῆς ὁργανικῆς καὶ ψυχολογικῆς διαπλάσεως καὶ εἰς ἰσόνομον ἐλευθερίαν δικαιουμένων· τούτων ἕνεκα, τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀναμορφώσεων, ἃς διεδραμά-

τισεν ὁ βίος τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπῆρξεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ, εἴτε τῆς ἰδιωτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς, εἴτε τῆς φυλετικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, τῆς ἐνασκουμένης ἄλλοτε πρὸς μόνον τὸ συμφέρον τοῦ ἄρχοντος, οὐχὶ δὲ τοῦ ἀρχομένου· ὥστε οἱ ἀξιούντες σήμερον νὰ ὑπαγάγῃσι τὰς ἰδιωτικὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἄκρατον ἐξουσίαν τῆς πολιτείας, περιπίπτουσι λεληθότως, εἰς ἀναχρονισμόν, οὐδόλως ἐμπρέποντα εἰς ἄνδρας ἐπισταμένως ἀσχολουμένους περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας.

Τῷ ὄντι ἡ ἱστορία διδάσκει πάντα βουλόμενον νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν προοδεύει καταστρέφουσα, ἢ καταπνίγουσα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, τὴν ἐλευθερίαν λέγω, τὸ δίκαιον, τὴν ἰδιοκτησίαν, ἢ τὴν οἰκογένειαν, ἀλλ' ἀναμορφοῦσα ὡς ἡ φύσις τὰ στοιχεῖα, ὧν ἄνευ ἀπαρνεῖται αὐτὴ ἑαυτήν. Ὡστε τὰ κοινωνιολογικὰ συστήματα τὰ ἐκ βῆθρων τὰ πάντα ἀνασκευάζοντα, δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς συστήματα προόδου καὶ ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ καταστροφῆς καὶ ἐξοντώσεως. Εὐτυχῶς ὅμως παρῆλθον οἱ χρόνοι τῶν φαντασμαγοριῶν καὶ τερατουργημάτων, ἡ Ἀλχημικὴ ἐποχὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας· ὁ δὲ οἰκονομολόγος ὀφείλει σήμερον ἀποκρούων καὶ τὰς δοξασίας τῶν συντηρητικῶν οἵτινες ὑπερασπίζουσι πᾶσαν κατάστασιν πραγμάτων, οἵαδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὰ ἀτοπήματα αὐτῆς, ὡς καὶ τὰ παράκοπα συστήματα τῶν τολμηρῶν νεωτεριστῶν, νὰ διεξηγήσῃ μὲν τοὺς νόμους δυνάμει τῶν ὁποίων διανέμονται τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὰ παράγοντα αὐτὰ πρόσωπα, νὰ ὑποδείξῃ δὲ συνάμα καὶ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἐν μέσῳ τῆς ὁ-

ποίας ὁ πλοῦτος διανέμεται δικαιότερον καὶ λυσιτελέστερον.

Ἐν τῷ ἐπομένῳ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Πλουτολογίας ἐκτίθενται τὰ κοινὰ προσόντα τῶν ἀρχαιοτέρων κοινωνιολογικῶν συστημάτων, καὶ ὁ ἰδιάζων αὐτῶν χαρακτήρ, κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς ἐποχάς, καθ' ἃς παρήχθησαν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐκ τῆς ἱστορικῆς δὲ ταύτης ἀφηγήσεως θέλει προσέτι ἀποδειχθῇ ὅτι τὰ ἐπιφανέστατα συστήματα τῶν κοινωνιολόγων, τὰ ὅποια μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀνασκάψωσι πρότινων ἐτῶν, τὸ ὁμαλὸν καὶ εὐθαλὲς ἔδαφος τῶν πλουσιωτέρων ἐπικρατειῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, οὐχ ἥττον, ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ αὐτῶν παροδικῇ ὁρμῇ, ἐναπέεσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας καὶ τινὰ σπέρματα γνήσια καὶ ἀλώβητα, τὰ ὅποια ἀναβλάστησαντα ὑπὸ τὴν ζωογόνον ἐπίδρασιν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πλούτου, προήγαγον καὶ ἐπεξέτεινον ἰδίως ἓνα τῶν λυσιτελεστέρων θεσμῶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας συνεταρισμὸν τῶν πλουτοποιῶν ὀργάνων καὶ δυνάμεων.

Ἀξιοσημεῖωτον δὲ εἶναι, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ὑπὲρ ποτε ἀναπτυχθεῖσαι καὶ διοργανωθεῖσαι διὰ τοῦ συνεταρισμοῦ τῶν ὁσημέραι πολλαπλασιαζόμενων κεφαλαίων, καὶ διὰ τῆς παγιώσεως τῆς πίστεως, παρήγαγον ἔργα καταπληκτικά, ὧν τὰ κυριώτατα ἐμνημόνευσα ἐν τῷ περὶ συνεταρισμοῦ καὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων κεφαλαίῳ, ἀνεφάνη ἡ αἵρεσις τῶν κοινωνιολόγων, τῶν ἀξιούντων νὰ καταπνίξωσι τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, διὰ τῆς ἀτόπου ἐπεκτάσεως τῆς δικαιοδοσίας τῆς

πολιτείας καὶ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῆς εἰς τὴν σφαί-
ραν τῶν ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν.

Βεβαίως οὐδεὶς ἡμῶν τῶν ὀρθοδοξούντων οἰκονομολό-
γων ἀρνεῖται, ὅτι ἡ πολιτεία ὀφείλει καὶ δικαιοῦται νὰ
προλαμβάνῃ ὅσον τὸ δυνατόν, διὰ τῆς ἀστυνομικῆς λει-
τουργίας αὐτῆς, τὰ ἀπειλοῦντα τὴν κοινωνίαν ὅλην, καὶ
ἰδίως τὰς πενεστέρας καὶ ἀσθενεστέρας τάξεις δυστυχή-
ματα, οὐδεὶς ἀρνεῖται προσέτι, ὅτι ἡ πολιτεία τὴν εἰς-
πραξιν καὶ διαχείρισιν τῶν δημοσίων πόρων ἐπιτετραμ-
μένη, ὀφείλει καὶ δύναται νὰ θεραπεύῃ κατὰ τὸ ἐφικτόν,
τὰς ἀναποδράστους συμφορὰς εἰς ἃς πάντες ἐσμὲν ἐκτε-
θειμένοι. Ἄπαντες συνομολογοῦσιν, ὅτι ἡ πολιτεία ἐκπλη-
ροῖ τὸ κυριώτατον τῶν καθηκόντων αὐτῆς, μεριμνῶσα
περὶ τῆς δημοσίας υἱείας καὶ περὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης
καὶ ἀσφαλείας· ἅπαντες συνομολογοῦσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ
Ἀγγλίᾳ, ἐν ἣ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ δραστηριότης εἶναι
τὸ ζωτικὸν τῆς κοινωνίας στοιχεῖον, ὅτι ἡ πολιτεία κα-
λῶς πράττει προσδιορίζουσα τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας ἐν
τε τοῖς τεχνουργείοις καὶ τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν ἀνή-
θων, τῶν ἀνηλίκων καὶ τῶν γυναικῶν, ἥτοι πρᾶττε ὡς
κατὰ τῆς ἀπανθρώπου πλεονεξίας τῶν ἐργοδοτῶν καὶ αὐ-
τῶν ἐτι τῶν γονέων, τοὺς χρῆζοντας τῆς κηδεμονίας αὐ-
τῆς (1), ὅτι καλῶς πράττει ἀπαγορεύουσα τὸν πλοῦν
πλοίων εὐθράστων καὶ σεσαθρωμένων, «unworthy Ships»,
ὅτι καλῶς πράττει μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἐν μεταλλείοις
ἐστερημένοις ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ἐργασίαν «unventila-
ted mines» κτλ., πλεῖστοι ὅμως πολεμοῦσι καὶ εὐλόγως
τὴν ἀξίωσιν τῶν ἐκ καθέδρας ἢ μὴ κοινωνιολόγων, τῶν
ἀξιούντων ὅπως ἡ Κυβέρνησις ἐξαγοράσῃ τοὺς σιδηροδρό-

(1) Ὁρᾶ Childrens factory's bill καὶ Work Shop's regula-
tion act, τῶν ἐτῶν 1833 καὶ 1867.

μους καὶ διευθύνῃ δι' ὑπαλλήλων, τὴν σπουδαίαν ταύτην λειτουργίαν, ἢ ὅπως συστήσῃ πιστωτικὰ καταστήματα, ἢ ὅπως χορηγῇ κεφάλαια τοῖς ἐργάταις καὶ ταῖς ἐκ συμβολῆς ἐταιρίαις παραγωγῆς, ἢ ὅπως ἰδρύσῃ ἀσφαλιστικὰς ἐταιρίας, ἢ ὅπως δημοσιοποιήσῃ κατὰ τὸ δόγμα τῆς κοινοκτημοσύνης τὴν ἀκίνητον περιουσίαν, διὰ τῆς (¹) «nationalisation of land», ἢ ὅπως ἀτόπως ἐπεμβαίνει εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου διαγωνισμοῦ κανονιζομένης συναλλαγᾶς, ἐπιδιώκουσα κατὰ τὸ δόγμα τῶν ἰδρυτῶν τῶν ἐθνικῶν ἐργοστασίων, τὴν ἀνισοτέραν τῶν κατ' ἐπιφάνειαν ἰσοτήτων, ἥτοι τὸ «ταὐτὸν ἐκάστω» ἀντὶ τοῦ «ἐκάστω προσήκοντος»· ἐνὶ λόγῳ, θεωροῦσιν ὡς ὀλεθρίαν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ναρκωτικοῦ συστήματος τῆς «κοινοκρατίας», ἢ «πολιτειοκρατίας» (²) τοῦ «collectivisme» ὅπερ ἀπάδει πρὸς τὰς ἀρχὰς τὰς διεπούσας τὴν νεωτέραν κοινωνίαν.

Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἐν τῇ προαιωνία πάλῃ τῶν ἰδεῶν, πολ-
λάκις οἱ τῶν μειονοψηφούντων ἀγῶνες ἐστέφθησαν προϊόν-
τος τοῦ χρόνου, διὰ πλήρους ἐπιτυχίας· πιστεύω ὅμως
ὅτι καθόσον προάγεται ἡ ἐπιστήμη, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ βιο-
μηχανία, ἡ μεγάλη ὁμάς τῶν ὀρθοφρονούντων θέλει κα-
τισχύσει τοῦ σχετικῶς εὐαρίθμου θιάσου τῶν παρατόλ-
μων νεωτεριστῶν, τῶν ἐπιζητούντων μὲν τὴν ἀναδιορ-
γάνωσιν τῆς κοινωνίας, πολεμούντων δὲ τὸ ἀκραιφνέστε-
ρον παραγόμενον τῆς συμφυοῦς τῇ ἀνθρωπότητι κοι-

(¹) Ἡ δημοσιοποίησις τῶν ἰδιωτικῶν κτήσεων ἐπὶ ἀποζημιώσει τῶν δικαιούχων εἶναι ἔργον ἀνέφικτον, καθότι εἰς ἐκατόνταχιλία ἑκατομύρια φρ. ὑπελογίσθη ἡ ἀξία αὐτῶν ἐν Γαλλίᾳ! ὅπως λοιπὸν δημοσιοποιηθῇ ἡ χώρα, ἀνάγκη ὡς ἀξιοῦσιν οἱ νεωτερισταί, ἡ πολιτεία νὰ ἀναγορευθῇ ἡ καθολικὴ κληρονομία τῶν ἀποδιούντων, ὅπερ τυραννικὸν καὶ ἀποτρόπαιον.

(²) «Τὸ μὲν ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις, τὸ δὲ κοινὸν συνδέει αὐ-
τάς».

Πλάτων.

νωνικότητος, ἤτοι τὴν περὶ τὰς συναλλαγὰς ἐλευθερίαν, τὸν ἐλεύθερον διαγωνισμόν, καὶ ἀξιούντων νὰ μεταβάλλωσι τὴν εὐεργετικὴν τῆς πολιτείας ἐνέργειαν εἰς ἐξουσίαν τυραννικὴν καὶ καταθλιπτικὴν. Φρονῶ δὲ ὅτι τὸ δραστηριώτερον ἀντιφάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριώδους ἐπιβροχῆς τῶν ἀνατρεπτικῶν συστημάτων, εἶναι αἱ πρέπουσαι μεταρρυθμίσεις, αἱ σκοποῦσαι τὴν πνευματικὴν καὶ ὕλικὴν ἀνόρθωσιν τῶν πολυπληθεστέρων καὶ πενεστέρων τῆς κοινωνίας τάξεων.

Τὴν εἰσαγωγὴν τῶν τοιούτων μεταρρυθμίσεων ἐπιβάλλει ὁ τε πολιτικὸς λόγος καὶ τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον τῶν εὐπορουσῶν τάξεων.

Τούτου γενομένου, οἱ σκαπανεῖς τῶν καθεστώτων θέλουσι κατανοήσῃ, ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις αἱ διαρκῆ ἔχουσαι ἀποτελέσματα, αἱ βιώσιμοι ἐπαναστάσεις, δὲν εἶναι αἱ ἐπιδιώκουσαι τὴν ἀνατροπὴν τῶν οὐσιωδῶν θεσμῶν πάσης ἀνθρωπίνης κοινωνίας, διὰ τῆς καταθλίψεως τῆς ἰδιωτικῆς ἐνεργείας, διὰ τῆς ἐκ τοῦ βίου ἐξαιρέσεως τοῦ ἰδιοῦ, διὰ τῆς διαβροχῆς τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν καὶ διὰ τῆς ἀκράτου ἐξουσίας τῆς πολιτείας, τῆς συμπιγούσης τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' εἶναι αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι κοινωνικαὶ ἐκρήξεις ἢ μεταπολιτεύσεις, καθ' ἃς κατατίθεται ἐν τῇ ἱστορικῇ τῶν χρόνων ἀλληλουχίᾳ, ὁ θεμέλιος λίθος τῶν ἐπιφανῶν σταθμῶν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκδηλώσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, τοῦ δικαίου, τοῦ κυοφορουμένου διὰ πολλοῦ χρόνου, ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐθνῶν.

Τ Ε Λ Ο Σ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ,

Η Βεροία

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	Σελίς	α'.—ιη'.
Εἰσαγωγῆς. Κεφάλαιον Α'. Περὶ κατατά- ξεως τῆς Πλουτολογίας ἐν τῇ οἰκείᾳ θέ- σει αὐτῆς, περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας μεθόδου	»	1—15
Κεφάλαιον Β'. Τίς ἡ ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς Πλουτολογίας ὠφέλεια	»	15—30

ΜΕΡΟΣ Α'.

Κοινωνικὴ Πλουτολογία.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

Περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου ἢ περὶ χρηματιστικῆς.

Κεφάλαιον Α'. Περὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν κυ- ριωτάτων ὄρων τῆς ἐπιστήμης	Σελίς	31—33
§ 1. Περὶ χρησιμότητος καὶ ἀξίας	»	33—39
§ 2. Περὶ πλούτου	»	39—55
§ 3. Περὶ παραγωγῆς	»	55—60
Κεφάλαιον Β'. Περὶ τῶν διαφορῶν τμημά- των τῆς κοινωνικῆς Πλουτολογίας	»	60—64

Αρ. Εἰς. 32211

Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῶν στοιχείων τῆς πα- ραγωγῆς καὶ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν εἰς τὰ παραγωγικὰ ἔργα	»	65 — 71
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τῆς ἐργασίας κατ' ἰ- δίαν θεωρουμένης καὶ περὶ τῶν ὄρων καὶ οὓς αὕτη καθίσταται δραστηριωτέρα . .	»	71 — 82
§ 1. Περὶ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων	»	82 — 90
§ 2. Περὶ ἐνεργείας τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων	»	90 — 107
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῶν κεφαλαίων κατ' ἰδίαν θεωρουμένων	»	107—119
§ 1. Περὶ ἀποταμιεύσεως	»	119—128
§ 2. Περὶ δραστηριότητος τῶν κεφαλαίων	»	128—141
Κεφάλαιον ΣΤ'. Περὶ τῆς γῆς καὶ κατὰ τί διαφέρει αὕτη τῶν κεφαλαίων	»	141—151
Κεφάλαιον Ζ'. Περὶ κυριότητος τῆς γῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῶν τριῶν παραγωγι- κῶν στοιχείων, ἐν τῷ θηρευτικῷ ποιμε- νικῷ καὶ γεωπονικῷ βίῳ	»	151—159
Κεφάλαιον Η'. Περὶ τῶν δύο περὶ κυριότη- τος τῆς γῆς ὁρχῶν καὶ περὶ παραγωγι- κότητος τῶν διαφόρων τρόπων τῆς καλ- λιεργείας	»	159—166
§ 1. Περὶ πιτταρχικῆς καλλιέργειας	»	166—174
§ 2. Περὶ δουλικῆς καλλιέργειας	»	174—192
§ 3. Περὶ δουλοπαροικίας	»	192—206
§ 4. Περὶ ἀγροληψίας	»	206—222
§ 5. Περὶ τῆς ὑπὸ μισθωτῶν καλλιέργειας	»	222—231
§ 6. Περὶ αὐτεπιστάσεως	»	231—236
§ 7. Περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπικρατούσης καλ- λιεργείας	»	236—251
Κεφάλαιον Θ'. Πῶς δύναμεθα ἐπὶ τῆς αὐ- τῆς ἐκτάσεως νὰ παραχάγωμεν πλείω;		

Διὰ τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλλιερ- γείας;	Σελίς 251—259
Κεφάλαιον Γ΄. Ὅπότερον τῶν δύο συστη- μάτων τῆς μεγάλης ἢ τῆς μικρᾶς καλ- λιουργίας παρέχει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτά- σεως μείζονα καθαρὰν πρόσοδον	» 260—275
Κεφάλαιον ΙΑ΄. Περὶ τῶν διαφόρων κλά- δων τῆς βιομηχανίας καὶ περὶ τῆς χρο- νολογικῆς αὐτῶν ἐμφανίσεως	» 276—278
Κεφάλαιον ΙΒ΄. Περὶ συνεταιρισμοῦ καὶ περὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων	» 278—284

BIBAIION B΄.

Περὶ ἀνταλλαγῆς.

Κεφάλαιον Α΄. Περὶ ἀλληλουχίας τῶν ἔρ- γων καὶ ὅτι κοινωνία ἐστὶ σύστημα ἀν- ταλλαγῶν καὶ ὑπηρεσιῶν ἀμοιβαίων . .	Σελίς 285—290
Κεφάλαιον Β΄. Τί ἀπαιτεῖται ὅπως ἐπι- τελεσθῇ ἀνταλλακτικὴ τις πρᾶξις . . .	» 290—293
Κεφάλαιον Γ΄. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῶν παρ- αγωγικῶν δαπανῶν ἐπὶ τῶν ἀνταλλαγῶν	» 294—300
Κεφάλαιον Δ΄. Μέσα συγκοινωνίας	» 300—320
Κεφάλαιον Ε΄. Περὶ μετακομιστικῆς βιο- μηχανίας	» 320—321
§ 1. Ἑσωτερικὴ ἐμπορία	» 321—323
§ 2. Περὶ ἐξωτερικῆς ἐμπορίας	» 323—334
§ 4. Περὶ διαμετακομιστικῆς ἐμπορίας . .	» 334—336
Κεφάλαιον ΣΤ΄. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐπὶ τῆς ἀγο- ραίας ἀξίας τῶν ἀνταλλαττομένων πραγ- μάτων	» 337—352

δ'.

Κεφάλαιον Ζ'. Περὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν ὀργάνων	»	353—356
§ 1. Περὶ προσόντων τοῦ μεσιτικοῦ τῶν ἀνταλλαγῶν ὀργάνου	»	356—362
§ 2. Ἡμικρτημέναι περὶ νομισμάτων δο- ξασίαι	»	362—387
§ 3. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν νομισμάτων	»	387—395

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'.

Περὶ πίστεως.

Κεφάλαιον Α'. Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν προσόντων τῆς πίστεως	»	397—402
Κεφάλαιον Β'. Περὶ συναλλαγῆς καὶ τῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων	»	402—414
§ 1. Περὶ τῆς τιμῆς τῆς συναλλαγῆς ἐν τε ταῖς ἐσωτερικαῖς καὶ ἐξωτερικαῖς συν- αλλακτικαῖς πράξεσιν	»	415—424
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῶν τραπεζῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν πιστωτικῶν καταστη- μμάτων	»	424—426
Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τραπεζῶν παρὰ κατὰ- θῆκων καὶ περὶ τραπεζιτικῶν ἔργων ..	»	426—433
Κεφάλαιον Ε'. Περὶ τῶν προεξοφλητικῶν τραπεζῶν καὶ περὶ τῶν συστατικῶν αὐ- τῶν στοιχείων	»	434—445
§ 1. Χρηματικὸν τῶν τραπεζῶν κεφά- λαιον	»	445—458
§ 2. Συναλλάγματα	»	458—461
§ 3. Γραμμάτια	»	461—468
Κεφάλαιον ΣΤ'. Περὶ ὑποθηκικῶν τραπεζῶν	»	468—470

§ 1. Περὶ ὑποθηκικῶν τράπεζων ἐκδιδου- σῶν γραμμᾶτια ἐξαργυρωτέα εἰς τὴν ἐμφάνισιν	Σελίς » 470—476
§ 2. Περὶ συστάσεως ὑποθηκικῶν τραπε- ζῶν διὰ χαρτονομισμάτων	» 476—488
Κεφάλαιον Ζ'. Τράπεζαι κτηματικῆς πί- στεως	» 488—489
§ 1. Τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνε- ταιρισμοῦ τῶν γαιοκτημόνων	» 489—495
§ 2. Κτηματικαὶ τράπεζαι συνιστάμεναι διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαι- ούχων	» 495—504
Κεφάλαιον Η'. Τράπεζαι γεωργικαί	» 504—514
Κεφάλαιον Θ'. Περὶ τινων ἄλλων πιστω- τικῶν ἰδρυμάτων	» 514
§ 1. Ἡ ἐπὶ τῶν κινήτων πιστωτικὴ ἐ- ταιρία	» 514—516
§ 2. Τράπεζα βιομηχανικῆς πίστεως	» 516
§ 3. Τράπεζαι ἀμοιβαίας πίστεως	» 516—518
§ 4. Ἡ ἐθνικὴ τράπεζα	» 518—519

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'.

Περὶ πληθυσμοῦ.

Κεφάλαιον Α'. Ἡ περὶ πληθυσμοῦ θεωρία τοῦ Μάλλου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ..	Σελίς » 521—542
§ 1. Περὶ τῶν δύο κυριωτάτων προτά- σεων τοῦ Μάλλου· τὰ κατ' αὐτῶν ἐπι- χειρήματα· ὅτι ὁ Μάλλος παρεγνώρισε τρεῖς ἀναμφισβητήτους ἀληθείας· καὶ ὅτι ἡ θεωρία του οὐδεμίαν ἔχει σήμε- ρον πρακτικὴν ἀξίαν	» 542—556

ς'.

§ 2. Ἐπίδρασις τῶν ἀνασταλτικῶν καὶ κατασταλτικῶν αἰτίων τοῦ πληθυσμοῦ	Σελίς »	557—561
§ 3. Πιθανή καὶ μέση ζωή	»	561—565
§ 4. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ γενικοῦ μέσου ὅρου τῆς θνητότητος εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, παρτίτιος ζημίας διὰ τὰς ἀσφαλιστικὰς ἐταιρίας	»	565—567
§ 5. Ἐν κοινωνίᾳ εὐπορούσῃ τὰ κενὰ τοῦ πληθυσμοῦ εὐκόλως πληροῦνται	»	567—570
§ 6. Συμπέρασμα. Τίς ἔσται ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου γένους ὅταν ἄπασα ἡ γῆ κατοικηθῇ ;	»	570—572
Ἀνακεφαλαίωσις. Ὅτι αἱ πνευματικαὶ καὶ ὕλικαι δυνάμεις συγκρατοῦμεναι καὶ συλλειτουργοῦσαι ἀπεργάζονται τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας καὶ τὸν πολιτισμὸν	»	573—577

BIBLION Ε'.

Περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου.

Κεφάλαιον Α'. Λόγοι ἀσυμφωνίας τῶν οἰκονομολόγων ἐν ταῖς περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου πραγματείαις. Περὶ ἐθνικῆς προσόδου ἀκκοχρίστου καὶ καθαρᾶς, καὶ πῶς ἡ ἐθνικὴ πρόσοδος ἀποσυντίθεται.	Σελίς »	579—589
Κεφάλαιον Β'. Περὶ ἐργασίας καὶ ἐργατικῶν μισθῶν· καὶ ὅτι ἡ ἐκμίσθωσις ἐργασίας εἶναι πρᾶξις πάντῃ ἐλευθέρᾳ καὶ ὠφελιμωτάτῃ τοῖς ἐργάταις	»	590—592
§ 1. Περὶ ποικιλίας τῶν μισθῶν. Περὶ μισθοδοσίας τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ιδίως τῶν δικαστικῶν ἐν Ἑλλάδι	»	592—606

§ 2. Οἱ μισθοὶ διακρίνονται εἰς πραγμα- τικούς καὶ ὀνομαστικούς ἢ χρηματικούς, εἰς ἀνγκυαίους καὶ εἰς ἀγοραίους . . .	Σελίς » 606—616
§ 3. Τίς ἡ ἐπίδρασις τῆς τιμῆς τῶν τρο- φίμων, ἥτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς πρῶ- της ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργα- σίας ;	» 616—622
§ 4. Περὶ ἐτέρων τινῶν συμβεβηκότων, ὅσον τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος, τῆς διακοπῆς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῆς κατὰ πρῶτον χρήσεως μηχανικῶν δυνάμεων, ὧν ἕνεκα ἡ μὲν ζήτησις τῆς ἐργασίας περιορίζεται, οἱ δὲ μισθοὶ προσ- καίρως ἐλαττοῦνται	» 622—634
§ 5. Περὶ ἀπολύτου καὶ ἀναλόγου αὐξή- σεως καὶ μειώσεως τῶν ἐργατικῶν μι- σθῶν καὶ περὶ συμμετοχῆς τῶν ἐργα- τῶν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως .	» 635—640
Κεφάλαιον Γ'. Περὶ τῆς ἀμέσου χρήσεως τῶν κεφαλαίων	» 641—
§ 1. Περὶ ἐξακριβώσεως τῶν κερδῶν τῶν κεφαλαίων	» 641—645
§ 2. Τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχει- ρήσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εἶναι ἴσα οὐδὲ ἀνάλογα πρὸς τὰ καταβλη- θέντα κεφάλαια	» 645—648
§ 3. Πῶς δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐ- πιχειρήσεων	» 648—650
§ 4. Δυνάμει τίνων συμβεβηκότων προσ- διορίζονται κατὰ μέσον ὅρον καὶ αὐξά- νουσιν ἢ σμικρύνονται τὰ καθαρὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ; . . .	» 650—655

η'.

- § 5. Ἐὰν αἱ περὶ τὰ κέρδη ποικιλίαι τῶν Σελίς
διαφόρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων
δύνανται νὰ ἀνυχθῶσιν εἰς μίαν καὶ μό-
νην ἀρχήν » 655—656
- Τίνα τὰ τρία στάδια τοῦ βιομηχανικοῦ
βίου ; Καὶ περὶ μεταβατικῆς καταστά-
σεως τῆς βιομηχανίας τῆς Ἑλλάδος . . » 657—660
- Κεφάλαιον Δ'. Περὶ τῆς ἐμμέσου χρήσεως
τῶν κεφαλαίων καὶ περὶ μισθωμάτων
καὶ τόκων. Πῶς διακρίνεται ἡ περὶ δα-
νείου σύμβασις ἀπὸ τῆς ἐκμισθώσεως.
Πόθεν ὁ τόκος πηγάζει ; ὅτι δύο εἶδη
ἀποταμιευμάτων, τὰ ἀργὰ καὶ τὰ πα-
ραγωγικά. Τίνα τὰ διαθέσιμα εἰς δά-
νεικ κεφάλαια ; Τίς ἡ δικαιολογικὴ
βάσις τοῦ τόκου ; Τίνα τὰ ἐκ τῶν πε-
ριοριστικῶν διατάξεων τῶν ἐκ συμβά-
σεως τόκων πηγάζοντα ἀτοπήματα.
Περὶ τῶν χρεωλυτικῶν δανείων. Ὅτι
τρία τινὰ συντελοῦσιν εἰς τὸν προσδιο-
ρισμὸν τοῦ τόκου· τὸ ποσὸν τῶν διαθε-
σίμων κεφαλαίων· ἡ παραγωγικότης
αὐτῶν· καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἀσφαλείας·
ἀνασκευὴ νεωτέρων τινῶν ἐπιχειρημά-
των ὑπὲρ τοῦ νομοθετικοῦ προσδιορισμοῦ
τοῦ ἀνωτάτου ὅρου τοῦ ἐκ συμβάσεως
τόκου » 661—685
- Κεφάλαιον Ε'. Περὶ ἐγγείου προσόδου καὶ
μισθώματος· αἱ περὶ καθαρᾶς προσόδου
δοξασίαι τῆς Φυσιοκρατικῆς Σχολῆς.
Γινώμην τοῦ Ἀδάμ Σμύθ. Σύστημα Ῥι-
κέρδους. Θεωρίκ ἡμικρτημένη Κεραίη καὶ
Βαστιάτ, καθ' ἣν αἱ γαῖαι δὲν διαφέρου-

σιν ἀπὸ τῶν κεφαλαίων Σελίς 686—704

§ 1. Πῶς ἀκριβολογεῖται ἡ ἔγγειος πρόσοδος ; ἡ ἔγγειος πρόσοδος δὲν ἔχει κατῷτατον ὅρον, ὥς οἱ μισθοὶ καὶ τὰ κέρδη, ῥυθμίζεται δὲ κατὰ λόγον τῆς φυσικῆς εὐκαρπίας τῶν γαιῶν, τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τῶν καταβληθέντων ἐπ' αὐτῶν κεφαλαίων· καὶ εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ποσοῦ τῶν παραγωγικῶν δαπανῶν πρὸς τὴν ἀγοραίαν τιμὴν τῶν ἐκ τῆς γῆς προϊόντων 704—711

§ 2. Ἐκ τίνων συμβεβηκότων αὐξάνει ἡ ἔγγειος πρόσοδος ; ὅτι σὺν αὐτῇ αὐξάνει καὶ τὸ τίμημα τῆς γῆς· ἡ δὲ αὐξησης αὕτη τοῦ τιμήματος τῆς γῆς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν κεφαλαίων 711—713

Ἀνακεφαλαίωσις. Ὅτι ἐν κοινωνίᾳ πεπολιτισμένη, καθόσον ὁ μὲν πληθυσμὸς προάγεται, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τὰ κεφάλαια πολλαπλασιάζονται, ὁ τόκος τῶν κεφαλαίων ἐλαττοῦται καὶ ἡ δι' ἐντάσεως καλλιέργεια διαδέχεται τὴν δι' ἐπεκτάσεως καλλιέργειαν. Ὅτι τὰ κέρδη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων αὐξάνουσιν ἔνεκα τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου, τοῦ μεγαλείου τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἀγορᾶς· ὅτι οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ αὐξάνουσιν ὀνομαστικῶς τε καὶ πραγματικῶς· ὅτι τὰ δύο ζωοποιοῦσθαι στοιχεῖα τῆς βιομηχανίας, ἡ ἐργασία καὶ τὰ κεφάλαια, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων, εὐρί-

σχοῦσι τὴν πλήρη αὐτῶν ἱκανοποίησιν· οὕτω δὲ ἐν κοινωνίᾳ ἐν ἣ ἐπικρατεῖ τὸ δόγμα τῆς ἰσονόμου ἐλευθερίας, οὐδεὶς δικαιούται νὰ δυσανασχετῇ κατὰ τῆς κοινωνίας·

Σελίς

» 714—718

Κεφάλαιον ΣΤ'. Ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ πλούτου δὲν ῥυθμίζεται καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον, ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων ἐκαστὴν κοινωνίαν. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἐπιδρῶντες ὥπωςδὴποτε ἐπὶ τῶν στοιχείων τούτων νὰ μεταβάλωμεν κατὰ τρόπον δικαιοτέρον καὶ λυσιτελέστερον τὴν τοῦ πλούτου διανομὴν; ἐκ τούτου ἡ κοινωνιολογία, ἡ ἀξιοῦσα νὰ κατέχη τὴν θέσιν τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς θεραπευτικῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ· οἱ κοινωνιολόγοι διὰ καινῶν δογματικῶν ἀνατρεπόντων τὰς θεμελιώδεις τῆς κοινωνίας βάσεις, ἐπιχειροῦσι νὰ ἀναδιοργανώσωσιν αὐτήν· θεωροῦσι τὰ καταστρεπτικὰ αὐτῶν συστήματα, ὡς συστήματα προόδου καὶ κοινωνικῆς ἀναβιώσεως, λησμονοῦντες ὅτι οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἄλλας πρεσβεύουσιν ἀρχάς· ὅτι σήμερον εἰ καὶ τὰ πάντα ἀνεκαινίσθησαν καὶ αἱ περὶ θεοῦ καὶ φύσεως καὶ πολιτείας θεμελιώδεις ἰδέαι, οὐχ ἤττον οἱ θεσμοὶ οἱ συμφεῖς τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνικότητι, ἤτοι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰδιοκτησία, καὶ ἡ οἰκογένεια διέμειναν κατ' οὐσίαν οἱ αὐτοί. Οἱ κοινωνιολόγοι πρὸς πραγμάτωσιν τῶν

δοξασιῶν αὐτῶν ἐπιχειροῦσι νὰ κατα- Σελίς
 πνίξωσι τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, διὰ
 τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δικαιοδοσίας τῆς
 πολιτείας καὶ τοῦτο ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν
 αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις εἰπέρ ποτε ἀνε-
 πτύχθησαν καὶ διωργανώθησαν· δέον
 λοιπὸν νὰ διακρίνωμεν ἐπιμελῶς τὴν
 εὐεργετικὴν τῆς πολιτείας ἐνέργειαν
 ἀπὸ τῆς τυραννικῆς καὶ καταθλιπτικῆς
 εἰς ἣν ἀξιοῦσι νὰ ὑποβάλωσι τὴν κοι-
 νωνίαν.....

» 718—729

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ.

Ἀνάγωθι

- Ἐν σελίδι 74 ἀντὶ «ἀεροστάτας» — ἀερόστατα.
 » » 101 » «ἦν» — ἦν.
 » » 104 » «Μαθήματι Β'» — στ'.
- » » 231 » «faire valoir» — faire valoir.
 » » 302 » «περιπολιῶν» — περιπολειῶν.
 » » 372 » «ἀπὸ 4 εἰς 1» — εἰς τὸ $\frac{1}{4}$.
 » » 475 » «νόμον τῆς 16 Δεκ. 1861» — νόμον
 τῆς 16 Δεκ. 1861 καὶ νόμον τοῦ
 1859. ἀρθ. 15.
 » » 491 » «1870» — 1770.
 » » 600 » «ἐν τῇ πυριτοθήκῃ του φέρει τὸ ἀξίωμα
 τοῦ στρατάρχου» — ἐν τῇ σάκκῃ
 του φέρει τὴν ῥάβδον τοῦ στρα-
 τάρχου.

80
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη

Τιμάται δρ. Ν..... 9.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

KORE

Carbon-PA

for Typewriting

W. KORESKA, WIEN

KORES 5130 black foolscap

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας